ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਤੇ ਕੋਸ਼

ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ

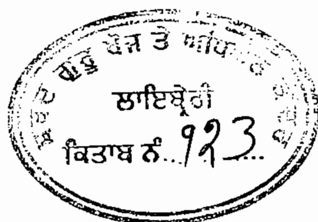
ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਅਤਿ ਸਨੇਹ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ
ਪਿਆਰੇ ਵੀਰ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ
ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ~~ਸ੍ਰੀ~~ [illegible]
ਵਿਖੇ, ਰਹਿਣਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ [illegible]
ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਭੇਟੀ [illegible]
ਹਿਤ।

[illegible signature]
10/1/94

ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ
ਪਾਠ, ਤੁਕ-ਤਤਕਰਾ, ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼

ਲੇਖਕ
ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

KABIT SAWAYYE BHAI GURDAS
(Text, Line-Index, Concordance cum Dictionary)
ONKAR SINGH

IS BN 81-7380-001-4

1993
ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 900
ਕੀਮਤ : 220-00 ਰੁਪਏ

ਸਰਦਾਰ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ., ਐਲ.ਐਲ.ਐਮ., ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈ/ਸ. ਫੈਰੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਛਾਪੀ ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਪਾਠ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਹ ਵਿਭਾਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦਾਂ, ਕੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਸੇ ਲੜੀ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਵਿਭਾਗ ਸ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ' ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪਾਠ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਭਾਈ ਗਰਦਾਸ ਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਦੋ ਪੱਧਰਾਂ ਉਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ । ਇਥੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਿਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਸਹਾਈ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ' ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ । ਇਹ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ' ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਵਸ਼ ਸਫ਼ਲ ਹੋਣਗੇ, ਅਜਿਹਾ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ।

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ (ਡਾ.)
ਪਰੋ-ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ

ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ੍ਰੋਤ-ਮਾਧਿਅਮ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵੈਯੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਵਿਗਿਆਨ (Theology) ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ, ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸਵੈਯੇ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਥੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੀ, ਭੂਮਿਕਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ।

ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਧੀਵਤ ਅਧਿਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਿਨਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੁਤੰਤਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਖਕ ਅਕਸਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ, ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਤਕ 'ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ' ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਤੁਰੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਿਖਤਾਂ ਜਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖ ਲੇਖਕ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰ ਸਕਣੀ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰਾ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਧੀਵਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਸਿਖਿਅਤ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾਂ ਵਿਚ, ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਅਤੇ ਜ਼ਾਹਰਾ ਜ਼ਹੂਰ ਹੋਣ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਰਪੱਕਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁੰਜੀ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਅਣਗੌਲੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਸ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਪੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਥੀਆਲੌਜ਼ੀ (Theology) ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਬਦ ਧਰਮ ਮੀਮਾਂਸਾ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੱਠੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਬਿਬੇਕ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਅਕੱਥ ਦੀ ਕਥਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ (Theology) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ "ਕਥਾ ਕਹਾਣੀ" ਅਤੇ "ਬਾਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ" ਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨਾਤਨੀ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਬਿੰਬ ਜਾਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਫਲਾਤੂਨ ਦੇ ਚੇਲੇ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਜੋ ਤਿੰਨ ਵਿਗਿਆਨ ਗਿਣੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਇਕ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨ, ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗਿਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤੀਕਰਣ ਦਾ ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਪੁਸ਼ਟੀ-ਯੁਕਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਨ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚਲੇ ਬਿਬੇਕ ਅਤੇ ਵੀਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਰੋਕਾਰ, ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ "ਸਚੇ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ" ਅਤੇ "ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ" ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਅਰਸਤੂ ਵਾਂਗ ਤ੍ਰੈ ਪਖੀ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪਰਤਾਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਕੱਤ੍ਰਭਾਵੀ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਰਵਾਨਤ ਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਆਪਣੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ, ਲਏ ਜਾ ਰਹੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖੀ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਵਿੱਤ੍ਰ-ਪੁਸਤਕੀ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਗਤ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ, ਉਸਦਾ ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਾਨਵ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚੋਂ ਇਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ ਤਕ ਗੁਰਮਤਿ ਪਹੁੰਚ, ਸਰੀਰਕ ਦਖਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਈ ਸ਼ਬਦ-ਪਹੁੰਚ ਹੈ। ਨਿਤਨੇਮੀ-ਰਹਿਤ ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭੰਬਟ, ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਭੌਰੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਅਚੇਤ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੁਚੇਤ ਸਿਰੜ ਸਦਕਾ, ਸੁਰਖਰੂ ਜਾਂ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ, ਚਿੱਤ ਦੀਆਂ ਚੇਸ਼ਟਾਵਾਂ ਦੀ ਭਟਕਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਪਾਠ ਤੇ ਵੀਚਾਰ, ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਰਸਲੀਨ ਕਰਨ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦੀਪਤ ਪਤੰਗ ਲੋਟਪੋਟ ਹੋਤ
ਕਬਹੂੰ ਕੈ ਜ੍ਵਾਰਾ ਮੈ ਪਰਤ ਜਰ ਜਾਇ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਖਗ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਚੋਗ ਚੁਗਿ ਆਵੈ ਉਡਿ,
ਕਾਹੂ ਦਿਨ ਫਾਸੀ ਫਸੈ ਬਹੁਰਯੋ ਨ ਆਇ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਅਲ ਕਮਲ ਕਮਲ ਪ੍ਰਤਿ ਖੋਜੈ ਨਿਤ,
ਕਬਹੂੰ ਕਮਲ ਦਲ ਸੰਪਟ ਸਮਾਇ ਹੈ।

ਤੈਸੇ ਗੁਰਬਾਨੀ ਅਵਗਾਹਨ ਕਰਤ ਚਿਤ,
ਕਬਹੂੰ ਮਗਨ ਹ੍ਵੈ ਸਬਦਿ ਉਰਝਾਇ ਹੈ । (੫੯੦)

ਇਸਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਇਥੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਚਿਤ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਬਿੰਬ ਗੂੜ੍ਹ ਨੂੰ ਸਰਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼ਾਮਲ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 1499 ਈ. ਵਿਚ "ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਪਰਵੇਸ਼" ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ 1699 ਈ. ਵਿਚ "ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ" ਵਿਵਹਾਰਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਲੜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਿਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਸੁਰਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖੜੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤਕ ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਤਿ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਰੋਕਾਰ ਦਾ ਮਾਨਵ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਜਾਣਾ ਵੀ ਸਤਿ ਹੈ । ਫਰਕ ਏਨਾਂ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਵ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਸ਼ਰਧਾ, ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਸ਼ਰਣ ਹੈ । ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਕਿਰਪਾ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਹ ਬਣੇਗਾ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਬੰਦੇ ਜਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਤਕ ਕਿਰਪਾ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਅਤੇ ਬੰਦਾ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤਕ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇਗਾ । ਇਹ "ਨਾਲਿ ਖਸਮ ਚਲੈ ਅਰਦਾਸ" ਹੈ । ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਸ ਉਚ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ (661), ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਯਤਨ ਮਾਨਵ-ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹਨ । ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਵ-ਜਨਮ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ । ਮਾਨਵ-ਜਨਮ ਘਾਲ ਨਾਲ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ (580) । ਘਾਲ ਦਾ ਅਰਥ ਅਭਿਆਸ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ (590) । ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ (568) । ਇਸੇ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਸਤਿਸੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ (616) । ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਬਦ ਜਦੋਂ ਮਾਨਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (608) । ਸੋ ਧਰਮ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਉਸਾਰੂ ਸੁਭਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲਾਭ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (603) । ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਮਲ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਣ ਹੀ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਹਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਹਨ । ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਹੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣ ਹਨ ਜੋ "ਲਿਵ" ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੁੜੀ ਹੋਈ "ਲਿਵ" ਧਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ "ਲਿਵ" ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਹੈ, ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਹੈ । ਲਿਵ ਵਾਲਾ ਹੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਮਿਹਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਉਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (563) । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਾਇਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਮਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਾਸਤੇ ਗਹਿਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ

ਪ੍ਰਗਟ ਸਿਖਿਆ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ :

ਤੈਸੇ ਗੁਰਬਾਨੀ ਲਿਖ ਪੋਥੀ ਬਾਂਧਿ ਰਾਖੀਅਤ,
ਮਿਲ ਗੁਰਸਿਖ ਪੜਿ ਸੁਨਿ ਲਿਵ ਲਾਈਐ । (੫੬੨)

ਇਸ ਸੰਕੇਤਕ ਸੰਖੇਪ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਸਦ-ਸਮਕਾਲੀਨਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਧਰਮ ਅਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਜਿਹੀ ਲੋੜ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰ, ਤਰਕ ਸੰਗਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਵਧ ਰਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਧਰਮ, ਖੁਸ਼ਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਬੇਲੋੜੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਦਈ ਲਗਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਧਰਮ ਦਾ ਠੀਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਭੌਤਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਲਪਨਿਕ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਲਾਰ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । "ਦੀਜੈ ਬੁਧ ਬਿਬੇਕਾ...", "ਛਿਅ ਘਰ ਛਿਅ ਗੁਰ ਛਿਅ ਉਪਦੇਸ...", "ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ ਤਿਤੈ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ" ਅਤੇ "ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹਹੁ ਮਤ ਝੂਠੇ..." ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਦਾ ਸਜਰੇ ਅਤੇ ਸਦ-ਕਾਲੀਨ ਸਰੋਕਾਰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕ ਵੀ ਹਨ ।

ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਹੂਲਤ ਮੁੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਉਲਾਰ ਦੇ ਬੋਲਬਾਲੇ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਵਿਦਰੋਹ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਚੋਰ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਪਰ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ (Enlighten) ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਇਸਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਸੋਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਮਾਂਚਕ (Romantic) ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਵਿਕੋਲਿਤਰੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਦ-ਸੇਧ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨ ਬਣ ਸਕੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਸ੍ਰੋਤ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ । ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਪੌਰਸ਼ਯ ਕਿਰਤ ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ ਬਾਣੀ (Revolution) ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਣਿਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂਜਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਸੀਮ ਤੋਂ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਗਏ । ਦੇਵਤੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਦਰ ਮੀਂਹ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਅਗਨੀ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਯੱਗਾਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਰਜਾਪਤੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ, ਕਿੰਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਸੇਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ? ਇਹ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਆਮਦ ਤਕ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਖੜੋਤਮੁੱਖੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਾਪ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਤਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿਖ ਸਾਹਮਣੇ ਚਿੰਤਨ ਆਇਆ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਿਚ ਮੋਢੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਰਤੱਵ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ

ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਦਿਅਕ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਵਜੋਂ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਮੌਢੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਤਜਰਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਸੀ, ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤਾ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਵਾਸਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਸ੍ਰੋਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਸ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਸਦਾ ਸੱਜਰੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਰਹਿਤ ਤ੍ਰਿੰਨੇ ਹੀ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪੀਅੰਤ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਸੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :

1. ਬੋਲੀ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਬਿਨਾਂ ਸਮਝਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਹੂਲਤ ਆਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।
2. ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਅਤੇ ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਤੇ ਗਵਾਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਤੋਂ ਇਹ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹੇ।
3. ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵੀ ਇਕ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸ਼ੱਕੀਆ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਘਾਟ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਮੂਲ ਪਾਠ, ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ, ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਏ.ਸੀ.ਡੀ. ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸ੍ਰ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਤਕ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਮਾਂ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸ੍ਰ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਲਿਉਂ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੀ ਕਾਪੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਢੇਰ ਖਰੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦਿਆਂ, 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਤ੍ਰਿਕਾ' ਦੇ ਜੂਨ ਅੰਕ ਨੂੰ "ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ" ਵਜੋਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮੂਲ ਪਾਠ, ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ, ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੱਖ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੀ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਭਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਮੂਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ "ਸ੍ਰੋਤ ਸਾਹਿਤ ਉਤਪਾਦਨ" ਨਿਭ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਸ੍ਰ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਦਫਤਰੀ ਕੰਮ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ, ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ

ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪਈ ਪਿਰਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ । ਇਸ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸ੍ਰ. ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਫ਼ਖ਼ਰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ । ਇਹ ਕੰਮ ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਹਤ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਦੇ ਸ਼ਿਕਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫ਼ਲ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇਵੇਗਾ । ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ ਪਰੋ-ਵਾਇਸ ਚਾਂਸਲਰ ਸਾਹਿਬ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਹਨ । ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾਈ ਹੈ । ਵਿਭਾਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਡਾ. ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ੰਗ ਰਾਇ ਮੇਰੇ ਤਕ ਪੁੱਜਦੀ ਕਰ ਦੇਣਗੇ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸ੍ਰੋਤ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਨੂੰ ਸੁਆਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਾਂ ।

ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀ
ਡੀਨ, ਫਕੈਲਟੀ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜਨ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ

ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ' ਪਰਵਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1708 ਈ. ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ।[1]

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਮੂਲ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੌਣ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੌਣ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਥਮਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ ਸੂਤਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਠਿਨਾਈ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਂਝ ਵੀ ਹਰ ਉੱਭਰਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਤੇ ਪਰਿਪੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ, ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ, ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਆਦਿ ਦਾ ਤਰਕ-ਮਈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, "ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਨੇ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਜ਼ੀਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੇਂਟਪਾਲ ਤੇ ਸੇਂਟਪੀਟਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਹਦੀਸਾਂ ਅਬੂ ਹਰੈਰਾ ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਐਸ਼ਾ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ। ਜੋ ਮਾਣ ਤੇ ਸਥਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਮਾਣ ਤੇ ਸਥਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।[2]

ਪਰ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਸ ਸੀਮਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਸ਼ਵਾਰਥੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀਅਤਾ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਸੀਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਜੀਵਨ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਸਮੱਗਰੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਤੱਥ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਜਨਮ ਮਿਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰਾ ਮੱਤ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ 1600 ਤੋਂ 1610 ਬਿ. (1543 ਤੋਂ 1553 ਈ) ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।[3] ਪ੍ਰੋ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 1615 ਬਿ. (1558 ਈ.) ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।[4] ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਆਦਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ 1608 ਬਿ. (ਸੰਨ 1551 ਈ.)

ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।[5] ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਸੀ ।[6] ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਸਨ ਜੋ ਪਿੰਡ 'ਬਾਸਰਕੀ ਗਿਲਾਂ' (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ 'ਬਾਸਰਕੀ' ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਉਦੋਂ ਆਪਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਵੀ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਥੇ ਆ ਗਏ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਪਨ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਵੱਧਦੀ ਗਈ ।[7] 1574 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਆਗਰੇ, ਲਖਨਊ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਦੌਰੇ ਤੇ ਗਏ ।[8] ਇਸ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਓਦੋਂ ਹੀ ਆਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਪਾਸ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਗਏ ।[9]

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਉਸਰ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਉਂ ਹੋਕੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵਾਚਦੇ ਰਹੇ । ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਆਦੀ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਸਮਸੂਰ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਕਾ ਭਰਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਲਚੀ, ਈਰਖਾਲੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੇਠਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਜਾਣ ਕੇ ਹੰਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵਲੋਂ 'ਮੀਣਾ' ਕਹਿਕੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ।[10]

ਬਾਹਰੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ 'ਝੂਠ ਦੀ ਦੁਕਾਨ' ਕਹਿਕੇ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਸੀ ।[11] ਇਵੇਂ ਇਹ ਸਮਾਂ ਅਤਿਅੰਤ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਸੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ । ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਨੇ ਭਰਪੂਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ । ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕੇ ਭੌਨ ਹੁਲਾਸ ॥ ਕਰਹਿ ਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੨ ਅੰਸੂ ੪੦, ਪੰਨਾ ੧੯੦੯)

ਉਪਰੋਕਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਦਵਤਾ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ । ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮ ਸਨ : ਇਕ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਤੇ ਸੰਕਲਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖਣੀ । ਦੂਸਰਾ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਚਮੁੱਚ ਕੁੰਜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।[12] ਇਉਂ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵਰਗੀਆਂ

ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਠੀਆਂ ਤੇਜਸ੍ਵੀ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਉਠੀਆਂ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਚੰਦੂ ਆਦਿ ਦੀ ਮਿਲੀ ਭੁਗਤ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ (1606 ਈ:) ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਤ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।[13]

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਸੀ, ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗਿਆ।[14]

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਬੁਲਾਵੇ 'ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ।[15]

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸਪਰ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਚੌਂਕੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਚੜ੍ਹਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਜ਼ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ।[16]

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆਪ ਬਾਹਰ ਕਾਬਲ, ਕਾਂਸ਼ੀ, ਬਨਾਰਸ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ "ਕਾਬਲ ਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਬਲ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਥੇ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਬਣਵਾਇਆ।[17]

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਦਿਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਪੰਕਤੀ "ਜੋ ਗੁਰ ਸਾਂਗ ਵਰਤਦਾ ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹਾਰੇ।" ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਕ ਸਾਖੀ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਨਾ ਹਾਰੇ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਰਆਧਾਰ ਤੇ ਮਨੋਕਲਪਿਤ ਦੱਸਿਆ। ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚਿਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ।

ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੁਢਾਪੇ ਤੱਕ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ, ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਮਲ, ਵਿਆਖਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋੜਨੀਆਂ ਸਾਰਥਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀਆਂ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮਾਣ ਆਪਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਮਸੂਰ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਅਨਿਨ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਇਸੇ ਅਣਥਕ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਈ

ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ।[18] ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਿਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਾਇਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਪਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ।'[19] ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ 'ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ' ਦੇ ਮੂਲ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਵਿਸਤਾਰ ਅਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਕਰੀਬਨ 78 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 11 ਅਸੂ ਸੰਮਤ 1686 (ਸਤੰਬਰ 1629 ਈ.) ਨੂੰ ਪਰਮ ਜੋਤ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ । ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਇਹੀ ਸੰਨ ਲਿਖਿਆਂ ਹੈ ।[20] ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ 8 ਸੰਮਤ 1694 ਬਿ. (1637 ਈ) ਮੰਨਿਆ ਹੈ ।[21] ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਇਸ ਸੰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।[22]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਢਾਡੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਦ—ਹਜ਼ੂਰੀ ਆਪਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਉਚੱਤਮ ਗੁਣ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੀਦਾਰੇ ਆਪਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਨਿਮਰਤਾ, ਪਿਆਰ, ਸੱਚ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਅਤੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ । ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ, ਮਹਾਂਕਵੀ, ਮਹਾਂਵਿਦਵਾਨ, ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਸਨ ।[23] ਇਹ ਤੱਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਪਲੱਬਧ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ ।

ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਹ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਨ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਕ ਚਲਦੇ ਵਿਰਦੇ ਮਹਾਂਕੋਸ਼ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਥਾਹ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟੱਤਾ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਸੀ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਿੰਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ । ਸਚਮੁੱਚ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੇ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਸਨ ।

ਰਚਨਾ

ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਮੱਤ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਮੋਲ ਰਚਨਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਰਦਈ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ । ਪ੍ਰੋ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, "ਆਪਨੇ ਵੇਦਾਂਤ ਅਤੇ ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾਂ ਤਰਜ਼ਮਾ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ । ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਹੋਏ ਰਿਖੀਕੇਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਮਹਾਂ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਨਿਰਮਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸੁਖੈਨ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਟੀਕਾ, ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਸਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਤਰਜ਼ਮਾ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ।[25] ਪਰ ਹੁਣ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਲਿਖ਼ਤ ਇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਰਚਨਾ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ਉਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ :

1. ਵਾਰਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 40 ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
2. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 6 ਸਲੋਕ ਜੋ ਕਿ ਮਹਾਂਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਰਾਸਿ 7, ਅੰਸੂ 3, ਅੰਕ 45 ਦੇ ਬਾਅਦ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।[26]

3. ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ (ਬ੍ਰਜ ਵਿਚ) ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ 675 ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ।

ਵਾਰਾਂ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਦੇਣ ਹਨ । ਆਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਨੀ ਠੇਠ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਏਨੀ ਰਚਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ।[27] ਡਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਟਕਸਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਉਤਮ ਰੂਪ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਹਿੰਦੀ, ਬ੍ਰਜ, ਲਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣਾ ਨਿਆਰਾ ਤੇ ਅੱਡਰਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਸਵਤੰਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ।[28]

ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਸ਼ਾ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੀ ਮਨੋਹਰ ਔਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ । ਇਹ ਆਖਣਾ ਕੁਛ ਅਤਿ ਉਕਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋਊ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਹਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਸੱਚੀ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਏਹ ਬਾਣੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਰੂਪ ਹੈ ।[29] ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ ।[30]

ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੰਮਤੀ ਨਹੀਂ । ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 39 ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ 40 ਹੈ । ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 40ਵੀਂ ਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਰੂਪਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਪਖੋਂ ਬਾਕੀ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਹਵਾਲਾ ਨੰਬਰ (31) ।

ਸਲੋਕ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ)

ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਸ਼ਟੁਪ ਛੰਦ ਵਿਚ ਰਚੇ ਇਹ ਛੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਲੋਕ ਭਾ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ । ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਸਮੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦੀ ਉਚਿੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਚਾਰੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਵਿਦਵਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਪੰਡਿਤ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ । ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਡਿਤ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਗਏ ।[32]

ਕਬਿਤ ਸਵੈਯੇ

ਵਾਰਾਂ ਉਪਰੰਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ' ਹਨ । ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ 675 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 1940 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਜੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 556 ਹੀ ਸੀ । (ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 100 ਕੁ ਸਾਲ

ਪੁਰਾਣੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ ਮਿਲਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।) 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ 'ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 6' ਦੇ ਕਰਤਾ ਸੋਹਣ ਕਵਿ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 556 ਹੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।[33] ਪਰੰਤੂ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪਏ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਵਿਚ 569 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਦਰਜ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਿਆ ਕਿ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 556 ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 1940 ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਕ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ 556 ਕਬਿਤਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ 673 ਤੱਕ ਸਵੈਯੇ ਅੰਕਿਤ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ 21 ਕਬਿਤ ਸਵੈਯੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 15 ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ 4 ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਖਰੜੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋ ਐਸੇ ਸਨ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਖਾਂਦੇ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਰਖਕੇ 119 ਪਦਾਂ ਨੂੰ 'ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਕਤੂਬਰ 1940 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਕੰਧ ਦੇ 556 ਸਵੈਯੇ ਰਲਾ ਕੇ ਕੁਲ ਜੋੜ 675 ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

"ਸਵੈਯਾ ਨੰ: 371 ਤੇ 563; 405 ਤੇ 604; 414 ਤੇ 605; 410, 367 ਤੇ 606; 507 ਤੇ 639; 522 ਤੇ 641; 534 ਤੇ 608; 535 ਤੇ 609; 556 ਤੇ 671 ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਦਾਂ ਵਿਚ 648 ਕਬਿੱਤ, 3 ਸਵੈਯੇ, 8 ਦੋਹਰੇ, 8 ਸੋਰਠੇ ਅਤੇ 8 ਛੰਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕ ਰੂਪ ਕਬਿੱਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ 'ਕਬਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਦਾ ਨਾਂ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿੱਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[34]

ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਾਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਪ੍ਰੌੜ੍ਹ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ-ਸਾਹਿਬ ਦੇ "ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ...ਐਸੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਸੂਰਜ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨਾਲ ਚਮਕਿਆ, ਜਿਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੰਤਵ ਬੜਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਤਜ਼ਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੜ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਚਨਾ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ।[35] ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਬਾਹਰੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ, "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ" ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਰਚਨਾ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ' ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ।[36]

ਮੁੱਢਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਇਹ ਰਚਨਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛਲੀ ਹੈ। ਕਾਂਸ਼ੀ, ਆਗਰੇ ਆਦਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਗਈ ਸੀ।[37] ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਇਸੇ ਮੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਜੱਗੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਥਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਰਚਨਾ ਵਿਚਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।[38]

ਇਹੀ ਮੱਤ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ ।

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ ਸਮੇਂ ਗੈਰ ਪੰਜਾਬੀ-ਭਾਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਯੋਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ।

ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਵਿਵੇਚਨ

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਆਮ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਾਂਗ ਉਤਨੇ ਮਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਹਨ । ਇਸਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੰਧਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਭਲੀਭਾਂਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਗਗਨ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਜੋ ਦੀਦਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਹਨ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜੋ ਨਿਖ਼ਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਅਕੱਥਨੀਯ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਗੂਹਜ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਪੱਖ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਕਬਿੱਤਾਂ' ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਬਿਰਹੋਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਫਲ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ।[39] ਪ੍ਰੋ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

Kabit Swayyas are the poetical dissertation in the fundamental principles of Sikhism and present a most scholarly treatment of the subject.

(ਕਬਿਤ ਸਵੈਯੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਖੋਜ-ਨਿਬੰਧ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ।)[40]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਉਹੋ ਜੁਗਤ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਦੇ ਭੇਤੀ ਹਨ । ਇਸ ਜਗਤ ਬਾਰੇ ਹੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ।

ਹਰ ਸੰਸਥਾਪਿਤ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਿਸੇ ਵਿਅੱਕਤੀਗਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਰਾਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ । ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਥਾਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਇਸ ਸਥਾਪਤੀ ਵਲ ਅਹਿਮ ਕਦਮ ਸਨ ।

ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੀ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵੀ ਇਸ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪਿਰਤ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪਈ । ਪਹਿਲੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ

ਮਿਹਰਬਾਨ ਆਦਿ ਵਲੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੌਰਾਣਿਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਲੇਖਕ ਜਿਡੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਵਡੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਕਤੀ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਵ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਜਾਂ ਸਮਨਵੈ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇਲਹਾਮੀ (Revealed) ਧਰਮ ਹੈ। ਇਲਹਾਮੀ ਧਰਮ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ 'ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ' ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੋਇਆ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਕੇਤ ਹਨ :

ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ ॥
(ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੭੬੩)

ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਆਈ। ਤਿਨਿ ਸਗਲੀ ਚਿੰਤ ਮਿਟਾਈ ॥
(ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੬੨੮)

ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਨਿਖੇੜਨ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ, ਈਸਾਈ ਧਰਮ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਅਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹੁੰਚ ਬਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਵਰੋਲੇ ਉਠਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਕਠਿਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਧਰਮ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਝੂਠ, ਭਰਮ ਤੇ ਛਲਾਵਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਸੱਚ ਛਿਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ "ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ" ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਾਰਕਸ ਵਰਗੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਫ਼ੀਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ[41] ਅਤੇ ਸਲੀਮ ਰਸ਼ਦੀ ਵਰਗੇ ਧਰਮ ਬਾਰੇ "ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਗੀਤ" ਵਰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਵਲ ਰੁਚਿੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।[42]

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਧਾਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਸਥਿਰ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਆਪਣੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਜਨਮ 'ਬਰੀਆ' ਹੈ। ਇਹ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਮੀ (Semetic) ਧਰਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।[43] ਨਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨਿਰਾ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੇ ਐਲਾਨਿਆ।[44] ਸਗੋਂ ਪੂਰਨਤਾ ਲਈ 'ਹਰਿਨਾਮ' ਜਪਣ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਉਸਰ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨੇ ਇਸ ਅਉਸਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਬਜਾਇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਨਿਰਜਿੰਦ ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ 'ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੋਂ ੧ੳ' ' ਤੱਕ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜੁਗਤਿ 'ਸਿੱਧ ਗੋਸ਼ਟਿ' ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਜੁਗਤ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਾਣ ਤੇ ਤਿੱਖਾ ਕਰਦਿਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਚ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਜਗਿਆਸੂ ਵਾਸਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ;

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾਨਕ ਭੇਦ ਨ ਭਾਈ ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੪੪੨)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ।[45] ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਇਸ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਜੁਗਤੀਆਂ, ਤਰਕਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ, ਲੌਕਿਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਕੇਵਲ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਾ ਦਾ ਸਾਖਿਆਤ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ;

ਗੁਰ ਪਰਮੇਸਰੁ ਇਕ ਹੈ ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਜਗਤ ਬਣਜਾਰਾ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ੧/੧੭)

ਕਬਿਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਕੈ ਅਲਖ ਅਲਖ ਅਬਿਗਤ ਗਤਿ, ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ।
ਸਰਗੁਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਦਰਸ ਕੈ ਧਿਆਨ ਰੂਪ, ਅਕੁਲ ਅਕਾਲ ਗੁਰ ਸਿਖਨੁ ਦਿਖਾਏ ਹੈ।
ਨਿਰਗੁਨ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ, ਸਬਦਬੇਧੀ ਗੁਰ ਸਿਖਨੁ ਸੁਨਾਏ ਹੈ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ, ਗੁਰੁਸਿਖ ਮਧੁਕਰ ਗਤਿ ਲਪਟਾਏ ਹੈ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੩੬)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਬੀਜ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਡ ਆਕਾਰੀ ਬ੍ਰਿਖ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਲੁਪਤ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬ੍ਰਿਖ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਫਿਰ ਫ਼ਲ ਰੂਪੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਬਿਰਖ ਬਿਥਾਰ ਧਾਰ, ਮੂਲਕੰਦ ਸਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।
ਤਾਮੈ ਨਿਜ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿਖ ਫਲ ਕੌ ਪ੍ਰਗਾਸ, ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਅਉ ਸ੍ਵਾਦ ਉਪਕਾਰ ਹੈ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ, ਚਾਖੇ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਉਧਾਰ ਹੈ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਮਹਾਤਮ ਅਕਥ ਕਥਾ, ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।

(ਕਬਿੱਤ ੩੮)

ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਆਦਿ—ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰਨ ਭਾਂਤ ਚੇਤੰਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੂਰਤ ਤਥਾ ਸਰੂਪ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ :

(xviii) ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ੨੪/੧੧)

ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਫਲ ਅੰਦਰਲੇ ਬੀਜ ਵਿਚ ਦਰਖਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਗੰਧੀ ਚੰਦਨ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਅਗਨੀ ਆਪਣੇ ਅਦਿੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਕੜ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

ਜੈਸੇ ਫਲ ਸੈ ਬਿਰਖ ਬਿਰਖੁ ਸੈ ਹੋਤ ਫਲ, ਅਤਿਭੁਤਿ ਗਤਿ ਕਛੁ ਕਹਨੁ ਨ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਾਸੁ ਬਾਵਨ ਮੈ ਬਾਵਨ ਹੈ ਬਾਸੁ ਬਿਖੈ, ਬਿਸਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੋਊ ਮਰਮੁ ਨ ਪਾਵੈ ਜੀ ।
ਕਾਸਟਿ ਮੈ ਅਗਨਿ ਅਗਨਿ ਮੈ ਕਾਸਟਿ ਹੈ, ਅਤਿ ਅਸਚਰਜੁ ਹੈ ਕਉਤਕ ਕਹਾਵੈ ਜੀ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਮੈ ਸਬਦ ਸਬਦ ਮੈ ਸਤਿਗੁਰ ਹੈ, ਨਿਰਗੁਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਮਝਾਵੈ ਜੀ ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੩੪)

ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀਅਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।[46] ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਤਾਤਪਰਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵਤਰਿਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ :

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਜਾਸੁ, ਮਾਨਸ ਅਉਤਾਰ ਧਾਰਿ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਜਾਕੇ ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਅਕਾਰ ਹੈ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰ ਸਿਖਨੁ ਸੁਨਾਏ ਹੈ ।
ਜਗ ਭੋਗ ਨਈਬੇਦ ਜਗਤ ਭਗਤ ਜਾਹਿ, ਅਸਨ ਬਸਨ ਗੁਰਸਿਖਨ ਲਡਾਏ ਹੈ ।
ਨਿਗਮ ਸੇਖਾਦਿ ਕਥਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਰਿ, ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਸਿਖਨੁ ਲਖਾਏ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੩੫)

ਗੁਰਮੁੱਖ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ 'ਪੂਰਨਤਾ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਲਈ 'ਬਰੀਆ' ਹੈ । ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਗੁਰਮੁੱਖ ਹੈ । ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ, "ਇਹ ਇਕ ਧਰਮੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਦਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਬ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਰਤੱਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਹੀ 'ਗੁਰਮੁੱਖਤਾ' ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰਮੁੱਖ ਹੈ ।[47] ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਚੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਮੁੱਖ ਦਾ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਕੋਈ ਪਰਲੋਕ ਦਾ ਅਜੂਬਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸੇ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।[48] ਕੇਵਲ ਮੁਰਗਾਬੀ ਵਾਂਗ ਜਲ ਵਿਚ ਖੰਭਾਂ ਨੂੰ ਭਿਜਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਵੇਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਮਨ, ਬਚਨ ਤੇ ਕਰਮ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਆਉਣੀ ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਪਰਮਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੩.੧)

ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਦੀ ਸਮਸੂਰਤਾ ਲਈ ਸਦਗੁਣ ਧਾਰਨੀ ਹੋਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਸੰਗੁ ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਲਿਵ, ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਰਿਦੈ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ, ਬਿਹਸਿ ਮਿਲਨ ਸਮ ਦਰਸ ਧਿਆਨੀਐ ।
ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਿਵਾਸ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਮਤਿ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਮੁਖ ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਨ ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਅਗ੍ਰਭਾਗ, ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਪਰਮਾਤਮ ਨਿਧਾਨੀਐ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੩੭)

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਮੁੱਖ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਦਾ ਨਿਖਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸਦਾ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਖਿਚਦੇ ਹਨ :

ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕ੍ਰੋਧ ਨਿਰਲੋਭ ਨਿਰਮੋਹ ਨਿਹਮੇਵ ਨਿਹਟੇਵ ਨਿਰਦੋਖ ਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਰਲੇਪ ਨਿਰਬਾਨ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਬੈਰ ਨਿਰਬਿਘਨਾਇ ਨਿਰਾਲੰਬ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਹਚਲ ਨਿਭ੍ਰਾਂਤਿ ਨਿਰਭੈ ਨਿਰਾਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਹਕਰਮ ਨਿਹਭਰਮ ਨਿਹਸਰਮ ਨਿਹਸ੍ਵਾਦ ਨਿਰਬਿਵਾਦ ਨਿਰੰਜਨ ਸੁੰਨਿ ਮੈ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੬੮)

ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਗੁਰਮੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਕਰਮ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਉਠਣਾ, ਬੈਠਣਾ, ਵੇਖਣਾ, ਚਲਣਾ, ਸੁਨਣਾ ਸਭ ਸਕਾਰਥੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਸਫਲ ਜਨਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੁਇ ਜਨਮ ਜੀਤਿਓ ਚਰਨ ਸਫਲ ਗੁਰ ਮਾਰਗ ਰਵਨ ਕੈ ।
ਲੋਚਨ ਸਫਲ ਗੁਰ ਦਰਸਾ ਵਲੋਕਨ ਕੈ ਮਸਤਕ ਸਫਲ ਰਜ ਪਦ ਗਵਨ ਕੈ ।
ਹਸਤ ਸਫਲ ਨਮ ਸਤਗੁਰ ਬਾਣੀ ਲਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਸਫਲ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸ੍ਰਵਨ ਕੈ ।
ਸੰਗਤਿ ਸਫਲ ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਗੰਮਿਤਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਕੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੯੧)

ਅਜਿਹੇ ਸਹਿਜ ਧਾਰਨੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਉਠਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਏਕ ਪੈਡਾ ਜਾਇ ਚਲ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋਟਿ ਪੈਡਾ ਆਗੇ ਹੋਇ ਲੇਤ ਹੈ ।
ਏਕ ਬਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਮਰਨ ਮਾਤ੍ਰ ਸਿਮਰਨ ਤਾਹਿ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗੁਰਹੇਤ ਹੈ ।
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਕਉਡੀ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਰਾਖੈ ਤਾਹਿ ਗੁਰ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦੇਤ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਦਇਆਨਿਧਿ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੧੧)

ਸਾਧਨਾ ਮਾਰਗ

'ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ' ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਰਗ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਜ ਯੋਗ, ਮੰਤਰ ਯੋਗ, ਕਰਮ ਯੋਗ, ਹਠ ਯੋਗ, ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਲ ਹੈ ।[49] ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਮ ਸਥਾਨ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਸਤਿ ਦੀ ਸਹੀ ਢੂੰਡ ਹੈ । ਇਹ ਜਗਿਆਸਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਕੋ ਹੀ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।[50]

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ, "ਨਾਨਕ ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਨਿਸਤਾਰਾ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਆਪੈ ਦੂਜਾ ।"[51] ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਭਗਤੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੜਵੀਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉਪਰ ਉਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ "ਗੁਰਮਤਿ-ਭਗਤੀ ਵਿਗਾਸ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਗਾਸ ਇਕਾਂਤ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਕਰਮਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਹੱਸਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਲ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਲ ਗੁਰਮੁੱਖ ਚਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਹੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਭਗਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁੱਖਤਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਗਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗ ਗੁਰਮਤਿ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਭਾਗ ਹੈ।[52]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਇਸ ਆਧਾਰ ਸ਼ਿਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਧਾਰਮਿਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਜਪ, ਤਪ, ਤੀਰਥ, ਬਰਤ, ਹੋਮ, ਜੱਗ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਨਿਆ, ਉੱਤਮਤਾ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਦਾ ਅਨੰਦ ਅੰਬਾਖੜੀਆਂ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ, ਗੁਆਂਢੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਟੋਭੇ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕੀ ਸਮਾਨਤਾ, ਦੀਵੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮੀਂਹ ਦੇ ਤੁਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਚੰਦਨ ਵਰਗੀ ਭਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਭਲਾ ਢਾਕ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ :

ਆਂਬਨ ਕੀ ਸਾਧ ਕਤ ਮਿਟਤ ਆਂਬਲੀ ਖਾਏ, ਪਿਤਾ ਕੋ ਪਿਆਰੁ ਨ ਪਰੋਸੀ ਪਹਿ ਪਾਈਐ।
ਸਾਗਰ ਕੀ ਨਿਧਿ ਕਤ ਪਾਈਅਤ ਪੋਖਰ ਸੈ ਦਿਨਕਰਿ ਸਰਿ ਦੀਪ ਜੋਤਿ ਨ ਪੁਜਾਈਐ।
ਇੰਦ੍ਰ ਬਰਖਾ ਸਮਾਨ ਪੁਜਸ ਨ ਕੂਪ ਜਲ, ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਨ ਪਲਾਸ ਮਹਿਕਾਈਐ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਇਆਲ ਕੀ ਦਇਆ ਨ ਆਨ ਦੇਵ ਮੈ ਜਉ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉਦੈ ਅਸਤ ਲਉ ਧਾਈਐ।
(ਕਬਿੱਤ ੪੭੨)

ਜੇ ਉਕਤ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਅਬਿਗਤ, ਅਕਥ, ਅਲਖ, ਅਗਮ, ਅਦਰਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਇਸਦਾ ਸੁਖੈਨ ਮਾਰਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਤੇ ਲੀਨਤਾ ਹੀ ਹੈ :

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਕਤ ਆਵਤ ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ, ਅਕਥ ਕਥਾ ਸੁਕਹਿ ਕੈਸੇ ਕੈ ਸੁਨਾਈਐ।
ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਕਿਧੌਂ ਪਾਈਅਤਿ ਪਾਰੁ ਕੈਸੇ ਦਰਸੁ ਅਦਰਸੁ ਕੋ ਕੈਸੇ ਕੈ ਦਿਖਾਈਐ।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰੁ ਅਗਹੁ ਗਹੀਐ ਧੌਂ ਕੈਸੇ, ਨਿਰਲੰਬੁ ਕਉਨ ਅਵਲੰਬ ਠਹਿਰਾਈਐ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਮੈ ਬੀਤੈ ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਜਲ ਬੂੰਦ ਹੁਇ ਸਮਾਈਐ।
(ਕਬਿੱਤ ੨੫੩)

ਜਦੋਂ ਸਾਧਨਾ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸਾਧਕ ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਉਹ 'ਨਿਰਾਲੀ ਚਾਲ' ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੋਲ ਉਸ ਤੋਂ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀਆਂ, ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਵਿਸਮਾਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ :

ਬਿਨੁ ਰਸ ਰਸਨਾ ਬਕਤ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬਾਤੈ, ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਭਏ ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ ਲੀਨ ਹੈ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਕੈ ਮਦੋਨ, ਅੰਤਰਿ ਧਿਆਨ ਦ੍ਰਿਗ ਦੁਤੀਆ ਨ ਚੀਨ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਅਨਹਦ ਲਿਵ, ਦੁਤੀਆ ਸਬਦ ਸ੍ਰਵਨੰਤਰਿ ਨ ਕੀਨ ਹੈ ।
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਜਗ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਭਏ, ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਅਉ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਗੰਮਿਤਾ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੬੫)

ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਿਰਹੋਂ ਕੁੱਠੀ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਤੜਫਦੀ ਹੈ, ਤਰਲੋ ਮੱਛੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫੜਫੜਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕੂਕਦੀ ਹੈ, ਪੁਕਾਰਦੀ ਹੈ :

ਕਬ ਲਾਗੈ ਮਸਤਕਿ ਚਰਨਨ ਰਜ, ਦਰਸੁ ਦਇਆ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕਬ ਦੇਖਉ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਨਉ ਕਬ ਸ੍ਰਵਨਨੁ, ਕਬ ਰਸਨਾ ਬੇਨਤੀ ਬਿਸੇਖਉ ।
ਕਬ ਕਰ ਕਰਉ ਡੰਡਉਤ ਬੰਦਨਾ, ਪਗਨੁ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾਦਿ ਪੁਨ ਰੇਖਉ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਪ੍ਰਤਛਿ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ, ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਜੀਵਨਪਦ ਲੇਖਉ ॥
(ਕਬਿੱਤ ੪੦੧)

ਜਦੋਂ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਸਿੱਖਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਸੁਰਤੀ ਸਬਦ ਦੇ ਮੇਲ ਦੁਆਰਾ ਸਹਜ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਬੁੱਧ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮ ਜੋਤ ਦੇ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਉਠਦੀ ਹੈ । ਸਰਬ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਰਮੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਬਿਮਲ ਮਤਿ, ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ।
ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਸਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ ਦਿਬਿ ਜੋਤਿ, ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ।
ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਰਥ ਪਰਮਪਦ, ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਸੁਖ ਸਹਜ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ, ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੬੨)

ਜਿਵੇਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸ੍ਰੋਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਖ਼ਰ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਸਹਜੇ ਸਹਜੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਆਖ਼ਰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਵੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਦੇ ਤਾਰੂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਨ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

ਪੇਖਤ ਪੇਖਤ ਜੈਸੇ ਰਤਨ ਪਾਰਖੁ ਹੋਤ, ਸੁਨਤ ਸੁਨਤ ਜੈਸੇ ਪੰਡਿਤ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਸੂੰਘਤ ਸੂੰਘਤ ਸੌਂਧਾ ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੁਬਾਸੀ ਹੋਤ, ਗਾਵਤ ਗਾਵਤ ਜੈਸੇ ਗਾਇਨ ਗੁਨੀਨ ਹੈ ।
ਲਿਖਤ ਲਿਖਤ ਲੇਖ ਜੈਸੇ ਤਉ ਲੇਖਕ ਹੋਤ, ਚਾਖਤ ਚਾਖਤ ਜੈਸੇ ਭੋਗੀ ਰਸੁ ਭੀਨ ਹੈ ।
ਚਲਤ ਚਲਤ ਜੈਸੇ ਪਹੁਚੈ ਠਿਕਾਨੇ ਜਾਇ, ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਗੁਰਸਬਦੁ ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ॥
(ਕਬਿੱਤ ੫੮੮)

ਇਸ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਦੰਪਤੀ ਦੇ ਰੂਪਕ ਵਿਧਾਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਸਫਲ ਜਨਮ, ਧੰਨ ਆਜ ਕੋ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ, ਪਹਿਰ ਮਹੂਰਤ ਘਰੀ ਔ ਪਲ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਸਫਲ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰ ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ, ਆਂਗਨ ਮੰਦਰ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸੁਹਾਏ ਹੈ ।
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸੋਭਾ ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਛਬਿ, ਆਨਦ ਸਹਿਜ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਬਢਾਏ ਹੈ ।
ਅਰਥ ਧਰਮ ਕਾਮ ਮੋਖ ਨਿਹਕਾਮ ਨਾਮੁ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸਰਸਿਕ ਹੈ ਲਾਲ ਮੇਰੇ ਆਏ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੬੫੨)

ਕੀਰਤਨ-ਭਗਤੀ

ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਬਣਿਆਂ 'ਕੀਰਤਨ ਭਗਤੀ' ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਪੰਧ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸੁਖਾਲਾ ਤਹਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਾਲ ਜਿਤੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਏ ਜੀਉ ।

(ਮਾਝ ਮ. ੫, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੧੩੧)

ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ 'ਕੀਰਤਨ' ਨੂੰ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀਅਤਾ ਬਖਸ਼ਦਿਆਂ, 'ਕਲਜੁਗ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਧਾਨਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ । ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਸੈਆ' ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਉਸਾਰ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਿੱਜੀ ਮੁਕਤੀ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।[53]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਉਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ :

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਖਾ ਮਿਲਾਪ, ਗਗਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ ਜੁਗਤਿ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕੈ, ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਗਰਜਤ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ, ਦਾਮਨੀ ਚਮਤਕਾਰ ਉਨਮਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ, ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨੀਐ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੧੨੮)

ਹੋਰਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਦੇਵ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਅਤਿ, ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਨਿਗ੍ਰਹ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਪਾਈਐ ਨ ਜਗ ਭੋਗ ਪਾਈਐ ਨ ਰਾਜ ਜੋਗ, ਨਾਦ ਬਾਦ ਬੇਦ ਕੈ ਅਗਹੁ ਨਾ ਗਹਾਈਐ ।
ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਦੇਵ ਦੇਵ ਸੇਵਕੈ ਨ ਪਾਈਐ, ਕਰਮ ਧਰਮ ਬ੍ਰਤ ਨੇਮ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ।
ਨਿਹਫਲ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੈ ਅਚਾਰ ਸਬੈ, ਸਾਵਧਾਨ ਸਾਧਸੰਗ ਹੁਇ ਸਬਦ ਗਾਈਐ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੩੦੪)

ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਹ 'ਬਰੀਆ' ਅਜਾਂਈਂ ਨ ਚਲੀ ਜਾਹੇ ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚੇਤੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਕਤ ਪੁਨ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਤ ਸਾਧਸੰਗ, ਨਿਸ ਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ ਚਲਿ ਜਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਹੁਇ ਪਰਸਪਰ, ਭਾਵਨੀ ਭਗਤ ਭਾਇ ਸੇਵਾ ਲਿਵਲਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨ ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੰਗੀਤ ਰੀਤ, ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦੁ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਪੁਨਿ ਗਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨ ਕਰਿ ਕਿਰਤਾਸ ਲੇਖ ਮਸੁਵਾਨੀ, ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਲਿਖਿ ਨਿਜਪਦੁ ਪਾਈਐ ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੦੦)

ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ 'ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੇ ਤੱਤਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਨਿਆ ਹੈ ।

ਸਤਿ ਸੰਗਤ

ਭਗਤੀ ਦੇ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਭਗਤੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹੈ ।[55]

ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਦਾਚਾਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਸਦਾਚਾਰ ਨੂੰ ਨਿੱਜ ਨਾਲੋਂ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੋੜਿਆ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ । ਭਾਰਤੀ ਭੂ ਖੰਡ ਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਈ ਜਿਸ ਦੇ ਬੜੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲੇ ।

ਭਾਰਤੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਈ ਪਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ

ਬਣ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਰਿਹਾ। ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲ ਦੀ ਸਮਸੂਰਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਥਮ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੰਜਾ ਪਿਆਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਸੰਗਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਉਂ ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਜਿਤਨੀ ਉੱਚਤਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਇਤਨੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ ਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੈ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਰਤਦਾ ਬੁਝਹੁ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਮ. ੪ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੧੩੧੪)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਿਆਨਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ :

ਸਤ ਸੰਗਤ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ ਜਿਥੈ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ. ੧ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੭੨)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ' ਬਣਾਕੇ ਫਿਰ 'ਫਿਰ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ' ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਇ ' 'ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ' ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਰੋਏ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਬਣਾਉਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਜੁਗਤਿ ਹੈ। ਇਸ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁੱਖ ਪਰ-ਵਾਨਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਇਸ ਗੁਰਮੁੱਖ ਦੇ ਚਲਣ ਲਈ 'ਗਾਡੀ ਰਾਹ' ਬਣਾਇਆ। ਮਨਮੁੱਖ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ। ਮਨਮੁੱਖ ਦਾ ਰਸਤਾ ਮਨਮੱਤ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁੱਖ ਦਾ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਤ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੁਗਤਿ 'ਸਚਿਆਰ ਮਨੁੱਖ' ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। 'ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ' ਹੋਣਾ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। 'ਸਚਿਆਰ ਮਨੁੱਖ' ਬਣਨ ਲਈ ਸਤਿਸੰਗਤ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਸਹੀ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਠੀਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਸੰਸਾਰੀ', 'ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਵੀ ਸਦਾ ਲੋੜ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ, "ਅਸਲ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦੂਜੇ ਸੰਤਾਂ ਜਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ, ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਖਾਰ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।[55]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ, ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ। ਆਪ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਿਆਨਦਿਆਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸੰਗਤ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਤ, ਸਾਧ ਤੋਂ ਵਖਰਿਆਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੱਤੇ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ :

ਇਕੁ ਸਿਖੁ ਦੁਇ ਸਾਧਸੰਗੁ ਪੰਜੀ ਪਰਮੇਸਰੁ ।
ਨਉ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸਰੁ ।
ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਅਸੰਖ ਸੰਖ ਮੁਕਤੇ ਮੁਕਤੇਸਰੁ ।
ਨਗਰਿ ਨਗਰਿ ਸੈ ਸਹੰਸ ਸਿਖ ਦੇਸ ਦੇਸ ਲਖੇਸਰੁ ।

ਇਕਦੂੰ ਬਿਰਖਹੁੰ ਲਖ ਫਲ ਫਲ ਬੀਅ ਲੁਮੇਸੁਰ ।
ਭੋਗ ਭੁਗਤਿ ਰਜੇਸੁਰਾਂ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਜੋਗੇਸੁ ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ੧੩/੧੯)

ਜਿਵੇਂ ਹਲਦੀ ਤੇ ਚੂਨਾ, ਪਾਨ ਤੇ ਕੱਥਾ ਮਿਲਕੇ ਸੁਰਖ ਰੂਪ ਧਾਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਮਨ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਦਹੀਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਘਿਉ ਖੰਡ ਮੈਦਾ ਮਿਲਕੇ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਪਦਾਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਮਿਲਕੇ 'ਅਰਗਜਾ ਧੂਪ' ਬਣਦੀ ਹੈ ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲ ਬੈਠਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸੰਗਤ ਵਿਚ 'ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ' ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਕਥਨੀਯ ਹੈ :

ਹਰਦੀ ਅਉ ਚੂਨਾ ਮਿਲਿ ਅਰੁਨ ਬਰਨ ਜੈਸੇ, ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਕੈ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਰੂਪ ਹੈ ।
ਦੂਧ ਮੈ ਜਾਵਨੁ ਮਿਲੈ ਦਧਿ ਕੈ ਬਖਾਨੀਅਤ, ਖਾਂਡ ਘ੍ਰਿਤ ਚੂਨ ਮਿਲਿ ਬਿੰਜਨ ਅਨੂਪ ਹੈ ।
ਕੁਸਮ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲਿ ਤਿਲ ਸੈ ਫੁਲੇਲ ਹੋਤ, ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲਿ ਅਰਗਜਾ ਧੂਪ ਹੈ ।
ਦੋਇ ਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗੁ ਪੰਜ ਪਰਮੇਸਰ ਹੈ, ਦਸ ਬੀਸ ਤੀਸ ਮਿਲੇ ਅਬਿਗਤਿ ਊਪ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੨੨)

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਬਣਕੇ 'ਸਚਿਆਰ' ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਤਉ ਗੋਬੰਸ ਤਿਨ ਖਾਇ ਦੁਹੇ ਗੋਰਸ ਦੈ, ਗੋਰਸ ਅਉਟਾਏ ਦਧਿ ਮਾਖਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਊਖ ਮੈ ਪਿਊਖ ਤਨ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕੈ ਪਰਾਏ, ਰਸ ਕੈ ਅਉਟਾਏ ਖਾਂਡ ਮਿਸਰੀ ਮਿਠਾਸ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਕੈ ਬਨਾਸਪਤੀ, ਢਾਕ ਅਉ ਪਲਾਸ ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਹੈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਮਿਲਤ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੋਤ, ਗੁਰਮਤਿ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੈ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੨੯)

ਜਿਵੇਂ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਸਿੱਪੀ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਥਲੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਕਤਾਹਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਟੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਦੇ ਰਸੀਲੇ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਪੀ ਨਿਹਾਲੋਂ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧਸੰਗਤ ਸਚਖੰਡ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮੈ ਸਾਚੁ ਖੰਡ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੨੫.੧)

'ਧਰਮਸਾਲ' ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਵਿਖੇ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੁੜਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੰਸ ਵਾਂਗ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਚੁੱਗ ਚੁੱਗ ਕੇ ਵਿਗਸਣਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲਕੇ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਆਨੰਦਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਛੀ ਫਲਦਾਰ ਰੁੱਖ ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਮਿੱਠੇ ਫਲ ਛੱਕਕੇ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਰਸ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਤੌ ਮਰਾਲ ਮਾਲ ਬੈਠਤ ਹੈ ਮਾਨਸਰ, ਮੁਕਤਾ ਅਮੋਲ ਖਾਇ ਖਾਇ ਬਿਗਸਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ ਸੁਜਨ ਮਿਲ ਬੈਠਤ ਹੈ ਪਾਕਸਾਲ, ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਰਸ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਯਾ ਮਿਲ ਬੈਠਤ ਅਨੇਕ ਪੰਛੀ, ਖਾਇ ਫਲ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਿਲ ਬੈਠਤ ਧਰਮਸਾਲ, ਸਹਜ ਸਬਦ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਘਾਤ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੫੯)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਇਸ ਅਨੂਪਮ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਧਸੰਗਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਕੁਟੰਬ,

ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁੱਖ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਇਕ ਪਲ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦਾ :

ਅਗਨਿ ਜਰਤ ਜਲ ਬੂਡਤ ਸਰਪ ਗ੍ਰਸਹਿ
ਸਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਿ ਘਾਤ ਹੈ ।
ਬਿਰਥਾ ਅਨੇਕ ਅਪਦਾ ਅਧੀਨ ਦੀਨੋ ਗਤਿ,
ਗ੍ਰੀਖਮ ਔ ਸੀਤ ਬਰਖ ਮਾਹਿ ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ।
ਗੋ, ਦ੍ਵਿਜ, ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਬੰਸ ਕੋਟਿ ਹਤਯਾ,
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਦੋਖ ਬਸ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋਰ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਸੋਧ
ਪੀਯ ਕੇ ਬਿਛੋਹ ਪਲ ਏਕ ਨ ਪੁਜਾਤ ਹੈ ॥

(ਕਬਿੱਤ ਪ੭੨)

ਇਉਂ ਇਸ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਦਰਦ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਤੇ ਸਹਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ

ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹੈ ਛੁਟਕਾਰਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾਈ ।[57] ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਮੁਮੁਖਸ਼ਮਿ', ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਵਿਚ ਨਿਰਵਾਣ, ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਵਿਚ ਸਾਲਵੇਸ਼ਨ (Salvation) ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ 'ਨਿਜਾਤ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।[58]

ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਮੋਕਸ਼ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ ਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਮੋਕਸ਼' ਨੂੰ 'ਪਰਮ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ' ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਾਨ-ਪ੍ਰਸਤ ਆਸ਼ਰਮ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ 'ਨਿਰਵਾਣ' ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਰਮ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ । ਨਿਰਵਾਣ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਨਿਰਵਹ' ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਮੰਨਕੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥ 'ਬੁੱਝਣਾ', ਠੰਡਾ ਜਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਦੁੱਖਾਂ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੀਵੇ ਦੇ ਬੁੱਝਣ ਨੂੰ ਨਿਰਵਾਣ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਡਾ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਅਨੁਸਾਰ, "ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹਰ ਧਰਮੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਮੋਕਸ਼ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਨਿਰਵਾਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।[59]

ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਅਤੇ ਅਖੈ ਜੀਵਨ ਪਾਉਣਾ ਮੁਕਤੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਬਿਨਾਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਅਰ ਪਾਪ ਦਾ ਫਲ ਮੌਤ ਹੈ । ਪੈਗੰਬਰ ਈਸਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜੋ ਉਸ ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣਗੇ ਉਹ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ।[60]

ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼' ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼, ਰੋਜ਼ੇ ਆਦਿ ਪੰਜ ਨਿਯਮਾਂ ਤੇ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖਣਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ ।[61]

ਮਿੱਤਰ, ਪੁੱਤਰ, ਇਸ਼ਟ, ਸੁੱਖ ਆਨੰਦ ਸਭੋ ਕੁੱਝ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੈ :

ਨਿਜ ਘਰ ਮੇਰੋ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨਾਰਦਮੁਨਿ, ਦਰਸਨ ਸਾਧਸੰਗ ਮੇਰੋ ਨਿਜ ਰੂਪ ਹੈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਮੇਰੋ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਉ ਕੁਟੰਬ ਸਖਾ, ਸਾਧਸੰਗੁ ਮੇਰੋ ਸੁਤੁ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟੁ ਅਨੂਪੁ ਹੈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨੁ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀਵਨ ਮੈ, ਸਾਧਸੰਗ ਨਿਜੁ ਪਦ ਸੇਵਾ ਦੀਪ ਧੂਪ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗਿ ਰੰਗ ਰਸ ਭੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜ ਮੈ, ਸਾਧਸੰਗ ਸੋਭਾ ਅਤਿ ਉਪਮਾ ਅਉ ਉਪ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੩੦੩)

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਵਜੋਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ 'ਸੰਗਤਿ' ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਿਕ ਉਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਉਨਤੀ ਲਈ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਾਹ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਅਮਲ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਮਸ੍ਰਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ।

ਬਿਰਹਾ

ਬਿਰਹਾ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ 'ਸੁਲਤਾਨ' ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ ਸੋ ਪਿੰਜਰੁ ਲੈ ਜਾਰਿ ॥
(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਸਲੋਕ ਮ: ੨ ਪੰਨਾ ੮੯)

ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮਿਠੀ ਮਿਠੀ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਰਖਣਾ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਭਾਅ ਹੈ । ਬਿਰਹਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਬਿਰਹਾ ਪੀੜ ਨਾਲ ਤਰੰਗਿਤ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਵਿਚੋਂ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਵੀ ਬਿਰਹਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਅਮਲ ਦੀ ਚੂਲ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਪਰਧਾਨ ਸੁਰ ਬਿਰਹਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੋ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, "ਆਪਦਾ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ । ਦਰਸ ਬਿਨਾਂ ਬਿਰਹੋਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਹੋਏ ਬਿਲਲਾ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਗਜ਼ਬ ਦਾ ਹੈ । ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਂਗਾਂ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੈ । ਆਪ ਗੁਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਅਕਹਿ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਅਰ ਵਿਛੜਕੇ ਮੱਛੀ ਵਾਂਙੂ ਤੜਫਦੇ ਹਨ । ਕਿਵੇਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਬਿਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲਪ ਵਿਲਪ ਕੇ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰਦਾ ਵਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਿਲਾਉਣੀ ਅਨੂਪਮ ਹੈ :[56]

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ
ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੇਰੈ ਆਏ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ ਮੁਖ,
ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈ ।
ਸੋਭਿਤ ਸਿਜਾਸਨ ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ,
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆ ਉਘਰਿ ਗਈ,
ਭਈ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾਏ ਹੈ ॥
(ਕਬਿੱਤ ੨੦੫)

ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਖਿਚਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਗਨੀ ਦਾ ਸਾੜ, ਜਲ ਦੇ ਡੁੱਬਣ ਦੀ ਪੀੜਾ, ਸੱਪ ਦਾ ਡੰਗ, ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜ਼ਖਮ, ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਅਤਿ ਦੀ ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ, ਗਊ ਹੱਤਿਆ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੱਤਿਆ, ਬੰਸ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੱਤਿਆਵਾਂ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਆਨ-ਮਈ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ । ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਨਮ ਵਿਖੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰ ਹਸੰਦਿਆਂ, ਖੇਡੰਦਿਆਂ, ਪੈਨੰਦਿਆਂ 'ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ' ਵਿਚ ਹੀ 'ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਭੇਟਿਐ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ ਜੁਗਤਿ ॥
ਹਸੰਦਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਪੈਨੰਦਿਆ ਖਾਵੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੫੨੨)

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਇਉਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਆਗਿਆ ਆਤਮ ਹਿਤਾਵੈ ॥ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸੋਊ ਕਹਾਵੈ ॥
ਤੈਸਾ ਹਰਖੁ ਤੈਸਾ ਉਸੁ ਸੋਗੁ ॥ ਸਦਾ ਅਨੰਦੁ ਤਹ ਨਹੀ ਬਿਓਗੁ ॥
ਤੈਸਾ ਸੁਵਰਨੁ ਤੈਸੀ ਉਸੁ ਮਾਟੀ ॥ ਤੈਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤੈਸੀ ਬਿਖੁ ਖਾਟੀ ॥
ਤੈਸਾ ਮਾਨੁ ਤੈਸਾ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥ ਤੈਸਾ ਰੰਕੁ ਤੈਸਾ ਰਾਜਾਨੁ ॥
ਜੋ ਵਰਤਾਏ ਸਾਈ ਜੁਗਤਿ ॥ ਨਾਨਕ ਓਹੁ ਪੁਰਖੁ ਕਹੀਐ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ॥

(ਗਉੜੀ ਮ. ੫, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੨੭੫)

ਇਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਜੁਗਤਿ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਮਲ ਫੁਲ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ ਹੈ :

ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਜਗਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ ਜਾਨੀ
ਸਲਿਲ ਕਮਲ ਗਤਿ ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੨੯੮/੪)

ਸਿੰਬਲ, ਬਾਂਸ, ਕੰਚਨ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਿੰਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਘਾੜਦੇ ਹਨ :

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਸਿੰਬਲ ਸਫਲ ਭਏ,
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਬਾਂਸ ਮੈ ਸੁਗੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕੰਚਨ ਭਏ ਮਨੂਰ,
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਪਰਖਤ ਅੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕਾਲਕੂਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੁਇ
ਕਾਲ ਮੈ ਅਕਾਲ ਭਏ ਅਸਥਿਰ ਕੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜੀਵਨਮੁਕਤ ਭਏ,
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਬਾਬ ਬੰਧ ਨਿਰਬੰਧ ਹੈ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੨੭)

ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਜੀਵਨ ਕੀ ਆਸਾ ਅਰੁ ਮਰਨ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਮਿਟੀ
ਜੀਵਨਮੁਕਤ ਗੁਰਮਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੨੯੧/੨)

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪਹੁੰਚ ਮਾਰਗ 'ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ' ਹੀ ਪਰਵਾਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ 'ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਫੋਕਟ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਕੀਮਤਾਂ, ਹਠ ਯੋਗ, ਤਿਆਗ, ਸੰਨਿਆਸ ਆਦਿ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਜੁਗਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਮਸ੍ਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ।

ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਚਾਰਾਤਮਿਕ ਪੱਖ

ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਮ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਅਕਸਰ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।[62]

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਮਦ ਵੇਲੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਦੁਰ-ਦਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਉਲੇਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ।[63] ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਵਲ ਭਰਪੂਰ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।[64]

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਜਮਾਤ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁੱਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਸ ਚੱਤੁਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਰਹਿ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਸਕਣ। ਭਾਰਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਅਧਿਕਤਰ ਕਦਰਾਂ—ਕੀਮਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭਾਂਜਵਾਦ, ਸੰਸਾਰ ਤੱਜਣ ਅਤੇ ਪਰਨਿਰਭਰਤਾ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, "ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਰਮੀ, ਕਰਮ ਨੂੰ ਬੰਧਨ, ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਅਵਿਦਿਆ, ਅਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਤੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਨਰਕ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨੂੰ ਨਰਕਧਾਰੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕੜੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਨਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸੋਮਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਨਵਿਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਇਕਾਂਤਵਾਸੀ ਹੋਕੇ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ।[65]

ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਤੇ ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਯੋਗ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਹਨ :

ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ ॥
ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਦਾ ਅਲੇਪਾ ਤੋਹੀ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ ॥ ਰਹਾਉ ॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮ. ੯ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੬੮੪)

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੀ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸ ਰੂਪ ਸੰਭਾਵਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਛੋਹਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੂਰਨਤਾ 'ਮਨ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ' ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਜਮਮਈ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ :

ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰਿ ਸੰਨਿਆਸਾ ॥
ਬਨਸੇ ਸਦਨ ਸਭੈ ਕਰਿ ਸਮਝਹੁ ਮਨ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਜਤ ਕੀ ਸਟਾ ਜੋਗ ਕੋ ਮਜਨੁ ਨੇਮ ਕੇ ਨਖਨ ਬਢਾਓ ॥
ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਆਤਮ ਉਪਦੇਸਹੁ ਨਾਮ ਬਿਭੂਤ ਲਗਾਓ ॥
ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਸੁਲਪ ਸੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਦਯਾ ਛਿਮਾ ਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਸਦਾ ਨਿਰਬਾਹਿਬੋ ਹ੍ਵੈਬੋ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤਿ ॥੨॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਹੰਕਾਰ ਲੋਭ ਹਠ ਮੋਹ ਨ ਮਨ ਸਿਉ ਲਯਾਵੈ ॥
ਤਬ ਹੀ ਆਤਮ ਤਤ ਕੋ ਦਰਸੇ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕਹ ਪਾਵੈ ॥੩॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਇਹ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਚਾਰ ਲਿਪੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਧਾਰ-ਮਿਕ ਆਧਾਰ ਪੂਰਨ ਭਾਂਤ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਿੱਖੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛਿਲਕੇ ਸਮੇਤ ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਬੀਜਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਹੋਈ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਖਾਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਛਿਲਕੇ ਸਮੇਤ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਘੁਣ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਛਿਲਕਾ ਉਤਰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਉਸਦਾ ਭੋਜਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਗੁਰਸਿੱਖ ਲਈ ਚਾਵਲ ਦੇ ਛਿਲਕੇ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ । ਬੁਰਾਈਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੋੜ ਕੇ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸਲੀ ਬੈਰਾਗੀ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬਣਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗ੍ਰਹਸਤ ਤਾਂ ਆਧਾਰ ਸਿਰਜਨ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ;

ਤੁਸ ਮੈ ਤੰਦੁਲ ਬੋਏ ਨਿਪਜੈ ਸਹੰਸ੍ਰ ਗੁਨੋ, ਦੇਹ ਧਾਰਿ ਕਰਤ ਹੈ ਪਰਉਪਕਾਰ ਜੀ ।
ਤੁਸ ਮੈ ਤੰਦੁਲ ਨਿਰਬਿਘਨ ਲਾਗੇ ਨ ਘੁਨੁ, ਰਾਖੇ ਰਹੈ ਚਿਰੰਕਾਲ ਹੋਤ ਨ ਬਿਕਾਰ ਜੀ ।
ਤੁਖ ਸੈ ਨਿਕਸਿ ਹੋਇ ਭਗਨ ਮਲੀਨ ਰੂਪ, ਸ੍ਵਾਦ ਕਰਵਾਇ ਰਾਧੇ ਰਹੈ ਨ ਸੰਸਾਰ ਜੀ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਗੁਰਸਿਖ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਬੈਰਾਗੀ, ਗ੍ਰਿਹ ਤਜਿ ਬਨ ਖੰਡ ਹੋਤ ਨ ਉਧਾਰ ਜੀ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੧੨੧)

ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਆਸ਼ਰਮ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਕਸਵੱਟੀ ਹੈ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ । ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਕਿਸ ਸੀਮਾਂ ਤੱਕ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਜਿੱਤ ਤੇ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਪਹਿਲਵਾਨੜਾ ਬਣ, ਪਿੜ ਵਿਚ ਉਤਰਿਆਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਨਾ ਕਿ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੇਵਲ ਨਿਹਾਰਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ । ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾਂ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਆਦਿ ਸਦ-ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਜਮਾਤ ਅਤੇ ਨਾਥਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਆਦਿ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਨੂੰ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਗਰਦਾਨਿਆ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਤਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਸੁਮੇਰ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ, ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੰਦਨ ਤੇ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨਾ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਸ, ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ, ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਸ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਗਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਧਰਮ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਸਰਿ ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਮੈ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਡੋ, ਮੇਰ ਮੈ ਸੁਮੇਰ ਬਡੋ ਜਗਤ ਬਖਾਨ ਹੈ ।
ਤਰਵਰ ਬਿਖੈ ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖੁ ਬਡੋ, ਧਾਤ ਮੈ ਕਨਕ ਅਤਿ ਉਤਮ ਕੈ ਮਾਨਿ ਹੈ ।

ਪੰਛੀਅਨ ਮੈ ਹੰਸੁ ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ ਮੈ ਸਾਰਦੂਲ, ਰਾਗਨ ਮੈ ਸਿਰੀ-ਰਾਗੁ ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ ਹੈ ।
ਗਿਆਨਨ ਮੈ ਗਿਆਨੁ ਅਰੁ ਧਿਆਨਨ ਮੈ ਧਿਆਨ ਗੁਰ, ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੈ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੩੭੬)

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸੌ ਕੁ ਸਾਲ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਗ੍ਰਿਹਿਸਤ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ।[66] ਹਿੰਦੂ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵੇਂ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਰਣਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਵਡੇ ਦਰਖਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ :

ਜੈਸੇ ਮਛ ਕਛ ਬਗ ਹੰਸ ਮੁਕਤਾ ਪਾਖਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੈ ਪ੍ਰਗਾਸ ਉਦਧਿ ਮੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਾਰੋ ਤਾਰੀ ਤਉ ਆਰਸੀ ਸਨਾਹ ਸਸਤ੍ਰ, ਲੋਹ ਏਕਸੇ ਅਨੇਕ ਰਚਨਾ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਭਾਂਜਨ ਬਿਬਿਧ ਜੈਸੇ ਹੋਤ ਏਕ ਮਿਰਤਕਾ ਮੈ, ਖੀਰ ਨੀਰ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਅਉਖਦ ਸਮਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਦਰਸਨ ਬਹੁ ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਧ੍ਰਮ ਸਕਲ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਕੀ ਸਾਖਾ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
(ਕਬਿੱਤ ੩੭੫)

ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀ ਸਵੇਰੇ ਦਰਖਤ ਤੋਂ ਉੱਡਕੇ ਭਾਵੇਂ ਜਿਤਨਾ ਮਰਜੀ ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਏ, ਕੀੜੀ ਖੁੱਡ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਫਿਰੇ ਬਾਲਕ ਰੁੱਠਕੇ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਆਖਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਆ ਕੇ ਹੀ ਸੁਖ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਹੀ ਤਿਆਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਵੀ ਭੱਟਕ ਕੇ ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਤਕਦੇ ਹਨ :

ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਖਗ ਜਾਤ ਉਡਿ ਬਿਰਖ ਸੈ, ਬਹੁਰਿ ਆਇ ਬੈਠਤ ਬਿਰਖ ਹੀ ਮੈ ਆਇਕੈ ।
ਚੀਟੀ ਚੀਟਾ ਬਿਲ ਸੈ ਨਿਕਸਿ ਧਰ ਗਵਨ ਕੈ, ਬਹੁਰਿਓ ਪੈਸਤ ਜੈਸੇ ਬਿਲ ਹੀ ਮੈ ਜਾਇਕੈ ।
ਲਰਕੈ ਲਰਿਕਾ ਰੂਠਿ ਜਾਤ ਤਾਤ ਮਾਤ ਸਨ, ਭੂਖ ਲਾਗੈ ਤਿਆਗੈ ਹਠ ਆਵੈ ਪਛੁਤਾਇ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਗ੍ਰਿਹ ਤਿਆਗਿ ਭਾਗਿ ਜਾਤ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਆਸਰੋ ਤਕਤ ਪੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਕੌ ਧਾਇਕੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੫੪੮)

ਸੋ ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ (Theology) ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ । ਸਮਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਸਭ ਸਮਿਆਂ ਲਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਫੁਲਤਾ ਵਿਚ ਬਾਧਕ ਹੋ ਸਕਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁੱਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਹਰ ਧਰਮ ਦੀ ਇਕ ਬਾਹਰੀ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਆਚਰਣਿਕ ਪੱਖ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ । ਆਚਾਰ ਤੇ ਧਰਮ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਓਤਪ੍ਰੋਤ ਹਨ । ਦਰਅਸਲ ਧਰਮ ਨੇ ਸੁੱਚੇ ਆਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, "ਧਰਮ ਤੇ ਆਚਾਰ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਇਕੋ ਭਾਵ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਭਾਵ ਹੈ ਜਾਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਾਧਾ । ਜੋ ਮਤਿ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਅਤੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਧਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਚਾਰ ਦੀ ਕੰਧ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉਤੇ ਹੀ ਉਸਾਰਨਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਆਸਤਕ ਮੱਤਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਬੁੱਧ, ਈਸਾਈ, ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਆਚਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰਮ ਹੈ ।[67]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਰਹਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ (Theology) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁੱਝ ਸੰਕਲਪ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੇਠਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨਿਮਰਤਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਸਭ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ 'ਤੱਤ' ਪਰਵਾਨਿਆ :

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਤਤੁ ॥

(ਸਿਰੀ ਮਹਲਾ ਰਾਗ ੧ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੪੭੦)

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਉਲਝਣਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਅਭਾਵ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਉਲਝਣਾਂ ਨਿਮਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੁਲਝਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਪਖੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਨਿਮਰ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹੈਵਰੀ ਸਿਜਵਿਕ ਰੋਮਨ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸਮਾਜਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਤੇ ਗੁਣ ਬਦਲੇ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਦੀ ਮੰਗ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਅਜੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਤੋਂ ਪਰਖਦੇ ਹਨ।[68] ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨਾ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਿਮਰਤਾ ਬੌਧਿਕ ਸੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗ-ਰੂਕ ਸਨ। ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪਖੋਂ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹਨ, "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਕ ਆਸਤਕ ਤੇ ਆਸਤਕ ਵੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਚਾਰ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਉਹ ਗੁਣ ਪਰਧਾਨ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜੋ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਪਰਧਾਨਤਾ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਹੈ।"[69]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਲਝਣਾਂ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੇ ਝਗੜੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਧਿਰ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰ ਕੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਵੇ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਸੁਲਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਉਚਾਈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ ਇਵੇਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਰੂਪੀ ਜਲ ਨਿਮਰਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਟਿੱਕ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪੈਰ ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਛੋਹੇ ਜਲ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮਸਤਕ ਝੁਕਾਉਂਦਾ ਹੈ :

ਹਾਰਿ ਮਾਨੀ ਝਗਰੋ ਮਿਟਤ ਰੋਸ ਮਾਰੇ ਸੈ ਰਸਾਇਨ ਹੁਇ,
ਪੇਟ ਡਾਰੇ ਲਾਗਤ ਨ ਡੰਡੁ ਜਗ ਜਾਨੀਐ।
ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਊਚੇ ਨਾਹਿ ਜਲੁ, ਨਿਮਤ ਨਵਨ ਬਲ ਜਲੁ ਪਹਿਚਾਨੀਐ।
ਅੰਗ ਸਰਬੰਗ ਤਰਹਰ ਹੋਤ ਹੈ ਚਰਨ, ਤਾਂਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਚਰਨ ਰੇਨ ਮਾਨੀਐ।
ਤੈਸੇ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿੰਮਰੀਭੂਤ, ਜਗ ਪਗ ਲਗਿ ਮਸਤਕਿ ਪਰਵਾਨੀਐ।

(ਕਬਿੱਤ ੨੯੮)

'ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ' ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਿਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਧਰਤੀ, ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ, ਮੱਖੀ, ਕੀੜੀ, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਨਾਮਾ, ਬਿਦਰ ਤੇ ਕਬੀਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਨੀਵਿਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ :

ਜੈਸੇ ਪਾਂਚੋ ਤਤ ਬਿਖੈ ਬਸੁਧਾ ਨਵਨ ਮਨ, ਤਾਂ ਮੈ ਉਤਪਤ ਹੁਇ ਸਮਾਤ ਸਭ ਤਾਹੀ ਮੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਾਂਚੋ ਆਂਗੁਰੀ ਮੈ ਸੂਖਮ ਕਨੂੰਗੀਆ ਹੈ, ਕੰਚਨ, ਖਚਤ ਨਗ ਸੋਭਤ ਹੈ ਵਾਹੀ ਮੈ ।
ਜੈਸੇ ਨੀਚ ਜੋਨ ਗਨੀਅਤ ਅਤਿ ਮਾਖੀ ਕ੍ਰਿਮ, ਹੀਰ ਚੀਰ ਮਧੁ ਉਪਜਤ ਸੁਖ ਜਾਹੀ ਮੈ ।
ਤੈਸੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਮਾ ਬਿਦਰ ਕਬੀਰ ਭਏ, ਹੀਨ ਜਾਤਿ ਊਚ ਪਦ ਪਾਏ ਸਭ ਕਾਹੀ ਮੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੬੩੨)

ਤਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਮਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਵਿਦਵਤਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅਤਿ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਦਾਸ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਸਮਰਪਿਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ? ਇਸ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਸੁੰਦਰ ਚਿਤਰਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਤੋਸੋ ਨ ਨਾਥੁ ਅਨਾਥ ਨ ਮੋਸਰਿ, ਤੋਸੋ ਨ ਦਾਨੀ ਨ ਮੋਸੋ ਭਿਖਾਰੀ ।
ਮੋਸੋ ਨ ਦੀਨੁ ਦਇਆਲੁ ਨ ਤੋਸਰਿ, ਮੋਸੋ ਅਗਿਆਨੁ ਨ ਤੋਸੋ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਮੋਸੋ ਨ ਪਤਤਿ ਨ ਪਾਵਨਿ ਤੋਸਰਿ, ਮੋਸੋ ਬਿਕਾਰੀ ਨ ਤੋਸੋ ਉਪਕਾਰੀ ।
ਮੋਰੇ ਹੈ ਅਵਗੁਨ ਤੂ ਗੁਨ ਸਾਗਰ, ਜਾਤ ਰਸਾਤਲ ਓਟ ਤਿਹਾਰੀ ।
(ਕਬਿੱਤ ੫੨੮)

ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਰਗ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਕੈਂਸਰ ਰੂਪੀ ਕੀਟਾਣੂ ਧਰਮ ਦੇ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਰਿੱਧੀਆਂ, ਸਿੱਧੀਆਂ, ਵਰ, ਸਰਾਪ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਇਸਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਤੱਤ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਖੁਰ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨਾਲ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈ ਤੇ ਅਭਿਆਨ ਭਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ :

ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਊਚੇ ਨਾਹਿ ਜਲੁ,
ਨਿਮਤ ਨਵਨ ਬਲ ਜਲੁ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
(ਕਬਿੱਤ ੨੯੮/੨)

ਹਉਮੈ ਨਿਵਾਰਣ ਲਈ ਇਕੋ ਇਕ ਰਾਹ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਹੀ ਹੈ । ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਂਦਿਆਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਚਰਨਧੂੜ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤੇ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਸਵੈ-ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਹਉਮੈ ਖੋਇ ਹੋਇ ਰੇਨ,
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਪਾਰਿ ਆਪਾ ਆਪ ਚੀਨੇ ਹੈ ।
(ਕਬਿੱਤ ੨੪.੩)

ਇਉਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਲ ਵੱਧਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ

ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਵਧੇਰੈ ਕਰਕੇ 'ਵਰ ਤੇ ਸਰਾਪ' ਦੇ ਦੁਆਲੇ

ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਹਉਮੈ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਰਵ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਧਰਮ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਵਾਲੀ ਹੰਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਮਨਫ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਹੰਕਾਰ ਅੰਧਕਾਰ ਵਾਂਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਹੰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਾਂ ਆਪਣੇਪਨ ਵਿਚ ਜੀਣਾ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਜੀਵਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[70]" ਸੋ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਅਧੀਨ ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਨੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਇਸ ਤੇ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਈਸਾਈਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਸਾਏ ਸੰਕਲਪ 'ਨਿਮਰਤਾ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ 'ਸੇਵਾ' ਆਵਸ਼ਕ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਉਚੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਧਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਇਸ ਦਾ ਅਤਿ ਅਧਿਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।[71] ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਨਿਆ :

ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆਂ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ ਤਾਂ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣ ਪਾਈਐ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ. ੧ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੨੬)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸਮਸੂਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜਾਣਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ 'ਕਲਮਲ' ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ :

ਸੇਵਾ ਕਰੰਜਨ ਸਰਬਾਤਮ ਨਿਰੰਜਨ ਭਏ,
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਕਲਿਮਲ ਨਿਰਮਲ ਹੈ।

(ਕਬਿੱਤ ੨੯੫/੪)

ਸੇਵਾ ਦੀ ਇਹ ਖੇਡ ਔਖੀ ਹੈ। ਸਰਵਣ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਇਸ ਪਿੜ ਵਿਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੇਰੀ ਸੇਵਾ ਸਰਵਨ ਕੀਤੀ, ਸਿਖ ਬਿਰਲੋਈ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਠਹਿਰਾਵਈ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੦੩.੧)

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਸਦੇ ਹਨ :

ਪੰਚ ਬਾਰ ਗੰਗ ਜਾਇ ਬਾਰ ਪੰਚ ਪ੍ਰਾਗ ਨਾਇ, ਤੈਸਾ ਪੁੰਨ ਏਕ ਗੁਰ ਸਿਖ ਕਉ ਨਵਾਏ ਕਾ।
ਸਿਖ ਕਉ ਪਿਲਾਇ ਪਾਨੀ ਭਾਉਕਰ ਕੁਰਖੇਤ, ਅਸ੍ਵਮੇਧ ਜਗ ਫਲ ਸਿਖ ਕਉ ਜਿਵਾਏ ਕਾ।
ਜੈਸੇ ਸਤ ਮੰਦਰ ਕੰਚਨ ਕੇ ਉਸਾਰ ਦੀਨੇ, ਤੈਸਾ ਪੁੰਨ ਸਿਖ ਕਉ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖਾਏ ਕਾ।
ਜੈਸੇ ਬੀਸ ਬਾਰ ਦਰਸਨ ਸਾਧ ਕੀਆ ਕਾਹੂ, ਤੈਸਾ ਫਲ ਸਿਖ ਕਉ ਚਾਪ ਪਗ ਸੁਆਏ ਕਾ।

(ਕਬਿੱਤ ੬੭੩)

ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਰੋਏ ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਧੀਨ ਕਿਰਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਮਾਜ ਦੇ ਚਤੁਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਬਣਾਏ ਕਿ ਉਹ ਗ੍ਰਿਹਸ-ਤੀਆਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਂ ਅਧੀਨ ਹੜੱਪਦਿਆਂ ਵਿਹਲੜ ਰਹਿ ਕੇ ਆਨੰਦ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਸਕਣ। ਇਹ ਰਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ :

ਘਾਲ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ।

(ਸਲੋਕ ਮ. ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੧੨੪੫)

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਕਿਰਤ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਤਾਂ ਦੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਧਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਚਾ ਪਾਰਾ ਖਾਣ ਵਾਂਗ ਗਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਕਾਚੋ ਪਾਰੋ ਖਾਤ ਉਪਜੈ ਬਿਕਾਰ ਗਾਤਿ, ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੈ ਪਿਰਾਤਿ ਮਹਾਂ ਦੁਖ ਪਾਈਐ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਲਸਨ ਖਾਏ ਮੋਨਿ ਕੈ ਸਭਾ ਮੈ ਬੈਠੇ, ਪ੍ਰਗਟੈ ਦੁਰਗੰਧ ਨਾਹਿ ਦੁਰਤਿ ਦੁਰਾਈਐ।
ਜੈਸੇ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨਿ ਸੰਗਮ ਕੈ ਮਾਖੀ ਲੀਲੇ, ਹੋਤ ਉਕਲੇਦ ਖੇਦੁ ਸੰਕਟੁ ਸਹਾਈਐ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਪਰਚੇ ਪਿੰਡ ਸਿਖਨ ਕੀ ਭਿਖਿਆ ਖਾਏ, ਅੰਤਕਾਲ ਭਾਰੀ ਸੈਂਇ ਜਮਲੋਕ ਜਾਈਐ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੧੭)

ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਧਨ

ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਸੱਚ ਦੁੱਧ ਵਾਂਗ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਭਾਂਡਾ ਵੀ ਸੁੱਚਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।[72] ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ 'ਗਊ ਤੇ ਸੂਰ' ਖਾਣ ਤੁੱਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। 'ਪਰ ਤਨ' ਤੋਂ ਵੀ ਵਰਜਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਰਤਾ ਕੁ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਿਆ ਸਰੀਰ ਮੁਰਝਾ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ਨਾਲ ਕਰੋੜਾਂ ਰੂਈ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਖਿਨ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਾਂਜੀ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁੱਧ ਫੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਪਰਾਏ ਧਨ ਤੇ ਪਰਾਏ ਤਨ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਅਧਿ-ਆਤਮਕ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਜੈਸੇ ਬਿਖੁ ਤਨਕ ਹੀ ਖਾਤ ਮਰਿ ਜਾਤਿ ਤਾਤ, ਗਾਤਿ ਮੁਰਝਾਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀ ਬਰਖਨ ਕੀ।
ਮਹਿਖੀ ਦੁਹਾਇ ਦੂਧ ਰਾਖੀਐ ਭਾਂਜਨ ਭਰਿ, ਪਰਤਿ ਕਾਂਜੀ ਕੀ ਬੂੰਦ ਬਾਦਿ ਨ ਰਖਨ ਕੀ।
ਜੈਸੇ ਕੋਟਿ ਭਾਰਿ ਤੂਲਿ ਰੰਚਕ ਚਿਨਗ ਪਰੇ, ਹੋਤ ਭਸਮਾਤ ਛਿਨ ਮੈ ਅਕਰਖਨ ਕੀ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨਾ ਬਿਕਾਰ ਕੀਏ, ਹਰੈ ਨਿਧਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਸਹਜ ਹਰਖਨ ਕੀ।

(ਕਬਿੱਤ ੫੦੬)

ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਰਹਿਤ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਿਬੇਕਹੀਨ ਕਟੜਤਾ, ਹਠਧਰਮੀ ਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਰਹਿਤ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਬਾਹਰਲੀ ਰਹਿਤ ਤੇ ਮੁੱਖ ਦੀ ਕਹਿਣੀ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਕਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਭਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਦਰ ਤੇ ਪਰਵਾਨ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਿਆਂ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਿੱਖੀ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਖਿਆ ਤੇ ਪਰ-ਖਿਆ। ਅਨ-ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਵੀ ਆਪ ਧਰਮ ਦੇ ਇਸ ਵਿਵੇਕਹੀਨ ਪੱਖ ਤੋਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੇਤੰਨ ਸਨ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਹੋਕੇ ਰਸਾਤਲਗਾਮੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਇਸਨਾਨ ਕਰਿ,
ਜਿਹਵਾ ਜਪਤ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜੈਸੇ ਜਾਨਹੀ ॥
ਤਿਲਕ ਲਿਲਾਰ, ਪਾਇ ਪਰਤ ਪਰਸਪਰ,
ਸਬਦ ਸੁਨਾਇ ਗਾਇ ਸੁਨ ਉਨਮਾਨ ਹੀ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਭਜਨ ਤਜਨ ਦੁਰਮਤ ਕਹੈ,
ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਗੁਰਸਿਖ ਪੰਥ ਪਰਵਾਨ ਹੀ ॥
ਦੇਖਤ ਸੁਨਤ ਔ ਕਹਤ ਸਬ ਕੋਊ ਭਲੋ,
ਰਹਤ ਅੰਤਰਿਗਤ ਸਤਿਗੁਰ ਮਾਨਹੀ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੬੧੩)

ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆਂ ਹੀ 'ਪੂਰਨਤਾ' ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਐਵੇਂ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤਿਆਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ :

ਪੂਛਤ ਪਥਕਿ ਤਿਹ ਮਾਰਗ ਨ ਧਾਰੈ ਪਗਿ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੈ ਦੇਸ ਕੈਸੇ ਬਾਤਨ ਕੈ ਜਾਈਐ ।
ਪੂਛ੍ਹ ਹੈ ਬੈਦ ਖਾਤ ਅਉਖਦ ਨ ਸੰਜਮ ਸੈ,
ਕੈਸੇ ਮਿਟੈ ਰੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜ ਸਮਾਈਐ ।
ਪੂਛਤ ਸੁਹਾਗਨ ਕਰਮ ਹੈ ਦੁਹਾਗਨਿ ਕੈ,
ਰਿਦੈ ਬਿਬਿਚਾਰ ਕਤ ਸਿਹਜਾ ਬੁਲਾਈਐ ।
ਗਾਏ ਸੁਨੇ ਆਖੇ ਮੀਚੈ ਪਾਈਐ ਨ ਪਰਮਪਦੁ,
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਗਹਿ ਜਉ ਲਉ ਨ ਕਮਾਈਐ ॥

(ਕਬਿੱਤ ੪੩੯)

ਇਉਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀਡੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ (Theology) ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਸੱਤਿ ਦੀ ਅਮਲ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੱਤਿ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਰਪੂਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ।

ਸਰੂਪਾਤਮਕ ਪੱਖ

ਲਏ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਬੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ। ਵਾਰਾਂ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਨ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ "ਬ੍ਰਜ" ਵਿਚ ਹਨ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਮਾਨਸ ਵਰਗੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ

ਬ੍ਰਜ ਵਰਗੀ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਸਮਝਕੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਛੰਦ, ਅਲੰਕਾਰ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਉਪਮਾਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਪੌਰਾਣਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ । ਡਾ. ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਉਤਰ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਚਾਰੀਯ ਕਵੀ ਭਿਖਾਰੀ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਕਾਵਿ ਨਿਰਣਯ' ਨਾਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬ੍ਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਸੂਰ ਕੇਸ਼ੋ ਮੰਡਨ, ਬਿਹਾਰੀ ਕਾਲੀਦਾਸ ਬ੍ਰਹਮ,
ਚਿਤਾ ਮਨੀ ਮਤਿਰਾਮ ਭੂਸਨ ਸੁਜਾਨਿਏ ।
ਲੀਲਾਧਰ ਸੈਲਾਪਤਿ ਨਿਪਟ ਨੇਵਾਜ਼ ਨਿਧਿ,
ਨੀਲਕੰਠ ਮਿਸ਼ਰ ਸੁਖਦੇਵ ਦੇਵ ਮਾਨਿਯੇ ।
ਆਲਮ ਰਹੀਮ ਰਖਖਾਨਿ ਸੁੰਦਰਾਦਿਕ,
ਅਨੇਕ ਸੁਮਤਿ ਭਏ ਕਹਾਂ ਲੌਂ ਬਖਾਨਿਯੇ ।

ਕਾਸ਼ ! ਆਚਾਰਯ ਭਿਖਾਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਪਰਿਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਰਚਿਤ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ' ਦੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਪੀ-ਬੱਧ ਉਤਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮਰੱਥ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਮੁਕਤਕਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਅਵੱਸ਼ ਕਰਦੇ :

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਗਿਆਤਾ ਗੁਰਬਾਨੀ ਕੇ ਬਿਖਿਆਤਾ,
ਭਗਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾਤਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਮਾਨਿਯੈ ।[73]

ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਕਬਿੱਤਾਂ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਬ੍ਰਜ ਹੀ ਸੀ । ਡਾ. ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਬਾਹਰੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਬੋਲੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ।[74]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲਿਆ । ਇਵੇਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕੇ । ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਰਾਸ਼ੇ ਗਏ । ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ।

ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਆਮ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਉਖਲੀ (273.3), ਉਖਾਰੀ (383.3), ਅਹੀਰ (555.2), ਕਸੁੰਭ (136.2) ਕੁਠਾਰੀ (349.1), ਖੜ (20[illegible].1), ਗਾਡਾ (109.1), ਘੋਸਲਾ (184.1), ਘੋਘਾ (486.4), ਚਇਲੀ (219.2), ਜਾਵਨ (174.1), ਤੇਲੀ (578.1), ਤੁਸ (121.1), ਪੈਂਡਾ (111.1), ਮਸੁਵਾਨੀ (500.4), ਰੇਵਰੀ (273.2) ਲੇਖਨਿ (210.3) ਆਦਿ ।

ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਗਿਆਨ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਹੈ । ਪ੍ਰੋ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, "ਆਪਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀਆਂ ਤੁਲਸੀਦਾਸ, ਸੂਰਦਾਸ ਰਸਖਾਨ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲ ਰਹੀਮ ਖਾਨ ਖਾਨਾ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਿਹੀ ਆਪ ਹੀ ਹੈ ।"[75]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ (style) ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ । ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਦੂਜੀ ਤੇ ਤੀਜੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਸਿੱਖਰ ਵੱਲ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਉਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿਧ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤਰਕ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ । ਜੇ ਇਕ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੂਸਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਤੀਸਰੀ, ਫਿਰ ਚੌਥੀ । ਇਉਂ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਯੁੱਗ ਬੋਧ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪੌਰਾਣਿਕ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਅਥਾਹ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਿਮਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਪੌਰਾਣਿਕ ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ

ਅਖਿਲੇਸ਼ (ਕੁਬੇਰ), ਅਜੁਧਿਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਅਰਕਸੁਤ, ਅਵੰਤਿਕਾ, ਅਸੁਮੇਧ, ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ, ਸ਼ਸਿ, ਸਨਕਾਦਿ, ਸਨੀਚਰ, (ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ), ਸਰਵਨ, ਸਿਵ, ਸੇਸ, ਸੁਕਦੇਵ, ਸੁਦਾਮਾ, ਸੁਰਸਤੀ, ਸੁਰਸਰਿ (ਗੰਗਾ), ਸੁਮੇਰ, ਸੁਰਗ, ਸੁਰਸਤਿ (ਸਰਸ੍ਵਤੀ), ਹੇਮ, ਕੰਸ, ਕਲਪਤਰ (ਕਲਪਬ੍ਰਿਛ), ਕਾਂਸੀ, ਕਾਂਤੀ (ਕਾਂਚੀ), ਕਾਮਦੇਵ, ਕਾਮਧੇਨੁ, ਕੁਰਖੇਤ, ਕੇਤੁ, ਕੇਦਾਰ (ਕੇਦਾਰਨਾਥ) ਗਇਆ, ਗਜਰਾਜੁ, ਗੰਧ੍ਰਬ, ਗਨੇਸ਼, ਗਵਰਿ (ਗੌਰੀ, ਪਾਰਬਤੀ), ਗਜਿੰਦ, ਗੋਦਾਵਰੀ, ਗੋਮਤੀ, ਚਕ੍ਰਪਾਨਿ (ਵਿਸ਼ਨੂ), ਚੰਚਲਾ (ਲਛਮੀ), ਜਗਦੀਸਹ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀ) ਜਗਿ, ਜਮਦੂਤ, ਜਮੁ, ਜਮੁਨਾ, ਜਮੁਪਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਕ, ਦੁਆਰਾਵਤੀ, ਦੇਵਪੁਰੀ, ਦ੍ਰੋਪਤੀ, ਧਰਮਰਾਇ, ਨਰਕ, ਨਰਬਦਾ, ਨਾਰਦਾਦਿਕ, ਨੀਲ, ਪਰਲੋਕ, ਪਾਰਸ, ਪਰਾਨ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਪ੍ਰਯਾਗ, ਬਿਆਸ (ਮੁਨੀ), ਬਿਖ (ਕਾਲਕੂਟ), ਬ੍ਰਹਮਾ, ਭਭੀਖਣ, ਭੂਤਲ (ਮਾਤਲੋਕ), ਮਹਾਂਭਾਰਥ, ਮਥੁਰਾ, ਮੰਦਰਾਦਲ, ਮਰਜੇਸ (ਜਮਰਾਜ), ਮਾਇਆ (ਮਾਇਆਪੁਰੀ), ਮਾਨਸਰ, ਮੁਨੀਸਰਹਿ (ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਮੁਨੀ), ਰਵਿ, ਰਵਿਸੁਤ, ਰਾਹੁ ।

ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਸਸੁਰ, ਸਸੁਰਾਰ, ਸਾਰੀ (ਸਾਲੀ), ਸਾਰੋ (ਸਾਲਾ), ਕੁਲਾਬਧੂ, ਜੇਠ, ਦਦਸਾਰ (ਦਾਦਕਾਘਰ), ਦੇਵਰ, ਨਨਸਾਰ (ਨਾਨਕਾਘਰ), ਨੈਹਰ (ਪੇਕਾਘਰ), ਪਿਤ, ਪਿਤਾਮਾ (ਬਾਬਾ), ਪਰਪਿਤਾਮਾ (ਪੜਬਾਬਾ), ਪਰਮਾਤਾ (ਨਾਨੀ), ਬਨਿਤਾ (ਪਤਨੀ), ਬ੍ਰਿਧਮਾਤਾ (ਪੜਨਾਨੀ), ਭਰਤਾਰੁ (ਪਤੀ), ਭ੍ਰਾਤਾ, ਮਾਸੀ, ਮਾਤਾ, ਮਾਮੀ, ਮਾਮੂ (ਮਾਮਾ), ਮੌਸਾ (ਮਾਸੜ) ।

ਕਿੱਤੇ

ਅਹੀਰ, ਸੁਨਾਰ, ਸੈਨਿਕ, ਸੌਧਾ (ਗਾਂਧੀ), ਕਲਾਲ, ਕੁਮਹਾਰ, ਕਿਰਸਾਨ, ਖੋਜੀ, ਗਵਾਲਾ, ਜਉਹਰੀ, ਜੁਲਾਹਾ, ਠਠੇਰੇ, ਤੰਮੋਲੀ, ਤੇਲੀ, ਧੋਬੀ, ਨਾਈ, ਬਿਆਪਾਰੀ, ਬੈਦ, ਮਾਲੀ, ਮੁਨੀਮ, ਰਾਗੀ, ਲੁਹਾਰ ।

ਜੀਵ-ਜੰਤੂ

ਉਲੂ, ਅਸ੍ਵ (ਘੋੜਾ), ਅਹਿ (ਸਪ), ਅਜਯਾ (ਬਕਰੀ), ਸਾਰਦੂਲ (ਬੱਬਰਸ਼ੇਰ), ਸਿੰਘ, ਸੀਚਾਨੇ (ਬਾਜ ਵਰਗਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ) ਸੂਆ (ਤੋਤਾ), ਸੂਕਰੀ (ਸੂਰੀ), ਹੰਸ, ਹਸਤੀ, ਕਛਪ, ਜਾਗ, ਕੂੰਜ, ਕੋਕਲਾ (ਕੋਇਲ), ਖਗਪਤ (ਗਰੜ), ਗਊ, ਗਜ, ਗਜਰਾਜ, ਗਰਧਬ, ਗਿਰਗਿਟ (ਕਿਰਲਾ),

ਗੋਬੰਸ (ਗਊਆਂ ਦੀ ਔਲਾਦ), ਗ੍ਰਾਹਿ (ਮਗਰਮੱਛ), ਘੁਨ, ਘੋਘਾ, ਚਕਈ, ਚਕੋਰ, ਚਾਤ੍ਰਿਕ, ਚੀਟੀ, ਚੀਤਾ, ਚੀਲ (ਇਲ੍ਹ), ਜੰਬੁਕ (ਗਿਦੜ), ਜੋਕ, ਤਮਚਰ (ਜੁਗਨੂੰ), ਤਮਚਰ (ਕੁੱਕੜ), ਦਾਦਰ (ਡੱਡੂ), ਪਤੰਗ ਪਰਮਹੰਸ, ਬਗ, ਬਛਰਾ, ਬਾਇਸ (ਕਾਂ), ਬਾਸਕਨਾਗ, ਬਾਘ, ਬਿਲਾਉ (ਬਿਲਾ), ਭ੍ਰਿੰਗੀ, ਮਹਿਖੀ (ਮੱਝ), ਮਕਰੀ, ਮੱਛ, ਮੱਛਰ, ਮਧੁਕਰ (ਭੌਰਾ), ਮਮੋਲਾ (ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਚਿੜੀ), ਮਰਕਟ (ਬਾਂਦਰ), ਮਾਖੀ, ਮ੍ਰਿਗ, ਮੀਨ, ਮੂਸਾ (ਚੂਹਾ), ਮੋਰ ।

ਨਾਪ-ਤੋਲ

ਚਾਵਰ, ਟਾਂਕ, ਪਈਸੇ, ਮਣ, ਮਾਸਾ, ਰਤੀ ।

ਬਨਾਸਪਤੀ

ਅੰਬ, ਅਰਿੰਡ, ਆਕ, ਸਣ, ਸਿੰਬਲ, ਕਸੁੰਭ ਕਦਲੀ (ਕੇਲਾ), ਕਮਲ, ਕਮਾਦ, ਚੰਦਨ, ਚੰਪਕਬੇਲ, ਚੰਬੇਲੀ, ਜਵਾਸੋ, ਢਾਕ, ਤਮਾਲ (ਤਾੜ), ਥੋਹਰਿ, ਨਾਗਬੇਲ, ਪਲਾਸ, ਬਟਿ (ਬੋਹੜ), ਬਾਂਸ, ਬਾਵਨਚੰਦਨ, ਬਿਬੂਰ (ਕਿਕਰ) ।

ਤਿਉਹਾਰ

ਏਕਾਦਸੀ, ਚਤੁਰਦਸੀ, ਜਨਮਅਸ਼ਟਮੀ, ਦਵਾਦਸੀ, ਰਾਮਨਉਮੀ ।

ਮਨਪਰਚਾਵੇ ਦੇ ਸਾਧਨ

ਗੁਡੀ, ਲਟੂਆ ।

ਗਹਿਣੇ

ਆਰਸੀ, ਸੀਸਫੂਲ, ਹਾਰ, ਕੰਠਸਰੀ, ਕਰਨਫੂਲ, ਚਚਰਚਰੀ, ਚੌਕਫੁਲ, ਛੁਦ੍ਰਪੀਠ, ਬਸੇਰ, ਬਾਰੀ ।

ਨਿਤ-ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ

ਉਖਲੀ, ਅਉਖਦ, ਅਗਨ, ਅੰਬਰ (ਕਪੜਾ), ਸਾਬਨ, ਸੁਪਾਰੀ, ਸੂਤ੍ਰ, ਕਉਡੀ, ਕੰਚਨ, ਕਰਪੂਰ, ਕਾਸਟ, ਕਾਥਾ, ਕੁਠਾਰੀ, ਕੋਇਲਾ, ਕੋਹਲੂ, ਖਲ, ਖਾਂਡ, ਗਾਗਰ, ਗੁਰ, ਗੋਹੂੰ, ਗੋਰਸ, ਘਟਿਕਾ (ਘੜਾ), ਘ੍ਰਿਤ, ਚਲਨੀ (ਛਾਣਨੀ), ਚੂਨ (ਆਟਾ), ਚੂਨਾ, ਜਲ, ਜਾਮਨ, ਤਾਰੀ (ਚਾਬੀ), ਤਾਰੋ (ਜੰਦਰਾ), ਤਿਲ, ਤੁਸ, ਤੁਲਾਂ, ਦਧਿ (ਦਹੀਂ), ਦਰਪਨ, ਦੀਪਕ, ਦੂਧ, ਪਨਹੀ, ਪਾਨ ਮਊਆ, ਮਸਵਾਨੀ, ਮਸੁ, ਮਜੀਠ, ਮਥਨੀਆ, ਮਧੁ, ਮਨੂਰ, ਮਿਸਰੀ, ਮਿਠਾਈ, ਮੂਰੀ, ਲਉਂਗ, ਲਸਨ, ਲਾਇਚੀ, ਲੋਸਟ (ਲੋਹਾ), ਲੋਨ (ਲੂਣ) ।

ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ

ਕਬਿੱਤ, ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਬ੍ਰਜ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਛੰਦ ਹੈ । ਡਾ. ਨਿਰਮਲ ਕੌਸ਼ਿਕ ਅਨੁਸਾਰ, "ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੁਦੀਰਘ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਕਤਕ ਛੰਦ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਜ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ।"[76]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਲੋਂ ਰਚੇ ਉਪਲੱਬਧ 'ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ' ਦੀ ਗਿਣਤੀ 675 ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੱਠ ਦੋਹਰੇ, ਅੱਠ ਸੋਰਠੇ, ਅੱਠ ਛੰਤ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਵੈਯੇ ਹਨ ।

ਕਬਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਧਨਾਕਸ਼ਰੀ ਕਬਿੱਤ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ 'ਧਨਾਕਸ਼ਰੀ ਛੰਦ' ਦੇ ਹਰ ਚਰਣ ਵਿਚ ਇਕੱਤੀ ਵਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਲਾਂ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਵਰਣਾਂ ਉਪਰੰਤ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਛੰਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦਾ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਰਬਾਹ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਨਾਲ ਹੀ

ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਲੈਆਤਮਿਕ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਾਲਾ ਪਰਵਾਹ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਉਪਯੁਕਤ ਵਰਣਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤਥਾ ਗਠਨ ਵੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਭਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਏ ਹਨ।[77]

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁੱਝ ਵਰਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਘੱਟ ਦਿਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਦਾ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਵੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਵਰਣਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧ ਘਾਟ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਮਹਾਂਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਛੰਦ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨਕੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਕੂਲ ਉਸ ਨੂੰ ਢਾਲ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਲੰਕਾਰ ਜਾਂ ਰਸ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਕਾਵਿ ਸੁਹਜ' ਉਪਜਾਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਤਾਂ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨਾਲ ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ ਨੂੰ ਸਮਸ੍ਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਸ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਅਲੰਕਾਰ

ਕਾਵਿ ਅਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗਹਿਣੇ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਨਿਖਾਰ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਇਵੇਂ ਹੀ ਅਲੰਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ' ਅਤੇ ਅਰਥ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਉਪਮਾ' 'ਰੂਪਕ' ਅਤੇ 'ਅਨਉਕਤੀ' ਦੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ' ਅਲੰਕਾਰ ਉਪਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਇਕ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਣ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ', 'ਰੂਪਕ' ਜਾਂ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ' ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਾ ਝਲਕਦੀ ਹੋਵੇ।[78]

ਹੇਠਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਹੈ :—

ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕ੍ਰੋਧ ਨਿਰਲੋਭ ਨਿਰਮੋਹ
ਨਿਹਮੇਵ ਨਿਹਟੇਵ, ਨਿਰਦੋਖ ਵਾਸੀ ਹੈ।
ਨਿਰਲੇਪ, ਨਿਰਬਾਨ, ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਬੈਰ
ਨਿਰਬਿਘਨ ਨਿਰਾਲੰਬ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ।
ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ
ਨਿਹਚਲ ਨਿਹਭ੍ਰਾਂਤਿ ਨਿਰਭੈ ਨਿਰਾਸੀ ਹੈ।
ਨਿਹਕਰਮ, ਨਿਹਭਰਮ ਨਿਹਸਰਮ ਨਿਹਸ੍ਵਾਦ
ਨਿਰਬਿਵਾਦ ਨਿਰੰਜਨ ਸੁੰਨਿ ਮੈ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ।

(ਕਬਿੱਤ ੧੬੮)

ਇਸ ਸਵੈਯੇ ਦੇ ਅਧਿਕਤਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਨਿ' ਅਗੇਤਰ ਨਾਲ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਾਤਮਿਕ ਝਨਕਾਰ ਜਿਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਅੰਤ ਮਧੁਰ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਵੇਖੋ :

ਜੈਸੇ ਧੋਬੀ ਸਾਬਨ ਲਗਾਇ ਪੀਟੇ ਪਾਥਰ ਸੇ
ਨਿਰਮਲ ਕਰਤ ਹੈ ਬਸਨ ਮਲੀਨ ਕਉ।

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੁਨਾਰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗਾਰ ਗਾਰ ਢਾਰ
ਕਰਤ ਅਸੁਧ ਸੁਧ ਕੰਚਨ ਕੁਲੀਨ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਵਨ ਝਕਝੋਰਤ ਬਿਰਖ ਮਿਲ
ਮਲਯ ਗੰਧ ਕਰਤ ਹੈ ਚੰਦਨ ਪ੍ਰਬੀਨ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਸਿਖਨ ਦਿਖਾਇਕੈ ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਿਬੇਕ
ਮਾਯਾ ਮਲ ਕਾਟਿ ਕਰੈ ਨਿਜ ਪਦ ਚੀਨ ਕਉ ।

(ਕਬਿੱਤ ੬੧੪)

ਰਸ

'ਰਾਮ ਕੀ ਅੰਸ਼' ਹੋਣ ਕਾਰਨ 'ਆਨੰਦਿਤ' ਹੋਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਕਰਮ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਕਾਵਿ ਰਸ' ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਨੇ 'ਸਾਹਿਤਯ ਦਰਪਣ' ਵਿਚ ਰਸ, ਅਲੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਕਾਵਿ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕਿਹਾ ਹੈ।[79]

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਰਸ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਘੜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ 'ਵਿਯੋਗ' ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਵੰਨਗੀ ਦੇਖੋ :—

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ
ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੇਰੈ ਆਏ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ ਮੁਖ
ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈ ।
ਸੋਭਿਤ ਸਿਜਾਸਨ ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆ ਉਘਰਿ ਗਈ
ਭਈ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾਏ ਹੈ ।

(ਕਬਿੱਤ ੨੦੫)

ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਸਰੂਪਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਸ਼ੈਲੀ, ਪੌਰਾਣਿਕ ਸੰਕੇਤ ਅਲੰਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੇ ਉਪਮਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ ਨਾਲ ਅਤਿ ਨੇੜਲਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕੀ ਤਕਨੀਕ

ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ

ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤ

ਜਨਵਰੀ 1991 ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਖੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ 'ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ' ਨੂੰ ਹੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਖੋਜ-ਸੰਦ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ, ਤੁੱਕ ਤਤਕਰਾ, ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼

ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੰਮ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਤਜ਼ਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਏ. ਸੀ. ਡੀ. ਵਲੋਂ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਡੀਨ, ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ।

ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ 'ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨ' ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਪੁੱਜਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮਹੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਉਤਾਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਉਤਾਰੇ 'ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ' ਸ੍ਰੀ ਅੰਮਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ. ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਸਿਖ ਰੈਫਰੇਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਦੀ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਖਰੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਵੇਲੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਕਰਣ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। 675 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵੱਖਰੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ 119 ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਕਤੂਬਰ 1940 ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਛਪੇ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਵਲੋਂ ਪਾਠ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਵੀ ਜੋ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਈ 1956 ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਦੇ 119 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁੱਖ ਬੰਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਲਈ 'ਪੰਚਵਟੀ' ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਵਿਖੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੋਥੀ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਸਹਿਬ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਸਾਂਭੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਪੋਥੀ ਲਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪੋਥੀ ਸ਼ਾਇਦ 1947 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ 'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਇੰਨਾਂ 119 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਭਾਈ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਟੀਕੇ ਸਹਿਤ ਵੀ ਛਾਪਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੀ ਪਾਠ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ

ਮਿਲਦਾ ।

ਸੋ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਅਕਤੂਬਰ 1940 ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਜੋ ਪਾਠ ਅੰਤਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਲਈ ਚਾਰ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

'ਲ' ਪੋਥੀ

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪਲੱਬਧ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਛਾਪ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕ ਜੀ 427 (ਸੰਨ 1896) ਵਿਚ ਮੁਨਸ਼ੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ, 'ਵਿਸ਼ੇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਭਾਗ' ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦਾ ਨੰਬਰ Q —:332x J 46,2, 153 C6 ਅੰਕਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਵੀ ਹਨ । ਤਕਰੀਬਨ 100 ਕੁ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਕਰਣ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਛਪੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਦੀ ਫੋਟੋ ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ '1' ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

'ਅ' ਪੋਥੀ

ਇਹ ਪੋਥੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਿਤ 'ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ' ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ । 1984 ਵੇਲੇ 'ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ' ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪੋਥੀ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਲੋਂ 1968 ACC ਅੰਕਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦਾ ਆਕਾਰ 16 × 12 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 677 ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪੰਨੇ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 8 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ । ਆਰੰਭ ਤੋਂ 402 ਪੰਨੇ ਤੱਕ 39 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ । 403 ਤੋਂ 658 ਤੱਕ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਹਨ । ਪੰਨਾ 659 ਤੋਂ 677 ਤੱਕ ਫਿਰ ਵਾਰ 'ਸੱਚੇ ਤਖਤ ਰਚਾਇਆ......' ਵਾਲੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ । ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਮੋਟਾ ਹਾਸ਼ੀਆ ਲੱਗਾ ਹੈ । ਲਿਖਤ ਸ਼ੁਧ ਤੇ ਸਾਫ ਹੈ । ਇਹ ਪੋਥੀ ਦਮਦਮੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜਿਲਦ ਵਾਲੇ ਪੰਨੇ ਦਾ ਕਾਗਜ ਸਿਆਲਕੋਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਲਿਖਤ ਵਧੀਆ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਨਕਲ ਕਰਤਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਲਿਖਣ ਸਮਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ । ਨਿਜੀ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਡਾ. ਪਿਆਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਇਸਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਵ 200 ਕੁ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਚਿਤਰ ਨੰ: '2' ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

'ਪ' ਪੋਥੀ

ਇਹ ਪੋਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਵਾਲੀ

ਸ਼ਾਖਾ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਉਸ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਨੰਬਰ 9 ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦਾ ਆਕਾਰ 17 x 15 ਸੈ: ਮੀ: ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 21 ਪੰਨੇ ਲੁਪਤ ਹਨ। 22 ਪੰਨੇ ਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 400 ਪੰਨੇ ਤੇ 39ਵੀਂ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 609 ਪੰਨੇ ਤੱਕ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪੰਨੇ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 9 ਲਾਈਨਾਂ ਹਨ। ਲਿਖਾਈ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ੁਧ ਤੇ ਸ਼ਾਫ ਹੈ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਪਾਠ ਕਾਫੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਸੁੰਦਰ ਹਾਸ਼ੀਆ ਰੰਗੀਨ ਲਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਲਦ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਾਗਜ਼ ਦੇਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੋਥੀ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸ: ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਛਾਪੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।[80] ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪ' ਪੋਥੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 3 ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

'ਯ' ਪੋਥੀ

ਇਹ ਪੋਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਾਖਾ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਉਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦਾ ਨੰਬਰ 115613 (ਹੱਥ ਲਿਖਤ) ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪੋਥੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸ: ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕੀਤੇ ਨਿੱਜੀ ਪੁਸਤਕਾਲਯ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪੋਥੀ ਦਾ ਆਕਾਰ 17 x 12 ਸੈ: ਮੀ: ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੰਨੇ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 9 ਲਾਈਨਾਂ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਡਬਲ ਹਾਸ਼ੀਆ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੰਨਾ ਨੰ: 1 ਤੋਂ 311 ਤੱਕ 40 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ। ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ 1 ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 196 ਪੰਨੇ ਤੱਕ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ। ਲਿਖਾਈ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਸਾਫ ਹੈ ਜਿਲਦ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਪੰਨੇ ਉਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ ਹਨ। ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ, "ਮਿਹਰਦਾਸ ਅਰ ਮਸਤਰਾਮ ਦੋਨੋ ਕੋ ਪ੍ਰਨਾਮ। ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਨ ਭਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ੍ਰੀ ਨਾਮਾ" ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਸ: ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ ਹਨ ਅਤੇ ਥੱਲੇ ਮਿਤੀ 28/3/81 ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੋਥੀ ਵਿਖਾਈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ, ਤੇ ਲਿਖਾਵਟ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 150 ਕੁ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ 4 ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

'ਆਧਾਰ' ਪੋਥੀ

ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਰੇਫਰੈਂਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਾਖਾ ਦਾ ਨੰਬਰ 562 ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ 214 ਪੱਤਰੇ ਤੱਕ 40 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ। 214 ਤੋਂ 341 ਪੰਨੇ ਤੱਕ 556 ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪੰਨੇ ਤੇ ਲਗਭਗ 11 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਸੁੰਦਰ ਮੋਟਾ ਰੰਗੀਨ ਹਾਸ਼ੀਆ ਹੈ। ਕਾਗਜ਼ ਵਧੀਆ ਸਿਆਲਕੋਟੀ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅੰਕ

ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਤ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦਾ ਆਕਾਰ $26\frac{1}{2} \times 18\frac{1}{2}$ ਸੈ: ਮੀ: ਹੈ । ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਹੈ । ਇਹ ਪੋਥੀ ਵੀ ਦਮਦਮੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਇਸ ਪੋਥੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸ: ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਛਪੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕਰਮੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ।[81] ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨਾ ਲਈ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ 'ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਚਿਤਰ ਨੰਬਰ 5 ਤੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਕਨੀਕੀ ਨੁਕਤੇ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹਨ :

(1) ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਨ੍ਹ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ :—

'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਲਈ ਚਿੰਨ੍ਹ +
'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਲਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ‡
'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਲਈ ਚਿੰਨ੍ਹ *
'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਲਈ ਚਿੰਨ੍ਹ †

'ਅਧਾਰ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਪਾਠ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ [ ] ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

(2) ਪਾਠ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਾਠਾਂਤਰਾਂ ਲਈ ਅੰਕ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇ ਪਾਠਾਂਤਰਾਂ ਲਈ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀ ਅੰਕ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਅਖੀਰ ਦੋਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

(3) ਸੰਪਾਦਿਤ ਪਾਠ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ '੍' (ਹਲੰਤ) ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

(ੳ) ਕਈ ਥਾਈਂ ਪੈਰ ਵਾਲਾ 'ਚ' ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅਖਰ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਹਲੰਤ ਪਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਪੂਰਾ ਅੱਖਰ ਪਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਅਸੵਚਰਜ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ । ਇਥੇ ਪੈਰ ਵਾਲੇ 'ਚ' ਦੀ ਥਾਂ '੍' ਪਾ ਕੇ ਅੱਗੇ 'ਚ' ਪੂਰਾ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

(ਅ) ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਅੱਧੇ 'ਯ' ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਰ ਵਿਚ '੍' ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

(4) ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਕੋ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪ ਵਰਤੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ।

(5) ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ 'ਿ' ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ 'ੁ' ਔਂਕੜ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਜਿਥੇ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਰਦਿਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

(6) 'ਲ' ਪੋਥੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਕਰਣ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਥਾਈਂ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਪ੍ਰਾਤਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂਮਾਤਰ ਹੈ। ਉਕਤ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅੱਧਕ ਕੋਲੋਂ ਲਗਾਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

(7) 'ਨ' ਅਤੇ 'ਣ' ਦੇ ਪਾਠਾਂਤਰ ਨਾਲ ਵੀ ਜਿਥੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(8) ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕੇ।

(9) ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵਲੋਂ ਪਾਠ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਥੇ ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹੀ ਪਾਠ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪੈਰ ਟਿਪਣੀ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(10) ਆਧਾਰ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ 'ਕਾਵਿ-ਬੰਦ' ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਲੱਗੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਥਾਂਈਂ ਦੂਹਰੇ ਅੰਕ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਕੋਈ ਪੰਕਤੀ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਲੱਭਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

(11) 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ 'ਿ' ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਪਰ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਸੱਤਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਉਤੇ ਕੰਨੇ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'O' ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਨਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ

ਖੋਜ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਹਵਾਲਾ ਸ੍ਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਤੁਕ ਤਤਕਰਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਹੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਤੇ ਦਸਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਤੁੱਕ ਤਤਕਰੇ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਤੁੱਕ-ਤਤਕਰਾ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਸੰਨ 1929 ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪਰਦੇਸੀ ਮਾਲਵਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਮੁੱਢਲਾ ਯਤਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਸਕਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ ਤਾਂ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ 1963 ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਪ੍ਰੈਸ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਪਰ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਵੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਖੋਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤੁਕ ਤਤਕਰੇ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਕਤ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਮਾਤਰਾਂ ਯੁਕਤ ਵਾਲੀਆਂ। ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿੱਪੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ

ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੁੱਤ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅੱਖਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਅੰਤ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਤਰਤੀਬ ਬਹੁਤ ਸੁਖੈਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਕੋਸ਼

ਇਹ ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਹਿਮ ਭਾਗ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਟੀਕੇ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਿਆਂ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਅਰਥ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਭ੍ਰਾਂਤੀਆਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੰਦਰਭ ਇਕ ਥਾਂ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੌਖ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਿਆਨ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ ਪੌਰਾਣਿਕ ਤਤ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਾਹਿਤ, ਬਨਾਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਯੁੱਗਬੋਧ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕੇਗਾ।

ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਯੋਜਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਤੁਕ ਤਤਕਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਥਾਨ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਛਪਾਈ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪ੍ਰੰਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਉਸਤਤ
ਉਸਤਿਤ] (ਸੰ. ਸ੍ਤੁਤਿ)
ਉਸਤੁਤਿ] ਸਿਫਤ, ਸ਼ਲਾਘਾ, ਤਾਰੀਫ, ਵਡਿਆਈ
੨੯੪.੧/੮੨.੨; ੫੫੬.੪; ੫੯੫.੪; ੬੭੧.੪;/੧੦੭.੨

ਇਸ ਵਿਚ '੨੯੪' ਦਾ ਅੰਕ ਕਬਿੱਤ, ਸਵੈਯੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਵਿ-ਬੰਦ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। '੧' ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅੰਕ ਹੈ। '/' ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਏ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪ 'ਉਸਤਤਿ' ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਿਆਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ';' ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਸ ਅੰਦਰਾਜ਼ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰਾਜ਼ ੫੩੩.੩² ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਇਥੇ .੩² ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ ਤੀਸਰੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਉਣ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :—

ਅ.	—	ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ
ਸੰ.	—	ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ
ਫ਼ਾ.	—	ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਧੰਨਵਾਦ

ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਰਪਰਸਤੀ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਮੁੱਖੀ ਤੇ ਡੀਨ ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਹ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਹੋਰ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂ ਸਦਾ ਰਿਣੀ ਰਹਾਂਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਨੀ ਵਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਮੈਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ। ਡਾ. ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁੱਖੀ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਵੀ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭਿਆ ਰਹੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਛਾਪਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਦਿੱਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਇਹ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੈਂ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਖੋਜ ਮਾਧਿਅਮ' ਵਜੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਸਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਤੇ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨੇ ਬਖਸ਼ੀ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕਰਤਾ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ।

ਓਅੰਕਾਰ ਸਿੰਘ

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਸਿੱਖ ਰਹੱਸਵਾਦ, ਅਨੁਭੂਤੀ ਅਤੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾ-ਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1987, ਪੰਨਾ 9
2. "ਦੋ ਸ਼ਬਦ", ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1969
3. ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ, ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1950, ਪੰਨਾ 26
4. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1961, ਪੰਨਾ 5
5. (ੳ) Bhai Gurdas, the illustrious son of Datar Chand and Sukhdevi was born at Govindwal now is the district of Amritsar, Punjab on Monday the 2nd Kartik in the Bikram year 1608, corresponding with English date about the middle of October 1551 A.D. (TheKhalsa, Lahore, May 25, 1930)-ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ (ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1982) ਦੇ ਪੰਨਾ 49 ਤੋਂ ਉਧਰਿਤ

   (ਅ) 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)

   (ੲ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1984, ਪੰਨਾ 10
6. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਈਸਰ ਭਲੇ ਦਾ ਬੇਟਾ ॥
   ਈਸਰ ਬਿਸਨੁ ਦਾਸ ਭਲੇ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਆਹਾ ਖਤ੍ਰੇਟਾ ॥
   ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ, (ਸੰਪਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ) ਪਰਖ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1972, ਚਰਣ ਪੰਜਵਾਂ/100
7. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)
8. ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ), ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ; ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ, ਪੰਨਾ 32
9. —ਉਹੀ—ਪੰਨਾ 34
10. 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭੱਲੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ;, ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ, 1968 ਪੰਨਾ 5,- ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ, ਦੇ ਪੰਨਾ 14 ਤੋਂ ਉਧਰਿਤ
11. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ, ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ, ਲਾਹੌਰ, 1942 ਪੰਨਾ 8
12. ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ, ਪੰਨਾ 42
13. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ-ਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1986, ਪੰਨਾ 21.

14-15. During the absence of Guru Hargobind Bhai Gurdas was appointed to all the spritual duties of Akal Takhat. (The Khalsa, Lahore, July 13, 1930)—ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆ-ਖਿਆਕਾਰ, ਦੇ ਪੰਨਾ 64 ਤੋਂ ਉੱਧਰਿਤ

16. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)

17. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ, ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1954, ਪੰਨਾ 51—ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਮਰ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬੋਲੀ (ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ) ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, 1988 ਦੇ ਪੰਨਾ 18 ਤੋਂ ਉਧਰਿਤ

18. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਡਾ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 11

19 (ੳ) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)

(ਅ) ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਗਰੂਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਦਾਸ ਦਰਸ਼ਨ' ਜਨਕ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਸੰਗਰੂਰ, ਪੈਪਸੂ, 1950, ਦੇ ਪੰਨਾ 17 ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਆਪ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਸਨ। ਆਪਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਇਕ ਭੁਝੰਗੀ ਭੀ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।"

20. (ੳ) ਓਸੇ ਸਮੇਂ 11 ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ 1686 ਬਿਕ: ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਹ ਤਿਆਗੀ। ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬਿਆਸ ਵਾਂਗੂ ਅਦੁੱਤੀ ਪੁਰਖ ਸੀ।"

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸ਼ਾ ਹਿੱਸਾ ੧, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1970, ਪੰਨਾ 493

(ਅ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)

21. ਮਹਾਂਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1960, ਪੰਨਾ 311

22. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 25

23. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਹਿੰਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਲਿਮਿਟਿਡ, ਕੋਰਟ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1952, ਪਨਾ 28

24. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾਂ, ਪੰਨਾ 32

25. (ੳ) —ਉਹੀ—ਪੰਨਾ 83

(ਅ) ਡਾ. ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਬਾਹਰੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਦੋਹੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹ 1947 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਏ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ 'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲਗਣ ਦੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।" "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ", ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1983) ਪੰਨਾ 149

26. ਭਾਈ ਦੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ, ਪੰਨਾ 38

27. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) ',ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1983,) ਪੰਨਾ 80

28. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ (ਡਾ.), "ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਸਥਾਨ", ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1983) ਪੰਨਾ 89
29. ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਧਾਕਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ. ਪੰਜਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ, 1988, ਪੰਨਾ 86
30. ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1952, ਵਾਰ 1/17 ਤੋਂ 49 ਤਕ
31. (ੳ) ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ 40ਵੀਂ ਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ 40 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

    (ਅ) ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸਦੇ ਭਾਵ ਤੇ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

    'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ' ਪੰਨਾ 36

    (ੲ) ਡਾ. ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਜੱਗੀ ਵਲੋਂ ਜੋ 'ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਪਾਦਿਤ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ 40 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

    ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1987
32. ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ' ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵੇਲੇ ਉਸਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਪੰਨਾ 68 ਤੋਂ 72 ਤਕ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਗਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਸ ਜਪਨਹਾਰੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
33. (ੳ) ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਪੁਨ ਕਹਾ ਸੁਨਾਈ। ਸੁਨਹੁ ਸ੍ਰਵਨ ਦੇ ਬਚ ਮਮ ਭਾਈ।
    ਵਾਰ ਚਾਲੀਸ ਰਚੋ ਤੁਮ ਪੂਰੀ। ਜਾਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਇ ਭ੍ਰਮ ਦੂਰੀ।
    ਕਵਿਤ ਰਚੋ ਪੰਜ ਸੈ ਛਿਪੰਜਾ। ਜਾਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਮਿਟੇ ਮਨ ਝੰਡਾ।
    ਸੋਹਣ ਕਵਿ, ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 6 ਅਧਿਆਇ 4, ਪੰਨਾ 86

    (ਅ) ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 311
34. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਡਾ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 30
35. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ". ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ (ਸੰਪਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ) ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 1973, ਪੰਨਾ 340
37. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 152
38. (ੳ) ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ, ਪੰਨਾ 13

    (ਅ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਾ)

    (ੲ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ, ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਵਾਰਤਾ ਮਿਤੀ 29. 5. 1992
39. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ—ਵਸਤੂ, ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਵਾਰਤਾ ਮਿਤੀ 29. 5. 1992

40. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) "Life of Bhai Gurdas' The Khalsa Lahore, May 25, 1930—ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ, ਪੰਨਾ 96 ਤੋਂ ਉਧਰਿਤ
41. "Religion is the sigh of the oppressed creature, the feeling of a heartless world and the soul of soulless circumstances. It is the opium of the people......"

    K. Marx, The early Texts, ed. D. McLellan (Oxford, 1971) pp. 115 f.
42. Salman Rushdiee, Satanic Verses.
43. ਸਾਰੇ ਸਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮ ਤੇ ਹੱਵਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਆਖੇ ਵਰਜਿਤ ਫਲ ਖਾਣ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।
44. ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਬੋਧੀ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠਾਂ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਉਸਨੂੰ ਚਾਰ ਮਹਾਨ ਸਚਾਈਆਂ ਅਥਵਾ 'ਚਾਰ ਆਰੀਆ ਸੱਤ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਚਾਈ "ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੁੱਖ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ" ਹੈ।

    ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਥ ਗੁਪਤਾ (ਡਾ.), ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ-ਬੁੱਕ ਬੋਰਡ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1974, ਪੰਨਾ 100.
45. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਡਾ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ, ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਵਾਰਤਾ 29.5.1992
46. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਡਾ.), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ, 1969, ਪੰਨਾ 324
47. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 73
48. —ਉਹੀ—
49. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਵੇਚਨ, ਪੰਨਾ 98
50. —ਉਹੀ—
51. ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੭੫
52. ਸੰਪਾਦਕੀ, ਭਗਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1981.
53. ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਵੇਚਨ, ਪੰਨਾ 102
54. —ਉਹੀ—
55. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ, ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਵਾਰਤਾ ਮਿਤੀ 29.5.1991
56. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਪੰਨਾ 734
57. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ (ਭਾ.), ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ 734
58. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਕਾ, "ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ", ਸਿੱਖ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, (ਸੰਪਾ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 1975, ਪੰਨਾ 147
59. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 734-35
60. —ਉਹੀ—

61. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਵਿਚਾਰ ਦਰਪਣ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1989, ਪੰਨਾ 324
62. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਡਾ.), ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 63
63. (ੳ) ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੧੪੫)

(ਅ) "ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆਂ————"

(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰ. ੩੬੧)

ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥

64. ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ 1/17, 19, 21 ਅਤੇ 30
65. "ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਤਾ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਿਮਰਤੀ ਵਖਿਆਨ ਮਾਲਾ ਸਾਲ 1987-88 ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਦੂਸਰਾ ਲੈਕਚਰ
66. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਕੇਤ ਕੋਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੂਸਰਾ ਸੰਸਕਰਣ, 1987, ਪੰਨਾ 158
67. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਕ ਅਧਿਐਨ, ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1975, ਪੰਨਾ 68
68. ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ," (ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਐਮ. ਫਿਲ. ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ 1978-69) ਪੰਨਾ 68
69. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਨਾ 68
70. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਨਾ 70
71. —ਉਹੀ—
72. ਭਾਂਡਾ ਧੋਇ ਬੈਸਿ ਧੂਪੁ ਦੇਵਹੁ
    ਤਉ ਦੂਧੈ ਕਉ ਜਾਵਹੁ

(ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਨਾ ੭੨੮)

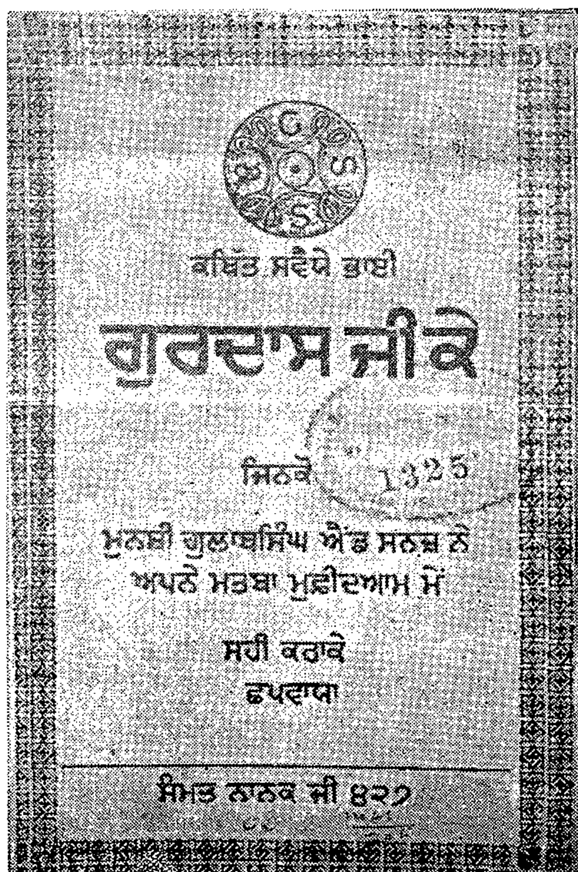
73. ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸਹਿਤ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀਅੰਤਰਣ, ਭੁਵਨ ਵਾਣੀ ਟਰਸਟ, ਮੌਸਮ ਬਾਗ (ਸੀਤਾਪੁਰ ਰੋਡ), ਲਖਨਊ, 1991, ਪੰਨਾ 55
74. "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ", ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ), ਪੰਨਾ 151
75. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਪੰਨਾ 81
76. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਔਰ ਕ੍ਰਿਤਿਤਵ, ਸੂਰਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਈ ਸੜਕ, ਦਿਲੀ, 1984, ਪੰਨਾ 113
77. ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਡਾ.), ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸਹਿਤ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀਅੰਤਰਣ, ਪੰਨਾ 55
78. —ਉਹੀ— ਪੰਨਾ 50
79. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ ਲੁਧਿਆਣਾ, 1985, ਪੰਨਾ 160

(liv) ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

80. ਪੰਜਾਬੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1963, ਸੀ. ਨੰ. 122, ਪੰਨਾ 253

86. ਪੰਜਾਬੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1961. ਸੀ. ਨੰ. 46, ਪੰਨਾ 311

ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ 1 ('ਲ' ਪੋਥੀ)

ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ

ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੇ

ਜਿਨਕੋ

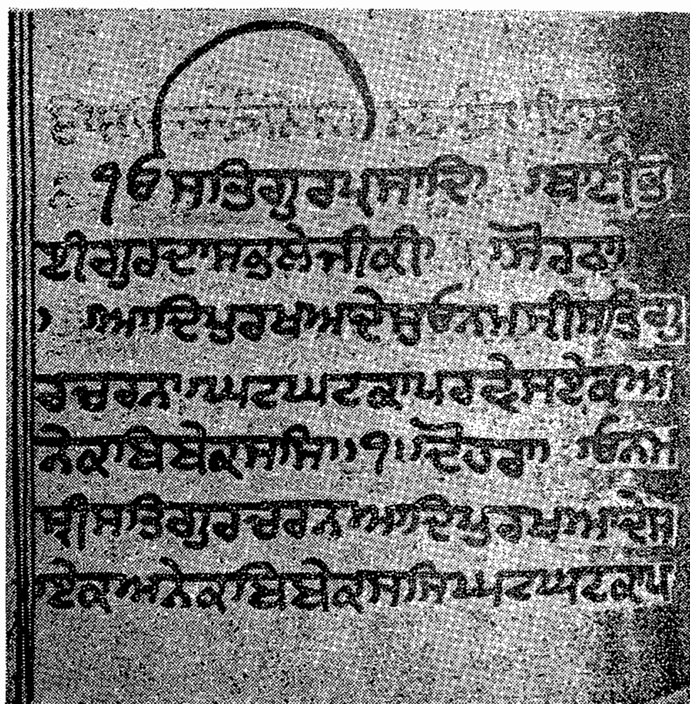
ਮੁਨਸ਼ੀ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸਨਜ਼ ਨੇ
ਅਪਨੇ ਮਤਬਾ ਮੁਫੀਦਆਮ ਮੇਂ

ਸਹੀ ਕਰਾਕੇ
ਛਪਵਾਯਾ

ਸੰਮਤ ਨਾਨਕ ਜੀ ੪੨੭

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ, 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਭਾਗ'
ਨੰ. Q—:332 x J 46,2, 153 C6

ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ 2 ('ਅ' ਪੋਥੀ)

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਿਤ
'ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ' ਨੰ: 1968 ACC

ਚਿਤਰ ਨੰਬਰ 3 ('ਪ' ਪੋਥੀ)

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ
(ਹੱਥਲਿਖਤ ਖਰੜੇ) ਨੰ: 9

ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ 4 ('ਯ' ਪੋਥੀ)

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼
ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਭਾਗ ਨੰ: 115613 (ਹੱਥ ਲਿਖਤ)

ਚਿੱਤਰ ਨੰਬਰ 5 ('ਅਧਾਰ' ਪੋਥੀ)

੧

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਵਾਰਾਂ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀਆਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾ
ਸ ਭਲੇ ਕਾ ਬੋਲਣਾ ॥ ਨਮਸਕਾਰੁ ਗੁਰਦੇਵ ਕਉ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜਿਸੁ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾ
ਇਆ ॥ ਭਵਜਲ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿ ਕੈ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥਿ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਜ
ਨਮ ਮਰਣ ਭਉ ਕਟਿਆ ਸੰਸਾ ਰੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਮਿਟਾਇਆ ॥ ਸੰਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸ
ਾਰੁ ਹੈ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਿਚਿ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਆ ॥ ਜਮ ਡੰਡੁ ਸਿਰੌਂ ਨ ਉਤਰੈ ਸਾਕਤਿ
ਦੁਰਜਨ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ਚਰਨ ਗਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਸਤਿ ਸਬਦੁ ਦੇ ਮੁਕ
ਤਿ ਕਰਾਇਆ ॥ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਗੁਰਪੁਰਬਿ ਕਰਿ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿ
ੜਾਇਆ ॥ ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ॥੧॥ ਪ੍ਰਥਮੈ ਸਾਸਿ ਨ ਮਾਸਿ ਸ
ਨਿ ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਕਛੁ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਈ ॥ ਰਕਤ ਬਿੰਦ ਕੀ ਦੇਹਿ ਰਚਿ ਪੰਚ ਤਤ ਕੀ
ਜੜਤ ਜੜਾਈ ॥ ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ ਚਉਥੀ ਧਰਤੀ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਈ

੨

ਦੇਖਣਾ ਭਾਮਤਾ ਫਿਰੈ ਠਉੜ ਨਹੀ ਪਾਏ ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ [illegible] ਜਾ
ਏ ॥

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
[illegible] ॥ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ॥
ਦੇਸ ਓਨਮਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ॥ ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ਏਕ ਅਨੇਕ
ਬਿਬੇਕ ਸਸਿ ॥੧॥ ਦੋਹਰਾ ॥ ਓਨਮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਆਦਿ ਪੁਰ
ਖ ਆਦੇਸੁ ॥ ਏਕ ਅਨੇਕ ਬਿਬੇਕ ਸਸਿ ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ॥
[illegible] ॥ ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ਸੇਸ ਪਹਿ ਕਹਤ ਨ ਆਵੈ ਨੇਤ ਨੇ
ਤ ਕਹਿ ਨੇਤ ਬੇਦ ਬੰਦੀ ਜਨ ਗਾਵੈ ॥ ਆਦਿ ਮਧਿ ਅਰੁ ਅੰਤ ਹੁਤੇ ਹਤ ਹੈ
ਪੁਨਿ ਹੋਨ ॥ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸ ਚਰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਓਨਮਾ ॥੧॥

ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਰੈਫਰੈਂਸ ਸੈਕਸ਼ਨ, ਨੰ: 562

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭਲੇ[1] ਕੀ ॥

ਸੋਰਠਾ : ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸ ਓਨਮ[2] ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ॥
ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ਏਕ ਅਨੇਕ ਬਿਬੇਕ ਸਸਿ ॥

ਦੋਹਰਾ : ਓਨਮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ॥
ਏਕ ਅਨੇਕ ਬਿਬੇਕ ਸਸਿ ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ॥

ਛੰਦ[3] : ਘਟ ਘਟ ਕਾ ਪਰਵੇਸ ਸੇਸ ਪਹਿ ਕਹਤ ਨ ਆਵੈ ॥
ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਹਿ ਨੇਤ ਬੇਦੁ ਬੰਦੀਜਨੁ ਗਾਵੈ ॥
ਆਦਿ ਮਧਿ ਅਰੁ ਅੰਤੁ ਹੁਤੇ ਹੁਤ[4] ਹੈ ਪੁਨਿ ਹੋਨਮ ॥
ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸ ਚਰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਓਨਮ ॥੧॥

ਸੋਰਠਾ : ਅਬਿਗਤਿ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਅਨੰਤ ਗੁਰ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ॥

ਦੋਹਰਾ : ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਅਨੰਤ ਗੁਰ‡ ਅਬਿਗਤ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕਦੇਵ ॥

ਛੰਦ[5] : ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕਦੇਵ ਦੇਵ ਦੇਵੀ ਸਭ[6] ਧਿਆਵਹਿ[7] ॥
ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਰਾਗ ਰਾਗਨਿ[8] ਗੁਨ ਗਾਵਹਿ[9] ॥
ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਅਗਾਧਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਪਰੰਪਰ ॥
ਅਬਿਗਤਿ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਅਗਮ ਅਗਮਿਤਿ ਅਪਰੰਪਰ ॥ ੨ ॥

ਸੋਰਠਾ : ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਮਿਲ ਜੋਤਿ ਮਹਿ ।
ਅਦਭੁਤ ਅਤਹਿ ਅਨੂਪ ਪਰਮ ਤਤੁ ਤਤਹਿ ਮਿਲਿਓ[10] ॥

ਦੋਹਰਾ : ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ॥
ਪਰਮ ਤਤ ਤਤਹਿ ਮਿਲਿਓ[10] ਅਦਭੁਤ ਅਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ॥

ਛੰਦ[11] : ਅਦਭੁਤ ਅਤਿ ਹੀ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਕੈ ਪਾਰਸ ॥
ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਮਿਲਿ ਅੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਿ ਸੰਗ ਉਧਾਰਸ ॥
ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਸੂਤ੍ਰ ਗਤਿ ਓਤਿਪੋਤਿ[12] ਮਹਿ ॥
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਜੋਤਿ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ+‡ ਮਹਿ ॥ ੩ ॥

---

[1]ਭਲੇ ਜੀ (ਪ, ਅ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਨਮ' ਹੈ । [3]ਛੰਤੁ (ਪ, ਅ) [4]ਹਤ (ਅ) [5]ਛੰਤ (ਪ, ਅ, ਯ) [6]ਸਬ (ਪ, ਅ) [7]ਧਯਾਵਹਿੰ (ਲ) [8]ਰਾਗਨੀ (ਪ, ਅ, ਯ) [9]ਗਾਵਹਿੰ (ਲ) [10]ਮਿਲਯੋ (ਲ) [11]ਛੰਤ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਓਤਿਪਤਿ' ਹੈ । +ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ 'ਛੁਟੇ' ਪਾਠ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ‡ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ 'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ 'ਛੁਟੇ' ਪਾਠ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸੋਰਠਾ : ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ[1] ਨਿਵਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਅਨਹਦ[2]ਸਬਦ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸ[3] ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਏ ॥

ਦੋਹਰਾ : ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਵਾਸ ॥
ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਏ ਸਤਿਗੁਰ ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸ ॥

ਛੰਦ[4] : ਸਤਿਗੁਰ ਅਮਰ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਵੈ ॥
ਕਾਮ ਨਾਮ ਨਿਹਿਕਾਮ ਪਰਮਪਦ ਸਹਜ ਸਮਾਵੈ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਸੁਗੰਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨਿਜ ਆਸਨ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਵਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੁਖ ਬਚਨ ਪ੍ਰਗਾਸਨ ॥ ੪ ॥

ਸੋਰਠਾ : ਬ੍ਰਹਮਾਸਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਗੁਰ ਭਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ[5] ਮਿਲਿ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਮਤਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਏ ॥

ਦੋਹਰਾ : ਗੁਰ ਭਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲਿ ਬ੍ਰਹਮਾਸਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਮਤਾ ਰਾਮ ॥

ਛੰਦ[6] : ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਮਤਾ ਰਾਮੁ ਨਾਮੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ ॥
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰੁ ਗਿਆਨ[7] ਧਿਆਨ[8] ਗੁਰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਇਓ ॥
ਦੀਪ ਜੋਤਿ ਮਿਲਿ ਦੀਪ ਜੋਤਿ ਜਗਮਗ ਅੰਤਰਿ ਉਰ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਮਤਾ ਰਾਮ ਸੰਧ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲਿ ਭਏ ਗੁਰ ॥ ੫ ॥

ਸੋਰਠਾ : ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਬਿਸਮਾਦ ਫਲ ਦ੍ਰੁਮ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧ ਗਤਿ ॥
ਆਦਿ ਪਰਮ ਪਰਮਾਦਿ ਅੰਤ ਅਨੰਤ ਨ ਜਾਨੀਐ ।

ਦੋਹਰਾ : ਫਲ ਦ੍ਰੁਮ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਗਤਿ ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ॥
ਅੰਤ ਅਨੰਤ ਨ ਜਾਨੀਐ ਆਦ ਪਰਮ ਪਰਮਾਦਿ ॥

ਛੰਦ[9] : ਆਦਿ ਪਰਮ ਪਰਮਾਦਿ ਨਾਦ ਮਿਲਿ ਨਾਦ ਸਬਦ ਧੁਨਿ ॥
ਸਲਿਲਹਿ ਸਲਿਲ ਸਮਾਇ ਨਾਦ[10] ਸਰਤਾ ਸਾਗਰ ਸੁਨਿ ॥
ਨਰਪਤਿ ਸੁਤ ਨ੍ਰਿਪ ਹੋਤ ਜੋਤਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਗੁਨ ਗੁਰਜਨ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਾਦਿ[11] ਭਏ ਗੁਰੁ ਤੇ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ॥ ੬ ॥

ਸੋਰਠਾ : ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਆਪਾ[12] ਆਪ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੁਇ ॥
ਨਾਮ ਦੋਇ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਬਖਾਨੀਐ ॥

ਦੋਹਰਾ : ਆਪਾ[13] ਆਪ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੁਇ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ॥
ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਬਖਾਨੀਐ ਨਾਮ ਦੋਇ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ॥

ਛੰਦ[14] : ਨਾਮ ਦੋਇ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ਟੇਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਠਹਰਾਈ ॥
ਆਦਿ ਭਏ ਗੁਰ ਨਾਮ ਦੁਤੀਆ[15] ਗੋਬਿੰਦ ਬਡਾਈ ॥
ਹਰਿ ਗੁਰ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਰਚਨ ਰਚਿ ਥਾਪਿ[16] ਉਥਾਪਨ[17] ॥
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁਇ ਆਪਾ ਆਪਨ ॥ ੭ ॥

---

[1]ਦ੍ਰਿਸਟਿ (ਅ) [2]ਅਨਹੱਦ (ਪ) [3]ਪਰਗਾਸ (ਪ, ਅ) [4]ਛੰਤ (ਪ, ਅ) [5]ਸੰਗ (ਯ) [6]ਛੰਤ (ਅ) [7]ਗਯਾਨ (ਲ) [8]ਧਯਾਨ (ਲ) [9]ਛੰਤ (ਪ, ਅ) [10]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਾਦ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਹੈ । [11]ਪਰਸਾਦਿ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [12]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਆਪਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਆਪ' ਹੈ । [13]ਆਪ (ਯ) [14]ਛੰਤ (ਪ, ਅ, ਯ) [15]ਦੁਤੀਆ (ਪ,ਅ,ਸ) [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਥਪ' ਹੈ [17]ਉਥਾਪਨ (ਯ, ਲ)

ਸੋਰਠਾ : ਬਿਸਮਾਦਹਿ ਬਿਸਮਾਦ ਅਸਚਰਜਹਿ[1] ਅਸੁਚਰਜ[2] ਗਤਿ ॥
ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਦਿ ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ[3] ਭਏ ॥
ਦੋਹਰਾ : ਅਸੁਚਰਜਹਿ ਅਸੁਚਰਜ ਗਤਿ ਬਿਸਮਾਦਹਿ ਬਿਸਮਾਦ ॥
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ ਭਏ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਦਿ ॥
ਛੰਦ[4] : ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਦਿ ਸ੍ਵਾਦਰਸ[5] ਗੰਧ ਅਗੋਚਰ ॥
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਸਪਰਸ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ* ਸਬਦ ਮਨੋਚਰ ॥
ਲੱਗ ਬੇਦ ਗਤਿ ਗਿਆਨ[6] ਲਖੇ ਨਹੀਂ ਅਲਖ ਅਭੇਵਾ ॥
ਨੇਤ ਨੇਤ [ਕਰਿ][7] ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮ[8] ਸਸਿ[9] ਗੁਰਦੇਵਾ ॥ ੮ ॥

---

[1]ਅਸੁਚਰਜਹਿ (ਪ, ਅ) [2]ਅਸਚਰਜ (ਯ, ਲ) [3]ਪਰਮਾਦਭੁਤ (ਪ) [4]ਛੰਤ (ਪ. ਅ) [5]ਸ੍ਵਾਦਸ (ਅ) [6]ਗਯਾਨ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [8]ਨਮਸਿ (ਯ) [9]ਸਤਿਗੁਰ (ਲ) *'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਛੁਟੇ ਪਾਠ ਲਈ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਬਿਤ[1]. ਦਰਸਨ ਦੇਖਤ ਹੀ* ਸੁਧਿ ਕੀ ਨ ਸੁਧਿ ਰਹੀ
ਬੁਧਿ ਕੀ ਨ ਬੁਧਿ ਰਹੀ ਮਤਿ ਮੈ ਨ ਮਤਿ ਹੈ।
ਸੁਰਤਿ ਮੈ ਨ ਸੁਰਤਿ ਅਉ ਧਿਆਨ[2] ਮੈ ਨ ਧਿਆਨੁ[2] ਰਹਿਓ[3]
ਗਿਆਨ[4] ਮੈ ਨ ਗਿਆਨ[4] ਰਹਿਓ[3] ਗਤਿ ਮੈ ਨ ਗਤਿ ਹੈ।
ਧੀਰਜੁ ਕੋ ਧੀਰਜੁ ਗਰਬ ਕੋ[5] ਗਰਬੁ ਗਇਓ[6]
ਰਤਿ ਮੈ ਨ ਰਤਿ ਰਹੀ ਪਤਿ ਰਤਿ ਪਤਿ ਮੈ[7] ॥
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ
ਅਸ੍ਚਰਜੈ[8] ਅਸਚਰਜ[9] ਅਤਿ ਅਤਿ ਮੈ[10] ॥ ॥ ੯ ॥

ਦਸਮ ਸਥਾਨ ਕੇ ਸਮਾਨਿ ਕਉਨ ਭਉਨ[11] ਕਹਓ[12]
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵੈ ਸੁ ਤਉ[13] ਅਨਤ[14] ਨ ਪਾਵਈ[15]।
ਉਨਮਨੀ[16] ਜੋਤਿ ਪਟੰਤਰ ਦੀਜੈ ਕਉਨ ਜੋਤਿ
ਦਇਆ[17] ਕੈ ਦਿਖਾਵੈ ਜਾਹੀ ਤਾਹੀ[18] ਬਨਿ ਆਵਈ।
ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਸਮਸਰਿ ਨਾਦ ਬਾਦ ਕਓਨ[19]
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸੁਨਾਵੇ ਜਾਹਿ ਸੋਈ ਲਿਵ ਲਾਵਈ।
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਤੁਲਿ ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ
ਅਪਿਓ[20] ਪੀਆਵੈ ਜਾਹਿ ਤਾਹੀ ਮੈ ਸਮਾਵਈ ॥ ੧੦ ॥

ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬੀਸ ਇਕਈਸ[21] ਈਸ
ਇਤ[22] ਤੇ ਉਲੰਘਿ ਉਤ ਜਾਇ ਠਹਰਾਵਈ।
ਚਰਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਮੂਦ ਪੇਖੈ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਉਨਮਨੀ[23] ਸੁਧ ਪਾਵਈ।
ਸੁਰਤਿ ਸੰਕੋਚਤ ਹੀ ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਖੋਲਿ
ਨਾਦ ਬਾਦ ਪਰੈ ਅਨਹਤ ਲਿਵ ਲਾਵਈ।
ਬਚਨ ਬਿਸਰਜਤ ਅਨਰਸ ਰਹਿਤ ਹੁਇ
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਅਪਿਓ[24] ਪੀਆਵਈ ॥ ੧੧ ॥

ਜਉ ਲਉ ਅਨਰਸ [25]ਬੰਸ ਤਉ ਲਉ[25] ਨਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ
ਜਉ ਲਉ ਆਨ ਧਿਆਨ[2] ਆਪਾ ਆਪੁ ਨਹੀ ਦੇਖੀਐ।

---

[1]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਵਯੇ' ਹੈ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਵਿਚ ਕਬਿਤ ਹੈ ਜੋ ਪਿੰਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। [2]ਧਯਾਨ (ਲ) [3]ਰਹਯੋ (ਲ) [4]ਗਯਾਨ (ਲ) [5]ਕੋ ਨ (ਯ) [6]ਗਯੋ (ਲ) [7]ਹੈ (ਲ) [8]ਅਸਚਰਜੈ (ਲ) [9]ਅਸ੍ਚਰਜ (ਯ,ਲ) [10]ਹੈ (ਯ,ਲ) [11]ਭਉ (ਲ) [12]ਕਹਉ (ਪ,ਅ,ਯ) [13]ਤਉ (ਪ,ਅ,ਯ, ਲ) [14]ਅਨੰਤ [15]ਧਾਵਈ (ਪ,ਯ) [16]ਉਨਮਨੀ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [17]ਦਯਾ(ਲ) [18]ਤਹੀ (ਪ) [19]ਕਉਨੁ (ਪ,ਯ, ਅ) [20]ਅਪਿਉ (ਲ) [21]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਇਕੀਸ' ਹੈ। [22]ਇਕ (ਯ) [23]ਉਨਿਮਨੀ [24]ਅਪੀਉ (ਪ,ਅ,ਯ) [25]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਸੰਤ ਉਤ' ਹੈ।

ਜਉ ਲਉ ਆਨ ਗਿਆਨ[1] ਤਉ ਲਉ ਨਹੀ ਅਧਿਆਤਮ[2] ਗਿਆਨ
ਜਉ ਲਉ ਨਾਦ ਬਾਦ ਨ ਅਨਾਹਦ ਬਿਸੇਖੀਐ ।
ਜਉ ਲਉ ਅਹੰਬੁਧਿ ਸੁਧਿ ਹੋਇ ਨ ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ
ਜਉ ਲਉ ਨ ਲਖਾਵੈ ਤਉ ਲਉ ਅਲਖ ਨ ਲੇਖੀਐ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[3] ਧਿਆਨ[4]
ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕਮੇਕ ਏਕ ਏਕ[5] ਭੇਖੀਐ ॥ ੧੨॥

ਨਾਨਾ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਬਹੁ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਸ੍ਵਾਦ
ਸੀਚਤ ਸਰਬ ਰਸ ਰਸਨਾ ਕਹਾਈ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ
ਗਿਆਨ[6] ਧਿਆਨ[7] ਸਿਮਰਨ ਅਮਿਤ ਬਡਾਈ ਹੈ ।
ਸਕਲ ਸੁਰਤਿ[8] ਅਸਪਰਸ ਅਉ ਰਾਗ ਨਾਦ
ਬੁਧਿ ਬਲ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰਤ ਸਫਲ ਹੁਇ
ਬੋਲਤ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਸੁੰਨ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ ॥ ੧੩ ॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਹੁਇ ਪਤੰਗ ਸੰਗਮ [ਨ][9] ਜਾਨੈ
ਬਿਰਹ ਬਿਛੋਹ ਮੀਨ ਹੁਇ ਨ ਮਰਿ ਜਾਨੇ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਜੋਤਿ ਮੈ ਨ ਹੁਇ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ
ਚਰਨ ਬਿਮੁਖ ਹੋਇ ਪ੍ਰਾਨ ਠਹਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਮਿਲਿ ਬਿਛਰਤ ਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਬਿਰਹ ਜਾਨੀ
ਮੀਨ ਅਉ ਪਤੰਗ ਮੋਹਿ ਦੇਖਤ ਲਜਾਨੇ ਹੈ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਧ੍ਰਿਗੁ ਧੰਨਿ ਹੈ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਦੇਹ ਨਰਕ ਨ[10] ਮਾਨੇ[11] ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਸ੍ਵਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਅਤਿ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਕਹਤ ਨ ਆਵਈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਗੰਧ ਪਰਮਦਭੁਤ
ਸੀਤਲ ਕੋਮਲ[12] ਪਰਸਤ ਬਨਿ ਆਵਈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧ ਮਿਲਿ[13] ਅਲਖ[14] ਲਖਾਵਈ ।
[ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਅੰਗ ਅੰਗਿ ਕੋਟ ਸੋਭਾ
ਮਾਇਆ ਕੈ ਦਿਖਾਵੈ ਸੋ ਤੋ ਅਨਤ ਨ ਧਾਵਈ[15]] ॥੧੫॥

---

[1]ਗਿਆਨ ਗਿਆਨ (ਲ) [2]ਅਧ੍ਾਤਮ (ਪ, ਅ, ਬ) ਅਧਯਾਤਮ (ਲ) [3]ਗਯਾਨ (ਲ) [4]ਧਯਾਨ (ਲ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਏਕ' ਹੈ [6]ਗਿਯਾਨ (ਲ) [7]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [8]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਗੰਧ' ਹੈ । [9]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ਪਰ 'ਯ ਤੇ ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ । [10] ਬਨ (ਲ) [11]ਸਮਾਨੇ (ਅ) [12]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਮਿਲ' ਹੈ । [13]ਮਿਲੇ (ਅ,ਪ,ਲ,ਯ) [14]ਅਲਖਨ [15]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ ਕੀ ਚਪਲ ਗਤਿ
ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਚੇ ਪਰਮਪਦੁ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਸੂਰਸਰ ਸੋਖਿ ਪੋਖਿ ਸੋਮਸਰ ਪੂਰਨ ਕੈ
ਬੰਧਨ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਪੀਆ[1] ਪੀਆਏ ਹੈ ।
ਅਜਰਹਿ ਜਾਰਿ ਮਾਰਿ ਅਮਰਹਿ ਭ੍ਰਾਤਿ ਛਾਡਿ[2]
ਅਸਥਿਰ ਕੰਧ ਹੰਸ ਅਨਤ ਨ ਧਾਏ ਹੈ ।
ਆਦੈ ਆਦਿ ਨਾਦੈ ਨਾਦ ਸਲਲੈ ਸਲਿਲ[3] ਮਿਲਿ
ਬ੍ਰਹਮੈ ਬ੍ਰਹਮ ਮਿਲਿ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

ਚਿਰੰਕਾਲ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਨਿਰਮੋਲ ਪਾਏ
ਸਫਲ ਜਨਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨ ਕੈ ।
ਲੋਚਨ ਅਮੋਲ ਗੁਰ ਦਰਸ ਅਮੋਲ ਦੇਖੇ[4]
ਸ੍ਰਵਨ ਅਮੋਲ ਗੁਰ ਬਚਨ ਧਰਨ ਕੈ ।
ਨਾਸਕਾ[5] ਅਮੋਲ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ ਬਾਸਨਾ ਕੈ
ਰਸਨਾ ਅਮੋਲ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਸਿਮਰਨ ਕੈ ॥
ਹਸਤ ਅਮੋਲ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਕੈ ਸਫਲ
ਚਰਨ ਅਮੋਲ ਪਰਦਛਨਾ ਕਰਨ ਕੈ ॥ ੧੭ ॥

ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ[6] ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਈ
ਕਰੁਨਾ ਕਟਾਛ ਦਿਬਿ ਦੇਹ ਪਰਵਾਨ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰਸਨਾ[7] ਕੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ[8] ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਹਸਤ
ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਨਾਮ ਸਫਲ ਸੁ ਗਿਆਨ ਹੈ ।
ਅੰਗ ਅੰਗ ਬਿਸਮ ਸ੍ਰਬੰਗ ਮੈ ਸਮਾਇ[9] ਭਏ
ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ[10] ਅਤਿ ਅਸਚਰਜ[11] ਮੈ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ[12] ਆਨ ਧਿਆਨ[13] ਬਿਸਰਾਨੇ[14] ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਗੰਧ ਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ
ਅਨਰਸ[15] ਬਾਸਨਾ ਬਿਲਾਸ ਨ ਹਿਤਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਅਦਭੁਤ ਅਸਥਾਨ
ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਅਸਥਲ ਨ ਲੁਭਾਨੇ ਹੈ ।
[ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਦੇਖ
ਆਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਭ ਨਿਰਸ ਕਰਿ ਜਾਨੇ ਹੈ[16]]॥੧੯॥

---

[1]ਅਪੀ (ਯ) ਅਪਿਅ (ਲ) [2]ਛੋਡ (ਲ) [3]ਸਲਲਿ (ਪ,ਅ,ਯ) [4]ਦੇਖੈ (ਪ) [5]ਨਾਸਕ (ਪ) [6]ਦ੍ਰਿਸ੍ਰ [7]ਰਸਨ (ਲ) [8]ਧਿਆਨ (ਲ) [9]ਸਨਾਇ (ਲ) [10]ਸੂਖਫਲ (ਲ) [11]ਅਸ੍ਚਰਜ (ਪ, ਅ, ਯ) [12]ਹਿਰਾਨੋ (ਪ), ਹਿਰਨ (ਅ) [13]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [14]ਬਿ ਸਮਾਨੇ (ਯ) [15]ਆਨਰਸ (ਪ) [16]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ, 'ਪ', 'ਯ' ਤੇ 'ਲ' ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਆਧਰ ਤੇ ਇਹ ਪਾਠ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗੁਰਮੁਖ ਸਖ ਫਲ ਅਨਹਦ ਲਿਵਲੀਨ ਆਨ ਨਾਦ ਬਾਦ ਸਕਲ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ' ਹੈ ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਦਇਆ[1] ਕੈ ਦਿਖਾਵੈ ਜਾਹਿ
ਤਾਹਿ ਆਨ ਰੂਪ ਰੰਗ ਦੇਖੇ ਨਾਹੀ[2] ਭਾਵਈ[3]।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਮਇਆ[4] ਕੈ ਚਖਾਵੈ ਜਾਹਿ
ਤਾਹਿ ਅਨਰਸ ਨਹੀਂ ਰਸਨਾ ਹਿਤਾਵਹੀ[5]।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਅਗਹੁ ਗਹਾਵੈ ਜਾਹਿ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਪਰਸਨ ਕਉ ਨ ਧਾਵਈ[6]।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਅਲਖ ਲਖਾਵੈ ਜਾਹਿ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਵਾਹੀ[7] ਬਨਿ[8] ਆਵਈ[9] ॥ ੨੦ ॥

ਸਿਧ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਜੋਗ[10] ਧਿਆਨ[11] ਮੈ ਨ ਆਨ ਸਕੇ
ਬੇਦ ਪਾਠ ਕਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਨ ਜਾਨੇ ਹੈ।
ਅਧਿਾਤਮ[12] ਗਿਆਨ ਕੈ ਨ ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਪਾਏ
ਜਗ[13] ਭੋਗ ਮੈ ਨ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ ਪਹਿਚਾਨੇ ਹੈ।
ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕੈ ਸੇਖਾਦਿਕ ਨ ਸੰਖ੍ਯਾ[14] ਜਾਨੀ
ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਨਾਰਦਾਦਕ ਹਿਰਾਨੇ ਹੈ।
ਨਾਨਾ ਅਵਤਾਰ ਕੈ ਅਪਾਰ ਕੋ ਨ ਪਾਰ ਪਾਇਓ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਸਿਖ ਮਨ ਮਾਨੇ[15] ਹੈ ॥ ੨੧ ॥

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਰਿਦੈ ਨਿਮ੍ਰਤਾ[16] ਨਿਵਾਸ ਜਾਸੁ
ਧਿਆਨ[11] ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਕੈ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਉਨਮਾਨ ਗਿਆਨ[17]
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਸਮ ਹੈ।
ਹਉਮੈ ਤਿਆਗਿ[18] ਤਿਆਗੀ[19] ਬਿਸਮਾਦ ਕੈ ਬੈਰਾਗੀ ਭਏ
ਮਨ ਉਨਮਨ[20] ਲਿਵ ਗੰਮਿਤਾ ਅਗੰਮ[21] ਹੈ।
ਸੂਖਮ ਅਸਥੂਲ ਮੂਲ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਮੇਕ
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਨ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਹੁਇ[22] ਪਤੰਗ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮ੍ਰਿਗ ਜੁਗਤਿ[23] ਨ ਜਾਨੀ[24] ਹੈ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਨ*† ਮਧੁਪ[25] ਗਤਿ
ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ[26] ਹੁਇ ਨ ਮੀਨ ਮਰਿਜਾਨੇ ਹੈ।
ਏਕ ਏਕ ਟੇਕ ਨ ਟਰਤ ਹੈ ਤ੍ਰਿਗਦ[27] ਜੋਨਿ
ਚਾਤੁਰ ਚਤਰ ਗੁਨ ਹੋਇ ਨ ਹਿਰਾਨੇ ਹੈ।

---

[1]ਦਯਾ (ਲ) [2]ਨਹੀ (ਪ,ਯ) ਨਹਿ (ਲ) [2]ਭਾਵਹੀ (ਪ, ਅ) [4]ਮਾਇਆ (ਯ) ਮਯਾ (ਲ) [5]ਹਿਤਾਵਈ (ਲ)। [6]ਧਾਵਹੀ (ਪ,ਅ) [7]ਕਹਤ (ਪ) [8]ਨਿ (ਪ) [9]ਆਵਹੀ (ਅ) [10]ਜਗ (ਯ) [11]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [12]ਅਧਯਾਤਮ (ਲ) [13]ਜੋਗ (ਲ) [14]ਸੰਖਯਾ (ਲ) [15]ਭਾਨੇ (ਯ) [16]ਨਿਮ੍ਰਤ (ਲ) [17]ਗਿਯਾਨ (ਰ) [18]ਤਿਯਾਗ (ਲ) [19]ਤਿਯਾਗੀ (ਲ) [20]ਉਨਮਨ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [21]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਗਮ' ਹੈ। [22]ਹੋਇ (ਯ) [23]ਸੁਰਤਿ (ਯ) [24]ਜਾਨੇ (ਯ,ਲ) [25]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਮਧੁਰਪ ਹੈ। 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਮਧੁ ਭਗਤਿ' ਹੈ। [26]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਓਗੀ' ਹੈ। [27]ਤ੍ਰਿਗਧ (ਯ)
†ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਛੁਟੇ ਪਾਠ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਹਨ ਕਠੋਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੈ
ਸੁਨਿ ਮਮ ਨਾਮ ਜਮ ਨਰਕ ਲਜਾਨੇ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਚੰਚਲ ਅਚਲ ਭਏ
ਮਹਾ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਧਾਰੀ ਨਿਰਮਲ ਕੀਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜੋਨਿ ਕੈ ਅਜੋਨਿ ਭਏ
ਕਾਲ ਸੈ[1] ਅਕਾਲ ਕੈ ਅਮਰ ਪਦ ਦੀਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਹਉਮੈ ਖੋਇ ਹੋਇ ਰੇਨ
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਪਾਰਿ ਆਪਾ ਆਪ ਚੀਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਬਰਨ ਅਬਰਨ ਭਏ
ਭੈ ਭ੍ਰਮ ਨਿਵਾਰਿ ਡਾਰਿ ਨਿਰਭੈ[2] ਕੈ ਲੀਨੇ ਹੈ ॥ ੨੪ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜੰਤ ਸੰਤ ਨਾਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਅਬਿਬੇਕੀ ਹੁਇ ਬਿਬੇਕੀ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਅਗਿਆਨੀ[3] ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ[4]
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਸਹਜ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਭਏ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਨਿਹਚਲ ਧਾਮ ਹੈ ॥ ੨੫ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਬੈਰ ਨਿਰਬੈਰ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਰਬ ਮੈ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਭੇਦ ਨਿਰਭੇਦ ਭਏ
ਦੁਬਿਧਾ ਬਿਧਿ[5] ਨਿਖੇਧ[6] ਖੇਦ ਬਿਨਸਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਬਾਇਸ ਪਰਮਹੰਸ
ਗਿਆਨ[7] ਅੰਸ ਬੰਸ ਨਿਰਗੰਧ ਗੰਧ ਠਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕਰਮ ਭਰਮ ਖੋਏ
ਆਸਾ ਮੈ ਨਿਰਾਸ ਹੁਇ ਬਿਸ੍ਵਾਸ[8] ਉਰ ਆਨੇ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਸਿੰਬਲ[9] ਸਫਲ ਭਏ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਬਾਂਸ ਮੈ ਸੁਗੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕੰਚਨ ਭਏ ਮਨੂਰ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਪਰਖਤ[10] ਅੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਕਾਲਕੂਟ[11] ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੁਇ
ਕਾਲ ਮੈ ਅਕਾਲ ਭਏ ਅਸਥਿਰ ਕੰਧ ਹੈ ।

---

[1]ਸੇ (ਲ) [2]ਨ੍ਰਿਭੈ (ਲ) [3]ਅਗਯਾਨੀ (ਲ) [4]ਬ੍ਰਹਮਗਿਯਾਨੀ (ਲ) [5]ਖਿਬਿਧਿ (ਪ) ਬਿਧਾ (ਲ) [6]ਕਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਿਖੇਦ' ਹੈ। [7]ਗਯਾਨ (ਲ) [8]ਬਿਸਵਾਸ (ਮ,ਅ,ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੇਬਲ' ਹੈ। [10]ਪਰਖਤੇ (ਪ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਾਲਕੂੰਟ' ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜੀਵਨਮੁਕਤ ਭਏ
ਮਾਇਆ[1] ਮੈ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਬੰਧ ਨਿਰਬੰਧ ਹੈ ॥ ੨੭ ॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਸਸਿ ਘਰਿ ਸੂਰਿ ਪੂਰ[2] ਨਿਜ ਘਰਿ ਆਏ ਹੈ ।
ਉਲਟਿ[3] ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ[4] ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਪ੍ਰਸੰਗ
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਉਲੰਘਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚਤੁਰਥ ਪਦ ਗੰਮਿਤਾ ਕੈ
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ* ਅਮੀਅ ਚੁਆਏ ਹੈ ।
ਚਕਈ ਚਕੋਰ ਮੋਰ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਅਨੰਦਮਈ[5]
ਕਦਲੀ ਕਮਲ ਬਿਮਲ ਜਲ ਛਾਏ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਪੰਚ ਪਰਪੰਚ ਮਿਟੇ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੇ ਹੈ ।
ਭਾਗੇ ਭੈ ਭਰਮ ਭੇਦ ਕਾਲ ਅਉ ਕਰਮ ਖੇਦ
ਲੋਗ ਬੇਦ ਉਲੰਘਿ ਉਦੋਤ ਗੁਰ ਗਿਆਨੇ[6] ਹੈ ।
ਮਾਇਆ[7] ਅਉ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਪਾਰਿ
ਅਨਹਦ ਰੁਨਝੁਨ ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨੇ ਹੈ ।
ਉਨਮਨ[8] ਮਗਨ ਗਗਨ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨੇ ਹੈ ॥ ੨੯ ॥

ਗ੍ਰਿਹ ਮਹਿ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ[9] ਹੁਇ ਪਾਇਓ[10] ਨ ਸਹਜ ਘਰੁ
ਬਨ ਬਨਵਾਸ ਨ ਉਦਾਸ[11] ਫਲ ਪਾਇਓ[10] ਹੈ ।
ਪੜਿ ਪੜਿ ਪੰਡਿਤ ਨ* ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਚਾਰੀ[12]
ਸਿਧਾਸਨ ਕੈ ਨ ਨਿਜ ਆਸਨ ਦ੍ਰਿੜਾਇਓ[13] ਹੈ ।
ਜੋਗ ਧਿਆਨੁ[14] ਧਾਰਨ ਕੈ ਨਾਥਨ ਦੇਖੇ[15] ਨ‡* ਨਾਥ
ਜਗਿ[16] ਭੋਗ ਪੂਜਾ ਕੈ ਨ ਅਗਹੁ ਗਹਾਇਓ[17] ਹੈ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸੇਵਕੈ ਨ ਅਹੰਮੇਵ ਟੇਵ ਟਾਰੀ
ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਗੁਰਦੇਵ ਸਮਝਾਇਓ[18] ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚਤੁਰਥ ਗੁਨ ਗੰਮਿਤਾ ਕੈ
ਪੰਚ ਤਤ ਉਲੰਘਿ ਪਰਮ ਤਤ ਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਖਟ ਰਸ ਤਿਅਗਿ[19] ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਕਉ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਏ
ਪੂਰ ਸੁਰਿ ਸਪਤ ਅਨਹਦ[20] ਅਭਿਆਸੀ[21] ਹੈ ।

---

[1]ਮਾਯਾ (ਲ) [2]ਪੂਰਨ (ਪ) [3]ਉਲਟਿ (ਯ,ਲ) [4]ਮੀਨਕੀ (ਯ) [5]ਆਨੰਦ ਮਈ (ਅ,ਯ) [6]ਗਯਾਨੇ (ਲ)ਸ੍ਰੇ1 [7]ਮਾਯਾ (ਲ) [8]ਉਨਮਨ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [9]ਗ੍ਰਿਸਤ (ਪ,ਅ) [10]ਪਾਯੋ (ਲ) [11]ਉਦਾਸ (ਪ;ਅ,ਯ,ਲ) [12]ਵਿਚਾਰੀ (ਲ) [13]ਦ੍ਰਿੜਾਯੋ (ਲ) [14]ਧਯਾਨ (ਲ) [15]ਦੇਖੈ (ਯ) [16]ਜਗਯ (ਲ) [17]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗਹਾਇ' ਹੈ। [18]ਸਮਝਾਯੋ (ਲ) [19]ਤਯਾਗ (ਲ) [20]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਨਾਹਦਿ' ਹੈ । [21]ਅਭਯਾਸੀ (ਲ)

ਅਸਟ ਸਿਧਾਂਤ ਭੇਦ ਨਾਥਨ ਕੈ ਨਾਥ ਭਏ
ਦਸਮ ਸਥਲ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਬਿਲਾਸੀ ਹੈ ।
ਉਨਮਨ[1] ਮਗਨ ਗਗਨ ਹੁਇ ਨਿਝਰੁ ਝਰੈ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਗੁਰੁ ਪਰਚੇ[2] ਉਦਾਸੀ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰਿ ਅਬਰਨ ਹੁਇ ਬਰਨ ਬਿਖੈ
ਪਾਂਚ ਪਰਪੰਚ ਨ ਦਰਸ ਅਦਰਸ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਪਾਰਸ[3] ਗੁਰ ਪਰਸਿ ਪਾਰਸ ਭਏ
ਕਨਿਕ ਅਨਿਕ ਧਾਤੁ ਆਪਾ ਅਪਰਸ[4] ਹੈ ।
ਨਵਦੁਆਰ[5] ਦੁਆਰ[6] ਪਾਰਿਬ੍ਰਹਮਾਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਮੈ
ਨਿਝਰ ਝਰਨਿ ਰੁਚਤ ਨ ਅਨਰਸ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬੀਸ ਇਕਈਸ[7] ਈਸ
ਅਨਹਦ ਗਦ ਗਦ ਅਭਰ ਭਰਸ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਭਜਿ ਕਮਲ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਏ
ਦਰਸ ਦਰਸ ਸਮਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਨਹਦ ਲਿਵਲੀਨ ਭਏ
ਓਨਮਨ[8] ਮਗਨ ਗਗਨ ਪੁਰ ਛਾਏ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਹੁਇ ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਭਏ
ਅਤਿ ਅਸੁਚਰਜ[9] ਮੈ ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਏ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਕਹਤ ਨ ਆਏ ਹੈ ॥ ੩੩ ॥

ਦੁਰਮਤਿ ਮੇਟਿ ਗੁਰਮਤਿ ਹਿਰਦੈ ਪ੍ਰਗਾਸੀ
ਖੋਏ ਹੈ[10] ਅਗਿਆਨ[11] ਜਾਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[12] ਹੈ ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਆਨ ਧਿਆਨ[13] ਬਿਸਮਰਨ[14] ਕੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ ਪਰਵਾਨੇ[15] ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ ਅਨਰਸ ਰਹਤ ਹੁਇ
ਜੋਤੀ ਮੈ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਸੋਹੰ ਸੁਰਤਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬੀਸ ਇਕਈਸ ਈਸ
ਪੂਰਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕ ਹੀਯੇ ਆਨੇ[16] ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਜਾਸੁ
ਮਾਨਸ ਅਉਤਾਰ ਧਾਰਿ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਜਾਕੇ[17] ਓਅੰਕਾਰ ਕੈ ਅਕਾਰ ਹੈ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਸਬਦ ਗੁਰ ਸਿਖਨੁ ਸੁਨਾਏ ਹੈ ।

---

[1]ਉਨਮਨ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [2]ਪਰਚੈ (ਲ) [3]ਪਰਸ (ਅ) [4]ਆਪਰਸ (ਅ) [5]ਨਵਦ੍ਵਾ' (ਲ) [6]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਅਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ । [7]ਇਕੀਸ (ਯ) [8]ਉਨਮਨ (ਪ,ਅ.ਯ,ਲ) [9]ਅਸਚਰਜ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [10]ਕੈ (ਲ) [11]ਮਗਯਾਨ (ਲ) [12]ਗਿਆਨੇ (ਯ) ਗਯਾਨੇ (ਲ) [13]ਧਯਾਨ (ਲ) [14]ਬਿਸਿਮਰਨ (ਯ,ਲ) [15]ਪਰਵਾਨ (ਪ) [16]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਨ ਹੀ ਹੈ । ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀ 'ਯ' ਤੇ 'ਲ' ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੀਯੇ' ਹੈ । [17]ਜਾਕੈ (ਅ)

ਜਗ[1] ਭੋਗ ਨਈਬੇਦ[2] ਜਗਤ ਭਗਤ ਜਾਹਿ
ਅਸਨ ਬਸਨ ਗੁਰਸਿਖਨ ਲਡਾਏ ਹੈ ।
ਨਿਗਮ ਸੇਖਾਦਿ[3] ਕਥਤ[4] ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਰਿ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ* ਗੁਰਸਿਖਨੁ ਲਖਾਏ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

ਨਿਰਗੁਨ[5] ਸਰਗੁਨ[6] ਕੈ ਅਲਖ ਅਬਿਗਤ ਗਤਿ[7]
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ ।
ਸਰਗੁਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਦਰਸ ਕੈ ਧਿਆਨ ਰੂਪ
ਅਕੁਲ[8] ਅਕਾਲ ਗੁਰਸਿਖਨੁ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਨਿਰਗੁਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸਬਦ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ
ਸਬਦਬੇਧੀ[9] ਗੁਰ ਸਿਖਨੁ ਸੁਨਾਏ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ [ਮਕਰੰਦ][10] ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ
ਗੁਰੁਸਿਖ ਮਧੁਕਰ ਗਤਿ ਲਪਟਾਏ ਹੈ ॥ ੩੬ ॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਬੇਲ ਹੁਇ[11] ਚੰਬੇਲੀ ਗਤਿ
ਮੂਲ ਸਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਕਰਿ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਪੁਹਪ ਸੁਬਾਸ ਨਿਜ ਰੂਪ ਤਾਮੈ,
ਪ੍ਰਗਟ ਹੁਇ ਕਰਤ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਉਧਾਰ ਹੈ ।
ਤਿਲ ਮਿਲਿ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਕਰਿ
ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੋਇ ਹੈ ਫੁਲੇਲ ਮਹਕਾਰ[12] ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਮੈ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਰੀਤਿ
ਸੰਸਾਰੀ ਹੁਇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੈ ॥ ੩੭ ॥

ਪੂਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਬਿਰਖ ਬਿਥਾਰ ਧਾਰ
ਮੂਲਕੰਦ ਸਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਮੈਤਾ ਨਿਜ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿਖ ਫਲ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਅਤਿ ਸ੍ਵਾਦ ਉਪਕਾਰ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ
ਚਾਖੇ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ[13] ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਉਧਾਰ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਮਹਾਤਮ ਅਕਥ ਕਥਾ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥

ਬਰਨ ਬਰਨ ਬਹੁ ਬਰਨ ਗੋਬੰਸ ਜੈਸੇ
ਏਕੈ[14] ਹੀ ਬਰਨ ਦੁਹੇ[15] ਦੂਧ ਜਗ ਜਾਨੀਐ[16] ।

---

[1]ਜਗਿ (ਪ,ਅ,ਯ) ਜਗਖ (ਲ) [2]ਨਈਵੇਦ (ਲ) [3]ਸੇਖਾਦਿਕ (ਅ,ਯ,ਲ) [4]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਥਕਤ' ਹੈ। 'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਕਥਕਤ' ਹੈ। [5]'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨ੍ਰਿਗੁਨ' ਹੈ। [6]'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰਗੁਨ' ਹੈ। [7]ਰੂਪ (ਲ) [8]ਅਕਲ (ਲ) [9]ਖੇਦੀ (ਲ) [10]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [11] ਹੋਇ (ਯ) [12]ਮਹਹਕਾਰ (ਲ) [13] ਚਰਨਾਮਤ (ਪ,ਅ) [14]ਏਕ (ਅ,ਲ) [15]ਦੁਹੈ (ਪ) [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਾਨੀ ਹੈ' ਹੈ।

ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫਲ ਫੂਲ ਕੈ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਏਕੈ ਰੂਪ ਅਗਨਿ ਸਰਬ ਮੈ ਸਮਾਨੀਐ ।
ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਪਾਨ ਚੂਨਾ ਅਉ ਸੁਪਾਰੀ ਕਾਥਾ[1]
ਆਪਾ ਖੋਇ ਮਿਲਤ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਠਾਨੀਐ ।
ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੰਕਾਰ
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥ ੩੯ ॥

ਸੀਂਚਤ ਸਲਿਲ ਬਹੁ ਬਰਨ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਏਕੈ ਚੰਦਨ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਪਰਬਤ ਬਿਖੈ[2] ਉਤਪਤ ਹੁਇ ਅਸਟ ਧਾਤੁ
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਏਕੈ[3] ਕੰਚਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਨਿਸ ਅੰਧਕਾਰ ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਚਮਤਕਾਰ
ਦਿਨ ਦਿਨਕਰ ਜੋਤਿ ਏਕੈ ਪਰਵਾਨੀਐ[4] ।
ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੰਕਾਰ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥ ੪੦ ॥

ਜੈਸੇ ਕੁਲਾਬਧੂ ਗੁਰਜਨ ਮੈ ਘੂਘਟਿ ਪਟ
ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਸਮੈ ਅੰਤਰੁ ਨ ਪ੍ਰੀਅ[5] ਸੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨਿ[6] ਅਛਤ ਕੁਟੰਬ ਹੀ ਸਹਿਤ ਅਹਿ
ਬੰਕਤ ਨ ਸੂਧੋ ਬਿਲ ਪੈਸਤ ਹੁਇ ਜੀਅ ਸੈ ।
ਮਾਤਾ[7] ਪਿਤਾ ਅਛਤ ਨ ਬੋਲੈ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ ਸੈ,
ਪਾਛੇ ਕੈ ਦੈ ਸਰਬਸੁ ਮੋਹ ਸੁਤ ਤ੍ਰੀਅ[8] ਸੈ ।
ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੰਕਾਰ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਉਨਮਨ ਮਨ ਹੀਅ[9] ਸੈ ॥ ੪੧ ॥

ਜੋਗ ਬਿਖੈ[10] ਭੋਗ ਅਰੁ ਭੋਗ ਬਿਖੈ ਜੋਗ ਜਤਿ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੈ ਅਤੀਤ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ ਬਿਖੈ ਧਿਆਨ ਅਰੁ* ਧਿਆਨ ਬਿਖੈ ਬੋਧੋ ਗਿਆਨ
ਗੁਰਮਤਿ[11] ਗਤਿ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਕੈ ਅਜੀਤ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਭਗਤਿ ਅਰੁ ਭਗਤਿ ਕੈ[12] ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ
ਅਲਖ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੀਤਿ ਹੈ ।
ਨਿਰਗੁਨ[13] ਸਰਗੁਨ[14] ਬਿਖੈ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਰਿਦੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਪਾਰਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੈ ॥੪੨॥

ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਦਿਬਿ ਦੇਹ ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹੁਇ
ਦਿਬਿ ਜੋਤਿ ਕੋ ਧਿਆਨੁ[15] ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਾਤ[16] ਕੈ ।

---

[1]ਕਾਬ (ਲ) [2]ਵਿਖੈ (ਲ) [3]ਇਕ (ਯ) । [4]ਪ੍ਰਵਾਨੀਐ (ਯ, ਲ) [5]ਪੀਅ (ਪ, ਯ, ਲ) [6]ਮਨ (ਪ, ਅ) ਮਣਿ (ਲ) [7]ਮਾਤ (ਪ, ਯ, ਲ) [8]ਤੀਅ (ਪ, ਯ, ਲ) [9]ਹੀਐ (ਪ) [10]ਵਿਖੈ (ਲ) [11]ਗੁਰਮੁਖਿ (ਪ) [12]ਕੇ (ਪ)
[13]'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਨ੍ਰਿਗੁਨ ਹੈ । [14]'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰਗੁਨ' ਹੈ ।
[15]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [16]ਦਿਸ਼ਟਾਤ (ਅ, ਯ, ਲ)

ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁਇ ਗੁਰਮਤਿ
ਅਨਹਦ ਗੰਮਿ ਉਨਮਨੀ ਕੋ[1] ਮਤਾਤ ਕੈ ।
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ ਕਰਨੀ ਕੈ ਉਪਜਤ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਨਿਜ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਕੈ ।
ਚਰਨ[3] ਕਮਲ ਦਲ ਸੰਪਟ ਮਧੁਪ ਗਤਿ,
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਮਧ[4] ਪਾਨ ਪ੍ਰਾਨ ਸਾਂਤਿ ਕੈ ॥੪੩॥

ਸੂਆ ਗਹਿ ਨਲਿਨੀ ਕਉ ਉਲਟਿ ਗਹਾਵੈ ਆਪੁ
ਹਾਥ ਸੈ ਛਡਾਏ ਛਾਡੈ ਪਰ ਬਸਿ ਆਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਬਾਰੰਬਾਰ ਟੇਰਿ ਟੇਰਿ ਕਹੇ [5]ਪਟੇ ਪਟੇ[5]
ਆਪਨੋ ਹੀ ਨਾਓ[6] ਸੀਖਿ ਆਪ ਹੀ ਪੜਾਵਈ[7] ।
ਰਘੁਬੰਸੀ ਰਾਮ ਨਾਮੁ [8]ਗਾਲ ਜਾਮਨੀ ਸੁ ਭਾਖਾ[8]
ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਗਟਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮਿਲੇ
ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਪਾਵਈ ॥੪੪॥

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਮੈ[9] ਦਰਸ[10] ਦਰਸ ਮੈ[11] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦ੍ਰਿਗ,[12]
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਦਰਸ ਗੁਰ ਧਿਆਨ[13] ਹੈ ।
ਸਬਦ ਮੈ[14] ਸੁਰਤਿ ਸੁਰਤਿ ਮੈ[14] ਸਬਦ ਧੁਨਿ
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਅਗਮਿਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਹੈ ।
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[13] ਕਰਨੀ ਕੈ* ਪ੍ਰਗਟਤ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ
ਗੁਰਮਤਿ ਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਨਿਰਬਾਨ ਹੈ ।
ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਬੀਸ ਕੋ ਬਰਤਮਾਨ[15]
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਇਕਈਸ ਮੈ ਨਿਧਾਨ ਹੈ ॥੪੫॥

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਹੁਇ ਇਕਤ੍ਰ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਭਏ
ਸਹਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਕੈ ਅਬਿ ਨਿਹਚਲ ਰਾਜ ਹੈ ।
ਸਤ[16] ਅਉ[17] ਸੰਤੋਖ ਦਇਆ[18] ਧਰਮ ਅਰਥ ਮੇਲਿ,
ਪੰਚ ਪਰਵਾਨ ਕੀਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਜ ਹੈ ।
ਸਕਲ ਪਦਾਰਥ ਅਉ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਸਭਾ
ਸਿਵ ਨਗਰੀ ਸੁਬਾਸ ਕੋਟਿ ਛਬਿ ਛਾਜ ਹੈ ।
ਰਾਜਨੀਤਿ ਰੀਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਜਾ ਕੈ ਸੁਖੈ[19] ਸੁਖ
ਪੂਰਨ ਮਨੋਰਥ ਸਫਲ ਸਬ[20] ਕਾਜ ਹੈ ॥੪੬॥

---

[1]ਕੋ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ,) [2]ਗਿਯਾਨ (ਲ) [3]ਕਰਨ (ਲ) [4]ਮਧੁ (ਪ, ਅ) [5]ਪਟੋ ਪਟੋ (ਯ) ਪਠੋ ਪਠੋ (ਲ) [6]ਨਾਉ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [7]ਪੜਾਵਹੀ (ਅ) [8]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' 'ਪ' ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨ ਜਾਪਨੀ ਭਾਖਾ' ਹੈ । 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਜਾਮਨੀ ਤੁਰਕ ਭਾਖਾ' ਹੈ । 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗਾਲੰ ਜਾਮਨੀ ਸੁ ਭਾਖਾ' ਹੈ । [9]ਮਹਿ (ਲ) [10]ਦਰ (ਅ) [11]ਮਹਿ (ਅ) [12]ਦ੍ਰਿਕ (ਲ) [13]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [14]ਮਹਿ (ਲ) [15]ਬ੍ਰਤਮਾਨੁ (ਯ) [16]ਸਤਯ (ਲ) [17]ਔ (ਲ) [18]ਦਯਾ (ਲ) [19]ਸੁਖੈਨ (ਲ) [20]ਸਭ (ਯ)

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਹੁਇ ਇਕਤ੍ਰ
ਗੰਮਿਤਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਤ੍ਰਿਭਵਨ[1] ਸੁਧਿ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਕਥਾ
ਅੰਤਰਿ ਦਿਸੰਤਰ[2] ਨਿਰੰਤਰੀ[3] ਜਤਾਈ ਹੈ ।
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਗਤਿ
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ[4] ਮਿਲੇ ਸੋਹੰ ਲਿਵਲਾਈ ਹੈ ।
ਦਰਪਨ ਦਰਸ ਅਉ[5] ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰੀ ਬਿਧਿ
ਓਤਿਪੋਤਿ ਸੂਤ੍ਰ ਏਕੈ[6] ਦੁਬਿਧਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ॥੪੭॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮੁ ਹੁਇ[7] ਇਕਤ੍ਰ ਤਨ
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਗਤਿ ਅਲਖ ਲਖਾਈ ਹੈ ।
ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ[8] ਕਰਮ ਮਨ ਬਚਨ ਕੈ
ਬਚਨ ਕਰਮ ਮਨ ਉਨਮਨੀ ਛਾਈ ਹੈ ।
ਗਿਆਨੀ[9] ਧਿਆਨੀ[10] ਕਰਨੀ ਜਿਉ ਗੁਰ ਮਹੂਆ ਕਮਾਦਿ,
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਭਾਠੀ ਕੈ[11] ਚੁਆਈ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਨ ਹੁਇ[12]
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਸਹਜ ਸਮਾਈ ਹੈ ॥੪੮॥

ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਰਖ ਬਲੀ ਫਲ ਫੂਲ ਮੂਲ ਸਾਖਾ
ਰਚਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਫਲ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਸ੍ਵਾਦਰਸ[13]
ਬਰਨ ਬਰਨ+ ਫੂਲ ਬਾਸਨਾ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਮੂਲ ਬਰਨ ਬਰਨ [ਸਾਖਾ][14]
ਬਰਨ ਬਰਨ ਪਤ੍ਰ[15] ਸੁਗਨ ਅਚਾਰ ਹੈ ।
ਬਿਬਿਧਿ ਬਨਾਸਪਤਿ ਅੰਤਰਿ ਅਗਨਿ ਜੈਸੇ
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ ਏਕੈ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ ॥੪੯॥

ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[16]‡+ ਧਿਆਨ[17] ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[16] ਧਿਆਨ[18] ਸੁਧਿ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ[19] ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੇਵਕ ਹੁਇ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਹਕਾਮ ਕਰਨੀ ਕਮਾਈ ਹੈ ।

---

[1]ਤ੍ਰਿਭਨ (ਯ) [2]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਿਸਤਰ' ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁਧ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਿਸੰਤਰ ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਰੰਤ੍ਰੀ' ਹੈ । [4]ਸਿਧਿ (ਪ) [5]ਅਉ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [6]ਇਕੈ (ਪ) [7]ਹੁਈ (ਲ) [8]ਕ੍ਰਮ (ਪ,ਅ,ਜ) [9]ਗਜਾਨੀ (ਲ) [10]ਧਯਾਨੀ [11]ਕੋ (ਲ) [12]ਹੋਇ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [13]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਵਾਰਤਾ' ਹੈ । ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀ 'ਪ' ਤੇ 'ਯ' ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਵਾਦਰਸ' ਹੈ। [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ [15]ਪਤ੍ਰ (ਲ) [16]ਗਯਨ (ਲ) [17]ਧਯਾਨ (ਲ) [18]'ਯ' ਤੇ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਹੈ । ਬਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਹੈ । [19]ਮਿਲੈ (ਲ)

ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਕਰਨੀ ਸੁ ਗਿਆਨ[1] ਧਿਆਨ[2]
ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਸਹਜ ਸਮਾਈ ਹੈ ।।੫੦।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ[2] ਲਿਵ,
ਏਕੰਕਾਰ ਕੈ ਆਕਾਰ[3] ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਲਿਵ
ਨਿਰੰਕਾਰ ਓਅੰਕਾਰ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਥਾਰ[4] ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੇਵ[5] ਸੇਵਕ ਹੁਇ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਅਚਾਰ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ[6] ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਪਰਮਦਭੁਤ[7] ਗਤਿ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ।।੫੧।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਅੰਗ ਅੰਗ ਬਿਸਮ ਸ੍ਰਬੰਗ ਮੈ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਕੇ[8] ਮਦੋਨ
ਰਸਨਾ ਥਕਤ ਭਈ ਕਹਿਤ ਨ ਆਏ ਹੈ ।
ਜਗਮਗ ਪ੍ਰੇਮ ਜੋਤਿ ਅਤਿ ਅਸੁਚਰਜ[9] ਮੈ
ਲੋਚਨ ਚਕਤ[10] ਭਏ ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਏ ਹੈ ।
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਪ੍ਰੇਮ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ
ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਰਤਿ ਬਿਲੈ ਬਿਲੈ ਬਿਲਾਏ ਹੈ ।।੫੨।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਪਰਮਪਦ[11] ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ ।
ਲੋਚਨ ਮੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ[12] ਦਰਸ ਰਸ ਗੰਧ ਸੰਧਿ
ਸ੍ਰਵਨ ਸਬਦ ਸ੍ਰੁਤਿ[13] ਗੰਧ ਰਸ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਰਸਨਾ ਮੈ ਰਸ ਗੰਧ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮੇਲ
ਨਾਸ ਬਾਸੁ ਰਸ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਬਦ ਲਖਾਏ ਹੈ ।
ਰੋਮ ਰੋਮ ਰਸਨਾ ਸ੍ਰਵਨ ਦ੍ਰਿਗ ਨਾਸਾ ਕੋਟਿ
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪਿੰਡ[14] ਪ੍ਰਾਨ ਮੈ ਜਤਾਏ ਹੈ ।।੫੩।।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਆਪ ਆਪਨ ਹੀ ਆਪਿ ਸਾਜਿ,
ਆਪਨੁ ਰਚਿਓ ਹੈ ਨਾਉ[15] ਆਪ ਹੀ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ ।
ਆਦਿ ਗੁਰ ਦੁਤੀਆ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਕੈ ਕਹਾਇਓ[16]
ਗੁਰਮੁਖ ਰਚਨਾ ਅਕਾਰ ਓਅੰਕਾਰ ਕੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਦ ਬੇਦ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵੈ ਭੇਦ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੀਲਾਧਾਰੀ ਅਨਿਕ ਅਉਤਾਰ ਕੈ ।

---

[1]ਗਿਆਨ (ਲ) [2]ਧਿਆਨ(ਲ) [3]ਅਕਾਰ (ਪ, ਅ, ਯ, ਰ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਸਥਾਰ' ਹੈ । [5]ਸੇਵ ਸੇਵ (ਪ) [6]ਗੁਰਸਿਖ (ਯ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਮਦਭੁਗ' ਹੈ । [8]ਕੋ (ਲ) [9]ਅਸ੍ਚਰਜ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) (ਪ) [13]ਕਤ [11]ਪਰਮਦਪਦ (ਪ) [12]ਦ੍ਰਿਸ੍ਟਿ (ਲ) [13]ਸੁਰਤਿ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਿੰਨ' ਹੈ । [15]ਨਾਮ (ਯ) [16]ਕਹਾਓ (ਅ)

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਅਉ[1] ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਏਕਮੇਕ
ਓਤਿਪੋਤਿ ਸੂਤ੍ਰ ਗਤਿ ਅੰਬਰ ਉਚਾਰ ਕੈ ॥੫੪॥

ਜੈਸੇ ਬੀਜ ਬੋਏ ਹੋਤ ਬਿਰਖ[2] ਬਿਥਾਰ ਗੁਰ,
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਏਕ ਬਿਰਖ[2] ਸੈ ਹੋਤ ਹੈ ਅਨੇਕ ਫਲ
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅਕਾਰ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਗੁਰ ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਗੁਰ
ਨਿਰਗੁਨ[3] ਸਰਗੁਨ[4] ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ[5] ਧਿਆਨ[6] ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ ਸਾਵਧਾਨ ਸਾਧ
ਸੰਗਤਿ [ਪ੍ਰਸੰਗ][7] ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਉਧਾਰ[8] ਹੈ ॥੫੫॥

ਫਲ ਫੂਲ[9] ਮੂਲ ਫਲ ਮੂਲ ਫਲ ਫਲ ਮੂਲ
ਆਦਿ ਪਰਮਾਦਿ[10] ਅਰੁ ਅੰਤ ਕੈ ਅਨੰਤ ਹੈ ।
ਪਿਤ ਸੁਤ ਸੁਤ ਪਿਤ ਸੁਤ ਪਿਤ ਪਿਤ ਸੁਤ,
ਉਤਪੋਤਿ[11] ਗਤਿ ਅਤਿ ਗੂੜ੍ਹ ਮੂਲ ਮੰਤ ਹੈ ।
ਪਥਿਕ ਬਸੇਰਾ[12] ਕੋ[13] ਨਿਬੇਰਾ ਜਿਉ ਨਿਕਸਿ ਬੈਠ
ਇਤ ਉਤ ਵਾਰ ਪਾਰ ਸਰਿਤਾ ਸਿਧਤ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ
ਅਬਿਗਤ ਗਤਿ ਸਿਮਰਤ ਸਿਖ ਸੰਤ ਹੈ ॥੫੬॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਗਹੇ ਜਮਪੁਰਿ ਪੰਥ ਮੇਟੇ
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗ ਪੰਚ ਦੂਤ ਸੰਗ ਤਿਆਗੇ[14] ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਕਰਮ ਭਰਮ ਖੋਏ
ਦਰਸ ਅਕਾਲ ਕਾਲ ਕੰਟਕ ਭੈ ਭਾਗੇ ਹੈ ।
ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ ਵੇਸ ਬਜ੍ਰ[15] ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮੂਰਛਤ ਮਨ ਜਾਗੇ ਹੈ ।
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ[16] ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਪਾਏ
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[5] ਲਿਵ ਲਾਗੇ ਹੈ ॥੫੭॥

ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਸੁਖ ਚਾਹਤ ਸਕਲ ਪੰਥ
ਸਕਲ ਦਰਸ ਗੁਰ ਦਰਸ ਅਧੀਨ ਹੈ ।
ਸੁਰ ਸੁਰਸਰਿ[17] ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨ ਚਾਹੈ[18]
ਬੇਦ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਬਦ ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ।

---

[1]ਅਉ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [2]ਬ੍ਰਿਖ (ਯ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਨ੍ਰਿਗੁਨ ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸ੍ਰਗੁਨ ਹੈ । [5]ਗਯਾਨ (ਲ) [6]ਧਯਾਨ (ਲ) [7]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਉਧਾਰ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [9]ਮੂਲ (ਯ, ਲ,) [10]ਪ੍ਰਮਾਦਿ (ਯ) [11]ਉਤਪਤਿ (ਪ. ਅ, ਯ, ਲ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਸੇਰਾ' ਹੈ । [13]ਕੌ (ਯ,ਲ) [14]ਤਯਾਗੇ (ਲ) [15]ਬਜਰ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [16]ਕਟਾਛਯ (ਲ) [17]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਰ ਸਰਬ' ਹੈ । [18]ਚਹ (ਲ)

ਸਰਬ[1] ਗਿਆਨ ਗੁਰੁ ਗਿਆਨ[2] ਅਵਗਾਹਨ ਮੈ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਲ ਮੀਨ ਹੈ ।
ਜੋਗੀ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਮੈ ਭੋਗੀ ਭੋਗ ਭੁਗਤਿ[3] ਮੈ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਜਪਦ ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਹੈ ॥੫੮॥

ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ ਕੀ ਚਪਲ ਗਤਿ
ਸੁਖਮਨਾ ਸੰਗਮ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ ਹੈ ।
ਸਾਗਰ ਸਲਿਲ ਗਹਿ[4] ਗਗਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਲਗਨ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਹੈ ।
ਜੋਤਿ ਮੈ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਦਾਮਨੀ ਚਮਤਕਾਰ
ਗਾਜਤ[5] ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਨੀਸਾਨ ਹੈ ।
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ
ਸੇਵਕ ਸਕਲ[6] ਫਲ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਹੈ ॥੫੯॥

ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਬੇਦਨ ਮੈ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ
ਲੋਗ [ਬੇਦ][7] ਬੀਸ ਇਕਈਸ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਹੈ ।
ਜੋਗ[8] ਮੈ ਨ ਜੋਗ ਭੋਗ[9] ਮੈ ਨ ਖਾਨ ਪਾਨ
ਜੋਗ ਭੋਗਾਤੀਤ[10] ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨ[11] ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨ[2]
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[12] ਲਖ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਹੈ ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਸ੍ਰਮ ਸਾਧਨਾਧ੍ਯਾਤਮ[13] ਕ੍ਰਮ
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਸਰਬੋਤਿਮ ਨਿਧਾਨ[14] ਹੈ ॥੬੦॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੇ
ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਮਨ ਉਨਮਨ ਭੀਨ ਹੈ ।
ਸਾਗਰ ਲਹਰਿ ਗਤਿ ਆਤਮ ਤਰੰਗ ਰੰਗ
ਪਰਮੁਦਭੁਤ ਪਰਮਾਰਥ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਉਪਦੇਸ ਨਿਰਮੋਲਕ ਰਤਨ[15] ਧਨ
ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਸੋਹੰ ਹੰਸੋ ਏਕਾਮੇਕ[16] ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨ ਹੈ ॥੬੧॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਬਿਮਲ ਮਤਿ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ[17] ਹੈ ।

---

[1]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਬਦ' ਹੈ । [2]ਗਜਾਨ [3]ਭਗਤ (ਪ) [4]ਗਹਿਰ (ਯ) [5]ਗਰਜ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਫਲ' ਹੈ । [7]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਜੋਗਨ (ਯ) [9]ਭੋਗ ਭੋਗ (ਲ) [10]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭੋਗਤੀਤ' ਹੈ । 'ਭੋਗ ਭੋਗਾਤੀਤ' (ਯ) । [11]ਮਾਨ (ਯ) [12]ਧਜਾਨ (ਲ) [13]ਸਾਧਨਾਧਜਾਤਮ (ਲ) [14]ਨਿਦਾਨ (ਅ) [15]ਤਨ (ਲ) [16]ਏਕਮੇਕ (ਲ) [17]ਪ੍ਰਕਾਸ (ਲ)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ ਦਿਬਿ ਜੋਤਿ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ[1] ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਰਥ ਪਰਮਪਦ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਖ ਸਹਜ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥੬੨॥

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਘਟ[2] ਘਟਿ ਕਾਸ ਜਲ ਅੰਤਰਿ ਧਿਆਨ[3] ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰੀ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ[4] ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਤਨ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਗਤਿ ਗੰਮਿਤਾ ਗਿਆਨ[5] ਹੈ ।
ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਮੇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ
ਸ੍ਰੋਤ[6] ਸਰਤਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ[7] ਆਤਮ ਸਮਾਨ ਹੈ ॥੬੩॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਪਰਮਦਭੁਤ[8] ਗਤਿ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ।
ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ[3] ਦਿਬ[9] ਜੋਤ ਕੋ ਉਦੋਤੁ ਭਇਓ[10]
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਰੂਪ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[5] ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਭਇਓ[10]
ਗੰਮਿਤਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਗਤਿ ਜਤਨ ਜਤਾਏ ਹੈ ।
ਆਤਮ[11] ਤਰੰਗ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਮਧ ਪਾਨ ਮਤ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਏ ਹੈ ॥੬੪॥

ਬਿਨੁ ਰਸ ਰਸਨਾ ਬਕਤ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬਾਤੈ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਭਏ ਮੋਨਿਬ੍ਰਤ ਲੀਨ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਕੈ ਮਦੋਨ[12]
ਅੰਤਰਿ ਧਿਆਨ[3] ਦ੍ਰਿਗ ਦੁਤੀਆ ਨ ਚੀਨ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਸਹਜ* ਸਮਾਧਿ ਅਨਹਦ ਲਿਵ
ਦੁਤੀਆ ਸਬਦ ਸ੍ਰਵਨੰਤਰਿ ਨ ਕੀਨ ਹੈ ।
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਜਗ ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਭਏ
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਅਉ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਗੰਮਿਤਾ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ॥੬੫॥

ਸਕਲ ਸੁਗੰਧਤਾ ਮਿਲਤ ਅਰਗਜਾ ਹੋਤ
ਕੋਟਿ ਅਰਗਜਾ ਮਿਲਿ ਬਿਸਮ ਸੁਬਾਸ ਕੈ ॥

---

[1]ਅਭਜਾਸ (ਲ) [2]ਘਾਟ (ਅ) [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਕ੍ਰਮ (ਲ) [5]ਗਜਾਨ (ਲ) [6]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸੋਤ੍ਰ ਹੈ । ਸ੍ਰੋਤ੍ਰ (ਪ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮੁਦ੍ਰ' ਹੈ । [8]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਅਤੇ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਮਦਭੁਤ ਭੂਤ' ਅੰਕਿਤ ਹੈ । [9]ਦਿਬਜ (ਲ) [10]ਭਯੋ (ਲ) [11]ਅਤਮ (ਪ) [12]ਮਨੋਦ (ਪ,ਅ)

ਸਕਲ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਕਮਲਾ[1] ਬਿਖੈ ਸਮਾਤ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਤ ਕੋਟਿ ਕਮਲਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕੈ ।
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਮਿਲਿ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਭਏ
ਕੋਟਿਕ ਨਿਧਾਨ ਹੁਇ ਚਕਿਤ[2] ਬਿਲਾਸ ਕੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਗੁਰਸਿਖ ਮਧੁਕਰ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ[3] ਕੈ ।।੬੬।।

ਰਤਨ ਪਾਰਖ ਮਿਲਿ ਰਤਨ ਪਰੀਖਾ ਹੋਤ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਾਟ ਸਾਟ ਰਤਨ ਬਿਉਹਾਰ ਹੈ ।
ਮਾਨਕ ਹੀਰਾ ਅਮੋਲ ਮਨਿ ਮਕਤਾਹਲ ਕੈ
ਗਾਹਕ ਚਾਹਕ[+] ਲਾਭ ਲਭਤਿ[4] ਅਪਾਰ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਬਿਸਾਹਨ ਕੈ
ਪਰਮ[5] ਨਿਧਾਨ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਗੁਰਦੁਆਰ[6] ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ[7] ਮਿਲਿ ਸੰਗਮ ਸਮਾਗਮ ਕੈ
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਭਵ ਤਰਤ[8] ਸੰਸਾਰ ਹੈ ।।੬੭।।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਨਿਜ ਘਰਿ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਗੁਰਮਤਿ ਰਿਦੈ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ[9] ਜਾਗੀ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਦੁਰਮਤਿ ਭਾਗੀ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਮਾਇਆ[10] ਮੈ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਬਿਰਲੋ ਬੈਰਾਗੀ ਹੈ ।।੬੮।।

ਜੈਸੇ ਨਾਉ ਬੂਡਤ ਮੈ ਜੋਈ ਨਿਕਸੈ[11] ਸੋਈ ਭਲੋ
ਬੂਡਿ ਗਏ ਪਾਛੇ ਪਛਤਾਇਓ[12] ਰਹਿ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਘਰ ਲਾਗੇ ਆਗਿ ਜੋਈ ਬਚੈ ਸੋਈ ਭਲੋ
ਜਰਿ ਬੁਝੇ ਪਾਛੇ[13] ਕਛੁ ਬਸੁ ਨ ਬਸਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਚੋਰ ਲਾਗੇ ਜਾਗੇ[14] ਜੋਈ ਰਹੈ ਸੋਈ ਭਲੋ
ਸੋਇ ਗਏ ਰੀਤੋ ਘਰ ਦੇਖੈ ਉਠਿ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਅੰਤ ਕਾਲ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਆਵੈ
ਪਾਵੈ ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਨਾਤਰੁ[15] ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।।੬੯।।

---

[1]ਕਮਲ (ਲ) [2]'ਪ', 'ਅ' ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਚਕੁਤ ਹੈ । [3]ਅਭਯਾਸ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਲੁਭੜਿ' ਹੈ । [5]ਆਧਾਰ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰੇਮ' ਹੈ । [6]ਗੁਰਦ੍ਵਾਰ (ਲ) [7]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਾਧ' ਹੈ । [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤਾਰਤ' ਹੈ । [9]'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੋਤਿ ਰਿਦੈ' ਹੈ । [10]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' 'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਾਇ' ਹੈ । [11]ਬਚੈ (ਲ) [12]ਪਛਤਾਇ (ਯ) ਪਛਤਾਯੋ (ਲ) [13]ਪਾਛ (ਪ) [14]ਜਾਗੋ (ਅ,ਪ) [15]ਨਤਰ (ਯ,ਲ)

ਅੰਤ ਕਾਲ ਏਕ ਘਰੀ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੈ[1] ਸਤੀ ਹੋਇ
ਧੰਨਿ[2] ਧੰਨਿ ਕਹਤ ਹੈ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਜੀ ।
ਅੰਤ ਕਾਲ ਏਕ ਘਰੀ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੈ* ਜੋਧਾ ਜੂਝੈ[3]
ਇਤ ਉਤ ਜਤ ਕਤ ਹੋਤ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਜੀ ।
ਅੰਤ ਕਾਲ ਏਕ ਘਰੀ ਨਿਗ੍ਰਹ[4] ਕੈ ਚੋਰੁ ਮਰੈ
ਫਾਸੀ ਕੈ ਸੂਰੀ ਚਢਾਏ ਜਗ ਮੈ ਧਿਕਾਰ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ ਮਾਨਸ ਅਉਤਾਰ[5] ਜੀ ॥੭੦॥

ਆਦਿ ਕੈ ਅਨਾਦਿ ਅਰੁ ਅੰਤਿ ਕੈ ਅਨੰਤ ਅਤਿ
ਪਾਰ ਕੈ ਅਪਾਰ ਨ ਅਥਾਹ ਥਾਹ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਮਿਤਿ ਕੈ ਅਮਿਤਿ ਅਰੁ ਸੰਖ[6] ਕੈ ਅਸੰਖ ਪੁਨਿ
ਲੇਖ ਕੈ ਅਲੇਖ ਨਹੀਂ ਤੋਲ ਕੈ ਤੋਲਾਈ[7] ਹੈ ।
ਅਰਧ ਉਰਧ ਪਰਜੰਤ ਕੈ ਅਪਾਰ ਜੰਤ
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਨ ਮੋਲ ਕੈ ਮੁਲਾਈ ਹੈ ।
ਪਰਮਦਭੁਤ[8] ਅਸ੍ਚਰਜ[9] ਬਿਸਮ ਅਤਿ
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਡਾਈ ਹੈ ॥੭੧॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਕੋਟਿ
ਦੇਵੀ[10] ਦੇਵ ਸੇਵ ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਸਰਨ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਕਾਮਨਾ ਸਕਲ[11] ਫਲ
ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਅਵਤਾਰ ਅਮਰਨ ਹੈ[12] ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ
ਭਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਕਰਿ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਹਰਨ ਭਰਨ [ਗਤਿ][13] ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਹੈ ॥੭੨॥

ਗੁਰਸਿਖ ਏਕਮੇਕ ਰੋਮ ਮਹਿਮਾ ਅਨੰਤ
ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਨਿਧਾਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਏਕਮੇਕ ਬੋਲ ਕੋ ਨ ਤੋਲ ਮੋਲ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਅਗਮਿਤਿ ਗਿਆਨ[14] ਧਿਆਨ[15] ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਏਕਮੇਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਤਾਰੈ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਕਟਾਛ[16] ਕ੍ਰਿਪਾ[17] ਕੋ ਨ ਪਰਮਾਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਏਕਮੇਕ ਪਲ ਸੰਗ ਰੰਗ ਰਸ
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰਬਾਨ ਹੈ ॥੭੩॥

---

[1]ਕੇ (ਪ) [2]ਧੰਨਯ(ਲ) [3]ਝੂਝੈ (ਪ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗ੍ਰਹ' ਹੈ । [5]ਔਤਾਰ (ਲ) [6]ਸੰਖਾ (ਪ,ਅ) [7]ਤੁਲਾਈ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [8]ਪਰਮਤ ਭੂਤ (ਪ,ਅ) [9]ਅਸਚਰਜ (ਅ,ਯ) [10]ਦੇਬੀ (ਪ) [11]ਸਫਲ (ਲ) [12]ਕੈ (ਯ) [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [14]ਗਜਾਨ (ਲ) [15]ਧਜਾਨ (ਲ) [16]ਕਟਾਛਯ (ਲ) [17]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕ੍ਰਿਪਾਨ' ਅੰਕਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਬਰਨ ਬਰਨ ਬਹੁ ਬਰਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ
ਬਸੁਧਾ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਬਰਖਾ ਅਨੰਦ ਕੈ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਹੁਇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਬਰਨ ਬਰਨ ਫਲ[1] ਫੂਲ ਮੂਲਕੰਦ ਕੈ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਖਗ ਬਿਬਿਧ ਭਾਖਾ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਕੁਸਮ ਸੁਗੰਧ ਪਉਨ ਗਉਨ ਸੀਤ ਮੰਦ ਕੈ ।
ਰਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਥਲ ਤ੍ਰਿਨ[2] ਸੋਭਾ ਨਿਧਿ
ਸਫਲ ਹੁਇ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਕੈ ॥੭੪॥

ਚੀਟੀ ਕੈ ਉਦਰ ਬਿਖੈ ਹਸਤੀ ਸਮਾਇ ਕੈਸੇ
ਅਤੁਲ ਪਹਾਰ[3] ਭਾਰ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਨ ਉਠਾਵਈ ।
ਮਾਛਰ[4] ਕੈ ਡੰਗ[5] ਨ ਮਰਤ ਹੈ ਬਾਸਕ ਨਾਗੁ
ਮਕਰੀ ਨ ਚੀਤੈ ਜੀਤੈ ਸਰਿ ਨ[6] ਪੂਜਾਵਈ ।
ਤਮਚਰ ਉਡਤ[7] ਨ ਪਹੁਚੈ[8] ਆਕਾਸ[9] ਬਾਸ
ਮੂਸਾ ਤਉ ਨ ਪੈਰਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰ[10] ਪਾਰ ਪਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ[11] ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਗਰ ਜਿਉ ਬੂੰਦ ਹੁਇ ਸਮਾਵਈ ॥੭੫॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਕੈ ਸਾਧ ਸੰਗਿ
ਆਤਮ ਤਰੰਗ ਰੰਗ[12] ਸਾਗਰ ਲਹਰਿ ਹੈ ।
ਅਗਮ ਅਥਾਹਿ ਆਹਿ ਅਪਰ[13] ਅਪਾਰ ਅਤਿ
ਰਤਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਨਿਧਿ ਪੂਰਨ ਗਹਰਿ ਹੈ ।
ਹੰਸ ਮਰਜੀਵਾ [ਗੁਨ][14] ਗਾਹਕ ਚਾਹਕ ਸੰਤ
ਨਿਸ ਦਿਨ ਘਟਿਕਾ ਮਹੂਰਤ ਪਹਰ ਹੈ ।
ਸ੍ਵਾਂਤ ਬੂੰਦ ਬਰਖਾ ਜਿਉ ਗਵਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ
ਹੋਤ ਮੁਕਤਾਹਲ ਅਉ ਨਰ ਨਰਹਰ ਹੈ ॥੭੬॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਭਇਓ[15]
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਅਉ[16] ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਅੰਤਰਿ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰਮਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ ਅਪੀਅ[17] ਪੀਆਏ ਹੈ ।

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਾਠ 'ਫਲੈ ਫਲ' ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤ੍ਰਿਭਵਨ' ਹੈ । [3]ਪਾਹਾਰ (ਪ) [4]ਮਛਰ (ਪ) [5]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਡੰਗ ਕੈ' ਹੈ । [6]ਸਰਨਿ (ਅ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਡੰਤ' ਹੈ । [8]ਪਹੁਚੇ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [9]ਅਕਾਸ (ਪ,ਅ,ਯ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ (ਸਮੁਦ) ਹੈ । [11]ਪ੍ਰਿਆ (ਪ,ਅ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰੰਗ ਰੰਗ' ਅੰਕਿਤ ਹੈ । [13]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਸਰ' ਹੈ । 'ਅਮਰ' (ਪ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [15]ਭਯੋ (ਲ) [16]ਔ (ਲ) [17]ਅਪਿਅ (ਲ)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸੋਹੰ ਸੋ ਅਜਪਾ ਜਾਪ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਮਾਏ ਹੈ ।।੭੭।।

ਆਧਿ ਕੈ ਬਿਆਧਿ ਕੈ ਉਪਾਧਿ ਕੈ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਹੁਤੇ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਗੁਰ ਬੈਦ ਪੈ ਲੈ ਆਏ ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਟਾਛ[1] ਪੇਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮੇਟੇ
ਜੋਨ ਜਮ ਭੈ ਨਿਵਾਰੇ ਅਭੈ ਪਦ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਜ[2] ਲੇਪਨ ਕੈ
ਦੀਖਿਆ[3] ਸੀਖਿਆ[4] ਸੰਜਮ ਕੈ ਅਉਖਦ[5] ਖਵਾਏ ਹੈ ।
ਕਰਮ ਭਰਮ ਖੋਏ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੇ
ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਸੁਖ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ।।੭੮।।

ਬੋਹਿਥਿ ਪ੍ਰਵੇਸ ਭਏ ਨਿਰਭੈ[6] ਹੁਇ ਪਾਰਗਾਮੀ[7]
ਬੋਹਿਥ ਸਮੀਪ ਬੂਡਿ ਮਰਤ ਅਭਾਗੇ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਦੁ੍ਗੰਧ[8] ਸੋ+ਊ ਸੁਗੰਧ ਹੋਹਿ[9]
ਦੁਰੰਤਰ ਤਰ ਗੰਧ ਮਾਰੁਤ ਨ ਲਾਗੇ ਹੈ ।
ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ ਨਾਰਿ ਗਰਹਾਰਿ[10] ਹੋਤ
ਪੁਰਖ[11] ਬਿਦੇਸਿ ਕੁਲਦੀਪਕ ਨ ਜਾਗੇ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿਮਰਨ ਗਿਆਨ[12] ਧਿਆਨ[13]
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖਫਲ ਪਲ ਅਨੁਰਾਗੇ ਹੈ ।।੭੯।।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੋ ਮਹਾਤਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਅਤਿ ਅਸ੍ਚਰਜ[14] ਮੈ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ।
ਕੋਮਲ ਕੋਮਲਤਾ ਅਉ ਸੀਤਲ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ[15]
ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸੁ ਤਾਸੁ ਦੁਤੀਆ ਨ ਸਮ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਜਆਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ
[16]ਸ੍ਵਾਦ ਬਿਸਮਾਦ[16] ਰਸ ਗੰਮਿਤਾ[17] ਅਗਮ[18] ਹੈ ।
ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਤ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਹੈ ।।੮੦।।

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨ ਸਬਦ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਅਰੁ ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਲਿਵ
ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਠਟ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ।

---

[1]ਕਟਾਛਯ (ਯ) [2]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਸ' ਹੈ । [3]ਦੀਖਯਾ (ਲ) ਦੀਖਆ (ਯ) [4]ਸੀਖਯਾ (ਲ) [5]ਅਉਖਧ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [6]ਨ੍ਰਿਭੈ (ਲ) [7]ਪਾਰਗ੍ਰਾਮੀ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [8]ਦ੍ਰਮਗੰਧ (ਪ,ਅ,ਯ) ਦੁਰਗੰਧ (ਲ) [9]ਹੋਇ (ਲ) [10]ਗਰ (ਯ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪੁਰਖਾ' ਹੈ । [12]ਗਯਾਨ (ਲ) [13]ਧਯਾਨ (ਲ) [14]ਅਸਚਰਜਮੈ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [15]ਤਾਕੈ (ਯ) । [16]ਸ੍ਵਾਦ ਬਿਸਮ (ਪੰ) [17]ਗੰਮਜਤਾ (ਲ) [18]ਅਗੰਮ (ਯ)

ਨਿਰਗੁਨ[1] ਸਰਗੁਨ[2] ਕੁਸਮਾਵਲੀ ਸੁਗੰਧ ਸੰਧਿ
ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਗੰਮਿਤਾ ਅਗਮ[3] ਹੈ ।
ਪਰਮਦਭੁਤ[4] ਅਚਰਜੈ[5] ਅਸੁਚਰਜਮੈ[6]
ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਲਖ ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਹੈ ॥੮੧॥

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ ਧਿਆਨ[7] ਗਿਆਨ[8] ਅੰਜਮ ਕੈ
ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਤਾ ਨਿਵਾਰੀ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਆਦਿ ਕਉ ਆਦੇਸ[9]
ਉਸਤਤਿ[10] ਨਿੰਦਾ ਮੇਟਿ ਗੰਮਿਤਾ ਅਗਮ[3] ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗਹੇ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੇ
ਆਸਾਂ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਸਫਲ ਜਨਮ ਹੈ ।
ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ[11] ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗਤਿ
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕਰਮ ਕਰਮ ਹੈ ॥੮੨॥

ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵ ਸੇਵ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਗਤਿ
ਸਾਵਧਾਨ ਸਾਧ ਸੰਗ[12] ਸਿਮਰਨ ਮਾਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਰੀਤਿ ਪਾਰਸ ਕਰੈ ਮਨੂਰ
ਬਾਂਸੁ ਮੈ ਸੁਬਾਸੁ ਦੈ ਕੁਪਾਤ੍ਰਹਿ[13] ਸੁਪਾਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਕਰਿ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕੀਨੇ
ਪਾਰਸ ਮਨੂਰ ਬਾਂਸ ਬਾਸੈ ਦ੍ਰੁਮ ਜਾਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਸਰਿਤਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ[14] ਸਾਧ ਸੰਗਿ[15] ਤ੍ਰਿਖਾਵਤ ਜੀਅ
ਕ੍ਰਿਪਾਜਲੁ ਦੀਜੈ ਮੰਹਿ ਕੰਠ ਛੇਦ ਚਾਤ੍ਰਕੈ ॥੮੩॥

ਬੀਸਕੇ ਬਰਤਮਾਨ ਭਏ ਨ ਸੁਬਾਸੁ ਬਾਂਸੁ
ਹੇਮ ਨ ਭਏ ਮਨੂਰ ਲੌਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ[16] ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਇਕਈਸ ਕੋ[17] ਬਰਤਮਾਨ,
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਬਾਂਸੁ ਬਾਸੈ ਦ੍ਰੁਮ ਆਨ ਹੈ ।
ਕੰਚਨ ਮਨੂਰ ਹੋਇ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਭੇਟਿ
ਪਾਰਸ ਮਨੂਰ ਕਰੈ ਅਉਰ ਠਉਰ ਮਾਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤਿ ਰੀਤਿ,
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਗੁਰਸਿਖ ਜਾਨਿ ਹੈ ॥੮੪॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਭਈ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ
ਮਨ ਉਨਮਨ[18] ਲਿਵ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ।

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨ੍ਰਿਗੁਨ' ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰਗੁਨ' ਹੈ । [3]ਅਗੰਮ (ਯ) [4]ਪਰਮਦਭੂਤ (ਅ) [5]ਅਸੁਚਰਜੈ (ਯ) [6]ਅਸਚਰਜਮੈ (ਅ, ਯ, ਲ) [7]ਧਯਾਨ (ਲ) [8]ਗਯਾਨ (ਲ) [9]ਅਦੇਸ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪਾਠ 'ਅਸਤੁਤਿ' ਅੰਕਿਤ ਹੈ । [11]ਸੰਗਤਿ (ਪ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੰਗਤਿ' ਹੈ । [13]ਕੁਪਤ੍ਰਿਹਿ (ਪ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮੁਦ੍ਰ' ਹੈ । [15]ਸੰਗਤ (ਲ) [16]ਗਿਯਾਨ (ਲ) [17]ਕੇ (ਯ, ਲ) [18]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਉਨਮਨ ਹੈ ।

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਪਰਮਦਭੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਉਪਜਾਏ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਰੰਗ ਹੁਇ[1] ਤੰਬੋਲ ਰਸ
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਧਾਤੁ ਕੰਚਨ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਸੰਧ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਤਾਸ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਕਹਤ ਨ ਆਏ ਹੈ ॥੮੫॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਨ ਹੁਇ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਕਹਤ ਨ ਆਏ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[3] ਸਿਆਨ[4] ਸਿਮਰਨ [ਬਿਸਮਰਨ][5] ਕੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਬਿਸਮਾਦ ਬਿਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਆਦਿ ਪਰਮਾਦਿ[6] ਅਰੁ ਅੰਤ ਕੈ ਅਨੰਤ ਭਏ
ਥਾਹ ਕੈ ਅਥਾਹ ਨ ਅਪਾਰ ਪਾਰ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬੀਸ ਇਕਈਸ ਈਸ
ਸੋਹੰ ਸੋਈ ਦੀਪਕ ਸੈ ਦੀਪਕ ਜਗਾਇ[7] ਹੈ ॥੮੬॥

ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਚਲਿ ਜਾਇ ਸਿਖ
ਤਾ[8] ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਜਗਤੁ ਚਲਿ ਆਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਆਗਿਆ[9] ਸਤਿ[10] ਸਤਿ[10] ਕਰਿ ਮਾਨੈ ਸਿਖ[11]
ਆਗਿਆ[9] ਤਾਹਿ ਸਕਲ[12] ਸੰਸਾਰਹਿ ਹਿਤਾਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ[13] ਸੇਵਾ ਭਾਇ ਪ੍ਰਾਨ ਪੂਜਾ ਕਰੈ ਸਿਖ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ* ਲਿਵ ਲਾਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੀਖਿਆ[14] ਦੀਖਿਆ[15] ਹਿਰਦੇ[16] ਪ੍ਰਵੇਸ ਜਾਹਿ
ਤਾਕੀ ਸੀਖ ਸੁਨਤ ਪਰਮਪਦ ਪਾਵਈ ॥੮੭॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਰੰਗ ਮੈ[17] ਰੰਗੀਲੇ ਭਏ
ਬਾਰਨੀ ਬਿਗੰਧ[18] ਗੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਿ[19] ਗੰਗ ਹੈ ।
ਸੁਰਸੁਰੀ[20] ਸੰਗਮੁ[21] ਹੁਇ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਲਿਵ
ਸਾਗਰ ਅਥਾਹ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗ ਸੰਗਿ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਨਿਹਚਲ ਚਿਤ
ਦਰਸਨ ਸੋਭਾ ਨਿਧਿ ਲਹਰਿ ਤਰੰਗ ਹੈ ।
ਅਨਹਦਸਬਦ ਕੈ ਸਰਬਿ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਗਿਆਨ[2] ਅੰਸ ਹੰਸ ਗਤਿ ਸੁਮਤਿ ਸੁਬੰਗ ਹੈ ॥੮੮॥

---

[1]ਹੋਇ (ਪ, ਅ, ਯ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਸਜਾਨ (ਲ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [6]ਪ੍ਰਮਾਦਿ (ਲ) [7]ਜਗਾਏ (ਯ,ਲ) [8]ਤਾਸ (ਯ) [9]ਆਗਜਾ (ਲ) [10]ਸਤਜ [11]ਸਿਖਜ (ਲ) [12]ਸਗਲ (ਯ) [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸਾਧਿ ਗੁਰ ਹੈ । [14]ਸੀਖਜਾ (ਲ) [15]ਦੀਖਿਜਾ (ਲ) [16]ਹਿਰਦੈ (ਪ,ਅ,ਲ) ਰਿਦੈ (ਯ) [17]ਮਹਿ (ਯ) [18]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬ੍ਰਿਗੰਧ' ਹੈ । [19]ਮਿਲੇ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [20]ਸੁਰਸਿਰੀ (ਪ,ਅ) [21]ਸੰਜਮ (ਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਹੁਇ ਦੁਬਿਧਾ ਭਰਮ ਖੋਏ[1]
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗਹੇ ਨਿਜ ਘਰਿ ਆਏ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਟਾਛ ਕੈ ਅਮਰਪਦ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਨਹਦ ਨਿਝਰ ਝਰਨ
ਸਿਮਰਨ ਮੰਤ੍ਰ ਲਿਵ ਉਨਮਨ ਛਾਏ ਹੈ ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਹੁਇ ਇਕਤ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ
ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਉਪਜਾਏ ਹੈ ॥੮੯॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪਾ ਖੋਇ ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗਤਿ
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਗੇਹ ਸਮਤ ਸੁਭਾਉ ਹੈ ।
ਜਨਮ ਮਰਨ ਸਮ ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਅਰੁ
ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਸੰਪਤਿ ਬਿਪਤਿ ਚਿੰਤਾ ਚਾਉ ਹੈ ।
ਬਨ ਗ੍ਰਹ[2] ਜੋਗ ਭੋਗ ਲੋਗ‡ ਬੇਦ ਗਿਆਨ[3] ਧਿਆਨ[4]
ਸੁਖ ਦੁਖ ਸੋਗਾਨੰਦ[5] ਮਿਤ੍ਰ[6] ਸਤ੍ਰ ਤਾਉ[7] ਹੈ ।
ਲੋਸਟ ਕਨਿਕ ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਅਗਨ ਜਲ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਨਮਨ ਅਨੁਰਾਉ ਹੈ ॥੯੦॥

ਸਫਲ ਜਨਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੁਇ ਜਨਮ ਜੀਤਿਓ[8]
ਚਰਨ ਸਫਲ ਗੁਰ ਮਾਰਗ ਰਵਨ ਕੈ ।
ਲੋਚਨ ਸਫਲ ਗੁਰ ਦਰਸਾ ਵਲੋਕਨ[9] ਕੈ
ਮਸਤਕ ਸਫਲ ਰਜ ਪਦ[10] ਗਵਨ ਕੈ ।
ਹਸਤ ਸਫਲ ਨਮ ਸਤਗੁਰ ਬਾਨੀ ਲਿਖੇ
ਸੁਰਤਿ[11] ਸਫਲ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸ੍ਰਵਨ ਕੈ ।
ਸੰਗਤਿ ਸਫਲ ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ[+] ਸੰਗਮ ਕੈ
ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਗੰਮਿਤਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਤ੍ਰਿਭਵਨ[12] ਕੈ ॥੯੧॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸੁਖ ਸੰਪਟ[13] ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਭੈਜਲ ਭਇਆਨਕ[14] ਲਹਰਿ ਨਾ ਬਿਆਪਿ[15] ਸਕੈ
ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰਿ ਏਕ ਟੇਕ ਠਹਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਬਰਜਿ ਬਿਸਰਜਤ
ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਉਰ ਆਨੇ ਹੈ ।
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਜਗਜੀਵਨ ਜੀਵਨ ਮੂਲ
ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੋਇ[+] ਅਪਰੰਪਰ ਪਰਾਨੇ ਹੈ ॥੯੨॥

---

[1]ਖੋਇ (ਪ,ਅ,ਲ) [2]ਗ੍ਰਿਹ (ਪ,ਅ,ਯ) [3]ਗਯਾਨ [4]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [5]ਸੋਗ ਅਨੰਦ (ਪ,ਅ,ਯ) ਸਹਜ ਅਨੰਦ (ਲ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਿਤ' ਹੈ । [7]ਭਾਉ (ਲ) [8]ਜੀਤਯੋ (ਲ) [9]ਬਿਲੋਕਨ (ਲ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਦਜ' ਹੈ । [11]ਸ੍ਰ_ਤਿ (ਯ) [12]ਤ੍ਰਿਭਨ (ਯ) [13]ਸੰਪ੍ਰ (ਯ) [14]ਭੈਆਨਕ (ਪ,ਅ,ਯ) ਭਯ ਨਕ (ਲ) [15]ਬਿਯਾਪ (ਲ)

ਸਰਿਤਾ ਸਰੋਵਰ ਸਲਿਲ ਮਿਲ ਏਕ ਭਏ
ਏਕ ਮੈ ਅਨੇਕ ਹੋਤ ਕੈਸੇ ਨਿਰਵਾਰੋ ਜੀ ।
ਪਾਨ ਚੂਨਾ ਕਾਥਾ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਏ ਸੁਰੰਗ ਭਏ
ਬਹੁਰਿ ਨ ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਬਿਸਥਾਰੋ ਜੀ ।
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਹੋਤ ਕਨਿਕ ਅਨਿਕ ਧਾਤੁ
ਕਨਿਕ ਮੈ ਅਨਿਕ ਨ+ ਹੋਤ ਗੋਤਾਚਾਰੋ ਜੀ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਕੈ ਸੁਬਾਸਨਾ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਭਗਤ ਜਗਤ ਪਤਿ ਬਿਸਮ ਬੀਚਾਰੋ[1] ਜੀ ॥੯੩॥

ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਮਿਲਿ ਸੁਰੰਗ ਤੰਬੋਲ ਰਸ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਰੰਗ* ਮੈ ਰੰਗੀਲੇ ਹੈ ।
ਖਾਂਡ ਘ੍ਰਿਤ ਚੂਨ[2] ਜਲ ਮਿਲੇ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਦ੍ਵਾਦ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਮੈ ਰਸਿਕ ਰਸੀਲੇ ਹੈ ।
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਅਰਗਜਾ ਹੋਇ[3]
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਾਸਨਾ ਬਸੀਲੇ ਹੈ ।
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਜੈਸੇ ਕਨਿਕ ਅਨਿਕ ਧਾਤੁ
ਦਿਬਿ[4] ਦੇਹ ਮਨ ਉਨਮਨ ਉਨਮੀਲੇ ਹੈ ॥੯੪॥

ਪਵਨ ਗਵਨ ਜੈਸੇ ਗੁਡੀਆ ਉਡਤ ਰਹੈ
ਪਵਨ ਰਹਤ ਗੁਡੀ[5] ਉਡਿ ਨ ਸਕਤ ਹੈ ।
ਡੋਰੀ ਕੀ ਮਰੋਰਿ ਜੈਸੇ ਲਟੂਆ ਫਿਰਤ ਰਹੈ
ਤਾਉ ਹਾਉ ਮਿਟੈ ਗਿਰਿ ਪਰੈ ਹੁਇ ਥਕਤ ਹੈ ।
ਕੰਚਨ ਅਸੁਧ ਜਿਉ ਕੁਠਾਰੀ ਠਹਰਾਤ ਨਹੀ[6]
ਸੁਧ ਭਏ ਨਿਹਚਲ ਛਬਿ ਕੈ ਛਕਤ ਹੈ ।
ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਬਿਧਾ[7] ਭ੍ਰਮਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ
ਗੁਰਮਤਿ[8] ਏਕ ਟੇਕ ਮੋਨਿ ਨ ਬਕਤ ਹੈ ॥੯੫॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਨ ਹੋਇ[9]
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਆਤਮ[10] ਤਰੰਗ ਹੈ ।
ਇਤ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੁਰਤਿ[11] ਸਬਦ ਬਿਸਰਜਤ
ਉਤ ਤੇ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜ[12] ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ।
ਦੇਖੈ ਸੁ ਦਿਖਾਵੈ ਕੈਸੇ ਸੁਨੈ ਸੁ[13] ਸੁਨਾਵੈ ਕੈਸੇ
ਚਾਖੈ ਸੋ ਬਤਾਵੈ[14] ਕੈਸੇ ਰਾਗ ਰਸ ਰੰਗ ਹੈ ।
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਅੰਗ ਅੰਗ ਥਕਤ ਹੁਇ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੀ ਬੂੰਦ ਸਾਗਰ [15]ਸੂਬੰਗ ਹੈ ॥੯੬॥

---

[1]ਬਿਚਾਰੋ (ਯ, ਲ) [2]ਚੂੰਨ (ਯ) [3]ਹੋਏ (ਲ) [4]ਦਿਬਜ (ਲ) [5]ਗੂਡੀ (ਅ) [6]ਨਾਹੀ (ਲ) [7]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦੁ_ਬਧਾ' ਹੈ । [8]ਗੁਰਮੁਖਿ (ਯ) [9]ਹੋਇ (ਅ) [10]ਆਮ (ਪ) [11]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਰਤਿ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰ_ਤਿ' ਹੈ । [12]ਅਸਚਰਜ (ਅ, ਯ, ਲ) [13]ਕੋ (ਲ) [14]ਬਤਾਵੈ (ਪ) [15]ਅੰਗ (ਯ)

ਸਾਧਸੰਗ ਗੰਗ ਮਿਲਿ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਾਗਰ ਮਿਲੇ
ਗਿਆਨ[1] ਧਿਆਨ[2] ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੈ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਮਧੁਕਰ ਗਤਿ
ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਚਕੋਰ ਗੁਰ ਧਿਆਨ[2] ਰਸ ਭੀਨ ਹੈ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮੁਕਤਾਹਲ ਅਹਾਰ ਹੰਸ
ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮਾਰਥ ਬਿਮਲ ਜਲ ਮੀਨ ਹੈ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਟਾਛ[3] ਅਮਰਾਪਦ[4] ਕ੍ਰਿਪਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ
ਕਮਲਾ* ਕਲਪਤਰ[5] ਕਾਮਧੈਨਾਧੀਨ ਹੈ ॥੯੭॥

ਏਕ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ[6] ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਕੀ ਅਪਾਰ ਕਥਾ
ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ[6] ਕੋ ਨਾਇਕੁ[7] ਕੈਸੇ ਜਾਨੀਐ।
ਘਟਿ ਘਟਿ ਅੰਤਰਿ ਅਉ ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਹੈ
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਕੈਸੇ[8] ਪਹਿਚਾਨੀਐ।
ਨਿਰਗੁਨ[9] ਅਦ੍ਰਿਸਟ[10] ਸ੍ਰਿਸਟਿ[11] ਮੈ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਅਲਖ ਲਖਿਓ[12] ਨ ਜਾਇ ਕੈਸੇ ਉਰਿ ਆਨੀਐ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ॥੯੮॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ
ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਪਰਪੂਰਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਮੇਕ
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕੈ ਉਰ ਆਨੀਐ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਪੇਖਤਾ ਬਕਤਾ ਸ੍ਰੋਤਾ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ।
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਠਟ
ਨਟਵਟ ਸਿਮਰਨ ਮੰਤ੍ਰ ਮਨੁ ਮਾਨੀਐ ॥੯੯॥

ਨਹੀਂ ਦਦਸਾਰ[13] ਪਿਤ[14] ਪਿਤਾਮਾ ਪਰਪਿਤਾਮਾ[15]
ਸੁਜਨ[16] ਕੁਟੰਬ ਸੁਤ ਬਾਧਵ[17] ਨ ਭ੍ਰਾਤਾ ਹੈ।
[ਨਹੀ][18] ਨਨਸਾਰ ਮਾਤਾ ਪਰਮਾਤਾ ਬਿਰਧਿ ਪਰਮਾਤਾ[19]
ਮਾਮੂ ਮਾਮੀ ਮਾਸੀ ਔ ਮੌਸਾ ਬਿਬਿਧ ਬਿਖ੍ਯਾਤਾ[20] ਹੈ।
ਨਹੀ ਸਸੁਰਾਰ ਸਾਸੁ ਸੁਸਰਾ ਸਾਰੋ ਅਉ ਸਾਰੀ
ਨਹੀ ਬਿਰਤੀਸੁਰ [ਮੈ][21] ਜਾਚਿਕ ਨ ਦਾਤਾ ਹੈ।

---

[1]ਗਜਾਨ (ਲ) [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਕਟਾਛਯ (ਲ) [4]ਅਮਰਪਦ (ਯ) [5]'ਅ', 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਮਲਪਤਰ' ਹੈ। [6]ਬ੍ਰਹਮੰਡ (ਪ, ਯ, ਲ) [7]ਨਾਯਕ (ਲ) [8]ਕੈਸੇ ਕੈ (ਅ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨ੍ਰਿਗੁਨ' ਹੈ। [10]ਅਦ੍ਰਿਸ੍ਰ (ਲ) [11]ਦ੍ਰਿਸਟ (ਲ) [12]ਲਖਿਜੋ (ਲ) [13]ਦਦਾਸਾਰ (ਯ) [14]ਪਿਤਾ (ਯ, ਲ) [15]ਪਰੋਪਿਤਾਮਾ (ਅ) [16]ਸਜਨੁ (ਯ, ਲ) [17]ਬਾਧਾਵ (ਪ) [18]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [19]ਪ੍ਰਮਾਤਾ (ਲ) [20]ਬਿਖਜਾਤਾ (ਲ) ਬ੍ਰਿਖਾਤਾ (ਯ) [21]'ਅ', 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ।

ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਧਾਮ ਕਾਹੂ[1] ਮੈ ਨ ਦੇਖਿਓ[2]
ਜੈਸਾ[3] ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕੋ ਨਾਤਾ ਹੈ ।੧੦੦॥

ਜੈਸੇ ਮਾਤਾ[4] ਪਿਤਾ ਪਾਲਤ[5] ਅਨੇਕ ਸੁਤ
ਅਨਕ ਸੁਤਨ ਪੈ ਨ ਤੈਸੇ ਹੋਇ[6] ਆਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਾਤਾ[4] ਪਿਤਾ ਚਿਤ ਚਾਹਤ ਹੈ* ਸੁਤਨ ਕਉ
ਤੈਸੇ ਨ ਸੁਤਨ ਚਿਤ ਚਾਹ ਉਪਜਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਾਤਾ[4] ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਸੁਖ ਦੁਖ ਸੋਗਾਨੰਦ
ਦੁਖ[7] ਸੁਖ ਮੈ ਨ ਤੈਸੇ ਸੁਤ ਠਹਰਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਸਿਖਨੁ ਲੁਡਾਵੈ ਗੁਰ
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਗੁਰਸਿਖ ਨ ਹਿਤਾਵਈ ॥੧੦੧॥

ਜੈਸੇ [8]ਕਛਪ ਧਰਿ ਧਿਆਨ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰੈ
ਤੈਸੇ ਮਾਤਾ[4] ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੁਤੁ ਨ ਲਗਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਿ ਕੂੰਜ ਪਰਪਕ ਕਰੈ
ਤੈਸੋ[9] ਸਿਮਰਨਿ ਸੁਤ ਪੈ ਨ ਬਨਿ ਆਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਗਊ ਬਛਰਾ ਕਉ ਦੁਗਧ ਪੀਆਇ ਪੋਖੈ
ਤੈਸੇ ਬਛਰਾ ਨ ਗਊ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਿਤੁ ਲਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗਿਆਨ[10] ਧਿਆਨ[11] ਸਿਮਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਪ੍ਰਤਿ[12]
ਤੈਸੇ ਕੈਸੇ ਸਿਖ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥੧੦੨॥

ਜੈਸੇ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੇਰੀ ਸੇਵਾ ਸਰਵਨ ਕੀਨੀ
ਸਿਖ ਬਿਰਲੋਈ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਠਹਿਰਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਲਛਮਨ ਰਘੁਪਤਿ ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਮੈ
ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਕਾਹੂ[13] ਗੁਰਭਾਈ ਬਨਿ ਆਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਬਰਨ ਬਰਨ ਸਰਬੰਗ ਰੰਗ
ਬਿਰਲੋ ਬਿਬੇਕੀ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਮਾਵਈ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਬੀਸ, ਇਕਈਸ ਈਸ
ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਕਾਹੂ[13] ਅਲਖ ਲਖਾਵਈ ॥੧੦੩॥

ਲੋਚਨ ਧਿਆਨ ਸਮ ਲੋਸਟ[14] ਕਨਿਕ ਤਾਕੈ
ਸ੍ਰਵਨੁ[15] ਉਸਤਤਿ[16] ਨਿੰਦਾ ਸਮਸਰਿ ਜਾਨੀਐ ।
ਨਾਸਕਾ ਸੁਗੰਧ ਬਿਰਗੰਧ[17] ਸਮਤੁਲਿ ਤਾਕੈ
ਰਿਦੈ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਸਮਸਰਿ[18] ਉਨਮਾਨੀਐ ।

---

[1]ਕਾਹੂੰ (ਯ, ਲ) [2]ਦੇਖਯੋ (ਲ) [3]ਜੈਸੇ (ਪ) [4]ਮਾਤ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [5]ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਤ (ਯ,ਲ) [6]ਹੁਇ (ਲ) [7]ਦੁਖਸੁਖ (ਲ) [8]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਸਛਬ' ਹੈ । [9]ਤੈਸਸੋ (ਲ) [10]ਗਯਾਨ (ਲ) [11]ਧਯਾਨ (ਲ) [12]ਪ੍ਰੀਤਿ (ਲ) [13]ਕਹੂ (ਪ) ਕਾਹੂੰ (ਲ) [14]ਲੋਚਨ (ਯ) [15]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰਵਨੁ ਸੁਤ' ਹੈ । [16]ਉਸਤਤਿ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [17]ਬਿਰਗੰਧ (ਪ) ਬਿਨਗੰਧ (ਯ) [18]ਤਮਰਿ (ਪ)

ਰਸਨ[1] ਸੁਆਦ ਬਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਮਾਨਿ ਤਾਕੈ
ਕਰ ਸਪਰਸ ਜਲ ਅਗਨਿ ਸਮਾਨੀਐ ।
ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਮਸਰਿ ਬਿਆਪੈ[2] ਨ ਹਰਖ ਸੋਗੁ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨੀਐ[3] ॥੧੦੪॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗਹੇ ਨਿਜਘਰਿ[4] ਮੈ ਨਿਵਾਸ
ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਅਨਤ ਨ ਧਾਵਈ ।
ਦਰਸਨ ਮਾਤ੍ਰ ਆਨ ਧਿਆਨ[5] ਮੈ ਰਹਤ ਹੋਇ
ਸਿਮਰਨ ਆਨ ਸਿਮਰਨ ਬਿਸਰਾਵਈ ।
ਸਬਦ[6] ਸੁਰਤਿ ਮੋਨਿਬ੍ਰਤ [ਕਉ][7] ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅਕਥ ਕਥਾ ਨ ਕਹਿ ਆਵਈ ।
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਅਤਿ ਬਿਸਮਾਵਈ ॥੧੦੫॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਆਪਾ ਖੋਇ ਗੁਰਦਾਸੁ ਹੋਇ
ਬਰਤੈ ਬਰਤਮਾਨਿ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਕੈ ।
ਹੋਨਹਾਰ ਹੋਈ ਜੋਈ ਜੋਈ ਸੋਈ ਸੋਈ ਭਲੋ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[8] ਧਿਆਨ[5] ਪਰਵੇਸ ਕੈ ।
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਚਾਇ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ[9] ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਵੇਸ ਕੈ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[8] ਧਿਆਨ[5]
ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ ਆਦਿ ਕਉ ਅਦੇਸ ਕੈ ॥੧੦੬॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਆਪਾ ਖੋਇ ਗੁਰਦਾਸੁ ਹੋਇ
ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਸੁਧਿ ਨ ਕਰਤ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਕੀ ।
ਸ੍ਰਵਨ ਉਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਸਮਤੁਲ[10] ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ
ਲੋਚਨ ਧਿਆਨ[5] ਲਿਵ ਕੰਚਨ ਅਉ[11] ਲੋਹ ਕੀ ।
ਨਾਸਕਾ ਸੁਗੰਧ ਬਿਰਗੰਧ ਸਮਸਰਿ ਤਾਕੈ
ਜਿਹਬਾ ਸਮਾਨਿ ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨ ਬੋਹ ਕੀ ।
ਕਰ ਚਰ ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਅਪਥ ਪਥ
ਕਿਰਤਿ ਬਿਰਤਿ ਸਮ ਉਕਤਿ ਨ ਦ੍ਰੋਹਕੀ[12] ॥੧੦੭॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਆਪਾ ਖੋਇ ਗੁਰਦਾਸੁ ਹੋਇ
ਸਰਬ ਮੈ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮੁ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ।
ਕਾਸਟ ਅਗਨਿ ਮਾਲਾ ਸੂਤ੍ਰ ਗੋਰਸ ਗੋਬੰਸ[13]
ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਕੋ ਬਿਬੇਕੁ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।

---

[1]ਰਸਨਾ (ਪ, ਯ) [2]ਬਜਾਪੈ (ਲ) [3]ਗਜਾਨੀਐ (ਲ) [4]ਮਹਿ (ਯ) [5]ਧਯਾਨ (ਲ) [6]ਸਰਬ (ਪ,ਅ,ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਕਉ' ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਗਜਾਨ (ਲ) [9]ਹੁੰ ਇ (ਪ) [10]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ 'ਯ' ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸਮਤੁ ਹੈ । [11]ਔ (ਲ) [12]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦੋਹਕੀ' ਹੈ । [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗੋਬਿੰਸ' ਹੈ ।

ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਨ ਮੁਖ ਨਾਸਕਾ ਅਨੇਕ ਸੋਤ੍ਰ
ਦੇਖੈ ਸੁਨੈ ਬੋਲੈ ਮਨ ਮੈਕ ਉਰ ਆਨੀਐ[1] ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਸੋਹੰ ਸੋਈ ਓਤਿਪੋਤਿ
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਤ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਜਾਨੀਐ ॥੧੦੮॥

ਗਾਂਡਾ ਮੈ ਮਿਠਾਸੁ ਤਾਸ ਛਿਲਕਾ ਨ ਲੀਓ ਜਾਇ
ਦਾਰਮ ਅਉ ਦਾਖ ਬਿਖੈ ਬੀਜੁ ਗਹਿ ਡਾਰੀਐ ।
ਆਂਬ ਖਿਰਨੀ ਛਹਾਰਾ ਮਾਝ ਗੁਠਲੀ ਕਠੋਰ
ਖਰਬੂਜਾ[2] ਅਉ ਕਲੀਦਾ[3] ਸਜਲ ਬਿਕਾਰੀਐ ।
ਮਧੁਮਾਖੀ ਮੈ ਮਲੀਨ ਸਮੈ ਪਾਇ ਸਫਲ ਹੁਇ
ਰਸ ਬਸ ਭਏ ਨਹੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਿਵਾਰੀਐ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ[4] ਸਬਦ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ[5] ਸੰਗਿ ਜਨਮੁ ਸਵਾਰੀਐ ॥੧੦੯॥

ਸਲਿਲ ਮੈ ਧਰਨਿ ਧਰਨਿ [ਮੈ][6] ਸਲਿਲ ਜੈਸੇ
ਕੂਪ ਅਨਰੂਪ ਕੈ ਬਿਮਲ ਜਲ ਛਾਏ ਹੈ ।
ਤਾਹੀ ਜਲ ਮਾਟੀ ਕੈ ਬਨਾਈ ਘਟਿਕਾ ਅਨੇਕ
ਏਕੈ ਜਲੁ ਘਟ ਘਟ ਘਟਿਕਾ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਘਟਿਕਾ ਮੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ ਦੇਖੀਅਤ[7]
ਪੇਖੀਅਤ[8] ਆਪਾ ਆਪੁ ਆਨ[9] ਨ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਏਕੰਕਾਰ ਕੇ ਅਕਾਰ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਏਕ ਟੇਕ[10] ਠਹਰਾਏ ਹੈ ॥੧੧੦॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਏਕ ਪੈਡਾ[11] ਜਾਇ ਚਲ
ਸਤਿਗੁਰ ਕੋਟਿ ਪੈਡਾ ਆਗੇ ਹੋਇ ਲੇਤ ਹੈ ।
ਏਕ ਬਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ[12] ਸਿਮਰਨ ਮਾਤ੍ਰ
ਸਿਮਰਨ ਤਾਹਿ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗੁਰਹੇਤ ਹੈ ।
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਕਉਡੀ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਰਾਖੈ
ਤਾਹਿ ਗੁਰ ਸਰਬ[13] ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦੇਤ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਦਇਆ[14] ਨਿਧਿ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮੋ[15] ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਹੈ ॥੧੧੧॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਨ ਹੁਇ
ਉਨਮਨ ਉਨਮਤ[16] ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।
ਆਤਮ ਤਰੰਗ ਬਹੁ ਰੰਗ[17] ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ
ਅਨਿਕ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਊਪ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।

---

[1]ਠਾਨੀਐ (ਲ) [2]ਖਬੂਜਾ (ਪ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਦਲੀਦਾ' ਹੈ । [4]ਸ੍ਰੀਗੁਐ (ਲ) [5]ਸੰਧਿ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [7]ਦੇਖਿਯਤ (ਲ) [8]ਪੇਖਿਯਤ (ਲ) [9]ਆਨਾ (ਪ) [10]ਏਕ (ਅ, ਲ) ਟੇਕ ਏਕ (ਪ, ਯ) [11]ਪੈਡ (ਪ, ਅ, ਲ) [12]ਮੰਤ੍ਰਾ (ਅ) [13]ਸ੍ਰਬ (ਯ) [14]ਦਯਾ (ਲ) [15]'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਨਮੋ' ਪਾਠ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਹੈ । [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਤ' ਹੈ । [17]ਗੰਗ (ਅ)

ਸ੍ਵਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਬਹੁ ਬਿਬਿਧਿ ਸੁਰਸ[1] ਸਰਬ
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਹੁ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਹੈ ।
ਪਰਮਦਭੁਤ ਬ੍ਰਹਮਾਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਮੈ
ਸੋਭਾ ਸਭਾ[2] ਮੰਡਲ ਅਖੰਡਲ ਬਿਲਾਸ ਹੈ ॥੧੧੨॥

ਬਿਥਾਵੰਤੈ[3] ਜੰਤੈ ਜੈਸੇ ਬੈਦ ਉਪਚਾਰੁ ਕਰੈ
ਬਿਥਾ[4] ਬ੍ਰਿਤਾਂਤੁ ਸੁਨਿ ਹਰੈ ਦੁਖ ਰੋਗ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਮਾਤਾ[5] ਪਿਤਾ ਹਿਤ ਚਿਤ ਕੈ ਮਿਲਤ ਸੁਤੈ
ਖਾਨ ਪਾਨ ਪੋਖਿ ਤੋਖਿ ਹਰਤ ਹੈ ਸੋਗ ਕਉ ।
ਬਿਰਹਨੀ[6] ਬਨਿਤਾ ਕਉ ਜੈਸੇ ਭਰਤਾਰੁ ਮਿਲੈ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਕੈ ਹਰਤ ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੇਤ
ਮਿਲਤ ਸਲਿਲ ਗਤਿ ਸਹਜ ਸੰਜੋਗ ਕਉ ॥੧੧੩॥

ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤੈ ਬੈਦ ਰੂਪ ਜਾਚਿਕ ਦਾਤਾਰ ਗਤਿ
ਗਾਹਕੈ ਬਿਆਪਾਰੀ[7] ਹੋਇ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਪੂਤ ਕਉ ।
ਨਾਰਿ ਭਰਤਾਰਿ ਬਿਧਿ ਮਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ ਰੂਪ
ਸੁਜਨ ਕੁਟੰਬ ਸਖਾ ਭਾਇ ਚਾਇ ਸੂਤ ਕਉ ।
ਲੋਗਨ ਮੇ ਲੋਗਾਚਾਰ ਬੇਦ ਕੈ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ
ਗਿਆਨ[8] ਗੁਰ ਏਕੰਕਾਰ ਅਵਧੂਤ ਅਵਧੂਤ ਕਉ ।
ਬਿਰਲੋ[9] ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੇਤਿ
ਮਿਲਤ ਸਲਿਲ ਗਤਿ ਰੰਗ† ਸ੍ਰਬੰਗ ਭੂਤ ਕਉ ॥੧੧੪

ਦਰਸਨ ਧਿਆਨ[10] ਦਿਬਿ ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਭਏ
ਦ੍ਰਿਗ ਦ੍ਰਿਬ[11] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਬਿਖੈ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਚੀਨ ਹੈ ।
ਅਧਿਆਤਮ[12] ਕਰਮ ਕਰਿ ਆਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ
ਪਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ ਸਰਬਾਤਮ[13] ਲਿਉਲੀਨ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਪਰਵਾਨ ਹੁਇ ਨਿਧਾਨ ਪਾਏ
ਪਰਮਾਰਥ ਸਬਦਾਰਥ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਤਤੈ ਮਿਲੈ ਤਤ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਕੈ ਪਰਮ ਜੋਤਿ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਭਏ ਜੈਸੇ ਜਲ ਮੀਨ ਹੈ ॥੧੧੫॥

ਅਧਿਆਤਮ[12] ਕਰਮ ਪਰਮਾਤਮ[14] ਪਰਮਪਦ
ਤਤੁ ਮਿਲਿ ਤਤਹਿ ਪਰਮਤਤ ਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕਮੇਕ
ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਰਾਗ ਨਾਦ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸੀ[15] ਹੈ ।

---

[1]ਸੁਰਤ (ਲ) [2]ਸਭ (ਯ,ਲ) [3]ਬਜਬਾਵੰਤੈ (ਲ) [4]ਬਿਜਬ (ਲ) [5]ਮਾਤ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬ੍ਰਿਹਨੀ' ਹੈ । [7]ਬਿਯਾਪਾਰੀ [8]ਗਜਾਨ (ਲ) [9]ਬਿਰਲਉ (ਯ) [10]ਧਜਾਨ (ਲ) [11]ਦਿਬ (ਯ,ਲ) [12]ਅਧਜਾਤਮ (ਲ) [13]ਸਰਬਆਤਮ (ਪ) [14]ਪ੍ਰਮਾਤਮ (ਲ) [15]ਅਭਜਾਸੀ (ਲ)

ਦਰਸ ਧਿਆਨ[1] ਉਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਅਲਖ ਬਿਲਾਸੀ ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਟਾਛ[2] ਦਿਬਿ[3] ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਭਏ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਕੋਊ ਬਿਰਲੋ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ॥੧੧੬॥

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਜਾਗਤ ਨ ਦੇਖੀਅਤ[4]
ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲੁ ਪਰਭਾਤਿ ਨ ਦਿਖਾਈਐ ।
ਤਰਵਰ ਛਾਇਆ[5] ਲਘੁ ਦੀਰਘੁ ਚਪਲ ਬਲ
ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਜਾਤ੍ਰਾ[6] ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਾਈਐ ।
ਨਦੀ ਨਾਵ ਕੋ ਸੰਜੋਗ ਲੋਗ ਬਹਰਿਓ[7] ਨ ਮਿਲੈ
ਗੰਧ੍ਰਬ[8] ਨਗਰ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬਿਲਾਈਐ[9] ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ[10] ਮੋਹ ਧ੍ਰੋਹ[11] ਕੁਟੰਬ ਸਨੇਹ ਦੇਹ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥੧੧੭॥

ਨੈਹਰ ਕੁਆਰਿ ਕੰਨਿਆ ਲਾਡਿਲੀ ਕੈ ਮਾਨੀਅਤਿ[12]
ਬਿਆਹੇ[13] ਸਸੁਰਾਰ ਜਾਇ ਗੁਨਨੁ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ।
ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰ ਲਗਿ ਜਾਤ ਹੈ ਬਿਦੇਸਿ ਪ੍ਰਾਨੀ
ਕਹੀਏ ਸਪੂਤੁ ਲਾਭ ਲਭਤ ਕੈ ਆਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ[14] ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸਮੈ ਪਰਦਲ ਮੈ ਅਕੇਲੋ ਜਾਇ
ਜੀਤਿ ਆਵੈ ਸੋਈ ਸੂਰੋ ਸੁਭਟੁ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਪਾਇ ਚਰਨਿ ਸਰਨਿ ਗੁਰ
ਸਾਧਸੰਗਤਿ[15] ਮਿਲੈ ਗੁਰਦੁਆਰਿ[16] ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥੧੧੮॥

ਨੈਹਰ ਕੁਟੰਬ ਤਜਿ ਬਿਆਹੇ[17] ਸਸੁਰਾਰਿ ਜਾਇ
ਗੁਨਨੁ ਕੈ ਕੁਲਾਬਧੂ ਬਿਰਦ[18] ਕਹਾਵਈ ।
ਪੂਰਨ ਪਤਿਬ੍ਰਤਿ ਅਉ ਗੁਰਜਨ ਸੇਵਾ ਭਾਇ
ਗ੍ਰਿਹ[19] ਮੈ ਗ੍ਰਿਹੇਸੁਰਿ ਸੁਜਸੁ[20] ਪ੍ਰਗਟਾਵਈ ।
ਅੰਤਕਾਲਿ ਜਾਇ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਸਹਗਾਮਿਨੀ ਹੁਇ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ‡ ਬਿਖੈ ਊਚ ਪਦ ਪਾਵਈ ।
ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਭੈ ਭਾਇ ਨਿਰਬਾਹੁ ਕਰੈ
ਧੰਨ[21] ਗੁਰਸਿਖ[22] ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਠਹਰਾਵਈ ॥੧੧੯॥

ਜੈਸੇ ਨ੍ਰਿਪ ਧਾਮ ਭਾਮ ਏਕ ਸੈ ਅਧਿਕ ਏਕ
ਨਾਇਕ ਅਨੇਕ ਰਾਜਾ ਸਬਨੁ[23] ਲਡਾਵਈ ।
ਜਨਮਤ ਜਾਕੈ ਸੁਤੁ[24] ਵਾਹੀ ਕੈ ਸੁਹਾਗੁ ਭਾਗੁ
ਸਕਲ[25] ਰਾਨੀ ਮੈ ਪਟਰਾਨੀ[26] ਸੋ ਕਹਾਵਈ ।

---

[1]ਧ੍ਯਾਨ (ਲ) [2]ਕਟਾਛ੍ਯ (ਲ) [3]ਦਿਬ੍ਯ (ਲ) [4]ਦੇਖਿਯਤ (ਲ) [5]ਛਾਯਾ (ਲ) [6]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀਂ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਾਤਾ' ਹੈ । [7]ਬਹੁਰਯੋ (ਲ) [8]ਗੰਧਰਬ (ਲ) [9]ਬਿਲਾਈ ਹੈ (ਪ) [10]ਮਾਯਾ (ਲ) [11]ਧ੍ਰੋਹ (ਲ) [12]ਮਾਨਿਯਤ (ਲ) [13]ਬ੍ਯਾਹੇ (ਲ) [14]ਤੌ (ਯ) [15]ਸਾਧਸੰਗਿ (ਲ) [16]ਗੁਰਦ੍ਵਾਰ (ਲ) [17]ਬਿਆਹੇ (ਪ) ਬ੍ਯਾਹੇ (ਲ) [18]ਬਿਰਧ (ਲ) [19]ਗ੍ਰਹ (ਲ) [20]ਜਸੁ (ਯ) [21]ਧਨ੍ਯ (ਲ) [22]ਗੁਰੁਸਿਖ੍ਯ (ਲ) [23]ਸਭਨ (ਯ) [24]ਸੂਤ (ਪ) [25]ਸਗਲ (ਯ) [26]ਪਟਾਰਾਨੀ (ਪ)

ਅਸਨ ਬਸਨ ਸਿਹਜਾਸਨ ਸੰਜੋਗੀ ਸਬੈ
ਰਾਜ ਅਧਿਕਾਰੁ ਤਉ ਸਪੂਤੀ ਗ੍ਰਿਹ[1] ਆਵਈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸਬੈ ਗੁਰੁ ਚਰਨਿ ਸਰਨਿ ਲਿਵ
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਨਿਜਪਦੁ ਪਾਵਈ ॥੧੨੦॥

ਤੁਸ ਮੈ ਤੰਦੁਲ ਬੋਏ ਨਿਪਜੈ ਸਹੰਸ੍ਰ[2] ਗੁਨੋ
ਦੇਹ ਧਾਰਿ ਕਰਤ[3] ਹੈ ਪਰਉਪਕਾਰ ਜੀ ।
ਤੁਸ ਮੈ ਤੰਦੁਲ ਨਿਰਬਿਘਨ ਲਾਗੈ ਨ ਘੁਨੁ
ਰਾਖੇ ਰਹੈ ਚਿਰੰਕਾਲ ਹੋਤ ਨ ਬਿਕਾਰ ਜੀ ।
[4]ਤੁਖ ਸੈ[4] ਨਿਕਸਿ ਹੋਇ ਭਗਨ ਮਲੀਨ ਰੂਪ
ਸ੍ਵਾਦ ਕਰਵਾਇ ਰਾਧੇ ਰਹੈ ਨ ਸੰਸਾਰ ਜੀ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਗੁਰਸਿਖ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਬੈਰਾਗੀ
ਗ੍ਰਿਹ[1] ਤਜਿ ਬਨ ਖੰਡ ਹੋਤ ਨ ਉਧਾਰ ਜੀ ॥੧੨੧॥

ਹਰਦੀ ਅਉ[5] ਚੂਨਾ ਮਿਲਿ ਅਰੁਨ ਬਰਨ ਜੈਸੇ
ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਕੈ ਤੰਬੋਲ [6]ਰਸ ਰੂਪ[6] ਹੈ ।
ਦੂਧ ਮੈ ਜਾਵਨੁ[7] ਮਿਲੈ ਦਧਿ ਕੈ ਬਖਾਨੀਅਤ[8]
ਖਾਂਡ ਘ੍ਰਿਤ ਚੂਨ ਮਿਲਿ ਬਿੰਜਨ ਅਨੂਪ ਹੈ ।
ਕੁਸਮ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲਿ ਤਿਲ ਸੈ ਫੁਲੇਲ ਹੋਤ
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲਿ ਅਰਗਜਾ ਧੂਪ ਹੈ ।
ਦੋਇ ਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗੁ ਪੰਚ ਪਰਮੇਸਰ[9] ਹੈ
ਦਸ* ਬੀਸ ਤੀਸ ਮਿਲੇ ਅਬਿਗਤਿ ਉਪ ਹੈ ॥੧੨੨॥

ਏਕ ਹੀ ਗੋਰਸ ਮੈ ਅਨੇਕ ਰਸ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਦਹਿਓ ਮਹਿਓ ਮਾਖਨੁ ਅਉ ਘ੍ਰਿਤ ਉਨਮਾਨੀਐ[10]
ਏਕ ਹੀ ਊਖਾਰੀ ਮੈ[11] ਮਿਠਾਸ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਗੁੜੁ
ਖਾਂਡੁ ਮਿਸਰੀ ਅਉ ਕਲੀਕੰਦ[12] ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਏਕ ਹੀ ਗੋਹੂ ਸੈ ਹੋਤ ਨਾਨਾ ਬਿੰਜਨਾਦ ਸ੍ਵਾਦ
ਭੂਨੇ ਭੀਜੇ ਪੀਸੇ ਅਉ ਉਸੇਈ[13] ਬਿਬਿਧਾਨੀਐ ।
ਪਾਵਕ ਸਲਿਲ ਏਕ ਏਕਹਿ ਗੁਨ ਅਨੇਕ
ਪੰਚ ਕੈ ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ[14] ਸਾਧਸੰਗੁ ਜਾਨੀਐ ॥੧੨੩॥

ਖਾਂਡ ਘ੍ਰਿਤ[15] ਚੂਨ[16] ਜਲ ਪਾਵਕ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਪੰਚ ਮਿਲਿ ਪ੍ਰਗਟ ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ[17] ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਗਉਰਾ[18] ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਕੁਸਮ ਦਲ
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਕੈ ਅਰਗਜਾ ਸੋਬਾਸ[19] ਹੈ ।

---

[1]ਗ੍ਰਹਿ (ਲ) [2]ਸਹੰਸ (ਯ) [3]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਾਂਤ' ਹੈ । [4]ਤੁਸਮੈ (ਯ, ਲ) [5]ਔ (ਲ)
[6]'ਪ' 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਰੂਪ' ਹੈ । [7]ਜਾਮਨ (ਲ) [8]ਬਖਾਨਿਯਤ (ਲ) [9]ਪ੍ਰਮੇਸਰ (ਪ,ਅ,ਲ)
[10]ਅਨੁਮਾਨੀਐ (ਲ) [11]ਸੈ (ਪ, ਲ) [12]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਲਾਕੰਦ' ਹੈ । [13]ਊਸੇਏ (ਅ)
[14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪੰਚਮ੍ਰਿਤਤ' ਹੈ । [15]ਘ੍ਰਿਤ (ਅ) [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚੂਨਾ' ਹੈ ।
[17]ਪੰਚਾਇਤ (ਲ) [18]ਗੌਰਾ (ਲ) [19]ਸੁਬਾਸ (ਲ)

ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਪਾਨ ਚੂਨਾ ਅਉ[1] ਸੁਪਾਰੀ ਕਾਥਾ
ਆਪਾ ਖੋਇ ਮਿਲਤ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਤਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਐਸੋ
ਸਾਵਧਾਨ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ॥੧੨੪॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੈ ਸਾਚੁਖੰਡ
ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਸਰਗੁਨ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ
ਪੂਜਾ [ਫੂਲ][2] ਫਲ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।
ਨਿੰਰਕਾਰ ਚਾਰ ਪਰਮਾਰਥ ਪਰਮਪਦ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਅਭਿਆਸ[3] ਹੈ ।
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦਾਇਕ ਭਗਤਿ ਭਾਇ
[ਕਾਮ][4] ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥੧੨੫॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਭੂਮਿ
ਚਿਤ ਚਿਤ੍ਰਵਤ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਉਧਾਰ ਹੈ ।
ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ ਹਾਟ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਾਭ ਰਤਨ ਬਿਉਹਾਰ[5] ਹੈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ
ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਪਰਮਾਰਥ[6] ਆਚਾਰ ਹੈ ।
ਸਫਲ ਸੁਖੇਤ ਹੇਤ ਬਨਤ ਅਮਿਤਿ ਲਾਭ
ਸੇਵਕ ਸਹਾਈ ਬਰਦਾਈ ਉਪਕਾਰ ਹੈ ॥੧੨੬॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਕਾਲ ਮੈ[7] ਅਕਾਲ ਕਾਲ ਬਿਆਲ[8] ਬਿਖੁ ਮਾਰੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਭਏ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਜ ਆਸਨ ਕੀ ਤਾਰੀਐ[9] ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਪਰਮਪਦ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਅਬਿਗਤ ਗਤਿ ਨਿਆਰੀ[10] ਹੈ ॥੧੨੭॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਖਾ ਮਿਲਾਪ
ਗਗਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ ਜੁਗਤਿ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕੈ
ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਗਰਜਤ ਉਨਮਾਨੀਐ ।

---

[1]ਔ (ਲ) [2]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ਪਰ 'ਪ' ਤੇ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਭਿਆਸੀ' ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [5]ਬਿਹਾਰ (ਪ) [6]ਧਰਮਾਰਥ (ਯ, ਲ) [7]ਸੈ (ਪ) [8]ਬਯਾਲ (ਯ) ਬਿਂਜਾਲ (ਲ) [9]ਤਾਰੀ ਹੈ (ਪ, ਅ, ਲ) [10]ਨਜਾਰੀ (ਲ)

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ
ਦਾਮਨੀ ਚਮਤਕਾਰ ਉਨਮਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ ਨਿਝਰ [ਅਪਾਰ][1] ਧਾਰ
ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨੀਐ ॥੧੨੮॥

ਜੈਸੇ [ਤਉ][2] ਗੋਬੰਸ ਤਿਨ ਖਾਇ ਦੁਹੇ ਗੋਰਸ ਦੈ
ਗੋਰਸ†* ਅਉਟਾਏ[3] ਦਧਿ ਮਾਖਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਊਖ ਮੈ ਪਿਊਖ[4] ਤਨ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕੇ ਪਰਾਏ
ਰਸ[5] ਕੇ ਅਉਟਾਏ[3] ਖਾਂਡ[6] ਮਿਸਰੀ ਮਿਠਾਸ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਕੈ ਬਨਾਸਪਤੀ
[7]ਢਾਕ ਅਉ ਪਲਾਸ[7] ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਲਤ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੋਤ
ਗੁਰਮਤਿ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੇ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ॥੧੨੯॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਮਿਸਟਾਨਿ ਪਾਨ ਸੁਧਾਰਸ
ਪੁਜਸਿ[8] ਨ ਸਾਧ ਮੁਖ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕਉ ।
ਸੀਤਲ ਸੁਗੰਧ ਚੰਦ ਚੰਦਨ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ
ਪੁਜਸਿ ਨ ਸਾਧ ਮਤਿ ਨਿਮ੍ਰਤਾ[9] ਸਚਨ ਕਉ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕਾਮਧੇਨ ਅਉ[10] ਕਲਪਤਰ
ਪੁਜਸਿ ਨ ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ[11] ਕੇ ਰਚਨ ਕਉ ।
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਫਲ ਸਕਲ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ
ਪੁਜਸਿ ਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੇ ਖਚਨ ਖਉ ॥੧੩੦॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਬਿੰਜਨਾਦ ਕੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਰਸਿ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਕੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ[12] ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ[13] ਸੁਧਾ
ਕੋਟਿਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਗਿਆਨ[14] ਧਿਆਨ[15] ਕਰਮਾਦਿ ਕੈ ।
ਸਗਲ[16] ਪਦਾਰਥ ਹੁਇ ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਗੁਨ
ਪੁਜਸਿ ਨ ਧਾਮ[17] ਉਪਕਾਰ ਬਿਸਮਾਦਿ ਕੈ ॥੧੩੧॥

ਅਜਯਾ ਅਧੀਨ ਤਾਕੈ[18] ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭਈ
ਗਰਬ ਕੈ ਸਿੰਘ ਦੇਹ ਮਹਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ।
ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ ਗਹੇ ਜੈਸੇ ਊਖ ਮੈ ਪਯੂਖ ਰਸ
ਬਾਸ ਬਕਬਾਨੀ ਕੈ ਸੁਗੰਧਤਾ ਨ ਸਿਤ੍ਰ ਹੈ ।

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [3]ਔਟਾਏ (ਲ)
[4]ਪਯੂਖ (ਲ) [5]ਰਸ ਰਸ (ਯ) [6]ਖੰਡ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਢਾਰ ਅਉ ਲਾਸ' ਹੈ ।
[8]ਮੁਜਸ (ਲ) [9]ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ (ਲ) [10]ਔ (ਲ) [11]ਕਟਾਛਜ (ਲ) [12]ਕੋ (ਪ) [13]ਨਿਧੌ (ਲ) [14]ਗਜਾਨ (ਲ)
[15]ਧਜਾਨ (ਲ) [16]ਜਕਲ (ਲ) [17]ਸਾਧ (ਯ, ਅ) [18]ਤਾਤੇ (ਯ, ਲ)

ਮੂਲ ਹੁਇ ਮਜੀਠ[1] ਰੰਗ ਸੰਗ[2] ਸੰਘਾਤੀ ਭਏ
ਫੂਲ ਹੁਇ ਕੁਸੁੰਭ ਰੰਗ ਚੰਚਲ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਦਾਦਰ ਅਉ[3] ਮੀਨ ਗਤਿ
ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਕੈ ਬਚਿਤ੍ਰ ਹੈ ॥੧੩੨॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ[4] ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ
ਪੂਰਨ ਭਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲੁ ਆਪਾ ਖੋਇ ਬਰਨ ਬਰਨ ਮਿਲੈ
ਤੈਸੇ ਹੀ ਬਿਬੇਕੀ ਪਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ[5] ਹੈ[6] ।
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਜੈਸੇ ਕਨਿਕ ਅਨਿਕ ਧਾਤੁ
ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਬਾਸਨਾ ਅਵੇਸ ਹੈ ।
ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਓਤਿਪੋਤਿ[7]
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਆਦਿ ਕਉ ਅਦੇਸ ਹੈ ॥੧੩੩॥

ਜੈਸੇ ਕਰਪੂਰ ਮੈ ਉਡਤ[8] ਕੋ ਸੁਭਾਉ ਤਾਤੇ
ਅਉਰ[9] ਬਾਸਨਾ ਨ ਤਾਕੈ ਆਗੈ ਠਹਾਰਵਈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਕੈ ਸੁਬਾਸਨਾ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਤਾਹੀ ਤੇ ਸੁਗੰਧਤਾ ਸਕਲ ਸੈ ਸਮਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਿਲਤ ਸ੍ਰਬੰਗ ਸੰਗ ਰੰਗੁ ਰਾਖੈ
ਅਗਨ ਜਰਾਇ ਸਬ[10] ਰੰਗਨੁ ਮਿਟਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਸਸਿ ਸਿਵ ਸਕਤ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਸੰਜੋਗੀ ਬਿਓਗੀ ਦ੍ਰਿਸਟਾਤੁ ਕੈ ਦਿਖਾਵਈ ॥੧੩੪॥

ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ
ਗਿਆਨ[11] ਸਸਤ੍ਰ ਸਨਾਹ ਪੰਚ ਦੂਤ ਬਸਿ ਆਏ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ ਰੇਨ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਰਨਿ ਧੇਨ
ਕਰਮ ਭਰਮ ਕਟਿ[12] ਅਭੈ ਪਦ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਬਚਨ ਲੇਖ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸੇਵਕ ਭੇਖ
ਅਛਲ ਅਲੇਖ ਪ੍ਰਭੁ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਗੋਸਟਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਸੰਗ
ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਨਿਰੰਤਰੀ ਕੈ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ॥੧੩੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਮਜੀਠ ਬਸੁਧਾ ਸੈ ਖੋਦਿ ਕਾਢੀਅਤ[13]
ਅੰਬਰ ਸੁਰੰਗ ਭਏ ਸੰਗੁ ਨ ਤਜਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਸੁੰਭ ਤਜਿ ਮੂਲ ਫੂਲ ਆਨੀਅਤ[14]
ਜਾਨੀਅਤ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਤਾਹੀ[15] ਭਜਤ ਹੈ ।
ਅਰਧ ਉਰਧ ਮੁਖ ਸਲਿਲ ਸੂਚੀ ਸੁਭਾਉ
ਤਾਂਤੇ ਸੀਤ ਤਪਤਿ ਮਲ ਅਮਲ ਸਜਤ ਹੈ ।

---

[1]ਮੰਜੀਠ (ਲ) [2]ਸੰਗਮ (ਪ, ਯ) [3]ਔ (ਲ) [4]ਧਯਾਨ (ਲ) [5]ਪ੍ਰਵੈਸ (ਪ) [6]ਕੈ (ਯ) [7]ਉਤਿਪੋਤਿ (ਪ)
[8]ਉਡਨ (ਯ, ਲ) [9]ਔਰ (ਲ) [10]ਸਭ (ਲ) [11]ਗਯਾਨ (ਲ) [12]ਕਾਟਿ (ਯ) [13]ਕਾਢਿਅਤ (ਯ)
[14]ਆਨਿਯਤ (ਲ) [15]ਤਾਹੀ ਤੇ (ਯ, ਪ)

ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਊਚ ਨੀਚ ਨੀਚ ਊਚ
ਜੀਤ ਹਾਰ ਹਾਰ ਜੀਤ ਲਜਾ ਨ ਲਜਤ ਹੈ ॥੧੩੬॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਸੰਗੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਰਿਦੈ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ
ਬਿਹਸਿ ਮਿਲਨ ਸਮਦਰਸ ਧਿਆਨੀਐ ।
ਨਿਮ੍ਰਤਾ[1] ਨਿਵਾਸ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਮਤਿ
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਮੁਖ ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਨ ਗਿਆਨ[2] ਗੁਰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ[3] ਅਗ੍ਰਭਾਗ
ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਪਰਮਾਤਮ ਨਿਧਾਨੀਐ ॥੧੩੭॥

ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[4]
ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਸੁਨਿ ਸਤਿ ਕਰਿ [5]ਮਾਨੀ ਹੈ[5] ।
ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਸਮਦਰਸੀ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨੀ
ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਰਿਦੈ
ਮਾਨੈ ਮਨ ਮਾਨੇ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀ ਹੈ ।
ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਅਸ੍ਚਰਜੈ ਅਸ੍ਚਰਜਮੈ[6]
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਠਾਨੀ ਹੈ ॥੧੩੮॥

ਪੂਰਨ ਪਰਮਜੋਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿਰੂਪ
ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿਨਾਮ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਜੁਗਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਗੁਰਮਤਿ*[7] ਰਿਦੈ
ਪੂਰਨ[8] ਸੇਵ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਪੂਜਾ ਪਦਾਰਬਿੰਦ[9] ਮਧਕਰ ਮਨ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪੂਰਨ ਹੁਇ ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ[10] ਪਰਮ ਨਿਧਿ
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਬਿਸਮ ਸਥਲ ਧਾਮ ਹੈ ॥੧੩੯॥

ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਤਾਮੈ ਤਿਲ ਛਬਿ ਪਰਮਦਭੁਤ ਛਕਿ ਹੈ ।
ਦੇਖਬੇ ਕਉ[11] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਸੁਨਬੇ ਕਉ[11] ਸੁਰਤਿ ਹੈ
ਕਹਿਬੇ ਕਉ[11] ਜਿਹਬਾ ਨ ਗਿਆਨ[2] ਮੈ ਉਕਤਿ ਹੈ ।
ਸੋਭਾ ਕੋਟਿ ਸੋਭ ਲੋਭ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ ਲੋਟਪੋਟ
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਕੋਟਿ ਓਟਿ ਲੈ ਛਿਪਤਿ ਹੈ ।

---

[1]ਨਿੰਮ੍ਰਿਤਾ (ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਆਗਯਾਕਾਰੀ (ਲ) [4]ਧਜਾਨ (ਲ) [5]ਮਾਨੀਐ (ਯ) [6]ਅਸਚਰਜਮੈ (ਪ) ਅਸ੍ਚਰ (ਅ) [7]ਗੁਰਸਤਿ (ਲ) [8]ਪੂਰਨ ਸੁ (ਯ, ਲ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਦਾਰਥਬਿੰਦ' ਹੈ । [10]ਤੂਰਨ (ਲ) [11]ਕੌ (ਲ)

ਅੰਗ ਅੰਗ ਪੇਖ ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਭਈ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਅਤਿ ਹੂ ਤੇ ਅਤਿ ਹੈ । ੧੪੦॥

ਛਬਿ ਕੈ ਅਨੇਕ ਛਬਿ ਸੋਭਾ ਕੈ ਅਨੇਕ ਸੋਭਾ
ਜੋਤਿ ਕੈ ਅਨੇਕ ਜੋਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ।
ਅਸਤੁਤਿ ਉਪਮਾ ਮਹਤਮ[1] ਮਹਿਮਾ ਅਨੇਕ
ਏਕ ਤਿਲ ਕਥਾ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਗਮ ਹੈ ।
ਬੁਧਿ ਬਲ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਜਉ ਅਨੇਕ ਮਿਲੇ[2]
ਏਕ ਤਿਲ ਆਦਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ਕੈ ਬਿਸਮ ਹੈ ।
ਏਕ[3] ਤਿਲ ਕੈ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਨਿਹਕਾਂਤਿ ਭਈ
ਅਬਗਤਿ ਗਤਿ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ॥੧੪੧॥

ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ[4] ਕੈ ਬਿਸਮ ਕੋਟਿ ਧਿਆਨ[5] ਹੈ ।
ਮੰਦ[6] ਮੁਸਕਾਨਿ[7] ਬਾਨਿ ਪਰਮਦਭੁਤਿ ਗਤਿ
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ਥਕਤ ਕੋਟਿ ਗਿਆਨ[8] ਹੈ ।
ਏਕ ਉਪਕਾਰ ਕੋ ਬਿਥਾਰ ਕੋ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ
ਕੋਟਿ ਉਪਕਾਰ ਸਿਮਰਨ ਉਨਮਾਨ ਹੈ ।
ਦਇਆਨਿਧਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ ਸੁਖਨਿਧਿ ਸੋਭਾਨਿਧਿ
ਮਹਿਮਾ ਨਿਧਾਨ ਗੰਮਿਤਾ ਨ ਕਾਹੂ ਆਨ ਹੈ ॥੧੪੨॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਆਦਿ ਬਾਦਿ ਪਰਮਾਦਿ ਬਿਖੈ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਅੰਤ ਬਿਸਮ ਅਨੰਤ ਮੈ ।
ਕੋਟਿ ਪਾਰਾਵਾਰ ਪਾਰਵਾਰੁ[9] ਨ ਅਪਾਰ ਪਾਵੈ
ਥਾਹ ਕੋਟਿ ਥਕਤ ਅਥਾਹ ਅਪਰੰਤ ਮੈ ।
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਗੰਮਿਤਾ ਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਨ ਮੰਤ ਮੈ[10] ।
ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਅਪਰੰਪਰ ਦੇਵਾਧਿ ਦੇਵ
ਐਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਤ ਮੈ ॥੧੪੩॥

ਆਦਿ ਪਰਮਾਦਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ਗੁਰਏ ਨਮਹ
ਪ੍ਰਗਟ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਰਾਖੀ ।
ਮਿਲਿ ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਇਕ ਬਰਨ ਹੁਇ ਸਾਧਸੰਗ
ਸਹਜ ਧੁਨਿ ਕੀਰਤਨ[11] ਸਬਦ ਸਾਖੀ ।
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਜਧਾਮ ਗੁਰਸਿਖ ਸ੍ਰਵਨ
ਧੁਨਿ ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਮਤਿ ਅਲਖ ਲਾਖੀ ।
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ[12] ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੈ ਜਾਹਿ ਲੈ
ਤਾਹਿ ਅਵਗਾਹਿ ਪ੍ਰਿਅ[13] ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਾਖੀ ॥੧੪੪॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਹਾਤ ਹੈ । [2]ਮਿਲੈ (ਪ) [3]ਇਕ (ਯ) [4]ਕਟਾਛਯ (ਲ) [5]ਧਯਾਨ (ਲ) [6]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਨ' ਹੈ । [7]ਮੁਸਕਾਨਿ (ਅ) [8]ਗਯਾਨ (ਲ) [9]ਪਾਰਾਵਾਰੁ (ਪ, ਯ, ਲ) [10]ਮੈ (ਅ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਾਰਤਨ' ਹੈ । [12]ਕਟਾਛਯ (ਲ) [13]ਪ੍ਰਿਯ (ਲ)

ਸਬਦ [ਕੀ][1] ਸੁਰਤਿ ਅਸਿਫੁਰਤਿ ਹੁਇ ਤੁਰਤ ਹੀ
ਜੁਰਤਿ ਹੈ ਸਾਧਸੰਗੁ ਮੁਰਤ ਨਾਹੀ।
ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਤੀਤਿ[2] ਕੀ ਰੀਤਿ ਹਿਤ ਚੀਤ ਕਰਿ
ਜੀਤਿ ਮਨ ਜਗਤ ਮਨ ਦੁਰਤ ਨਾਹੀ।
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕਰਮ ਹੁਇ ਕਰਮ ਕਰਿ
ਆਸਾ ਨਿਰਾਸ ਹੁਇ ਝਰਤ ਨਾਹੀ
ਗਿਆਨ[3] ਗੁਰ ਧਿਆਨ[4] ਉਰ ਮਾਨਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ
ਜਗਤ[5] ਮਹਿ ਭਗਤਿ [ਮਤਿ][6] ਛਰਤ[7] ਨਾਹੀ ॥੧੪੫॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਗਿਆਨ[3] ਗਿਆਨ[3] ਅਵਗਾਹਨ ਕੈ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਧਿਆਨ[4] ਧਿਆਨ[4] ਉਰ ਧਾਰਹੀ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸਿਮਰਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰਿ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਉਨਮਾਨ ਬਾਰੰਬਾਰ ਹੀ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸੁਰਤਿ[8] ਸਬਦ ਅਉ[9] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਰਾਗ ਨਾਦ ਝੁਨਕਾਰ ਹੀ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਉ[10]
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕੈ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ॥੧੪੬॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਅਕੁਲੀਨ ਭਏ
ਚਤਰ ਬਰਨ ਮਿਲਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਾਨੀਐ[11]।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ[12]
ਗੁਹਜ ਗਵਨ[13] ਜਲ ਪਾਨ ਉਨਮਾਨੀਐ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਪਰਬੀਨ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਏਕੈ ਏਕ ਪਹਿਚਾਨੀਐ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਵ ਪਗ ਰੀਨ ਭਏ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਉਰ ਆਨੀਐ ॥੧੪੭॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਿਆਨ[4] ਕੈ ਪਤਿਸਟਾ ਸੁਖੰਬਾਰ[14] ਲੈ
ਅਨਿਕ ਪਟੰਬਰ ਕੀ ਸੋਭਾ ਨ ਸੁਹਾਵਈ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਗਿਆਨ[3] ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ
ਨਾਨਾ[15] ਬਿੰਜਨਾਦਿ[16] ਸ੍ਵਾਦ ਲਾਲਸਾ ਮਿਟਾਵਈ।
ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਪ੍ਰਿਅ[17] ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮਾਰਥ ਕੈ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਕੀ ਇਛਾ [ਨ][18] ਉਪਜਾਵਈ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਕਿੰਚਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਟਾਛ[19]
ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਅਨਤ ਨ ਧਾਵਈ ॥੧੪੮॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [2]ਪ੍ਰਤੀਤ (ਅ) [3]ਗਜਾਨ (ਲ) [4]ਧਜਾਨ (ਲ) [5]ਜਗ (ਯ) [6]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਵਰਤ' ਹੈ। [8]ਸੂ_ਤਿ (ਯ, ਪ) ਸੁਤਿ (ਅ) [9]ਔ (ਲ) [10]ਕੋ (ਲ) [11]ਜਾਈਐ (ਯ) [12]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਤਿ' ਹੈ। [13]ਗਵਰ (ਅ) [14]ਮਖੰਬਰ (ਪ, ਯ, ਲ) [15]ਨਾਨ (ਪ) [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿੰਦਨਾਦ' ਹੈ। [17]ਪ੍ਰਿਯ (ਲ) [18]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [19]ਕਟਾਛਯ (ਲ)

ਧੰਨਿ[1] ਧੰਨਿ[1] ਗੁਰਸਿਖ[2] ਸੁਨਿ ਗੁਰਸਿਖ ਭਏ
ਗੁਰਸਿਖ[2] ਮਨਿ ਗੁਰਸਿਖ[2] ਮਨ ਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਭਾਇ ਗੁਰਸਿਖ ਭਾਉ ਚਾਉ ਰਿਦੈ
ਗੁਰਸਿਖ ਜਾਨਿ ਗੁਰਸਿਖ ਜਗ[3] ਜਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੈ ਗੁਰਸਿਖ ਪੂਰਨ ਹੁਇ
ਗੁਰਸਿਖ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਪਹਚਾਨੇ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਗੁਰਸਿਖ ਸਿਖ ਗੁਰ
ਸੋਹੰ ਸੋਈ ਬੀਸ ਇਕਈਸ ਉਰਿ ਆਨੇ ਹੈ ॥੧੪੯॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਸਤਿ ਰਿਦੈ
ਭਿਦੈ[4] ਨ ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ
ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਮੇਕ ਸਕਲ ਕੇ ਮੀਤ ਹੈ ।
ਨਿਰਬੈਰ[5] ਨਿਰਲੇਪ[6] ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰਲੰਭ
ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਹਚਲ ਚੀਤ ਹੈ ।
ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਮੋਲ ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਾਹਾਰ[7]
ਨਿਰਮੋਹ ਨਿਰਭੇਦ ਅਛਲ ਅਜੀਤ ਹੈ ॥੧੫੦॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦੁ ਸਤਿ
ਸਤਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨੀਐ ।
ਦਰਸਨ ਧਿਆਨ ਸਤਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਤਿ
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰ ਮਾਨੀਐ ।
ਦਰਸ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ ਸਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[8]
ਸੰਗਤਿ ਬ੍ਰਹਮਥਾਨ ਪ੍ਰੇਮ* ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[9] ਧਿਆਨ
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥੧੫੧॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਖੇ[10] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਕੈ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਕੈ
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕਹਿ ਬੇਨਤੀ ਬਿਸਮ ਹੈ ।
ਗਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਰਸਗੰਧ[11] ਸੰਧਿ
ਪ੍ਰੇਸਰਸ ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਗਮਾਗਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਰਬ ਮੈ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਨਮੋ[12] ਨਮ ਹੈ ॥੧੫੨॥

---

[1]ਧੰਨਜ (ਲ) [2]ਗਰਸਿਖਜ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਾਗ' ਹੈ । [4]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ 'ਅ' ਤੇ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਿਦੈ' ਹੈ । [5]ਨਿਰਵੈਰ (ਯ, ਲ) [6]ਨ੍ਰਿਲੇਪ (ਪ) [7]ਨਿਰਹਾਰ (ਪ) [8]ਗਙਾਨ (ਲ) [9]ਗਿਆਨ ਪ੍ਰੇਮ (ਲ) [10]ਦੇਖੈ (ਪ, ਯ) [11]ਗੰਧ (ਯ) [12]ਨਮੋ ਨਮੋ (ਪ)

ਦਰਸ ਆਦਰਸ ਦਰਸ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ ਦ੍ਰਿਗ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਗਮ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਅਗੋਚਰ ਸਬਦ ਪਰਮਦਭੁਤ[1]
ਅਕਥ ਕਥਾ ਕੈ ਸ੍ਰੁਤਿ[2] ਸ੍ਰਵਨ ਬਿਸਮ ਹੈ ।
ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਹਿਤ ਅਪੀਅ ਪਿਆ[3] ਪ੍ਰੇਮਰਸ
ਰਸਨਾ ਥਕਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ।
ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਅਬਿਗਤਿ ਨ ਗਹਨ ਗਤਿ
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ॥੧੫੩॥

ਖੁਲੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਭਲੋ ਹੀ[4] ਸੀਚਾਨੋ[5] ਜਾਤੇ[6]
ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰੈ ਨ ਬਿਕਾਰੁ ਹੋਇ ਆਵਈ ।
ਖੁਲੇ [ਸੇ][7] ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਚਕਈ ਭਲੀ[8] ਜਾਤੇ
ਰਾਮ ਰੇਖ ਮੇਟਿ ਨਿਸਿ ਪ੍ਰਿਅ[9] ਸੰਗੁ ਪਾਵਈ ।
ਖੁਲੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਭਲੋ ਹੈ ਸੂਆ ਪ੍ਰਸਿਧ
ਸੁਨਿ ਉਪਦੇਸੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਵਈ ।
ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਸੈ ਤੈਸੇ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਭਲੋ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਸਾਧਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ ਧਿਆਵਈ ॥੧੫੪॥

ਜੈਸੇ ਸੂਆ ਉਡਤ ਫਿਰਤ ਬਨ ਬਨ ਪ੍ਰਤਿ[10]
ਜੈਸੇ ਈ ਬਿਰਖ ਬੈਠੇ[11] ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਚਾਖਈ ।
ਪਰਬਸਿ ਹੋਇ ਜੈਸੀ ਜੈਸੀ ਐ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ
ਸੁਨਿ ਉਪਦੇਸ ਤੈਸੀ ਭਾਖਾ ਲੈ ਸਭਾਖਈ ।
ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਜਲ ਕੋ ਸੁਭਾਉ
ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲੈ ਤੈਸੋ ਰੰਗ ਰਾਖਈ ।
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਜੈਸੇ ਬਾਰੁਨੀ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ†
ਸਾਧਸੰਗ ਗੰਗ[12] ਮਿਲਿ ਸੁਜਨ ਭਿਲਾਖਈ ॥੧੫੫॥

ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗਿ ਮਿਲਤ ਸੇਤਾਂਬਰ ਹੁਇ
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ‡ ਲਪਟਾਇ ਹੈ ।
ਭਗਵਤ ਕਥਾ ਅਰਧਨ ਕਉ ਧਾਰਨੀਕ[13]
ਲਿਖਤ ਕ੍ਰਿਤਾਸ ਪਤ੍ਰ[14] ਬੰਧ ਮੋਖਦਾਇ ਹੈ ।
ਸੀਤ ਗ੍ਰੀਖਮਾਦਿ ਬਰਖਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ[15] ਬਰਖ ਮੈ
ਨਿਸਿ ਦਿਨ ਹੋਇ ਲਘੁ ਦੀਰਘ ਦਿਖਾਇ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਪਉਨ[16] ਗਉਨ ਗਤਿ
ਸੰਗਮ ਸੁਗੰਧ ਬਿਰਗੰਧ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਹੈ ॥੧੫੬॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਮਭੁਤ' ਹੈ । [2]ਸ੍ਰਤਿ (ਲ) [3]ਪਿਅ (ਯ, ਲ) [4]ਹੈ (ਪ) ਹੋ (ਲ) [5]ਸੀਚਾਨੇ (ਲ) [6]ਜਾਤੈ (ਯ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਭਲੇ ਹੈ । [9]ਪ੍ਰਿਯ (ਲ) [10]ਪ੍ਰਿਤਿ (ਪ) [11]ਬੈਠੈ (ਪ) [12]ਰੰਗ (ਲ) [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਧਾਰਨਕ' ਹੈ । [14]ਪ੍ਰਤ (ਯ) [15]ਜਿਬਿਧਿ (ਲ) [16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਨ' ਹੈ ।

ਚਤੁਰ ਪਹਰ ਦਿਨ ਜਗਤਿ ਚਤੁਰ ਜੁਗ
ਨਿਸਿ ਮਹਾ ਪਰਲੈ[1] ਸਮਾਨਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹੈ ।
ਉਤਮ ਮਧਿਮ ਨੀਚ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਸੰਸਾਰ ਗਤਿ
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ[2] ਆਸਕਤਿ ਹੈ ।
ਰਜਿ[3] ਤਮਿ ਸਤਿ ਗੁਨ ਅਉਗੁਨ ਸਿਮ੍ਰਤ ਚਿਤ[4]
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਬਿਰਲੋਈ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ ।
ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਸਾਰ ਚਉਪਰ ਕੋ ਖੇਲੁ ਜਗ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਜੁਗਲ ਹੋਇ ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਹੈ ॥੧੫੭॥

ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਤ ਸਲਿਲ ਮਿਲ
ਹੋਇ ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਰੰਗ ਜਗਤ ਮੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲਿ ਪਵਨ ਸੁਗੰਧ ਸੰਗਿ
ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਸੂਤ੍ਰ ਬ੍ਰਿਗੰਧ[5]† ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਪਾਕ ਸਾਕ ਬਿੰਜਨ ਮਿਲਤ ਘ੍ਰਿਤ
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਸ੍ਵਾਦੁ ਰਸੁ ਰਸਨਾ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਸੂਰੀ ਅਉ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਖਾਏ ਤੇ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥੧੫੮॥

ਬਾਲਕ ਕਿਸੋਰ[6] ਜੋਬਨਾਦਿ ਅਉ ਜਰਾ[7] ਬਿਵਸਥਾ
ਏਕ ਹੀ ਜਨਮ ਹੋਤ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨਿਸਿ ਦਿਨਿ ਤਿਥਿ ਵਾਰ[8] ਪਛ ਮਾਸੁ ਰੁਤਿ[9]
ਚਤੁਰ ਮਾਸਾ[10] ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਬਰਖ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ।
ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ[11] ਅਉ* ਸਖੋਪਤਿ ਅਵਸਥਾ ਕੈ
ਤੁਰੀਆ ਪ੍ਰਗਾਸ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[12] ਉਪਕਾਰ ਹੈ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਸਾਧਸੰਗ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਤ[13]
ਭਗਤ ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ ਹੈ ॥੧੫੯॥

ਜੈਸੇ ਚਕਈ ਮੁਦਿਤ ਪੇਖਿ [14]ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਿਸਿ
ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦੇਖਿ[14] ਕੂਪ ਮੈ ਪਰਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕਾਚ ਮੰਦਰ ਮੈ ਮਾਨਸ ਅਨੰਦਮਈ[15]
ਸ੍ਵਾਨ ਪੇਖਿ ਆਪਾ[16] ਆਪੁ ਭੂਸਿ[17] ਕੈ ਮਰਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਰਵਿਸੁਤਿ[18] ਜਮ ਰੂਪ ਅਉ ਧਰਮਰਾਇ
ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕੈ ਭਾਉ ਭੈ ਕਰਤ ਹੈ ।

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਹਰਲੈ' ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਨਮਨ' ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤਜ' ਹੈ । [4]ਚਿਤ ਚਿਤ (ਅ) [5]'ਅ' 'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਬਿਰਧ ਹੈ । [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਿਸੋਰ' ਹੈ । [7]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਵਰਾ' ਹੈ । [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥਾ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਾਪਾਰ' ਹੈ । [9]ਰਤਿ (ਪ) [10]ਮਾਸ (ਜ, ਲ) [11]ਸੁਫਨ (ਲ) [12]ਗਤਾਨ (ਲ) [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਸੰਗ' ਹੈ । [14]'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ 'ਬਿੰਬ ਸੂਰ ਹੀਕੋ ਦੇਖ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਸਿੰਘ' ਹੈ । [15]ਨਾਨੰਦਮਈ (ਪ) [16]ਅਪਾ (ਪ) ਆਪ (ਯ) [17]ਭੂਲ (ਲ) [18]ਰਵਿਸੂਤਿ (ਪ)

ਤੈਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨਤ [ਨ][1] ਚੀਨਤ ਚਰਤ ਹੈ ॥੧੯੦॥

ਜੈਸੇ ਤਉ[2] ਸਲਿਲ ਮਿਲਿ ਬਰਨ ਬਰਨ ਬਿਖੈ
ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਰੰਗ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵਈ।
ਜੈਸੇ ਘ੍ਰਿਤ ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਪਾਕ ਸਾਕ ਸੰਗ ਮਿਲੈ
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਸਨਾ ਚਖਾਵਈ।
ਜੈਸੇ ਸ੍ਵਾਂਗੀ ਏਕੁ ਹੁਇ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਭੇਖ ਧਾਰੈ
ਜੋਈ ਜੋਈ* ਸ੍ਵਾਂਗੁ ਕਾਛੈ ਸੋਈ ਤਉ ਕਹਾਵਈ।
ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਸੰਗ ਦੋਖੁ ਲੇਪ[3]
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਏਕ ਟੇਕ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥੧੯੧॥

ਸਾਗਰ ਮਥਤ ਜੈਸੇ ਨਿਕਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਨ ਬਿਕਾਰ ਸਮਸਰਿ ਹੈ।
ਬਿਖੁ ਅਚਵਤ ਹੋਤ [4]ਰਤਨ [5]ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ[4]
ਅਚਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੂਏ[6] ਜੀਵਤ ਅਮਰ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਤਾਰੋ ਤਾਰੀ ਏਕ ਲੋਸਟ ਸੈ[7] ਪ੍ਰਗਟ ਹੁਇ
ਬੰਧ[8] ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਸੰਸਾਰ ਬਿਸਥਰ[9] ਹੈ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸਨ ਅਉ[10] ਮਜੀਠ ਗਤਿ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਟੇਵਸੇ ਨ ਟਰਿ ਹੈ ॥੧੯੨॥

ਬਰਖਾ ਸੰਜੋਗੁ ਮੁਕਤਾਹਲ ਓਰਾ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਪਟਉਪਕਾਰ ਅਉ ਬਿਕਾਰੀ ਤਉ† ਕਹਾਵਈ।
ਓਰਾ ਬਰਖਤ ਜੈਸੇ ਧਾਨ ਪਾਸ ਕੋ ਬਿਨਾਸੁ
ਮੁਕਤਾ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਸਭਾ ਸੋਭਾ[11] ਪਾਵਈ।
ਓਰਾ ਤਉ ਬਿਕਾਰ ਧਾਰਿ ਦੇਖਤ ਬਿਲਾਇ ਜਾਇ
ਪਰਉਪਕਾਰ[12] ਮੁਕਤਾ ਜਿਉ ਠਹਰਾਵਈ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ[13] ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਰੈ ਨ ਦੁਰਾਵਈ ॥੧੯੩॥

ਲਜਾ ਕੁਲ ਅੰਕਸੁ ਅਉ ਗੁਰਜਨ ਸੀਲ ਡੀਲ
ਕੁਲਾਬਧੂ ਬ੍ਰਤ ਕੈ ਪ੍ਰਤਿਬ੍ਰਤ[14] ਕਹਾਵਈ।
ਦੁਸਟ ਸਭਾ ਸੰਜੋਗ ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਸੰਗੁ
ਬਹੁ ਬਿਬਿਚਾਰ[15] ਧਾਰਿ ਗਨਕਾ ਬੁਲਾਵਈ।
ਕੁਲਾਬਧੂ ਸੁਤ ਕੋ ਬਖਾਨੀਅਤ ਗੋਤ੍ਰਾਚਾਰ
ਗਨਿਕਾ ਸੁਆਨ[16] ਪਿਤਾ ਨਾਮੁ ਕੋ ਬਤਾਵਈ।

---

[1]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [2]ਔ (ਯ) [3]ਨੇਖ (ਲ) [4]ਬਿਨਾ ਸੰਭਾਲ (ਲ) [5]ਰਤਨ ਜਨਮ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੁਏ' ਹੈ। [7]ਮੈ (ਲ) [8]ਬੰਦ (ਲ) [9]ਬਿਸਥਾਰ (ਲ) [10]ਸਨਉ (ਅ) [11]ਸੋਭ (ਲ) [12]ਪਰਉਪਕਾਰੀ (ਪ, ਲ) [13]ਜਗਤ (ਲ) [14]ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ (ਪ) [15]ਬਿਚਾਰਿ (ਯ) ਬਿਵਿਚਾਰ (ਲ) [16]ਸੁਆਨ (ਪ)

ਦੁਰਮਤਿ ਲਾਗਿ ਜੈਸੇ ਕਾਗੁ ਬਨ ਬਨ ਫਿਰੈ
ਗੁਰਮਤਿ ਹੰਸੁ ਏਕ ਟੇਕ ਜਸੁ ਪਾਵਈ ॥੧੯੪॥

ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਧਾਰਿ ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਗੁਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਬਿਧਿ[1] ਬਿਧਾਨੀ ਹੈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਪਦਵੀ ਭਗਤਿ ਅਉ ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ[2] ਹੈ ।
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਸੰਗ ਚੋਰ ਜਾਰ ਅਉ ਜੂਆਰੀ
ਠਗ ਬਟਵਾਰਾ ਮਤਵਾਰਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ ।
ਅਪੁਨੇ ਅਪੁਨੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਸੁਖੁ ਮਾਨੈ ਬਿਸੁ
ਗੁਰਮਤਿ ਗਤਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਹਿਚਾਨੀ ਹੈ ॥੧੯੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ[3] ਅਸਟਧਾਤੂ[4] ਡਾਰੀਅਤ ਨਾਉ ਬਿਖੈ
ਪਾਰਿ ਪਰੈ ਤਾਹਿ ਤਊ[5] ਵਾਰ ਪਾਰ ਸੋਈ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਧਾਤੁ ਅਗਨਿ ਮੈ ਹਤ ਹੈ ਅਨਿਕ ਰੂਪ
ਤਊ ਜੋਈ ਸੋਈ ਪੈ ਸੁ ਘਾਟ ਠਾਟ ਹੋਈ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਧਾਤੁ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸ ਪੁਨਿ ਕੰਚਨ ਹੁਇ
ਮੋਲਕੈ ਅਮੋਲਾਨੂਪ ਰੂਪ ਅਵਲੋਈ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਪਾਰਸ ਗੁਰ ਪਰਸਿ ਪਾਰਸ ਹੋਤ
ਸੰਗਤਿ ਹੁਇ[6] ਸਾਧਸੰਗ ਸਤਸੰਗ ਪੋਈ ਹੈ ॥੧੯੬॥

ਜੈਸੇ ਘਰ ਲਾਗੈ ਆਗਿ ਭਾਗਿ ਨਿਕਸਤ ਖਾਨ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਰੋਸੀ ਧਾਇ ਜਰਤ ਬੁਝਾਵਈ[7] ।
ਗੋਧਨ ਹਰਤ ਜੈਸੇ ਕਰਤ ਪੁਕਾਰ[8] ਗੋਪ
ਗਾਉ ਮੈ ਗੁਹਾਰ[9] ਲਾਗਿ ਤੁਰਤ ਛਡਾਵਈ ।
ਬੂਡਤ ਅਥਾਹ ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਿਖੈ[10]
ਪੇਖਤ ਪੈਰਊਆ[11] ਵਾਰ ਪਾਰ ਲੈ ਲਗਾਵਈ[12] ।
ਤੈਸੇ ਅੰਤ ਕਾਲ[13] ਜਮ ਜਾਲ ਕਾਲ ਬਿਆਲ ਗ੍ਰਸੇ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ [14]ਸੰਤ ਸੰਕਟ[14] ਮਿਟਾਵਹੀ ॥੧੯੭॥

ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕ੍ਰੋਧ ਨਿਰਲੋਭ[15] ਨਿਰਮੋਹ
ਨਿਹਮੇਵ[16] ਨਿਹਟੇਵ, ਨਿਰਦੋਖ ਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਰਲੇਪ, ਨਿਰਬਾਨ, ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਬੈਰ[17]
ਨਿਰਬਿਘਨਾਦਿ[18] ਨਿਰਾਲੰਬ[19] ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ
ਨਿਹਚਲ ਨਿਹਭ੍ਰਾਤਿ ਨਿਰਭੈ ਨਿਰਾਸੀ ਹੈ ।

---

[1]ਬਿਬਦ (ਲ) [2]ਭਗਤਿ ਗਿਆਨੀ (ਯ) [3]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤੋ' ਹੈ । [4]ਅਸਟਧਾਤੁ (ਪ, ਅ) ਪਸ੍ਰਧਾਤ (ਯ) [5]ਤਉ (ਲ) [6]ਹੋਇ (ਲ) [7]ਬੁਝਾਵਹੀ (ਪ,ਅ) [8]ਉਪਕਾਰ (ਯ) ਪੁਕਾਰ (ਪ,ਲ) [9]ਗੁਹਰ (ਪ) [10]ਵਿਖੈ (ਲ) [11]ਪੈਰ ਉਰਾ (ਲ) [12]ਲਗਾਵਹੀ (ਪ, ਅ) [13]ਕਾਲ ਸਮੈ (ਅ) [14]ਸੰਗ੍ਰ ਸੰਤ ਸੁ (ਲ) [15]ਨ੍ਰਿਲੋਭ (ਲ) [16]ਨਿਹੰਮੇਵ (ਯ) [17]ਨਿਰਵੈਰ (ਲ) [18]ਨਿਰਬਿਘਾਨਾ (ਪ) [19]ਨਿਰਾਲੰਭ (ਪ, ਯ)

ਨਿਹਕਰਮ, ਨਿਹਭਰਮ ਨਿਹਸਰਮ ਨਿਹਸ੍ਵਾਦ
ਨਿਰਬਿਵਾਦ ਨਿਰੰਜਨ ਸੁੰਨਿ ਮੈ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ ॥੧੬੮॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧਸੰਗਿ
ਪਰਮਾਦਭੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸੇ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਮੈ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਜਿਉ ਤਰੰਗ ਗੰਗ[1]
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਮੈ ਅਨੇਕ ਰਸ ਹੁਇ ਬਿਲਾਸੇ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਗੰਧ ਸੰਧਿ[2] ਮੈ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ[3] ਕੋਟਿ
ਪ੍ਰੇਮ ਸ੍ਰ੍ਰੁਤਿ[4] ਅਨਿਕ ਅਨਾਹਦ ਉਲਾਸੇ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਅਸਪਰਸ ਕੋਮਲਤਾ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸੇ ਹੈ ॥੧੬੯॥

ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਸਮਸਰਿ ਪੁਜਿਸਿ ਨ ਕੋਊ ਰੰਗ
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪੁਜਿਸਿ ਨ ਅਨਰਸ ਸਮਾਨਿ ਕੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਗੰਧ ਪੁਜਿਸਿ ਨ ਆਨ ਕੋਊਐ ਸੁਗੰਧ
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਪੁਜਸਿ[5] ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਨ ਆਨ ਕੈ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਲੁ ਤੁਲਿ ਨ ਪੁਜਸਿ ਤੋਲੁ ਤੁਲਾਧਾਰ
ਮੋਲ ਪ੍ਰੇਮ[6] ਪੁਜਸਿ ਨ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਕੈ ।
ਏਕ ਬੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪੁਜਸਿ ਨਹੀ ਬੋਲ ਕੋਊ
ਗਿਆਨ[7] ਉਨਮਾਨ ਅਸ ਥਕਤ ਕੋਟਾਨਿ ਕੈ ॥੧੭੦॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਸ
ਆਨਦ ਸਹਜ ਸੁਖ ਬਿਸਮ ਕੋਟਾਨਿ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸੋਭ ਲੋਭ ਕੈ ਲਭਿਤ ਹੋਇ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਛਬਿ ਛਬਿ ਕੈ ਲੁਭਾਨਿ[8] ਹੈ ।
ਕੋਮਲਤਾ ਕੋਟਿ ਲੋਟਪੋਟ[9] ਹੁਇ ਕੋਮਲਤਾ ਕੈ
ਸੀਤਲਤਾ ਕੋਟਿ ਓਟ[10] ਚਾਹਤ[11] ਹਿਰਾਨਿ ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੋਟਾਨਿ ਅਨਹਦ ਗਦ ਗਦ ਹੋਤ
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਤਿਹ ਸੰਪਟ ਸਮਾਨਿ ਹੈ ॥੧੭੧॥

ਸੋਵਤ ਪੈ ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਬਿਖੈ ਉਨਮਨੀ[12] ਜੋਤਿ ਹੈ ।
ਸੁਰਾਪਾਨ ਸ੍ਵਾਦ ਮਤਵਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਸੰਨ ਜਿਉ
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਅਨਭੈ ਉਦੋਤੁ ਹੈ ।
ਬਾਲਕ ਪੈ ਨਾਦ ਬਾਦ[13] ਸਬਦ ਬਿਧਾਨ ਚਾਹੈ
ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਰੁਨਝੁਨ ਸ੍ਰ੍ਰੁਤਿ[14] ਸੋਤੁ[15] ਹੈ ।

---

[1]ਰੰਗ (ਲ) [2]ਸਿਧਿ (ਪ) [3]ਸਮਬੰਧ (ਲ) [4]ਸੁਰਤਿ (ਲ) [5]ਪੁਜਸਿਨ (ਪ) [6]ਪ੍ਰੇਮਤੋਲ [7]ਗਯਾਨ (ਲ) [8]ਲੋਭਾਨ (ਯ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੋਟਪਟ' ਹੈ । [10]ਉਟ (ਪ) [11]ਚਹਤ (ਪ) [12]ਉਨਮਾਨੀ (ਪ, ਅ) [13]ਦਾਦ (ਲ) [14]ਸੁਰਤਿ (ਲ) [15]ਸ੍ਰੋਤ (ਪ)

ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਮੈ[1] ਬੀਤੈ
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਜਿਉ ਤਰੋਵਰ ਨ ਗੋਤ ਹੈ ॥੧੭੨॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਮੈ ਬੀਤੈ[2]
ਮਦਨ ਮਦੋਨ ਮਤਿਵਾਰੋ ਜਗ ਜਾਨੀਐ ।
ਘੂਰਮ ਹੁਇ ਘਾਇਲ ਸੌ ਘੂਮਤ ਅਰੁਨ ਦ੍ਰਿਗ
ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਤਾ ਨਿਲਜ ਲਜਾ[3] ਹੂ ਲਜਾਨੀਐ ।
ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ ਕਥਾ ਅਕਥ ਕੈ ਮੋਨਬ੍ਰਤ
ਅਨਰਸ ਰਹਿਤ[4] ਉਤਰ[5] ਬਖਾਨੀਐ ।
ਸੁਰਤਿ ਸੰਕੋਚ ਸਮਸਰਿ ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ
ਪਗ[6] ਡਗਮਗ ਜਤ ਕਤ ਬਿਸਮਾਨੀਐ ॥੧੭੩॥

ਤਨਕ ਹੀ ਜਾਵਨ[7] ਕੈ ਦੂਧ ਦਧ ਹੋਤ ਜੈਸੇ
ਤਨਕ ਹੀ ਕਾਂਜੀ ਪਰੈ[8] ਦੂਧ ਫਾਟਿ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਤਨਕ ਹੀ ਬੀਜ ਬੋਏ ਬਿਰਖ ਬਿਥਾਰ ਹੋਇ
ਤਨਕ ਹੀ ਚਿਨਗ ਪਰੇ ਭਸਮ ਹੁਇ[9] ਸਮਾਤ ਹੈ ।
ਤਨਏ ਹੀ ਖਾਏ ਬਿਖੁ ਹੋਤ ਹੈ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ
ਤਨਕ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਅਮਰੁ ਹੋਇ[10] ਗਾਤ ਹੈ ।
ਸੰਗਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਗਨਿਕਾ ਬਿਵਾਹਿਤਾ ਜਿਉ
ਤਨਕ ਮੈ ਉਪਕਾਰ ਅਉ ਬਿਕਾਰ ਘਾਤ ਹੈ ॥੧੭੪॥

ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ
ਸੋਈ ਤਉ ਅਸਾਧਿ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰ ਹੈ ।
ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ
ਸੋਈ ਤਉ[11] ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਬਾਦੁ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ ।
ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ ਅਸਨ ਬਸਨ ਕੈ ਮਹਾਪ੍ਰਸਾਦ
ਸੋਈ ਤਉ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਬਿਖਮ ਅਹਾਰ ਹੈ ।
ਦੁਰਮਤਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਹੁਇ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰ ਹੈ ।੧੭੫॥

ਗੁਰਮਤਿ ਚਰਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ[12] ਹੁਇ
ਦੁਰਮਤਿ ਲੋਚਨ ਅਛਤ ਅੰਧ ਕੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ
ਦੁਰਮਤਿ ਕਠਿਨ ਕਪਾਟ ਸਨਬੰਧ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਦੁਰਮਤਿ ਮੁਖਿ ਦੁਰਬਚਨ ਦੁ_ਗੰਧ[13] ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਨ ਹਰਖ ਸੋਗ
ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਗ੍ਰਹ[14] ਬਿਰੋਧ ਕ੍ਰੋਧ ਸੰਧਿ ਹੈ ॥੧੭੬॥

---

[1]ਜਾਮੋ (ਲ) [2]ਬੀਤੈ (ਪ, ਅ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਾ' ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗਹਿਤ' ਹੈ । [5]ਰੁਤਰ (ਪ, ਅ, ਲ) [6]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਖ' ਹੈ । [7]ਜਾਮਨ (ਲ) [8]ਪਰੋ (ਯ, ਲ) [9]ਹੋਇ (ਲ) [10]ਹੁਇ (ਪ, ਅ, ਲ) [11]ਤਟ (ਲ) [12]ਦ੍ਰਿਸ੍ਰ (ਲ) [13]'ਅ' ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਦ੍ਰਿਗੰਧ' ਹੈ । [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬ੍ਰਿਗਹ' ਹੈ ।

ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਕਾਮ ਚੇਸਟਾ ਸੰਜੋਗ ਜਤ ਸਤਵੰਤ ਹੈ ।
ਕ੍ਰੋਧ ਕੇ ਬਿਰੋਧ ਬਿਖੈ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਮੋਖ
ਲੋਭ ਲਹਰੰਤਰ ਧਰਮ ਧੀਰ ਜੰਤ ਹੈ ।
ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਕੈ ਅਰਥ ਪਰਮਾਰਥ[1] ਸੈ
ਅਹੰਮੇਵ ਟੇਵ ਦਇਆ ਦ੍ਰਵੀਭੂਤ ਸੰਤ ਹੈ ।
ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਚਿਤ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਤਾ ਸੁਭਾਵ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਉ ਬਿਕਾਰ ਮੂਲ ਮੰਤ ਹੈ ।।੧੭੭।।

ਸਤਿਗੁਨ ਸਿਖ ਰਿਦੈ ਪ੍ਰਥਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਬਸੈ
ਤਾ ਪਾਛੈ ਕਰਤ ਆਗਿਆ ਮਇਆ+ [ਕੈ][2] ਮਨਾਵਈ ।
ਆਗਿਆ ਮਾਨਿ ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਿ ਫਲ ਨਿਜਪਦ ਪਾਵਈ ।
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ
ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਕਥਾ ਕਹਤ ਨ ਆਵਈ ।
ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਭਾਉ ਕਰਿ ਪੂਜਤ ਪਦਾਰਬਿੰਦ
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕੈ[3] ਮਨੋਰਥ ਪੁਜਾਵਈ ।।੧੭੮।।

ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ[4] ਭੇਟਤ ਅਧਾਨ ਨਿਰਮਾਨ ਹੋਤ
ਬਾਂਛਤ ਬਿਧਾਨ ਖਾਨ ਪਾਨ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਹੈ ।
ਜਨਮਤ ਸੁਤ[5] ਖਾਨ ਪਾਨ ਕੋ ਸੰਜਮੁ ਕਰੈ
ਸੁਤ ਹਿਤ ਰਸ ਕਸ ਸਕਲ ਤਿਆਗਿ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਇ
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਅਨਤ ਨ ਲਾਗਿ ਹੈ ।
ਨਿਸਿ ਅੰਧਕਾਰ ਭਵਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ[6]
ਪੰਚ ਤਸਕਰ ਜੀਤਿ ਸਿਖ ਹੀ ਸੁਜਾਗਿ ਹੈ ।।੧੭੯।।

ਸਤਿਗੁਰ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਬਾਲਕ ਸਿਖ
ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਜ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰ ਹੈ ।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿਕ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਨ ਗੰਮਿਤਾ ਹੈ
ਨਿਗਮ ਸੇਖਾਦਿ[7] ਨੇਤ ਨੇਤ ਕੈ ਉਚਾਰ ਹੈ ।
ਚਤੁਰ ਪਦਾਰਥ ਤ੍ਰਿਕਾਲ[8] ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਚਾਹੈ
ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੁਰਸਰ ਸਰਧਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ।
ਪੂਜਨ ਕੇ ਪੂਜ ਅਰੁ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰੈ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰ ਬਿਮਲ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ।।੧੮੦।।

---

[1]ਪ੍ਰਮਾਰਥ (ਯ, ਲ) [2]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [3]ਕੇ (ਪ, ਅ) [4]ਪ੍ਰਿਆ (ਪ, ਅ)
[5]ਸੂਤ (ਯ) [6]ਬਿਖ (ਲ) [7]ਸੇਖਾਦਿਕ (ਯ) ਸੋਖਾਦਿ (ਲ) [8]ਤ੍ਰਿਕਾਰ (ਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਿ ਫਲ ਚਾਖਤ [ਭਈ][1] ਉਲਟੀ
ਤਨ ਸਨਾਤਨ ਮਨ ਉਨਮਨ ਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਦੁਰਮਤਿ ਉਲਟਿ ਭਈ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਰਿਦੈ
ਦੁਰਜਨ ਸੁਰਜਨ ਕਰਿ ਪਹਿਚਾਨੇ ਹੈ ।
ਸੰਸਾਰੀ ਸੈ ਉਲਟਿ ਪਲਟਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਏ
ਬਗ ਬੰਸ ਹੰਸ ਭਏ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨੇ[2] ਹੈ ।
ਕਾਰਨ ਅਧੀਨ ਦੀਨ ਕਾਰਨ ਕਰਨ[3] ਭਏ
ਹਰਨ ਭਰਨ ਭੇਦ ਅਲਖ ਲਖਾਨੇ ਹੈ ॥੧੮੧॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਚਾਖਤ ਉਲਟੀ ਭਈ
ਜੋਨਿ ਕੈ ਅਜੋਨਿ ਭਏ ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਹੈ ।
ਜੰਤਨ ਤੇ ਸੰਤ ਅਉ ਬਿਨਾਸੀ ਅਬਿਨਾਸੀ ਭਏ
ਅਧਮ+ ਅਸਾਧ ਭਏ ਸਾਧ[4] ਪਰਬੀਨ[5] ਹੈ ।
ਲਾਲਚੀ ਲਲੂਜਨ ਤੇ[6] ਪਾਵਨ ਕੈ ਪੂਜ ਕੀਨੇ
ਅੰਜਨ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿਰੰਜਨਈ ਦੀਨ ਹੈ ।
ਕਾਟਿ ਮਾਇਆ ਫਾਸੀ ਗੁਰ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਕੀਨੇ
ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸੀ ਪ੍ਰਿਆ[7] ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਭੀਨ[8] ਹੈ ॥੧੮੨॥

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਅਸਚਰਜਮੈ[9]
ਦਰਸਨੀ ਹੋੜ ਖਟ ਦਰਸ ਅਤੀਤ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ
ਸੇਵਕੁ ਨ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਕੀ ਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ
ਆਨ ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀ ਨ ਸਿਖਨ[10] ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ[11] ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪੰਗਤਿ ਸੁਖ
ਹੰਸ ਬੰਸ ਮਾਨਸਰਿ ਅਨਤ ਨ ਚੀਤ ਹੈ ॥੧੮੩॥

ਘੋਸਲਾ ਮੈ ਅੰਡਾ ਤਜਿ ਉਡਤ ਅਕਾਸਚਾਰੀ
ਸੰਧਿਆ ਸਮੈ ਅੰਡਾ ਹੇਤਿ ਚੇਤਿ ਫਿਰਿ ਆਵਈ ।
ਤਿਰੀਆ[12] ਤਿਆਗਿ ਸੁਤ ਜਾਤ ਬਨ ਖੰਡ ਬਿਖੈ
ਸੁਤ ਕੀ ਸੁਰਤਿ ਗ੍ਰਿਹ ਆਇ ਸੁਖ ਪਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਕੁੰਡ[13] ਕਰਿ ਛਾਡੀਅਤ ਜਲਚਰੀ
ਜਬ ਚਾਹੇ[14] ਤਬ ਗਹਿ ਲੇਤ ਮਨਿ ਭਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਭ੍ਰਮਤ ਹੈ ਚਤੁਰਕੁੰਟ
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਹਿਥ ਬਿਹੰਗ ਠਹਰਾਵਈ ॥੧੮੪॥

---

[1]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [2]ਗਜਾਨੇ (ਲ) [3]ਕਰੰਨ (ਪ, ਅ, ਯ) [4]ਸਾਖ (ਲ)
[5]ਪ੍ਰਬੀਨ (ਲ) [6]ਭਏ (ਪ) ਤੇ (ਯ) [7]ਪ੍ਰਿਅ (ਪ, ਯ, ਲ) [8]ਭੀਨੇ (ਯ, ਲ) [9]ਅਸ੍ਰਚਰਜਮੈ (ਯ)
[10]ਸਿਖਨ (ਯ, ਲ) [11]ਤਿਰਪਾ (ਯ) [12]ਤਿਤੀਆ (ਲ) [13]ਕੁੰਭ (ਲ) [14]ਚਾਹੈ (ਪ, ਯ)

ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਮੈ ਨ ਪਾਈਐ ਬਰਨ ਤੈਸੋ
ਖਟ ਦਰਸਨ ਮੈ ਨ ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਹੈ ।
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਸ੍ਰਮਾਨਿ ਖਾਨ
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਮੈ ਨ ਸਬਦ ਉਦੋਤ ਹੈ ।
ਨਾਨਾ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਸ੍ਵਾਦ ਅੰਤਰਿ ਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਮੈ ਨ ਗੰਧਿ ਸੰਧਿ ਹੋਤ ਹੈ ।
ਉਸਨ ਸੀਤਲਤਾ ਸਪਰਸ ਅਪਰਸ ਨ
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਤੁਲਿ ਓਤਪੋਤ ਹੈ ॥੧੮੫॥

ਲਿਖਨੁ ਪੜਨੁ ਤਉ ਲਉ ਜਾਨੈ ਦਿਸੰਤਰ ਜਉ ਲਉ
ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਹੈ ਬਿਦੇਸ ਕੋ[1] ਸੰਦੇਸ[2] ਕੈ ।
ਦੇਖਤ ਅਉ ਦੇਖੀਅਤ ਇਤ ਉਤ ਦੋਇ ਹੋਇ
ਭੇਟਤ ਪਰਸਪਰ[3] ਬਿਰਹ ਅਵੇਸ ਕੈ ।
ਖੋਇ[4] ਖੋਇ[4] ਖੋਜੀ ਹੋਇ ਖੋਜਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ
ਮ੍ਰਿਗ ਮਦ ਜੁਗਤਿ ਨ[5] ਜਾਨਤ ਪ੍ਰਵੇਸ ਕੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਅੰਤਰਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ
ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੇਵ ਸੇਵਕ ਨਿਰੰਤਰਿ ਆਦੇਸ[6] ਕੈ[7] ॥੧੮੬॥

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਸੰਗ ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕਅੰਗੀ ਹੋਇ
ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਚਕੋਰ ਘਨ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨ ਹੇਤ ਹੈ ।
ਚਕਈ ਅਉ ਸੂਰ ਜਲਿ ਮੀਨ ਜਿਉ ਕਮਲ ਅਲਿ
ਕਾਸਟ ਅਗਨਿ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਕੋ ਉਦੋਤ ਹੈ ।
ਪਿਤ ਸੁਤ ਹਿਤ ਅਰੁ ਭਾਮਨੀ ਭਤਾਰ ਗਤਿ
ਮਾਇਆ ਅਉ ਸੰਸਾਰ ਦੁਆਰ ਮਿਟਤ ਨ ਛੋਤਿ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਸਾਚੋ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਸੁਖਦਾਈ ਓਤਿਪੋਤਿ ਹੈ ॥੧੮੭॥

ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਿਆਰ[8]
ਮਿਥਨ ਬਿਉਹਾਰ ਦੁਖਦਾਈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਬੇਦ ਮਿਰਜਾਦਾ ਮੈ ਕਹਤ ਹੈ ਕਥਾ ਅਨੇਕ
ਸੁਨੀਐ ਨ ਤੈਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮਨ ਮੈ ਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਮੈ ਨ ਜਗਤ ਭਗਤ ਬਿਖੈ
ਰਾਗਨਾਦ [9]ਬਾਦਿ ਆਦਿ[9] ਅੰਤਿ ਹੂ ਨ ਜਾਨੀਐ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਜੈਸੋ
ਤੈਸੋ ਨ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਬਿਖੈ ਅਉਰ ਉਰ[10] ਆਨੀਐ ॥੧੮੮॥

---

[1]ਕੈ (ਅ, ਯ, ਲ) [2]ਸਦੇਸ (ਪ, ਅ) [3]ਪਰਸਪਾਰ (ਅ) [4]ਖੋਜਿ (ਅ) [5]ਨ ਹੋਇ (ਪ) [6]ਅਦੇਸ (ਪ, ਅ, ਲ) [7]ਹੈ (ਅ) [8]ਪਜਾਰ (ਲ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਾਤ ਅੰਤ' ਹੈ। [10]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਉਰ' ਹੈ। ਠਉਰ (ਪ)।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਉ ਕਰੈ
ਹਰੈ ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਰਿਦੈ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ[1] ਨਿਵਾਸ ਹੈ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਲਿ
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਦੁਬਿਧਾ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਨ ਹੁਇ
ਬਿਸਮ ਬਿਸਵਾਸ[2] ਬਿਖੈ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਚਾਇ ਚਿੰਤਾ ਮੈ ਅਤੀਤ ਚੀਤ
ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥੧੮੯॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧਸੰਗਿ
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚੀਤ ਆਸਾ ਮੈ ਨਿਰਾਸ ਹੈ ।
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ[3] ਰਿਦੈ
ਬਰਤੈ ਬਰਤਮਾਨ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ[4] ਏਕ ਅਉ[5] ਅਨੇਕਮੇਕ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸਵਾਸ[6] ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਲਿਵ ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੁਇ[7] ਰੇਨ
ਸਤਿਗੁਰ ਸਤ ਗੁਰਮਤਿ† ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥੧੯੦॥

ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਕੈ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਵਗਿਆ ਗੁਰ
ਨਿੰਦਾ ਗੁਰਦਾਸਨ ਕੈ ਨਾਮ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ।
ਮਹੁਰਾ ਕਹਾਵੈ ਮੀਠਾ ਗਈ ਸੋ ਕਹਾਵੈ ਆਈ
ਰੂਠੀ ਕਉ ਕਹਤ ਤੁਠੀ[8] ਹੋਤ ਉਪਹਾਸ ਹੈ ।
ਬਾਂਝ ਕਹਾਵੈ ਸਪੂਤੀ ਦੁਹਾਗਨਿ ਸੁਹਾਗਨਿ ਕੁਰੀਤਿ[9]
ਸੁਰੀਤਿ ਕਾਟਿਓ ਨਕਟਾ ਕੋ ਨਾਸ ਹੈ ।
ਬਾਵਰੋ ਕਹਾਵੈ ਭੋਰੋ ਆਂਧਰੈ ਕਹੈ ਸੁਜਾਖੋ
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਾਸੁ ਨ ਸੁਬਾਸ[10] ਹੈ ॥੧੯੧॥

ਗੁਰਸਿਖ ਏਕ ਮੇਕ ਰੋਮ ਨ ਪੁਜਸਿ ਕੋਟਿ
ਹੋਮ ਜਗਿ ਭੋਗ ਨਈਬੇਦ ਪੂਜਾਚਾਰ ਹੈ ।
ਜੋਗ ਧਿਆਨ[11] ਗਿਆਨ[12] ਅਧਿਆਤਮ[13] ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧ[14]
ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮਾਦਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਅਉ ਸਾਅੰਗੀਤ
ਸੁਰਸਰ ਦੇਵ ਸਬਲ ਮਾਇਆ ਬਿਸਥਾਰ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਅਸੰਖ ਜਾਕੈ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ[15] ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥੧੯੨॥

---

[1]ਨਿਮਤਾ (ਪ) [2]ਬਿਸ੍ਵਾਸ (ਯ, ਲ) [3]ਸੁਭਾਵ (ਯ) [4]ਸਥੂਲ ਮੂਲ (ਯ) [5]ਔ (ਲ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਵਾਵਾਸ' ਹੈ । [7]ਹੋਇ (ਪ, ਅ, ਯ, ਲ) [8]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਟੂਠੀ' ਹੈ । [9]ਭਰੀਤਿ (ਲ) [10]ਕੋਬਾਸ (ਲ) [11]ਧਜਾਨ (ਲ) [12]ਗਜਾਨ (ਲ) [13]ਅਧਜਾਤਮ (ਲ) [14]ਨਿਧੋ (ਅ, ਯ, ਲ) [15]ਚਰ (ਪ)

ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਜ ਗੁਰਸਿਖ ਮਾਥੈ ਲਾਗੀ
ਬਾਛਤ ਸਕਲ ਗੁਰਸਿਖ ਪਗ ਰੇਨ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਕਮਲਾ ਕਲਪਤਰ
ਪਾਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਕਾਮਧੇਨ ਹੈ ।
ਸੁਰਿ ਨਰ ਨਾਥ ਮੁਨਿ ਤ੍ਰਿਭਵਨ[1] ਅਉ ਤ੍ਰਿਕਾਲ
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਜੇਨ ਕੇਨ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਅਸੰਖ ਜਾਕੈ
ਨਮੋ ਨਮੋ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇਨ ਹੈ ॥੧੯੩॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਅਤਿ
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤ ਭਾਇ ਚਾਇ ਕੈ ਚਈਲੇ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ[2]
ਬਚਨ ਤੰਬੋਲ ਸੰਗ ਰੰਗ[3] ਹੁਇ ਰੰਗੀਲੇ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਰਸਿਕ ਰਸੀਲੇ ਹੈ ।
ਸੋਭਾ ਨਿਧਿ ਸੋਭ ਕੋਟਿ ਓਟ ਲੋਭ ਕੈ ਲੁਭਿਤ
ਕੋਟਿ ਛਬਿ ਛਾਹ ਛਿਪੈ ਛਬਿ ਕੈ ਛਬੀਲੇ ਹੈ ॥੧੯੪॥

ਗੁਰਸਿਖ ਏਕਮੇਕ ਰੋਮ[4] ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਹਿਮਾ ਕੌ ਪਾਵਈ ।
ਏਕ ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ[5] ਕੌ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਮਾਵਈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਾਧਸੰਗ ਮੈ ਨਿਵਾਸ
ਦਾਸਨ[6] ਦਾਸਾਨ ਮਤਿ ਆਪਾ ਨ ਜਤਾਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰ ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਹੈ
ਓਤਿਪੋਤਿ ਜੋਤਿ ਵਾਕੀ† ਵਾਹੀ ਬਨਿ ਆਵਈ ॥੧੯੫॥

ਪਵਨਹਿ ਪਵਨ ਮਿਲਤ ਨਹੀ ਪੇਖੀਅਤ
ਸਲਿਲੇ ਸਲਿਲ ਮਿਲਤ ਨਾ[7] ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਜੋਤੀ ਮਿਲੇ[8] ਜੋਤਿ ਹੋਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕੈਸੇ ਕਰਿ
ਭਸਮਹਿ ਭਸਮ ਸਮਾਨੀ ਕੈਸੇ ਜਾਨੀਐ ।
ਕੈਸੇ ਪੰਚਤਤ ਮੇਲੁ ਖੇਲੁ ਹੋਤ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ
ਬਿਛੁਰਤ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜਮੈ[9]
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਅਗਮਿਤਿ[10] ਕੈਸੇ ਉਰ ਆਨੀਐ ॥੧੯੬॥

---

[1]ਤ੍ਰਿਭਵਨੇ (ਪ) [2]ਅਸੁਚਰਜਮੈ (ਯ) [3]ਸੰਗ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁ' ਹੈ । [5]'ਪ' 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਬਿਥਾਰੇ ਹੈ । [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਸਨ' ਹੈ । [7]ਨਾਪਹਿ (ਯ) ਨਹੀ (ਲ) [8]ਮਿਲੈ (ਪ,ਅ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸੁਚਰਜਮੈ ਹੈ । [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਗਮਤਿ' ਹੈ ।

ਚਾਰਕੁੰਟ ਸਾਤਦੀਪ ਮੈ ਨ ਨਵਖੰਡ ਬਿਖੈ
ਦਹਦਿਸ[1] ਦੇਖੀਐ ਨ ਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਜਾਨੀਐ ।
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ[2] ਉਨਮਾਨ ਕੈ ਨ ਦੇਖਿਓ[3] ਸੁਨਿਓ
ਸ੍ਵਰਗ ਪਇਆਲ ਮ੍ਰਿਤਮੰਡਲ* ਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਭੂਤ ਅਉ ਭਵਿਖ ਨ ਬਰਤਮਾਨ ਚਾਰੋਜੁਗ
ਚਤਰ ਬਰਨ ਖਟ ਦਰਸ ਨ ਧਿਆਨੀਐ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਜੈਸੋ
ਤੈਸੋ ਅਉਰ ਠਉਰ ਸੁਨੀਐ ਨ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥੧੯੭॥

ਊਖ ਮੈ ਪਿਊਖ[4] ਰਸ ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ ਹੋਇ
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਤਾਸ ਨਾਸਕਾ ਨ ਹੋਤ ਹੈ ।
ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੁਰਤਿ ਬਿਹੂਨ ਬਿਸਮਾਦ ਗਤਿ
ਬਿਬਿਧਿ ਬਰਨ[5] ਬਿਨੁ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੋ ਜੋਤਿ ਹੈ ।
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਨ ਸਪਰਸ ਉਸਨ ਸੀਤ
ਕਰ ਚਰਨ[6] ਹੀਨ ਧਰ[7] ਅਉਖਦੀ ਉਦੋਤ ਹੈ ।
ਜਾਹਿ ਪੰਚ ਦੋਖ ਨਿਰਦੋਖ ਮੋਖ ਪਾਵੈ ਕੈਸੇ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਹੁਇ ਅਛੋਤ ਹੈ ॥੧੯੮॥

ਨਿਹਫਲ ਜਿਹਬਾ ਹੈ ਸਬਦ ਸੁਆਦਿ ਹੀਨ
ਨਿਹਫਲ ਸੁਰਤਿ[8] ਨ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਹੈ ।
ਨਿਹਫਲ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ+ ਆਪਾ ਆਪੁ ਦੇਖੀਅਤਿ[9]
ਨਿਹਫਲ[10] ਸ੍ਵਾਸੈ[11] ਨਹੀ ਬਾਸੁ ਪਰਮਾਦੁ ਹੈ ।
ਨਿਹਫਲ ਕਰ ਗੁਰ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਬਿਨੁ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਬਿਹੂਨ ਪਗ ਬਾਦਿ[12] ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਗ ਅੰਗ ਪੰਗ ਸਰਬੰਗ ਲਿਵ
ਸਬਦ[13] ਸੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ ॥੧੯੯॥

ਪਸੁਆ[14] ਮਾਨੁਖ ਦੇਹ ਅੰਤਰਿ ਅੰਤਰੁ ਇਹੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੋ ਬਿਬੇਕ ਅਬਿਬੇਕ ਹੈ ।
ਪਸੁ ਹਰਿਹਾਉ ਕਹਿਓ ਸੁਨਿਓ ਅਨਸੁਨਿਓ ਕਰੈ
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਉਪਦੇਸ ਰਿਦੈ ਟੇਕ ਹੈ ।
ਪਸੂਆ ਸਬਦ ਹੀਨ ਜਿਹਬਾ ਨ ਬੋਲਿ ਸਕੈ
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਬੋਲੈ ਬਚਨ ਅਨੇਕ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਨਿ ਸਮਝਿ ਬੋਲੈ ਬਿਬੇਕੀ
ਨਾਤੁਰ ਅਚੇਤ ਪਸੁ ਪ੍ਰੇਤ ਹੂ ਮੈ ਏਕ ਹੈ ॥੨੦੦॥

---

[1]ਦਿਸੀ (ਯ,ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਦੇਖਜੋ (ਲ) [4]ਪਯੂਖ (ਲ) [5]ਦਰਨ (ਲ) [6]ਚਰ (ਯ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰ' ਹੈ । [8]ਸੁ_ਤਿ (ਯ) [9]ਦੇਖੀਅ (ਪ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਫਲ' ਹੈ । [11]ਸੁਆਸ (ਲ) [12]ਬਾਪ (ਲ) [13]ਦਿਸਟਿ (ਲ) [14]ਪਸੂਆਦ (ਲ)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੀਨ ਪਸੂਆ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੇਹ
ਖੜ ਖਾਇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੈ ਸੁਆਉ[1] ਹੈ ।
ਗੋਬਰ ਗੋਮੂਤ੍ਰ ਸੂਤ੍ਰ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭਏ
ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ ਨਿਖਿਧ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਪਿਆਉ ਹੈ ।
ਬਚਨ[2] ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਸਾਧਨ ਕੈ ਸਾਧ ਭਏ
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਖਲ ਬਚਨ ਦੁਰਾਉ ਹੈ ।
ਰਸਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਰਸਿਕ ਰਸਾਇਨ ਹੁਇ
ਮਾਨਸ ਬਿਖੈ ਧਰ ਬਿਖਮ ਬਿਖੁ ਤਾਉ ਹੈ ॥੨੦੧॥

ਪਸੁ ਖੜਿ ਖਾਤ ਖਲ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ[3] ਹੀਨ
ਮੋਨਿ ਕੈ ਮਹਾਤਮੁ ਪੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੀ ।
ਨਾਨਾ ਮਿਸਟਾਨ [ਖਾਨ][4] ਪਾਨ ਮਾਨਸ ਮੁਖ
ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ ਹੋਇ ਸੋਈ ਭਲੀ ਤਾਹਿ ਜੀ ।
ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਫਲ
ਬਚਨ ਬਿਹੂਨ ਪਸੁ[5] ਪਰਮਿਤਿ ਆਹਿ ਜੀ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਗਤਿ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕਹੀਨ
ਬਿਖਧਰ[6] ਬਿਖਮ ਚਕਤ ਚਿਤੁ ਚਾਹਿ ਜੀ ॥੨੦੨॥

ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਬਿਰਹਾ[7] ਬਿਆਪੈ ਦ੍ਰਿਗਨ ਹੁਇ
ਸ੍ਰਵਨ ਬਿਰਹੁ ਬਿਆਪੈ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ।
ਸੰਗਮ ਸਮਾਗਮ[8] ਬਿਰਹੁ ਬਿਆਪੈ[9] ਜਿਹਬਾ ਕੈ
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਅੰਕਮਾਲ ਕੀ ਰਚਨ ਕੈ ।
ਸਿਹਜਾ ਗਵਨ ਬਿਰਹਾ ਬਿਆਪੈ ਚਰਨ ਹੁਇ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਰਹ ਸ੍ਰਬੰਗ[10] ਹੁਇ ਸਚਨ ਕੈ ।
ਰੋਮ ਰੋਮ ਬਿਰਹ ਬ੍ਰਿਥਾ ਕੈ ਬਿਹਬਲ ਭਈ
ਸਸਾ[11] ਜਿਉ ਬਹੀਰ ਪੀਰ ਪ੍ਰਬਲ ਤਚਨ ਕੈ ॥੨੦੩॥

ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਦਨ ਅਨੂਪ ਰੂਪ
ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ[12] ਨਾਇਕ[13] ਕਹਾਈ ਹੈ ।
ਲੋਚਨ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਮੈ ਤਨਕ ਤਾਰਕਾ[14] ਸਿਆਮ[15]
ਤਾਕੋ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਤਿਲ ਬਨਿਤਾ ਬਨਾਈ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਛਬਿ ਤਿਲ ਛਿਪਤ ਛਾਹ[16]
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸੋਭ ਲੋਭ ਲਲਚਾਈ ਹੈ ।
ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ ਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਭਈ
ਤਿਲ ਕੇ ਤਿਲਕ ਸਰਬ ਨਾਇਕਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ॥੨੦੪॥

---

[1]ਸੁਆਓ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਰਨ' ਹੈ । [3]ਸੁਨੀਯਤਿ (ਲ) [4]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [5]ਪਸੂ (ਅ) [6]ਬਿਖਦਰ (ਲ) [7]ਬ੍ਰਿਹਾ (ਯ, ਲ) [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮਾਰ' ਹੈ । [9]ਬਿਯਾਪੈ (ਲ) [10]'ਪ' 'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰਬਗ' ਹੈ । [11]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੰਸਾ' ਹੈ । [12]ਅਸਚਰਜਮੈ (ਯ, ਲ) [13]ਨਾਇਕਾ (ਯ, ਪ, ਲ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤਰਕ' ਹੈ । [15]ਸ਼ਿਯਾਮ (ਲ) [16]ਛਾਹੇ (ਲ)

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ
ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੇਰੈ[1] ਆਏ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ ਮੁਖ
ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈ ।
ਸੋਭਿਤ ਸਿਜਾਸਨ[2] ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆ ਉਘਰਿ ਗਈ
ਭਈ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾਏ ਹੈ ॥੨੦੫॥

ਦੇਖਬੇ ਕਉ[3] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਦਰਸੁ ਦਿਖਾਇਬੇ ਕਉ
ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ[4] ਦਰਸਨੁ ਦੇਖੀਐ ਦਿਖਾਈਐ[5] ।
ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੁਰਤਿ[6] ਹੈ ਨ [ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨਬੇ ਕਉ][7]
ਕੈਸੇ ਗੁਨਨਿਧਿ ਗੁਨ ਸੁਨੀਐ ਸੁਨਾਈਐ ।
ਮਨ ਮੈ ਨ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਮੈ ਨ ਮਨ
ਨਿਹਚਲ ਹੁਇ[8] ਨ ਉਨਮਨ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ।
ਅੰਗ ਅੰਗ ਭੰਗ ਰੰਗ ਰੂਪ ਕੁਲਹੀਨ ਦੀਨ
ਕੈਸੇ ਬਹਨਾਇਕ[9] ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਕਹਾਈਐ ॥੨੦੬॥

ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਰੋਗੁ ਦੁਖਿਤ ਹੁਇ ਬਿਰਹਨੀ
ਕਹਤ ਸੰਦੇਸ ਪਥਿਕਨ[10] ਪੈ ਉਸਾਸ ਤੇ ।
ਦੇਖਹ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰੇਵਾ
ਪਰ[11] ਕਰ ਨਾਰਿ ਦੇਖਿ ਟਟਤ[12] ਅਕਾਸ ਤੇ ।
ਤੁਮ ਤਉ[13] ਚਤੁਰਦਸ ਬਿਦਿਆ[14] ਕੇ ਨਿਧਾਨ ਪ੍ਰਿਅ[15]
ਤ੍ਰਿਅ ਨ ਛਡਾਵਹੁ ਬਿਰਹ ਰਿਪ ਤ੍ਰਾਸ ਤੇ ।
ਚਰਨ ਬਿਮੁਖ ਦੁਖ ਤਾਰਿਕਾ[16] ਚਮਤਕਾਰ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਹਿ ਰਵਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤੇ ॥੨੦੭॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਦੇਖਿ ਅਉ[17] ਦਿਖਾਵੈ ਆਪ
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਮਿਲਿ ਸੋਭਾ ਦੈ ਸੁਹਾਵਈ
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ[18] ਮੁਖ ਬਚਨ ਸੁਨਾਵੈ[19] ਤਾਹਿ
ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਉਪਜਾਵਈ
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਦਹਦਿਸਿ ਪ੍ਰਗਟਾਵੈ ਤਾਹਿ
ਸੋਈ ਬਹੁਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਕਹਾਵਈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਸਿਹਜਾਸਨਿ ਮਿਲਾਵ ਤਾਹਿ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸ ਕਰਿ ਅਪੀਉ[20] ਪੀਆਵਈ ॥੨੦੮॥

---

[1]ਮੇਰੇ (ਲ) [2]ਸਿਹਜਾਸਨ (ਯ, ਲ) [3]ਕੋ (ਲ) [4]ਪ੍ਰਆ (ਲ) [5]ਦੇਖਾਈਐ (ਪ) [6]ਸੁਰਾਤਿ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਹੋਇ (ਯ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਾਇਕਾ' ਹੈ । [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਥਿਕ' ਹੈ । [11]ਯਰ (ਲ) [12]ਟੂਟਤ (ਪ) [13]ਤੋ (ਲ) [14]ਬਿਦਯਾ (ਲ) [15]ਪ੍ਰਿਆ (ਲ) [16]ਤਾਰਿਕ (ਯ, ਲ) [17]ਔ (ਲ) [18]ਵਾਵੈ (ਲ) [19]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਹਾਵੈ' ਹੈ । [20]ਅਪਿਉ (ਯ, ਲ)

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੈ ਸੁਹਾਵੈ
ਸੋਈ ਸੁੰਦਰੀ ਕਹਾਵੈ ਛਬਿ ਕੈ ਛਬੀਲੀ ਹੈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਬਾਨਕ ਬਧੂ ਬਨਾਵੈ
ਸੋਈ ਬਨਤਾ ਕਹਾਵੈ ਰੰਗ ਮੈ ਰੰਗੀਲੀ ਹੈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਕੀ ਸਬੈ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵੈ
ਸੋਈ ਕਾਮਨੀ[1] ਕਹਾਵੈ ਸੀਲ ਕੈ ਸੁਸੀਲੀ ਹੈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਲੈ ਪੀਆਵੈ
ਸੋਈ ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਕਹਾਵੈ ਰਸਕ ਰਸੀਲੀ ਹੈ ॥੨੦੯॥

ਬਿਰਹ[2] ਬਿਓਗ ਸੋਗ ਸੇਤ ਰੂਪ ਹੁਇ ਕ੍ਰਿਤਾਸ[3]
ਸਭ†* [ਟੂਕ][4] ਟੂਕ ਭਏ ਪਾਤੀ ਲਿਖੀਐ ਬਿਦੇਸ ਤੇ ।
ਬਿਰਹ ਅਗਨਿ ਸੇ ਸਵਾਨੀ[5] ਮਾਸੁ ਕ੍ਰਿਸਨ ਹੁਇ
ਬਿਰਹਨੀ ਭੇਖ ਲੇਖ ਬਿਖਮ ਸੰਦੇਸ ਤੇ ।
ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਰੋਗ ਲੇਖਨਿ ਕੀ ਛਾਤੀ[6] ਫਾਟੀ
ਰੁਦਨ ਕਰਤ ਲਿਖੈ ਆਤਮ ਅਵੇਸ[7] ਤੇ ।
ਬਿਰਹ[8] ਉਸਾਸਨ ਪ੍ਰਗਾਸਨ ਦੁਖਿਤ ਗਤਿ
ਬਿਰਹਨੀ ਕੈਸੇ ਜੀਐ ਬਿਰਹ ਪਰਵੇਸ[9] ਤੇ ॥੨੧੦॥

ਪੁਰਬ[10] ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਿ ਸੁਜਨ ਸਗਾਈ ਹੋਤ
ਸਿਮਰਤ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੰਦੇਸ ਕੈ ।
ਬਿਧਿ ਸੈ ਬਿਵਾਹੇ ਮਿਲਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ
ਬਿਦਿਮਾਨ ਧਿਆਨ ਰਸ ਰੂਪ ਰੰਗ ਭੇਸ ਕੈ ।
ਰੈਨ ਸੈਨ ਸਮੈ ਸ੍ਰੁਤਿ[11] ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ
ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਪਰਮਾਤਮ[12] ਪ੍ਰਵੇਸ ਕੈ ।
ਗਿਆਨ[13] ਧਿਆਨ[14] ਸਿਮਰਨ[15] ਉਲੰਘਿ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਇ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਹੋਤ ਬਿਸਮ ਅਵੇਸ ਕੈ ॥੨੧੧॥

ਏਕ ਸੈ ਅਧਿਕ ਏਕ ਨਾਇਕਾ ਅਨੇਕ ਜਾਕੈ
ਦੀਨ ਕੇ ਦਇਆਲ[16] ਹੁਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਧਾਰੀ ਹੈ ।
ਸਜਨੀ ਰਜਨੀ ਸਜਿ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅਉਸਰ[17] ਮੈ
ਅਬਲੇ[18] ਅਧੀਨ ਗਤਿ ਬੇਨਤੀ ਉਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਜੋਈ ਜੋਈ ਆਗਿਆ ਹੋਇ ਸੋਈ ਸੋਈ ਮਾਨਿ ਜਾਨਿ
ਹਾਥ ਜੋਰੈ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਹੋਇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਚਾਇਕੈ ਚਈਲੋ ਭਜਉ
ਸਫਲ ਜਨਮੁ[19] ਧੰਨਿ ਆਜ ਮੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ ॥੨੧੨॥

---

[1]ਕਾਮਨਾ (ਲ) [2]ਬ੍ਰਿਹ (ਲ) [3]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕ੍ਰਿਤਨੇ' ਹੈ । [4]ਇਹ ਪਾਠ 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਹੈ । [5]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਵਾਨ' ਹੈ । [6]ਛਾਟੀ (ਲ) [7]ਆਵੇਸ (ਯ) ਅਸੇਵ (ਲ) [8]ਬ੍ਰਿਹ (ਲ) [9]ਪ੍ਰਵੇਜ (ਪ,ਯ) [10]ਪੂਰਬ (ਅ,ਲ) [11]ਸ੍ਰਤਿ (ਲ) [12]ਪ੍ਰਮਾਤਮ (ਯ,ਲ) [13]ਗਜਾਨ (ਲ) [14]ਧਜਾਨ (ਲ) [15]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਿਰਮਨ' ਹੈ । [16]ਦਿਆਲ (ਲ) [17]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਉਰਸ' ਹੈ । [18]ਅਬਲੈ (ਲ) [10]ਜਨੰਮ (ਯ)

ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਮੈ ਤਨਕ ਤਾਰਕਾ ਸਿਆਮ[1]
ਤਾਕੋ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬੁ ਤਿਲੁ ਤਿਲਕੁ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਕੋ ।
ਬਨਿਤਾ ਬਦਨ ਪਰਿ ਪ੍ਰਗਟ ਬਨਾਇ ਰਾਖਿਓ
ਕਾਮਦੇਵ ਕੋਟਿ ਲੋਟਪੋਟ ਅਵਿਲੋਕ ਕੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਰੂਪ† ਕੀ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਛਬਿ†
ਸਕਲ ਸਿੰਗਾਰੁ ਕੋ ਸਿੰਗਾਰੁ ਸੁਬ[2] ਥੋਕ ਕੋ ।
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤਿਲਕੀ ਅਤੁਲ ਸੋਭਾ
ਸੁਰਸਤੀ ਕੋਟ ਮਾਨ ਭੰਗ ਧਿਆਨ ਕੋਕ ਕੋ ॥੨੧੩॥

ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਖਟ ਦਰਸਨ ਦੇਖੈ[3]
ਸਕਲ ਦਰਸ ਸਮ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਪੰਚ[4] ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਗੰਮਿ
ਸਰਬ ਸਬਦ ਅਨਹਦ ਸਮਝਾਏ ਹੈ ।
ਮੰਤ੍ਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਕੈ ਅਵੇਸ ਰਿਦੈ
ਆਦਿ ਕਉ ਆਦੇਸ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਹਮਾਏ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਿਕ ਹੁਇ[5]
ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਕੇ ਬਿਬੇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ ॥੨੧੪॥

ਸਤਿ ਬਿਨੁ ਸੰਜਮੁ ਨ ਪਤਿ ਬਿਨੁ ਪੂਜਾ ਹੋਇ
ਸਚ ਬਿਨੁ ਸੋਚ ਨ ਜਨੇਊ ਜਤਹੀਨ ਹੈ ।
ਬਿਨੁ ਗੁਰਦੀਖਿਆ ਗਿਆਨ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਧਿਆਨ
ਭਾਉ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨ ਕਥਨੀ ਭੈ ਭੀਨ ਹੈ ।
ਸਾਂਤਿ ਨ ਸੰਤੋਖ ਬਿਨੁ ਸੁਖੁ ਨ ਸਹਜ ਬਿਨੁ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਬਿਨੁ ਹਿਰਦੈ ਨ ਏਕ ਟੇਕ
ਬਿਨੁ ਸਾਧਸੰਗਤ ਨ ਰੰਗ ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੈ ॥੨੧੫॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਚਰਨ ਕਮਲ ਤਾਹਿ ਜਗ ਮਧੁਕਰ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਗਦ ਗਦ ਹੋਇ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਤਾਹਿ ਜਗਤ ਉਧਰਿ[6] ਹੈ ।
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ[7] ਗੁਰ ਦਇਆ ਨਿਧਾਨ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦੋਖ ਦੁਖ ਹਰਿ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਦਾਸਨ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਦਾਸ
ਤਾਸ ਨ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ ਸਮਸਰਿ ਹੈ ॥੨੧੬॥

---

[1]ਸ੍ਯਾਮ (ਯ) [2]ਸਰਬ (ਲ) [3]ਦੇਖੇ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [4]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਬਦ ਪੰਚ' ਦੂਹਰੀ ਵਾਰੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ । [5]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੋਇ' ਹੈ । [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਧਾਰਿ' ਹੈ । [7]ਕ੍ਰਿਪਾਕੇ (ਲ)

ਜਬ ਤੇ[1] ਪਰਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਆਏ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਲਿਵ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਕੈ
ਚਾਹਤ ਚਰਨ ਰੇਨ[2] ਸਕਲ ਅਕਾਰ[3] ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਹਜ ਘਰਿ
ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਪਰਮਾਰਥ ਬੀਚਾਰ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ[4] ਕੈ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥੨੧੭॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰ ਜਬ ਤੇ[5] ਰਿਦੈ ਬਸਾਏ
ਤਬ ਤੇ ਅਸਥਿਰਿ ਚਿਤਿ ਅਨਤ ਨ ਧਾਵਹੀ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਕੈ
ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਅਮਰ ਪਦ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਹੀ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ [6]ਸੁਖ ਮਨ ਮੈ ਨਿਵਾਸ ਕੀਓ[6]
ਆਨ [6]ਸੁਖ ਤਿਆਗ ਹਰਿ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਵਹੀ[6] ।
ਚਰਨ ਕਮਲ [7]ਮਕਰੰਦ ਵਾਸਨਾ ਨਿਵਾਸ
ਆਨ ਵਾਸ ਫੀਕੀ ਭਈ ਹਿਰਦੈ ਨ ਭਾਵਈ[7] ॥੨੧੮॥

ਬਾਰੀ ਬਹੁਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਪਿਆਰੀ ਕੇਰੀ
ਘੇਰੀ ਆਨਿ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਨੈਨ ਛਾਇਕੈ ।
ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਚਇਲੀ[8] ਪ੍ਰਿਆ[9] ਅਗਮ ਕੀ
ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਕੋ ਨਿਰਾਦਰੁ[10] ਕੈ ਸੋਈ ਨ ਭੈ ਭਾਇ ਕੈ ।
ਸਖੀ[11] ਹੁਤੀ ਸੰਤ ਥੀ ਭਈ ਗਈ ਸੁਖਦਾਇਕ ਪੈ
ਜਹਾ ਕੇ ਤਹੀ ਲੈ[12] ਰਾਖੇ ਸੰਗਮ ਸੁਲਾਇ ਕੈ ।
ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਮੈ ਨ ਮਿਤ੍ਰਹਿ ਮਿਲਨ ਦੀਨੀ
ਜਮ ਰੂਪ ਜਾਮਨੀ ਨ ਨਿਬਰੈ ਬਿਹਾਇ ਕੈ ॥੨੧੯॥

ਰੂਪ ਹੀਨ ਕੁਲ ਹੀਨ ਗੁਨ ਹੀਨ ਗਿਆਨ ਹੀਨ
ਸੋਭਾ ਹੀਨ ਭਾਗ ਹੀਨ ਤਪ ਹੀਨ ਬਾਵਰੀ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ[13] ਦਰਸ ਹੀਨ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੀਨ
ਬੁਧਿ ਬਲ ਹੀਨ ਸੂਧੇ ਹਸਤ ਨ ਪਾਵਰੀ ।
ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀਨ ਰੀਤਿ ਹੀਨ ਭਾਇ ਭੈ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੀਨ
ਚਿਤ ਹੀਨ ਬਿਤ ਹੀਨ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵਰੀ ।
ਅੰਗ ਅੰਗਹੀਨ ਦੀਨਾਧੀਨ ਪਰਾਚੀਨ[14] ਲਗਿ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੁਇ ਰਾਵਰੀ ॥੨੨੦॥

---

[1]ਤੇ (ਪ) [2]ਰਜ (ਲ) [3]ਆਕਾਰ (ਪ, ਅ) ਮਕਰੰਦ (ਲ) [4]ਨਮੋ ਨਮੋ (ਲ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦੇ' ਹੈ । [6]'ਪ' 'ਅ' ਤੇ 'ਲ' ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਮਵਾਰ 'ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰ ਜਬ ਤੇ ਧਿਆਨ ਧਾਰੇ, ਆਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਰਬੰਗ ਬਿਸਰਾਵਹੀ । [7]ਚਰਨ ਕਮਲ ਗੁਰ ਮਧਮ ਔ ਕਮਲ ਗਤਿ ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਤ ਨਿਜ ਗ੍ਰਿਹ ਆਵਈ ਹੈ । [8]ਚਈਲੀ (ਯ, ਲ) [9]ਪ੍ਰਿਅ (ਯ, ਲ) [10]ਨਿਰਾਦ੍ਰ (ਯ) [11]ਸੰਕੀ (ਲ) [12]ਲੇ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [13]ਦ੍ਰਿਸਟਿ (ਯ, ਲ) [14]ਪਰਚੀਨ (ਲ)

ਜਨਨੀ ਸੁਤਹਿ ਬਿਖੁ ਦੇਤ ਹੇਤੁ ਕਉਨ ਰਾਖੈ
ਘਰੁ ਮੂਸੈ ਪਾਹਰੂਆ ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਰਾਖੀਐ ।
ਕਰੀਆ ਜਉ ਬੋਰੈ[1] ਨਾਵ ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਪਾਵੈ ਪਾਰੁ
ਅਗੂਆ ਉਬਾਟ ਪਾਰੈ[2] ਕਾਪੈ ਦੀਨੁ ਭਾਖੀਐ ।
ਖੇਤੇ ਜਉ ਖਾਇ ਬਾਰਿ ਕਉਨ ਧਾਇ[3] ਰਾਖਨਹਾਰੁ
ਚਕ੍ਵੈ ਕਰੈ* ਅਨਿਆਉ ਪੂਛੈ[4] ਕਉਨੁ ਸਾਖੀਐ[5] ।
ਰੋਗੀਐ ਜਉ ਬੈਦੁ[6] ਮਾਰੈ ਮਿਤ੍ਰੁ ਜਉ ਕਮਾਵੈ ਦ੍ਰੋਹੁ
ਗੁਰ ਨ ਮੁਕਤੁ ਕਰੈ ਕਾ ਪੈ ਅਭਲਾਖੀਐ ॥੨੨੧॥

ਮਨ ਮਧੁਕਰਿ ਗਤਿ ਭ੍ਰਮਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸੰਮਾਈਐ[7] ।
ਸੀਤਲ ਸੁਗੰਧ ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਅਨੂਪ ਰੂਪ
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਤਸ ਅਨਤ ਨ ਧਾਈਐ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਨਮਨ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ
ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਰੁਨਝੁਨ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੀਸ ਇਕਈਸ ਸੋਹੇ ਸੋਈ ਜਾਨੈ[8]
ਆਪਾ[9] ਅਪਰੰਪਰ ਪਰਮਪਦੁ[10] ਪਾਈਐ ॥੨੨੨॥

ਮਨ ਮ੍ਰਿਗ ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਅਛਤ ਅੰਤਰਗਤਿ
ਭੂਲਿਓ ਭ੍ਰਮ ਖੋਜਤ ਫਿਰਤ ਬਨ ਮਾਹੀ ਜੀ ।
ਦਾਦਰ ਸਰੋਜ ਗਤਿ ਏਕੈ ਸਰਵਰ ਬਿਖੈ
ਅੰਤਰਿ ਦਿਸੰਤਰ ਹੁਇ ਸਮਝੈ[11] ਨਾਹੀ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਖਿਆਧਰ[12] ਤਜੈ ਨ ਬਿਖਿ ਬਿਖਮ[13] ਕਉ
ਅਹਿਨਿਸਿ ਬਾਵਨ ਬਿਰਖ ਲਪਟਾਹੀ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਨਰਪਤਿ[14] ਸੁਪਨੰਤਰ ਭੇਖਾਰੀ ਹੋਇ*
ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗਤ ਮੈ ਭਰਮ ਮਿਟਾਹੀ ਜੀ ॥੨੨੩॥

ਬਾਇ ਹੁਇ ਬਘੂਲਾ ਬਾਇ ਮੰਡਲ ਫਿਰੈ ਤਉ ਕਹਾ
ਬਾਸਨਾ ਕੀ ਆਗਿ[15] ਜਾਗਿ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਨੀਐ ।
ਕੂਪ ਜਲੁ ਗਰੋ ਬਾਧੇ ਨਿਕਸੈ ਨ ਹੁਇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ
ਚੀਲ ਹੁਇ ਉਡੈ ਨ ਖਗਪਤਿ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਮੂਸਾ[16] ਬਿਲ ਖੋਦ ਨ ਜੋਗੀਸੁਰ ਗੁਫਾ ਕਹਾਵੈ
ਸਰਪ ਹੁਇ ਚਿਰੰਜੀਵ ਬਿਖੁ ਨ ਬਲਾਨੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ* ਚੀਤ ਹੁਇ‡ ਅਤੀਤ‡*
ਹਉਮੈ ਖੋਇ ਹੋਇ ਰੇਨ ਕਾਮਧੇਨ ਮਾਨੀਐ ॥੨੨੪॥

---

[1]ਨਾਉ (ਅ) [2]ਪਰੈ (ਲ) [3]ਧੈ (ਯ) ਆਇ (ਲ) [4]ਪੂਛੈ (ਪ) [5]ਸਾਖੀਅ (ਲ) [6]ਵੈਦ (ਯ)
[7]ਸਮਾਈਐ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [8]ਜਾਨਾ (ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਪ' ਹੈ । [10]ਪਰੰਮਪਦ (ਯ)
[11]ਸਮਝਤ (ਯ, ਲ) [12]ਬਿਖ ਧਰ (ਲ) [13]ਬਿਖਮ ਬਿਖ (ਲ) [14]ਨਿਰਪਤ (ਅ, ਪ) [15]ਆਰਿ (ਲ)
[16]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੂਸ' ਹੈ ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ
ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮ[1] ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਤਤੈ ਮਿਲਿ ਤਤ ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਮੁਕਤਾਹਲ ਹੁਇ
ਪਾਰਸ[2] ਕੈ ਪਾਰਸ ਪਰਸਪਰ ਕੀਨ ਹੈ ।
ਜੋਤ[3] ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਜੈਸੇ ਦੀਪਕੈ ਦਿਪਤ ਦੀਪ
ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧੀਅਤ ਆਪੈ ਆਪਾ[4] ਚੀਨ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਗਤਿ
ਚਤਰ ਬਰਨ ਜਾ ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਹੈ ॥੨੨੫॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਰਿਦੈ ਸਤਿਰੂਪ ਦੇਖੇ ਦ੍ਰਿਗ
ਸਤਿਨਾਮ ਜਿਹਬਾ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪਾਏ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਸਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਰਤਿ ਨਾਦ[5]
ਨਾਸਕਾ ਸੁਗੰਧਿ ਸਤਿ ਆਘ੍ਰਨ ਅਘਾਏ ਹੈ ।
ਸੰਤ ਚਰਨਾਮ੍ਰਤ ਹਸਤ[6] ਅਵਲੰਬ ਸਤਿ
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਹੋਇ ਪਾਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ॥੨੨੬॥

ਆਤਮ[7] ਤ੍ਰਿਬਿਧੀ ਜਤ੍ਰ ਕਤ੍ਰ ਸੈਂ[8] ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਨਿਹਚਲ ਮਨ ਮਾਨੇ[9] ਹੈ ।
ਜਗਜੀਵਨ[10] ਜਗ ਜਗ[11] ਜਗਜੀਵਨ ਮੈ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਉਤ ਆਨੇ ਹੈ ।
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਏਕ ਹੀ[12] ਅਨੇਕ ਮੇਕ-
ਗੋਰਸ ਗੋਬੰਸ ਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਹਿਚਾਨੇ ਹੈ ।
ਕਾਰਨ ਮੈ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਚਿਤ੍ਰ ਮੈ ਚਿਤੇਰੋ
ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰੀ ਜਨ ਕੈ ਜਨਕ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥੨੨੭॥

ਨਾਇਕੁ ਹੈ ਏਕੁ ਅਰੁ ਨਾਇਕਾ ਅਸਟ ਤਾਕੈ
ਏਕ ਏਕ* ਨਾਇਕਾ ਕੇ* ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਪੂਤ ਹੈ ।
ਏਕ ਏਕ ਪੂਤ ਗ੍ਰਿਹ ਚਾਰਿ ਚਾਰਿ ਨਾਤੀ
ਏਕੈ ਏਕੈ ਨਾਤੀ ਦੋਇ ਪਤਨੀ[13] ਪ੍ਰਸੂਤ ਹੈ ।
ਤਾਹੂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਪੁਨਿ ਏਕੈ ਏਕੈਂ ਪਾਂਚ[14] ਪਾਂਚ
ਤਾਤੇ ਚਾਰਿ ਚਾਰਿ ਸੁਤ ਸੰਤਤਿ ਸੰਭੂਤ ਹੈ ।
ਤਾਤੇ[15] ਆਠ ਆਠ ਸੁਤਾ ਸੁਤਾ ਸੁਤਾ ਆਠ ਸੁਤ
ਐਸੇ ਪਰਵਾਰੁ[16] ਕੈਸੇ ਹੋਇ ਏਕ ਸੂਤ ਹੈ ॥੨੨੮॥

---

[1]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਾਤਮ' ਹੈ । [2]ਪਤਸ (ਯ) [3]ਜੋਤਿ (ਲ) [4]ਆਪ (ਪ) [5]ਨਾਸ (ਯ) [6]ਸਹਤ (ਲ) [7]'ਅ' ਯ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਤਮਾ' ਹੈ । [8]ਮੈ (ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਾਨ' ਹੈ । [10]ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਵਨ (ਲ) [11]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਅਰਥ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਜਾਪਦਾ । [12]ਈ (ਅ) [13]ਪਨਤੀ (ਪ,ਅ) [14]ਪੰਚ [15]ਤਾਕੇ (ਯ) [16]ਪ੍ਰਵਾਰ (ਅ)

ਏਕ ਮਨੁ ਆਠ ਖੰਡ ਖੰਡ ਪਾਂਚ ਟੂਕ
ਟੂਕ ਟੂਕ ਚਾਰਿ ਫਾਰ ਫਾਰ ਦੋਇ ਫਾਰ ਹੈ ।
ਤਾਹੂ ਤੇ ਪਈਸੇ ਅਉ ਪਈਸਾ ਏਕ ਪਾਂਚ ਟਾਂਕ
ਟਾਂਕ ਟਾਂਕ ਮਾਸੇ ਚਾਰਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਮਾਸਾ ਏਕ ਆਠ ਰਤੀ ਰਤੀ ਆਠ [1]ਚਾਵਰ ਕੀ[1]
ਹਾਟ ਹਾਟ ਕਨੁ ਕਨੁ ਤੋਲ ਤੁਲਾਧਾਰ[2] ਹੈ ।
ਪੁਰ ਪੁਰ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ
ਬਸਿ ਆਵੈ ਕੈਸੇ ਜਾਕੋ ਏਤੋ ਬਿਸਥਾਰ ਹੈ ॥੨੨੯॥

ਖਗਪਤਿ ਪ੍ਰਬਲ[3] ਪਰਾਕ੍ਰਮੀ ਪਰਮਹੰਸ
ਚਾਤੁਰ ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਚੰਚਲਾ[5] ਚਪਲ ਹੈ ।
ਭੁਜਬਲੀ ਅਸਟ ਭੁਜਾ ਤਾਕੇ ਚਾਲੀਸ ਕਰ
ਏਕ ਸਉ ਅਰੁ ਸਾਠਿ ਪਾਉ ਚਾਲ ਚਲਾ ਚਲ ਹੈ ।
ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਅਹਿਨਿਸਿ ਦਹਦਿਸ ਧਾਵੈ
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹੋਇ ਆਵੈ ਏਕ ਪਲ ਹੈ ।
ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਅਛਤ ਉਡਤ ਪਹੁਚੈ ਨ[5] ਕੋਊ
ਪੁਰ ਪੁਰ ਪੂਰ* ਗਿਰ ਤਰ ਥਲ[6] ਜਲ[7] ਹੈ ॥੨੩੦॥

ਜੈਸੇ ਪੰਛੀ ਉਡਤ ਫਿਰਤ ਹੈ ਅਕਾਸਚਾਰੀ[8]
ਜਾਰਿ ਡਾਰਿ ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਰਾਖੀਅਤਿ ਆਨਿ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਗਜਰਾਜ ਗਹਬਰ ਬਨ ਮੈ ਮਦੌਨ[9]
ਬਸਿ ਹੁਇ ਮਹਾਵਤ ਕੇ ਆਕਸਹਿ ਮਾਨਿ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਖਿਆਧਰ ਬਿਖਮ ਬਿਲ ਮੈ ਪਤਾਲ[10]
ਗਹੇ ਸਾਪਹੇਰਾ ਤਾਹਿ ਮੰਤ੍ਰਨ ਕੀ ਕਾਨਿ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਭ੍ਰਮਤ ਚੰਚਲ ਚਿਤ
ਨਿਹਚਲ ਹੋਤ ਮਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਕੈ ॥੨੩੧॥

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਏਕ ਮੈ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।
ਲੋਚਨ ਮੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸ੍ਰਵਨ ਮੈ ਸੁਰਤਿ ਰਾਖੀ
ਨਾਸਕਾ ਸੁਬਾਸ ਰਸ ਰਸਨਾ ਉਚਾਰ ਹੈ ।
ਅੰਤਰ ਹੀ ਅੰਤਰ ਨਿਰੰਤਰੀਨ ਸੂਤ੍ਰਨ[11] ਮੈ
ਕਾਹੂ ਕੀ ਨ ਕੋਊ ਜਾਨੈ ਬਿਖਮ ਬੀਚਾਰ[12] ਹੈ ।
ਅਗਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਜਾਨੀਐ ਚਿਤੇਰੋ ਕੈਸੇ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮਸਕਾਰਿ ਹੈ ॥੨੩੨॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਾਵਰੀ' ਹੈ। [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤੋਲਾਧਾਰ' ਹੈ। [3]ਪਰਬਲ (ਲ) [4]ਚੰਚਲ (ਯ) ਚਪਲ (ਲ) [5]ਨ ਪਹੁਚੈ (ਯ) [6]ਥਜਲ (ਅ) [7]ਜਲ ਥਲ [8]ਆਕਾਸਚਾਰੀ (ਅ,ਪ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਦਨੌ' ਹੈ। 'ਮਦੋ' 'ਪ'। [10]ਪਾਤਾਲ (ਅ,ਪ,ਯ,ਲ) [11]ਸੋਤ੍ਰ (ਯ) ਮੂੰਤ੍ਰਨ (ਲ) [12]ਬਿਚਾਰ (ਲ)

ਮਾਇਆ ਛਾਇਆ ਪੰਚਦੂਤ ਭੂਤ ਉਦਮਾਦ ਠਟ
ਘਟ ਘਟ ਘਟਿਕਾ ਮੈ ਸਾਗਰ ਅਨੇਕ ਹੈ ।
ਅਉਧ ਪਲ ਘਟਿਕਾ ਜੁਗਾਦਿ ਪਰਜੰਤ ਆਸਾ
ਲਹਰਿ ਤਰੰਗ ਮੈ ਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਕੀ ਟੇਕ ਹੈ ।
ਮਨ ਮਨਸਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਧਾਵਤ ਚਤੁਰਕੁੰਟ[1]
ਛਿਨਕ ਮੈ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ ।
ਆਧਿ ਕੈ ਬਿਆਧਿ ਕੈ ਉਪਾਧਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਮਨ
ਸਾਧਿਬੇ ਕਉ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਏਕ ਹੈ ।।੨੩੩।।

ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਲਾਗਤ ਹੈ ਲੇਖਕ ਕੋ ਲੇਖੈ ਬਿਖੈ
ਹਰਿ ਜਸੁ ਲਿਖਤ ਨ ਤੈਸੇ ਠਹਿਰਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਬਨਜੁ ਬਿਉਹਾਰ[2] ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਬਿਖੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨੁ ਨ ਭਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਕਨਿਕ ਅਉ ਕਾਮਨੀ ਸਨੇਹ ਬਿਖੈ
ਸਾਧਸੰਗ ਤੈਸੇ ਨੇਹੁ ਪਲੁ ਨ ਲਗਾਵਈ ।
ਮਾਇਆ ਬੰਧ ਧੰਧ ਬਿਖੈ ਆਵਧ ਬਿਹਾਇ ਜਾਇ
ਗੁਰਉਪਦੇਸ ਹੀਨ ਪਾਛੈ[3] ਪਛੁਤਾਵਈ ।।੨੩੪।।

ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਧਾਵੈ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨਾ[4] ਲਉ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਰਨਿ ਸਾਧਸੰਗ ਲਉ ਨ ਆਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਲਾਗੈ ਪਰਾਧੀਨ [ਹੀਨ][5] ਦੀਨਤਾ ਮੈ
ਸਾਧਸੰਗੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਾ ਨ ਲਗਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਨੁ ਕਿਰਤਿ ਬਿਰਤਿ ਮੈ ਮਗਨੁ ਹੋਇ[6]
ਸਾਧਸੰਗੁ ਕੀਰਤਨ ਮੈ ਨ ਠਹਿਰਾਵਈ[7] ।
ਕੂਕਰ ਜਿਉ ਚਉਚ ਕਾਢਿ[8] ਚਾਕੀ ਚਾਟਿਬੇ ਕਉ ਜਾਇ
ਜਾਕੇ ਮੀਠੀ ਲਾਗੀ ਦੇਖੈ ਤਾਹੀ ਪਾਛੈ ਧਾਵਈ ।।੨੩੫।।

ਸਰਵਰ ਮੈ ਨ ਜਾਨੀ ਦਾਦਰ ਕਮਲ ਗਤਿ
ਮ੍ਰਿਗੁ ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਗਤਿ ਅੰਤਰਿ ਨ ਜਾਨੀ ਹੈ ।
ਮਨਿ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੀ ਅਹਿ [ਬਿਖੁ][9] ਬਿਖਮ ਕੈ
ਸਾਗਰ ਮੈ ਸੰਖ ਨਿਧਿ ਹੀਨ ਬਕ ਬਾਨੀ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਾਂਸ ਨਿਰਗੰਧ ਕੰਧ
ਉਲੂਐ ਅਲਖ ਦਿਨ ਦਿਨਕਰ ਧਿਆਨੀ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਬਾਝ ਬਧੂ ਮਮ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਪੁਰਖ ਭੇਟ
ਨਿਹਚਲ ਸੇਬਲ ਜਿਉ ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ ।।੨੩੬।।

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਤੁਰਕੁੰਡ' ਹੈ । [2]ਬਿਹਾਰ (ਲ) [3]ਪਾਛੇ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [4]ਦੂਖਨ (ਯ, ਲ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [6]ਹੋਤ (ਲ) [7]ਹਰਾਵਈ (ਪ) [8]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਢਿ' ਹੈ । [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਬਰਖਾ ਚਤੁਰਮਾਸ ਭਿਦੇ ਨ ਪਖਾਨ ਸਿਲਾ
ਨਿਪਜੈ ਨ ਧਾਨ ਪਾਨ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕੈ ।
ਉਦਿਤ ਬਸੰਤ ਪਰਫੁਲਿਤ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਮਉਲੈ ਨ ਕਰੀਰੁ ਆਦਿ ਬੰਸ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਕੈ ।
ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ[1] ਭੋਗ ਨਿਹਫਲ ਬਾਝ ਬਧੂ
ਹੁਇ[2] ਨ ਆਧਾਨ ਦੁਖੰ ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਰਾਵ[3] ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਮ ਕਾਗ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਰਾਲ ਸਭਾ
ਰਹਿਓ ਨਿਰਾਹਾਰ ਮੁਕਤਾਹਲ ਅਪਿਆਵ[4] ਕੈ ॥੨੩੭॥

ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਜੈਸੇ ਢੇਕਲੀ ਨਿਵਾਵੈ ਸੀਸੁ
ਤਾਕੈ ਬਸਿ ਹੋਇ ਜਲੁ [5]ਬੰਧਨ ਮੈ[5] ਆਵਈ ।
ਡਾਰਿ ਦੇਤ ਖੇਤ ਹੁਇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ[6] ਸਫਲ ਤਾਤੇ
ਆਪਿ ਨਿਹਫਲ ਪਾਛੇ ਬੋਝ ਉਕਤਾਵਈ ।
ਅਰਧ ਉਰਧ ਹੁਇ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਕੈ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਉ† ਬਿਕਾਰ[7] ਨ ਮਿਟਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਦੁਖ ਪਾਵਈ ॥੨੩੮॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਕੁਚੀਲ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਅਤੀਤ ਮਾਖੀ
ਰਾਖੀ ਨ ਰਹਿਤ ਜਾਇ ਬੈਠੇ ਇਛਾਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਪੁਨਿ ਜਉ ਅਹਾਰ ਸਨਬੰਧ ਪਰਵੇਸੁ ਕਰੈ
ਜਰੈ ਨ ਅਜਰ ਉਕਲੇਦੁ ਖੇਦੁ ਭਾਰੀ ਹੈ ।
ਬਧਿਕ ਬਿਧਾਨ ਜਿਉ ਉਦਿਆਨ ਮੈ ਟਾਟੀ ਦਿਖਾਇ[8]
ਕਰੈ ਜੀਵਘਾਤ ਅਪਰਾਧ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਹਿਰਦੈ ਬਿਲਾਉ ਅਰੁ ਨੈਨ ਬਗ ਧਿਆਨੀ ਪ੍ਰਾਨੀ[9]
ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਦੇਹੀ ਅੰਤਿ ਹੁਇ ਦੁਖਾਰੀ ਹੈ ॥੨੩੯॥

ਗਊਮੁਖ ਬਾਘੁ ਜੈਸੇ ਬਸੈ ਮ੍ਰਿਗਮਾਲ ਬਿਖੈ
ਕੰਗਨਾ[10] ਪਹਿਰਿ ਜਿਉ ਬਿਲਈਆ ਖਗ ਮੋਹਈ ।
ਜੈਸੇ ਬਗ ਧਿਆਨ ਧਾਰਿ ਕਰਤ ਅਹਾਰ ਮੀਨ
ਗਨਿਕਾ ਸਿੰਗਾਰ ਸਾਜਿ ਬਿਬਿਚਾਰ ਜੋਹਈ ।
ਪੰਚ ਬਟਵਾਰੋ ਭੇਖਧਾਰੀ ਜਿਉ ਸਘਾਤੀ ਹੋਇ
ਅੰਤਿ ਫਾਸੀ ਡਾਰਿ ਮਾਰੈ ਦ੍ਰੋਹ ਕਰ ਦ੍ਰੋਹਈ ।
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਕੈ ਮਿਲਤ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੈ
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਬਾਂਸੁ ਗਠੀਲੋ ਨ ਬੋਹਈ ॥੨੪੦॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਜੋਗ' ਹੈ ।[2] ਹੋਇ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [3]ਦੁਹਾਇ (ਅ) [4]ਅਪ੍ਯਅਵ (ਲ)
[5]ਬੰਦ ਮੈਨ (ਲ) [6]ਪ੍ਰ (ਪ) [7]ਅਬਿਕਾਰ [8]ਦਿਖਾਦਿ (ਪ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਾਠੀ' ਹੈ ।
[10]ਕੰਗਨ (ਯ, ਲ)

ਆਦਿ ਹੀ ਅਧਾਨ[1] ਬਿਖੈ ਹੋਇ ਨਿਰਮਾਨ ਪ੍ਰਾਨੀ
ਮਾਸ ਦਸ ਗਨਤ ਹੀ ਗਨਤ ਬਿਹਾਤ ਹੈ ।
ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਸੂਬ[2] ਕੁਟੰਬ ਅਨੰਦਮਈ
ਬਾਲਬੁਧਿ ਗਨਤ ਬਿਤੀਤ ਨਿਸਿ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ।
ਪਢਤ ਬਿਵਾਹੀਅਤ ਜੋਬਨ ਮੈ ਭੋਗ ਬਿਖੈ
ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਲਪਟਾਤ ਹੈ ।
ਬਢਤਾ[3] ਬਿਆਜ ਕਾਜ ਗਨਤ ਅਵਧ ਬੀਤੀ
ਗੁਰਉਪਦੇਸ ਬਿਨੁ ਜਮਪੁਰ[4] ਜਾਤ ਹੈ ॥੨੪੧॥

ਜੈਸੇ ਚਕਈ ਚਕਵਾ ਬੰਧਿਕ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਨੇ
ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਬਸੇ ਨਿਸਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਕਹਤ ਪਰਸਪਰ ਕੋਟਿ ਸੁਰਜਨ ਵਾਰਉ
ਓਟ ਦੁਰਜਨ ਪਰ ਜਾਹਿ ਗਹਿ ਆਨੇ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਨ ਮਾਤ੍ਰ[5] ਕੋਟਿ ਆਪਦਾ ਸੰਪਦਾ ਕੋਟਿ
ਸੰਪਦਾ ਆਪਦਾ[6] ਕੋਟਿ ਪ੍ਰਭ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ
ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥੨੪੨॥

ਪੁਨਿ ਕਤ ਪੰਚਤਤ ਮੇਲੁ ਖੇਲੁ ਹੋਇ ਕੈਸੇ
ਭ੍ਰਮਤ ਅਨੇਕ ਜੋਨਿ ਕੁਟੰਬ ਸੰਜੋਗ ਹੈ ।
ਪੁਨਿ ਕਤ ਮਾਨਸ ਜਨੰਮ[7] ਨਿਰਮੋਲਕ[8] ਹੁਇ
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਰਸਕਸ[9] ਭੋਗ ਹੈ ।
ਪੁਨਿ ਕਤ ਸਾਧਸੰਗੁ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਮਧੁ[10] ਪ੍ਰਜੋਗ[11] ਹੈ ।
ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖਫਲ ਚਾਖ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਹੋਇ ਲੋਗ ਮੈ ਅਲੋਗ ਹੈ ॥੨੪੩॥

ਰਚਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਚਿਤ੍ਰਹਿ ਚਿਤੈ ਚਿਤੈ† ਚਿਤੇਰਾ ਉਰ ਆਨੀਐ[12] ।
ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕਮੇਕ
ਸੁਨਿ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰ ਜੰਤ੍ਰਧਾਰੀ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਕਰੁਨਾਨਿਧਾਨ ਸੁਖਦਾਈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸ੍ਰੋਤਾ ਦਾਤਾ ਭੁਗਤਾ[13]
ਸ੍ਰਬਗਿ ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਾਧਸੰਗਿ[14] ਜਾਨੀਐ ॥੨੪੪॥

---

[1]ਆਧਾਨਿ (ਯ) [2]ਸਬ (ਅ,ਪ ਯ,ਲ) [3]ਬਿਢਤਾ (ਪ,ਅ,ਯ) [4]ਜਪਪੁਰ (ਲ) [5]ਮੰਤ੍ਰ (ਲ) [6]ਅਪਦ (ਪ)
[7]ਜਨਮ (ਯ) [8]ਨਿਰਮੋਲ (ਯ,ਲ) [9]ਰਸਕਰ (ਲ) [10]ਸੁ (ਲ) [11]ਪਜੋਗ (ਪ) [12]ਆਨੀਏ (ਲ) [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭੁਗਤ' ਹੈ । [14]ਗੰਗ (ਲ)

ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਨ ਮੁਖ ਨਾਸਕਾ ਹਸਤ ਪਗ
ਚਿਹਨ ਅਨੇਕ ਮਨ[1] ਮੇਕ ਜੈਸੇ ਜਾਨੀਐ ।
ਅੰਗ ਅੰਗ ਪ੍ਰਸਟ ਤੁਸਟਮਾਨ ਹੋਤ ਜੈਸੇ
ਏਕ ਮੁਖ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਅਰਪਤ ਮਾਨੀਐ[2] ।
ਮੂਲ ਏਕ ਸਾਖਾ ਪਰਸਾਖਾ ਜਲ ਜਿਉ ਅਨੇਕ
ਬ੍ਰਹਮਬਿਬੇਕ ਜਾਵਦੇਕਿ[3] ਉਰ ਆਨੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਪਨ ਦੇਖੀਅਤ ਆਪਾ ਆਪੁ
ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਪਰਮਾਤਮ ਗਿਆਨੀਐ ।।੨੪੫।।

ਜਤ ਸਤ[4] ਸਿੰਘਾਸਨ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਮੰਤ੍ਰੀ
ਧਰਮ ਧੀਰਜ ਧੁਜਾ ਅਬਿਚਲ ਰਾਜ ਹੈ ।
ਸਿਵਨਗਰੀ ਨਿਵਾਸ ਦਇਆ ਦੁਲਹਨੀ[5] ਮਿਲੀ
ਭਾਗ ਤਉ ਭੰਡਾਰੀ ਭਾਉ ਭੋਜਨ ਸਕਾਜ[6] ਹੈ ।
ਅਰਥ ਬੀਚਾਰ ਪਰਮਾਰਥ ਕੈ ਰਾਜਨੀਤਿ
ਛਤ੍ਰਪਤਿ[7] ਛਿਮਾ ਛਤ੍ਰ ਛਾਇਆ ਛਬਿ ਛਾਜ ਹੈ ।
ਆਨਦ ਸਮੂਹ ਸੁਖ ਸਾਂਤਿ ਪਰਜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਅਨਹਦਿ ਧੁਨਿ ਬਾਜ ਹੈ ।।੨੪੬।।

ਪਾਂਚੋਮੁੰਦ੍ਰਾ ਚਕ੍ਰਖਟ ਭੇਦਿ ਚਕ੍ਰਵੈ ਕਹਾਏ
ਉਲੰਘਿ[8] ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਜਾਨੇ ਹੈ ।
ਨਵਘਰ ਜੀਤਿ ਨਿਜਆਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਮੈ
ਨਗਰ ਅਗਮਪੁਰ ਜਾਇ ਠਹਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਆਨਸਰ ਤਿਆਗਿ ਮਾਨਸਰ ਨਿਹਚਲ ਹੰਸੁ
ਪਰਮਨਿਧਾਨ ਬਿਸਮਾਹਿ ਬਿਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਗਗਨ ਅਨਹਦਧੁਨਿ
ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨ ਗਿਆਨ[9] ਧਿਆਨ[10] ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ।।੨੪੭।।

ਅਵਘਟਿ ਉਤਰਿ ਸਰੋਵਰਿ ਮਜਨੁ ਕਰੈ
ਜਪਤ ਅਜਪਾਜਾਪੁ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸੀ ਹੈ ।
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਬਰਖਾ ਅਕਾਸ ਬਾਸ
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਅਨਹਦ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ ।
ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਪਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ ਕੈ
ਅਧ੍ਯਾਤਮ[11] ਗਿਆਨ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਦਾਸੀ ਹੈ ।
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਜਗਜੀਵਨ[12] ਜੁਗਤਿ ਜਾਨੀ
ਸਲਿਲ ਕਮਲਗਤਿ ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ।।੨੪੮।।

---

[1]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਅ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੇਕ' ਹੈ । [2]ਆਨੀਐ (ਲ) [3]ਜਾਵਵੇਕ (ਲ) [4]ਕਤ (ਲ) [5]ਦੂਹਲਨੀ (ਲ) [6]ਸਕਾਤ (ਯ) [7]ਛਤ੍ਰਪਤੀ (ਲ) [8]ਉਲੰਗਿ [9]ਗਜਾਨ (ਲ) [10]ਧਜਾਨ (ਲ) [11]ਅਧਜਾਤਮ (ਲ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਗਜੀਵ' ਹੈ ।

ਚਰਨਕਮਲ* ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਕੰਚਨ ਭਏ ਮਨੂਰ
ਕੰਚਨ ਪਾਰਸ ਭਏ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਕੈ ।
ਬਾਇਸ ਭਏ ਹੈ ਹੰਸ ਹੰਸ ਤੇ ਪਰਮਹੰਸ
ਚਰਨਕਮਲ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਸੁਰਸ ਕੈ ।
ਸੇਬਲ[1] ਸਕਲ ਫਲ ਸਫਲ ਸੁਗੰਧ ਬਾਸੁ
ਸੂਕਰੀ ਸੈ[2] ਕਾਮਧੇਨ ਕਰੁਨਾ[3] ਬਰਸ ਕੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ ਰਜੁ[4] ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧ ਬੋਧ
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਕੋਟਿ ਬਿਸਮ ਨਮਸ ਕੈ ॥੨੪੯॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਅਸਚਰਜ[5]* ਅਸਚਰਜਮੈ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ਬਿਸਮਾਦ ਹੈ ।
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ[6] ਹੁਇ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ
ਗਦਗਦ ਹੋਤ ਕੋਟਿ ਅਨਹਦਨਾਦ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਉਨਮਨੀ ਗਨੀ ਜਾਤ ਨਹੀ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਸੁੰਨ ਮੰਡਲਾਦਿ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧਸੰਗਿ
ਅੰਤ ਕੈ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੁ[7] ਆਦਿ ਪਰਮਾਦਿ ਹੈ ॥੨੫੦॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧਸੰਗ
ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ ਕੀ ਚਪਲ ਹੈ ।
ਸੋਹੰ ਸੋ ਅਜਪਾ ਜਾਪੁ ਚੀਨੀਅਤ ਆਪਾ[8] ਆਪ
ਉਨਮਨੀ[9] ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਹੁਇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ।
ਅਨਹਦਨਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਰੁਨਝੁਨ ਸੁਨਿ
ਨਿਝਰ ਝਰਨਿ ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਹੈ ।
ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ [ਬਾਸ][10] ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਲ ਹੈ ॥੨੫੧॥

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਸਮਦਰਸ ਧਿਆਨ ਧਾਰਿ
ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰਿ ਏਕ ਟੇਕ ਗਹਿ ਲੀਜੀਐ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਛਾਡਿ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰਿ ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ ਕੀਜੀਐ ।
ਜਗਜੀਵਨ [ਮੈ][11] ਜਗ ਜਗ ਜਗਜੀਵਨ ਕੈ
ਜਾਨੀਐ ਜੀਵਨ ਮੂਲ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਜੀਜੀਐ ।
ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਏਕ ਸਰਬ ਮੈ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ ਪੀਜੀਐ ॥੨੫੨॥

---

[1]ਸਬਲ (ਲ) [2]ਮੈ (ਯ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਰੁਨ ਹੈ । [4]'ਅ' 'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੁ' ਹੈ । [5]ਅਸ੍ਚਰਜ (ਯ) [6]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਮਭੁਤ' ਹੈ । [7]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਭੰ' ਹੈ । [8]ਆਪ (ਪ) [9]ਉਨਮਾਨੀ (ਪ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [11]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਕਤ ਆਵਤ ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਸੁਕਹਿ ਕੈਸੇ ਕੈ ਸੁਨਾਈਐ ।
ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਕਿਧੌ ਪਾਈਅਤਿ ਪਾਰੁ ਕੈਸੇ
ਦਰਸੁ ਅਦਰਸੁ ਕੋ ਕੈਸੇ ਕੈ ਦਿਖਾਈਐ ।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰੁ ਅਗਹੁ ਗਹੀਐ ਧੌ[1] ਕੈਸੇ
ਨਿਰਲੰਬੁ ਕਉਨ ਅਵਲੰਬ ਠਹਿਰਾਈਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਮੈ ਬੀਤੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਜਲ ਬੂੰਦ ਹੁਇ ਸਮਾਈਐ ।।੨੫੩।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਲਿ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਬਿਬੇਕ ਹੈ ।
ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਟਰਤ ਨ ਏਕ[2] ਹੈ ।
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨ[3] ਗੋਸਟਿ ਅਨੇਕ ਹੈ ।
ਭਾਵਨੀ ਭੈ ਭਾਇ ਚਾਇ ਚਾਹ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਕੀ
ਆਸ ਪ੍ਰਿਆ ਸਦੀਵ ਅੰਗ ਅੰਗ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ ।।੨੫੪।।

ਹੋਮ ਜਗ ਨਦੀਬੇਦ[4] ਕੈ[5] ਪੂਜਾ ਅਨੇਕ
ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਅਨੇਕ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੈ ।
ਜਲ ਥਲ ਗਿਰ ਤਰ ਤੀਰਥ ਭਵਨ ਭੂਅ
ਹਿਮਾਚਲ[6] ਧਾਰਾ ਅਗ੍ਰ ਅਰਪਨ ਪ੍ਰਾਨ ਕੈ ।
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਸਾਅੰਗੀਤ[7] ਬੇਦ ਪਾਠ ਬਹੁ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਿ ਕੋਟਿ ਜੋਗ[8] ਧਿਆਨ ਕੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪਰਿ
ਵਾਰਿ ਡਾਰਉ ਨਿਗ੍ਰਹ ਹਠ ਜਤਨ ਕੋਟਾਨਿ ਕੈ ।।੨੫੫।।

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਸਮਸਰਿ ਨ ਪੁਜਸ ਮਧੁ
ਕਰਕ ਸਬਦਿ ਸਰਿ[9] ਬਿਖੁ ਨ ਬਿਖਮ ਹੈ ।
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਸੀਤਲਤਾ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ
ਕਰਕ ਸਬਦ ਸਤਪਤ ਕਟ ਕਮ ਹੈ ।
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਉ ਸੰਤੋਖ ਸਾਂਤਿ
ਕਰਕ ਸਬਦ ਅਸੰਤੋਖ ਦੋਖ ਸ੍ਰਮ[10] ਹੈ ।
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਲਗਿ ਅਗਮ ਸੁਗਮ ਹੋਇ
ਕਰਕ ਸਬਦ ਲਗਿ ਸੁਗਮ ਅਗਮ ਹੈ ।।੨੫੬।।

---

[1]ਕਿਧੌ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਏਕ' ਹੈ । [3]ਗਿਜਾਨ (ਲ) [4]ਵੇਦ (ਲ) [5]ਆਢਕੇ (ਲ) [6]ਹਿਮਾਚਲ ਅਚਲ (ਯ) [7]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਾਅਗੀਤ' ਹੈ । [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੋਗੁ' ਹੈ । [9]ਸਮਸਰ (ਲ) [10]ਚੋਖ (ਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਲਿ
ਭਾਨ ਗਿਆਨ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ ਹੈ ।
ਨਾਭ ਸਰਵਰ ਬਿਖੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕਮਲ ਦਲ
ਹੋਇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਬਿਮਲ ਜਲ ਛਾਇਓ ਹੈ ।
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਪੂਰਨ ਕੈ
ਮਨੁ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਮਾਇਓ ਹੈ ।
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਮੋਦ[1] ਅਮੋਦ ਲਿਵ
ਉਨਮਨ ਹੁਇ ਮਨੋਦ ਅਨਤ ਨ ਧਾਇਓ ਹੈ ॥੨੫੭॥

ਜੈਸੇ ਕਾਚੋ ਪਾਰੋ[2] ਮਹਾ ਬਿਖਮ ਖਾਇਓ ਨ ਜਾਇ
ਮਾਰੇ[3] ਨਿਹਕਲੰਕ ਹੁਇ ਕਲੰਕਨ ਮਿਟਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਮਨ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰਿ ਮਾਰਿ ਹਉਮੈ ਮੇਟਿ
ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੁਇ ਬਿਕਾਰਨ ਘਟਾਵਈ ।
ਸਾਧੁਸੰਗਿ ਅਧਮੁ ਅਸਾਧੁ ਹੁਇ ਮਿਲਤ
ਚੂਨਾ ਜਿਉ ਤੰਬੋਲ ਰਸੁ[4] ਰੰਗੁ ਪ੍ਰਗਟਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਚੰਚਲ ਚਿਤ ਭ੍ਰਮਤ ਚਤੁਰਕੁੰਟ
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਮਾਵਈ ॥੨੫੮॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਹੁਇ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੇ
ਸਹਜ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਧਾਮ ਨਿਹਚਲ ਬਾਸੁ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਰਜ ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਊਪ
ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਸਮਦਰਸਿ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਜਰ[5] ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ
ਅਨਹਦਨਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਕੋ ਬਿਸਵਾਸੁ[6] ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ ਅਲੇਖ ਲੇਖ ਕੇ ਅਲੇਖ ਭਏ
ਪਰਦਛਨਾ ਕੈ ਸੁਖ ਦਾਸਨ[7] ਕੇ ਦਾਸ ਹੈ ॥੨੫੯॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ
ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਅਉ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਸਮਦਰਸ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਲੇਖ ਕੈ ਅਲੇਖ[8]
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਕੈ ਬਿਕਾਰੀ ਉਪਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਪਰਦਛਨਾ[9] ਕੈ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਪਰਿਕ੍ਰਿਮਾਦਿ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੈ ॥੨੬੦॥

---

[1]ਮੋਦ ਔ (ਲ) [2]ਪਾਚੋ (ਲ) [3]ਮਾਰੇ ਤੇ (ਪ) [4]ਰਸ ਸਾਥ (ਲ) [5]ਬਜ੍ਰ (ਲ) [6]ਬਿਧ੍ਰਾਸ (ਅ,ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਾਸਦ' ਹੈ । [8]ਅਲਖ (ਪ) [9]ਪ੍ਰਦਛਨਾ (ਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਹੁਇ ਭ੍ਰਮਨ ਕੌ ਭ੍ਰਮੁ ਖੋਇਓ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਏਕ ਟੇਕਾ[1] ਧਾਰੀ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਦਰਸ ਸਮਦਰਸ ਧਿਆਨ ਧਾਰਿ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਸੁਰਿ ਨਰ ਸੇਵਕ ਹੈ[2]
ਮਾਨਿ ਗੁਰ ਆਗਿਆ[3] ਸਭਿ ਜਗੁ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਗਤਿ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੈ ॥੨੬੧॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਕਹੈ ਸੁ ਥੋਰੀ
ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਬਾਦਿ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ
ਨਿੰਦਾ[4] ਕਰੀਐ ਸੁ ਕਾਕੀ ਨਮੋ ਨਮੋ ਹੇਤ ਹੈ ।
ਤਾਹੀ ਤੇ ਬਿਵਰਜਤ ਅਸੁਤਤਿ[5] ਨਿੰਦਾ ਦੋਊ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰਿ ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ[6] ਲੇਤ ਹੈ ।
ਬਾਲ ਬੁਧਿ [ਸੁਧਿ][7] ਕਰਿ ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਭਏ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗਤਿ ਬਿਸਮ ਸੁਚੇਤ ਹੈ ॥੨੬੨॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਅਤਿ
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰਸਪਰ[8] ਬਿਸਮ ਸਥਾਨ[9] ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਕੈ ਦਰਸ ਕੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹਰੀ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਤ ਸੁਧਿ ਰਹਤ ਨ ਧਿਆਨ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਕੈ ਸੁਰਤਿ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਸਬਦ ਹਰੇ
ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਗਤਿ ਰਹਤ ਨ ਗਿਆਨ ਹੈ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਤਨ ਮਨ ਬਿਸਮਰਨ ਹੁਇ
ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਉਨਮਤ ਮਧੁ ਪਾਨ ਹੈ ॥੨੬੩॥

ਜੈਸੇ ਲਗ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀਨ ਪੜਤ ਅਉਰ ਕਉ* ਅਉਰ
ਪਿਤਾ ਪੂਤ [ਪੂਤ][10] ਪਿਤਾ ਸਮਸਰਿ ਜਾਨੀਐ ।
ਸੁਰਤਿ ਬਿਹੂਨ ਜੈਸੇ ਬਾਵਰੋ[11] ਬਖਾਨੀਅਤ
ਅਉਰ ਕਹੇ ਅਉਰ ਕਛੁ ਹਿਰਦੈ ਮੈ ਆਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਗੁੰਗ ਸਭਾ ਮਧਿ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤ ਬਾਤ
ਬੋਲਤ ਹਸਾਇ ਹੋਇ ਬਚਨ ਬਿਧਾਨੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਮੈ ਮਨਮੁਖ ਥਕਤ ਹੁਇ
ਲਗਨ ਸਗਨ ਮਾਨੇ ਕੈਸੇ ਮਨ ਮਾਨੀਐ ॥੨੬੪॥

---

[1]ਕਰ (ਲ) [2]ਹੈ (ਲ) [3]ਆਗਜਾ (ਲ) [4]ਨਿੰਦਿਆ (ਯ) ਨਿੰਦ (ਲ) [5]ਉਸਤਤਿ (ਲ) [6]ਬ੍ਰਤਾ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਅ, ਪ ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਮਪਰ' ਹੈ । [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਥਾਨਨ' ਹੈ । [10]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਛਬਿ ਰੂਪ ਰੰਗ ਸੋਭਾ ਨਿਧਿ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਕੈ[1] ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਰਾਜਭਾਗ ਪ੍ਰਭਤਾ[2] ਪ੍ਰਤਾਪੁ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਸੁਖ ਅਨੰਦ[3] ਉਦੋਤ ਕੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਰਾਗ ਨਾਦਿ ਬਾਦ ਗਿਆਨ[4] ਗੁਨ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਜੋਗ ਭੋਗ ਓਤਿਪੋਤਿ ਕੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਤਿਲ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਨਮੋ ਨਮੋ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਸਬਦ ਸ੍ਰੋਤ ਕੈ ॥੨੬੫॥

ਅਹਿਨਿਸਿ ਭ੍ਰਮਤ ਕਮਲ ਕੁਮਦਨੀ ਕੋ ਸਸਿ
ਮਿਲਿ ਬਿਛਰਤ ਸੋਗ ਹਰਖ ਬਿਆਪਹੀ ।
ਰਵਿ ਸਸਿ ਉਲੰਘਿ ਸਰਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗਹੀ
ਚਰਨਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਮਿਲਾਪਹੀ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਜ ਆਸਨ ਸੁਬਾਸਨ ਕੈ
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸੁ ਲੁਭਿਤ ਅਜਾਪਹੀ ।
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਹੁਇ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਅਨਾਹਦ[5] ਅਲਾਪਹੀ ॥੨੬੬॥

ਰਵਿ ਸਸਿ ਦਰਸ[6] ਕਮਲ ਕੁਮਦਨੀ ਹਿਤ
ਭ੍ਰਮਤ ਭ੍ਰਮਰ ਮਨੁ ਸੰਜੋਗੀ ਬਿਓਗੀ[7] ਹੈ ।
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਗੁਰੁ ਚਰਨਕਮਲ ਰਸ
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰੋਗ ਰਹਤ ਅਰੋਗੀ ਹੈ ।
ਨਿਹਚਲ ਮਕਰੰਦ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਹਜ ਧੁਨਿ
ਸਬਦ ਅਨਾਹਦ ਕੈ ਲੋਗ ਮੈ ਅਲੋਗੀ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਜੋਗ ਭੋਗ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪ੍ਰਜੋਗੀ ਹੈ ॥੨੬੭॥

ਜੈਸੇ ਦਰਪਨ ਬਿਖੈ ਬਦਨੁ ਬਿਲੋਕੀਅਤ
ਐਸੇ ਸਰਗੁਨ ਸਾਖੀ ਭੂਤ ਗੁਰ ਧਿਆਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਬਿਖੈ ਬਾਜਤ ਬਜੰਤ੍ਰੀ[8] ਕੋ ਮਨੁ
ਤੈਸੇ ਘਟ ਘਟ ਗੁਰ ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਹੈ ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਜਤ੍ਰ ਕਤ੍ਰ ਸੈ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮ[9] ਨਿਧਾਨ ਹੈ ।
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਗਗਨ ਅਨਹਦਧੁਨਿ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਰਾਲੰਬ ਨਿਰਬਾਨ ਹੈ ॥੨੬੮॥

---

[1]ਹੈ (ਪ) [2]ਪ੍ਰਭੁ (ਲ) [3]ਆਨੰਦ (ਪ) [4]ਗਯਾਨ [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਨਹਦ' ਹੈ । [6]ਤਰਸ (ਲ)
[7]ਬਿਉਗੀ (ਅ) [8]ਜੰਤ੍ਰੀ (ਪ,ਅ,ਯ,ਲ) [9]ਦਰਸ (ਲ)

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਧਿਆਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਮਿਲਿ
ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ[1] ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਏ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਗਿਆਨ[2] ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਤਮ ਨ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ।
ਤਿਲ ਕੀ ਅਤੁਲ ਸੋਭਾ ਤੁਲਤ[3] ਨ ਤੁਲਾਧਾਰ
ਪਾਰ ਕੈ ਅਪਾਰ ਨ ਅਨੰਤ [ਅੰਤ][4] ਪਾਏ ਹੈ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਚੰਦ੍ਰ ਭਾਨ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤੁ
ਹੋਤ ਬਲਿ† ਬਲਿਹਾਰ ਬਾਰੰਬਾਰ[5] ਨ ਅਘਾਏ ਹੈ ॥੨੬੯॥

ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਾਕੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ ਕਹਾ ਧੌ ਸਮਾਵਈ ।
ਜਾਕੇ ਏਕ ਤਿਲਕੋ ਮਹਾਤਮੁ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਕੈਸੇ ਕਹਿ ਆਵਈ ।
ਜਾਕੇ ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਕੀ ਅਪਾਰ ਗਤਿ
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਏਕ ਜੀਹ ਕੈਸੇ ਗਾਵਈ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਕਥ ਕਥਾ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕੈ[6] ਆਵਈ ॥੨੭੦॥

ਚਰਨਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਪਰਮ ਸੁਗੰਧ ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ
ਬਿਮਲ[7] ਸਬਲ ਨਿਹਚਲ ਨ ਡੁਲਾਨੇ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਲਿਵ
ਅਨਹਦ ਰੁਨਝੁਨ ਧੁਨਿ ਉਰ ਗਾਨੇ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ
ਆਨ ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨੁ[8] ਸਿਮਰਨ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ॥੨੭੧॥

ਰਜ ਤਮ ਸਤ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ
ਹਾਰਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਬਾਨ ਕ੍ਰਾਤਿ ਨਿਹਕ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ ।
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹਕਰਮ ਕਰਮ ਗਤਿ
ਆਸਾ ਕੈ ਨਿਰਾਸ ਭਏ ਭ੍ਰਾਤ ਨਿਹਭ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ ।
ਸ੍ਵਾਦ ਨਿਹਸ੍ਵਾਦੁ ਅਰੁ ਬਾਦ ਨਿਹਬਾਦ ਭਏ
ਅਸਪ੍ਰੇਹ[9] ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ [10]ਗੇਹ ਦੇਹ[10] ਪਾਂਤਿ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਸਿਖ
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਏਕਾਕੀ ਇਕਾਂਤਿ ਹੈ ॥੨੭੨॥

---

[1]ਅਸਚਰਮੈ (ਅ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਤੁਲ (ਯ, ਲ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।
[5]ਬਰੰਬਾਰ (ਅ) [6]ਕਰ (ਯ, ਲ) [7]ਬਿਸਮ (ਅ, ਪ) ਬਿਖਮ (ਲ) [8]ਧਜਾਨ (ਲ) [9]ਅਸੰਪ੍ਰੇਹ (ਪ, ਲ)
[10]ਦੇਹਗੇਹ (ਅ, ਯ, ਲ)

ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਤਿਲ ਬੋਏ ਧੂਰਿ ਮਿਲਿ ਬੂਟੁ ਬਾਂਧੈ
ਏਕ ਸੈ ਅਨੇਕ ਹੋਤ ਪ੍ਰਗਟ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ।
ਕੋਊ ਲੈ ਚਬਾਇ ਕੋਊ ਖਾਲ[1] ਕਾਢੈ ਰੇਵਰੀ ਕੈ
ਕੋਊ ਕਰੈ ਤਿਲਵਾ ਮਿਲਾਇ ਗੁਰ ਬਾਰਿ ਮੈ ।
ਕੋਊ[2] ਉਖਲੀ ਡਾਰਿ ਕੂਟਿ ਤਿਲਕੁਟ ਕਰੈ ਕੋਊ
ਕੋਲੂ ਪੀਰਿ[3] ਦੀਪ† ਦਿਪਤ ਅੰਧਾਰ[4] ਮੈ ।
ਜਾਕੇ ਏਕ ਤਿਲ ਕੋ ਬੀਚਾਰੁ ਨ ਕਹਤ ਆਵੈ
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਕਤ ਆਵਤ ਬੀਚਾਰ ਮੈ ॥੨੭੩॥

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ[5] ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਏਕ ਚੀਟੀ ਕੋ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਹਤ ਨ ਆਵਹੀ ।
ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਚੀਟੀ ਕੇ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਦੇਖੋ
ਸਹਸ ਅਨੇਕ ਏਕ ਬਿਲ ਮੈ ਸਮਾਵਹੀ ।
ਅਗ੍ਰਭਾਗੀ ਪਾਛੈ ਏਕੈ ਮਾਰਗ ਚਲਤ ਜਾਤ
ਪਾਵਤ ਮਿਠਾਸ ਬਾਸੁ ਤਹੀ[6] ਮਿਲਿ ਧਾਵਹੀ ।
ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਮਿਲਿ ਤਾਤਕਾਲ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਰੂਪ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵੈ
ਚੀਟੀ ਚੀਟੀ†* ਚਿਤ੍ਰ ਅਲਖ ਚਿਤੇਰੈ ਕਤ ਪਾਵਹੀ ॥੨੭੪॥

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਘਟ ਘਟ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਹੁਇ[7] ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਉਤ ਤੇ ਲਿਖਤ ਇਤ ਪਢਤ ਅੰਤਿਰਗਤਿ
ਇਤਹੂ ਤੇ ਲਿਖਿ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਰ ਪਠਾਏ ਹੈ ।
ਉਤ ਤੇ ਸਬਦ ਰਾਗ ਨਾਦ ਕੋ ਪ੍ਰਸੰਨੁ ਕਰਿ
ਇਤ ਸੁਨਿ ਸਮਝਿ ਕੈ ਉਤ ਸਮਝਾਏ ਹੈ ।
ਰਤਨ ਪਰੀਖਿਆ[8] ਪੇਖਿ ਪਰਮਿਤਿ ਕੈ ਸੁਨਾਵੈ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ॥੨੭੫॥

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਦੀਨੋ
ਸਾਚੁ ਉਪਦੇਸੁ ਰਿਦੈ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਭਏ
ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ ਪੈ ਘ੍ਰਿਤ[9] ਜੁਗਤਿ ਹੈ ।
ਸਾਚੁ ਰਿਦੈ ਸਾਚੁ ਦੇਖੈ ਸੁਨੈ ਬੋਲੈ [10]ਗੰਧ ਰਸ[10]
ਸਪੂਰਨ[11] ਪਰਸਪਰ[12] ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਦ੍ਰੁਮੁ ਸਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਫੂਲ ਫਲ
ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕਮੇਕ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਹੈ ॥੨੭੬॥

---

[1]ਖਲ੍ (ਪ) [2]ਕੋਊਤਾ (ਲ) [3]ਪਜਰਿ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅੰਧਾਅੰਧਾਰ' ਹੈ । [5]ਚਿਰਤ੍ਰ (ਅ)
[6]ਤਾਹੀ (ਲ) [7]ਸੁਇ (ਲ) [8]ਪ੍ਰੀਖਜਾ (ਲ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਘਿਤ' ਹੈ । [10]ਗੰਧਰਬ (ਪ)
[11]ਪੂਰਨ [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਸਪਰਸ' ਹੈ ।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਪਰਮਜੋਤਿ
ਓਤਿਪੋਤਿ ਸੂਤ੍ਰ[1] ਗਤਿ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਹੈ ।
ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਨ ਸ੍ਰੋਤ[2] ਏਕ ਹੀ ਦਰਸ ਸਬਦ
ਵਾਰ ਪਾਰ ਕੂਲ ਗਤਿ ਸਰਿਤਾ ਬਿਬੇਕ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਕਨਿਕ ਅਨਿਕ ਧਾਤੁ
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਜਾਨੀਅਤ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਅੰਜਨ ਨਿਰੰਜਨ ਅੰਜਨ ਬਿਖੈ
ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰਿ ਗੁਰਮਤਿ ਏਕ ਟੇਕ ਹੈ ॥੨੭੭॥

ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਚਲ ਭਈ
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਸ੍ਰ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਅਚਲ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਨ ਮਾਤ੍ਰ ਸੁਧਾ ਜਿਹਬਾ ਅਚਲ ਭਈ
ਗੁਰਮਤਿ ਅਚਲ ਉਨਮਨ ਅਸਥਲ ਹੈ ।
ਨਾਸਕਾ ਸੁਬਾਸੁ ਕਰ ਕੋਮਲ਼ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ
ਪੂਜਾ ਪਰਨਾਮ[3] ਪਰਸ[4] ਚਰਨਕਮਲ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਚਰ ਅਚਰ ਹੁਇ ਅੰਗ ਅੰਗ
ਪੰਗ ਸਰਬੰਗ ਬੂੰਦ[5] ਸਾਗਰ ਸਲਲ ਹੈ ॥੨੭੮॥

ਦਰਸਨ ਸੋਭਾ ਦ੍ਰਿਗ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਗਿਆਨ ਗੰਮਿ
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਭ ਦਰਸ[6] ਅਤੀਤ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰੈ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦ ਪਰੈ
ਜਾਸ ਬਾਸੁ ਅਲਖ ਸੁਬਾਸੁ ਨਾਸ[7] ਰੀਤ ਹੈ ।
ਰਸ ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ [ਰਸ][8]
ਕਰ ਅਸਪਰਸ[9] ਪਰਸਨ ਕਰਾਜੀਤ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਗਵਨ ਗੰਮਿ ਗਵਨ ਚਰਨ ਗੰਮਿ
ਆਸ[10] ਪਿਆਸ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ॥੨੭੯॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਮਰੈ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਜਗਜੀਵਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਅੰਤਰਿ ਨਿਰੰਤਰਿ[11] ਅੰਤਰ ਪਟ ਘਟਿ ਗਏ
ਅੰਤਰਜਾਮੀ[12] ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਬ੍ਰਹਮਮਈ[13] ਹੈ ਮਾਇਆ ਮਾਇਆਮਈ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ੍ਰ ਪਿੰਡ ਓਤਿਪੋਤਿ
ਜੋਤੀ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਗੋਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀਐ ॥੨੮੦॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸ੍ਰੂਤ' ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੋਤ੍ਰ' ਹੈ । [3]ਪ੍ਰਨਾਸ (ਲ) [4]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਾਸ' ਹੈ । [5]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬੂਦ ਹੈ । [6]ਅ,ਪ, ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਰਸਜ' ਹੈ । [7]ਬਾਸਨਾ (ਲ) [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [9]ਆਸਪਰਸ (ਅ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਮ' ਹੈ । [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਿਤਰਿ' ਹੈ । [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਅੰਤਰਜਾਮੀ' ਪਾਠ ਦੋ ਵਾਰੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । [13]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬ੍ਰਹਮਈ' ਹੈ ।

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੈ
ਨਿਹਚਲ ਚਿਤ ਸੁਖ ਸਹਜ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਜੀਵਨ ਕੀ ਆਸਾ ਅਰੁ ਮਰਨ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਮਿਟੀ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੋਨਹਾਰੁ ਹੋਇ ਸੋਈ ਭਲੋ ਮਾਨੈ
ਸੇਵਾ[1] ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਦਾਸਨ ਕੋ[2] ਦਾਸ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਰਸ ਸਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ
ਪੂਰਨ ਸਰਬਮਈ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।।੨੮੧।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਕੀਨੇ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਦਮ ਨਿਰੁਦਮ ਉਕਤਿ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਹ੍ਰਿਦਿ ਦੁਬਿਧਾ ਭਰਮ[3] ਖੋਏ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗਹੇ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ[4] ਹੈ
ਦਰਸਨ ਪਰਸਤ[5] ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਥਕਤ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਹੈ ।
ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਚਿਤ੍ਰ ਮੈ ਚਿਤੇਰਾ ਕੋ ਬਸੇਰਾ ਸਤਿ ਸਤਿ ਹੈ ।।੨੮੨।।

ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਨ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ
ਨਾਦੈ ਮਿਲਿ ਨਾਦ ਅਨਹਦ ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੈ ।
ਗਾਵਤ ਸਬਦ ਰਸੁ ਰਸਨਾ ਰਸਾਇਨ ਕੈ
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ[6] ਭਾਠੀ ਕੈ ਚੁਆਈ ਹੈ ।
ਹਿਰਦੈ ਨਿਵਾਸ ਗੁਰਸਬਦ ਨਿਧਾਨ ਗਿਆਨ
ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਉਨਮਨਿ ਸੁਧਿ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਅਵੇਸ ਪਰਮਾਰਥ ਪ੍ਰਵੇਹ ਧਾਰਿ
ਦਿਬ ਦੇਹ ਦਿਬਿ ਜੋਤਿ[7] ਪ੍ਰਗਟਾਈ[8] ਹੈ ।।੨੮੩।।

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਅਤਿ
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰਸਪਰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਦਰਸ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ ਦ੍ਰਿਗ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਨਿਧਾਨ ਅਨਹਦ ਰੁਨਝੁਨ ਧੁਨਿ
ਸੁਨਤ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਹਰਨ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਪੂਰਨ ਬਿਲਾਸ ਹੈ ।।੨੮੪।।

---

[1]ਸਿਵ (ਲ) [2]ਕੋ (ਲ) [3]ਭ੍ਰਮ (ਲ) [4]ਸਮਤਿ (ਪ) [5]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਰਸਤ' ਹੈ ।
[6]'ਅ' 'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਾਸ' ਹੈ । [7]ਜੋਤ ਰਿਦੇ (ਯ) [8]ਪ੍ਰਗਟ ਦਿਖਾਈ (ਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ[1] ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਅਤਿ
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਕੈ ਪਰਸਪਰ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਜ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਰਾਸਿ
ਸੀਤਲਤਾ ਕੋਮਲ[2] ਪੂਜਾ ਕੋਟਾਨਿ[3] ਸਮਸਰਿ ਹੈ ।
ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਨਾਨਾ ਬਿਸਮਾਦ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਨ ਪਟਤਰ[4] ਹੈ ।
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ[5]
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਆਨ ਨਹੀ ਸਮਸਰਿ ਹੈ ।੨੮੫।।

ਨਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਸੀਤਲ ਅਮਲ ਜੈਸੇ
ਅਗਨਿ ਉਰਧ ਮੁਖ ਤਪਤ ਮਲੀਨ ਹੈ ।
ਬਰਨ ਬਰਨ ਮਿਲਿ ਸਲਿਲ ਬਰਨ ਸੋਈ
ਸਿਆਮ ਅਗਨਿ ਸੂਬ[6] ਬਰਨ ਛਬਿ ਛੀਨ ਹੈ ।
ਜਲ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਪਾਲਕ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਦਗਧ ਕਰਤ ਸੁਖ ਹੀਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ[7] ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਦੁਖ ਹੀਨ[8] ਹੈ ।।੨੮੬।।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਮੇਵ ਕੈ ਅਸਾਧ
ਸਾਧ ਸਤ ਧਰਮ ਦਇਆ ਰਥ ਸੰਤੋਖ ਕੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧਸੰਗ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ
ਦੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸੰਗ ਦੁਖ ਦੋਖ ਕੈ ।
ਜਨਮ ਮਰਨ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਬਿਨੁ
ਮੋਖ ਪਦ ਚਰਨ ਕਮਲ ਚਿਤ ਚੋਖ ਕੈ ।
ਗਿਆਨ ਅੰਸ† ਚਿਤ ਹੰਸ ਗਤਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੰਸ ਬਿਖੈ
ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਖੀਰ ਨੀਰ[9] ਸੋਖ ਪੋਖ ਕੈ ।।੨੮੭।।

ਹਾਰਿ ਮਾਨੀ ਝਗਰੋ ਮਿਟਤ, ਰੋਸ ਮਾਰੇ ਸੈ ਰਸਾਇਨ ਹੁਇ[10]
ਪੱਟ ਡਾਰੇ ਲਾਗਤ ਨ ਡੰਡੁ ਜਗ ਜਾਨੀਐ ।
ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਊਚੇ ਨਾਹਿ ਜਲੁ
ਨਿਮਤ[11] ਨਵਨ ਥਲ ਜਲੁ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਅੰਗ ਸਰਬੰਗ ਤਰ ਹਰ ਹੋਤ ਹੈ ਚਰਨ
ਤਾਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਚਰਨ ਰੇਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿੰਮਰੀਭੂਤ
ਜਗ ਪਗ ਲਗਿ ਮਸਤਕਿ ਪਰਵਾਨੀਐ ।।੨੮੮।।

---

[1]ਕੇ (ਲ) [2]ਕੋਮਲਤਾ [3]ਕੋਟਨਿ (ਪ,ਯ) [4]ਪਟੰਤਰ (ਯ,ਪ) [5]ਨ (ਲ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੂ' ਹੈ । [7]'ਯ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤੈਸੋ ਹੈ । [8]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੀਨ' ਹੈ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਦੀਨ' ਹੈ । [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨੀਨ' ਹੈ । [10]ਹੋਵੇ (ਲ) [11]ਨਿੰਮ੍ਰਿਤ (ਯ) ।

ਪੂਜੀਐ ਨ ਸੀਸੁ ਈਸੁ ਊਚੌ ਦੇਹੀ ਮੈ ਕਹਾਵੈ[1]
ਪੂਜੀਐ ਨ ਲੋਚਨ [ਦ੍ਰਿਸਟਿ][2] ਦ੍ਰਿਸਟਾਂਤ ਕੈ ।
ਪੂਜੀਐ ਨ ਸ੍ਰਵਨ[3] ਸੁਰਤਿ ਸਨਬੰਧ ਕਰਿ
ਪੂਜੀਐ ਨ ਨਾਸਕਾ ਸੁਬਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਕ੍ਰਾਂਤ ਕੈ ।
ਪੂਜੀਐ ਨ ਮੁਖ ਸ੍ਵਾਦ ਸਬਦ ਸੰਜੁਗਤ ਕੈ
ਪੂਜੀਐ ਨ ਹਸਤ ਸਕਲ[4] ਅੰਗ ਪਾਂਤ ਕੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗੰਧ ਰਸ ਰਹਿਤ ਹੁਇ
ਪੂਜੀਐ ਪਦਾਰਬਿੰਦ ਨਵਨ ਮਹਾਂਤ ਕੈ ॥੨੮੯॥

ਨਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਨਿਰਮਲ ਸੀਤਲ ਹੈ
ਨਵਨ ਬਸੁੰਧਰਾ[5] ਸਰਬ ਰਸ ਰਾਸਿ ਹੈ ।
ਉਰਧ ਤਪਸਿਆ ਕੈ ਸ੍ਰੀ[6] ਖੰਡ ਬਾਸੁ ਬੋਹੈ ਬਨ
ਨਵਨ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਹੋਤ ਰਤਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਨਵਨ ਗਵਨ ਪਗ ਪੂਜੀਅਤ ਜਗਤ ਮੈ
ਚਾਹੈ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਚਰਨ ਰਜ ਤਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ[7] ਹਰਿ ਭਗਤ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿੰਮਰੀਭੂਤ
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥੨੯੦॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ
ਸੁਖਮਨਾ ਸੰਗਮ ਹੁਇ ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਕੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਬਿਖੈ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ[8] ਰਸ
ਪ੍ਰੇਮ ਮਧੁ ਅਪੀਉ ਪੀਐ[9] ਗੁਹਜੁ ਗਵਨ ਕੈ ।
ਸਬਦ ਕੈ ਅਨਹਦ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਉਨਮਨੀ
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਸਹਜ ਰਵਨ ਕੈ ।
ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਉਲੰਘਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ
ਦਸਮ ਸਥਲ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਭਵਨ ਕੈ ॥੨੯੧॥

ਜੈਸੇ ਜਲ ਜਲਜ ਅਉ ਜਲ ਦੁਧ ਸੀਲ ਮੀਨ
ਚਕਈ ਕਮਲ ਦਿਨਕਰਿ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ।
ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਅਲਿ ਕਮਲ ਚਕੋਰ ਸਸਿ
ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਘਨ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸੁਚੀਤ ਹੈ ।
ਨਾਰਿ[10] ਅਉ ਭਤਾਰੁ ਸੁਤ ਮਾਤ ਜਲ ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ
ਖੁਧਿਆਰਥੀ[11] ਭੋਜਨ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਧਨ ਮੀਤ ਹੈ ।
ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਦੁਖਦਾਈ ਨ ਸਹਾਈ ਹੋਤ
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਹੈ ॥੨੯੨॥

---

[1]ਕਹ ਵ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰਵਨ' ਪਾਠ ਦੂਹਰੀ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਰਾਕਲ' ਹੈ । [5]ਬਸੁੰਧ੍ਰਾ (ਯ) [6]ਸੀ (ਅ, ਲ) [7]ਤੈਸੇਹੀ (ਪ) [8]ਅਭਿਜਾਸ (ਲ) [9]ਪੀਵੈ (ਲ) [10]ਨਾਰੀ (ਲ) [11]ਖੁਧਜਾਰਥੀ (ਲ)

ਚਰਨਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਅੰਗ ਅੰਗ ਬਿਸਮ ਸ੍ਰਬੰਗ ਮੈ ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਸੰਗ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਹੁਇ ਹਿਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧਾਕ੍ਰੋਧ[1] ਨਿਰਲੋਭ ਲੋਭ
ਮੋਹ ਨਿਰਮੋਹ* ਅਹੰਮੇਵ ਹੂ ਲਜਾਨੇ ਹੈ ।
ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜੈ [2]ਅਸਚਰਜਮੈ
ਅਦਭੁਤ[2] ਪਰਮਦਭੁਤ ਅਸਥਾਨੇ ਹੈ ॥੨੯੩॥

ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਕੋ[3] ਉਦੋਤ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੈ
ਕੋਟਿਕ ਉਸਤਤ ਛਬਿ ਤਿਲ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਕਿੰਚਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੋਟਿਕ ਕਮਲਾ ਕਲਪਤਰ
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਮਧੁ ਕੋਟਿਕ ਬਿਲਾਸੁ ਹੈ ।
ਮੰਦ ਮੁਸਕਾਨਿ ਬਾਨਿ ਖਾਨਿ ਹੈ ਕੋਟਾਨਿ ਸਸਿ
ਸੋਭਾ[4] ਕੋਟਿ ਲੋਟਪੋਟ ਕੁਮਦਨੀ ਤਾਸੁ ਹੈ ।
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਮਕਰੰਦ ਰਸ[5] ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥੨੯੪॥

ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਰਜ ਮਜਨ[6]† ਮਲੀਨ ਮਨ†
ਦਰਪਨ ਗਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲ ਹੈ ।
ਗਿਆਨ[7] ਗੁਰ ਅੰਜਨ ਦੈ ਚਪਲ ਖੰਜਨ ਦ੍ਰਿਗ
ਅਕੁਲ ਨਿਰੰਜਨ ਧਿਆਨ[8] ਜਲ ਥਲ ਹੈ ।
ਭੰਜਨ[9] ਭੈ ਭ੍ਰਮ ਅਰਿ ਗੰਜਨ ਕਰਮ ਕਾਲ
ਪਾਂਚ[10] ਪਰਪੰਚ ਬਲਬੰਚ ਨਿਰਦਲ ਹੈ ।
ਸੇਵਾ ਕਰੰਜਨ ਸਰਬਾਤਮ ਨਿਰੰਜਨ ਭਏ
ਮਾਇਆ ਮੈ* ਉਦਾਸ ਕਲਿਮਲ ਨਿਰਮਲ ਹੈ ।੨੯੫॥

ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਛਤ ਰਵਿ ਰਾਹ ਨ ਸਕਤ ਗ੍ਰਸਿ
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਗੋਚਰੁ ਹੁਇ ਸੂਰਜਗ੍ਰਹਨ ਹੈ ।
ਪਛਮ ਉਦੋਤ ਹੋਤ ਚੰਦ੍ਰਮੈ ਨਮਸਕਾਰ
ਪੂਰਬ ਸੰਜੋਗ ਸਸਿ ਕੇਤ ਖੇਤ ਹਨਿ ਹੈ ।
ਕਾਸਟ[11] ਮੈ ਅਗਨਿ ਮਗਨ ਚਿਰੰਕਾਲ ਰਹੈ
ਅਗਨਿ ਮੈ ਕਾਸਟ ਪਰਤ ਹੀ ਦਹਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਸਿਵ ਸਕਤ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਕੈ
ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ* ਦੁਸਹ ਸਹਨ ਹੈ ॥੨੯੬॥

---

[1]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕ੍ਰੋਧਾਕ੍ਰੋਧ' ਹੈ । [2]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਸਚਰਮੈ ਅਨਭੁਤ' ਹੈ । 'ਅਸਚਰਜ' (ਪ, ਅ,) [3]ਕ੍ਰੇ (ਅ, ਪ, ਲ, ਯ) [4]ਸੋਬ (ਲ) [5]ਰਸੰ (ਪ) [6]ਮੰਜਨ (ਲ) [7]ਗਜਾਨ (ਲ) [8]ਧਿਜਾਨ (ਲ) [9]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭੁੰਜ' ਹੈ । [10]ਪੰਚ (ਯ) [11]ਕਾਸ੍ਰ (ਲ)

ਸਾਧੁ ਕੀ ਸੁਜਨਤਾਈ ਪਾਹਨ ਕੀ ਰੇਖ ਪ੍ਰੀਤਿ
ਬੈਰ ਜਲ ਰੇਖ ਹੁਇ ਬਿਸੇਖ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮੈ ।
ਦੁਰਜਨਤਾ ਅਸਾਧ ਪ੍ਰੀਤਿ ਜਲ ਰੇਖ ਅਰੁ
ਬੈਰੁ ਤਉ ਪਾਖਾਨ ਰੇਖ ਸੇਖ ਅੰਗ ਅੰਗ ਮੈ ।
ਕਾਸਟ ਅਗਨਿ ਗਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਪਰੀਤਿ
ਸੁਰਸਰੀ ਜਲ ਬਾਰੁਨੀ ਸਰੂਪ [ਜਲ][1] ਗੰਗ ਮੈ ।
ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਜਯਾ ਸਰਪ ਗਤਿ
ਉਪਕਾਰੀ ਅਉ ਬਿਕਾਰੀ ਢੰਗ ਹੀ ਕੁਢੰਗ[2] ਮੈ ॥੨੯੭॥

ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਕਾਸਟ ਅਗਨਿ ਗਤਿ ਟੇਵ ਨ ਟਰਤ ਹੈ ।
ਅਜਯਾ ਸਰਪ ਜਲ ਗੰਗ ਬਾਰੁਨੀ ਬਿਧਾਨ
ਸਨ ਅਉ ਮਜੀਠ ਖਲ ਪੰਡਿਤ ਲਰਤ ਹੈ ।
ਕੰਟਕ ਪੁਹਪ ਸੈਲ ਘਟਿਕਾ ਸਨਾਹ ਸਸਤ੍ਰ
ਹੰਸ ਕਾਗ ਬਗ ਬਿਆਧ ਮ੍ਰਿਗ ਹੋਇ ਨਿਬਰਤ ਹੈ ।
ਲੱਸਟ ਕਨਿਕ ਸੀਪ ਸੰਖ ਮਧੁ ਕਾਲਕੂਟ
ਸੁਖ ਦੁਖਦਾਇਕ ਸੰਸਾਰ ਬਿਚਰਤ[3] ਹੈ ॥੨੯੮॥

ਦਾਦਰ ਸਰੋਜ ਬਾਸ ਬਾਵਨ ਮਰਾਲ ਬਗ
ਪਾਰਸ ਪਾਖਾਨ ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਜੋਗ[4] ਹੈ ।
ਮ੍ਰਿਗ ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਅਹਿਮਨਿ ਮਧੁਮਾਖੀ ਸਾਖੀ
ਬਾਝ ਬਧੂ ਨਾਹ ਨੇਹ[5] ਨਿਹਫਲ ਭੋਗ ਹੈ ।
ਦਿਨਕਰ ਜੋਤਿ ਉਲੂ ਬਰਖੈ[6] ਸਮੈ ਜਵਾਸੋ
ਅਸਨ ਬਸਨ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਰੋਗ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਬੀਜ ਜਮਤ[7] ਨ ਕਾਲਰ ਮੈ
ਅੰਕੂਰ ਉਦੋਤ ਹੋਤ ਨਾਹਿਨ ਬਿਓਗ ਹੈ ॥੨੯੯॥

ਸੰਗਮ ਸੰਜੋਗ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਕਉ ਪਤੰਗੁ ਜਾਨੈ
ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਸੋਗ ਮੀਨ ਭਲ ਜਾਨਈ ।
ਇਕ ਟਕ ਦੀਪਕ ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਾਨ ਪਰਹਰੈ
ਸਲਿਲ ਬਿਓਗ ਮੀਨ ਜੀਵਨ ਨ ਮਾਨਈ ।
ਚਰਨਕਮਲ[8] ਮਿਲਿ ਬਿਛੁਰੈ ਮਧੁਪ ਮਨੁ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜਨਮੁ ਅਗਿਆਨਈ ।
ਨਿਹਫਲ ਜੀਵਨ ਮਰਨ ਗੁਰ ਬਿਮੁਖ ਹੁਇ
ਪ੍ਰੇਮ ਅਰੁ ਬਿਰਹ ਨ ਦੋਊ ਉਰ ਆਨਈ ॥੩੦੦॥

---

[1]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੁਢ' ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਚਾਰਤ' ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੰਜੋਗ' ਦੂਹਰੀ ਵਾਰੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । [5]ਨੇਹੁੰ (ਲ) [6]ਬਰਖਾ (ਅ,ਪ,ਯ,ਲ) [7]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਮਤ' ਹੈ । [8]ਚਰਨ ਕਵਲ (ਲ)

ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਦੇਖੈ ਅਉ ਦਿਖਾਵੈ ਸੋਈ
ਸਰਬ ਦਰਸ ਏਕ ਦਰਸਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਸੋਈ
ਸਰਬ ਸਬਦ ਏਕ ਸਬਦ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ।
ਕਾਰਨ[1] ਕਰਨ ਕਰਤਗਿ ਸਰਬਗਿ ਸੋਈ
ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਤਿ[2] ਕਰਤਾਰੁ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨੁ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕਮੇਕ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕੈ ਉਰਿ ਆਨੀਐ ॥੩੦੧॥

ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ[3] ਮਾਇਆ ਮੋਹੇ[4] ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਖੰਡ
ਸਾਧਸੰਗ ਰੰਗ ਮੈ ਬਿਮੋਹਤ[5] ਮਗਨ ਹੈ ।
ਜਾਕੇ ਓਅੰਕਾਰ ਕੈ ਅਕਾਰ[6] ਹੈ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ ਸਾਧਸੰਗ ਸੋ ਲਗਨ ਹੈ ।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਜਾਕੇ
ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਸਾਧ ਸੰਗ ਗੁਨਨੁ ਅਗਨ ਹੈ ।
ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਸਾਧ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰ ਬਿਖੈ
ਅਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਅਭਗਨ ਹੈ ॥੩੦੨॥

ਨਿਜਘਰ ਮੇਰੋ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨਾਰਦਮੁਨਿ
ਦਰਸਨ ਸਾਧਸੰਗ ਮੇਰੋ ਨਿਜ ਰੂਪ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗਿ ਮੇਰੋ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਉ ਕੁਟੰਬ ਸਖਾ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਮੇਰੋ ਸੁਤੁ ਸ੍ਰੇਸਟ ਅਨੂਪੁ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨੁ ਪ੍ਰਾਨ ਜੀਵਨ ਮੈ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਨਿਜੁ ਪਦ ਸੇਵਾ ਦੀਪ ਧੂਪ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗਿ ਰੰਗ[7] ਰਸ ਭੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜ ਮੈ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਸੋਭਾ ਅਤਿ ਉਪਮਾ ਅਉ ਊਪ ਹੈ ॥੩੦੩॥

ਅਗਮ ਅਪਾਰ ਦੇਵ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਅਤਿ
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਨਿਗ੍ਰਹ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਪਾਈਐ ਨ ਜਗ ਭੋਗ ਪਾਈਐ ਨ ਰਾਜ ਜੋਗ
ਨਾਦ ਬਾਦ ਬੇਦ ਕੈ[8] ਅਗਹੁ ਨਾ ਗਹਾਈਐ ।
ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਦੇਵ ਦੇਵ[9] ਸੇਵਕੈ ਨ ਪਾਈਐ
ਕਰਮ ਧਰਮ ਬ੍ਰਤ ਨੇਮ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ।
ਨਿਹਫਲ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੈ ਅਚਾਰ ਸਬੈ
ਸਾਵਧਾਨ ਸਾਧਸੰਗ ਹੁਇ ਸਬਦ ਗਾਈਐ ॥੩੦੪॥

---

[1]ਰਾਗਨ (ਲ) [2]ਕ ਰਤੂਤ [3]ਕਟਾਛਤ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੋਹ' ਹੈ । [5]ਬਿਮੋਹਿ (ੲ) [6]ਆਕਾਰ (ਅ) ਆਰ (ਪ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗੰਗ' ਹੈ । [8]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੈਨ' ਹੈ । [9]ਦੇਵ ਦੇਵ (ਜ)

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਜੋਈ ਦੇਖੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ
ਦੂਸਰੋ ਨ ਦੇਖੈ ਪਾਵੈ ਕਹੌ ਕੈਸੇ ਜਾਨੀਐ ।
ਨਾਲ[1] ਬਿਖੈ ਬਾਤ ਕੀਏ ਸੁਨੀਅਤ ਕਾਨ ਦੀਏ
ਬਕਤਾ ਅਉ ਸ੍ਰੋਤਾ ਬਿਨੁ ਕਾਪੈ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਪਘੁਲਾ ਕੇ ਮੂਲ ਬਿਖੈ ਜੈਸੇ ਜਲ ਪਾਨ ਕੀਜੈ
ਲੀਜੀਐ ਜਤਨ ਕਰਿ ਪੀਏ ਮਨ ਮਾਨੀਐ ।
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਗੁਹਜ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[3] ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਬਿਧਾਨੀਐ ॥੩੦੫॥

ਨਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਸੀਤਲ ਅਮਲ ਜੈਸੇ
ਅਗਨਿ ਉਰਧ ਮੁਖ ਤਪਤ ਮਲੀਨ ਹੈ ।
ਸਫਲ ਹੁਇ ਆਂਬ ਝੁਕੇ ਰਹਤ ਹੈ ਚਿਰੰਕਾਲ
ਨਿਵੈ ਨ ਅਰੜ[4] ਤਾਂਤੇ ਆਰਬਲਾ ਛੀਨ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਜੈਸੇ ਬਾਸੀਐ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਬਾਸੁ ਤਉ ਬਡਾਈ ਬੂੜਿਓ ਸੰਗ ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਅਹੰਬੁਧਿ ਨ੍ਰਿੰਮ੍ਰਤਾ[5] ਕੈ
ਸਨ ਅਉ ਮਜੀਠ ਗਤਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕੀਨ ਹੈ ॥੩੦੬॥

ਸਕਲ ਬਨਾਸਪਤੀ ਬਿਖੈ ਦ੍ਰੁਮ ਦੀਰਘ ਦੁਇ
ਨਿਹਫਲ ਭਏ ਬੂਡੇ ਬਹੁਤ ਬਡਾਈ ਕੈ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸਨਾ ਕੈ ਸੇਂਬੁਲ ਸੁਬਾਸ[6] ਹੋਤ
ਬਾਂਸੁ ਨਿਰਗੰਧ ਬਹੁ ਗਾਂਠਨੁ ਦਿਠਾਈ[7] ਕੈ ।
ਸੇਂਬਲ ਕੇ ਫਲ ਤੂਲ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਛਾਇਆ ਤਾਕੈ
ਬਾਂਸੁ ਤਉ ਬਰਨ ਦੋਖੀ ਜਾਰਤ ਬੁਰਾਈ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਹੋਤ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਕੈ
ਤ੍ਰਿਸਟੈ ਨ ਗੁਰ ਗੋਪਿ ਦ੍ਰੋਹ ਗੁਰਭਾਈ ਕੈ ॥੩੦੭॥

ਬਿਰਖ ਬਲੀ ਮਿਲਾਪ ਸਫਲ ਸਘਨ ਛਾਇਆ
ਬਾਸੁ ਤਉ ਬਰਨ ਦੋਖੀ ਮਿਲੇ ਜਰੈ ਜਾਰਿ ਹੈ ।
ਸਫਲ ਹੁਇ ਤਰਹਰ ਝੁਕਤਿ ਸਕਲ ਤਰ
ਬਾਂਸੁ ਤਉ ਬਡਾਈ ਬੂਡਿਓ ਆਪਾ ਨ ਸੰਮਾਰਿ ਹੈ ।
ਸਕਲ ਬਨਾਸਪਤੀ ਸੁਧਿ ਰਿਦੈ ਮੋਨਿ ਗਹੇ
ਬਾਂਸੁ ਤਉ ਰੀਤੌ ਗਠੀਲੌ ਬਾਜੇ ਧਾਰ ਮਾਰਿ ਹੈ ।
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਹੀ ਅਛਤ ਨਿਰਗੰਧ ਰਹੇ
ਗੁਰਸਿਖ ਦੋਖੀ[8] ਬਜ੍ਰ ਪ੍ਰਾਨੀ ਨ[9] ਉਧਾਰਿ ਹੈ ॥੩੦੮॥

---

[1]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਾਲ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਨਲ' ਹੈ । [2]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਥਾਨ' ਹੈ । [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਅਰਿੰਡ (ਲ) [5]ਨਿਮਰਤਾ (ਲ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਲੁਬਾਸ' ਹੈ । [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ 'ਢਿਕਾਈ ਹੈ । [8]ਦੋਸੇ (ਲ) [9]ਨੀਨ (ਲ)

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ[1] ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਐਸੋ
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰਸਿਪਰ ਪਗ ਲਪਟਾਵਹੀ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[3] ਲਿਵ ਲਾਵਹੀ ।
ਏਕ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਲਾਵਤ ਮਹਾਪ੍ਰਸਾਦਿ
ਏਕ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕੈ ਸਿਖਨੁ ਬੁਲਾਵਹੀ ।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਬਾਛੈ ਤਿਨਕੇ ਉਚਿਸਟ[4] ਕਉ
ਸਾਧਨ ਕੀ ਦੂਖਨਾ ਕਵਨ ਫਲ ਪਾਵਹੀ ॥੩੦੯॥

ਜੈਸੇ ਬੋਝ ਭਰੀ ਨਾਵ ਆਂਗੁਰੀ[5] ਦੁਇ[6] ਬਾਹਰਿ ਹੁਇ
ਪਾਰ ਪਰੈ ਪੂਰ[7] ਸਬੈ ਕੁਸਲ ਬਿਹਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਏਕਾਹਾਰੀ ਏਕ ਘਰੀ ਪਾਕਸਾਲਾ ਬੈਠਿ
ਭੋਜਨ ਕੈ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਸ੍ਵਾਦਿ ਕੈ ਅਘਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜਦੁਆਰ ਜਾਇ ਕਰਤ ਜੁਹਾਰ ਜਨ
ਏਕ ਘਰੀ ਪਾਛੈ ਦੇਸ ਭੋਗਤਾ ਹੁਇ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਆਠ ਹੀ ਪਹਰ ਸਾਠਿ ਘਰੀ [ਮੈ][8] ਜਉ ਏਕ ਘਰੀ
ਸਾਧ ਸਮਾਗਮੁ ਕਰੈ ਨਿਜ ਘਰ ਜਾਤ ਹੈ ॥੩੧੦॥

ਕਾਰਤਕ ਜੈਸੇ[9] ਦੀਪਮਾਲਕਾ ਰਜਨੀ ਸਮੈ
ਦੀਪ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਹੋਤ ਹੀ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ।
ਬਰਖਾ ਸਮੈ ਜੈਸੇ ਤਉ ਬੁਦਬੁਦਾ[10] ਕੌ[11] ਪ੍ਰਗਾਸ
ਤਾਸ ਨਾਮ ਪਲਕ ਮੈ ਨ ਤਉ[12] ਠਹਿਰਾਤ ਹੈ ।
ਗ੍ਰੀਖਮ ਸਮੈ ਜੈਸੇ ਤਉ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ
ਝਾਈ ਸੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤ ਉਪਜਿ ਸਮਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਛਾਇਆ ਬਿਰਖ ਚਪਲ ਛਲ
ਛਲੈ ਛੈਲ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ ਲਪਟਾਤ ਹੈ ॥੩੧੧॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਸਨ ਅੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਿ ਹੁਇ[13] ਮਲੀਨ
ਸਲਿਲ ਸਾਬੁਨ ਮਿਲਿ ਨਿਰਮਲ ਹੋਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਰੋਵਰ ਸਿਵਾਲ ਕੈ ਅਛਾਦਿਓ ਜਲੁ
ਝੋਲਿ ਪੀਏ ਨਿਰਮਲ ਦੇਖੀਐ ਅਛੋਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨਿਸ ਅੰਧਕਾਰ ਤਾਰਕਾ ਚਮਤਕਾਰ
ਹੋਤ ਉਜੀਆਰੋ ਦਿਨਕਰ ਕੇ ਉਦੋਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਭ੍ਰਮ ਹੋਤ ਹੈ ਮਲੀਨ ਮਤਿ
ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[14]† ਧਿਆਨ[15]† ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਹੈ ॥੩੧੨॥

---

[1]ਸਿਖ ਸੰਧ (ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਉਚਿਸ੍ਟ (ਲ) [5]ਅਗੁਰੀ (ਪ) [6]ਦੂਇ (ਪ) [7]ਪੁਰ (ਅ,ਲ) [8]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਹੈ। [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੈਸੇ' ਹੈ। [10]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬੁਦਬੁਦ' ਹੈ। [11]ਕੋ (ਅ,ਪ,ਯ) [12]ਤ੍ਰੈ ਉ (ਪ) [13]'ਲ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੋਇ' ਹੈ। [14]ਗਜਾਨ (ਲ) [15]ਧਜਾਨ (ਲ)

ਅੰਤਰ ਅਛਿਤ ਹੀ ਦਿਸੰਤਰਿ ਗਵਨ ਕਰੈ
ਪਾਛੈ ਪਰੇ[1] ਪਹੁਚੈ ਨ ਪਾਇਕੁ ਜਉ ਧਾਵਈ ।
ਪਹੁਚੈ ਨ ਰਥੁ ਪਹੁਚੈ ਨ ਗਜਰਾਜੁ ਬਾਜੁ
ਪਹੁਚੈ ਨ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਫਾਂਦਤ[2] ਉਡਾਵਈ[3] ।
ਪਹੁਚੈ ਨ ਪਵਨ ਗਵਨ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਤਿ
ਅਰਧ ਉਰਧ ਅੰਤਰੀਛ ਹੁਇ ਨ ਪਾਵਈ ।
ਪੰਚ ਦੂਤ ਭੂਤੇ ਲਗਿ ਅਧਮੁ ਅਸਾਧੁ ਮਨੁ
ਗਹੇ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[4] ਸਾਧਸੰਗਿ ਬਸਿ ਆਵਈ ॥੩੧੩॥

ਆਂਧਰੋ ਕਉ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕਰ ਚਰ ਟੇਕ
ਬਹਰੈ ਚਰਨ ਕਰ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਹੈ ।
ਗੂੰਗੈ ਟੇਕ[5] ਚਰ ਕਰ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ
ਲੂਲੇ ਟੇਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁ_ਤਿ[6] ਪਦ ਹੈ ।
ਪਾਗੁਰੇ ਕਉ ਟੇਕ[7] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ[8] ਕਰ ਟੇਕ
ਏਕ ਏਕ ਅੰਗਹੀਨ ਦੀਨਤਾ ਅਛਦ ਹੈ ।
ਅੰਧ ਗੁੰਗ[9] ਸੁੰਨ ਪੰਗ ਲੁੰਜ ਦੁਖ ਪੁੰਜ ਮਮ[10]
ਅੰਤਰ ਕੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪਰਬੀਨ ਸਦ ਹੈ ॥੩੧੪॥

ਆਂਧਰੇ[11] ਕਉ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕਰ ਚਰ ਟੇਕ
ਅੰਧ ਗੁੰਗ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕਰ ਚਰ ਹੈ ।
ਅੰਧ ਗੁੰਗ ਸੁੰਨ ਕਰ ਚਰ ਅਵਲੰਬ ਟੇਕ
ਅੰਧ ਗੁੰਗ ਸੁੰਨ ਪੰਗ ਟੇਕ ਏਕ ਕਰ ਹੈ ।
ਅੰਧ ਗੁੰਗ ਸੁੰਨ ਪੰਗ ਲੁੰਜ[12] ਦੁਖ ਪੁੰਜ ਮਮ
ਸਰਬੰਗ ਹੀਨ ਦੀਨ ਦੁਖਤ ਅਧਰ ਹੈ ।
ਅੰਤਰ ਕੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਨੈ ਅੰਤਰਗਤਿ
ਕੈਸੇ ਨਿਰਬਾਹੁ[13] ਕਰੈ ਸਰੈ ਨਰਹਰ ਹੈ ॥੩੧੫॥

ਚਕਈ ਚਕੋਰ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਭ੍ਰਿੰਗ ਅਉ ਪਤੰਗ
ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕਅੰਗੀ[14] ਬਹੁਰੰਗੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ।
ਏਕ ਏਕ ਟੇਕ ਸੈ[15] ਟਰਤ ਨ ਮਰਤ ਸਬੈ
ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਕੀ[16] ਚਾਲ ਚਲੀ[17] ਆਈ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ[18] ਐਸੋ
ਲੋਗ ਪਰਲੋਗ ਸੁਖਦਾਇਕ ਸਹਾਈ ਹੈ ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਨਿ† ਦੁਰਮਤਿ ਨ† ਮਿਟਤ ਜਾਕੀ[19]
ਅਹਿ ਮਿਲਿ ਚੰਦਨ ਜਿਉ ਬਿਖੁ ਨ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ॥੩੧੬॥

---

[1]ਪਰ (ਪ) [2]ਫਾਂਧਤ (ਲ) [3]ਉਡਾਵਹੀ (ਅ) [4]ਗਜਾਨ (ਲ) [5]ਏਕ (ਪ) [6]ਸੁਰਤਿ (ਯ) [7]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਟੇਕਾ' ਹੈ । [8]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁ_ਤਿ' ਹੈ । [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗੁਰ' ਹੈ । [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਮ' ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ 'ਮ' ਹੈ । [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਂਧ' ਹੈ । [12]ਲੁਜ (ਲ) [13]ਨ੍ਰਿਬਾਹ (ਲ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅੰਗਹੀ' ਹੈ । [14]ਮੈ (ਪ) [16]ਕੀ ਸੁ (ਲ) [17]ਚਲੀ ਜਗ (ਲ) [18]ਪ੍ਰਤਾ (ਲ) [19]ਜਾਕੀ ਜੈਸੀ (ਲ)

ਮੀਨ ਕਉ ਨ ਸੁਰਤਿ ਜਲ ਕਉ[1] ਸਬਦ ਗਿਆਨੁ[2]
ਦੁਬਿਧਾ ਮਿਟਾਇ ਨ ਸਕਤ ਜਲੁ ਮੀਨ ਕੀ
ਸਰ ਸਰਿਤਾ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਸੈ
ਗ੍ਰਸੈ ਲੋਹ ਰਾਖਿ ਨ ਸਕਤ ਮਤਿ ਹੀਨ[3] ਕੀ।
ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਤਰਫਿ ਤਜਤ[4] ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਾਨ ਮੀਨ
ਜਾਨਤ ਨ ਪੀਰ ਨੀਰ ਦੀਨਤਾਈ ਦੀਨ ਕੀ।
ਦੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਮੀਨ ਕੁਲ ਦ੍ਰਿੜ
ਗੁਰਸਿਖ ਬੰਸ ਧ੍ਰਿਗੁ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਧੀਨ ਕੀ ॥੩੧੭॥

ਦੀਪਕ ਪੈ ਆਵਤ ਪਤੰਗ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰੀਤਿ ਲਗਿ
ਦੀਪਕਹਿ ਮਹਾ ਬਿਪਰੀਤਿ ਮਿਲੇ ਜਾਰਿ ਹੈ।
ਅਲਿ ਚਲਿ ਆਵਤ ਕਮਲ ਪੈ ਸਨੇਹ ਕਰਿ
ਕਮਲ ਸੰਪਟ[5] ਬਾਂਧਿ ਪ੍ਰਾਨ ਪਰਹਾਰਿ ਹੈ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਜਲ ਮੀਨ ਲਿਵਲੀਨ ਗਤਿ
ਬਿਛੁਰਤ ਰਾਖਿ ਨ ਸਕਤ ਗਹਿ ਡਾਰਿ ਹੈ।
ਦੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ* ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕੈ* ਮਰੈ ਨ ਟਰੈ
ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਿਉ ਬਿਸਾਰਿ[6] ਹੈ ॥੩੧੮॥

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਦਿਬਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਹੀਨ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਰਸ ਧਿਆਨ[7] ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਗੰਮਿਤਾ
ਬਾਂਸਨਾ ਕਮਲ ਅਲਿ ਭ੍ਰਮਤ ਨ ਰਾਖਿ ਸਕੈ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਅਨਤ ਨ ਰੰਮਿਤਾ।
ਮੀਨ ਜਲ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਅੰਤਿ ਨ ਸਹਾਈ ਹੋਤ
ਗੁਰ ਸੁਖ[8] ਸਾਗਰ ਹੈ ਇਤ ਉਤ ਸੰਮਿਤਾ।
ਏਕ ਏਕ ਟੇਕ ਸੈ ਟਰਤ ਨ ਮਰਤ ਸਬੈ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸ੍ਰਬੰਗੀ [ਸੰਗੀ][9] ਮਹਾਤਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ॥੩੧੯॥

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਮਿਲਿ ਜਰਤ ਨ ਰਾਖਿ ਸਕੈ
ਜਰੇ ਮਰੇ[10] ਆਗੇ[11] ਨ ਪਰਮਪਦ ਪਾਏ ਹੈ।
ਮਧੁਪ ਕਮਲ ਮਿਲਿ ਭ੍ਰਮਤ ਨ ਰਾਖਿ ਸਕੈ
ਸੰਪਟ ਮੈ ਮੂਏ ਸੈ ਨ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ।
ਜਲ ਮਿਲਿ ਮੀਨ ਕੀ ਨ ਦੁਬਿਧਾ ਮਿਟਾਇ ਸਕੀ
ਬਿਛੁਰਿ ਮਰਤ ਹਰਿ ਲੋਕ ਨ ਪਠਾਏ ਹੈ।
ਇਤ ਉਤ ਸੰਗਮ ਸਹਾਈ[12] ਸੁਖਦਾਈ[13] ਗੁਰ
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[7] ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਏ ਹੈ ॥੩੨੦॥

---

[1]ਕਉ ਨ (ਲ) [2]ਗ੍ਯਾਨ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੀਰ' ਹੈ। [4]ਤਜਾਤ (ਲ) [5]ਸੰਪਟ ਮੈ (ਲ)
[6]ਬਿਸਰਾਤਿ (ਯ) [7]ਧਿਯਾਨ (ਲ) [8]ਮੁਖ (ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ।
[10]ਮਰੈ (ਪ) [11]ਅਗੈ (ਪ) [12]ਮਹਾਈ (ਪ) [13]ਦੁਖਦਾਈ (ਅ)

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਅਲਿ ਕਮਲ ਸਲਿਲ ਮੀਨ
ਚਕਈ ਚਕੋਰ ਮ੍ਰਿਗ ਰਵਿ ਸਸਿ ਨਾਦ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੀਤਿ ਇਕਅੰਗੀ ਬਹੁਰੰਗੀ ਨਹੀ ਸੰਗੀ ਕੋਊ
ਸਬੈ ਦੁਖਦਾਈ ਨ ਸਹਾਈ ਅੰਤਿ ਆਦਿ ਹੈ ।
ਜੀਵਤ ਨ ਸਾਧਸੰਗ ਮੂਏ ਨ ਪਰਮਗਤਿ
[1]ਗਿਆਨ [2]ਧਿਆਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਪਾਇ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਇਆ ਨਿਧਾਨ
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸੁਖਫਲ ਬਿਸਮਾਦ[3] ਹੈ ।।੩੨੧।।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਗੁਰ ਧਿਆਨ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੈ
ਲਹੈ* ਨਿਜੁਘਰੁ ਅਰੁ ਸਹਜ ਨਿਵਾਸ ਜੀ ।
ਸਬਦ[4] ਬਿਬੇਕ ਏਕ ਟੇਕ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਕੌ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜੀ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ[5] ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਸਿ ਭਏ ਬਿਸਮ* ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਜੀ ।
ਗਿਆਨ[1] ਧਿਆਨ[2] ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ[6] ਚੀਤਿ
ਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਸਮਸਰਿ ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਜੀ ।।੩੨੨।।

ਮਾਰਬੋ[7] ਕੌ[8] ਤ੍ਰਾਸੁ ਦੇਖਿ ਚੋਰ ਨ ਤਜਤ ਚੋਰੀ
ਬਟਵਾਰਾ ਬਟਵਾਰੀ ਸੰਗਿ ਹੁਇ ਤਕਤ ਹੈ ।
ਬੇਸ੍ਵਾਰਤੁ ਬ੍ਰਿਥਾ ਭਏ ਮਨ ਮੈ ਨ ਸੰਕਾ ਮਾਨੈ
ਜੁਆਰੀ ਨ ਸਰਬਸੁ ਹਾਰੇ ਸੈ[9] ਥਕਤ ਹੈ ।
ਅਮਲੀ ਨ ਅਮਲ ਤਜਤ[10] ਜਿਉ ਧਿਕਾਰ ਕੀਏ
ਦੋਖ ਦੁਖ ਲੋਗ ਬੇਦ ਸੁਨਤ ਛਕਤ ਹੈ ।
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਸੰਗ ਛਾਡਤ ਨ ਅੰਗੀਕਾਰ[11]
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਛਾਡਿ ਕਿਉ ਸਕਤ ਹੈ ।।੩੨੩।।

ਦਮਕ ਦੈ ਦੋਖ ਦੁਖੁ ਅਪਜਸ ਲੈ ਅਸਾਧ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਮੁਖ ਸਿਆਮਤਾ ਲਗਾਵਹੀ ।
ਚੋਰ ਜਾਰ ਅਉ ਜੂਆਰ ਮਦਪਾਨੀ ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਸੈ
ਕਲਹ ਕਲੇਸ ਭੇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਕਉ ਧਾਵਹੀ[12] ।
ਮਤਿ ਪਤਿ ਮਾਨ ਹਾਨਿ ਕਾਨਿ ਮੈ ਕਨੌਡੀ ਸਭਾ
ਨਾਕ ਕਾਨ ਖੰਡ ਡੰਡ ਹੋਤ ਨ ਲਜਾਵਹੀ ।
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦਾਇਕ ਸੰਗਤਿ ਸਾਧ
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧੁਜਨ ਕਿਉ ਨ ਚਲਿ ਆਵਹੀ ।।੩੨੪।।

---

[1]ਗਜਾਨ (ਲ) [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਬਿਸਮਾਏ (ਅ) [4]ਸਬਦ ਸੁ [5]ਚਰਨਾਮ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰੀਤਿ' ਹੈ । [7]ਮਾਰੇਬੇ (ਪ) [8]ਕਉ (ਪ,ਲ) [9]ਸੈਨ (ਯ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤਜਤਜਿ' ਹੈ । [11]ਅੰਗੀਕਾਰੀ (ਪ,ਯ,ਲ) [12]ਭਾਂਵਹੀ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਤਉ ਅਕਸਮਾਤ[1] ਬਾਦਰ ਉਦੋਤ ਹੋਤ
ਗਗਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ ਕਰਤ ਬਿਥਾਰ ਜੀ ।
ਤਾਹੀ ਤੇ ਸਬਦ ਧੁਨਿ ਘਨ ਗਰਜਤ ਅਤਿ
ਚੰਚਲ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਾਮਨੀ ਚਮਤਕਾਰ ਜੀ ।
ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਮੁਕਤਾ ਕਪੂਰ ਤਾਤੇ
ਅਉਖਧੀ ਉਪਾਰਜਨਾ[2] ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀ ।
ਦਿਬਿ ਦੇਹ ਸਾਧ ਜਨਮ ਮਰਨ ਰਹਿਤ ਜਗ
ਪ੍ਰਗਟਤ ਕਰਬੇ ਕਉ ਪਰਉਪਕਾਰ ਜੀ ॥੩੨੫॥

ਸਫਲ ਬਿਰਖ ਫਲ ਦੇਤ ਜਿਉ ਪਾਖਾਨ ਮਾਰੇ
ਸਿਰਿ ਕਰਵਤ ਸਹਿ[3] ਗਹਿ ਪਾਰਿ ਪਾਰਿ ਹੈ ।
ਸਾਗਰ ਮੈ ਕਾਢਿ ਮੁਖੁ ਫੋਰੀਅਤ ਸੀਪ ਕੋ ਜਿਉ
ਦੇਤ ਮੁਕਤਾਹਲ ਅਵਗਿਆ ਨ ਬੀਚਾਰਿ[4] ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਖਨਵਾਰਾ ਖਾਨਿ ਖਨਤ ਹਨਤ ਘਨ
ਮਾਨਕ ਹੀਰਾ ਅਮੋਲ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੈ ।
ਊਖ ਮੈ ਪਿਊਖ[5] ਜਿਉ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੋਤ ਕੋਲੂ ਪਚੈ
ਅਵਗੁਨ ਕੀਏ [ਗੁਨ][6] ਸਾਧਨ ਕੈ ਦੁਆਰ ਹੈ ॥੩੨੬॥

ਸਾਧਸੰਗਿ ਦਰਸਨ ਕੋ ਹੈ ਨਿਤਨੇਮੁ ਜਾਕੋ
ਸੋਈ ਦਰਸਨੀ ਸਮਦਰਸ ਧਿਆਨੀ ਹੈ ।
ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਏਕ ਟੇਕ ਜਾਕੈ ਮਨਿ ਬਸੈ
ਮਾਨਿ ਗੁਰਗਿਆਨ ਸੋਈ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ
ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗ ਇਕਰੰਗ ਜੋਈ
ਸੋਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਬਾਨੀ ਹੈ ॥੩੨੭॥

ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਧਿਆਨੀ ਸਬਦ ਗਿਆਨ ਗਿਆਨੀ[7]
ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਦ੍ਰਿੜ ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ।
ਹਉਮੈ ਤਿਆਗਿ ਤਿਆਗੀ ਬਿਸਮਾਦ ਕੈ ਬੈਰਾਗੀ ਭਏ
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤਿ ਚੀਤ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸੀ ਹੈ ।
ਦੁਬਿਧਾ ਅਪਰਸ ਅਉ ਸਾਧ ਇੰਦ੍ਰੀ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੈ
ਆਤਮ ਪੂਜਾ ਬਿਬੇਕੀ ਸੁੰਨ ਮੈ ਸੰਨਿਆਸੀ[8] ਹੈ ।
ਸਹਜਸੁਭਾਵ ਕਰਿ ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਭਏ
ਸੇਵਾ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸੀ ਹੈ ॥੩੨੮ ॥

---

[1]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਕਾਸਮਾਤ' ਹੈ। [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਪਾਰਜਾ' ਹੈ। [3]ਸਹੈ (ਯ) [4]ਵੀਚਾਰ (ਯ) [5]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਿਊਖ' ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਪਯੂਖ' ਹੈ। [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [7]ਗਜਾਨੀ (ਲ) [8]ਸੰਨਿਆਸੀ (ਪ)

ਜੈਸੇ ਜਲ ਅੰਤਰਿ ਜੁਗੰਤਰ ਬਸੈ ਪਾਖਾਨ[1]
ਭਿਦੈ ਨ ਰਿਦੈ ਕਠੋਰ ਬੂਡੈ ਬਜ੍ਰ ਭਾਰ ਕੈ ।
ਅਠਸਠਿਤੀਰਥ ਮਜਨ ਕਰੈ ਤੋਬਰੀ ਤਉ
ਮਿਟਤ ਨ ਕਰਵਾਈ ਭਏ ਵਾਰ ਪਾਰ ਕੈ ।
ਅਹਿਨਿਸਿ ਅਹਿ ਲਪਟਾਨੋ ਰਹੈ ਚੰਦਨਹਿ
ਤਜਤ[2] ਨ ਬਿਖੁ ਤਊ ਹਉਮੈ ਅਹੰਕਾਰ ਕੈ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਦੇਹ ਨਿਹਫਲ ਜਗਤ ਮੈ
ਸੰਤਨ ਕੋ ਹੈ[3] ਦੋਖੀ ਦੁਬਿਧਾ ਬਿਕਾਰ ਕੈ ॥੩੨੯॥

ਜੈਸੇ ਨਿਰਮਲ ਦਰਪਨ ਮੈ ਨ ਚਿਤ੍ਰ ਕਛੁ
ਸਕਲ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇਖਤ ਦਿਖਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਬਰਨ ਅਤੀਤ ਰੀਤ
ਸਕਲ ਬਰਨ ਮਿਲਿ ਬਰਨ ਬਨਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਸੁੰਧਰਾ ਸੁਆਦ ਬਾਸਨਾ ਰਹਿਤ
ਅਉਖਦੀ ਅਨੇਕ ਰਸ ਗੰਧ ਉਪਜਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਗਤਿ
ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਭਾਉ ਤੈਸੀ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵਈ ॥੩੩੦॥

ਸੁਖ ਦੁਖ ਹਾਨਿ ਮ੍ਰਿਤ[4] ਪੂਰਬ[5] ਲਿਖਤ ਲੇਖ
ਜੰਤ੍ਰ ਕੈ ਨ ਬਸਿ ਕਛੁ ਜੰਤ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ ਹੈ ।
ਭੋਗਤ ਬਿਵਸਿ ਮੇਵ ਕਰਮ ਕਿਰਤ ਗਤਿ
ਜਸਿ ਕਰਤੋ ਸਿਲੇਪ ਕਾਰਨ ਕੋ ਈਸ ਹੈ ।
ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਿਧੌ ਕਰਮ ਕਿਧੌ ਹੈ ਜੀਉ
ਘਾਟਿ[6] ਬਾਢਿ ਕਉਨ ਕਉਨ ਮਤੁ ਬਿਸ੍ਵਾਬੀਸ ਹੈ ।
ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਕਹਾ ਬਿਆਪਤ ਹਰਖ ਸੋਗ
ਹੋਨਹਾਰ ਕਹੌ ਕਹਾਂ ਗਾਰਿ ਅਉ ਅਸੀਸ ਹੈ ॥੩੩੧॥

ਮਾਨਸਰ ਪਰ ਜਉ ਬੈਠਾਈਐ ਲੇ ਜਾਇ ਬਗ
ਮੁਕਤਾ ਅਮੋਲ ਤਜਿ ਮੀਨ ਬੀਨਿ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਅਸਥਨ ਪਾਨ ਕਰਬੇ ਕਉ ਜਉ ਲਗਾਈਐ ਜੋਕ
ਪੀਅਤਨ ਪੈ ਲੈ ਲੋਹੂ ਅਚਏ ਅਘਾਤ ਹੈ ।
ਪਰਮਸੁਗੰਧ ਪਰਿ ਮਾਖੀ ਨ ਰਹਤ ਰਾਖੀ
ਮਹਾਦੁਰਗੰਧ ਪਰਿ ਬੇਗਿ ਚਲਿ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਗਜ ਮਜਨ ਕੇ ਡਾਰਤ ਹੈ ਛਾਰੁ ਸਿਰਿ
ਸੰਤਨ ਕੈ ਦੋਖੀ ਸੰਤ ਸੰਗੁ ਨ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ॥੩੩੨॥

---

[1]ਪਖਾਨ (ਲ) [2]ਤਤਨ (ਲ) [3]ਅਹੈ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮ੍ਰਿਤ' ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਮਿਤ੍ਰ' ਹੈ । [5]ਪੂਰਬ (ਅ, ਪ, ਯ) [6]ਘਟਿ (ਪ)

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਏਕ ਟੇਕ ਦੁਤੀਆ ਨਾ ਸਤਿ
ਸਿਵ ਨ ਸਕਤ ਗਤਿ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸੀ ਹੈ ।
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਜੀਤ ਹਾਰ ਨ ਹਰਖ ਸੋਗ
ਸੰਜੋਗ[1] ਬਿਓਗ ਮੇਟਿ ਸਹਜ ਨਿਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਚਤੁਰਬਰਨ ਇਕ ਬਰਨ ਹੁਇ ਸਾਧਸੰਗ
ਪੰਚ ਪਰਪੰਚ ਤਿਆਗਿ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸੀ ਹੈ ।
ਖਟਦਰਸਨ ਪਰੈ ਪਾਰ ਹੁਇ ਸਪਤਸਰ
ਨਵਦੁਆਰ ਉਲੰਘਿ ਦਸਮਈ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ॥੩੩੩॥

ਨਦੀ ਨਾਵ ਕੋ ਸੰਜੋਗ[2] ਸੁਜਨ ਕੁਟੰਬ ਲੋਗੁ
[3]ਮਿਲਿਓ ਹੋਇਗੋ[3] ਸੋਈ ਮਿਲੈ ਆਗੈ ਜਾਇਕੈ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਸੰਗਿ ਨ ਚਲਤ ਚਲੇ
ਅਰਪੇ [ਦੀਜੈ][4] ਧਰਮਸਾਲਾ ਪਹੁਚਾਇਕੈ ।
ਆਠੋਜਾਮ ਸਾਠੋਘਰੀ[5] ਨਿਹਫਲ ਮਾਇਆ ਮੋਹ
ਸਫਲ ਪਲਕ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਮਾਇਕੈ ।
ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਧਾਰੀ ਅਉ ਬਿਕਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੋਤ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗ ਲਿਵ ਲਾਇਕੈ ॥੩੩੪॥

ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਤਜਿ ਬੰਝ ਬਨ
ਚਰਨਕਮਲ ਗੁਰ ਸੰਪਟ ਸਮਾਏ ਹੈ ।
ਅਤਿ ਹੀ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ ਦ੍ਰਿਗ
ਅਨਹਦ ਗੁੰਜਤ ਸ੍ਰਵਨ ਹੂ ਸਿਰਾਏ ਹੈ ।
ਰਸਨਾ ਬਿਸਮ ਅਤਿ ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸ
ਨਾਸਿਕਾ ਚਕਤ[6] ਹੀ ਸੁਬਾਸੁ ਮਹਕਾਏ ਹੈ ।
ਕੋਮਲਤਾ ਸੀਤਲਤਾ ਪੰਗ ਸਰਬੰਗ ਭਏ
ਮਨਮਧੁਕਰ[7] ਪੁਨਿ ਅਨਤ ਨਾ ਧਾਏ ਹੈ ॥੩੩੫॥

ਬਾਂਸਨਾ ਕੋ ਬਾਸੁ[8] ਦੂਤ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ
ਚਰਨਕਮਲ ਗੁਰ ਏਕ ਟੇਕ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਭੈਜਲ ਭਇਆਨਕ[9] ਲਹਰਿ ਨ ਬਿਆਪਿ[10] ਸਕੈ
ਨਿਜਘਰ ਸੰਪਟ ਕੈ ਦੁਬਿਧਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ।
ਆਨ ਗਿਆਨ[11] ਧਿਆਨ[12] ਸਿਮਰਨ ਬਿਸਮਰਨ ਕੈ
ਪ੍ਰੇਮਰਸਿ ਬਸਿ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਨ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ[13] ਏਕ ਟੇਕ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਨਮਨ[14] ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੈ ॥੩੩੬॥

---

[1]ਸੰਸੋ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਜੋਗ' ਹੈ। [3]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਹੋਇਗੋ ਜੋਦੀਓ' ਹੈ। [4]'ਯ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬਾਕੀ ਸਭ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਾਠੀਘਰੀ' ਹੈ। [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਤ' ਹੈ। [7]ਮਧੁਕ (ਪ) [8]ਬਾਸ (ਪ) ਬਾਸਨ (ਅ, ਲ) [9]ਭੈਆਨਕ (ਅ, ਯ) [10]ਬਿਆਪੇ (ੜ) [11]ਗਜਾਨ (ੜ) [12]ਧਿਜਾਨ (ਲ) [13]ਨਸਤਿ (ਲ) [14]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉਨ' ਹੈ।

ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਸਤਕਿ ਲੇਪਨ[1] ਕੈ
ਭਰਮਤੁ ਕਰਮ ਲੇਖ ਸਿਆਮਤਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਮਲੀਨ ਮਨਿ
ਕਰਿ ਨਿਰਮਲ ਦੂਤ ਦੁਬਿਧਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਹਜ ਘਰਿ
ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਏਕ ਟੇਕ ਠਹਰਾਈ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਅਉ ਸਕਲ[2] ਫਲਦਾਈ ਹੈ ॥੩੩੭॥

ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਜਨ[3] ਕੈ ਦਿਬਿ[4] ਦੇਹ
ਮਹਾ ਮਲਮੂਤ੍ਰਧਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕੀਨੇ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚੀਤ ਆਪਾ ਆਪ ਚੀਨੇ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਨਿਜ ਆਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਕੈ
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਅਉ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਗੰਮਿਤਾ ਪ੍ਰਬੀਨੋ[5] ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਰਸ ਗੰਧ ਰੂਪ ਸੀਤਲਤਾ
ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ ਏਕ ਟੇਕ ਲਿਵ ਲੀਨੇ ਹੈ ॥੩੩੮॥

ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ
ਪੁਰਬ[6] ਤੀਰਥ ਕੋਟਿ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਹੁਇ ਪੂਜਤ ਚਰਨ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ
ਕਾਰਨ ਅਧੀਨ ਹੁਤੇ ਕੀਨ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਰਜ ਮਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ
ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਭਏ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ਹੈ ।।੩੩੯॥

ਮਾਨਸਰ ਹੰਸ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪਰਮਹੰਸ
ਧਰਮਧੁਜਾ ਧਰਮਸਾਲਾ[7] ਚਲਿ ਆਵਹੀ ।
ਉਤ ਮੁਕਤਾਹਲ[8] ਅਹਾਰ ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ[9]
ਇਤ ਗੁਰਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲਾਵਹੀ ।
ਉਤ ਖੀਰ ਨੀਰ ਨਿਰਵਾਰੋ ਕੈ ਬਖਾਨੀਅਤ
ਇਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਸਮਝਾਵਹੀ ।
ਉਤ ਬਗ ਹੰਸ ਬੰਸ ਦੁਬਿਧਾ [ਨ][10] ਮੇਟਿ ਸਕੈ
ਇਤ ਕਾਗ ਪਾਗਿ ਸਮਰੂਪ ਕੈ ਮਿਲਾਵਹੀ ॥੩੪੦॥

---

[1]ਲੇਪਨਾ (ਪ) [2]ਸਫਲ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਨਜ' ਹੈ । [4]ਬਿ (ਲ) [5]'ਅ' ਅਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਬੀਨ' ਹੈ । [6]ਪਰਬ (ਪ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਾਲਾ' ਹੈ । [8]ਮੁਕਲਾਹਲ (ਅ) [9]ਨਸਤਿ (ੜ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਛਿਨ
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਨ ਪਾਵਹੀ ।
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ[1] ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਅਉ ਨਾਦ ਬਾਦ
ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਹੂ ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਰਿ ਗਾਵਹੀ ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਅਉ ਸਕਲ ਫਲ
ਸ੍ਵਰਗ ਸਮੂਹ ਸੁਖ ਧਿਆਨ[2] ਧਰਿ ਧਿਆਵਹੀ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਵਧਾਨ ਜਾਨਿ[3]
ਗੁਰਸਿਖ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲਾਵਹੀ ॥੩੪੧॥

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ
ਕਾਹੂ ਸੋ ਨ ਕੋਊ ਕੀਨੋ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਹੈ ।
ਨਿਪਟ ਕਪਟ ਘਟ ਘਟ ਨਟ ਵਟ ਨਟ
ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਅਟਪਟ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਦਰਸਨ ਸੋ ਦਰਸੁ
ਬਚਨ ਸੋ ਬਚਨ ਨ ਸੁਰਤਿ ਸਮੇਕ ਹੈ ।
ਰੂਪ ਰੇਖ ਲੇਖ ਭੇਖ ਨਾਦ ਬਾਦ ਨਾਨਾ[4] ਬਿਧਿ
ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਹੈ ॥੩੪੨॥

ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮਧਿਆਨੁ
ਸਤਿਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦ ਅਨਾਹਦ[5] ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਸਤਿ ਗੰਮਿਤਾ ਅਗੰਮ[6] ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧਸੰਗ ਬ੍ਰਹਮਸਥਾਨ ਸਤਿ
ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ ਹੁਇ ਸਾਵਧਾਨ ਸਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਉ ਚਾਉ ਸਤਿ
ਸਹਜ ਸੁਭਾਉ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ ।੩੪੩॥

ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ
ਅਜੋਨੀ ਅਕਾਲ ਅਪਰੰਪਰ ਅਭੇਵ ਹੈ ।
ਨਿਰਮੋਹ ਨਿਰਬੈਰ ਨਿਰਲੇਪ ਨਿਰਦੋਖ
ਨਿਰਭੈ ਨਿਰੰਜਨ ਅਤਹ ਪਰ ਅਤੇਵ ਹੈ ।
ਅਬਿਗਤਿ ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ
ਅਚੁਤ ਅਲਖ ਅਤਿ ਅਛਲ ਅਛੇਵ[7] ਹੈ ।
ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜੈ[8] ਅਸਚਰਜਮੈ
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ ਗੁਰਦੇਵ ਹੈ ॥੩੪੪॥

---

[1]ਸਿਮ੍ਰਿਤ (ਲ) [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਜਨਿ (ਪ) [4]ਨਾਨ (ਪ) [5]ਅਨਹਦ (ਲ) [6]ਅਗਮ (ਪ,ਅ) [7]ਅਛੇਦ (ਲ)
[8]'ਪ' 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਸਚਰਜ' ਹੈ ।

ਕਾਰਤਕ[1] ਮਾਸ ਰੁਤਿ ਸਰਦ ਪੂਰਨਮਾਸੀ
ਆਠਜਾਮ ਸਾਠਿਘਰੀ ਆਜੁ ਤੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ ।
ਅਉਸਰ ਅਭੀਚ ਬਹੁਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਹੁਇ
ਰੂਪ ਗੁਨ ਜੋਬਨ ਸਿੰਗਾਰ[2] ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਚਾਤਿਰ ਚਤੁਰ ਪਾਠ ਸੇਵਕ ਸਹੇਲੀ ਸਾਠਿ
ਸੰਪਦਾ ਸਮਗ੍ਰੀ ਸੁਖ ਸਹਜ ਸਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਸੁਭ ਲਗਨ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ
ਜੀਵਨ ਜਨਮ ਧੰਨਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ॥੩੪੫॥

ਦਿਨਕਰ ਕਿਰਨਿ ਸੁਹਾਤ ਸੁਖਦਾਈ ਅੰਗ
ਰਚਤ ਸਿੰਗਾਰ ਅਭਰਨ ਸਖੀ ਆਇਕੈ[3] ।
ਪ੍ਰਿਥਮ ਉਬਟਨਾ ਕੈ ਸੀਸ ਮੈ ਮਲਉਨੀ ਮੇਲਿ
ਮਜਨ ਉਸਨ ਜਲ ਨਿਰਮਲ ਭਾਇਕੈ ।
ਕੁਸਮ ਅਵੇਸ ਕੇਸ ਬਾਸਤ ਫੁਲੇਲ ਮੇਲ
ਅੰਗ ਅਰਗਜਾ ਲੇਪ ਹੋਤ[4] ਉਪਜਾਇਕੈ ।
ਚੀਰ ਚਾਰ ਦਰਪਨ ਮਧਿ ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨਿ
ਬੈਠੀ ਪਰਜੰਕ[5] ਪਰਿ ਧਾਵਰੀ ਨ ਧਾਇਕੈ ॥੩੪੬॥

ਕਕਹੀ ਦੈ[6] ਮਾਗ ਉਰਝਾਏ ਸੁਰਝਾਏ ਕੇਸ,
ਕੁੰਕਮ[7] ਚੰਦਨ ਕੋ ਤਿਲਕ ਦੈ ਲਲਾਰ ਮੈ ।
ਅੰਜਨ ਖੰਜਨ ਦ੍ਰਿਗ ਬੇਸਰਿ ਕਰਨਫੂਲ,
ਬਾਰੀ ਸੀਸ ਫੂਲ ਦੈ ਤਮੋਲਰਸ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਮੈ ।
ਕੰਠਸਰੀ ਕਪੋਤਿ ਮਰਕਤ ਅਉ ਮੁਕਤਾਹਲ
ਬਰਨ ਬਰਨ ਫੂਲ ਸੋਭਾ ਉਰ ਹਾਰ ਮੈ ।
ਚਚਰਚਰੀ ਕੰਕਨ ਮੁੰਦ੍ਰਿਕਾ ਮਿਹਦੀ ਬਨੀ
ਅੰਗੀਆ ਅਨੂਪ ਛੁਦ੍ਰਪੀਠਿ ਕਟ ਧਾਰ ਮੈ ॥੩੪੭॥

ਸੋਭਿਤ ਸਰਦ ਨਿਸਿ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਸਿ
ਪ੍ਰਥਮ ਸਹੇਲੀ ਕਹੈ ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ ਚਾਖੀਐ ।
ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਤੇਰੈ ਆਏ ਹੈ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਾਨ
ਮਿਲੀਐ ਨਿਰੰਤਰ ਕੈ ਹੁਇ ਅੰਤਰੁ ਨ ਰਾਖੀਐ[8] ।
ਚਰਨਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਭਿਲਾਖੀਐ ।
ਜੋਈ ਲਜਾਇ[9] ਪਾਈਐ ਨ ਪੁਨਿ ਪਦਮ ਦੈ
ਪਲਕ ਅਮੋਲ ਪ੍ਰਿਅ [10]ਸੰਗ ਮੁਖ[10] ਸਾਖੀਐ[11] ॥੩੪੮॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਰਤਕ' ਹੈ । [2]ਸਿੰਘਾਰ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪਾਠ 'ਆਇਐ' ਹੈ । [4]ਹੋਤ ਹੋਤ (ਯ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਪਰਜੰ ਹੈ । [6]ਕੈ (ਯ) [7]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕ੍ਰਮ ਕ੍ਰਮਾ' ਹੈ । [8]ਕੀਐ (ਪ) [9]ਪਲ ਜਾਇ (ਲ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੰਗਮ ਸੁਖ' ਹੈ । [11]ਸਾਥੀਐ (ਅ,ਪ) ।

ਕੰਚਨ ਅਸੁਧ ਜੈਸੇ ਭ੍ਰਮਤ ਕੁਠਾਰੀ ਬਿਖੈ
ਸੁਧ ਭਏ ਭ੍ਰਮਤ ਨ ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕਰ ਕੰਕਨ ਅਨੇਕ ਸੈ ਪ੍ਰਗਟ ਧੁਨਿ
ਏਕੈ ਏਕ ਟੇਕ ਪੁਨਿ ਧੁਨਿ ਕੋ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ।
ਖੁਧਿਆ ਕੈ ਬਾਲਕ ਬਿਲਲਾਤ ਅਕੁਲਾਤ ਅਤ
ਅਸਥਨ ਪਾਨ ਕਰਿ ਸਹਜਿ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ ਭ੍ਰਮਤ ਭ੍ਰਮਤ†* ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ ਧਾਵੈ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਨਿਹਚਲ ਗ੍ਰਿਹਿ ਪਦ* ਬਾਸ ਹੈ ॥੩੪੯॥

ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦਿਪਤ ਭਵਨ ਉਜੀਆਰੋ ਹੋਤ
ਸਗਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਗ੍ਰਿਹਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਦਿਖਾਤ ਹੈ ।
ਓਤਿਪੋਤ ਜੋਤਿ ਹੋਤ ਕਾਰਜ ਬਾਛਤ ਸਿਧਿ
ਆਨਦ[1] ਬਿਨੋਦ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਬਿਹਾਤ ਹੈ ।
ਲਾਲਚ ਲੁਭਾਇ ਰਸੁ ਲੁਭਤ ਨਾਨਾ ਪਤੰਗ
ਬੁਝਤ ਹੀ ਅੰਧਕਾਰ ਭਏ ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਬਿਦਿਮਾਨਿ ਜਾਨੀਐ ਨ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਂਤ[2]
ਅੰਤਿਰੀਛ ਭਏ ਪਾਛੇ ਲੋਗ ਪਛੁਤਾਤ ਹੈ ॥੩੫੦॥

ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦਿਪਤ ਮਹਾਤਮੈ ਨ ਜਾਨੈ[3] ਕੋਊ
ਬੁਝਤ ਹੀ ਅੰਧਕਾਰ ਭਟਕਤ ਰਾਤਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦ੍ਰੁਮ ਆਂਗਨਿ ਅਛਿਤ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੇ
ਕਾਟਤ[4] ਹੀ ਛਾਂਹਿ ਬੈਠੇਬੇ[5] ਕਉ[6] ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜਨੀਤਿ ਬਿਖੈ ਚੈਨ ਹੁਇ ਚਤੁਰਕੁੰਟ
ਛਤ੍ਰ ਢਾਲਾ ਚਾਲ ਭਏ ਜੰਤ੍ਰ ਕੰਤ੍ਰ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਜੁਗਤਿ ਜਗ
ਅੰਤਰੀਛ ਭਏ ਪਾਛੇ ਲੋਗ ਪਛੁਤਾਤ ਹੈ । ੩੫੧॥

ਜਉ[7] ਜਾਨੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕੈ ਦੇਖੀਅਤ
ਲੋਚਨ ਅਛਤ ਅੰਧ ਕਾਹੇ ਤੇ[8] ਨ ਪੇਖਹੀ ।
ਜਉ ਜਾਨੈ ਸਬਦੁਰਸ ਰਸਨਾ ਬਖਾਨੀਅਤ
ਜਿਹਬਾ ਅਛਤ ਕਤ ਗੁੰਗ ਨ ਸਰੇਖ ਹੀ ।
ਜਉਪੈ ਜਾਨੈ ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੁਨੀਅਤ ਸ੍ਰਵਨ ਕੈ
ਸ੍ਰਵਨ ਸਹਤ ਕਿਉ[9] ਬਹਰੋ ਬਿਸੇਖ ਹੀ ।
ਨੈਨ ਜਿਹਬਾ[10] ਸ੍ਰਵਨ ਕੋ ਨ ਕਛੂਐ ਬਸਾਇ
ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਸੋ ਅਲਖ ਅਲੇਖ[11] ਹੀ ॥੩੫੨॥

---

[1]ਅਨਦ (ਲ) [2]ਮਹਤ (ਲ) [3]ਜਾਨੈਐ (ਅ) [4]ਕਟਤ (ਲ) [5]ਬੈਰਬੇ (ਪ, ਅ) [6]ਕੋ (ਜ) [7]ਜਉਪੈ (ਪ)
[8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤ' ਹੈ। [9]ਕਿਉ ਨ (ਪ) [10]ਜਿਹਵਾ (ਜ਼) [11]ਅਲੇਖ ਲੇਖ ਲੇਖ ।

ਜਨਨੀ ਜਤਨ ਕਰਿ ਜੁਗਵੈ ਜਠਰ ਰਾਖੈ
ਤਾਤੇ ਪਿੰਡ ਪੂਰਨ ਹੁਇ[1] ਸੁਤ ਜਨਮਤ ਹੈ ।
ਬਹੁਰਿਓ ਅਖਾਦਿ ਖਾਦਿ ਸੰਜਮ ਸਹਿਤਿ ਰਹੈ
ਤਾਹੀ ਤੇ ਪੈ ਪੀਅਤ ਅਰੋਗਪਨ[2] ਪਤ ਹੈ ।
ਮਲਮੂਤ੍ਰ ਧਾਰ ਕੋ ਬਿਚਾਰ[3] ਨ ਬਿਚਾਰੈ ਚਿਤ
ਕਰੈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਬਾਲੁ ਤਊ ਤਨ ਗਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਅਰਭਕੁ ਰੂਪ ਸਿਖ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਮਧਿ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਇਆਲ ਕੀ ਦਇਆ ਕੈ ਸਨ ਗਤ ਹੈ ॥੩੫੩॥

ਜੈਸੇ ਤਉ[4] ਜਨਨੀ ਖਾਨ ਪਾਨ ਕਉ[5] ਸੰਜਮੁ ਕਰੈ
ਤਾਤੇ ਸੁਤ ਰਹੈ ਨਿਰਬਿਘਨ ਅਰੋਗ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜਨੀਤਿ ਰੀਤ ਚਕ੍ਵੈ ਚੇਤੰਨ ਰੂਪ
ਤਾਤੇ ਨਿਹਚਿੰਤ ਨਿਰਭੈ ਬਸਤ ਲੋਗ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਕਰੀਆ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬੋਹਥ ਮੈ ਸਾਵਧਾਨ
ਤਾਤੇ ਪਾਰਿ ਪਹੁਚਤ ਪਥਿਕ ਅਸੋਗ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[6] ਧਿਆਨ[7] ਲਿਵ
ਤਾਤੇ ਨਿਰਦੋਖ ਸਿਖ ਨਿਜਪਦ ਜੋਗ ਜੀ ॥੩੫੪॥

ਜਨਨੀ ਸੁਤਹਿ ਜਉ ਧਿਕਾਰ ਮਾਰਿ ਪਿਆਰੁ ਕਰੈ
ਪਿਆਰ ਝਿਰਕਾਰੁ[8] ਦੇਖਿ ਸਕਤ ਨ ਆਨ ਕੋ ।
ਜਨਨੀ ਕੋ ਪਿਆਰੁ ਅਉ ਧਿਕਾਰ ਉਪਕਾਰ ਹੇਤ
ਆਨ ਕੋ ਧਿਕਾਰ ਪਿਆਰ ਹੈ ਬਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਨ[9] ਕੋ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਅਗਨਿ ਮੈ ਪਰੈ ਬੂਡ ਮਰੈ ਜਰੈ
ਤੈਸੇ ਕ੍ਰਿਪਾ[10] ਕੂਪ ਆਨਿ ਬਨਿਤਾ ਅਗਿਆਨ ਕੋ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਕਉ[11] ਜੁਗਵਤ ਜਤਨ ਕੈ
ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਬਿਆਪੈ[12] ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮਨਿਧਾਨ ਕੋ ॥੩੫੫॥

ਜੈਸੇ ਕਰ ਗਹਤ ਸਰਪ ਸੁਤ ਪੇਖਿ ਮਾਤਾ
ਕਹੈ ਨ[13] ਪੁਕਾਰ ਫੁਸਲਾਇ ਉਰ ਮੰਡ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬੇਦ ਰੋਗੀ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹੈ ਨ‡ [ਬਿਥਾਰ][14] ਬ੍ਰਿਥਾ
ਸੰਜਮ ਕੈ ਅਉਖਦ ਖਵਾਇ ਰੋਗ ਡੰਡ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਭੂਲਿ ਚੂਕਿ ਚਟੀਆ ਕੀ ਨ ਬੀਚਾਰੈ ਪਾਧਾ
ਕਹਿ ਕਹਿ ਸੀਖਿਆ ਮੂਰਖਤ ਮਤਿ ਖੰਡ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਪੇਖਿ ਅਉਗੁਨ ਕਹੈ ਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾਹੂ
ਪੂਰਨ ਬਿਬੇਕ ਸਮਝਾਵਤ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੈ ॥੩੫੬॥

---

[1]ਹੋਇ (ਅ) [2]ਅਰੋਗਪਾਨ (ਲ) [3]ਬੀਚਾਰ (ਪ, ਅ) [4]ਤੋ (ਯ) [5]ਕੋ (ਅ, ਪ, ਯ) [6]ਗਜ਼ਾਨ (ਲ)
[7]ਧਜ਼ਾਨ (ਲ) [8]ਝਿਕਾਰ (ਪ) [9]ਪਰਆਨ (ਲ) [10]ਕ੍ਰੂਪ (ਯ) [11]ਕੋਊ (ਲ) [12]ਬਜਾਪੈ (ਲ)
[13]ਨ ਬ੍ਰਿਥਾਰ (ਪ) [14]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਜੈਸੇ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਪੋਖਿ ਤੋਖਿ ਬਾਲਕਹਿ
ਅਸਥਨ ਪਾਨ ਬਾਨਿ ਜਨਨੀ ਮਿਟਾਵਈ ।
ਮਿਸਰੀ ਮਿਲਾਇ ਜੈਸੇ ਅਉਖਦ[1] ਖਵਾਵੈ ਬੈਦੁ
ਮੀਠੋ ਕਰਿ ਖਾਤ ਰੋਗੀ ਰੋਗਹਿ ਘਟਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲੁ ਸੀਚਿ[2] ਸੀਚਿ[2] ਧਾਨਹਿ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਪਾਲੈ
ਪਰਪਕ ਭਏ ਕਾਟਿ[3] ਘਰ ਮੈ ਲੈ ਆਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਇ ਨਿਹਕਾਮ ਕਰਿ
ਨਿਜਪਦ ਨਾਮੁ ਧਾਮੁ ਸਿਖੈ* ਪਹੁਚਾਵਈ ॥੩੫੭॥

ਗਿਆਨ[4] ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਾਨ ਸੁਤ ਰਾਖਤ ਜਨਨੀ ਪ੍ਰਤਿ
ਅਵਗੁਨ ਗੁਨੰ[5] ਮਾਤਾ[6] ਚਿਤ ਮੈ ਨ ਚੇਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਭਰਤਾਰਿ ਭਾਰਿ ਨਾਰਿ ਉਰਹਾਰਿ ਮਾਨੈ
ਤਾਤੇ ਲਾਲੁ ਲਲਨਾ ਕੋ ਮਾਨੁ ਮਨਿ ਲੇਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਚਟੀਆ ਸਭੀਤ ਸਕੁਚਤ ਪਾਧਾ ਪੇਖਿ
ਤਾਤੇ ਭੂਲਿ ਚੂਕਿ ਪਾਧਾ ਛਾਡਤ ਨ ਹੇਤ ਹੈ ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸਿਖਿ
ਤਾਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜਮਦੂਤਹਿ ਨ ਦੇਤ ਹੈ ॥੩੫੮॥

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕਾਮ ਕਟਕ ਹੁਇ ਕਾਮਾਰਥੀ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕ੍ਰੋਧ ਕ੍ਰੋਧੀਵੰਤ ਆਹਿ ਜੀ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਲੋਭ ਲੋਭੀ ਹੁਇ ਲਾਲਚੁ ਕਰੈ
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਮੋਹ ਮੋਹੈ ਅਵਗਾਹਿ ਜੀ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਅਹੰਕਾਰ ਅਹੰਕਾਰੀ ਹੁਇ
ਰੂਪ ਰਿਪ ਸੰਪੈ ਸੁਖ ਬਲ ਛਲ ਚਾਹਿ ਜੀ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖਨ ਕੇ ਰੋਮਹਿ ਨ ਚਾਂਪ ਸਕੈ
ਜਾਂਪੈ[7] ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਸਤ੍ਰਨ ਸਨਾਹਿ ਜੀ ॥੩੫੯॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੁਮੇਰ ਊਚ ਅਚਲ ਅਗਮ ਅਤਿ
ਪਾਵਕ ਪਵਨ ਜਲ ਬਿਆਪ ਨ ਸਕਤਿ ਹੈ ।
ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ ਬਾਨੀ ਚਉਗੁਨੀ ਚੜਤ
ਪਉਨ ਗੌਨ[8] ਧੂਰਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ ਚਮਕਤਿ ਹੈ ।
ਸੰਗਮ ਸਲਲ ਮਲੁ ਧੋਇ ਨਿਰਮਲ ਕਰੈ
ਹਰੈ ਦੁਖ ਦੇਖ ਸੁਨਿ ਸੁਜਸ ਬਕਤਿ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਜੋਗੀ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚੀਤ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਤਿ ਹੈ ॥੩੬੦॥

---

[1]ਅਉਖਧਿ (ਲ) [2]ਸੰਚਿ ਸੰਚਿ (ਯ) [3]ਕਟਿ (ਯ,ਲ) [4]ਗਯਾਨ (ਲ) [5]ਗਨ ਪੇਖ [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਾਤਾਤਾ' ਹੈ । [7]ਜਾਮੈ (ਲ) [8]ਗਉਨ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਸੁਕਦੇਵ ਕੇ ਜਨਮ ਸਮੈ ਜਾਕੋ ਜਾਕੋ
ਜਨਮੁ ਭਇਓ[1] ਤੇ ਸਕਲ ਸਿਧਿ ਜਾਨੀਐ ।
ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਜੋਈ ਜੋਈ ਪਰਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਿਖੈ
ਸੀਪ ਕੈ ਸੰਜੋਗ ਮੁਕਤਾਹਲ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਬਾਵਨ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਪਉਨ ਗਉਨ ਕਰੈ
ਲਾਗੈ ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਦ੍ਰੁਮ ਚੰਦਨ ਸਮਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇਂ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗ ਜੋ ਜੋ ਜਾਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜੋਗ
ਸਬਦੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੋਖ ਪਦ ਪਰਵਾਨੀਐ ॥੩੬੧॥

ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਸਮੈ ਨ ਏਕ ਸੈ[2] ਆਵਤ ਸਬੈ
ਕਾਹੂ ਸਾਧ ਪਾਛੈ ਪਾਪ ਸਬਨ ਕੋ[3] ਜਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨ੍ਰਿਪ ਸੈਨਾ ਸਮਸਰਿ ਨ ਸਕਲ ਹੋਤ
ਏਕ ਏਕ ਪਾਛੇ ਕਈ ਕੋਟਿ ਪਰੇ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਜਲ ਬਿਮਲ ਬੋਹਿਥ ਬਸੈ
ਏਕ ਏਕ ਮੈ[4] ਅਨੇਕ ਪਾਰਿ[5] ਪਹੁਚਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਖਾ ਅਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੁਆਰ[6]
ਸਨਮੁਖ ਓਟ ਗਹੇ ਕੋਟ[7] ਬਿਆਸਾਤ ਹੈ ॥੩੬੨॥

ਭਾਂਜਨ ਕੈ ਜੈਸੇ ਕੋਊ ਦੀਪਕੈ[8] ਦੁਰਾਇ ਰਾਖੈ
ਮੰਦਰ ਮੈ ਅਛਤ ਹੀ ਦੂਸਰੋ ਨਾ ਜਾਨਈ ।
ਜਉਪੈ[9] ਰਖਵਈਆ ਪੁਨਿ ਪ੍ਰਗਟ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕਰੈ
ਹਰੈ ਤਮ ਤਿਮਰ ਉਦੋਤ ਜੋਤ ਠਾਨਈ ।
ਸਕਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਗ੍ਰਿਹਿ[10] ਪੇਖਿਐ[11] ਪ੍ਰਤਛਿ ਰੂਪ
ਦੀਪਕ ਦਿਪਈਆ ਤਤਖਨ[12] ਪਹਿਚਾਨਈ ।
ਤੈਸੇ ਅਵਘਟ ਘਟ ਗੁਪਤ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਉਨਮਾਨੀ ਉਨਮਾਨਈ ॥੩੬੩॥

ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ[13] ਜੰਤ ਅਉਖਦ[14] ਹਿਤਾਇ ਰਿਦੈ
ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਲੁ ਬਿਮੁਖ ਹੋਇ ਸਹਜਿ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਆਨ ਧਾਤ ਮੈ ਤਨਕ ਹੀ ਕਲੰਕ ਡਾਰੇ
ਅਨਕ ਬਰਨ ਮੇਟਿ ਕਨਕਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੋਟਿ ਭਾਰਿ ਕਰ ਕਾਸਟਿ ਇਕਤ੍ਰਤਾ ਮੈ
ਰੰਚਕ ਹੀ ਆਂਚ ਦੇਤ ਭਸਮ ਉਦਾਸ ਹੈ ।
[ਤੈਸੇ][15] ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਉਰ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰਵੇਸ ਭਏ
ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਖ ਦੋਖਨ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ॥੩੬੪॥

---

[1]ਭਯੋ (ਲ) [2]ਜੈਸੇ (ਲ) [3]ਕੈਸੇ (ਪ) [4]ਪੈ (ਯ) [5]ਪਾਰ ਪਾਰ (ਅ) [6]ਦ੍ਰੁਆਰ (ਪ) [7]ਖਟ (ਲ)
[8]ਦੀਕੈ (ਲ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜਊਪੈ' ਹੈ । [10]ਗ੍ਰਿਮ [11]ਪੇਖੀਐ (ਅ,ਪ,ਯ,ਲ) [12]ਤਤਖਿਹ (ਲ)
[13]ਬ੍ਰਿਥਾਰਵੰਤ (ਲ) [14]ਅਉਖਧੀ [15]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਜੈਸੇ ਅਨੀ ਬਾਨ ਕੀ ਰਹਤ ਟੂਟਿ ਦੇਹੀ ਬਿਖੈ
ਚੁੰਬਕ[1] ਦਿਖਾਏ ਤਤਕਾਲ ਨਿਕਸਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜੋਕ ਤੋਂਬਰੀ ਲਗਾਈਅਤ ਰੋਗੀ[2] ਤਨ
ਐਚ ਲੇਤ ਰੁਧਰ ਬ੍ਰਿਥਾ[3] ਸ੍ਰਮੁ ਖਸਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜੁਵਤਿਨ[4] ਪ੍ਰਤਿ ਮਰਦਨ ਕਰੈ ਦਾਈ
ਗਰਭ ਸਥੰਭਨ ਹੁਇ ਪੀੜਾ ਨ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਪਾਚੋ ਦੂਤ ਭੂਤ ਬਿਭਰਮ ਹੁਇ ਭਾਗਿ ਜਾਤਿ
ਸਤਿਗੁਰ ਮੰਤ ਜੰਤ ਰਸਨਾ ਰਸਤ ਹੈ ॥੩੬੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਫਲ ਬਨ ਬਿਖੈ ਬਿਰਖਾ[5] ਬਿਬਿਧਿ
ਜਾਕੋ ਫਲੁ ਮੀਠੋ ਖਗ ਤਾਪੈ[6] ਚਲਿ ਜਾਤਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਰਬਤ ਬਿਖੈ ਦੇਖੀਐ ਪਾਖਾਨ ਬਹੁ
ਜਾਮੈ ਤੌ ਹੀਰਾ ਖੋਜੀ ਖੋਜ ਖਨਵਾਰਾ ਲਲਚਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਜਲਧਿ ਮਧਿ ਬਸਤ ਅਨੰਤ ਜੰਤ
ਮੁਕਤਾ ਅਮੋਲ ਜਾਮੈ ਹੰਸ ਖੋਜ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ†ਗੁਰ ਚਰਨ[7] ਸਰਨਿ ਹੈ ਅਸੰਖਿ ਸਿਖ
ਜਾਮੈ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[8] ਤਾਹਿ ਲੋਕ ਲਪਟਾਤ ਹੈ । ੩੬੬॥

ਜੈਸੇ ਸਸਿ ਜੋਤਿ ਹੋਤ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ
ਚਿਤਵਤ ਚਕ੍ਰਤ ਚਕੋਰ ਧਿਆਨ[9] ਧਾਰ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਅੰਧਕਾਰ[10] ਬਿਖੈ ਦੀਪਹੀ ਦਿਪਤ ਦੇਖਿ
ਅਨਿਕ ਪਤੰਗ ਓਤਿਪੋਤਿ* ਹੁਇ ਗੁੰਜਾਰ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਜਾਨ ਕਾਜ[11] ਭਾਂਜਨ ਮੈ
ਰਾਖਤ ਹੀ ਚੀਟੀ ਕੋਟਿ[12] ਲੋਭ* ਲੁਭਤ ਅਪਾਰ ਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਪਰਮਨਿਧਾਨ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[8] ਪਰਵਾਨ ਜਾਮੈ
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਤਾਸ ਚਰਨ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ॥੩੬੭॥

ਜੇਤੇ ਫੂਲ ਫੂਲੇ[13] ਤੇਤੇ ਫਲ ਨ ਲਾਗੈ ਦ੍ਰੁਮ
ਲਾਗਤ ਜਿਤੇਕਿ ਪਰਪਕ ਨ ਸਕਲ ਹੈ ।
ਜੇਤੇ ਸੁਤ ਜਨਮਤ ਜੀਅਤ ਰਹੈ ਨ ਤੇਤੇ
ਜੀਅਤ ਹੈ ਜੇਤੇ ਤੇਤੇ ਕੁਲ ਨ ਕਮਲ ਹੈ ।
ਦਲ ਮਿਲ ਜਾਤਿ ਜੇਤੇ ਸੁਭਟ ਨ ਹੋਹਿ ਤੇਤੇ
ਜੇਤਕ ਸੁਭਟ ਜੂਝਿ ਮਰਤ ਨ ਥਲ ਹੈ ।
[14]ਆਰਸੀ ਜੁਗਤਿ[14] ਗੁਰਸਿਖ ਸਬ ਹੀ ਕਹਾਵੈ
ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਏ ਬਿਰਲੇ ਅਚਲ ਹੈ ॥੩੬੮॥

---

[1]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚੁਬਿਕ' ਹੈ । [2]ਰੋਗੀ (ਪ) [3]ਬਿਥੁਥਾ (ਲ) [4]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੁਵਤਿਨ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਜੁਅਤਨ' ਹੈ । [5]ਬਿਤਖ (ਪ) [6]ਤਾਮੈ (ਅ) [7]ਜਰਨ (ਲ) [8]ਗਜਾਨ (ਲ) [9]ਧਿਜਾਨ (ਲ) [10]'ਪ' 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅੰਧ' ਹੈ । [11]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਾਨ' ਹੈ । [12]ਕੇਵਲ 'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੋ' ਹੈ । [13]ਫਲੇ (ਲ) [14]ਆਰ ਸੰਜੁਗਤ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਅਹਿ ਅਗਨਿ ਕਉ ਬਾਲਕ ਬਿਲੋਕ ਧਾਵੈ
ਗਹਿ ਗਹਿ ਰਾਖੈ ਮਾਤਾ ਸੁਤ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਜੰਤ ਜੈਸੇ ਚਾਹਤ ਅਖਾਦਿ ਖਾਦਿ
ਜਤਨ ਕੈ ਬੈਦ[1] ਜੁਗਵਤ ਨ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪੰਥ ਅਪੰਥ ਬਿਬੇਕਹਿ ਨ ਬੂਝੈ ਅੰਧ
ਕਟਿ ਗਹੇ ਅਟਪਟੋ ਚਾਲ ਚਲਿਓ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਕਾਮਨਾ ਕਰਤ ਕਨਿਕ ਅਉ ਕਾਮਨੀ ਕੀ
ਰਾਖੈ ਨਿਰਲੇਪ ਗੁਰਸਿਖ ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ॥੩੬੯॥

ਜੈਸੇ ਮਾਤ[2] ਪਿਤਾ ਅਨੇਕ ਉਪਜਾਤ ਸੁਤ
ਪੂੰਜੀ ਦੈ ਦੈ ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰਹਿ ਲਗਾਵਹੀ ।
ਕਿਰਤ ਬਿਰਤ ਕਰਿ ਕੋਊ ਮੂਲਿ ਖੋਵੈ ਰੋਵੈ
ਕੋਊ ਲਾਭ ਲਭਤਿ ਕੈ ਚਉਗਨੋ ਬਢਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਜੋਈ ਕੁਲਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਰਮ ਕਰੈ[3]
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਜਸੁ ਅਪਜਸੁ ਪ੍ਰਗਟਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਮਦਰਸੀ ਪੁਹੁਪ ਗਤ,
ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਰਖ ਫਲ ਪਾਵਹੀ ॥੩੭੦॥

ਜੈਸੇ ਨਰਪਤਿ[4] ਬਹੁ ਬਨਤਾ[5] ਬਿਵਾਹ ਕਰੈ
ਜਾਕੈ[6] ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਵਾਹੀ ਗ੍ਰਿਹਿ ਰਾਜ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦਧਿ ਮਧਿ ਚਹੂੰ[7] ਓਰ ਮੈ ਬੋਹਥ ਚਲੈ
ਜੋਈ ਪਾਰ ਪਹੁਚੈ ਪੂਰਨ ਸਬ[8] ਕਾਜ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ+ ਖਾਨਿ ਖਨਤ ਅਨੰਤ ਖਨਵਾਰਾ ਖੋਜੀ
ਹੀਰਾ ਹਾਥਿ ਚੜੈ ਜਾਕੈ ਤਾਕੈ ਬਾਜੁ ਬਾਜ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਨਵਤਨ ਅਉ ਪੁਰਾਤਨਾਦਿ[9]
ਜਾ ਪਰਿ ਕਟਾਛਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤਾਕੈ ਛਬਿ ਛਾਜ ਹੈ ॥੩੭੧॥

ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਬਰਖ ਪਨਾਰੇ[10] ਬਹਿ ਚਲੈ ਜਲੁ
ਬਹੁਰਿਓ ਉਮਗਿ ਬਹੈ ਬੀਥੀ ਬੀਥੀ ਆਇਕੈ ।
ਤਾਤੇ ਨੋਰਾ ਨੋਰਾ ਭਰਿ ਚਲਤ ਚਤਰਕੁੰਟ
ਸਰਿਤਾ [ਸਰਿਤਾ][11] ਪ੍ਰਤਿ ਮਿਲਤ ਹੈ ਜਾਇਕੈ ।
ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਜਲ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਿ
ਸੰਗਮ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਹੋਤ ਸਮਤ ਸਮਾਇਕੈ ।
ਜਾਮੈ ਜੈਸੀਐ ਸਮਾਈ ਤੈਸੀਐ ਮਹਿਮਾ ਬਡਾਈ
ਓਛੈ ਅਉ ਗੰਭੀਰ ਧੀਰ ਬੂਝੀਐ ਬੁਲਾਇਕੈ ॥੩੭੨॥

---

[1]ਬਦ (ਲ) [2]ਮਾਤ (ਪ) [3]ਕਰੇ (ਪ) [4]ਨ੍ਰਿਪਤਿ (ਅ) [5]ਬਨਿਤ (ਅ) [6]ਗਾਕੈ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਹ' ਹੈ । [8]ਸੁਬ (ਯ, ਲ) [9]ਪੁਰਾਤਨ (ਪ, ਯ, ਲ) [10]ਪਰੁਨਾਲੇ (ਲ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਜੈਸੇ ਹੀਰਾ ਹਾਥ ਮੈ ਤਨਕ ਸੋ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤ
ਮੋਲ ਕੀਏ ਦਮਕਨ ਭਰਤ ਭੰਡਾਰ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਰ ਬਾਧੇ ਹੁੰਡੀ ਲਾਗਤ ਨ ਭਾਰ ਕਛੁ[1]
ਆਗੈ ਜਾਇ ਪਾਈਅਤ[2] ਲਛਮੀ ਅਪਾਰ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਟਿ ਬੀਜ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ ਹੋਤ
ਬੋਏ ਸੈ ਬਿਬਿਧਿ ਕਰੈ ਬਿਰਖਾ ਬਿਸਥਾਰ[3] ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਬਚਨ ਸਚਨ ਗੁਰਸਿਖਨ ਮੈ
ਜਾਨੀਐ ਮਹਾਤਮ ਗਏ ਹੀ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜੀ ॥੩੭੩॥

ਜੈਸੇ ਮਦ ਪੀਅਤ ਨ ਜਾਨੀਐ ਮਰੰਮੁ ਤਾ'ਕੋ
ਪਾਛੈ ਮਤਵਾਰੋ ਹੋਇ ਛਕੈ ਛਕ ਜਾਤਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨਾਰਿ ਭੇਟਤ ਭਤਾਰਹਿ ਨ ਭੇਦੁ ਜਾਨੈ
ਉਦਿਤ ਅਧਾਨ ਆਨ ਚਿਹਨਿ ਦਿਖਾਤ ਹੈ ।
ਕਰਿ ਪਰਿ ਮਾਨਕੁ ਨ ਲਾਗਤ ਹੈ ਭਾਰੀ ਤੋਲ
ਮੋਲ ਸੰਖਿਆ[4] ਦਮਕਨ[5] ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਤਿ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਨਿ ਮਾਨੈ ਸਿਖ
ਜਾਨੈ ਮਹਿਮਾ ਜਉ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਮਾਤ ਹੈ ॥੩੭੪॥

ਜੈਸੇ ਮਛ ਕਛ ਬਗ ਹੰਸ ਮੁਕਤਾ ਪਾਖਾਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੈ ਪ੍ਰਗਾਸ ਉਦਧਿ ਮੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਾਰੋ ਤਾਰੀ ਤਉ ਆਰਸੀ ਸਨਾਹ ਸਸਤ੍ਰ
ਲੋਹ ਏਕ ਸੇ ਅਨੇਕ ਰਚਨਾ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਭਾਂਜਨ ਬਿਬਿਧਿ ਜੈਸੇ ਹੋਤ ਏਕ ਮਿਰਤਕਾ[6] ਸੈ
ਖੀਰ ਨੀਰ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਅਉਖਦ[7] ਸਮਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਦਰਸਨ ਬਹੁ ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਧ੍ਰਮ
ਸਕਲ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਕੀ ਸਾਖਾ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥੩੭੫॥

ਜੈਸੇ ਸਰਿ ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਮੈ ਸਮੁੰਦ੍ਰ[8] ਬਡੋ
ਮੇਰ ਮੈ ਸੁਮੇਰ ਬਡੋ ਜਗਤੁ ਬਖਾਨ ਹੈ ।
ਤਰਵਰ ਬਿਖੈ[9] ਜੈਸੇ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖੁ ਬਡੋ
ਧਾਤ ਮੈ ਕਨਕ ਅਤਿ ਉਤਮ ਕੈ ਮਾਨਿ ਹੈ ।
ਪੰਛੀਅਨ ਮੈ ਹੰਸੁ ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜਨ ਮੈ ਸਾਰਦੂਲ
ਰਾਗਨ ਮੈ ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ ਹੈ ।
ਗਿਆਨਨ ਮੈ ਗਿਆਨੁ ਅਰੁ ਧਿਆਨਨ[10] ਮੈ ਧਿਆਨ[11] ਗੁਰ
ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੈ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਪ੍ਰਧਾਨੁ[12] ਹੈ ॥੩੭੬॥

---

[1]ਕਛੂ (ਯ,ਲ) [2]ਪਾਈਯਤ (ਲ) [3]ਬਿਥਾਰ (ਲ) [4]ਸੰਖ (ਲ) [5]ਆਦਕਨ [6]ਮ੍ਰਿਤਕਾ (ਲ) [7]ਅਉਖਧਿ [8]ਸਮੁੰਦਰ (ਲ) [9]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਬਿਰਖ' ਹੈ। [10]ਧਯਾਨਨ (ਲ) [11]ਧਯਾਨ (ਲ) [12]ਪਰਵਾਨ (ਅ)

ਤੀਰਥ ਮਜਨ ਕਰਬੈ ਕੋ[1] ਹੈ‡ ਇਹੈ ਗੁਨਾਉ
ਨਿਰਮਲ ਤਨ ਤ੍ਰਿਖਾ ਤਪਤਿ ਨਿਵਾਰੀਐ ।
ਦਰਪਨ ਦੀਪ ਕਰ ਗਹੇ ਕੋ ਇਹੈ ਗੁਨਾਉ
ਪੇਖਤ ਚਿਹਨ ਮਗ ਸੁਰਤਿ ਸੰਮਾਰੀਐ[2] ।
ਭੇਟਤ ਭਤਾਰ ਨਾਰਿ ਕੋ ਇਹੈ ਗੁਨਾਉ
ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਸੀਪ ਗਤਿ ਲੈ ਗਰਭ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਸਰਨਿ ਕੋ ਇਹੈ ਗੁਨਾਉ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਕਰਿ ਹਾਰੁ ਉਰਿਧਾਰੀਐ ॥੩੭੭॥

ਜੈਸੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨ ਬੀਚਾਰਤ [ਬਿਕਾਰ][3] ਸੁਤ
ਪੋਖਤ ਸਪ੍ਰੇਮ ਬਿਹਸਤ ਬਿਹਸਾਇਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਜੰਤ ਬੈਦਹਿ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ[4] ਕਹੈ
ਪਰਖ ਪਰੀਖਾ ਉਪਚਾਰਤ ਰਸਾਇਕੈ ।
ਚਟੀਆ ਅਨੇਕ ਜੈਸੇ ਏਕ ਚਟਿਸਾਰ ਬਿਖੈ
ਬਿਦਿਆਵੰਤ ਕਰੈ ਪਾਧਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੈ ਪੜਾਇਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਕੈ ਅਉਗੁਨੁ ਅਵਗਿਆ ਮੇਟੈ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਸੈ ਸਹਜ ਸਮਝਾਇਕੈ[5] ॥੩੭੮॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਰਤ ਸੁਤ ਅਨਿਕ ਇਆਨਪਨ
ਤਊ ਨ ਜਨਨੀ ਅਉਗਨ ਉਰਿ ਧਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਰਨਿ ਸੂਰਿ ਪੂਰਨ ਪਰਤਗਿਆ[6] ਰਾਖੈ
ਅਨਿਕ ਅਵਗਿਆ ਕੀਏ ਮਾਰਿ ਨ ਬਿਡਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਰਿਤਾ ਜਲੁ ਕਾਸਟਹਿ[7] ਨ ਬੋਰਤ
ਕਰਤ ਚਿਤ ਲਾਜ ਅਪਨੋਈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਰਮ ਗੁਰ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਗਤਿ
ਸਿਖਨ ਕੋ [8]ਕਿਰਤੁ ਕਰਮੁ[8] ਕਛੂ+ ਨਾ ਬਿਚਾਰਿਓ ਹੈ ॥੩੭੯॥

ਜੈਈ ਕੁਲਾ ਧਰਮ ਕਰਮ ਕੈ ਸੁਚਾਰ ਚਾਰ
ਸੋਈ ਪਰਵਾਰਿ ਬਿਖੈ ਸ੍ਰੇਸਟੁ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਬਨਜੁ ਬਿਉਹਾਰ ਸਾਚੋ ਸਾਹ ਸਨਮੁਖ ਸਦਾ
ਸੋਈ ਤਉ ਬਨਉਟਾ ਨਿਹਕਪਟ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ।
ਸੁਆਮ ਕਾਮ ਸਾਵਧਾਨ ਮਾਨਤ ਨਰੇਸ ਆਨ
ਸੋਈ ਸ੍ਵਾਮ ਕਾਰਜੀ[9] ਪ੍ਰਸਿਧਿ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਰਿਦਿ ਅੰਤਰਿ ਹੈ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੋਈ ਸਿਖ ਜਗ ਜਾਨੀਐ ॥੩੮੦॥

---

[1]ਕਉ (ਯ) [2]ਸਮਾਰੀਐ (ਪ,ਅ,ਯ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [4]ਬ੍ਰਿਥਾਤਾਂਤ (ਪ)
[5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮਾਇਕੈ' ਹੈ । [6]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਤਿਗਿਆਨ' ਹੈ ।
[7]ਕਾਸ੍ਟਹਿ (ਲ) [8]ਕਰਮੁ ਕਿਰਤੁ (ਯ) [9]ਕਰ (ਪ)

ਜਲ ਕੈ ਧਰਨ[1] ਅਰੁ ਧਰਨ ਕੈ ਜੈਸੇ ਜਲੁ
ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੈ ਪਰਸਪਰ ਸੰਗਮੁ ਸਮਾਰਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਸੀਚ ਕੈ ਤਮਾਲਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀਅਤ
ਬੋਰਤ ਨ ਕਾਸਟਹਿ ਜ੍ਵਾਲਾ ਮੈ ਨ ਜਾਰਿ ਹੈ ।
ਲੋਸਟ ਕੈ ਜੜਿ ਗੜਿ ਬੋਹਥਿ ਬਨਾਈਅਤ
ਲੋਸਟਹਿ ਸਾਗਰ ਅਪਾਰ ਪਾਰ ਪਾਰ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਜਾਨੀਜੈ ਜਨੁ ਜਨ ਕੈ ਜਾਨੀਜੈ ਪ੍ਰਭ
ਤਾਤੇ ਜਨ ਕੋ ਨ ਗੁਨ ਅਉਗੁਨ[2] ਬੀਚਾਰਿ ਹੈ ॥੩੮੧॥

ਬਿਆਹ ਸਮੈ ਜੈਸੇ ਦਹੂੰ[3] ਓਰ ਗਾਈਅਤਿ[4] ਗੀਤ
ਏਕੈ ਹੁਇ ਲਭਤਿ ਏਕੈ ਹਾਨਿ ਕਾਨਿ ਜਾਨੀਐ ।
ਦਹੂੰ ਦਲ ਬਿਖੈ ਜੈਸੇ ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨ ਤਾਨ
ਕਾਹੂ ਕਉ ਜੈ ਕਾਹੂ ਕਉ [ਪਰਾਜੈ][5] ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਦਹੂੰ ਕੂਲਿ ਸਰਿਤਾ[6] ਮੈ ਭਰਿ ਨਾਉ ਚਲੈ
ਕੋਊ ਮਾਝਿਧਾਰਿ ਕੋਊ ਪਾਰਿ ਪਰਵਾਨੀਐ ।
ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕਰਮ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਊਚ ਨੀਚ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥੩੮੨॥

ਪਾਹਨ ਕੀ ਰੇਖ ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਨਿਰਬਾਹੁ ਕਰੈ
ਟਰੈ ਨ ਸਨੇਹੁ ਸਾਧ ਬਿਗ੍ਰਹੁ ਅਸਾਧ ਕੋ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਮੈ ਲਕੀਰ ਧੀਰ ਨ ਧਰਤਿ ਤਤ
ਅਧਮ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਉ ਬਿਰੁਧ ਜੁਧ ਸਾਧ ਕੋ ।
ਥੋਹਰਿ[7] ਉਖਾਰੀ ਉਪਕਾਰੀ ਅਉ ਬਿਕਾਰੀ[8]
ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਵ ਸਾਧ ਅਧਮ ਉਪਾਧ ਕੋ
ਗੁੰਜਾਫਲ ਮਾਨਕ ਸੰਸਾਰਿ ਤੁਲਾਧਾਰਿ ਬਿਖੈ
ਤੋਲਿ ਕੈ ਸਮਾਨਿ ਮੋਲ ਅਲਪ ਅਗਾਧਿ ਕੋ ॥੩੮੩॥

ਜੈਸੇ ਕੁਲਾਬਧੂ[9] ਅੰਗ ਰਚਤਿ ਸੀਗਾਰ ਖੋੜਿ[10]
ਤੈਈ ਗਨਿਕਾ ਰਚਤ ਸਕਲ ਸਿੰਗਾਰ[11] ਜੀ ।
ਕੁਲਾਬਧੂ ਸਿਹਜਾ ਸਮੈ ਰਮੈ ਭਤਾਰ ਏਕ
ਬੇਸ੍ਵਾ ਤਉ ਅਨੇਕ ਸੈ ਕਰਤ ਬਿਬਚਾਰ[12] ਜੀ ।
ਕੁਲਾਬਧੂ ਸੰਗਮੁ ਸੁਜਸ ਨਿਰਦੋਖ ਮੋਖ
ਬੇਸ੍ਵਾ ਪਰਸਤ ਅਪਜਸ ਹੁਇ ਬਿਕਾਰ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਕਉ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਾਇਆ
ਸੋਈ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੁਇ ਦਹਤਿ ਸੰਸਾਰ ਜੀ ॥੩੮੪॥

---

[1]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਧਾਰਨ' ਹੈ । [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਉਗੁਨਨ' ਹੈ । [3]ਦਹੂ (ਯ) [4]ਗਾਈਤ (ਪ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [6]ਸਰਿਤਾ (ਲ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਥੋਰਹਿ' ਹੈ । [8]ਬਿਕਾਰੀ ਜਨ (ਲ) [9]ਕਲਬਧੂ (ਲ) [10]ਖੋੜਿਸ (ਯ) [11]ਸੀਗਾਰੁ (ਯ) [12]ਬਿਭਚਾਰ (ਲ)

ਸੋਈ ਲੋਹਾ ਬਿਸੁ[1] ਬਿਖੈ ਬਿਬਿਧਿ ਬੰਧਨ ਰੂਪ
ਸੋਈ ਤਉ ਕੰਚਨ ਜੋਤਿ ਪਾਰਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਤਉ ਸਿੰਗਾਰ ਅਤਿ ਸੋਭਤ ਪਤਿਬ੍ਰਿਤਾ[2] ਕਉ
ਸੋਈ ਅਭਰਨੁ ਗਨਿਕਾ ਰਚਤ ਅੰਗ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਸ੍ਵਾਂਤਿਬੂੰਦ ਮਿਲ ਸਾਗਰ ਮੁਕਤਾਫਲ
ਸੋਈ ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਬਿਖ ਭੇਟਤ ਭੁਅੰਗ[3] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ ਕਿਰਤ ਬਿਰਤ ਹੈ ਬਿਕਾਰ ਜਗ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਗੁਰਸਿਖਨ ਸੁਬੰਗ ਹੈ ।।੩੮੫।।

ਕਊਆ ਜਉ ਮਰਾਲ ਸਭਾ ਜਾਇ ਬੈਠੇ ਮਾਨਸਰ
ਦੁਚਿਤ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਆਸ ਦੁਰਗੰਧ ਕੀ ।
ਸ੍ਵਾਨ[4] ਜਿਉ ਬੈਠਾਈਐ ਸੁਭਗ ਪ੍ਰਜੰਗ[5] ਪਾਰ[6]
ਤਿਆਗਿ ਜਾਇ ਚਾਕੀ ਚਾਟੈ ਹੀਨ ਮਤ ਅੰਧ ਕੀ ।
ਗਰਧਬ ਅੰਗ ਅਰਗਜਾ ਜਉ[7] ਲੇਪਨ ਕੀਜੈ
ਲੋਟਤ ਭਸਮ[8] ਸੰਗਿ ਹੈ ਕੁਟੇਵ ਕੰਧ ਕੀ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚੀਤਿ
ਮਨਸਾ ਉਪਾਧ ਅਪਰਾਧ ਸਨਬੰਧ ਕੀ ।।੩੮੬।।

ਨਿਰਾਧਾਰ ਕੋ ਅਧਾਰੁ ਆਸਰੋ ਨਿਰਾਸਨ ਕੋ
ਨਾਥੁ ਹੈ ਅਨਾਥਨ ਕੋ ਦੀਨ ਕੋ ਦਇਆਲੁ ਹੈ ।
ਅਸਰਨਿ ਸਰਨਿ ਅਉ ਨਿਰਧਨ ਕੋ ਹੈ ਧਨ
ਟੇਕ ਅੰਧਰਨ ਕੀ ਅਉ ਕ੍ਰਿਪਨ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਹੈ ।
ਅਕ੍ਰਿਤਘਨ ਕੋ ਦਾਤਾਰ ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਭ
ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਨ ਪ੍ਰਤਗਿਆ[9] ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੁ ਹੈ ।
ਅਵਗੁਨ ਹਰਨ ਕਰਨ ਕਰਤਗਿਆ[10] ਸ੍ਵਾਮੀ
ਸੰਗੀ ਸਰਬੰਗਿ ਰਸ ਰਸਕਿ ਰਸਾਲੁ ਹੈ ।।੩੮੭।।

ਕੋਇਲਾ ਸੀਤਲ ਕਰ ਕਰਤ ਸਿਆਮ ਗਹੇ[11]
ਪਰਸ ਤਪਤ ਪਰਦਗਧ ਕਰਤ ਹੈ ।
ਕੂਕਰ ਕੇ ਚਾਟਤ[12] ਕਲੇਵਰਹਿ ਲਾਗੈ ਛੋਤਿ
ਕਾਟਤ ਸਰੀਰ ਪੀਰ ਧੀਰ ਨ ਧਰਤ ਹੈ ।
ਫੂਟਤ ਜਿਉ ਗਾਗਰਿ ਪਰਤ ਹੀ ਪਖਾਨ ਪਰਿ
ਪਾਹਨ[13] ਪਰਤਿ[14] ਪੁਨਿ ਗਾਗਰਿ ਹਰਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤ ਹੂ ਬਿਰੋਧ ਬੁਰੋ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ[15] ਦੂਖ ਦੋਖ ਨ ਟਰਤ[16] ਹੈ ।।੩੮੮।।

---

[1]ਬਿਸੁ (ਲ) [2]ਪ੍ਰਤਿਬ੍ਰਿਤਾ (ਪ) [3]ਭ੍ਰੂਜੰਗ (ਲ) [4]ਸੁਵਾਨ (ਅ, ਪ) [5]ਪ੍ਰਜੰਤ੍ਰ (ਲ) [6]ਪ੍ਰ (ਅ) [7]ਜੋ (ਯ) [8]ਭਸੰਮ (ਅ, ਪ) [9]ਪ੍ਰਤਗਜਾ (ਲ) [10]ਕਰਤਗਜ (ਲ) [11]ਗਹੈ (ਪ) [12]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਾਟਤ' ਹੈ । [13]ਤਾਹਨ (ਲ) [14]ਹਰਤ (ਲ) [15]ਪ੍ਰਲੋਕ (ਪ) [16]ਬੁਟਰਤ (ਅ)

ਛਤ੍ਰ ਕੇ ਬਦਲੇ ਜੈਸੇ ਬੈਠੇ ਛਤਨਾ ਕੀ ਛਾਂਹ
ਹੀਰਾ ਅਮੋਲਕ ਬਦਲੇ ਫਟਕੁ ਕਉ ਪਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਮਨ ਕੰਚਨ ਕੇ ਬਦਲੇ ਕਾਚੁ ਗੁੰਜਾਫਲੁ
ਕਾਬਰੀ ਪਟੰਬਰ ਕੇ ਬਦਲੇ ਓਢਾਈਐ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਕੇ ਬਦਲੇ ਕਰੀਫਲ
ਕੇਸਰ ਕਪੂਰ ਜਿਉ ਕਚੂਰ ਲੈ ਲਗਾਈਐ ।
ਭੇਟਤ ਅਸਾਧ ਸੁਖ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਸੂਖਮ ਹੋਤ
ਸਾਗਰ ਅਥਾਹ ਜੈਸੇ ਬੇਲੀ ਮੈ ਸਮਾਈਐ ॥੩੮੯॥

ਕੰਚਨ[1] ਕਲਸ ਜੈਸੇ ਬਾਕੋ ਭਏ ਸੂਧੋ ਹੋਇ
ਮਾਟੀ ਕੋ ਕਲਸੁ ਫੂਟੋ ਜੁਰੈ ਨ ਜਤਨ ਸੈ ।
ਬਸਨ ਮਲੀਨ ਧੋਏ ਨਿਰਮਲ ਹੋਤ ਜੈਸੇ
ਊਜਰੀ ਨ ਹੋਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਪਤਨ ਸੈ ।
ਜੈਸੇ ਲਕੁਟੀ ਅਗਨਿ ਸੇਕਤ ਹੀ ਸੂਧੀ ਹੋਇ
ਸ੍ਵਾਨ ਪੂਛਿ ਪਟੰਤਰੋ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨ ਤਨ ਸੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਸੁਭਾਉ ਜਲ ਮੈ ਨ ਗਤਿ
ਸਾਕਤ ਸੁਭਾਵ ਲਾਖ ਪਾਹੁਨ ਗਤਨ ਸੈ ॥੩੯੦॥

ਕੋਊ ਬੇਚੈ ਗੜਿ ਗੜਿ ਸਸਤ੍ਰ ਧਨਖ ਬਾਨ
ਕੋਊ ਬੇਚੈ ਗੜਿ ਗੜਿ ਬਿਬਿਧਿ ਸਨਾਹ ਜੀ ।
ਕੋਊ ਬੇਚੈ ਗੋਰਸ ਦੁਗਧ ਦਧ ਘ੍ਰਿਤ ਨਿਤ
ਕੋਊ ਬੇਚੈ ਬਾਰੁਨੀ ਬਿਖਮ ਸਮ ਚਾਹ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਬਿਕਾਰੀ ਉਪਕਾਰੀ ਹੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧ
ਬਿਖਿਆ[2] ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਨ ਦੇਖੇ ਅਵਗਾਹ ਜੀ ।
ਆਤਮਾ[3] ਅਚੇਤ ਪੰਛੀ ਧਾਵਤ ਚਤੁਰਕੁੰਟ
ਜੈਸੇ ਈ ਬਿਰਖ ਬੈਠੇ[4] ਚਾਖੇ ਫਲ ਤਾਹ ਜੀ ॥੩੯੧॥

ਜੈਸੇ ਏਕ ਜਨਨੀ ਕੈ ਹੋਤ ਹੈ ਅਨੇਕ ਸੁਤ
ਸਬਹੀ ਮੈ ਅਧਿਕ ਪਿਆਰੋ ਸੁਤ ਗੋਦ[5] ਕੋ ।
ਸਿਆਨੇ ਸੁਤ ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰ ਕੇ ਬੀਚਾਰ ਬਿਖੈ
ਗੋਦ ਮੈ ਅਚੇਤੁ ਹੇਤੁ ਸੰਪੈ ਨ ਸਹੋਦ ਕੋ ।
ਪਲਨਾ ਸੁਵਾਇ ਮਾਇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕਾਜਿ ਲਾਗੈ ਜਾਇ
ਸੁਨਿ ਸੁਤ ਰੁਦਨ ਪੈ ਪੀਆਵੈ ਮਨ ਮੋਦ ਕੋ ।
ਆਪਾ ਖੋਇ ਜੋਈ ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਸਰਨਿ ਗਹੇ
ਰਹੇ ਨਿਰਦੋਖ[6] ਮੋਖ ਅਨਦ ਬਿਨੋਦ ਕੋ ॥੩੯੨॥

---

[1]ਕੰਚਨ ਕੇ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਖਆ' ਹੈ । [3]ਆਤਮ (ਪ, ਲ) [4]ਬੈਠੇ ਤੈਸੇ [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਗੋ' ਹੈ । [6]ਨ੍ਰਿਦੋਖ (ਅ) ।

ਕਰਤ ਨ ਇਛਾ ਕਛੂ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਤਾ[1] ਨ ਜਾਨੈ
ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਸੁਧਿ ਨਾਹਿ ਬਾਲਕ ਅਚੇਤ ਕਉ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਲੀਏ ਮਾਤਾ ਪਾਛੈ ਲਾਗੀ ਡੋਲੈ
ਬੋਲੈ ਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਤ ਹੇਤ ਕਉ ।
ਬਾਲਕੈ ਅਸੀਸ ਦੇਨਹਾਰੀ [2]ਅਤਿ ਪਿਆਰੀ ਲਾਗੈ
ਗਾਰਿ ਦੇਨਹਾਰੀ ਬਲਿਹਾਰੀ ਡਾਰੀ[2] ਸੇਤ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸਮਦਰਸੀ ਅਨੰਦਮਈ[3]
ਜੈਸੇ ਜਗੁ ਮਾਨੈ ਤੈਸੇ ਲਾਗੈ ਫਲੁ ਖੇਤ ਕਉ ॥੩੯੩॥

ਜੈਸੇ ਦਰਪਨਿ ਦਿਬਿ ਸੂਰ ਸਨਮੁਖ ਰਾਖੈ
ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੋਤ ਕਿਰਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਬਰਖਤ ਹੀ ਬਸੁੰਧਰਾ[4] ਬਿਰਾਜੈ
ਬਿਬਿਧਿ ਬਨਾਸਪਤੀ ਸਫਲ ਸੁਮਿਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਭੇਟਤ ਭਤਾਰਿ ਨਾਰਿ ਸੋਭਤ ਸਿੰਗਾਰਿ ਚਾਰਿ
ਪੂਰਨ ਅਨੰਦ ਸੁਤ ਉਦਿਤਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਕੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਿ ਪਰਸਿ ਬਿਗਸਤ ਸਿਖ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਿਧਾਨ ਗਿਆਨ[5] ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕੈ ॥੩੯੪॥

ਜੈਸੇ ਕੁਲਾਬਧੂ ਬੁਧਿਵੰਤ ਸਸੁਰਾਰ[6] ਬਿਖੈ
ਸਾਵਧਾਨ ਚੇਤਨ ਰਹੈ ਅਚਾਰ ਚਾਰ ਕੈ ।
ਸਸੁਰ[7] ਦੇਵਰ ਜੇਠ ਸਕਲ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ
ਖਾਨ ਪਾਨ ਗਿਆਨ[5] ਜਾਨਿ ਪਤਿ ਪਰਵਾਰਿ ਕੈ ।
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਗੁਰਜਨ ਸੈ ਲਜਾਵਾਨ[8]
ਸਿਹਜਾ ਸਮੈ ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ[9] ਪੂਰਨ ਭਤਾਰ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸਰਬਾਤਮ ਪੂਜਾ[10] ਪ੍ਰਬੀਨ
ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ ਗੁਰਮੂਰਤਿ ਅਪਾਰ ਕੈ ॥੩੯੫॥

ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਦੇਵ ਜਾਤ੍ਰਾ ਜਾਤ ਹੈ ਜਗਤੁ
ਪੁਰਬ ਤੀਰਥ ਸੁਰ ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਕੈ ।
ਮੁਕਤਿ ਬੈਕੁੰਠ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਬਿਬਿਧ ਫਲ
ਬਾਂਛਤ ਹੈ ਸਾਧ ਰਜ ਕੋਟਿ ਗਿਆਨ[5] ਧਿਆਨ[11] ਕੈ ॥
ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਅਸੰਖ ਸਿਖ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਬਚਨ ਮਿਲੇ ਰਾਮਰਸ ਆਨਿ ਕੈ ।
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਅਪਰੰਪਰ ਪੁਰਖ ਲਿਵ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੈ ॥੩੯੬॥

---

[1]ਸਤਤਾ (ਲ) [2]ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਾਤ ਬਾਰੀ ਬਾਰੀ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਡਾ. ੀ ਮਾਤਾ (ਲ) [3]ਆਨੰਦਮਈ (ਪ,ਅ) [4]ਬਸੁਧਰ (ਪ) [5]ਗਜਾਨ (ਲ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਸੁਰ' ਹੈ। [7]ਸਸੁਰਾ (ਪ) [8]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਲਜਾਂ ਲਵੰਡਨ' ਹੈ। ਲਜਾ ਲਵਾਨਿ (ਯ) ਲਜਾ ਲਵੰਨਿ (ਅ) 'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਲਜਾਵਾਨਿ' ਹੈ ਜੋ ਅਰਥ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। [6]ਸਪ੍ਰੇਮ (ਅ ਪ) [10]ਪੂਰਨ (ਲ) [5]ਗਯਾਨ (ਲ) [11]ਧਜਾਨ (ਲ)

ਦ੍ਰਿਗਨ ਕਉ ਜਿਹਬਾ ਸ੍ਰਵਨ ਜਉ ਮਿਲਹਿ[1]
ਜੈਸੋ ਦੇਖੈ ਤੈਸੋ ਕਹਿ ਸੁਨਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹੀ।
ਸ੍ਰਵਨ ਜਿਹਬਾ ਅਉ ਲੋਚਨ ਮਿਲੈ ਦਿਆਲ
ਜੈਸੋ ਸੁਨੈ ਤੈਸੋ ਦੇਖਿ ਕਹਿ ਸਮਝਾਵਹੀ।
ਜਿਹਬਾ ਕਉ ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਨ ਜਉ ਮਿਲਹਿ ਦੇਵ
ਜੈਸੋ ਕਹੈ ਤੈਸੋ[2] ਸੁਨਿ ਦੇਖਿ ਅਉ ਦਿਖਾਵਹੀ।
ਨੈਨ ਜੀਹ ਸ੍ਰਵਨ ਸ੍ਰਵਨ ਲੋਚਨ ਜੀਹ
ਜਿਹਬਾ ਨ ਸ੍ਰਵਨ ਲੋਚਨ ਲਲਚਾਵਹੀ ॥੩੯੭॥

ਆਪਨੋ[3] ਸੁਅੰਨਿ ਜੈਸੇ ਲਾਗਤ ਪਿਆਰੋ ਜੀਅ
ਜਾਨੀਐ ਵੈਸੋ ਈ ਪਿਆਰੋ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕਉ।
ਆਪਨੋ ਦਰਬੁ ਜੈਸੇ[4] ਰਾਖੀਐ ਜਤਨ ਕਰਿ
ਵੈਸੋ ਈ ਸਮਝਿ ਸਭ ਕਾਹੂ ਕੇ ਬਿਉਹਾਰ ਕਉ।
ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਸੁਨਿ ਬਿਆਪਤ ਹਰਖ ਸੋਗ
ਵੈਸੀਐ ਲਗਤ ਜਗ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਉ।
ਤੈਸੇ ਕੁਲ ਧਰਮੁ ਕਰਮ ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਕਾਕੋ
ਉਤਮ ਕੈ ਮਾਨਿ ਜਾਨਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਿਥਾਰ[5] ਕਉ ॥੩੯੮॥

ਜੈਸੇ ਨੈਨ ਬੈਨ ਪੰਖ ਸੁੰਦਰ ਸ੍ਰਬੰਗ ਮੋਰ
ਤਾਕੇ ਪਗ ਓਰ ਦੇਖਿ ਦੋਖ ਨ ਬੀਚਾਰੀਐ।
ਸੰਦਲ ਸੁਗੰਧ ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਕਮਲ ਜੈਸੇ
ਕੰਟਕਿ[6] ਬਿਲੋਕ ਨ ਅਉਗਨ ਉਰਧਾਰੀਐ।
ਜੈਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਮਿਸਟਿ ਗੁਨਾਦਿ ਸ੍ਵਾਦ
ਬੀਜ ਕਰਵਾਈ ਕੈ ਬੁਰਾਈ ਨ ਸਮਾਰੀਐ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਦਾਨ ਸਬਹੁ[7] ਸੈ ਮਾਗਿ ਲੀਜੈ
ਬੰਦਨਾ ਸਕਲ ਭੂਤ ਨਿੰਦਾ ਨ ਤਕਾਰੀਐ ॥੩੯੯॥

ਸਵੈਯਾ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਦਰਸ ਕਤ ਸਜਨੀ
ਕਤ ਵੈ ਨੈਨ ਬੈਨ ਮਨ ਮੋਹਨ[8]।
ਕਤ ਵੈ ਦਸਨ ਹਸਨ ਸੋਭਾ ਨਿਧਿ
ਕਤ ਵੈ ਗਵਨ ਭਵਨ ਬਨ ਸੋਹਨ[9]।
ਕਤ ਵੈ ਰਾਗ ਰੰਗ ਸੁਖ ਸਾਗਰ
ਕਤ ਵੈ ਦਇਆ ਮਇਆ ਦੁਖ ਜੋਹਨ[10]।
ਕਤ ਵੈ ਜੋਗ ਭੋਗ ਰਸ ਲੀਲਾ
ਕਤ ਵੈ ਸੰਤ ਸਭਾ ਛਬਿ ਗੋਹਨ[11] ॥੪੦੦॥

---

[1]ਮਿਲੇਹਿ (ਪ) [2]ਤੈਸੇ (ਲ) [3]ਅਪਨੋ (ਪ) [4]ਜੈਸੋ (ਲ) [5]ਬਿਥਾਰ (ਪ) ਬਿਸਥਾਰ (ਲ) [6]ਖੰਟਕ (ਲ)
[7]ਸਬਹੂ (ਪ,ਯ) ਸਬਹੂੰ (ਲ) [8]ਮੋਹਾਨ (ਲ) [9]ਸੋਹਾਨ (ਲ) [10]ਦੋਹਨ (ਪ) [11]ਗੋਨਨ (ਯ)

ਕਬ ਲਾਗੈ ਮਸਤਕਿ ਚਰਨਨ ਰਜ
ਦਰਸੁ ਦਇਆ[1] ਦ੍ਰਿਗਨ ਕਬ ਦੇਖਉ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਨਉ ਕਬ ਸ੍ਰਵਨਨੁ
ਕਬ ਰਸਨਾ ਬੇਨਤੀ ਬਿਸੇਖਉ ।
ਕਬ ਕਰ ਕਰਉ ਡੰਡਉਤ ਬੰਦਨਾ
ਪਗਨੁ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾਦਿ ਪੁਨ ਰੇਖਉ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਪ੍ਰਤਛਿ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ
ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[3] ਜੀਵਨਪਦ ਲੇਖਉ ॥੪੦੧॥

ਕਬਿਤ ਬਿਰਖੈ[4] ਬਇਆਰ ਲਾਗੈ ਜੈਸੇ ਹਹਰਾਤਿ ਪਾਤਿ
ਪੰਛੀ ਨ ਧੀਰਜ ਕਰਿ ਠਉਰ ਠਹਰਾਤ ਹੈ ।
ਸਰਵਰ ਘਾਮ ਲਾਗੈ ਬਾਰਜ ਬਿਲਖ ਮੁਖ
ਪ੍ਰਾਨ ਅੰਤ ਹੇਤ ਜਲ ਜੰਤ ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ।
ਸਾਰਦੂਲ ਦੇਖੈ ਮ੍ਰਿਗਮਾਲ ਸੁਕਚਿਤ[5] ਬਨ
ਵਾਸ ਮੈ ਨ ਤ੍ਰਾਸ ਕਰਿ ਆਸ੍ਰਮ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਆਗਯਾ ਭਏ ਭੈ[6] ਚਕਤਿ[7] ਸਿਖ
ਦੁਖਤਿ ਉਦਾਸ ਬਾਸ ਅਤਿ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ॥੪੦੨॥

ਓਲਾ[8] ਬਰਖਨ[9] ਕਰਖਨ[10] ਦਾਮਨੀ ਬਜਾਗਿ[11]
ਸਾਗਰ ਲਹਰਿ ਬਨ ਜਰਤ ਅਗਨਿ ਹੈ ।
ਰਾਜੀ ਬਿਰਾਜੀ ਭੂਕੰਪਕਾ ਅੰਤਰ ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਲ
ਬੰਦਸਾਲ[12] ਸਾਸਨਾ ਸੰਕਟ ਮੈ ਮਗਨੁ ਹੈ ।
ਆਪਦਾ ਅਧੀਨ ਦੀਨ ਦੂਖਨਾ ਦਰਿਦ੍ਰ ਛਿਦ੍ਰ
ਭ੍ਰਮਤਿ ਉਦਾਸ ਰਿਨ ਦਾਸਨਿ ਨਗਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ[13] ਕੋ ਅਦ੍ਰਿਸਟੁ ਜਉ ਆਇ ਲਾਗੈ
ਜਗ ਮੈ ਭਗਤਨ ਕੇ ਰੋਮ ਨ[14] ਭਗਨ ਹੈ ॥੪੦੩॥

ਜੈਸੇ ਚੀਟੀ ਕ੍ਰਮ ਕ੍ਰਮ ਕੈ ਬਿਰਖ ਚੜੈ
ਪੰਛੀ ਉਡਿ ਜਾਇ ਬੈਸੇ ਨਿਕਟਿ ਹੀ ਫਲ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਗਾਡੀ ਚਲੀ ਜਾਤਿ ਲੀਕਨ ਮਹਿ[15] ਧੀਰਜ ਸੈ
ਘੋਰੋ ਦਉਰਿ[16] ਜਾਇ ਬਾਏ ਦਾਹਨੇ ਸਬਲ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੋਸ ਭਰਿ ਚਲਿ ਸਕੀਐ ਨ ਪਾਇਨ ਕੈ
ਆਤਮਾ ਚਤੁਰਕੁੰਟ ਧਾਇ ਆਵੈ ਪਲ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਲੋਗ ਬੇਦ ਭੇਦ ਗਿਆਨ[2] ਉਨਮਾਨ ਪਛ
ਗੰਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨ ਅਸਥਲ ਕੈ ॥੪੦੪॥

---

[1]ਦਇਆਲ (ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਬ੍ਰਿਖੈ (ਲ) [5]ਕੇਵਲ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੁਕਚਿਤ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਦਲਚਿਤ' ਹੈ । [6]ਹੈ (ਯ) [7]ਚਕ੍ਰਿਤ (ਅ) [8]ਓਰਾ (ਅ) [9]ਬਰਖਤ (ਅ) [10]ਕਰਖਤ (ਅ) [11]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਜਾਜ' ਹੈ । [12]ਬੰਦਸਾਲਾ (ਪ, ਲ) [13]ਦ੍ਰਿਸਟਿ (ਪ) [14]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕੋ' ਹੈ । [15]ਮੈ (ਅ, ਪ, ਲ) [16]ਦੌਰ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਬਨਰਾਇ ਪਰਫੁਲਤ ਫਲ ਨਮਿਤਿ
ਲਾਗਤ ਹੀ ਫਲ ਪਤ੍ਰ ਪੁਹੁਪ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤ੍ਰੀਆ[1] ਰਚਤ ਸਿੰਗਾਰ ਭਰਤਾਰ ਹੇਤਿ
ਭੇਟਤ ਭਰਤਾਰ[2] ਉਰ ਹਾਰ ਨ ਸਮਾਤ ਹੈ ।
ਬਾਲਕ ਅਚੇਤ ਜੈਸੇ ਕਰਤ ਲੀਲਾ ਅਨੇਕ
ਸੁਚਿਤ[3] ਚਿਤੰਨ[4] ਭਏ ਸਭੈ ਬਿਸਰਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਖਟ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸ੍ਰਮ ਗਿਆਨ[5] ਕਾਜ
ਗਿਆਨ[5] ਭਾਨ ਉਦੈ ਉਡ ਕਰਮ ਉਡਾਤਿ ਹੈ ॥੪੦੫॥

ਜੈਸੇ ਹਸ[6] ਬੋਲਤ ਹੀ ਡਾਕਨ ਹਰੈ ਕਰੇਜੌ
ਬਾਲਕ ਤਾਹੀ ਲੌ ਧਾਵੈ ਜਾਨੈ ਗੋਦਿ ਲੇਤ ਹੈ ।
ਰੋਵਤ ਸੁਤਹਿ ਜੈਸੇ ਅਉਖਦ ਪੀਆਵੈ ਮਾਤਾ
ਬਾਲਕੁ ਜਾਨਤ ਮੋਹਿ ਕਾਲਕੂਟਿ ਦੇਤ ਹੈ ।
ਹਰਨ ਭਰਨ ਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਨੀਐ ਨ
ਬਾਲਕ ਜੁਗਤਿ ਮਤਿ ਜਗਤ[7] ਅਚੇਤ ਹੈ ।
ਅਕਲ ਕਲਾ ਅਲਖ ਅਤਿ ਹੀ ਅਗਾਧ ਬੋਧ
ਆਪ ਹੀ ਜਾਨਤ ਆਪ ਨੇਤ ਨੇਤ [ਨੇਤ][8] ਹੈ ॥੪੦੬॥

ਦੈਤ ਸੁਤ ਭਗਤ ਪ੍ਰਗਟਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿ ਭਏ
ਦੇਵ ਸੁਤ ਜਗ ਮੈ ਸਨੀਚਰ ਬਖਾਨੀਐ ।
ਮਧੁਪੁਰ ਬਾਸੀ ਕੰਸ ਅਧਮ ਅਸੁਰ ਭਏ
ਲੰਕਾ ਬਾਸੀ ਸੇਵਕ ਭਭੀਖਨ[9] ਪਛਾਨੀਐ ।
ਸਾਗਰ ਗੰਭੀਰ ਬਿਖੈ ਬਿਖਿਆ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਈ
ਅਹਿ ਮਸਤਕਿ ਮਨ ਉਦੈ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਬਰਨ ਸਥਾਨ ਲਘੁ ਦੀਰਘ ਜਤਨ ਪਰੈ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਬਿਸਮ ਨ ਜਾਨੀਐ ॥੪੦੭॥

ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਚਿਤਵਤ ਚਿੰਤਾ ਚਿਤ ਤੇ ਚੁਰਾਈ
ਅਜੋਨੀ ਅਰਾਧੇ ਜੋਨਿ ਸੰਕਟਿ ਕਟਾਏ ਹੈ ।
ਜਪਤ ਅਕਾਲ ਕਾਲ ਕੰਟਕ ਕਲੇਸ ਨਾਸੇ
ਨਿਰਭੈ ਭਜਨ ਭ੍ਰਮ ਭੈ ਦਲ ਭਜਾਏ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਤ ਨਾਥ ਨਿਰਵੈਰ ਬੈਰ ਭਾਉ[10] ਤਿਆਗਿਓ
ਭਾਗਿਓ ਭੇਦੁ[11] ਖੇਦੁ ਨਿਰਭੇਦ ਗੁਨ ਗਾਏ ਹੈ ।
ਅਕੁਲ ਅੰਚਲ ਗਹੇ ਕੁਲ ਨ ਬਿਚਾਰੈ ਕੋਊ
ਅਟਲ ਸਰਨਿ ਆਵਾਗਵਨ ਮਿਟਾਏ ਹੈ ॥੪੦੮॥

---

[1]ਤ੍ਰਿਯਾ (ਲ) [2]ਭਤਾਰ (ਯ) [3]ਸੁ (ਪ) [4]ਚਿਤਨ (ਪ, ਅ) [5]ਗਜਾਨ (ਲ) [6]ਹੰਸ (ਯ) [7]ਜਰਤ (ਲ)
[8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [9]ਬਿਭੀਖਨ (ਲ) [10]ਭਉ (ਅ) [11]ਭੇਤੁ (ਪ)

ਬਾਛੈ ਨ ਸੁਵਰਗ ਬਾਸ ਮਾਨੈ ਨ ਨਰਕ ਤ੍ਰਾਸ
ਆਸਾ ਨ ਕਰਤ ਚਿਤ ਹੋਨਹਾਰ ਹੋਇ ਹੈ।
ਸੰਪਤ ਨ ਹਰਖ ਬਿਪਤ ਮੈ ਨ ਸੋਗ ਤਾਹਿ
ਸੁਖ ਦੁਖ ਸਮਸਰਿ ਬਿਹਸ ਨ ਰੋਇ ਹੈ।
ਜਨਮ[1] ਜੀਵਨ ਮ੍ਰਿਤ ਮੁਕਤਿ ਨ ਭੇਦ ਖੇਦ
ਗੰਮਿਤਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਅਵਲੋਇ ਹੈ।
ਗਿਆਨ[2] ਗੁਰ ਅੰਜਨ ਕੈ ਚੀਨਤ ਨਿਰੰਜਨਹਿ
ਬਿਰਲੋ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਮੈ ਕੋਇ ਹੈ ॥੪੦੯॥

ਜੈਸੇ ਤਉ[3] ਮਿਠਾਈ ਰਾਖੀਐ ਛਿਪਾਇ ਜਤਨ ਕੈ
ਚੀਟੀ ਚਲਿ ਜਾਇ ਚੀਨਿ ਤਾਹਿ ਲਪਟਾਤ ਹੈ।
ਦੀਪਕ ਜਗਾਇ ਜੈਸੇ ਰਾਖੀਐ ਦੁਰਾਇ ਗ੍ਰਿਹਿ[4]
ਪ੍ਰਗਟ ਪਤੰਗ ਤਾਮੈ ਸਹਜਿ ਸਮਾਤਿ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਿਮਲ ਜਲ ਕਮਲ ਇਕਾਂਤ ਬਸੈ
ਮਧੁਕਰ ਮਧੁ ਅਚਵਨ ਤਹ ਜਾਤ ਹੈ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਹ ਘਟ ਪ੍ਰਗਟਤ[5] ਪ੍ਰੇਮ
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰੁ ਤਿਹਿ ਦੁਆਰ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ॥੪੧੦॥

ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨ ਸੁਨੀਅਤ ਚਹੂੰਓਰ ਜੈਸੇ
ਉਦਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਨ ਦੁਰੈ ਨ ਦੁਰਾਏ ਸੈ।
ਦੀਪਕ ਸੈ ਦਾਵਾ ਭਏ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰੁ ਜਾਨੈ
ਘਟਕਾ ਮੈ ਸਿੰਧ ਜੈਸੇ ਛਿਪੈ ਨ ਛਿਪਾਏ ਸੈ।
ਜੈਸੇ ਚਕਵੈ ਨ ਛਾਨੋ ਰਹਤ ਸਿੰਘਾਸਨ ਸੈ
ਦੇਸ ਮੈ ਦੁਹਾਈ ਫੇਰੇ ਮਿਟੇ ਨ ਮਿਟਾਏ ਸੈ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਜਾਸੁ
ਗੁਪਤ ਨ ਰਹੈ ਮੰਨਿ ਬ੍ਰਿਤ ਉਪਜਾਏ ਸੈ ॥੪੧੧॥

ਜਉਪੈ ਦੇਖਿ ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਪਛਮ ਨੋ ਤਾਕੈ
ਜੀਵਨ[6] ਜਨਮੁ ਕੁਲ ਲਾਛਨ ਲਗਾਵਈ।
ਜਉਪੈ ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੁਨਿ ਮ੍ਰਿਗ ਆਨ ਗਿਆਨ[2] ਰਾਚੈ
ਪ੍ਰਾਨ ਸੁਖ ਹੁਇ ਸਬਦਬੇਧੀ ਨ ਕਹਾਵਈ।
ਜਉਪੈ ਜਲ ਸੈ ਨਿਕਸ ਮੀਨ ਸਰਜੀਵ[7] ਰਹੈ
ਸਹੈ ਦੁਖ ਦੂਖਨਿ ਬਿਰਹੁ ਬਿਲਖਾਵਈ।
ਸੇਵਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[8] ਤਜੈ ਭਜੈ ਦੁਬਿਧਾ ਕਉ
ਸੰਗਤ ਮੈ ਗੁਰਮੁਖ ਪਦਵੀ ਨ ਪਾਵਈ ॥੪੧੨॥

---

[1]ਜਨਮੇ (ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਤੋ (ਯ) [4]ਗ੍ਰਹ (ਲ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਗਟ' ਹੈ।
[6]ਜੀਭਨ (ਲ) [7]ਸਰਜੀਤ (ਯ) [8]ਧਿਜਾਨ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਏਕ ਚੀਟੀ ਪਾਛੈ ਕੋਟ ਚੀਟੀ ਚਲੀ ਜਾਤਿ
ਇਕ[1] ਟਕ ਪਗ ਡਗ ਮਗਿ ਸਾਵਧਾਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੂੰਜ ਪਾਤਿ ਭਲੀਭਾਂਤਿ ਸਾਂਤਿ੍ ਸਹਜ ਮੈ
ਉਡਤ ਅਕਾਸਚਾਰੀ ਆਗੈ ਅਗਵਾਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਗਮਾਲ ਚਾਲ ਚਲਤ ਟਲਤ ਨਾਹਿ
ਜਤ੍ਰਤ੍ਰ ਅਗ੍ਰਭਾਗੀ ਰਮਤ ਤਤ ਧਿਆਨ[2] ਹੈ ।
ਕੀਟੀ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਸਨਮੁਖ ਪਾਛੇ ਲਾਗੇ ਜਾਂਹਿ
ਪ੍ਰਾਨੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਛਾਡ ਚਲਤ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ॥੪੧੩॥

ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ[3] ਸੰਗਮ ਸੁਜਨੁ ਨਾਇਕਾ ਬਖਾਨੈ
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸਜਨੀ ਸਗਲ ਬਿਗਸਾਤ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ
ਸੋਭਾ ਦੇਤ ਮੋਨਿ ਗਹੇ ਮਨ ਮੁਸਕਾਤ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਅਧਾਨ ਪਰਸੂਤ ਸਮੈ ਰੁਦਨ ਸੈ
ਗੁਰਜਨ ਮੁਦਿਤ[4] ਹੁਇ ਤਾਹੀ ਲਪਟਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜਾਸੁ
ਬੋਲਤ ਬੈਰਾਗ ਮੋਨਿ ਸਬਹੁ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ॥੪੧੪॥

ਜੈਸੇ ਕਾਛੀ ਫਲ ਹੇਤ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਰਖ ਰੋਪੈ
ਨਿਹਫਲ ਰਹੈ ਬਿਰਖੈ ਨ ਕਾਹੂ[5] ਕਾਜ ਹੈ ।
ਸੰਤਤਿ ਨਮਿਤਿ ਨ੍ਰਿਪ ਅਨਿਕ ਬਿਵਾਹ ਕਰੈ
ਸੰਤਤਿ ਬਿਹੂਨ ਬਨਿਤਾ ਨ ਗ੍ਰਿਹ ਛਾਜਿ ਹੈ ।
ਬਿਦਿਆ ਦਾਨ ਜਾਨ ਜੈਸੇ ਪਾਧਾ ਚਟਸਾਰ ਜੋਰੈ
ਬਿਦਿਆ ਹੀਨ ਦੀਨ ਖਲ ਨਾਮ[6] ਉਪਰਾਜਿ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖ ਸਾਖਾ ਸੰਗ੍ਰਹੈ ਸੁਗਿਆਨ[7] ਨਮਿਤਿ
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧ੍ਰਿਗ ਜਨਮ ਕਉ ਲਾਜਿ ਹੈ ॥੪੧੫॥

ਸੁਰਸਰੀ ਸੁਰਸਤੀ ਜਮਨਾ ਗੋਦਾਵਰੀ
ਗਇਆ ਪ੍ਰਾਗਿ[8] ਸੇਤ ਕੁਰਖੇਤ ਮਾਨਸਰ ਹੈ ।
ਕਾਸੀ ਕਾਂਤੀ ਦੁਆਰਾਵਤੀ ਮਾਇਆ ਮਥੁਰਾ ਅਜੁਧਿਆ[9]
ਗੋਮਤੀ ਆਵੰਤਕਾ ਕੇਦਾਰ ਹਿਮਧਰ ਹੈ ।
ਨਰਬਦਾ ਬਿਬਿਧਿ ਬਨ ਦੇਵਸਥਲ ਕਵਲਾਸ
ਨੀਲ ਮੰਦਰਾਚਲ ਸੁਮੇਰ ਗਿਰਵਰ ਹੈ ।
ਤੀਰਥ ਅਰਥ ਸਤ ਧਰਮ ਦਇਆ ਸੰਤੋਖ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ[10] ਰਜ ਤੁਲ ਨ ਸਗਰ ਹੈ ॥੪੧੬।

---

[1]ਏਕ (ਪ) [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਪ੍ਰਿਆ (ਪ) [4]ਮੁਦਤਿ (ਪ,ਯ) [5]ਕਾਹੂੰ (ਪ) [6]ਨਾਸ (ਲ) [7]ਗਜਾਨ (ਲ)
[8]ਪ੍ਰਿਾਗ (ਜ) [9]ਅਜੁਧਜਾ (ਲ) [10]ਚਰਨ ਸਰਨ (ਯ)

ਜੈਸੇ ਕੁਆਰ ਕੰਨਿਆ ਮਿਲਿ ਖੇਲਤ ਅਨੇਕ ਸਖੀ
ਸਕਲ ਕੋ ਏਕੈ ਦਿਨ ਹੋਤ ਨ ਬਿਵਾਹ ਜੀ।
ਜੈਸੇ ਬੀਰ ਖੇਤ ਬਿਖੈ ਜਾਤ ਹੈ ਸੁਭਟ ਜੇਤੇ
ਸਬੈ ਨ ਮਰਤ ਤੇਤੇ ਸਸਤ੍ਰਨ[1] ਸਨਾਹ ਜੀ।
ਬਾਵਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਿਬਿਧਿ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਏਕੈ ਬੇਰ ਚੰਦਨ ਕਰਤ ਹੈ ਨ ਤਾਹਿ ਜੀ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਜਾਤੁ ਹੈ ਜਗਤ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਪਦ ਚਾਹਿਤ ਹੈ ਜਾਹਿ ਜੀ ॥੪੧੭॥

ਜੈਸੇ ਗੁਆਰ ਗਾਇਨ ਚਰਾਵਤ ਜਤਨ ਬਨ
ਖੇਤ ਨ ਪਰਤ ਸਬੈ ਚਰਤ ਅਘਾਇਕੈ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਸਰੂਪ ਰਾਜਨੀਤ ਬਿਖੈ
ਤਾਕੇ ਦੇਸ ਪਰਜਾ ਬਸਤ ਸੁਖ ਪਾਇਕੈ।
ਜੈਸੇ ਹੋਤ ਖੇਵਟ ਚੇਤੰਨਿ ਸਾਵਧਾਨ ਜਾਮੈ
ਲਾਗੈ ਨਿਰਬਿਘਨ ਬੋਹਥ ਪਾਰਿ ਜਾਇਕੈ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਉਨਮਨ[2] ਮਗਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਕਰੈ ਸਿਖ ਸਮਝਾਇਕੈ ॥੪੧੮॥

ਜੈਸੇ ਘਾਉ ਘਾਇਲ ਕੋ ਜਤਨ ਕੈ ਨੀਕੋ ਹੋਤ
ਪੀਰ ਮਿਟਿ ਜਾਇ ਲੀਕ ਮਿਟਤ ਨ ਪੇਖੀਐ।
ਜੈਸੇ ਫਾਟੋ ਅੰਬਰੋ ਸੀਆਇ ਪੁਨਿ ਓਢੀਅਤ
ਨਾਗੋ ਤਉ ਨ ਹੋਇ ਤਊ* ਥੇਗਰੀ ਪਰੇਖੀਐ।
ਜੈਸੇ ਟੂਟੈ[3] ਬਾਸਨੁ ਸਵਾਰ ਦੇਤ ਹੈ ਠਠੇਰੋ
ਗਿਰਤ ਨ ਪਾਨੀ ਪੈ ਗਠੀਲੋ ਭੇਖ ਭੇਖੀਐ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਬਿਮੁਖ[4] ਦੁਖ ਦੇਖਿ ਪੁਨਿ
ਸਰਨ ਗਹੇ ਪੁਨੀਤ ਪੈ ਕਲੰਕੁ [ਲੇਖ][5] ਲੇਖੀਐ ॥੪੧੯॥

ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਦ੍ਰਿਗਨ ਦਰਸ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੀ
ਸੁਨ ਸੁਨ ਸਬਦੁ ਮਹਾਤਮ ਨ ਜਾਨਿਓ ਹੈ।
ਗਾਇ ਗਾਇ ਗੰਮਿਤਾ ਗੁਨ ਗਨ ਗੁਨ ਨਿਧਾਨ
ਹਸਿ ਹਸਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਨ ਪਛਾਨਿਓ ਹੈ।
ਰੋਇ ਰੋਇ ਬਿਰਹਾ ਬਿਓਗ[6] ਕੋ ਨ ਸੋਗ ਜਾਨਿਓ
ਮਨ ਗਹਿ ਗਹਿ ਮਨੁ ਮੁਘਦੁ[7] ਨ ਮਾਨਿਓ ਹੈ।
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਕੈ ਨ ਜਾਨਿ ਸਕਿਓ
ਜਨਮ ਜੀਵਨੁ ਧ੍ਰਿਗੁ ਬਿਮੁਖ ਬਿਹਾਨਿਓ ਹੈ ॥੪੨੦॥

---

[1]ਸਤ੍ਰਨ (ਲ) [2]ਉਨਪਨ (ਲ) [3]ਟੂਟੋ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [4]ਬਿਮੁਖ ਹੋਇ [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ। [6]ਬਿਉਗ (ਪ) [7]ਮੁਘਧ (ਲ)

ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਮਨਿ ਕੋ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਰਉ
ਸਸੀਅਰ ਸੂਰ ਕੋਟ ਕੋਟਨਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜੀ ।
ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ ਭਾਗਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਛਬਿ
ਜਗਿਮਗਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੁਜਸ ਨਿਵਾਸ ਜੀ ।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਮਨੋਰਥ ਕੈ
ਤੀਰਥ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟ ਬਾਛਤ ਹੈ ਤਾਸ[1] ਜੀ ।
ਮਸਤਕਿ ਦਰਸਨ ਸੋਭਾ ਕੋ ਮਹਾਤਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਚਰਨ ਰਜ ਮਾਤ੍ਰ ਲਾਗੈ ਜਾਸ ਜੀ ॥੪੨੧॥

ਸਵੈਯਾ[2] ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਪਤੰਗ ਚਰਾਚਰ
ਜੋਨਿ ਅਨੇਕ ਬਿਖੈ ਭ੍ਰਮ ਆਇਓ ।
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਧਾਇ ਰਸਾਤਲ ਭੂਤਲ
ਦੇਵਪੁਰੀ ਪ੍ਰਤ ਲਉ ਬਹੁ ਧਾਇਓ ।
ਜੋਗ ਹੂ ਭੋਗ ਦੁਖਾਦਿ ਸੁਖਾਦਿਕ
ਧਰਮ ਅਧਰਮ [ਸੁ][3] ਕਰਮ ਕਮਾਇਓ ।
ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸਰਨਾਗਤ ਆਇ
ਗੁਰੁਮੁਖ ਦੇਖਿ ਗਰੂ ਸੁਖ ਪਾਇਓ ॥੪੨੨॥

ਕਵਿਤੁ* ਚਾਹਿ ਚਾਹਿ ਚੰਦ੍ਰ ਮੁਖ ਚਾਇਕੈ ਚਕੋਰ ਚਖਿ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਰਨ ਅਚਵਤ ਨ ਅਘਾਨੇ ਹੈ ।
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਸ੍ਰਵਨ ਮ੍ਰਿਗ
ਅਨੰਦੁ[4] ਉਦੋਤ ਕਰਿ ਸਾਂਤਿ ਨ ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਰਸਕ ਰਸਾਲ ਜਸੁ ਜੰਪਤ ਬਾਸੁਰ ਨਿਸ
ਚਾਤ੍ਰਕ ਜੁਗਤ ਜ਼ਿਹਬਾ ਨ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨੇ ਹੈ ।
ਦੇਖਤ ਸੁਨਤ ਅਰੁ ਗਾਵਤ ਪਾਵਤ ਸੁਖ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ [5]ਬਸ ਮਨ[5] ਮਗਨ ਹਿਰਾਨੇ ਹੈ ॥੪੨੩॥

ਸਲਿਲ ਨਿਵਾਸ ਜੈਸੇ ਮੀਨ ਕੀ ਨ ਘਟੈ ਰੁਚ
ਦੀਪਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਘਟੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਪਤੰਗ ਕੀ ।
ਕੁਸਮ[6] ਸੁਬਾਸ ਜੈਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਮਧੁਪ ਕਉ
ਉਡਤ ਅਕਾਸ ਆਸ ਘਟੈ ਨ ਬਿਹੰਗ ਕੀ ।
ਘਟਾ ਘਨਘੋਰ ਮੋਰ ਚਾਤ੍ਰਕ ਰਿਦੈ ਉਲਾਸ
ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੁਨਿ ਰਤਿ ਘਟੈ ਨ ਕੁਰੰਗ ਕੀ ।
ਤੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਰਸਕ ਰਸਾਲ ਸੰਤ
ਘਟਤ ਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਅੰਗ ਅੰਗ ਕੀ ॥੪੨੪॥

---

[1]ਪਾਸ (ਲ) [2]ਸ੍ਵੈਯਾ (ਯ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [4]ਆਨੰਦ (ਯ,ਲ) [5]ਅ, ਪ ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਸਮਨ' ਹੈ । [6]ਰਸੰਮ (ਲ)

ਸਲਿਲ ਸੁਭਾਵ ਦੇਖੋ ਬੋਰਤ ਨ ਕਾਸਟਹਿ
ਲਾਜ ਗਹੇ ਕਹੈ ਅਪਨੋਈ[1] ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਜੁਗਵਤ ਕਾਸਟ ਰਿਦੰਤਰਿ [ਬੈਸੰਤਰਹਿ][2]
ਬੈਸੰਤਰ ਅੰਤਰਿ ਲੈ ਕਾਸਟਿ ਪ੍ਰਜਾਰਿਓ[3] ਹੈ ।
ਅਗਰਹਿ[4] ਜਲ ਬੋਰਿ ਕਾਢੈ ਬਾਢੈ* ਮੋਲ ਤਾਕੇ
ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਦਗਧ ਕੈ ਅਧਿਕ ਅਉਟਾਰਿਓ[5] ਹੈ ।
ਤਉ ਤਾਕੋ ਰੁਧਰੁ ਚੁਇ ਚੋਆ ਹੋਇ ਸਲਲ ਮਿਲ
ਅਉਗਨਹਿ[6] ਗੁਨ ਮਾਨੈ ਬਿਰਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਹੈ ॥੪੨੫॥

ਸਲਿਲ ਸੁਭਾਵ ਜੈਸੇ ਨਿਵਨ ਗਵਨ ਗੁਨ
ਸੀਚੀਅਤ ਉਪਬਨ ਬਿਰਵਾ ਲਗਾਇਕੈ ।
ਜਲਿ ਮਿਲਿ ਬਿਰਖਹਿ ਕਰਤ ਉਰਧ ਤਪ
ਸਾਖਾ ਨਏ ਸਫਲ ਹੁਇ ਝਖ[7] ਰਹੈ ਆਇਕੈ ।
ਪਾਹਨ ਹਨਤ ਫਲਦਾਈ ਕਾਟੇ ਹੋਇ ਨਉਕਾ
ਲੋਸਟ ਕੈ ਛੇਦੈ ਭੇਦੇ ਬੰਧਨ [8]ਬਧਾਇ ਕੈ[8] ।
ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸੁਤ ਸਤ੍ਰ ਗਹਿ ਪਾਰਿ ਪਰੇ
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖ ਦੋਖੀ ਤਾਰੈ ਸਮਝਾਇਕੈ ॥੪੨੬॥

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਕਰਿ ਭੈ ਭਵਨ
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਚਾਇਕੈ ਚਈਲੇ ਹੈ ।
ਸੰਗਮ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਰਸਕ ਰਸੀਲੇ ਹੈ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਲਿਵ
ਬਿਮਲ ਬੈਰਾਗ [ਫਬਿ][9] ਛਬਿ ਕੈ ਛਬੀਲੇ ਹੈ ।
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ[10] ਅਤਿ ਅਸਚਰਜਮੈ
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਉਨਮਨ ਉਨਮੀਲੇ ਹੈ । ੪੨੭॥

ਜਉ ਲਉ ਕਰਿ ਕਾਮਨਾ ਕਾਮਾਰਥੀ ਕਰਮ ਕੀਨੇ
ਪੂਰਨ ਮਨੋਰਥ ਭਇਓ[11] ਨ ਕਾਹੂ ਕਾਮ ਕੋ ।
ਜਉ ਲਉ ਕਰਿ ਆਸਾ ਆਸਵੰਤ ਹੁਇ ਆਸਰੋ ਗਹਿਓ
ਬਹਿਓ ਫਿਰਿਓ ਠਉਰ ਪਾਇਓ ਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਕੋ ।
ਜਉ ਲਉ ਮਮਤਾ ਮਮਤ ਮੂੰਡ ਬੋਝ ਲੀਨੋ
ਦੀਨੋ ਡੰਡ ਖੰਡ ਖੰਡ ਖੇਦ ਠਾਮ ਠਾਮ ਕੋ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਨਿਹਕਾਮ ਅਉ ਨਿਰਾਸ ਭਏ
ਨਿਮ੍ਰਤਾ[12] ਸਹਜ ਸੁਖ ਨਿਜਪਦ ਨਾਮ ਕੋ ॥੪੨੮॥

---

[1]ਹੀ (ਯ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [3]ਪਰਜਾਰਿਓ (ਯ) ਪ੍ਰਚਾਰਿਓ (ਲ) [4]ਆਰ ਰਹਿ (ਅ) [5]ਅਉਟਾਇਓ (ਅ) [6]ਅਉਗਨਿ [7]ਝੁਖ (ਪ) [8]ਬੰਧਾਇਕੈ (ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ'। [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਗਤ' ਹੈ । [11]ਭਯੋ (ਲ) [12]ਨਿਮ੍ਰਤ (ਪ,ਅ)

ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਜ
ਲੁਭਤ ਹੁਇ ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਲਪਟਾਨੇ ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਸਕਿ ਹੁਇ
ਅਤਿ ਉਨਮਤਿ ਆਨ ਗਿਆਨ[1] ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਸਨੇਹ ਗੇਹ ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਰੂਪ
ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਗਤਿ ਸੀਪ ਸੰਪਟ ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਚਰਨ ਸਰਨ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਕਟਾਛ ਕਰਿ
ਮੁਕਤਾ ਮਹਾਂਤ[2] ਹੁਇ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਠਾਨੇ ਹੈ ।੪੨੯।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਮੁਖ ਮੁਖ ਰਸਨਾ ਅਨੰਤ
ਅਨਕ ਮਨੰਤਰ ਲਉ ਕਹਤ ਨ ਆਵਈ ।
ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਭਾਰ ਡਾਰ ਤੁਲਾਧਾਰ ਬਿਖੈ
ਤੋਲੀਐ ਜਉ ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਤੋਲ ਨ ਸਮਾਵਈ ।
ਚਤੁਰ ਪਦਾਰਥ ਅਉ ਸਾਗਰ ਸਮੂਹ ਸੁਖ
ਬਿਬਿਧਿ ਬੈਕੁੰਠ ਮੋਲ ਮਹਿਮਾ ਨ ਪਾਵਈ ।
ਸਮਝ ਨ ਪਰੈ ਕਰੈ ਗਉਨ ਕਉਨ ਭਉਨ[3] ਮਨ
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਨਾਵਈ ॥੪੩੦॥

ਲੋਚਨ ਪਤੰਗ ਦੀਪ ਦਰਸ ਦੇਖਨ ਗਏ
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਿ ਪੁਨ ਉਤਰ ਨ ਆਨੇ ਹੈ ।
ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੁਨਬੇ ਕਉ ਸ੍ਰਵਨ ਹਰਿਨ ਗਏ
ਸੁਨਿ ਧੁਨਿ ਥਕਤ ਭਏ ਨ ਬਹੁਰਾਨੇ[4] ਹੈ ।
ਚਰਨਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ ਰਸਕਿ ਹੁਇ
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਸਮਾਨੇ ਹੈ ।
ਰੂਪ ਗੁਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪੂਰਨ ਪਰਮਪਦ
ਆਨ ਗਿਆਨ[5] ਧਿਆਨ[6] ਰਸ ਭਰਮ ਭੁਲਾਨੇ ਹੈ ॥੪੩੧॥

ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਆਨ ਧਿਆਨ[6] ਹਾਨਿ ਕੈ ਪਤੰਗ ਬਿਧਿ
ਪਾਛੈ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਦੀਪਕ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਆਨ ਗਿਆਨ[5] ਸੁਰਤਿ ਬਸਰਜਿ ਕੈ
ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਮ੍ਰਿਗ ਜੁਗਤਿ ਸੁਨਾਏ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਬਚਨ ਰਚਨ ਹਰਿ ਗੁੰਗ ਸਾਜਿ
ਪਾਛੈ ਕੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਅਪਿਓ ਪੀਆਏ ਹੈ ।
ਪੇਖ ਸੁਨ ਅਚਵਤ ਹੀ ਭਏ ਬਿਸਮ ਅਤਿ
ਪਰਮਦਭੁਤ ਅਸੁਚਰਜ[7] ਸਮਾਏ ਹੈ ॥੪੩੨॥

---

[1]ਤਿਆਗ (ਲ) [2]ਮਤਾਤ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਉ' ਹੈ । [4]ਠਉਰਾਨੇ (ਯ) [5]ਗਜਾਨ (ਲ)
[6]ਪਜਾਨ (ਲ) [7]ਅਜਚਰਜ (ਯ,ਲ)

ਜਾਤਿ ਸਿਹਿਜਾਸਨ ਜਉ ਕਾਮਨੀ ਜਾਮਨੀ ਸਮੈ
ਗੁਰਜਨ ਸੁਜਨ ਕੀ ਬਾਤ ਨ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਹਿਮ ਕਰਿ ਉਦਿਤ ਮੁਦਤਿ ਹੈ ਚਕੋਰ ਚਿਤਿ
ਇਕ ਟਕ ਧਿਆਨ[1] ਕੈ ਸਮਾਰਤ ਨ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਧੁਕਰਿ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਤ ਹੈ
ਬਿਸਮ੍ਰਤ ਕਮਲ ਦਲ ਸੰਪਟ ਸਮਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਚਲਿ ਜਾਤਿ ਸਿਖ
ਦਰਸ ਪਰਸ[2] ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਮੁਸਕਾਤਿ ਹੈ ॥੪੩੩॥

ਆਵਤ ਹੈ ਜਾਕੈ ਭੀਖ ਮਾਗਨਿ ਭਿਖਾਰੀ ਦੀਨ[3]
ਦੇਖਤ ਅਧੀਨਹਿ ਨਿਰਾਸੋ ਨ ਬਿਡਾਰ ਹੈ ।
ਬੈਠਤ ਹੈ ਜਾਕੈ ਦੁਆਰ ਆਸਾ ਕੈ ਬਿਡਾਰ ਸ੍ਵਾਨ
ਅੰਤ ਕਰੁਨਾ ਕੈ ਤੋਰਿ ਟੂਕਿ ਤਾਹਿ ਡਾਰਿ ਹੈ ।
ਪਾਇਨ ਕੀ ਪਨਹੀ ਰਹਤ ਪਰਹਰੀ [ਪਰੀ]*[4]
ਤਾਹੂ ਕਾਹੂ ਕਾਜਿ ਉਠਿ ਚਲਤ ਸਮਾਰਿ ਹੈ ।
ਛਾਡਿ ਅਹੰਕਾਰ ਛਾਰ ਹੋਇ ਗੁਰਮਾਰਗ ਮੈ
ਕਬਹੂ ਕੈ ਦਇਆ ਕੈ ਦਇਆਲ[5] ਪਗਿ ਧਾਰਿ ਹੈ ॥੪੩੪॥

ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਕੁਪੀਨ ਮਾਤ੍ਰ ਦਈ ਜਉ[6] ਮੁਨੀਸਰਹਿ[7]
ਤਾਤੇ ਸਭਾ ਮਧਿ ਬਹਿਓ ਬਸਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੀ ।
ਤਨਕ ਤੰਦੁਲ ਜਗਦੀਸਹਿ ਦਏ ਸੁਦਾਮਾ
ਤਾਂਤੇ ਪਾਏ ਚਤਰ[8] ਪਦਾਰਥ ਅਥਾਹ ਜੀ ।
ਦੁਖਤ ਗਜਿੰਦ ਅਰਬਿੰਦ ਗਹਿ ਭੇਟ ਰਾਖੈ
ਤਾਕੈ ਕਾਜੈ ਚਕ੍ਰਪਾਨਿ ਆਨਿ ਗ੍ਰਸੇ[9] ਗ੍ਰਾਹ ਜੀ ।
ਕਹਾਂ ਕੋਊ ਕਰੈ ਕਛੁ ਹੋਤ ਨ ਕਾਹੂ ਕੇ ਕੀਏ
ਜਾਕੀ ਪ੍ਰਭ ਮਾਨਿ ਲੇਹਿ ਸਭੈ ਸੁਖ ਤਾਹਿ ਜੀ ।।੪੩੫।।

ਸਰਵਨ ਸੇਵਾ ਕੀਨੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕੀ ਬਿਸੇਖ
ਤਾਤੇ ਗਾਈਅਤ ਜਸ ਜਗਤ ਮੈ ਤਾਹੂ ਕੋ ।
ਜਨ ਪ੍ਰਹਲਾਦਿ ਆਦਿ ਅੰਤ ਲਉ ਅਵਿਗਿਆ[10] ਕੀਨੀ
ਤਾਤ ਘਾਤ ਕਰਿ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿਓ ਪ੍ਰਨੁ ਵਾਹੂ ਕੋ ।
ਦੁਆਦਸ ਬਰਖ ਸੁਕ ਜਨਨੀ ਦੁਖਤ ਕਰੀ
ਸਿਧਿ ਭਏ ਤਤ ਖਨਿ ਜਨਮੁ ਹੈ ਜਾਹੂ ਕੋ ।
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਸਮ ਜਾਨੀਐ ਨ ਜਾਇ ਕਛੁ
ਪਹੁਚੈ ਨ ਗਿਆਨ[11] ਉਨਮਾਨੁ ਆਨ ਕਾਹੂ ਕੋ ।।੪੩੬।।

---

[1]ਧਜਾਨ (ਲ) [2]ਪ੍ਰਸ (ਯ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਿਨ' ਹੈ । [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [5]ਦਿਆਲ (ਯ) [6]ਜੁ (ਯ) [7]ਮਨੀਸਰਹਿ (ਪ) [8]ਚਤੁਰ (ਯ, ਲ) [9]ਗ੍ਰਿਸੇ (ਅ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਵਿਗਿ' ਹੈ । [11]ਗਜਾਨ (ਲ)

ਖਾਂਡ ਖਾਂਡ ਕਹੈ ਜਿਹਬਾ ਨ ਸ੍ਵਾਦੁ ਮੀਠੋ ਆਵੈ
ਅਗਨਿ ਅਗਨਿ ਕਹੈ ਸੀਤ ਨ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ।
ਬੈਦ ਬੈਦ ਕਹੈ ਰੋਗ ਮਿਟਤ ਨ ਕਾਹੂ ਕੋ
ਦਰਬ[1] ਦਰਬ[1] ਕਹੈ ਕੋਊ ਦਰਬਹਿ[2] ਨ ਬਿਲਾਸ ਹੈ ।
[3]ਚੰਦਨ ਚੰਦਨ[3] ਕਹਤ ਪ੍ਰਗਟੈ ਨ ਸੁਬਾਸੁ ਬਾਸੁ
ਚੰਦੁ ਚੰਦੁ‡ ਕਹੈ ਉਜੀਆਰੋ ਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਕਹਤ ਨ ਰਹਤ ਪਾਵੈ
ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਨ ਉਦਤਿ ਅਕਾਸ ਹੈ[4] ॥੪੩੭॥

ਹਸਤ ਹਸਤ ਪੂਛੈ ਹਸਿ ਹਸਿ ਕੈ ਹਸਾਇ
ਰੋਵਤ ਰੋਵਤ ਪੂਛੈ ਰੋਇ[5] ਅਉ ਰੁਵਾਇ ਕੈ ।
ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਪੂਛੈ ਬੈਠਿ ਬੈਠਿ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਜਾਇ
ਚਾਲਤ ਚਾਲਤ ਪੂਛੈ ਦਹਦਿਸ ਧਾਇ ਕੈ ।
ਲੋਗ ਪੂਛੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਬੇਦ ਪੂਛੈ ਬੇਦ ਬਿਧਿ
ਜੋਗੀ ਭੋਗੀ ਜੋਗ ਭੋਗ ਜੁਗਤਿ ਜੁਗਾਇ ਕੈ ।
ਜਨਮ ਮਰਨ ਭ੍ਰਮ ਕਾਹੂ ਨ ਮਿਟਾਇ ਸਾਕਿਓ[6]
ਨਿਹਿਚਲ ਭਏ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਮਾਇ ਕੈ ॥੪੩੮॥

ਪੂਛਤ ਪਥਕਿ ਤਿਹ ਮਾਰਗ ਨ ਧਾਰੈ ਪਗਿ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੈ ਦੇਸ ਕੈਸੇ ਬਾਤਨੁ ਕੇ ਜਾਈਐ ।
ਪੂਛਤ ਹੈ ਬੈਦ ਖਾਤ ਅਉਖਦ[7] ਨ ਸੰਜਮ ਸੈ
ਕੈਸੇ ਮਿਟੈ ਰੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜ ਸਮਾਈਐ ।
ਪੂਛਤ ਸੁਹਾਗਨ ਕਰਮ ਹੈ ਦੁਹਾਗਨਿ ਕੈ
ਰਿਦੈ ਬਿਬਿਚਾਰ[8] ਕਤ ਸਿਹਜਾ ਬੁਲਾਈਐ ।
ਗਾਏ ਸੁਨੇ ਆਂਖੇ ਮੀਚੇ ਪਾਈਐ ਨ ਪਰਮਪਦੁ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਗਹਿ ਜਉ ਲਉ ਨ ਕਮਾਈਐ ॥੪੩੯॥

ਖੋਜੀ ਖੋਜਿ ਦੇਖਿ ਚਲਿਓ ਜਾਇ ਪਹੁਚੇ ਠਿਕਾਨੇ[9]
ਆਲਸ ਬਿਲੰਬ ਕੀਏ ਖੋਜਿ ਮਿਟ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਸਿਹਜਾ ਸਮੈ ਰਮੈ ਭਰਤਾਰ ਬਰ ਨਾਰਿ ਸੋਈ
ਕਰੈ ਜਉ ਅਗਿਆਨ ਮਾਨੁ ਪ੍ਰਗਟਤ ਪ੍ਰਾਤ[10] ਹੈ ।
ਬਰਖਤ ਮੇਘ ਜਲ ਚਾਤ੍ਰਕ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਪੀਏ
ਮੋਨ ਗਹੇ ਬਰਖ ਬਿਤੀਤੇ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਸਿਖ ਸੋਈ ਸੁਨਿ ਗੁਰਸਬਦ ਰਹਤ ਰਹੈ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਕੀਏ ਪਾਛੇ ਪਛੁਤਾਤ ਹੈ ॥੪੪੦॥

---

[1]ਦ੍ਰਬ (ਲ) [2]ਦ੍ਰਬੇਨ (ਲ) [3]ਚੰਦਨ ਚੰਦੁ (ਪ) [4]ਤੇ (ਜ) [5]ਰੋਵੈ (ਜ) [6]ਸਕਿਉ (ਪ, ਅ) [7]ਅਉਖਧਿ (ਲ)
[8]ਬਿਭਚਾਰ (ਲ) [9]ਟਿਕਾਨੇ (ਪ) [10]ਤਾਪ (ਲ)

ਜੈਸੇ[1] ਬਛੁਰਾ ਬਿਛੁਰ ਪਰੈ ਆਨ ਗਾਇ ਥਨ
ਦੁਗਧ ਨ ਪਾਨ ਕਰੈ ਮਾਰਤ ਹੈ ਲਾਤ ਕੀ ।
ਜੈਸੇ ਮਾਨਸਰ ਤਿਆਗਿ ਹੰਸ ਆਨਸਰ ਜਾਤ
ਖਾਤ ਨ ਮੁਕਤਾਫਲ[2] ਭੁਗਤ ਜੁਗਾਤ ਕੀ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜਦੁਆਰ ਤਜਿ ਆਨ ਦੁਆਰ ਜਾਤ ਜਨ
ਹੋਤ ਮਾਨੁ ਭੰਗੁ ਮਹਿਮਾ ਨ ਕਾਹੂ ਬਾਤ ਕੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਆਨ ਦੇਵ ਕੀ ਸਰਨ[3] ਜਾਹਿ[4]
ਰਹਿਓ ਨ ਪਰਤ ਰਾਖਿ ਸਕਤ ਨ ਪਾਤ ਕੀ ।੪੪੧।।

ਜੈਸੇ ਘਨਘੋਰ ਮੋਰ ਚਾਤ੍ਰਕ ਸਨੇਹ ਗਤਿ
ਬਰਖਤ ਮੇਹ ਅਸਨੇਹ ਕੈ ਦਿਖਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਮਲ ਜਲ ਅੰਤਰਿ ਦਿਸੰਤਰਿ ਹੁਇ
ਮਧੁਕਰ ਦਿਨਕਰ ਹੇਤ ਉਪਜਾਵਹੀ ।
ਦਾਦਰ ਨਿਰਾਦਰ ਹੁਇ ਜੀਅਤਿ ਪਵਨ[5] ਭਖਿ
ਜਲ ਤਜਿ ਮਾਰਤ ਨ ਪ੍ਰੇਮਹਿ ਲਜਾਵਹੀ ।
ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕੁ ਹੈ
ਗੁਰਸਿਖ ਮੀਨ ਜਲ ਹੇਤ ਠਹਰਾਵਹੀ ॥੪੪੨॥

ਪੁਰਖ ਨਿਪੁੰਸਕ ਨ ਜਾਨੇ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸ
ਬਾਂਝ ਕਹਾ ਜਾਨੇ ਸੁਖ ਸੰਤਤ ਸਨੇਹ ਕਉ ।
ਗਨਿਕਾ ਸੰਤਾਨ ਕੋ* ਬਖਾਨ ਕਹਾ ਗੋਤਚਾਰ
ਨਾਹ ਉਪਚਾਰ ਕਛੁ ਕੁਸਟੀ ਕੀ ਦੇਹ ਕਉ ।
ਆਂਧਰੋ ਨ ਜਾਨੈ ਰੂਪ ਰੰਗ ਨ ਦਸਨ ਛਬਿ
ਜਾਨਤ ਨ ਬਹਰੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਸਪ੍ਰੇਹ[6] ਕਉ ।
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਨ ਜਾਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ
ਜੈਸੇ ਤਉ ਜਵਾਸੋ ਨਹੀ ਚਾਹਤ ਹੈ ਮੇਹ ਕਉ ॥੪੪੩॥

ਜੈਸੇ ਭੂਲਿ ਬਛੁਰਾ ਪਰਤ[7] ਆਨ ਗਾਇ ਥਨ
ਬਹੁਰਿਓ ਮਿਲਤ ਮਾਤ ਬਾਤ ਨ ਸੰਮਾਰ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਆਨਸਰ ਭ੍ਰਮ ਆਵੈ ਮਾਨਸਰ ਹੰਸ
ਦੇਤ ਮੁਕਤਾ ਅਮੋਲ ਦੋਖ ਨ ਬੀਚਾਰਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨ੍ਰਿਪ[8] ਸੇਵਕ ਜਉ ਆਨ ਦੁਆਰ ਹਾਰ ਆਵੈ
ਚਉਗਨੋ ਬਢਾਵੈ ਨ ਅਵਗਿਆ[9] ਉਰਧਾਰ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਅਸਰਨਿ ਸਰਨਿ ਦਇਆਲ ਦੇਵ
ਸਿਖਨ ਕੋ ਭੂਲਿਬੋ ਭਗਤਿ ਮੈ ਬਿਆਰ[10] ਹੈ ॥੪੪੪॥

---

[1]ਜੈਸੋ (ਲ) [2]ਮੁਕਤਫਲ (ਅ,ਲ) [3]ਸਰੰਨ (ਪ) [4]ਜਾਇ (ਪ) ਜਾਬਿ (ਯ) [5]ਭਵਨ (ਯ) [6]ਅਸੰਪ੍ਰੇਹ (ਲ)
[7]ਪਰਪਰਤ (ਅ) [8]ਨਿਪ (ਅ) [9]ਅਵਗਯਾ (ਲ) [10]ਬਿਹਾਰ (ਲ)

ਬਾਂਝ ਬਧੂ ਪੁਰਖੁ ਨਿਪੁੰਸਕ ਨ ਸੰਤਤ ਹੁਇ
ਸਲਲ ਬਿਲੋਏ ਕਤ ਮਾਖਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਫਨ ਗਹਿ ਦੁਗਧ ਪੀਆਏ ਨ ਮਿਟਤ ਬਿਖੁ
ਮੂਰੀ ਖਾਏ ਮੁਖ ਸੈ ਨ ਪ੍ਰਗਟੈ ਸੁਬਾਸ ਹੈ ।
ਮਾਨਸਰ ਪਰ ਬੈਠੇ ਬਾਇਸੁ ਉਦਾਸ ਬਾਸ
ਅਰਗਜਾ ਲੇਪੁ ਖਰ ਭਸਮ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਨ ਜਾਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ
ਕਠਨ ਕੁਟੇਵ ਨ ਮਿਟਤ ਦੇਵਦਾਸ ਹੈ ॥੪੪੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਗਗਨ ਘਟਾ ਘਮੰਡ ਬਿਲੋਕੀਅਤਿ
ਗਰਜਿ ਗਰਜਿ ਬਿਨੁ ਬਰਖਾ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਹਿਮਾਚਲਿ[1] ਕਠੋਰ ਅਉ ਸੀਤਲ ਅਤਿ
ਸਕੀਐ ਨ ਖਾਇ ਤ੍ਰਿਖਾ ਨ ਮਿਟਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਓਸੁ ਪਰਤ[2] ਕਰਤ ਹੈ ਸਜਲ ਦੇਹੀ
ਰਾਖੀਐ ਚਿਰੰਕਾਲ [ਨ][3] ਠਉਰ ਠਹਰਾਤਿ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ[4] ਤ੍ਰਿਬਿਧੀ ਚਪਲ ਫਲ
ਸਤਿਗੁਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ॥੪੪੬॥

ਬੈਸਨੋ ਅਨੰਨਿ ਬ੍ਰਹਮੰਨਿ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਸੇਵਾ
ਗੀਤਾ ਭਾਗਵਤ[5] ਸ੍ਰੋਤਾ ਏਕਾਕੀ[6] ਕਹਾਵਹੀ ।
ਤੀਰਥ ਧਰਮ ਦੇਵ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਉ ਪੰਡਿਤ ਪੂਛਿ
ਕਰਤ ਗਵਨ ਸੁ ਮਹੂਰਤ ਸੋਧਾਵਹੀ ।
ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਸਿ ਗਰਧਬ ਸ੍ਵਾਨ ਸਗਨੁ ਕੈ
ਸੰਕਾ ਉਪਰਾਜਿ ਬਹੁਰਿ ਘਰਿ ਆਵਹੀ ।
ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਗਹਿ ਰਹਿ ਸਕਤ ਨ ਏਕਾ ਟੇਕ
ਦੁਬਧਾ ਅਛਿਤ ਨ ਪਰੰਮ[7]ਪਦੁ ਪਾਵਹੀ ॥੪੪੭॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ[8] ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਐਸੋ
ਪਤਬ੍ਰਤ ਏਕ ਟੇਕ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰੀ ਹੈ ।
ਪੂਛਤ ਨ ਜੋਤਕ ਅਉ ਬੇਦ ਥਿਤਿ ਬਾਰ[9] ਕਛੂ[10]
ਗ੍ਰਿਹ ਅਉ ਨਖਤ੍ਰ ਕੀ ਨ ਸੰਕਾ ਉਰਧਾਰੀ ਹੈ ।
ਜਾਨਤ ਨ ਸਗਨ ਲਗਨ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਨੇਹੁ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਸਿਖ ਸੰਤ ਬਾਲਕ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੁਇ
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਗਤਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੀ ਹੈ ॥੪੪੮॥

---

[1]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹਮਾਚਲ' ਹੈ । [2]ਪ੍ਰਤ (ਯ) [3]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [4]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਟੇਵ' ਹੈ । [5]ਭਗਵਾਨ (ਲ) [6]ਏਕਾ ਏਕੀ (ਪ) [7]ਪਰਮਪਦ (ਲ) [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸੰਗਤ ਕੋ' ਹੈ । [9]ਵਾਰ (ਲ) [10]ਕਛ (ਪ,ਯ,ਲ)

ਨਾਰ ਕੈ ਭਤਾਰ ਕੈ ਸਨੇਹ ਪਤਬ੍ਰਤਾ[1] ਹੁਇ
ਗੁਰਸਿਖ ਏਕ ਟੇਕ ਪਤਬ੍ਰਤ[2] ਲੀਨ ਹੈ ।
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਅਉ ਸੰਬਾਦ ਪਤਬ੍ਰਤਾ[3] ਹੁਇ
ਬਿਨੁ ਗੁਰਸਬਦ ਨ ਕਾਨ ਸਿਖ ਦੀਨ ਹੈ ।
ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਸਰਬੰਗ[4] ਹੇਰੇ ਪਤਬ੍ਰਤਿ[5]
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਨ÷ ਦਰਸਨ ਕੀਨ ਹੈ ।
ਸੁਜਨ ਕੁਟੰਬ ਗ੍ਰਿਹਿ ਗਉਨ ਕਰੈ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ
ਆਨਦੇਵ ਸਥਾਨ ਜੈਸੇ ਜਲਿ ਬਿਨੁ ਮੀਨ ਹੈ ॥੪੪੯॥

ਐਸੀ ਨਾਇਕਾ ਸੈ† ਕੁਆਰ ਪਾਤ੍ਰ ਹੀ† ਸੁਪਾਤ੍ਰ† ਭਲੀ
ਆਸ ਪਿਆਸੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਏਕੈ ਕਾਹ ਦੇਤ ਹੈ ।
ਐਸੀ ਨਾਇਕਾ ਸੈ ਦੀਨਤਾ ਕੈ ਦੁਹਾਗਨ ਭਲੀ
ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਿਅ ਪਾਇ ਲਾਇ ਲੇਤ ਹੈ ।
ਐਸੀ ਨਾਇਕਾ ਸੈ ਭਲੌ ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਸੋਗ‡
ਲਗਨ ਸਗਨ ਸੋਧੇ ਸਰਧਾ ਸਹੇਤ ਹੈ ।
ਐਸੀ ਨਾਇਕਾ ਮਾਤ ਗਰਭ ਹੀ[6] ਗਲੀ ਭਲੀ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਦੁਬਿਧਾ[7] ਜਿਉ ਰਾਹ ਕੇਤ ਹੈ ॥੪੫੦॥

ਜੈਸੇ ਜਲ ਕੂਪ ਨਿਕਸਤ[8] ਜਤਨ ਕੀਏ
ਸੀਚੀਅਤ ਖੇਤ[9] ਏਕੈ ਪਹੁਚਤ ਨ ਆਨ ਕਉ ।
ਪਥਿਕ ਪਪੀਹਾ ਪਿਆਸੇ ਆਸ ਲਗਿ[10] ਢਿਗ ਬੈਠਿ
ਬਿਨੁ ਗੁਨੁ ਭਾਂਜਨ[11] ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਕਤ ਪ੍ਰਾਨ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਕਲ ਦੇਵ ਟੇਵ ਸੈ ਟਰਤ ਨਾਹਿ
ਸੇਵਾ ਕੀਏ ਦੇਤ ਫਲ ਕਾਮਨਾ ਸਮਾਨਿ ਕਉ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਿਤਿ
ਬਰਖ ਹਰਖਿ ਦੇਤ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਕਉ ॥੪੫੧॥

ਜੈਸੇ ਉਲੂ ਦਿਨ ਸਮੈ ਕਾਹੂਐ ਨ ਦੇਖਿਓ ਭਾਵੈ
ਤੈਸੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੈ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਕਉਆ ਬਿਦਿਆਮਾਨ[12] ਬੋਲਤ ਨ ਕਾਹੂ ਭਾਵੈ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਜਉ ਬੋਲੈ ਅਹੰਮੇਵ ਕੈ ।
ਕਟਤ ਚਟਤ ਸ੍ਵਾਨ[13] ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ[14] ਜੈਸੇ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਸੁਹਾਇ ਨ ਕੁਟੇਵ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ[15] ਮਰਾਲ ਮਾਲ ਸੋਭਤ ਨ ਬਗੁ ਠਗੁ
ਕਾਢੀਐ ਪਕਰਿ ਕਰਿ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕੈ ॥੪੫੨॥

---

[1]ਪਤ੍ਰਬ੍ਰਤਾ (ਅ) [2]ਪਤਿਬ੍ਰਤ (ਯ) [3]ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ (ਲ) [4]ਸ੍ਰਬੰਗ ਸੰਗ (ਯ) [5]ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ (ਪ) [6]ਹੀਮੈ (ਯ) [7]ਦੂਬਿਦਾ (ਲ) [8]ਨਿਕਸਤ ਹੈ (ਲ) [9]ਖਤ (ਪ) [10]ਲਾਗਿ (ਪ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਜਨ' ਹੈ । [12]ਬਿਦਿਅਮਾਨ (ਪ) [13]ਸੁਆਨ (ਲ) [14]ਬਿਪਰੀਤ (ਲ) [15]ਜੈਸੇ ਕੈ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਉਲੂ ਆਦਿਤ[1] ਉਦੋਤਿ ਜੋਤਿ ਕਉ ਨ ਜਾਨੈ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕੈ† ਨ ਸੂਝੈ ਸਾਧਸੰਗ ਮੈ ।
ਮਰਕਟ[2] ਮਨ ਮਾਨਿਕ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੈ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ* ਨ ਸਬਦੁ ਪ੍ਰਸੰਗ ਮੈ ।
ਜੈਸੈ ਤਉ ਫਨਿੰਦੁ ਪੈ ਪਾਠ ਮਹਾਤਮੈ ਨ ਜਾਨੈ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਮਹਾਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅੰਗ ਮੈ ।
ਬਿਨੁ ਹੰਸ ਬੰਸ ਬਗ ਠਗ ਨ ਸਕਤ ਟਿਕ
ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਤਰੰਗ ਮੈ ॥੪੫੩॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਨਗਰ ਏਕ ਹੋਤ ਹੈ ਅਨੇਕ ਹਾਟੈ
ਗਾਹਕ ਅਸੰਖ ਆਵੈ ਬੇਚਨ ਅਰੁ ਲੈਨ ਕਉ ।
ਜਾਪੈ ਕਛੁ ਬੇਚੈ[3] ਅਰੁ ਬਨਜੁ ਨ ਮਾਗੈ ਪਾਵੈ
ਆਨ ਪੈ ਬਿਸਾਹੈ ਜਾਇ ਦੇਖੈ ਸੁਖ ਨੈਨ ਕਉ ।
ਜਾਕੀ ਹਾਟ ਸਕਲ ਸਮਗ੍ਰੀ[4] ਪਾਵੈ ਅਉ ਬਿਕਾਵੈ
ਬੇਚਤ* ਬਿਸਾਹਤ ਚਾਹਤ ਚਿਤ ਚੈਨ ਕਉ ।
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਜਾਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰੇ† ਸਾਹ
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਜਾਕੈ ਲੈਨ ਅਰੁ ਦੈਨ ਕਉ ॥੪੫੪॥

ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰ ਬਿਖੈ ਰਤਨ ਪਾਰਖ ਹੋਇ
ਰਤਨ ਜਨਮ ਕੀ ਪਰੀਖਿਆ ਨਹੀ ਪਾਈ ਹੈ ।
ਲੇਖੇ ਚਿਤ੍ਰਗੁਪਤ ਸੇ ਲੇਖਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਭਏ
ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ[5] ਅਸੰਕਾ ਨ* ਮਿਟਾਈ ਹੈ ।
ਬੀਰ ਬਿਦਿਆ[6] ਮਹਾਬਲੀ ਭਏ ਹੈ ਧਨਖਧਾਰੀ
ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਸਕੀ ਨ ਸਹਜਿ ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਕਲੀ ਕਾਲ
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਗੁਰਸਿਖਨ[7] ਜਤਾਈ ਹੈ ॥੪੫੫॥

ਜੈਸੇ ਆਨ ਬਿਰਖ ਸਫਲ[8] ਹੋਤ ਸਮੈ ਪਾਇ[9]
ਸੁਬਦਾ[10] ਫਲੰਤੇ[11] ਸਦਾ ਫਲ[12] ਸੁ ਸ੍ਵਾਦਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੂਪ ਜਲ ਨਿਕਸਤ ਹੈ ਜਤਨ ਕੀਏ
ਗੰਗਾ ਜਲ ਮੁਕਤਿ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ ।
ਮ੍ਰਿਤਕਾ ਅਗਨਿ ਤੂਲ ਤੇਲ ਮੇਲ[13] ਦੀਪ ਦਿਪੈ
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਸੀਅਰ ਬਿਸਮਾਦ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਕੀਏ ਫਲੁ ਦੇਤ ਜੇਤ
ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸ ਨ ਸਾਸਨ ਜਮਾਦ ਹੈ ॥੪੫੬॥

---

[1]ਅਦਿਤ (ਯ) [2]ਜੈਸੇ ਮਰਕਟ (ਯ) [3]ਬੇਚੇ (ਅ, ਪ, ਲ) [4]ਸਮਗਰੀ (ਲ) [5]ਕੀਨ [6]ਬਿਦਜਾ (ਲ) [7]ਗੁਰਸਿਖਨ ਕਉ (ਪ) [8]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਫਲ' ਹੈ । [9]ਮਾਇ (ਯ) [10]ਸ੍ਰਬਦਾ (ਅ, ਪ) ਸਰਬਦਾ (ਯ, ਲ) [11]ਫਲ ਤੇ ਕਲਪ (ਯ) [12]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਫਲ' ਹੈ । [13]ਮਿਲ (ਯ)

ਪੰਚ ਪਰਪੰਚ ਕੈ ਭਏ ਹੈ ਮਹਾਂਭਾਰਥ ਸੈ
ਪੰਚ ਮਾਰਿ ਕਾਹੂਐ ਨ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰੀ ਹੈ ।
ਗ੍ਰਿਹ ਤਜਿ ਨਵਿਨਾਥ ਸਿਧਿ ਜੋਗੀਸੁਰ ਹੁਇ ਨ
ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ[1] ਨਿਜਆਸਨ ਮੈ ਤਾਰੀ ਹੈ ।
ਬੇਦ ਪਾਠ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪੰਡਤ ਪਰਬੋਧੈ[2] ਜਗੁ
ਸਕੇ ਨ ਸਮੋਧ ਮਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨ ਹਾਰੀ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਸਾਧਸੰਗ
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੀ ਹੈ ॥੪੫੭॥

ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਸਮ ਦੇਖਿ ਸਮਦਰਸੀ ਹੁਇ
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰ ਹਾਰਿ ਮੋਨਿਧਾਰੀ ਹੈ ।
ਹੰਨਹਾਰ ਹੋਇ ਤਾਂਤੇ ਆਸਾ ਤੇ ਨਿਰਾਸ ਭਏ
ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਪ੍ਰਭ ਜਾਨਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ ਹੈ ।
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਓਅੰਕਾਰ ਕੈ ਅਕਾਰ ਹੁਇ
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ ਭਏ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਬਟ ਬੀਜ ਕੋ ਬਿਥਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਕੈ[3] ਮਾਇਆ ਛਾਇਆ
ਗੁਰਮੁਖ ਏਕ ਟੇਕ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰੀ ਹੈ ॥੪੫੮॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਕਲ ਦ੍ਰੁਮ ਆਪਨੀ ਆਪਨੀ ਭਾਂਤਿ
ਚੰਦਨ ਚੰਦਨ ਕਰੈ ਸਰਬ ਤਮਾਲ ਕਉ ।
ਤਾਂਬਾ ਹੀ ਸੈ ਹੋਤ ਜੈਸੇ ਕੰਚਨ ਕਲੰਕੁ ਡਾਰੈ
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਧਾਤੁ ਸਕਲ ਉਜਾਲ ਕਉ ॥੪੫੯॥
ਸਰਿਤਾ ਅਨੇਕ ਜੈਸੇ ਬਿਬਿਧਿ ਪ੍ਰਵਾਹ ਗਤਿ
ਸੁਰਸਰੀ ਸੰਗਮ ਸਮ ਜਲਨ[4] ਸੁਢਾਲ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਕਲ ਦੇਵ ਟੇਵ[5] ਸੈ ਟਰਤ ਨਾਹਿ
ਸਤਿਗੁਰ ਅਸਰਨ ਸਰਨਿ ਅਕਾਲ ਕਉ ।

ਗਿਰਗਟ ਕੈ ਰੰਗ ਕਮਲ ਸਮੋਹ[6] ਬਹੁ
ਬਨੁ ਬਨੁ ਡੋਲੈ ਕਊਆ ਕਹਾ ਧਉ ਸਵਾਨ ਹੈ ।
ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਤ ਮੰਜਾਰ ਅਹਾਰ ਪਾਵੈ
ਬੇਸ੍ਵਾ ਬਿਸਨੀ ਅਨੇਕ ਸਤੀ ਨ ਸਮਾਨ ਹੈ ।
ਸਰ ਸਰ ਭ੍ਰਮਤ ਨ ਮਿਲਤ ਮਰਾਲ ਮਾਲ
ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰਤ ਨ ਮੋਨੀ ਬਗੁ ਧਿਆਨ ਹੈ ।
ਬਿਨੁ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਹੁਇ
ਮਾਖੀ ਤਿਆਗਿ[7] ਚੰਦਨ ਦੁਰਗੰਧ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ॥੪੬੦॥

---

[1]ਅਤੀਤ ਚੀਤਿ (ਪ) [2]ਪ੍ਰਬੋਧੈ (ਲ) [3]ਕੌ (ਲ) [4]ਜਲ (ਘ) [5]ਦੇਵ (ਜ) [6]ਕੇਵਲ 'ਲ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮੋਹ' ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਸਨੇਹ' ਹੈ । [7]ਤਯਾਗਿ (ਲ)

ਆਨ ਹਾਟਕੇ ਹਟੂਆ ਲੇਤ ਹੈ ਘਟਾਇ ਮੋਲ
ਦੇਤ ਹੈ ਚੜਾਇ ਡਹਕਤ ਜੋਈ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਤਿਨ ਸੈ ਬਨਜ ਕੀਏ ਬਿੜਤਾ ਨ ਪਾਵੈ ਕੋਊ
ਟੋਟਾ[1] ਕੋ ਬਨਜ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਪਛੁਤਾਵੈ ਜੀ ।
ਕਾਠ ਕੀ [2]ਹੈ ਏਕੈ ਬਾਰਿ ਬਹੁਰਿਓ ਨ ਜਾਇ ਕੋਊ[2]
ਕਪਟ ਬਿਉਹਾਰ ਕੀਏ ਆਪਹਿ† ਲਖਾਵੈ ਜੀ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹ ਗੁਨ ਬੇਚਿ ਅਵਗੁਨ ਲੇਤ
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸੁਜਸੁ[3] ਜਗਤ ਉਠਿ ਧਾਵੈ ਜੀ ।੪੬੧।।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਸਰਿ ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ
ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਅਨੇਕ ਹੋਇ ਕੈਸੇ ਬਨਿ ਆਵਈ ।
ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮੁ ਦੇਖੈ ਸੁਨੈ ਬੋਲੈ
ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਮੈ ਕਾਹੇ ਨ ਪ੍ਰਗਟਿ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵਈ ।
ਘਰ ਘਰ ਘਰਨਿ ਅਨੇਕ ਏਕ ਰੂਪ ਹੁਤੇ
ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਸਕਲ ਦੇਵਸਥਲ ਹੁਇ ਨ ਸੁਹਾਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਸਾਵਧਾਨ ਸੋਈ
ਏਕਜੋਤਿ ਮੂਰਤਿ ਜੁਗਲ ਹੁਇ ਪੁਜਾਵਈ ।।੪੬੨।।

ਮਾਨਸਰ ਤ੍ਰਿਆਗਿ ਆਨਸਰ ਜਾਇ ਬੈਠੇ ਹੰਸੁ
ਖਾਇ ਜਲਜੰਤ ਹੰਸ ਬੰਸਹਿ ਲਜਾਵਈ ।
ਸਲਿਲ ਬਿਛੋਹ ਭਏ ਜੀਅਤ[4] ਰਹੈ ਜਉ ਮੀਨ
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਕੈ ਸਨੇਹੀ ਨ ਕਹਾਵਈ ।
ਬਿਨੁ ਘਨ ਬੂੰਦ ਜਉ ਅਨਤ ਜਲ ਪਾਨ ਕਰੈ
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸੰਤਾਨ ਬਿਖੈ ਲਛਨੁ[5] ਲਗਾਵਈ ।
ਚਰਨ ਕਮਲ ਅਲਿ ਗੁਰਸਿਖ ਮੋਖ[6]‡ ਹੁਇ
ਆਨਦੇਵ ਸੇਵਕ ਹੁਇ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵਈ ।।੪੬੩।।

ਜਉ ਕੋਊ ਮਵਾਸ[7] ਸਾਧਿ ਭੂਮੀਆ ਮਿਲਾਵੈ ਆਨਿ
ਤਾਪਰਿ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤ ਨਿਰਖ[8] ਨਰਿੰਦ[9] ਜੀ ।
ਜਉ ਕੋਊ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਭ੍ਰਿਤਿ ਭਾਗਿ ਭੂਮੀਆ ਪੈ ਜਾਇ
ਧਾਇ ਮਾਰੈ ਭੂਮੀਆ ਸਹਿਤਿ ਹੀ ਰਜਿੰਦ ਜੀ ।
ਆਨ[10] ਕੋ ਸੇਵਕ ਰਾਜਦੁਆਰ ਜਾਇ ਸੋਭਾ ਪਾਵੈ
ਸੇਵਕ ਨਰੇਸ ਆਨ ਦੁਆਰ ਜਾਤ ਨਿੰਦ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਆਨ ਅਨਤ ਸਰਨਿ ਗੁਰ
ਆਨ ਨ ਸਮਰਥ ਗੁਰਸਿਖ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਦ ਜੀ ।।੪੬੪।।

---

[1]ਤੋਟਾ (ਜ) [2]ਹਾਂਡੀ ਜੈਸੇ ਚਢੇ ਏਕੈ ਬਾਰਿ (ਲ) 'ਹਾਂਡੀ ਹੈ ਏਕੈ ਬਾਰਿ ਬਹੁਰਿਓ ਨ ਜਾਇ (ਪ) [3]ਜਸੁ (ਅ) [4]ਜੀਅਤ ਨ (ਲ) [5]ਲਗਨਾ (ਲ) [6]ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਤੇ 'ਪ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬੇਮੁਖ' ਹੈ । [7]ਮਵਾਸਾ (ਅ,ਪ) [8]ਨ੍ਰਿਧਨ (ਯ) [9]ਨਰਿੰਦ੍ਰ (ਪ) [10]ਅਨ (ਪ)

ਜੈਸੇ ਉਪਬਨ ਆਂਬ ਸੇਂਬਲ ਹੈ ਊਚ ਨੀਚ
ਨਿਹਫਲ ਸਫਲ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਚਾਨੀਐ ।
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਾਂਸ[1] ਅਉ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਗੰਧ ਨਿਰਗੰਧ ਸਿਵ ਸਕਤਿ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸੀਪ ਸੰਖ ਦੋਊ ਜੈਸੇ ਰਹਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਿਖੈ
ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਸੰਤਤਿ ਨ ਸਮਤ[2] ਬਿਧਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕਨ ਭੇਦ[3]
ਅਹੰਬੁਧਿ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਅਮਾਨ ਜਗ ਮਾਨੀਐ ॥੪੬੫॥

ਜੈਸੇ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਪਰ[4] ਪੁਰਖੈ ਨ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ
ਪੂਰਨ ਪਤਬ੍ਰਤਾ ਕੈ ਪਤ ਹੀ ਕੋ ਧਿਆਨ ਹੈ ।
ਸਰ ਸਰਿਤਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ[5] ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨ ਚਾਹੈ ਕਾਹੂ
ਆਸ ਘਨ ਬੂੰਦ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਿਅ ਗੁਨ[6] ਗਿਆਨ[7] ਹੈ ।
ਦਿਨਕਰ ਓਰ ਭੋਰ ਚਾਹਤ ਨਹੀ ਚਕੋਰ
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਹਿਮ ਕਰ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਾਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਰਹਤਿ ਪੈ
ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਨ ਅਵਗਿਆ ਅਭਮਾਨੁ ਹੈ ॥੪੬੬॥

ਦੋਇ ਦਰਪਨ ਦੇਖੈ ਏਕ ਮੈ ਅਨੇਕ ਰੂਪ
ਦੋਇ ਨਾਵ ਪਾਵ ਧਰੈ ਪਹੁਚੈ ਨ ਪਾਰਿ ਹੈ ।
ਦੋਇ ਦਿਸਾ ਗਹੇ ਗਹਾਏ[8] ਸੈ ਹਾਥ ਪਾਉ[9] ਟੂਟੈ
ਦੁਰਾਹੇ ਦੁਚਿਤ ਹੋਇ ਭੂਲਿ ਪਗੁ ਧਾਰਿ ਹੈ ।
ਦੋਇ ਭੂਪ ਤਾਕੋ ਗਾਉ ਪਰਜਾ ਨ[10] ਸੁਖੀ ਹੋਤ
ਦੋਇ ਪੁਰਖਨ ਕੀ ਨ ਕੁਲਾਬਧੂ ਨਾਰਿ ਹੈ ।
ਗੁਰਸਿਖ ਹੋਇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਟੇਵ[11] ਗਹੈ
ਸਹੈ ਜਮ ਡੰਡ ਧ੍ਰਿਗ ਜੀਵਨੁ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ॥੪੬੭॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਿਰਖ ਮੂਲ ਸੀਚੀਐ ਸਲਿਲ ਤਾਤੇ
ਸਾਖਾ ਸਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਪਤ੍ਰ ਕਰਿ ਹਰਿਓ ਹੋਇ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਪਤਿਬ੍ਰਤਿ[12] ਸਤਿ ਸਾਵਧਾਨ
ਸਕਲ ਕੁਟੰਬ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨਿ ਧੰਨਿ ਸੋਇ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਭੋਜਨ ਕੈ
ਅੰਗ ਅੰਗ ਤੁਸਟ ਪੁਸਟਿ ਅਵਿਲੋਇ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਏਕ ਟੇਕ ਜਾਹਿ ਤਾਹਿ
ਸੁਰਿ ਨਰ ਬਰੰਬ੍ਰੂਹ ਕੋਟ ਮਧੇ ਕੋਇ ਹੈ ॥੪੬੮॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਾਲ' ਹੈ । [2]ਪਸਮਤ (ਜ) [3]ਭੇਦ ਪਾਵੈ (ਜ) [4]ਪਰਾ (ਪ) [5]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਮੁਦ੍ਰ' ਹੈ । [6]ਗੁਰ (ਪ) ਹੀ (ਲ) [7]ਗੁਨਾਨ (ਲ) [8]ਗੋਹ (ਜ) ਗਹ (ਲ) [9]ਗਾਉ (ਪ, ਅ) [10]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਨਤ' ਹੈ । [11]ਦੇਵ (ਜ) [12]ਪ੍ਰਤਿਬ੍ਰਤਿ (ਪ)

ਸੋਈ ਪਾਰੋ ਖਾਤ ਗਾਤਿ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਕਾਰ ਹੋਤ
ਸੋਈ ਪਾਰੋ ਖਾਤ ਗਾਤ ਹੋਇ[1] ਉਪਚਾਰ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਪਾਰੋ ਪਰਸਤ ਕੰਚਨਹਿ ਸੋਖ ਲੇਤ
ਸੋਈ ਪਾਰੋ ਪਰਸ ਤਾਂਬੋ ਕਨਿਕ ਧਾਰਿ ਹੈ ।
ਸੋਈ ਪਾਰੋ[2] ਅਗਹੁ ਨ ਹਾਥਨ ਕੈ ਗਹਿਓ ਜਾਇ
ਸੋਈ ਪਾਰੋ ਗੁਟਕਾ ਹੁਇ ਸਿਧ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ।
ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਪਾਇ ਜੈਸੀਐ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ
ਤੈਸੀ ਪਾਵੈ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ॥੪੬੯॥

ਕੂਆ ਕੋ ਮੇਡਕੁ ਨਿਧਿ ਜਾਨੈ ਕਹਾ ਸਾਗਰ ਕੀ
ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਮਹਿਮਾ ਨ ਸੰਖ ਜੀਅ ਜਾਨਈ ।
ਦਿਨਕਰਿ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਕਹਾ ਜਾਨੈ ਉਲੂ
ਸੇਂਬਲ ਸੈ ਕਹਾ ਖਾਇ ਸੂਆ ਹਿਤ ਠਾਨਈ ।
ਬਾਇਸ ਨ ਜਾਨਤ ਮਰਾਲ ਮਾਲ ਸੰਗਤਿ
ਮਰਕਟ ਮਾਨਕੁ ਹੀਰਾ ਨ ਪਹਿਚਾਨਈ ।
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਨ ਜਾਨੈ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ
ਗੂੰਗੋ ਬਹਰੋ ਨ ਕਹਿ ਸੁਨਿ ਮਨੁ[3] ਮਾਨਈ ॥੪੭੦॥

ਜੈਸੇ ਘਾਮ ਤੀਖਨ[4] ਤਪਤਿ ਅਤਿ ਬਿਖਮ
ਬੈਸੰਤਰਿ ਬਿਹੂਨ ਸਿਧਿ ਕਰਿਤ ਨ ਗ੍ਰਾਸ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਨਿਸ ਓਸ ਕੈ ਸਜਲ ਹੋਤ ਮੋਰ ਤਿਨ
ਬਿਨੁ ਜਲ ਪਾਨ ਨ ਨਿਵਾਰਤ ਪਿਆਸ[5] ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਹੀ ਗ੍ਰਿਖਮ ਰੁਤ ਪ੍ਰਗਟੈ ਪ੍ਰਸੇਦ[6] ਅੰਗ
ਮਿਟਤ ਨ ਫੂਕੇ ਬਿਨੁ ਪਵਨੁ ਪ੍ਰਗਾਸ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਆਵਾਗੌਨ ਨ ਮਿਟਤ[7] ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ
ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਵੈ ਨਿਜਪਦ ਕੇ ਨਿਵਾਸ ਕਉ ॥੪੭੧॥

ਆਂਬਨ ਕੀ ਸਾਧ[8] ਕਤ ਮਿਟਤ ਆਂਬਲੀ ਖਾਏ
ਪਿਤਾ ਕੋ ਪਿਆਰੁ ਨ ਪਰੋਸੀ ਪਹਿ ਪਾਈਐ ।
ਸਾਗਰ ਕੀ ਨਿਧਿ ਕਤ ਪਾਈਅਤ ਪੋਖਰ ਸੈ
ਦਿਨਕਰਿ ਸਰਿ ਦੀਪ ਜੋਤਿ ਨ ਪੁਜਾਈਐ ।
ਇੰਦ੍ਰ ਬਰਖਾ ਸਮਾਨ ਪੁਜਸ ਨ ਕੂਪ ਜਲ
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਨ ਪਲਾਸ ਮਹਿਕਾਈਐ ।
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਦਇਆਲ ਕੀ ਦਇਆ ਨ ਆਨ ਦੇਵ ਮੈ ਜਉ
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉਦੈ ਅਸਤ ਲਉ[9] ਧਾਈਐ ॥੪੭੨॥

---

[1]ਹੋਤ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [2]ਪਾਰਹੁ (ਪ) [3]ਕਹਿ (ਲ) [4]ਤੀਛਨ (ਲ) [5]ਪਜਾਸ [6]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਸੇਸ' ਹੈ । [7]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੁਦਤ' ਹੈ । [8]ਸਧੁ (ਯ) ਸਾਧੁ (ਪ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਉ' ਹੈ ।

ਗਿਰਤ ਅਕਾਸ ਤੇ ਪਰਤ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰ ਜਉ
ਗਹੈ ਆਸਰੋ ਪਵਨ ਕਵਨਹਿ ਕਾਜਿ ਹੈ ।
ਜਰਤ ਬੈਸੰਤਰ ਜਉ ਧਾਇ ਧਾਇ ਧੂਮ ਗਹੈ
ਨਿਕਸਿਓ ਨ ਜਾਇ ਖਲ ਬੁਧ ਉਪਰਾਜ ਹੈ ।
ਸਾਗਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਬੂਡਤ ਜਉ ਫੇਨ ਗਹੈ
ਅਨਿਥਾ ਬੀਚਾਰ ਪਾਰ ਜੈਬੇ ਕੋ ਨ ਸਾਜ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦੁਖਤ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਰਨਿ ਨ ਮੋਖ ਪਦੁ ਰਾਜ ਹੈ ।।੪੭੩।।

ਜੈਸੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਬਿਧਿ ਪੂਛੈ ਅੰਧੁ ਅੰਧ ਪ੍ਰਤਿ[1]
ਆਪ ਹੀ ਨ ਦੇਖੈ ਤਾਹਿ ਕੈਸੇ ਕੈ ਦਿਖਾਵਈ ।
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ* ਪੂਛੈ ਬਹਰੋ ਜਉ ਬਹਰਾ ਪੈ
ਸਮਝੈ ਨ ਆਪ ਤਾਹਿ ਕੈਸੇ ਸਮਝਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਗੁੰਗ ਗੁੰਗ ਪਹਿ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਪੂਛੈ
ਚਾਹੇ ਬੋਲਿ ਨ ਸਕਤ ਕੈਸੇ ਸਬਦੁ ਸੁਨਾਵਈ ।
ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਖੋਜੈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ[2] ਧਿਆਨ[3]
ਅਨਿਥਾ ਅਗਿਆਨ ਮਤ ਆਨ ਪੈ ਨ ਪਾਵਈ ।।੪੭੪।।

ਅੰਬਰ ਬੇਚਨ ਜਾਇ ਦੇਸ ਦਿਗੰਬਰਨ ਕੇ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋਇ ਲਾਭ ਸਹਸੋ ਹੈ ਮੂਲਿ ਕੋ ।
ਰਤਨ ਪਰੀਖਿਆ[4] ਸੀਖਿਆ[5] ਚਾਹੈ ਜਉ ਆਂਧਨ ਪੈ
ਰੰਕਨ ਪੈ ਰਾਜੁ ਮਾਂਗੈ ਮਿਖਿਆ ਭ੍ਰਮ ਭੂਲਿ ਕੋ ।
ਗੁੰਗਾ ਪੈ ਪੜਨ ਜਾਇ ਜੋਤਕ ਬੈਦਕ ਬਿਦਿਆ
ਬਹਰਾ ਪੈ ਰਾਗ ਨਾਦ ਅਨਿਥਾ ਅੰਭੂਲਿ ਕੋ[6] ।
ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਦੋਖ ਮੇਟਿ ਮੋਖ ਚਾਹੈ
ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਦੁਖ ਸਹੈ ਜਮਸੂਲ ਕੋ ।।੪੭੫।।

ਬੀਜ ਬੋਏ ਕਾਲਰ ਮੈ ਨਿਪਜੈ ਨ ਧਾਨ ਪਾਨ
ਮੂਲ ਖੋਇ ਰੋਵੈ ਪੁਨ ਰਾਜੁ ਡੰਡ ਲਾਗਈ ।
ਸਲਿਲ ਬਿਲੋਏ[7] ਜੈਸੇ ਨਿਕਸਤ ਨਾਹਿ ਘ੍ਰਿਤਿ
ਮਟੁਕੀ[8] ਮਥਨੀਆ ਹੂ ਫੋਰਿ ਤੋਰਿ ਭਾਗਈ ।
ਭੂਤਨ ਪੈ ਪੂਤ ਮਾਗੈ ਹੋਤ ਨ ਸਪੂਤੀ ਕੋਉ
ਜੀਅ ਕੋ ਪਰਤ ਸੰਸੋ ਤਿਆਗੇ[9] ਹੂ ਨ ਤਿਆਗਈ[10] ।
ਬਿਨੁ ਗੁਰਦੇਵ ਆਨ ਸੇਵ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੈ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਸੋਕਿ ਜਾਹਿ ਅਨਰਾਗਈ ।।੪੭੬।।

---

[1]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪ੍ਰਿਤ' ਹੈ । [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਧਜਾਨ (ਲ) [4]ਪਰੀਖਜਾ (ਲ) [5]ਸੀਖਜਾ(ਲ)
[6]ਕੈ (ਯ) [7]ਬਿਲੋਵੈ (ਪ) [8]ਮਟੁ (ਪ) [9]ਤਯਾਗੈ (ਲ) [10]ਤਯਾਗਈ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਤਨ[1] ਜੰਬੁਕ ਅਧੀਨ ਹੋਤ
ਖਗ ਪਤ ਸੁਤ ਜਾਇ ਜੁਹਾਰਤ ਕਾਗ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਹ ਕੇਤ ਬਸ ਗ੍ਰਿਹਨ ਮੈ ਸੁਰਿਤਰ
ਸੋਭ ਨ ਅਰਕ ਬਨ ਰਵਿ ਸਸਿ ਲਾਗਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕਾਮਧੇਨ ਸੁਤ ਸੂਕਰੀ ਸਥਨ ਪਾਨ
ਐਰਾਪਤ ਸੁਤ ਗਰਧਬ ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਤ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਹੁਇ
ਨਿਹਫਲ ਜਨਮੁ ਜਿਉ ਬੰਸ ਮੈ ਬਜਾਗਿ ਹੈ ॥੪੭੭॥

ਜਉ ਪੈ ਤੂੰਬਰੀ[2] ਨ ਬੂਡੇ ਸਰਤਾ[3] ਪਰਵਾਹ ਬਿਖੈ
ਬਿਖ ਮੈ ਤਉ ਨ ਤਜਤ ਹੈ ਮਨ ਤੇ ।
ਜਉ ਪੈ ਲਪਟੈ ਪਾਖਾਨ ਪਾਵਕ ਨ ਜਰੈ ਸੂਤ੍ਰ
ਜਲ ਮੈ ਲੈ ਬੋਰਿਤ ਰਿਦੈ ਕਠੋਰਪਨ ਤੇ ।
ਜਉ ਪੈ ਗੁਡੀ ਉਡੀ[4] ਦੇਖੀਅਤ ਹੈ ਅਕਾਸਚਾਰੀ
ਬਰਖਤ ਮੇਹ ਬਾਚੀਐ ਨ ਬਾਲਕਨ[5] ਤੇ ।
ਤੈਸੇ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਭਾਉ ਦੁਤੀਆ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਖੇਲ
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖਫਲ ਨਾਹਿ ਕ੍ਰਿਤਘਨਿ ਤੇ ॥੪੭੮॥

ਕਉਡਾ ਪੈਸਾ ਰੁਪਈਯਾ ਸੁਨਈਆ[6] ਕੋ ਬਨਜੁ ਕਰੈ
ਰਤਨ ਪਾਰਖੁ ਹੋਇ ਜਉਹਰੀ ਕਹਾਵਈ ।
ਜਉਹਰੀ[7] ਕਹਾਇ ਪੁਨ ਕਉਡਾ ਕੋ ਬਨਜੁ ਕਰੈ
ਪੰਚ ਪਰਵਾਨ[8] ਮੈ ਪਤਸਿਟਾ ਘਟਾਵਈ ।
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਸੇਵਕੁ ਹੁਇ
ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਬਿਖੈ ਊਚ ਪਦ ਪਾਵਈ ।
ਛਾਡਿ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕੁ ਹੁਇ
ਨਿਹਫਲ ਜਨਮੁ ਕਪੂਤ ਹੁਇ ਹਸਾਵਈ ॥੪੭੯॥

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕੈ ਪਤਬ੍ਰਤ ਕਰੈ[9] ਜਉ ਨਾਰਿ
ਤਾਹਿ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਚਾਹਤ ਭਤਾਰ ਹੈ ।
ਅਭਰਨ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰ ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ
ਸਕਲ[10] ਕੁਟੰਬ ਹੀ ਮੈ ਤਾਕੇ ਜੈ ਜੈਕਾਰੁ ਹੈ ।
ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਸੁਖ ਮੰਗਲ ਸੁਹਾਗ ਭਾਗ
ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਛਬਿ ਸੋਭਤ ਸੁਚਾਰੁ ਹੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖਨ ਕਉ ਰਾਖਤ ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਮੈ ਸਾਵਧਾਨ
ਆਨਦੇਵ ਸੇਵ ਭਾਉ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰ ਹੈ ॥੪੮੦॥

---

[1]ਸੁਤਨ (ਪ) [2]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮੈ ਬੇਸੁਵਾ' ਹੈ । [3]ਸਰਤ (ਪ) [4]ਉਡੀਅਤ (ਲ) [5]ਬਾਲਕੰਨ (ਧ) [6]ਸੁਨਈਆ (ਜ) ਸੁਨਈ (ਪ) [7]ਜਉਰੀ (ਲ) [8]ਪ੍ਰਵਾਨ (ਲ) [9]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਹੈ' ਹੈ । [10]ਸਗਲ (ਪ)

ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਤਿਬ੍ਰਿਤਾ ਪਤਿਬ੍ਰਿਤਿ ਮੈ ਸਾਵਧਾਨ
ਤਾਹੀ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹੇਸੁਰ[1] ਹੁਇ ਨਾਇਕਾ ਕਹਾਵਈ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਧਾਮ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵੈ
ਸੋਭਤਿ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰਿ ਸਿਹਜਾ ਸਮਾਵਈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖਨ ਕਉ ਰਾਖਤ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮੈ
ਸੰਪਦਾ ਸਮੂਹ[2] ਸੁਖ ਲੁਡੇ ਤੇ ਲਡਾਵਈ ।
ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਧਾਮ ਕਾਮਨਾ ਪਵਿਤ੍ਰ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਾ[3] ਭਾਉ ਦੁਤੀਆ ਮਿਟਾਵਈ ॥੪੮੧॥

ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ[4] ਉਪਦੇਸ ਹੈ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਕਉ
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੇਵਾ ਅਧਿਕਾਰਿ ਹੈ ।
ਨਾਮ ਇਸਨਾਨ ਦਾਨ ਸੰਜਮ ਨ ਜਾਪ ਤਾਪ
ਤੀਰਥ ਬਰਤ[5] ਪੂਜਾ ਨੇਮ ਨਾ ਤਕਾਰ ਹੈ ।
ਹੋਮ ਜਗ ਭੋਗ ਨਈਬੇਦ ਨਹੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸੇਵ
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਨ ਸੰਬਾਦ ਆਨ ਦੁਆਰ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਮੈ ਏਕ ਟੇਕ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ
ਆਨ ਗਿਆਨ[4] ਧਿਆਨ[6] ਸਿਮਰਨ ਬਿਬਚਾਰ ਹੈ ॥੪੮੨॥

ਜੈਸੇ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਕਉ ਪਵਿਤ੍ਰ ਘਰਿ ਵਾਤ ਨਾਤ
ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਧਾਮ ਲੋਗਚਾਰ[7] ਹੈ ।
ਤਾਤ ਮਾਤ ਭ੍ਰਾਤ ਸੁਤ ਸੁਜਨ ਕੁਟੰਬ ਸਖਾ
ਸੇਵਾ ਗੁਰਜਨ ਸੁਖ ਅਭਰਨ[8] ਸਿੰਗਾਰ ਹੈ ।
ਕਿਰਤ ਬਿਰਤ ਪਰਸੂਤ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰਧਾਰੀ
ਸਕਲ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜੋਈ [9]ਬਿਬਿਧਿ ਅਚਾਰ[9] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖਨ ਕਉ* ਲੇਪੁ ਨ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮੈ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜਨਮੁ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ॥੪੮੩॥

ਆਦਿਤ ਅਉ ਸੋਮ ਭੋਮ ਬੁਧ ਹੂੰ[10] ਬ੍ਰਹਸਪਤ
ਸੁਕਰ ਸਨੀਚਰ ਸਾਤੋ ਬਾਰ ਬਾਂਟ ਲੀਨੇ ਹੈ ।
ਥਿਤਿ ਪੱਛ ਮਾਸ ਰੁਤਿ ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਚਾਰ[11]
ਏਕ ਏਕੰਕਾਰ ਕਉ ਨ ਕੋਊ ਦਿਨ ਦੀਨੇ ਹੈ ।
ਜਨਮ ਅਸਟਮੀ[12] ਰਾਮਨਉਮੀ ਏਕਾਦਸੀ ਭਈ
ਦੁਆਦਸੀ ਚਤੁਰਦਸੀ ਜਨਮੁ ਏ ਕੀਨੇ ਹੈ ।
ਪਰਜਾ ਉਪਾਰਜਨ ਕੌ ਨ ਕੋਊ ਪਾਵੈ ਦਿਨ
ਅਜੋਨੀ ਜਨਮੁ ਦਿਨੁ ਕਹੌ ਕੈਸੇ ਚੀਨੇ ਹੈ ॥੪੮੪॥

---

[1]ਗ੍ਰਿਹੇਸੁਰੀ (ਲ) [2]ਸੰਮੂਹ (ਅ) [3]ਸੇਵ (ਪ) [4]ਗ੍ਯਾਨ (ਲ) [5]ਬ੍ਰਰਤ (ਪ) ਬ੍ਰਤ (ਲ) [6]ਧ੍ਯਾਨ (ਲ) [7]ਲੋਕਚਾਰ (ਯ) [8]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਰਮ' ਹੈ । [9]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਬਿਚਾਰ' ਹੈ । [10]ਹੂ (ਅ, ਲ, ਯ) [11]ਲੋਗਾਚਾਰ (ਪ, ਲ) [12]ਅਸ੍ਟਮੀ (ਲ)

ਜਾਕੋ ਨਾਮੁ ਹੈ ਅਜੋਨੀ ਕੈਸੇ ਕੈ ਜਨਮੁ ਲੈ
ਕਹਾ[1] ਜਾਨ ਬ੍ਰਤ ਜਨਮਾਸਟਮੀ ਕੋ ਕੀਨੋ ਹੈ ।
ਜਾਕੋ ਜਗਜੀਵਨ ਅਕਾਲ ਅਬਿਨਾਸੀ ਨਾਮੁ
ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਧਿਕ ਮਾਰਿਓ ਅਪਜਸੁ ਲੀਨੋ ਹੈ ।
ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਦੋਖ ਮੋਖਪਦੁ ਜਾਕੋ ਨਾਮਿ
ਗੋਪੀਨਾਥ ਕੈਸੇ ਹੁਇ ਬਿਰਹ ਦੁਖ ਦੀਨੋ ਹੈ ।
ਪਾਹਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਕੇ ਅੰਧ ਕੰਧ ਹੈ ਪੂਜਾਰੀ
ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨ[2] ਮਤ ਗਿਆਨ[3] ਗੁਰ ਹੀਨੋ ਹੈ ॥੪੮੫॥

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਗਾਸ ਨਾਸ ਉਡਗਨ ਅਗਨਿਤ[4] ਜਉ*
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਗੁਰਦੇਵ ਕੇ ਧਿਆਨ ਕੈ ।
ਹਾਟ ਬਾਟ ਘਾਟ ਠਾਠੁ ਘਟੈ ਘਟੈ ਨਿਸ ਦਿਨੁ
ਤੈਸੇ ਲੋਗ ਬੇਦ ਭੇਦ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਕੈ ।
ਚੋਰ ਜਾਰ ਅਉ ਜੂਆਰ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਅੰਧਕਾਰ
ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਸੋਭਾ ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸਨਾਨ ਕੈ ।
ਆਨ ਸਰ ਮੇਡੁਕ ਸਿਵਾਲ ਘੋਘਾ ਮਾਨਸਰ
ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਕੈ ॥੪੮੬॥

ਨਿਸ ਦਿਨ ਅੰਤਰ ਜਿਉ ਅੰਤਰੁ ਬਖਾਨੀਅਤ
ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਗੁਰਦੇਵ ਸੇਵ ਜਾਨੀਐ ।
ਨਿਸ[5] ਅੰਧਕਾਰ ਬਹੁ ਤਾਰਕਾ ਚਮਿਤਕਾਰ
ਦਿਨੁ ਦਿਨੁਕਰ ਏਕੰਕਾਰ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਨਿਸ ਅੰਧਿਆਰੀ ਮੈ ਬਿਕਾਰੀ ਹੈ ਬਿਕਾਰ ਹੇਤੁ
ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਨੇਹੁ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਰੈਨ ਸੈਨ ਸਮੈ ਠਗ ਚੋਰ ਜਾਰ[6] ਹੋਇ ਅਨੀਤ
ਰਾਜੁਨੀਤਿ [ਰੀਤਿ][7] ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਾਸੁਰ ਬਖਾਨੀਐ ॥੪੮੭॥

ਨਿਸ[8] ਦੁਰਿਮਤਿ ਹੁਇ ਅਧਰਮੁ ਕਰਮੁ ਹੇਤੁ[9]
ਗੁਰਮਤਿ ਬਾਸੁਰ[10] ਸੁ ਧਰਮ ਕਰਮ ਹੈ ।
ਦਿਨਕਰਿ ਜੋਤਿ [ਕੇ][11] ਉਦੋਤ ਸਭ ਕਿਛੁ ਸੂਝੈ
ਨਿਸ ਅੰਧਿਆਰੀ ਭੂਲੇ ਭ੍ਰਮਤ ਭਰਮ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ ਦਿਬਿ ਦੇਹ ਦ੍ਰਿਸਟਿ [ਹੁਇ][12]
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਹੁਇ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਚਰਮ ਹੈ ।
ਸੰਸਾਰੀ ਸੰਸਾਰੀ ਸੰਗਿ ਅੰਧ ਅੰਧ ਕੰਧ ਲਾਗੈ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧ ਪਰਮਾਰਥ ਮਰਮੁ ਹੈ ॥੪੮੮॥

---

[1]ਤਹ (ਲ) [2]ਅਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਗਜਾਨ (ਲ) [4]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਅਗਨਿ' ਹੈ [5]ਨਿਰ (ਅ) [6]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੋਰ' ਹੈ । [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [8]ਨਿਸਦਿਨ (ਪ) [9]ਹਤੁ (ਅ) [10]ਬਾਸੁਰੋ (ਅ) [11]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [12]ਇਹ ਪਾਠ ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਲੁਪਤ ਹੈ ।

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਿਲਿ ਬਹੁ ਬਰਨ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਬਨ ਚੰਦਨ ਕਰਤ ਹੈ।
[ਜੈਸੇ][1] ਅਗਨਿ ਅਗਨਿ ਧਾਤੁ ਜੋਈ ਸੋਈ ਦੇਖੀਅਤਿ
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਜੋਤਿ ਕੰਚਨ ਧਰਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਮਿਟਤ ਨਹੀਂ ਕੁਟੇਵ
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵ ਸੇਵ ਭੈਜਲ ਤਰਤ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਮਹਾਤਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਨਮੋ ਨਮੋ ਉਚਰਤ ਹੈ ॥੪੮੯॥

ਪ੍ਰਗਟਿ ਸੰਸਾਰ ਬਿਬਿਚਾਰ ਕਰੈ ਗਨਿਕਾ ਪੈ
ਤਾਹਿ ਲੋਗ ਬੇਦ ਅਰੁ ਗਿਆਨ ਕੀ ਨ ਕਾਨਿ ਹੈ ।
ਕੁਲਾਬਧੁ ਛਾਡਿ ਭਰਤਾਰ ਆਨ ਦੁਆਰ ਜਾਇ
ਲਾਛਨੁ ਲਗਾਵੈ ਕੁਲ ਅੰਕੁਸ ਨ ਮਾਨਿ ਹੈ ।
ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਬਗ ਧਿਆਨ[2] ਆਨ ਸਰ[3] ਫਿਰੈ
ਮਾਨਸਰ ਛਾਡੈ ਹੰਸੁ ਬੰਸੁ ਮੈ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨਮੁਖ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ
ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਲੇਪ ਨਿਰਲੇਪੁ ਧਿਆਨ ਹੈ ॥੪੯੦॥

ਪਾਨ ਕਪੂਰ ਲਉਂਗ ਚਰ ਕਾਗੈ ਆਗੈ ਰਾਖੈ
ਬਿਸਟਾ ਬਿਗੰਧ ਖਾਤ ਅਧਿਕ ਸਿਯਾਨ[4] ਕੈ ।
ਬਾਰ ਬਾਰ ਸ੍ਵਾਨ ਜਉ ਪੈ ਗੰਗਾ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੈ
ਟਰੈ ਨ ਕੁਟੇਵ ਦੇਵ ਹੋਤ ਨ ਅਗਿਆਨ[5] ਕੈ ।
ਸਾਪਹਿ ਪੈ ਪਾਨ ਮਿਸਟਾਨ ਮਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ
ਉਗਲਤ ਕਾਲਕੂਟ ਹਉਮੈ[6] ਅਭਿਮਾਨ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਨਸਰ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਰਾਲ ਸਭਾ
ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਤਕਤ ਬਗੁ ਧਿਆਨ ਕੈ ॥੪੯੧॥

ਚਕਈ ਚਕੋਰ ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਸਿ ਭਾਨ ਧਿਆਨ
ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਰੰਗ ਰਚਿਓ ਤਾਹੀ ਤਾਹੀ ਚਾਹੈ ਜੀ ।
ਮੀਨ ਅਉ ਪਤੰਗ ਜਲ ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿ ਹੇਤ
ਟਾਰੀ ਨ ਟਰਤ ਟੇਵ ਓਰ ਨਿਰਬਾਹੈ ਜੀ ।
ਮਾਨਸਰ ਆਨ ਸਰ ਹੰਸੁ ਬਗੁ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰੀਤਿ
ਉਤਮ ਅਉ ਨੀਚ ਨ ਸਮਾਨ[7] ਸਮਤਾ ਹੈ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵਕ ਨ ਭੇਦ
ਸਮਸਰ ਹੋਤ ਨ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਸਰਤਾ ਹੈ ਜੀ ॥੪੯੨॥

---

[1]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਜਗ (ਪ) [4]ਸਿਆਨ (ਜ) [5]ਅਗਜਾਨ (ਲ)
[6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਹੋਮੈ' ਹੈ । [7]ਸਾਮਾਨ (ਅ)

ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਾਇ ਪੇਖੈ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬੁ ਚਕਈ ਜਿਉ ਨਿਸ
ਗੁਰਮਤਿ ਆਪਾ ਆਪ ਚੀਨ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।
ਬੈਰ ਭਾਇ ਪੇਖਿ ਪਰਛਾਹੀ ਕੂਪੰਤਰਿ ਪਰੈ
ਸਿੰਘੁ ਦੁਰਮਤਿ ਲਗਿ ਦੁਬਿਧਾ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਗਊ ਸੁਤ ਅਨੇਕ ਏਕ ਸੰਗ ਹਿਲਿ ਮਿਲਿ ਰਹੈ
ਸ੍ਵਾਨ ਆਨ ਦੇਖਤ ਬਿਰੁਧ ਜੁਧ ਠਾਨੀਐ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨਮੁਖ ਚੰਦਨ ਅਉ ਬਾਂਸ ਬਿਧਿ
ਬਰਨ ਕੇ ਦੋਖੀ ਬਿਕਾਰੀ ਉਪਕਾਰੀ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥੪੯੩॥

ਜਉ ਕੋਊ ਬੁਲਾਵੈ ਕਹਿ ਸ੍ਵਾਨ ਮ੍ਰਿਗ ਸਰਪ ਕੈ
ਸੁਨਤ ਰਿਸਾਇ ਧਾਇ ਗਾਰਿ ਮਾਰਿ ਦੀਜੀਐ ॥
ਸ੍ਵਾਨ ਸ੍ਵਾਮ[1] ਕਾਮ ਲਾਗਿ ਜਾਮਨੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਰਹੈ
ਨਾਦਹਿ[2] ਸੁਨਾਇ ਮ੍ਰਿਗ ਪ੍ਰਾਨ ਹਾਨਿ ਕੀਜੀਐ ।
ਧੁੰਨ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜੇ ਸਰਪ ਅਰਪ ਦੇਤ ਤਨ ਮਨ
ਚੰਤ ਹੰਤ ਹੋਤ ਗੋਤ ਲਾਜ ਗਹਿ ਲੀਜੀਐ ।
ਮੋਹ ਨ ਭਗਤ ਭਾਵ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ[3] ਹੀਨਿ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਬਿਨੁ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜਗੁ ਜੀਜੀਐ ॥੪੯੪॥

ਜੈਸੇ ਘਰਿ ਲਾਗੈ ਆਗਿ ਜਾਗਿ ਕੂਆ ਖੋਦਿਓ ਚਾਹੈ
ਕਾਰਜੁ ਨ ਸਿਧਿ ਹੋਇ ਰੋਇ ਪਛੁਤਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸਮੈ ਸੀਖਿਓ ਚਾਹੈ ਬੀਰ ਬਿਦਿਆ
ਅਨਿਥਾ ਉਦਮ ਜੈਤ ਪਦਵੀ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਨਿਸਿ ਸੋਵਤ ਸੰਘਾਤੀ ਚਲਿ ਜਾਤਿ ਪਾਛੇ
ਭੋਰ ਭਏ ਭਾਰ* ਬਾਧ ਚਲੇ ਕਤ ਜਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ ਧੰਧ ਅੰਧ ਅਵਿਧ ਬਿਹਾਇ ਜਾਇ
ਅੰਤਕਾਲ ਕੈਸੇ ਹਰਿਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥੪੯੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਚਪਲ ਜਲ ਅੰਤਰਿ ਨ ਦੇਖੀਅਤਿ
ਪੂਰਨੁ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰਵਿ ਸਸਿ ਕੋ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਮਲੀਨ ਦਰਪਨ[4] ਮੈ ਨ ਦੇਖੀਅਤਿ
ਨਿਰਮਲ ਬਦਨ ਸਰੂਪ ਉਰਬਸ ਕੋ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨ[5] ਦੀਪ ਨ ਸਮੀਪ ਕੋ ਬਿਲੋਕੀਅਤੁ
ਭਵਨ ਭਾਇਆਨ ਅੰਧਕਾਰ ਤ੍ਰਾਸ ਤ੍ਰਸ ਕੋ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਇਆ ਭਰਮ ਅਧਮ[6] ਅਛਾਦਿਓ[7] ਮਨੁ
ਸਤਿਗੁਰ ਧਿਆਨ ਸੁਖ ਨਾਨੰ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਕੋ ॥੪੯੬॥

---

[1]ਸ੍ਵਾਨ (ਲ) [2]ਨਾਦਨਿ (ਪ) [3]ਧੁਨ ਸੁਰਤਿ (ਅ) [4]ਦ੍ਰਪਨ (ਲ) [5]ਕਿਨ (ਲ) [6]ਅਧਰਮ (ਪ,ਅ,ਲ)
[7]ਛਾਦਿਓ (ਯ)

ਜੈਸੇ ਏਕ ਸਮੈ ਦ੍ਰਮ ਸਫਲ ਸਪਤ੍ਰ ਪੁਨ
ਏਕ ਸਮੈ ਫੂਲ ਫਲ ਪਤ੍ਰ ਗਿਰਜਾਤ ਹੈ ।
ਸਰਿਤਾ ਸਲਿਲਿ ਜੈਸੇ ਕਬਹੂੰ ਸਮਾਨ ਬਹੈ
ਕਬਹੂੰ ਅਥਾਹ ਅਤ[1] ਪ੍ਰਬਲਿ ਦਿਖਾਤ ਹੈ ।
ਏਕ ਸਮੈ ਜੈਸੇ ਹੀਰਾ ਹੋਤ ਜੀਰਨਾਂਬਰ[2] ਮੈ
ਏਕ ਸਮੈ ਕੰਚਨ ਜੜੇ ਜਗਮਗਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਰਾਜੁਕੁਆਰ ਜੋਗੀਸੁਰ ਹੈ
ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਭਾਰੀ ਜੋਗ ਜੁਗਤ ਜੁਗਾਤ ਹੈ ॥੪੯੭॥

ਅਸਨ ਬਸਨ ਸੰਗ ਲੀਨੇ ਅਉ ਬਚਨ ਕੀਨੇ
ਜਨਮ ਲੈ ਸਾਧਸੰਗਿ ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਅਰਾਧਿ ਹੈ ।
ਈਹਾਂ ਆਏ ਦਾਤਾ ਬਿਸਰਾਏ ਦਾਸੀ[3] ਲਪਟਾਏ
ਪੰਚ ਦੂਤ ਭੂਤ* ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮਤ ਅਸਾਧਿ ਹੈ ।
ਸਾਚੁ ਮਰਨੌ ਬਿਸਾਰ ਜੀਵਨ ਮਿਥਿਆ ਸੰਸਾਰ
ਸਮਝੈ ਨ ਜੀਤ ਹਾਰੁ ਸੁਪਨ ਸਮਾਧਿ ਹੈ ।
ਅਉਸਰ ਹੁਇ ਹੈ ਬਿਤੀਤਿ ਲੀਜੀਏ ਜਨਮੁ[4] ਜੀਤਿ
ਕੀਜੀਐ[5] ਸਾਧਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤਿ* ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਹੈ ॥੪੯੮॥

ਸਫਲ ਜਨੰਮੁ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਲਿਵ
ਸਫਲ ਦ੍ਰਿਸਟ ਗੁਰ ਦਰਸੁ ਅਲੋਈਐ ।
ਸਫਲ ਸੁਰਤਿ[6] ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਨਤ ਨਿਤ
ਜਿਹਬਾ ਸਫਲ ਗੁਨਨਿਧਿ ਗੁਨ ਗੋਈਐ ।
ਸਫਲ ਹਸਤ ਗੁਰ ਚਰਨ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਨਾਮ
ਸਫਲ ਚਰਨ ਪਰਦਛਨਾ ਕੈ ਪੋਈਐ ।
ਸੰਗਮ ਸਫਲ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਹਜ ਘਰ
ਹਿਰਦਾ ਸਫਲ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਸਮੋਈਐ ॥੪੯੯॥

ਕਤ ਪੁਨ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਤ ਸਾਧਸੰਗੁ
ਨਿਸ ਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ[7] ਚਲਿ ਜਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਹੁਇ ਪਰਸਪਰ
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਸੇਵਾ ਲਿਵਲਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨ[8] ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ[9] ਸੰਗੀਤ ਰੀਤ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦੁ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਪੁਨਿ ਗਾਈਐ ।
ਕਤ ਪੁਨਿ ਕਰਿ ਕਿਰਤਾਸ ਲੇਖ ਮਸੁਵਾਨੀ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਸਬਦ ਲਿਖਿ ਨਿਜਪਦੁ ਪਾਈਐ ॥੫੦੦॥

[1]ਅਰ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ 'ਯ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਜੀਰਨਾਂਬਰ' ਹੈ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਵਿਚ 'ਚੀਰਨਾਂਬਰ' ਹੈ । [3]ਦਾਸਨ (ਲ)
[4]ਜਨੰਮ (ਅ, ਪ, ਯ, ਲ) [5]ਕੀਜੈ (ਲ) [6]ਸ੍ਰ੍ਰਤਿ [7]ਸੁਸਮੈ (ਲ) [8]ਪੁੰਨ (ਯ) [9]ਬਾਦਸੁ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਲਾਸ ਪਤ੍ਰ[1] ਨਾਗਬੇਲ ਮੇਲ ਭਏ
ਪਹੁਚਤ ਕਰਿ ਨਰਪਤ ਜਗ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਕੁਚੀਲ ਨੀਲ ਬਰਨ ਬਰਨੁ ਬਿਖੈ
ਹੀਰ ਚੀਰ ਸੰਗਿ ਨਿਰਦੋਖ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਸੇਵਾ ਸਮੈ ਮਹਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ[2] ਸੰਖ
ਪਰਮ* ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਗ ਭੋਗ ਬਿਖੈ ਆਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਮਮ ਕਾਗ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਰਾਲ ਮਾਲ
ਮਾਰ ਨ ਉਠਾਵਤ ਗਾਵਤ ਗੁਰ[3]ਬਾਨੀਐ[4] ॥੫੦੧॥

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਧਿ ਮੀਨ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੈ ਪੁਨਿ
ਜਲ ਬਿਨੁ ਤਲਫ ਤਲਫ ਮਰਿ ਜਾਤਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਨ ਬਸਤ ਮਹਾਤਮੈ ਨ ਜਾਨੈ ਪੁਨਿ
ਪਰ ਬਸ ਭਏ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਮ ਕੈ ਸੁਖਹਿ ਨ ਜਾਨੈ ਤ੍ਰਿਆ
ਬਿਛੁਰਤ ਬਿਰਹ ਬ੍ਰਿਥਾ ਕੈ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਆਤਮਾ ਅਚੇਤ
ਅੰਤਰ ਪਰਤ ਸਿਮਰਤ ਪਛੁਤਾਤ ਹੈ ॥੫੦੨॥

ਭਗਤਵਛਲ ਸੁਨਿ ਹੋਤ ਹੋ ਨਿਰਾਸ ਰਿਦੈ
ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਸੁਨਿ ਆਸਾ ਉਰ ਧਾਰਿ ਹੌਂ ।
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸੁਨਿ ਕੰਪਤ ਹੋ[5] ਅੰਤਰਿਗਤਿ
ਦੀਨ ਕੋ ਦਇਆਲ[6] ਸੁਨਿ ਭੈ ਭ੍ਰਮ ਟਾਰਿ[7] ਹੌਂ ।
ਜਲਧਰ ਸੰਗਮ ਕੈ ਅਫਲ ਸੇਂਬਲ਼ ਦ੍ਰੁਮ
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਮੈਲਾਗਰ[8] ਹੌਂ ।
ਅਪਨੀ ਕਰਨੀ ਕਰਿ ਨਰਕ ਹੂੰ ਨ ਪਾਵਉ ਠਉਰ
ਤੁਮਰੇ ਬਿਰਦੁ ਕਰਿ ਆਸਰੋ ਸਮਾਰ ਹੌ ॥੫੦੩।

ਜਉ ਹਮ ਅਧਮ ਕਰਮ ਕੈ ਪਤਤਿ ਭਏ
ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ ਹੈ ।
ਜਉ ਭਏ ਦੁਖਤਿ ਅਰੁ ਦੀਨ ਪਰਚੀਨ[9] ਲਗਿ*
ਦੀਨ* ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਬਿਰਦੁ ਬਿਰਦਾਇਓ ਹੈ ।
ਜਉ ਗ੍ਰੇ ਅਤ੍ਰ ਸੁਤ ਨਰਕ ਨਿਵਾਸੀ ਭਏ
ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਨ ਜਗ੍ਰਤ ਜਨੁ ਗਾਇਓ ਹੈ ।
ਗੁਨ ਕੀਏ ਗੁਨ ਸਬ ਕੋਊ ਕਰੈ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਾਨ
ਅਵਗੁਨ ਕੀਏ ਗੁਨ ਤੋਹੀ ਬਨਿ ਆਇਓ ਹੈ ॥੫੦੪॥

---

[1]ਪੁਤ੍ਰ [2]ਅਵਿਤ੍ਰ (ਯ) [3]ਗੁਨ (ਪ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਖਾਨੀਐ' ਹੈ। [5]ਹੈ (ਪ, ਅ)
[6]ਦਿਯਾਲ (ਲ) [7]ਰਹੋ (ਲ਼) [8]ਮਲਗਾਰ (ਯ) [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਰਛੀਨ' ਹੈ।

ਜੈਸੇ ਤਉ ਅਰੋਗ ਭੋਗ ਭੋਗਵੈ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਖਾਨਿ ਪਾਨ ਰਿਦੈ ਨ ਹਿਤਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਮਹਖੀ[1] ਸਹਨਸੀਲ ਕੈ ਧੀਰਜੁ ਧੁਜਾ
ਅਜਿਆ ਮੈ ਤਨਕ ਕਲੇਜੋ ਨ ਸਮਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਜਉਹਰੀ ਬਿਸਾਹੈ[2] ਵੇਚੇ ਹੀਰਾ ਮਾਨਕਾਦਿ
ਰੰਕ ਪੈ ਨ ਰਾਖਿਓ ਪਰੈ ਜੋਗ ਨ ਜੁਗਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਪਰਚੈ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ
ਪਰਚ ਅਪਰਚੇ ਦੁਸਹ ਦੁਖ ਪਾਵਈ ॥੫੦੫॥

ਜੈਸੇ ਬਿਖ ਤਨਕ ਹੀ ਖਾਤ ਮਰਿ ਜਾਤਿ ਤਾਤ[3]
ਗਾਤਿ ਮੁਰਝਾਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀ ਬਰਖਨ ਕੀ ।
ਮਹਿਖੀ ਦੁਹਾਇ ਦੂਧ ਰਾਖੀਐ ਭਾਂਜਨ ਭਰਿ
ਪਰਤਿ ਕਾਂਜੀ ਕੀ ਬੂੰਦ ਬਾਦਿ ਨ ਰਖਨ[4] ਕੀ ।
ਜੈਸੇ ਕੋਟਿ ਭਾਰਿ ਤੂਲਿ ਰੰਚਕ ਚਿਨਗ[5] ਪਰੇ
ਹੋਤ ਭਸਮਾਤ ਛਿਨ ਮੈ ਅਕਰਖਨ ਕੀ ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਧਨ[6] ਦੂਖਨਾ ਬਿਕਾਰ ਕੀਏ
ਹਰੈ ਨਿਧਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਸਹਜ ਹਰਖਨ ਕੀ ॥੫੦੬॥

ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਬਸਿ[7] ਬਾਂਸ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੀ
ਆਨ ਦ੍ਰੁਮ ਦੂਰਹੁ ਭਏ ਬਾਸਨ ਕੈ ਬੋਹੇ ਹੈ ।
ਦਾਦਰ ਸਰੋਵਰ ਮੈ ਜਾਨੀ ਨ ਕਮਲ ਗਤਿ
ਮਧੁਕਰ ਮਨ[8] ਮਕਰੰਦ ਕੈ ਬਿਮੋਹੇ ਹੈ ।
ਤੀਰਥ ਬਸਤ ਬਗੁ ਮਰਮੁ ਨ ਜਾਨਿਓ ਕਛੁ
ਸਰਧਾ ਕੈ ਜਾਤ੍ਰਾ ਹੇਤ ਜਾਤ੍ਰੀ ਜਨ ਸੋਹੇ ਹੈ ।
ਨਿਕਟਿ ਬਸਤ ਮਮ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਹੀਨ
ਦੂਰੰਤਰਿ ਸਿਖਿ ਉਰ ਅੰਤਰਿ ਲੈ ਪੋਹੇ ਹੈ ॥੫੦੭॥

ਜੈਸੇ ਪਰ ਦਾਰਾ ਕੋ ਦਰਸੁ ਦ੍ਰਿਗ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਦਰਸੁਨ ਦੇਖਤ ਹੈ [ਨ][9] ਚਾਹ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਰਨਿੰਦਾ ਸੁਨੈ ਸਾਵਧਾਨ ਸੁਰਤਿ ਕੈ
ਤੈਸੋ ਗੁਰਸਬਦੁ ਸੁਨੈ ਨ ਉਤਸਾਹ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਰ ਦਰਬ ਹਰਨ ਕਉ ਚਰਨ ਧਾਵੈ
ਤੈਸੇ ਕੀਰਤਨ [10]ਸਾਧਸੰਗਤਿ[10] ਨ ਉਮਾਹ ਕੈ ।
ਉਲੂ ਕਾਗ[11] ਨਾਗਿ[12] ਧਿਆਨ[13] ਖਾਨ ਪਾਨ ਕਉ ਨ ਜਾਨੈ
ਊਚ ਪਦੁ ਪਾਵੈ ਨਹੀ ਨੀਚ ਪਦੁ ਗਾਹ ਕੈ ॥੫੦੮॥

---

[1]ਮਮਹਖੀ (ਪ) [2]ਬਿਸਾਵੈ (ਲ) [3]ਤਾਤਕਾਲ (ਪ) [4]ਰਖਾਨ (ਲ) [5]ਤਨਭਾ (ਲ) [6]ਪਰਧਨ (ਪ) [7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਿ' ਹੈ । [8]ਮਨਰਸ (ਯ) [9]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [10]ਸਾਧਸੰਗ (ਲ) [11]ਰਾਗ (ਯ) [12]ਨਾਦ (ਯ) [13]ਧਿਯਾਨ (ਲ)

ਜੈਸੇ ਰੈਨਿ ਸਮੈ ਸਬ ਲੋਗ ਮੈ ਸੰਜੋਗ[1] ਭੋਗ
ਚਕਈ ਬਿਓਗ ਸੋਗ ਭਾਗਹੀਨੁ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਦਿਨਕਰਿ ਕੌ ਉਦੋਤਿ ਜੋਤਿ ਜਗਮਗ
ਉਲੂ ਅੰਧ ਕੰਧ ਪਰਚੀਨ ਉਨਮਾਨੀਐ ।
ਸਰਵਰ ਸਰਿਤਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਜਲ ਪੂਰਨ ਹੈ
ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਰਹਤ ਬਕਬਾਨੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਮਿਲਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰੁ ਤਰਿਓ
ਮੋਹਿ ਅਪਰਾਧੀ ਅਪਰਾਧਨੁ ਬਿਹਾਨੀਐ ॥੫੦੯॥

ਜੈਸੇ ਫਲ ਫੂਲਹਿ ਲੈ ਜਾਇ ਬਨਰਾਇ ਪ੍ਰਤਿ
ਕਰੈ ਅਭਿਮਾਨੁ ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਬਨਿ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਮੁਕਤਾਹਲ ਸਮੁੰਦ੍ਰਹਿ ਦਿਖਾਵੈ ਜਾਇ
ਬਾਰ ਬਾਰ ਹੀ ਸਰਾਹੈ ਸੋਭਾ ਤਉ ਨ ਪਾਵੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਕਨੀ ਕੰਚਨ ਸੁਮੇਰ ਸਨਮੁਖ ਰਾਖਿ
ਮਨ ਮੈ ਗਰਬੁ ਕਰੈ ਬਾਵਰੋ ਕਹਾਵੈ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ[2] ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਠਾਨ ਪ੍ਰਾਨ ਦੈ ਰੀਝਾਇਓ[3] ਚਾਹੈ
ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈਸੇ ਕੈ ਰੀਝਾਵੈ ਜੀ ॥੫੧੦॥

ਜੈਸੇ ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਅਉ ਧਾਨ ਪਾਨ ਬੇਚਨ ਕਉ
ਪੂਰਬਿ ਦਿਸਾ ਲੈ ਜਾਇ ਕੈਸੇ ਬਨਿ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਪਛਮ ਦਿਸਾ ਦਾਖ ਦਾਰਮ ਲੈ ਜਾਇ ਜੈਸੇ
ਮ੍ਰਿਗ ਮਦ ਕੇਸੁਰ ਲੈ ਉਤਰਹਿ ਧਾਵੈ ਜੀ ।
ਦਖਨ ਦਿਸਾ ਲੈ ਜਾਇ ਲਾਇਚੀ[4] ਲਵੰਗ ਲਾਦਿ
ਬਾਦਿ ਆਸਾ ਉਦਮ ਹੈ ਬਿੜਤੋ ਨ ਪਾਵੈ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਨ ਨਿਧਿ ਗੁਰ ਸਾਗਰ ਕੈ ਬਿਦਿਮਾਨ
ਗਿਆਨ ਗੁਨ ਪ੍ਰਗਟਿ ਕੈ ਬਾਵਰੋ ਕਹਾਵੈ ਜੀ ॥੫੧੧॥

ਚਲਨੀ ਮੈ ਜੈਸੇ ਦੇਖੀਅਤ ਹੈ ਅਨੇਕ ਛਿਦ੍ਰ
ਕਰੈ ਕਰਵਾ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕੈਸੇ ਬਨਿ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਬਿਰਖ ਬਿਬੂਰ[5] ਭਰਪੂਰ ਬਹੁ ਸੂਰਨ ਸੈ
ਕਮਲੈ ਕਟੀਲੋ ਕਹੈ ਕਾਹੂ ਨ ਸੁਹਾਵੈ[6] ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਉਪਹਾਸੁ ਕਰੈ ਬਾਇਸੁ ਮਰਾਲ ਪ੍ਰਤਿ
ਛਾਡਿ ਮੁਕਤਾਹਲ ਦ੍ਰਗੰਧ ਲਿਵ ਲਾਵੈ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਹਉ ਮਹਾ ਅਪਰਾਧੀ ਅਪਰਾਧਿ ਭਰਿਓ[7]
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਬਿਕਾਰ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ ਜੀ ॥੫੧੨॥

---

[1]ਜੋਗ (ਯ) [2]ਤੈਸੇ ਗੁਰ (ਪ) [3]ਰੀਝਾਇ (ਲ) [4]ਲਾਇਜੀ (ਅ) [5]ਬਿਬੂਰ (ਲ) [6]ਸੁਖਾਵੈ (ਯ, ਲ)
[7]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਵਿਓ' ਹੈ ।

ਆਪਦਾ[1] ਅਧੀਨ ਜੈਸੇ ਦੁਖਤ ਦੁਹਾਗਨ ਕਉ
ਸਹਜਿ ਸੁਹਾਗ ਨ ਸੁਹਾਗਨ ਕੋ ਭਾਵਈ ।
ਬਿਰਹਨੀ ਬਿਰਹ ਦਿਓਗ ਮੈ ਸੰਜੋਗਨਿ ਕੋ
ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਗਾਰਿ ਅਧਿਕਾਰੁ ਨ ਸੁਹਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਤਨ ਮਾਂਝਿ ਬਾਂਝਿ ਰੋਗ ਸੋਗ ਸੰਸੈ ਸ੍ਰਮ
ਸਉਤ ਕੇ ਸੁਤਹਿ ਪੇਖਿ ਮਹਾਂ ਦੁਖ ਪਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਮਮ
ਸਾਧਨ ਕੋ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਨ ਹਿਰਦੈ ਹਿਤਾਵਈ ।।੫੧੩।।

ਜਲ ਸੈ ਨਿਕਾਸਿ ਮੀਨੁ ਰਾਖੀਐ ਪਟੰਬਰਿ[2] ਮੈ
ਬਿਨੁ ਜਲ ਤਲਫ ਤਜਤ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰਾਨ ਹੈ ।
ਬਨ ਸੈ ਪਕਰ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਰਾਖੀਐ ਤਉ
ਬਿਨੁ ਬਨ ਮਨ* ਓਨਮਨੋ ਉਨਮਾਨ[3] ਹੈ ।
ਭਾਮਨੀ[4] ਭਤਾਰਿ ਬਿਛੁਰਤ ਅਤਿ ਛੀਨ ਦੀਨ
ਬਿਲਖ ਬਦਨ ਤਾਹਿ ਭਵਨ[5] ਭਇਆਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਬਿਛੁਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸੈ
ਜੀਵਨ ਜਤਨ ਬਿਨੁ ਸੰਗਤਿ ਨ ਆਨ ਹੈ ।।੫੧੪।।

ਜੈਸੇ ਟੂਟੇ ਨਾਗਬੇਲ ਸੈ ਬਿਦੇਸ ਜਾਤਿ
ਸਲਲਿ ਸੰਜੋਗ ਚਿਰੰਕਾਲ ਜੁਗਵਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੂੰਜ ਬਚਰਾ ਤਿਆਗ ਦਿਸੰਤਰਿ ਜਾਤਿ
ਸਿਮਰਨ ਚਿਤਿ ਨਿਰਬਿਘਨ ਰਹਤ ਹੈ ।
ਗੰਗੋਦਿਕ ਜੈਸੇ ਭਰਿ ਭਾਂਜਨ ਲੈ ਜਾਤਿ ਜਾਤ੍ਰੀ
ਸੁਜਸੁ ਅਧਾਰ ਨਿਰਮਲ ਨਿਬਹਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਅੰਤਰਿ ਸਿਖ
ਸਬਦੁ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਧਿਆਨ ਕੈ ਜੀਅਤ ਹੈ ।।੫੧੫।।

ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਪਵਨੁ ਕਵਨ ਗੁਨ ਚੰਦਨ ਸੈ
ਬਿਨੁ ਮਲਿਆਗਰ ਪਵਨ ਕਤ ਬਾਸਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਬੈਦ ਅਵਖਦ ਗੁਨ ਗੋਪਿ ਹੋਤ
ਅਵਖਦ[6] ਬਿਨੁ ਬੈਦ ਰੋਗਹਿ ਨ ਗ੍ਰਾਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਬੋਹਿਥ ਨ ਪਾਰਿ[7] ਪਰੈ ਖੇਵਟ‡ ਸੈ
ਖੇਵਟ‡ ਬਿਹੂਨ ਕਤ ਬੋਹਿਥ ਬਿਸ੍ਵਾਸੁ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ ਗੰਮ ਨ ਪਰਮਪਦੁ
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।।੫੧੬।।

---

[1]ਅਪਦਾ (ਪ, ਯ) [2]'ਅ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਪਟੰਤਰਿ' ਹੈ । [3]ਉਮਾਨ (ਪ) [4]ਭਾਨਵੀ (ਯ)
[4]ਭਾਵਨ (ਅ) [6]ਅਵਖੇ (ਪ) [7]ਪਰ (ਪ)

ਜੈਸੇ ਕਾਚੋ ਪਾਰੋ ਖਾਤ ਉਪਜੈ ਬਿਕਾਰ ਗਾਤਿ
ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੈ ਪਿਰਾਤਿ ਮਹਾ ਦੁਖ ਪਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਲਸਨ ਖਾਏ ਮੋਨਿ ਕੈ ਸਭਾ ਮੈ ਬੈਠੇ
ਪ੍ਰਗਟੈ ਦੁਰਗੰਧ ਨਾਹਿ ਦੁਰਤਿ ਦੁਰਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ[1] ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨਿ ਸੰਗਮ ਕੈ ਮਾਖੀ ਲੀਲੇ
ਹੋਤ ਉਕਲੇਦ ਖੇਦੁ ਸੰਕਟੁ ਸਹਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਪਰਚੇ ਪਿੰਡ ਸਿਖਨ ਕੀ ਭਿਖਿਆ[2] ਖਾਏ
ਅੰਤਕਾਲ ਭਾਰੀ ਹੋਇ ਜਮਲੋਕ ਜਾਈਐ ।।੫੧੭।।

ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਬਰਖਤ [ਹਰਖਤਿ][3] ਹੈ ਕ੍ਰਿਸਾਨਿ
ਬਿਲਖ ਬਦਨ ਲੋਧਾ ਲੋਨ ਗਰਿ ਜਾਤਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਰਫੁਲਤ ਹੁਇ ਸਕਲ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਸੁਕਤ ਜਵਾਸੋ ਆਕ ਮੂਲ ਮੁਰਝਾਤ[4] ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਖੇਤ ਸਰਵਰ ਪੂਰਨ ਕਿਰਖ ਜਲ
ਊਚ ਥਲ ਕਾਲਰ ਨ ਜਲ ਫਲਨਾਤ[5] ਹੈ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਗੁਰਸਿਖ ਰਿਦੈ
ਸਾਕਤ ਸਕਤਿ ਮਤਿ ਸੁਨਿ ਸਕੁਚਾਤ[6] ਹੈ ।।੫੧੮।।

ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਰਵਤ ਅਨੇਕ ਰਵਨੀ ਸਹੇਤ[7]
ਸਕਲ ਸਪੂਤੀ[8] ਏਕ ਬਾਂਝ ਨ ਸੰਤਾਨ ਹੈ ।
ਸੀਚਤ ਸਲਿਲ ਜੈਸੇ ਸਫਲ ਸਕਲ[9] ਦ੍ਰੁਮ
ਨਿਹਫਲ ਸੇਂਬਲ ਸਲਿਲ ਨਿਰਬਾਨਿ ਹੈ ।
ਦਾਦਰ ਕਮਲ ਜੈਸੇ ਏਕ ਸਰਵਰ ਬਿਖੈ,
ਉਤਮ ਅਉ ਨੀਚ ਕੀਚ ਦਿਨਕਰਿ ਧਿਆਨ[10] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਹੈ ਸਕਲ ਜਗੁ
ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਬਾਂਸ ਉਨਮਾਨ ਹੈ ।।੫੧੯।।

ਜੈਸੇ ਬਛੁਰਾ ਬਿਲਲਾਤ ਮਾਤ ਮਿਲਬੇ[11] ਕਉ
ਬੰਧਨ ਕੈ ਬਸਿ ਕਛੁ ਬਸੁ ਨ ਬਸਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਿਗਾਰੀ ਚਾਹੈ ਭਵਨ ਗਵਨ ਕੀਓ
ਪਰ ਬਸਿ ਪਰੇ ਚਿਤਵਤ ਹੀ ਬਿਹਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਰਹਨੀ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਮ ਸਨੇਹੁ ਚਾਹੇ
ਲਾਜ ਕੁਲ ਅੰਕਸ ਕੈ ਦੁਰਬਲ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨ ਸਰਨਿ ਸੁਖ ਚਾਹੈ[12] ਸਿਖੁ
ਆਗਿਆ ਬਧ ਰਹਤ ਬਿਦੇਸ ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ।।੫੨੦।।

---

[1]ਜੈਸੇ ਤਉ (ਪ) [2]ਭਿਖਿਯਾ [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [4]ਉਰਝਾਤ (ਲ)
[5]ਠਹਰਾਤ (ਯ, ਲ) [6]ਸੁਕਚਾਤ (ਲ) [7]ਹੇਤ (ਲ) [8]ਪੂਤੀ (ਯ) [9]ਸਕਲ ਜਲ (ਯ) [10]ਧਯਾਨ (ਲ)
[11]ਮਿਲੇਬੇ [12]ਚਾਹੀ (ਲ)

ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਅਪਵਾਦ ਬਾਦ
ਬਲਛਲ ਬੰਚ ਪਰਪੰਚ ਹੀ ਕਮਾਤ ਹੈ ।
ਮਿਤ੍ਰ ਗੁਰ ਸ੍ਵਾਮ ਦ੍ਰੋਹ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ
ਗੋਬਧ ਬਧੂ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਬੰਸ ਬਿਪ੍ਰ ਘਾਤ ਹੈ ।
ਰੋਗ ਸੋਗ ਹੁਇ ਬਿਓਗ ਆਪਦਾ ਦਰਿਦ੍ਰ ਛਿਦ੍ਰ
ਜਨਮੁ ਮਰਨ ਜਮਲੋਕ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਕ੍ਰਿਤਘਨ ਬਿਸਿਖ ਬਿਖਿਆਦੀ[1] ਕੋਟਿ ਦੋਖੀ ਦੀਨ
ਅਧਮ ਅਸੰਖ ਮਮ ਰੋਮ ਨ ਪੁਜਾਤ ਹੈ ।੫੨੧।।

ਬੇਸ੍ਵਾ ਕੇ ਸਿੰਗਾਰ ਬਿਬਿਚਾਰ ਕੋ ਨ ਪਾਰੁ ਪਾਈਐ
ਬਿਨੁ ਭਰਤਾਰ ਕਾਕੀ ਨਾਰ ਕੈ ਬੁਲਾਈਐ ।
ਬਗੁ ਸੇਤ ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰਿ ਖਾਤ ਕੇਤੇ ਕੋ
ਮੋਨਿ ਗਹਿ ਧਿਆਨੁ[2] ਧਰੇ ਜੁਗਤ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਭਾਂਡ ਕੀ ਭੰਡਾਈ ਬੁਰਵਾਈ ਨ ਕਹਤ ਆਵੈ
ਅਤਿ ਹੀ ਢਿਠਾਈ ਸੁਕਚਤ ਨ ਲਜਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਮਮ
ਅਧਮ ਅਨੇਕ ਏਕ ਰੋਮ ਨ ਪੁਜਾਈਐ ।।੫੨੨।।

ਜੈਸੇ ਚੋਰ ਚਾਹੀਐ ਚੜਾਇਓ ਸੂਰੀ ਚਉਬਟਾ ਮੈ
ਚੁਹਟੀ ਲਗਾਇ ਛਾਡੀਐ ਤਉ ਕਹਾ ਮਾਰ ਹੈ ।
ਖੋਟਸਾਰੀਓ ਨਿਕਾਰਿਓ ਚਾਹੀਐ ਨਗਰ ਹੂੰ ਸੈ
ਤਾਕੀ ਓਰ ਮੋਰ ਮੁਖ ਬੈਠੇ ਕਹਾ ਆਰ ਹੈ ।
ਮਹਾਂ ਬਜ੍ਰ ਭਾਰੁ ਡਾਰਿਓ ਚਾਹੀਐ ਜਉ ਹਾਥੀ ਪਰ
ਤਾਹਿ ਸਿਰ ਛਾਰ ਕੇ ਉਡਾਏ ਕਹਾਂ ਭਾਰ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਤਤਿ ਪਤਿ ਕੋਟ ਨ ਪਾਸੰਗ ਭਰਿ
ਮੋਹਿ ਜਮਡੰਡ ਅਉ ਨਰਕ ਉਪਕਾਰ ਹੈ ।।੫੨੩।।

ਜਉ[3] ਪੈ ਚੋਰੁ ਚੋਰੀ ਕੈ ਬਤਾਵੈ ਹੰਸ ਮਾਨਸਰ
ਛੂਟਿ ਕੈ ਨ ਜਾਇ ਘਰਿ ਸੂਰੀ ਚਾੜਿ ਮਾਰੀਐ ।
ਬਾਟ ਮਾਰ ਬਟਵਾਰੋ ਬਗੁ ਮੀਨ ਜਉ ਬਤਾਵੈ
ਤਤਖਨ ਤਾਤਕਾਲ ਮੂੰਡ ਕਾਟਿ ਡਾਰੀਐ ।
ਜਉ ਪੈ ਪਰਦਾਰਾ ਭਜਿ ਮ੍ਰਿਗਨ ਬਤਾਵੈ
ਬਿਟੁਕਾਨ ਨਾਕ ਖੰਡ ਡੰਡ ਨਗਰ ਨਿਕਾਰੀਐ ।
ਚੋਰੀ ਬਟਵਾਰੀ ਪਰਨਾਰੀ ਕੈ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਮਮ
ਨਰਕ ਅਰਕਸੁਤ ਡੰਡ ਦੇਤ ਹਾਰੀਐ ।।੫੨੪।।

---

[1]ਬਿਖਿਆਪਦੀ (ਪ) ਬਿਖਾਦੀ (ਲ) [2]ਧਜਾਨ (ਲ) [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਚਉ' ਹੈ ।

ਜਾਤ ਹੈ ਜਗਤ੍ਰ ਜੈਸੇ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਨਮਿਤ
ਮਾਝ ਹੀ ਬਸਤ ਬਗ ਮਹਿਮਾ ਨ੍ਰਜਾਨੀ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਾਸਕਰਿ[1] ਜਗਮਗ ਜੋਤ
ਉਲੂ ਅੰਧ ਕੰਧ ਬੁਰੀ ਕਰਨੀ ਕਮਾਨੀ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਬਸੰਤ ਸਮੈ ਸਫਲ ਬਨਾਸਪਤੀ
ਨਿਹਫਲ ਸੇਂਬਲ ਬਡਾਈ ਉਰ ਆਨੀ ਹੈ[2] ।
ਮੋਹ[3] ਗੁਰ ਸਾਗਰ ਮੈ ਚਾਖਿਓ ਨਹੀ ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ
ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਜੁਗਤ ਬਕਬਾਨੀ ਹੈ ॥੫੨੫॥

ਜੈਸੇ ਗਜਰਾਜ ਗਾਜਿ ਮਾਰਤ ਮਨੁਖ ਸਿਰਿ
ਡਾਰਤ[4] ਹੈ ਛਾਰ ਤਾਹਿ ਕਹਤ ਅਰੋਗ ਜੀ ।
ਸੂਆ ਜਿਉ ਪਿੰਜਰ ਮੈ ਕਹਤ ਬਨਾਇ ਬਾਤੈ
ਪੇਖ ਸੁਨ ਕਹੈ ਤਾਹਿ ਰਾਜ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜੋਗ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਸੁਖ ਸੰਪਤਿ ਮਾਇਆ ਮਦੋਨ ਪਾਪ ਕਰੈ
ਤਾਹਿ ਕਹੈ ਸੁਖੀਆ ਰਮਤ ਰਸ ਭੋਗ ਜੀ ।
ਜਤੀ ਸਤੀ ਅਉ ਸੰਤੋਖੀ ਸਾਧਨ[5] ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੈ
ਉਲਟੋਈ ਗਿਆਨ[6] ਧਿਆਨ[7] ਹੈ ਅਗਿਆਨ ਲੋਗ ਜੀ ॥੫੨੬॥

ਸਵੈਯਾ[8] ਜਉ ਗਰਬੈ ਬਹੁ ਬੂੰਦ ਚਿਤੰਤਰਿ
ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਧ ਸੋਭ[9] ਨਹੀਂ ਪਾਵੈ ।
ਜਉ ਬਹੁ ਉਡੈ ਖਗ ਧਾਰ ਮਹਾ ਬਲ
ਪੇਖ ਅਕਾਸ ਰਿਦੈ ਸੁਕਚਾਵੈ ।
ਜਿਉ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪ੍ਰਚੰਡ ਬਿਲੋਕਤ
ਗੂਲਰ ਜੰਤ ਉਡੰਤ ਲਜਾਵੈ ।
ਤੂੰ ਕਰਤਾ[10] ਹਮ ਕੀਏ ਤਿਹਾਰੇ ਜੀ
ਤੋ ਪਹਿ ਬੋਲਨ ਕਿਉ ਬਨਿ ਆਵੈ ॥੫੨੭॥

ਤੋਸੋ ਨ ਨਾਥੁ ਅਨਾਥ ਨ ਮੋਸਰਿ
ਤੋਸੋ ਨ ਦਾਨੀ[11] ਨ ਮੋਸੋ ਭਿਖਾਰੀ ।
ਮੋਸੋ ਨ* ਦੀਨੁ ਦਇਆਲੁ ਨ ਤੋਸਰਿ
ਮੋਸੋ ਅਗਿਆਨੁ ਨ ਤੋਸੋ ਬਿਚਾਰੀ ।
ਮੋਸੋ ਨ* ਪਤਤਿ ਨ ਪਾਵਨਿ ਤੋਸਰਿ
ਮੋਸੋ ਬਿਕਾਰੀ ਨ ਤੋਸੋ ਉਪਕਾਰੀ ।
ਮੋਰੇ ਹੈ ਅਵਗੁਨ ਤੂ ਗੁਨ[12] ਸਾਗਰ
ਜਾਤ ਰਸਾਤਲ ਓਟ ਤਿਹਾਰੀ ॥੫੨੮॥

---

[1]ਭਾਗਕਰਿ (ਲ) [2]ਐ (ਜ) [3]ਤੈਸੇ ਮੋਹ (ਪ) [4]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਡਾਰਜ' ਹੈ । [5]ਸਾਧ (ਜ) [6]ਗਜਾਨ (ਲ) [7]ਧਜਾਨ (ਲ) [8]ਸੁੈਯਾ (ਜ) [9]ਸੋਭਾ (ਲ) [10]ਕਰਤ (ਪ) [11]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਦਾਨ' ਹੈ । [12]ਗਨ (ਪ)

ਕਵਿਤੁ[1] ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ ਕੀ ਚਪਲ ਗਤਿ
ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਪਾਰ ਅਗਮ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ।
ਤਹ ਨ ਪਾਵਕ ਪਵਨ ਜਲ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਅਕਾਸ
ਨਾਹਿ ਸਸਿ ਸੂਰ ਉਤਪਤਿ ਨ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ।
ਨਾਹਿ ਪਰਕਿਰਤਿ ਬਿਰਤਿ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ਗਿਆਨ[2]
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਨਹਿ[3] ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾ[4] ਸੇਵਕ ਉਨਮਾਨ ਅਨਹਦ ਪਰੈ
ਨਿਰਾਲੰਬ ਸੁੰਨ ਮੈ ਨ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥੫੨੯॥

ਜੈਸੇ ਅਹਿਨਿਸਿ ਮਦਿ ਰਹਤ ਭਾਂਜਨ ਬਿਖੈ
ਜਾਨਤ ਨ ਮਰਮੁ ਕਿਧਉ ਕਵਨ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬੇਲੀ ਭਰਿ ਭਰਿ ਬਾਂਟਿ ਦੀਜੀਅਤ ਸਭਾ
ਪਾਵਤ ਨ ਭੇਦੁ ਕਛੁ ਬਿਧਿ ਨ ਬੀਚਾਰੀ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦਿਨਪ੍ਰਿਤ ਮਦੁ ਬੇਚਤ ਕਲਾਲ ਬੈਠੋ
ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨਈ ਦਰਬ ਹਿਤਿਕਾਰੀ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਬਦੁ ਕੋ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹਿ ਗਾਵਤ ਹੈ
ਬਿਰਲੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਰਸੁ ਪਦੁ ਅਧਿਕਾਰੀ[5] ਹੈ ॥੫੩੦॥

ਤਿਨੁ ਤਿਨੁ ਮੇਲਿ ਜੈਸੇ ਛਾਨਿ ਛਾਈਅਤ ਪੁਨ
ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ ਭਸਮ ਕਰਤ ਹੈ ।
ਸਿੰਧ ਕੇ ਕਨਾਰ ਬਾਲੂ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਾਲਕ ਰਚਤ ਜੈਸੇ
ਲਹਰਿ ਉਮਗਿ ਭਏ ਧੀਰ ਨ ਧਰਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਨ ਬਿਖੈ[6] ਮਿਲ ਬੈਠਤ ਅਨੇਕ ਮ੍ਰਿਗ
ਏਕ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਗਾਜੇ ਰਹਿਓ ਨ ਪਰਤ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦੁ ਅਰੁ ਸੁਰਤਿ ਧਿਆਨ[7] ਗਿਆਨ[2]
ਪ੍ਰਗਟੇ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਸਗਲ ਰਹਤ ਹੈ ॥੫੩੧॥

ਚੰਦਨ ਕੀ ਬਾਰਿ ਜੈਸੇ ਦੀਜੀਅਤ ਬਬੂਰੁ ਦ੍ਰੁਮ
ਕੰਚਨ ਸੰਪਟ ਮਧਿ ਕਾਚੁ ਗਹਿ ਰਾਖੀਐ ॥
ਜੈਸੇ ਹੰਸ ਪਾਸਿ ਬੈਠਿ ਬਾਇਸੁ ਗਰਬ ਕਰੈ
ਮ੍ਰਿਗ ਪਤਿ ਭਵਨੁ ਮੈ ਜੰਬਕ[8] ਭਲਾਖੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਗਰਧਬ ਗਜ ਪ੍ਰਤਿ ਉਪਹਾਸ ਕਰੈ
ਚਕਵੈ ਕੋ ਚੋਰ ਡਾਂਡੇ ਦੂਧ ਮਦ[9] ਮਾਖੀਐ ।
ਸਾਧਨ ਦੁਰਾਇਕੈ ਅਸਾਧ ਅਪਰਾਧ ਕਰੈ
ਉਲਟੀਐ ਚਾਲ ਕਲੀਕਾਲ ਭ੍ਰਮ ਭਾਖੀਐ ॥੫੩੨॥

---

[1]ਕਬਿਤ (ਲ) [2]ਗਜਾਨ (ਲ) [3]ਨਾਹਿ (ਯ) ਮਹਿ (ਲ) [4]ਨ (ਪ,ਅ) [5]ਹਿਤਕਾਰੀ (ਯ) [6]ਵਿਖੈ (ਯ)
[7]ਧਜਾਨ (ਲ) [8]ਜੰਭੁਕ (ਲ) [9]ਮਧ (ਲ) ਮਾਦ (ਪ)

ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਲੋਚਨ ਬਿਲੋਕੀਐ ਨ ਰੂਪ ਰੰਗਿ
ਸ੍ਰਵਨ ਬਿਹੂੰਨ ਰਾਗ ਨਾਦ ਨ* ਸੁਨੀਜੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਜਿਹਬਾ ਨ ਉਚਰੈ ਬਚਨ ਅਰ
ਨਾਸਕਾ ਬਿਹੂੰਨ ਬਾਸ ਬਾਸਨਾ ਨ ਲੀਜੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਕਰ ਕਰਿ ਸਕੈ ਨ ਕਿਰਤ ਕ੍ਰਮ
ਚਰਨ ਬਿਹੂੰਨ ਭਉਨ ਗਉਨ[1] ਕਤ ਕੀਜੀਐ ।
ਅਸਨ[2] ਬਸਨ ਬਿਨੁ ਧੀਰਜੁ ਨ ਧਰੈ ਦੇਹ
ਬਿਨੁ ਗੁਰਸਬਦ ਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ ਪੀਜੀਐ ।।੫੩੩।।

ਜੈਸੇ ਫਲ ਸੈ ਬਿਰਖ ਬਿਰਖੁ ਸੈ ਹੋਤ ਫਲ
ਅਤਿਭੁਤਿ ਗਤਿ ਕਛੁ ਕਹਨੁ ਨ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਾਸੁ ਬਾਵਨ ਮੈ ਬਾਵਨ‡ ਹੈ ਬਾਸੁ ਬਿਖੈ
ਬਿਸਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੋਊ ਮਰਮੁ ਨ ਪਾਵੈ ਜੀ ।
ਕਾਸਟਿ[3] ਮੈ ਅਗਨਿ ਅਗਨਿ ਮੈ ਕਾਸਟਿ ਹੈ
ਅਤਿ ਅਸਚਰਜੁ ਹੈ ਕਉਤਕ ਕਹਾਵੈ ਜੀ ।
ਸਤਿਗੁਰ[4] ਮੈ ਸਬਦ ਸਬਦ ਮੈ ਸਤਿਗੁਰ ਹੈ
ਨਿਰਗੁਨ[5] ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਮਝਾਵੈ ਜੀ ।।੫੩੪।।

ਜੈਸੇ ਤਿਲਿ ਬਾਸੁ ਬਾਸੁ ਲੀਜੀਅਤਿ ਕੁਸਮ ਸੈ
ਤਾਂਤੇ ਹੋਤ ਹੈ ਫੁਲੇਲਿ ਜਤਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ[6] ਅਉਟਾਇ ਦੂਧ ਜਾਵਨ ਜਮਾਇ ਮਥਿ
ਸੰਜਮੁ ਸਹਤਿ ਘ੍ਰਿਤਿ ਪ੍ਰਗਟਿ[7] ਕੈ ਮਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਕੂਆ ਖੋਦ ਕੈ ਬਸੁਧਾ ਧਸਾਇ ਕੌਰੀ
ਲਾਜੁ ਕੈ ਬਹਾਇ ਡੋਲਿ ਕਾਢਿ ਜਲੁ ਆਨੀਐ ।।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਤੈਸੇ ਭਾਵਨੀ[8] ਭਗਤਿ ਭਾਇ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ।।੫੩੫।।

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਰਿਤਾ ਜਲੁ ਕਾਸਟਹਿ[9] ਨ ਬੋਰਤ
ਕਰਤ ਚਿਤ ਲਾਜ ਅਪਨੋਈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਰਤ ਸੁਤ ਅਨਿਕ ਇਆਨਪਨ
ਤਊ ਨ ਜਨਨੀ ਅਵਗੁਨ ਉਰਧਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਰੰਨ ਸੂਰ ਪੂਰਨ ਪਰਤਗਿਆ[10] ਰਾਖੈ
ਲਖ ਅਪਰਾਧ ਕੀਏ ਮਾਰਿ ਨ ਬਿਡਾਰਿਓ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਰਮ ਗੁਰ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਗਤਿ
ਸਿਖਨ ਕੋ ਕਿਰਤ ਕਰਮੁ ਕਛੂ[11] ਨ ਬੀਚਾਰਿਓ ਹੈ ।।੫੩੬।।

---

[1]ਗਵਨ (ਅ) [2]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਸਨ' ਹੈ । [3]ਜੈਸੇ ਕਾਸਟਿ (ਪ) [4]ਤੈਸੇ ਸਤਿਗੁਰ (ਪ) [5]ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਨ (ਪ) [6]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਤ' ਹੈ । [7]ਪ੍ਰਗਟਾਇ (ਲ) [8]'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਭਾਵਨ' ਹੈ। [9]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਕਾਸਟਿ' ਹੈ । [10]ਪ੍ਰਤਗਜਾ (ਲ) [11]ਕਛੁ (ਘ,ਲ)

ਜੈਸੇ ਜਲ ਧੋਏ ਬਿਨੁ[1] ਅੰਬਰ ਮਲੀਨ ਹੋਤ
ਬਿਨੁ ਤੇਲ ਮੇਲੇ ਜੈਸੇ ਕੇਸ ਹੂੰ ਭਇਆਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਮਾਂਜੇ ਦਰਪਨ ਜੋਤਿਹੀਨ ਹੋਤ
ਬਰਖਾ ਬਿਹੂੰਨ ਜੈਸੇ ਖੇਤ ਮੈ ਨ ਧਾਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ[2] ਬਿਨੁ ਦੀਪਕੁ ਭਵਨੁ ਅੰਧਕਾਰ ਹੋਤ
ਲੋਨੇ ਘ੍ਰਿਤਿ ਬਿਨੁ ਜੈਸੇ ਭੋਜਨ ਸਮਾਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਬਿਨੁ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਖ
ਮਿਟਤ ਨ ਭੈ ਭਰਮ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਹੈ ।।੫੩੭।।

ਜੈਸੇ ਮਾਂਝ ਬੈਠੇ ਬਿਨੁ ਬੋਹਿਥਾ ਨ ਪਾਰ ਪਰੈ
ਪਾਰਸ ਪਰਸੈ ਬਿਨੁ ਧਾਤ ਨ ਕਨਿਕ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਗੰਗਾ ਨ ਪਾਵਨ ਆਨ ਜਲੁ ਹੈ
ਨਾਰ ਨ ਭਤਾਰਿ ਬਿਨੁ ਸੁਤ ਨ ਅਨਿਕ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਨੁ ਬੀਜਿ[3] ਬੋਏ ਨਿਪਜੈ ਨ ਧਾਨੁ[4] ਧਾਤ੍ਰਾ
ਸੀਪ ਸ੍ਵਾਂਤਬੂੰਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਾ ਨ ਮਾਨਕ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਸਰਨਿ ਗੁਰ ਭੇਟੇ ਬਿਨੁ*
ਜਨਮ ਮਰਨ ਮੇਟਿ ਜਨ ਨ ਜਨ ਕਹੈ ।।੫੩੮।।

ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਹੈ ਮੰਜਾਰ ਕਰਉ ਨ ਅਹਾਰ ਮਾਸ
ਮੂਸਾ ਦੇਖਿ ਪਾਛੈ ਦਉਰੇ ਧੀਰ ਨ ਧਰਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕਊਆ ਰੀਸ ਕੈ ਮਰਾਲ[5] ਸਭਾ ਜਾਇ ਬੈਠੇ
ਛਾਡਿ ਮੁਕਤਾਹਲ[6] ਦੁਰਗੰਧ ਸਿਮਰਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮੋਨਿ ਗਹਿ[7] ਸਿਆਰ ਕਰਤ ਅਨੇਕ ਜਤਨ
ਸੁਨਤ ਸਿਆਰ ਭਾਖਿਆ ਰਹਿਓ ਨ ਪਰਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਧਨ ਦੂਖ ਨਾ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਮਨ
ਕਹਤ ਕੈ ਛਾਡਿਓ ਚਾਹੈ ਟੇਵ ਨ ਟਰਤ ਹੈ ।।੫੩੯।

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ[8] ਪੁਰਾਨ ਕੋਟਾਨਿ ਬਖਾਨ[9] ਬਹੁ
ਭਾਗਵਤ ਬੇਦ ਬਿਆਕਰਨ[10] ਗੀਤਾ ।
ਸੇਸ ਮਰਜੇਸ ਅਖਲੇਸ ਸੁਰ ਮਹੇਸ ਮੁਨ
ਜਗਤੁ ਅਰ ਭਗਤਿ ਸੁਰ ਨਰ ਅਤੀਤਾ ।
ਗਿਆਨ[11] ਅਰ ਧਿਆਨ[12] ਉਨਮਾਨ ਉਨਮਨ ਉਕਤਿ
ਰਾਗ ਨਾਦਿ ਦਿਜ ਸੁਰਮਤਿ ਨੀਤਾ ।
ਅਰਧ ਲਗ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰਸਬਦ ਅਖਰ ਮੇਕ
ਅਗਮ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਮੀਤਾ ।।੫੪੦।।

---

[1]ਬਿਨਾ (ਲ) [2]ਜੈਸੇਂ (ਲ) [3]ਬੀਜੇ (ਅ, ਪ) [4]ਧਾਨ ਧਾਨ (ਪ) [5]ਮਾਰਾਲ (ਪ) [6]ਮੁਕਤਹਲ (ਪ)
[7]ਗਹੇ (ਖ) [8]ਮੋ ੋਆ ਛੰਦ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ (ਲ) [9]ਬਰਖਾਨ (ਲ) [10]ਬਯਾਕਰਨ (ਲ) [11]ਗਯਾਨ (ਲ)
[12]ਧਯਾਨ (ਲ)

ਦਰਸਨੁ[1] ਦੇਖਿਓ ਦੇਖਿਓ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰੁ ਕਹੈ
ਕਵਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਉ[2] ਮਨ* ਦਰਸ ਸਮਾਈਐ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਸੁਨਿਓ ਸੁਨਿਓ ਸਭ ਕੋਊ ਕਹੈ
ਕਵਨ ਸੁਰਤਿ ਸੁਨਿ ਅਨਤ ਨ ਧਾਈਐ ।
ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਜਪਤ ਜਗਤ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜੀਹ
ਕਵਨ ਜੁਗਤ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ।
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਰਬੰਗ ਹੀਨ
ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਗੁਰ ਮੂੜ ਸਮਝਾਈਐ ॥੫੪੧॥

ਜੈਸੇ ਖਾਂਡ ਖਾਂਡ ਕਹੈ ਮੁਖਿ ਨਹੀ ਮੀਠਾ ਹੋਇ
ਜਬ ਲਗ ਜੀਭ ਸ੍ਵਾਦ ਖਾਂਡੁ ਨਹੀਂ ਖਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਤ ਅੰਧੇਰੀ ਮੈ ਦੀਪਕ ਦੀਪਕ ਕਹੈ ।
ਤਿਮਰ ਨ ਜਾਈਂ ਜਬ ਲਗ ਨ ਜਰਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਗਿਆਨ ਗਿਆਨ ਕਹੈ ਗਿਆਨ ਹੂ ਨ ਹੋਤ ਕਛੁ
ਜਬ ਲਗੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਅੰਤਰਿ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਕਹੈ† ਗੁਰਧਿਆਨ ਹੂ ਨ ਪਾਵਤ
ਤਬ ਲਗੁ[3] ਗੁਰਦਰਸ ਜਾਇ ਨ ਸਮਾਈਐ ॥੫੪੨॥

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਾਨ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਿਰੰਚ ਬਿਆਸ[4]
ਨੇਤ ਨੇਤ ਨੇਤ ਸੁਕ ਸੇਖ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ਹੈ ।
ਸਿਉ ਸਨਕਾਦਿ ਨਾਰਦਾਇਕ ਰਖੀਸੁਰਾਦਿ
ਸੁਰ ਨਰ ਨਾਥ ਜੋਗ ਧਿਆਨ[5] ਮੈ ਨ ਆਇਓ ਹੈ ।
ਗਿਰ ਤਰ ਤੀਰਥ ਗਵਨ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਬ੍ਰਤ
ਹੋਮ ਜਗ ਭੋਗ ਨਈਬੇਦ ਕੈ ਨ ਪਾਇਓ ਹੈ ।
ਅਸ ਵਡਭਾਗਿ ਮਾਇਆ ਮਧਿ ਗੁਰਸਿਖਨ ਕਉ
ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਰੂਪ ਹੁਇ ਦਿਖਾਇਓ ਹੈ ॥੫੪੩॥

ਬਾਹਰ ਕੀ ਅਗਨਿ ਬੂਝਤ ਜਲ ਸਰਤਾ ਕੈ
ਨਾਉ ਮੈ ਜਉ ਅਗਨਿ ਲਾਗੈ* ਕੈਸੈ ਕੈ ਬੁਝਾਈਐ ।
ਬਾਹਰ ਸੈ ਭਾਗਿ ਓਟ ਲੀਜੀਅਤ ਕੋਟ ਗੜ
ਗੜ ਮੈ ਜਉ ਲੂਟਿ ਲੀਜੈ ਕਹੋ ਕਤ ਜਾਈਐ ।
ਚੋਰਨ ਕੈ ਤ੍ਰਾਸ ਜਾਇ ਸਰਨਿ ਗਹੈ ਨਰਿੰਦ
ਮਾਰੈ ਮਹੀਪਤਿ ਜੀਉ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਚਾਈਐ ।
ਮਾਇਆ ਡਰ ਡਰਪਤ ਹਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਜਾਵੈ
ਤਹਾ ਜਉ ਮਾਇਆ ਬਿਆਪੈ ਕਹਾ ਠਹਰਾਈਐ ॥੫੪੪॥

---

[1]ਕਬਿੱਤ, ਦਰਸਨ (ਲ) [2]'ਅ' 'ਪ' ਤੇ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਉ ਕਹੈ' ਹੈ । [3]ਜਉ ਲਉ (ਲ)
[4]ਬਿਜਾਸ (ਲ) [5]ਧਜਾਨ (ਲ)

ਸਰਪ ਕੈ ਤ੍ਰਾਸ ਸਰਨਿ ਗਹੈ ਖਗਪਤਿ ਜਾਇ*
ਤਹਾ ਜਉ ਸਰਪ ਗ੍ਰਾਸੈ[1] ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਜੀਜੀਐ ।
ਜੰਬਕ ਸੈ ਭਾਗਿ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਕੀ ਸਰਨਿ ਗਹੈ
ਤਹਾਂ ਜਉ ਜੰਬਕ ਹਰੈ ਕਹੋ ਕਹਾਂ ਕੀਜੀਐ ।
ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਕੈ ਚਾਂਪੈ ਜਾਇ ਸਰਨਿ ਸਮੇਰ ਸਿੰਧ
ਤਹਾਂ ਜਉ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਦਹੈ ਕਾਹਿ ਦੋਸੁ ਦੀਜੀਐ ।
ਕਰਮ ਭਰਮ ਕੈ ਸਰਨਿ ਗੁਰਦੇਵ ਗਹੈ
ਤਹਾਂ ਨ ਮਿਟੈ ਕਰਮੁ ਕਉਨ ਓਟ ਲੀਜੀਐ ॥੫੪੫॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਕਲ ਨਿਧਿ ਪੂਰਨ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਿਖੈ
ਹੰਸ ਮਰਜੀਵਾ ਨਿਹਚੈ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਪਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਪਰਬਤ ਹੀਰਾ ਮਾਨਕ ਪਾਰਸ ਸਿਧ
ਖਨਵਾਰਾ ਖਨਿ ਜਗਿ ਪ੍ਰਗਟਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਨ ਬਿਖੈ ਮਲਿਆਗਰ ਸੋਂਧਾ ਕਪੂਰ
ਸੋਂਧ ਕੈ ਸੁਬਾਸੀ ਸੁਬਾਸ ਬਿਹਸਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਬਾਨੀ ਬਿਖੈ ਸਕਲ ਪਦਾਰਥ ਹੈ
ਜੋਈ ਜੋਈ ਖੋਜੈ ਸੋਈ ਸੋਈ ਨਿਪਜਾਵਹੀ ॥੫੪੬॥

ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਦੀਰਘ ਸਮਾਨਿ ਲਘੁ ਜਾਵਦੇਕ
ਜਨਨੀ ਭਗਨੀ* ਸੁਤਾ ਰੂਪ ਕੈ ਨਿਹਾਰੀਐ ।
ਪਰ ਦਰਬਾਂ ਸਹਿ ਗਊ ਮਾਸ ਤੁਲਿ [ਜਾਨਿ][2] ਰਿਦੈ
ਕੀਜੈ ਨ ਸਪਰਸੁ ਅਪਰਸ ਸਿਧਾਰੀਐ ।
ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਨਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਓਤਿਪੋਤਿ
ਅਵਗੁਨੁ ਗੁਨੁ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨ ਬੀਚਾਰੀਐ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਮਨ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ
ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਦੂਖਨਾ ਨਿਵਾਰੀਐ ॥੫੪੭॥

ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਖਗ ਜਾਤ ਉਡਿ ਬਿਰਖ ਸੈ
ਬਹੁਰਿ ਆਇ ਬੈਠਤ ਬਿਰਖ ਹੀ ਮੈ ਆਇਕੈ ।
ਚੀਟੀ ਚੀਟਾ ਬਿਲ ਸੈ ਨਿਕਸਿ ਧਰ ਗਵਨ ਕੈ
ਬਹੁਰਿਓ ਪੈਸਤ ਜੈਸੇ ਬਿਲ ਹੀ ਮੈ ਜਾਇਕੈ ।
ਲਰਕੈ ਲਰਿਕਾ ਰੂਠਿ ਜਾਤ ਤਾਤ ਮਾਤ ਸਨ
ਭੂਖ ਲਾਗੈ ਤਿਆਗੈ ਹਠ ਆਵੈ ਪਛੁਤਾਇ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਗ੍ਰਿਹ ਤਿਆਗਿ ਭਾਗਿ ਜਾਤ ਉਦਾਸ ਬਾਸ
ਆਸਰੋ[3] ਤਕਤ ਪੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਕੋ ਧਾਇਕੈ ॥੫੪੮॥

---

[1]ਗ੍ਰਸੇ (ਲ) [2]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਲੁਪਤ ਹੈ । [3]ਕੇਵਲ ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਕੋ' ਹੈ ।

ਕਾਹੂ ਦਸਾਕੇ ਪਵਨ ਗਵਨ ਕੈ ਬਰਖਾ ਹੈ
ਕਾਹੂ ਦਸਾਕੇ[1] ਪਵਨ ਬਾਦਰ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ।
ਕਾਹੂ ਜਲ ਪਾਨ ਕੀਏ ਰਹਤ ਅਰੋਗ ਦੇਹੀ
ਕਾਹੂ ਜਲ ਪਾਨ ਬਿਆਪੈ ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਕਾਹੂ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਅਗਨਿ ਪਾਕ ਸਾਕ ਸਿਧਿ ਕਰੈ
ਕਾਹੂ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਅਗਨਿ ਭਵਨੁ ਜਰਾਤ ਹੈ ।
ਕਾਹੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਹੁਇ
ਕਾਹੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਜਮੁਪੁਰਿ ਜਾਤ ਹੈ ॥੫੪੯॥

ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਮੇਲ ਖੇਲ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਕੈ ਪਤੰਗੁ
ਦੀਪਕ ਪ੍ਰਗਾਸ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਹੂ ਸਮਾਵਈ ।
ਸਹਜ ਸੰਜੋਗ ਅਰੁ ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਬਿਖੈ†
ਜਲ ਮਿਲਿ ਬਿਛੁਰਤ ਮੀਨ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵਈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਥਕਤ ਚਕਤ ਹੋਇ
ਸਬਦਬੇਧੀ[2] ਕੁਰੰਗ ਜੁਗਤਿ ਜਤਾਵਈ ।
ਮਿਲਿ ਬਿਛੁਰਤ ਅਰੁ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ[3]
ਕਪਟ ਸਨੇਹ[4] ਸਨੇਹੀ ਨ ਕਹਾਵਈ ॥੫੫੦॥

ਦਰਸਨ ਦੀਪ ਦੇਖਿ ਹੋਇ ਨ ਮਿਲੈ ਪਤੰਗੁ
ਪਰਚਾ ਬਿਹੂੰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਨ ਕਹਾਵਈ ।
ਸੁਨਤ ਸਬਦ ਧੁਨਿ ਹੋਇ ਨ ਮਿਲਤ ਮ੍ਰਿਗ
ਸਬਦਸੁਰਤਿ ਹੀਨੁ ਜਨਮੁ ਲਜਾਵਈ ।
ਗੁਰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਚਾਤ੍ਰਿਕੁ ਨ ਹੋਇ ਮਿਲੈ
ਰਿਦੈ ਨ ਬਿਸਵਾਸੁ ਗੁਰਦਾਸ ਹੁਇ ਨ ਹੰਸਾਵਈ ।
ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ[5] ਧਿਆਨ[6]
ਏਕ ਟੇਕ ਸਿਖ ਜਲ ਮੀਨ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵਈ ॥੫੫੧॥

ਉਤਮ ਮਧਿਮ ਅਰੁ ਅਧਮ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਜਗੁ
ਆਪਨੋ[7] ਸੁਅੰਨੁ ਕਾਹੂ ਬੁਰੋ ਤਉ ਨ ਲਾਗਿ ਹੈ ।
ਸਭ ਕੋਊ ਬਨਜੁ ਕਰਤ ਲਾਭ ਲਭਤ ਕਉ
ਆਪਨੋ ਬਿਉਹਾਰੁ[8] ਭਲੋ ਜਾਨਿ ਅਨਰਾਗਿ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਇਸਟੈ ਚਾਹਤ ਸਭੈ
ਅਪਨੇ ਪਹਰੇ ਸਭ ਜਗਤੁ[9] ਸੁਜਾਗਿ ਹੈ ।
ਸੁਅੰਨੁ ਸਮਰਥ[10] ਭਏ ਬਨਜੁ ਬਿਕਾਨੇ ਜਾਨੈ
ਇਸਟ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਅੰਤਿਕਾਲਿ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ ਹੈ ॥੫੫੨॥

---

[1]ਦਸਾਕੋ (ਪ) [2]ਹੋਇ ਸਬਦ ਬੇਧੀ (ਅ,ਲ) [3]ਲਿਪ (ਲ) [4]ਸਨੇਹ ਕੈ (ਯ,ਲ) [5]ਗਿਗਆਨ (ਲ) [6]ਧਿਆਨ (ਲ)
[7]ਅਪਨੋ (ਪ,ਯ) [8]ਬਿਚਾਰ (ਲ) [9]ਜਗਤੁ (ਯ) [19]ਸਮਥ (ਯ,ਅ)

ਆਪਨੋ ਸੁਅੰਨੁ ਸਭ ਕਾਹੂਐ ਸੁੰਦਰ ਲਾਗੈ
ਸਫਲੁ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੰਸਾਰ ਮੈ ਸਰਾਹੀਐ ।
ਆਪਨੋ ਬਨਜੁ ਬੁਰੋ ਲਾਗਤ ਨ ਕਾਹੂ ਰਿਦੈ
ਜਾਦਿ[1] ਜਗੁ ਭਲੋ ਕਹੈ ਸੋਈ ਤਉ ਬਿਸਾਹੀਐ ।
ਆਪਨੋ ਕਰਮੁ ਕੁਲਾ ਧਰਮ ਕਰਤ ਸਭੈ
ਉਤਮ ਕਰਮੁ ਲੋਗ ਬੇਦ ਅਵਗਾਹੀਐ ।
ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ ਸਬ[2] ਕੋਊ ਕਹੈ
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸੁ ਰਾਖੈ ਸੋਈ ਗੁਰ ਚਾਹੀਐ । ੫੫੩॥

ਸ੍ਵੈਯਾ

ਬੇਦ ਬਿਰੰਚਿ ਬਿਚਾਰੁ ਨ ਪਾਵਤ
ਚਕ੍ਰਿਤ ਸੇਖ ਸਿਵਾਦਿ ਭਏ ਹੈ ।
ਜੋਗ ਸਮਾਧਿ ਅਰਾਧਤ ਨਾਰਦ
ਸਾਰਦ ਸੁਕ੍ਰ ਸਨਾਤ ਨਏ ਹੈ ।
ਆਦਿ ਅਨਾਦਿ ਅਗਾਧਿ ਅਗੋਚਰ
ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨ ਜਾਪ ਜਏ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਮੇਵ ਸੁਸੰਗਤਿ
ਪੈਰੀ ਪਏ ਭਾਈ ਪੈਰੀ ਪਏ ਹੈ ॥੫੫੪॥

ਕਬਿਤੁ

ਜੈਸੇ ਮਧੁਮਾਖੀ ਸੀਚਿ[3] ਸੀਚਿ[3] ਕੈ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰੈ
ਹਰੈ ਮਧੁ [4]ਆਇ ਤਾਕੇ[4] ਮੁਖਿ ਛਾਰੁ ਡਾਰਿ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਛ ਹੇਤ ਗਊ ਸੰਚਤ ਹੈ ਖੀਰੁ ਤਾਹਿ
ਲੇਤ ਹੈ ਅਹੀਰੁ ਦੁਹਿ ਬਛਰੇ ਖਲਾਰੇ†* ਬਿਡਾਰ ਕੈ
ਜੈਸੇ ਧਰ[5] ਖੋਦਿ ਖੋਦਿ ਕਰਿ ਬਿਲ ਸਾਜੈ ਮੂਸਾ
ਪੈਸਤ ਸਰਪੁ ਧਾਇ ਖਾਇ ਤਾਹਿ ਮਾਰਿ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਕੋਟ ਪਾਪ ਕਰਿ ਮਾਇਆ ਜੋਰਿ ਜੋਰਿ ਮੂੜ
ਅੰਤਕਾਲਿ ਛਾਡਿ ਚਲੈ ਦੋਨੋ ਕਰਿ ਝਾਰਿ ਕੈ ॥੫੫੫॥

ਜੈਸੇ ਅਨਿਕ ਫਨੰਗ ਫਨਗ੍ਰ ਭਾਰ ਧਰਨ ਧਾਰੀ
ਤਾਹੀ[6] ਗਿਰਵਰਧਰ[7] ਕਹੈ ਕਉਨ ਬਡਾਈ ਹੈ ।
ਜਾਕੋ ਏਕ ਬਾਵਰੋ ਬਿਸੁ ਨਾਮੁ ਨਾਥੁ ਕਹਾਵੈ
ਤਾਹਿ ਬ੍ਰਿਜਨਾਥ ਕਹੇ ਕਉਨ ਅਧਿਕਾਈ ਹੈ ।
ਅਨਿਕ ਅਕਾਰ[8] ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬ੍ਰਿਥਾਰੇ[9]
ਤਾਹਿ ਨੰਦ ਨੰਦਨ ਕਹੇ ਕਉਨ ਬਡਾਈ[10] ਹੈ ।
ਜਾਨਤ ਉਸਤਤਿ ਕਰਤ ਨਿੰਦਿਆ ਅੰਧ ਮੂੜ
ਐਸੇ ਅਰਾਧਬੇ ਤੇ ਮੋਨਿ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ ॥੫੫੬॥

---

[1]ਜਾਹਿ (ਯ, ਲ) [2]ਜਬ (ਯ, ਲ) [3]ਸੰਚਿ ਸੰਚਿ (ਯ) ਸੀਚ ਸੀਚ (ਲ) [4]'ਪ' ਆਧਾਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਆਤ ਬਤਾਕੋ' ਹੈ, 'ਅ' ਵਿਚ 'ਆਬ ਤਾਕੈ' ਹੈ । [5]ਸਰਿ (ਲ) [6]ਤਾਹਿ [7]ਗਿਰਧਰ (ਲ) [8]ਆਕਾਰ (ਅ, ਪ) [9]ਬਿਥਾਰੇ (ਪ) [10]ਸੋਭਤਾਈ (ਯ)

ਕਬਿੱਤ ਜੈਸੇ ਤੌ[1] ਕੰਚਨੈ ਪਾਰੋ ਪਰਸਤ ਸੋਖ ਲੇਤ
ਅਗਨਿ ਮੈ ਡਾਰੇ ਪੁਨ[2] ਪਾਰੋ ਉਡ ਜਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਲਗ[3] ਅੰਬਰ ਮਲੀਨ ਹੋਤ
ਸਾਬਨ ਸਲਿਲ ਮਿਲਿ ਨਿਰਮਲ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਅਹਿ ਗ੍ਰਸੇ ਬਿਖ ਬਯਾਪਤ[4] ਸਗਲ ਅੰਗ[5]
ਮੰਤ੍ਰ ਕੈ ਬਿਖੈ ਬਿਕਾਰ ਸਭ ਸੁ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਾਯਾ[6] ਮੋਹ ਕੈ ਬਿਮੋਹਤ ਮਗਨ ਮਨ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਮਾਯਾ[6] ਮੂਲ ਮੁਰਝਾਤ ਹੈ ॥੫੫੭॥

ਜੈਸੇ ਪਾਟ ਚਾਕੀ ਕੇ ਨ[7] ਮੂੰਡ ਕੇ ਉਠਾਏ ਜਾਤ
ਕਲਾ ਕੀਏ ਲੀਏ ਜਾਤ ਐਂਚਤ ਅਚਿੰਤ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਗਜ ਕੇਹਰ ਨ ਬਲ ਕੀਏ ਬਸ ਹੋਤ
ਜਤਨ ਕੈ ਆਨੀਅਤ ਸਮਤ ਸਮਤ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਸਰਿਤਾ ਪ੍ਰਬਲ ਦੇਖਤ ਭਯਾਨ ਰੂਪ
ਕਰਦਮ[8] ਚੜ੍ਹ[9] ਪਾਰ ਉਤਰੈ ਤੁਰਤ ਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਬਹੁ ਬਿਖਮ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਜਲ ਜਲ ਜਾਇ ਕਤ ਹੀ ॥੫੫੮॥

ਜੈਸੇ ਤੌ[10] ਮਰਾਲ ਮਾਲ ਬੈਠਤ ਹੈ ਮਾਨਸਰ
ਮੁਕਤਾ ਅਮੋਲ ਖਾਇ ਖਾਇ ਬਿਗਸਾਤ ਹੈਂ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[10] ਸੁਜਨ ਮਿਲ[11] ਬੈਠਤ ਹੈਂ ਪਾਕਸਾਲ
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿੰਜਨਾਦਿ ਰਸ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਯਾ ਮਿਲ[11] ਬੈਠਤ ਅਨੇਕ ਪੰਛੀ
ਖਾਇ ਫਲ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ਸੁਹਾਤ ਹੈਂ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਿਲ[11] ਬੈਠਤ ਧਰਮਸਾਲ
ਸਹਜ ਸਬਦਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਘਾਤ ਹੈਂ ॥੫੫੯॥

ਜੈਸੇ ਬਨਤਾ[12] ਬਚਿਤ੍ਰ ਅਭਰਨ ਸਿੰਗਾਰ ਸਜਿ
ਭੇਟਤ[13] ਭਤਾਰ ਚਿਤ ਬਿਮਲ ਅਨੰਦ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਸਰੁਵਰ[14] ਪਰਿਫੁਲਤ ਕਮਲ ਦਲ
ਮਧੁਕਰ ਮੁਦਤ ਮਗਨ ਮਕਰੰਦ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਚਿਤ ਚਾਹਤ ਚਕੋਰ ਦੇਖ[15] ਧਯਾਨ[16] ਧਰੈ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਰਨ ਅਚਵਤ ਹਿਤ ਚੰਦ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗਾਯਬੋ[17] ਸੁਨਾਯਬੋ[18] ਸੁਸਬਦ ਸੰਗਤ ਮੈਂ
ਮਾਨੋ[19] ਦਾਨ ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ ਪਾਪ ਮੂਲ ਕੰਦ ਹੈ ॥੫੬੦॥

---

[1]ਤੌ [2]ਪੁਨਿ [3]ਲਾਗਿ [4]ਬਿਆਪਤ [5]ਅੰਗਿ [6]ਮਾਇਆ [7]ਨਾ [8]"ਸੁਧ ਪਾਠ 'ਕਿਰਵਮੇ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਕਰਦਮ' ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।" ਉਧ੍ਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ) (ਟੀਕਾਕਾਰ ਤੇ ਸੰਪਾ)., ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ : ਦੂਜਾ ਸਤੰਬ, ਪਹਿਲਾ ਸੰਸ; ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1940, ਪੰਨਾ 2. [9]ਚੜ੍ਹਿ [10]ਤਉ [11]ਮਿਲਿ [12]ਬਨਿਤਾ [13]ਭੇਤਤ [14]ਸਰਵਰੁ [15]ਦੇਖਿ [16]ਧਿਆਨ [17]ਗਾਇਬੋ [18]ਸੁਨਾਇਬੋ [19]ਅਨੋ

ਜੈਸੇ ਕਿਰਤਾਸ ਗਰ ਜਾਤ ਜਲ ਬੂੰਦ ਪਰੀ
ਘ੍ਰਿਤ ਸਨਬੰਧ ਜਲ ਮਧ ਸਾਵਧਾਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਕੋਟ[1] ਭਾਰਤੂਲ ਤਨਕ ਚਿਨਗ ਜਰੈ
ਤੇਲ ਮੇਲ ਦੀਪਕ ਮੈਂ ਬਾਤੀ ਬਿਦਮਾਨ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਲੋਹੋ ਬੂਡ ਜਾਤ ਸਲਲ[2] ਮੈਂ ਡਾਰਤ ਹੀ
ਕਾਸਟ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗੰਗ ਸਾਗਰ ਨ ਮਾਨ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਜਮ ਕਾਲ ਬਜਾਲ[3] ਸਗਲ ਸੰਸਾਰ ਗ੍ਰਾਸੈ
ਸਤਿਗੁਰ ਭੇਟਤ ਹੀ ਦਾਸਨ ਦਸਾਨ ਹੈ ॥੫੬੧॥

ਜੈਸੇ ਖਾਂਡ ਚੂਨ ਘ੍ਰਿਤ ਹੋਤ ਘਰ ਬਿਖੈ ਪੈ
ਪਾਹੁਨਾ ਕੇ ਆਏ ਪੂਰੀ ਕੈ ਖੁਵਾਇ ਖਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਚੀਰ ਹਾਰ ਮੁਕਤਾ ਕਨਕ ਆਭਰਨ ਪੈ
ਬਜਾਹੁ[4] ਕਾਜ ਸਾਜਿ ਤਨ ਸੁਜਨ ਦਿਖਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਹੀਰਾ ਮਾਨਿਕ ਅਮੋਲ ਹੋਤ ਹਾਟ ਹੀ ਮੈਂ
ਗਾਹਕੈ ਦਿਖਾਇ ਬਿਤਤਾ ਬਿਸੇਖ ਪਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਬਾਨੀ[5] ਲਿਖ ਪੋਥੀ ਬਾਂਧਿ ਰਾਖੀਅਤ
ਮਿਲ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੜਿ ਸੁਨਿ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥੫੬੨॥

ਜੈਸੇ ਨਰਪਤਿ ਬਨਿਤਾ ਅਨੇਕ ਬਜਾਹਤ[6] ਹੈ
ਜਾਕੇ ਸੁਤ ਜਨਮ ਹ੍ਵੈ ਤਾਂਹੀ ਗ੍ਰਿਹ ਰਾਜ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦਧ[7] ਬੋਹਥ ਬਹਾਇ ਦੇਤ ਚਹੂੰ ਓਰ
ਜੋਈ ਪਾਰ ਪਹੁੰਚੈ ਪੂਰਨ ਸਭ ਕਾਜ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਖਾਨ ਖਨਤ ਅਨੰਤ ਖਨਵਾਰੋ ਖੋਜੈ
ਹੀਰਾ ਹਾਥ ਆਵੈ ਜਾਂਕੈ ਤਾਂਕੇ ਬਾਜੁ ਬਾਜ[8] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਨਵਤਨ ਅਉ ਪੁਰਾਤਨ ਪੈ
ਜਾਂ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਟਾਛ ਤਾਂਕੇ ਛਬਿ ਛਾਜ ਹੈ ॥੫੬੩॥

ਜੈਸੇ ਬੀਰਾਰਾਧੀ ਮਿਸਟਾਨ ਪਾਨ ਆਨ ਕਹੁ[9]
ਖੁਵਾਵਤ ਮੰਗਾਇ ਮਾਂਗੈ ਆਪ ਨਾਹੀ ਖਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦ੍ਰ_ਮ ਸਫਲ[10] ਫਲਤ ਫਲ ਖਾਤ ਨਾਂਹਿ
ਪਥਕ[11] ਪਖੇਰੂ ਤੋਰ ਤੋਰ[12] ਲੇ ਜਾਤ ਹੈਂ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[13] ਸਮੁੰਦ੍ਰ[14] ਨਿਧਿ ਪੂਰਨ ਸਕਲ ਬਿਧ[15]
ਹੰਸ ਮਰਜੀਵਾ ਹੇਰ[16] ਕਾਢਤ ਸੁਗਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਨਿਹਕਾਮ ਸਾਧ ਸੋਭਤ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੇਤ ਸੁੰਦਰ[17] ਸੁਗਾਤ ਹੈ ॥੫੬੪॥

---

[1]ਕੋਟਿ [2]ਸਲਿਲ [3]ਬਿਆਲ [4]ਬਿਆਹੁ [5]ਗੁਰਬਾਣੀ [6]ਬਿਆਹਤ [7]ਦਧਿ [8]ਬਾਜਿ [9]ਕਉ [10]ਸਫੁਲ
[11]ਪੰਥਕ [12][ਤੋਰ] [13]ਤਉ [14]ਸਮੁੰਦਰ [15]ਬਿਧਿ [16]ਹੇਰਿ [16]ਸੁੰਦਰੁ

ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਜੋਤ[1] ਲਿਵ ਲਾਗੈ ਚਲੇ[2] ਜਾਤ ਸੁਖ
ਗਹੇ ਕਰ ਦੁਚਿਤੁ ਹ੍ਵੈ[3] ਭਟਕਾ ਸੇ[4] ਭੇਟ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦਧ ਕੂਲ ਬੈਠ ਮੁਕਤਾ ਚੁਨਤ ਹੰਸ
ਪੈਰਤ ਨ ਪਾਵੈ ਪਾਰ ਲਹਰ ਲਪੇਟ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨ੍ਰਿਖ[5] ਅਗਨਿ ਕੈ ਮਧਯ[6] ਭਾਵ ਸਿਧ ਹੋਤ
ਨਿਕਟ ਬਿਕਟ ਦੁਖ ਸਹਸਾ ਨ ਮੇਟ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਬਦ ਸਨੇਹ ਕੈ ਪਰਮਪਦ
ਮੂਰਤ[7] ਸਮੀਪ ਸਿੰਘ ਸਾਪ ਕੀ ਅਖੇਟ ਹੈ ॥੫੬੫॥

ਸ੍ਵਾਮਿ ਕਾਜ ਲਾਗ ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਸੇਵਕ ਜੈਸੇ
ਨਰਪਤਿ ਨਿਰਖ[8] ਸਨੇਹ ਉਪਜਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਪੂਤ ਚੋਚਲਾ ਕਰਤ ਪਿਤਾ ਬਿਦਯਮਾਨ[9]
ਦੇਖਿ ਦੇਖਿ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ[10] ਆਨੰਦ ਬਢਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਪਾਕਸਾਲਾ ਮਧਿ ਬਿੰਜਨ ਪਰੋਸੈ ਨਾਰਿ
ਪਤਿ ਖਾਤ[11] ਪਯਾਰ[12] ਕੈ ਪਰਮ ਸੁਖ ਪਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਸੁਨਤ ਸ੍ਰੋਤਾ ਸਾਵਧਾਨ
ਗਾਵੈ ਰੀਝ ਗਾਯਨ[13] ਸਹਜ[14] ਲਿਵ ਲਾਵਹੀ ॥੫੬੬॥

ਜੈਸੇ ਪੇਖੈ ਸ੍ਯਾਮ[15] ਘਟਾ ਗਗਨ ਘਮੰਡ ਘੋਰ
ਮੋਰ ਔ[16] ਪਪੀਹਾ ਸੁਭ ਸਬਦ ਸੁਨਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[17] ਬਸੰਤ ਸਮੈ ਮੌਲਤ ਅਨੇਕ ਆਂਬ
ਕੋਕਲਾ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਬਚਨ ਸੁਨਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਪਰਫੁਲਤ ਕਮਲ ਸਰੁਵਰੁ[18] ਵਿਖੈ
ਮਧੁਪ ਗੁੰਜਾਰਤ ਅਨੰਦ ਉਪਜਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਪੇਖ[19] ਸ੍ਰੋਤਾ ਸਾਵਧਾਨਹ ਗਾਇਨ ਗਾਵੈ
ਪ੍ਰਗਟੈ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਹੀ ॥੫੬੭॥

ਜੈਸੇ ਅਹਿ ਨਿਸ ਅੰਧਿਆਰੀ ਮਣਿ[20] ਕਾਢ ਰਾਖੈ
ਕ੍ਰੀੜਾ ਕੈ ਦੁਰਾਵੈ ਪੁਨ[21] ਕਾਹੂ ਨ ਦਿਖਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਰ ਨਾਰ[22] ਕਰ[23] ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ
ਹੋਤ ਪਰਭਾਤ[24] ਤਨ ਛਾਦਨ ਛੁਪਾਵਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਅਲ[25] ਕਮਲ ਸੰਪਟ ਅਚਵਤ ਮਧ
ਭੋਰ ਭਏ ਜਾਤ ਉਡ ਨਾਤੋ ਨ ਜਨਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਿਖ ਉਠ ਬੈਠਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜੋਗ
ਸਭ ਸੁਧਾ[26] ਰਸ[27] ਚਾਖ[28] ਸੁਖ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵਹੀ ॥੫੬੮॥

---

[1]ਜੋਤ [2]ਚਲੇ [3]ਹੁਇ [4]ਸੋ [5]ਨਿਰਿਖ [6]ਮਧਿ [7]ਮੂਰਤਿ [8]ਨਿਰਖਿ [9]ਬਿਦਿਮਾਨ [10]ਨ [11]ਖਾਰ
[12]ਪਿਆਰ [13]ਗਾਇਨ [14]ਸਹਜਿ [15]ਸਿਆਮ [16]ਅਉ [17]ਤਉ [18]ਸਰਵਰੁ [19]ਪੇਖਿ [20]ਮਨਿ [21]ਪੁਨਿ
[22]ਨਾਰਿ [23]ਕਰਿ [24]ਪ੍ਰਭਾਤ [25]ਅਲਿ [26]ਸੁਭਾ [27]ਰਸੁ [28]ਚਾਖਿ

ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਪ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਖੇਲ ਜੈਸੇ
ਪਾਛੈ ਬਧੂ ਜਠਨ ਸੈ ਗਰਭ ਸਮਾਵਹੀ ।
ਪੂਰਨ[1] ਅਧਾਨ ਭਏ ਸੋਵੈ ਗੁਰਜਨ ਬਿਖੈ
ਜਾਗੈ ਪਰਸੂਤ ਸਮੈ ਸਭਨ ਜਗਾਵਹੀ ।
ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਖਾਨ ਪਾਨ ਮੈ ਸੰਜਮ ਕਰੈ
ਤਾਂਤੇ ਸੁਤ ਸੰਮ੍ਰਥ[2] ਹ੍ਵੈ[3] ਸੁਖਹ ਦਿਖਾਵਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਭੇਟਤ ਭੈ ਭਾਇ ਸਿਖ ਸੇਵਾ ਕਰੈ
ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਸਬਦ[4] ਕਮਾਵਹੀ ॥੫੬੯॥

ਜੈਸੇ ਅਨੁਚਰ ਨਰਪਤ[5] ਕੀ ਪਛਾਨੈਂ ਭਾਖਾ
ਬੋਲਤ ਬਚਨ ਖਿਨ ਬੂਝ[6] ਬਿਨ[7] ਦੇਖ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਜੌਹਰੀ ਪਰਖ ਜਾਨਤ ਹੈ ਰਤਨ ਕੀ
ਦੇਖਤ ਹੀ ਕਹੈ ਖਰੌ ਖੋਟੌ[8] ਰੂਪ ਰੇਖ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਖੀਰ ਨੀਰ ਕੋ ਨਿਬੇਰੋ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਹੰਸ
ਰਾਖੀਐ ਮਿਲਾਇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕੈ ਸਰੇਖ ਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਬਦ ਸੁਨਤ ਪਹਿਚਾਨੈ ਸਿਖ
ਆਨ ਬਾਨੀ ਕ੍ਰਿਤਮੀ ਨ ਗਨਤ ਹੈ ਲੇਖ ਹੀ ॥੫੭੦॥

ਬਾਯਸ[9] ਉਡਹ[10] ਬਲ ਜਾਉ ਬੇਗ ਮਿਲੌ ਪੀਯ[11]
ਮਿਟੈ ਦੁਖ ਰੋਗ ਸੋਗ ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ ਕੋ ।
ਅਵਧ ਬਿਕਟ ਕਟੈ ਕਪਟ ਅੰਤਰ ਪਟ
ਦੇਖਉ ਦਿਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਸਹਜ ਸੰਜੋਗ ਕੋ ।
ਲਾਲ ਨ ਆਵਤ ਸੁਭ ਲਗਨ ਸਗਨ ਭਲੇ
ਹੋਇ ਨ ਬਿਲੰਬ ਕਛੁ ਭੇਦ ਬੇਦ ਲੋਕ[12] ਕੋ ।
ਅਤਿਹਿ ਆਤੁਰ ਭਈ ਅਧਿਕ ਔਸੇਰ ਲਾਗੀ
ਧੀਰਜ ਨ ਧਰੌ ਖੋਜੋ ਧਾਰਿ ਭੇਖ ਜੋਗ ਕੋ ॥੫੭੧॥

ਅਗਨਿ ਜਰਤ, ਜਲ ਬੂਡਤ, ਸਰਪ ਗ੍ਰਸਹਿ
ਸਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਿ ਘਾਤ ਹੈ ।
ਬਿਰਥਾ ਅਨੇਕ ਅਪਦਾ ਅਧੀਨ ਦੀਨ ਗਤਿ
ਗ੍ਰੀਖਮ ਔ ਸੀਤ[13] ਬਰਖ ਮਾਹਿ ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ।
ਗੋ, ਦ੍ਵਿਜ, ਬਧੂ, ਬਿਸ੍ਵਾਸ, ਬੰਸ, ਕੋਟਿ ਹਤਜਾ[14]
ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਦੋਖ ਬਸ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋਰ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਸੋਧ
ਪੀਯ[15] ਕੇ ਬਿਛੋਹ ਪਲ ਏਕ ਨ ਪੁਜਾਤ ਹੈ ॥੫੭੨॥

---

[1]ਪੂਲਨ [2]ਸਮਰਥ [3]ਹੁਇ [4]ਸਬਕ [5]ਨਰਪਤਿ [6]ਬੂਝਿ [7]ਬਿਨ [8]ਖੋਟੈ [9]ਬਾਇਸ [10]ਉਡਰ [11]ਪੀਅ
[12]ਲੋਗ [13]ਸਤਿ [14]ਹਤਿਆ [15]ਪੀਅ

ਪੂਰਨਿ ਸਰਦ ਸਸਿ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕਹੈ
ਮੇਰੇ ਜਾਨੇ ਬਰ ਬੈਸੰਤਰ ਕੀ ਉਕ ਹੈ ।
ਅਗਨ[1] ਅਗਨ ਤਨ ਮਧਜ[2] ਚਿਨਗਾਰੀ ਛਾਡੈ
ਬਿਰਹ ਉਸਾਸ ਮਾਨੋ ਫੰਨਗ ਕੀ ਫੂਕ ਹੈ ।
ਪਰਸਤ ਪਾਵਕ ਪਖਾਨ ਫੂਟ ਟੂਟ[3] ਜਾਤ
ਛਾਤੀ ਅਤਿ ਬਰਜਨ ਹੋਇ[4] ਦੋਇ ਟੂਕ ਹੈ ।
ਪੀਯ[5] ਕੇ ਸਿਧਾਰੇ ਭਾਰੀ ਜੀਵਨ ਮਰਨ ਭਏ
ਜਨਮ ਲਜਾਯੋ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਚਿਤ ਚੂਕ[6] ਹੈ ॥੫੭੩॥

ਬਿਨ ਪ੍ਰਿਯ[7] ਸਿਹਜਾ ਭਵਨ ਆਨ ਰੂਪ ਰੰਗ
ਦੇਖੀਐ ਸਕਲ ਜਮਦੂਤ ਭੈ ਭਯਾਨ ਹੈ ।
ਬਿਨ[8] ਪ੍ਰਿਯ ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਗਜਾਨ[9] ਆਨ ਕਥਾ
ਲਾਗੈ ਤਨ ਤੀਛਨ ਦੁਸਹ ਉਰ ਬਾਨ ਹੈ ।
ਬਿਨ[8] ਪ੍ਰਿਯ ਅਸਨ ਬਸਨ ਅੰਗ ਅੰਗ ਸੁਖ
ਬਿਖਯਾ[10] ਬਿਖਮੁ ਔ ਬੈਸੰਤਰ ਸਮਾਨ ਹੈ ।
ਬਿਨ[8] ਪ੍ਰਿਯ ਮਾਨੋ ਮੀਨ ਸਲਲ[11] ਅੰਤਰਗਤ[12]
ਜੀਵਨ ਜਤਨ ਬਿਨ[8] ਪ੍ਰੀਤਮ ਨ ਆਨ ਹੈ[13] ॥੫੭੪॥

ਪਾਇ ਲਾਗ[14] ਲਾਗ[14] ਦੂਤੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਤ ਹੁਤੀ
ਮਾਨ ਮਤੀ ਹੋਇ ਕਾਹੂ ਮੁਖ ਨ ਲਗਾਵਤੀ ॥
ਸਜਨੀ ਸਕਲ ਕਹਿ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਨਿਤ
ਸੀਖ ਦੇਤਿ ਹੁਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਰ ਨਸਾਵਤੀ ।
ਆਪਨ ਮਨਾਇ ਪ੍ਰਿਆ ਟੇਰਤ ਹੈ ਪ੍ਰਿਆ ਪ੍ਰਿਆ
ਸੁਨ ਸੁਨ ਮੋਨ ਗਹਿ ਨਾਯਕਾ[15] ਕਹਾਵਤੀ ।
ਬਿਰਹ ਬਿਛੋਹ ਲਗ ਪੂਛਤ ਨ ਬਾਤ ਕੋਊ
ਬ੍ਰਿਥਾ ਨਾ ਸੁਨਤ ਠਾਢੀ ਦ੍ਵਾਰਿ ਬਿਲਲਾਵਤੀ ॥੫੭੫॥

ਯਾਹੀ ਮਸਤਕ ਪੇਖ[16] ਰੀਝਤ ਕੇ ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥ
ਹਾਥ ਆਪਨੈ ਬਨਾਇ ਤਿਲਕ ਦਿਖਾਵਤੇ[71] ।
ਯਾਹੀ ਮਸਤਕ ਧਾਰਿ ਹਸਤ ਕਮਲ ਪ੍ਰਿਯ
ਪ੍ਰੇਮ ਕਥਿ ਕਥਿ[18] ਕਹਿ ਮਾਨਨ[19] ਮਨਾਵਤੇ ।
ਯਾਹੀ ਮਸਤਕ ਨਾਹੀ ਨਾਹੀ ਕਰਿ ਭਾਗਤੀ ਹੀ
ਧਾਇ ਧਾਇ ਹੇਤ ਕਰਿ ਉਰਹਿ ਲਗਾਵਤੇ ।
ਸੋਈ ਮਸਤਕ ਧੁਨਿ ਧੁਨਿ ਪੁਨ ਰੋਇ ਉਠੋਂ
ਸੁਪਨੇ[20] ਹੂ ਨਾਥ ਨਾਹਿ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵਤੇ ॥੫੭੬॥

---

[1]ਅਗਨਿ [2]ਮਧਿ [3]ਟੂਟ [4]ਹੁਇ [5]ਪੀਅ [6]ਚੂਕ [7]ਪ੍ਰਿਅ [8]ਬਿਨੁ [9]ਗਿਆਨ [10]ਬਿਖਿਅ [11]ਸਲਿਲ [12]ਗਤਿ [13][ਹੈ] [14]ਲਾਗਿ [15]ਨਾਇਕਾ [16]ਪੇਖਿ [17]ਸੁਹਾਵਤੇ [18]ਕਹਿ [19]ਮਾਨਨਿ [20]ਸੁਪਨੇ

ਜੈਸੇ ਤੌ[1] ਪ੍ਰਸੂਤ ਸਮੈ ਸਤ੍ਰ[2] ਕਰਿ ਪ੍ਰਿਐ[3]
ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਪੁਨ[4] ਰਚਤ ਸਿੰਗਾਰੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬੰਦਸਾਲਾ ਬਿਖੈ ਭੂਪਤ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੈ
ਛੂਟਤ ਹੀ ਵਾਹੀ ਸ੍ਵਾਮਿ ਕਾਮਹਿ ਸਮ੍ਹਾਰੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਹਰ ਹਾਇ ਗਾਇ ਸਾਸਨਾ ਸਹਤ[5] ਨਿਤ
ਕਬਹੂੰ ਨ ਸਮਝੈ ਕੁਟੇਵਹਿ ਨ ਡਾਰੈ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਦੁਖ ਦੋਖ ਪਾਪੀ ਪਾਪਹਿ ਤਜਾਗਜੋ[6] ਚਾਹੈ
ਸੰਕਟ ਮਿਟਤ ਪੁਨ[4] ਪਾਪਹਿ ਬੀਚਾਰੈ ਜੀ ॥੫੭੭॥

ਜੈਸੇ ਬੈਲ ਤੇਲੀ ਕੋ ਜਾਨਤ ਕਈ ਕੋਸ ਚਲਜੋ[7]
ਨੈਨ ਉਘਰਤ[8] ਵਾਹੀ ਠੌਰ[9] ਹੀ ਠਿਕਾਨੋ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜੇਵਰੀ ਬਟਤ[10] ਆਂਧਰੋ ਅਚਿੰਤ ਚਿੰਤ
ਖਾਤ ਜਾਤ ਬਛਰੋ ਟਟੇਰੇ ਪਛੁਤਾਨੋ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਲੌ[11] ਧਾਵੈ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ
ਆਵਤ ਨ ਸਾਂਤਿ ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮਤ ਹਿਰਾਨੋ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਸ੍ਵਪਨੰਤਰੁ[12] ਦਿਸੰਤਰ ਬਿਹਾਯ[13] ਗਈ
ਪਹੁੰਚ ਨ ਸਕਜੋ[14] ਤਹਾਂ[15] ਜਹਾਂ ਮੋਹਿ ਜਾਨੋ ਹੈ ॥੫੭੮॥

ਸੁਤਨ ਕੇ ਪਿਤਾ ਅਰ[16] ਭ੍ਰਾਤਨ ਕੇ ਭ੍ਰਾਤਾ ਭਏ
ਭਾਮਨ[17] ਭਤਾਰ ਹੇਤ[18] ਜਨਨੀ ਕੇ ਬਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਬਾਲਕ ਕੈ ਬਾਲ ਬੁਧਿ. ਤਰੁਨ ਮੈ ਤਰੁਨਾਈ
ਬ੍ਰਿਧ ਮੈ ਬ੍ਰਿਧ ਬਿਵਸਥਾ ਬਿਸਥਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਦ੍ਰਿਸਟ ਕੈ ਰੂਪ ਰੰਗ. ਸੁਰਤ ਕੈ ਨਾਦ ਬਾਦ
ਨਾਸਕਾ ਸੁਗੰਧਿ, ਰਸ ਰਸਨਾ ਉਚਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਘਟਿ ਅਵਘਟਿ ਨਟ ਵਟ ਅਦਭੁਤ ਗਤਿ
ਪੂਰਨ ਸਕਲ ਭੂਤ, ਸਭ ਹੀ ਤੈ ਨਜਾਰੇ[19] ਹੈ ॥੫੭੯॥

ਜੈਸੇ ਤਿਲ ਪੀੜ ਤੇਲ ਕਾਢੀਅਤ ਕਸਟੁ ਕੈ
ਤਾਂਤੇ ਹੋਇ ਦੀਪਕ ਜਰਾਏ ਉਜਿਯਾਰੋ[20] ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਿ ਕਾਟੀਐ ਅਜਾ ਕੋ ਤਨ
ਤਾਂਕੀ ਤਾਤ ਬਾਜੈ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਸੋ[21] ਪਜਾਰੋ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਉਟਾਯ[22] ਦਰਪਨ ਕੀਜੈ ਲੋਸ੍ਟ[23] ਸੇਤੀ
ਤਾਤੇ ਕਰ ਗਹਿ ਮੁਖ ਦੇਖਤ ਸੰਸਾਰੋ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਦੂਖ ਭੂਖ ਸੁਧ ਸਾਧਨਾ ਕੈ ਸਾਧ ਭਏ
ਤਾਹੀ ਤੇ ਜਗਤ ਕੋ ਕਰਤ ਨਿਸਤਾਰੋ ਜੀ ॥੫੮੦॥

---

[1]ਤਉ [2]ਸਤ੍ਰ [3]ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਮਾਨੈ ਪ੍ਰਿਅ' ਹੈ । [4]ਪੁਨਿ [5]ਸਹਸ [6]ਤਿਆਗਿ [7]ਚਲਿਓ
[8]ਉਘਾਰਤ [9]ਠਾਉ [10]ਬਟਤੁ [11]ਲਉ [12]ਸੁਪਨੰਤਰਿ [13]ਖਿਹਾਇ [14]ਸਕਿਓ [15]ਤਾਹਾਂ [16]ਅਮੁ
[17]ਭਾਮਨਿ [18]ਹੇਤੁ [19]ਨਿਆਰੇ [20]ਉਜਿਆਰੋ [21]ਸੇ [21]ਉਟਾਇ [23]ਲੋਸਟ

ਜੈਸੇ ਅੰਨਾਦਿ ਆਦਿ ਅੰਤ ਪਰਯੰਤ ਹੋਤ
ਸਗਲ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਆਧਾਰ ਭਯੋ[1] ਤਾਂਹੀ ਸੈਂ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਕਪਾਸ ਤ੍ਰਾਸ ਦੇਤ ਨ ਉਦਾਸ ਕਾਢੈ
ਜਗਤ ਕੀ ਓਟ ਭਏ ਅੰਬਰ ਦਿਵਾਹੀ ਸੈਂ ।
ਜੈਸੇ ਆਪਾ ਖੋਇ ਜਲ ਮਿਲੈ[2] ਸਭਿ ਬਰਨ ਮੈਂ
ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਮਾਨਸ ਤ੍ਰਿਪਤ ਗਤ ਯਾਹੀ ਸੈਂ ।
ਤੈਸੇ ਮਨ ਸਾਧਿ ਸਾਧਿ[3] ਸਾਧਨਾ ਕੈ ਸਾਧ ਭਏ
ਯਾਹੀ ਤੇ ਸਕਲ ਕੌ ਉਧਾਰ, ਅਵਗਾਹੀ ਸੈ ॥੫੮੧॥

ਸੰਗ ਮਿਲਿ ਚਲੈਂ ਨਿਰਬਿਘਨ ਪਹੂਚੈ ਘਰ
ਬਿਛਰੈ ਤੁਰਤ ਬਟਵਾਰੋ ਮਾਰ ਡਾਰ ਹੈਂ ।
ਜੈਸੇ ਬਾਰ ਦੀਏ ਖੇਤ ਛੁਵਤ ਨ ਮ੍ਰਿਗ ਨਰ
ਛੋਡੀ ਭਏ ਮ੍ਰਿਗ ਪੰਖੀ[4] ਖੇਤਹਿ ਉਜਾਰ ਹੈਂ ।
ਪਿੰਜਰਾ ਮੈ ਸੂਆ ਜੈਸੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲੇਤ ਹੇਤੁ
ਨਿਕਸਤਿ ਖਿਨ ਤਾਂਹਿ ਗ੍ਰਸਤ ਮੰਜਾਰ ਹੈ ।
ਸਾਧਸੰਗ[5] ਮਿਲਿ ਮਨ ਪਹੁਚੈ[6] ਸਹਜ ਘਰਿ
ਬਿਚਰਤ ਪੰਚੋ ਦੂਤ ਪ੍ਰਾਨ ਪਰਿਹਾਰ ਹੈਂ ॥੫੮੨॥

ਜੈਸੇ ਤਾਤ ਮਾਤ ਗ੍ਰਿਹ ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਘਨੇ
ਸਕਲ ਨ ਹੋਤ ਸਮਸਰ ਗੁਨ ਗਥ[7] ਜੀ ।
ਚਟੀਆ ਅਨੇਕ ਜੈਸੇ ਆਵੈਂ ਚਟਸਾਲ ਬਿਖੈ
ਪੜਤ ਨ ਏਕਸੇ ਸਰਬ[8] ਹਰ ਕਥ[9] ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਨਦੀ ਨਾਵ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ ਅਨੇਕ ਪੰਥੀ
ਹੋਤ ਨ ਸਮਾਨ ਸਭੈ ਚਲਤ ਹੈਂ ਪਥ[10] ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸ਼ਰਨ[11] ਹੈਂ ਅਨੇਕ ਸਿਖ
ਸਤਿਗੁਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਸਮਰਥ[12] ਜੀ[13] ॥੫੮੩॥

ਜੈਸੇ ਜਨਮਤ ਕੰਨਜਾ[14] ਦੀਜੀਐ ਦਹੇਜ ਘਨੋ[15]
ਤਾਕੇ ਸੁਤ ਆਗੈ ਬਜਾਹੇ[16] ਬਹੁ ਪੁਨ[17] ਲੀਜੀਐ ॥
ਜੈਸੇ ਦਾਮ ਲਾਈਅਤ ਪ੍ਰਥਮ[18] ਬਨਜ ਬਿਖੈ
ਪਾਛੈ ਲਾਭ ਹੋਤ[19] ਮਨ ਸਕੁਚ ਨ ਕੀਜੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਗਊ ਸੇਵਾ ਕੈ ਸਹੇਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀਅਤ
ਸਕਲ ਅਖਾਦ ਵਾਕੋ ਦੂਧ ਦੁਹਿ ਪੀਜੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਅਰਪ ਸਰਨ[20] ਗੁਰ
ਦੀਖਜਾ[21] ਦਾਨ ਲੈ ਅਮਰ ਸਦ ਸਦ ਜੀਜੀਐ ॥੫੮੪॥

---

[1]ਭਇਓ [2]ਮਿਲੇ [3]ਸਾਧ [4]ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ 'ਪੰਥੀ' ਸੀ, 'ਪੰਖੀ' ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਉਕਾਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾ.) ਕਬਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ [5]ਸੰਗੁ [6]ਪਹੁੰਚੇ [7]ਗਥਿ [8][ਸਰਬ] [9]ਕਥਿ [10]ਪਥਿ [11]ਸਰਨਿ [12]ਸਮਰਥਿ [13]ਹੈ [14]ਕੰਨਿਆ [15]ਘਨੇ [16]ਬਿਆਹੇ [17]ਪੁਨਿ [18]ਪ੍ਰਿਥਮ [19]ਹੇਤੁ [20]ਸਰਨਿ [21]ਦੀਖਿਆ

ਜੈਸੇ ਲਾਖ ਕੋਰਿ ਲਿਖਤ ਨ ਕਨ ਭਾਰ ਲਾਗੈ
ਜਾਨਤ ਸੁ ਸੂਮ ਹੋਇ[1] ਜਾਕੈ ਗਨ ਰਾਖੀਐ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਹੈ ਪਾਈਐ ਨ ਅਮਰ ਪਦ
ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਜਿਹ੍ਵਾ[4] ਕੈ ਸੁਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨ ਚਾਖੀਐ ।
ਬੰਦੀਜਨ ਕੀ ਅਸੀਸ ਭੂਪਤ ਨ ਹੋਇ ਕੋਊ
ਸਿੰਘਾਸਨ ਬੈਠੇ ਜੈਸੇ ਚਕ੍ਵੈ ਨ ਭਾਖੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਲਿਖੇ ਸੁਨੇ ਕਹੇ ਪਾਈਐ ਨਾ ਗੁਰਮਤਿ
ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਗੁਰਸਬਦ ਕੀ ਸੁਜੁਕਤ[5] ਨ ਲਾਖੀਐ ।।੫੮੫।।

ਜੈਸੇ ਤਉ ਚੰਪਕ ਬੇਲ[6] ਬਿਬਧ[7] ਬਿਥਾਰ ਚਾਰੁ
ਬਾਸਨਾ ਪ੍ਰਗਟ[8] ਹੋਤ[9] ਫੂਲ ਹੀ ਮੈ ਜਾਇਕੈ ।।
ਜੈਸੇ ਦ੍ਰੁਮ ਦੀਰਘ ਸ੍ਰੂਪ ਦੇਖੀਐ ਪ੍ਰਸਿਧ[10]
ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਹੋਤ ਫਲ ਹੀ ਮੈ ਪੁਨ ਆਇਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਗੁਰ ਗਜਾਨ[11] ਰਾਗ ਨਾਦ ਹਿਰਦੈ ਬਸਤ .
ਕਰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ ਤਾਸ ਰਸਨਾ ਰਸਾਇਕੈ ।।
ਤੈਸੇ ਘਟ ਘਟ ਬਿਖੈ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ
ਜਾਨੀਐ ਪ੍ਰਤਜਛ[12] ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਮਨਾਇਕੈ ।।੫੮੬।।

ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਜੰਤ ਪੂਛੈ ਬੈਦ ਬੈਦ ਪ੍ਰਤਿ
ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਨ ਮਿਟਤ ਰੋਗ ਤੌ[13] ਲੌ[3] ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਭੀਖ ਮਾਂਗਤ ਭਿਖਾਰੀ ਘਰਿ ਘਰਿ ਡੋਲੈ
ਤੌ[13] ਲੌ[3] ਨਹੀਂ ਆਵੈ ਚੈਨ ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਨ ਅਘਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਬਿਰਹਨੀ ਸੌਨ[14] ਸਗਨ ਲਗਨ ਸੋਧੈ
ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਨ ਭਤਾਰ ਭੇਟੈ ਤੌ[13] ਲੌ[3] ਅਕੁਲਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਖੋਜੀ ਖੋਜੈ ਅਲ[15] ਕਮਲ ਕਮਲ ਗਤਿ
ਜੌ[2] ਲੌ[3] ਨ ਪਰਮ ਪਦ ਸੰਪਟ[16] ਸਮਾਤ ਹੈ ।।੫੮੭।।

ਪੇਖਤ ਪੇਖਤ ਜੈਸੇ ਰਤਨ ਪਾਰੁਖੁ[17] ਹੋਤ
ਸੁਨਤ ਸੁਨਤ ਜੈਸੇ ਪੰਡਿਤ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ।
ਸੂੰਘਤ ਸੂੰਘਤ ਸੋਧਾ ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੁਬਾਸੀ ਹੋਤ
ਗਾਵਤ ਗਾਵਤ ਜੈਸੇ ਗਾਇਨ ਗੁਨੀਨ ਹੈ।
ਲਿਖਤ ਲਿਖਤ ਲੇਖ ਜੈਸੇ ਤਉ ਲੇਖਕ ਹੋਤ
ਚਾਖਤ ਚਾਖਤ ਜੈਸੇ ਭੋਗੀ ਰਸੁ ਭੀਨ ਹੈ ।
ਚਲਤ ਚਲਤ ਜੈਸੇ ਪਹੁਚੈ ਠਿਕਾਨੈ[18] ਜਾਇ
ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਗੁਰਸਬਦੁ ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ।।੫੮੮।।

ਜੈਸੇ ਅਲ[15] ਕਮਲ ਕਮਲ ਬਾਸ ਲੇਤ ਫਿਰੈ
ਕਾਹੂੰ[20] ਏਕ ਪਦਮ ਕੈ ਸੰਪਟ ਸਮਾਤ ਹੈ ।

---

[1]ਹੁਇ [2]ਜਉ [3]ਲਉ [4]ਜਿਹਵਾ [5]ਜੁਗਤਿ [6]ਬੇਲਿ [7]ਬਿਬਿਧਿ [8]ਪ੍ਰਗਟਿ [9]ਹੋਤੁ [10]ਪ੍ਰਸਿਧਿ [11]ਗਿਆਨ
[12]ਪ੍ਰਤਛ [13]ਤਉ [14]ਸਉਨ [15]ਅਲਿ [16]ਸੰਪਤ [17]ਪਾਰੁਖ [18]ਠਿਕਾਨੇ [19]ਕਾਹੂ

ਜੈਸੇ ਪੰਛੀ ਬਿਰਖ[1] ਬਿਰਖ ਫਲ ਖਾਤ ਫਿਰੈ
ਬਰਹਨੇ ਬਿਰਖ ਬੈਠੇ ਰਜਨੀ ਬਿਹਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[2] ਬ੍ਯਾਪਾਰੀ[3] ਹਾਟਿ ਹਾਟਿ ਕੈ ਦੇਖਤ ਫਿਰੈ
ਬਿਰਲੈ[4] ਕੀ ਹਾਟਿ ਬੈਠ ਬਨਜ ਲੇ[5] ਜਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਬਦਗੁਰ ਰਤਨ ਖੋਜਤ ਖੋਜੀ
ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਕਾਹੂ ਸੰਗ[6] ਰੰਗ[7] ਲਪਟਾਤ ਹੈ ॥੫੮੯॥

ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦੀਪਤ ਪਤੰਗ ਲੋਟਪੋਟ ਹੋਤ
ਕਬਹੂੰ[8] ਕੈ ਜ੍ਵਾਰਾ ਮੈ ਪਰਤ ਜਰ ਜਾਇ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਖਗ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਚੋਗ ਚੁਗਿ ਆਵੈ ਉਡਿ[9]
ਕਾਹੂ ਦਿਨ ਫਾਸੀ ਫਾਸੈ ਬਹੁਰਯੋ[10] ਨ ਆਇ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਅਲ[11] ਕਮਲ ਕਮਲ ਪ੍ਰਤਿ ਖੋਜੈ ਨਿਤ
ਕਬਹੂੰ[8] ਕਮਲ ਦਲ ਸੰਪਟ ਸਮਾਇ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਬਾਨੀ[12] ਅਵਗਾਹਨ ਕਰਤ ਚਿਤ
ਕਬਹੂੰ[8] ਮਗਨ ਹ੍ਵੈ[13] ਸਬਦ ਉਰਝਾਇ ਹੈ ॥੫੯੦॥

ਜੈਸੇ ਪੋਸਤੀ ਸੁਨਤ ਕਹਤ[14] ਪੋਸਤ ਬੁਰੋ
ਤਾਂਕੇ ਬਸਿ ਭਯੋ[15] ਛਾਡਯੋ[16] ਚਾਹੈ ਪੈ ਨ ਛੂਟਈ ।
ਜੈਸੇ ਜੂਆ ਖੇਲ ਬਿਤ ਹਾਰ ਬਿਲਖੈ ਜੁਆਰੀ
ਤਊ[17] ਪਰ ਜੁਆਰਨ ਕੀ ਸੰਗਤ[18] ਨ ਟੂਟਈ ।
ਜੈਸੇ ਚੋਰ ਚੋਰੀ ਜਾਤ ਹ੍ਰਿਦੈ ਸਹਕਤ, ਪੁਨ[19]
ਤਜਤ ਨ ਚੋਰੀ ਜੌ[20] ਲੌ[21] ਸੀਸ ਹੀ ਨ[22] ਫੂਟਈ ।
ਤੈਸੇ ਸਭ ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਮਾਯਾ[23] ਦੁਖਦਾਈ
ਕਾਹੂ ਪੈ ਨ ਜੀਤੀ ਪਰੈ ਮਾਯਾ ਜਗ[24] ਲੂਟਈ ॥੫੯੧॥

ਤਰੁਵਰੁ[25] ਗਿਰੇ[26] ਪਾਤ[27] ਬਹੁਰੋ[28] ਨ ਜੋਰੇ ਜਾਤ
ਐਸੋ ਤਾਤ ਮਾਤ ਸੁਤ ਭ੍ਰਾਤ ਮੋਹ ਮਾਯਾ[29] ਕੋ ।
ਜੈਸੇ ਬੁਦਬੁਦਾ ਓਰਾ ਪੇਖਤ[30] ਬਿਲਾਇ ਜਾਇ
ਐਸੋ ਜਾਨ ਤਯਾਗਹੁ[31] ਭਰੋਸੋ[32] ਭ੍ਰਮ[33] ਕਾਯਾ[34] ਕੋ ।
ਤ੍ਰਿਣ ਕੀ ਅਗਨਿ ਜਰਿ ਬੂਝਤ[35] ਨ ਬਾਰ ਲਾਗੈ
ਐਸੇ ਆਵਾ[36] ਔਧਿ[37] ਜੈਸੇ ਨੇਹੁ ਦ੍ਰੁਮ ਛਾਯਾ[38] ਕੋ ।
ਜਨਮ ਜੀਵਨ ਅੰਤਕਾਲ ਕੇ[39] ਸੰਗਾਤੀ ਰਾਚਹੁ
ਸਫਲ ਔਸਰ[40] ਜਗ ਤਬ ਹੀ ਤੌ[41] ਆਯਾ[42] ਕੋ ॥੫੯੨॥

---

[1]ਬਿਰਨ [2]ਤਉ [3]ਬਿਆਪਾਰੀ [4]ਬਿਰਲੈ [5]ਲੈ [6]ਸੰਗਿ [7]ਰੰਗਿ [8]ਕਬਹੂ [9]ਉਡਿ [10]ਬਹੁਰਿ [11]ਅਲਿ [12]ਗੁਰਬਾਣੀ [13]ਹੁਇ [14]ਕਹਿਤ [15]ਭਇਓ [16]ਛਾਡਿਓ [17]ਤਉ [18]ਸੰਗਤਿ [19]ਪੁਨਿ [20]ਜਉ [21]ਲਉ [22][ਨ] [23]ਮਾਇਆ [24]ਜਗੁ [25]ਤਰਵਰੁ [26]ਗਿਰੈ [27]ਪਾਤੁ [28]ਬਹੁਰਿਓ [29]ਮਾਇਆ [30]ਪੇਖਤਿ [31]ਤਿਆਗਹੁ [32]ਭਰੋਸੇ [33]ਭੂਲ [34]ਕਾਇਆ [35]ਬੁਝਤਿ [36]ਇਥੇ 'ਆਸਾ' ਪਾਠ ਚਾਹੀਦੇ ਹੈ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਨਾਲ 'ਆਸਾ' ਦਾ ਆਵਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ) ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ । [37]ਅਉਧ [38]ਛਾਇਆ [39]ਕੈ [40]ਅਉਸਰ [41]ਤਉ [42]ਆਇਆ

ਕੋਊ ਹਰ ਜੋਰੈ, ਬੋਵੈ, ਕੋਊ ਰਾਖੈ. ਲੁਨੈ ਕੋਊ
ਜਾਨੀਐ ਨ ਜਾਇ ਤਾਂਹਿ ਅੰਤ ਕੌਨ ਖਾਇਧੋਂ ।
ਕੋਊ ਗੜੈ, ਚਿਨੈ ਕੋਊ, ਕੋਊ ਲੀਪੈ, ਪੱਚੈ ਕੋਊ
ਸਮਝ ਨ ਪਰੈ ਕੌਨ ਬਸੈ ਗ੍ਰਿਹ ਆਇਧੋ
ਕੋਊ ਚੁਨੈ ਲੜੈ ਕੋਉ[1] ਕੋਊ ਕਾਤੈ ਬੁਨੈ ਕੋਊ
ਬੂਝੀਐ[2] ਨ ਓਢੈ ਕੌਨ ਅੰਗ ਸੈ ਬਨਾਇਧੋ ।
ਤੈਸੇ ਆਪਾ[3] ਕਾਢ ਕਾਢ ਕਾਮਨੀ ਸਗਲ ਬਾਛੈ
ਕਵਨ ਸੁਹਾਗਨਿ ਹ੍ਵੈ[4] ਸਿਹਜਾ ਸਮਾਇਧੋ ।।੫੯੩।।

ਜੋਈ ਪ੍ਰਭੁ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਸੋਵਤ ਜਗਾਵੈ ਜਾਇ
ਜਾਗਤ ਬਿਹਾਵੈ ਜਾਹਿ ਤਾਹਿ ਨ ਬੁਲਾਵਈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਭ[5] ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਮਾਨਨਿ ਮਨਾਵੈ ਧਾਇ[6]
ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੂਪ[7] ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਨ ਭਾਵਈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਭੁ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਰੀਝਕੈ ਰਿਝਾਵੈ ਆਪਾ[8]
ਕਾਢਿ ਕਾਢਿ ਆਵੈ ਤਾਹਿ ਪਗ ਨ ਲਗਾਵਈ ।
ਜੋਈ ਪ੍ਰਭ[5] ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਸਬੈ ਬਨ ਆਵੈ, ਤਾਕੀ
ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰ ਨ ਕਹਤ ਬਨ ਆਵਈ ।।੫੯੪ ।

ਜੈਸੇ ਤੌ[9] ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਿਖੈ ਬੋਹਥੈ[10] ਬਹਾਇ ਦੀਜੈ
ਕੀਜੈ ਨ ਭਰੋਸੋ ਜੌ[11] ਲੌ[12] ਪਹੁਚੈ ਨ ਪਾਰ ਕੌ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[13] ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਖੇਤ ਹੇਤੁ ਕਰਿ ਜੋਤੈ ਬੋਵੈ
ਮਾਨਤ ਕੁਸਲ ਆਨ ਪੈਠੇ ਗ੍ਰਿਹ ਦ੍ਵਾਰ ਕੌ ।
ਜੈਸੇ ਪਿਰ[14] ਸੰਗਮ ਕੈ ਹੋਤ[15] ਗਰ ਹਾਰ ਨਾਰਿ
ਕਰਤ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤ[16] ਪੇਖਿ ਸੁਤ ਕੇ ਲਿਲਾਰ ਕੌ ।
ਤੈਸੇ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਕਰੀਐ ਨ ਕਾਹੂ ਕੇਰੀ
ਜਾਨੀਐ ਧੌਂ[17] ਕੈਸੋ[18] ਦਿਨ ਆਵੈ ਅੰਤਕਾਰ[19] ਕੌ ।।੫੯੫।।

ਜੈਸੇ ਚੂਨੌ ਖਾਂਡ ਸ੍ਵੇਤ ਏਕਸੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤ
ਪਾਈਐ ਤੌ[20] ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਸਨਾ ਕੈ ਚਾਖੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਪੀਤ ਬਰਨ ਹੀ ਹੇਮ ਅਰ[21] ਪੀਤਰ ਹ੍ਵੈ[22]
ਜਾਨੀਐ ਮਹਤ ਪਾਰਖਦ ਅਗ੍ਰ ਰਾਖੀਐ
ਜੈਸੇ ਕਊਆ ਕੋਕਿਲਾ ਹੈ ਦੋਨੋ ਖਗ ਸ੍ਯਾਮ[23] ਤਨ
ਬੂਝੀਐ ਅਸੁਭ ਸੁਭ ਸਬਦ ਸੁ ਭਾਖੀਐ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਚਿਹਨ ਕੈ ਸਮਾਨ ਹੋਤ[24]
ਕਰਨੀ ਕਰਤੂਤ ਲਗ[25] ਲਛਨ ਕੈ ਲਾਖੀਐ ।।੫੯੬।।

---

[1]ਕੋਊ [2]ਬੂਝੀਐ [3]ਆਪ [4]ਹੁਇ [5]ਪ੍ਰਭੁ [6]ਧਾਇ [7]ਸਰੂਪ [8]ਆਪਿ [9]ਤਉ [10]ਬੋਹਿਥੈ [11]ਜਉ [12]ਲਉ [13]ਤਉ [14]ਪ੍ਰਿਅ [15]ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ 'ਹੇਤ' ਹੈ 'ਹੋਤ' ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਉਕਾਈ ਹੈ । ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ) ਕਬਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ । [16]ਪ੍ਰੀਤਿ [17]ਜੌ [18]ਕੈਸੇ [19]ਅੰਤਿਵਾਰ [20]ਤਉ [21]ਅਰੁ [22]ਹੁਇ [23]ਸਿਆਮ [24]ਹੋਰ [25]ਲਗਿ

ਜੈਸੇ ਕਰਪੂਰ ਲੋਨ ਏਕਸੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤ
ਕੇਸਰ ਕਸੁੰਭ ਸਮਸਰ ਅਰੁਨਾਈ ਕੈ ।
ਰੂਪੋ[1] ਕਾਂਸੀ ਦੋਨੋ ਜੈਸੇ ਉਜਲ ਬਰਨ ਹੋਤ
ਕਾਜਰ ਔ[2] ਚੋਆ ਹੈ[3] ਸਮਾਨ ਸ੍ਯਾਮਤਾਈ[4] ਕੈ ।
ਇੰਦ੍ਰਾਇਨ ਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਪੀਤ ਸਮ
ਹੀਰਾ ਔ[2] ਫਟਕ ਸਮਰੂਪ ਹੈ ਦਿਖਾਈ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਖਲ ਦ੍ਰਿਸ੍ਰ[5] ਮੈਂ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸਮ ਦੇਹ
ਬੂਝਤ ਬਿਬੇਕੀ ਜਲ ਜੁਗਤਿ ਸਮਾਈ ਕੈ ॥੫੯੭॥

ਕਾਲਰ ਮੈਂ ਬੋਏ ਬੀਜ ਉਪਜੈ ਨ ਧਾਨ ਪਾਨ
ਖੇਤ ਮੈਂ ਡਾਰੇ ਸੁ ਤਾਂਤੇ ਅਧਿਕ ਅਨਾਜ ਹੈ ।
ਕਾਲਰ ਸੈ ਕਰਤ ਸਬਾਰ ਜਮ ਸਾ ਉਸੁ ਤੌ[6]
ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤਪ ਤੇਜ ਉਪਰਾਜ ਹੈ ।
ਜਸਤ ਸੰਜੁਕਤ ਹ੍ਵੈ[7] ਮਿਲਤ ਹੈ ਸੀਤ ਜਲ
ਅਚਵਤ ਸਾਂਤਿ ਸੁਖ ਤ੍ਰਿਖਾ ਭ੍ਰਮ ਭਾਜ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਤਮਾ ਅਚੇਤ ਸੰਗਤ ਸੁਭਾਵ ਹੇਤ
ਸਕਿਤ[8] ਸਕਿਤ[8] ਗਤ ਸਿਵ ਸਿਵ ਸਾਜ ਹੈ ॥੫੯੮॥

ਕੇਹਰਿ ਅਹਾਰ ਮਾਸ, ਸੁਰਹੀ ਅਧਾਰ ਘਾਸ
ਮਧੁਪ ਕਮਲ ਬਾਸ ਲੇਤ ਸੁਖ ਮਾਨ ਹੀ ।
ਮੀਨਹਿ ਨਿਵਾਸ ਨੀਰ, ਬਾਲਕ ਅਧਾਰ ਖੀਰ
ਸਰਪਹ ਸਖਾ ਸਮੀਰ ਜੀਵਨ ਕੈ[9] ਜਾਨਹੀ ।
ਚੰਦਹਿ ਚਾਹੈ ਚਕੋਰ ਘਨਹਰ ਘਟਾ ਮੋਰ
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਬੂੰਦਸ੍ਵਾਂਤਿ ਧਰਤ ਧਿਆਨ ਹੀ ।
ਪੰਡਿਤ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰਿ, ਲੋਕਨ ਮੈ ਲੋਕਾਚਾਰ
ਮਾਯਾ[10] ਮੋਹ ਮੈ ਸੰਸਾਰ, ਗ੍ਯਾਨਿ[11] ਗੁਰ ਗ੍ਯਾਨ ਹੀ[11] ॥੫੯੯॥

ਜੈਸੇ ਪੀਤ ਸ੍ਵੇਤ[3] ਸ੍ਯਾਮ[12] ਅਰਨ[13] ਵਰਨ ਰੂਪ
ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਰਾਖੈ ਆਂਧਰੋ ਨ ਕਛੂ ਦੇਖ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਔ[14] ਨਾਦ ਬਾਦ ਆਨ ਗੁਨ
ਗਾਵਤ ਬਜਾਵਤ ਨ ਬਹਰੋ ਪਰੇਖ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਰਸ ਭੋਗ ਬਹੁ ਬਿੰਜਨ ਪਰੋਸੈ ਆਗੈ
ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਜੰਤ ਨਾਹਿ ਰੁਚਿਤ ਬਿਸੇਖ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਦਰਸ, ਬਚਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ[15] ਨਿਧ[16]
ਮਹਿਮਾਂ ਨ ਜਾਨੀ ਮੋਹਿ ਅਧਮ ਅਭੇਖ ਹੈ ॥੬੦੦॥

---

[1]ਰੂਪੈ [2]ਅਉ [3][ਹੈ] [4]ਸਿਆਮਤਾਈ [5]ਦ੍ਰਿਸਟਿ [6]ਤਉ [7]ਹੁਇ [8]ਸਕਤਿ [9]ਕੋ [10]ਮਾਇ [11]ਗਿਆਨ
[12]ਸਿਆਸ [13]ਅਰੁਨ [14]ਅਉ [15]ਨਮ [16]ਨਿਧਿ

ਕਵਨ ਭਕਤਿ ਕਰਿ[1] ਭਕਤਵਛਲ[2] ਭਏ
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਭਏ ਕੌਨ[3] ਪਤਿਤਾਈ ਕੈ ।
ਦੀਨ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਭਏ ਸੁ ਕੌਨ[3] ਦੀਨਤਾ ਕੈ
ਗਰਬ ਪ੍ਰਹਾਰੀ ਭਏ ਕਵਨ ਬਡਾਈ ਕੈ ।
ਕਵਨ ਸੇਵਾ ਕੈ[4] ਨਾਥ ਸੇਵਕ ਸਹਾਈ ਭਏ
ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰਣ[5] ਹੈ ਕੌਨ[3] ਅਸੁਰਾਈ ਕੈ ।
ਭਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਅਘ ਦੀਨਤਾ ਗਰਬ ਸੇਵਾ
ਜਾਨੌ[6] ਨ ਬਿਰਦ ਮਿਲੌ[7] ਕਵਨ ਕਮਾਈ ਕੈ ॥੬੦੧॥

ਕੌਨ[8] ਗੁਨ ਗਾਇਕੈ ਰੀਝਾਈਐ ਗੁਨ ਨਿਧਾਨ
ਕਵਨ ਮੋਹਨ ਜਗ ਮੋਹਨ ਬਿਮੋਹੀਐ ।
ਕੌਨ[9] ਸੁਖ ਦੈਕੈ ਸੁਖਸਾਗਰ ਸਰਣ[10] ਗਹੌਂ
ਭੂਖਨ ਕਵਨ ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਮਨ ਮੋਹੀਐ ।
ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ[11] ਨਾਯਕ ਕੀ ਨਾਯਕਾ ਹ੍ਵੈ[12]
ਕੈਸੇ, ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ[13] ਕੌਨ[9] ਉਕਤ ਕੈ ਬੋਹੀਐ ।
ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਹੈ ਸਰਬਸੁ ਬਿਸ੍ਵ ਜਾਂਕੈ ਬਸੁ
ਕੈਸੇ ਬਸੁ ਆਵੈ ਜਾਂਕੀ ਸੋਭਾ ਲਗ[14] ਸੋਹੀਐ ॥੬੦੨॥

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਿਲ[15] ਦ੍ਰੁਮ ਸਫਲ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਚੰਦਨ ਮਿਲਤ ਸਬ[16] ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਿਲ ਪਾਵਕ ਦਰਤ ਪੁਨ[17] ਸੋਈ ਧਾਤ
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਰੂਪ ਕੰਚਨ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੈ ।
ਅਵਰ ਨਖਤ੍ਰ ਬਰਖਤ ਜਲ ਜਲਮਈ
ਸ੍ਵਾਂਤਿਬੂੰਦ ਸਿੰਧ[18] ਮਿਲ[15] ਮੁਕਤਾ ਬਿਗਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਪਰਵਿਰਤਿ ਔ[19] ਨਿਵਿਰਤ ਜੋ ਸੁਭਾਵ ਦੋਊ
ਗੁਰ ਮਿਲ[15] ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸੁ[20] ਹੈ ॥੬੦੩॥

ਜੈਸੇ ਬਿਬਿਧ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਤ ਸਿੰਗਾਰ ਨਾਰਿ
ਭੇਟਤ ਭਤਾਰ ਉਰ[21] ਹਾਰ ਨ ਸੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਬਾਲਕ ਅਚੇਤ ਜੈਸੇ ਕਰਤ ਅਨੇਕ ਲੀਲਾ
ਸੁਰਤ ਸਮਾਰ ਬਾਲ਼ ਬੁਧਿ ਬਿਸਰਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਿਯਾ ਸੰਗਮ ਸੁਜਸ ਨਾਯਕਾ[22] ਬਖਾਨੈ
ਸੁਨ[23] ਸੁਨ[23] ਸਜਨੀ ਸਕਲ ਬਿਗਸਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਖਟ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸ੍ਰਮ ਗਯਾਨ[24] ਕਾਜ
ਗਯਾਨ[24] ਭਾਨੁ ਉਦੈ ਉਡਿ ਕਰਮ ਉਡਾਤ ਹੈ ॥੬੦੪॥

---

[1]ਕਰ [2]ਭਗਤਿ ਵਛਲ [3]ਕਉਨ [4]ਕੇ [5]ਸੰਘਾਰਨ [6]ਜਾਨਉ [7]ਮਿਲਉ [8]ਕਵਨ [9]ਕਉਨ [10]ਸਰਨ [11]ਕੋਟ [12]ਹੁਇ [13]ਅੰਤਰਜਾਮੀ [14]ਜਗਿ [15]ਮਿਲਿ [16]ਸਭ [17]ਪੁਨਿ [18]ਇਹ ਪਾਠ ਅਸ਼ੁਧ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਪਾਠ 'ਸਿੱਧ' ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ), ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ । [19]ਅਉ [20]ਅਭਿਆਸੁ [21]ਉਹਿ [22]ਨਾਇਕਾ [23]ਸੁਨਿ [24]ਗਿਆਨ

ਜੈਸੇ ਸਿਮਰ ਸਿਮਰ ਪ੍ਰਿਆ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਬਿਸਮ ਹੋਇ
ਸੋਭਾ ਦੇਤ ਮੋਨ ਗਹੇ, ਮਨ ਮੁਸਕਾਤ ਹੈ ।
ਪੂਰਨ ਅਧਾਨ[1] ਪਰਸੂਤ ਸਮੈ ਰੋਦਤ ਹੈ
ਗੁਰਜਨ ਮੁਦਤ ਹ੍ਵੈ[2], ਤਾਹੀ ਲਪਟਾਤ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਾਨਵਤੀ ਮਾਨ ਤਜਾਗਿ[3] ਕੈ ਅਮਾਨ ਹੋਇ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪਾਇ ਚੁਪ ਹੁਲਸਤ ਗਾਤ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਜਾਸ
ਬੋਲਤ, ਬੈਰਾਗ, ਮੋਨ ਗਹੇ[4], ਬਹੁ ਸੁਹਾਤ ਹੈ[5] ॥੬੦੫॥

ਜੈਸੇ ਅੰਧਕਾਰ ਬਿਖੈ ਦਿਪਤ ਦੀਪਕ ਦੇਖ[6]
ਅਨਿਕ ਪਤੰਗ ਓਤਪੋਤ[7] ਹੁਇ ਗੁੰਜਾਰ[8] ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਮਿਸਟਾਂਨ ਪਾਨ ਜਾਨ ਕਾਨ ਭਾਂਜਨ ਮੈਂ
ਰਾਖਤ ਹੀ ਚੀਟੀ ਲੋਭ ਲੁਭਤ ਅਪਾਰ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਦੁ ਸੌਰਭ ਕਮਲ ਓਰ ਧਾਇ ਜਾਇ
ਮਧੁਪ ਸਮੂਹ ਸੁਭ ਸਬਦ ਉਚਾਰਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰ ਗਜਾਨ[9] ਪਰਵਾਨ ਜਾਮੈ
ਸਗਲ ਸੰਸਾਰ ਤਾ ਚਰਨ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ[10] ॥੬੦੬॥

ਰੂਪ ਕੇ ਜੋ ਰੀਝੈ ਰੂਪਵੰਤ ਹੀ ਰਿਝਾਇ ਲੇਹਿ
ਬਲ ਕੈ ਜੁ ਮਿਲੈ ਬਲਵੰਤ ਗਹਿ ਰਾਖਈ ।
ਦਰਬ ਕੈ ਜੋ ਪਾਈਐ ਦਰਬੇਸੂਰ ਲੇਜਾਹਿ[11] ਤਾਹਿ
ਕਬਿਤਾ ਕੈ ਪਾਈਐ ਕਬੀਸੂਰ ਅਭਿਲਾਖ[12] ਹੀ[13] ।
ਜੋਗ ਕੈ ਜੋ[14] ਪਾਈਐ ਜੋਗੀ ਜਟਾ ਮੈ ਦੁਰਾਇ[15] ਰਾਖੈ
ਭੋਗ ਕੈ ਜੋ[14] ਪਾਈਐ [16]ਭੋਗ ਭੋਗੀ[16] ਰਸ ਚਾਖ ਹੀ ।
ਨਿਗ੍ਰਹ ਜਤਨ ਪਾਨ ਪਰਤ ਨ ਪ੍ਰਾਨ ਮਾਨ
ਪ੍ਰਾਨ ਪਤਿ ਏਕ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਖ ਹੀ ॥੬੦੭॥

ਜੈਸੇ ਫਲ ਤੇ ਬਿਰਖ ਬਿਰਖ ਤੇ ਹੋਤ ਫਲ
ਅਦਭੁਤ ਗਤਿ ਕਛੁ ਕਹਤ ਨ ਆਵੈ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਾਸ ਬਾਵਨ ਮੈ ਬਾਵਨ ਹੈ ਬਾਸ ਬਿਖੈ
ਬਿਸਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੋਊ ਮਰਮ ਨ ਪਾਵੈ ਜੀ ।
ਕਾਸ੍ਰ[17] ਮੈ ਅਗਨਿ ਅਰ[18] ਅਗਨਿ ਮੈ ਕਾਸ੍ਰ[17] ਜੈਸੇ
ਅਤਿ ਅਸਚਰਯਮਯ ਕੌਤਕ ਕਹਾਵੈ ਜੀ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਮਹਿ ਸਬਦ ਸਬਦ ਮਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਹੈ
ਨਿਗੁਨ ਸਗੁਨ ਗਜਾਨ[19] ਧਜਾਨ[20] ਸਮਝਾਵੈ ਜੀ ॥੬੦੮॥

---

[1]ਅਜਾਨ [2]ਹੁਇ [3]ਤਿਆਗ [4]ਗਹੈ [5][ਹੈ] [6]ਦੇਖਿ [7]ਓਤਿਪੋਤਿ [8]ਉਜਾਰ [9]ਗਿਆਨ [10]ਜੀ [11]ਜਾਣ [12]ਅਭਿਲਾਖੀ [13][ਹੀ] [14]ਜੌ [15]ਦਰਾਇ [16]ਭੋਗੀ ਭੋਗ [17]ਕਾਸਟ [18]ਅਰੁ [19]ਗਿਆਨ [20]ਧਿਆਨ

ਜੈਸੇ ਤਿਲ ਬਾਸ ਬਾਸ ਲੀਜੀਅਤ ਕੁਸਮ ਤੇ
ਤਾਂਤੇ ਹੋਤ ਹੈ ਫੁਲੇਲ ਜਤਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਤੌ[1] ਅਉਟਾਇ ਦੂਧ ਜਾਮਨ ਜਮਾਇ ਮਥ
ਸੰਜਮ ਸਹਤ ਘ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਮਾਨੀਐ ।
ਜੈਸੇ ਕੂਆ ਖੋਦ ਕਰਿ ਬਸੁਧਾ ਧਸਾਇ ਕੋਠੀ
ਲਾਜ ਕਉ ਬਹਾਇ ਡੋਲ ਕਾਢਿ ਜਲ ਆਨੀਐ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਤੈਸੇ ਭਾਵਨੀ[2] ਭਕਤ ਭਾਇ
ਘਟ ਘਟ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥੬੦੯॥

ਜੈਸੇ ਧਰ ਧਨੁਖ ਚਲਾਈਅਤ ਬਾਨ ਤਾਨ
ਚਲਜੋ[3] ਜਾਇ ਤਿਤਹੀ ਕਉ ਜਿਤਹੀ ਚਲਾਈਐ ।
ਜੈਸੇ ਅਸ੍ਵ ਚਾਬੁਕ ਲਗਾਏ ਤਨ ਤੇਜ ਕਰਿ
ਦੋਰਜੋ[4] ਜਾਇ ਆਤੁਰ ਹੁਇ ਹਿਤ ਹੀ ਦਉਰਾਈਐ ।
ਜੈਸੀ[5] ਦਾਸੀ ਨਾਇਕਾ ਕੈ ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਠਾਂਢੀ ਰਹੈ[6]
ਧਾਵੈ ਤਿਤਹੀ ਤਾਹਿ ਜਿਤਹੀ ਪਠਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਪ੍ਰਾਨੀ[7] ਕਿਰਤ ਸੰਜੋਗ ਲਗ[8] ਭ੍ਰਮੈ ਭ੍ਰਮ[9]
ਜਤ ਜਤ ਖਾਨ ਪਾਨ ਤਹੀ ਜਾਇ ਖਾਈਐ ॥੬੧੦॥

ਜੈਸੇ ਖਰ ਬੋਲ ਸੁਨ ਸਗੁਨੀਆਂ ਮਾਨ ਲੇਤ
ਗੁਨ[10] ਅਵਗੁਨ ਤਾਂਕੋ ਕਛੂ ਨ ਬਿਚਾਰਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਸੁਨਿ ਸਹੈ ਸਨਮੁਖ ਬਾਨ
ਪ੍ਰਾਨ ਦੇਤ ਬਧਿਕ ਬਿਰਦੁ ਨ ਸਮਾਰਹੀ ।
ਸੁਨਤ ਜੁਝਾਊ ਜੈਸੇ ਜੂਝੈ ਜੋਧਾ ਜੁਧ ਸਮੈ
ਢਾਡੀ ਕੋ ਨ ਬਰਨ ਚਿਹਨ ਉਰ ਧਾਰਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰਸਬਦ ਸੁਨਾਇ[11] ਗਾਇ ਸਿਖ ਠਗੋ
ਭੇਖਧਾਰੀ ਜਾਨਿ ਮੋਹਿ ਮਾਰਿ ਨ ਬਿਡਾਰਹੀ ॥੬੧੧॥

ਰਿਧ, ਸਿਧ, ਨਿਧ, ਸੁਧਾ, ਪਾਰਸ, ਕਲਪਤਰੁ
ਕਾਮਧੇਨੁ,[12] ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਲਛਮੀ ਸੁਮੇਵ ਕੀ ।
ਚਤੁਰ ਪਦਾਰਥ, ਸੁਭਾਵ,[13] ਸੀਲ ਰੂਪ, ਗੁਨ
ਭੁਕਤ, ਜੁਕਤ, ਮਤ[14] ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਕੀ ।
ਜ੍ਵਾਲਾ[15] ਜੋਤਿ, ਜੈਜੈਕਾਰ, ਕੀਰਤਿ, ਪ੍ਰਤਾਪ, ਛਬਿ
ਤੇਜ, ਤਪ, ਕਾਂਤਿ, ਬਿਭੈ[16] ਸੋਭਾ ਸਾਧ ਸੇਵ ਕੀ ।
ਅਨੰਦ, ਸਹਜ ਸੁਖ ਸਕਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ ਕੋਟਿ
ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਾਂਹਿ ਗੁਰਦੇਵ ਕੀ ॥੬੧੨॥

---

[1]ਤਉ [2]ਧਾਵਨੀ [3]ਚਲਿਓ [4]ਦੋਰਿਓ [5]ਜੈਸੇ [6]ਰਹੇ [7]ਪ੍ਰਾਣੀ [8]ਲਗਿ [9]ਭ੍ਰਮਿ [10]ਗਠ [11]ਸੁਣਾਇ
[12]ਕਾਮਧੇਨ [13]ਸੁਭਾਵ [14]ਮਤਿ [15]ਜਵਾਲਾ [16]ਬਿਭ

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈ ਇਸਨਾਨ ਕਰਿ
ਜਿਹਵਾ ਜਪਤ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜੈਸੇ ਜਾਨਹੀ ।
ਤਿਲਕ ਲਿਲਾਰ, ਪਾਇ ਪਰਤ ਪਰਸਪਰ
ਸਬਦ ਸੁਨਾਇ ਗਾਇ ਸੁਨ ਉਨਮਾਨ ਹੀ ।
ਗੁਰਮਤਿ[1] ਭਜਨ ਤਜਨ ਦੁਰਮਤ ਕਹੈ
ਗਜਾਨ[2] ਧਜਾਨ[3] ਗੁਰਸਿਖ ਪੰਥ ਪਰਵਾਨ ਹੀ
ਦੇਖਤ ਸੁਨਤ ਔ[4] ਕਹਤ ਸਬ ਕੋਊ ਭਲੋ
ਰਹਤ ਅੰਤਰਿਗਤ ਸਤਿਗੁਰ ਮਾਨਹੀ ॥੬੧੩॥

ਜੈਸੇ ਧੋਬੀ ਸਾਬਨ ਲਗਾਇ ਪੀਟੈ ਪਾਥਰ ਸੈ
ਨਿਰਮਲ ਕਰਤ[5] ਹੈ ਬਸਨ ਮਲੀਨ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਸੁਨਾਰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗਾਰ ਗਾਰ ਢਾਰ
ਕਰਤ ਅਸੁਧ ਸੁਧ ਕੰਚਨ ਕੁਲੀਨ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਵਨ ਝਕਝੋਰਤ ਬਿਰਖ ਮਿਲ[6]
ਮਲਯ ਗੰਧ ਕਰਤ ਹੈ ਚੰਦਨ ਪ੍ਰਬੀਨ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਸਿਖਨ ਦਿਖਾਇਕੈ ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਿਬੇਕ
ਮਾਯਾ[7] ਮਲ ਕਾਟਿ ਕਰੈ ਨਿਜ ਪਦ ਚੀਨ ਕਉ ॥੬੧੪॥

ਪਾਤਰ ਮੈ ਜੈਸੇ ਬਹੁ ਬਿੰਜਨ ਪਰੋਸੀਅਤ[8]
ਭੋਜਨ ਕੈ ਡਾਰੀਅਤ[9] ਪਾਵੈ ਨਾਹਿ ਠਾਮ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਹੀ ਤਮੋਲ ਰਸ ਰਸਨਾ ਰਸਾਇ ਖਾਇ
ਡਾਰੀਐ ਉਗਾਰ ਨਾਹਿ ਰਹੈ ਆਢ ਦਾਮ ਕੇ
ਫੂਲਨ ਕੌ[10] ਹਾਰ ਉਰ[11] ਧਾਰ ਬਾਸ[12] ਲੀਜੈ ਜੈਸੇ
ਪਾਛੈ ਡਾਰ ਦੀਜੈ ਕਹੈ 'ਹੈ ਨ ਕਾਹੂ ਕਾਮ ਕੌ' ।
ਜੈਸੇ ਕੇਸ ਨਖ ਥਾਨ ਭ੍ਰਿਸਟ ਨ ਸੁਹਾਤ ਕਾਹੂ
ਪ੍ਰਿਯ ਬਿਛੁਰਤ ਸੋਈ ਸੂਤ ਭਯੋ ਬਾਮ ਕੋ ॥੬੧੫॥

ਜੈਸੇ ਅਸੂਨੀ ਸੁਤਹ ਛਾਡਿ ਅੰਧਕਾਰਿ ਮਧ
ਜਾਤਿ, ਪੁਨ[13] ਆਵਤ ਹੈ ਸੁਰਤ ਸਨੇਹ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਨਿੰਦ੍ਰਾਵੰਤ ਸੁਪਨੰਤਰ[14] ਦਿਸੰਤਰ[15] ਮੈ
ਬੋਲਤ ਘਟੰਤਰ,[16] ਚੈਤੰਨ ਗਤਿ ਗੇਹ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਰੇਵਾ ਤ੍ਰਿਯਾ ਤਯਾਗ[17] ਹੁਇ ਅਕਾਸਚਾਰੀ
ਦੇਖਿ ਪਰਤ੍ਰਰ ਗਿਰੈ ਤਨ ਬੂੰਦ ਮੇਹ ਕੈ ।
ਤੈਸੇ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਭਗਤ ਜਗਤ ਬਿਖੈ
ਦੇਖਕੈ ਸਨੇਹੀ ਹੋਤ ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਕੈ ॥੬੧੬॥

---

[1]ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ [2]ਗਿਆਨ [3]ਧਿਆਨ [4]ਅਉ [5]ਕਹਤ [6]ਮਿਲਿ [7]ਮਾਇਆ [8]ਪਰੋਸੀਅਤੁ [9]ਡਾਰੀਅਤੁ [10]ਕੇ
[11]ਉਰਿ [12]ਬਾਸੁ [13]ਪੁਨਿ [14]ਸੁਪਨੰਤਰਿ [15]ਦਿਸੰਤਰਿ [16]ਘਟੰਤਰਿ [17]ਤਿਆਗ

ਜੈਸੇ ਜੋਧਾ ਜੁਧ ਸਮੈ ਸਸਤ੍ਰ ਸਨਾਹਿ ਸਾਜਿ
ਲੋਭ ਮੋਹ ਤ੍ਯਾਗਿ[1] ਬੀਰ ਖੇਤ ਬਿਖੈ ਜਾਤ ਹੈ।
ਸੁਨਤ ਜੁਝਾਊ ਘੋਰ ਮੋਰ ਗਤਿ ਬਿਗਸਾਤ
ਪੇਖਤ ਸੁਭਟ ਘਟ ਅੰਗ ਨ ਸਮਾਤ ਹੈ।
ਕਰਤ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸ੍ਵਾਮਿ ਕਾਮ ਲਾਗਿ ਜੂਝ ਮਰੈ
ਕੈ ਤਉ ਰਨਜੀਤ[2] ਬੀਤੀ ਕਹਤ ਜੁ ਗਾਤ ਹੈ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਭਗਤ ਮਤ ਭੇਟਤ ਜਗਤ ਪਤਿ
ਮੋਨਿ ਔ ਸਬਦ ਗਦ ਗਦ ਮੁਸਕਾਤ ਹੈ ॥੬੧੭॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਨਰਿੰਦ ਚੜ੍ਹਿ ਬੈਠਤ ਪ੍ਰਯੰਕ ਪਰ
ਚਾਰੋ[3] ਖੂਟ ਸੈ ਦਰਬ ਦੇਤ ਆਨਿ ਆਨਿ ਕੈ।
ਕਾਹੂ ਕਉ ਰਿਸਾਇ ਆਗ੍ਯਾ[4] ਕਰਤ ਜਉ ਮਾਰਬੇ ਕੀ
ਤਾਤਕਾਲ ਮਾਰਿ[5] ਡਾਰੀਅਤ[6] ਪ੍ਰਾਨ ਹਾਨ[7] ਕੈ।
ਕਾਹੂ ਕਉ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹ੍ਵੈ[8] ਦਿਖਾਵਤ[9] ਹੈ ਲਾਖ ਕੋਟਿ
ਤੁਰਤ ਭੰਡਾਰੀ ਗਨ[10] ਦੇਤਿ ਆਨ ਮਾਨਿਕੈ।
ਤੈਸੇ ਦੇਤ ਲੇਤ ਹੇਤ[11] ਨੇਤ[12] ਕੈ ਬ੍ਰਹਮਗ੍ਯਾਨੀ[13]
ਲੇਪ ਨ ਲਿਪਤ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮਗ੍ਯਾਨ[14] ਸ੍ਯਾਨ[15] ਕੈ ॥੬੧੮॥

ਅਨਭੈ ਭਵਨ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਦ੍ਵਾਰ
ਚਾਰੋ[16] ਬਸੁ, ਚਾਰੋ ਕੁੰਟ ਰਾਜਤ ਰਾਜਾਨ ਹੈ।
ਜਾਗ੍ਰਤ ਸ੍ਵਪਨ, ਦਿਨ ਰੈਨ, ਉਠ[17] ਬੈਠ[18] ਚਲਿ
ਸਿਮਰਨ, ਸ੍ਰਵਨ, ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਪਰਵਾਨ ਹੈ।
ਜੋਈ ਜੋਈ ਆਵੈ ਸੋਈ ਭਾਵੈ ਪਾਵੈ ਨਾਮੁ ਨਿਧ[19]
ਭਗਤਿਵਛਲ ਮਾਨੋ ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨ ਹੈ।
ਜੀਵਨਮੁਕਤਿ ਸਾਮ ਰਾਜ ਸੁਖ ਭੋਗਵਤ
ਅਦਭੁਤ ਛਬਿ ਅਤਿ ਹੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ ॥੬੧੯॥

ਲੋਚਨ ਬਿਲੋਕ[20] ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ
ਸਹਜ ਬਿਨੋਦ ਮੋਦ ਕਉਤਕ ਦਿਖਾਵਹੀ।
ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਜਸ ਰਸ ਰਸਿਕ ਰਸਾਲ ਗੁਨ
ਸੁਨ[21] ਸੁਨ[21] ਸੁਰਤਿ ਸੰਦੇਸ ਪਹੁਚਾਵਹੀ।
ਰਸਨਾ ਸਬਦੁ ਰਾਗ ਨਾਦ ਸ੍ਵਾਦੁ ਬਿਨਤੀ ਕੈ
ਨਾਸਕਾ[22] ਸੁਗੰਧਿ ਸਨਬੰਧ ਸਮਝਾਵਹੀ।
ਸਰਿਤਾ ਅਨੇਕ ਮਾਨੋ ਸੰਗਮ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਗਤਿ
ਰਿਦੈ ਪ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰੇਮ, ਨੇਮੁ[23] ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਪਾਵਹੀ ॥੬੨੦॥

---

[1]ਤਿਆਗ [2]ਰਣਜੀਤ [3]ਚਾਰੇ [4]ਆਗਿਆ [5]ਮਾਰ [6]ਡਾਰੀਅਤੁ [7]ਹਾਨਿ [8]ਹੁਇ [9]ਇਥੇ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ 'ਦਿਵਾਵਤ' ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਹੈ। ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ), ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ। ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਠ ਦਿਵਾਵਤ ਹੈ [10]ਗਣ [11]ਹੇਤ [12]ਨੇਤਿ [13]ਗਿਆਨੀ [14]ਗਿਆਨ [15]ਧਿਆਨ [16]ਚਾਰੋ [17]ਉਠਿ [18]ਬੈਠਿ [19]ਨਿਧਿ [20]ਬਿਲੋਕਿ [21]ਸੁਨਿ [22]ਨਾਸਿਕਾ [23]ਨੇਮ

ਲੋਚਨ ਕ੍ਰਿਪਨ ਅਵਲੋਕਤ[1] ਅਨੂਪ ਰੂਪ
ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਜਾਨ ਤ੍ਰਿਪਤਿ[2] ਨ ਆਈ ਹੈ ।
ਸ੍ਰਵਨ ਦਾਰਿਦ੍ਰੀ ਸੁਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਪ੍ਰਿਯ
ਅਚਵਤਿ[3] ਸੁਰਤ[4] ਪਿਆਸ ਨ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ।
ਰਸਨਾ ਰਟਤ ਗੁਨ ਗੁਰੂ ਅਗੁਨੀਵ ਗੂੜ
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਜੁਗਤਿ ਗਤਿ ਮਤਿ ਨ ਅਘਾਈ ਹੈ ।
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤਿ ਸਿਮਰਤਿ ਬਿਸਮਾਦ ਰਸਿ
ਰਸਿਕ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਪ੍ਰੇਮ ਤ੍ਰਿਸਨਾ[5] ਬਢਾਈ ਹੈ ॥੬੨੧॥

ਦ੍ਰਿਗਨ ਮੈ ਦੇਖਤ ਹੌ ਦ੍ਰਿਗ ਹੂ ਜੌ ਦੇਖਯੋ[6] ਚਾਹੈ
ਪਰਮ ਅਨੂਪ[7] ਰੂਪ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈਐ ।
ਸ੍ਰਵਨ ਮੈ ਸੁਨਤ ਜੁ ਸ੍ਰਵਨ ਹੂੰ ਸੁਨਯੋ[8] ਚਾਹੈ
ਅਨਹਦਸਬਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁਇ ਸੁਨਾਈਐ ।
ਰਸਨਾ ਮੈ ਰਟਤ ਜੁ ਰਸਨਾ ਹੂੰ ਰਸੇ ਚਾਹੈ
ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੁਆਇਕੈ ਚਖਾਈਐ ।
ਮਨ ਮਹਿ ਬਸਹੁ ਮਲਿ ਮਯਾ ਕੀਜੈ ਮਹਾਰਾਜ
ਧਾਵਤ ਬਰਜ ਉਨਮਨ ਲਿਵਲਾਈਐ ।੬੨੨।

ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਮੈ ਕਹਾਧਉ ਜਾਇ ਖੁਧਯਾ[9] ਮੈ ਕਹਾਧਉ ਖਾਇ
ਤ੍ਰਿਖਾ ਮੈ ਕਹਾ ਜਰਾਇ ਕਹਾ ਜਲ ਪਾਨ ਹੈ ।
ਹਸਨ ਰੋਵਨ ਕਹਾ, ਕਹਾ ਪੁਨ ਚਿੰਤਾ ਚਾਉ
ਕਹਾਂ ਭਯ, ਭਾਉ, ਭੀਰ[10], ਕਹਾਧਉ ਭਯਾਨ ਹੈ ।
ਹਿਚਕੀ, ਡਕਾਰ ਔ[11] ਖੰਘਾਰ, ਜੰਮਹਾਈ, ਛੀਕ
ਅਪਸਰ ਗਾਤ, ਖੁਜਲਾਤ ਕਹਾ ਆਨ ਹੈ ।
ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਮੇਵ ਟੇਵ ਕਹਾਂ
ਸਤ ਔ[3] ਸੰਤੋਖ ਦਯਾ[12] ਧਰਮ ਨ ਜਾਨ ਹੈ ॥੬੨੩॥

ਪੰਚਤਤ[13] ਮੇਲ[14] ਪਿੰਡ ਲੋਕ ਬੇਦ ਕਹੈਂ, ਪਾਂਚੋ
ਤਤ[13] ਕਹੋ ਕਾਹੇ ਭਾਂਤਿ ਰਚਤ ਭੇ ਆਦਿ ਹੀ ।
ਕਾਹੇ ਸੇ ਧਰਨ ਧਾਰੀ ਧੀਰਜ ਕੈਸੇ ਬਿਥਾਰੋ
ਕਾਹੇ ਸਯੋ[15] ਗੜਯੋ[16] ਅਕਾਸ਼ ਠਾਢੋ ਬਿਨ ਪਾਦ ਹੀ ।
ਕਾਹੇ ਸੋਂ ਸਲਲ[17] ਸਾਜੇ, ਸੀਤਲ ਪਵਨ ਬਾਜੇ
ਅੰਗਨ[18] ਤਪਤ ਕਾਹੇ ਅਤਿ ਬਿਸਮਾਦ ਹੀ ।
ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਦੇਵ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਨਾਥ
ਉਨ ਕੀ ਭੀ ਓਹੀ ਜਾਨੈ ਬਕਨੋ ਹੈ ਬਾਦ ਜੀ[19] ।੬੨੪॥

---

[1]ਅਵਲੋਕਿਤ [2]ਤ੍ਰਿਪਤ [3]ਅਚਵਤ [4]ਸੁਰਤਿ [5]ਤ੍ਰਿਸਨ [6]ਦੇਖਿਓ [7]ਅਨੁਪ [8]ਸੁਨਿਓ [9]ਖੁਧਿਆ
[10]ਭਰਿ [11]ਅਉ [12]ਦਇਆ [13]ਤਤੁ [14]ਮੇਲਿ [15]ਜਿਉ [16]ਗੜਿਓ [17]ਸਲਿਲ [18]ਅਗਨਿ [19]ਹੀ

ਜੈਸੇ ਜਲ ਸਿੰਚ ਸਿੰਚ ਕਾਸਟ ਸਮਥ ਕੀਨੇ
ਜਲ ਸਨਬੰਧ ਪੁਨ[1] ਬੋਹਿਥਾ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ।
ਪਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੋਈ ਕਾਸਟ ਸ੍ਰੀਖੰਡ ਹੋਤ
ਮਲਯਾਗਿਰ ਬਾਸਨਾ ਸੁ ਮੰਡ ਪਰਗਾਸ ਹੈ ।
ਪਾਵਕ ਪਰਸ ਭਸਮੀ ਕਰਤ ਦੇਹ ਗੇਹ
ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਆਤਮਾ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਤ੍ਰਿਬਿਧ ਸਕਲ ਸਿਵ
ਸਾਧਸੰਗ ਭੇਟਤ ਹੀ ਸਾਧ ਕੋ[2] ਅਭ੍ਯਾਸ[3] ਹੈ ॥੬੨੫॥

ਕਵਨ ਅੰਜਨ ਕਰਿ ਲੋਚਨ ਬਿਲੋਕੀਅਤ[4]
ਕਵਨ ਕੁੰਡਲ ਕਰਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨੀਜੀਐ ।
ਕਵਨ ਤੰਮੋਲ[5] ਕਰਿ ਰਸਨਾ ਸੁਜਸੁ ਰਸੈ
ਕੌਨ[6] ਕਰਿ ਕੰਕਨ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਜੀਐ ।
ਕਵਨ ਕੁਸਮਹਾਰ ਕਰਿ ਉਰ ਧਾਰੀਅਤ[7]
ਕੌਨ[6] ਅੰਗੀਆ ਸੁ ਕਰ ਅੰਕਮਾਲ ਦੀਜੀਐ ।
ਕਉਨ ਹੀਰ ਚੀਰ ਲਪਟਾਇਕੈ ਲਪੇਟ ਲੀਜੈ
ਕਵਨ ਸੰਜੋਗ ਪ੍ਰਿਯਾ ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ ਪੀਜੀਐ ॥੬੨੬॥

ਗਵਰਿ ਮਹੇਸ ਔ[8] ਗਨੇਸ ਸੈ ਸਹਸਰਸੁ
ਪੂਜਾ ਕਰ[9] ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨਜੌ[10] ਹਿਤ[11] ਚੀਤ ਹ੍ਵੈ[12] ।
ਪੰਡਿਤ ਜੋਤਿਕ ਸੋਧਿ ਸਗੁਨ[13] ਲਗਨ ਗ੍ਰਹ[14]
ਸੁਭਾ ਦਿਨ ਸਾਹਾ ਲਿਖ ਦੇਹੁ[15] ਬੇਦ ਨੀਤ ਹ੍ਵੈ[12] ।
ਸਗਲ ਕੁਟੰਬ ਸਖੀ ਮੰਗਲ ਗਾਵਹੁ ਮਿਲ[16]
ਚਾੜਹੁ ਤਿਲਕ ਤੇਲ ਮਾਥੇ[17] ਰਸ ਰੀਤਿ ਹ੍ਵੈ[12] ।
ਬੇਦੀ ਰਚਿ ਗਾਂਠ ਜੋਰ ਦੀਜੀਐ ਅਸੀਸ ਮੋਹਿ
ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਮੈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਪ੍ਰੀਤ[18] ਰੀਤ[19] ਹ੍ਵੈ[12] ॥੬੨੭॥

ਸੀਸ ਗੁਰ ਚਰਨ, ਕਰਨ ਉਪਦੇਸ ਦੀਖ੍ਯਾ[20]
ਲੋਚਨ ਦਰਸ ਅਵਲੋਕ[21] ਸੁਖ ਪਾਈਐ ।
ਰਸਨਾ ਸਬਦਗੁਰ ਹਸਤ ਸੇਵਾ ਡੰਡੌਤ
ਰਿਦੈ ਗੁਰ ਗ੍ਯਾਨ[22] ਉਨਮਨ ਲਿਵਲਾਈਐ ।
ਚਰਨ ਗਵਨ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪਰਕ੍ਰਮਾ ਲਉ
ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਮਤਿ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਸਮਾਈਐ ।
ਸੰਤ[23] ਰੇਨ[24] ਮਜਨ, ਭਗਤਿ ਭਾਉ ਭੋਜਨ ਦੈ
ਸ੍ਰੀਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਜ[25] ਪ੍ਰਗਟਾਈਐ ॥੬੨੮॥

---

[1]ਪੁਨਿ [2]ਕਉ [3]ਅਭਿਆਸ [4]ਬਿਲੋਕੀਅਤੁ [5]ਤੰਬੋਲ [6]ਕਉਨ [7]ਧਾਰੀਅਤੁ [8]ਅਉ [9]ਕਰਿ [10]ਬਖਾਨਿਓ
[11]ਹਿਤੁ [12]ਹੁਇ [13]ਸਗਨ [14]ਗ੍ਰਿਹਿ [15]ਦੇਹ [16]ਮਿਲਿ [17]ਮਾਥੈ [18]ਪ੍ਰੀਤਿ [19]ਰੀਤਿ [20]ਦੀਖਿਆ
[21]ਅਵਿਲੋਕ [22]ਗਿਆਨ [23]ਸੰਤੁ [24]ਰੇਨੁ [25]ਪੁੰਜ

ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਬਰਖਾ ਸੁਬਤ੍ਰ[1] ਬਰਖੈ ਸਮਾਨ
ਊਚੇ ਤਜ ਨੀਚੈ ਥਲ ਗਵਨ ਕੈ ਜਾਤ[2] ਹੈ ।
ਤੀਰਥ ਪਰਬ ਜੈਸੇ ਜਾਤ ਹੈ ਜਗਤ ਚਲ[3]
ਜਾਤ੍ਰਾ ਹੇਤ[4] ਦੇਤ[5] ਦਾਨ ਅਤਿ ਬਿਗਸਾਤ[6] ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਨ੍ਰਿਪ ਸੰਭਤ ਹੈ ਬੈਠਿਓ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪੈ
ਚਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਦਰਬ ਆਵ[7] ਦਿਨ ਰਾਤ[8] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਾਧ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ
ਅਸਨ ਬਸਨ ਚਲ[9] ਆਵਤ ਜੁਗਾਤ[10] ਹੈ ॥੬੨੯॥

ਜੈਸੇ ਬਾਨ ਧਨੁਖ ਸਹਿਤ ਹੈ[11] ਨਿਜ ਬਸ[12]
ਛੁਟਤਿ ਨ ਆਵੈ ਫੁਨ[13] ਜਤਨ ਸੈ ਹਾਥ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਬਾਘ ਬੰਦਸਾਲਾ ਬਿਖੈ ਬਾਧਯੋ[14] ਰਹੈ, ਪੁਨ[15]
ਖੁਲੈ ਤਉ ਨ ਆਵੈ ਬਸ[16], ਬਸਹਿ ਨ ਸਾਥ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦਿਪਤ ਨ ਜਾਨੀਐ ਭਵਨ ਬਿਖੈ
ਦਾਵਾਨਲ ਭਏ ਨ ਦੁਰਾਏ ਦੁਰੈ[17] ਨਾਥ ਜੀ ।
ਤੈਸੇ ਮੁਖ ਮਧ ਬਾਣੀ ਬਸਤ ਨ ਕੋਊ ਲਖੈ
ਬੋਲੀਐ ਬਿਚਾਰ, ਗੁਰਮਤਿ, ਗੁਨ ਗਾਥ ਜੀ ॥੬੩੦॥

ਜੈਸੇ ਮਾਲਾ ਮੇਰੁ ਪੋਈਅਤ[18] ਸਭ ਊਪਰ ਕੈ
ਸਿਮਰਨ ਸੰਖਜਾ[19] ਮੈ ਨ ਆਵਤ ਬਡਾਈ ਕੈ
ਜੈਸੇ ਬਿਰਖਨ ਬਿਖੈ ਪੇਖੀਐ ਸੇਬਲ ਊਚੋ
ਨਿਹਫਲ ਭਯੋ[20] ਸੋਊ ਅਤਿ ਅਧਿਕਾਈ ਕੈ ।
ਜੈਸੇ ਚੀਲ ਪੰਛੀਨ[21] ਮੈ ਉਡਤ ਅਕਾਸ਼ਚਾਰੀ
ਹੇਰੇ[22] ਮ੍ਰਿਤ ਪਿੰਜਰਨ ਊਚੈ ਮਤੁ ਪਾਈ ਕੈ ।
ਗਾਇਬੋ ਬਜਾਇਬੋ ਸੁਨਾਇਬੋ ਨ ਕਛੂ ਤੈਸੇ
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਬਿਨਾ ਧ੍ਰਿਗ ਚਤੁਰਾਈ ਕੈ ॥੬੩੧॥

ਜੈਸੇ ਪਾਂਚੋ ਤਤ[23] ਬਿਖੈ ਬਸੁਧਾ ਨਵਨ ਮਨ
ਤਾ ਮੈ ਉਤਪਤ ਹੁਇ ਸਮਾਤ ਸਭ ਤਾਹੀ ਮੈ ।
ਜੈਸੇ ਪਾਂਚੋ ਆਂਗੁਰੀ ਮੈ ਸੂਖਮ ਕਨੰਗੁਰੀਆ ਹੈ
ਕੰਚਨ ਖਚਤ ਨਗ ਸੋਭਤ ਹੈ ਵਾਹੀ ਮੈ ।
ਜੈਸੇ ਨੀਚ ਜੋਨ[24] ਗਨੀਅਤ ਅਤਿ ਮਾਖੀ ਕ੍ਰਿਮ
ਹੀਰ ਚੀਰ ਮਧੁ ਉਪਜਤ ਸੁਖ ਜਾਹੀ ਮੈ ।
ਤੈਸੇ ਰਵਿਦਾਸ ਨਾਮਾ ਬਿਦਰ ਕਬੀਰ ਭਏ
ਹੀਨ ਜਾਤਿ ਊਚ ਪਦ ਪਾਏ ਸਭ ਕਾਹੀ ਮੈ ॥੬੩੨॥

---

[1]ਸਰਬਤ੍ਰ [2]ਜਾਤਿ [3]ਚਲਿ [4]ਹੇਤੁ [5]ਦੇਤੁ [6]ਬਿਗਸਾਤਿ [7]ਆਵੈ [8]ਗਤਿ [9]ਚਲਿ [10]ਜੁਗਾਤਿ [11]ਹੁਇ [12]ਬਸੁ [13]ਫੁਨਿ [14]ਬਾਧਿਓ [15]ਪੁਨਿ [16]ਬਸਿ [17]ਦੁਰੈ [18]ਪੋਈਅਤੁ [19]ਸੰਖਿਆ [20]ਭਇਓ [21]ਪੰਛਿਨ [22]ਹੇਰੈ [23]ਤਤੁ [24]ਜੋਨਿ

ਜੈਸੇ ਰੋਗ ਰੋਗੀ ਕੋ ਦਿਖਾਈਐ ਨ ਬੈਦ ਪ੍ਰਤਿ
ਬਿਨ[1] ਉਪਚਾਰ ਛਿਨ[3] ਛਿਨ[2] ਹੁਇ[3] ਅਸਾਧ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਰਿਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਉਦਮ ਅਦਿਆਉ ਬਿਨ[1]
ਮੂਲ ਔ[4] ਬਿਆਜ ਬਢੈ, ਉਪਜੈ ਬਿਆਧ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਸਤ੍ਰ ਸਾਸਨਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮੁ[5] ਕਰਿ ਸਾਧੇ ਬਿਨ[1]
ਪਲ ਪਲ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇ ਕਰਤ ਉਪਾਧ ਜੀ ।
ਜਜੋਂ[6] ਜਜੋਂ[6] ਭੀਜੈ ਕਾਮਰੀ ਤਜੋਂ[7] ਤਜੋਂ[7] ਭਾਰੀ ਹੋਤ ਜਾਤ
ਬਿਨ[1] ਸਤਿਗੁਰ ਉਰ[8] ਬਸੈ ਅਪਰਾਧ ਜੀ ।।੬੩੩।।

ਜੈਸੇ ਕੇਲਾ ਬਸਤ ਬਬੂਰ ਕੈ ਨਿਕਟ, ਤਾਂਹਿ
ਸਾਲਤ ਹੈਂ ਸੂਰੈਂ, ਆਪਾ ਸਕੈ ਨ ਬਚਾਇ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਸੂਆ ਪੜਤ ਗਾਥਾ ਅਨੇਕ
ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹੇਰਤਿ ਬਿਲਾਈ ਅੰਤਿ ਖਾਇ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਜਲ ਅੰਤਰ ਮੁਦਤ ਮਨ ਹੋਤ ਮੀਨ
ਮਾਸ ਲਪਟਾਇ ਲੇਤ ਬਨਛੀ ਲਗਾਇ ਜੀ ।
ਬਿਨ[1] ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਧ ਮਿਲਤ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ
ਅੰਗ ਅੰਗ ਦੁਰਮਤਿ ਗਤਿ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਜੀ ।।੬੩੪।।

ਕੋਟਿ ਪਰਕਾਰ ਨਾਰ ਸਾਜੈ ਜਉ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰੁ
ਬਿਨੁ ਭਰਤਾਰ[9] ਭੇਟੈ ਸੁਤ ਨ ਖਿਲਾਇ ਹੈ ।
ਸਿੰਚੀਐ ਸਲਿਲ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਬਿਰਖ ਮੂਲ
ਫਲ[10] ਨ ਬਸੰਤ ਬਿਨ[11] ਤਾਸੁ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਹੈ ।
ਸਾਵਨ ਸਮੈ[12] ਕਿਸਾਨ[13] ਖੇਤ ਜੋਤ ਬੀਜ ਬੋਵੈ
ਬਰਖਾ ਬਿਹੂਨ ਕਤ ਨਾਜ ਨਿਪਜਾਇ ਹੈ ।
ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੇਖ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਭ੍ਰਮੈ ਭ੍ਰਮ[14]
ਬਿਨ ਗੁਰ ਉਰਿ ਗਜਾਨ ਦੀਪ ਨ ਜਗਾਇ ਹੈ ।।੬੩੫।।

ਜੈਸੇ ਨੀਰ ਖੀਰ ਅੰਨ ਭੋਜਨ ਖੁਵਾਇ[15] ਅੰਤਿ
ਗਰੋ ਕਾਟਿ ਮਾਰਤ ਹੈ ਅਜਾ ਸੂਨ[16] ਕਉ[17] ।
ਜੈਸੇ ਬਹੁ ਭਾਰ ਡਾਰੀਅਤ ਲਘੁ ਨੌਕਾ ਮਾਹਿ
ਬੂਡਤ ਹੈ ਮਾਝਧਾਰ ਪਾਰ ਨ ਗਵਨ ਕਉ ।
ਜੈਸੇ ਬੁਰ ਨਾਰਿ ਧਾਰਿ ਭਰਨ ਸਿੰਗਾਰ ਤਨਿ
ਆਪਿ ਆਮੈ[18] ਅਰਪਤ ਚਿੰਤਾ ਕੈ ਭਵਨ ਕਉ ।
ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਧਰਮ[19] ਕਰਮ ਕੈ ਅਧਰਮ ਨਰ
ਮਰਤ ਅਕਾਲ ਜਮਲੋਕਹਿ ਰਵਨ ਕਉ ।।੬੩੬।।

---

[1]ਬਿਨੁ [2]ਛਿਨੁ [3]ਹੋਇ [4]ਅਉ [5]ਸੰਗ੍ਰਾਮ [6]ਜਿਉ [7]ਤਿਉਂ [8]ਉਰਿ [9]ਭਰਤਾਰਿ [10]ਪਾਠ ਫੁਲ ਚਾਹੀਦਾ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਰੁਤ ਹੈ।' ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ) ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ । [11]ਬਿਨੁ [12]ਸਮੇ [13]ਕ੍ਰਿਸਾਨ [14]ਭ੍ਰਮਿ [15]ਖੁਆਇ [16]ਸਵੰਨ [17]'ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦੋ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ'। ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ), ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ। [18]ਆਪੈ [19]ਅਧਰਮਿ

ਜੈਸੇ ਪਾਕਸਾਲਾ ਬਾਲਾ ਬਿੰਜਨ ਅਨੇਕ ਰਚੈ
ਛੁਅਤ ਅਪਾਵਨ ਛਿਨਕ ਛੋਤ[1] ਲਾਗ[2] ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਤਨ ਸਾਜਤ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਨਾਰਿ ਆਨੰਦ ਕੈ
ਪੁਹਪਵੰਤੀ ਹ੍ਵੈ[3] ਪ੍ਰਿਯਾ[4] ਸਿਹਜਾ ਤਿਆਗ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਗ੍ਰਭਧਾਰ ਨਾਰਿ ਜਤਨ ਕਰਤ ਨਿਤ
ਮਲ ਮੈ ਗਰਭ ਛੇਦ ਖੇਦ ਨਿਹਭਾਗ[5] ਹੈ ।
ਤੈਸੇ ਸੀਲ ਸੰਜਮ ਜਨਮ ਪਰਜੰਤ ਕੀਜੈ
ਤਨਕ ਹੀ ਪਾਪ ਕੀਏ ਤੂਲ[6] ਮੈ ਬਜਾਗ[7] ਹੈ ॥੬੩੭॥

ਚੀਕਨੇ ਕਲਸ ਪਰ ਜੈਸੇ ਨਾ[8] ਟਿਕਤ ਬੂੰਦ
ਕਾਲਰ ਮੈਂ ਪਰੇ ਨਾਜ ਨਿਪਜੈ ਨ ਖੇਤ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਧਰਿ ਪਰ ਤਰੁ ਸੇਂਬਲ ਅਫਲ ਅਰੁ
ਬਿਖਿਆ ਬਿਰਖ ਫਲੇ ਜਗੁ ਦੁਖ ਦੇਤ ਜੀ ।
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਬਾਂਸ ਬਾਸ ਬਾਸ ਬਾਸੀਐ ਨਾ[8]
ਪਵਨ ਗਵਨ ਮਲ ਮੂਤਤਾ ਸਮੇਤ ਜੀ ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਪਰਵੇਸ ਨ ਮੋ ਰਿਦੈ ਭਿਦੈ
ਜੈਸੇ ਮਾਨੋ ਸ੍ਵਾਂਤਿਬੂੰਦ ਅਹਿ ਮੁਖ ਲੇਤ ਜੀ ॥੬੩੮॥

ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਬਸਿ ਬਾਂਸ ਮਹਿਮਾਂ ਨ ਜਾਨੀ
ਆਨ ਦ੍ਰੁਮ[9] ਦੂਰ ਭਏ ਬਾਸਨਾ ਕੈ ਬੋਹੇ[10] ਹੈ ।
ਦਾਦਰ ਸਰੋਵਰ ਮੈਂ ਜਾਨੈ ਨ ਕਮਲ ਗਤਿ
ਮਕਰੰਦ ਕਰਿ ਮਧਕਰ[11] ਹੀ ਬਿਮੋਹੇ[12] ਹੈ ।
ਸੁਰਸਰੀ ਬਿਖੈ ਬਗ[13] ਜਾਨਯੋ[14] ਨ ਮਰਮ[15] ਕਛੂ[16]
ਆਵਤ ਹੈ ਜਾਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ[17] ਜਾਤ੍ਰਾ ਹੇਤ ਸੋਹੇ[18] ਹੈ ।
ਨਿਕਟ ਬਸਤ ਮਮ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਹੀਨ
ਦੂਰ ਹੀ ਦਿਸੰਤਰੁ ਉਰ[19] ਅੰਤਰ ਲੈ ਪੋਹੇ[20] ਹੈ ॥੬੩੯॥

ਨਾਹਿਨ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਚਿਤਵੈ ਕਿਉ ਚਿੰਤਾਮਣਿ[21]
ਲੋਨੇ ਹੈ ਨ ਲੋਇਨ ਜੋ ਲਾਲਨ ਬਿਲੋਕੀਐ ॥
ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ ਨਾਹਿ ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨਉ ਕੈਸੇ
ਸੁਰਤਿ ਨ ਸ੍ਰਵਨਨ ਬਚਨ ਮਧੋਕੀਐ ।
ਅੰਗ ਅੰਗਹੀਨ ਦੀਨ ਕੈਸੇ ਬਰ ਮਾਲ ਕਰਉ
ਮਸਤਕ ਨਾਹਿ ਭਾਗ ਪ੍ਰਿਯ ਪਗ ਧੋਕੀਐ ।
ਸੇਵਕ ਸੁਭਾਵ ਨਾਹਿ, ਪਹੁਚ ਨ ਸਕਉ ਸੇਵ
ਨਾਹਿਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰਭਤਾ[22] ਸਮੋਕੀਐ ॥੬੪੦॥

---

[1]ਛੋਤਿ [2]ਲਾਗਿ [3]ਹੁਇ [4]ਪ੍ਰਿਆ [5]ਨਿਹਭਾਗਿ [6]ਤੂਲਿ [7]ਬਜਾਗਿ [8]ਨ [9]ਦ੍ਰਮੁ [10]ਬੋਹੇ [11]ਮਧੁਕਰੁ [12]ਬਿਮੋਹੇ [13]ਬਗੁ [14]ਜਾਨਿਓ [15]ਮਰਮੁ [16]ਕਛੂ [17]'ਅੰਕ 507 ਵਿਚ 'ਜਾਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ' ਦਾ ਪਾਠ 'ਜਾਤ੍ਰੀ ਜਨ' ਹੈ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਏਥੇ ਵੀ ਪਾਠ 'ਜਾਤ੍ਰੀ ਜਨ' ਯਾ 'ਜਾਤ੍ਰੀ ਜੰਤ' ਹੋਵੇ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਨੇ 'ਜਾਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ' ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ' । ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾ.) ਕਬਿੱਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ । [18]ਸੋਹੇ [19]ਉਰਿ [20]ਪੋਹੇ [21]ਚਿੰਤਾਮਨਿ [22]ਪ੍ਰਭੁਤਾ

ਬੇਸ੍ਵਾ ਕੇ ਸਿੰਗਾਰ ਬਿਭਚਾਰ ਕੋ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰ
ਬਿਨ ਭਰਤਾਰ ਨਾਰਿ ਕਾਕੀ ਕੈ ਬੁਲਾਈਐ ।
ਬਗ ਸੇਤ ਗਾਤ ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰਿ ਖਾਤ ਕੇਤੇ
ਮੋਨ ਗਹੇ, ਧਯਾਨ[1] ਧਰੇ, ਜੁਗਤ ਨ[2] ਪਾਈਐ ।
ਭਾਂਡ ਕੀ ਭੰਡਾਈ ਬੁਰਵਾਈ ਨ ਕਹਿਤ ਆਵੈ
ਅਤਿ ਹੀ ਢਿਠਾਈ, ਸੁਕੁਚਤ ਨ ਲਜਾਈਐ ।
ਤੈਸੇ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨਾ ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਮਮ
ਪਤਿਤ ਅਨੇਕ ਏਕ ਰੋਮ ਨ ਪੁਜਾਈਐ ।।੬੪੧।।

ਜਾਕੈ ਨਾਇਕਾ ਅਨੇਕ ਏਕ ਸੇ ਅਧਿਕ ਏਕ
ਪੂਰਨ ਸੁਹਾਗ ਭਾਗ ਸਉਤੈ ਸਮ ਧਾਮ ਹੈ ।
ਮਾਨਨ ਹੁਇ ਮਾਨ ਭੰਗ ਬਿਛੁਰ ਬਿਦੇਸ ਰਹੀ
ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ ਲਗ ਬਿਰਹਨੀ ਭਾਮ ਹੈ ।
ਸਿਥਲ ਸਮਾਨ ਤ੍ਰੀਯਾ ਸਕੇ ਨ ਰਿਝਾਇ ਪ੍ਰਿਯ
ਦਯੋ[3] ਹੈ ਦੁਹਾਗ ਵੈ[4] ਦੁਹਾਗਨ ਸਕਾਮ[5] ਹੈ ।
ਲੋਚਨ, ਸ੍ਰਵਨ, ਜੀਹ ਕਰ ਅੰਗ ਅੰਗਹੀਨ
ਪਰਿਸਯੋ[6] ਨ ਪੇਖਯੋ[7] ਸੁਨਯੋ[8] ਮੇਰੋ ਕਹਾ ਨਾਮ ਹੈ ।। ੬੪੨।

ਜੈਸੇ ਜਾਰ ਚੋਰ ਓਰ ਹੇਰਤਿ ਨ ਆਹਿ ਕੋਊ
ਚੋਰ ਜਾਰ ਜਾਨਤ ਸਕਲਭੂਤ ਹੇਰਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਦਿਨ ਸਮੈ ਆਵਾਗਵਨ ਭਵਨ ਬਿਖੈ
ਤਾਹੀ ਗ੍ਰਿਹ ਪੈਸਤ ਸੰਕਾਤ ਹੈ ਅੰਧੇਰ ਹੀ ।
ਜੈਸੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਕਉ ਦੇਖੀਐ ਧਰਮਰਾਇ
ਪਾਪੀ ਕਉ ਭਇਆਨ ਜਮ ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ ਟੇਰਹੀ ।
ਤੈਸੇ ਨਿਰਵੈਰ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਪਨ ਰੂਪ
ਤੈਸੋ ਹੀ ਦਿਖਾਵੈ ਮੁਖ ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਫੇਰਹੀ ।।੬੪੩।।

ਜੈਸੇ ਦਰਪਨ ਸੂਧੇ ਸੁਧ ਮੁਖ[9] ਦੇਖੀਅਤ
ਉਲਟ ਕੈ ਦੇਖੈ ਮੁਖ[10] ਦੇਖੀਐ ਭਇਆਨ ਸੇ ।
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਤਾਹੀ ਰਸਨਾ ਸੈ ਪਯਾਰੋ[11] ਲਾਗੈ
ਕੌਰਕ ਸਬਦ[12] ਸੁਨ[13] ਲਾਗੈ ਉਰ ਬਾਨ ਸੇ ।
ਜੈਸੇ ਦਾਨੋਂ ਖਾਤ ਗਾਤ ਪੁਸ੍ਟ[14] ਮਿਸ੍ਟ[15] ਸ੍ਵਾਦ ਮੁਖ
ਪੋਸਤ ਕੈ ਪੀਏ ਦੁਖ ਬਯਾਪਤ[16], ਮਸਾਨ ਸੇ ।
ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਿਤ ਨਿੰਦਕ ਸੁਭਾਵ ਚਕਈ ਚਕੋਰ
ਸਤਿਗੁਰ ਸਮਤ[17] ਸਹਨਸੀਲ ਭਾਨੁ[18] ਸੇ ।।੬੪੪।।

---

[1]ਧਿਆਨ [2]ਜੁਗਤਿ [3]ਦਇਓ [4]ਹੁਇ [5]'ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ 'ਸਨਾਮ'=ਨਾਮ ਸਮੇਤ'। ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾ) ਦੂਸਰਾ ਸਕੰਧ। ਤੁਲਨਾ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਠ ਸਨਾਮ ਹੈ । [6]ਪਰਸਿਓ [7]ਪੇਖਿਓ [8]ਸੁਨਿਓ [9]ਮੁਖੀ [10]ਦੁਖ [11]ਪਿਆਰੋ [12]ਬਚਨ [13]ਸੁਨਿ [14]ਪੁਸਟ [15]ਮਿਸਟ [16]ਬਿਆਪਤ [17]ਸੰਮਤ [18]ਭਾਨ

ਜੈਸੇ ਤਉ ਪਪੀਹਾ ਪ੍ਰਿਯ[1] ਪ੍ਰਿਯ[1] ਟੇਰ ਹੇਰੇ ਬੂੰਦ
ਵੈਸੇ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਦਿਪਤ ਪਤੰਗ ਪੇਖਿ ਜ੍ਵਾਰਾ ਜਰੈ
ਤੈਸੇ ਪ੍ਰਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਸਮ੍ਹਾਰ[2] ਹੈ ।
ਜਲ ਸੈ ਨਿਕਸ ਜੈਸੇ ਮੀਨ ਮਰ ਜਾਤ[3] ਤਾਤ
ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ ਬਿਰਹਨੀ ਬਪ੍ਹਾਰ ਹੈ ।
ਬਿਰਹਨੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਕੈ ਕਹਾਵੈ ।
ਕਰਨੀ ਕੈ ਐਸੀ ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਕੋਊ ਨਾਰ[4] ਹੈ ।।੬੪੫।।

ਅਨਿਤ੍ਰ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਰੂਪ ਸਮਸਰ ਨਾਂਹਿ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਸਰ ।
ਧਰਮ ਅਰਥ ਕੋਟਿ ਕਾਮਨਾ ਕਟਾਛ ਪਰ
ਵਾਰ ਡਾਰਉ ਬਿਬਿਧ ਮੁਕਤ ਮੰਦਹਾਸੁ ਪਰ ।
ਸ੍ਵਰਗ ਅਨੰਤ ਕੋਟ ਕਿੰਚਤ ਸਮਾਗਮ ਕੈ
ਸੰਗਮ ਸਮੂਹ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਨ ਤੁਲ ਧਰ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ[5] ਸਰ ਕਛੂ[6] ਪੂਜੈ ਨਾਹਿ
ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਸਰਬਸ[7] ਬਲਿਹਾਰ ਕਰ ।।੬੪੬।।

ਅਛਲ ਅਛੇਦ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਕੈ ਬਸ ਬਿਸ੍ਵ ਬਲ
ਤੈ ਜੁ ਰਸ ਬਸ ਕੀਏ ਕਵਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੈ ।
ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਨ ਧਯਾਨ[8] ਪਾਵੈ
ਤੇਰੋ ਧਯਾਨ[8] ਧਾਰੈ ਆਲੀ ਕਵਨ ਸਿੰਗਾਰ ਕੈ ।
ਨਿਗਮ ਅਸੰਖ ਸੇਖ ਜੰਪਤ ਹੈ ਜਾਕੋ ਜਸੁ
ਤੇਰੋ ਜਸ[9] ਗਾਵਤ ਕਵਨ ਉਪਕਾਰ ਕੈ ।
ਸੁਰ ਨਰ ਨਾਥ ਜਾਹਿ ਖੋਜਤ ਨ ਖੋਜ ਪਾਵੈ
ਖੋਜਤ ਫਿਰਹ ਤੋਹਿ ਕਵਨ ਪਿਆਰ ਕੈ ।।੬੪੭।।

ਕੈਸੇ[10] ਕੈ ਅਗਹ ਗਹਿਓ, ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਛਲ ਛਲਿਓ
ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਭੇਦ ਬੇਦਯੋ[11] ਅਲਖ ਲਖਾਯੋ[12] ਹੈ ।
ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਪੇਖ ਪੇਖਯੋ,[13] ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਗੜ ਗੜ੍ਯੋ[14]
ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਪਯੋ[15] ਪੀਓ ਅਜਰ ਜਰਾਯੋ[16] ਹੈ ।
ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਜਾਪ ਜਪਯੋ[17], ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਥਾਪ ਥਪਯੋ[18]
ਪਰਸਿਓ ਅਪਰਸ, ਅਗਮ ਸੁਗਮਾਯੋ[19] ਹੈ ।
ਅਦਭੁਤ ਗਤ ਅਸਚਰਜ ਬਿਸਮ ਅਤਿ
ਕੈਸੇ ਕੈ ਅਪਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਠਹਿਰਾਇਓ ਹੈ ।।੬੪੮।।

---

[1]ਪ੍ਰੀਅ [2]ਸੁਮਾਰ [3]ਜਾਤਿ [4]ਨਾਰਿ [5]ਪ੍ਰਤਾਪੁ [6]ਕਛੁ [7]ਸਰਬਸੁ [8]ਧਿਆਨ [9]ਜਸੁ [10]ਕੈਸ [11]ਭੇਦਿਓ
[12]ਲਖਾਇਓ [13]ਪੇਖਿਓ [14]ਗੜਿਓ [15]ਅਪਿਓ [16]ਜਰਾਇਓ [17]ਜਪਿਓ [18]ਥਪਿਓ [19]ਸੁਗਮਾਇਓ

ਕਹਿਧੌ[1] ਕਹਾਕੁ ਰਮਾ ਰੰਮ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਬਿਖੈ
ਐਸੀ ਕੌਨ ਤਪਸਿਆ ਕਠਨ ਤੈਂਹਿ ਕੀਨੀ ਹੈ ।
ਜਾਤੇ ਗੁਨ ਰੂਪ ਔ[2] ਕਰਮ ਕੈ ਸਕਲ ਕਲਾ
ਸ੍ਰੇਸਟ ਹ੍ਵੈ[3] ਸਰਬ ਨਾਇਕਾ ਕੀ ਛਬਿ ਛੀਨੀ ਹੈ ।
ਜਗਤ ਕੀ ਜੀਵਨ ਜਗਤ ਪਤ[4] ਚਿੰਤਾਮਨ[5]
ਮੁਖ ਮੁਸਕਾਇ ਚਿਤਵਤ ਹਿਰ ਲੀਨੀ ਹੈ ।
ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ ਨਾਯਕ ਕੀ ਨਾਯਕਾ ਭਈ
ਸਕਲ ਭਵਨ ਕੀ ਸ੍ਰਿਯਾ ਤੁਮਹਿ ਦੀਨੀ ਹੈ ॥੬੪੯॥

ਰੂਪ ਕੋਟਿ ਰੂਪ ਪਰ, ਸੋਭਾ ਪਰ ਕੋਟਿ ਸੋਭਾ
ਚਤੁਰਾਈ ਕੋਟਿ ਚਤੁਰਾਈ ਪਰ ਵਾਰੀਐ ।
ਗ੍ਯਾਨ[6] ਗੁਨ ਕੋਟ ਗੁਨ ਗ੍ਯਾਨ[6] ਪਰ ਵਾਰ ਡਾਰੈ
ਕੋਟਿ ਭਾਗ ਭਾਗ ਪਰ ਧਰਿ ਬਲਿਹਾਰੀਐ ।
ਸੀਲ ਸੁਭ[7] ਲਛਨ ਕੋਟਾਨ[8] ਸੀਲ ਲਛਨ ਕੈ
ਲਜਾ ਕੋਟ[9] ਲਜਾ ਕੈ ਲਜਾਇਮਾਨ[10] ਮਾਰੀਐ ।
ਪ੍ਰੇਮਨ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਹੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਉ ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਕੈ
ਜਾਕਉ ਨਾਥ ਕਿੰਚਤ ਕਟਾਛ ਕੈ ਨਿਹਾਰੀਐ[11] ॥੬੫੦॥

ਕੋਟਨ[12] ਕੋਟਾਨਿ ਸੁਖ ਪੁਜੈ ਨ ਸਮਾਨਿ ਸੁਖ
ਆਨੰਦ ਕੋਟਾਨਿ ਤੁਲ[13] ਆਨੰਦ ਨ ਆਵਹੀ ।
ਸਹਜਿ ਕੋਟਾਨ[14] ਕੋਟਿ ਪੁਜੈ ਨ ਸਹਜ[15] ਸਰ[16]
ਮੰਗਲ ਕੋਟਾਨਿ ਸਮ ਮੰਗਲ ਨ ਪਾਵਹੀ ।
ਕੋਟਨ[12] ਕੋਟਾਨ[14] ਪਰਤਾਪ[17] ਨ ਪ੍ਰਤਾਪ[18] ਸਰ
ਕੋਟਨ[1] ਕੋਟਾਨ[3] ਛਬਿ ਛਬਿ ਨ ਪੁਜਾਵਹੀ ।
ਅਰਥ ਧਰਮ ਕਾਮ ਮੋਖ ਕੋਟਨਿ[12] ਹੀ ਸਮ ਨਾਹਿ
ਅਉਸਰ ਅਭੀਚ ਨਾਹ ਸਿਹਜਾ[19] ਬੁਲਾਵਹੀ ॥੬੫੧॥

ਸਫਲ ਜਨਮ, ਧੰਨ ਆਜ ਕੋ ਦਿਵਸ ਰੈਨਿ
ਪਹਰ, ਮਹੂਰਤ, ਘਰੀ ਔ[20] ਪਲ ਪਾਏ ਹੈਂ ।
ਸਫਲ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰ[21] ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ[22]
ਆਂਗਨ[23] ਮੰਦਰ[24] ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਸੁਹਾਏ ਹੈਂ ।
ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸੋਭਾ ਕੀਰਤਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਛਬਿ
ਆਨਦ ਸਹਜਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਬਢਾਏ ਹੈਂ ।
ਅਰਥ ਧਰਮ ਕਾਮ ਮੋਖ ਨਿਹਕਾਮ ਨਾਮੁ
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰਸਿਕ ਹ੍ਵੈ[25] ਲਾਲ ਮੇਰੇ ਆਏ ਹੈਂ ॥੬੫੨॥

---

[1]ਕਹਿ ਧਉ [2]ਅਉ [3]ਹੁਇ [4]ਪਤਿ [5]ਚਿੰਤਾਮਨਿ [6]ਗਿਆਨ [7]ਸੁਧ [8]ਕੋਟਾਨਿ [9]ਕੋਟਿ [10]ਲਜਾਇਅਨ
[11]ਨਿਹਾਰੀਅ [12]ਕੋਟਿਨ [13]ਤੁਲਿ [14]ਕੋਟਾਨਿ [15]ਸਹਜਿ [16]ਸਰਿ [17]ਪਰਤਾਪੁ [18]ਪ੍ਰਤਾਪੁ [19]ਨਾਹਿ
[20]ਅਉ [21]ਚਾਰੁ [22]ਭੋਗੁ [23]ਆਂਗਨ [24]ਮੰਦਰੁ [25]ਹੁਇ ।

ਨਿਸ ਨ ਘਟੈ, ਨ ਲਟੇ ਸਸੀਅਰ ਦੀਪਜੋਤਿ
ਕੁਸਮ ਬਾਸ ਹੂੰ ਨ ਮਿਟੈ ਔ[1] ਸੁ ਟੇਵ ਸੇਵ ਕੀ।
ਸਹਜ ਕਥਾ ਨ ਘਟੈ, ਸ੍ਰਵਨ[2] ਸੁਰਤ[3] ਮਤ[4]
ਰਸਨਾ ਪਰਸ ਰਸ ਰਸਿਕ ਸਮੇਵ ਕੀ।
ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਨ ਪਰੈ ਅਰ[5] ਕਰੈ ਨ ਆਰਸ ਪ੍ਰਵੇਸ
ਰਿਦੈ, ਬਰੀਆ ਸੰਜੋਗ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ਕੀ।
ਚਾਉ ਚਿਤੁ[6] ਚਉਗੁਨੋ ਬਢੈ, ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ
ਦਯਾ[7] ਦਸ ਗੁਨੀ ਉਪਜੈ ਦਯਾਲ[8] ਦੇਵ ਕੀ ॥੬੫੩॥

ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਨਿਸ ਨਿਸ ਪਰਮਾਨ ਹੋਇ
ਪਲ ਪਲ ਮਾਸ ਪਰਯੰਤ ਹ੍ਵੈ[9] ਬਿਥਾਰੀ ਹੈ।
ਬਰਖ ਬਰਖ ਪਰਯੰਤ ਘਟਿਕਾ ਬਿਹਾਇ
ਜੁਗ ਜੁਗ ਸਮ ਜਾਮ ਜਾਮਨੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ।
ਕਲਾ ਕਲਾ ਕੋਟਿ ਗੁਨ[10] ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਸਸਿ
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਤਾਪ[11] ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।
ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਿਯਾ[12] ਸੇਵਾ ਸਨਮੁਖ ਰਹੈਂ
ਆਰਸੁ[13] ਨ ਆਵੈ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਆਜ ਮੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ ॥੬੫੪॥

ਜੈਸੀਐ ਸਰਦ ਨਿਸ, ਤੈਸੇ ਈ ਪੂਰਨ ਸਸਿ
ਵੈਸੇ ਈ ਕੁਸਮ ਦੱਲ ਸਿਹਜਾ ਸੁਵਾਰੀ[14] ਹੈ।
ਜੈਸੀ ਏ ਜੋਬਨ ਬੈਸ, ਤੈਸੇ ਈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ
ਵੈਸੇ ਈ ਸਿੰਗਾਰ ਚਾਰੁ ਗੁਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਈ ਛਬੀਲੇ ਨੈਨ ਤੈਸੇ ਈ ਰਸੀਲੇ ਬੈਨ
ਸੋਭਤ ਪਰਸਪਰ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰੀ ਹੈ।
ਜੈਸੇ ਈ ਪ੍ਰਬੀਨ ਪ੍ਰਿਯ[15] ਪਯਾਰੇ[16] ਪ੍ਰੇਮ ਰਸਿਕ ਹੈਂ
ਵੈਸੇ ਈ ਬਚਿਤ੍ਰ ਅਤਿ ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ॥੬੫੫॥

ਜਾ ਦਿਨ ਜਗਤ ਮਨ ਟਹਿਲ ਕਹੀ ਰਿਸਾਇ[17]
ਗਯਾਨ[18] ਧਯਾਨ[19] ਕੋਟ[20] ਜੋਗ ਜਗ ਨ ਸਮਾਨ ਹੈ।
ਜਾ ਦਿਨ ਭਈ ਪਨਿਹਾਰੀ ਜਗਨ ਨਾਥ ਜੀ ਕੀ
ਤਾ ਸਮ ਨ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ ਕੋਟਨ[21] ਕੋਟਾਨ ਹੈ।
ਜਾ ਦਿਨ ਪਿਸਨਹਾਰੀ ਭਈ ਜਗਜੀਵਨ ਕੀ
ਅਰਥ ਧਰਮ ਕਾਮ ਮੋਖ ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਹੈ।
ਛਿਰਕਾਰੀ ਪਨਿਹਾਰੀ ਪੀਸਨਕਾਰੀ ਕੋ ਜੋ ਸੁਖ
ਪ੍ਰੇਮਨੀ[22] ਪਿਆਰੀ ਕੋ ਅਕਥ ਉਨਮਾਨ ਹੈ ॥੬੫੬॥

---

[1]ਅਉ [2]ਸ੍ਰਵਨਿ [3]ਸੁਰਤਿ [4]ਮਤਿ [5]ਅਰੁ [6]ਚਿਤ [7]ਦਇਆ [8]ਦਇਆਲ [9]ਹੁਇ [10]ਗਨ [11]ਪ੍ਰਤਾਪੁ [12]ਪ੍ਰਿਆ [13]ਆਰੁਸ [14]ਸਵ ਰੀ [15]ਪ੍ਰਿਅ [16]ਪਿਆਰੇ [17]'ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ 'ਰਸਾਇ' ਹੈ, ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਉਕਾਈ ਨੇ 'ਰਿਸਾਇ' ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸ਼ੁਧ ਹੈ'। ਉਦਰਿਤ : ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਭਾ.) [18]ਗਿਆਨ [19]ਧਿਆਨ [20]ਕੋਟਿ [21]ਕੋਟਿਨ [22]ਪ੍ਰੇਮਨੀ।

ਘਰੀ ਘਰੀ ਟੇਰਿ ਘਰੀਆਰ ਸੁਨਾਇ ਸੰਦੇਸੋ
ਪਹਿਰ ਪਹਿਰ ਪੁਨ[1] ਪੁਨ[2] ਸਮਝਾਇ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਜਲ ਭਰਿ ਭਰਿ ਬੇਲੀ ਬੂਡਤ ਹੈ
ਪੂਰਨ ਹੁਇ ਪਾਪਨ ਕੀ ਨਾਵਹਿ ਹਰਾਇ ਹੈ ।
ਚਹੂੰ ਓਰ ਸੋਰ ਕੈ ਪਾਹਰੂਆ ਪੁਕਾਰ[3] ਹਾਰੇ
ਚਾਰੋ ਜਾਮ ਸੋਵਤੇ ਅਚੇਤ ਨ ਲਜਾਇ ਹੈ ।
ਤਮਚੁਰ ਸਬਦ ਸੁਨਤ ਹੀ ਉਘਾਰ ਆਂਖੈ
ਬਿਨ[4] ਪ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਪਾਛੈ ਪਛੁਤਾਇ ਹੈ ॥੬੫੭॥

ਮਜਨ ਕੈ ਚੀਰ ਚਾਰ, ਅੰਜਨ, ਤਮੋਲ[5] ਰਸ
ਅਭਰਨ ਸਿੰਗਾਰ ਸਾਜ ਸਿਹਜਾ ਬਿਛਾਈ ਹੈ ।
ਕੁਸਮ ਸੁਗੰਧਿ ਅਰ[6] ਮੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਮਾਂਝ[7]
ਦੀਪਕ ਦਿਪਤ ਜਗਮਗ ਜੋਤ ਛਾਈ ਹੈ ।
ਸੋਧਤ ਸੋਧਤ ਸਉਨ ਲਗਨ ਮਨਾਇ ਮਨ
ਬਾਂਛਤ ਬਿਧਾਨ ਚਿਰਕਾਰ ਬਾਰੀ ਆਈ ਹੈ ।
ਅਉਸਰ ਅਭੀਚ ਨੀਚ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਮੈ ਸੋਵਤ ਖੋਏ
ਨੈਨ ਉਘਰਤ ਅੰਤ ਪਾਛੈ ਪਛੁਤਾਈ ਹੈ ॥੬੫੮॥

ਕਰ ਅੰਜੁਲ[8] ਜਲ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰਵੇਸੁ ਆਲੀ
ਮਾਨ ਤਜਿ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਪਤਿ ਰਤਿ ਮਾਨੀਐ ।
ਗੰਧਰਬ ਨਗਰ ਗਤ[9] ਰਜਨੀ ਬਿਹਾਤ ਜਾਤ
ਔਸੁਰ[10] ਅਭੀਚ ਅਤਿ ਦੁਲਭ ਕੈ ਜਾਨੀਐ ।
ਸਿਹਜਾ ਕੁਸਮ ਕੁਮਲਾਤ ਮੁਰਝਾਤ ਪੁਨ
ਪੁਨ[11] ਪਛੁਤਾਤ ਸਮੋ ਆਵਤ ਨ ਆਨੀਐ ।
ਸੋਈ[12] ਬਰ ਨਾਰਿ ਪ੍ਰਿਯ ਪਜਾਰ[13] ਅਧਿਕਾਰੀ ਪਜਾਰੀ[14]
ਸਮਝ ਸਿਆਨੀ ਤੋਸੋ ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨੀਐ ॥੬੫੯॥

ਮਾਨਨ ਨ ਕੀਜੈ ਮਾਨ, ਬਦੋ ਨ ਤੇਰੋ ਸਿਆਨ
ਮੇਰੋ ਕਹਜੋ[15] ਮਾਨ ਜਾਨ ਔਸੁਰ[16] ਅਭੀਚ ਕੋ ।
ਪ੍ਰਿਯਾ ਕੀ ਅਨੇਕ ਪਜਾਰੀ[17] ਚਿਰੰਕਾਲ ਆਈ ਬਾਰੀ
ਲੇਹੁ ਨ ਸੁਹਾਗ, ਸੰਗ ਛਾਡਿ ਹਠ ਨੀਚ ਕੋ ।
ਰਜਨੀ ਬਿਹਾਤ ਜਾਤ, ਜੋਬਨ ਸਿੰਗਾਰ ਗਾਤ
ਖੇਲਹੁ ਨ ਪ੍ਰੇਮਰਸ[18] ਮੋਹ ਸੁਖ ਬੀਚ ਕੋ ।
ਅਬਕੈ ਨ ਭੇਟੇ[19] ਨਾਥ, ਬਹੁਰਿਜੋ[20] ਨ ਆਵੈ ਹਾਥ
ਬਿਰਹਾ ਬਿਹਾਵੈ ਬਲਿ ਬਡੋ ਭਾਈ ਮੀਚ ਕੋ ॥੬੬੦॥

---

[1]ਪੁਨਿ [2]ਪੁਰਿ [3]ਪੁਕਰ [4]ਬਿਨੁ [5]ਤੰਬੋਲ [6]ਅਰਿ [7]ਮਾਂਝਿ [8]ਅੰਜੁਲਿ [9]ਗਤਿ [10]ਅਉਸਰ [11]ਪੁਨਿ
[12]ਸੋਈ [13]ਪਿਆਰ [14]ਪਿਆਰੀ [15]ਕਹਿਓ [16]ਅਉਸਰੁ [17]ਪਿਆਰੀ [18]ਪ੍ਰੇਮਰਸ [19]ਭੇਟੈ [20]ਬਹੁਰਿਓ

ਜਉ ਲਉ ਦੀਪ ਜੋਤ[1] ਹੋਤ[2] ਨਾਹਿਨ ਮਲੀਨ ਆਲੀ[3]
ਜਉ ਲਉ ਨਾਂਹਿ[4] ਸਿਹਜਾ ਕੁਸਮ ਕੁਮਲਾਤ ਹੈ ।
ਜਉ ਲਉ ਨ ਕਮਲਨ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਉਡਤ ਅਲ[5]
ਬਿਰਖ ਬਿਹੰਗਮ ਨ ਜਉ ਲਉ ਚੁਹਚੁਹਾਤ ਹੈ ।
ਜਉ ਲਉ ਭਾਸਕਰ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨ ਅਕਾਸ ਬਿਖੈ
ਤਮਚੁਰ ਸੰਖ ਨਾਦ ਸਬਦ ਨ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ ।
ਤਉ ਲਉ ਕਾਮ ਕੇਲ ਕਾਮਨਾ ਸਕੂਲ[6] ਪੂਰਨ ਕੈ
ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮ ਪ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਘਾਤ ਹੈ ॥੬੬੧॥

ਜੋਈ ਮਿਲੈ ਆਪਾ ਖੋਇ ਸੋਈ ਤਉ ਨਾਯਕਾ ਹੋਇ
ਮਾਨ ਕੀਏ ਮਾਨਮਤੀ ਪਾਈਐ ਨ ਮਾਨ ਜੀ ।
ਜੈਸੇ ਘਨਹਰ ਬਰਸੈ ਸਰਬਤਰ ਸਮ
ਊਚੇ ਨ ਚੜਤ ਜਲ ਬਸਤ ਨੀਚਾਨ ਜੀ ।
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬੂਡਯੋ[7] ਹੈ ਬਡਾਈ[8] ਬਾਂਸ
ਆਸ ਪਾਸ ਬਿਰਖ[9] ਸੁਬਾਸ ਪਰਵਾਨ ਜੀ ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧ ਪ੍ਰਿਯ ਤੀਯ ਹੋਇ ਮਰਜੀਵਾ ਗਤਿ
ਪਾਵਤ ਪਰਮਗਤਿ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਜੀ ॥੬੬੨॥

ਸਿਹਜਾ ਸਮੈ ਅਗਯਾਨ[10] ਮਾਨ ਕੈ ਰਸਾਏ ਨਾਹਿ
ਤਨਕ ਹੀ ਮੈ ਰਿਸਾਇ ਉਤ ਕੋ ਸਿਧਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਪਾਛੈ ਪਛਤਾਇ[11] ਹਾਇ ਹਾਇ ਕਰ ਕਰ ਮੀਜ
ਮੂੰਡ ਧੁਨ[12] ਧੁਨ[12] ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਧਿਕਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਔਸੁਰ[13] ਨ ਪਾਵੇਂ[14], ਬਿਲਲਾਉ ਦੀਨ ਦੁਖਤ ਹ੍ਵੈ[15]
ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ ਸੋਗ ਆਤਮ ਸੰਘਾਰੇ ਹੈਂ ।
ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਜੈ, ਲਾਲਨ ਮਨਾਇ ਦੀਜੈ
ਤੋ ਪਰ ਅਨੰਤ ਸਰਬੰਸ[16] ਬਲਿਹਾਰੇ ਹੈਂ ॥੬੬੩॥

ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ[17] ਅਉਸੁਰ[18] ਅਗਯਾਨ[19] ਮੈ ਨ ਆਗਯਾ[20] ਮਾਨੀ
ਮਾਨ ਕੈ ਮਾਨਨ ਅਪਨੋਈ ਮਾਨ ਖੋਯੋ[21] ਹੈ ।
ਤਾਂਤੇ ਰਿਸ ਮਾਨ[22] ਪ੍ਰਾਨਨਾਥ ਹੂ ਜੁ[23] ਮਾਨੀ ਭਏ
ਮਾਨਤ ਨ ਮੇਰੇ ਮਾਨ[24] ਆਨਿ ਦੁਖ ਰੋਇਓ ਹੈ ।
ਲੋਕ[25] ਬੇਦ ਗਯਾਨ[26] ਦਤ[27] ਭੁਗਤ[28] ਪ੍ਰਧਾਨ ਤਾਤੇ
ਲੁਨਤ ਸਹਸ ਗੁਨੋ ਜੈਸੇ ਬੀਜ ਬੋਯੋ[29] ਹੈ ।
ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ ਗਤਿ ਬੇਨਤੀ ਕੈ ਪਾਇ ਲਾਗਉ
ਹੈ ਕੋਊ ਮਨਾਇ ਦੈ ਸਗਲ ਜਗ ਜੋਯੋ[30] ਹੈ ॥੬੬੪॥

---

[1]ਜੋਤਿ [2]ਹੋਤਿ [3]ਅਲੀ [4]ਨਹਿ [5]ਅਲਿ [6]ਸਕਲ [7]ਬੂਡਿਓ [8]ਬਡਾਈ [9]ਬ੍ਰਿਖ [10]ਅਗਿਆਨ
[11]ਮੀਜਿ [12]ਧੁਨਿ [13]ਅਉਸਰ [14]ਪਾਵੈ [15]ਹੁਇ [16]ਸਰਬੰਸੁ [17]ਰਸ [18]ਅਉਸਰ [19]ਅਗਿਆਨ
[20]ਆਗਿਆ [21]ਖੋਇਓ [22]ਜਾਨ [23]ਹੁ [24]ਕਹੈ [25]ਲੋਗ [26]ਗਿਆਨ [27]ਦੂਤ [28]ਭੁਗਤਿ [29]ਬੋਇਓ
[30]ਖੋਇਓ

ਫਰਕਤ ਲੋਚਨ ਅਧਰ ਭੁਜਾ, ਤਾਪੈ ਤਨ
ਮਨ ਮੈ ਅਉਸੇਰ ਕਬ ਲਾਲ ਗ੍ਰਿਹ ਆਵਹੀ ।
ਨੈਨਨ ਸੈ ਨੈਨ ਅਰ[1] ਬੈਨਨ ਸੇ ਬੈਨ ਮਿਲੈ
ਰੈਨ ਸਮੈ ਚੈਨ ਕੋ ਸਿਹਜਾਸਨ ਬੁਲਾਵਹੀ ।
ਕਰ ਗਹਿ ਕਰ ਉਰ ਉਰ ਸੈ ਲਗਾਇ ਪੁਨ
ਅੰਕ[2] ਅੰਕਮਾਲ ਕਰਿ ਸਹਿਜ ਸਮਾਵਹੀ ।
ਪ੍ਰੇਮਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇ ਤ੍ਰਿਪਤਾਇ ਆਲੀ
ਦਯਾ[3] ਕੈ ਦਯਾਲ[4] ਦੇਵ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵਹੀ ॥੬੬੫।

ਲੋਚਨ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਦੇਖਿ ਮੁਰਛਾਤ ਭਏ
ਸੋਈ ਮੁਖ ਬਹਿਰਿਓ ਬਿਲੋਕ ਧਜਾਨ[5] ਧਾਰਿ ਹੈ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਨ ਬਿਮੋਹੇ ਆਲੀ
ਤਾਹੀ ਮੁਖ ਬੈਨ ਸੁਨ ਸੁਰਤ[6] ਸਮਾਰਿ ਹੈ ।
ਜਾਪੈ ਬੇਨਤੀ ਬਖਾਨਿ ਜਿਹਬਾ ਥਕਤ ਭਈ
ਤਾਹੀ ਕੇ ਬੁਲਾਏ ਪੁਨ[7] ਬੇਨਤੀ ਉਚਾਰਿ ਹੈ ।
ਜੈਸੇ ਮਦ ਪੀਏ ਗਜਾਨ[8]. ਧਜਾਨ[5] ਬਿਸਰਨ ਹੋਇ
ਤਾਹੀ ਮਦ ਅਚਵਤ ਚੇਤਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ॥੬੬੬॥

ਸੁਨਿ ਪ੍ਰਿਯ ਗਵਨ ਸ੍ਰਵਨ ਬਹਰੇ ਨ ਭਏ
ਕਾਹੇ ਕੀ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਪਤਿ ਬ੍ਰਤ ਪਾਯੋ ਹੈ ।
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਿਯ[9] ਅਗੋਚਰ ਹੁਇ ਅੰਧਰੇ ਨ ਭਏ ਨੈਨ
ਕਾਹੇ ਕੀ ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਪ੍ਰੇਮ[10] ਹੂ ਲਜਾਯੋ ਹੈ ।
ਅਵਧਿ ਬਿਹਾਇ, ਧਾਇ ਧਾਇ ਬਿਰਹਾ ਬਿਆਪੈ
ਕਾਹੇ ਕੀ ਬਿਰਹਨੀ, ਬਿਰਹ ਬਿਲਖਾਯੋ ਹੈ ।
ਸੁਨਤ ਬਿਦੇਸ ਕੋ ਸੰਦੇਸ ਨਾਹਿ ਫੂਟਜੋ[11] ਰਿਦਾ
ਕਉਨ ਕਉਨ ਗਨਉ ਚੂਕ ਉੱਤਰ ਨ ਆਯੋ ਹੈ ॥੬੬੭॥

ਬਿਰਹ ਦਾਵਾਨਲ ਪ੍ਰਗਟੀ ਨ ਤਨ ਬਨ ਬਿਖੈ
ਅਸਨ ਬਸਨ ਤਾਮੈ ਘ੍ਰਿਤ ਪਰਜਾਰਿ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਕਾਸੇ ਧੂਮ ਅਤਿਹੀ ਦੁਸਹਾ ਦੁਖ
ਤਾਹੀ ਤੇ ਗਗਨ ਘਨ ਘਟਾ ਅੰਧਕਾਰ ਹੈ ।
ਭਭਕ ਭਭੂਕੇ ਹ੍ਵੈ[12] ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਜੋ[13] ਹੈ ਅਕਾਸ ਸਸਿ
ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲ ਚਿਨਗਾਰੀ ਚਮਕਾਰ ਹੈ ।
ਕਾਸਿਉ[14] ਕਹਉ ਕੈਸੇ ਅੰਤਕਾਲ ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ ਗਤਿ
ਮੋਹਿ ਦੁਖ ਸੋਈ ਸੁਖਦਾਈ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ॥੬੬੮॥

---

[1]ਅਰੁ [2]ਅੰਕਿ [3]ਦਇਆ [4]ਦਇਆਲ [5]ਧਿਆਨ [6]ਸੁਰਤਿ [7]ਪੁਨਿ [8]ਗਿਆਨ [9]ਪ੍ਰਿਅ [10]ਪਰੇਮ
[11]ਫੂਟਿਓ [12]ਹੈ [13]ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਓ [14]ਕਾਸਿਓ

ਏਈ ਅਖੀਆਂ ਜੁ ਪੇਖਿ ਪ੍ਰਿਅ ਅਨੂਪ ਰੂਪ
ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਕਰਿ[1] ਸਹਜ ਸਮਾਨੀ ਹੈ ।
ਏਈ ਅਖੀਆਂ ਜੁ ਲੀਲਾ ਲਾਲਨ ਕੀ ਇਕ ਟਕ
ਅਤਿ ਅਸਚਰਜ ਹ੍ਵੈ[2] ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੀ ਹੈ ।
ਏਈ ਅਖੀਆਂ ਜੁ ਬਿਛੁਰਤ ਪ੍ਰਿਅ[3] ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ
ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ[4] ਰੋਗ ਪੀਰਾ ਕੈ ਪਿਰਾਨੀ ਹੈ ।
ਨਾਸਕਾ ਸ੍ਰਵਨ ਰਸਨਾ ਮੈ ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਹੁਤੀ
ਏਈ ਅਖੀਆਂ ਸਗਲ ਅੰਗ ਮੈਂ ਬਿਰਾਨੀ ਹੈਂ ॥੬੬੯॥

ਇਕ ਟਕ ਧਯਾਨ[5] ਹੁਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮੇ ਚਕੋਰ ਗਤਿ
ਪਲ ਨ ਲਗਤ ਸ੍ਵਪਨੈ[6] ਹੂੰ ਨ[7] ਦਿਖਾਈਐ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਧੁਨਿ ਸੁਨਤਿ ਹੀ ਬਿਦਯਮਾਨ[8]
ਤਾ ਮੁਖ ਸੰਦੇਸੋ ਪਥਕਨ[9] ਪੈ ਨ ਪਾਈਐ ।
ਜਿਹਜਾ ਸਮੈ ਨ ਉਰ[10] ਅੰਤਰ[11] ਸਮਾਤੇ[12] ਹਾਰ
ਅਨਿਕ ਪਹਾਰ ਓਟ ਭਏ, ਕੈਸੇ ਜਾਈਐ ॥
ਸਹਜ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ ਰਸ ਪਰਤਾਪ[13] ਹੁਤੇ
ਬਿਰਹ ਬਿਯੋਗ ਸੋਗ ਰੋਗ ਬਿਲਲਾਈਐ ॥੬੭੦॥

ਜਾਕੈ ਏਕ ਫਨ ਪੈ ਧਰਨ[14] ਹੈ ਸੋ ਧਰਨੀਧਰ
ਤਾਂਹਿ ਗਿਰਧਰ ਕਹੈ ਕੌਨ ਬਡਿਆਈ ਹੈ ।
ਜਾਕੋ ਏਕ ਬਾਵਰੋ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਬਿਸ੍ਵਨਾਥ[15]
ਤਾਹਿ ਬ੍ਰਿਜਨਾਥ ਕਹੇ[16] ਕੌਨ[17] ਅਧਿਕਾਈ ਹੈ ।
ਸਗਲ ਅਕਾਰ ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰੇ ਜਿਨ[18]
ਤਾਹਿ ਨੰਦ ਨੰਦ ਕਹੈ ਕਉਨ ਠਕੁਰਾਈ[19] ਹੈ ।
ਉਸਤਤਿ ਜਾਨਿ, ਨਿੰਦਾ ਕਰਤ ਅਗਜਾਨ[20] ਅੰਧ
ਐਸੇ ਹੀ ਅਰਾਧਨ ਤੇ ਮੋਨ[21] ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ ॥੬੭੧॥

ਨਖ ਸਿਖ ਲਉ ਸਗਲ ਅੰਗ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਿ
ਕਾਟਿ ਕਾਟਿ ਸਿਖਨ ਕੇ ਚਰਨ ਪਰ ਵਾਰੀਐ ।
ਅਗਨਿ ਜਲਾਇ, ਫੁਨਿ ਪੀਸਨ ਪੀਸਾਇ ਤਾਂਹਿ
ਲੈ ਉਡੈ ਪਵਨ ਹੁਇ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀਐ ।
ਜਤ ਕਤ ਸਿਖ ਪਗ ਧਰੈ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਾਤ
ਤਾਹੂ ਤਾਹੂ ਮਾਰਗ ਮੈ ਭਸਮ ਕੈ[22] ਡਾਰੀਐ ।
ਤਿਹ ਪਦ ਪਾਦਕ ਚਰਨ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਰਹੈ
ਦਯਾ[23] ਕੈ ਦਯਾਲ[24] ਮੋਹਿ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੀਐ ॥੬੭੨॥

---

[1]ਕਰ [2]ਹੁਇ [3]ਪ੍ਰਿਅ [4]ਵਿਯੋਗ [5]ਧਿਆਨ [6]ਸੁਪਨੈ [7]ਹੂ [8]ਬਿਦਿਮਾਨ [9]ਪਥਕਿਨ [10]ਉਰਿ
[11]ਅੰਤਰਿ [11]ਸਮਾਤੇਂ [13]ਪ੍ਰਤਾਪ [14]ਧਰਨਿ [15]ਬਿਸ੍ਵਨਾਥੈ [16]ਕਹੈ [17]ਕਉਨ [18]ਜਿਨਿ [19]ਠਕੁਰਾਈ
[20]ਅਗਿਆਨਿ [21]ਮੋਨਿ [22]ਕਰਿ [23]ਦਇਆ [24]ਦਇਆਲ

ਪੰਚ ਬਾਰ ਗੰਗ ਜਾਇ ਬਾਰ ਪੰਚ ਪ੍ਰਾਗ ਨਾਇ[1]
ਤੈਸਾ ਪੁੰਨ ਏਕ ਗੁਰਸਿਖ ਕਉ ਨਵਾਏ[2] ਕਾ
ਸਿਖ ਕਉ ਪਿਲਾਇ ਪਾਨੀ ਭਾਉ ਕਰ[3] ਕੁਰਖੇਤ
ਅਸ੍ਵਮੇਧ ਜਗ ਫਲ ਸਿਖ ਕਉ ਜਿਵਾਏ ਕਾ ।
ਜੈਸੇ ਸਤ ਮੰਦਰ[4] ਕੰਚਨ ਕੇ ਉਸਾਰ ਦੀਨੇ
ਤੈਸਾ ਪੁੰਨ ਸਿਖ ਕਉ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖਾਏ ਕਾ ।
ਜੈਸੇ ਬੀਸ ਬਾਰ ਦਰਸਨ ਸਾਧ ਕੀਆ ਕਾਹੂ
ਤੈਸਾ ਫਲ ਸਿਖ ਕਉ ਚਾਪ ਪਗ ਸੁਆਏ ਕਾ ॥੬੭੩॥

ਜੈਸੇ ਤਉ ਅਨੇਕ ਰੋਗੀ ਆਵਤ ਹੈਂ ਬੈਦ ਗ੍ਰਿਹਿ
ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ[5] ਰੋਗ ਤੈਸੋ ਅਉਖਧੁ[6] ਖੁਵਾਵਈ[7] ।
ਜੈਸੇ ਰਾਜ ਦ੍ਵਾਰ ਲੋਗ ਆਵਤ ਸੇਵਾ ਨਮਿਤ
ਜੋਈ ਜਾਹੀਂ ਜੋਗ ਤੈਸੀ ਟਹਿਲ ਬਤਾਵਈ ।
ਜੈਸੇ ਦਾਤਾ ਪਾਸ ਜਨ ਅਰਥੀ ਅਨੇਕ ਆਵੈਂ
ਜੋਈ ਜੋਈ ਜਾਚੈ ਦੇ ਦੇ ਦੁਖਨ ਮਿਟਾਵਈ ।
ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਸ਼ਰਨ ਆਵਤ ਹੈਂ ਅਨੇਕ ਸਿਖ
ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਭਾਉ ਤੈਸੀ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵਈ ॥੬੭੪॥

ਰਾਗ ਜਾਤ ਰਾਗੀ ਜਾਨੈ, ਬੈਰਾਗੈ ਬੈਰਾਗੀ ਜਾਨੈ
ਤਿਆਗਹਿ ਤਿਆਗੀ ਜਾਨੈ, ਦੀਨ ਦਇਆ ਦਾਨ ਹੈ ।
ਜੋਗ ਜੁਗਤ[8] ਜੋਗੀ ਜਾਨੈ, ਭੋਗਰਸ ਭੋਗੀ ਜਾਨੈ
ਰੋਗ ਦੋਖ ਰੋਗੀ ਜਾਨੈ ਪ੍ਰਗਟ ਬਖਾਨ ਹੈ ।
ਫੂਲ ਰਾਖ ਮਾਲੀ ਜਾਨੈ, ਪਾਨਹਿ ਤੰਬੋਲੀ[9] ਜਾਨੈ
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧਿਗਤਿ ਗਾਂਧੀ ਜਾਨਉ ਜਾਨ ਹੈ ।
ਰਤਨੈ ਜਉਹਾਰੀ ਜਾਨੈ, ਬਿਹਾਰੈ ਬਿਉਹਾਰੀ ਜਾਨੈ
ਆਤਮ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕੋਊ[10] ਬਿਬੇਕੀ ਪਹਿਚਾਨ ਹੈ ॥੬੭੫॥

---

[1]ਨ੍ਹਾਇ [2]ਨ੍ਹਵਾਏ [3]ਕਰਿ [4]ਸੁੰਦਰ [5]ਜੈ ਜੋ [6]ਅਊਖਧ [7]ਖਵਾਵਣੀ [8]ਜੁਗਤਿ [9]ਤੰਮੋਲੀ [10]ਕਊ

ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ

ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ
ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਤੇ ਕੋਸ਼

ੳ

ੳਸਤਤ)— (ਸੰ. स्तुतिः) ਸਿਫ਼ਤ, ਸ਼ਲਾਘਾ, ਤਾਰੀਫ਼, ਵਡਿਆਈ । ੨੯੪.੧/੮੨.੨,
ੳਸਤਤਿ) ੫੫੬.੪, ੫੯੫.੪, ੬੭੧.੪/੧੦੭.੨
ੳਸਤੁਤਿ)
ੳਸਨ—1. (ਸੰ. उष्णम्) ਗਰਮਾਇਸ਼, ਤਾਪ । ੧੮੫.੪, ੧੯੮.੩
2. (ਸੰ. उष्ण) ਗਰਮ, ਤਪਤ ੩੪੬.੨
ੳਸਾਸ)—(ਸੰ. उच्छ्वास) ਉਭਾ ਸਾਹ, ਠੰਡਾ ਸਾਹ, ਆਹ, ਹਉਕਾ । ੨੦੭.੧,
ੳਸਾਸਨ) ੫੭੩.੨, ੫੮੧.੨/੨੧੦.੪
ੳਸਾਰ—ੳਸਾਰਣਾ, ਰਚਣਾ, ਬਣਾਉਣਾ । ੬੭੩.੩
ੳਸੇਈ—ਉਬਾਲਣਾ, ਰਿਨ੍ਹਣਾ । ੧੨੩ ੩
ੳਕਤ—(ਸੰ. उक्तिः) ਦਲੀਲ, ਯੁਕਤੀ, ਤਰਕ । ੬੦੨.੩
ੳਕਤਾਵਈ—ਅਕਣਾ, ਥਕਣਾ । ੨੩੮.੨
ੳਕਤਿ—ਦਲੀਲ, ਦੇਖੋ 'ੳਕਤ'। ੧੦੭.੪, ੧੪੦.੨, ੨੮੨.੧, ੫੪੦.੩
ੳਕਲੇਦ—(ਸੰ. उद्गारः) ਉਲਟੀ, ਕੈ, ਵਮਨ । ੨੩੯.੨, ੫੧੭.੩ ।
ੳਖਲੀ—(ਸੰ. उलूखल) ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਗੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਲਕੜੀ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚੱਟੂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚੌਲ ਤੇ ਤਿਲ ਆਦਿ ਕੁੱਟੀਦੇ ਹਨ । ੨੭੩.੩
ੳਖਾਰੀ—(ਸੰ. इक्षु) ਕਮਾਦ, ਗੰਨਾ । ੩੮੩.੩
ੳਗਲਤ—(ਸੰ. उद्गिरणम् > ਪ੍ਰਾ. उग्गिल) ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ, ਉਗਲਣਾ । ੪੯੧.੩
ੳਗਾਰ—ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਫੋਕ ਜੋ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਸੁਟੀਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ੳਗਲਤ'। ੬੧੫.੨
ੳਘਰਤ)— (ਸੰ. उद्+घाट्य् > ਪ੍ਰਾ. उग्घड़) ਉਘੜਨਾ, ਭਾਵ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਨੀਂਦ ਤੋਂ
ੳਘਰਿ) ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ, ਨੀਂਦ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਣਾ । ੫੭੮.੧, ੬੫੮.੪/੨੦੫.੪/੬੫੭.੪
ੳਘਾਰਿ)
ੳਚਰਤ)— (ਸੰ. उच्चरणम्) ਕਹਿਣਾ, ਬੋਲਣਾ, ਉਚਾਰਨਾ, ਪਾਠ ਕਰਨਾ । ੪੮੯.੪/
ੳਚਰੈ) ੫੩੩.੨/੫੪.੪, ੧੮੦.੨, ੨੩੨.੨, ੬੦੬.੩/੬੬੬.੩/੨੧੨.੨/੫੭੯.੩
ੳਚਾਰ)
ੳਚਾਰਿ)
ੳਚਾਰੀ)
ੳਚਾਰੇ)
ੳਚਿਸਟ—ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਜੂਠਾ ਭੋਜਨ, ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ । ੩੦੯.੪
ੳਜਾਰ—ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ, ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ, ਉਜਾੜਨਾ । ੫੮੨.੨
ੳਜਾਲ— (ਸੰ. उज्ज्वलम्) ਸੋਨਾ, ਸਵਰਣ ੪੫੯.੨

ਉਜਿਯਾਰੋ)— (ਸੰ. उज्जवलनम्) ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣਾ, ਰੌਸ਼ਨੀ, ਉਜਾਲਾ । ੫੮੦.੧/
ਉਜੀਆਰੋ) ੩੧੨.੩, ੩੫੦.੧, ੪੩੭.੩
ਉਟਾਯ—(ਸੰ. आवर्तन) ਪਿਘਲਾਕੇ, ੫੮੦.੩,
ਉਠਾਏ)— (ਸੰ. उत्थान) 1. ਸੁਤੀ ਹੋਈ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਜਾਗਣਾ । -/-/-/ ੬੯.੩/
ਉਠਾਵਈ) ੫੬੮.੪
ਉਠਾਵਤ) 2. ਉਠਾਉਣਾ, ਭਾਰ ਆਦਿ ਚੁਕਣਾ । ੫੫੮.੧/੭੫.੧ /-/-/-
ਉਠਿ) 3. ਬੈਠਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਖੜੇ ਹੋਣਾ । -/-/ ੫੦੧.੪/੪੬੧.੪, ੬੧੯.੨/-
ਉਠੋਂ) 4. ਵੇਗ ਵਿਚ ਆਉਣਾ (ਰੋਣ ਦੇ)-/-/-/-/ ੫੭੬.੪
ਉਡ —(ਸੰ. उड्डयन) 1. ਪੰਖਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਕੇ । ੫੬੮.੩
2. ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨ ਰਹਿਣਾ । ੪੦੫.੪
3. (ਸੰ. उड्ड) ਤਾਰੇ । ੫੫੭.੧
ਉਡਹ—ਉਡਕੇ, ਵੇਖੋ 'ਉਡ' (1) । ੫੭੧.੧
ਉਡਗਨ—(ਸੰ. उड्ड+गण) ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ । ੪੮੬.੧
ਉਡੰਤ)— ਉਡਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਡਾਰੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਭਾਵ । ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਉਡ' (1) ।
ਉਡਤ) ੭੫.੩, ੫੨੭.੩/ ੯੫.੧, ੧੩੪.੧, ੧੫੫.੧, ੧੮੪.੧, ੨੩੦.੪, ੨੩੧.੧,
੪੧੩.੨, ੪੨੪.੨, ੬੩੧.੩, ੬੬੧.੨
ਉਡਾਤ—ਉਡਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਕਰਨਾ । ੫੨੩.੩
ਉਡਾਤਿ—ਲੋਪ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ । ੪੦੫.੩
ਉਡਾਵਈ—ਉਡਦਾ ਹੋਇਆ । ੩੧੩.੨
ਉਡਿ— 1. ਉਡਕੇ, ਉਡਣ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਉਡ' (1) । ੯੫.੧, ੪੦੪.੧,
੫੪੮.੧, ੫੯੦.੨
2. ਤਾਰੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਡ' (3) । ੬੦੪.੪
ਉਡੀ—ਉਡਦੀ ਹੋਈ । ੪੭੮.੩
ਉਡੇ—ਉਡਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਡ' (1) । ੨੨੪.੨, ੫੨੭.੨, ੬੭੨.੨
ਉਤ—(ਸੰ. उत, उद) ਉਸ ਪਾਸੇ, ਉਤ ਵਲ, ਉਧਰ, ਉਥੇ । ੧੧.੧, ੫੬.੩, ੭੦.੨, ੯੬.੨,
੧੮੬.੨, ੨੭੫.੨, ੩੧੯.੩, ੩੨੦.੪, ੩੪੦.੨, ੩, ੪
ਉਤਸਾਹ—(ਸੰ. उत्साह) ਸ਼ੌਕ, ਚਾਅ, ਉਮੰਗ । ੫੦੮.੨
ਉਤਪਤ)— (ਸੰ. उत्पति) ਉਤਪੰਨ ਹੋਣਾ, ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ । ੪੦.੨,
ਉਤਪਤਿ) ੬੩੨.੧/੫੨੯.੨
ਉਤਮ—(ਸੰ. उत्तम) ਚੰਗਾ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਵਧੀਆ । ੧੫੭.੨, ੩੭੬.੨, ੩੯੮.੪, ੪੯੨.੩,
੫੧੯.੩, ੫੫੨.੧, ੫੫੩.੩
ਉਤਰ—(ਸੰ. उत्तर) ਜਵਾਬ, ੧੭੩.੩, ੨੭੫.੨, ੫੭੫.੨, ੬੬੭.੪
ਉਤਰਹਿ)—(ਸੰ. उत्तर) ਦੱਖਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ, ਉਤਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ । ੫੧੧.੨
ਉਤਰਿ)— (ਸੰ. उत्तरण) 1. ਉਤਰਨਾ, ਉਪਰੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣਾ । ੨੪੮.੧/-
ਉਤਰੈ) 2. ਪਾਰ ਜਾਣਾ (ਨਦੀ ਆਦਿ ਤੋਂ) । -/੫੫੮.੩
ਉਦਤ)— (ਸੰ. उदित) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ । ੪੧੧.੧/੨੩੭.੨, ੪੩੩.੨, ੪੩੭.੪
ਉਦਤਿ)
ਉਦਧਿ—(ਸੰ. उदधि) (ਉਦ+ਧਿ=ਪਾਣੀ+ਰਖਣਾ) ਸਮੁੰਦਰ ੩੭੫.੧

੪੨੦ ੪, ੫੧੪.੨, ੫੧੯.੪, ੫੨੯.੪, ੫੪੦.੩
2. ੳੁਨਮਨੀ ਅਵਸਥਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਨਮਨ' । ੬੧੩.੨
3. ਅੰਦਾਜ਼ਾ । ੬੫੬.੪

ਉਨਮਾਨਈ—(ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਦੇਖੋ 'ਉਨਮਾਨ' (1) ੩੬੩.੪

ਉਨਮਾਨੀ—ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਉਨਮਾਨ' (1) ੩੨੭.੩, ੩੬੩.੪

ਉਨਮਾਨੀਐ—ਸਮਝਣਾ, ਵਿਚਾਰਨਾ, ਦੇਖੋ ਉਨਮਾਨ' (1) ੩੯.੪, ੪੦.੪, ੧੦੪.੨, ੧੨੮.੨. ੧੪੭ ੨, ੧੫੧.੪, ੧੫੮.੨, ੧੯੬.੩, ੨੨੪.੨, ੨੮੦ ੨, ੩੦੫.੨, ੩੭੫.੪, ੩੮੨.੪, ੪੦੭.੩, ੪੮੭.੩, ੪੯੩.੪, ੫੦੧.੨, ੫੦੯.੨

ਉਨਮਾਨੁ—ਵਿਚਾਰ । ਦੇਖੋ 'ਉਮਾਨ' (1) ੪੩੬.੪

ਉਨਮੀਲੇ—(ਸੰ. उन्मील:) ਮਗਨ, ਲਿਵਲੀਨ । ੯੪ ੪, ੪੨੭.੪

ਉਪਹਾਸ)— (ਸੰ. उपहास) ਠੱਠਾ, ਮਖੌਲ, ਹਾਸਾ, ਮਜ਼ਾਕ । ੧੯੧.੨, ੫੩੨.੩/
ਉਪਹਾਸੁ) ੫੧੨.੩

ਉਪਕਾਰ—(ਸੰ. उपकार) ਭਲਾਈ, ਨੇਕੀ, ਕ੍ਰਿਪਾ । ੩੮.੨, ੧੨੬.੪, ੧੩੧.੪, ੧੪੨.੩², ੧੫੯.੩, ੧੭੪ ੪, ੩੫੫.੨, ੫੨੩.੪, ੬੪੭.੩

ਉਪਕਾਰੀ—(ਸੰ. उपकारिन्) ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਚੰਗਿਆਈ/ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਸੁਆਰਥੀ । ੨੬੦.੩, ੨੯੭.੪, ੩੮੩.੩, ੩੯੧.੩, ੪੯੩.੪, ੫੨੮.੩

ਉਪਚਾਰ)— (ਸੰ. उपचार) ਇਲਾਜ, ਬੀਮਾਰ ਦਾ ਦੁਆ ਦਾਰੂ ਕਰਨਾ । ੪੪੩.੨,
ਉਪਚਾਰਤ) ੪੬੯.੧, ੬੩੩ ੧/੩੭੮.੨/੧੧੩.੧
ਉਪਚਾਰੁ)

ਉਪਜਤ—(ਸੰ. उपजत) ਉਪਜਣਾ, ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਉਤਪੰਨ ਹੋਣਾ । ੪੩.੩, ੬੩੨.੩

ਉਪਜਾਇਕੈ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਉਤਪੰਨ ਕਰਕੇ, ਵੇਖੋ 'ਉਪਜਤ' । ੩੪੬ ੩

ਉਪਜਾਏ—ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੇ, ਵੇਖੋ 'ਉਪਜਤ' ੮੫.੨, ੮੯.੪, ੪੧੧.੪

ਉਪਜਾਤ)— ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਉਪਜਤ' । ੩੭੦.੧/੧੦੧ ੨,
ਉਪਜਾਵਈ) ੧੪੮.੩, ੨੦੮.੨, ੩੩੦ ੩/੪੪੨.੨, ੫੬੬ ੧, ੫੬੭.੩
ਉਪਜਾਵਹੀ)

ਉਪਜਿ—ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਉਪਜਤ' । ੩੧੧.੩

ਉਪਜੈ—1. ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਉਪਜਤ' । ੫੧੭.੧, ੫੯੮.੧, ੬੫੩.੪
2. ਵਧਣਾ । ੬੩੩ ੨

ਉਪਦੇਸ)— (ਸੰ. उपदेश) ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿੱਧਾਂਤ, ਹਿੱਤ ਦੀ ਗਲ, ਗੁਰਸਿੱਖਿਆ । ੨੨.੧,
ਉਪਦੇਸਿ) ੫੭.੩, ੬੧.੩, ੮੨.੨, ੧੦੬.੧, ੧੨੧.੪, ੧੩੩.੧, ੧੫੫.੨, ੨੦੦.੨,
ਉਪਦੇਸੁ) ੨੧੪.੩, ੨੪੧ ੪, ੨੬੦.੩, ੩੪੯.੪, ੩੬੩.੪, ੩੬੪.੪, ੩੭੭.੪, ੩੮੦.੪, ੪੨੭.੧, ੪੨੮.੪, ੪੮੨ ੧, ੪੯੪.੪, ੫੦੭.੪, ੫੧੮.੪, ੫੩੫,੪, ੫੪੧.੨, ੫੪੭.੪, ੫੫੭.੪, ੫੫੮.੪, ੬੦੯.੪, ੬੨੮.੧, ੬੩੧.੪, ੬੩੮.੪, ੬੩੯.੪/੬੧੩.੧/੧੫੪.੩, ੨੭੬.੧, ੪੩੯.੪

ਉਪਬਨ—(ਸੰ. उपवन) ਬਾਗ, ਬਗੀਚਾ, ਉਹ ਵਣ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੇਲ ਬੂਟੇ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਆਦਿ ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਗਾਏ ਹੋਣ । ੪੨੬.੧, ੪੬੫.੧

ਉਪਮਾ—(ਸੰ. उपमा) 1. ਵਡਿਆਈ, ਸਿਫ਼ਤ, ਸੋਭਾ, ਮਹਿਮਾ, ਤਾਰੀਫ਼, ਉਸਤਤ । ੩੦੩.੪
2. ਤੁਲਨਾ, ਸਮਾਨਤਾ ੧੪੧.੨

ਉਪਰਾਜ) ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਪਾਰਜਨ'। ੪੭੩.੨, ੫੯੮.੨/੪੧੫.੩,
ਉਪਰਾਜਿ)— ੪੪੭ ੩
ਉਪਾਧ)— (ਸੰ. उपाधि) ਫ਼ਸਾਦ, ਪੁਆੜਾ, ਉਪਦ੍ਰਵ। ੩੮੩.੩, ੩੮੬.੪,
ਉਪਾਧਿ) ੬੩੩.੩/੭੮.੧, ੨੩੩.੪
ਉਪਾਰਜਨ)— (ਸੰ. उपार्जन) ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ। ੪੮੪.੪/੩੨੫.੩
ਉਪਾਰਜਨਾ)
ਉਪਾਵ—(ਸੰ. उपाय) ਯਤਨ, ਸਾਧਨ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼। ੨੩੭.੧
ਉਬਟਨਾ—(ਸੰ. उद्वर्तनम्) ਵਟਣਾ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਤੇਲ, ਹਲਦੀ, ਚੰਦਨ, ਚਰੌਂਜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਜੋ ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਲ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਉਤੇ ਮਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਿਖਾਰ ਆ ਜਾਏ। ੩੪੬.੨
ਉਮਗਿ— ਉਮੰਗ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਤਰੰਗ, ਮਨ ਦਾ ਹੁਲਾਸ। ੩੭੨.੧, ੫੩੧.੨
ਉਮਾਹ—(ਸੰ. उत्साह:) ਉਮੰਗ, ਚਾਉ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ। ੫੦੮:੩
ਉਰ—(ਸੰ. उरस्) ਹਿਰਦਾ, ਮਨ, ਚਿਤ। ੫.੭, ੬੨.੩, ੯੬.੨, ੧੦੮.੩, ੧੪੫ ੪, ੧੪੭.੪, ੧੮੮.੪, ੨੨੭.੨, ੨੪੪.੧, ੨੪੫.੧, ੨੭੧.੩, ੩੦੦.੪, ੩੫੬.੧, ੩੬੪ ੪, ੩੪੭.੩, ੩੭੯.੧, ੪੦੫.੨, ੫੦੩.੧, ੫੦੭.੪, ੫੨੫ ੩, ੫੭੪.੨, ੬੦੪.੧, ੬੧੫ ੩, ੬੨੬.੩, ੬੩੩.੪, ੬੩੯.੪, ੬੪੪.੨, ੬੬੫.੩[2], ੬੭੦.੩
ਉਰਆਨੀਐ—ਉਰ+ਆਨੀਐ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਈਏ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਰ'। ੧੯੬.੪
ਉਰਆਨੇ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਰ'। ੨੬.੪
ਉਰਹਾਰ—ਉਰ+ਹਾਰ=ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਹਾਰ। ੩੫੮.੨
ਉਰਹਿ—ਛਾਤੀ ਨਾਲ, ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ। ੫੭੬.੩
ਉਰਝਾਇ)— ਉਲਝਣਾ, ਫਸਣਾ। ੫੯੦.੪/੩੪੭.੧
ਉਰਝਾਏ)
ਉਰਧ—(ਸੰ. ऊर्ध्वं) 1. ਉਪਰ, ਉਪਰ ਵਲ। ੭੧.੩, ੧੩੬.੩, ੨੩੮.੩, ੨੮੬.੧, ੩੦੬.੧, ੩੧੩.੩, ੪੨੬.੨
2. ਉਲਟਾ ਹੋ ਕੇ (ਤਪ ਕਰਨਾ)। ੨੯੦.੨, ੪੨੬.੨
ਉਰਧਾਰ) —(ਸੰ. उरस+धारण) ਉਰਧਾਰਨਾ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣਾ, ਮਨ ਵਿਚ
ਉਰਧਾਰਿਓ) ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ। ੪੪੪.੩, ੬੧੧.੩/੫੩੬.੨/੪੪੮ ੨
ਉਰਧਾਰੀ)
ਉਰਧਾਰੀਐ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰੀਏ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਰਧਾਰ' ੩੭੭.੪
ਉਰਬਸ—(ਸੰ. उर्वशी) ਸਵਰਗ ਦੀ ਇਕ ਅਪੱਛਰਾ ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੁਹਪਣ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਿਤ੍ਰ ਤੇ ਵਰੁਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਸ ਤੇ ਪਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਗਸਤ ਤੇ ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਰਵਸ਼ੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਇਹ ਰਾਜਾ ਪੁਰੂਰਵ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣੀ। ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਕਥਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਤਪਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ੪੯੬.੨।
ਉਰਿ—ਹਿਰਦਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਰ'। ੯੮.੩. ੧੪੯.੪, ੩੦੧.੪. ੬੩੫.੪
ਉਲੰਘਿ—(ਸੰ. उल्लङ्घन) ਉਲੰਘਣ ਜਾਂ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਉਲੰਘ ਕੇ। ੧੧.੧,

੨੮.੨, ੨੯੨, ੩੧੧. ੨੧੧.੪, ੨੪੭.੧, ੨੬੬.੨, ੨੯੧.੪, ੩੩੩.੪

ਉਲਟ—ਪਲਟਕੇ, ਪਰਤਕੇ। ੬੪੪੧

ਉਲਟਿ—ਵਿਪਰੀਤ। ੪੪.੧, ੧੮੧.੨, ੩

ਉਲਟਿ ਪਵਨ—(ਉਲਟ+ਪਵਨ) ਸਾਹ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਉਲਟ ਦੇਣਾ, ਸਾਹ ਬਾਹਰ ਕਢਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ। ਜੋਗ ਮਤ ਵਾਲੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਰਕਦੇ ਹਨ। ੧੬.੧, ੫੯.੧, ੨੫੧.੧, ੨੯੧.੧, ੫੨੯.੧

ਉਲਟੀ—ਪਰਤਕੇ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਉਲਟ'। ੧੮੧.੧

ਉਲਟੀਐ)— ਵਿਪਰੀਤ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਉਲਟਿ' ੫੩੨.੪/੫੨੬.੪
ਉਲਟੋਈ)

ਉਲਾਸ)— (ਸੰ. उल्लास्) ਉਮੰਗ, ਚਾਓ, ਅਨੰਦ। ੪੨੪.੩/੧੬੯.੩
ਉਲਾਸੇ)

ਉਲੂ)— (ਸੰ. उलूक:) ਘੁਘੂ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਗਣ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ
ਉਲੂਐ) ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਨਵਰ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਇਲ੍ਹ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨੯੯.੩, ੪੫੨.੧, ੪੫੩.੧, ੪੭੦.੨, ੫੦੮.੪, ੫੦੯੨, ੫੨੫.੨/੨੩੬.੩

ਊਸ—(ਸੰ. ऊष्मन्) ਭਾਫ਼ ੫੯੮.੨

ਊਕ—(ਸੰ. उल्का) ਅੰਗ ਦਾ ਮੁਆਤਾ, ਲੰਬੂ। ੫੭੩.੧

ਊਖ—(ਸੰ. इक्षु:) ਇੱਖ, ਕਮਾਦ, ਗੰਨਾ। ੧੨੯.੩, ੧੩੨.੨, ੧੯੮.੧, ੩੨੬.੪

ਊਚ)— (ਸੰ. उच्च) ਉੱਚਾ, ਉੱਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੧੧੯.੩, ੧੩੬.੪², ੩੬੦.੧, ੩੮੨.੪,
ਊਚੇ) ੪੬੫.੧, ੪੭੯.੩, ੫੦੮.੪, ੫੧੮.੩, ੬੩੨.੪/੨੮੮.੨, ੨੮੯.੧, ੬੨੯.੧, ੬੩੧. ੨, ੩, ੬੬੨.੨

ਊਜਰੀ)— (ਸੰ. उज्जवल) ਸਾਫ, ਨਿਰਮਲ। ੩੯੦੨/੫੯੭.੨
ਊਜਲ)

ਊਤਰ—ਜਵਾਬ, ਉੱਤਰ। ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਉਤਰ' ੪੩੧.੧

ਊਪ—ਚਮਕ ਦਮਕ, ਆਬ, ਤੇਜ। ੧੧੨.੨, ੧੨੨.੪, ੨੫੯੨, ੩੦੩.੪

ਊਪਰ—(ਸੰ. उपरि) ਉਤੇ। ੬੩੧.੧

ਊਬਾਟ—ਕਠਿਨ ਮਾਰਗ, ਬਿਖੜਾ ਰਾਹ, ਉੱਚਾ ਨੀਵਾਂ ਰਸਤਾ। ੨੨੧.੨

ਓਅੰਕਾਰ—(ਸੰ. ओंकार) ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਮ, ਕਰਤਾਰ, ਹਰੀ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ। ੩੫.੨, ੫੧.੧, ੫੪.੨, ੧੯੫.੨, ੨੭੦.੩, ੩੦੨.੨, ੪੫੮.੩, ੫੫੬.੩

ਓਸ—(ਸੰ. अवश्याय:>ਪ੍ਰਾ. उस्साव) ਤ੍ਰੇਲ, ਸ਼ਬਨਮ। ੪੭੧.੨

ਓਸਤਤਿ—ਸਿਫ਼ਤ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਉਸਤਤ'। ੧੦੪.੧

ਓਸੁ—ਤ੍ਰੇਲ, ਵੇਖੋ 'ਓਸ'। ੪੪੬.੩

ਓਹੀ—ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸੰਬੋਧਨ ਦਾ ਸ਼ਬਦ। ਦੂਰ ਦੀ ਜਾਂ ਅਪਰੋਖ ਵਸਤੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੬੨੪.੪

ਓਂਕਾਰ—ਬ੍ਰਹਮ ਵੇਖੋ 'ਓਅੰਕਾਰ' ੬੭੧.੩

ਓਛੋ—(ਸੰ. तुच्छ ਪ੍ਰਾ.>उच्छ) ਹੋਛਾ, ਕਮੀਨਾ, ਦਿਲ ਦਾ ਹੌਲਾ, ਘਟੀਆ, ਤੁਛ। ੩੭੨.੪

ਓਟ)—1. ਸ਼ਰਨ, ਪਨਾਹ। ੧੭੧.੩, ੩੬੨.੪, ੫੪੪.੨, ੫੪੫.੪/-
ਓਟਿ) 2. ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ। ੧੯੪.੪, ੫੨੮.੪/-
3. ਉਸ, ਉਹ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਰੂਪ। ੨੪੨.੨/-

4. ਪੜਦਾ । ੫੮੧ ੨, ੬੭੦ ੩/੧੪੦.੩

ਓੜੀਅਤ)-- ਪਹਿਨਣਾ, ਤਨ ਤੇ ਕਪੜਾ ਪਾਉਣਾ । ੪੧੯.੨/੩੮੯.੨/੫੯੩.੩
ਓਢਾਈਐ)
ਓਢੈ)

ਓਤਪੋਤ) (ਸੰ. ओतप्रोत) ਗੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ. ਆਰ ਪਾਰ ਪਰੋਇਆ ਹੋਇਆ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ
ਓਤਪੋਤਿ)— ਵਾਂਗ । ੩.੭, ੪੭.੪, ੫੪.੪, ੫੬ ੪, ੧੦੮.੪, ੧੩੩.੪, ੧੮੫.੪,
ਓਤਿਪੋਤ) ੧੮੭.੪, ੧੯੫ ੪, ੨੬੫.੩, ੨੮੦.੪, ੩੫੦.੨, ੩੬੭.੨, ੫੪੭.੩, ੬੦੬.੧

ਓਥਾਪਨ—(ਸੰ. उत्थापन) ਮਿਟਾਉਣਾ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾਂ, ਉਖਾੜਨਾ । ੭.੭

ਓਦਾਸ– ਵਿਰਕਤ । ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਦਾਸੀ' ੩੦.੧

ਓਨਮ—(ਸੰ. ओम्नमः) ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ, ਪ੍ਰਣਾਮ । ੧.੩

ਓਨਮਨ--ਉਪਰਾਮ ਹੋਰ ਵੇਖੋ ਉਨਮਨ' । ੨੯.੪, ੩੩.੨

ਓਰ—(ਸੰ. अवारः) 1. ਦਿਸ਼ਾ, ਤਰਫ਼, ਵਲ । ੩੭੧.੨, ੩੮੨ ੧, ੩੯੯.੧, ੪੬੬.੩, ੫੨੩.੨, ੫੬੩.੨, ੬੦੬.੩, ੬੨੯.੩, ੬੪੩.੧, ੬੫੭.੩
2. ਓੜਕ, ਅੰਤ ਤੀਕ, ਆਖ਼ਰਤਕ ੪੯੨.੨

ਓਰਾ)—(ਸੰ उपल) ਓਲਾ, ਗੜਾ, ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਜੋ ਅਕਾਸ਼ੋਂ ਮੀਂਹ ਦੇ ਨਾਲ
ਓਲਾ) ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦੀ ਹੈ । ੧੬੩.੧, ੨, ੩, ੫੯੨.੨/੪੦੩.੧

ਉਧਾਰ--ਮੁਕਤੀ । ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਧਾਰ' । ੫੫.੪

ਉਨਮਨ)—ਉਤਸੁਕ । ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਉਨਮਨ । ੨੨ ੩, ੨੯.੪, ੩੧.੪/੧੦ ੨, ੧੧.੨
ਉਨਮਨੀ)

ਉਲਟਿਪਵਨ—ਸਾਹ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਦੇਣਾ । ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਲਟਿ ਪਵਨ' । ੨੮.੨

ਅ

ਅਉ—(ਸੰ. अपर > ਪ੍ਰਾ. अवर) ਅਤੇ, ਔਰ, । ੯.੨, ੧੩.੩, ੧੪.੩, ੨੯.੨, ੩, ੩੮ ੨. ੩੯.੩, ੪੬.੨, ੩, ੪੭.੪, ੬੫.੪, ੭੬.੪, ੭੭.੧, ੮੦.੨, ੮੧.੩, ੯੮.੨, ੯੯.੨, ੧੦੦.੩, ੧੦੭.੨, ੧੦੮.੨, ੧੦੯.੧, ੨, ੧੧੯.੨, ੧੨੨.੧, ੧੨੩.੨, ੩. ੧੨੪.੩, ੧੨੯.੩. ੧੩੦.੩, ੧੩੨.੪, ੧੪੬ ੩, ੧੫੮.੪, ੧੫੯.੧, ੩², ੧੬੦.੩, ੧੬੨.੪, ੧੬੩,੧, ੧੬੪,੧, ੧੬੫.੨, ੩, ੧੭੪.੪, ੧੭੭.੪, ੧੮੨.੨ ੧੮੬.੨, ੧੮੭.੨, ੩, ੧੯੦.੩, ੧੯੨.੩, ੧੯੩.੩, ੧੯੭.੩, ੨੦੮.੧, ੨੧੪.੪, ੨੨੯.੨, ੨੩੪.੩, ੨੩੮.੩, ੨੫੨.੪, ੨੫੬.੩, ੨੬੦.੧, ੨੯੨.੧, ੩, ੨੯੭.੪, ੨੯੮.੨, ੩੦੧.੧, ੩੦੩.੨, ੪, ੩੦੫.੨, ੩੦੬.੪, ੩੧੬.੧, ੩੨੪.੨, ੩੨੮.੩, ੩੩੧.੪, ੩੩੪.੪, ੩੩੭.੪, ੩੩੮.੩, ੩੪੧.੨, ੩, ੩੪੭.੩, ੩੫੫.੨, ੩੬੯.੪, ੩੭੧.੪, ੩੭੨.੪, ੩੮੩.੨, ੩, ੩੮੭.੨², ੩੯੭.੨, ੩, ੪੨੭.੩, ੪੨੮.੪, ੪੩੦.੩, ੪੩੮.੧, ੪੪੬.੨, ੪੪੮.੨² ੪੪੯.੨, ੪੫੪.੩, ੪੬੫.੨, ੪੮੪.੧,

੪੮੬.੩, ੪੯੨.੨, ੪੯੩.੪, ੪੯੮.੧. ੫੧੧.੧, ੫੧੯.੩, ੫੨੩.੪, ੫੨੬.੪
੫੬੩.੪, ੬੧੩.੪, ੬੨੭.੧, ੬੫੦.੪

ਅਉਸਰ)—(ਸੰ. अवसर) ਵੇਲਾ, ਮੌਕਾ, ਸਥਿਤੀ। ੨੧੨.੨, ੩੪੫.੨, ੪੯੮.੪, ੬੫੧.੪,
ਅਉਸੁਰ) ੬੫੮.੪/੬੫੯.੨, ੬੬੪.੧

ਅਉਸੇਰ—ਚਿੰਤਾ, ਬੇਚੈਨੀ। ੬੬੫.੧

ਅਉਖਦ)— (ਸੰ. औषधि:) ਦੁਆਈ, ਦਵਾ, ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਾਸਾਇਣ।
ਅਉਖਦੀ) ੭੮.੩, ੩੫੬.੨, ੩੫੭.੨, ੩੬੪.੧, ੩੭੫.੩, ੪੦੬.੨. ੪੩੯.੨,
ਅਉਖਧੀ)੬੭੪.੧/੧੯੮.੩, ੩੩੦.੩/੩੨੫.੩

ਅਉਗਨਹਿ—(ਸੰ. अवगुण) ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ। ੪੨੫.੪

ਅਉਗੁਨ)—ਔਗੁਣ, ਦੋਸ਼, ਬੁਰਾਈ, ਐਬ, ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਉਲਟ। ਦੇਖੋ 'ਅਉਗਨਹਿ'। ੧੫੭.੩,
ਅਉਗੁਨੁ) ੩੫੬.੪, ੩੭੯.੧, ੩੮੧.੪, ੩੯੯.੨/੩੭੮.੪

ਅਉਟਾਇ)—(ਸੰ. आवर्तन) ਉਬਾਲਣਾ, ਅੱਗ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਗਾੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ। ੫੩੫.੨,
ਅਉਟਾਏ) ੬੦੯.੨/੧੨੯.੧, ੨/੪੨੫.੩
ਅਉਟਾਰਿਓ)

ਅਉਤਾਰ—(ਸੰ. अवतार) ਜਨਮ ਧਾਰਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਕਿਸੀ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ। ੩੫.੧, ੫੪.੩, ੭੦.੪

ਅਉਧ—(ਸੰ. अवधि) ਉਮਰ, ਆਯੂ। ੨੩੩.੨

ਅਉਰ)—ਅਤੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਉ'। ੮੪.੩, ੧੮੮.੪, ੧੯੭.੪, ੨੬੪.੧², ੨²/੫੪.੪
ਅਓ)

ਅੰਸ—(ਸੰ. अंश) ਹਿੱਸਾ, ਭਾਗ, ਟੋਟਾ। ੨੬.੩, ੮੮.੪, ੨੮੭.੪

ਅਸ—(ਸੰ. ईदृश्) ਅਜਿਹਾ, ਐਸਾ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ। ੧੭੦.੪, ੫੪੩.੪

ਅਸੰਕਾ—(ਸੰ. शङ्का) ਦੁਬਿਧਾ, ਡਰ। ੪੫੫.੨

ਅਸੰਖ)—(ਸੰ. असङ्ख्य) ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ, ਅਣਗਿਣਤ। ੭੧.੧, ੧੯੨.੪,
ਅਸੰਖਿ) ੧੯੩.੪, ੩੯੬.੩, ੪੫੪.੧, ੫੨੧.੪, ੬੪੭.੩/੩੬੬.੪

ਅਸੰਤੋਖ—(ਸੰ. अ+सन्तोष:) ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਉਲਟ, ਅਤ੍ਰਿਪਤਤਾ। ੨੫੬.੩

ਅਸਚਰਜ)—(ਸੰ. आश्चर्य) ਅਦਭੁਤ, ਅਜੀਬ, ਵਚਿੱਤਰ, ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ। ੯.੪,
ਅਸਚਰਜਹਿ) ੨੫੦.੧, ੬੪੮.੪, ੬੬੯.੨/੮.੧/੧੯.੧, ੧੪੦.੧, ੧੪੨.੧,
ਅਸਚਰਜਮੈ) ੧੫੩.੧, ੧੮੩.੧, ੧੯੪.੨, ੨੫੦.੧, ੨੫੧.੧, ੨੫੪.੨,
ਅਸਚਰਜੁ) ੨੬੯.੯, ੨੮੫.੩, ੨੯੩.੪, ੩੪੪.੪, ੪੨੭.੪/੫੩੪.੩/੮੧.੪,
ਅਸਚਰਜੈ) ੨੯੩.੪, ੩੪੪.੪/੬੦੮.੩
ਅਸਚਰਯਮਯ)

ਅਸਟ—(ਸੰ. अष्टन्) ਅੱਠ, ਸੱਤ ਤੇ ਨੌਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਸੰਖਿਆ। ੩੧.੩, ੪੦.੨, ੨੨੮.੧, ੨੩੦.੨

ਅਸਟ ਸਿਧਾਂਤ—(ਅਸਟ+ਸਿਧਾਂਤ) ਯੋਗ ਦੇ ਅੱਠ ਅੰਗ (ਯਮ, ਨਿਯਮ, ਆਸਨ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ, ਪ੍ਰਤਯਾਹਾਰ, ਧਾਰਨਾ, ਧਿਆਨ, ਸਮਾਧੀ) ੩੧.੩

ਅਸਟਧਾਤੁ—(ਸੰ. अष्टधातु:) ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ (ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ, ਪਾਰਾ, ਕਲੀ, ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ) ੪੦.੨, ੧੬੬.੧

ਅਸਤ—(ਸੰ. अस्त:) ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਡੁਬਦਾ ਹੈ। ੪੭੨.੪

ਅਸਤੁਤਿ—ਸਿਫਤ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਉਸਤਤ'। ੧੪੧.੨, ੧੭੩.੪, ੨੫੨.੨, ੨੬੨.੩, ੩੩੧.੪, ੩੯੮.੩

ਅਸਥਨ—(ਸੰ. स्तन) ਥਣ, ਮਾਦਾ ਜੀਵਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਅੰਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩੩੨.੨, ੩੪੯.੩, ੩੫੭.੧

ਅਸਥਲ—(ਸੰ. स्थल) ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ, ਟਿਕਾਣਾ। ੧੯.੩, ੨੭੮.੩, ੪੦੪.੪

ਅਸਥਾਨ)—(ਸੰ. स्थान) ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ, ਟਿਕਾਣਾ, ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ। ੧੯.੩, ੨੮੮.੨,
ਅਸਥਾਨੇ) ੩੩੫.੧, ੪੬੦.੪/੨੯੩.੪

ਅਸਥੂਲ—(ਸੰ. स्थूल) ਪ੍ਰਗਟ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ। ੨੨.੪

ਅਸਨ—(ਸੰ. अशनम्) ਭੋਜਨ, ਖਾਣਯੋਗ ਪਦਾਰਥ। ੩੫.੩, ੧੦੦.੪, ੧੨੦.੪, ੧੭੫.੩, ੨੪੪.੩, ੨੬੫.੪, ੨੯੯.੩, ੩੩੪.੨, ੩੯੩.੨, ੪੮੧.੨, ੪, ੪੮੩.੧, ੪੯੮.੧, ੫੩੩.੪, ੫੭੪.੩, ੬੨੯.੪, ੬੬੮.੧

ਅਸਨੇਹ—(ਸੰ. स्नेह) ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪ੍ਰੀਤ, ਨੇਹੁ, ਅਨੁਰਾਗ। ੪੪੨.੧

ਅਸਪਰਸ—(ਸੰ. अस्पर्शय) ਜੋ ਛੁਹਣਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ੧੩.੩, ੧੬੯.੪, ੨੭੯.੩

ਅਸਪ੍ਰੇਹ—(ਸੰ. स्पृहः) 1. ਇਛਾ, ਚਾਹ। ੨੭੨.੩
2. (ਸੰ. स्पृहय) ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਵਾਲੇ। ੪੪੩.੩

ਅਸਰਨ)—(ਸੰ. अशरण) ਨਿਆਸਰਾ, ਆਸਰਾਹੀਨ, ਅਸਹਾਇ।
ਅਸਰਨਿ) ੪੫੯.੪/੩੮੭.੨, ੪੪੪.੪

ਅਸਾਧ)—(ਸੰ. अ+साधु) ਜੋ ਸਾਧ ਵਿਅਕਤੀ ਨ ਹੋਵੇ, ਮਾੜਾ, ਦੁਸ਼ਟ, ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ।
ਅਸਾਧਿ) ੨੫.੧, ੭੦.੪, ੧੫੫.੪, ੧੫੮.੪, ੧੬੦.੪, ੧੬੨.੪, ੧੬੩.੪, ੧੬੪.੨,
ਅਸਾਧੁ) ੧੬੫.੩, ੧੭੪.੪, ੧੭੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੭.੧, ੧੮੨.੨, ੨੦੧.੩, ੨੩੮.੪, ੨੮੬.੪, ੨੮੭.੧, ੨, ੨੯੬.੪, ੨੯੭.੨, ੨੯੮.੧, ੩੦੬.੪, ੩੦੭.੪, ੩੨੩.੪, ੩੨੪.੧, ੩੮੨.੪, ੩੮੩.੧, ੩੮੬.੪, ੩੮੮.੪, ੩੮੯.੪, ੩੯੧.੩, ੫੩੨.੪, ੫੯੬.੪, ੫੯੭.੪, ੬੩੪.੪,/—/ ੨੫੮.੩, ੩੧੩.੪
2. (ਸੰ. असाध्य) ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ। ੨੩੩.੪,/੪੯੮.੨/—
3. ਲਾਇਲਾਜ ਰੋਗ। —/੬੩੩.੧/—

ਅਸਫੁਰਤਿ—(ਸੰ. स्फूर्तिः) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਅਤੀ ਇੱਛਾ। ੧੪੫.੧

ਅਸੀਸ—(ਸੰ. आशिस्) ਅਸੀਸ, ਦੁਆ, ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ। ੩੩੧.੪, ੩੯੩.੩, ੫੮੫.੩, ੬੨੭.੪

ਅਸੁਧ—(ਸੰ. अशुद्धि) ਰਲਾ ਵਾਲਾ, ਖੋਟ ਵਾਲਾ। ੯੫.੩, ੩੪੯.੧, ੬੧੪.੨

ਅਸੁਭ—(ਸੰ. अशुभ) ਅਮੰਗਲਕਾਰੀ, ਜੋ ਸ਼ੁਭ (ਚੰਗਾ) ਨਹੀਂ। ੫੯੬.੩

ਅਸੁਰ—(ਸੰ. असुरः) ਦੈਂਤ, ਰਾਖਸ਼, ਵਿਕਰਮੀ ੪੦੭.੨, ੬੦੧.੩

ਅਸੁਰਾਈ—ਦੈਂਤਪੁਣਾ। ਦੇਖੋ 'ਅਸੁਰ' ੬੦੧.੩

ਅਸੋਗ—(ਸੰ. अशोक) ਸ਼ੋਕ ਰਹਿਤ, ਦੁਖ ਰਹਿਤ, ਪ੍ਰਸੰਨ, ਖੁਸ਼। ੩੫੪.੩

ਅਸ੍ਚਰਜ)—(ਸੰ. आश्चर्य) ਅਦਭੁਤ, ਅਜੀਬ, ਵਿਲੱਖਣ, ਵਚਿੱਤਰ, ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ।
ਅਸ੍ਚਰਜਹਿ) ੮.੧, ੩, ੫੨.੩, ੭੧.੪, ੯੬.੨, ੪੩੨.੪,/੮.੩,/੩੩.੩, ੮੦.੧, ੮੧.੪
ਅਸ੍ਚਰਜਮੈ) ੧੩੮.੪, ੧੯੬.੪, ੨੦੪.੧/੯.੪, ੧੩੮.੪
ਅਸ੍ਚਰਜੈ)

ਅਸੁ—(ਸੰ अश्व:) ਘੋੜਾ। ੬੧੦.੨

ਅਸੁਨੀ—ਘੋੜੀ ਦੇਖੋ 'ਅਸੁ' ੬੧੬.੧

ਅਸੁਮੇਧ—(ਸੰ. अशवमेध) ਵੈਦਿਕ ਯਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯਗ ਜੋ ਚਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੋ ਮੰਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਸਿਧ ਕਰਨ ਲਈ ਘੋੜੇ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਵਿਜੈ ਪੱਤਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਘੁੰਮਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ। ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਬ੍ਰਹਮਹੱਤਿਆ ਆਦਿ ਪਾਪਾਂ, ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਔਲਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ੬੭੩.੨

ਅਹੰਕਾਰ—(ਸੰ. अहम+कार) ਅਭਿਮਾਨ, ਘੁੰਮਡ, ਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੈ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਯਾ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ। ੧੭੫.੨, ੩੨੯.੩. ੩੫੯.੩, ੪੩੪.੪

ਅਹੰਕਾਰੀ—ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਘੁਮੰਡੀ, ਗੁਮਾਨੀ। ਦੇਖੋ 'ਅਹੰਕਾਰ' ੩੫੯.੩

ਅਹੰਬੁਧਿ—(ਸੰ. अहम्+बुद्धि) ਅਹੰਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ। ੧੨.੩, ੩੦੬.੪,੪੬੫.੪

ਅਹੰਮੇਵ—(ਸੰ. अहम्+मति) ਅਹੰਕਾਰ, ਘੁਮੰਡ, ਖੁਦੀ, ਹਉਮੈ, ਅਭਿਮਾਨ। ੩੦.੪, ੧੭੭.੩, ੨੮੭.੧, ੨੯੩.੩, ੪੫੨.੨, ੬੨੩.੪

ਅਹਾਰ—(ਸੰ. आहार) ਭੋਜਨ, ਖਾਣਾ, ਖੁਰਾਕ। ੯੭.੩, ੧੭੫.੩, ੨੩੯.੨, ੨੪੦.੨, ੩੪੦.੨. ੪੬੦.੨, ੫੩੯.੧, ੫੬੯.੪, ੫੯੯.੧

ਅਹਿ—(ਸੰ. अहि:) ਸੱਪ। ੪੧.੨. ੨੩੬.੨, ੩੧੬.੪, ੩੨੯.੩, ੩੬੯.੧, ੪੦੭.੩, ੫੫੭.੩, ੬੩੮ ੪

ਅਹਿਨਿਸ)—(ਸੰ. अहर्निशम्) ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਹਰ ਵੇਲੇ, ਲਗਾਤਾਰ। ੫੬੮.੧,/੨੨੩.੩,
ਅਹਿਨਿਸਿ) ੨੩੦.੩, ੨੬੬.੧, ੩੨੯.੩, ੪੨੯.੨, ੪੯੨.੧, ੫੩੦.੧

ਅਹਿਮਨਿ—(ਸੰ. अहि+मणि) ਸੱਪ ਦੀ ਮਣੀ ਜੋ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਅਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨੯੯.੨

ਅਹੀਰੁ—(ਸੰ. अभीर) ਗਵਾਲਾ, ਗੋਪਾਲ, ਪਾਲੀ, ਵਗ ਚਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੫੫੫.੨

ਅੰਕ—(ਸੰ. अंक) ਗੋਦੀ, ਚੌਕੜੀ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਪੱਟਾਂ ਵਿਚ ਬਣੀ ਥਾਂ। ੬੬੫.੩

ਅੰਕਸ—(ਸੰ. अङ्कुश) ਨਿਯੰਤਰਣ, ਬੰਧਨ। ੫੨੦.੩

ਅਕਥ—(ਸੰ. अकथ्य) ਅਕਥਨੀਯ, ਜੋ ਬਿਆਨ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਨ ਕਹਿਣ ਯੋਗ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੧੫.੧, ੨੦.੪, ੩੦.੨, ੩੩.੪, ੩੮.੪, ੬੪.੪, ੭੭ ੨, ੮੦.੪, ੮੧.੪, ੮੫.੪, ੮੬.੧. ੯੬.੪, ੧੦੫.੩, ੧੫੩.੨, ੧੬੯.੪, ੧੭੨.੪, ੧੭੩ ੪, ੧੮੦.੪, ੧੯੫.੧, ੨੫੨.੨, ੨੫੩.੧, ੨੫੭.੪, ੨੬੨.੨, ੨੭੦.੪, ੪੦੭.੪, ੪੩੬.੪. ੪੫੮.੧, ੬੫੬.੪

ਅੰਕਮਾਲ—(ਸੰ. अङ्कमाल) ਗਲੇ ਲਗਾਉਣਾ, ਅਲਿੰਗਨ ਕਰਨਾ, ੨੦੩.੨, ੨੦੫.੩, ੬੨੬.੩, ੬੬੫.੩

ਅਕਰਖਨ—(ਸੰ. आकर्षण) ਖਿਚੀ (ਭਾਵ ਇਕਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ) ੫੦੬.੨

ਅਕਰਮ—(ਸੰ. अक्रम) ਨ ਕਰਨਯੋਗ ਕੰਮ, ਬੁਰਾ ਕੰਮ। ੧੦੭.੪

ਅਕਲ—(ਸੰ. अकल) ਅਖੰਡ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੩.੭, ੪੦੬.੪

ਅਕਲੀਨ—(ਸੰ. अकुल) ਕੁਲ ਰਹਿਤ, ਕੁਲ/ਗੋਤ/ਵੰਸ਼ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ। ੧੪੭.੧

ਅਕਾਸ—(ਸੰ. आकाश) ਅਸਮਾਨ, ਗਗਨ, ਅੰਬਰ। ੨੦੭.੨, ੨੪੮.੨, ੪੨੪.੨, ੪੩੭.੪,

੪੭੩ ੧, ੫੨੭.੨, ੫੨੯.੨, ੬੨੪.੨, ੬੬੧.੩, ੬੬੮.੩

ਅਕਾਸਚਾਰੀ—ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉੱਡਣ ਅਥਵਾ ਗਮਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੮੪.੧, ੨੩੧.੧, ੪੧੩.੨, ੪੭੮.੩, ੬੧੬ ੩, ੬੩੧.੩

ਅਕਾਰ—(ਸੰ. आकार) ਸ਼ਕਲ, ਢਾਂਚਾ, ਸਰੂਪ। ੩੫.੨, ੫੪.੨. ੫੫.੨, ੧੧੦.੪, ੨੧੭.੨, ੩੦੨.੨, ੪੫੮.੩, ੫੫੬.੩, ੬੭੧.੩

ਅਕਾਲ— (ਸੰ. अकाल) 1. ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਅਥਵਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੨੪ ੨, ੨੭.੩, ੩੬.੨, ੫੭.੨, ੧੨੫.੨, ੧੨੭.੧, ੩੪੪.੧, ੪੦੮.੨ ੪੫੯.੪. ੪੮੫.੨

2. ਬੇਮੌਕਾ, ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਂ ਆਏ। ੬੩੬.੪

ਅੰਕੁਸ—ਨਿਯੰਤਰਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਕਸ' ੧੬੪.੧, ੪੯੦.੨

ਅਕੁਲ—ਕੁਲ ਰਹਿਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਕਲੀਨ'। ੩੬ ੨, ੨੯੫.੨, ੪੦੮.੪

ਅਕੁਲਾਤ—(ਸੰ. आकुल) ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਣਾ, ਘਬਰਾਉਣਾ, ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਣਾ, ਬੇਚੈਨ ਹੋਣਾ। ੩੪੯.੩, ੩੫੦.੩. ੩੬੯.੪, ੪੦੨.੩, ੫੦੨.੨, ੫੨੦.੪, ੫੮੭.੩

ਅਕੁਲੀਨ— ਕੁਲ ਰਹਿਤ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਕਲੀਨ'। ੫੮.੪, ੧੨੭.੨, ੧੮੨.੧, ੨੨੫.੪

ਅੰਕੂਰ—(ਸੰ. अङ्कुर) ਬੀਜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਗੋਭ, ਅੰਗੂਰ, ਕਰੂੰਮਲ। ੨੯੯.੪

ਅਕੇਲੋ—ਬਿਨਾ ਸਾਥੀ ਦੇ, ਇਕੱਲਿਆਂ। ੧੧੮.੩

ਅਕ੍ਰਿਤਘਨ—(ਸੰ. कृतघ्न) ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਨ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ। ੩੮੭.੩

ਅਖੰਡਲ—(ਸੰ. अखंड) ਨਿਰੰਤਰ, ਲਗਾਤਾਰ। ੧੧੨.੪

ਅਖਰ—(ਸੰ. अक्षर) ਲਿਪੀ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਵਰਣ, ਹਰਫ਼। ੫੪੦.੪

ਅਖਲੇਸ—(ਸੰ. अखिलेश) ਸਭ ਦਾ ਸਵਾਮੀ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ। ੫੪੦.੨

ਅਖਾਦ)—(ਸੰ. अखाद्य) ਨਾ ਖਾਣ ਯੋਗ, ਅਭੱਖ। ੫੮੪.੩/੩੫੩.੨, ੩੬੯.੨
ਅਖਾਦਿ)

ਅਖੀਆਂ—(ਸੰ. अक्षि) ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਰੂਪ, ਵਰਣ, ਵਿਸਥਾਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗ, ਨੇਤਰ, ਲੋਚਨ, ਨੈਨ, ਅੱਖਾਂ। ੨੦੫.੪ ੬੬੯.੧, ੨, ੩, ੪

ਅਖੇਟ—(ਸੰ. आखेट) ਸ਼ਿਕਾਰ, ਅਹੇਰ। ੫੬੫.੪

ਅੰਗ—1. (ਸੰ. अङ्ग) ਭਾਗ (ਸਰੀਰ ਦਾ)। ੩.੬, ੧੮.੪^{2}, ੫੨.੨^{2}, ੯੬.੪^{2}, ੧੧੨.੨^{2}, ੧੩੧.੧^{2}, ੧੯੯.੪^{2}, ੨੦੬.੪^{2}, ੨੪੫.੨^{2}, ੨੫੪.੪^{2}, ੨੬੦.੧^{2}, ੨੭੮.੪^{2}, ੨੮੪.੨^{2}, ੨੮੮.੩, ੨੮੯.੩, ੨੯੩.੧^{2}, ੨੯੭.੨^{2}, ੩੧੨.੧, ੩੪੬.੧, ੩, ੩੮੪.੧, ੩੮੫.੨, ੩੮੬.੩, ੪੨੪.੪,^{2} ੪੪੯.੩, ੪੬੮.੩^{2}, ੪੭੧.੩, ੫੫੭ ੩, ੫੭੪.੩^{2}, ੫੯੩.੩, ੬੧੭.੨, ੬੨੦.੧^{2}, ੬੩੪.੪^{2} ੬੪੦.੩, ੬੪੨.੪, ੬੬੯.੪, ੬੭੨.੧

2. (ਸੰ. अङ्ग) ਹਿੱਸਾ, ਭਾਗ। ੧੪੦.੪^{2}, ੧੫੬.੧

3. ਪੱਖ। ੪੫੩.੩

4. ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ। ੫੭੪.੩^{2}

ਅਗਹ—(ਸੰ. अग्राह्य) ਜੋ ਫੜਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ੬੪੮.੧

ਅੰਗਹੀਨ—(ਅੰਗ + ਹੀਨ) ਅੰਗ ਵਿਹੂਣਾ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਗ'(1)। ੨੨੦.੪^{2}, ੩੧੪.੩, ੬੪੦.੩ ੬੪੨.੪

ਅਗਹੁ—ਜੋ ਫੜਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਗਹ'। ੨੦.੩, ੩੦.੩, ੨੫੩.੩, ੩੦੪.੨, ੪੬੯.੩

ਅੰਗਦ—ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ । ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਐਤਵਾਰ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧ (੫ ਵਸਾਖ) ਸੰਨ 31, ਮਾਰਚ 1504 ਨੂੰ ਫੇਰੂ ਮਲ ਖਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਮਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ 1576 ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਚੰਦ ਖਤ੍ਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਰੀਝੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ 'ਲਹਿਣਾ' ਤੋਂ 'ਅੰਗਦ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ । 1539 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਦਾਸੂ ਜੀ ਤੇ ਦਾਤੂ ਜੀ ਅਤੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਤੇ ਅਨੋਖੀ ਜੀ ਸਨ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ । ਲਗਭਗ 48 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਸੰਨ 1552 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ । ੩ ੬

ਅਗਨ)—(ਸੰ. अग्नि) 1. ਬੈਸੰਤਰ, ਅੱਗ. ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤੱਤ । ੫੭੩.੩/
ਅਗਨਿ) ੩੯.੨, ੪੯.੪, ੯੦.੪, ੧੦੪.੩, ੧੦੮.੨, ੧੩੪.੩, ੧੬੬.੨^{2}, ੧੮੭.੨, ੨੧੦.੨, ੨੮੬.੧, ੨, ੩, ੨੯੬.੩^{2}, ੨੯੭.੩, ੨੯੮.੧, ੩੦੬.੧, ੩੫੫.੩, ੩੬੯.੧, ੩੯੦.੩, ੪੦੩.੧, ੪੩੭.੧^{2}, ੪੫੬.੩, ੪੮੯.੨^{2}, ੫੩੧.੧, ੫੩੪.੩^{2}, ੫੪੪.੧^{2}, ੫੪੯.੩^{2}, ੫੫੭.੧, ੫੬੫.੩, ੫੭੨.੧, ੫੭੩.੩, ੫੯੨.੩, ੬੦੮.੩^{2} ੬੨੪.੩, ੬੭੨.੨

2. (ਸੰ.—अगणित) ਅਣਗਿਣਤ, ਬੇਹਿਸਾਬ । ੩੦੨.੩, ੫੭੩.੩,—

ਅਗਨਿਤ—ਅਣਗਿਣਤ ਦੇਖੋ 'ਅਗਨ'^{2} । ੪੮੬.੧

ਅਗੰਮ)—(ਸੰ. अगम्य) ਅਪਹੁੰਚ, ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਸਮਝ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ,
ਅਗਮ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੨੨.੩, ੩੪੩.੨/੨.੧, ੩.੮, ੪੭.੨, ੭੧.੩ ੭੩.੧. ੭੫.੪, ੭੬.੨, ੮੦.੩, ੮੨.੨ ੧੪੧.੨^{2} ੧੪੩.੩, ੧੫੩.੧, ੧੭੮.੩, ੨੩੨.੪, ੨੫੩.੩, ੨੫੬.੪^{2}, ੨੭੧.੩, ੩੦੨.੪, ੩੦੪.੧, ੩੪੨.੪, ੩੪੪.੩ ੩੬੦.੧. ੩੯੬.੩, ੪੫੩.੪, ੪੯੮.੪, ੫੨੯.੧, ੫੪੦.੪^{2}, ੬੪੮.੩

ਅਗਮਪੁਰ—ਪਰਮ ਪਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ । ੨੪੭.੨

ਅਗਮਿਤਿ—(ਸੰ. अगम्य+इति) ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂ ਜਾਣਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਰਹਸਮਈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸਣ । ੨.੮, ੪੫.੨, ੭੩.੨, ੧੯੬.੪

ਅਗਯਾਨ—(ਸੰ. अज्ञान) ਅਵਿਵੇਕ, ਅਣਜਾਣਪੁਣਾ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਭਾਵ । ੬੬੩.੧, ੬੬੪.੧, ੬੭੧.੪

ਅਗਰਹਿ —(ਸੰ. अगरु) ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਲਕੜ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧੀ ਲਈ ਧੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੨੫.੩

ਅਗਵਾਨ – (ਸੰ. अग्रयायिन्) ਨੇਤ੍ਰਿਤਵ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਖੀਆ, ਆਗੂ । ੪੧੩.੨

ਅਗੜ—ਜੋ ਗੜਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੬੪੮.੨

ਅਗਾਧ)– (ਸੰ. अगाध) ਅਥਾਹ, ਜਿਸ ਦਾ ਥਹੁ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ
ਅਗਾਧਿ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੨੪੯.੪, ੪੦੬.੪, ੪੮੯.੪/੨.੭, ੧੫.੩, ੩੩.੪, ੪੭.੨, ੬੬.੪, ੭੨.੪. ੭੫.੪, ੮੦.੧, ੮੧.੧, ੧੧੧.੪, ੧੪੩.੩, ੧੭੮.੩, ੨੧੭.੪, ੨੬੫.੪, ੨੬੭.੪, ੨੭੦.੨, ੨੭੧.੩, ੩੩੭.੪, ੩੪੨.੪, ੩੪੪.੩, ੩੮੩.੪, ੩੯੬.੩, ੪੨੧.੪, ੪੫੩.੪, ੪੯੮.੪, ੫੪੦.੪, ੫੫੪.੩

ਅੰਗਿ—ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਗ'(1) । ੧੫.੪^{2}

ਅਚੇਤ)—(ਸੰ. अचेतन) ਚੇਤਨਾ ਰਹਿਤ, ਜੜ੍ਹ । ੨੦੦.੪, ੩੯੧.੪, ੩੯੩.੧, ੪੦੫.੩,
ਅਚੇਤੁ) ੪੦੬.੩, ੫੦੨.੪, ੫੯੮.੪, ੬੦੪.੨, ੬੫੭.੩/੩੯੨.੨

ਅਛਤ—(ਸੰ. अक्षत) ਉਪਸਥਿਤ ਰਹਿਣਾ, ਵਿਦਯਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ । ੪੧.੨, ੩,੧੭੬.੧, ੨੨੩.੪, ੨੩੦.੪, ੨੯੬.੧, ੩੦੮.੪, ੩੫੨.੧, ੨, ੩੬੩.੧[2]

ਅਛਦ—(ਸੰ. अच्छादन) ਢਕਣਾ, ਛਿਪਾਉਣਾ । ੩੧੪.੩

ਅਛਲ—(ਸੰ. अ + छल ਛਲ ਰਹਿਤ, ਕਪਟ ਰਹਿਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੧੩੫.੩, ੧੫੦.੪, ੩੪੪.੩, ੬੪੭.੧, ੬੪੮.੧

ਅਛਾਦਿਓ—ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਛਦ' । ੩੧੨.੩, ੪੯੬.੪

ਅਛਿਤ—ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਛਤ' । ੩੧੩.੧, ੩੫੧.੨, ੪੪੭.੪

ਅਛੇਦ)—(ਸੰ. अछेद्य) ਜੋ ਛੇਦਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਜੋ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਖੰਡ, ਭਾਵ
ਅਛੇਵ) ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੬੪੭.੧/੩੪੪.੩

ਅਛੋਤ—ਪਵਿਤਰ, ਅਣਛਹਿਆ, ਨਿਰਮਲ । ੧੯੮.੪, ੩੧੨.੨

ਅੰਜਨ—(ਸੰ अञ्जन) 1. ਸੁਰਮਾ (ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ) ੮੨.੧, ੨੭੭.੪, ੨੯੫.੨, ੪੦੯.੪
2. ਕੱਜਲ ਜੋ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : ੩੪੭.੨, ੬੨੬.੧, ੬੫੮.੧
3. ਕਾਲਖ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ, ਮਾਇਆ । ੧੮੨.੩, ੨੭੭.੪

ਅਜਪਾਜਾਪ—(ਸੰ. अजपा) ਰਸਨਾ, ਹੋਠਾਂ ਅਤੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪ-ਸਿਮਰਨ । ੭੭.੪, ੨੪੮.੧, ੨੫੧.੨

ਅਜਯਾ—(अजा) ਬਕਰੀ । ੧੩੨.੧, ੨੯੭.੪, ੨੯੮.੨

ਅਜਰ—ਜੋ ਜਰਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਸਹਿ, ਜੋ ਸਹਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੨੩੯.੨, ੬੪੮.੨

ਅਜਰਹਿ—(ਸੰ. अजर) ਕਦੀ ਨਾਸ਼ ਜਾਂ ਸਮਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ । ੧੬.੩

ਅਜਾ—ਬਕਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਅਜਯਾ' ੫੮੦.੨, ੬੩੧.੧

ਅਜਾਪ—ਜਿਸ ਦਾ ਜਾਪ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਾਰਣ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੨੬੬.੩, ੬੪੮.੩

ਅਜਿਆ—ਬਕਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਅਜਯਾ' । ੫੦੫.੨

ਅਜੀਤ—(ਸੰ. अजित) ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿਤ ਨਾ ਸਕੇ, ਅਜੇਯ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੪੨.੨, ੧੫੦.੪

ਅਜੁਧਿਆ—(ਸੰ. अयोध्या) ਸਰਯੂ ਨਦੀ ਦੇ ਤਟ ਤੇ ਵਸਿਆ ਅਤਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰ । ਸੂਰਜ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਬਾਨੀ ਇਕਸ਼ਵਾਕੂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਿਛੋਂ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਮੰਨੀ ਗਈ । ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਤ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ਭਾਵੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਥਾਨ ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ । ੪੧੬.੨

ਅੰਜੁਲ—(ਸੰ.—अञ्जलि) ਦੋਨਾਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਬੁੱਕ । ੬੫੯.੧

ਅਜੋਨਿ)—(ਸੰ. अयोनि) 1. ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ੨੪.੨/-
ਅਜੋਨੀ) 2. ਜੋ ਯੋਨੀ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੩੪੪.੧, ੪੦੮.੧, ੪੮੪.੪, ੪੮੫.੧

ਅਟਪਟ—(ਸੰ. अट्+पत) ਟੇਢਾ, ਉਟਪਟਾਂਗ, ਉਭੜ-ਖੁਭੜਾ। ੩੪੨.੨

ਅਟਪਟੀ—ਟੇਢੀ, ਵਿੰਗੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਟਪਟ' । ੩੬੯.੩

ਅਟਲ—(ਸੰ. अटल) ਜੋ ਨ ਟਲੇ, ਸਥਿਰ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੪੦੮.੪

ਅਠਸਠਿਤੀਰਥ—ਅਠ ਅਤੇ ਸਠ ਭਾਵ ਅਠਾਹਠ ਪਵਿਤਰ ਅਸਥਾਨ, ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ

ਦੇ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਯੋਧਿਆ, ਕਾਂਸ਼ੀ, ਹਰਿਦੁਆਰ, ਪੁਸ਼ਕਰ, ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿ ਤੀਰਥ/ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥ। ੩੨੯.੨

ਅੰਡਾ—(ਸੰ. अण्ड) ਆਂਡਾ, ਗੋਲਾਕਾਰ ਵਸਤੂ। ੧੮੪.੧[2]

ਅੰਤ—(ਸੰ. अन्त) 1. ਸੀਮਾਂ, ਹੱਦ, ਅਖ਼ੀਰ। ੬.੨, ੪, ੫੬.੧, ੮੬.੩, ੧੪੩.੧, ੨੫੦.੪, ੨੬੯.੩, ੪੩੪.੨, ੪੩੬.੨, ੫੮੧.੧, ੫੯੩.੧, ੬੫੮ ੪

2. ਖ਼ਾਤਮਾ, ਸਮਾਪਤੀ। ੪੦੨ ੨

ਅਤ)—(ਸੰ. अति) ਅਧਿਕਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਅਗੇਤਰ। ੩.੪,
ਅਤਹ) ੩੪੯.੩, ੪੯੭.੨/੩੪੪.੨/੩.੨
ਅਤਹਿ)

ਅੰਤਕਾਰ—)ਓੜਕ ਨੂੰ, ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤ'। ੫੯੫ ੪

ਅੰਤਕਾਲ)— (ਸੰ. अन्त+काल) ਅੰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਮੌਤ ਦਾ ਵੇਲਾ। ੬੯.੪, ੭੦.੧,
ਅੰਤਕਾਲਿ) ੨, ੩, ੧੧੯.੩, ੧੬੭.੪, ੪੯੫.੪, ੫੧੭.੪, ੫੯੨.੪, ੬੬੮.੪/ ੫੫੫.੪

ਅੰਤਰ—(ਸੰ. अन्तर) 1. ਭੇਦ, ਫ਼ਰਕ। ੨੦੦.੧, ੨੩੨.੩, ੨੮੦.੨, ੪੮੭.੧[2]

2. ਚਿੱਤ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ੬੪.੨, ੩੬੪.੪, ੪੦੩.੨, ੬੩੯.੪, ੬੭੦.੩

3. ਅੰਦਰ, ਭੀਤਰ। ੨੩੨.੩, ੨੮੦.੨, ੩੧੩.੧, ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੪, ੫੭੧.੨, ੬੩੪.੩

4. ਵਿਥ, ਫ਼ਾਸਲਾ। ੫੦੨.੪

ਅੰਤਰਗਤ)— (ਸੰ. अन्तर्गत) ਅੰਦਰ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਗੁਪਤ, ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ।
ਅੰਤਰਗਤਿ) ੫੭੪.੪/੨੨੩.੧, ੫੦੩.੨

ਅੰਤਰਜਾਮੀ—(ਸੰ अन्तर्यामिन) ਦਿਲ ਦੀ ਗਲ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੧੮੬.੪, ੨੮੦.੨, ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੪, ੫੦੩.੨

ਅੰਤਰਿ—1. ਚਿਤ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰ' (2) ੫.੭, ੪੭.੨, ੬੩.੧, ੬੪.੨, ੬੫.੨, ੭੭.੧, ੧੮੫.੩, ੧੮੬.੪, ੨੩੬.੧, ੨੫੩.੧, ੩੮੦.੪, ੩੮੫.੪, ੫੦੭.੪, ੫੧੫.੪, ੫੪੨.੩

2. ਅੰਦਰ, ਭੀਤਰ ਵਿਚ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰ' (3) ੪੯.੪, ੯੮.੨, ੨੦੦.੧, ੨੨੩.੨ ੩੨੯.੧, ੪੨੫.੨, ੪੪੨.੨, ੪੯੬.੧

ਅੰਤਰਿਗਤਿ—1. ਅੰਦਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰਗਤ' (2) ੧੨.੩, ੨੮੦.੨

2. ਮਨ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰਗਤ (1) ੨੫੩.੧, ੫੦੩ ੨, ੬੧੩ ੪

ਅੰਤਰੀਛ—(ਸੰ. अन्तरिक्ष) 1. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਥਾਂ, ਅਕਾਸ਼। ੩੧੩.੩

2. ਅਦ੍ਰਿਸ਼, ਲੁਪਤ। ੩੫੧.੪

ਅੰਤਰੁ—ਵਿਥ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰ' (1) ੪੧.੧, ੩੪੮.੨, ੪੮੭.੧

ਅੰਤਿ—ਅਖ਼ੀਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤ' ੬.੧, ੩, ੭੧.੧, ੧੧੯.੪, ੧੮੮.੩, ੨੩੯.੪, ੨੪੦.੩, ੩੧੬.੨, ੩੧੯.੩, ੩੨੧.੨, ੩੮੩.੧, ੬੩੪.੨, ੬੩੬.੧

ਅਤਿ)— ਬਹੁਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਤ' ੩.੫, ੯.੪[2], ੧੫.੧, ੧੯.੧, ੩੩.੩, ੫੨.੩,
ਅਤਿਹਿ) ੫੬.੨, ੭੧.੧, ੪, ੭੬.੨, ੮੦.੧, ੧੦੫.੪, ੧੧੬.੩; ੧੪੦.੪[2],
ਅਤਿਹੀ) ੧੪੧.੨, ੧੪੩.੩, ੧੯੪.੧, ੨, ੨੦੪.੧, ੨੨੨.੨, ੨੫੪.੨,

੨੬੩.੧, ੨੬੯.੧, ੨੭੧.੨, ੩, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੩, ੩੦੨.੪, ੩੦੩.੪, ੩੦੪.੧, ੩੨੫.੨, ੩੩੫.੨, ੩, ੩੩੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੪੪.੩, ੩੬੦.੧, ੩੭੩.੩, ੩੭੬.੨, ੩੮੫.੨, ੩੯੩.੩, ੩੯੯.੨, ੪੦੨.੪, ੪੦੬.੪, ੪੨੭.੪, ੪੨੯.੨, ੪੩੨.੪, ੪੪੬.੧, ੪੭੧.੧, ੫੧੪.੩, ੫੨੨.੩, ੫੩੪.੩, ੫੪੦.੪, ੫੭੩.੩, ੬੦੮.੩, ੬੧੯.੪, ੬੨੪.੩, ੬੨੯.੨, ੬੩੧.੨, ੬੩੨.੩[2], ੬੪੧.੩, ੬੪੮.੪, ੬੫੨.੨, ੬੫੫.੪, ੬੫੯.੩, ੬੬੯.੨/੫੭੧.੪/੬੬੮.੨

ਅੰਤਕਾਲਿ—ਅੰਤ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਕਾਲ' । ੫੫੨.੪

ਅਤਿਭੁਤਿ—(ਸੰ. अद्भुत) ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅਜੀਬ, ਅਨੋਖਾ, ਅਸਚਰਜਮਈ । ੫੩੪.੧

ਅੰਤਿਰੀਛ—ਅਦ੍ਰਿਸ਼, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰੀਛ'(2) । ੩੫੦.੪

ਅਤੀਤ)— (ਸੰ. अतीत) ਨਿਰਲੇਪ, ਵਿਰਕਤ । ੨੮.੩, ੩੧.੧, ੪੨.੧, ੧੫੦.੧,
ਅਤੀਤਾ) ੧੫੭.੩, ੧੮੩.੧, ੧੮੯.੪, ੧੯੦.੧, ੨੨੪.੪[2], ੨੩੯.੧,੨੬੬.੪,
ਅਤੀਤਿ) ੨੬੭.੨, ੨੭੯.੧, ੨੯੨.੪, ੩੩੦.੨, ੩੩੩.੨, ੩੩੮.੨, ੩੬੦.੪, ੪੫੭.੨/੫੪੦.੨/੩੨੮.੨

ਅੰਤੁ—ਅਖੀਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤ' ।੧ ੯

ਅਤੁਲ—(ਸੰ. अतुल) ਅਦੁੱਤੀ, ਲਾਸਾਨੀ । ੭੫.੧, ੨੧੩.੪, ੨੬੯.੩

ਅਤੇਵ—(ਸੰ. अतिशय) ਅਤਿਅੰਤ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ । ੩੪੪.੨

ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ—ਦਿਲ ਦੀ ਗਲ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਤਰਜਾਮੀ' । ੬੦੨.੩

ਅਥਾਹ) – ਜਿਸ ਦੀ ਥਾਹ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ, ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ
ਅਥਾਹਿ) ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੭੧.੧, ੮੬.੩, ੮੮.੨, ੧੪੩.੨, ੧੬੭.੩, ੩੧੭.੨, ੩੮੯.੪, ੪੩੫.੨, ੪੯੭.੨/੭੬.੨

ਅਥਾਪ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੬੪੮.੩

ਅਦਭੁਤ—ਅਸਚਰਜਮਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਤਿਭੁਤਿ' । ੩.੨, ੪, ੫, ੮.੨, ੪, ੯.੪, ੧੯.੩, ੧੩੮.੪, ੨੫੦.੨, ੨੯੩.੪, ੩੪੪.੪, ੫੭੯.੪, ੬੦੮.੧, ੬੧੯.੪, ੬੪੮.੪

ਅਦਰਸ)— (ਸੰ. अदर्शन) 1. ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਅਪ੍ਰਤੱਖ ।
ਅਦਰਸੁ) 2. ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਨਿਆਇ, ਯੋਗ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਸਾਂਖ ਆਦਿ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੩੨.੧, ੪੫.੧/੨੫੩.੨

ਅਦਿਆਉ—(ਫਾ. ਅਦਾਇਗੀ) ਅਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ, ਰਕਮ, ਕਰਜ਼ ਦਾ ਚੁਕਾਉਣਾ, ਉਧਾਰ ਲਾਹੁਣਾ । ੬੩੩.੨

ਅਦੇਸ—(ਸੰ. आदेश) ਨਮਸਕਾਰ, ਪ੍ਰਣਾਮ । ੧੦੬.੪, ੧੩੩.੪

ਅਦ੍ਰਿਸਟ)— (ਸੰ. अदृष्ट) ਲੁਪਤ, ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੯੮.੩/੪੦੩.੪
ਅਦ੍ਰਿਸਟੁ)

ਅੰਧ—(ਸੰ. अन्ध) 1. ਅਗਿਆਨੀ, ਮੂਰਖ । ੬੮੬.੨, ੪੮੫.੪, ੪੯੫.੪, ੫੫੬.੪, ੬੭੧.੪

2. ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨੇਤਰਹੀਣ । ੨੭.੨, ੧੭੬.੧, ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੧, ੨[2] ੩, ੩੫੨.੧, ੩੬੯.੩, ੪੭੪.੧, ੫੦੯.੨, ੫੨੫.੨

ਅੰਧਕਾਰ)— (ਸੰ. अन्धकार) ਅੰਧੇਰਾ, ਹਨ੍ਹੇਰਾ । ੪੦.੩, ੧੭੯.੪, ੩੧੨.੩,
ਅੰਧਕਾਰਿ) ੩੫੦.੩, ੩੫੧.੧, ੩੬੭.੨, ੪੮੬.੩, ੪੮੭.੨, ੪੯੬.੩, ੫੩੭.੩, ੬੦੬.੧, ੬੬੮.੨/੬੧੬.੧

ਅਧਮ)— (ਸੰ. अधम) ਨੀਚ, ਦੁਸ਼ਟ, ਪਾਪੀ, ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ। ੨੫.੧, ੧੫੫.੪,
ਅਧਮੁ) ੧੬੪.੨, ੧੬੫.੩, ੧੮੨.੨, ੨੦੧.੩, ੩੨੩.੪, ੩੮੩.੨, ੪੦੭.੨,
੪੯੬.੪, ੫੦੪.੧, ੫੨੧.੪, ੫੨੨.੪, ੫੫੨.੧, ੬੦੦.੪/੨੫੮.੩, ੩੧੩.੪

ਅਧਰ—(ਸੰ. अधर) 1. ਬੁਲ੍ਹ ੬੬੫.੧
2. ਬੇਸਹਾਰਾ, ਬੇਆਸਰਾ, ਬਿਨਾ ਧਿਰ। ੩੧੫.੩

ਅਧਰਮ)— (ਸੰ. अधर्म) ਪਾਪ, ਦੁਸ਼ਟਤਾ, ਦੁਰਾਚਾਰ। ੧੬੦.੩, ੩੮੨.੪, ੪੨੨.੩,
ਅਧਰਮੁ) ੬੩੬.੪[2],/੪੮੮.੧

ਅੰਧਰੇ—ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਣਾ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧ'([2]) ੬੬੭.੨

ਅਧਾਨ—(ਸੰ. आधान) ਧਾਰਣ ਕਰਨਾ (ਗਰਭ)। ੧੭੯.੧, ੨੪੧.੧, ੩੭੪.੨, ੪੧੪.੩,
੫੬੯.੨, ੬੦੫.੨

ਅਧਾਰ)— (ਸੰ. आधार) 1. ਸਹਾਰਾ, ਆਸਰਾ, ਓਟ ੫੧੫.੩/੩੮੭.੧
ਅਧਾਰੁ) 2. ਆਹਾਰ, ਭੋਜਨ। ੫੯੯.੧, ੨/—

ਅਧਿਆਤਮ—(ਸੰ. अध्यात्मक) ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ। ੧੨.੨, ੧੧੫.੨,
੧੧੬.੧

ਅੰਧਿਆਰੀ—ਹਨੇਰੀ, ਅੰਧਕਾਰ ਭਰੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧਕਾਰ'। ੪੮੭.੩, ੪੮੮.੨, ੫੬੮.੧

ਅਧਿਕ—(ਸੰ. अधिक) ਬਹੁਤ, ਜ਼ਿਆਦਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਅਤਿਰਿਕਤ। ੧੨੦.੧, ੨੧੨.੨, ੩੯੨.੧,
੪੨੫.੩, ੪੯੧.੧, ੫੭੧.੪, ੫੯੮.੧, ੬੪੨.੧

ਅਧਿਕਾਈ—ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ, ਵਡਪਣ, ਮਹਿਮਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਧਿਕ'। ੫੫੬.੨, ੬੩੧.੨, ੬੭੧.੨

ਅਧਿਕਾਰ)— (ਸੰ. अधिकार) ਹੱਕ, ਅਖ਼ਤਿਆਰ। ੪੬੯.੪/੪੮੨.੧
ਅਧਿਕਾਰਿ)

ਅਧਿਕਾਰੀ—(ਸੰ. अधिकारिन्) 1. ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ। ੨੩੯.੩, ੬੫੯.੪
2. ਅਧਿਕਤਾ। ੬੫੪.੩, ੬੫੫.੨

ਅਧਿਕਾਰੁ—ਹੱਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਧਿਕਾਰ'। ੧੨੦.੩, ੫੧੩,੨

ਅਧੀਨ)— (ਸੰ. अधीन) 1. ਵਸ ਵਿਚ, ਆਗਿਆ ਵਿਚ। ੫੮.੧, ੧੮੧.੪,
ਅਧੀਨਹਿ) ੪੦੩.੩, ੪੭੭.੧ ੫੭੨.੨/—
2. ਨਮਰ, ਹਲੀਮ। ੧੩੨.੧/—
3. ਬੇਬਸ, ਲਾਚਾਰ। ੨੧੨.੨, ੫੧੩.੧/੪੩੪.੧

ਅੰਧੁ—ਨੇਤ੍ਰਹੀਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧ' ([2])। ੪੭੪.੧

ਅੰਧੇਰ—ਹਨੇਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧਕਾਰ'। ੬੪੩.੨

ਅੰਧੇਰੀ—ਅੰਧਕਾਰ ਭਰੀ, ਹਨੇਰੀ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧਕਾਰ'। ੫੪੨.੨

ਅੰਧ੍ਯਾਰ—ਹਨੇਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧਕਾਰ'। ੨੭੩.੩

ਅਧ੍ਯਾਤਮ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਧਿਆਤਮ'। ੨੧.੨,
੧੯੨.੨, ੨੪੮.੩

ਅੰਨ—(ਸੰ. अन्न) ਅਨਾਜ, ਕਣਕ, ਜੌਂ ਆਦਿ। ੬੩੬.੧

ਅਨਹਤ)— (ਸੰ. अनाहत) 1. ਅਘਾਤ ਰਹਿਤ ਧੁਨੀ, ਆਹਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੁਨੀ, ਉਹ
ਅਨਹਦ) ਆਵਾਜ਼ ਜਿਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਘਾਤ ਤੋਂ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ।
2. ਹਠ ਯੋਗ ਅਤੇ ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਛੇ ਚਕਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥਾ ਚੱਕਰ, ਜਿਸਦਾ
ਸਥਾਨ ਹਿਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 12 ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਮਲ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ

ਹੈ। ੧੧.੩/੨੯.੩, ੩੧.੨, ੩੨.੪, ੩੩.੨, ੪੩.੨, ੬੫.੩, ੮੯.੩, ੧੭੧.੪, ੨੧੪.੨, ੨੪੮.੨, ੨੬੬.੪, ੨੭੧.੩. ੨੮੩.੧, ੨੮੪.੩, ੨੯੧.੩, ੩੩੫.੩, ੫੨੯.੪

ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ)— (ਸੰ. अनाहतनाद) ਦੋਨਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਨਾਂ ਅੰਗੂਠਿਆਂ ਨਾਲ ਬੰਦ
ਅਨਹਦ ਧੁਨ) ਕਰਕੇ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਨਾਦ, ਉਹ ਸਬਦ ਜੋ ਕਿਸੇ
ਅਨਹਦਨਾਦ) ਰਗੜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਯੋਗ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਸ਼ਬਦ
ਅਨਹਦਿ ਧੁਨਿ) ਜੋ ਹਠਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਯੋਗੀ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਜਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੪.੧, ੩, ੫੯.੩, ੮੮.੪, ੧੨੮.੨, ੪੨੩.੨, ੬੨੨.੪/੩੬.੩ ੧੭੨.੩, ੨੨੨.੩, ੨੪੭.੪, ੨੬੮.੪/੧੦.੩, ੧੯੯.੧, ੨੫੦.੧, ੨੫੧.੩, ੨੫੯.੬, ੪੩੨.੨/੨੪੬.੪

ਅਨਕ—(ਸੰ. अनेक) ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਕਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ, ਅਣਗਿਣਤ। ੧੦੧.੧, ੩੬੪.੨, ੪੩੦.੧

ਅਨੰਤ—(ਸੰ. अन्यत्र) ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ, ਕਦੇ ਸਮਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਅੰਤ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੨.੧, ੩, ੬.੨, ੪, ੫੬.੧, ੭੧.੧, ੭੩.੧, ੮੬.੩, ੧੪੩.੧, ੨੫੦.੪, ੨੬੯.੩, ੩੬੬.੩, ੩੭੧.੩, ੪੩੦.੧, ੫੬੩.੩, ੬੪੬.੩, ੬੬੩.੪

ਅਨਤ—(ਸੰ. [illegible]) ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਹੋਰ ਕਿਤੇ। ੧੦.੧, ੧੫.੪, ੧੬,੩, ੧੦੫.੧ ੧੪੮.੪, ੧੭੯.੩, ੧੮੩.੪, ੨੧੮.੧, ੨੨੨.੨, ੨੫੭.੪, ੩੧੯.੨, ੩੩੫.੪, ੪੬੩.੩, ੪੬੪.੪, ੫੪੧.੨

ਅਨੰਦ)— (ਸੰ. आनन्द) ਹਰਸ਼, ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੇੜਾ। ੬੧੨.੪/੭੪.੧, ੨੬੫.੨,
ਅਨੰਦ) ੩੯੪.੩, ੫੬੦.੧, ੫੬੭.੩,/੩੯੨.੪
ਅਨਦ)

ਅਨੰਦਮਈ—ਖੁਸ਼ੀਦਾਇਕ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨੰਦ'। ੨੮.੪, ੧੬੦.੨, ੨੪੧.੨, ੩੯੩.੪

ਅਨੰਦੁ—ਖੁਸ਼ੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨੰਦ'। ੪੨੩.੨

ਅਨੰਨਿ—(ਸੰ. अनन्य) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਚ ਲੀਨ। ੪੪੭.੧

ਅਨਭੈ—(ਸੰ. अनुभव) ਪਰਮਾਤਮ ਗਿਆਨ, ਗਿਆਨ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ੬੨.੨, ੬੬.੪, ੧੧੬.੨, ੧੭੨.੨, ੧੮੨.੪, ੧੮੯.੩, ੨੪੮.੧, ੨੫੧.੪, ੨੯੧.੨, ੩੨੮.੨, ੩੩੩.੧, ੬੧੯.੧

ਅਨਰਸ—ਹੋਰ ਰਸ, ਹੋਰ ਸੁਆਦ। ੧੧.੪, ੧੨.੧, ੧੯.੨, ੨੦.੨, ੩੨.੨, ੩੪.੩, ੧੭੦.੧, ੧੭੩.੩

ਅਨਰਾਗਈ)— (ਸੰ. अनुराग) ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਸਨੇਹ, ਮੁਹੱਬਤ। ੪੭੬.੪/੫੫੨.੨
ਅਨਰਾਗਿ)

ਅਨਰੂਪ (ਸੰ. अनुरूप) ਉਹੋ ਜਿਹਾ, ਵਰਗਾ, ਉਸੇ ਸ਼ਕਲ ਦਾ। ੧੧੦.੧

ਅਨਾਹਦ—ਆਹਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੁਨੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨਹਦ'। ੧੨.੨, ੧੬੯.੩, ੨੬੭.੩

ਅਨਾਜ—ਅੰਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਨ'। ੫੯੮.੧

ਅਨਾਥ)— (ਸੰ. अनाथ) ਨਾਥ ਰਹਿਤ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਲਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਸਹਾਰਾ।
ਅਨਾਥਨ) ੫੨੮.੧/੩੮੭.੧

ਅੰਨਾਦਿ—ਅਨਾਜ ਆਦਿ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਨ'। ੫੮੧.੧

ਅਨਾਦਿ—(ਸੰ. अनादि) ਆਦਿ ਰਹਿਤ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੭੧.੧, ੫੫੪.੩

ਅਨਿਆਉ—(ਸੰ. अन्याय) ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ। ੨੨੧.੩

ਅਨਿਕ—ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨਕ'। ੩੨.੨, ੩੮.੧, ੩੯.੨, ੪੯.੧, ੫੧.੧, ੫੪.੩, ੬੩.੩², ੬੪.੪, ੧੧੨.੨, ੧੩੩.੩, ੧੪੮.੧, ੧੫੯.੧, ੧੬੬.੨, ੧੬੯.੩, ੧੮੮.੧, ੧੯੨.੨, ੨੨੯.੨, ੨੩੭.੧, ੨੭੭.੩, ੩੦੪.੧, ੪, ੩੨੫.੩, ੩੬੨.੪, ੩੬੭.੨, ੩੭੯.੧, ੨, ੩੯੮.੩, ੪੧੫.੨, ੫੩੬.੨, ੫੩੮.੨, ੫੫੬.੧, ੩, ੫੫੯.੨, ੫੭੨.੪, ੬੦੬.੧, ੬੩੫.੪, ੬੪੬.੧, ੬੭੦.੩, ੬੭੨.੨

ਅਨਿਥਾ—(ਸੰ. अन्यथा) ਵਿਅਰਥ। ੪੭੩.੩; ੪੭੪.੪, ੪੭੫.੩, ੪੯੫.੨

ਅਨੀ—(ਸੰ. अणि) ਨੋਕ, ਸਿਰਾ। ੩੬੫.੧

ਅਨੀਤ—(ਸੰ. अनीति) ਦੁਰਨੀਤੀ, ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਪ੍ਰੀਤ। ੪੮੭.੪

ਅਨਸੁਨਿਓ—ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਅਣਸੁਣੀ ਕਰਨਾ। ੨੦੦.੨

ਅਨੁਕ੍ਰਮ—(ਸੰ. अनुक्रम) ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ, ਨਿਰੰਤਰ। ੨੩੮.੩

ਅਨੁਚਰ—(ਸੰ. अनुचर) ਦਾਸ, ਸੇਵਕ, ਟਹਿਲੂਆ। ੫੭੦.੧

ਅਨੁਰਾਉ)—ਪ੍ਰੇਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨਰਾਗਿ'। ੯੦.੪/੭੯.੪
ਅਨੁਰਾਗੇ)

ਅਨੂਪ—(ਸੰ. अनुपम) ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ, ਸਰਵੋਤਮ, ਅਤਿਸੁੰਦਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੩.੨, ੪, ੫, ੩੯.੩, ੬੬.੨, ੮੦.੪, ੧੧੨.੨, ੧੨੨.੩, ੧੨੪.੩, ੧੬੩.੨, ੨੦੪.੧, ੨੧੩.੩, ੨੨੨.੨, ੨੫੪.੨, ੨੫੯.੨, ੨੮੪.੨, ੨੮੫.੩, ੩੦੩.੨, ੩੩੫.੨, ੩੪੭.੪, ੩੫੨.੧, ੪੨੯.੪, ੪੩੨.੧, ੬੨੧.੧, ੬੨੨.੧, ੬੪੦.੧, ੬੪੬.੧, ੬੫੫.੨, ੬੬੬.੧. ੬੬੯.੧

ਅਨੇਕ—ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਨਕ'। ੧.੪, ੫, ੨੨.੪, ੫੫.੨, ੬੩.੪, ੮੧.੩, ੯੩.੧, ੯੯.੨, ੧੦੧.੧, ੧੦੮.੨, ੧੦੮.੩, ੧੧੦.੨, ੧੧੬.੨, ੧੨੦.੧, ੧੨੩.੪, ੧੪੧.੧³, ੨, ੩, ੪, ੧੫੦.੨, ੧੬੧.੩, ੧੬੯.੨², ੧੮੮.੨, ੨੦੦.੩, ੨੧੨.੧, ੨੨੭.੩, ੨੨੮.੩, ੨੩੨.੧, ੨੩੩.੧, ੨੪੩.੧, ੨੪੫.੧,੩, ੨੫੨.੪², ੨੫੪.੩, ੨੫੫.੧², ੨੭੩.੧,੨, ੨੭੫.੧, ੨੭੭.੧, ੩੩੦.੩, ੩੪੨.੧, ੩੪੯.੨, ੩੬੨.੩, ੩੭੦.੧, ੩੭੫.੨, ੩੭੮.੩, ੩੮੪.੨, ੩੯੨.੧, ੪੦੫.੩, ੪੧੭.੧, ੪੨੨.੧, ੪੨੭.੩, ੪੫੪.੧, ੪੫੯.੩, ੪੬੦.੨, ੪੬੨.੧, ੩, ੪੬੭.੧, ੪੯੩.੩, ੫੧੨.੧, ੫੧੯.੧, ੫੨੨.੨, ੫੩੧.੩; ੫੩੯.੩, ੫੫੯.੩, ੫੬੩.੧, ੫੬੭.੨, ੫੭੨.੧, ੨, ੩, ੫੮੩.੨, ੩, ੪, ੬੦੪.੨, ੬੨੦.੪, ੬੩੪.੨, ੬੩੭.੧, ੬੪੧.੪, ੬੪੨.੨, ੬੬੦.੨, ੬੭੪.੧, ੩, ੪

ਅਨੇਕਮੇਕ—ਅਨੇਕ ਵਿਚ ਇਕ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਅਨੇਕ ਵਿਚ ਇਕ ਦੇ ਮਿਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਬੋਧ।੧੨.੪, ੧੯੦.੩, ੨੪੪.੨, ੨੭੬.੪, ੩੦੧.੪

ਅਪਸਰਗਾਤ—(ਸੰ. अपसर+गात्र) ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਤਿਆਗਣਾ, ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਗੰਦੀ ਹਵਾ ਦਾ ਸਰਨਾ। ੬੨੩.੩

ਅਪਜਸ)— (ਸੰ. अपयशस्) ਬਦਨਾਮੀ, ਅਪਕੀਰਤੀ। ੩੨੪.੧, ੩੮੪.੩/੩੭੦.੩,
ਅਪਜਸੁ) ੪੮੫.੨
ਅਪੰਥ)—(ਸੰ. अपथ) ਜਿਹੜਾ ਰਸਤਾ ਚਲਣਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਭੜਾ ਖੁਭੜਾ ਰਸਤਾ।
ਅਪਥ) ੩੬੯.੩/੧੦੭.੪
ਅਪਦਾ—(ਸੰ. आपदा) ਮੁਸੀਬਤ, ਬਿਪਤਾ, ਸੰਕਟ। ੫੭੨.੨
ਅਪਨੀ)— ਆਪਣਾ, ਨਿਜ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ। ੫੦੩.੪/੫੫੨.੩[2]/
ਅਪਨੇ) ੩੭੯.੩, ੫੩੬.੧, ੬੬੪.੧
ਅਪਨੋਈ)
ਅਪਯੇ –(ਸੰ. अपेय) ਨਾ ਪੀਣਯੋਗ। ੬੪੮.੨
ਅਪਰ—(ਸੰ. अपर) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੭੬.੨
ਅਪਰਸ—(ਸੰ. अस्पृश्य) 1. ਅਛੋਹ, ਅਸਪਰਸ਼। ੧੮੫.੪, ੩੨੮.੩, ੫੪੭.੨
2. ਪਵਿਤਰ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੩੨.੨, ੬੪੮.੩
ਅਪਰਚੇ—(ਸੰ. अपरिचयिन्) ਅਗਿਆਨੀ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਤੀਤੀ ਤੋਂ ਅੰਵਾਣ। ੫੦੫.੪, ੫੧੭.੪
ਅਪਰਜੰਤ –(ਸੰ. अपर्यन्त) ਹੱਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਸੀਮ। ੧੪੩.੨
ਅਪਰੰਪਰ—ਅਪਾਰ, ਅਸੀਮ, ਬੇਅੰਤ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਰ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੨.੮; ੯੨.੪; ੧੪੩.੪, ੨੨੨.੪, ੩੪੪.੧, ੩੯੬.੪
ਅਪਰਾਧ—(ਸੰ. अपराध) ਪਾਪ, ਜੁਰਮ, ਕਸੂਰ, ਦੋਸ਼, ਗੁਨਾਹ। ੨੨੯.੩, ੩੮੬.੪, ੫੩੨.੪, ੫੩੬.੩, ੬੩੩.੪
ਅਪਰਾਧਨੁ—ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਪਰਾਧ'। ੫੦੯.੪
ਅਪਰਾਧਿ—ਗੁਨਾਹ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਪਰਾਧ'। ੫੦੯.੪
ਅਪਰਾਧੀ—(ਸੰ. अपराधिन्) ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੋਸ਼ੀ, ਪਾਪੀ। ੫੦੯.੪, ੫੧੨.੪
ਅਪਵਾਦ—(ਸੰ. अपवाद) ਨਿੰਦਾ, ਬੁਰਾਈ। ੫੨੧.੧
ਅਪਵਿੱਤ੍ਰ—(ਸੰ. अपवित्र) ਅਸ਼ੁੱਧ, ਨਾਪਾਕ, ਮਲੀਨ, ਗੰਦਾ, ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ। ੧੩੨.੧, ੫੦੧.੩
ਅਪਾਰ—(ਸੰ. अपार) 1. ਅਸੀਮ, ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ, ਜਿਸਦਾ ਪਾਰ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ੨.੧, ੩, ੬੭.੨, ੭੧.੧, ੭੩.੧, ੯੮.੧, ੧੮੦.੧, ੨੭੦.੩, ੩੦੨.੪, ੩੬੭.੩, ੩੭੩.੨, ੩੮੧.੩, ੪੭੩.੩, ੫੯੪.੪, ੬੦੬.੨
2. ਪਾਰ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੨੧.੪, ੭੬.੨, ੮੬.੩, ੨੫੩.੨, ੨੬੯.੩, ੩੦੨.੪, ੩੦੪.੧, ੩੯੫.੪, ੬੪੮.੪
3. ਅਤੁੱਟ, ਨਿਰੰਤਰ, ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਾਲੀ। ੧੦.੩, ੧੧.੪, ੨੮.੩, ੨੯.੪, ੪੮.੩, ੫੯.੪, ੭੭.੩, ੧੨੮.੪, ੧੭੨.੨, ੨੪੮.੨, ੨੮੩.੨, ੨੮੫.੪
ਅਪਾਰਜੰਤ –(ਸੰ. अपर्यंत) ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ, ਅਸੀਮ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੭੧.੩
ਅਪਾਰੀ - ਬੇਅੰਤ, ਅਪਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਅਪਾਰ'। ੬੫੫.੩
ਅਪਾਰੁ –ਅਸੀਮ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੧੪੩.੨
ਅਪਾਵਨ—(ਸੰ. अपावन) ਅਪਵਿੱਤਰ, ਮਲੀਨ, ਅਸ਼ੁੱਧ। ੬੩੭.੧
ਅਪਿਓ—ਨਾ ਪੀਣਯੋਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਪਯੋ'। ੧੦.੪, ੧੧.੪, ੪੩੨.੩
ਅਪਿਆਉ)— (ਸੰ. अप्यायानम्) ਭੋਜਨ, ਖਾਣਾ। ੨੦੧.੨/੨੩੭.੪
ਅਪਿਆਵ)

ਅਪੀਉ)— (ਸੰ. अपेय) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜੋ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੀਣਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਅਨੰਦ ਰੂਪੀ
ਅਪੀਅ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੨੦੮.੪. ੨੯੧.੨/੧੬.੨, ੭੭.੩, ੧੫੩.੩

ਅਪੁਨੇ—ਆਪਣਾ, ਨਿਜ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ। ੧੬੫.੪[2]

ਅਪੇਖ—(ਸੰ. अप्रत्यक्ष) ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਲੇਖ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੬੪੮.੨

ਅਫਲ—(ਸੰ अफल) ਫਲ ਰਹਿਤ, ਬਿਨਾ ਫਲ। ੫੦੩.੩, ੬੩੮.੨

ਅਬਕੈ—(ਸੰ. अथ) ਹੁਣ, ਇਸ ਵਾਰੀ। ੬੬੦.੪

ਅਬਗਤਿ—(ਸੰ. अवगति) ਜਿਸ ਦੀ ਗਤੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੧੪੧.੪

ਅੰਬਰ—(ਸੰ. अम्बर) ਕਪੜਾ, ਬਸਤਰ। ੫੪.੪, ੧੩੬.੧, ੪੭੫.੧, ੫੩੭.੧, ੫੫੭.੨, ੫੮੧.੨

ਅਬਰਨ— (ਸੰ. अवर्ण) ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਕੁਲ ਰਹਿਤ, ਵਰਣ-ਭੇਦ ਤੋਂ ਉਪਰ। ੨੪.੪, ੩੨.੧

ਅੰਬਰੋ—ਕਪੜਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਬਰ'। ੪੧੯.੨

ਅਬਲੇ—(ਸੰ. अबल) ਨਿਰਬਲ, ਬਲ ਰਹਿਤ। ੨੧੨.੨

ਅਬਿ—ਹੁਣ, ਇਸ ਵੇਲੇ। ੪੬.੧

ਅਬਿਗਤ)— ਜਿਸ ਦੀ ਗਤੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆ ਸਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਬਗਤਿ'। ੩੬.੧
ਅਬਿਗਤਿ) ੫੬.੪, ੧੨੭.੪/੨.੧, ੩, ੮, ੭੧.੪, ੭੩.੪, ੮੧.੧, ੧੧੬.੩, ੧੨੨.੪, ੧੪੩.੩, ੧੫੩.੪, ੧੯੬.੪, ੨੫੩.੧, ੨੭੩.੪, ੩੪੪.੩

ਅਬਿਚਲ—(ਸੰ. अविचल) ਸਥਿਰ, ਅਟਲ, ਕਾਇਮ, ਜੋ ਵਿਚਲਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੨੪੬.੧

ਅਬਿਨਾਸੀ—(ਸੰ. अविनाश) ਜਿਸ ਦਾ ਕਦੀ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਵਿਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੧੬੮.੨, ੧੮੨.੨, ੨੪੮.੨, ੪੮੫.੨

ਅਬਿਬੇਕ)— (ਸੰ. अविवेक) ਵਿਚਾਰਹੀਨਤਾ, ਬੇਸਮਝੀ, ਗਿਆਨਹੀਨਤਾ, ਬਿਬੇਕ ਤੋਂ
ਅਬਿਬੇਕੀ) ਰਹਿਤ। ੨੦੦.੧/੨੫.੨

ਅਭਗਨ—(ਸੰ. अभग्न) ਜੋ ਕਦੀ ਭੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੰਡ, ਲਗਾਤਾਰ। ੩੦੨.੪

ਅਭਯਾਸ—(ਸੰ. अभ्यास) ਪੂਰਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨਾ। ੬੨੫.੪

ਅਭਰ—(ਸੰ. अ+भरण) ਸਖਣਾ, ਖਾਲੀ, ਜੋ ਭਰਿਆ ਨਹੀਂ। ੩੨.੪

ਅਭਰਨ)— (ਸੰ. आभरण) ਜ਼ੇਵਰ, ਗਹਿਣਾ, ਆਭੂਸ਼ਣ, ੩੪੬.੧, ੪੮੦.੨, ੪੮੩.੨,
ਅਭਰਨੁ) ੫੬੦.੧, ੬੫੮.੧/੩੮੫.੨

ਅਭਲਾਖੀਐ— (ਸੰ. अभिलाश) ਇੱਛਾ ਕਰਨਾ, ਕਾਮਨਾ ਕਰਨਾ। ੨੨੧.੪

ਅਭਾਗੇ—(ਸੰ. अभाग्य) ਭਾਗਹੀਣ, ਬਦਕਿਸਮਤ। ੭੯.੧

ਅਭਿਆਸ—ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭਯਾਸ'। ੬੨.੨, ੬੬.੪, ੧੮੯.੩, ੨੫੧.੪, ੨੯੪.੩, ੨੯੧.੨।

ਅਭਿਆਸੀ—(ਸੰ. अभ्यासिन) ਸਾਧਕ, ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੧.੨, ੧੧੬.੨, ੧੨੫.੩, ੧੮੨.੪, ੨੪੮.੪, ੩੨੮.੨, ੩੩੩.੧

ਅਭਿਆਸੁ—ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭਯਾਸ' ੬੦੩.੪

ਅਭਿਮਾਨ—(ਸੰ. अभिमान) ਹੰਕਾਰ, ਗਰਬ, ਘੁਮੰਡ, ਗੁਮਾਨ। ੧੯੧.੧, ੨੮੮.੨, ੩੩੫.੧, ੪੯੧.੩

ਅਭਿਮਾਨੀ—(अभिमानिन्) ਹੰਕਾਰੀ, ਘੁਮੰਡੀ, ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੬੫.੩, ੨੩੬.੪

ਅਭਿਮਾਨੁ—ਹੰਕਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭਿਮਾਨ' । ੪੬੬.੪, ੫੧੦.੧

ਅਭਿਲਾਖ—ਇਛਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭਲਾਖੀਐ' । ੬੦੭.੨

ਅਭੀਚ—(ਸੰ. अभिजित्) ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਛੱਤਰ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂੰਹ ਜਿਹੜਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਛੱਤਰ ਦੀ ਲਗਨ ਵਿਚ ਸ਼ਤਰੂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਿਆਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੩੪੫.੨, ੬੫੧.੪, ੬੫੮.੪, ੬੫੯.੨, ੬੬੦.੧

ਅਭੁਲਿ—(ਸੰ. भ्रंश् ਧਾਤੂ ਤੋਂ) ਜੋ ਨਾ ਭੁਲੇ, ਜੋ ਗਲਤ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੪੭੫.੩

ਅਭੇਖ—(ਸੰ. अ+भेश) ਭੇਸ ਬਿਨਾਂ । ੬੦੦.੪

ਅਭੇਦ—(ਸੰ. अभेद) ਜਿਸ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੬੪੮.੧

ਅਭੇਵ)— ਭੇਦ ਰਹਿਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭੇਦ'। ੨੧.੩, ੮, ੩੦.੪, ੮੩.੧, ੧੨੬.੩,
ਅਭੇਵਾ) ੧੪੩.੪, ੩੦੪.੧, ੩੩੦.੪ ੩੪੪.੧, ੬੧੨.੨, ੬੨੪.੪, ੬੫੩.੩/੮੭

ਅਭੈ—(ਸੰ. अभय) ਨਿਡਰ, ਨਿਰਭੈ, ਭੈ ਰਹਿਤ । ੭੮.੨, ੧੩੫.੨

ਅਮਰ—1. (ਸੰ. अमर) ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਚਿਰੰਜੀਵ, ਸਦੀਵੀ, ਕਦੀ ਖਤਮ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ੨੪.੨, ੧੬੨.੨, ੫੮੪.੪

2. ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ—ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ । ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਤੇਜ ਭਾਨ ਖੱਤਰੀ । ਜਨਮ ਮਈ 5, 1479 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਵਿਖੇ । ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਨੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਰਹੁ-ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਲੋਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆ ਸਨ । 12 ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਖੇ ਅਣਥੱਕ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1552 ਵਿਚ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ । ਲੰਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਥਾਪੀਆਂ, ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧਤਾ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ । ਆਪ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਸਨ । ਤਕਰੀਬਨ 95 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਉਪਰੰਤ 1 ਸਤੰਬਰ 1574 ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ । 870 ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ । ੪.੨.,੪.੫

ਅਮਰਹਿ—ਕਦੀ ਖਤਮ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਮਰ' (1) । ੧੬.੩

ਅਮਰਨ—ਸਦੀਵੀ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਮਰ' (1) ੭੨.੨

ਅਮਰਪਦ)— (ਸੰ. अमर+पद) ਅਮਰਤਾ ਦਾ ਸਥਾਨ, ਮੁਕਤੀ, ਮੋਖ, ਦੇਵ-ਪਦ ।
ਅਮਰਾਪਦ) ੮੬.੨, ੨੧੮.੨, ੫੮੫.੨/੬੭.੪

ਅਮਲ—(ਸੰ. अमल) 1. ਮਲ ਰਹਿਤ, ਨਿਰਮਲ, ਸਵੱਛ, ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ । ੧੩੬.੩, ੨੮੬.੧, ੩੦੬.੧

2. (ਅ. ਅਮਲ) ਨਸ਼ਾ । ੩੨੩.੩

ਅਮਲੀ—ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਮਲ' (2) ੩੨੩.੩

ਅਮਾਨ—(ਸੰ. अमानिन) ਘਮੰਡ/ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੪੬੫.੪, ੬੦੫.੩

ਅਮਿਤ)— (ਸੰ. अमित) ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਣਿਆ ਜਾਂ ਨਾਪਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਬੇਹਿਸਾਬ ।
ਅਮਿਤਿ) ੧੩.੨/੭੧.੨, ੧੨੬.੪

ਅਮੀਅ—ਉਹ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਮਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' । ੨੮.੩

ਅਮੋਦ—(ਸੰ. आमोद) ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੇੜਾ, ਆਨੰਦ । ੨੫੭.੪

ਅਮੋਲ)— (ਸੰ. अमूल्य) ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਲ ਵਾਲਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਾ ਪੈ ਸਕੇ ।
ਅਮੋਲਕ) ੧੭.੨^{3}, ੩^{2}, ੪^{2}, ੬੭.੨, ੩੨੬.੩, ੩੩੨.੧, ੩੪੮.੪, ੩੬੬.੩, ੪੪੪.੨, ੫੫੯.੧, ੫੬੨.੩/੩੮੯.੧

ਅਮੋਲਾਨੂਪ—(ਸੰ. अमूल्य + अनुपम) ਅਣਮੁਲਾ ਤੇ ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ । ੧੬੬.੩

ਅੰਮ੍ਰਿਤ)— (ਸੰ. अमृत) 1. ਅਮਰ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ/ਵਾਲ/ਵਾਲੇ । ੪.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}
ਅਮ੍ਰਿਤ) ੮^{2}, ੧੮.੨, ੪੮.੪, ੫੨.੨, ੫੯ ੪- ੬੫.੨, ੭੮.੨, ੮੬.੧, ੮੯.੨,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ) ੯੬.੧, ੯੭.੪, ੧੦੯.੪, ੧੧੨ ੧, ੧੧੬.੪, ੧੨੮.੪, ੧੬੨ ੨,
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ) ੧੭੧.੪, ੧੭੪.੩. ੧੭੬.੩, ੧੮੯ ੩, ੧੯੩.੨, ੨੦੧.੪, ੨੧੬.੨, ੨੫੧.੩, ੨੫੯.੪, ੨੮੫.੪, ੨੯੯.੧, ੩੨੦.੪, ੩੨੫.੩, ੩੬੦.੪, ੩੭੪.੪, ੩੭੫.੧, ੩੯੧.੩, ੩੯੩ ੨, ੪੦੧.੨, ੪੨੭.੨. ੪੨੯.੨, ੪੩੨ ੩, ੪੪੬.੪, ੪੫੧.੪, ੪੫੧.੪. ੫੩੦.੪, ੫੫੯ ੪, ੫੮੫ ੨^{3}, ੬੨੧.੨, ੬੨੨.੩, ੬੪੬.੧. ੬੬੫ ੪, ੬੬੬.੨, ੬੭੦.੨/੬੮.੩/ —/੯੪.੨, ੧੦੪.੩, ੧੦੭.੩

2. ਆਨੰਦਦਾਇਕ । ੨੦੧.੨, ੩੮੯.੩, ੩੯੯.੩, ੪੨੩.੧, ੪੯੧.੩, ੫੬੦.੩, ੫੯੭.੩/—/—/—

3. ਸੁਧਾ, ਆਬਿਹਯਾਤ, ਅਮਰ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਜਲ । ੧੬੨.੧/—/—/—

4. ਦੁੱਧ । ੨੦.੧, ੨੦੨.੧/—/—/—

5. ਅਮਰਤਾ, ਮੁਕਤੀ, ਅਮਰ ਪਦ । ੨੭.੩, ੧੦੬.੩/—/੩੧੯.੪/—

6. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਰਾਤ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪਹਿਰ । ੩੬੧.੪, ੫੬੮.੪/—/—/—

ਅੰਮ੍ਰਿਤਰਸੁ— ਆਨੰਦਮਈ ਰਸ, ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ । ੫੩੦.੪

ਅਰ—ਅਤੇ, ਹੋਰ, ਤੇ । ੨੩੦.੨, ੫੩੩.੨, ੫੪੦.੨, ੩, ੫੭੯ ੧, ੫੯੬.੨, ੬੦੮.੩ ੬੫੩.੩, ੬੬੫.੨

ਅਰਕ—(ਸੰ. अर्क) 1. ਅੱਕ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਵਾਦ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੪੭੭.੨

2. ਸੂਰਜ । ੫੦੪.੩

ਅਰਕਸੁਤ—(ਸੰ. अर्क + सुत) ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਯਮਰਾਜ । ੫੨੪.੩

ਅਰਗਜਾ—ਕਸਤੂਰੀ, ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ, ਅਬਰ, ਮੁਸ਼ਕ, ਬਿਲਾਈ, ਗੋਰੋਚਨ, ਕਪੂਰ, ਆਦਿਕ ਸੁਗੰਧਿਤ ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥ । ੬੬,੧^{2}, ੯੪.੩, ੧੨੨.੩, ੧੨੪.੨, ੩੪੬.੩, ੩੮੬.੩, ੪੪੫.੩

ਅਰਜਨ (ਗੁਰੂ)—ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਨ । ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1563 ਈ. ਵਿਚ; ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਆਦਿ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਲੇ; ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 1604 ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੀਤੀ । 30 ਮਈ, 1606 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਤਿ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪਦੇ 2305 ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸਲੋਕ ਆਦਿ ਦਰਜ ਹਨ । ੬.੮

ਅਰਡੁ—(ਸੰ. एरण्ड) ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਿਸਦੇ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਤੇਲ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ੩੦੬.੨

ਅਰਥ—(ਸੰ. अर्थ) 1. ਧਨ, ਪਦਾਰਥ । ੧੭੭.੩, ੬੪੬.੨, ੬੫੧.੪, ੬੫੬.੩

2. ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ । ੪੬.੨, ੨੪੬.੩

3. ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਮਹਾਤਮ । ੪੧੬ ੪

ਅਰਥੀ—(ਸੰ. अर्थिन) ਇਛਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਗਰਜੀ, ਲੋੜਵੰਦ । ੬੭੪.੩

ਅਰਧ—(ਸੰ. अधस्) 1. ਹੇਠਾਂ, ਨੀਚੇ, ਥਲੇ । ੭੧.੩, ੧੩੬.੩, ੩੧੩.੩

2. (ਸੰ. अर्ध) ਅੱਧਾ । ੫੪੦.੪

ਅਰਧਨ—(ਸੰ. आराधन) ਪੂਜਾ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਭਗਤੀ । ੧੫੬.੨

ਅਰਨ—(ਸੰ. अरूण) ਲਾਲ ਰੰਗ । ੬੦੦.੧

ਅਰਪ)— (ਸੰ. अर्पण) ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ, ਸੌਂਪ ਦੇਣਾ । ੪੯੪.੩, ੫੮੪.੪/
ਅਰਪਤ) ੨੪੫.੨, ੬੩੬.੩/੨੫੫.੨/੩੩੪.੨
ਅਰਪਨ)
ਅਰਪੇ)

ਅਰਬਿੰਦ—(ਸੰ.अरविन्द) ਕਮਲ, ਪੰਕਜ । ੪੩੫.੩

ਅਰਭਕ—(ਸੰ. अर्भक) ਬੱਚਾ, ਬਾਲਕ । ੩੫੩.੪

ਅਰਾਧਨ)— ਭਗਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਰਧਨ' । ੬੭੧.੪/੫੫੬.੪/੪੯੮.੧/੪੦੮.੧
ਅਰਾਧਬੇ)
ਅਰਾਧਿ)
ਅਰਾਧੇ)

ਅਰਿ)— ਯੋਜਕ, ਅਤੇ, ਤੇ, ਹੋਰ । ੨੯੫.੩/੧.੯, ੧੩.੨, ੪੨.੧, ੨, ੩, ੫੬.੧,
ਅਰੁ) ੭੧.੧, ੨, ੮੧.੨, ੮੫.੨, ੮੬.੩, ੯੦.੨, ੯੯.੩, ੧੮੦.੪, ੧੮੭.੩, ੨੨੮.੧, ੨੩੯.੪, ੨੭੨.੩, ੨੮੧.੨, ੨੮੪.੪, ੨੯੭.੨, ੩੦੦.੪, ੩੦੯.੨, ੩੨੨.੧, ੩੨੭.੩, ੩੭੬.੪, ੩੮੧.੧, ੪੨੩.੪, ੪੫੪.੧,੨, ੪, ੪੯੦.੧, ੫੦੪.੨, ੫੩੧.੪, ੫੫੦.੨, ੪, ੫੫੨.੧, ੬੩੮.੨, ੬੫੮.੨

ਅਰੁਨ—ਲਾਲ ਰੰਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਰਨ' । ੧੨੨.੧, ੧੭੩.੨

ਅਰੁਨਾਈ—ਲਾਲੀ ਵਾਲੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਰਨ' । ੫੯੭.੧

ਅਰੋਗ—(ਸੰ. अरोग्य) ਨਿਰੋਗ, ਤੰਦਰੁਸਤ, ਨਰੋਇਆ । ੩੫੪.੧, ੫੦੫.੧, ੫੨੬.੧, ੫੪੯.੨

ਅਰੋਗਪਨ—ਰੋਗ ਦਾ ਅਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਅਰੋਗ' । ੩੫੩.੩

ਅਰੋਗੀ—ਤੰਦਰੁਸਤ, ਦੇਖੋ 'ਅਰੋਗ' । ੨੬੭.੩

ਅਲ—(ਸੰ. अलि) ਭੌਰਾ, ਭੰਵਰਾ । ੫੬੮.੩, ੫੮੭.੪, ੫੯੦.੩, ੬੬੧.੨

ਅਲਖ—(ਸੰ. अलक्ष्य) ਜੋ ਲਖਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ੨.੧,੩,੯, ੮.੭, ੧੨.੩, ੧੫.੩, ੨੦.੪, ੩੦.੪, ੩੬.੧, ੪੨.੩, ੪੮.੧, ੬੪.੧, ੭੭.੨, ੮੧.੪, ੮੩.੧, ੯੮.੩, ੧੦੩.੪, ੧੧੬.੩, ੧੨੬.੩, ੧੩੫.੩, ੧੪੩.੪, ੧੪੪.੩, ੧੮੧.੪, ੨੨੬.੪, ੨੩੬.੩, ੨੫੩.੨, ੨੬੭.੪, ੨੬੯.੨, ੨੭੪.੪, ੨੭੫.੪. ੨੭੯.੨, ੩੦੪.੧, ੩੩੦.੪, ੩੪੪.੩, ੩੫੨.੪, ੪੦੬.੪, ੬੧੨.੨, ੬੨੪.੪, ੬੪੮.੧, ੬੫੩.੩

ਅਲਪ—(ਸੰ. अल्प) ਥੋੜਾ, ਘੱਟ, ਤੁੱਛ । ੩੮੩.੪, ੫੬੯.੪

ਅਲਾਪ—(ਸੰ. अलाप) ਸੰਗੀਤਕ ਉਚਾਰਣ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਧੁਨੀ, ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਝੰਨਕਾਰ । ੨੬੬ ੪

ਅਲਿ—ਭੌਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਲ' । ੧੮੭.੨, ੨੯੨.੨, ੩੧੮.੨, ੩੧੯.੨, ੩੨੧.੧, ੪੬੩.੪

ਅਲੇਖ—ਜੋ ਲਖਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਲਖ' । ੭੧.੨, ੧੩੫.੩, ੨੫੯.੪[2], ੨੬੦.੩, ੩੫੨.੪

ਅਲੋਈਐ—(ਸੰ. अवलोकन) ਵੇਖੀਏ, ੪੯੯.੧

ਅਲੇਗ)— ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਨਿਰਲੇਪ, ਵਿਰੱਕਤ। ੨੪੩.੪/੨੬੭.੩
ਅਲੇਗੀ)

ਅਵਸਥਾ— (ਸੰ. अवस्था) ਹਾਲਤ, ਦਸ਼ਾ। ੧੫੯.੩

ਅਵਖਦ—(ਸੰ. औषध) ਦੁਆਈ, ਦਾਰੂ। ੫੧੬.੨[੨]

ਅਵਗਾਹ—(ਸੰ. अवगाह) ਖੋਜ ਖੋਜ ਕੇ ਗਾਹ ਗਾਹ ਕੇ, ਭਾਵ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ। ੩੯੧.੩

ਅਵਗਾਹਨ)— (ਸੰ. अवगाहन) ਪੂਰਣ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ
ਅਵਗਾਹਨੁ) ਵਿਚਾਰ, ਲੀਨ ਹੋਕੇ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰ। ੫੮.੩, ੬੨.੧, ੬੭.੩, ੭੬.੧, ੧੨੫.੩, ੧੪੬.੧, ੫੯੦.੪/੨੩੪.੨

ਅਵਗਾਹਿ—ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਗਾਹ'। ੧੪੪.੪, ੩੫੯.੨

ਅਵਗਾਹੀ)— ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਗਾਹਨ'। ੫੮੧.੪/
ਅਵਗਾਹੀਐ) ੫੫੩.੩

ਅਵਗਿਆ—(ਸੰ. अवज्ञा) ਨਿਰਾਦਰੀ, ਹਤਕ, ਹੇਠੀ, ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ, ਅਪਮਾਨ। ੧੯੧.੧, ੩੨੬.੨, ੩੭੮.੪, ੩੭੯.੨, ੪੪੪.੩, ੪੬੬.੪

ਅਵਗੁਨ)— (ਸੰ. अवगुण) ਗੁਣ ਦੇ ਉਲਟ, ਗੁਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਦੋਸ਼, ਐਬ, ਔਗੁਣ।
ਅਵਗੁਨੁ) ੩੨੬.੪, ੩੫੮.੧, ੩੮੭.੪, ੪੬੩.੪, ੫੦੪.੪, ੫੨੮.੪, ੫੩੬.੨ ੬੧੧.੧/੫੪੭.੩

ਅਵਘਟ)— (ਸੰ. अवघट्ट) ਦੁਰਗਮ, ਉਚਾ-ਨੀਵਾਂ, ਔਖੀ ਘਾਟੀ। ੩੬੩.੪/
ਅਵਘਟਿ) ੨੪੮.੧

2. ਮਨ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ।—/੫੭੯.੪

ਅਵਤਾਰ—(ਸੰ. अवतार) ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਉਤਰੇ, ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਦੇਵਤਾ। ੨੧.੪, ੭੨.੨

ਅਵਧ)— (ਸੰ. अवधि) ਉਮਰ, ਆਯੂ। ੨੪੪.੪, ੫੭੧.੨/੬੬੭.੩
ਅਵਧਿ)

ਅਵਧੂਤ—(ਸੰ. अवधूत) ਤਿਆਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਵਿਰੱਕਤ। ੧੧੪.੩[੨]

ਅਵਰ—(ਸੰ. अवर) ਹੋਰ, ਦੂਜਾ। ੬੦੩.੩

ਅਵਲੰਬ—(ਸੰ. अवलम्ब) ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ, ਆਧਾਰ। ੨੨੬.੩, ੨੫੩.੩, ੩੧੫.੨

ਅਵਲੋਇ)— ਦਿਸਣਾ, ਵਿਖਾਈ ਦੇਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਲੋਈਐ'। ੪੦੯.੩/੧੬੬.੩/
ਅਵਲੋਈ) ੬੨੧.੧
ਅਵਲੋਕਤ)

ਅਵਿਗਿਆ—ਆਗਿਆ ਨਾ ਮੰਨਣੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਗਿਆ'। ੪੩੬.੨

ਅਵਿਧ—ਆਯੂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਧ'। ੪੯੫.੪

ਅਵਿਲੋਇ)— ਵਿਖਾਈ ਦੇਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਲੋਈਐ'। ੪੬੮.੩/੨੧੩.੨
ਅਵਿਲੋਕ)

ਅਵੇਸ—(ਸੰ. आवेश) ਲਗਨ, ਜੋਸ਼। ੧੦੬.੩, ੧੩੩.੩, ੧੩੭.੪, ੧੮੬.੨, ੨੧੦.੩, ੨੧੧.੪, ੨੧੪.੩, ੨੨੫.੧, ੨੪੫.੪, ੨੪੮.੩, ੨੮੩.੪, ੩੪੬.੩

ਆਇ)— ਆਉਣਾ, ਆਵਣਾ, ਆ ਕੇ। ੧੮੪.੨, ੪੦੩.੪, ੪੨੨.੪, ੫੪੮.੧,
ਆਇਓ) ੫੫੫.੧, ੫੯੦.੨/੪੨੨.੧, ੫੦੪.੪, ੫੪੩.੨/੩੪੬.੧, ੩੭੨.੧,
ਆਇਕੈ) ੪੨੬.੨, ੫੪੮.੧, ੫੮੬.੨/੫੯੩.੨/੧੯੧.੨, ੩੧੬.੨, ੬੨੧.੧
ਆਇਧੋ) ੬੫੮.੩, ੬੬੦.੨,/੨੮.੧, ੩੩.੪, ੫੨.੨, ੭੮.੧, ੮੫.੪. ੮੬.੧,
ਆਈ) ੧੩੫.੧, ੨੦੫.੧, ੨੧੭.੧, ੩੪੮.੨, ੪੯੮.੨, ੫੬੨ ੧
ਆਏ)

ਆਸ—(ਸੰ. आशा) ਇੱਛਾ, ਚਾਹ, ਉਮੀਦ, ਕਾਮਨਾ, ਲਾਲਸਾ। ੨੫੪.੪, ੨੭੯.੪, ੩੮੬.੧, ੪੨੪.੨, ੪੫੧.੨, ੪੬੬ ੨

ਆਸਕਤਿ—(ਸੰ. आसक्त) ਲੀਨ ਹੋਣਾ, ਲਿਪਤ ਹੋਣਾ, ਖੁਭੇ ਹੋਣਾ। ੧੫੭.੨

ਆਸਨ—(ਸੰ. आसन) ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ। ੪.੭

ਆਸਪਾਸ—ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ, ਇਰਦ ਗਿਰਦ। ੬੬੨.੩

ਆਸਰੋ—(ਸੰ. आश्रय) ਸਹਾਰਾ, ਓਟ। ੩੮੭.੧, ੪੨੮.੨, ੪੭੩.੧, ੫੦੩.੪, ੫੪੮.੪

ਆਸਵੰਤ—ਆਸ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਆਸ'। ੪੨੮.੨

ਆਸਾ—(ਸੰ. आशा) ਉਮੀਦ, ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ। ੨੬.੪, ੮੨.੩, ੧੦੫.੧, ੧੪੫.੩, ੧੯੦.੧ ੨੩੩.੨, ੨੭੨.੨, ੨੮੧.੨, ੨੮੨.੩, ੩੩੬.੩, ੪੦੯.੧, ੪੨੮.੨, ੪੩੪.੨, ੪੫੮.੨, ੫੦੩.੧, ੫੧੧.੩, ੫੯੨.੩

ਆਸ੍ਰਮ—(ਸੰ. आश्रम) 1. ਅਵਸਥਾ, ਭਾਵ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦੇ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ, ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਗ੍ਰਿਹਸਥ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਥ, ਸੰਨਿਆਸ। ੩੭੫.੪
2. ਥਾਂ, ਟਿਕਾਣਾ, ਅਸਥਾਨ। ੪੦੨.੩

ਆਹਿ— ਹੈ, ਹੋਣਾ ਦਾ ਭੂਤ ਕਾਲਿਕ ਰੂਪ। ੭੬.੨, ੨੦੨.੩, ੩੫੯.੧, ੬੪੩ ੧

ਆਕ—ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੂਟਾ ਜਿਸਦਾ ਦੁੱਧ ਵਿਹੁਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਦੁਆਈਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਅਰਕ'(1)। ੫੧੮.੨

ਆਂਕਸਹਿ—ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਮੂੰਹੇ ਕੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਰ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਅੰਕਸ'। ੨੩੧.੨

ਆਕਾਸ—(ਸੰ. आकाश) ਅਸਮਾਨ, ਗਗਨ, ਅੰਬਰ। ੭੫.੩

ਆਕਾਰ—(ਸੰ. आकार) ਸਰੂਪ, ਵਜੂਦ, ਰਚਨਾ। ੫੧.੧

ਆਘ੍ਰਨ—(ਸੰ आघ्राण) ਸੁੰਘਣਾ। ੨੨੬.੨

ਆਂਖੇ)— (ਸੰ. अक्षि) ਅੱਖ, ਨੇਤਰ। ੪੩੯.੪/੬੭੫.੪
ਆਖੈ)

ਆਂਗ—(ਸੰ. अङ्ग) ਅੰਗ (ਸਰੀਰ ਦੇ)। ੪੦੨.੪

ਆਂਗਨ)— —(ਸੰ. अङ्गन) ਵਿਹੜਾ, ਘਰ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹਿੱਸਾ। ੬੫੨.੨/੩੫੧.੨
ਆਂਗਨਿ)

ਆਗਮ—(ਸੰ. आगम्) ਪਹੁੰਚ, ਆਮਦ। ੨੧੯.੨

ਆਗਯਾ—(ਸੰ. आज्ञा) ਹੁਕਮ, ਫੁਰਮਾਨ, ਆਦੇਸ਼। ੬੧੮.੨, ੬੬੪.੧

ਆਗਿ—(ਸੰ.अग्नि) ਅੱਗ। ੬੯.੨, ੧੬੭.੧, ੨੨੪.੧, ੪੯੫.੧

ਆਗਿਆ—ਹੁਕਮ, ਆਦੇਸ਼, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਆਗਯਾ'। ੮੭.੨^2, ੧੭੮.੧, ੨, ੧੮੦.੧, ੨੧੨.੩, ੨੬੧.੩, ੫੨੦.੪

ਆਗਿਆਕਾਰੀ—(ਸੰ. आज्ञाकारिन्) ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਅਥਵਾ ਉਸਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩੭.੪, ੨੧੨.੩, ੨੬੦.੪, ੨੬੧.੩, ੩੦੨.੩

ਆਂਗੁਰੀ—(ਸੰ. अङ्गरि) ਉਂਗਲੀ। ੩੧੦.੧/੬੩੨.੨

ਆਗੇ)— (ਸੰ. अग्र) ਮੂਹਰੇ, ਅਗੇ। ੩੨੦ ੧/੧੧੧.੧, ੧੩੪.੧, ੩੩੪.੧, ੩੭੩.੨,
ਆਗੈ) ੪੧੩.੨, ੪੯੧.੧, ੫੮੪.੧, ੬੦੦.੩

ਆਚਾਰ—(ਸੰ. आचार) ਕਰਣੀ, ਕਰਤਵ। ੧੨੬.੩

ਆਜ)— (ਸੰ. अद्य) ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ, ਇਹ ਦਿਨ। ੨੦੫.੧, ੨੧੨.੪, ੬੫੨.੧,
ਆਜੁ) ੬੫੪.੪/੩੪੫.੧

ਆਠ—(ਸੰ. अष्ट) ਅੱਠ, ਚਾਰ ਦਾ ਦੁਗਣਾ, ਦੋ ਘੱਟ ਦਸ, ਸੱਤ ਅਤੇ ਨੌਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ। ੨੨੮.੪,^{3} ੨੨੯.੧. ੩^{2}, ੩੧੦.੪

ਆਠ ਜਾਮ)— (ਸੰ. आठ+याम) ਅੱਠ ਪਹਿਰ, ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਚਾਰ ਪਹਿਰ
ਆਠੋਂ ਜਾਮ) ਦਿਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਰਾਤ, 24 ਘੰਟਿਆ ਦਾ ਸਮਾਂ। ੩੪੫.੧/੩੩੪ ੩

ਆਢ—ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ, ਕੌਡੀ। ੬੧੫.੨

ਆਤਮ)— (ਸੰ. आत्मन्) ਅੰਤਹਕਰਣ, ਰੂਹ। ੬੧.੨, ੬੩.੪, ੬੪.੪, ੭੬.੧,
ਆਤਮਾ) ੯੬.੧, ੧੧੨.੨, ੧੧੫.੨, ੧੩੭.੪, ੨੧੦.੩, ੨੧੧.੩, ੨੨੫.੧, ੨੨੭.੧, ੨੪੫.੪, ੨੪੮.੩, ੩੨੮.੩, ੬੬੩.੩, ੬੭੫.੪/੩੯੧.੪, ੪੦੪.੩, ੫੦੨.੪, ੫੯੮.੪, ੬੨੫.੪

ਆਤੁਰ—(ਸੰ. आतुर) ਵਿਆਕੁਲ, ਪੀੜਤ, ਬੇਚੈਨ। ੫੭੧.੪, ੬੧੦.੨

ਆਦ—(ਸੰ. आदि) ਮੁੱਢਲਾ, ਕਦੀਮੀ, ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ। ੬.੪

ਆਦਰਸ—ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਲੁਪਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਦਰਸ' (1)। ੧੫੩.੧

ਆਦਿ—ਕਦੀਮੀ, ਮੁੱਢਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਦ'। ੧.੩, ੯, ੧੦, ੬.੧, ੨, ੩, ੫, ੭.੬, ੮.੨, ੪, ੫, ੧੬.੪, ੫੪.੨, ੫੬.੧. ੭੧.੧, ੮੨.੨, ੮੬.੩, ੧੦੬ ੪, ੧੧੯.੪, ੧੩੩.੪, ੧੪੧.੩, ੧੪੩.੧, ੧੪੪.੧, ੧੮੮ ੩, ੨੧੪.੩, ੨੩੭.੨, ੨੪੧.੧, ੨੫੦.੪, ੩੧੬.੨, ੩੨੧.੨. ੩੮੩.੧, ੪੩੬ ੨, ੫੫੪.੩, ੫੮੧.੧, ੬੨੪.੧

ਆਦਿਤ—(ਸੰ. आदित्य) 1. ਸੂਰਜ। ੪੫੩.੧
2. ਸੂਰਜ ਦਾ ਦਿਨ, ਐਤਵਾਰ। ੪੮੪.੧

ਆਦੇਸ—(ਸੰ. आदेश) 1. ਆਗਿਆ, ਹੁਕਮ, ਨਿਰਦੇਸ਼। ੧ ੩, ੫, ੧੦. ੮੨.੨, ੨੧੪.੩
2. ਬੰਦਨਾ, ਪ੍ਰਣਾਮ, ਨਮਸਕਾਰ। ੧੮੬.੪

ਆਦੋ—ਮੁੱਢ (ਭਾਵ ਆਕਾਸ਼), ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਦ'। ੧੬ ੪

ਆਂਧਨ)— ਨੇਤ੍ਰਹੀਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅੰਧ'। ੪੭੫.੨/੩੧੪.੧, ੩੧੫.੧/੧੯੧.੪/
ਆਂਧਰੇ) ੪੪੩.੩, ੫੭੮.੨, ੬੦੦.੧
ਆਂਧਰੈ)
ਆਂਧਰੋ)

ਆਧਾਨ— ਗਰਭ ਠਹਿਰਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਧਾਨ'। ੨੩੭.੩

ਆਧਾਰ—ਆਸਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਧਾਰ' (1) ੫੮੧.੧

ਆਧਿ—(ਸੰ. आधि) ਮਨ ਦੀ ਪੀੜਾ, ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ। ੭੮.੧, ੨੩੩.੪

ਆਨ)— 1. (ਸੰ. अन्य) ਦੂਸਰਾ, ਹੋਰ। ੧੨.੧, ੨, ੧੯.੧, ੪, ੨੦.੧, ੩੪.੨,
ਆਨਈ) ੮੪.੨, ੧੦੫ ੨^{2}, ੧੧੦.੩, ੧੪੨.੪, ੧੭੦.੨^{2}, ੧੮੩.੨,੩, ੨੧੮.੩, ੪, ੨੪੭.੩, ੨੮੫.੪. ੩੩੬.੩, ੩੫੫.੧, ੨, ੩੬੪.੨, ੪੧੨.੨, ੪੨੯.੨, ੪੩੧.੪,

੪੩੨.੧, ੨, ੪੩੬.੪, ੪੪੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੪੨.੪, ੪੪੩.੪, ੪੪੪.੧, ੨, ੩, ੪੪੫.੪, ੪੪੬.੪, ੪੪੮ ੩, ੪੪੯.੩, ੪, ੪੫੧.੧, ੪੫੨.੧,੨,੩,੪, ੪੫੩.੧,੨,੩, ੪੫੪.੨, ੪, ੪੫੬.੧, ੪, ੪੬੦ ੪, ੪੬੧.੪, ੪੬੩.੧, ੪, ੪੬੪.੩², ੪², ੪੬੫ ੪ ੪੬੬.੪, ੪੬੭.੪, ੪੭੦.੪, ੪੭੧.੪, ੪੭੨.੪, ੪੭੩.੪, ੪੭੪.੪, ੪੭੫ ੪, ੪੭੬.੪, ੪੭੭.੪, ੪੭੯ ੩, ੪, ੪੮੦.੪, ੪੮੧.੪, ੪੮੨.੩,੪, ੪੮੩.੪, ੪੮੬.੧, ੪, ੪੮੭.੧, ੪੮੮.੩, ੪੮੯.੩, ੪੯੧.੪, ੪੯੨.੩, ੪, ੪੯੩.੩, ੫੦੭.੧, ੫੧੪.੪, ੫੩੮.੨, ੫੬੪.੧, ੫੭੦.੪, ੫੭੪.੧, ੨, ੪, ੬੦੦.੨, ੬੨੩.੩, ੬੩੯.੧/—

2. (ਸੰ. आनी) ਲਿਆਉਣਾ । ੨੧.੧, ੫੯੫.੨, ੬੧੮.੩/੩੦੦.੪

3. ਆਣ ਕੇ, ਆਕੇ । ੩੭੪.੨/—

4. (ਸੰ. आणि) ਮਰਯਾਦਾ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ । ੩੮੦.੩/—

ਆਨਸਰ—(ਸੰ. अन्य + सर) ਹੋਰ ਸਰੋਵਰ, ਦੂਸਰਾ ਸਰੋਵਰ । ੨੪੭.੩. ੪੪੧ ੨, ੪੪੪.੨, ੪੬੩.੧

ਆਨੰਦ)— (ਸੰ. आनन्द) ਖੁਸ਼ੀ, ਖੇੜਾ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਅਨੰਦ' । ੪੮੦.੩,
ਆਨੰਦ) ੫੬੬.੨, ੬੩੭.੨, ੬੫੧.੧²/੧੭੧.੧, ੨੪੬.੪, ੩੫੦.੨/੬੫੨.੩
ਆਨਦ)

ਆਨਿ—1. ਹੋਰ, ਦੂਸਰੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਨ' (1) । ੨੧੯.੧, ੩੫੫.੩

2. ਲਿਆ ਕੇ । ੨੩੧.੧, ੩੯੬.੩, ੬੧੮.੧²

3. ਆਕੇ । ੪੩੫.੩, ੪੬੪.੧, ੬੬੪.੨

ਆਨੀ)— ਲਿਆਂਦੀ, ਲਿਆਈਐ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਨ' (2) । ੫੨੫.੩/੧੩੬.੨,
ਆਨੀਅਤ) ੫੫੮.੨/੯੮.੩, ੯੯.੨, ੧੦੮.੩, ੧੧੮.੨, ੧੪੭.੪, ੧੮੮.੪,
ਆਨੀਐ) ੨੪੪.੧, ੨੪੫.੩, ੨੬੪.੨, ੩੦੧.੪, ੫੦੧.੩, ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩,
ਆਨੇ) ੬੫੯.੩/੩੪.੪, ੯੨.੩, ੧੪੯.੪, ੨੨੭.੨, ੨੪੨.੨, ੪੩੧.੧

ਆਪ)— 1. ਖੁਦ । ੭.੧², ੩, ੧੨.੧, ੨੪.੩, ੪੪.੨, ੫੪.੧², ੨੦੮.੧.
ਆਪਹਿ) ੨੩੮.੨, ੨੫੧.੨, ੩੩੮.੨, ੪੦੬.੪, ੪੭੪.੧, ੨, ੪੯੩.੧, ੫੬੪.੧, ੬੩੬.੩/—

2. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ । ੬੩੬.੩/੪੬੧.੩

ਆਪਦਾ—ਔਕੜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਪਦਾ' । ੨੪੨.੩². ੪੦੩.੩, ੫੧੩.੧, ੫੨੧.੩

ਆਪਨ)— ਨਿਜ ਦਾ, ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ । ੭.੮, ੫੪.੧, ੫੭੫.੩/
ਆਪਨੀ) ੪੫੯.੧²/੫੪.੧
ਆਪਨੁ)

ਆਪਨੇ)— ਆਪਣੇ, ਨਿਜ ਦੇ । ੫੭੬.੧/੪੪.੨, ੩੯੮.੧, ੨, ੪੨੫.੧, ੫੫੨.੧,
ਆਪਨੋ) ੨, ੫੫੩.੧, ੨, ੩।

ਆਪਾ—ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ । ੭.੩, ੮, ੧੨.੧, ੨੪.੩, ੩੨.੨, ੩੭.੩, ੩੯.੩, ੪੪.੪, ੬੧.੪, ੯੦.੧, ੯੨.੪, ੧੦੬.੧, ੧੦੭.੧, ੧੦੮.੧, ੧੧੦.੩, ੧੨੪.੩, ੧੩੩.੨, ੧੬੦.੨, ੪, ੧੯੦.੪, ੧੯੫.੩, ੧੯੯.੨, ੨੨੨.੪, ੨੨੫.੩, ੨੪੫.੪, ੨੫੧.੨, ੨੮੧.੩, ੩੦੮,੨, ੩੩੮.੨, ੩੪੬.੪, ੩੯੨.੪, ੪੯੩.੧, ੫੮੧.੩, ੫੯੩.੪, ੫੯੪.੩, ੬੩੪.੧, ੬੬੨.੧

ਆਪੁ)— ਖੁਦ, ਆਪ ਹੀ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾਂ । ੪੪ ੧,੪, ੬੧.੪, ੧੧੦.੩,
ਆਪੈ) ੧੬੦.੨,੪, ੧੯੯.੨, ੨੪੫.੪, ੩੪੬ ੪/੨੨੫.੩

ਆਂਬ)— (ਸੰ. आम्र) ਅੰਬ, ਇਕ ਫਲ । ੧੦੯.੨, ੩੦੬.੨, ੪੬੫.੧, ੫੬੭.੨/
ਆਂਬਨ) ੪੭੨.੧

ਆਂਬਲੀ—ਕੱਚੀ ਅੰਬੀ, ਦੇਖੋ 'ਆਂਬ' । ੪੭੨.੧

ਆਭਰਨ— ਗਹਿਣੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਭਰਨ' । ੫੬੨.੨

ਆਮੈ—(ਸੰ. आमय) ਰੋਗ, ਪੀੜਾ । ੬੩੬.੩

ਆਯਾ)— 1. ਆਉਣਾ । ੫੯੨.੪/—
ਆਯੋ) 2. ਆਉਣਾ (ਉੱਤਰ ਆਦਿਕ) । —/੬੬੭.੪

ਆਰ—(ਅ. ਆਰ) ਲੱਜਾ, ਸ਼ਰਮ । ੫੨੩.੨

ਆਰਸ—(ਸੰ. आलस्य) ਸੁਸਤੀ, ਦਲਿੱਦਰ । ੬੫੩.੩

ਆਰਸੀ—ਤਲਵਾਰ । ੩੭੫.੨

ਆਰਸੁ—ਸੁਸਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਰਸ' । ੬੫੪.੪

ਆਰਬਲਾ (ਸੰ. आर्युबल) ਉਮਰ, ਆਯੂ । ੩੦੬.੨

ਆਲਸ—ਦਰਿਦਰ, ਦੇਖੋ 'ਆਰਸ' । ੪੪੦.੧

ਆਲੀ—(ਸੰ. आलि ਸਖੀ, ਸਹੇਲੀ, ਸੱਜਣੀ । ੬੪੭.੨, ੬੫੯.੧, ੬੬੧.੧, ੬੬੫ ੪, ੬੬੬.੨

ਆਵਈ)— ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੧੦.੨, ੧੫.੧, ੨, ੨੦.੪, ੪੪.੧,
ਆਵਹੀ) ੮੭.੧, ੧੦੧.੧, ੧੦੨.੨, ੧੦੩.੨, ੧੦੫.੩, ੧੨੦.੩, ੧੫੪.੧, ੧੭੮.੩, ੧੮੪.੧, ੧੯੫.੪, ੨੩੫.੧, ੨੩੮.੧, ੨੭੦.੨, ੪, ੩੧੩.੪, ੩੫੭.੩, ੪੩੦.੧, ੪੬੨.੧, ੫੯੪.੪/੨੭੪.੧, ੩੨੪.੪, ੩੪੦.੧, ੪੪੭.੩, ੬੫੧.੧, ੬੬੫.੧

ਆਵਤ—ਆਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਆਗਮਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਆਗਮ' । ੨੫੩.੧, ੨੭੩.੪, ੩੧੮.੧, ੨, ੩੬੨.੧, ੪੩੪.੧, ੫੭੧.੩, ੫੭੮.੩, ੬੧੬.੧, ੬੩੯.੩, ੬੫੯.੩, ੬੭੩.੧, ੬੭੪.੨, ੪

ਆਵੰਤਕਾ—ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਨਗਰੀ ਜੋ ਅੱਜਕਲ ਉਜੈਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸ਼ਕਰ ਤੀਰਥ ਹੈ । ਮਿੱਥ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਨਾਲ ਨਿਕ-ਲਣ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਕੁੰਡ ਸੱਭ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ । ੪੧੬.੨

ਆਵਧ—ਉਮਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਧੀ' । ੨੩੪.੪

ਆਵਾਗਵਨ)— (ਸੰ. आवागमन) ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ । ੪੦੮.੪, ੪੭੩.੪
ਆਵਾਗੌਨ) ੬੪੩.੨/੪੭੧.੪

ਆਵੇ)— ਆਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਆਉਣਾ, ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ੪੬੧.੧, ੬੬੦.੪/੬੭੪.੩/
ਆਵੇਂ) ੧.੭, ੬੯.੪, ੧੧੮.੩, ੨੨੯.੪, ੨੩੦.੩, ੨੭੩.੪, ੪੦੪.੩, ੪੩੭.੧,
ਆਵੈ) ੪੪੪.੨, ੩, ੪੫੪.੧, ੫੧੦.੧, ੫੧੧.੧, ੫੧੨.੧, ੫੨੨.੩, ੫੨੭.੪, ੫੩੪.੧, ੫੪੮.੩, ੫੬੩.੩, ੫੮੩.੨, ੫੮੭.੨, ੫੯੦.੨, ੫੯੪.੩, ੪, ੪੯੫.੪, ੬੦੨.੪, ੬੦੮.੧, ੬੧੯.੩, ੬੨੯.੩, ੬੩੦.੧,੨, ੬੪੧.੩, ੬੫੪.੪

ਐਸੀ)— ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ । ੪੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੪੫.੪, ੬੪੯.੧/
ਐਸੇ) ੧੪੩.੪, ੨੬੮.੧, ੫੫੬.੪, ੬੭੧.੪/੧੨੪.੪, ੨੨੮.੪, ੩੦੯.੧,
ਐਸੋ) ੩੧੬.੩, ੪੪੮.੧, ੫੯੨.੧, ੨, ੩

ਐਚ)— ਪੀਣਾ, ਚੂਸਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਚਏ' । ੩੬੫.੨/੫੫੮.੧
ਐਂਚਤ)

ਐਰਾਪਤ—(ਸੰ. ऐरावत) ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਸਮੇਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਹਾਥੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਇੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪੭੭.੩

ਔ—ਅਤੇ, ਤੇ, (ਯੋਜਕ) । ੧੦੦.੩, ੫੬੭.੧, ੫੭੨.੨, ੫੭੪.੨, ੫੯੭.੩, ੩, ੬੦੦.੨, ੬੦੩.੪, ੬੧੭.੪, ੬੨੩.੩, ੪, ੬੩੩.੩, ੬੪੯.੨, ੬੫੧.੨, ੬੫੩.੧

ਔਸਰ)— ਮੌਕਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਉਸਰ' । ੫੯੨.੪/੬੬੦.੧, ੬੬੩.੩
ਔਸੁਰ)

ਔਸੇਰ—ਚਿੰਤਾ, ਫਿਕਰ । ੫੭੧.੪

ਔਧਿ—ਉਮਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਅਵਧ' । ੫੯੨.੩

ੲ

ਇਆਨਪਨ—ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਵਾਲੇ ਕੰਮ । ੩੭੯.੧, ੫੩੬.੨

ਇਸਟ—(ਸੰ. इष्ट) ਪੂਜਣਯੋਗ । ੫੫੨.੪

ਇਸਟੈ—ਪੂਜਣਯੋਗ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਇਸਟ' । ੫੫੨.੩

ਇਸਨਾਨ)— (ਸੰ. स्नान) ਨਹਾਉਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ।
ਇਸਨਾਨੁ) ੪੮੨.੨, ੬੧੩.੧/੪੯੧.੨

ਇਹੈ—(ਸੰ. अयम्) ਇਹ, ਇਥੇ, ਕਿਸੇ ਨੇੜੇ ਪਈ ਵਸਤੂ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਕੇ ਦੱਸਣ ਦਾ ਸ਼ਬਦ । ੨੦੦.੧, ੩੭੭.੧, ੨, ੩, ੪

ਇਕ—(ਸੰ. एक) ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ, ਗਿਣਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਖਿਆ । ੧੪੪.੨, ੧੪੯.੪, ੧੮੭.੧, ੩੦੦.੨, ੩੧੬.੧, ੩੨੧.੨, ੩੩੩.੩, ੪੧੩.੧, ੪੩੩.੩, ੬੬੯.੨, ੬੭੦.੧, ੬੭੩.੩

ਇਕਅੰਗੀ—(ਸੰ. एकांगी) ਇੱਕ ਪਾਸੜ, ਇਕ ਪੱਖੀ । ੧੮੭.੧, ੩੧੬.੧, ੩੨੧.੨

ਇਕਈਸ—(ਸੰ. एकविंशति) ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੰਨੇ ਵੀਹ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਲੌਕਿਕ ਜਗਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੧੧.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੬੫.੪, ੬੦.੧, ੮੪.੨, ੮੬.੪, ੧੦੩.੪, ੨੨੨.੪

ਇਕਤ੍ਰ—(ਸੰ. एकत्र) ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ । ੪੬.੧, ੪੭.੧, ੪੮.੧, ੫੨.੧, ੫੩.੧, ੬੩.੧, ੬੪.੧, ੮੯.੪, ੧੨੪.੧, ੨੧੧.੪, ੨੨੭.੧, ੨੪੧.੧, ੨੬੮.੩, ੫੫੫.੧

ਇਕਤ੍ਰਤਾ—ਇਕੱਠ, ਸਭਾ, ਦੇਖੋ 'ਇਕਤ੍ਰ' । ੩੪੬.੩

ਇਕਰੰਗ—ਸੰਸਾਰੀ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ, ਪਰਮਾਤਮ ਰੰਗ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ । ੩੨੭.੪

ਇਕਾਂਤ)— (ਸੰ. एकान्त) ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਵੇਕਲਾ । ੪੧੦.੩/੨੭੨.੪
ਇਕਾਂਤਿ)

ਇਛਾ—(ਸੰ. इच्छा) ਚਾਹ, ਖਾਹਸ਼, ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ । ੧੪੮.੩, ੩੯੩.੧

ਇਛਾਚਾਰੀ—ਆਪਣੀ ਇਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਇਛਾ' । ੨੩੯.੧

ਇਤ)— (ਸੰ. इत) 1. ਇਹ ਲੋਕ । ੧੧.੧, ੭੦.੨, ੯੬.੨, ੩੧੯.੩,
ਇਤਹੂ) ੩੨੦.੪/—

2. ਇਧਰ, ਇਸ ਪਾਸੇ । ੫੬.੩, ੧੮੬.੨, ੨੭੫.੨, ੩, ੩੪੦.੨, ੩, ੪/੨੭੫.੨

ਇੰਦ੍ਰ—(ਸੰ. इन्द्र) ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ । ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈ । ਪੁਰਾਣਕ ਮਨੌਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਸ਼ਯਪ ਦੇ ਘਰ ਅਦਿਤੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਸੂਹਾ ਜਾਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸੁਚੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਜਯੰਤ ਹੈ । ਇਹ ਐਰਾਵਤ ਹਾਥੀ ਜਾਂ ਉਚੈ-ਸ੍ਰਵਾ ਨਾਮੀ ਚਿੱਟੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਇਸ ਦਾ ਧਨੁਖ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੭੨.੩

ਇੰਦ੍ਰਾਇਨ—ਤਰਬੂਜ਼ ਵਰਗਾ ਫਲ਼ ਜੋ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖਾਣ ਵਿਚ ਅਤਿਅੰਤ ਕੌੜਾ, ਤੁੰਮਾ, ਕੌੜਤੁੰਮਾ । ੫੯੭.੩

ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ)— ਇੰਦਰ ਆਦਿ, ਇੰਦਰ ਵਗੈਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਇੰਦ੍ਰ' । ੨੧੬.੪/੨੧.੨
ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ)

ਇੰਦ੍ਰੀ—(ਸੰ. इन्द्रिय) ਸਰੀਰ ਦਾ ਉਹ ਅੰਗ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਹਰਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਖ, ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਜੀਭ, ਚਮੜੀ ਆਦਿ । ੩੨੮.੩

ਈ—ਸੰਬੰਧਕ । 1. ਹੈ । ੧੫੫.੧

2. ਦੇ । ੩੯੧.੪, ੩੯੮.੧, ੨, ੬੫੫.੧^2, ੨^2. ੩^2, ੪^2

3. ਹੀ । ੪੨੫.੧, ੬੬੪.੧

ਈਸ)— ਮਾਲਕ, ਸੁਆਮੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ । ੧੧.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੮੬.੪, ੧੦੩.੪,
ਈਸੁ) ੧੪੯.੪, ੩੩੧.੨/੨੮੯.੧

ਈਹਾਂ—ਇਥੇ, ਇਸ ਥਾਂ, ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ । ੪੯੮.੨

ਏ—1. ਇਹ । ੪੮੪.੩

2. ਦੀ । ੬੫੫.੨

ਏਈ—ਇਹੋ ਹੀ, ਇਹੀ । ੬੬੯.੧, ੨, ੩, ੪

ਏਕ—ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਇਕ' । ੧.੪, ੬, ੭.੨, ੪, ੫, ੧੨.੪, ੨੨.੪, ੨੩.੩^2. ੩੪.੪, ੫੫.੨, ੬੩.੪, ੭੦.੧, ੨, ੩, ੮੧.੩, ੯੨.੨, ੯੩.੧, ੯੫.੪, ੯੮.੧, ੯੯.੨, ੧੦੮.੨, ੧੧੦.੪, ੧੧੧.੧, ੨, ੧੨੦.੧^2, ੧੨੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੪੧.੨. ੩, ੪, ੧੪੨.੩, ੧੪੭.੩, ੧੫੦.੨, ੧੫੯.੧, ੧੬੧.੪, ੧੬੨.੩, ੧੬੪.੪, ੧੭੦.੪, ੧੯੦.੩, ੧੯੫.੨, ੨੦੦.੪, ੨੧੨.੧^2, ੨੧੪.੪, ੨੧੫.੪, ੨੨੭.੪, ੨੨੮.੧^2, ੨^2, ੪, ੨੨੯.੧, ੨, ੩, ੨੩੦.੨, ੩, ੨੩੨.੧, ੨੩੩.੪, ੨੪੪.੨, ੨੪੫.੨, ੩, ੨੫੨.੧, ੪^2, ੨੫੪.੨, ੨੬੧.੧, ੨੭੦.੨, ੩. ੨੭੩.੧, ੪, ੨੭੪.੧, ੨, ੨੭੫.੧, ੨੭੬.੪, ੨੭੭.੧, ੨, ੪, ੩੦੧.੧, ੨, ੪, ੩੦੯.੩^2, ੩੧੦.੨, ੩, ੪, ੩੧੪.੩^2, ੩੧੬.੨^2, ੩੧੯.੪^2, ੩੨੨.੨, ੩੨੭.੨, ੩੩੩.੧, ੩੩੬.੧, ੪, ੩੩੭.੩, ੩੩੮.੪, ੩੪੨.੧, ੩੪੯.੨, ੩੬੨.੧, ੨^2, ੩^2. ੩੭੫.੨, ੩, ੩੭੮.੩, ੩੮੪.੧, ੩੯੨.੧, ੪੧੩.੧, ੪੨੭.੩, ੪੪੮.੧, ੪੪੯.੧, ੪੫੪.੧,

੪੫੮.੪, ੪੬੨.੩, ੪੬੮.੪, ੪੮੨.੪, ੪੮੪.੨, ੪੯੩.੨, ੪੯੭.੧², ੩², ੫੧੯.੧, ੩, ੫੨੨ ੪, ੫੩੧.੩, ੫੫੧.੪, ੫੫੬.੨, ੫੭੨.੪, ੫੮੯.੧, ੫੯੬.੧, ੫੯੭.੧, ੬੦੭.੪, ੬੪੧.੪, ੬੪੨.੧², ੬੭੧.੧, ੨, ੬੭੩.੧

ਏਕਸੇ—ਇਕੋ ਜਿਹੇ, ਇਕ ਸਰੂਪ, ਇਕ ਸਮਾਨ। ੩੭੫.੨, ੫੮੩.੨, ੫੯੬.੧, ੫੯੭.੧

ਏਕਹਿ ਇਕ ਦੇ। ੧੨੩.੪

ਏਕਹੀ—ਇਕੋ ਹੀ, ਕੇਵਲ ਇਕ। ੧੧੬.੨

ਏਕੰਕਾਰ—(ਇਕ + ਓਅੰਕਾਰ ਇਕ ਅਦ੍ਵੈਤ ਬ੍ਰਹਮ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਭੂ। ੩੯.੪, ੪੦.੪, ੪੧.੪, ੪੯.੪, ੫੧.੧, ੫੫.੧, ੧੧੦.੪, ੧੧੪.੩, ੪੮੪.੨, ੪੮੭.੨

ਏਕਜੋਤਿ—ਇਕਮਿਕ, ਅਭੇਦ, ਰਚਿਆ-ਮਿਚਿਆ। ੪੬੨.੪

ਏਕਮੇਕ—ਇਕਮਿਕ, ਰਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ, ਇਕ ਰੂਪ। ੫੪.੪, ੭੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੨.੧, ੧੯੫.੧

ਏਕਾ—ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਇਕ'। ੪੪੭.੪

ਏਕਾਹਾਰੀ—ਇਕ ਵੇਲੇ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ (ਦਿਨ ਰਾਤ) ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੧੦.੨

ਏਕਾਕੀ—(ਸੰ. एकाकिन्) ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ, ਤਨਹਾ ਵਿਚ, ਨਿਵੇਕਲੇ ਵਿਚ। ੨੭੨.੪, ੪੪੭.੧

ਏਕਾਦਸੀ—(ਸੰ.एकादशी) ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਉਪਵਾਸ ਦਾ ਦਿਨ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਪੱਖ ਦੀ ਗਿਆਰਵੀਂ ਤਿੱਥੀ। ੪੮੪.੩

ਏਕਾਮੇਕ—ਇਕਮਿਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਏਕਮੇਕ'। ੬੧.੪

ਏਕੁ—ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਇਕ'। ੧੬੧.੩, ੨੨੮.੧

ਏਕੈ—ਇਕ, ਇਕ ਹੀ, ਕੇਵਲ ਇਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਇਕ'। ੩੯.੧, ੪੦.੧, ੨, ੩. ੪੭.੪, ੪੯.੪, ੯੯.੨, ੩, ੧੧੦.੨, ੧੪੭.੩, ੨੨੩.੨, ੨੨੮.੨², ੩², ੨੭੪.੩, ੨੮੦.੩, ੩੦੧.੪, ੩੪੯.੨, ੩੮੨.੧², ੪੧੭.੧, ੩, ੪੫੦.੧, ੪੫੧.੧, ੪੬੧.੩

ਏਤੋ—(ਸੰ. इयत्) ਇਤਨਾ, ਇਨਾ। ੨੨੯.੪

ਸ

ਸਉ—(ਸੰ. शत) 1. 100 ਦੀ ਸੰਖਿਆ। ੨੩੦.੨

2. ਨਾਲ, ਸਾਥ। ੫੪੧.੧

ਸਉਤ)— (ਸੰ. सपत्नी) ਸਉਂਕਣ, ਪਤੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਇਸਤਰੀ। ੫੧੩.੩/੬੪੨.੧
ਸਉਤੈ)

ਸਉਨ—(ਸੰ. शकुन) ਸ਼ਗਨ। ੬੫੮.੩

ਸਸਤ੍ਰ)— (ਸੰ. शस्त्रम्) ਹਥਿਆਰ, ਅਸਲਾ। ੨੯੮.੨, ੩੭੫.੨, ੩੯੧.੧,
ਸਸਤ੍ਰਨ) ੫੭੨.੧, ੬੧੭.੧/੩੫੯.੪, ੪੧੭.੨

ਸਸਾ—(ਸੰ. शशकः) ਖਰਗੋਸ਼, ਸਿਹਾ, ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਕੱਦ ਦਾ ਲੰਬੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ। ੨੦੩.੪

ਸੰਸਾਰ—(ਸੰ. संसार) ਜਗਤ, ਦੁਨੀਆਂ, ਜਹਾਨ। ੩੭.੨, ੩੮.੩, ੪੯.੪, ੬੭.੪, ੭੦.੧, ੧੨੧.੩, ੧੫੭.੨, ੧੬੨.੩, ੧੭੮.੪, ੧੭੯.੪, ੧੮੦.੩, ੧੮੭.੩, ੨੧੭.੧, ੨੨੯.੪, ੨੭੩.੧, ੨੯੮.੪. ੩੫੩.੪, ੩੬੨.੪, ੩੮੪.੪, ੩੯੮.੧. ੪੦੯.੪, ੪੬੭.੪, ੪੮੩.੪, ੪੯੦.੧, ੪੯੮.੩, ੫੧੨.੪, ੫੫੩.੧, ੫੫੮.੪, ੫੬੧.੪, ੫੬੪.੪. ੫੭੨.੪, ੫੭੩.੧, ੫੮੧.੧, ੪, ੫੯੯ ੪, ੬੦੬.੪. ੬੨੫.੩, ੬੨੯.੪, ੬੬੮.੪

ਸੰਸਾਰਹਿ—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ, ਵੇਖੋ 'ਸੰਸਾਰ'। ੮੭.੨

ਸੰਸਾਰਿ—ਜਗਤ, ਵੇਖੋ 'ਸੰਸਾਰ'। ੩੮੩.੪

ਸੰਸਾਰੀ—ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ, ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲਾ। ੩੭.੪, ੧੨੯ ੪, ੧੮੧.੪, ੨੬੦.੧, ੨੬੧.੨, ੪੮੮.੪, ੬੦੩.੩

ਸੰਸਾਰੁ—ਦੁਨੀਆਂ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਸੰਸਾਰ'। ੪੧੦.੪, ੪੧੧.੨, ੫੦੯ ੪, ੫੪੧.੧

ਸੰਸਾਰੋ—ਦੁਨੀਆਂ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਸੰਸਾਰ'। ੫੮੦.੩

ਸਸਿ—(ਸੰ. शशिन्) ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਚੰਨ। ੧.੪, ੧.੬. ੧੩੪.੪, ੨੧੨,੨, ੨੬੬.੧, ੨, ੨੬੭.੧, ੨੯੨.੨, ੨੯੪.੩, ੨੯੬.੨, ੩੨੧.੧, ੩੪੮.੧, ੩੬੭.੧, ੪੭੭.੨, ੪੯੨.੧, ੪੯੬.੧, ੫੨੯.੨, ੫੭੩.੧, ੬੫੪.੩, ੬੫੫.੧, ੬੬੮.੩

ਸਸੀਅਰ—(ਸੰ. शशधर)—ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਚੰਨ। ੪੨੧.੧, ੪੫੬.੩, ੬੫੩.੧

ਸਸੁਰ—(ਸੰ. शवशुर) ਪਤੀ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਿਤਾ। ੩੯੫.੨

ਸਸੁਰਾਰ)— ਸਹੁਰਾ ਘਰ, ਪਤੀ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਿੱਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੇਖੋ 'ਸਸਰ'।
ਸਸੁਰਾਰਿ) ੧੦੦.੩, ੧੧੮.੧, ੩੯੫.੧/੧੧੯.੧

ਸੰਸੇ—(ਸੰ. संशयः) ਸੰਦੇਹ। ੪੭੬.੩, ੫੧੩.੩

ਸਹਸ—(ਸੰ. सहस्त्र) ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ। ੬੬੪.੩

ਸਹਸਰਸੁ—(ਸੰ सहस्त्ररशिम) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਰਨਾਂ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਸੂਰਜ। ੬੨੭.੧

ਸਹਸਾ)— (ਸੰ संशय) ਸ਼ੱਕ, ਸੰਦੇਹ, ਦੁਬਿਧਾ। ੬੬੪.੩/੪੭੫.੧
ਸਹਸੇ)

ਸਹੰਸ੍ਰ—ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਸਹਸ'। ੧੨੧.੧

ਸਹਕਤ—ਡਰਨਾਂ। ੫੯੧.੩

ਸਹਗਾਮਨੀ—(ਸੰ. सहगमन) ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਜੋ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿੱਖਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਏ। ੧੧੯.੩

ਸਹਜ)— (ਸੰ. सहज) ਸੁਭਾਵਿਕ, ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ। ੪.੬, ੧੬ ੪, ੨੨.੨,
ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ) ੨੫.੩, ੩੦.੧, ੩੧.੪, ੪੩.੪, ੪੬.੧, ੪੭.੨; ੪੮.੪, ੫੦.੪.
ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ) ੬੨.੩, ੬੫.੩, ੬੮.੧, ੭੭.੪, ੭੮.੪, ੮੦. ੩, ੮੪.੧, ੯੦ ੪,
ਸਹਜਿ) ੯੨.੧, ੧੧੩.੪, ੧੨੫.੧, ੧੨੬.੧, ੧੨੭.੩, ੧੨੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੫.੪. ੧੩੭.੨, ੧੪੪.੨, ੧੭੨.੧, ੧੭੬.੪, ੧੭੭.੨, ੧੭੮.੩, ੧੮੯.੪, ੧੯੦.੨, ੧੯੮.੪, ੨੦੫.੩, ੨੧੫.੩, ੨੧੭.੩, ੨੨੦.੩, ੨੨੨.੩, ੨੪੬.੧, ੨੫੫.੩. ੨੫੯.੧, ੨੬੬.੩, ੨੬੭.੩, ੨੬੮.੪, ੨੭੧.੩, ੨੭੩.੨; ੨੮੧.੧, ੨੯੧.੩, ੨੯੪.੪, ੩੦੩.੪, ੩੨੦.੨, ੩੨੨.੧, ੩੨੭.੪, ੩੩੩.੨, ੩੩੬.੪,

੩੩੭.੩, ੩੪੩.੪, ੩੪੫.੩, ੩੭੮.੪, ੩੯੮.੪, ੪੧੩.੨, ੪੨੭.੨, ੪੨੮.੪, ੪੨੯.੩, ੪੩੯.੨, ੪੬੬.੪, ੪੮੦.੩, ੪੯੯.੪, ੫੦੬.੪, ੫੫੦.੨, ੫੫੯.੪, ੫੬੬.੪, ੫੭੧.੨, ੫੮੨.੪, ੬੧੨.੪, ੬੨੦.੧, ੬੫੧.੨, ੬੫੩.੨, ੬੬੪.੩, ੬੬੯.੧, ੬੭੦.੪/੨੨.੩, ੧੦੬.੩/੩੨੮.੪/੨੧੮.੨, ੩੪੯.੩, ੩੫੦.੨, ੩੬੪.੧, ੩੮੩.੩, ੪੧੦.੨, ੪੫੫.੩, ੫੧੩.੧, ੫੬੭.੪, ੬੫੧.੨, ੬੫੨.੩, ੬੬੫.੩

ਸਹਤ)— (ਸੰ. सहृत:) ਨਾਲ । ੩੫੨.੩, ੫੭੭.੩/੫੩੫ ੨
ਸਹਤਿ)

ਸਹਨ—(ਸੰ. सहन) ਸਹਿਣ ਜਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੨੯੬.੪, ੩੭੩.੪

ਸਹਨਸੀਲ—(ਸੰ. सहन) ਸਹਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਹਿਣ ਵਾਲਾ। ੫੦੨ ੨, ੬੪੪.੪

ਸਹਾਈ)— (ਸੰ. सहायक) ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਮਦਦਗਾਰ, ਸਹਾਇਕ । ੧੨੬.੪,
ਸਹਾਈਐ) ੨੯੨.੪, ੩੧੬.੩, ੩੧੯.੩, ੩੨੦.੪, ੩੨੧.੨, ੬੦੧.੩/੫੧੭.੩

ਸਹਿ—ਸਹਿਕੇ, ਸਹਾਰਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਹਨ' । ੩੨੬.੧

ਸਹਿਤ)— ਨਾਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਹਤ' । ੪੧.੨, ੬੦੯.੨, ੬੩੦.੧/੩੫੩.੨, ੪੬੪ ੨/
ਸਹਿਤਿ) ੪੫੦.੩, ੫੧੯.੧, ੫੮੪.੩
ਸਹੇਤ)

ਸਹੇਲੀ—ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀ, ਸਖੀ, ਸੰਗਣ, ਸਾਥਣ । ੩੪੫ ੩, ੩੪੮.੧

ਸਹੈ –ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਹਨ' । ੪੧੨.੩, ੪੬੭.੪, ੪੭੫.੪, ੬੧੧.੨

ਸਹੋਦ—(ਸੰ. सहोदर) ਇਕ ਹੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਭਰਾ, ਸਕਾ ਭਰਾ । ੩੯੨.੨

ਸਕਉ—(ਸੰ. शक्) ਸਕਣਾ, ਸਕਣਾ । ੬੪੦.੪

ਸੰਕਟ)— (ਸੰ. सङ्कट) ਦੁੱਖ, ਪੀੜਾ, ਔਖ, ਮੁਸੀਬਤ । ੧੬੭.੪, ੪੦੩.੨, ੫੭੭.੪/
ਸੰਕਟਿ) ੪੦੮.੧/੫੧੭.੩
ਸੰਕਟੁ)

ਸਕਤ)— (ਸੰ. शक्ति) ਬਲ, ਸਮਰੱਥਾ, ਯੋਗਤਾ, ਤਾਕਤ । ੯੫ ੧, ੧੩੪.੪, ੨੬੪.੩,
ਸਕਤਿ) ੨੯੬.੧, ੪, ੩੧੭.੧, ੨, ੩੧੮.੩, ੩੨੩.੪, ੩੩੩.੧, ੩੫੫.੧, ੪੪੧.੪, ੪੪੭.੪, ੪੫੩.੪, ੪੭੪.੩, ੪੫੩.੪, ੪੭੪.੩/੩੬੦.੧, ੪੬੫.੨, ੫੧੮.੪

ਸਕਯੋ—(ਸੰ. शक्) ਸਕਣਾ, ਯੋਗ ਹੋਣਾ, ਸਮਰਥ ਹੋਣਾ । ੫੭੮.੪

ਸਕਲ—(ਸੰ. सकल) ਸਰਬ, ਸਭ, ਕੁਲ, ਸਾਰੇ, ਤਮਾਮ । ੧੩.੩, ੪੬.੩, ੪੯.੪, ੫੮.੧^2, ੬੬.੧, ੨, ੭੦.੧, ੭੨.੨, ੮੭.੨, ੯੪.੩, ੧੨੦.੨, ੧੨੨.੩, ੧੨੪.੨, ੧੩੦.੪, ੧੫੦.੨, ੧੭੮ ੪, ੧੭੯.੨, ੧੮੫.੩, ੧੯੩.੧, ੨੧੩.੩, ੨੧੭.੧, ੨, ੨੨੯.੪, ੨੪੯.੩^2, ੨੮੯.੩, ੩੦੭.੧, ੩੦੮.੨, ੩, ੩੩੦.੧, ੨, ੩੩੭.੪, ੩੪੧ ੩, ੩੬੧.੧, ੩੬੨.੨, ੩੬੩.੩, ੩੬੭.੪ ੩੭੨.੩, ੩੭੫.੪, ੩੭੬.੧, ੩੮੪.੧, ੩੯੫.੨, ੩੯੮.੧, ੩੯੯ ੪, ੪੧੦.੪, ੪੧੧.੨, ੪੧੭.੧, ੪੫੧.੩, ੪੫੪ ੩, ੪੫੯.੧, ੨,੪, ੪੬੨.੩, ੪੬੮.੨, ੪੮੦.੨, ੪੮੩.੩, ੫੦੯ ੪, ੫੧੨.੪, ੫੧੮.੨, ੫੧੯.੧, ੨,੪, ੫੪੧.੧, ੫੪੬.੧, ੪, ੫੬੪ ੩, ੫੭੨.੪, ੫੭੩ ੧, ੫੭੪.੧, ੫੭੫.੨, ੫੭੯.੪, ੫੮੧.੪, ੫੮੩.੧, ੫੮੪.੩, ੬੦੪.੩, ੬੧੨.੪, ੬੨੫.੪, ੬੪੯.੨, ੪, ੬੭੫.੩

ਸਕਲਭੂਤ—(ਸੰ. सकल + भूत) ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ, ਸਭ ਜੀਵ । ੬੪੩.੧

ਸੰਕਾ—(ਸੰ. शङ्का) ਸ਼ੱਕ, ਸੰਦੇਹ। ੩੨੩.੨, ੪੪੭.੩, ੪੪੮.੨

ਸੰਕਾਤ—ਡਰ, ਭੈ, ਦੇਖੋ 'ਸੰਕਾ'। ੬੪੩.੨

ਸਕਾਜ—ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਣ, ਸਾਰਥਿਕ। ੨੪੬.੨

ਸਕਿਓ—ਸਕਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਕਉ'। ੪੨੦.੪

ਸਕਿਤ—ਸ਼ਕਤੀ, ਸਮਰਥਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਕਤ'। ੫੯੮.੪^{2}

ਸਕੀ)— ਸਕਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਕਉ'। ੩੨੦.੩, ੪੫੫.੩/੪੦੪.੩, ੪੪੬.੨
ਸਕੀਐ)

ਸਕੁਚ)— (ਸੰ. सङ्कोच) ਹਿਚਕਿਚਾਹਟ, ਝਿਝਕਣਾ। ੫੮੪.੨/੩੫੮.੩/੫੧੮.੪
ਸਕੁਚਤ)
ਸਕੁਚਾਤ)

ਸਕੂਲ—(ਸੰ. कूलम्) ਕਿਨਾਰੇ ਤਕ, ਕੰਢਿਆਂ ਤਕ। ੬੬੧.੪

ਸਕੇ)— ਸਕਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਕਉ'। ੨੧੧. ੪੫੭.੩, ੬੪੨.੩/੯੨.੨, ੨੦੦.੩,
ਸਕੈ) ੩੧੯.੨, ੩੨੦.੧, ੨, ੩੩੬.੨, ੩੪੦.੪, ੩੫੯.੪, ੫੩੩.੩, ੬੩੪.੧

ਸੰਕੋਚ)—ਝਿਝਕਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਕੁਚ'। ੧੭੩.੪/੧੧.੩
ਸੰਕੋਚਤ)

ਸੰਖ)— 1. (ਸੰ. संख्या) ਗਿਣਤੀ, ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ ਆਦਿ ਗਿਣਤੀ।
ਸੰਖਯਾ) ੭੧.੨/੬੩੧.੧

2. (ਸੰ. शङ्ख) ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਘੋਗਾ। ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨੩੬.੨, ੨੯੮.੪, ੪੬੫.੩, ੪੭੦.੧, ੫੦੧.੩, ੬੬੧.੩/—

ਸਖਾ—(ਸੰ. सखि) ਮਿੱਤਰ, ਦੋਸਤ, ਸੰਗੀ, ਬੇਲੀ। ੧੧੪.੨, ੧੨੮.੧, ੩੦੩.੨, ੪੮੩.੨, ੫੯੯.੨

ਸੰਖਿਆ—ਗਿਣਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਖ' (1)। ੩੭੪.੩

ਸਖੀ—(ਸੰ. सखी) ਸਹੇਲੀ, ਸਹਿਚਰੀ, ਸਾਥਣ। ੨੧੯.੩, ੩੪੬.੧, ੪੧੭.੧, ੬੨੭.੩

ਸਖੋਪਤਿ—(ਸੰ सुषुप्तिः) ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ। ੧੫੯.੩

ਸੰਖ੍ਯਾ—ਗਿਣਤੀ, ਹਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਖ' (1)। ੨੧.੩

ਸੰਗ—(ਸੰ. सङ्ग) ਸੰਯੋਗ, ਮੇਲ, ਸਾਥ। ੩.੬^{2}, ੫੭.੧^{2}, ੭੩.੪, ੮੮.੧^{2}.੨, ੧੩੨.੨, ੧੫੫.੩ ੧੫੮.੧, ੧੬੧.੨, ੪, ੧੬੫.੩, ੪, ੧੬੯.੨, ੧੮੭.੧, ੧੯੪.੨, ੧੯੫.੩, ੨੫੭.੧, ੨੮੭.੨, ੨੯੩.੨, ੨੯੭.੧, ੩੦੬.੩, ੩੧੨.੧, ੩੨੩.੪, ੩੪੮.੪, ੪੯੩.੩, ੪੯੮.੧, ੫੮੨.੧, ੫੮੯.੪, ੬੬੦.੨

ਸੰਗਤ—(ਸੰ. सङ्गत) 1. ਗੁਰਮੁਖ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ। ੪੧੨.੪, ੫੬੦.੪

2. ਮੇਲ, ਸਾਥ। ੫੯੧.੨, ੫੯੮.੪

ਸੰਗਤਿ—(ਸੰ, सङ्गति) ਮੇਲ, ਸਾਥ ਸੰਯੋਗ। ੧੯.੪, ੪੪.੩, ੯੧.੪, ੧੫੫.੨, ੧੬੫.੧, ੧੬੬.੪, ੧੭੪.੪, ੧੭੭.੧. ੧੮੭.੪, ੧੮੮.੪, ੧੯੨.੪, ੧੯੩.੪, ੧੯੪.੧, ੧੯੭.੪, ੨੬੩.੩, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੨੯੮.੧, ੩੦੯.੧, ੩੧੬.੩, ੩੨੪.੪, ੩੩੬.੧, ੩੪੧.੧. ੪੪੮.੧, ੪੬੯.੪, ੪੭੦.੩, ੫੧੫.੪, ੫੪੯.੪^{2}

ਸਗਨ)— (ਸੰ. शकुन) 1. ਸ਼ੁਭ ਫਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ। ੨੬੪.੪, ੪੪੮.੩,
ਸਗਨੁ) ੪੫੦.੩, ੫੭੧.੩, ੫੮੭.੩

2. ਲਛਣ । ੪੪੭.੩

ਸੰਗਮ)— (ਸੰ. सङ्गम) ਮਿਲਾਪ, ਮੇਲ, ਮਿਲਨ । ੧੪.੧, ੫੯.੧, ੬੭.੪, ੯੧.੪,
ਸੰਗਮੁ) ੧੫੬.੪, ੨੦੩.੨, ੨੧੯.੩, ੨੮੬.੪, ੨੯੧.੧, ੨੯੬.੪, ੩੦੦.੧, ੩੨੦.੪, ੩੫੧.੪, ੩੬੦.੩, ੩੭੨.੩, ੪੧੪.੧, ੪੨੭.੨, ੪੫੯.੩, ੪੯੯.੪, ੫੦੨.੩, ੫੧੭.੩, ੫੨੦.੩, ੫੯੫.੩, ੬੦੪.੩, ੬੨੦.੪, ੬੪੬.੩/੮੬.੨, ੩੮੧.੧, ੩੮੪.੨

ਸਗਰ— (ਸੰ. सकल) ਸਰਬ, ਸਭ, ਕੁਲ, ਸਾਰੇ । ੪੧੬.੪

ਸਗਲ—ਸਭ, ਸਾਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਕਲ' । ੧੩੧.੪, ੩੫੦.੧, ੪੧੪.੧, ੫੩੧.੪, ੫੫੭.੩, ੫੬੧.੪, ੫੮੧.੧, ੫੯੩.੪, ੬੦੬.੪, ੬੨੫.੩, ੬੨੭.੩, ੬੬੪.੪, ੬੬੯.੪, ੬੭੧.੩, ੬੭੨.੧

ਸਗਾਈ—ਕੁੜਮਾਈ, ਮੰਗਣੀ । ੨੧੧.੧

ਸੰਗਾਤੀ—(ਸੰ. सङ्गित) ਸਾਥੀ, ਮਿੱਤਰ, ਸੰਗੀ । ੫੯੨.੪

ਸੰਗਿ -ਮੇਲ, ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਗ' । ੮੨.੪, ੮੮.੨, ੧੧੯.੩, ੧੨੬.੩ ੧੫੬.੧, ੧੫੮.੨, ੧੭੫.੧[2], ੨[2], ੩[2], ੪,[2] ੧੯੦.੧, ੧੯੫.੧, ੨੫੫.੪, ੨੫੮.੩, ੩੨੩.੧, ੩੩੪.੨, ੩੮੬.੩, ੩੮੮.੪, ੪੮੮.੪, ੫੦੧.੨, ੬੩੪.੪

ਸੰਗੀ—ਸਾਥੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਗਾਤੀ' । ੩੧੯.੪, ੩੨੧.੨. ੩੮੭.੪

ਸੰਗੀਤ—(ਸੰ. सङ्गीत) ਲੈ, ਤਾਲ, ਸਵਰ ਆਦਿ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੀ ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨਾ । ੫੦੦.੩

ਸੰਗੁ —ਸਾਥ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਗ' । ੧੩੬.੧, ੨, ੧੫੧.੨, ੧੫੪.੪, ੩੩੨.੪

ਸਗੁਨ—1. ਸ਼ੁਭ ਫਲ ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਗਨ' ੬੨੭.੨

2. ਸਦਗੁਣ ਸੰਪੰਨ, ਸਰਗੁਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਰਗੁਨ' । ੬੦੮.੪

ਸਗੁਨੀਆ—ਸ਼ਗਨ, ਅਪਸ਼ਗਨ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਗਨ' । ੬੧੧.੧

ਸੰਗ੍ਰਹਿ—(ਸੰ. सङ्ग्रह:) ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ । ੪੧੫.੪

ਸੰਗ੍ਰਾਮ)— (ਸੰ. सङ्ग्राम:) ਲੜਾਈ, ਯੁੱਧ, ਸੰਘਰਸ਼ । ੧੧੮.੩, ੪੯੫.੨, ੬੧੭.੩/
ਸੰਗ੍ਰਾਮੁ) ੬੩੩.੩

ਸਘਨ—ਸੰਘਣਾ, ਗਾੜ੍ਹਾ । ੩੦੮.੧

ਸੰਘਾਤੀ—ਸੰਗੀ, ਸਾਥੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਗਾਤੀ' । ੧੩੨.੩, ੪੯੫.੩

ਸਘਾਤੀ—(ਸੰ. सङ्घात) ਮਾਰਨਾ । ੨੪੦.੩

ਸੰਘਾਰਣ—ਮਾਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਸਘਾਤੀ' । ੬੦੧.੩

ਸੰਘਾਰੇ—ਨਾਸ਼ ਕੀਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਘਾਤੀ' । ੬੬੩.੩

ਸਚ—(ਸੰ. सत्य) ਸਚਾਈ, ਯਥਾਰਥ, ਠੀਕ, ਸਹੀ ਗਲ , ੨੧੫.੧

ਸੰਚਤ—(ਸੰ. सञ्चय:) ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ । ੫੫੨.੨

ਸਚਨ –ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋਇਆ, ਰਮਿਆ ਹੋਣਾ । ੧੩੦.੨, ੨੦੩.੩

ਸਚਾਰੀ—ਅਤੀ ਸੁੰਦਰ । ੩੪੫.੩

ਸੰਚਿਤ—(ਸੰ. सिच) ਖੇਤਾਂ ਜਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ । ੪੦.੧

ਸਜਤ—(ਸੰ. सज्जित) ਸੁਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ੧੩੬.੩

ਸਜਨੀ—(ਸੰ. सज्जन) ਸਖੀ, ਸਹੇਲੀ । ੨੧੨.੨, ੪੦੦.੧, ੪੧੪.੧, ੫੭੫.੨, ੬੦੪.੩

ਸੰਜਮ—(ਸੰ. संयम) ਰੋਕ, ਸੰਕੋਚ, ਮਨ ਨੂੰ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਭਾਵ । ੭੮.੩, ੨੫੫.੧, ੩੫੩.੨, ੩੫੬.੨, ੪੩੯.੨, ੪੮੨.੨, ੫੬੯.੩, ੬੦੯.੨, ੬੩੭.੪

ਸੰਜਮਾਦਿ—ਸੰਕੋਚ ਆਦਿਕ, ਦੇਖੋ 'ਸੰਜਮ' । ੧੯੨.੨

ਸਜਮੁ—ਸੰਕੋਚ, ਦੇਖੋ 'ਸੰਜਮ' । ੧੭੯.੨, ੨੧੫.੧, ੩੫੪.੧, ੫੩੫.੨

ਸਜਲ—(ਸੰ. सजल) ਜਲ ਸਹਿਤ, ਜਲਯੁਕਤ । ੧੦੯.੨, ੪੪੬ ੩, ੪੭੧.੨

ਸਜਿ—(ਸੰ. सज्ज) ਸੰਵਰਕੇ, ਗਹਿਣਿਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਅਾਲੰਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ । ੫੬੦.੧

ਸੰਜੁਕਤ—(ਸੰ. संयुक्त) ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ. ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਸੰਮਿਲਤ । ੨੮੯.੩

ਸੰਜੋਗ—(ਸੰ. संयोगः) 1. ਸੰਬੰਧ, ਰਿਸ਼ਤਾ, ਮਿਲਾਪ । ੪੧ ੧. ੧੧੩.੪, ੧੧੭.੩, ੧੬੪.੨, ੨੧੧.੧, ੨੪੩.੧, ੨੯੬.੨, ੨੯੯.੧, ੩੦੦.੧, ੩੩੩.੨, ੩੩੪.੧, ੩੪੫.੪, ੩੬੧.੨, ੪੨੭.੨. ੫੧੫.੧, ੫੫੦.੨, ੫੬੮.੨, ੬੧੦.੪, ੬੨੬.੪

2. ਮਿਲਾਪ/ਮੇਲ ਕਰਨਾ । ੭੯.੩, ੧੭੭.੧, ੨੩੭.੩, ੨੯੧.੪, ੪੮੦.੨, ੫੦੯.੧, ੫੬੮.੨, ੫੬੯ ੧, ੬੨੭.੪, ੬੫੨.੪, ੬੫੩.੩, ੬੭੦.੪

ਸੰਜੋਗਨਿ)— (ਸੰ. संयोगिन्) ਸੰਯੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੇਲੀ । ੫੧੩.੨/੧੨੦.੩,
ਸੰਜੋਗੀ) ੧੩੪ ੪, ੨੬੭.੧

ਸੰਜੋਗੁ—ਮਿਲਾਪ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਜੋਗ' । ੧੬੩.੧

ਸੰਤ—(ਸੰ. सत्) ਜੋ ਪੂਰਨ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼, ਭਗਤ ਆਤਮਾ, ਸਾਧ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੨੫.੧, ੫੬.੪, ੭੬.੩, ੧੪੩.੪, ੧੫੯.੪, ੧੬੭.੪, ੧੭੭.੩, ੧੮੨.੨, ੨੨੬.੩, ੩੩੨.੪, ੪੦੦.੪, ੪੨੪.੪, ੪੪੮.੪, ੬੨੮.੪

ਸਤ—1. (ਸੰ. सत्य) ਸੱਚ, ਸੱਚਾ ਧਰਮ, ਸਤੋਗੁਣ । ੪੬.੨, ੨੪੬.੧, ੨੭੨.੧, ੨੮੭.੧, ੪੧੬.੪, ੬੨੩.੪

2. (ਸੰ. सप्तन्) 6 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਤੇ 8 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੬੭੩.੩

ਸਤਸੰਗ—(ਸੰ. सत + सङ्ग) ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ, ਅੱਛਾ ਸਾਥ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕਤਰਤਾ । ੯੧.੩

ਸੰਤਤ)— (ਸੰ. सन्तति) ਔਲਾਦ, ਸੰਤਾਨ । ੪੪੩.੧, ੪੪੫.੧/੨੨੮.੩, ੪੧੫.੨^{2},
ਸੰਤਤਿ) ੪੬੫.੩

ਸੰਤਨ—ਸੰਤਾਂ ਦੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਤ' । ੩੩੨.੪, ੩੨੯ ੪

ਸਤਪਤ—(ਸੰ. स + तप्त) ਗਰਮ । ੨੫੬ ੨

ਸਤਵੰਤ—ਸਤ ਵਾਲਾ, ਸੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੭੭.੧

ਸੰਤਾਨ—(ਸੰ. सन्तान) ਔਲਾਦ, ਬਾਲ-ਬੱਚੇ । ੪੪੩.੨, ੪੬੩.੩, ੫੧੯.੧

ਸਤਿ—ਸੱਚ, ਸੱਚਾ ਧਰਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਤ' । ੧੨.੪, ੨੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੫.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪^{2}, ੨੬.੧, ੨. ੩. ੪, ੨੭.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੪, ੮੭.੨^{2}, ੯੮.੪, ੧੩੮.੧^{2}, ੧੩੯.੧, ੨^{2}, ੧੫੦.੧^{2}, ੧੫੧.੧^{3}; ੨^{4}, ੧੫੭.੩, ੧੮੯.੪, ੧੯੦ ੪, ੨੧੫.੧, ੨੨੬.੧, ੨^{2}, ੩, ੨੨੭.੧, ੨੪੨.੪, ੨੭੬.੪, ੨੮੨.੪^{2}, ੩੩੩.੧^{2}, ੩੪੩.੨, ੩, ੪, ੪੬੮.੨

ਸਤਿਗੁਰ—ਸੱਚ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਤਗੁਰ' । ੧ ੧, ੩, ੫, ੧੦, ੨.੨, ੪, ੫, ੪.੨, ੫, ੧੨.੪, ੧੬.੧, ੨੩.੪, ੭੧.੪, ੭੩.੪, ੮੧.੧, ੮੨.੧, ੮੩.੧, ੮੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੮.੪, ੧੦੪ ੪, ੧੦੬.੪, ੧੧੧.੧, ੨, ੪, ੧੨੫.੧, ੧੩੮.੧^{2}, ੧੩੯.੧^{2}, ੧੫੦.੧^{2}, ੧੫੧.੧^{2}, ੪, ੧੭੮.੧, ੧੮੦.੧, ੧੮੧.੩, ੧੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੪.੪, ੧੮੯.੪, ੧੯੦.੪, ੧੯੫.੪, ੨੨੬.੪, ੨੩੧.੪,

੨੩੫.੨, ੨੪੨.੪², ੨੬੧.੩, ੨੬੬.੨, ੨੭੬.੪, ੩੦੧.੪, ੩੧੨.੪, ੩੪੧.੪, ੩੪੩.੧², ੨, ੩੫੬.੪, ੩੫੮.੪, ੩੫੯.੪, ੩੬੫.੪, ੩੭੦.੪, ੩੯੪.੪, ੩੯੬.੪, ੪੦੬.੩, ੪੧੫.੪, ੪੨੬.੪, ੪੨੯.੧. ੪੪੪.੪, ੪੪੬.੪, ੪੫੪.੪, ੪੫੬.੪, ੪੫੯.੪, ੪੬੧.੪, ੪੬੨.੪, ੪੭੪.੪, ੪੭੫.੪, ੪੮੦.੪, ੪੮੧.੩, ੪੮੬.੨, ੪੮੯.੩, ੪੯੬.੪, ੫੧੦.੪, ੫੬੧.੪, ੫੮੩.੪, ੬੦੮.੪², ੬੧੩.੪, ੬੩੩.੪, ੬੩੪.੪, ੬੪੩.੪, ੬੪੪.੪

ਸਤਿਨਾਮ)— (ਸੰ. सत्य+नामन्) ਸੱਚਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪੀ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ । ੧੨.੪,
ਸਤਿਨਾਮੁ) ੧੩.੪, ੯੮.੪ ੧੦੬.੪, ੧੫੧.੪, ੨੨੬.੪, ੨੪੨.੪, ੫੫੧.੪/ ੩੪੩.੧

ਸਤਿਰੂਪ—(ਸਤਿ+ਰੂਪ) ਸਤ ਸਰੂਪ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੧੦੬.੪. ੧੫੧.੪, ੨੨੬.੧, ੪, ੨੪੨.੪, ੩੪੩.੧, ੫੫੧.੪

ਸਤੀ—(ਸੰ. सती) 1. ਪਤੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਨਾਲ ਸੜਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ । ੭੦.੧
2. ਸੱਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ । ੪੬੦.੨
3. (ਸੰ. शत्) ਸਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਧਰਮਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼ । ੫੨੬.੪

ਸੰਤੋਖ—(ਸੰ. सन्तोषः) ਸਬਰ, ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ । ੪੬.੨, ੧੭੭.੨, ੧੯੮.੪, ੨੧੫.੩, ੨੪੬.੧, ੨੫੬.੩, ੨੮੭.੧, ੪੧੬.੪, ੬੨੩.੪

ਸੰਤੋਖੀ—(ਸੰ. सन्तोषिन) ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਬਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਸਾਬਰ । ੫੨੬.੪

ਸਤ੍ਰ—(ਸੰ. शत्रु) ਦੁਸ਼ਮਣ, ਵੈਰੀ । ੧੩੫.੧, ੪੨੬.੪, ੬੨੫.੩, ੬੩੪.੪

ਸਤ੍ਰਤਾ)— (ਸੰ. शत्रुता) ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਵੈਰ । ੮੨.੧, ੧੭੩.੨, ੧੭੭.੪, ੩੯੩.੧/
ਸਤ੍ਰਤਾਉ) ੯੦.੩

ਸਤ੍ਰ)— ਦੁਸ਼ਮਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਤ੍ਰ' ੧੦੪.੨/੫੭੭.੧
ਸਤ੍ਰ)

ਸਥਨ—(ਸੰ. स्तन) ਥਣ, ਮਾਦਾ ਪਸ਼ੂਆ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੪੭੭.੩

ਸਥੰਭਨ—(ਸੰ.स्तम्भन) ਸਥਿਰ ਹੋਣਾ । ੩੬੫.੩

ਸਥਲ—(ਸੰ. स्थल) ਅਸਥਾਨ ਜਗ੍ਹਾ । ੩੧.੩, ੧੩੯.੪, ੨੫੧.੪ ੨੭੧.੨, ੨੯੧.੪

ਸਥਾਨ—(ਸੰ. स्थान) ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ । ੧੦.੧, ੫੫.੪, ੫੯.੧, ੧੨੬.੩, ੪੦੭.੪, ੪੪੯.੪

ਸਥੂਲ—(ਸੰ. स्थूल) ਵਿਸ਼ਾਲ, ਮੋਟਾ । ੯੮.੨, ੯੯.੪, ੧੫੩.੪, ੧੯੦.੩, ੨੨੭.੩, ੪੫੮.੩

ਸਦ—(ਸੰ. सदा) ਸਦਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ । ੩੧੪.੪, ੫੮੪.੪²

ਸੰਦਲ—(ਫ਼ਾ. ਸੰਦਲ) ਚੰਦਨ, ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਜਿਸ ਦੀ ਲਕੜੀ ਭਾਰੀ, ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੩੯੯.੨

ਸਦਾ—ਹਮੇਸ਼ਾਂ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਸਦ' । ੩੮੦.੨, ੪੫੬.੧

ਸਦੀਵ—(ਸੰ. सदा+एव) ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ, ਸਦਾ ਹੀ । ੨੫੪.੪

ਸੰਦੇਸ)— (ਸੰ. सन्देश) ਖਬਰ, ਸੁਨੇਹਾ । ੧੮੬.੧, ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੨, ੨੧੧.੧,
ਸੰਦੇਸੋ) ੬੨੦.੨, ੬੬੭.੪/੬੫੭.੧, ੬੭੦.੨

ਸੰਧ)— (ਸੰ. सन्धिः) ਮੇਲ, ਮਿਲਾਪ, ਸੰਜੋਗ । ੫.੮,੬.੧, ੧੫.੩, ੮੫.੪, ੪੮੮.੪/
ਸ੍ਰੰਧਿ) ੪.੭, ੫.੧, ੩, ੬.੩, ੧੧.੧, ੨੮.੧, ੨੯.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੪੭.੩, ੪੮.੪,

੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩.੨, ੬੧.੪, ੬੩.੧, ੨, ੬੭.੪, ੮੧.੩, ੮੪.੪, ੮੬.੪, ੧੦੩.੪, ੧੦੮.੪, ੧੨੦.੪, ੧੪੯.੩, ੧੫੨.੩, ੧੬੯.੩, ੧੭੬.੪, ੧੮੫.੩, ੧੮੬.੪, ੨੨੫.੧, ੨੨੬.੪, ੨੫੩.੪, ੨੭੫.੪, ੨੯੨.੪, ੩੦੫.੪

ਸੰਧਿਆ—(ਸੰ. सन्ध्या) ਸ਼ਾਮ, ਸੰਝ । ੧੮੪.੧

ਸਨ—(ਸੰ. शणम्) 1. ਪਟਸਨ, ਸਣੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ/ਰੱਸੇ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ। ੧੬੨.੪, ੨੯੮.੨, ੩੦੬ ੪

2. (ਸੰ. सङ्ग) ਨਾਲ, ਸਾਥ, ਸੰਗ । ੩੫੩.੪, ੫੪੮.੩

ਸਨਕਾਦਿ)— **ਸਨਕਾਦਿਕ)** ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨਕ ਆਦਿਕ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ । ੨੧.੨, ੩੦੨.੩, ੩੦੯.੪. ੩੪੧.੧, ੪੨੧.੪, ੫੪੩.੨, ੬੪੭.੨./੧੮੦.੨

ਸਨਬੰਧ)— **ਸਨਬੰਧਿ)** (ਸੰ. सम्बन्ध) ਮੇਲ, ਸੰਗਤਿ, ਰਿਸ਼ਤਾ । ੯੪.੩, ੧੨੯.੩. ੧੬੯.੩, ੧੭੬.੨, ੨੩੯.੨, ੩੬੧.੩, ੩੮੬.੪, ੪੦੩.੩, ੫੬੧.੧, ੬੨੦.੩ ੬੨੫.੧/੨੮੯.੨

ਸਨਮੁਖ—(ਸੰ. सम्मुख) ਸਾਹਮਣੇ, ਰੂਬਰੂ, ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਭਾਵ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਚਲੇ । ੩੬੨.੪, ੩੮੦.੨, ੩੯੪.੧, ੫੧੩.੪, ੪੧੦.੪, ੫੨੭.੧, ੬੧੧.੨, ੬੫੪.੪

ਸਨਾਹ)— **ਸਨਾਹਿ)** (ਸੰ. सन्नाह) ਸੰਜੋਅ, ਜਰਾ ਬਖਤਰ, ਕਵੱਚ, ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਧਾਰਣ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਪੜੇ । ੧੩੫.੧, ੨੯੮.੩, ੩੭੫.੨, ੩੯੧.੧, ੪੧੭.੨/੩੫੯.੪, ੬੧੭.੧

ਸਨਾਤ—ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਨਾਮਕ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ । ੫੫੪.੨

ਸਨਾਤਨ—(ਸੰ. सनातन) ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ, ਆਦਿ ਤੋਂ । ੧੮੧ ੧

ਸਨਾਮ—ਨਾਮਵਾਲੀ, ਨਾਂ ਰਹਿਤ । ੬੪੨.੩

ਸੰਨਿਆਸੀ—(ਸੰ. सन्यासिन) ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੰਨਿਆਸ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਵੈਰਾਗੀ, ਉਦਾਸੀ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਵਿਰੱਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਮਨੁੱਖ । ੧੬੮.੪, ੩੨੮.੩

ਸਨੀਚਰ—(ਸੰ. शनैश्चर) 1. ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਡਲ ਦਾ ਸਤਵਾਂ ਗ੍ਰਹਿ ਜੋ ਸੂਰਜ ਤੋਂ 88,33,00,000 ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ 29 ਸਾਲ ਤੇ 176 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪੦੭.੧

2. ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ, ਐਤਵਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ । ੪੮੪.੧

ਸਨੇਹ—(ਸੰ. सनेह) ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਮੁਹੱਬਤ । ੧੪.੪, ੧੧੭.੪, ੨੩੪ ੩, ੨੩੪.੧, ੨੪੦.੪, ੩੦੦.੩, ੩੧੮.੨, ੩੨੯.੪, ੪੨੯.੩, ੪੪੦.੪, ੪੪੨.੧, ੪੪੩.੧. ੪੪੯.੧, ੪੫੦.੪, ੪੬੩.੨, ੫੫੦.੪, ੫੬੫.੪, ੫੬੬.੧, ੬੧੬.੧

ਸਨੇਹੁ—ਪ੍ਰੇਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਨੇਹ' । ੩੮੩.੧, ੫੨੦ ੩

ਸੰਪਟ—(ਸੰ. सम्पुट:) ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਚੀਜ਼, ਕੁੱਜਾ, ਡੱਬਾ । ੪੩ ੪, ੯੨.੧, ੧੭੧.੪, ੨੧੭.੩, ੨੨੨.੧, ੨੫੭.੩, ੨੫੮.੪, ੨੬੬.੨. ੨੬੭.੩, ੨੭੦.੧, ੩੧੮.੨, ੩੨੦.੨, ੩੩੫.੧, ੩੩੬.੨, ੩੩੭.੩, ੩੪੮.੩, ੪੨੯ ੩, ੪੩੧.੩, ੪੩੩.੩, ੫੩੨.੧, ੫੬੮.੩, ੫੮੭.੪, ੫੮੯.੧, ੫੯੦.੩,

ਸੰਪਤ—(ਸੰ. सम्पद्) ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਸੰਪਤੀ । ੪੦੯.੨

ਸਪਤ—(ਸੰ. सप्तक) ਛੇ ਤੇ ਅੱਠ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ। ੩੧.੨

ਸਪਤਸਰ ਸੱਤ ਸਰੋਵਰ। ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੱਤ ਸਰੋਵਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਚਿੱਤ, ਅਹੰਕਾਰ, ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ : ਜਾਗ੍ਰਿਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਸ਼ਪਤੀ, ਅਥਵਾ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਤੇ ਛੇਵਾਂ ਮਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਵੀ ਸਤ ਸਰੋਵਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ੩੩੩.੪

ਸੰਪਤਿ—ਦੌਲਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਪਤ'। ੯੦.੨, ੫੨੬.੩

ਸਪਤ੍ਰ—(ਸੰ. पत्रम्) ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਪੱਤਰ ਸਹਿਤ, ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ, ਪੱਤਿਆਂ ਸਮੇਤ। ੪੯੭ ੧

ਸੰਪਦਾ - ਦੌਲਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਪਤ'। ੨੪੨.੩^2, ੩੪੫.੩

ਸਪਰਸ)— (ਸੰ. स्पर्श) ਛੋਹ, ਛੋਤ। ੧੦੪.੩, ੧੮੫.੪, ੧੯੮.੩/੫੪੭.੨
ਸਪਰਸੁ)

ਸਪਰੰਪਰ –(ਸੰ. परम्परा) ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ। ੨.੭

ਸਪੂਤੀ -ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੨੦.੩, ੧੯੧ ੩, ੪੭੬.੩, ੫੧੯.੧

ਸਪੂਤੁ –(ਸੰ. सपुत) ਯੋਗ/ਅੱਛਾ ਪੁੱਤਰ। ੧੧੮.੨

ਸਪੂਰਨ—(ਸੰ. सम्पूर्ण) ਪਰਿਪੂਰਣ, ਮੁਕੰਮਲ, ਸੰਪੰਨ। ੨੭੬.੩

ਸੰਪੈ—ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੰਪਤ'। ੩੫੯.੩, ੩੯੨ ੨

ਸਪ੍ਰੇਮ—(ਸੰ. प्रेमन) ਪ੍ਰੀਤ/ਪਿਆਰ ਨਾਲ/ਸਹਿਤ। ੩੭੮.੧

ਸਫਲ)— (ਸੰ. सफल) ਕਾਮਯਾਬ। ੧੩ ੪, ੧੭.੧, ੧੪.੩, ੨੭.੧, ੪੬.੪, ੫੯ ੪,
ਸਫਲੁ) ੭੪.੪, ੮੨.੩, ੯੧.੧^2, ੨^2, ੩^2, ੯੧.੪, ੧੦੯.੩, ੧੨੬.੪, ੨੧੨.੪, ੨੩੮.੨, ੨੪੩ ੪, ੩੦੬.੨, ੩੦੮.੧, ੨, ੩੨੬.੧, ੩੩੪.੩, ੩੬੬.੧, ੩੯੪ ੨, ੪੨੬ ੩, ੪੫੬.੧, ੪੬੫.੧, ੪੯੭.੧, ੪੯੯.੧^2, ੨^2, ੩^2, ੪, ੫੧੯.੨, ੫੨੫.੩, ੫੬੪.੨, ੫੯੨ ੪, ੬੦੩ ੧, ੬੫੧.੨, ੬੫੨.੧/੫੫੩.੧

ਸਬ)— (ਸੰ. सर्व) ਸਾਰੇ, ਕੁਲ, ਤਮਾਮ, ਪੂਰੇ। ੪੬.੪, ੧੩੪.੩, ੩੭੧.੨,
ਸਬਹੀ) ੫੦੪.੪, ੫੦੯.੧, ੫੫੩ ੪. ੬੦੩.੧, ੬੧੩.੪/੩੯੨.੧/੩੯੯.੪,
ਸਬਹੁ) ੪੧੪.੪

ਸਬਦ—(ਸੰ. शब्द:) 1. ਸਾਰਥਕ ਧੁਨੀ/ਆਵਾਜ਼। ੬.੫, ੮.੬, ੬੫.੩. ੯੨.੩, ੯੯.੨, ੧੫੩.੧, ੧੭੨.੩, ੧੮੫.੨, ੨੦੫.੪, ੨੨੬.੨, ੨੬੩.੨, ੨੭੫.੩, ੨੭੭.੨, ੨੭੯.੨, ੨੮੯ ੩, ੩੦੧.੨, ੩੧੪.੧^2, ੨^2, ੩, ੩੨੫.੨, ੫੬੭.੧, ੫੯੬.੩, ੬੦੬.੩, ੬੫੭.੪

2. ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਕ ਜਾਂ ਬਾਣੀ। ੩੫.੨, ੩੬.੩, ੪੩.੨, ੫੫.੩, ੫੮.੨, ੭੩.੨, ੮੧.੧, ੨, ੯੧.੩, ੧੦੯.੪, ੧੧੫.੩, ੧੧੬.੨, ੧੩੫.੧, ੧੩੮.੨, ੧੪੪.੨, ੧੪੫.੧, ੧੪੬.੪, ੧੫੧ ੩, ੧੫੨.੧, ੧੯੯.੧, ੨੧੪.੨, ੨੧੬.੨, ੨੫੬.੨, ੨੬੩.੩, ੨੬੫.੪, ੨੬੮.੨, ੨੭੮.੧, ੨੮੧ ੪, ੨੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੮੪.੩, ੩੦੪.੪, ੩੨੨.੨, ੩੨੭.੨, ੩੨੮.੧, ੩੬੦.੪, ੪੩੦.੪, ੪੪੦.੪, ੪੯੯.੨, ੫੦੦ ੪, ੫੫੧.੨, ੫੫੯.੪, ੫੬੦.੪, ੫੬੫.੪, ੫੬੬.੪, ੫੬੯.੪, ੫੭੦.੪, ੫੮੯.੪, ੫੯੦.੪, ੬੧੧.੪, ੬੧੩.੨, ੬੧੭.੪, ੬੨੮.੨, ੬੭੩.੩

3. ਪਰਮਾਤਮਾ (ਭਾਵ ਅਰਥ)। ੧੫੩.੧, ੫੩੪.੪^2, ੬੦੮.੪

4. ਬੋਲਣ ਸ਼ਕਤੀ। ੨੦੦.੩, ੩੧੭.੧

5. ਬਚਨ, ਬੋਲ। ੨੫੬.੧, ੨, ੩, ੪

6. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। ੨੭੦.੩, ੨੯੧.੩, ੩੦੧.੨

ਸਬਦ ਅਨਹਦ)— ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ
ਸਬਦ ਅਨਾਹਦ) 'ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ'। ੨੧੪.੨/੨੬੭.੩, ੩੪੩.੨

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ —ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਈ ਬੁੱਧੀ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਬਿਰਤੀ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ। ੫.੬, ੧੩.੨, ੧੮.੨, ੨੨.੨, ੨੩.੧, ੨੮.੧; ੨੯.੧, ੩੩.੨, ੩੪.੨, ੩੯.੪, ੪੦.੪, ੪੧.੪, ੫੦.੨, ੫੩.੨, ੩, ੫੭.੩, ੬੦.੩, ੬੧.੧, ੪, ੬੨.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪^{2}, ੬੩.੨, ੬੭.੩, ੭੬.੧, ੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੫.੨, ੮੯.੩, ੯੪.੩, ੯੭.੩, ੯੯.੩, ੧੦੫.੩, ੧੦੬.੧, ੧੦੭.੧, ੧੦੮.੧, ੧੧੭.੪, ੧੨੫.੩; ੧੨੬.੨, ੧੩੭.੧, ੧੪੭.੧, ੨, ੩, ੪^{2}, ੧੫੧.੨, ੧੬੯.੧, ੧੭੫.੨, ੧੮੯.੨, ੧੯੦.੧, ੧੯੪.੩, ੧੯੫.੨, ੧੯੯.੪, ੨੦੦.੧, ੪, ੨੦੧.੧, ੨੦੨.੧, ੨੦੮.੨, ੨੧੫.੩, ੨੨੦.੨, ੨੨੫.੧, ੨੩੪.੨, ੨੪੩.੨, ੨੫੦.੪, ੨੫੧.੧, ੨੫੨.੨, ੨੫੪.੧, ੩, ੨੫੭.੧, ੨੫੯.੩, ੨੬੦.੨, ੨੬੧.੨, ੨੬੯.੨, ੨੭੬.੨, ੨੭੯.੨, ੨੮੦.੧, ੨੮੨.੩, ੨੮੪.੪, ੨੮੯.੪, ੨੯੧.੧. ੨੯੩.੨, ੩੦੧.੨, ੩੦੯.੨, ੩੧੫.੧^{2}, ੩੨੭.੩, ੩੩੪.੪, ੩੪੧.੪, ੩੫੨.੪, ੩੮੦.੪, ੪੫੭.੪, ੪੯੪.੪, ੫੫੦.੩, ੪, ੫੫੧.੨

ਸਬਦਬੇਧੀ —(ਸੰ. शब्दवेधिन) 1. ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਕੇ ਅਥਵਾ ਦਿਸ਼ਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਖੇ ਬਿਨਾ ਤੀਰ ਨਾਲ ਵਿਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ। ੫੫੦.੩

2. ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਵਿਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਭਾਵ ਅਰਥ)। ੩੬.੩

3. ਸ਼ਬਦ ਉਤੇ ਮੁਗਧ ਹੋਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗਣ ਵਾਲਾ (ਭਾਵ ਹਿਰਨ)।

ਸਬਦਾਰਥ—(ਸੰ. शब्दार्थ) ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ। ੧੧੫.੩

ਸਬਦਿ—1. ਸਾਰਥਕ ਧੁਨੀ, ਆਵਾਜ਼, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (1)। ੬੬੧.੩

2. ਬਚਨ ਬੋਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (5)। ੨੫੬.੧

3. ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਕ ਜਾਂ ਬਾਣੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (2)। ੬੦੭.੪

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ—ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਈ ਬੁੱਧੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ'। ੨੦੮.੨, ੩੫੨.੪

ਸਬਦੁ— 1. ਬੋਲਣ ਸ਼ਕਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (4)। ੩੫੨.੨

2. ਬਚਨ ਬੋਲ, ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (5)। ੪੭੪.੩

3. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ' (6)। ੫੩੧.੪

4. ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਕ ਜਾਂ ਬਾਣੀ। ੧੫੧.੧, ੧੮੩.੩, ੩੬੧.੪, ੪੨੦.੧, ੪੫੩.੨, ੫੦੦.੩, ੫੧੫.੪, ੫੮੮.੪, ੬੨੦.੩

ਸਬਦੁਸੁਰਤਿ—ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਬਿਰਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ, 'ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ'। ੩੯.੪, ੪੫.੨, ੧੮੩.੩, ੪੪੮ ੩, ੫੨੯.੩

ਸਬਨ)—ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬ'। ੩੬੨.੧/੧੨੦.੧
ਸਬਨੁ)

ਸਬਲ—(ਸੰ. बल) ਬਲਵਾਨ, ਬਲ ਵਾਲਾ, ਤਾਕਤਵਰ। ੧੯੨.੩, ੪੦੪.੨

ਸੰਬਾਦ—(ਸੰ. संवाद:) ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਗਲਬਾਤ, ਚਰਚਾ। ੪੪੯.੨, ੪੮੨.੩

ਸਬਾਰ—(ਸੰ. वारि) ਪਾਣੀ ਨਾਲ, ਜਲ ਨਾਲ। ੫੯੮.੨

ਸਬੈ)— ਸਭ ਹੀ, ਸਾਰੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸਬ'। ੧੨੦.੩, ੪, ੨੦੯.੩,
ਸਭ) ੩੦੪.੪, ੩੧੦.੧, ੩੧੬.੨, ੩੧੯.੪, ੩੨੧.੨, ੩੬੨.੧, ੪੧੭.੨,
ਸਭਨ) ੪੧੮.੧, ੪੩੫.੪, ੫੯੪.੪/੨.੫, ੧੯.੪, ੨੧੦.੧, ੩੯੮.੨, ੪੮੮.੨, ੫੪੧.੨, ੫੫੨.੨, ੩, ੫੫੭.੩, ੫੬੩.੨, ੫੬੮.੪, ੫੭੯.੪, ੫੯੧.੪, ੬੩੧.੧, ੬੩੨.੧, ੪/੫੬੯ ੨

ਸਭਾ–(ਸੰ. सभा) ਇਕੱਠ, ਇਕੱਤਰਤਾ, ਮਜਲਸ। ੪੬.੩, ੧੧੨.੪, ੧੬੩.੨, ੧੬੪.੨, ੨੩੭ ੪, ੨੬੪.੩, ੩੨੪.੩, ੩੮੬.੧, ੪੦੦.੪, ੪੩੫.੧, ੪੯੧.੪, ੫੧੭.੨, ੫੩੦.੨, ੫੩੯.੨

ਸਭਾਖਈ—(ਸੰ. भाष्) ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੧੫੫.੨

ਸਭਿ—ਸਾਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਬ'। ੨੬੧.੩, ੫੮੧.੩

ਸਭੀਤ—(ਸੰ. भीत) ਡਰ ਸਹਿਤ, ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੫੮.੩

ਸੰਭੂਤ—(ਸੰ. सम्भूतिः) ਜਨਮ, ਪੈਦਾਇਸ਼। ੨੨੮.੩

ਸਭੈ—ਸਾਰੇ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਸਬ'। ੪੦੫.੩, ੫੫੨.੩, ੫੫੩.੩, ੫੮੩.੩

ਸਮ)— (ਸੰ. सम) ਇਕੋ ਜਿਹਾ, ਬਰਾਬਰ, ਤੁਲ, ਸਮਾਨ, ਸਦ੍ਰਿਸ਼। ੨੨.੨, ੨੯.੩,
ਸਮਸਰ) ੬੨ ੨, ੮੦.੨, ੯੦.੨, ੧੦੪.੧, ੧੦੭.੪, ੧੩੭ ੨, ੨੧੪.੧, ੩੪੩.੩,
ਸਮਸਰਿ) ੩੯੧.੨, ੪੫੮.੧, ੪੫੯.੩, ੫੯੩.੩[2], ੫੯੭.੪, ੬੪੨.੧, ੬੫੧.੨,੪ ੬੫੪.੨, ੬੫੬.੨, ੬੬੨.੨/੪੯੨.੪, ੫੮੩.੧. ੫੯੭.੧, ੬੪੬.੧/੧੦.੩, ੧੦੪.੧, ੨, ੪, ੧੦੭.੩, ੧੬੨.੧, ੧੭੦.੧, ੧੭੩.੪, ੨੧੬.੪, ੨੫੬.੧, ੨੬੪.੧, ੨੮੫.੨, ੪, ੩੨੨.੪, ੩੬੨.੨, ੪੦੯.੨, ੪੬੨.੧

ਸਮਗ੍ਰੀ—(ਸੰ. सामग्री) ਪਦਾਰਥ, ਵਸਤੂਆਂ, ਸਾਮਾਨ। ੩੪੫.੩, ੩੫੦.੧, ੩੬੩.੩, ੪੫੪.੩

ਸਮਝ—ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਤਜ਼ਰਬੇ ਨਾਲ ਬਣੀ ਸੂਝ, ਅਕਲ। ੪੩੦.੪, ੫੯੩.੨, ੬੫੯.੪

ਸਮਝਾਇ—ਬੋਧ ਕਰਾਉਣਾ, ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ। ੬੫੭.੧

ਸਮਝਾਇਓ—ਬੋਧ ਕਰਾਇਆ। ੩੦.੪

ਸਮਝਾਇਕੈ- ਬੋਧ ਕਰਾਕੇ। ੩੭੮.੪, ੪੧੮.੪, ੪੨੬.੪

ਸਮਝਾਈਐ—ਬੋਧ ਕਰਾਉਣਾ। ੫੪੧.੪

ਸਮਝਾਦੇ—ਬੋਧ ਕਰਾਵੇ। ੨੧੪.੨, ੨੭੫.੩

ਸਮਝਾਵਈ)— ਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੪੭੪.੨/੩੪੦.੩, ੩੯੭.੨, ੬੨੦.੩
ਸਮਝਾਵਹੀ)

ਸਮਝਾਵਤ—ਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੩੫੬.੪

ਸਮਝਾਵੈ—ਸਮਝਾਇਆ। ੫੩੪ ੪, ੬੦੮.੪

ਸਮਝਿ—ਬੁੱਧ, ਅਕਲ। ੨੦੦.੪, ੨੭੫.੩, ੩੯੮.੨

ਸਮਝੈ—ਵਿਚਾਰ ਕੇ। ੨੨੩.੨, ੪੭੪.੨, ੪੯੮.੩, ੫੭੭.੩

ਸਮਤ)— (ਸੰ. समता) ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਬਰਾਬਰੀ, ਸਮਾਨਤਾ। ੯੦.੧,
ਸਮਤਾ) ੩੭੨.੩, ੪੬੫.੩, ੫੫੮.੨[2], ੬੪੪.੪/੪੯੨.੩

ਸਮਤੁਲ)— (ਸੰ. सम+तुल) ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ੧੭੦.੨/੧੦੪.੨
ਸਮਤੁਲਿ)

ਸਮਥ—(ਸੰ. समर्थ) ਸਮਰੱਥ, ਯੋਗ। ੬੨੫.੧

ਸਮਦਰਸ)— (ਸੰ. समदर्शिन) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ।
ਸਮਦਰਸਿ) ੩੩.੧, ੨੫੨.੧, ੨੬੦.੨, ੨੬੧.੨, ੩੨੭.੧/੨੫੯.੨/੧੩੮.੨,
ਸਮਦਰਸੀ) ੩੭੦.੪, ੩੯੩.੪, ੪੫੮.੧

ਸਮਰਥ—ਬਲਵਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਥ'। ੪੬੪.੪, ੫੫੨.੪, ੫੮੩.੪

ਸਮਰੂਪ—(ਸੰ. सम + रूपम्) ਇਕੋ ਜਿਹੇ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ। ੩੪੦.੪

ਸਮਾਇ—(ਸੰ. सम्) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਣਾ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਣਾ, ਅਭੇਦ ਹੋਣਾ। ੬.੬, ੧੮.੪, ੭੫.੧, ੪੩੮.੪, ੫੯੦.੩

ਸਮਾਇਓ— ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਗਿਆ। ੨੫੭.੩

ਸਮਾਇਕੈ—ਇਕਮਿਕ ਹੋਕੇ। ੩੩੪.੩, ੩੭੨.੩

ਸਮਾਇਧੋ— ਇਕਮਿਕ ਹੋਏਗੀ। ੫੯੩.੪

ਸਮਾਈ—ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੮.੪, ੫੦.੪, ੩੭੨.੪, ੫੯੭.੪

ਸੰਮਾਈਐ)— ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਈਏ। ੨੨੨.੧/੨੫੩.੪, ੩੮੯.੪, ੪੩੯.੩, ੫੪੧.੧,
ਸਮਾਈਐ) ੫੪੨.੪, ੬੨੮.੩

ਸਮਾਏ—ਇਕਮਿਕ ਹੋਣਾ। ੧੬.੪, ੨੮.੨, ੫੨.੧, ੭੭.੪, ੭੮.੪, ੮੪ ੧, ੧੧੦.੨, ੧੩੫.੪, ੨੦੫.੩, ੩੨੦.੨, ੩੩੫.੧, ੪੩੨.੪

ਸਮਾਗਮ)— (ਸੰ. समागम्) ਸਾਥ, ਸੰਗਤ, ਮੇਲ। ੬੭ ੪, ੨੦੩.੨, ੬੪੬.੩/੩੧੦.੪
ਸਮਾਗਮੁ)

ਸਮਾਤ)— ਸਮਾ ਜਾਣਾ, ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ। ੬੬.੨, ੧੭੪.੨, ੩੧੧.੩,
ਸਮਾਤਿ) ੩੭੪.੪, ੪੦੫.੨, ੪੩੩.੩, ੫੮੭.੪, ੫੮੯.੧, ੬੧੭.੨, ੬੩੨.੧/੪੧੦.੨

ਸਮਾਤੇ – ਸਮਾਏ। ੬੭੦.੩

ਸਮਾਧ—(ਸੰ. समाधि) ਬ੍ਰਹਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਉਣਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਣਾ। ੨.੭, ੩੧.੪, ੪੩.੪, ੪੭.੨, ੬੫.੩, ੬੮.੧, ੭੭.੪, ੮੦.੩, ੯੦.੪, ੯੨.੧, ੧੨੫.੧, ੧੨੬.੧, ੧੨੭.੩, ੧੨੮.੨, ੩, ੪, ੧੭੨.੧, ੧੭੮.੩, ੨੨੨.੩, ੨੫੫.੩, ੨੬੬.੩, ੨੬੮.੪, ੨੭੧.੩, ੨੯੪.੪, ੩੨੭.੪, ੩੩੬.੪, ੩੯੬.੪, ੪੨੭.੨, ੪੯੮.੩, ੫੫੪.੨

ਸਮਾਨ)— (ਸੰ. समान) ਤੁਲ, ਬਰਾਬਰ, ਵਰਗਾ, ਜਿਹਾ। ੬੩.੪, ੪੬੦.੪,
ਸਮਾਨਿ) ੪੭੨.੩, ੪੯੨.੩, ੪੯੭.੨, ੫੩੭.੩, ੫੭੪.੩, ੫੮੩.੩, ੫੯੬.੪, ੫੯੭.੨, ੬੨੯.੧, ੬੪੨.੩, ੬੫੬.੧/੧੦.੧, ੧੦੪.੩, ੧੦੭.੩, ੧੫੭.੧, ੧੭੦.੧, ੧੭੧.੪, ੧੮੫ ੨, ੩੮੩.੪, ੪੫੧.੩, ੫੪੭.੧ ,੬੫੧.੧

ਸਮਾਨੀ—ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੋਈ ਹੋਈ, ਅਭੇਦ ਹੋਈ ਹੋਈ। ੧੯੬.੨, ੬੬੯.੧

ਸਮਾਨੀਐ)— ਰਚਣਾ ਮਿਚਣਾ, ਸਮਾਈ ਹੋਣਾ। ੩੯.੨, ੧੦੪.੩, ੩੬੧.੩. ੩੭੫.੩/
ਸਮਾਨੇ) ੯੨.੧, ੨੭੦ ੧, ੨੯੩.੧, ੪੨੩.੨, ੪੨੯.੩, ੪੩੧.੩

ਸਮਾਰ—(ਸੰ. स्मारणम्) ਸਮਰਣ, ਯਾਦਾਸ਼ਤ, ਯਾਦ ਕਰਨਾ। ੪੪੪.੧, ੫੦੩.੩, ੬੦੪.੨

ਸਮਾਰਹੀ—ਯਾਦ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਾਰ'। ੬੧੧.੨

ਸਮਾਰਤ—ਸੰਭਾਲਣਾ ੩੦੮.੨

ਸੰਮਾਰਿ)— ਸੰਭਾਲਣਾ । ੩੦੮.੨/੩੮੧.੧, ੪੩੪.੩. ੬੬੬.੨
ਸਮਾਰਿ)
ਸੰਮਾਰੀਐ)— ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ । ੩੭੭.੨/੩੯੯.੩
ਸਮਾਰੀਐ)
ਸਮਾਵਈ)—ਇਕਮਿਕ ਹੋਣਾ । ਦੇਖੋ 'ਸਮਾਇ' । ੧੦.੪, ੭੫.੪, ੧੦੩.੩, ੧੩੪.੨,
ਸਮਾਵਹੀ) ੧੯੫.੨, ੨੫੮.੪, ੨੭੦.੧, ੪੨੯.੨, ੪੮੧.੨, ੫੦੫.੨, ੫੫੦.੧/੨੧੮.੨, ੨੭੪.੨, ੫੬੭.੪, ੬੬੫.੩
ਸਮਾਵੈ—ਅਭੇਦ ਹੋਏ । ੪.੬
ਸੰਮਿਤਾ—ਬਰਾਬਰ, ਇਕ ਸਮਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਤ' । ੩੧੯.੩
ਸਮੀਪ—(ਸੰ. समीप) ਨਜ਼ਦੀਕ, ਪਾਸ, ਨੇੜੇ, ਨਿਕਟ । ੭੯.੧, ੨, ੧੯੧.੪, ੨੩੬.੩, ੩੦੮.੪, ੪੧੭.੩, ੪੬੫.੨, ੪੯੬.੩, ੫੦੭.੧, ੫੬੫.੪, ੬੩੯.੧, ੬੬੨.੩
ਸਮੀਰ—(ਸੰ. समीर) ਹਵਾ, ਵਾਯੂ, ਪੌਣ । ੫੯੯.੨
ਸਮੁਦ)— (ਸੰ. समुद्रः) ਸਾਗਰ । ੭੫.੩/੬੩.੪, ੨੨੪.੨, ੨੯੦.੨, ੩੫੪.੩,
ਸਮੁੰਦ੍) ੩੬੧.੨, ੩੬੨.੩, ੩੭੨.੩, ੩੭੬.੧, ੪੬੫.੩, ੪੬੬.੨, ੪੯੨.੪,
ਸਮੁਦ੍) ੫੦੯.੩, ੫੪੬.੧, ੫੬੪.੩, ੫੯੫.੧, ੬੨੦.੪/੮੩.੪
ਸਮੁੰਦ੍ਹਿ—ਸਮੁੰਦ੍ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸਮੁਦ' । ੫੧੦.੨
ਸਮੂਹ—(ਸੰ. समूह) ਸਾਰੇ, ਕੁਲ, ਸਭੇ । ੨੪੬.੪, ੩੪੧.੩, ੪੩੦.੩, ੪੮੧.੩. ੬੦੬.੩, ੬੪੬.੩
ਸਮੇਹ—(ਪ੍ਰਾ. स+मेह) ਬਰਖਾ ਸਮੇਂ । ੪੬੦.੧
ਸਮੇਕ—(ਸਮ+ਏਕ) ਇਕ ਸਮਾਨ. ਇਕੋ ਜਿਹੇ । ੩੪੨.੩
ਸਮੇਤ—(ਸੰ. समेत) ਨਾਲ, ਸਹਿਤ । ੬੩੮.੩
ਸਮੇਰ—(ਸੰ. सुमेरू) ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਨੇ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਇਕ ਪਰਬਤ ਜੋ ਇਲਾਵ੍ਰਿਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਚ ਪਰਬਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੪੫.੩
ਸਮੇਵ—(ਸੰ. सम्) ਸੰਮਲਿਤ, ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ । ੬੫੩.੨
ਸਮੈ—(ਸੰ. समय) ਮੌਕਾ, ਅਵਸਰ, ਵੇਲਾ । ੪੧.੧, ੧੦੯.੩, ੧੧੮.੩, ੧੮੪.੧, ੨੧੧.੩, ੨੫੪.੩, ੨੯੯.੩. ੩੦੨.੨, ੩੧੧.੧, ੨, ੩, ੩੪੩.੩, ੩੬੧.੧, ੩੬੨.੧, ੩੮੨.੧, ੩੮੪.੨, ੩੯੫.੩, ੪੧੪.੩, ੪੩੩.੧, ੪੪੦.੨, ੪੫੨.੧, ੪੫੬.੧, ੪੮੬.੩, ੪੮੭.੩, ੪, ੪੯੫.੨, ੪੯੭.੧², ੩², ੫੦੦.੧, ੫੦੧.੩, ੫੦੯.੧, ੫੨੫.੩, ੫੪੮.੧, ੫੬੭.੨, ੫੬੯.੨, ੫੭੭.੧, ੬੦੫.੨, ੬੧੧.੩, ੬੧੩.੧, ੬੧੭.੧, ੬੩੫.੩, ੬੪੩.੨, ੬੬੩.੧, ੬੬੫.੨, ੬੭੦.੩
ਸਮੋ—ਮੌਕਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਮੈ' ੬੫੯.੩
ਸਮੋਈਐ)— ਮਿਲਾਈਐ, ਅਭੇਦ ਕਰੀਏ, ਇਕਮਿਕ ਕਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਾਇ' ।
ਸਮੋਕੀਐ) ੪੯੯.੪/੬੪੦.੪
ਸਮੋਧ—(ਸੰ. सम्बोध) ਦੱਸਣਾ, ਸਮਝਾਉਣਾ, ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਣਾ । ੪੫੭.੩
ਸਮ੍ਹਾਰ)— ਸੰਭਾਲਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਾਰ' (2) । ੬੪੫.੨/੫੭੭.੨
ਸਮ੍ਹਾਰੇ)
ਸੰਮ੍ਰਥ—ਬਲਵਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਸਮਥ' । ੫੬੯.੩
ਸਯਾਨ—ਪਛਾਣ, ਪਹਿਚਾਣ । ੬੧੮.੪

ਸਯਾਮ)— (ਸੰ. श्याम) ਕਾਲਾ, ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ, ਗਹਿਰੇ ਰੰਗ ਦਾ। ੫੬੭.੧,
ਸਯਾਮਤਾਈ) ੫੯੬.੩, ੬੦੦.੧/੫੯੭.੨

ਸੰਯੁਕਤ—(ਸੰ. संयुक्त) ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ। ੫੯੮.੩

ਸਯੋਂ—ਸੰਗ, ਸਹਿ, ਨਾਲ। ੬੨੪.੨

ਸਰ—(ਸੰ. सर) 1. ਸਰੋਵਰ, ਝੀਲ, ਤਲਾਬ। ੧੬.੨^{3}, ੩੧੭.੨, ੪੬੦.੩^{2}, ੪੬੬.੨, ੪੮੬.੪, ੪੯੦.੩, ੪੯੨.੩

2. ਤੁਲ, ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ੬੪੬.੧, ੪, ੬੫੧.੨, ੩

ਸਰਗੁਨ—(ਸੰ. सगुण) 1. ਭੌਤਿਕ, ਪ੍ਰਤੱਖ। ੮੧.੩

2. ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ 'ਬ੍ਰਹਮ'। ੩੬.੧, ੨, ੪੨.੪, ੫੫ ੩, ੧੨੫.੨. ੧੫੩.੪, ੨੬੮.੧

ਸਰਜੀਵ—(ਸੰ. सञ्जीवन) ਜੀਵਤ, ਜਿਉਂਦਾ। ੪੧੨.੩

ਸਰਣ—(ਸੰ. शरण) ਆਸਰਾ, ਪਨਾਹ, ਓਟ। ੬੦੨.੨

ਸਰਤਾ—ਨਦੀ, ਦਰਿਆ। ੬.੬, ੬੩.੪, ੪੭੮.੧, ੪੯੨.੪, ੫੪੪.੧

ਸਰਦ—(ਸੰ. शरद्) ਠੰਡ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਸਿਆਲ ਦਾ ਮੌਸਮ। ੩੪੫.੧, ੩੪੮.੧, ੫੭੩.੧, ੬੫੫.੧

ਸ਼ਰਧਾ—(ਸੰ. श्रद्धा) ਨਿਸ਼ਚਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ। ੧੮੦.੩, ੪੫੦.੩, ੫੦੭.੩

ਸਰੰਨ)— ਓਟ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਣ'। ੫੩੬.੩/੧੭.੧, ੫੮.੨. ੭੨.੧, ੪੦੪.੪, ੪੧੯.੪,
ਸਰਨ) ੪੨੯ ੪, ੪੪੧ ੪, ੫੮੩.੪, ੫੮੪.੪, ੬੭੪.੪

ਸਰਨਾਗਤ—(ਸੰ. शरणागत) ਸ਼ਰਣ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ। ੪੨੨.੪

ਸਰਨਿ—ਓਟ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਣ'। ੪੪.੪. ੪੭.੧, ੪੮ ੧, ੫੭.੨, ੭੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੨.੩, ੮੫.੧, ੮੭.੧^{2}, ੮੯.੧, ੧੦੫.੧, ੧੧੧.੧, ੧੧੮.੪, ੧੨੦.੪, ੧੩੫.੨, ੧੭੯.੩, ੧੮੩.੨, ੧੯੦.੪, ੨੧੭.੧^{2}, ੨੨੦.੪, ੨੩੩.੪, ੨੩੫.੧, ੨੪੩.੩, ੨੪੯.੧, ੨੫੫ ੪, ੨੫੯ ੨. ੨੬੦.੩, ੨੬੧.੧, ੨੬੬.੨, ੨੮੧.੧, ੨੮੨.੨, ੨੮੭.੩, ੨੯੫.੧. ੩੧੯.੨. ੩੨੧.੪, ੩੨੮.੧, ੩੩੯ ੧, ੩੫੮.੪, ੩੬੬ ੪, ੩੭੭.੪, ੩੭੯.੨. ੩੮੭.੨; ੩੯੨ ੪, ੪੦੮.੪; ੪੧੭.੪, ੪੩੩.੪, ੪੪੪.੪, ੪੫੯.੪, ੪੬੪.੪, ੪੭੩ ੪, ੪੯੯.੧, ੫੦੨.੪, ੫੧੫.੪, ੫੧੯ ੪, ੫੨੦.੪, ੫੩੮.੪, ੫੪੪.੩, ੫੪੫.੧, ੨, ੩, ੪.

ਸਰਪ—(ਸੰ. सर्प) ਸੱਪ, ਇਕ ਲੰਬਾ ਪਤਲਾ ਤੇ ਘਸਰ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਜਾਨਵਰ ਜਿਸ-ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਜੋਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ੨੨੪.੩, ੨੯੭.੪, ੨੯੮.੨, ੩੫੬.੧. ੪੯੪.੧, ੩, ੫੪੫.੧, ੫੭੨.੧

ਸਰਪਹ—ਸੱਪ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਪ'। ੫੯੯.੨

ਸਰਪੁ—ਸੱਪ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਪ'। ੫੫੫.੩

ਸਰਬ—(ਸੰ. सर्व) ਸਭ, ਸਾਰਾ, ਤਮਾਮ, ਕੁਲ, ਸਮੁੱਚਾ, ਸੰਪੂਰਣ। ੧੩.੧, ੨੦.੩, ੨੬.੧, ੩੯.੨, ੪੬.੩, ੫੭.੪, ੫੮.੩^{2}, ੫੯.੪, ੬੬.੩, ੮੭.੩, ੯੮.੨, ੧੦੮.੧, ੧੧੧.੩, ੧੧੨.੩, ੧੨੫.੪, ੧੨੮.੪, ੧੩੦.੪, ੧੪੮.੩, ੧੫੨.੪, ੧੭੦.੩, ੨੦੪.੪, ੨੧੪.੨, ੨੧੬.੩, ੨੪੪.੩, ੨੬੧.੪, ੨੯੦.੧. ੩੦੧.੧,੨, ੩੦੩.੩, ੩੨੪.੪, ੩੩੭.੪, ੩੪੧.੩, ੪੫੧.੪, ੪੫੪.੪, ੪੫੯.੧, ੪੮੬.੪, ੫੮੩.੨, ੬੪੯.੨, ੬੬੨.੪

ਸਰਬੰਸ)— (ਸੰ. सर्वस्वम्) 1. ਸਭੋ ਕੁੱਝ । ੬੬੩.੪/-/੪੧.੩, ੩੨੩.੨, ੬੦੨.੪
ਸਰਬਸ) 2. (ਸੰ. सर्व + वंश:) ਖਾਨਦਾਨ, ਪਰਿਵਾਰ । —/੬੪੬.੪/—
ਸਰਬਸੁ)

ਸਰਬੰਗ)— (ਸੰ. सर्वाङ्ग्) ਸਭ ਅੰਗ, ਸੰਪੂਰਣ । ੧੦੩.੩, ੧੯੯.੪, ੨੭੮.੪,
ਸਰਬੰਗਿ) ੨੮੮.੩, ੩੧੫.੩, ੩੩੫.੪, ੪੪੮.੩, ੫੪੧.੪/੩੮੭.੪

ਸਰਬਗਿ—(ਸੰ. सर्वज्ञ) ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੩੦੧.੩

ਸਰਬਤਰ—(ਸੰ. सर्वत्र) ਸਭ ਥਾਂ, ਸਭ ਪਾਸੇ । ੬੬੨.੨

ਸਰਬਮਈ—(ਸੰ. सर्वमय) ਸਰਬਵਿਆਪਕ, ਸਭ ਥਾਂ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਮਾਤਮਾ । ੯੯.੧, ੧੦੬.੪, ੧੫੦.੨, ੨੬੨.੨, ੨੭੬.੨. ੨੮੧.੪

ਸਰਬਾਤਮ—(ਸੰ. सर्वात्मन्) ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਤਮਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਆਤਮਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ । ੨੨.੨, ੯੮.੪, ੧੧੫.੨, ੧੩੭.੧, ੨੮੧.੩, ੨੯੫.੪, ੩੨੮.੪, ੩੯੫.੪

ਸਰਬਿ—ਸਾਰਾ, ਤਮਾਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਰਬ' । ੮੮.੪

ਸਰਬੋਤਿਮ—(ਸੰ. सर्वोत्तम) ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ, ਸਰਬ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ । ੬੦.੪

ਸਰਵਨ—(ਸੰ. श्रवण) ਸੇਵਾ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਨੇਤ੍ਰਹੀਣ ਅੰਧਕ ਵੈਸ਼ਯ ਰਿਖੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ 'ਸਿੰਧ' ਸੀ । ਇਹ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਆਗਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਰਾਜਾ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਸ਼ਬਦਬੇਧੀ ਤੀਰ ਨਾਲ ਹੋਈ । ੧੦੩.੧, ੪੩੬.੧

ਸਰਵਰ—(ਸੰ. सरोवर) ਤਲਾਬ, ਝੀਲ, ਛੰਭ । ੨੨੩.੨, ੨੩੬.੧, ੨੫੭.੨, ੪੦੨.੨, ੫੦੯.੩, ੫੧੮.੩, ੫੧੯.੩

ਸਰਾਹੀਐ—(ਸੰ. श्लाघ) ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰੀਏ, ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰੀਏ । ੫੫੩.੧

ਸਰਾਹੇ—ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਾਹੀਐ' । ੫੧੦.੨

ਸਰਿ—1. ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ, ਤੁਲ । ੭੫.੨, ੨੫੬.੧, ੪੭੨.੨
2. ਤਲਾਬ, ਸਰੋਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਸਰ' । ੩੭੬.੧

ਸਰਿਤਾ—ਨਦੀ, ਦਰਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਸਰਤਾ' । ੫੬.੩. ੮੩.੪, ੯੩.੧, ੨੭੭.੨, ੩੧੭.੨, ੩੭੨.੨[2], ੩, ੩੭੬.੧, ੩੭੯.੩, ੩੮੨.੩, ੪੫੯.੩, ੪੬੬.੨, ੪੯੭.੨, ੫੦੯.੩, ੫੩੬.੧, ੫੫੮.੩, ੬੨੦.੪

ਸਰੀਰ—(ਸੰ. शरीरम्) ਦੇਹ, ਤਨ, ਕਾਇਆਂ । ੩੮੮.੨

ਸਰੁਵਰ)— ਸਰੋਵਰ, ਤਲਾਬ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਰਵਰ' । ੫੬੦.੨/੫੬੭.੩
ਸਰੁਵਰੁ)

ਸਰੂਪ—(ਸੰ. स्वरूप) 1. ਆਪਣੀ ਆਕ੍ਰਿਤੀ । ੩੧.੩, ੩੭੩.੩
2. ਸਮਾਨ ਰੂਪ, ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ । ੩.੮, ੧੪.੨, ੨੩.੧, ੩੪.੩, ੫੯.੩, ੧੦੮.੪, ੧੨੮.੩, ੨੯੭.੩, ੩੬੩.੪, ੪੧੮.੨, ੪੯੬.੨

ਸਰੇਖ—1. ਤੁਲ, ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਵਰਗਾ । ੩੫੨.੨
2. ਚਤੁਰਤਾ, ਸਿਆਣਪਤ, ਸਮਝਦਾਰੀ । ੫੭੦.੩

ਸਰੈ—ਨਿਭਣਾ, ਕਾਰਜ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ । ੩੧੫.੪

ਸਰੋਜ—(ਸੰ. सरोज) ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਗੀ ਹੋਈ ਵੇਲ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨੀਲੋਫਰ ੨੨੩.੨[4], ੨੯੯.੧

ਸਰੋਵਰ)— ਤਲਾਬ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਰਵਰ' । ੯੩.੧, ੩੧੨.੨, ੫੦੭.੨, ੬੩੯.੨/
ਸਰੋਵਰਿ) ੨੪੮.੧

ਸਲਲ)— (ਸੰ. सलिल) ਪਾਣੀ, ਜਲ, ਨੀਰ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ । ੨੭੮.੪, ੩੬੦.੩,
ਸਲਲਿ) ੪੨੫.੪, ੪੪੫.੧, ੫੬੧.੩, ੫੭੪.੪, ੬੨੪.੩/੫੧੫.੧, ੫੧੯.੨[੨]/
ਸਲਿਲ) ੬.੬, ੧੬.੪, ੪੦.੧, ੫੯.੨, ੬੩.੧, ੧੧੦.੧[੨], ੧੧੩.੪, ੧੧੪.੪,
ਸਲਿਲਹਿ) ੧੨੩.੪; ੧੩੬.੩, ੧੫੮.੧, ੧੬੧.੧, ੧੯੬.੧, ੨੪੮.੪, ੨੮੬.੨,
ਸਲਿਲਿ) ੩੦੦.੨, ੩੧੨.੧, ੩੨੧.੧, ੪੨੪.੧, ੪੨੫.੧, ੪੨੬.੧, ੪੬੩.੨,
ਸਲਿਲੇ) ੪੬੮.੧, ੪੭੬.੨, ੫੫੭.੨, ੬੩੫.੨/੬.੬/੪੯੭.੨/੧੯੬.੧/੧੬.੪
ਸਲਿਲੈ)

ਸਵਾਨ—(ਸ+ਅਯਨ) ਸੁੰਦਰ ਚਾਲ ਵਾਲਾ, ਰਾਜ ਹੰਸ । ੪੬੦.੧

ਸਵਾਨੀ— ਧਰਮ ਪਤਨੀ, ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਇਸਤਰੀ । ੨੧੦.੨

ਸਵਾਰ — ਠੀਕ ਕਰਨਾ, ਸਵਾਰਨਾ । ੪੧੯.੩

ਸਵਾਰੀਐ—ਸੁਧਾਰੀਏ, ਠੀਕ ਕਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਸਵਾਰ' । ੧੦੯.੪

ਸਾ—ਉਹ । ੫੯੮.੩

ਸਾਅੰਗੀਤ—(ਸੰ. सङ्गीत) ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਸੰਗੀਤ' । ੧੯੨.੩, ੨੫੫.੩

ਸਾਸਤ੍ਰ—(ਸੰ. शास्त्र) ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੇਦ, ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ । ੧੮੫.੨, ੧੯੨.੩, ੩੪੧.੨, ੫੪੩.੧

ਸਾਸਨ)— (ਸੰ. शासन) ਦੰਡ ਦੇਣਾ, ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ, ਤਾੜਨਾ ਕਰਨੀ । ੪੫੬.੪/
ਸਾਸਨਾ) ੪੦੩.੨, ੫੭੭.੩, ੬੩੩.੩

ਸਾਸੁ — (ਸੰ. श्वश्रू) ਪਤੀ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮਾਤਾ । ੧੦੦.੩

ਸਾਹ—(ਫਾ. ਸ਼ਾਹ) ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ, ਅਮੀਰ, ਧਨਾਢ । ੩੮੦.੨, ੪੫੪.੪, ੪੬੧.੪

ਸਾਹਾ —(ਸੰ. सु+अहन) ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ, ਲਗਨ, ਚੰਗਾ ਦਿਨ, ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਲਈ ਗ੍ਰਿਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੬੨੭.੨

ਸਾਕ—(ਸੰ. शाक) ਭਾਜੀ, ਤਰਕਾਰੀ, ਸਬਜ਼ੀ । ੧੫੮.੩, ੧੬੧.੨, ੫੪੯.੩

ਸਾਕਤ—(ਸੰ. शाक्त) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ, ਪਤਿਤ । ੩੯੦.੪; ੫੧੮.੪

ਸਾਕਿਓ—(ਸੰ. शक्) ਸਕਣਾ, ਯੋਗ ਹੋਣਾ । ੪੩੮.੪

ਸਾਖਾ—(ਸੰ. शाखा, ਫਾ. ਸ਼ਾਖ) 1. ਦੱਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ । ੩੭.੧, ੩੮.੧, ੪੯.੧, ੩, ੨੪੫.੩, ੨੭੬.੪, ੩੭੦.੪, ੪੨੬.੨, ੪੬੮.੧

2. ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ । ੩੬੨.੪, ੪੧੫.੪

3. ਹਿੱਸੇ, ਭਾਗ । ੩੭੫.੪

ਸਾਖੀ—(ਸੰ. साक्ष्य) 1. ਗਵਾਹੀ, ਪ੍ਰਮਾਣ । ੨੯੯.੨

2. ਕਥਾ, ਕਹਾਣੀ, ਵਾਰਤਾ । ੧੪੪.੨

ਸਾਖੀਐ—(ਸੰ. साक्षिन्) 1. ਗਵਾਹ ਨੂੰ, ਸਾਖਸ਼ੀ ਨੂੰ । ੨੨੧.੩

2. ਗਵਾਹੀ ਦੇਣੀ, ਸਾਖੀ ਭਰਨੀ । ੩੪੮.੪

ਸਾਖੀਭੂਤ —(ਸੰ. साक्षिन्+भूत) ਸਾਖਿਆਤ ਰੂਪ । ੨੬੮.੧

ਸਾਗਰ—(ਸੰ. सागर) ਸਮੁੰਦਰ । ੬.੬, ੨੩.੪, ੨੮.੨, ੩੧.੩, ੫੯.੨, ੬੧.੨, ੭੫.੪, ੭੬.੧, ੭੭.੪, ੮੮.੨, ੯੬.੪, ੯੭.੧, ੧੬੨.੧, ੧੭੯.੪, ੨੩੩.੧, ੨੩੬.੨, ੨੭੮.੪, ੨੯੧.੪, ੨੯੪.੧, ੩੧੯.੩, ੩੨੬.੨, ੩੭੪.੪, ੩੮੧.੩, ੩੮੫.੩, ੩੮੯.੪, ੪੦੦.੩, ੪੦੩.੧, ੪੦੭.੩, ੪੨੯.੪, ੪੩੦.੩, ੪੫੩.੪, ੪੭੦.੧, ੪੭੨.੨, ੪੭੩.੩, ੫੧੧.੪, ੫੨੫.੪, ੫੨੮.੪, ੫੬੧.੩, ੬੦੨.੨, ੬੪੬.੩, ੬੫੨.੩

ਸਾਚੁ—(ਸੰ. सत्य) ਸਤ, ਯਥਾਰਥ। ੨੭੬.੧, ੩², ੪੯੮.੩

ਸਾਚੁਖੰਡ—(ਸੰ. सत्य+खण्ड) ਉਹ ਖੇਤਰ ਜਿਥੇ ਸੱਚ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਵੇ, ਸੱਤ ਨਾਲ ਪਰੀਪੂਰਣ ਮੰਡਲ। ੧੨੫.੧

ਸਾਚੋ—1. ਸਤ, ਝੂਠ ਦਾ ਅਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਚੁ'। ੧੮੭.੪

2. ਠੀਕ, ਸਹੀ। ੩੮੦.੨

ਸਾਜ—(ਸੰ. सज्जा; ਫਾ. ਸਾਜ਼) 1. ਸਜਾਵਟ ਦਾ ਸਮਾਨ। ੪੬.੨

2. ਸਮਗਰੀ। ੪੭੩.੩

3. (ਸੰ. सृज) ਬਣਾ ਲੈਣਾ। ੫੯੮.੪

4. (ਸੰ. सज्ज) ਸਜਾ ਕੇ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ। ੬੫੮.੧

ਸਾਜਤ—ਸਜਾ ਕੇ, ਸੰਵਾਰ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਜ' (4)। ੬੩੭.੨

ਸਾਜਿ—1. ਸਾਜਣਾ, ਬਨਾਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਜ' (3)। ੫੪.੧, ੪੩੨.੩

2. ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਜ' (4)। ੨੪੦.੨, ੫੬੨.੨, ੬੧੭.੧

ਸਾਜ)— 1. ਬਣਾਏ, ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਜ' (3)। ੬੨੪.੩/੫੫੩.੩

ਸਾਜੇ) 2. ਸਜਾਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਾਜੇ' (4)। ੬੩੫.੧

ਸਾਟ—ਸੌਦਾ। ੬੭.੧

ਸਾਠਿ—(ਸੰ. षष्ठि) ਸਠ, ਪੰਜਾਹ + ਦਸ। ੨੩੦.੨, ੩੪੫.੩

ਸਾਠਿ ਘਰੀ)— ਚੌਵੀ ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਘੜੀ ਅਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚੌਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਸੱਠ
ਸਾਠੋ ਘਰੀ) ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ। ੩੧੦.੪, ੩੪੫.੧/੩੩੪.੩

ਸਾਤ ਦੀਪ—(ਸੰ. द्वीप:) ਸੱਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸੱਤ ਭਾਗ, ਜੰਬੂ, ਕੁਸ਼, ਪਲਕਸ਼, ਸ਼ਾਲਮਲਿ, ਕਰੌਂਚ, ਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਪਕਰ। ੧੯੭.੧

ਸਾਂਤਿ—(ਸੰ. शान्ति) 1. ਮਨ ਦਾ ਠਹਿਰਾਉ, ਮਨ ਦੀ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਵਸਥਾ। ੪੩.੪, ੨੧੫.੩

2. ਅਮਨ, ਚੈਨ, ਰੌਲੇ ਜਾਂ ਗੜਬੜ ਦਾ ਅਭਾਵ। ੨੪੬.੪

3. ਚੈਨ, ਤਸੱਲੀ। ੨੫੬.੩, ੪੧੩.੨, ੪੨੩.੨, ੫੭੮.੨, ੫੯੮.੩

ਸਾਤੋ—ਸੱਤੇ ਹੀ, ਸੱਤਾਂ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੱਤ' (2)। ੪੮੪.੧

ਸਾਥ—(ਸੰ. सह) ਨਾਲ, ਸਹਿਤ। ੬੩੦.੨

ਸਾਧ—(ਸੰ. साधु) 1. ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਮਹਾਤਮਾ, ਫ਼ਕੀਰ, ਦਰਵੇਸ਼। ੨੫.੧, ੭੮.੧, ੯੧.੪, ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੦.੧, ੨, ੧੩੨.੪, ੧੬੦.੪, ੧੬੨.੪, ੧੭੪.੪, ੧੭੭.੧, ੧੮੨.੨, ੨੦੧.੩, ੨੫੧.੧, ੨੬੦.੧, ੨੮੬.੪, ੨੮੭.੧, ੨੯੬.੪, ੨੯੭.੧, ੨੯੮.੧, ੩੦੨.੪, ੩੦੬.੪, ੩੦੭.੪, ੩੧੦.੪, ੩੨੪.੪, ੩੨੫.੪, ੩੫੧.੪, ੩੬੨.੧, ੩੮੨.੪, ੩੮੩.੧, ੨, ੩, ੩੯੧.੩, ੩੯੬.੨, ੪੯੯.੪, ੫੬੪.੪, ੫੮੦.੪, ੫੮੧.੪, ੫੯੬.੪, ੫੯੭.੪, ੬੧੨.੩, ੬੨੫.੪, ੬੨੯.੪, ੬੩੪.੪, ੬੭੩.੪

2. ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ, ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ। ੨੫੫.੩, ੩੨੮.੩, ੪੨੭.੨

3. ਸੱਧਰ, ਉਮੰਗ, ਲਾਲਸਾ, ਖਾਹਸ਼। ੪੭੨.੧

ਸਾਧਸੰਗ (ਸੰ. साधु+सङ्ग) ਉੱਤਮ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਧਰਮੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ। ੪੪.੪, ੮੩.੧, ੮੪.੪, ੮੫.੩, ੮੮.੧, ੯੪.੧, ੯੭.੧, ੧੩੫.੪, ੧੪੪.੨, ੧੫੫.੪, ੧੫੯.੪, ੧੬੬.੪, ੧੬੯.੧,

ਸਾਰੀ—(ਸੰ. श्याली) ਪਤਨੀ ਦੀ ਭੈਣ, ਸਾਲੀ। ੧੦੦.੩

ਸਾਰੋ –(ਸੰ. श्याल:) ਸਾਲਾ, ਪਤਨੀ ਦਾ ਭਰਾ। ੧੦੦.੩

ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ – (ਸੰ. शालग्राम) ਖਾਸ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਪੱਥਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ੪੪੭.੧, ੫੦੧.੩

ਸਾਲਤ— ਵਿੰਨ੍ਹਣਾ, ਪੱਛਣਾ, ਛੇਦ ਕਰਨਾ। ੬੩੪.੧

ਸਾਵਧਾਨ)— (ਸੰ. सावधान) ਸੁਚੇਤ, ਸਤਰਕ, ਚੇਤੰਨ, ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ
ਸਾਵਧਾਨਹ) ਸਹਿਤ। ੫੫.੪, ੮੩.੧, ੧੦੨.੧, ੧੨੪.੪, ੩੦੪.੪, ੩੨੨.੧, ੩੪੧.੪, ੩੪੩.੩, ੩੫੪.੩, ੩੮੦.੩, ੩੯੫.੧, ੩੯੬.੪, ੪੧੩.੧, ੪੧੮.੩, ੪੬੨.੪, ੪੬੮.੪; ੪੮੦.੪, ੪੮੧.੧, ੫੦੮.੨, ੫੬੧.੧, ੫੬੬.੪/੫੬੭.੪

ਸਾਵਨ—(ਸੰ. श्रावण) ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਮਹੀਨਾ, ਹਾੜ ਤੇ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਮਹੀਨਾ। ੬੩੫.੩

ਸਿਉ—(ਸੰ. शिव) ਸ਼ਿਵਜੀ, ਮਹਾਂਦੇਵ, ਸ਼ੰਕਰ, ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੇਵਤਾ, ਜੋ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਚੰਨ ਤੇ ਜਟਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੰਗਾ ਨਿਕਲਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਲ ਵਿਚ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਡੌਰੂ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਫੜ ਇਹ ਨੰਦੀ ਬੈਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੪੩.੨

ਸਿਆਨ—ਅਕਲਮੰਦੀ, ਬੁੱਧੀਮਤਾ, ਸਿਆਣਪ। ੮੨.੧, ੬੬੦.੧

ਸਿਆਨੀ—ਸਿਆਣੀ, ਅਕਲਮੰਦ, ਸਮਝਦਾਰ। ੬੫੯.੪

ਸਿਆਣੇ –ਅਕਲਮੰਦ। ੩੯੨.੨

ਸਿਆਮ—ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ/ਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਸਯਾਮ' ੨੦੪.੨, ੨੧੩.੧, ੨੮੬.੨, ੩੮੮.੧

ਸਿਆਮਤਾ—ਕਾਲਖ, ਕਾਲਸ, ਦੇਖੋ 'ਸਯਾਮ'। ੩੨੪.੧, ੩੩੭.੧

ਸਿਆਰ—(ਸੰ. शृगाल) ਗਿੱਦੜ, ਕੁੱਤੇ ਵਰਗਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜੋ ਬੜਾ ਡਰਪੋਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੫੩੯.੩²

ਸਿਹਜਾ)— (ਸੰ. शय्या) ਸੇਜ, ਬਿਸਤਰ ਵਿਛੇ ਵਾਲਾ ਮੰਜਾ। ੪੧.੪, ੭੯.੩,
ਸਿਹਜਾਸਨ) ੨੦੩.੨, ੨੩੭.੩, ੩੮੪.੨, ੪੩੯.੩, ੪੪੦.੨, ੪੮੦.੨,
ਸਿਹਜਾਸਨਿ) ੪੮੧.੨, ੫੬੮.੨, ੫੬੯.੧, ੫੭੪.੧, ੫੯੩.੪, ੬੨੭.੪,
ਸਿਹਿਜਾ) ੬੩੭.੨, ੬੫੧.੪, ੬੫੨.੨, ੬੫੫.੧, ੬੫੮.੧, ੬੫੯.੩,
ਸਿਹਿਜਾਸਨ) ੬੬੧.੧, ੬੬੩.੧, ੬੭੦.੩/੧੨੦.੩, ੧੬੫.੨/੨੦੮.੪/੩੯੫.੩/੪੩੩.੧

ਸਿਖ—(ਸੰ. शिष्य) ਸਿਖਿਆਰਥੀ, ਸ਼ਗਿਰਦ, ਜਗਿਆਸੂ। ੬.੧; ੩, ੧੫.੩, ੨੮.੧, ੨੯.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੪੭.੩, ੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧.੩, ੫੫.੨, ੫੬.੪, ੬੧.੪, ੬੩.੧, ੨, ੮੪.੪, ੮੭.੧, ੨, ੩, ੧੦੨.੪², ੧੦੩.੧, ੪, ੧੦੮.੪, ੧੨੦.੪, ੧੨੨.੪, ੧੪੯.੩, ੪, ੧੭੮.੧, ੧੭੯.੪, ੧੮੦.੧, ੧੮੬.੪, ੧੯੨.੪, ੧੯੩.੪, ੨੨੫.੧, ੨੨੬.੪, ੨੫੫.੪, ੨੭੨.੪, ੨੯੨.੪, ੩੦੫.੪, ੩੫੩.੪, ੩੫੪.੪, ੩੬੬.੪, ੩੬੯.੪, ੩੭੦.੪, ੩੭੪.੪, ੩੮੦.੪, ੩੯੪.੪, ੩੯੬.੩, ੪੦੨.੪, ੪੧੫.੪, ੪੧੮.੪, ੪੨੬.੪, ੪੩੩.੪, ੪੪੦.੪, ੪੪੮.੪, ੪੪੯.੨, ੫੧੫.੪, ੫੫੧.੪, ੫੫੯.੪, ੫੬੨.੪, ੫੬੩.੪, ੫੬੮.੪, ੫੬੯.੪, ੫੭੦.੪, ੫੮੩.੪, ੬੧੧.੪, ੬੭੨.੩, ੬੭੩.੨², ੩, ੪, ੬੭੪.੪

3. ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ, ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ। ੩੫੦.੨, ੪੭੧.੧, ੫੪੯.੩

ਸਿੰਬਲ—(ਸੰ. शाल्मली) ਇਕ ਉੱਚਾ ਤੇ ਫੈਲਾਅ ਵਾਲਾ ਦਰਖਤ ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲਾਲ ਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਰੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੁੱਦਾ ਨਹੀਂ। ੨੭.੧

ਸਿਮਰ)— (ਸੰ. स्मरण) ਸਿਮਰ ਕੇ, ਯਾਦ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਮਰਣ'। ੬੦੫.੧²/
ਸਿਮਰਤ) ੧੩.੪, ੫੬.੪, ੨੧੧.੧, ੪੦੮.੩, ੫੦੨.੪, ੫੩੯.੨, ੬੨੧.੪

ਸਿਮਰਨ)— 1. ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਮਰ'। ੧੩.੨, ੧੭.੩,
ਸਿਮਰਨਿ) ੨੧.੩, ੭੯.੪, ੮੬.੨, ੮੯.੩, ੯੯.੪, ੧੦੨.੪, ੧੦੫.੨, ੧੧੧.੨, ੧੪੬.੨², ੨੧੧.੪, ੨੧੪.੪, ੨੪੨.੩, ੨੭੧.੪, ੨੭੮.੨, ੬੧੯.੨/—

2. ਯਾਦ, ਚੇਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਮਰ'। ੧੦੨.੨, ੧੦੫.੨, ੧੧੧.੨, ੧੪੨.੩, ੧੪੩.੩, ੩੩੬.੩, ੪੮੨.੪, ੫੧੫.੨, ੬੩੧.੧/੧੦੨.੨

ਸਿਮਰਿ—ਯਾਦ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ ਸਿਮਰਨ' (2)। ੪੧੪.੨²

ਸਿਮ੍ਰਤ—ਚਿਤਵ ਕੇ, ਯਾਦ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਮਰ'। ੧੫੭.੩

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ)— (ਸੰ. स्मृति:) ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੇ ਹਿੰਦੂ
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ) ਮੱਤ ਦੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਗ੍ਰੰਥ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਪਰ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ 31 ਹਨ। ੫੪੩.੧/੧੮੫.੨, ੧੯੨.੩, ੩੪੧.੨, ੫੪੦.੧

ਸਿਯਾਨ—ਅਕਲਮੰਦੀ, ਬੁੱਧੀਮਤਾ, ਸਿਆਣਪ। ੪੯੧.੧

ਸਿਰ—(ਸੰ. शिर) ਸੀਸ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੫੨੩.੩

ਸਿਰਾਏ—(ਸੰ. शीतल:) ਠੰਡੇ, ਸੀਤਲ। ੩੩੫.੨

ਸਿਰਿ—ਸੀਸ, ਸਿਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਿਰ'। ੩੨੬.੧, ੩੩੨.੪, ੫੨੬.੧

ਸਿਰੀਰਾਗੁ—ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ। ਗਾਉਣ ਸਮਾਂ ਲੌਢਾ ਵੇਲਾ (ਢਲਦਾ ਪਹਿਰ)। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀਰਾਗ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੩੭੬.੩

ਸਿਲਾ—(ਸੰ. शिला) ਪੱਥਰ, ਚੱਟਾਨ। ੨੩੭.੧

ਸਿਲੇਪ—ਅਲੇਪ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਲਪਾਇਮਾਨ, ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੩੧.੨

ਸਿਵ—1. ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ, ਮੰਗਲਕਾਰੀ। ੧੩੪.੪, ੪੬੫.੨, ੫੯੮.੪², ੬੨੫.੪

2. ਮਹਾਂਦੇਵ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਉ'। ੨੧.੨, ੧੮੦.੨, ੩੦੨.੩, ੩੦੯.੪, ੩੩੩.੧, ੩੪੧.੧, ੪੨੧.੩, ੬੪੭.੨

3. ਮੁਕਤੀ। ੨੯੬.੪

ਸਿਵਨਗਰੀ—ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ, ਆਨੰਦ ਮੰਡਲ। ੪੬.੩, ੨੪੬.੨

ਸ਼ਿਵਾਦਿ—ਮਹਾਂਦੇਵ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਉ'। ੫੫੪.੧

ਸਿਵਾਲ—(ਸੰ. शैवाल:) ਕਾਈ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੱਛੇਦਾਰ ਘਾਹ। ੩੧੨.੨, ੪੮੬.੪

ਸੀ—(ਸੰ. सम) ਜਿਹੀ, ਸਮਾਨ, ਜੈਸੀ। ੩੧੧.੩, ੩੪੨.੩

ਸੀਆਏ—(ਸੰ. सीवनम्) ਧਾਗਾ ਅਤੇ ਸੂਈ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ, ਸੀਣਾ, ਸੀਉਣਾ। ੪੧੯.੨

ਸੀਸ)— ਸਿਰ, ਦੇਖੋ 'ਸਿਰ'। ੩੪੬.੨, ੩੪੭.੨, ੫੯੧.੩, ੬੨੮.੧/੨੩੮.੧, ੨੮੯.੧
ਸੀਸੁ)

ਸੀਖ—(ਸੰ. शिक्षा) ਸਿੱਖਿਆ, ਉਪਦੇਸ਼ । ੮੭.੪, ੫੭੫.੨
ਸੀਖਿ – ਸਿਖ ਕੇ । ੪੪.੨
ਸੀਖਿਓ—ਸਿਖਣਾ । ੪੯੫.੨
ਸੀਖਿਆ—1. ਉਪਦੇਸ਼ । ੭੮.੩, ੮੭.੪
2. ਸਿਖਣਾ । ੪੭੫.੨
ਸੀਗਾਰ—ਸਜਾਵਟ, ਦੇਖੋ 'ਸਿੰਗਾਰ' । ੩੮੪.੧
ਸੀਚ—ਸਿੰਜਣਾ, ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤਰ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿੰਚ' । ੩੮੧.੨
ਸੀਂਚਤ—(ਸੰ. सञ्चय:) 1. ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਸਮੇਟਣਾ । ੧੩.੧
2. ਸਿੰਜਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿੰਚ' । ੫੧੯.੨
ਸੀਚਾਨੋ—(ਸੰ. सञ्चान ਫਾ.—ਸੀਚੁਗਨਹ) ਬਾਜ਼ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਰੇ ਤੋਂ ਵਡਾ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੫੪.੧
ਸੀਚਿ)— 1. ਸਿੰਜਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸਿੰਚ' । ੩੫੭.੩^2/੪੨੬.੧, ੪੫੧.੧/੪੬੮.੧
ਸੀਚੀਅਤ) 2. ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੀਂਚਤ' (1) ੫੫੫.੧^2/—/—
ਸੀਚੀਐ)
ਸੀਤ)— (ਸੰ. शीतल) ਠੰਡਾ, ਸਰਦ । ੭੪.੩, ੧੩੬.੩, ੧੫੬.੩, ੧੯੮.੩,
ਸੀਤਲ) ੪੩੭.੧, ੫੭੨.੨, ੫੯੮.੩/੧੫.੨, ੮੦.੨, ੧੩੦.੨, ੨੨੨.੨, ੨੮੬.੧, ੨੯੦.੧; ੩੦੬.੧, ੩੮੮.੧, ੪੪੬.੨, ੬੨੪.੩
ਸੀਤਲਤਾ— ਠੰਡਕ, ਸਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੀਤ' । ੮੦.੨, ੧੬੯.੪, ੧੭੧.੩, ੧੮੫.੪, ੨੫੬.੨, ੨੭੧.੨, ੨੭੮.੩, ੨੮੫.੨, ੩੩੫.੪, ੩੩੮.੪
ਸੀਪ—(ਸੰ. शुक्ति > ਪ੍ਰਾ. सुत्ति)—ਸੰਖ, ਘੋਗੇ ਆਦਿ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਤ ਖੋਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਜਲਜੀਵ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੋਤੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ੨੯੮.੪, ੩੨੬.੨, ੩੬੧.੨, ੩੭੭.੩, ੪੨੯.੩, ੪੬੫.੩, ੫੩੮.੩
ਸੀਲ—(ਸੰ. शील:) 1. ਨੇਕ ਚਰਿਤਰ, ਉਚ ਆਚਰਣ । ੧੬੪.੧, ੨੦੯.੩
2. ਉਤਮ ਸੁਭਾਅ । ੬੧੨.੨, ੬੩੭.੪, ੬੫੦.੩^2
3. (ਸੰ. शीतल) ਨਮੀ, ਤਰਾਵਟ, ਗਿੱਲਾਪਣ । ੨੯੨.੧
ਸੁ—(ਸੰ. स:) 1. ਉਹ । ੧੦.੧, ੪੪.੩, ੯੬.੩^2, ੨੬੨.੧, ੬੦੧.੨
2. (ਸੰ. सु) ਅੱਛਾ, ਚੰਗਾ । ੧੮.੩, ੫੦.੪, ੧੬੬.੨, ੪੪੭.੨, ੪੫੬.੧, ੪੮੮.੧ ੫੬੦.੪, ੫੬੪.੪, ੫੮੫.੧, ੪, ੬੨੫.੨, ੬੫੩.੧
3. ਅਸੀਂ । ੨੬੨.੨
ਸੁਅੰਨ)— (ਸੰ. सुत > ਪ੍ਰਾ. सुअ) ਬੇਟਾ, ਪੁੱਤਰ । ੩੯੮.੧/੫੫੨.੪, ੫੫੩.੧
ਸੁਅੰਨੁ)
ਸੁਆਉ—(ਸੰ. स्वार्थ) ਲਾਭ । ੨੦੧.੧
ਸੁਆਏ (ਸੰ शयनम्) ਸੁਆਉਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੁਲਾਉਣਾ । ੬੭੩.੪
ਸੁਆਦ)— (ਸੰ. स्वादु) ਰਸ, ਜ਼ਾਇਕਾ । ੧੦੪.੩, ੩੩੦.੩/੧੯੯.੧
ਸੁਆਦਿ)
ਸੁਆਨ—ਪੁੱਤਰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਅੰਨ' । ੧੬੪.੩
ਸੁਆਮ—(ਸੰ. स्वामिन्) ਮਾਲਕ, ਸਾਂਈ । ੩੮੦.੩
ਸੁਸੰਗਤਿ—ਚੰਗਾ ਸਾਥ, ਦੇਖੋ 'ਸੰਗਤ' । ੫੫.੪

ਸੁਸਰਾ—(ਸੰ. श्वशुर:) ਪਤੀ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਸਸੁਰ' । ੧੦੦.੩

ਸੁਸੀਲੀ—(ਸੰ. सुशील) ਸੁਲੱਖਣੀ, ਚੰਗੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲੀ । ੨੦੯.੩

ਸੁਹਾਇ)— ਚੰਗਾ ਲਗਣਾ, ਫਬਣਾ । ੪੫੨.੩/੬੫੨.੨
ਸੁਹਾਏ)

ਸੁਹਾਗ - (ਸੰ. सौभाग्यम्) 1. ਚੰਗੇ ਭਾਗ, ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ, ਖੁਸ਼ਨਸੀਬੀ । ੪੮੦.੩, ੫੧੩.੧
2. ਪਤੀ । ੬੪੨.੧, ੬੬੦.੨

ਸੁਹਾਗਨ)— ਪਤੀ ਵਾਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਹਾਗ' (2) । ੪੩੯.੩, ੫੧੩.੧/੧੯੧.੩,
ਸੁਹਾਗਨਿ) ੫੯੩.੪

ਸੁਹਾਗੁ—ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਹਾਗ' (1) । ੧੨੦.੨

ਸੁਹਾਤ)— ਸੁੰਦਰ ਲਗਣਾ, ਚੰਗਾ ਲਗਣਾ । ੩੩੨.੪, ੩੪੬.੧, ੩੬੯.੨, ੪੦੨.੩,
ਸੁਹਾਵਈ) ੪੧੪.੪, ੪੩੩.੧, ੫੫੯.੩, ੬੦੪.੧, ੬੦੫.੪/੬੧੫.੪/੧੪੮.੧,
ਸੁਹਾਵੈ) ੨੦੮.੧, ੪੬੨.੩, ੫੧੩.੨/੨੦੯.੧, ੫੧੨.੨

ਸੁਕ—(ਸੰ. शुक) ਰਿਸ਼ੀ ਬਿਆਸ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ । ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਰੌਚਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ । ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਗਈ । ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਕਦੇਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਵਰਦਾਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਹਟਾ ਲੈਣਗੇ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਕੇ ਸੁਕਦੇਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਗੇ । ੪੩੬.੩, ੫੪੩.੧

ਸੁਕਹਿ—(ਸੰ. कथ्) ਕਹਿ ਕੇ, ਬੋਲ ਕੇ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਸਕੇ । ੨੫੩.੧

ਸੁਕਚਤ)— (ਸੰ. सङ्कोच) ਲੱਜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ । ੫੨੨.੩/੫੨੭.੨
ਸੁਕਚਾਵੈ)

ਸੁਕਚਿਤ—ਡਰ ਨਾਲ ਸੁੰਗੜਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਕਚਤ' । ੪੦੨.੩

ਸੁਕਤ—(ਸੰ. शुष) ਸੁੱਕਣਾ, ਖੁਸ਼ਕ ਹੋਣਾ । ੫੧੮.੨

ਸੁਕਦੇਵ—ਸੁਕਦੇਵ ਨਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਕ' । ੩੬੧.੧

ਸੁਕਰ—(ਸੰ. शुक्र:) ਹਫਤੇ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ, ਵੀਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਦਿਨ । ੪੮੪.੧

ਸੁਕਰਮ—(ਸੰ. सु+कर्मन्) ਚੰਗੇ ਕਰਮ । ੪੨੨.੩

ਸੁਕਰੀ—(ਸੰ. शूकर) ਸੂਰੀ, ਗੰਦਗੀ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ । ੪੭੭.੩

ਸੁਕੁਚਤ— ਲੱਜਾ ਆਉਣੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਕਚਤ' (1) । ੬੪੧.੩

ਸੁਕ੍ਰ—(ਸੰ. शुक्र) ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਯ । ਇਹ ਭ੍ਰਿਗੁ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਰਾਜ, ਬਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਪੁਰੋਹਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਲਈ ਇਸਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਸਿਰ ਦੇ ਭਾਰ ਲਟਕ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਤੂੜੀ ਬਾਲ ਕੇ ਉਸਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੀਂਦਿਆਂ, ਘੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ । ੫੫੪.੨

ਸੁਕ੍ਰਤ—(ਸੰ. सुकृत) ਚੰਗਾ ਕੰਮ, ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਕਾਰਜ, ਸਤ ਕਰਮ । ੫੦੬.੪, ੫੧੩.੪

ਸੁਕ੍ਰਿਤ—ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਮ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਕ੍ਰਤ' । ੧੨੬.੧, ੧੭੭.੪, ੨੮੭.੪, ੩੮੯.੪, ੬੧੯.੨

ਸੁਖ—(ਸੰ. सुख) ਆਨੰਦ, ਹਰਸ਼, ਚੈਨ । ੨੩.੪, ੨੮.੨, ੩੧.੩, ੪੩.੩, ੪੪.੪, ੪੫.੪, ੪੬.੪, ੫੮.੧, ੬੦.੪, ੬੨.੩, ੭੭.੪, ੭੮.੪, ੮੯.੪, ੯੦.੩, ੯੨.੧, ੧੦੧.੩^{2}, ੧੦੪.੪, ੧੪੮.੨, ੧੭੧.੫, ੧੮੧.੧, ੧੮੩.੪, ੧੮੪.੨, ੧੮੫.੪, ੧੯੩.੪. ੨੧੭.੩, ੨੧੮.੩^{2}, ੨੨੨.੧, ੨੩੮.੪, ੨੪੨.੧, ੨੪੬.੪, ੨੫੭.੩, ੨੫੮.੪, ੨੫੯.੪. ੨੬੫.੨, ੨੬੬.੨, ੨੬੭.੩, ੨੭੧.੧, ੨੮੧.੧, ੨੮੬.੩, ੪, ੨੯੧.੪, ੨੯੪.੧, ੩੦੩.੪, ੩੧੯.੩, ੩੩੧.੩ ੩੩੭.੩. ੩੪੧.੩, ੩੪੫.੩, ੩੪੮.੩, ੩੫੦.੨, ੩੫੯.੩, ੩੭੪.੪, ੩੮੯.੪, ੪੦੦.੩, ੪੦੯.੨, ੪੧੨.੨, ੪੧੮.੨, ੪੨੨.੪, ੪੨੩.੪, ੪੨੮.੪, ੪੨੯.੪, ੪੩੦.੩, ੪੩੧.੩, ੪੩੫.੪, ੪੩੯.੨, ੪੪੩.੧, ੪੫੩.੪, ੪੫੪.੨, ੪੮੦.੩, ੪੮੧.੩, ੪੮੩.੨, ੪੮੯.੪, ੪੯੬.੪, ੫੨੦.੪, ੫੨੬.੩, ੫੫੮.੪, ੫੬੫.੧, ੫੬੬.੩, ੫੬੮.੪, ੫੭੪.੩, ੫੯੮.੩, ੫੯੯.੧, ੬੦੨.੨^{2}, ੬੧੨.੪, ੬੧੯.੪, ੬੨੮.੧, ੬੩੨.੩, ੬੪੩.੩, ੬੫੧.੧^{2}, ੬੫੨.੩, ੬੫੬.੪, ੬੬੦.੩

ਸੁਖਹ)— ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਖ' । ੫੧੯.੩/੫੦੨.੩
ਸੁਖਹਿ)

ਸੁਖਦਾਇਕ)— (ਸੰ. सुखदायिन) ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੨੧੯.੩, ੨੯੮.੪, ੩੧੬.੩/
ਸੁਖਦਾਈ) ੧੩.੪, ੧੮੭.੪, ੨੪੪.੩, ੩੧੮.੪, ੩੨੦.੪, ੩੪੬.੧, ੫੫੬.੪, ੬੬੮.੪, ੬੭੧.੪

ਸੁਖਨਿਧਿ—(ਸੰ. सुख+निधि) ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੧੪੨.੪

ਸੁਖਫਲ—(ਸੰ. सुखफल) ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ । ੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੩.੪, ੭੯.੪, ੧੮੨.੧, ੨੪੩.੪, ੨੬੭.੪, ੨੮੨.੧, ੩੨੧.੪, ੪੭੮.੪, ੪੮੮.੩

ਸੁਖੰਬਾਰ—(ਸੰ. सुख+अम्बर) ਸੁੱਖ ਰੂਪੀ ਕਪੜੇ । ੧੪੮.੧

ਸੁਖਮਨਾ—(ਸੰ. सुषुम्ना) ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਿੰਨ ਨਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋ ਇੜਾ ਤੇ ਪਿੰਗਲਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਯੋਗੀ ਖੱਬੀ ਤੇ ਸੱਜੀ ਨਾਸਿਕਾ (ਇੜਾ, ਪਿੰਗਲਾ) ਰਾਹੀਂ ਸਾਹ ਖਿੱਚਕੇ ਰੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੫੯.੧, ੨੯੧.੧

ਸੁਖਾਦਿਕ—ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਆਦਿਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਖ' ੪੨੨.੩

ਸੁਖਿਫਲ—ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਖਫਲ' । ੧੭੮.੨

ਸੁਖੀ)— ਸੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ, ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ. ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਖ' । ੪੬੭.੩/੫੨੬.੩
ਸੁਖੀਆ)

ਸੁਖੁ—ਆਨੰਦ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਖ' । ੧੬੫.੪, ੨੧੫.੩

ਸੁਖੇਤ—(ਸੰ. सुक्षेत्र) ਸੁਹਣਾ ਖੇਤ, ਸੁੰਦਰ ਜ਼ਮੀਨ । ੧੨੬.੪

ਸੁਖੇ—ਸੁਖ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਖ' ੪੬.੪

ਸੁਗੰਧ)— (ਸੰ. सुगन्धि) ਖੁਸ਼ਬੂ, ਚੰਗੀ ਗੰਧ, ਮਹਿਕ । ੪.੭, ੨੭.੧, ੭੪.੩,
ਸੁਗੰਧਤਾ) ੭੯.੨, ੮੧.੩, ੮੫.੪, ੯੪.੩, ੧੦੪.੨, ੧੦੭.੩, ੧੨੨.੩^{2},
ਸੁਗੰਧਿ) ੧੨੪.੨. ੧੨੯.੩, ੧੩੦.੨, ੧੫੨.੩, ੧੫੬.੪, ੧੫੮.੨^{2},

੧੬੯.੩, ੧੭੦.੨, ੧੮੫.੩, ੨੨੨.੨, ੨੪੦.੪, ੨੪੯.੩, ੨੭੧.੨, ੩੬੧.੩, ੩੯੯.੨, ੪੮੯.੧, ੫੦੩.੩/੬੬.੧, ੧੩੨.੨, ੧੩੪.੨/੨੨੬.੨, ੫੭੯.੩, ੬੨੦.੩, ੬੫੮.੨, ੬੭੫.੩

ਸੁਗਨ—(ਸੰ. गण) ਸਮੂਹ, ਝੁੰਡ । ੪੯.੩

ਸੁਗਮ—(ਸੰ. सुगम) ਸੌਖਾ, ਆਸਾਨ, ਸਰਲ । ੨੫੬.੪[2]

ਸੁਗਮਾਯੋ—ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਯੋਗ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਗਮ' । ੬੪੮.੩

ਸੁਗਾਤ—(ਸੰ.सु+गात) ਚੰਗੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲਾ, ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲਾ । ੫੬੪.੩

ਸੁਗਿਆਨ—(ਸੰ. सु+ज्ञान) ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ, ਉਤਮ ਗਿਆਨ । ੪੧੫.੪

ਸੁਚਾਰ—(ਸੰ. सु+चर्या) ਚੰਗਾ ਆਚਾਰ । ੩੮੦.੧

ਸੁਚਾਰੁ—(ਸੰ. सुचारु) ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ, ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ । ੪੮੦.੩

ਸੁਚਿਤ—(ਸੰ. सुचेतस) ਸਾਵਧਾਨ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਸੁਜਗੁ, ਚੇਤੰਨ । ੪੦੫.੩

ਸੁਚੀਤ—(ਸੰ. सुचित) ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ, ਸਥਿਰ ਮਨ । ੨੯੨.੨

ਸੁਚੇਤ—ਸਾਵਧਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਚਿਤ' । ੨੬੨.੪

ਸੁਜਸ)— (ਸੰ. सुयशस्) ਚੰਗੀ ਕੀਰਤੀ, ਚੰਗੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ । ੩੬੦.੩, ੩੮੪.੩,
ਸੁਜਸੁ) ੪੨੧.੨, ੬੦੪.੩, ੬੨੦.੨/੧੧੯.੨, ੪੧੪.੧, ੪੬੧.੪, ੫੧੫.੩, ੬੨੬.੨

ਸੁਜਨ—(ਸੰ. सुजनः) ਭਲਾ ਪੁਰਖ, ਚੰਗਾ ਬੰਦਾ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਆਦਮੀ, ਭਲਾਮਾਣਸ । ੧੦੦.੧, ੧੧੪.੨, ੧੫੫.੪, ੨੧੧.੧, ੩੩੪.੧, ੪੩੩.੧, ੪੪੯.੪, ੪੮੩.੨, ੫੫੯.੨, ੫੬੨.੨

ਸੁਜਨਤਾਈ—ਚੰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਜਨ' । ੨੯੭.੧

ਸੁਜਾਖੋ—(ਸੰ. सुचक्षुस्) ਸੁੰਦਰ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਚੰਗੀ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ । ੧੯੧.੪

ਸੁਜਾਗ—ਸੁਚੇਤ, ਚੌਕਸ, ਸਾਵਧਾਨ, ਖਬਰਦਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਸੁਜਗੁ । ੧੭੯.੪, ੫੫੨.੩

ਸੁਢਾਲ—ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਲ ਲੈਣਾ । ੪੫੯.੩

ਸੁਤ—(ਸੰ. सुत) ਬੇਟਾ, ਲੜਕਾ, ਪੁੱਤਰ । ੬.੭, ੪੧.੩[2], ੫੬.੨[4], ੧੦੦.੧, ੧੦੧.੧, ੩, ੧੦੨.੨, ੧੬੪.੩, ੧੭੯.੨[2], ੧੮੪.੨[2], ੧੮੭.੩, ੨੨੮.੩, ੪, ੨੪੧.੨, ੨੯੨.੩, ੩੫੩.੧, ੩੫੪.੧, ੩੫੬.੧, ੩੫੮.੧, ੩੬੯.੧, ੩੭੦.੧, ੩੭੧.੧, ੩੭੮.੧, ੩੭੯.੧, ੩੯੨.੧[2], ੨[3], ੩੯੩.੨, ੪੦੭.੧[2], ੪੨੬.੪, ੪੭੭.੧, ੩[2], ੪, ੪੮੩.੨, ੪੯੩.੩, ੫੦੪.੩, ੫੩੬.੨, ੫੩੮.੨, ੫੬੩.੧, ੫੬੯.੩, ੫੭੭.੧, ੫੮੩.੧, ੫੮੪.੧, ੫੯੨.੧, ੫੯੫.੩, ੬੩੫.੧

ਸੁਤਹ)— ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਤ' । ੬੧੬.੧/੨੨੧.੧, ੩੫੫.੧, ੪੦੬.੨, ੫੧੩.੩
ਸੁਤਹਿ)

ਸੁਤਨ—ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਤ' । ੧੦੧.੧, ੨[2], ੫੭੯.੧

ਸੁਤਾ—(ਸੰ. सुता) ਬੇਟੀ, ਪੁੱਤਰੀ । ੨੨੮.੪[3], ੫੪੭.੧

ਸੁਤੁ—ਪੁੱਤਰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਤ' । ੧੦੨.੧, ੧੨੦.੨, ੩੦੩.੨

ਸੁਤੈ—ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਤ' । ੧੧੩.੨

ਸੁੰਦਰ—(ਸੰ. सुन्दर) ਸੁਹਣਾ, ਖੂਬਸੂਰਤ । ੩੪੫.੪, ੩੯੯.੧, ੪੮੦.੩, ੫੧੩.੨, ੫੫੩.੧, ੫੬੪.੪, ੬੨੨.੧, ੬੫੨.੨, ੬੫੮.੨

ਸੁੰਦਰਤਾ—(ਸੰ. सुन्दरता) ਸੁਹੱਪਣ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ, ਹੁੱਸਨ । ੨੦੯.੧, ੫੩੩.੧

ਸੁਦਾਮਾ—(ਸੰ. सुदामन्) ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਧਨਹੀਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਮਾਤੀ ਸੀ। ੪੩੫.੨

ਸੁਧ—1. ਚੇਤਨਾ, ਸੂਝ। ੧੧.੨
2. (ਸੰ. शुद्ध)—ਸ਼ੁਧ, ਨਿਰਮਲ। ੯੫.੩, ੩੪੯.੧, ੫੮੦.੪, ੬੧੪.੨, ੬੪੪.੧

ਸੁਧਾ—(ਸੰ. सुधा) ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੧੩੧.੩, ੨੭੮.੨, ੬੧੨.੧

ਸੁਧਾਰਸ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੁਆਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ ਰਸ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਧਾ'। ੧੩੦.੧, ੫੬੮.੪

ਸੁਧਿ—1. ਯਾਦ, ਹੋਸ਼, ਚੇਤਨਾ। ੯.੧[2], ੧੨.੩, ੪੭.੧, ੫੦.੨, ੧੦੭.੧, ੨੬੨.੪, ੨੬੩.੨, ੨੮੩.੩, ੩੯੩.੧
2. ਸ਼ੁਧ, ਨਿਰਮਲ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਧ' (2)। ੩੦੮.੩

ਸੁਧੋ—ਜੋ ਟੇਢਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਧਾ। ੪੧.੨

ਸੁੰਨ—1. ਅਫੁਰ, ਨਿਰਵਿਕਲਪ। ੨.੭, ੩੨੮.੩, ੫੨੯.੪
2. ਸੁੰਨਾ, ਖਾਲੀ। ੨੫੦.੩
3. (ਸੰ. श्रु) ਸੁਣਨਾ। ੧੩.੪
4. ਬੋਲਾ, ਬਹਿਰਾ, ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁੰਨ। ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੨

ਸੁਨ—(ਸੰ. श्रु) ਸੁਣਨਾ, ਕਰਣ-ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਧੁਨੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨੀ। ੪੨੦.੧[2], ੪੩੨.੪, ੫੨੬.੨, ੫੭੫.੩[2], ੬੨੦.੨[2], ੬੪੪.੨

ਸੁਨਉਂ—ਮੈਂ ਸੁਣਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੪੦੧.੨

ਸੁਨਈਆ—ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੁਹਰਾਂ। ੪੭੯.੧

ਸੁਨਤ)
ਸੁਨਤਿ)— ਸੁਣ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੮੭.੪, ੧੮੬.੧, ੨੬੩.੩, ੨੮੪.੩, ੩੦੧.੨, ੩੨੩.੩, ੪੨੩.੪, ੪੯੪.੧, ੪੯੯.੨, ੫੩੯.੩, ੫੫੧.੨, ੫੬੬.੪, ੫੭੦.੪, ੫੭੫.੪, ੫੮੮.੧[2], ੫੯੧.੧, ੪, ੬੧੧.੩, ੬੧੩.੪, ੬੧੭.੨, ੬੨੧.੪, ੬੨੨.੨, ੬੫੭.੪, ੬੬੭.੪/੬੭੦ ੨

ਸੁਨਬੇ)
ਸੁਨਯੋ)— ਸੁਨਣਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੧੪੦.੨, ੨੦੬.੨, ੪੩੧.੨/੬੨੨.੨, ੬੪੨.੪

ਸੁਨਾਇ)
ਸੁਨਾਇਬੋ)— ਸੁਣਾ ਕੇ, ਸੁਣਾਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ,। ੪੯੪.੨, ੬੧੧.੪, ੬੧੩.੨, ੬੫੭.੧/੬੩੧.੪

ਸੁਨਾਈਐ—ਸਰਵਣ ਕਰਾਈਏ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੨੦੬.੨, ੨੫੩.੧, ੬੨੨.੨

ਸੁਨਾਦੇ)
ਸੁਨਾਯਬੋ)— ਸਰਵਣ ਕਰਾਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੩੫.੨, ੩੬ ੩, ੪੩੨.੨/੫੬੦.੪

ਸੁਨਾਰ—(ਸੰ. स्वर्णकार:) ਸੁਨਿਆਰਾ, ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬੧੪.੨

ਸੁਨਾਵਈ)
ਸੁਨਾਵਹੀ)— ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੪੩੦.੪, ੪੭੪.੩/੫੬੭.੧, ੨

ਸੁਨਾਵੇ)
ਸੁਨਾਵੈ)— ਸੁਣਾਵੇ, ਸਰਵਣ ਕਰਾਏ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੧੦.੩/੯੬.੩, ੨੦੮.੨, ੨੭੫.੪

ਸੁੰਨਿ—ਅਫੁਰ, ਦੇਖੋ 'ਸੁੰਨ' (1)। ੧੬੮.੪

ਸੁਨਿ—ਸੁਣਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ'। ੬.੬, ੨੩.੪, ੫੨.੪, ੧੧੩.੧, ੧੪੯.੧, ੧੫੪.੩, ੧੫੫.੨, ੨੦੦.੪, ੨੦੫.੪, ੨੧੧.੧[2], ੨੧੬.੨, ੨੪੪.੨, ੨੫੧.੩. ੨੭੫.੩, ੨੮੩.੧, ੩੧੬.੪, ੩੬੦.੩, ੩੭੪.੪, ੩੯੨.੩, ੩੯੭.੧, ੩, ੩੯੮.੩, ੪੧੨.੨, ੪੧੪.੧[2], ੪੨੨.੨[2], ੪੨੩.੨[2], ੪੨੪.੩, ੪੩੧.੨, ੪੪੦.੪, ੪੬੧.੪[2], ੪੭੦.੪, ੫੦੦.੩,

੫੦੩.੧, ੨, ੫੧੮.੪, ੫੪੧.੨, ੫੬੨.੪, ੫੬੬.੨², ੬੦੪.੩², ੬੧੧.੧, ੨, ੬੧੩.੨, ੬੨੧.੨, ੬੬੬.੨², ੬੬੭.੧

ਸੁਨਿਓ—ਸਰਵਣ ਕੀਤਾ, ਸੁਣਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ' । ੧੯੭.੨, ੨੦੦.੨, ੫੪੧.੨²

ਸੁਨੀਅਤ)— ਸੁਣਦੀ ਹੈ, ਸੁਣੀਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ' । ੩੦੫.੨, ੩੫੨.੩, ੪੧੧.੧/
ਸੁਨੀਐ) ੧੮੮.੨, ੧੯੭.੪, ੨੦੬.੨

ਸੁਨੀਜੀਐ—ਸੁਣਨਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ' ੫੩੩.੧, ੬੨੬.੧

ਸੁਨੇ)— ਸੁਣੇ, ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਨ' । ੪੩੯.੪, ੫੮੫.੪/੬੬.੩, ੧੦੮.੩, ੨੭੬.੩,
ਸੁਨੈ) ੩੯੭.੨, ੪੬੨.੨, ੫੦੮.੨²

ਸੁਪਨ—(ਸੰ. स्वप्न:) ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ, ਜਾਗਣ ਅਤੇ ਘੋਰ ਨੀਂਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੧੭.੧, ੧੫੯.੩, ੧੭੨.੧. ੨੦੫.੧. ੨੧੯.੪. ੨੩੦.੩, ੩੦੫.੧, ੪੯੮.੩

ਸੁਪਨੰਤਰ—ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਪਨ' । ੨੨੩.੪, ੬੧੬.੨

ਸੁਪਾਤ੍ਰ—(ਸੰ. सुपात्र) ਉਚਿੱਤ ਵਿਅਕਤੀ, ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ । ੮੩.੨, ੪੫੦.੧

ਸੁਪਾਰੀ—ਨਾਰੀਅਲ ਵਰਗੇ ਇਕ ਦਰਖਤ ਦਾ ਫਲ, ਜਿਸਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟੁਕੜੇ ਪਾਨ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਕਈ ਲੋਕ ਚਬਾਂਦੇ ਹਨ । ੩੯.੩, ੯੩.੨, ੧੨੪.੩

ਸੁਪ੍ਰਸੰਨਿ—(ਸੰ. सुप्रसन्न) ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼, ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ । ੪੬੮.੨

ਸੁਬਾਸ)— (ਸੰ. सु+वास) ਸੁੰਦਰ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸੁਗੰਧੀ । ੧੮.੩, ੩੭.੨,੩,
ਸੁਬਾਸਨ) ੩੮.੨, ੪੦.੧, ੪੬.੩, ੬੬.੧, ੮੩.੨, ੮੪.੨, ੮੫.੪, ੯੩.੪,
ਸੁਬਾਸਨਾ) ੧੧੨.੩, ੧੨੯.੩, ੧੩੧.੨, ੧੩੪.੨, ੧੯੧.੪, ੧੯੮.੧. ੨੨੫.੪, ੨੩੨.੨, ੨੮੫.੨, ੨੮੯.੨, ੩੦੬.੩, ੩੦੭.੨, ੪੨੪.੨, ੪੪੫.੨, ੪੭੨.੩. ੫੪੬.੩, ੬੦੩.੧, ੬੩੮.੩, ੬੬੨.੩/੨੬੬.੩/੯੩.੪, ੧੩੪.੨, ੩੦੭.੨

ਸੁਬਾਸੀ—ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਪਾਰਖੂ । ੫੪੬.੩, ੫੮੮.੨

ਸੁਬਾਸੁ—ਖੁਸ਼ਬੂ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਬਾਸ' । ੮੦.੨, ੮੪.੧, ੨੭੮.੩, ੨੭੯.੨, ੩੩੫.੩, ੪੩੭.੩

ਸੁਭ—(ਸੰ. शुभ) ਚੰਗਾ, ਉੱਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ । ੩੪੫.੪, ੫੬੭.੧, ੫੭੧.੩, ੫੯੬.੩. ੬੦੬.੩, ੬੨੭.੨, ੬੫੦.੩

ਸੁਭਗ—(ਸੰ. सुभग) ਸੁੰਦਰ, ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ । ੩੮੬.੨

ਸੁਭਟ)— (ਸੰ. सुभट्ट) ਉੱਤਮ ਯੋਧਾ, ਵਡਾ ਯੋਧਾ, ਕੁਸ਼ਲ ਯੋਧਾ । ੪੧੭.੨, ੬੧੭.੨/
ਸੁਭਟੁ) ੧੧੮.੩

ਸੁਭਾ—ਚੰਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਭ' ੬੨੭.੨

ਸੁਭਾਉ)— (ਸੰ. स्वभाव) ਸੁਭਾਅ, ਆਦਤ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਣਿਆਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਧਾਨ
ਸੁਭਾਇ) ਗੁਣ । ੯੦.੧. ੧੩੪.੧, ੧੩੬.੩. ੧੫੫.੩, ੩੪੩.੪, ੩੯੦.੪/੨੨.੨,
ਸੁਭਾਵ) ੧੩੭.੨, ੧੭੬.੪, ੧੮੯.੪, ੧੯੦.੨/੭੦.੪, ੧੩੪.੪, ੧੫੮.੪, ੧੬੩.੪, ੧੬੫.੧, ੧੭੭.੪, ੨੩੭.੨, ੨੩੮.੪, ੨੮੬.੪, ੩੮੩.੩, ੩੯੦,੪, ੪੨੫.੧, ੪੨੬.੧, ੪੬੬.੪, ੫੯੮.੪, ੬੧੨.੨

ਸੁਭਾਵਰੀ—ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਭਾਉ' । ੨੨੦.੩

ਸੁਮਤਿ—ਚੰਗੀ ਮੱਤ, ਸਬੁੱਧ । ੮੮.੪, ੧੪੪.੩

ਸੁਮਿਤ੍ਰ—(ਸੰ. सुमित्र) ਚੰਗਾ ਮਿੱਤਰ, ਉੱਤਮ ਦੋਸਤ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਾਥੀ । ੩੯੪.੨

ਸੁਮੇਰ—ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਲਾਵ੍ਰਿਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸੋਨੇ ਦਾ ਪਰਬਤ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਮੇਰ' । ੩੬੦.੧, ੩੭੬.੧, ੪੧੬.੩, ੫੧੦.੩

ਸੁਮੇਵ—(ਸੰ. स्वयम्) ਆਪ ਹੀ, ਖ਼ੁਦ ਹੀ । ੫੫੪.੪

ਸੁਰ—(ਸੰ. सुर) ਦੇਵਤਾ, ਅਮਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਸ਼ੀ । ੫੮.੨, ੩੯੬.੧, ੫੪੦.੨², ੫੪੩.੨, ੬੪੭.੪

ਸੁਰਸ—1. ਸੁੱਖ, ਆਨੰਦ । ੧੧੨.੩

2. (ਸੰ. सुरस) ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਰਸ, ਆਨੰਦਮਈ ਰਸ । ੨੪੯.੨, ੫੮੫.੨

ਸੁਰਸਤੀ—(ਸੰ. सरस्वती) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਦੇਵੀ ਜੋ ਬਾਣੀ, ਗਿਆਨ ਤੇ ਸਤੋ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਸੰਪੰਨ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਹ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਵਾਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦ-ਮਾਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਰਸਵਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਇਰਾ, ਈਸ਼ਵਰੀ, ਗਿਰਾ, ਭਾਰਤੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਵਾਕ, ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਵੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੧੩.੪, ੪੧੬.੧

ਸੁਰਸਪਤ—ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸੱਤ ਸੁਰ, ਸ਼ੜਜ, ਰਿਸ਼ਤ, ਗਾਂਧਾਰ, ਮਧਮ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ । ੩੧.੩

ਸੁਰਸਰ)— (ਸੰ. सूरसरित्) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਦੀ, ਗੰਗਾ । ੧੮੦.੩, ੧੯੨.੩/
ਸੁਰਸਰਿ) ੫੮.੨/੨੯੭.੩, ੪੧੬.੧, ੪੫੯ ੩/੮੮.੨, ੬੩੯.੩
ਸੁਰਸਰੀ)
ਸੁਰਸੁਰੀ)

ਸੁਰਹੀ—(ਸੰ. सुरभि) ਗਾਂ, ਗਊ । ੫੯੯.੧

ਸੁਰੰਗ—(ਸੰ. सुरङ्ग) ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ, ਸੁਹਣਾ ਰੰਗ, ਚੰਗਾ ਰੰਗ । ੯੩.੨, ੯੪.੧, ੧੩੬.੧

ਸੁਰਗ—(ਸੰ. स्वर्ग) ਸਵਰਗ, ਦੇਵ ਲੋਕ, ਨਰਕ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੯੦.੨

ਸੁਰਜਨ—(ਸੰ. सुर+जन) ਭਲਾ ਲੋਕ, ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼, ਦੇਵ ਪੁਰਸ਼, ਸਤ ਪੁਰਸ਼ । ੧੮੧.੨, ੨੪੨.੨

ਸੁਰਝਾਏ—ਸੁਲਝਾਉਣਾ, ਔਖ ਦੂਰ ਕਰਨਾ । ੩੪੭.੧

ਸੁਰਤ—ਸੋਝੀ, ਚੇਤਾ, ਧਿਆਨ । ੬੦੪.੨, ੬੧੬.੧, ੬੨੧.੨, ੬੫੩.੨, ੬੬੬.੨

ਸੁਰਤਾਨੇ—ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸਮਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣਾ । ੩੪.੩

ਸੁਰਤਿ—1. ਸੋਝੀ, ਧਿਆਨ, ਚੇਤਾ, ਲਿਵ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਰਤ' । ੮.੬, ੯.੨², ੧੧.੩, ੧੩.੩, ੪੫.੨, ੫੨.੪, ੯੨.੩, ੧੦੭.੨, ੧੪੫.੧, ੧੭੩.੪, ੧੭੬.੨, ੧੮੪.੨, ੨੦੬.੨, ੨੨੬.੨, ੨੬੩.੩, ੨੬੪.੨, ੨੮੪.੩, ੨੯੧.੩, ੩੧੪.੧, ੨, ੩, ੩੧੭.੧, ੩੪੦.੨, ੩੪੨.੩, ੩੭੭.੨, ੪੩੨.੨, ੫੦੮.੨, ੫੩੧.੪, ੫੪੧.੪, ੬੨੦.੨, ੬੪੦.੨

2. (ਸੰ. श्रुति) ਕੰਨ । ੯੧.੩, ੧੪੦.੨, ੧੯੮.੨, ੧੯੯.੧

3. ਸੁਣਨਾਂ । ੪੫.੨, ੨੩੨.੨, ੨੬੩.੨, ੨੮੯.੨

4. ਆਵਾਜ, ਧੁਨੀ । ੫੪੧.੨

ਸੁਰਤਿ ਸਬਦ —ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ' । ੯੬.੨, ੧੪੬.੩, ੨੭੯.੨

ਸੁਰਮਤਿ—(ਸੁਰ+ਮਤਿ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮਤ, ਭਾਵ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਸੁਰਸਵਤੀ । ੫੪੦.੩

ਸੁਰਾਪਾਨ—(ਸੰ. सुरापान) ਸ਼ਰਾਬਖੋਰੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦਾ ਕਰਮ । ੧੭੨.੨

ਸੁਰਿ—ਦੇਵਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਰ' । ੩੧.੨, ੧੯੩.੩, ੨੬੧.੨, ੪੬੮.੪

ਸੁਰਿਤ—ਧਿਆਨ, ਲਿਵ, ਦੇਖੋ 'ਸੁਰਤ' । ੧੧੭.੪, ੧੨੫.੩

ਸੁਰਿਤਰ—(ਸੰ. सुरतरु) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਖ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੁਰਤਰ ਲਿਖੇ ਹਨ : ਮੰਦਾਰ, ਪਾਰਿਜ਼ਾਤ, ਸੰਤਾਨ, ਕਲਪਬ੍ਰਿਛ, ਹਰਿਚੰਦਨ । ੪੭੭.੨

ਸੁਰੀਤ—(ਸੰ. सु+रीति) ਚੰਗੀ ਰੀਤ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਰਿਵਾਜ । ੧੯੧.੩

ਸੁਲਾਇ)— (ਸੰ. शयन) ਸੁਆਕੇ, ਨੀਂਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕਰਕੇ । ੨੧੯.੩/੩੯੨.੩
ਸੁਵਾਇ)

ਸੂਆ—(ਸੰ. शुक) ਤੋਤਾ, ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ । ੪੪.੧, ੧੫੪.੩, ੧੫੫.੧, ੪੭੦.੨, ੫੨੬.੨, ੫੮੨.੩, ੬੩੪.੨

ਸੂਕਰੀ—(ਸੰ. शूकर) 'ਸੂਰ' ਨਾਮਕ ਗੰਦ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਮਾਦਾ । ੨੪੯.੩

ਸੂਖਮ—(ਸੰ. सूक्षम) ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕ, ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ । ੨੨.੪, ੯੮.੨, ੯੯.੪, ੧੫੩.੪, ੧੯੦.੩, ੨੨੭.੩, ੩੭੩.੩, ੩੮੯.੪, ੪੫੮.੩, ੬੩੨.੨

ਸੂੰਘਤ—(ਸੰ. घ्राण) ਸੁੰਘ ਕੇ, ਨੱਕ ਨਾਲ ਕਿਸੀ ਮਹਿਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕੇ । ੫੮੮.੨

ਸੂਚੀ—(ਸੰ. शुचि) ਅਗਨੀ, ਅੱਗ । ੧੩੬.੩

ਸੂਝੈ—ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ । ੪੮੮.੨

ਸੂਤ)— (ਸੰ. सूत्र) 1. ਮਰਿਯਾਦਾ, ਵਿਧੀ । ੧੧੪.੨, ੬੧੫.੪/—/੨੦੧.੨
ਸੂਤੁ) 2. ਸੂਤਰ, ਧਾਗਾ । —/੪੭.੪/੩.੭, ੫੪.੪, ੧੦੮.੨, ੨੭੭.੧, ੪੭੮.੨
ਸੂਤ੍ਰ) 3. ਕਾਰਣ, ਨਮਿਤ । —/—/ ੧੫੮.੨

ਸੂਧੀ)— ਸਿੱਧੀ, ਸਿੱਧੇ, ਸਿੱਧਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਟੇਢਾਪਣ ਨਾ ਹੋਵੇ ।
ਸੂਧੇ) ੩੯੦.੩/੨੨੦.੨/੩੯੦.੧, ੬੪੪.੧
ਸੂਧੋ)

ਸੂਰ—(ਸੰ. सूर) 1. ਸੂਰਜ । ੧੬.੨ ੧੮੭.੨, ੩੯੪.੧, ੪੨੧.੧, ੫੨੯.੨, ੬੩੬.੩
2. (ਸੰ. शूर) ਸੂਰਬੀਰ, ਬਹਾਦਰ, ਯੋਧਾ । ੫੩੬.੩

ਸੂਰਜ—(ਸੰ. सूर्य) ਸੂਰ, ਦਿਨਕਰ, ਰਵਿ, ਗਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਗੋਲਾ ਜਿਸ ਦੇ ਗਿਰਦ ਧਰਤੀ ਦੇ ਘੁੰਮਣ ਨਾਲ ਦਿਨ ਰਾਤ ਰੁੱਤਾਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਸ 86,40,00 ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਗਰਮੀ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ । ੪੮੬.੧

ਸੂਰਜਗ੍ਰਹਨ—(ਸੰ. सूर्य+ग्रहण) ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੜਦੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਦਾ ਭਾਵ । ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰਾਹੂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਗ੍ਰਸੇ ਜਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੂਰਜ ਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਚੰਦ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੇਵਲ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਪੂਜਾ ਪਾਠ, ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਰਤ ਆਦਿ ਰਖਦੇ ਹਨ । ੨੯੬.੧

ਸੂਰਨ—(ਸੰ. शूल:) ਕੰਡੇ, ਸੂਲਾਂ । ੫੧੨.੨

ਸੂਰਿ—1. ਸੂਰਜ, ਦੇਖੋ 'ਸੂਰ' (1) ੨੮.੧
2. ਸੂਰਬੀਰ, ਯੋਧਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੂਰ' (2) ੩੭੯.੨

ਸੂਰੀ—(ਸੰ. शूल:) ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੂਲੀ, ਜਿਸਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ੭੦.੩, ੫੨੩.੧, ੫੨੪.੧

ਸੂਰੇਂ—ਕੰਡੇ, ਸੂਲਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸੂਰਨ' ੬੩੪.੧

ਸੂਰੋ—ਬਹਾਦਰ, ਯੋਧਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੂਰ' (2) ੧੧੮.੩

ਸੇ— 1. ਨਾਲੋਂ, ਤੋਂ (ਵਖਰੇਵਾਂ ਜਾਂ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ) । ੫੪.੨, ੩, ੫੬੫.੧
2. ਨਾਲ, ਸਾਥ । ੨੧੦.੨, ੬੨੪.੨, ੬੬੫.੨
3. ਵਰਗੇ, ਸਮਾਨ । ੪੫੫.੨, ੪੫੭.੧, ੫੯੬.੧, ੫੯੭.੧

ਸੋਈ—ਉਹ, ਉਹੋ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਉ' ੬੬੬.੧

ਸੇਸ—(ਸੰ. शेषनाग) ਸਰਪ ਰਾਜ, ਵਿਸ਼ਣੂ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਨੂੰ, ਕਦਰੂ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਜੰਮਿਆ ਕਸ਼ਿਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਕ ਤੇ ਤਕਸ਼ਕ ਦਾ ਭਰਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਇਸ ਦੇ ਫਣ ਤੇ ਠਹਰੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਇਸਦਾ ਫਣ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗਰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਖੀ। ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਅਨੰਤ ਸੀਰਸ਼ਾ, ਫਣ ਦਾ ਨਾਂ ਮਣੀਦੀਪ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਮਣੀਭਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ੧.੫, ੫੪੦.੨

ਸੇਕਤ—ਸੇਕਣਾਂ, ਗਰਮ ਕਰਨਾਂ, ਤਾਉ ਦੇਣਾਂ। ੩੯੦.੩

ਸੇਖ—1. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ, ਦੇਖੋ 'ਸੇਸ'। ੫੪੩.੧, ੫੫੪ ੧, ੬੪੭.੩

2. ਸਿਖਰ, ਚੋਟੀ। ੨੯੭.੨

ਸੇਖਾਦਿ)— ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਆਦਿਕ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ, ਦੇਖੋ 'ਸੇਸ'। ੩੫.੪, ੧੮੦.੨/
ਸੇਖਾਦਿਕ) ੨੧.੩

ਸੇਤ—(ਸੰ. श्वेत) 1. ਸਫ਼ੈਦ, ਚਿੱਟਾ। ੨੧੦.੧, ੫੨੨.੨, ੬੪੧.੨

2. (ਸੰ. शैत्य) ਸੀਤਲਤਾ, ਠੰਡਕ, (ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤੀ)। ੩੯੩.੩

3. (ਸੰ. सेतु) ਪੁਲ, ਨਦੀ ਆਦਿ ਉਪਰ ਪਾਰ ਜਾਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਰਸਤਾ। ੪੧੬.੧

ਸੇਤਾਂਬਰ—(ਸੰ. श्वेताम्बर) ਸਫ਼ੈਦ ਵਸਤਰ, ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ। ੧੫੬.੧

ਸੇਤੀ—ਨਾਲ, ਸਹਿਤ। ੫੮੦.੩

ਸੇਂਬਲ)— ਸਿੰਬਲ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਦੇਖੋ 'ਸਿੰਬਲ'। ੩੦੭.੩, ੪੬੫.੧, ੪੭੦.੨,
ਸੇਬਲ) ੫੦੩.੩, ੫੧੯.੨, ੫੨੫.੩, ੬੩੮.੨/੨੩੬.੪, ੨੪੯ ੩,੬੩੧.੩/
ਸੇਂਬੁਲ) ੩੦੭ ੩

ਸੇਵ—(ਸੰ. सेव्) 1. ਨੌਕਰੀ, ਟਹਿਲ/ਟਹਿਲ ਕਰਕੇ। ੧੭.੪, ੧੩੯.੨, ੬੧੨.੩, ੬੪੦.੪, ੬੫੩.੧

2. ਭਗਤੀ/ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ, ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ। ੫੧.੩, ੭੨.੧, ੮੩.੧, ੧੨੬.੩, ੧੪੩.੪, ੧੮੩.੨, ੧੮੬.੪, ੩੩੦.੪, ੪੪੩.੪, ੪੪੫.੪, ੪੪੬.੪, ੪੪੮.੩, ੪੫੫.੪, ੪੫੬.੪, ੪੫੭.੪, ੪੬੦.੪, ੪੬੬.੪, ੪੬੭.੪, ੪੬੮.੪, ੪੭੦.੪, ੪੭੩.੪, ੪੭੫.੪, ੪੭੬.੪, ੪੭੯.੩,੪, ੪੮੦.੪, ੪੮੨.੩, ੪੮੩.੪, ੪੮੬.੧, ੪੮੭.੧, ੪੮੯.੩[2]

3. ਸੇਵਕ (ਭਾਵ ਸ਼ਰਧਾਲੂ, ਭਗਤ)। ੪੫੪.੪

ਸੇਵਕ—(ਸੰ. सेवक) 1. ਸ਼ਰਧਾਲੂ, ਭਗਤ, ਅਰਾਧਕ, ਉਪਾਸ਼ਕ। ੫੦.੩, ੫੧.੩, ੫੯.੩, ੧੨੬.੪, ੧੩੫.੩, ੧੮੬.੪, ੨੬੧.੩, ੩੩੯.੩, ੪੦੭.੨, ੪੪੩.੪, ੪੪੫.੪, ੪੪੯.੩, ੪੫੨.੨, ੩, ੪੫੩.੩, ੪੬੦.੪, ੪੬੩.੪, ੪੭੦.੪, ੪੭੭.੪, ੪੮੮.੩, ੪੯੧.੪, ੪੯੨.੪, ੫੯੪.੨, ੬੦੧.੩, ੬੪੦.੪

2. ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ, ਚਾਕਰ, ਟਹਿਲੀਏ/ਟਹਿਲੂਆ। ੩੪੫.੩, ੪੬੪.੩[2], ੪੮੮.੩, ੫੨੯.੪, ੫੬੬.੧

ਸੇਵਕਨ—ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਸੇਵਕ'। ੪੬੫.੪

ਸੇਵਕੁ—ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ, ਦੇਖੋ 'ਸੇਵਕ'। ੧੮੩.੨, ੪੪੨.੨, ੪੭੯.੩, ੪

ਸੇਵਕੇ—1. ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਸੇਵਕ' । ੩੦.੪

2. ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ । ੩੦੪.੩

3. ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ । ੪੫੨.੪, ੪੫੩.੧

ਸੇਵਾ—(ਸੰ. सेवा) 1. ਭਗਤੀ, ਅਰਾਧਨਾ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ । ੮੭.੪, ੧੦੧.੪, ੧੦੨.੪, ੨੩੫.੨, ੨੬੧.੩, ੨੯੫.੪, ੩੦੩.੩, ੪੧੨.੪, ੪੪੭.੧, ੪੫੧.੩, ੪੮੧.੪, ੫੦੦.੨, ੫੦੧.੩, ੫੯੪.੨, ੬੦੧.੩

2. ਟਹਿਲ, ਖ਼ਿਦਮਤ, ਚਾਕਰੀ । ੧੦੩.੧², ੧੧੯.੨, ੨੮੧.੩, ੩੯੫.੨, ੪੩੬.੧, ੪੮੨.੧, ੪੮੩.੨. ੫੬੬.੧, ੫੬੯.੪, ੫੮੪.੩, ੬੦੧.੪, ੬੨੮.੨, ੬੫੪.੪, ੬੭੪.੨

ਸੈਂ)— 1. ਨਾਲੋਂ, ਤੋਂ, ਕੋਲੋਂ, ਪਾਸੋਂ । ੪੧.੧, ੨, ੪, ੪੨.੧, ੪੪ ੧, ੫੫ ੨,
ਸੈ) ੮੬ ੪, ੧੨੦.੧, ੧੮੧.੩, ੩੯੫.੩, ੩੯੯.੪, ੪੫੧ ੩, ੪੫੯.੪, ੪੭੦.੨, ੪੭੨.੨, ੫੧੪.੪, ੫੧੫.੧, ੫੪੪.੨, ੫੪੫.੨, ੫੪੮.੧, ੫੬੯.੧, ੬੧੮.੧, ੬੪੪.੨

2. ਨਾਲ, ਸਾਥ, ਸਹਿਤ । ੪੧.੩², ੧੭੭.੩, ੨੧੧.੨, ੨੨੭.੧, ੨੬੮.੩, ੨੮੮.੧, ੩੧੬.੨, ੩੧੯.੪, ੩੨੦.੩, ੩੨੩.੨, ੩੭੮.੩,੪, ੩੮੪.੨, ੩੯੦.੧,੩, ੪੦੪.੨, ੪੧੧.੧, ੨² ੩, ੪, ੪੧੪.੩, ੪੩੯ ੨, ੪੬੧.੨, ੪੬੭.੨. ੫੧੨.੨, ੫੧੬.੩, ੫੩੫.੧, ੫੭੯.੨², ੫੯੩.੩, ੫੯੮.੨, ੬੩੦.੧, ੬੬੫.੩

3. ਵਿਚੋਂ, ਤੋਂ । ੫੫.੨, ੬੯.੧, ੯੩.੧, ੧੨੧.੩, ੧੨੨.੩, ੧੨੩.੩, ੧੩੬.੧, ੧੬੨ ੩, ੨੪੯.੩, ੨੭੩.੧, ੩੪੯.੨, ੩੭੩.੩, ੩੭੫.੧, ੩, ੪੧੨.੩, ੪੪੫.੨, ੪੫੯.੩, ੪੬੭.੧, ੫੧੪.੧, ੨, ੫੨੩.੨, ੫੩੪.੧², ੫੪੮.੨, ੫੮੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੪੫.੩

4. ਨਾਲੋਂ (ਵਖਰੇਵਾਂ ਜਾਂ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ) : ੧੫੪.੧, ੪, ੨੧੨.੧, ੪੫੦.੧, ੨, ੩, ੬੨੭.੧

5. ਵਰਗੇ, ਜਿਹੇ, ਸਮਾਨ । ੩੬੨.੧, ੩੯੦.੨, ੪ ।

ਸੈਨ—(ਸੰ. शयन) ਨੀਂਦ । ੨੧੧.੩, ੪੮੭.੪

ਸੈਨਾ—(ਸੰ. सेना) ਫੌਜ, ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਦਲ । ੩੬੨.੨

ਸੈਲ—(ਸੰ. शैल) ਪਹਾੜ, ਪਰਬਤ । ੨੯੮.੩

ਸੋਂ—ਤੋਂ, ਨਾਲ । ੬੨੪.੪

ਸੋ—1. ਉਹ, ਉਸਦਾ । ੧੫.੪, ੧੨੦.੩, ੧੯੧.੨, ੨੫੧.੨, ੬੭੧.੧

2. ਤੋਂ, ਨਾਲ । ੭੭.੪, ੭੯.੨, ੯੬.੩, ੧੯੮.੨, ੩੦੨.੨, ੩੪੨.੧, ੩੫੨.੪, ੫੮੦.੨

3. ਜਿਹਾ, ਜੈਸਾ, ਵਰਗਾ । ੧੭੩.੨, ੩੪੨.੩², ੩੭੩.੧, ੬੪੪.੧, ੨, ੩, ੪

ਸੋਊ—ਉਹੀ, ਉਹ, ਉਹੀਓ, ਉਹਾ । ੬੩੧.੨

ਸੋਇ—(ਸੰ. शयन) 1. ਸੌਣਾਂ, ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਹੋਣਾਂ । ੬੯.੩

2. ਉਹੀ, ਉਹੀਓ । ੪੬੮.੨

ਸੋਈ—ਉਹੀ, ਉਹੀਓ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਊ' । ੧੦.੩, ੬੯.੧, ੨, ੩, ੮੬.੪, ੧੦੬ ੨², ੧੦੮.੪, ੧੧੮.੩, ੧੪੯.੪, ੧੬੧.੧, ੩, ੧੬੬.੧, ੨², ੩, ੧੭੨.੪, ੧੭੩.੧, ੧੭੫.੧, ੨,

੩, ੨੦੨.੨, ੨੦੮.੩, ੨੦੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੨.੩[2], ੨੧੯.੨, ੨੨੨.੪, ੨੫੩.੪, ੨੮੧.੩, ੨੮੬.੨, ੩੦੧.੧, ੨, ੩, ੩੦੫.੧, ੩੨੭.੧, ੨, ੪, ੩੮੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੮੪.੪, ੩੮੫.੧[2], ੨[2], ੩[2], ੪੪੦.੨, ੪, ੪੬੨.੪, ੪੬੯.੧[2], ੨[2], ੩, ੪੮੯.੨, ੫੫੩.੨, ੪, ੫੪੬.੪[2], ੫੭੬.੪, ੬੦੩.੨, ੬੧੫.੪, ੬੧੯.੩, ੬੨੫.੨, ੬੫੯.੪, ੬੬੨.੧, ੬੬੮.੪

ਸੋਹੰ—(ਸੰ. सोऽहम्) ਉਹ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹਾਂ (ਇਹ ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ) ੩੪.੩, ੪੭.੩, ੬੧.੪, ੭੭.੪, ੮੬.੧, ੧੦੮.੪, ੧੪੯ ੪, ੨੨੨.੪, ੨੫੧.੨

ਸੋਹਨ— ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ, ਸੁਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੪੦੦.੨

ਸੋਹੀਐ)— ਸੋਹਣੇ ਲਗਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਲਗਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੁੰਦਰ' । ੬੦੨.੪/੫੦੭ ੩,
ਸੋਹੇ) ੬੩੯.੩

ਸੋਕਿ—(ਸੰ. शोक, ਫਾ. ਸੋਗ) ਗ਼ਮ, ਦੁੱਖ । ੪੭੬.੪

ਸੋਖ)— (ਸੰ. शोष) ਸੁਕਾਉਣਾ । ੨੮੭.੪, ੪੬੯.੨, ੫੫੭.੧/੧੬.੨
ਸੋਖਿ)

ਸੋਗ)— ਦੁੱਖ, ਗਮ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਕਿ' । ੧੧੩.੨, ੧੭੬.੪, ੨੧੦.੧, ੨੬੬.੧, ੩੦੦.੧,
ਸੋਗੁ) ੩੩੧.੪, ੩੩੩.੨, ੩੯੮.੩, ੪੦੯.੨, ੪੨੦.੩, ੪੫੦.੩, ੫੦੯.੧, ੫੧੩ ੩, ੫੨੧.੩, ੫੭੧.੧, ੬੬੩.੩, ੬੭੦.੪/੧੦੪.੪

ਸੋਗਾਨੰਦ—(ਸੰ. शोक+आनन्द) ਸੋਗ-ਆਨੰਦ, ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ । ੯੦.੩

ਸੋਚ—(ਸੰ. शौच) ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਸੁੱਚਤਾ । ੨੧੫.੧

ਸੋਤ—ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ, ਨੀਂਦ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੋਇ' । ੨੧੯.੩

ਸੋਤ੍ਰ)— (ਸੰ. स्त्रोतस्) 1. ਚਸ਼ਮਾ, ਝਰਨਾ । ੬੩.੪/—
ਸੋਤ੍ਰਨ) 2. ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ । ੧੦੮.੩/੨੩੨.੩

ਸੋਧ—(ਸੰ. शोध) ਖੋਜ, ਜਾਂਚ, ਪੜਤਾਲ । ੫੪੬.੩, ੫੭੨.੪

ਸੋਧਤ—(ਸੰ. शोधन) ਸੋਧਣਾ, ਠੀਕ ਕਰਨਾ, ਦਰੁੱਸਤ ਕਰਨਾ । ੬੫੮.੩[2]

ਸੋਧਾਵਹੀ—ਸੁਧਾਕੇ, ਖੋਜ ਕਰਵਾਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਧਤ' । ੪੪੭.੨

ਸੋਧਿ)— ਖੋਜ ਕੇ, ਸੋਧ ਕੇ, ਖੋਜਣਾ, ਪੜਚੋਲਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਧ' । ੬੨੭.੨/੪੫੦.੩/੫੮੭.੩
ਸੋਧੇ)
ਸੋਧੈ)

ਸੋਬਾਸ—ਚੰਗੀ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਸੁਗੰਧ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੁਬਾਸ' । ੧੨੪.੨

ਸੋਭ—(ਸੰ. शोभा) 1. ਵਡਿਆਈ, ਯਸ਼, ਕੀਰਤੀ । ੧੪੦.੩, ੧੭੧.੨. ੧੯੪.੪, ੨੦੪.੩
2. ਚੰਗਾ ਲਗਣਾ, ਫਬਣਾ, ਸੋਭਣਾ । ੪੭੭.੨, ੫੨੭.੧

ਸੋਭਤ)— ਸੋਭਣਾ, ਚੰਗਾ ਲਗਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਲਗਣਾ, ਫਬਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਭ' । ੩੮੫ ੨,
ਸੋਭਤਿ) ੩੯੪.੩, ੪੫੨.੪, ੪੮੦.੩, ੫੬੪.੪, ੬੨੯.੩, ੬੩੨.੨, ੬੫੫.੩

ਸੋਭਾ—1. ਵਡਿਆਈ, ਯਸ਼, ਕੀਰਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਭ' । ੧੫.੪, ੭੪.੪, ੧੧੨.੪, ੧੪੦ ੩, ੧੪੧.੧[2], ੧੬੩.੨, ੧੯੪.੪, ੨੦੮.੧, ੨੧੩.੪, ੨੨੦.੧, ੨੬੯.੩, ੨੭੯.੧, ੨੯੪.੩, ੩੦੩.੪, ੪੨੧.੪, ੪੬੪.੩, ੪੮੬.੩, ੬੦੨.੪, ੬੧੨.੩, ੬੫੦.੧[2], ੬੫੨.੩

2. ਚੰਗਾ ਲਗਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਲਗਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਭ' । ੧੪੮.੧, ੩੪੭.੩, ੪੦੦.੨, ੪੧੪.੨, ੫੧੦.੨, ੬੦੫.੧

ਸੋਭਾਨਿਧਿ—(ਸੰ. शोभा + निधि) 1. ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੮੮.੩, ੧੪੨.੪

2. ਸੋਭਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ । ੨੬੫.੧

ਸੋਭਿਤ– 1. ਸੁੰਦਰ ਲਗਣਾ, ਫਬਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਭ' । ੨੦੫.੩, ੩੪੮.੧

ਸੋਮ—(ਸੰ. सोम) 1. ਚੰਦਰਮਾ, ਚੰਨ । ੧੬.੨

2. ਐਤਵਾਰ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਦਿਨ, ਚੰਦਰਵਾਰ । ੪੮੪.੧

ਸੋਰ—(ਫਾ. ਸ਼ੋਰ) ਰੌਲਾ, ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ । ੬੭੫.੩

ਸੋਵਤ)— ਨੀਂਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਇ' (1) । ੧੭੨.੧, ੪੯੫.੩, ੫੯੪.੧,
ਸੋਵਤੇ) ੬੫੮.੪/੬੫੭.੩

ਸੋਵੈ—ਸਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਸੋਇ' (1) । ੫੬੯.੨

ਸੌਧਾ—ਸੁਗੰਧਿਤ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ । ੫੪੬.੩, ੫੮੮.੨

ਸੌਨ—(ਸੰ. शकुन) ਸ਼ੁਭ ਫਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਚਿਨ੍ਹ, ਸ਼ਗਨ । ੫੮੭.੩

ਸੌਰਭ—(ਸੰ. सौरभ) ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸੁਗੰਧੀ । ੬੦੬.੩

ਸ੍ਰਬ—(ਸੰ. सर्व) ਸਾਰਾ, ਸਮੁੱਚਾ । ੨੧੩.੩, ੨੪੧.੨

ਸ੍ਰਬੰਗ—(ਸੰ, सर्वाङ्ग) 1. ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਭ ਅੰਗ, ਸਰੀਰ । ੧੮.੪, ੫੨.੧, ੯੬.੪, ੧੧੪.੪, ੨੦੩.੩. ੩੯੯.੧

2. ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ । ੧੩੪.੩, ੩੮੫.੪

3. ਪ੍ਰਭੂ, ਪਰਮਾਤਮਾ । ੨੯੩.੧

ਸ੍ਰਬਗਿ- (ਸੰ. सर्वज्ञ) ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੨੪੪.੪

ਸ੍ਰਬੰਗੀ—ਸਭਨਾਂ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਰਬੰਗ' (1) । ੩੧੯.੪

ਸ੍ਰਬਤ੍ਰ—(ਸੰ. सर्वत्र) ਸਭ ਥਾਂ, ਸਭ ਪਾਸੇ, ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ । ੬੨੯.੧

ਸ੍ਰਬਦਾ—(ਸੰ. सर्वदा) ਹਮੇਸ਼ਾਂ, ਸਦਾ । ੪੫੬.੧

ਸ੍ਰਮ)— (ਸੰ. श्रम) 1. ਸਾਧਨਾ, ਮਿਹਨਤ, ਯਤਨ । ੬੦.੪, ੪੦੫.੪, ੫੮੫.੧,
ਸ੍ਰਮੁ) ੬੦੪.੪/—

2. ਦੁੱਖ, ਕਸ਼ਟ । ੨੫੬.੩, ੫੧੩.੩, ੫੮੫.੧/੩੬੫.੨

ਸ੍ਰਵਨ—(ਸੰ. श्रवण) 1. ਕੰਨ, ਕਰਣ, ੧੭.੨, ੫੨.੪, ੫੩.੨, ੪, ੧੦੪.੧, ੧੦੭.੨, ੧੦੮.੩, ੧੫੨.੨, ੧੫੩.੨, ੨੦੩.੧, ੨੦੬.੨, ੨੧੧.੧, ੨੨੬.੨, ੨੩੨.੨, ੨੪੫.੧, ੨੭੭.੨. ੨੮੩.੧, ੨੮੯.੨, ੩੩੫.੨, ੩੫੨.੩[2], ੪, ੩੯੭.੧, ੨, ੩, ੪[3], ੪੨੩.੨, ੪੩੧.੨, ੫੩੩.੧, ੬੨੦.੨, ੬੨੧.੨, ੬੨੨.੨, ੬੨੬.੧, ੬੪੨.੪, ੬੫੩.੨, ੬੬੬.੨, ੬੬੭.੧, ੬੬੯.੪

2. ਸੁਣਨਾ । ੯੧.੩, ੧੪੪.੩, ੨੭੮.੧, ੬੧੯.੨

ਸ੍ਰਵਨੰਤਰਿ—ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਰਵਨ' । ੬੫.੩

ਸ੍ਰਵਨਨੁ—ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਰਵਨ' ੬੪੦.੨

ਸ੍ਰਿਸਟਿ—(ਸੰ. सृष्टि) ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ । ੯੮.੩, ੪੦੩.੪

ਸ੍ਰਿਯਾ—(ਸੰ. श्रेयस) ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਆਨੰਦ । ੬੪੯.੪

ਸ੍ਰੀ—(ਸੰ. श्री) ਸਤਿਕਾਰ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ । ੧.੩, ੫, ੧੦, ੧੦.੩, ੩੬.੨, ੩, ੭੩.੨, ੩, ੭੯.੪, ੯੭.੧, ੧੦੯.੪, ੧੩੫.੧[2], ੨[2], ੩[2], ੧੯੨.੪, ੨੧੪.੧, ੨, ੨੧੬.੨, ੪, ੨੩੫.੧, ੨੩੬ ੪, ੨੮੧.੪, ੨੮੩.੧, ੩੧੧.੪, ੩੧੯.੧, ੪, ੩੨੧.੪. ੩੫੩.੪, ੩੬੦.੪, ੩੯੬.੪, ੪੧੬.੪, ੪੨੧.੪, ੪੪੮.੪, ੪੭੨.੪, ੪੯੮.੧, ੫੦੦.੩, ੫੫੪.੪, ੬੨੮.੪

ਸ੍ਰੀਖੰਡ—(ਸੰ. श्रीखण्ड:) ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ, ਸਫ਼ੈਦ ਚੰਦਨ । ੨੯੦.੨, ੬੨੫.੨

ਸ੍ਰੁਤਿ—(ਸੰ. श्रुति) 1. ਸੁਣਨਾ । ੫੩.੨, ੩੧੪.੨
2. ਕੰਨ । ੫੩.੨, ੧੫੨.੨, ੧੫੩.੨, ੨੭੮.੧
3. ਧਿਆਨ, ਚੇਤਾ, ਬਿਰਤੀ । ੧੬੯.੩, ੧੭੨.੩, ੨੧੧.੩

ਸ੍ਰੁਤਿ ਸ਼ਬਦ—ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾ । ੨੧੧ ੩

ਸ੍ਰੇਸਟ)— (ਸੰ. श्रेष्ठ) ਉਤਮ, ਸਰਬੋਤਮ । ੩੦੩.੨ ੬੪੯.੨/੩੮੦.੧
ਸ੍ਰੇਸਟੁ)

ਸ੍ਰੋਤ—ਸੁਣਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਰੁਤਿ' (1) । ੧੭੨ ੩, ੨੬੫.੪, ੨੭੭.੪

ਸ੍ਰੋਤਾ—(ਸੰ. श्रोतृ) ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ । ੯੯.੩, ੨੪੪.੪, ੩੦੫.੨. ੪੪੭.੧, ੫੬੬.੪, ੫੬੭.੪

ਸ੍ਵਨ—(ਸੰ. सवन) ਬੱਚਾ । ੬੩੬.੧

ਸ੍ਵਪਨ—(ਸੰ. स्वप्न) ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ, ਭਾਵ ਸੁਤਿਆਂ । ੬੧੯.੨

ਸ੍ਵਪਨੰਤਰ—ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਪਨ' । ੫੭੮.੪

ਸ੍ਵਪਨੇ—ਸੁਪਨੇ', ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਪਨ' । ੫੭੬.੪, ੬੭੦.੧

ਸ੍ਵਭਾਵ—(ਸੰ. स्वभाव) ਸੁਭਾਅ, ਮਨ ਦੀ ਪਰਵਿਰਤੀ । ੬੦੩.੪, ੬੪੦.੪, ੬੪੪.੪

ਸ੍ਵਮੇਵ—(ਸੰ. स्वयम) ਖ਼ੁਦ ਹੀ, ਆਪ ਹੀ । ੬੧੨ ੧

ਸ੍ਵਰਗ—ਦੇਵ ਲੋਕ, ਬੈਕੁੰਠ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਵਰਗ' । ੧੯੭.੨, ੩੪੧.੩, ੬੪੬.੩

ਸ੍ਵਰੂਪ—(ਸੰ. स्वरूप) 1. ਆਕਾਰ. ਸੂਰਤ, ਸ਼ਕਲ । ੫੮੬.੨
2. ਸਮਾਨ, ਤੁਲ, ਬਰਾਬਰ । ੫੯੪.੨

ਸ੍ਵਾਸ—(ਸੰ. श्वास) ਸੁਆਸ, ਸਾਹ, । ੧੯੯.੨, ੨੮੯.੨

ਸ੍ਵਾਂਗਿ—ਬਨਾਵਟੀ ਰੂਪ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ । ੪੦੨.੪

ਸ੍ਵਾਂਗੀ—ਨਕਲਚੀ, ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਵਾਂਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੬੧.੩

ਸ੍ਵਾਂਗੁ—ਬਨਾਉਟੀ ਰੂਪ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਾਂਗਿ' । ੧੬੧.੩

ਸ੍ਵਾਂਤ ਬੂੰਦ)— (ਸੰ. स्वाति:) ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 27 ਨਛੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 15ਵੇਂ ਸ਼ੁਭ
ਸ੍ਵਾਂਤਿ) ਨਛੱਤਰ ਵਿਚ ਵਰ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੂੰਦਾਂ । ਇਸ ਨਾਲ ਚਾਤ੍ਰਿਕ (ਪਪੀਹੇ) ਦੀ ਤ੍ਰਿਖਾ ਬੁੱਝਦੀ ਹੈ, ਸਿਪੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਵੇ ਤਾਂ ਸੁੱਚਾ ਮੋਤੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਬਾਂਸ ਵਿਚ ਬੰਸ ਲੋਚਨ ਅਤੇ ਕੇਲੇ ਵਿਚ ਕਪੂਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ੭੬.੪, ੨੨੫.੨, ੩੬੧.੨, ੩੭੭.੩, ੪੨੯.੩, ੪੬੫.੩, ੪੭੦.੧, ੫੩੮.੩/੩੮੫.੩[2], ੬੦੩.੩, ੬੩੮.੪

ਸ੍ਵਾਦ)— (ਸੰ. स्वाद) ਸੁਆਦ, ਰਸ, ਲੱਜ਼ਤ, ਅਨੁਭੂਤੀ । ੧੩.੧, ੧੫.੧,
ਸ੍ਵਾਦਰਸ) ੩੮.੨, ੪੯.੨, ੮੦.੩, ੯੪.੨, ੧੧੨.੩, ੧੨੧.੩, ੧੨੩.੩[2],
ਸ੍ਵਾਦੁ) ੧੩੧.੧, ੧੪੮.੨, ੧੫੩.੩, ੧੫੮.੩, ੧੬੧.੨, ੧੭੨.੨, ੧੮੫.੩, ੨੪੫.੨, ੨੭੨.੩, ੨੮੯.੩, ੩੯੯.੩, ੫੮੬.੨, ੫੯੬.੧, ੬੨੦.੩, ੬੪੪.੩/੮.੫/੪੩੭.੧

ਸ੍ਵਾਨ—(ਸੰ. श्वान) ਕੁੱਤਾ, ਗਿੱਦੜ ਜਾਂ ਲੂੰਬੜ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜਾਂ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੬੦.੨, ੩੮੬.੨, ੩੯੦.੩, ੪੫੨.੩, ੪੬੧.੨, ੪੯੩.੩, ੪੯੪.੧. ੨

ਸ੍ਵਾਮ)— (ਸੰ. स्वामिन्) 1. ਮਾਲਕ, ਮਾਲਕੀ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ।
ਸ੍ਵਾਮਿ) ੩੮੦.੩, ੪੯੪.੨, ੫੨੧ ੨/੫੬੬.੧, ੫੭੭.੨, ੬੧੨.੩/੫੨੯.੪
ਸ੍ਵਾਮੀ) 2. ਗੁਰੂ, ਪ੍ਰਭੂ। –/—/੫੦.੩, ੫੧.੩, ੧੮੬.੪, ੩੮੭.੪
3. ਪਤੀ, ਖਾਵੰਦ। —/—/੫੨੯.੪

ਸ੍ਵਾਦ)— ਸੁਆਦ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਾਦ'। ੫੪੨.੧/੪੫੬.੧
ਸ੍ਵਾਦਿ)

ਸ੍ਵਾਨ—ਕੁੱਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਾਨ'। ੪੩੪.੨, ੪੪੭.੩

ਸ੍ਵਰਗ—ਬੈਕੁੰਠ, ਦੇਖੋ 'ਸਵਰਗ'। ੪੦੯.੧

ਸ੍ਵੇਤ—(ਸੰ. श्वेत) ਚਿੱਟਾ, ਸਫ਼ੈਦ। ੫੯੬.੧. ੬੦੦.੧

ਹ

ਹਉ—(ਸੰ. अहम्) ਮੈਂ। ੫੧੨.੪

ਹਉਮੈ - (ਸੰ. अहम्) ਅਹੰਕਾਰ, ਘਮੰਡ, ਅਭਿਮਾਨ। ੨੨.੩, ੨੪.੩, ੧੮੯.੧, ੧੯੧.੧, ੨੨੪.੪, ੨੩੬.੪, ੨੫੮.੨, ੨੮੦.੧, ੨੮੮.੨, ੩੨੮.੨, ੩੨੯.੩, ੩੩੫.੧, ੪੫੫ ੩, ੪੫੮.੨, ੪੯੧.੩

ਹੰਸ—(ਸੰ. हंस) 1. ਰੂਹ, ਆਤਮਾ (ਭਾਵ)। ੧੬.੩

2. ਬਤਖ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ (ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਛੀ ਵਰਖਾ ਰੁਤ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦੁਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।) ੨੮੭.੪, ੨੯੮.੩, ੩੪੦.੧, ੪, ੩੬੬.੩, ੩੭੫.੧, ੪੪੧.੨, ੪੪੪.੨, ੪੫੩.੪, ੪੬੩.੧, ੫੩੨.੨, ੫੬੪.੩, ੫੬੫.੨, ੫੭੦.੩

3. ਸੂਰਜ। ੮੮.੪, ੨੮੭.੪

4. ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ, ਸੰਤ (ਭਾਵਰਥ)। ੭੬.੩

5. ਵਿਵੇਕੀ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ (ਭਾਵਰਥ)। ੧੮੧.੩, ੨੪੯.੨², ੫੨੪.੧

ਹਸ—(ਸੰ. हस्) ਹਸਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ। ੪੦੬.੧

ਹੰਸੁ—ਬੱਤਖ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਪੰਛੀ, ਦੇਖੋ 'ਹੰਸ' (2)। ੧੬੪.੪, ੨੪੭.੩, ੪੬੩.੧, ੪੯੨.੩

ਹਸਤ—(ਸੰ. हस्त) 1. ਹੱਥ, ਕਰ, ਬਾਂਹ ਦਾ ਗੁੱਟ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ। ੧੭.੪, ੧੮.੩, ੯੧.੩, ੨੨੦.੨, ੨੨੬.੩, ੨੪੫.੧, ੨੮੯.੩, ੫੭੬.੨, ੬੨੮.੨

2. (ਸੰ. हस्) ਹੱਸਕੇ, ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ। ੪੩੮.੧²

ਹਸਤਕਮਲ—(ਸੰ. हस्तकमलम्) ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਹਥ। ੫੭੬.੨
ਹਸਤੀ—(ਸੰ. हस्तिन्) ਸੁੰਡ ਵਾਲਾ ਪਸ਼ੂ, ਹਾਥੀ। ੭੫.੧
ਹਸਨ—ਹੱਸਣਾ, ਵੇਖੋ 'ਹਸ'। ੪੦੦.੨, ੬੨੩.੨
ਹਸਾਇ—ਹੱਸਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਹਸ'। ੪੩੮.੧
ਹਸਾਵਈ—ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਹਸ'। ੪੭੯.੪
ਹਸਿ—ਹੱਸਕੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਹਸ'। ੪੨੦.੨^{2}, ੪੩੮.੧^{2}
ਹੰਸੋ—ਆਤਮਾ (ਭਾਵ), ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹੰਸ' (1)। ੬੧.੪
ਹਹਰਾਤਿ—ਕੰਬਣਾ, ਖੜਖੜਾਉਣਾ, ਹਿਲਣਾ। ੪੦੨.੧
ਹੰਕਾਰ—(ਸੰ. अहंकार) ਅਭਿਮਾਨ, ਘਮੰਡ, ਹਉਮੈ। ੨੭੨.੧
ਹਟੂਆ—ਦੁਕਾਨਦਾਰ, ਹੱਟੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੬੧.੧
ਹਠ—(ਸੰ. हठः) ਕਿਸੇ ਗਲ ਤੇ ਅੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀ, ਜ਼ਿੱਦ। ੫੪੮.੩, ੬੬੦.੨
ਹੰਤ—(ਸੰ. हन्त) 1. ਦੁੱਖੀ, ਮਰਿਆਂ ਵਾਂਗ। ੪੦੨.੨
2. ਨਸ਼ਟ ਹੋਣਾ, ਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ। ੪੯੪.੩, ੫੮੧.੧
ਹਤਯਾ—(ਸੰ. हत्या) ਕਤਲ, ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੫੭੨.੩
ਹਨਤ—ਵਾਰ ਕਰਨਾ, ਸੱਟ ਮਾਰਨੀ। ੩੨੬.੩. ੪੨੬.੩
ਹਨਿ—(ਸੰ. हन्) ਮਾਰ ਦੇਣਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ। ੨੯੬.੨
ਹਮ—(ਸੰ. अहम्) ਮੈਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ੫੦੪.੧, ੫੨੭.੪
ਹਰ—(ਸੰ. हर) 1. ਖੋਹਣ ਜਾਂ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲਾ, ਲੁਟੇਰਾ। ੫੭੭.੩
2. ਹਰ ਇਕ। ੫੮੩.੨
3. (ਸੰ. हलम्) ਹੱਲ, ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦ। ੫੯੩.੧
ਹਰਖ—(ਸੰ. हर्ष) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ। ੧੭੬.੪, ੨੬੬.੧, ੩੩੧.੪, ੩੩੩.੨, ੩੯੮.੩, ੪੦੯.੨
ਹਰਖਤਿ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਹਰਖ'। ੫੧੮.੧
ਹਰਖਨ—(ਸੰ. हर्षण) ਆਨੰਦਦਾਇਕ। ੫੦੬.੪
ਹਰਖਿ)— ਖੁਸ਼ੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਰਖ'। ੪੫੧.੪/੧੦੪.੪
ਹਰਖੁ)
ਹਰਤ—(ਸੰ. हर्त) 1. ਖੋਹਣਾ, ਲੁੱਟਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਰ' (1)। ੧੬੭.੨
2. ਮਿਟਾਉਣਾ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ। ੧੧੩.੨,੩, ੩੮੮.੩
ਹਰਦੀ—(ਸੰ. हरिद्रा) ਇਕ ਬਨਾਸਪਤੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਦਾਲ ਭਾਜੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੨੨.੧
ਹਰਨ—(ਸੰ. हरण) 1. ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾ। ੭੨.੪, ੧੮੧.੪, ੨੮੪.੩, ੩੮੭.੪, ੪੦੬.੩, ੫੦੮.੩
2. ਚੁਰਾਉਣਾ, ਚੋਰੀ ਕਰਨਾ। ੫੦੮.੩
ਹਰਾਇ—(ਸੰ. हरण) ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ। ੬੫੭.੨
ਹਰਿ—(ਸੰ. हरि) 1. ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਭੂ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ। ੭.੭, ੨੧੮.੩, ੨੮੮.੪, ੨੯੦.੪, ੩੨੦.੩
2. (ਸੰ. हर) ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾ। ੨੧੬.੩, ੪੩੨.੩
ਹਰਿਓ—ਹਰਿਆਈ ਵਾਲਾ, ਹਰ ਭਰਾ, ਸਰਸਬਜ। ੪੬੮.੧

ਹਰਿਹਾਉ—ਹਰਾ ਚੁਗਣ ਵਾਲਾ, ਅਵਾਰਾ ਡੰਗਰ, ਪਸ਼ੂ ਜੋ ਬਾਕੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਚੁਗਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਰੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਭਜੇ । ੨੦੦.੨

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ—ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ । ਜਨਮ 14 ਜੂਨ, 1595 ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਪਿੰਡ ਵਡਾਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਪੰਜ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ, ਸੂਰਜ ਮਲ ਜੀ, ਅਣੀ ਰਾਇ ਜੀ, ਅੱਟਲ ਰਾਇ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਬੀਰੋ ਜੀ । 25 ਮਈ, ਸੰਨ 1606 ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨਕੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਪਰੰਪਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ । ਸੰਮਤ 1665 ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ (ਹੁਣ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ (ਉਸਾਰੀ) ਕੀਤੀ । ਗੁਰਸਿਖਾ ਵਿਚ ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਪਹਿਨਣ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਵਕਤ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁਧ ਚਾਰ ਜੰਗਾਂ ਵੀ ਲੜੀਆਂ । 3 ਮਾਰਚ, 1664 ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੋਪੜ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ । ੭.੭

ਹਰਿਦੁਆਰ—ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਦੁਆਰ । ੩੭੩.੪

ਹਰਿਨ—(ਸੰ. हरिण) ਹਿਰਨ, ਮ੍ਰਿਗ, ਭੂਰੇ ਜਾਂ ਬਦਾਮੀ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੱਦ ਬੱਕਰੀ ਜਿਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਦਾ ਹੈ । ੪੩੧ ੨

ਹਰਿਨਾਮ—(ਸੰ. हरिनामन्) ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ । ੪੯੫.੪

ਹਰੀ)— 1. ਰੁਕ ਜਾਣਾ । ੨੬੩.੨/੨੬੩.੩/—
ਹਰੇ) 2. ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਾ । —/—/੧੧੩.੧,
ਹਰੈ) ੧੮੯.੧, ੩੬੦.੩, ੩੬੩.੨, ੫੦੬.੪, ੫੪੫.੨
3. ਉਧਾਲ ਲੈਣਾ, ਚੁਰਾ ਲੈਣਾ—/—/੪੦੬.੧, ੫੫੫.੧

ਹਾਉ—ਸ਼ਕਤੀ, ਤੇਜ । ੯੫.੨

ਹਾਇ—(ਸੰ. हा.) ਸ਼ੋਕ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ । ੫੭੭.੩, ੬੬੩.੨²

ਹਾਟ—(ਸੰ. हट्ट) ਦੁਕਾਨ, ਹੱਟੀ, । ੬੭.੧, ੧੨੬.੨, ੨੨੯.੩², ੪੫੪.੩, ੪੬੧.੧, ੫੬੨.੩

ਹਾਟਿ—ਦੁਕਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਹਾਟ' । ੫੮੯.੩³

ਹਾਟੈ—ਦੁਕਾਨਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਹਾਟ' । ੪੫੪.੧

ਹਾਥ)— (ਸੰ. हस्तः) ਕਰ, ਹਸਤ, ਹੱਥ । ੪੪.੧, ੨੧੨.੩, ੩੭੩.੧, ੪੬੭.੨,
ਹਾਥਨ) ੫੬੩.੨, ੫੭੬.੧, ੬੩੦.੧, ੬੬੦.੪/੪੬੯.੩,/੩੭੧.੩
ਹਾਥਿ)

ਹਾਥੀ—(ਸੰ. हस्तिन्) ਸੁੰਡ ਵਾਲਾ ਵਡੇ ਕੱਦ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ । ੫੨੩.੩

ਹਾਨਿ—(ਸੰ. हानिः) 1. ਨੁਕਸਾਨ, ਹਾਨੀ, ਘਾਟਾ । ੩੨੪.੩, ੩੩੧.੧, ੩੮੨.੧
2. ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਨਾਸ਼, ਸਮਾਪਤ । ੪੩੨.੧, ੪੯੪.੨

ਹਾਰ)— 1. (ਸੰ. हारि) ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਸ਼ਿਕਸਤ, ਅਸਫਲਤਾ, ਪਰਾਜਯ ।
ਹਾਰਿ) ੧੩੬.੪², ੩੩੩.੨, ੪੪੪.੩, ੫੯੧.੨/੨੭੨.੧, ੨੮੮.੧, ੪੫੮.੧
2. ਫੁਲਾਂ ਜਾਂ ਮੋਤੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਮਾਲਾ । ੩੪੭.੩, ੪੦੫.੨, ੫੬੨.੨, ੫੯੫.੩, ੬੦੪.੧, ੬੧੫.੩, ੬੭੦.੩/—

3. ਬਕਾਵਟ, ਸ਼ਿਥਲਤਾ । ੫੪੪.੪/੪੨੨.੪

ਹਾਰੀ—ਹਾਰਨਾ, ਸ਼ਿਕਸਤ ਖਾਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਹਾਰ' ੪੫੭.੩

ਹਾਰੀਐ—ਥੱਕ ਜਾਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਾਰ' (3) ੫੨੪.੪

ਹਾਰੁ)— 1. ਮਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਾਰ' (2) ੩੭੭.੪/—
ਹਾਰੇ) 2. ਹਾਰਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਾਰ' (1) ੪੯੮.੩/੩੨੩.੨
3. ਥਕਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਾਰ' (3) —/੬੫੭.੩

ਹਿਚਕੀ—(ਸੰ. हिक्का) ਹਿਡਕੀ, ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਵਕਫੇ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਆਵਾਜ਼ਦਾਰ ਸਾਹ । ੬੨੩ ੩

ਹਿਤ—(ਸੰ. हित) ਸਨੇਹ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹਬਤ, ਅਪਣਤ, ੧੧੩.੨. ੧੪੫.੨, ੧੭੯.੨, ੧੮੭.੩, ੨੬੭.੧, ੪੭੦.੨, ੫੬੦.੩, ੬੨੭.੧

ਹਿਤਾਇ—(ਸੰ. हितकर) ਅਨੁਕੂਲ, ਹਿਤਕਾਰੀ । ੩੬੪.੧

ਹਿਤਾਨੇ)— ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਹਿਤਾਇ' । ੧੯.੨/੮੭.੨, ੧੦੧.੪, ੫੦੫.੧,
ਹਿਤਾਵਣੀ) ੫੧੩.੪

ਹਿਤਾਵਹੀ—ਪਿਆਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਿਤ' । ੨੦.੨

ਹਿਤਿ)— ਕਲਿਆਣਮਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਿਤ', ੪੫੧.੩/੫੩੦.੩
ਹਿਤਿਕਾਰੀ)

ਹਿਤੁ—ਸਨੇਹ, ਪਿਆਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਿਤ' । ੧੦੨.੩

ਹਿਮਕਰ—(ਸੰ. हिमकर) ਚੰਦਰਮਾ, ਚੰਨ । ੪੩੩.੨, ੪੬੬.੩

ਹਿਮਾਚਲ)— (ਸੰ. हिमाचल) ਬਰਫ ਦਾ ਪਹਾੜ । ੨੫੫.੨/੪੪੬.੨
ਹਿਮਾਚਲਿ)

ਹਿਰ—ਚੁਰਾ ਲੈਣਾ, ਹਰਿਆ/ਖਸ ਲੈਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਰ' (1) ੬੪੯.੩

ਹਿਰਦਾ)— (ਸੰ. हृदय) ਦਿਲ, ਚਿਤ, ਮਨ । ੪੯੯.੪/੮੭.੪/੩੪.੧, ੨੧੫.੪,
ਹਿਰਦੇ) ੨੧੮.੪, ੨੩੯.੪, ੨੬੪.੨, ੨੮੩.੩, ੫੧੩.੪, ੫੮੬.੩, ੫੯੧.੩
ਹਿਰਦੈ)

ਹਿਰਾਏ)— 1. ਹੱਕਾ ਬੱਕਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ, ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ, ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋਣਾ । ੩੩.੩,
ਹਿਰਾਹਿ) ੫੨.੩, ੬੪.੪, ੨੬੯.੧/—/੬੬.੨/੩੭੪.੩/੧੭੧.੩/੬੬੯.੨/੧੯.੧,
ਹਿਰਾਤ) ੨੧.੩, ੨੩.੩, ੧੫੩.੧, ੨੮੪.੨, ੨੯੩.੨, ੪੨੩.੪/੫੭੮.੩
ਹਿਰਾਤਿ) 2. (ਸੰ. हरण) ਮਿਟ ਜਾਣਾ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਨਿਵਿਰਿਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ।
ਹਿਰਾਨਿ) —/੨੦੭.੪/੨੬੩.੨/—/—/—/—/—
ਹਿਰਾਨੀ) 3. ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਣਾ । —/—/—/—/—/
ਹਿਰਾਨੇ) ੯੬.੪/—/—
ਹਿਰਾਨੋ)

ਹਿਲਿਮਿਲਿ—ਰਚ ਮਿਚ ਜਾਣਾ, ਘੁਲਮਿਲ ਜਾਣਾ । ੪੯੩.੩

ਹੀ—(ਸੰ. हि) ਨਿਸਚੇ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਸੇ ਗਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਜਾਂ ਬਲ ਦੇਣ ਆਦਿ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੩.੪, ੫, ੯.੧, ੧੧.੩, ੧੨.੪, ੨੨.੪, ੩੯.੧, ੪੧.੨, ੪੪.੨^2, ੫੪.੧^2, ੬੫.੧, ੧੧੩.੪, ੧੨੩.੧, ੨, ੩, ੧੩੨.੪, ੧੩੩.੨, ੧੪੫.੧, ੧੪੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੦.੨, ੧੫੪.੧, ੧੫੮.੪, ੧੫੯.੧, ੧੬੨.੪, ੧੬੩.੪, ੧੭੪.੧^2, ੨^2, ੩^2, ੧੭੯.੪, ੨੨੭.੩, ੨੩੨.੩, ੨੩੮.੪, ੨੪੧.੧^2, ੨੪੪.੨,

੨੫੨.੪, ੨੫੮.੪, ੨੬੬.੩,੪, ੨੭੩.੧, ੨੭੪.੨. ੨੭੫.੧, ੨੭੬.੪, ੨੭੭.੧, ੨, ੨੮੬.੪, ੨੯੬.੩, ੨੯੭.੪, ੩੦੧.੪, ੩੦੬.੪, ੩੦੭.੪, ੩੦੮.੪, ੩੧੦ ੪, ੩੧੧.੧, ੩੧੩.੧, ੩੩੫.੨, ੩, ੩੪੨.੧, ੩੫੦.੩, ੩੫੧.੧, ੨, ੩੫੨.੨, ੩, ੪, ੩੬੩.੧, ੩੬੪.੨, ੩੬੭.੧, ੨; ੩^{2}, ੪, ੩੭੩.੪, ੩੭੯ ੪, ੩੮੬ ੪, ੩੮੮.੩, ੪, ੩੯੦.੩, ੩੯੧.੩, ੩੯੪.੨, ੪੦੩.੪, ੪੦੪.੧, ੪੦੫.੧, ੪੦੬.੧, ੪^{2}, ੪੩੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੦.੧, ੪, ੪੫੧.੩, ੪੫੯.੨, ੪, ੪੬੪.੨, ੪੬੬.੧. ੪੭੧.੩, ੪੭੪.੧, ੪੮੦.੨, ੪੮੨.੪, ੫੦੬.੨, ੫੧੦.੨, ੫੧੭.੪, ੫੨੦ ੨, ੫੨੧.੧. ੫੨੨.੩, ੫੨੩.੪. ੫੨੫.੧, ੫੩੬.੪, ੫੪੮.੧, ੨. ੫੫੮.੧, ੨. ੪, ੫੬੧.੩, ੪, ੫੬੨.੩, ੫੭੦.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੫੭੬.੩, ੫੭੭.੨. ੫੭੮.੧. ੫੭੯.੪, ੫੮੬.੧, ੨, ੫੮੯.੪, ੫੯੬.੨, ੪, ੫੯੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੦੬.੧. ੨, ੩, ੪, ੬੦੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੦.੧^{2}, ੨, ੩^{2}, ੬੧੧.੧, ੩, ੬੧੩.੨, ੩, ੬੧੫.੨, ੬੧੭.੪, ੬੧੯.੪, ੬੨੪.੧, ੨, ੩. ੬੨੫.੩, ੪, ੬੩੬.੪, ੬੩੭ ੪. ੬੩੯.੨, ੬੪੧.੩, ੬੪੩.੧, ੨, ੪, ੬੫੧.੪, ੬੫੭.੪, ੬੬੩.੧, ੬੭੦.੨, ੬੭੧.੪

ਹੀਅ--ਹਿਰਦਾ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਹਿਰਦਾ' । ੪੧.੪

ਹੀਨ)-- (ਸੰ. ਹੀਨ) ਵੰਚਿਤ, ਰਹਿਤ, ਦੇ ਬਿਨਾਂ । ੧੯੮.੩, ੧੯੯.੧, ੨੦੦.੩,
ਹੀਨਿ) ੨੦੧.੧. ੨੦੨.੧, ੪, ੨੧੫.੧, ੨੨੦.੧, ੨^{3}, ੩^{5}, ੪, ੨੩੪.੪,
ਹੀਨੁ) ੨੩੬.੨, ੨੬੪.੧, ੨੮੬ ੩, ੪, ੩੧੫.੩. ੩੧੭ ੨, ੩੧੯.੧. ੩੮੬.੨,
ਹੀਨੋ) ੪੧੫.੩, ੫੦੭.੪, ੫੩੭.੨, ੫੪੧ ੪, ੬੩੯.੪/੪੯੪.੪/੫੫੧ ੨/ ੪੮੫.੪

2. ਅਨਾਦਰ, ਹੀਣਤਾ । ੨੩੫.੨, ੬੩੨.੪/---/---/---

ਹੀਯੇ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਿਰਦਾ' । ੩੪.੪

ਹੀਰ)— 1. (ਸੰ. ਹੀਰਕ:) ਹੀਰਾ, ਕੀਮਤੀ ਚਮਕਦਾਰ ਪੱਥਰ । ੫੦੧.੨, ੬੨੬.੪/
ਹੀਰਾ) ੬੭.੨, ੨੨੫.੩, ੩੨੬.੩. ੩੬੬.੨, ੩੭੩.੧, ੩੮੯.੧, ੪੭੦.੩, ੪੯੭.੩,
ਹੀਰੇ) ੫੦੫.੩, ੫੪੬.੨, ੫੬੨.੩. ੫੬੩.੩, ੫੯੭.੩/੨੨੫.੩

2. ਮੋਤੀ । ੬੩੨.੩/—/—

ਹੁਇ--ਹੋਵੇ, ਹੋਏ, ਹੋਣਾ ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ । ੭.੧, ੩, ੮, ੧੧.੪, ੧੩.੪, ੧੪.੧^{2}, ੨, ੧੯.੨, ੨੩.੧, ੨, ੨੫.੨, ੩੦.੧, ੩੧.੪, ੩੨.੧, ੩੩.੩, ੩੪ ੩^{2}, ੩੭.੧, ੨, ੪, ੩੮.੩, ੪੦.੨, ੪੧.੨, ੪੩.੧, ੨, ੪੬.੧, ੪੭.੧, ੪੮.੧, ੪, ੫੦.੩, ੫੧.੩, ੬੨.੪, ੬੬.੩, ੬੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੪.੨, ੪, ੭੫.੪, ੭੭.੩, ੭੯.੧, ੮੫.੩, ੮੬.੧, ੮੮.੨, ੮੯.੧, ੪, ੯੧.੧, ੯੨.੧, ੯੫.੨, ੯੬.੧, ੪, ੧੦੬.੩ ੧੦੯.੩, ੧੧੫.੩, ੧੧੯.੧, ੩, ੧੩੨.੩^{2}, ੧੩੯.੩, ੧੪੦.੩, ੧੪੪.੨, ੧੪੫.੧; ੩^{2}, ੧੪੯.੩, ੧੫੬.੧, ੧੫੭.੪, ੧੬੧.੧, ੩, ੧੬੨.੩, ੧੬੬.੩,੪, ੧੬੯.੨, ੧੭੧.੩, ੧੭੩.੨, ੧੭੪.੨, ੧੭੫.੪, ੧੭੬.੧, ੧੮੯.੩, ੧੯੪.੨, ੧੯੮.੪, ੨੦੧.੪, ੨੦੩.੧, ੩^{2}, ੨੦੫.੩, ੨੦੬.੩, ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੧, ੨, ੨੧੨.੧, ੨੧੪.੪, ੨੧੬.੧, ੨੧੯.੧, ੨੨੦.੪, ੨੨੩.੨, ੨੨੪.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੨੨੫.੨, ੨੩੧.੨, ੨੩੭.੩, ੨੩੮.੨, ੩, ੨੩੯.੪, ੨੪੩.੨, ੨੫੦.੨, ੨੫੧.੨, ੨੫੩.੪, ੨੫੭.੪, ੨੫੮.੧, ੨, ੩, ੨੫੯.੧, ੨੬੧.੧, ੨੬੩.੪, ੨੬੪.੪. ੨੬੬.੪, ੨੭੧.੧, ੨੭੪.੪, ੨੭੫.੧, ੨੭੮.੪, ੨੮੨.੨, ੨੮੮.੧, ੨੮੯.੪, ੨੯੧.੧, ੨੯੩.੧, ੨, ੨੯੪.੪, ੨੯੬.੧, ੨੯੭.੧, ੩੦੦.੪, ੩੦੪.੪, ੩੦੬.੨, ੩੦੮.੨,

ਹੈ—ਹੋਣਾ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨਕਾਲ ਦਾ ਇਕ ਵਚਨ ਰੂਪ। ੧.੯, ੯.੧, ੨, ੧੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੪.੧, ੨, ੩, ੪^{2}, ੧੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੩.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੨੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੯.੧, ੨. ੩, ੪, ੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੩ ੧, ੨, ੩. ੪, ੩੪.੧,^{2} ੨, ੩, ੪, ੩੫.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੩੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੭ ੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੩੮.੧. ੨, ੩ ੪, ੪੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੬.੧, ੨, ੩. ੪, ੪੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮.੧, ੨; ੩, ੪, ੪੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੪.੧, ੫੫.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੫੬.੧, ੨, ੩, ੪. ੫੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮.੧, ੨, ੩, ੪ ੫੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩.੧, ੨. ੩, ੪, ੬੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੮.੧; ੨, ੩, ੪, ੬੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੦.੧, ੭੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੩.੧, ੨, ੩, ੪. ੭੫.੨, ੭੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੮.੧, ੨, ੩,੪, ੭੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੦.੧. ੨, ੩, ੪, ੮੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੯੮.੨, ੧੦੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੦੧.੨, ੧੧੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੧੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੧੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੧੩.੨, ੧੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੧੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੧੮.੨, ੧੨੧.੧, ੧੨੨.੧, ੨, ੩, ੪^{2}, ੧੨੪.੧; ੨. ੩, ੪, ੧੨੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੨੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੧.੪, ੧੩੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੯.੧. ੨, ੩, ੪, ੧੪੦.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੧੪੧.੧, ੨, ੩, ੪. ੧੪੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੪੫.੧, ੧੪੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੧.੧, ੧੫੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੪.੩, ੧੫੬.੧. ੨, ੩, ੪, ੧੫੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੫੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੬੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੬੨.੧, ੨, ੩, ੪. ੧੬੫.੧. ੨, ੩, ੪, ੧੬੬.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੧੬੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੬੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੪.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੧੭੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੦ ੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੧੮੧.੧, ੨^{2}, ੩, ੪, ੧੮੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੪.੪, ੧੮੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੬.੧, ੧੮੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੮.੨, ੧੮੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੫.੪, ੧੯੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯੯.੧^{2}, ੨, ੩, ੪, ੨੦੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੬.੨, ੨੦੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੮.੧^{2}, ੨, ੩, ੪, ੨੨੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੩੧.੧, ੨੩੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੩੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੩੪.੧, ੨੩੬.੧, ੨, ੩, ੪,

੪੮੨.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੪੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮੫.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੪੮੭.੩, ੪੮੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੯੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੯੨.੩, ੪, ੪੯੭.੧, ੨, ੩, ੪^2, ੪੯੮.੧, ੨, ੩, ੪^2, ੫੦੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੦੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੦੫.੪, ੪੦੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੦੮.੧, ੫੦੯.੩, ੫੧੧.੩, ੫੧੨.੧, ੫੧੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੮.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੫੧੯.੧, ੨; ੩, ੪^2, ੫੨੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨੫.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੫੨੬ ੪, ੫੨੮.੪, ੫੨੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩੦.੧, ੨, ੩, ੪^2, ੫੩੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩੪.੨, ੩^2, ੪, ੫੩੫.੧, ੫੩੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੩੮.੧, ੨^2, ੩, ੫੩੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੪੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੪੬.੪, ੫੪੯.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੫੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੫੫.੨^2, ੫੫੬.੧, ੨, ੩, ੪ ੫੫੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੫੮.੩, ੫੫੯.੧, ੫੬੦.੧, ੨, ੩, ੪; ੫੬੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੬੩.੧^2, ੨, ੩, ੪, ੫੬੪.੩, ੪, ੫੬੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੦.੨, ੪, ੫੭੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੫.੩, ੫੭੮.੧, ੨, ੪, ੫੭੮.੧, ੨, ੪, ੫੮੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੯੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੯੨.੪, ੫੯੫.੩^2, ੫੯੭.੨, ੩, ੫੯੮.੧, ੨, ੩^3 ੪, ੬੦੦.੧, ੨, ੩, ੪; ੬੦੧.੩, ੬੦੨.੪, ੬੦੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੦੫.੧, ੨^2, ੩, ੪, ੬੦੮.੨; ੪, ੬੦੯.੧, ੬੧੪.੧, ੩, ੬੧੫.੩, ੬੧੬.੧, ੬੧੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੮.੩, ੪, ੬੧੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੨੧.੧, ੨, ੪, ੬੨੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੨੪.੪, ੬੨੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੨੯.੧, ੨^2, ੪^2, ੬੩੨.੨^2, ੬੩੪ ੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੬.੧, ੨, ੬੩੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੯.੧, ੨, ੩^2, ੪, ੬੪੦.੧, ੬੪੨.੧, ੨, ੩^2, ੪, ੬੪੩.੨, ੬੪੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੪੭.੩, ੬੪੮.੨, ੩, ੪, ੬੪੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੭.੧, ੨^2, ੩, ੪, ੬੫੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੬੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੬੨.੩, ੬੬੪.੧, ੨, ੩, ੪^2, ੬੬੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੬੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੬੮.੧. ੨, ੩^2, ੪, ੬੭੧.੧^2, ੨^2, ੩, ੪, ੬੭੫.੧, ੨, ੩, ੪

ਹੋ—ਹਾਂ, ਹੋਣਾ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨਕਾਲਿਕ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਰੂਪ , ੫੦੩.੧, ੨

ਹੋਇ—ਹੋਣਾ, ਹੋਵਣਾ, ਹੋਕੇ, ਹੋਵੇ । ੧੨.੩, ੧੪.੨, ੨੩.੩, ੨੪.੩, ੩੭.੩, ੭੦.੧, ੮੪.੩, ੯੨.੪, ੯੪.੩, ੧੦੧.੧, ੧੦੫.੨, ੩, ੧੦੬.੧, ੧੦੭.੧, ੧੦੮.੧, ੧੧੧.੧, ੧੧੪.੧, ੧੨੧.੩; ੧੫੪.੧, ੪; ੧੫੫.੨, ੧੫੬.੩, ੧੫੮.੧, ੧੬੧.੪, ੧੬੬.੨, ੧੭੧.੨; ੧੭੪.੨, ੩, ੧੮੬.੨, ੩, ੧੮੭.੧, ੧੯੦.੪, ੧੯੮.੧, ੨੦੨.੨, ੨੧੧.੪, ੨੧੨.੩^2, ੨੧੫.੧, ੨੧੬.੨, ੨੨੩.੪, ੨੨੪.੪, ੨੨੬.੩, ੨੨੮.੪, ੨੩੦.੩, ੨੩੮.੧, ੨੪੦.੩, ੨੪੧.੧, ੨੪੩.੧, ੨੪੩.੪, ੨੫੬.੪, ੨੫੭.੨. ੨੬੪.੩, ੨੮੧.੩, ੨੯੮.੩, ੩੬੦.੨, ੩੬੪.੧, ੩੭੪.੧, ੩੯੦.੧, ੪੦੯.੧, ੪੧੯.੨; ੪੨੫.੪, ੪੩੪.੪, ੪੫੫.੧, ੪੫੮.੨, ੪੬੨.੧, ੪੬੭.੨, ੪, ੪੬੮.੧, ੪੬੯.੧. ੪੭੫,੧, ੪੭੯.੧, ੪੮੭.੪, ੪੯੫.੧, ੫੧੭.੪, ੫੩੭.੩, ੫੪੨.੧, ੫੫੦.੩, ੫੫੧.੧, ੨, ੩; ੫੫੩.੪; ੫੭੧.੩, ੫੭੩.੩, ੫੭੫.੧, ੫੮੦.੧, ੫੮੫.੧, ੩, ੬੦੫.੧, ੩, ੬੫੪.੧, ੬੬੧.੪; ੬੬੨.੧;੪, ੬੬੬.੪, ੬੭੨.੪

ਕ

੧੪੦.੨[੩], ੧੪੬.੪, ੧੫੬.੨, ੧੯੧.੨, ੨੦੬.੧[੨], ੨[੨], ੨੧੪.੩, ੨੨੩.੩, ੨੩੩.੪, ੨੩੫.੪, ੩੦੦.੧, ੩੦੯.੪, ੩੧੪.੧, ੩, ੩੧੫.੧, ੩੧੭.੧[੨], ੩੨੫.੪, ੩੩੨.੨, ੩੫੧.੨, ੩੫੪.੧, ੩੫੫.੪, ੩੬੯.੧, ੩੮੨.੨[੨], ੩੮੪.੪, ੩੮੫.੨, ੩੮੯.੧, ੩੯੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੭.੧, ੩, ੪੧੨.੪, ੪੧੫.੪, ੪੨੪.੨, ੪੩੧.੨, ੪੪੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੪੭.੨, ੪੫੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੩.੧, ੪੫੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੭੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮੦.੪, ੪੮੧.੩, ੪੮੨.੧, ੪੮੩.੧, ੪੮੪.੨, ੫੦੮.੩, ੪, ੫੧੧.੧, ੫੧੩.੧, ੫੨੦.੧, ੫੪੩.੪, ੫੫੨.੨, ੬੦੯.੩, ੬੧੦.੧, ੩, ੬੧੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੮.੨, ੩, ੬੩੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੪੩.੩[੨], ੬੭੩.੧, ੨[੨], ੩, ੪

ਕਉਡਾ—(ਸੰ. कपर्दक > कवड्डअ) ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਘੋਗੇ ਵਰਗੇ ਕੀੜੇ ਦਾ ਖੋਲ, ਵਡੀ ਕੌਡੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਪਾਈ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੌਡੀ ਇਕ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਸੀ । ੪੭੯.੧, ੨

ਕਉਡੀ—ਵਪਾਰ ਲਈ ਮਿਥਿਆ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਕਾ, ਦੇਖੋ 'ਕਉਡਾ' । ੧੧੧.੩

ਕਉਣ—(ਸੰ. किम्) ਕਿਹੜੀ, ਕਿਹੜਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਚਕ ਸਰਵਨਾਮ । ੬੦੧.੧

ਕਉਤਕ—(ਸੰ. कौतुकम्) ਅਚੰਭਾ, ਚਮਤਕਾਰ । ੫੩੪.੩

ਕਉਨ)— ਕਿਹੜੀ/ਕਿਹੜਾ, ਦੇਖੋ 'ਕਉਣ' । ੧੦.੧, ੫੬.੧, ੨੨੧.੧, ੩, ੨੫੩.੩,
ਕਉਨੁ) ੩੩੧.੩[੨], ੪੩੦.੪, ੫੪੫.੪, ੫੫੬.੨, ੩, ੬੦੧.੨, ੩, ੬੦੨.੧, ੨, ੩, ੬੨੬.੪, ੬੬੭.੪[੨], ੬੭੧.੧, ੩/੨੨੧.੩

ਕਊਆ—ਸੰ. काग:) ਕਾਂ, ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ । ੩੮੬.੧, ੪੫੨.੨, ੪੬੦.੧, ੫੩੯.੨, ੫੯੬.੩

ਕਓਨ—ਕਿਹੜੇ, ਦੇਖੋ 'ਕਉਣ' । ੧੦.੩

ਕਈ—ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਅਨੇਕ । ੩੬੨.੨, ੫੭੮.੧

ਕੰਸ—(ਸੰ. कंस) ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਥਰਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਉਗ੍ਰਸੈਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਜਬਰੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਆਪ ਰਾਜਮੁਖੀ ਬਣਿਆ । ਇਹ ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਆਪਣੀ ਚਚੇਰੀ ਭੈਣ ਦੇਵਕੀ ਅਤੇ ਜੀਜੇ ਵਾਸੁਦੇਵ ਨੂੰ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਅਠਵੀਂ ਥਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ । ੪੦੭.੨

ਕਸਟੁ—(ਸੰ. कष्ट) ਤਕਲੀਫ਼, ਮੁਸ਼ਕਲ । ੫੮੦.੧

ਕਸੁੰਭ—(ਸੰ. कुसुम्भ) ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਫ਼ਲ ਜਿਸਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਕੇਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰੰਗ ਭੜਕੀਲਾ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ੧੩੬.੨, ੫੯੭.੧

ਕਹਉ)— ਕਹਾਂ, ਵਰਣਨ ਕਰਾਂ । ੬੬੮.੪/੧੦.੧
ਕਹਓ)

ਕਹਤ—ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ, ਕਹਿਣਾ । ੧.੭, ੧੫.੧, ੩੩.੪, ੭੦.੧, ੮੫.੪, ੮੬.੧, ੧੭੮.੩, ੧੮੬.੧, ੧੮੮.੨, ੧੯੧.੨, ੨੦੭.੧, ੨੪੨.੨, ੨੬੩.੩, ੨੭੩.੪, ੨੭੪.੧, ੩੦੧.੨, ੪੩੦.੧, ੪੩੭.੩, ੪, ੫੨੨.੩, ੫੨੬.੧, ੨, ੫੩੯.੪, ੫੯੧.੧, ੪, ੫੯੪.੪, ੬੦੮.੧, ੬੧੩.੪, ੬੧੭.੩

ਕਹਨੁ—ਕਹਿਣ ਵਿਚ, ਕਥਨੀ ਵਿਚ । ੫੩੪.੧

ਕਹਯੋ—(ਸੰ. कथ्) ਆਖੀ ਗਲ, ਆਖਿਆ, ਕਿਹਾ, ਕਥਨ । ੬੬੦.੧

ਕਹਾਂ—ਕਿਉਂ, ਕਿਸ ਲਈ । ੪੩੫ ੪

ਕਹਾ—1. ਕੀ, ਭਾਵ ਕੁਛ ਨਹੀਂ । ੨੨੪.੧, ੪੪੩.੧, ੨, ੪੬੦.੧, ੫੨੩.੧, ੨, ੩, ੬੪੨ ੪

2. ਕਿਸਨੂੰ । ੩੩੧.੪[2]

3. (ਸੰ. कथम्) ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੨੭੦.੧, ੪੭੦.੧, ੨[2], ੪੮੫.੧

4. (ਸੰ. कुह:) ਕਿਥੇ, ਕਿਸ ਸਥਾਨ ਤੇ । ੫੪੪.੪, ੫੪੫.੨, ੬੨੩.੧[4], ੨[4], ੩,੪

ਕਹਾਇ—ਕਹਾਕੇ, ਕਹਿਲਾਕੇ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਕੇ । ੪੭੯.੨

ਕਹਾਇਓ—ਕਹਾਏ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ । ੫.੬, ੫੪.੨

ਕਹਾਈ—ਕਹਿਲਾਈ, ਅਖਵਾਈ । ੧੩.੧, ੨੦੪.੧

ਕਹਾਏ—ਅਖਵਾਏ, ਕਹਿਲਾਏ । ੨੪੭.੧

ਕਹਾਕੁ—ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੬੪੯.੧

ਕਹਾਵਈ)— ਅਖਵਾਉਣਾ, ਕਹਿਲਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣਾ । ੧੧੯.੧, ੧੨੦.੨, ੧੬੧.੩,
ਕਹਾਵਹੀ) ੧੬੩.੧, ੧੬੪.੧, ੨੦੮.੩, ੪੧੨.੨, ੪੬੩.੨, ੪੭੯.੧, ੪੮੧.੧, ੫੫੦.੪, ੫੫੧.੧/੪੪੭.੧

ਕਹਾਵਤ—ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ੬੭੧.੨

ਕਹਾਵਤੀ—ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਸੀ । ੫੭੫.੩

ਕਹਾਵੈ—ਕਹਾਉਂਦਾ/ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ । ੧੯੧.੨[2], ੩,੪, ੨੦੯.੧, ੨,੩,੪, ੨੨੪.੩, ੨੮੯.੧ ੫੧੦.੩, ੫੧੧.੪, ੫੩੪.੩, ੫੫੬.੨, ੬੦੮.੩, ੬੪੫.੪

ਕਹਿ—1. ਕਹਿ ਕੇ । ੧.੬, ੩੫੬.੩[2], ੩੯੭.੧, ੨, ੪੭੦.੪, ੪੯੪.੧, ੫੭੫.੨, ੫੭੬.੨[2]

2. ਕਹਿਣ ਵਿਚ । ੧੦੫ ੩, ੨੭੦.੨

3. ਕਹਿਣਾ । ੧੫੨.੨, ੨੬੪.੩

ਕਹਿਓ—ਕਹਿਣਾ । ੨੦੦.੨

ਕਹਿਤ—1. ਕਹਿਣੀ, ਵਰਨਣ ਕਰਨੀ । ੫੨.੨

2. ਕਹਿਣ ਵਿਚ । ੬੪੧.੩

ਕਹਿਧੋ —ਆਖ, ਦਸ, ਵਰਨਣ ਕਰ (ਸੰਬੋਧਨੀ) ੬੪੯.੧

ਕਹਿਬੇ – ਬਚਨ, ਕਥਨ । ੧੪੦.੨, ੨੦੬ ੨

ਕਹੀ—ਦਸੀ, ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ । ੬੫੬.੧

ਕਹੀਏ —ਕਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੧੧੮.੨

ਕਹੁ—ਨੂੰ । ੫੬੪.੧

ਕਹੇ—ਕਹਿਣਾ, ਕਥਨ ਕਰਨਾ । ੪੪.੨, ੨੬੪.੨, ੫੫੬.੨, ੩, ੫੮੫.੪, ੬੭੧.੧, ੨

ਕਹੈਂ—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੬੨੪.੧

ਕਹੈ—1. ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੧੯੧.੪, ੩੪੮.੧, ੩੫੬.੧, ੨, ੪, ੩੭੮.੨, ੪੨੫.੧, ੫੨੬.੨, ੩, ੫੩੮.੪, ੫੩੯.੧, ੫੪੧.੧,੨, ੫੫੩.੨, ੪, ੫੭੦.੨, ੫੭੩.੧, ੬੧੩.੩, ੬੧੫.੩

2. ਕਹਿਣ, ਆਖਣ, ਕਥਨ ਕਰਨ । ੨੬੨.੧, ੩੯੭.੩, ੫੧੨.੨, ੫੫੬.੧, ੬੭੧.੩

3. ਆਖਣ ਨਾਲ, ਕਹਿਣ ਨਾਲ। ੪੩੭.੧^2, ੨^2, ੩, ੫੪੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮੫.੨

ਕਹੋ)— ਦਸੋ, ਸਮਝਾਓ। ੨੨੧.੧,੨, ੪੮੪.੪, ੫੧੦.੧, ੫੪੪.੨, ੫੪੫.੧,੨,
ਕਹੌ) ੬੨੪.੧/੩੦੫.੧, ੩੩੧.੪

ਕਕਹੀ—(ਸੰ. कङ्कती) ਕੰਘੀ, ਕੇਸ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਦ। ੩੪੭.੧

ਕੰਕਨ—(ਸੰ. कङ्कण) ਗੁਤ ਤੇ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ, ਕੜਾ, ਕੰਗਣ। ੨੪੦.੧, ੩੪੭.੪, ੩੪੯.੨, ੬੨੬.੨

ਕੰਚਨ—(ਸੰ. काञ्चनम) ਸੋਨਾ, ਇਕ ਵੱਡਮੁਲੀ ਧਾਤ ਇਸਦੇ ਗਹਿਣੇ ਸਿੱਕੇ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ। ੨੭.੨, ੪੦.੨, ੮੪.੩, ੮੫.੩, ੯੫.੩, ੧੦੭.੨, ੧੬੬.੩, ੨੪੯.੧^2, ੩੪੯.੧, ੩੮੫.੧, ੩੮੯.੧, ੪੫੯.੨, ੪੮੯.੨, ੪੯੭.੨, ੫੧੦.੩, ੫੩੨.੧, ੬੦੩.੨, ੬੧੪.੨, ੬੩੨.੨, ੬੭੩.੩

ਕੰਚਨਹਿ)— ਸੋਨੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਕੰਚਨ'। ੪੬੯.੨/੫੫੭.੧
ਕੰਚਨੈ)

ਕਚੂਰ—(ਸੰ. कर्चूर) ਹਲਦੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਪੌਦਾ ਜਿਸਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੮੯.੩

ਕਛ)— (ਸੰ. कच्छप:) ਕਛੂਕੁੰਮਾ, ਕਛੂ ਨਾਂ ਦਾ ਜਲਜੀਵ। ੩੭੫.੧/੧੦੨.੧
ਕਛਪ)

ਕਛੁ)— (ਸੰ. किञ्चित्:) ਕੁਝ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ, ਤਨਿਕ ਮਾਤ੍ਰ। ੬੯.੨, ੨੬੪.੨,
ਕਛੂ) ੩੩੦.੧, ੩੩੧.੧, ੩੭੩.੨, ੩੯੩.੧, ੪੩੫.੪, ੪੩੬.੪, ੪੪੩.੨,
ਕਛੂਐ) ੪੫੪.੨, ੫੦੭.੩, ੫੨੦.੧, ੫੩੦.੨, ੫੩੪.੧, ੫੪੨.੩, ੫੭੧.੩, ੬੦੮.੧, ੬੪੬.੪/੩੭੯.੪, ੪੪੮.੨, ੫੩੬.੪, ੬੦੦.੧, ੬੧੧.੩, ੬੩੧.੪, ੬੩੯.੩/੩੫੨.੪

ਕਟ—(ਸੰ. कटु) 1. ਬੁਰਾ ਲਗਣ ਵਾਲਾ, ਕੌੜਾ, ਅਪ੍ਰਿਯ। ੨੫੬.੨
2. (ਸੰ. कटि) ਕਮਰ। ੩੪੭.੪

ਕੰਟਕ—(ਸੰ. कण्टक.) 1. ਦੁਖਦਾਈ, ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਚੁਭਣ ਵਾਲਾ। ੫੭.੨, ੪੦੮.੨
2. ਕੰਡਾ। ੨੯੮.੩

ਕਟਕ—(ਸੰ. कटक:) ਫੌਜ, ਸੈਨਾ। ੩੫੯.੧

ਕਟਤ—(ਸੰ. कर्तन) ਵੱਢਦਾ ਹੈ, ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ੪੫੨.੩

ਕਟਾਏ—ਨਿਵਿਰਿਤ ਕਰਾਏ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਾਏ, ਦੇਖੋ 'ਕਟਤ'। ੪੦੮.੧

ਕਟਾਛ)— 1. (ਸੰ. कटाक्ष) ਤਿਰਛੀ ਨਿਗਾਹ, ਅੱਖ ਦੇ ਕੋਏ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ (ਕ੍ਰਿਪਾ
ਕਟਾਛਿ) ਭਰੀ)। ੧੮.੧, ੪੩.੧, ੫੭.੪, ੭੩.੩, ੭੮.੨, ੮੯.੨, ੯੭.੪, ੧੦੫.੪, ੧੧੬.੪, ੧੩੦.੩, ੧੪੨.੧, ੧੪੪.੪, ੧੪੮.੪, ੨੦੪.੧, ੨੧੩.੪, ੨੧੬.੩, ੪੨੯.੪, ੫੬੩.੪, ੬੧੨.੪, ੬੪੬.੨, ੬੫੦.੪/੩੭੧.੪
2. ਤਿਰਛੀ ਨਿਗਾਹ (ਮਾਇਆ ਦੀ)। —/੩੦੨.੧

ਕਟ—ਨਿਵਿਰਿਤ ਕਰਕੇ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਕਟਤ'। ੧੩੫.੨

ਕਟੀਲੋ—ਕੰਡੇਦਾਰ, ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਕੰਟਕ'। ੫੧੨.੨

ਕਟੈ—ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ, ਬਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੫੭੧.੨

ਕੰਠ—(ਸੰ. कण्ठ:) ਗਲਾ, ਸੰਘ। ੮੩.੪

ਕੰਠਸਰੀ—ਕੰਠੀ, ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜੜਾਊ ਗਹਿਣਾ। ੩੪੭.੩

ਕਠਨ)— (ਸੰ. कठिन) 1. ਕਰੜਾ, ਸਖ਼ਤ। ੬੪੯.੧/੧੭੬.੨
ਕਠਿਨ) 2. ਮੁਸ਼ਕਿਲ, ਔਖੀ। ੪੪੫.੪/—

ਕਠੋਰ—(ਸੰ. कठोर) ਕਰੜਾ, ਸਖ਼ਤ। ੨੩.੪, ੧੦੯.੨, ੩੨੯.੧, ੪੪੬.੨

ਕਠੋਰਪਨੁ—ਕਠੋਰਤਾ, ਕਰੜਾਪਣ, ਦੇਖੋ 'ਕਠੋਰ'। ੪੭੮.੨

ਕਤ—(ਸੰ. कुत्र) 1. ਕਿਥੇ। ੯੦੦.੧[2], ੨[2], ੩[2], ੪[2], ੪੯੫.੩, ੫੪੪.੨
2. (ਸੰ. कदा) ਕਦੋਂ, ਕਦ, ਕਿਸ ਸਮੇਂ। ੨੪੩.੧, ੨, ੩, ੫੦੦.੧[2] ੨, ੩, ੪
3. (ਸੰ. कुतः) ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ੨੫੩.੧, ੨੭੩.੪, ੨੭੪.੪, ੪੩੯.੩, ੪੪੫.੧, ੪੫੧.੨, ੪੭੨.੧, ੨, ੫੧੬.੧, ੩, ੫੩੩.੩, ੬੩੫.੩
4. ਕਿਉਂ। ੩੫੨.੨
5. ਕਿਤੇ ਦੀ ਕਿਤੇ (ਭਾਵ ਦੂਰ)। ੫੫੮.੪

ਕਥ—(ਸੰ. कथा) ਵਾਰਤਾ, ਕਥਾ, ਮਜ਼ਮੂਨ। ੫੮੩.੨

ਕਥਤ—(ਸੰ. कथनम्) ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੩੫.੪

ਕਥਤਾ—ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਵਕਤਾ। ੨੪੪.੪

ਕਥਨੀ—ਕਹਿਣੀ, ਕਥਨ, ਬਿਆਨ, ਦੇਖੋ 'ਕਥਤ'। ੨੧੫.੨, ੨੬੨.੧

ਕਥਾ)— (ਸੰ. कथा) ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ, ਬਿਆਨ, ਵਿਆਖਿਆ। ੧੫.੧, ੨੦.੪, ੩੦.੨,
ਕਥਿ) ੩੩.੪, ੩੮.੪, ੪੭.੨, ੬੪.੪, ੮੧.੪, ੮੫.੪, ੮੬.੧, ੯੮.੧, ੧੪੧.੨, ੧੫੩.੨, ੧੫੬.੨, ੧੬੯.੪, ੧੭੨.੪, ੧੭੩.੩, ੧੭੮.੩, ੧੮੮.੨, ੧੯੫.੧, ੨੫੨.੨, ੨੫੩.੧, ੨੫੭.੪, ੨੬੨.੨, ੨੭੦.੪, ੩੦੫.੪, ੪੦੭.੪, ੪੩੬.੪ ੪੫੮.੧, ੫੭੪.੨, ੬੫੩.੨/੫੭੬.੨[2]

ਕੰਦ—ਕਟਣਾ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ। ੫੬੦.੪

ਕਦਲੀ—(ਸੰ. कदली) ਕੇਲੇ ਦਾ ਦਰਖ਼ਤ। ੨੮.੪

ਕੰਧ—1. ਸਰੀਰ, ਦੇਹ। ੧੬.੩, ੨੭.੩, ੧੭੬.੧
2. (ਸੰ. स्कन्ध) ਬ੍ਰਿਖ ਦਾ ਤਨਾ ਆਦਿ। ੨੩੬.੩
3. ਪ੍ਰਾਣੀ, ਮਨੁਖ (ਭਾਵ ਅਰਥ) ੪੮੫.੪
4. (ਸੰ. स्कन्ध) ਕੰਧਾ, ਮੋਢਾ। ੪੮੮.੪
5. ਦੀਵਾਰਾਂ। ੫੦੯.੨, ੫੨੫.੨

ਕਨ—(ਸੰ. कण) ਕਿਣਕਾ ਮਾਤ੍ਰ, ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ। ੫੮੫.੧

ਕਨਕ)— (ਸੰ. कनक) ਸੋਨਾ, ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਧਾਤ। ੩੭੬.੨, ੫੬੨.੨/੩੨.੨,
ਕਨਕਿ) ੩੬੪.੨

ਕਨਾਰ—(ਫ਼ਾ. ਕਿਨਾਰਾ) ਕੰਢਾ, ਤੱਟ, ਕਿਨਾਰਾ। ੫੩੧.੨

ਕੰਨਿਆ—(ਸੰ. कन्या) ਕੁਆਰੀ ਲੜਕੀ, ਅਣਵਿਆਹੀ ਲੜਕੀ। ੧੧੮.੧, ੪੧੭.੧

ਕਨਿਕ—ਸੋਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਕਨਕ'। ੯੦.੪, ੯੩.੩[2], ੯੪.੪, ੧੦੪.੧, ੧੩੩.੩, ੨੩੪.੩, ੨੭੭.੩, ੨੯੮.੪, ੩੬੯.੪, ੪੬੯.੨

ਕਨੀ)— (ਸੰ. कण) ਛੋਟਾ ਟੁਕੜਾ, ਕਿਣਕਾ। ੫੧੦.੩/੨੨੯.੩[2]
ਕਨੁ)

ਕਨੰਗੀਆ—ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਉਂਗਲੀ, ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ। ੬੩੨.੨

ਕਨੌੜੀ—ਹੇਠੀ, ਬੇਇਜ਼ਤੀ। ੩੨੪.੩

ਕਪਟ—(ਸੰ. कपट) ਪਖੰਡ, ਫਰੇਬ, ਦੰਭ, ਛਲ, ਧੋਖਾ। ੧੪੪, ੨੩੮.੧, ੨੩੯.੪, ੨੪੦.੪, ੩੦੦.੩, ੩੨੯.੪, ੩੪੨.੨, ੪੪੦.੪, ੪੪੨.੪, ੪੫੦.੪, ੪੬੧.੩, ੪੬੩.੨, ੪੯੦.੩, ੫੫੦.੪, ੫੭੧.੨

ਕੰਪਤ—ਭੈਭੀਤ ਹੋਣਾ, ਡਰਨਾ। ੫੦੩.੨

ਕਪਾਸ—(ਸੰ. कर्पास) ਰੂੰ। ੫੮੧.੨

ਕਪਾਟ—(ਸੰ. कपाट:) ਕਿਵਾੜ, ਦੁਆਰ, ਤਖਤੇ (ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ)। ੧੧.੩, ੧੮.੨, ੫੭.੩, ੧੨੬.੨, ੧੭੬.੨², ੨੫੯.੩, ੨੮੩.੧

ਕਪੂਤ—(ਸੰ. कुपुत्र:) ਕਪੁੱਤਰ, ਨਲਾਇਕ ਪੁੱਤਰ। ੪੭੯.੪

ਕਪੂਰ—(ਸੰ. कर्पूर) ਮੁਸ਼ਕ ਕਪੂਰ, ਇਕ ਦਰਖਤ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥ ਹਵਾ, ਵਿਚ ਉੱਡ ਜਾਣ ਤੇ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਜਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ। ੩੨੫.੩, ੩੮੯.੩, ੪੯੧.੧, ੫੪੬.੩

ਕਪੋਤਿ—ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ ਹਾਰ। ੩੪੭.੩

ਕਬ—(ਸੰ. कदा) ਕਦੋਂ, ਕਿਸ ਸਮੇਂ, ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ। ੪੦੧.੧², ੨², ੩, ੬੬੫.੧

ਕਬਹੂੰ—1. ਕਦੇ। ੪੯੭.੨², ੩, ੪
2. ਕਦੀ ਵੀ। ੫੭੭.੩

ਕਬਹੂੰਕੈ)— ਕਦੇ ਤਾਂ। ੫੯੦.੧/੪੩੪.੪
ਕਬਹੂਕੈ)

ਕਬਿਤਾ—(ਸੰ. कविता) ਕਵਿਤਾ, ਨਜ਼ਮ, ਛੰਦ-ਬੱਧ ਰਚਨਾ। ੬੦੭.੨

ਕਬੀਸੁਰ—ਕਵੀਸ਼ਰ, ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ। ੬੦੭.੨

ਕਬੀਰ—ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੰਤ। ਜਨਮ ਜੇਠ ਸੁਦੀ 15 ਸੰਮਤ 1455। ਜਾਤ ਦੇ ਜੁਲਾਹੇ ਸਨ। ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ, ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। 'ਕਬੀਰ ਬੀਜਕ' ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 541 ਸਲੋਕ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ਼ ਹਨ। ਦਿਹਾਂਤ ਸੰਮਤ 1557 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ੬੩੨.੪

ਕਮ—(ਫਾ. ਕਮ) ਥੋੜੀ, ਘੱਟ। ੨੫੬.੨

ਕਮਲ—(ਸੰ. कमलम्) ਕੰਵਲ ਫੁਲ, ਕੌਲ ਫੁੱਲ, ਜਲਜ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਗਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਵੇਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲਾਲ ਚਿੱਟਾ ਜਾਂ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹਦਾ ਹੈ। ੨੮.੪, ੩੩.੧, ੧੮੭.੨, ੨੩੬.੧, ੨੬੬.੧, ੨੬੭.੧, ੨੯੨.੧, ੨, ੩੧੮.੨², ੩੧੯.੨, ੩੨੦.੨, ੩੨੧.੧, ੩੯੯.੨, ੪੧੦.੩, ੪੩੩.੩, ੪੪੨.੨, ੪੬੦.੧, ੫੦੭.੨, ੫੧੯.੩, ੫੬੦.੨, ੫੬੭.੩, ੫੬੮.੩, ੫੮੭.੪², ੫੮੯.੧², ੫੯੦.੩² ੫੯੯.੧, ੬੦੬.੩, ੬੩੯.੨

ਕਮਲਗਤਿ—ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ, ਦੇਖੋ 'ਕਮਲ'। ੨੪੮.੪

ਕਮਲਨ—ਕੰਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਉਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਕਮਲ'। ੬੬੧.੨

ਕਮਲਾ—(ਸੰ. कमला) ਲਛਮੀ ਦੇਵੀ/ਲਛਮੀਆਂ, ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਸਮੇਂ ਨਿਕਲੇ 14 ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ। ਮਿਥ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਹਰੀ ਨੇ ਵਾਮਨ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਇਕ ਕੰਵਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਕੰਵਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਪਦਮਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸਮਤ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਦੇਵੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੬੬.੨, ੯੭.੪, ੧੯੩.੨

ਕਮਲੈ—ਕੰਵਲ ਫੁਲ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ ਕਮਲ। ੫੧੨.੨
ਕਮਾਇਓ—ਕੀਤੇ, ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ, ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ੪੨੨.੩
ਕਮਾਈ—ਘਾਲ, ਮਿਹਨਤ। ੫੦.੩, ੬੦੧.੪
ਕਮਾਈਐ—ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਈਏ। ੪੩੯.੪
ਕਮਾਤ—ਕਮਾਉਂਦਾ, ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ। ੫੨੧.੧
ਕਮਾਦਿ—ਗੰਨਾ, ਇੱਖ, ਇਕ ਪੌਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਗੁੜ, ਚੀਨੀ ਆਦਿ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੮.੩
ਕਮਾਨੀ—ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ। ੫੨੫.੨
ਕਮਾਵਹੀ—ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੫੬੯.੪
ਕਮਾਵੈ—ਕਰੇ, ਕਰਮ ਕਰੇ, ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਦੇਵੇ। ੨੨੧.੪
ਕਰ—1. (ਸੰ. कर) ਹਥ। ੧੦੪.੩, ੧੦੭.੪, ੧੯੮.੩, ੧੯੯.੩, ੨੩੦.੨, ੨੭੯.੩, ੩੧੪.੧², ੨, ੩, ੩੧੫.੧², ੨², ੩੪੯.੨. ੩੫੬.੧, ੩੭੭.੨, ੩੮੮.੧, ੪੦੧.੩, ੫੩੩.੩, ੫੬੫.੧, ੫੮੦.੩, ੬੪੨.੪, ੬੬੩.੨. ੬੬੫.੩²।
2. (ਸੰ. करणम्) ਕਰਕੇ, ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਆਗਿਆਵਾਚੀ। ੧੫੧.੨, ੨੦੭.੨, ੨੪੦.੩ ੨੭੮.੩, ੩੬੪.੩, ੫੬੮.੨, ੬੨੭.੧, ੬੬੩.੨
3. ਕਰਕੇ, ਕਾਰਣ। ੬੨੬.੩
4. ਕਰ - ਤੂੰ ਕਰ, (ਸੰਬੋਧਨਵਾਚੀ)। ੬੫੯.੧
5. ਨਾਲ, ਸਹਿਤ। ੬੭੩.੨
6. ਕਰਾਂ, ਕਰ ਦੇਣਾ। ੬੪੬.੩
ਕਰਉ—1. ਕਰਾਂਗਾ। ੪੦੧.੩, ੫੩੯.੧
2. ਕਰਾਂ (ਭਾਵ ਬਣਾਵਾਂ)। ੬੪੦.੩
ਕਰਕ—(ਸੰ. करक) ਕੌੜਾ, (ਭਾਵ ਕੁਰਖ਼ਤ)। ੨੫੬.੧, ੨, ੩, ੪
ਕਰਖਨ—(ਸੰ. कर्षणम्) ਕੜਕਣਾ। ੪੦੩.੧
ਕਰੰਜਨ—ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ੨੯੫.੪
ਕਰਤ—1. ਕਰਦਾ/ਕਰਦੀ, ਕਰਦੇ ਹਨ/ਕਰਦਾ ਹੈ/ਕਰਦੀ ਹੈ/ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ/ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ੩੭.੨, ੧੦੭.੧, ੧੨੧.੧, ੧੬੦.੩, ੧੬੭.੨, ੧੭੮.੧, ੨੧੦.੩, ੨੪੦.੨, ੨੮੬.੩, ੩੧੦.੩, ੩੨੫.੧, ੩੬੯.੪, ੩੭੯.੧, ੩, ੩੮੪.੨, ੩੮੮.੧², ੩੯੩.੧, ੪੦੫.੩, ੪੦੯.੧, ੪੧੭.੩, ੪੨੬.੨, ੪੪੬.੩, ੪੪੭.੨, ੪੮੯.੧, ੫੩੧.੧, ੫੩੬.੨, ੫੩੯.੩, ੫੫੨.੨, ੫੫੩.੩, ੫੫੬.੪, ੫੬੬.੧, ੨, ੫੭੫.੧, ੫੮੦.੪, ੫੮੬.੩, ੫੯੦.੪, ੫੯੪.੨, ੫੯੫.੩, ੫੯੮.੨, ੬੦੪.੧, ੨, ੬੧੪.੧, ੨, ੩, ੬੧੭.੩, ੬੧੮.੨, ੬੨੫.੩, ੬੩੩.੩, ੬੩੭.੩, ੬੭੧.੪
2. ਕਰਨ ਲਈ। ੪੬੦.੩
ਕਰਤਗਿ—1. ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ।
(ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ' (ਕਰਤਬ) ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।) ੩੦੧.੩
ਕਰਤਗਿਆ—(ਸੰ. कृतज्ञ) ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ। ੩੮੭.੪
ਕਰਤਾ—(ਸੰ. कर्तृ) 1. ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੩੧.੩
2. ਰਚਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੫੨੭.੪

ਕਰਤਾਰੁ—ਰਚਨ ਵਾਲਾ, ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਈਸ਼ਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਤਾ' (2) ੩੦੧.੩

ਕਰਤੂਤ—(ਸੰ. कर्त्तृत्व) ਕਰਮ, ਕੰਮ । ੫੯੬.੪

ਕਰਤੇ—ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਤ' (1) ੩੩੧.੨

ਕਰਨ—(ਸੰ. करणम्) 1. ਕਰਨ ਕਰਕੇ, ਕਾਰਣ, ਹੇਤੁ । ੧੭.੪

2. ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਕਰਨ ਵਾਲੀ/ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੭੨.੪, ੧੮੧.੪, ੩੮੭.੪, ੪੫੮.੨, ੫੮੩.੪

3. (ਸੰ. कर्णः) ਕੰਨ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੬੨੮.੧

ਕਰਨਫੂਲ—(ਸੰ. कर्णपूरः) ਝੁਮਕਾ, ਕੰਨ ਦਾ ਗਹਿਣਾ । ੩੪੭.੨

ਕਰਨੀ—1. ਘਾਲ, ਮਿਹਨਤ । ੪੩.੩, ੪੫.੩, ੪੮.੩

2. (ਸੰ. कृत्य) ਆਚਰਣ । ੪੩੭.੪, ੫੯੬.੪, ੬੪੫.੪

3. ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ । ੫੦੩.੪, ੫੨੫.੨

ਕਰਪੂਰ—(ਸੰ. कर्पूरः) ਕਪੂਰ, ਦੇਖੋ 'ਕਪੂਰ' । ੧੩੪.੧, ੫੯੭.੧

ਕਰਬੇ)— ਕਰਨਾ, ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਨੀ । ੩੨੫.੪, ੩੩੨.੨/੩੭੭.੧
ਕਰਬੈ)

ਕਰਮ—(ਸੰ. कर्मन्) 1. ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਾਰ । ੨੬.੪, ੫੭.੨, ੭੮.੪, ੧੩੫.੨, ੩੦੪.੩

2. ਕੰਮ, ਕਰਣੀ, ਇਹ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ :

(ੳ) ਕ੍ਰਿਯਮਾਣ (ਵਰਤਮਾਨ : ਜੋ ਹੁਣ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ)

(ਅ) ਪ੍ਰਾਰਬਧ (ਪੂਰਬਲੇ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਜਨਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ)

(ੲ) ਸੰਚਿਤ (ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਬਕਾਇਆ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਭੋਗਿਆ) ੨੯.੨, ੨੯੫.੩, ੩੩੭.੧, ੫੪੫.੪

3. ਕਰਣੀ, ਅਮਲ, ਆਚਾਰ । ੪੮.੨[3], ੫੨.੧, ੫੩.੧, ੬੩.੩, ੬੪.੧

4. ਕੰਮ, ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਕੰਮ ਕਾਰ । ੮੨.੪, ੧੪੫.੩, ੨੭੨.੨, ੩੦੧.੩, ੩੩੧.੨, ੩, ੩੭੦.੩, ੪੨੮.੧, ੪੩੯.੩, ੪੮੮.੧, ੫੦੪.੧, ੬੩੬.੪

5. ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਕਰਮ । ੧੦੭.੪, ੧੧੫.੨, ੧੧੬.੧, ੩੮੦.੧, ੩੮੨.੪, ੬੪੯.੨

6. ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ, ਭਾਵ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ । ੩੯੮.੪

ਕਰਮਾਦਿ—ਕਰਮ ਆਦਿਕ (ਭਾਵ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਸੰਸਕਾਰ ਆਦਿ) । ੧੩੧.੩

ਕਰਮੁ—1. ਕੰਮ, ਕਰਣੀ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਮ' (4) ੩੭੯.੪, ੪੮੮.੧, ੫੩੬.੪

2. ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਮ' (1) ੫੪੫.੪

3. ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ, ਭਾਵ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਮ' (6) ੫੫੩.੩[2]

ਕਰਵਤ—(ਸੰ. करपत्रम्) ਆਰਾ, ਲਕੜੀ ਚੀਰਨ ਲਈ ਬਣਿਆ ਦੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੰਦ । ੩੨੬.੧

ਕਰਵਾ—(ਸੰ. करकः) ਲੋਟਾ, ਧਾਤ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਟੂਟੀ ਵਾਲਾ ਗੜਵਾ । ੫੧੨.੧

ਕਰਵਾਇ)— (ਸੰ. कटुक) ਕੌੜਾਪਣ । ੧੨੧.੩/੩੨੯.੨, ੩੯੯.੩
ਕਰਵਾਈ)

ਕਰਾਜੀਤ—ਕਰ+ਅਜੀਤ, ਹੱਥ ਅਜਿਤ, (ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ) । ੨੭੯.੩

ਕਰਿ—1. ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਰਦੇ ਹਨ । ੮.੮, ੪੨੭.੧

2. ਕਰਕੇ (ਭਾਵ ਸਮਾਨ, ਤੁਲ, ਬਰਾਬਰ) । ੨੧.੪, ੨੪.੧, ੨, ੩, ੪,

੨੫.੧², ੨², ੩², ੪², ੨੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੭.੧², ੨², ੩, ੪, ੮੭.੨, ੧੦੮.੧, ੧੩੮.੧, ੧੮੧.੨, ੨੪੨.੪, ੨੬੧.੩, ੩੫੭.੨, ੫੭੭.੧

3. ਕਰਕੇ, (ਕ੍ਰਿਆ) ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਰ' (2) ੩੫.੪, ੩੭.੩, ੭੨.੩, ੧੦੨.੨, ੧੧੫.੨, ੧੪੪.੪, ੧੪੫.੨, ੩, ੧੪੬.੨, ੧੯੬.੨, ੨੦੮.੪, ੨੬੨.੪, ੩੦੪.੧, ੩੦੫.੩, ੩੩੭.੨, ੩੪੧.੨, ੩੪੯.੩, ੩੫੩.੧, ੩੫੭.੪, ੩੭੦.੨, ੩੯੮.੨, ੪੦੨.੧, ੪੨੮.੧, ੨, ੪੩੬.੨, ੪੫੨.੪, ੫੨੨.੨, ੫੫੫.੩, ੪, ੫੭੬.੩², ੫੮੦.੨, ੫੯੫.੨, ੬੦੧.੧, ੬੦੯.੩, ੬੧੦.੨, ੬੧੩.੧, ੬੨੬.੧², ੨², ੩, ੬੩੩.੩, ੬੪੧.੨, ੬੬੯.੧, ੬੭੨.੧

4. ਕੀਤਾ (ਹੈ) ੩੭.੧, ੮੩.੩

5. ਨਾਲ, ਸਹਿਤ, ਦੇਖੋ ਕਰ (5) ੧੭੮.੪

6. ਕਾਰਣ । ੨੮੯.੨, ੩੧੮.੨, ੩੨੮.੪, ੪੦੨.੩, ੪੨੩.੨, ੪੨੯.੪, ੪੬੮.੧, ੫੦੩.੪², ੬੩੯.੩

7. ਹੱਥ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਰ' (1) ੩੬੯.੩, ੩੭੪.੩, ੫੦੦.੪, ੫੦੧.੧, ੫੫੫.੪

8. ਬਣਾਕੇ । ੧੪੬.੩, ੧੮੪.੩, ੩੭੭.੪

9. ਕਰਨਾ (ਕੰਮ ਆਦਿ) । ੫੩੩.੩, ੫੭੦.੩

10. ਨੂੰ । ੫੭੨.੧

ਕਰਿਤ—(ਸੰ. करणम्) ਕਰਨਾ । ੪੭੧.੧

ਕਰੀ—(ਸੰ. करणम्) ਕੀਤਾ । ੪੩੬.੩

ਕਰੀਆ—(ਸੰ. कर्णधार:) ਖੇਵਟ, ਮਲਾਹ । ੨੨੧.੨, ੩੫੪.੩

ਕਰੀਐ—(ਸੰ. करणम्) ਕਰੀਏ, ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੨੬੨.੨, ੫੯੫.੪

ਕਰੀਫਲ—(ਸੰ. करीर:) ਡੇਲਾ, ਪੇਂਝੂ, ਕਰੀਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜੀ ਦਾ ਫਲ। ੩੮੯.੩

ਕਰੀਰੁ—(ਸੰ. करीर:) ਬਿਨਾਂ ਪਤਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜੀ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਰੂਥਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੨੩੭.੨

ਕਰੁਨਾ—(ਸੰ. करुणा) 1. ਕਿਰਪਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ । ੧੮.੧, ੨੪੯.੩

2. ਦਇਆ, ਤਰਸ । ੪੩੪.੨

ਕਰੁਨਾਨਿਧਾਨ—(ਕਰੁਨਾ+ਨਿਧਾਨ) (ਸੰ. करूणा+निधानम्) ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ । ੨੪੪.੩

ਕਰੇਜੋ—(ਸੰ. कालेय) ਕਲੇਜਾ, ਕਾਲਜਾ, ਜਿਗਰ । ੪੦੬.੧

ਕਰੈ—(ਸੰ. करणम्) 1. ਕਰੇ, ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੮੩.੨, ੮੪.੩, ੮੭.੩, ੧੦੨.੧, ੨, ੧੧੩.੧, ੧੧੯.੪, ੧੫੪.੧, ੧੭੯.੨, ੧੮੦.੪, ੧੮੯.੧, ੨੦੦.੨, ੨੨੧.੩,੪, ੨੩੯.੨,੩, ੨੪੮.੧, ੩੧੦.੪, ੩੧੩.੧, ੩੧੫.੪, ੩੨੯.੨, ੩੫੩.੩, ੩੫੪.੧, ੩੫੫.੧, ੩੫੯.੨, ੩੬੦.੩, ੩੬੧.੩, ੩੬੩.੨, ੩੬੫.੩, ੩੭੦.੩, ੩੭੧.੧, ੩੭੩.੩, ੩੭੮.੩, ੩੮੩.੧, ੩੯੫.੨, ੪੧੫.੨, ੪੧੮.੪, ੪੩੦.੪, ੪੩੫.੪, ੪੪੦.੨, ੪੪੧.੧, ੪੪੯.੪, ੪੫੯.੧, ੪੬੩.੧, ੪੭੯.੧, ੨, ੪੮੦.੧, ੪੯੦.੧, ੪੯੧.੨, ੫੦੪.੪, ੫੧੦.੧, ੩, ੫੧੨.੧, ੩, ੫੨੬.੩, ੪, ੫੩੨.੨, ੩, ੪, ੫੪੯.੩, ੫੫੫.੧, ੫੬੯.੩, ੪, ੫੭੭.੨, ੬੧੪.੪, ੬੫੩.੩

2. ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੨੭੩.੨, ੩

ਕਲਸ)— (ਸੰ: कलश:) ਘੜਾ, ਗਾਗਰ। ੩੯੦.੧, ੬੩੮.੧/੩੯੦.੧
ਕਲਸੁ)

ਕਲਹ—(ਸੰ. कलह:) ਕਲ੍ਹਾ, ਲੜਾਈ, ਝਗੜਾ। ੩੨੪.੨

ਕਲੰਕ—ਪਾਰਾ ਗੰਧਕ ਆਦਿ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਾਂਬੇ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹ 'ਸਵਰਨ' ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੩੬੪.੨

ਕਲੰਕਨ—(ਸੰ. कलङ्क) ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ (ਭਾਵ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ)। ੨੫੮.੧

ਕਲੰਕੁ—(ਸੰ. कलङ्क) ਬਦਨਾਮੀ, ਦੂਸ਼ਣ। ੪੧੯ ੪

2. ਸੋਨਾ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ, ਦੇਖੋ 'ਕਲੰਕ'। ੪੫੯.੨

ਕਲਪਤਰ)-- (ਸੰ. कल्पतरु:) ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਫੱਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਕਾਲਪਨਿਕ
ਕਲਪਤਰੁ) ਦਰਖਤ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦਾ ਇਹ ਦਰਖਤ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਨ ਸਮੇਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਦਰ ਦੇ ਨੰਦਨ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯੭.੪, ੧੩੦.੩, ੧੯੩.੨, ੨੯੪.੨/੬੧੨.੧

ਕਲਾ—(ਸੰ. कला) 1. ਦਿਬ ਸ਼ਕਤੀ। ੩.੭

2. ਗੁਣ। ੪੦੬.੪, ੬੪੯.੨

3. ਯੰਤਰ, ਮਸ਼ੀਨ। ੫੫੮.੧

4. ਭਾਗ, ਟੁਕੜਾ। ੬੫੪.੩

ਕਲਾਲ—(ਸੰ. कल्यपाल:) ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ। ੫੩੦.੩

ਕਲਿਮਲ—(ਸੰ. कलिमल:) ਕਲਯੁਗ ਦੇ ਪਾਪ। ੨੯੫.੪

ਕਲੀਕੰਦ—ਕੂਜਾ ਮਿਸ਼ਰੀ। ੧੨੩.੨

ਕਲੀਕਾਲ—(ਸੰ. कलिकाल) ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ। ੪੫੫.੪, ੫੩੨.੪

ਕਲੀਦਾ—ਤਰਬੂਜ਼, ਹਦਵਾਣਾ, ਇਕ ਫ਼ਲ। ੧੦੯.੨

ਕਲੇਸ—(ਸੰ. क्लेश:) 1. ਪੀੜਾ, ਕਸ਼ਟ, ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼। ੪੦੮ ੨

2. ਝਗੜਾ, ਫਸਾਦ। ੩੨੪.੨

ਕਲੇਜੋ—ਕਾਲਜਾ, ਜਿਗਰ, ਦੇਖੋ 'ਕਰੇਜੋ'। ੫੦੫.੨

ਕਲੇਵਰਹਿ—(ਸੰ. कलेवर:) ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਦੇਹ ਨੂੰ। ੩੮੮.੨

ਕਵਨ)— 1. ਕਿਹੜਾ, ਕਿਹੜੀ, ਕਿਵੇਂ ਦਾ, ਕਿਵੇਂ ਦੀ। ੩੦੯.੪, ੫੩੦.੧,
ਕਵਨਹਿ) ੫੪੧.੨, ੩, ੫੯੩.੪, ੬੦੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੦੨.੧, ੨, ੬੨੬.੧², ੨, ੩, ੪, ੬੪੭.੧, ੨, ੩, ੪/—

2. ਕੀ ਕਿਹੜੇ, ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ੫੧੬.੧/੪੭੩.੧

ਕਵਲਾਸ—ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ, ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਾਸ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਇਕ ਚੋਟੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ੰਕਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੪੧੬.੩

ਕਾ—(ਸੰ. क:) 1. ਦਾ (ਸੰਬੰਧ ਬੋਧਕ) ੧.੨, ੪, ੫, ੬੭੩.੧, ੨, ੩, ੪

2. ਕਿਸ, ਕਿਹੜੀ। ੨੨੧.੪

ਕਾਸ—(ਸੰ. आकाश:) ਆਸਮਾਨ, ਆਕਾਸ਼, ਗਗਨ, ਅੰਬਰ। ੬੩.੧

ਕਾਸਟ—(ਸੰ. काष्टम) ਲਕੜੀ, ਕਾਠ। ੧੦੮.੨, ੧੮੭.੨, ੨੯੬.੩², ੨੯੭.੩, ੨੯੮.੧, ੪੨੫.੨, ੫੬੧.੩, ੬੨੫.੧, ੨

ਕਾਸਟਹਿ—ਲਕੜ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਸਟ' । ੩੭੯.੩, ੩੮੧.੨, ੪੨੫.੧, ੫੩੬.੧

ਕਾਸਟਿ—ਲਕੜ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਸਟ' । ੩੬੪.੩, ੪੨੫.੨, ੫੩੪.੩², ੬੦੮.੩²

ਕਾਸਿਓ—ਕਿਸ ਨੂੰ । ੬੬੮.੨

ਕਾਂਸੀ—(ਸੰ. कांस्यम्) ਕੈਂਹ, ਇਕ ਧਾਤ । ੫੯੭.੧

ਕਾਸੀ—ਕਾਂਸ਼ੀ, ਵਾਰਾਣਸੀ ਨਾਮਕ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (ਭਾਰਤ) ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰ । ਗੰਗਾ ਤੱਟ ਤੇ ਵਸਿਆ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਤਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ 12 ਜਯੋਤੀ ਲਿੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ (ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ) ਇਥੇ ਹੈ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਇਥੇ ਦਸ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਯੱਗ ਕੀਤੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਿਵਜੀ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਅਵਿਮੁਕਤ ਖੇਤਰ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੧੬.੨

ਕਾਹ—ਨੂੰ । ੪੫੦.੧

ਕਾਹਿ—ਕਿਸਨੂੰ । ੫੪੫.੩

ਕਾਹੀ—ਕਾਸੇ, ਕੁਝ, ੬੩੨.੪

ਕਾਹੂ)— ਕਿਸੇ, ਕਿਸੀ । ੫੮੯.੧, ੪/੧੦੦.੪, ੧੦੩.੨, ੪, ੧੪੨.੪, ੨੩੨.੩,
ਕਾਹੂ) ੩੪੨.੧, ੩੫੬.੪, ੩੬੨.੧, ੩੮੨.੨², ੩੯੮.੨, ੪੧੫.੧, ੪੨੮.੧, ੪੩੪.੩, ੪੩੫.੪, ੪੩੬.੪, ੪੩੭.੨, ੪੩੮.੪, ੪੪੧.੩, ੪੫੨.੨, ੪੬੬.੨, ੫੧੨.੨, ੫੪੭.੩, ੫੪੯.੧², ੨², ੩², ੪², ੫੫੨.੧, ੫੫੩.੨, ੫੬੮.੧, ੫੭੫.੧, ੫੯੦.੨, ੫੯੧.੪, ੫੯੫.੪, ੬੧੫.੩, ੪, ੬੧੮.੨, ੩, ੬੭੩.੪

ਕਾਹੂਐ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਨੇ । ੪੫੨.੧, ੪੫੭.੧, ੫੫੩.੧

ਕਾਹੇ—(ਸੰ. कथम्) 1. ਕਿਉਂ । ੩੫੨.੧, ੪੬੨.੨
2. ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੬੨੪.੧, ੨⁴, ੩², ੬੬੭.੧, ੨, ੩

ਕਾਕੀ—ਕਿਸਦੀ, ਕੀਹਦੀ । ੨੬੨.੨, ੫੨੨.੧, ੬੪੧.੧

ਕਾਕੋ—ਕਿਸੀ ਦਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ । ੩੯੮.੪

ਕਾਗ)— (ਸੰ. काग:) ਕਾਂ, ਇਕ ਕਾਲਾ ਪੰਛੀ । ੨੩੭.੪, ੨੯੮.੩, ੩੪੦.੪,
ਕਾਗੁ) ੪੭੭.੧, ੫੦੧.੪, ੫੦੮.੪/੧੬੪.੪

ਕਾਗੈ—ਕਾਂ ਦੇ । ੪੯੧.੧

ਕਾਚ)— (ਸੰ. काच:) ਕੱਚ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ । ੧੬੦.੨/੩੮੯.੨, ੫੩੨.੧
ਕਾਚੁ)

ਕਾਚੋ—ਕੱਚਾ, ਜੋ ਪਕਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਜੋ ਰਸਾਇਣ ਆਦਿ ਨਾਲ ਪਕਾਇਆ ਨਹੀਂ । ੨੫੮.੧, ੫੧੭.੧

ਕਾਛ)— ਸੰਵਾਰ ਕੇ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ । ੫੯੩.੪²/੫੯੪.੩²
ਕਾਛਿ)

ਕਾਛੀ—(ਸੰ. कच्छ:) ਅਰਾਂਈ, ਕੱਛ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਲੀ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਦਾ ਜੀਅ । ੪੧੫.੧

ਕਾਛੈ—ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ । ੧੬੧.੩

ਕਾਜ—(ਸੰ. कार्य) 1. ਕਾਰਜ, ਕੰਮ । ੪੬.੪, ੨੪੧.੪, ੩੭੧.੨, ੪੦੫.੪, ੫੬੨.੨, ੫੬੩.੨, ੫੬੬.੧, ੬੦੪.੪
2. ਕੰਮ ਦਾ, ਉਪਯੋਗੀ । ੩੬੭.੩, ੪੧੫.੧

ਕਾਜਰ—(ਸੰ. कज्जलम्) ਕੱਜਲ, ਸੁਰਮਾ। ੫੯੭.੨
ਕਾਜਿ—1. ਕੰਮ, ਦੇਖੋ ਕਾਜ (1) ੩੯੨.੩, ੪੩੪.੩
2. ਉਪਯੋਗ, ਲਾਭ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (2) ੪੭੩.੧
ਕਾਂਜੀ—(ਸੰ. काञ्जिकम्) ਰਾਈ ਆਦਿ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਖੱਟਾ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ। ੧੭੪.੧, ੫੦੬.੩
ਕਾਜੈ—ਕਾਰਜ ਲਈ, ਕੰਮ ਲਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (1) ੪੩੫.੩
ਕਾਟਤ—(ਸੰ. कर्तनम्) ਕੱਟਣ ਨਾਲ, ਵੱਢਣ ਨਾਲ। ੩੫੧.੨ ੩੮੮.੨
ਕਾਟਿ—1. ਕੱਟ ਕੇ, ਵੱਢਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਟਤ' ।੩੫੭.੩, ੫੨੪.੨, ੬੩੬.੧, ੬੭੨.੧²
2. ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਮਿੱਟਾ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰਕੇ। ੧੮੨.੪, ੬੧੪.੪
ਕਾਟਿਓ—ਕਟੀ ਹੋਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਟਤ'। ੧੯੧.੩
ਕਾਟੀਐ—ਕੱਟੀਦਾ ਹੈ, ਵੱਢੀਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਟਤ'। ੫੮੦.੨
ਕਾਟੇ—ਕੱਟਣ ਨਾਲ, ਭਾਵ ਕੱਟਣ ਉਪਰੰਤ। ੪੨੬.੩
ਕਾਠ—ਲਕੜ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਸਟ'। ੪੬੧.੩
ਕਾਢਤ—(ਸੰ. कर्षणम् > कड्ढण) ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ੫੬੪.੩
ਕਾਢਿ—ਕੱਢਕੇ, ਨਿਕਾਲ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਢਤ'। ੨੩੫.੪, ੩੨੬.੨, ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩
ਕਾਢੀਅਤ—ਕੱਢੀਦਾ ਹੈ, ਕੱਢ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਢਤ'। ੧੩੬.੧, ੫੮੦.੧
ਕਾਢੀਐ—ਕੱਢ ਦਿਓ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਢਤ'। ੪੫੨.੪
ਕਾਢੈ—ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਕੱਢਦੀ ਹੈ, ਨਿਕਾਲਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਢਤ'। ੨੭੩.੨, ੪੨੫.੩, ੫੮੧.੨
ਕਾਂਤਿ—(ਸੰ. कान्ति:) ਮਨੋਹਰਤਾ, ਸੁੰਦਰਤਾ। ੬੧੨.੩
ਕਾਤੀ—(ਸੰ. काञ्चि:) ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ, ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗ ਵਿਚ 47 ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਚੇਂਗਲਪਟ ਵਿਚ ਵਸੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੱਤ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੁਰੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਾਂਜੀਵਰਮ ਹੈ। ੪੧੬.੨
ਕਾਤੈ—(ਸੰ. कर्तनम्) ਕੱਤਦਾ ਹੈ (ਰੂੰ ਆਦਿ)। ੫੯੩.੩
ਕਾਥਾ—(ਸੰ. क्वाथ) ਕੱਥਾ, ਖੈਰ ਨਾਮੀ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਲਕੜੀਆਂ ਦਾ ਕਾੜ੍ਹਾ ਬਣਾਕੇ ਗਾੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਰਸ ਜੋ ਪਾਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲਗਾਕੇ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੯.੩, ੯੩.੨, ੧੨੪.੩
ਕਾਨ—(ਸੰ. कर्ण:) ਕੰਨ, ਸੁਣਨ ਇੰਦ੍ਰੀ। ੩੦੫.੨, ੩੨੪.੩, ੪੪੯.੨
ਕਾਨਿ—1. ਮਰਿਯਾਦਾ, ਵਿਧੀ। ੨੩੧.੩
2. ਲੋਕ-ਲਾਜ। ੩੨੪.੩
3. ਅਧੀਨਗੀ। ੩੮੨.੧
4. ਪਰਵਾਹ, ਚਿੰਤਾ। ੪੯੦.੧
ਕਾਪੈ—ਕਿਸ ਪਾਸ, ਕਿਸ ਕੋਲ। ੨੨੧.੨, ੩੦੫.੨
ਕਾਂਬਰੀ)— (ਸੰ. कम्बल:) ਕੰਬਲੀ, ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕੰਬਲ। ੩੯੦.੨/੩੮੯.੨
ਕਾਬਰੀ)
ਕਾਮ—(ਸੰ. कामना) 1. ਇੱਛਾ, ਇੱਛਾਵਾਂ, ਲਾਲਸਾਵਾਂ। ੪.੬, ੨੫.੨, ੮੨.੪, ੧੨੫.੪, ੧੩੯.੩, ੧੪੫.੩, ੧੫੧.੪, ੨੭੨.੨, ੨੮੨.੧, ੨੯੦.੪, ੨੯੩.੩, ੬੬੧.੪
2. ਮੈਥੁਨ ਇੱਛਾ; ਸੰਭੋਗ ਦੀ ਇੱਛਾ। ੧੭੭.੧, ੨੭੨.੧, ੨੮੭.੧, ੫੨੧.੨, ੬੨੩.੪

3. ਕਾਮਦੇਵ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪੌਰਾਣਿਕ ਦੇਵਤਾ। ਇਸਨੇ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਤਕ ਨੂੰ ਕਾਮ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋਕੇ ਆਪਣਾ ਤੀਸਰਾ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੩੫੯.੧

4. ਕੰਮ, ਕਾਰਜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (1) ੩੮੦.੩, ੪੨੮.੧, ੬੧੭.੩

5. ਕੰਮ ਦੇ, ਉਪਯੋਗੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (2) ੬੧੫.੩

6. (ਸੰ. काम:) ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੋਗਣ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ। ੬੫੧.੪, ੬੫੨.੪, ੬੫੬.੩

ਕਾਮਹਿ—ਕੰਮ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (1)। ੫੭੭.੨

ਕਾਮਕੇਲ—(ਸੰ. कामकेलि) ਕਾਮ ਕ੍ਰੀੜਾ। ੬੬੧.੪

ਕਾਮਦੇਵ—ਕਾਮ ਦਾ ਦੇਵਤਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਾਮ' (3)। ੨੧੩.੨

ਕਾਮਧੇਨ)— (ਸੰ. कामधेनु) ਸਰਬ ਇੱਛਾ ਪੂਰਕ ਇਕ ਗਾਂ, ਜੋ ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ
ਕਾਮਧੇਨੁ) ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕਣ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ 14 ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਇੰਦਰ ਦੇਵਤੇ ਕੋਲ ਹੈ। ੧੩੦.੩, ੧੯੩.੨, ੨੨੪.੪, ੨੪੯.੩, ੪੭੭.੩/੬੧੨.੧

ਕਾਮਧੇਨਾਧੀਨ—ਸਰਬ ਇੱਛਾਪੂਰਕ ਗਊ ਆਦਿ ਅਧੀਨ/ਮਾਤਹਿਤ/ਆਗਿਆ ਵਿਚ। ੯੭.੪

ਕਾਮਨਾ—(ਸ. कामना) ਇੱਛਾ, ਇੱਛਾਵਾਂ, ਮਨੋਰਥ। ੭੨.੨, ੧੭੯.੩, ੨੦੯.੩, ੩੩੦.੪, ੩੫੭.੪, ੩੬੯.੪, ੪੨੮.੧, ੪੫੧.੩, ੪੮੧.੨, ੪, ੬੪੬.੨, ੬੬੧.੪, ੬੬੫.੪, ੬੬੯.੧, ੬੭੪.੪

ਕਾਮਨੀ—(ਸੰ. कामिनी) 1. ਚੰਗੀ ਇਸਤਰੀ, ਭਲੀ ਔਰਤ। ੨੦੯.੩

2. ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ। ੩੩੪.੩, ੩੬੯.੪, ੪੩੩.੧, ੫੯੩.੪

ਕਾਮਰੀ—ਛੋਟੀ ਕੰਬਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਂਬਰੀ'। ੬੩੩.੪

ਕਾਮਾਰਥੀ- (ਸੰ. कामार्थिन्) 1. ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ, ਕਾਮੀ। ੩੫੯.੧

2. ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ। ੪੨੮.੧

ਕਾਯਾ—(ਸੰ. काय:) ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਤਨ। ੫੯੨.੨

ਕਾਰਜ—ਕੰਮ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (1)। ੩੫੦.੨

ਕਾਰਜੀ—ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੮੦.੩

ਕਾਰਜੁ ਕੰਮ, ਦੇਖੋ 'ਕਾਜ' (1) ੪੯੫.੧

ਕਾਰਤਕ—(ਸੰ. कार्तिक) ਕੱਤਕ ਦਾ ਮਹੀਨਾ, ਅੱਸੂ ਤੇ ਮੱਘਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ਦਾ ਸੱਤਵਾਂ ਮਹੀਨਾ। ੩੧੧.੧, ੩੪੫.੧

ਕਾਰਨ—(ਸੰ. कारणम्) ਸਬਬ, ਹੇਤੁ, ਵਜ੍ਹਾ। ੭੨.੪, ੧੮੧.੪², ੨੨੭.੪, ੩੩੧.੨, ੩੩੯.੩², ੫੮੩.੪

ਕਾਰਨਕਰਨ—(ਸੰ. कारण+करण) ਸਾਰੇ ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਆਦਿ, ਮੂਲ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ੨੨੭.੪, ੩੦੧.੩, ੪੫੮.੨ ੬੨੪.੪

ਕਾਰੀ—ਕਾਲੀ, ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ। ੩੯੦.੨

ਕਾਲ—(ਸੰ. काल) 1. ਮੌਤ। ੨੪.੪, ੨੯.੨, ੫੭.੨, ੧੨੭.੧, ੧੬੭.੪, ੨੯੫.੩, ੪੦੮.੨, ੫੬੧.੪

2. ਸਮਾਂ, ਵੇਲਾ, ਵਕਤ। ੬੯.੪, ੭੦.੧, ੨, ੩, ੧੨੭.੧, ੧੫੫.੪, ੧੬੨.੨, ੧੬੭.੪, ੧੭੪.੩, ੩੩੬.੧

ਕਾਲਕੂਟ)— (ਸੰ. कालकूट:) ਇਕ ਭਿਅੰਕਰ ਜ਼ਹਿਰ। ੨੭.੩, ੨੯੮.੪, ੪੯੧.੩/
ਕਾਲਕੂਟਿ) ੪੦੬.੨
ਕਾਲਰ—(ਸੰ. वल्लुर) ਬੰਜਰ, ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜੰਮ ਨਾ ਸਕੇ। ੨੯੯.੪, ੪੭੬.੧, ੫੧੮.੩, ੫੯੮.੧, ੬੩੮.੧
2. ਸ਼ੋਰਾ ਲੂਣ ਵਰਗੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਸਾਇਣ ਜੋ ਬਰੂਦ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ੫੯੮.੨
ਕਿਉ—(ਪ੍ਰਾ. किरणो) 1. ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ੩੧੮.੪, ੩੧੩.੪, ੫੨੭.੪, ੬੪੦ ੧
2. ਕਿਸ ਕਾਰਨ, ਕਿਉਂਕਰ। ੩੨੪.੪, ੩੫੨.੩
ਕਿਸਾਨ—(ਸੰ. कृषाण:) ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬੩੫.੩
ਕਿਸੋਰ—(ਸੰ. किशोर:) 11 ਤੋਂ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬਾਲਕ। ੧੫੯.੧
ਕਿੰਚਤ—(ਸੰ. किंचित्) ਕੁਝ ਕੁ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ, ਜ਼ਰਾ ਕੁ, ਰਤਾ ਕੁ। ੪੩.੧, ੫੭.੪, ੧੦੫.੪, ੧੩੦.੩, ੧੪੨.੧, ੧੪੪.੪, ੧੪੮.੪, ੨੦੪.੧, ੨੧੩.੪, ੨੧੬.੩, ੨੯੪.੨, ੩੦੨.੧, ੬੧੨.੪, ੬੪੬.੩, ੬੫੦.੪
ਕਿਛ—ਕੁਝ, ਭਾਵ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਆਦਿ। ੪੮੮.੨
ਕਿਧਉ)— (ਸੰ. किम्) ਅਥਵਾ, ਜਾਂ, ਯਾ। ੫੩੦.੧/੩੩੧.੩²/੨੫੩.੨
ਕਿਧੋ)
ਕਿਧੌ)
ਕਿਰਖ—(ਸੰ. कृषि:) ਖੇਤੀ, ਵਾਹੀ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ। ੫੧੮.੩
ਕਿਰਤ— 1. (कृत्) ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ੩੩੧.੨
2. (कृत्य) ਮਿਹਨਤ, ਘਾਲ, ਕਮਾਈ। ੩੭੦.੨, ੩੮੫.੪, ੪੮੩.੩, ੫੩੬.੪, ੫੩੬.੪
3. ਕੰਮ, ਕਰਮ। ੫੩੬.੪, ੬੧੦.੪
ਕਿਰਤਾਸ)— (ਅ. ਕਿਰਤ਼ਾਸ) ਕਾਗਜ਼। ੫੦੦.੪, ੫੬੧.੧
ਕਿਰਤਾਸੁ)
ਕਿਰਤਿ—ਮਿਹਨਤ, ਕਮਾਈ, ਦੇਖੋ 'ਕਿਰਤ' (2)। ੧੦੭.੪, ੨੩੫.੩
ਕਿਰਤੁ—ਕੰਮ, ਕਰਮ, ਦੇਖੋ 'ਕਿਰਤ' (3)। ੩੭੯.੪
ਕਿਰਨ)— (ਸੰ. किरण:) ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਸੂਖਮ ਰੇਖਾ। ੩੯੪.੧, ੪੨੩.੧,
ਕਿਰਨਿ) ੫੬੦.੩/੩੪੬.੧
ਕਿਰਵ—ਛੋਟੀ ਬੇੜੀ। ੫੫੮.੩
ਕੀ—1. ਦਾ, ਦੀ, ਦੇ। ੯.੧², ੧੬.੧, ੫੯.੧, ੭੧.੪, ੯੫.੨, ੯੮.੧, ੧੦੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੨੭.੩, ੧੪੫.੧, ੨, ੧੪੮.੧, ੩, ੧੮੩.੨, ੩, ੧੮੪.੨, ੧੯੫.੧, ੨੦੩.੨, ੨੦੪.੨, ੪, ੨੦੬.੪, ੨੦੮.੩, ੨੧੦.੩, ੨੧੩.੧, ੩, ੨੧੯.੧,੨, ੨੨੪.੧, ੨੨੯.੩, ੨੩੧.੩, ੨੩੨.੩, ੨੩੩.੨, ੨੫੧.੧, ੨੫੪.੪. ੨੬੯.੩, ੨੭੦.੩, ੨੮੧.੨², ੨੯੭.੧², ੩੦੯.੪, ੩੧੫.੪, ੩੧੬.੨, ੩੧੭.੧, ੨, ੩, ੪², ੩੧੮.੪, ੩੨੦.੩, ੩੪੫.੨, ੩੫੩.੪, ੩੫੬.੩, ੩੬੫.੧, ੩੬੯.੪, ੩੭੫.੪, ੩੮੩.੧, ੨, ੩੮੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੮੭.੨, ੩੮੯.੧, ੩੯੫.੨, ੪੨੪.੧², ੨, ੩, ੪, ੪੩੩.੧, ੪੩੪.੩, ੪੩੬.੧, ੪੪੧.੧,੨,੩,੪, ੪੪੩.੨, ੪੪੮.੨, ੪੫੫.੧,੨,

੪੬੧.੩, ੪੬੭.੩, ੪੭੦.੧, ੪੭੨.੧, ੨, ੪੮੫.੪, ੪੯੦.੧, ੫੦੬.੧, ੨[2], ੩, ੪, ੫੧੨.੧, ੫੧੭.੪, ੫੨੨.੩, ੫੨੬.੪, ੫੨੯.੧, ੫੩੨.੧, ੫੪੪.੧, ੫੪੫.੨, ੫੪੯.੩[2], ੪[2], ੫੬੫.੪, ੫੭੦.੧, ੨, ੫੭੩.੧, ੨, ੫੭੭.੨, ੫੮੧.੨, ੫੮੫.੩, ੪, ੫੮੯.੩, ੫੯੧.੨, ੫੯੨.੩, ੬੦੨.੩, ੬੧੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੮.੨, ੬੨੪.੪, ੬੪੧.੩, ੬੪੯.੨, ੩, ੪[2], ੬੫੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੬.੨, ੩, ੬੫੭.੨, ੬੬੦.੨, ੬੬੭.੧, ੨, ੩, ੬੬੯.੨

2. ਜੈਸੀ, ਵਰਗੀ । ੪੭੨.੪

ਕੀਓ—1. ਕੀਤਾ ਹੈ । ੨੧੮.੩

2. ਕਰਦਾ ਹੈ । ੫੨੦.੩

ਕੀਆ—ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ । ੬੭੩.੪

ਕੀਏ—1. ਕੀਤਾ ਹੈ । ੪੬.੨, ੬੪੭.੧

2. ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਬਣਾਏ ਹੋਏ । ੫੨੭.੪

3. ਕਰਨ ਨਾਲ । ੩੦੫.੨, ੩੨੩.੩, ੩੨੬.੪, ੩੭੩.੧, ੪੩੫੪, ੪੪੦.੧, ੪, ੪੫੧.੧. ੩, ੪੫੬.੨, ੪, ੪੬੧.੨, ੩, ੫੦੪.੪, ੫੦੬.੪, ੫੪੯.੨, ੫੫੮.੧, ੨, ੬੩੭.੪, ੬੬੨.੧

4. ਕਰੋ । ੩੭੯.੨

ਕੀਚ—(ਸੰ. कच्छ:) ਦਲਦਲ, ਜਿਕੜ । ੫੧੯.੩

ਕੀਜੀਐ—1. ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੨੫੨.੨, ੪੯੮.੪, ੫੮੪.੨

2. ਕਰ ਦੇਈਦਾ ਹੈ । ੪੯੪.੨

3. ਕਰੀਏ, ਕਰੋ । ੫੩੩.੩, ੫੪੫.੨, ੬੨੬.੨

ਕੀਜੈ—1. ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਰੀਦਾ ਹੈ । ੩੦੫.੩, ੫੪੭.੨, ੫੮੦.੩, ੫੯੫.੧, ੬੩੭.੪, ੬੬੦.੧

2. ਕਰ ਦਿਓ । ੩੮੬.੩, ੬੨੨.੪, ੬੬੩.੪

ਕੀਟੀ—(ਸੰ. कीट:) ਕੀੜੀ, ਚਿਊਂਟੀ । ੪੧੩.੪

ਕੀਨ— 1. ਕੀਤਾ, ਕਰਿਆ, ਕੀਤੇ, 'ਕਰਨ' ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ । ੬੫.੩, ੨੨੫.੨, ੩੦੬.੪, ੩੩੯.੩

2. ਕਰਦਾ । ੪੪੯.੩

ਕੀਨੀ—ਕੀਤੀ, ਕਰੀ । ੧੦੩.੧, ੪੩੬.੧, ੨, ੬੪੯.੧

ਕੀਨੇ—ਕੀਤੇ, ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਕੀਤੇ ਹਨ, ਕੀਤਾ । ੨੪.੧, ੮੩.੩, ੧੮੨.੩, ੪, ੨੮੨.੧, ੩੩੮.੧, ੪੨੮.੧, ੪੮੪.੩, ੪੯੮.੧ ੬੨੫.੧

ਕੀਨੋ—ਕੀਤਾ, ਕਰਿਆ, ਬਣਾਇਆ । ੩੪੨.੧, ੪੮੫.੧

ਕੀਰਤਨ—(ਸੰ. कीर्तनम्) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਉਣਾ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ । ੧੨੮.੨, ੧੪੪.੨, ੨੩੫.੩, ੨੫੪.੩, ੩੦੨.੨, ੩੪੩.੩, ੫੦੦.੧, ੫੦੮.੩

ਕੀਰਤਿ—(ਸੰ. कीर्ति:) ਜਸ, ਵਡਿਆਈ । ੬੧੨.੩, ੬੫੨.੩

ਕੁਆਰ)— (ਸੰ. कुमारी) ਕੁਆਰੀ, ਅਣਵਿਆਹੀ ਲੜਕੀ । ੪੧੭.੧, ੪੫੦.੧/
ਕੁਆਰਿ) ੧੧੮.੧

ਕੁਸ਼ਟੀ—(ਸੰ. कुष्ठित) ਕੋੜ੍ਹ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਪੀੜਤ, ਕੋੜ੍ਹਗ੍ਰਸਤ, ਕੋਹੜ੍ਹੀ । ੪੪੩.੨

ਕੁਸਮ—(ਸੰ. कुसुमम्) ਫੁੱਲ, ਪੁਸ਼ਪ। ੭੪.੩, ੧੨੨.੩, ੧੨੪.੨, ੩੪੬.੩, ੪੨੪.੨, ੫੩੫.੧. ੬੦੯.੧, ੬੫੩.੧, ੬੫੫.੧, ੬੫੮.੨, ੬੫੯.੩, ੬੬੧.੧

ਕੁਸਮਹਾਰ—ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਕੁਸਮ' ੬੨੬.੩

ਕੁਸਮਾਵਲੀ—ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਦੇਖੋ 'ਕੁਸਮ'। ੮੧.੩

ਕੁਸਲ—(ਸੰ. कुशल) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਅਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ। ੩੧੦.੧, ੫੯੫.੨

ਕੁਸੁੰਭ—ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਿਸ ਦਾ ਰੰਗ ਕੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਸੁੰਭ'। ੧੩੨.੩

ਕੁੰਕਮ—(ਸੰ. कुङ्कुसम्) ਕੇਸਰ, ਕੁੰਗੂ। ੩੪੭.੧

ਕੁਚੀਲ—(ਸੰ. कु+चेलम्) ਮਲੀਨ, ਅਪਵਿੱਤਰ। ੨੩੯.੧, ੫੦੧.੨

ਕੁਟੰਬ—(ਸੰ. कुटुम्बम्) ਪਰਿਵਾਰ, ਟੱਬਰ, ਕੁਲ, ਕਬੀਲਾ। ੪੧.੨, ੧੦੦.੧, ੧੧੪.੨, ੧੧੭.੪, ੧੧੯.੧, ੨੪੧.੨, ੨੪੩.੧, ੩੦੩.੨, ੩੩੪.੧, ੪੪੯.੪, ੪੬੮.੨, ੪੮੦.੨, ੪੮੩.੨; ੬੨੭.੩

ਕੁਟੇਵ—ਭੈੜੀ ਆਦਤ, ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ। ੩੮੬.੩, ੪੪੫.੪; ੪੫੨.੩, ੪੮੯.੩, ੪੯੧.੨

ਕੁਟੇਵਹਿ—ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਕੁਟੇਵ'। ੫੭੭.੩

ਕੁਠਾਰੀ—(ਸੰ. कु+स्थाली) ਕੁਠਾਲੀ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਗਾਲਣ ਵਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੁੱਜੀ। ੯੫.੩, ੩੪੯.੧

ਕੁੰਡ—(ਸੰ. कुण्ड:) ਹੌਜ਼, ਚੁਬੱਚਾ। ੧੮੪.੩

ਕੁੰਡਲ—(ਸੰ. कुण्डल:) ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਗਹਿਣਾ। ੬੨੬.੧

ਕੁਢੰਗ—(ਕੁ+ਢੰਗ) ਬੁਰਾ ਢੰਗ, ਭੈੜਾ ਤਰੀਕਾ। ੨੯੭.੪

ਕੁਪਾਤ੍ਰਹਿ—(ਸੰ.कुपात्रम्) ਅਣਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ, ਅਯੋਗ ਨੂੰ। ੮੩.੨

ਕੁਪੀਨ—(ਸੰ. कौपीनम्) ਲੰਗੋਟੀ, ਤੇੜ ਪਉਣ ਦਾ ਇਕ ਵਸਤਰ। ੪੩੫.੧

ਕੁਮਦਨੀ—(ਸੰ. कुमुदिनी) ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਜਲ ਵਿਚ ਖਿੜਨ ਵਾਲਾ ਫੁੱਲ। ੨੬੬.੧, ੨੬੭.੧, ੨੯੪.੩

ਕੁਮਲਾਤ—ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਾ, ਮੁਰਝਾ ਜਾਣਾ। ੬੫੯.੩, ੬੬੧.੩

ਕੁਰਖੇਤ)— (ਸੰ. कुरुक्षेत्रम्) ਕੁਰੁਕਸ਼ੇਤਰ, ਅੰਬਾਲੇ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਰਿਆਣਾ
ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ) ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਸਰਯਾਨਾਵਤ੍' ਹੈ। ਇਹ ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੌਰਵਾਂ ਪਾਂਡਵਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁੱਧ ਇਥੇ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਇਥੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੧੬.੧, ੬੭੩.੨/੫੬੦.੪

ਕੁਰੰਗ—(ਸੰ. कुरंग:) ਮ੍ਰਿਗ, ਹਿਰਣ। ੪੨੪.੩, ੫੫੦.੩

ਕੁਰੀਤਿ—(ਸੰ. कुरीति:) ਬੁਰੀ ਰੀਤ, ਭੈੜਾ ਰਿਵਾਜ। ੧੯੧.੩

ਕੁਲ—(ਸੰ. कुलम्) ਵੰਸ਼, ਖਾਨਦਾਨ। ੫੮.੪, ੭੯.੩, ੧੨੭.੨, ੧੬੪.੧, ੧੮੨.੧, ੨੨੫.੪, ੩੧੭.੪, ੩੯੮.੪, ੪੦੮.੪, ੪੯੦.੨, ੫੨੦.੩

ਕੁਲਹੀਨ—ਉੱਚੇ ਖਾਨਦਾਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਨੀਵੀਂ ਕੁਲ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਕੁਲ'। ੨੦੬.੪, ੨੨੦.੧

ਕੁਲਾ—ਕੁਲ ਦਾ, ਕੁਲ ਦੇ ਭਾਵ ਖਾਨਦਾਨ ਆਦਿ। ੩੭੦.੩, ੩੮੦.੧, ੫੫੩.੩

ਕੁਲਾਬਧੂ—(ਸੰ. कुलवधू) ਭਲੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਉੱਚ ਆਚਰਣ ਵਾਲੀ ਬਹੂ/ਵਹੁਟੀ। ੪੧.੧, ੧੧੯.੧, ੧੬੪.੧, ੩, ੩੮੪ ੧, ੨, ੩, ੩੯੫.੧. ੪੬੭.੩, ੪੯੦.੨

ਕੁਲੀਨ—(ਸੰ. कुलीन) ਸ਼ੁਧ, ਨਿਰਮਲ। ੬੧੪.੨

ਕੂਆ—(ਸੰ. कूपः) ਖੂਹ, ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕਢਣ ਲਈ ਪੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਡੂੰਘਾ ਟੋਇਆ। ੪੭੦.੧, ੪੯੫.੧. ੫੩੫.੩. ੬੦੯.੩

ਕੂਕਰ—(ਸੰ. कुक्कुरः) ਕੁੱਤਾ, ਗਿੱਦੜ ਜਾਂ ਲੂੰਬੜ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਖੀ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਵੀ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੩੫.੪, ੩੮੮.੨

ਕੂੰਜ—(ਪ੍ਰਾ. कुंच < ਸੰ. क्रौञ्च्) ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ ਜਿਸਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਲੰਬੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੈਂਕੜੇ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਕਰਕੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਮ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਸਰਦ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੧੦੨.੨, ੪੧੩.੨ ੫੧੫.੨

ਕੂਟਿ—(ਸੰ. कुट्ट) ਕੁੱਟ ਕੇ, ਪੀਸ ਕੇ। ੨੭੩.੩

ਕੂਪ—(ਸੰ कूपः) ਖੂਹ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕੂਆ'। ੧੧੦.੧, ੧੬੦ ੧, ੨੨੪.੨, ੪੫੧.੧, ੪੫੬.੨, ੪੭੨ ੩

ਕੂਪੰਤਰਿ—(ਕੂਪ + ਅੰਤਰ) ਖੂਹ ਵਿਚ, ਖੂਹ ਅੰਦਰ, ਦੇਖੋ 'ਕੂਪ'। ੪੯੩.੨

ਕੂਲ)— (ਸੰ. कूलम्) ਕਿਨਾਰਾ, ਤੱਟ, ਕੰਢਾ। ੨੭੭.੨, ੫੬੫.੨/੩੮੨.੩
ਕੂਲਿ)

ਕੇ—1. ਦੇ, ਦਾ, ਦੀ, ਸੰਬੰਧ ਸੂਚਕ। ੧੦.੧, ੯੮.੧. ੧੨੯.੨², ੪, ੧੩੦.੩, ੪, ੧੪੨.੩, ੧੫੦.੨, ੧੭੭.੨, ੧੮੦.੪, ੧੯੫.੨, ੨੦੪.੪, ੨੦੭.੩, ੨੧੨.੧, ੨੧੪.੪, ੨੧੯.੩, ੨੨੮.੧, ੨੩੪ ੨, ੨੩੭.੨, ੨੪੧ ੩, ੨੫੯.੪, ੨੭੦.੩, ੨੭੪.੨, ੩੦੫.੩, ੩੦੭.੩, ੩੧੪.੪, ੩੫੯.੪, ੩੬੧.੧, ੩੬੨.੧, ੩੮੭.੩, ੩੮੮.੨, ੩੮੯.੧. ੨², ੩, ੩੯੨.੨, ੩੯੮.੨, ੪੦੩.੪, ੪੩੫.੪, ੪੭੧.੪, ੪੭੫.੧, ੪੮੫.੪, ੪੮੬.੧, ੪੯੩.੪, ੫੧੩.੩, ੫੨੨.੧, ੫੨੩.੩, ੫੩੧.੨, ੫੫੦.੧, ੫੫੬.੩, ੫੫੮.੧², ੫੬੨.੧, ੫੭੨.੪, ੫੭੩.੪, ੫੯੨.੪, ੬੦੨.੩, ੬੪੧.੧, ੬੪੯.੪, ੬੬੫.੪, ੬੬੬.੩, ੬੬੭ ੪, ੬੭੧.੩, ੬੭੨.੧, ੬੭੩.੩

2. ਕਰਕੇ। ੩੩੨.੪

ਕੇਸ—(केशः) ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ। ੩੪੬ ੩. ੩੪੭.੧, ੫੩੭.੧, ੬੧੫.੪

ਕੇਸਰ)— (ਸੰ. केसरम्) ਨਰੰਗੀ ਰੰਗ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕ ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ ਤੁਰੀਆਂ
ਕੇਸੁਰ) ਜਿਸਦਾ ਬੂਟਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩੮੯.੩, ੫੯੭.੧/੫੧੧.੨

ਕੇਹਰ)— (ਸੰ. केसरिन्, केशरिन्) ਸ਼ੇਰ। ੫੫੮.੨/੫੯੯.੧
ਕੇਹਰਿ)

ਕੇਤ—(ਸੰ. केतुः) ਕੇਤੂ, ਸੌਰ ਮੰਡਲ ਦੇ ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਸ਼ਯਪ ਰਿਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿੰਹਿਕਾ ਦਾ ਇਕ ਰਾਖਸ਼ਸ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਸਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਣ ਵੇਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਵਿਸ਼ਣੂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਧੜ ਕੇਤੂ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿਰ ਰਾਹੂ। ੨੯੬.੨, ੪੫੦.੪, ੪੭੭.੨

ਕੇਤੇ—ਕਿਤਨੇ ਹੀ, ਭਾਵ ਅਨੇਕਾਂ। ੫੨੨.੨, ੬੪੧.੨

ਕੇਦਾਰ—ਕੇਦਾਰਨਾਥ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ। ਇਹ ਹਿੱਮਾਲਾ ਦੇ ਉਤਰਖੰਡ ਵਲ ਰਿਆਸਤ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਵਿਚ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਚੋਟੀ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰ ਤੱਟ ਤੋਂ 11750 ਫੁੱਟ ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਵਿਚ 'ਕੇਦਾਰੇਸ਼ਵਰ' ਨਾਮਕ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਫਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇ ਯੱਗ ਕੀਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤੀਰਥ ਸਤਯੁੱਗ ਦੇ ਕੇਦਾਰ ਨਾਮਕ ਤਪੱਸਵੀ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੈ। ੪੧੬ ੨

ਕੇਰੀ—ਦੀ, ਕੇ, ਸੰਬੰਧ ਬੋਧਕ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ। ੧੦੩.੧, ੨੧੯.੧, ੫੯੫.੪

ਕੇਲ—(ਸੰ. केलि:) ਖੇਲ, ਕ੍ਰੀੜਾ। ੬੬੧.੪

ਕੇਲਾ—(ਸੰ. कदल:) ਕੇਲੇ ਦਾ ਦਰਖਤ। ੬੩੪.੧

ਕੇ—1. ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ। ੩.੫, ੨੨.੨, ੨੪.੪, ੩੧.੩, ੩੫.੨, ੩੬.੨, ੩੯.੨, ੪੧.੩, ੪੬.੪, ੪੮.੨, ੫੧.੩, ੬੯.੧, ੬੭.੨, ੭੧.੧^{3}, ੨^{3}, ੩, ੭੪.੨, ੩, ੪, ੭੫.੧, ੨, ੮੦.੨, ੮੨.੧, ੮੩.੩, ੧੧੦.੨^{4}, ੧੧੩.੨, ੧੧੪.੩, ੧੨੦.੨, ੧੨੮.੨ ੧੩੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੪੧.੧^{3}, ੪, ੧੪੨.੧, ੧੪੮.੧, ੩, ੧੫੩.੨, ੧੬੦.੩, ੧੭੦.੧, ੨, ੩, ੪^{2}, ੧੭੩.੩, ੧੭੮.੪, ੧੮੦.੨, ੧੮੬.੧, ੩. ੧੯੧.੧, ੨੦੩ ੪, ੨੧੧.੧, ੨੨੫.੨, ੨੩੧.੨, ੨੩੭.੪. ੨੪੬.੩, ੨੫੫.੪, ੨੫੭.੩, ੨੬੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੮੧.੩, ੨੮੩.੨ ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੨੯੧.੩, ੩੦੨.੨, ੩੦੪.੪, ੩੨੬.੪, ੩੩੧.੧, ੩੩੨.੪, ੩੫੩.੪, ੩੬੧.੨, ੩੭੮.੪, ੩੮੦.੧, ੩੮੧. ੩^{3} ੩੯੨.੧, ੩੯੪.੧, ੪੩੨.੧, ੪੩੯.੧, ੩, ੪੪੯.੧, ੪੬੦.੧, ੪੬੬.੧, ੪੮੬.੪, ੫੦੯.੨, ੫੧੧.੪, ੫੨੦.੧, ੫੨੪.੪, ੫੪੪.੩. ੫੪੫.੧, ੩, ੪, ੫੭੯.੨, ੫੮੯.੧, ੬੧੦.੩, ੬੧੬.੩, ੬੩੪.੧, ੬੩੬.੩, ੬੪੪.੩, ੬੪੭.੧

2. ਕਰਕੇ, (ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ) ੧੦.੨, ੧੫.੪, ੨੦.੧, ੨, ੨੧.੨, ੩, ੪, ੨੨.੩, ੨੮.੩, ੩੦.੨, ੩^{2}, ੩੧.੧, ੪੨.੩^{2}, ੪੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫.੩, ੪੬.੧, ੫੨.੨, ੫੪.੧, ੬੨.੨, ੬੫.੨, ੬੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੭.੩, ੭੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੧.੩, ੭੬.੧, ੭੮.੩^{2}, ੮੩.੨, ੮੬.੨, ੮੮.੪, ੧੦੩.੪, ੧੦੬.੨, ੩, ੪, ੧੧੦.੧, ੧੧੮.੨, ੧੩੫.੪, ੧੪੧.੩, ੧੪੬.੧, ੪, ੧੬੦.੨, ੪, ੧੭੬.੧, ੧੭੮.੧^{2}, ੧੮੨.੩, ੧੮੬.੪, ੧੯੭.੨, ੨੦੧.੩, ੨੦੩.੧, ੩, ੪, ੨੧੧.੨, ੨੧੪.੩, ੨੧੭.੪, ੨੧੯.੧, ੨^{2}, ੩, ੨੩੧.੧, ੨, ੩, ੨੩੮.੩, ੨੪੮.੩, ੨੪੯.੧, ੨, ੪, ੨੫੩.੧, ੨੫੫.੧^{2}, ੨, ੩, ੨੫੯.੪^{2}, ੨੬੦.੪, ੨੬੧.੨, ੨੬੩.੨, ੩, ੨੬੬.੩, ੨੬੭.੩, ੨੬੯.੩, ੨੭੦.੪, ੨੭੩.੨, ੨੭੫.੩, ੨੭੬.੧, ੨੮੦.੧, ੨੮੩ ੩, ੪, ੨੯੧.੧, ੨, ੩^{3}, ੪, ੨੯੬.੪, ੩੦੪ ੨, ੩੦੭.੪, ੩੦੯.੩, ੩੧੦.੨^{2}, ੩੨੮.੩, ੪, ੩੨੯.੨, ੩੩੬.੨, ੩, ੩੩੭.੧, ੩੩੮.੧. ੩, ੩੪੦.੩, ੪, ੩੪੬.੨, ੩੪੮.੨^{2}, ੩੫੫.੪, ੩੫੬.੨, ੩੬੩.੧, ੩੬੯ ੨, ੩੭੦.੨, ੩੭੬.੨, ੩੮੧.੨, ੩, ੩੮੩.੪, ੩੯੪.੨, ੩੯੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੮.੪, ੪੦੪.੧, ੪੦੯.੪, ੪੧੦.੧, ੪੧੯.੧, ੪੨੦.੪, ੪੨੧.੩, ੪੨੫.੩, ੪੩੨.੨, ੪੩੩.੨, ੪੩੪.੨^{2}, ੪, ੪੩੮.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੪, ੪੩੯.੧, ੪੪੨.੧, ੪੫੨.੨, ੪੫੭.੧, ੪੬੮ ੩, ੪੭੪.੧, ੪੮੫.੧, ੨, ੪੮੬.੧, ੪੯੧.੪, ੪੯੪.੧, ੪੯੯.੩, ੪, ੫੦੨.੩^{2}, ੫੦੪.੧, ੫੦੭.੩, ੫੦੮.੧, ੨^{2}, ੩, ੫੧੦ ੪, ੫੧੧.੪, ੫੧੫.੪, ੫੧੭.੨, ੩, ੫੨੨.੧, ੫੨੪.੧^{2}, ੫੩੫.੧, ੨, ੩^{2}, ੫੩੯.੨,੪, ੫੪੩.੩,

ਕੈਸੇ)— ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੭੫.੧, ੯੩.੧, ੯੬.੩², ੯੮.੧, ੨, ੩,
ਕੈਸੋ) ੧੦੨.੪, ੧੯੬.੨², ੩², ੪, ੧੯੮.੪, ੨੦੬.੧, ੨, ੪, ੨੧੦.੪, ੨੨੦.੪, ੨੨੧.੧, ੨, ੨੨੮.੪, ੨੨੯.੪, ੨੪੩.੧, ੨੫੩.੧, ੨², ੩, ੨੬੪.੪, ੨੭੦.੨, ੩, ੩੦੫.੧, ੩੧੫.੪, ੪੩੯.੧, ੨, ੪੬੨.੧, ੪੭੪.੧, ੨, ੩, ੪੮੪.੪. ੪੯੫.੪, ੫੧੦.੧, ੪, ੫੧੧.੧, ੫੧੨.੧, ੫੪੪ ੧, ੩, ੫੪੫.੧, ੬੨੪.੨, ੬੪੦.੨, ੩, ੬੪੮.੧³, ੨³, ੩², ੪, ੬੬੮.੪ ੬੭੦.੩/੨੩੨.੪

ਕੋ—1. ਦਾ, ਦੀ, ਦੇ (ਕਰਮ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਭਕਤੀ) । ੯.੩², ੨੧.੪, ੩੫.੧, ੩੭.੨, ੩, ੩੮.੨,੩, ੪੩.੧, ੨, ੪੫.੪, ੫੬.੩. ੬੨.੧, ੭੩.੨, ੩, ੭੭.੧, ੨, ੮੦.੧, ੯੮.੧, ੧੦੦.੪, ੧੦੮.੨, ੧੧੨.੨. ੧੧੭.੩, ੧੨੩.੨, ੧੨੪.੪², ੧੨੫.੧, ੧੩੪.੧, ੧੪੦.੧, ੧੪੨.੧, ੩, ੧੫੧.੧, ੧੫੫.੩, ੧੫੭.੪, ੧੬੩.੨, ੧੬੪.੩², ੧੭੩.੧, ੧੭੯.੨, ੧੮੭.੨, ੪, ੧੮੮.੪, ੧੯੦.੨, ੧੯੪.੧, ੧੯੫.੨, ੧੯੭.੪, ੨੦੦.੧, ੨੦੧.੧, ੨੦੨.੧, ੨੧੩.੧, ੩², ੪, ੨੧੯.੨, ੨੩੪.੧, ੨੫੧.੨, ੪, ੨੫੭.੧, ੨੫੯.੩, ੨੬੧.੧, ੨੬੩.੧, ੨੬੮ ੨, ੨੬੯.੪, ੨੭੩.੪, ੨੭੪ ੧, ੨, ੨੮੧.੨, ੩, ੨੮੨.੪, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੨੯੪.੧, ੩੦੯.੧, ੩੧੧.੧, ੨, ੩੧੬.੩, ੩੨੨.੨, ੩੨੩.੧, ੩੨੬.੨, ੩੨੭.੧, ੩੨੯.੪, ੩੩੪.੧, ੩੩੬.੧, ੩੪੧.੧, ੩੪੭.੧, ੩੪੯.੨, ੩੫੨.੪, ੩੫੩.੩, ੩੫੫.੧, ੨³, ੩, ੩੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੭੯.੪, ੩੮੧.੪, ੩੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੮੭.੧⁴, ੩੯੦.੧, ੩੯੨.੧, ੨, ੪੧੧.੪, ੪੧੭.੧, ੪੧੯.੧, ੪੨੦ ੩, ੪੨੧.੧, ੪, ੪੨੮.੧, ੩, ੪੩੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੩੭.੨, ੪੪੩.੨, ੪੪੪.੪, ੪੪੮.੧, ੪੫੮.੪, ੪੬੧.੨, ੪੬੪.੩, ੪੭੦.੧, ੨, ੪੭੨.੧, ੪੭੩.੩, ੪੭੫.੧, ੪੮੫.੧, ੪੮੮.੨, ੪੯੬.੧, ੨, ੩², ੪, ੫੦੩.੨, ੫੦੮.੧, ੫੧੨.੪ ੫੧੩.੧, ੨, ੪, ੫੨੨.੧, ੨, ੫੩੬.੪, ੫੪੭.੩, ੫੪੮.੪, ੫੭੦.੩, ੫੭੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੬.੧, ੫੭੮.੧, ੫੮੦.੨, ੪, ੫੮੧.੧, ੫੯੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੧.੩, ੬੧੫.੨, ੩², ੪, ੬੨੫.੪, ੬੩੩.੧, ੬੪੧.੧, ੬੫੨.੧, ੬੫੬.੪², ੬੬੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੬੧.੩

2. ਵਿਚ । ੮੪.੨

3. ਨੂੰ । ੧੯੧.੩, ੨੧੩.੨, ੨੫੩.੨, ੨੬੬.੧, ੨੭੫.੩, ੩੩੧.੨, ੩੫੫.੪, ੩੫੮.੨, ੩੮੭.੨, ੩੯੨.੩, ੪, ੪੦੩.੪, ੪੨੮.੨, ੪. ੫੩੦.੪, ੫੩੨.੩, ੬੧੫.੧, ੬੬੩.੧, ੬੬੫.੨

4. ਕੌਣ । ੧੯੫.੧

5. ਜਿਨਾ, ਮਾਤਰ, ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ । ੨੯੪.੧

ਕੋਊ—ਕੋਈ । ੧੧੬.੪, ੧੭੦.੧, ੪, ੨੩੦.੪, ੨੩੨.੩, ੨੭੩.੨³ ੩², ੩੨੧.੨, ੩੪੨.੧, ੩੫੧.੧, ੩੬੩.੧, ੩੭੦.੨², ੩੮੨.੩², ੩੯੧.੧², ੨², ੪੦੮.੪, ੪੩੫.੪, ੪੩੭.੨, ੪੬੧.੨, ੩, ੪੬੪.੧, ੨, ੪੭੬.੩, ੪੮੪.੨, ੪, ੪੯੪.੧, ੫੦੪.੪, ੫੩੪.੨, ੫੪੧.੨, ੫੫੨.੨, ੫੫੩.੪, ੫੭੫.੪, ੫੮੫.੩, ੫੯੩.੧³, ੨⁴, ੩⁴, ੬੧੩.੪, ੬੩੦.੪, ੬੪੩.੧. ੬੪੫.੪, ੬੬੪.੪, ੬੭੫.੪

ਕੋਊਐ—ਕੋਈ ਵੀ । ੧੭੦.੨

ਕੋਇ—ਕੋਈ । ੪੦੯.੪, ੪੬੮.੪

ਕੋਇਲਾ—(ਸੰ. कोकिला) 1. ਸੜੀ ਹੋਈ ਲਕੜੀ ਦਾ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ ਕਾਲਾ ਪਦਾਰਥ । 2. ਬਲਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਖਣਜ ਪਦਾਰਥ । ੩੮੮.੧

ਕੋਸ — (ਪ੍ਰਾ: कोस <सं. क्रोश:) ਕੋਹ, ਇਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਵੱਧ ਪੈਂਡਾ । ੪੦੪.੩, ੫੭੮.੧

ਕੋਕ—(ਸੰ. कोक:) ਚਕੋਰ, ਇਕ ਪੰਛੀ ਜੋ ਚੰਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ । ੨੧੩.੪

ਕੋਕਲਾ)— (ਸੰ. कोकिल:) ਕੋਇਲ ਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਮਿਠੀ ਤੇ ਕੋਮਲ
ਕੋਕਿਲਾ) ਆਵਾਜ਼ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪੰਛੀ । ੫੬੭.੨/੫੯੬.੩

ਕੋਟ)— (ਸੰ. कोटिश:) 1. ਕਰੋੜਾਂ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ । ੧੫.੪, ੨੧੩.੪,
ਕੋਟਨ) ੩੬੨.੪, ੪੧੩.੧, ੪੨੧.੧,੩ ੪੩੦.੧, ੪੬੮.੪, ੫੨੩.੪, ੫੫੪.੪,
ਕੋਟਨਿ) ੫੬੧.੨, ੬੪੬.੩, ੬੫੦.੧, ੨, ੩, ੬੫੬.੧/੧੪੩.੧, ੧੪੬.੧, ੨, ੩,
ਕੋਟਾਨ) ੨੫੦.੧, ੩, ੬੫੧.੧, ੩^{2}, ੬੫੬.੨/੧੩੦.੧, ੩, ੧੩੧.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2},
ਕੋਟਾਨਿ) ੪, ੧੪੩.੧, ੧੪੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੧.੨^{2}, ੧੯੨.੪, ੧੯੩.੨, ੪,
ਕੋਟਿ) ੨੦੪.੩^{2}, ੨੧੩.੩, ੨੫੦.੧,੩, ੨੬੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੬੯.੧, ੨, ੩,
ਕੋਟਿਕ) ੩੫੯.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੩੯੬.੧, ੪੨੧.੧^{2}, ੨, ੬੫੧.੪/੬੫੦.੩, ੬੫੧.੨,
ਕੋਟਿਨ) ੩^{2}, ੬੫੬.੨/੧੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੧.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{3}, ੪, ੧੪੩.੧^{2}, ੧੪੬.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੪, ੧੭੦.੪, ੧੭੧.੧, ੨^{2}, ੪, ੧੯੨.੪, ੧੯੩.੨, ੪, ੨੦੪.੩^{2}, ੨੧੩.੩, ੨੫੦.੧^{2}, ੨, ੩^{2}, ੨੫੫.੪, ੨੬੫.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪, ੨੬੯.੧, ੨, ੪, ੨੮੫.੨, ੨੯੪.੩, ੩੫੯.੧^{2}, ੨^{2}. ੩, ੩੯੬.੧, ੪੨੧.੧, ੨, ੩, ੫੪੦.੧, ੬੪੬.੧, ੬੫੧.੧^{2}, ੨/੩੫.੧, ੫੩.੪, ੬੬.੧, ੨, ੭੨.੧, ੯੮.੧, ੧੦੩.੨, ੧੧੧.੧, ੧੩੦.੨,੪, ੧੪੦.੩^{2}, ੧੪੨.੧, ੨, ੩, ੧੪੩.੨^{2}, ੧੬੯.੩, ੧੭੧.੩^{2}, ੧੯੨.੧, ੧੯੪.੪^{2}, ੨੦੪.੪, ੨੧੩.੨, ੨੪੨.੨, ੩^{2}, ੨੪੯.੪, ੨੫੦.੨^{2}, ੨੫੫.੩, ੨੭੦.੧, ੨੯੪.੩, ੩੩੯.੧, ੩੬੨.੨, ੩੬੪.੩, ੩੬੭.੩, ੩੯੬.੨, ੪੩੦.੨, ੫੦੬.੨, ੫੨੧.੪, ੫੭੨.੩, ੫੮੯.੪, ੬੦੨.੪, ੬੧੨.੪, ੬੧੮.੩, ੬੩੫.੧, ੬੪੫.੪, ੬੪੬.੧, ੨, ੬੪੯.੪, ੬੫੦.੧^{3}, ੨, ੬੫੧.੨, ੬੫੪.੩, ੬੬੩.੨/੬੬.੩, ੨੯੪.੧, ੨^{2},/੨੬੫.੧, ੨,੩

2. (ਸੰ. कोट:) ਕਿਲ੍ਹਾ, ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਬਣਾਈ ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫੌਜਾਂ ਆਦਿ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੫੪੪.੨/—/—/—/—/੪੬.੩/—/—

3. ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ । —/—/—/—/—/੧੩੧.੨^{2}, ੩, ੧੯੩.੨, ੨੫੦.੩, ੨੬੫.੧/—/—

ਕੋਠੀ—(ਸੰ. कोष्ठम्) ਖੂਹ ਦਾ ਮਹਿਲ ਜੋ ਚੱਕ 'ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੬੦੯.੩

ਕੋਮਲ—(ਸੰ. कोमल) 1. ਸੁੰਦਰ, ਮਨੋਹਰ । ੧੫.੨, ੮੦.੨, ੨੨੨.੨, ੨੭੧.੨, ੨੭੮.੩, ੨੮੫.੨

2. ਸੋਹਲ । ੩੯੯.੨

ਕੋਮਲਤਾ—1. ਸੁੰਦਰਤਾ, ਮਨੋਹਰਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਕੋਮਲ' (1) । ੮੦.੨, ੧੭੧.੩^{2}, ੩੩੫.੪

2. ਸੁੰਦਰ, ਮਨੋਹਰ, ਦੇਖੋ 'ਕੋਮਲ' (1) । ੧੬੯.੪

ਕੋਰਿ—(ਸੰ. कोटि:) ਕਰੋੜ, ਸੌ ਲੱਖ । ੫੮੫.੧

ਕੋਲੂ—1. ਕੋਹਲੂ, ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ । ੨੭੩.੩

2. ਵੇਲਣਾ, ਗੰਨੇ ਦਾ ਰਸ ਕੱਢਣ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ । ੩੨੬.੪

ਕੌ— 1. ਦੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕੋ' । ੪੨੦.੨, ੫੮੧.੪, ੫੯੫.੪

2. ਤੱਕ, ਤੀਕਰ । ੫੯੫.੨, ੩

3. ਨੂੰ । ੫੯੫.੩

ਕੌਤਕ—(ਸੰ. कौतुकम्) ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ, ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ, ਅਸਚਰਜਮਈ ਗੱਲ। ੬੦੮.੩
ਕੌਨ—(ਪ੍ਰਾ. कवण <ਸੰ. किम्) ਕਉਣ, ਕਿਹੜਾ, ਕਿਹੜੀ, ਕਿਹੜੇ। ੫੯੩.੧, ੨, ੩, ੬੨੬.੨, ੩, ੬੪੯.੧, ੬੭੧.੨
ਕੌਰਕ—(ਸੰ. कटुक) ਤਲਖ, ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੇ, ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੬੪੪.੨
ਕੌਰੀ—ਖੂਹ ਦਾ ਮਹਿਲ ਜੋ ਚੱਕ 'ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕੋਠੀ'। ੫੩੫.੩
ਕ੍ਰਤੁਤਿ—ਕੰਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕਰਤੂਤ'। ੩੦੧.੩
ਕ੍ਰਮ)— 1. ਕਰਣੀ, ਅਮਲ, ਦੇਖੋ, 'ਕਰਮ'(3) ੪੬.੧, ੪੭.੧, ੬੦.੪, ੮੯.੪,
ਕ੍ਰਮੁ) ੧੦੧.੪, ੨੬੮.੩, ੩੧੮.੩, ੪੬੬.੩, ੪੮੦.੧², ੪੮੨.੧, ੬੧੬.੪, ੬੫੪.੪/੪੮.੧

2. ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਮ' (6) । ੬੦.੪/—

3. (ਸੰ. क्रम:) ਕਦਮ, ਪਗ। ੪੦੪.੧²/—

4. ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਦੇਖੋ 'ਕਰਮ' (4) । ੫੩੩.੩/—

ਕ੍ਰਾਤ—(ਸੰ. क्रान्ति:) ਗਤੀ, ਚਾਲ। ੨੮੯.੨
ਕ੍ਰਾਂਤਿ—1. (ਸੰ. क्रान्त) ਲੀਨ ਹੋਇਆਂ, ਇਕਸੁਰ ਹੋਇਆਂ। ੪੩.੩

2. (क्रान्ति:) ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਆਕਰਮਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੨੭੨.੧

ਕ੍ਰਿਸਨ—(ਸੰ. कृष्ण) ਕਾਲਾ, ਸਾਂਵਲਾ। ੨੧੦.੨
ਕ੍ਰਿਸਾਨ)— (ਸੰ. कृषक:) ਕਿਸਾਨ, ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੫੭.੩,
ਕ੍ਰਿਸਾਨਿ) ੫੯੫.੨/੫੧੮.੧
ਕ੍ਰਿਤਘਨ)— (ਸੰ. कृतघ्न) ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ਼ੁਕਰਾ, ਅਹਿਸਾਨ-
ਕ੍ਰਿਤਘਨਿ) ਫਰਾਮੋਸ਼। ੫੨੧.੪/੪੭੮.੪
ਕ੍ਰਿਤਮੀ—(ਸੰ. कृत्रिम) ਬਣਾਉਟੀ, ਕਲਪਿਤ। ੫੭੦.੪
ਕ਼੍ਰਿਤਾਸ—(ਅ. ਕਿਰਤਾਸ) ਕਾਗਜ਼। ੧੫੬.੨, ੨੧੦.੧
ਕ੍ਰਿਪਨ—(ਸੰ. कृपण) ਕੰਜੂਸ, ਸੂਮ, ਕਿਰਸੀ। ੩੮੭.੨, ੬੨੧.੧
ਕ੍ਰਿਪਾ—(ਸੰ. कृपा) ਮਿਹਰ, ਕਿਰਪਾਲਤਾ, ਦਇਆ। ੫੭.੪, ੫੮.੩, ੭੩.੩, ੭੯.੪, ੮੩.੪, ੯੭.੪, ੯੯.੧, ੧੦੩.੪, ੧੦੫.੪, ੧੪੪.੪, ੧੪੮.੪, ੧੭੮.੪, ੧੮੩.੪, ੧੮੯.੧, ੨੦੪.੧, ੨੧੨.੧, ੨੧੩.੪, ੨੧੬.੩, ੨੭੬.੧, ੨੯੪.੨, ੩੪੮.੨, ੩੫੫.੩, ੩੭੧.੪, ੫੬੩.੪, ੬੧੨.੪, ੬੨੮.੪
ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧ—(ਕ੍ਰਿਪਾ+ਸਿੰਧ) ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੬੬੨.੪
ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਾਨ)— (ਕ੍ਰਿਪਾ+ਨਿਧਾਨ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ,
ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ) ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੩੪੮.੨, ੫੦੪.੪/੧੪੨.੪
ਕ੍ਰਿਪਾਲ)— ਦਿਆਲੂ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਿਹਰਬਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਕ੍ਰਿਪਾ'। ੯੭.੪,
ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ) ੨੧੨.੧/੩੮੭.੨
ਕ੍ਰਿਮ—(ਸੰ. कृमि) ਕਿਰਮ, ਕੀੜਾ। ੬੩੨.੩
ਕ੍ਰੀੜਾ—(ਸੰ. क्रीड़ा) ਖੇਲ੍ਹਣਾ, ਕਲੋਲ ਕਰਨਾ, ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰਨਾ। ੫੬੮.੧
ਕ੍ਰੋਧ—(ਸੰ. क्रोध:) ਗੁੱਸਾ, ਰੋਹ, ਕਰੋਪ। ੧੭੬.੪, ੧੭੭.੨, ੨੭੨.੧, ੨੮੭.੧, ੩੫੯.੧, ੫੨੧.੨, ੬੨੩.੪
ਕ੍ਰੋਧਾਕ੍ਰੋਧ—(ਕ੍ਰੋਧ+ਅਕ੍ਰੋਧ) ਗੁੱਸਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ, ਦੇਖੋ 'ਕ੍ਰੋਧ'। ੨੯੩.੩
ਕ੍ਰੋਧੀਵੰਤ—ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਕ੍ਰੋਧ'। ੩੫੯.੧
ਕ੍ਰੋਪ—(ਸੰ. कोप:) ਕਰੋਧ, ਗੁੱਸਾ। ੩੫੫.੩

ਖ

ਖਸਤ—ਖਿਸਕਣਾ, ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਹਟਣਾ (ਭਾਵ ਘਟ ਜਾਂਦਾ) । ੩੬੫.੨

ਖਗ—(ਸੰ. खग:) ਪੰਛੀ, ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਪੰਖੇਰੂ । ੭੪.੩, ੨੪੦.੧, ੩੦੭.੩, ੩੧੩.੨, ੩੬੬.੧, ੪੧੩.੩, ੪੨੨.੧, ੫੦੨.੨, ੫੨੭.੨, ੫੪੮.੧, ੫੮੧.੩, ੫੯੦.੨, ੫੯੬.੩

ਖਗਪਤਿ—(ਸੰ. खगपति:) ਗਰੁੜ ਜੋ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੨੪.੨, ੨੩੦.੧, ੪੭੭.੧, ੫੪੫.੧, ੫੪੫.੧

ਖੰਘਾਰ—ਖੰਘਣ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਬਲਗਮ ਜਾਂ ਥੁੱਕ । ੬੨੩.੩

ਖਚਤ—(ਸੰ. खचित) ਜੜੀ ਹੋਈ, ਜੜਿਤ । ੬੩੨.੨

ਖਚਨ—(ਸੰ. खच्) ਰੁਝਣਾ, ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣਾ । ੧੩੦.੪

ਖੰਜਨ—(ਸੰ. खञ्जन:) ਮਮੋਲਾ, ਚਿੜੀ ਜਿੰਨਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪੰਛੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਚਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੨੯੫.੨, ੩੪੭.੨

ਖਟਕਰਮ—(ਸੰ. षट्कर्मन्) ਛੇ ਕਰਮ, (ਯੱਗ, ਦਾਨ, ਤਪ, ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਬ੍ਰਤ, ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ) । ੪੦੫.੪

ਖਟ ਦਰਸ)—
ਖਟ ਦਰਸਨ) (ਸੰ. षड्दर्शनम्) ਹਿੰਦੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਛੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ (ਸਾਖ, ਯੋਗ, ਨਿਆਇ, ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕ, ਮੀਮਾਂਸਾ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ) । ੧੮੩.੧, ੧੯੭.੩/੧੮੫.੧, ੨੧੪.੧, ੩੩੩.੪

ਖਟ ਰਸ—(ਸੰ. षड्रसम्) ਛੇ ਰਸ, ਛੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ (ਮਿੱਠਾ, ਸਲੂਣਾ, ਤਿੱਖਾ (ਚਟਪਟਾ) ਕਸੈਲਾ, ਖੱਟਾ ਤੇ ਕੌੜਾ) । ੩੧.੨

ਖੰਡ—(ਸੰ. खण्ड:) 1. ਟੁਕੜਾ, ਹਿੱਸਾ, ਭਾਗ । ੧੨੬.੨[2], ੨੨੯.੧[3], ੩੨੪.੩, ੪੨੮.੩[2]
2. ਭੂਮੀ-ਖੰਡ, ਭੂ-ਖੰਡ । ੪੭.੩, ੫੩.੪, ੨੩੩.੩, ੩੦੨.੧, ੪੭੨.੪ ।
3. ਅਸਥਾਨ, ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ । ੧੨੧.੪, ੧੮੪.੨
4. (ਸੰ. खण्डन) ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ, ਖਤਮ ਕਰਨਾ । ੩੫੬.੩, ੫੨੪.੩

ਖਨਤ—(ਸੰ. खन्) ਖੋਦਦਾ ਹੈ, ਪੁੱਟਦਾ ਹੈ । ੩੨੬.੩, ੩੭੧.੩, ੫੬੩.੩

ਖਨਵਾਰਾ)—
ਖਨਵਾਰੋ) (ਸੰ. खनक:) ਖਾਨ ਪੁਟਣ ਵਾਲਾ, ਖੋਦਣ ਵਾਲਾ । ੩੨੬.੩, ੩੬੬.੨, ੩੭੧.੩, ੫੪੬.੨/੫੬੩.੩

ਖਨਿ—ਖੋਦ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਖਨਤ' । ੫੪੬.੨

ਖਰ—(ਸੰ. खर:) ਖੋਤਾ, ਗੱਧਾ । ੪੪੫.੩, ੬੧੧.੧

ਖਰਬੂਜਾ—(ਫਾ. ਖਰਬੂਜ਼:) ਇਕ ਫਲ ਜੋ ਵੇਲ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ । ੧੦੯.੨

ਖਰੋ—(ਸੰ. खर) ਜੋ ਖੋਟਾ ਜਾਂ ਨਕਲੀ ਨ ਹੋਵੇ, ਸ਼ੁੱਧ । ੫੭੦.੨

ਖਲ—1. (ਸੰ. खल:) ਦੁਸ਼ਟ, ਨੀਚ । ੨੦੧.੩
2. ਮੂਰਖ, ਬੁਧੀਹੀਣ । ੨੯੮.੨, ੪੧੫.੩, ੪੭੩.੨, ੫੯੭.੪
3. (ਸੰ. खलि:) ਤੇਲ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਉਪਰੰਤ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਫੋਗ । ੨੦੨.੧

ਖਲਾਰੇ—ਖੜ੍ਹਾ ਕੇ, ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੫੫.੨

ਖਵਾਇ—(ਸੰ. खाद्) ਖੁਆ ਕੇ । ੩੫੬.੩

ਖਵਾਏ—ਖੁਆਈ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੭੮.੩

ਖਵਾਵੈ—ਖੁਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੩੫੭.੨

ਖੜ)— (ਸੰ. खड़) ਘਾਹ । ੨੦੧.੧/੨੦੨.੨
ਖੜਿ)

ਖਾਇ—1. ਖਾਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੧੨੯.੧, ੫੫੯.੧², ੩, ੬੧੫.੨
2. ਖਾਣ ਦੁਆਰਾ, ਖਾਣ ਨਾਲ, ਖਾਣ ਰਾਹੀਂ । ੪੪੬.੨, ੪੬੩.੧, ੪੭੦.੨
3. ਖਾਣ ਲਗੇ । ੨੨੧.੩
4. ਖਾ ਲੈਂਦਾ, ਖਾ ਲੈਂਦੀ, ਖਾਂਦਾ । ੫੫੫.੩, ੬੨੩.੧, ੬੩੪.੨

ਖਾਇਓ—ਖਾਣਾ, ਭਖਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੨੫੮.੧

ਖਾਇਧੋ—ਖਾਏਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੫੯੩.੧

ਖਾਈਐ—1. ਖਾਵੀਏ, ਭਖੀਏ, ਚਿੱਥ ਕੇ ਨਿਗਲੀਏ, ਛਕੀਏ । ੫੪੨.੧
2. ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੬੨.੧, ੬੧੦.੪

ਖਾਏ—1. ਖਾਣ ਨਾਲ, ਖਾਣ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਇ' (2) । ੯੩.੨, ੧੫੮.੪, ੧੭੪.੩, ੨੦੧.੧, ੪੪੫.੨, ੪੭੨.੧, ੫੧੭.੪
2. ਖਾਣਾ, ਭਖਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਇਓ' । ੪੪੬.੨
3. ਖਾਕੇ, ਖਾ ਕਰਕੇ, ਖਾਣ ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਇ' (1) । ੨੦੧.੧, ੫੧੭.੨

ਖਾਂਡ)— (ਸੰ. खण्ड:) ਚੀਨੀ, ਮਿੱਠਾ । ੯੪.੨, ੧੨੨.੨, ੧੨੪.੧, ੧੨੯.੨, ੪੩੭.੧²,
ਖਾਂਡੁ) ੫੪੨.੧², ੫੬੨.੧, ੫੯੬.੧/੧੨੩.੨, ੫੪੨.੧

ਖਾਤ)— (ਸੰ. खादनम्) 1. ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਖਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੦੨.੧, ੩੧੦.੩,
ਖਾਤਿ) ੩੩੨.੧, ੩੫੭.੨, ੩੬੨.੨, ੩੬੬.੩, ੪੩੯.੨, ੪੪੧.੨, ੪੯੧.੧, ੫੨੨.੨, ੫੫੯.੨, ੫੬੪.੧, ੨, ੫੬੬.੩, ੫੭੮.੨, ੫੮੯.੨, ੬੪੧.੨ ੬੪੪.੩/—
2. ਖਾਣ ਨਾਲ, ਖਾਣ ਦੁਆਰਾ, ਖਾਣ ਰਾਹੀਂ । ੪੬੯.੧², ੫੧੭.੧/੫੦੬.੧

ਖਾਦਿ—(ਸੰ. खाद्यम्) ਖਾਣ ਯੋਗ ਪਦਾਰਥ, ਭੋਜਨ ਆਦਿ । ੩੫੩.੨, ੩੬੯.੨

ਖਾਨ—1. ਕੁਟੰਬ, ਪਰਿਵਾਰ । ੧੬੭.੧
2. (ਸੰ. खानि:) ਭੰਡਾਰ, ਖਜ਼ਾਨਾ, ਜ਼ਖੀਰਾ । ੧੮੫.੨
3. (ਫਾ. ਕਾਨ) ਖਣਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ । ੫੬੩.੩

ਖਾਨ-ਪਾਨ—(ਸੰ. खादनम्+पानम्) 1. ਖਾਣ ਪੀਣ, ਖਾਣ ਅਤੇ ਪੀਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੬੦.੨, ੧੧੩.੨, ੧੭੯.੨, ੨੦੨.੨, ੩੫੪.੧, ੩੯੫.੨, ੫੬੯.੩
2. ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਪਦਾਰਥ । ੧੭੯.੧
3. ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਥਵਾ ਆਨੰਦ ਨੂੰ । ੫੦੮.੪

ਖਾਨਿ—1. ਭੰਡਾਰ, ਜ਼ਖੀਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਨ' (2) । ੨੯੪.੩
2. ਖਨਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਨ' (3) । ੩੨੬.੩, ੩੭੧.੩

ਖਾਨਿ-ਪਾਨ—ਖਾਣ ਪੀਣ, ਦੇਖੋ 'ਖਾਨ-ਪਾਨ'(1) ੫੦੫.੧

ਖਾਲ—(ਪ੍ਰਾ. खाल<ਸੰ. खल्ल) ਛਿਲਕਾ । ੨੭੩.੨

ਖਿਨ—(ਸੰ. क्षण) ਖਿੰਣ, ਛਿੰਨ, ਪਲ, ਸਕਿੰਟ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੫੭੦.੧, ੫੮੨.੩

ਖਿਰਨੀ—(ਸੰ. क्षीरिणी) ਮੌਲਸਰੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਦੁਧਾਰੂ ਦਰਖਤ ਜਿਸਦਾ ਨਮੋਲੀ ਵਰਗਾ ਫਲ ਅਤਿਅੰਤ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੦੯.੨

ਖਿਲਾਇ—ਖਿਡਾਉਣਾ, ਖਿਲਾਉਣਾ (ਬੱਚੇ ਨੂੰ) । ੬੩੫.੧

ਖੀਰ)— (ਪ੍ਰਾ. खीर<ਸੰ. क्षीरः) ਦੁੱਧ, ਦੁਗਧ । ੨੮੭.੪, ੩੪੦.੩, ੩੭੫.੩,
ਖੀਰੁ) ੫੭੦.੩, ੫੯੯.੨, ੬੩੬.੧/੫੫੫.੨

ਖੁਜਲਾਤ—(ਸੰ. खर्जनम्) ਖੁਰਕਣਾ, ਖਾਜ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਰਗੜਨਾ । ੬੨੩.੩

ਖੁਧਯਾ)— (ਸੰ. क्षुधा) ਭੁੱਖ, ਖਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ । ੬੨੩.੧/੩੪੯.੩
ਖੁਧਿਆ)

ਖੁਧਿਆਰਥੀ—(ਸੰ. क्षुधार्त) ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ, ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ । ੨੯੨.੩

ਖੁਲੇ)— (ਸੰ. खुड) 1. ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ, ਬੰਦ ਨ ਰਹੇ, ਜੁੜੇ ਨਾ ਰਹੇ, ਭਿੜੇ ਨ ਰਹੇ ।
ਖੁਲੈ) ੧੮.੨, ੫੭.੩, ੧੨੬.੨, ੧੭੬.੨, ੨੫੯.੩/੨੮੩.੧

2. ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣਾ, ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣਾ, ਬੰਧਨ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ । ੧੫੪.੧, ੨, ੩/੬੩੦.੨

ਖੁਵਾਇ—1. ਖੁਆਈਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੫੬੨.੧

2. ਖੁਆ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੬੩੬.੧

ਖੁਵਾਵਈ)— ਖੁਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਖਵਾਇ' । ੬੭੪.੧/੫੬੪.੧
ਖੁਵਾਵਤ)

ਖੇਤ—1. (ਪ੍ਰਾ. खेत<ਸੰ. क्षेत्रः) ਪੈਲੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫ਼ਸਲ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੩੮.੨, ੩੯੩.੪, ੪੧੮.੧, ੪੫੧.੧, ੫੧੮.੩, ੫੩੭.੨, ੫੮੨.੨, ੫੯੫.੨, ੫੯੮.੧, ੬੩੫.੩, ੬੩੮.੧

2. ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ, ਰਣ ਖੇਤਰ । ੨੯੬.੨, ੪੧੭.੨, ੬੧੭.੧

ਖੇਤਹਿ—ਖੇਤ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਖੇਤ' (1) । ੫੮੨.੨

ਖੇਦ)— (ਸੰ. खेदः) ਦੁਖ, ਕਸ਼ਟ, ਪੀੜਾ । ੨੬.੨, ੨੯.੨, ੪੦੯.੩, ੪੨੮.੩,
ਖੇਦੁ) ੬੩੭.੩/੨੩੯.੨, ੪੦੮.੩, ੫੧੭.੩

ਖੇਲ—1. (ਸੰ. खेलनम्) ਖੇਡ, ਤਮਾਸ਼ਾ, ਕ੍ਰੀੜਾ । ੪੭੮.੪, ੫੫੦.੧, ੫੯੧.੨

2. (ਸੰ. केलु) ਕਾਮ ਕ੍ਰੀੜਾ । ੫੬੯.੧

ਖੇਲਹੁ—ਖੇਡਣਾ, ਖੇਲਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਖੇਲ' (1) । ੬੬੦.੩

ਖੇਲਤ - ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਖੇਲ' (1) । ੪੧੭.੧

ਖੇਲੁ—ਖੇਡ, ਦੇਖੋ ਖੇਲ (1) । ੧੫੭.੪, ੧੯੬.੩, ੨੪੩.੧

ਖੇਵਟ—(ਸੰ. कैवर्तः) ਮਲਾਹ, ਬੇੜੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੪੧੮.੩, ੫੧੬.੩[2]

ਖੇਤੈ—ਖੇਤ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ ਖੇਤ (1) । ੨੨੧.੩

ਖੋਇ—1. ਗੁਆ ਕੇ । ੨੪.੩, ੩੭.੩, ੩੯.੩, ੯੦.੧, ੯੨.੪, ੧੦੬.੧, ੧੦੭.੧, ੧੦੮.੧, ੧੨੪.੩, ੧੩੩.੨, ੧੯੦.੪, ੨੨੪.੪, ੨੮੧.੩, ੩੯੨.੪, ੪੭੬.੧, ੫੮੧.੩, ੬੬੨.੧

2. ਵਾਦੀ, ਆਦਤ, ਸੁਭਾ । ੧੮੬.੩

3. ਭੁਲਾ ਕੇ । ੧੮੬.੩

ਖੋਇਓ—ਗੁਆ ਦਿਤਾ, ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਵਿਅਰਥ ਕਰ ਦਿਤਾ । ੨੬੧.੧

ਖੋਏ—1. ਗੁਆ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰਕੇ । ੨੬.੪, ੩੪.੧

2. ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੫੭.੨, ੮੯.੧, ੨੮੨.੨

3. ਗੁਆ ਲਿਆ, ਜ਼ਾਇਆ ਕਰ ਲਿਆ । ੬੫੮.੪

ਖੋਜ—1. (ਸੰ. शोधः) ਢੂੰਡ ਕੇ, ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ, ਖੋਜ ਕੇ । ੩੬੬.੨, ੩

2. ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪਤਾ । ੬੪੭.੪

ਖੋਜਤ—1. ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਢੂੰਡਦਾ ਹੈ, ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਲੱਭਦੇ ਹਨ । ੧੮੬.੩, ੨੨੩.੧, ੫੮੯.੪, ੬੪੭.੪
2. ਢੂੰਡਦਿਆਂ, ਲੱਭਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ । ੫੮੮.੪[2], ੬੪੭.੪

ਖੋਜਿ—(ਪ੍ਰਾ. खोज्ज) ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪੈੜ, ਖੁਰਾ, ਪਗ ਚਿਨ੍ਹ । ੪੪੦.੧[2]

ਖੋਜੀ—1. ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਲਭਣ ਵਾਲਾ । ੧੮੬.੩, ੩੬੬.੨, ੩੭੧.੩, ੫੮੭.੪, ੫੮੯.੪
2. ਪੈੜ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ, ਪੈੜੂ, ਖੁਰਾ ਨਪਣ ਵਾਲਾ, ਚੋਰੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਛਾਣਕੇ ਸੁਰਾਗ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ । ੪੪੦.੧

ਖੋਜੈ—ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪੭੪.੪, ੫੪੬.੪, ੫੬੩.੩, ੫੮੭.੪, ੫੯੦.੩

ਖੋਜੌ—ਖੋਜ ਕਰਾਂ, ਲਭਾਂ, ਤਲਾਸ਼ ਕਰਾਂ । ੫੭੧.੪

ਖੋਟਸਾਰੀਓ—ਖੋਟਸਰੀਆ, ਖੋਟ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਖੋਟੇ ਸਿੱਕੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੫੨੩.੨

ਖੋਟੋ—ਖੋਟ ਵਾਲਾ, ਮਿਲਾਵਟ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਸ਼ੁਧ/ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ । ੫੭੦.੨

ਖੋਦ)— (ਸੰ. खन्) ਖੋਦ ਕੇ, ਪੁੱਟ ਕੇ । ੨੨੪.੩, ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩/੧੩੬.੧,
ਖੋਦਿ) ੫੫੫.੩[2]

ਖੋਦਿਓ—ਖੋਦਣਾ, ਪੁੱਟਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਖੋਦ' । ੪੯੫.੧

ਖੋਯੋ—ਗੁਆ ਲਿਆ, ਵਿਅਰਥ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਖੋਇਓ' । ੬੬੪.੧

ਖੋਲਿ—(ਪ੍ਰਾ. खोलना) ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ । ੧੧.੩

ਖੋਵੈ—ਗੁਆ ਕੇ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ । ੩੭੦.੨

ਖੋੜਿ—(ਸੰ. षोडशम्) ਸੋਲਾਂ, ਪੰਦਰਾਂ ਤੇ ਸਤਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੩੮੪.੧

ਗ

ਗਉਨ—(ਸੰ. गमन√गम्) 1. ਚਲਣਾ, ਵਗਣਾ (ਹਵਾ ਆਦਿ ਦਾ) । ੭੪.੩, ੧੫੬.੪, ੩੬੧.੩
2. ਚਲਣਾ, ਫਿਰਨਾ, ਗਮਨ ਕਰਨਾ, ਘੁੰਮਣਾ । ੪੩੦.੪, ੪੪੯.੪, ੫੩੩.੩

ਗਉਰਾ—(ਸੰ. गोरोचना) ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥ । ੧੨੪.੨

ਗਊ—(ਸੰ. गो) ਗਾਂ, ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪਸ਼ੂ, ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਾਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮਾਤਾ ਵਜੋਂ ਪੂਜਦੇ ਵੀ ਹਨ । ੧੦੨.੩[2], ੪੯੩.੩, ੫੪੭.੨, ੫੫੫.੨, ੫੮੪.੩

ਗਊਮੁਖ—ਗਊ ਵਰਗਾ ਮੂੰਹ, ਦੇਖੋ 'ਗਊ' । ੨੪੦.੧

ਗਇਓ—ਚਲੇ ਗਏ, ਲੋਪ/ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਏ । ੯.੩

ਗਇਆ—(ਸੰ. गया) ਬਿਹਾਰ ਜਾਂ ਮਗਧ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ । ਬੁੱਧ ਦੇ ਇਥੇ ਤਪ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਬੋਧ ਗਯਾ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮੀਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਿਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਾਧ ਤੇ ਪਿੰਡਦਾਨ ਦੀ ਰਸਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਲੋਂ ਇਥੇ ਯੱਗ ਕੀਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੧੬.੧

ਗਈ—1. ਖਰਾਬ ਹੋਈ, ਰੋਗੀ ਹੋਈ (ਭਾਵ) ੧੯੧.੨
2. ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਈਆਂ । ੨੦੫.੪
3. ਵਾਂਝੀ ਰਹਿ ਗਈ, ਵੰਚਿਤ ਰਹਿ ਗਈ । ੨੧੯.੩
4. ਬੀਤੀ, ਗੁਜ਼ਰੀ, (ਵਿਅਰਥ ਹੀ) 'ਜਾਣ' ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ । ੫੭੮.੪

ਗਏ—(ਸੰ. ਗਮ੍) 1. ਜਾਣ ਤੇ, 'ਜਾਣਾ' ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਭੂਤਕਾਲਿਕ ਬਹੁਵਚਨ । ੬੯.੧, ੨੮੦.੨, ੩੭੩.੪ ।
2. ਰਹਿਣ ਤੇ । ੬੯.੩
3. ਪ੍ਰਸਥਾਨਿਤ ਹੋਏ, ਗਮਨ ਕੀਤੇ, 'ਜਾਣਾ' ਦਾ ਭੂਤ ਕਾਲ । ੪੩੧.੧, ੨

ਗਹਤ—(ਸੰ. ग्रह्) ਪਕੜਦਿਆਂ, ਫੜਦਿਆਂ । ੩੫੬.੧

ਗਹਨ—(ਸੰ. ग्रहणम्) ਪਕੜਨਾ, ਫੜਨਾ । ੧੫੩.੪

ਗਹਬਰ—(ਸੰ. गह्वर) ਸੰਘਣਾ, ਘਣਾ । ੨੩੧.੨

ਗਹਰਿ—(ਪ੍ਰਾ. गहिर) ਡੂੰਘਾ, ਅਥਾਹ, ਜਿਸ ਦੀ ਥਾਹ ਸੋਖਿਆਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੭੬.੨

ਗਹਾਈਐ—ਫੜੀਦਾ, ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਫੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੩੦੪.੨

ਗਹਾਏ—ਫੜਨ ਦੁਆਰਾ, ਪਕੜਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੪੬੭.੨

ਗਹਾਵੈ—ਫੜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਕੜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੨੦.੩, ੪੪.੧

ਗਹਿ—ਫੜਕੇ, ਪਕੜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੪੪.੧, ੧੦੯.੧, ੧੮੪.੩, ੨੪੨.੨, ੨੫੨.੧; ੩੧੮.੩, ੩੬੯.੧[2], ੪੨੦.੩[2], ੪੨੬.੪, ੪੩੫.੩, ੪੪੫.੨, ੪੯੪.੩, ੫੩੨.੧, ੫੮੦.੩, ੬੦੭.੧, ੬੬੫.੩
(2) ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੫੯.੨, ੪੩੯.੪, ੪੪੭.੪, ੫੨੨.੨, ੫੩੯.੩, ੫੭੫.੩
(3) ਬਿਠਾਕੇ । ੩੨੬.੧

ਗਹਿਓ—1. ਲਿਆ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ, ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੪੨੮.੨
2. ਫੜਿਆ, ਪਕੜਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੪੬੯.੩, ੬੪੮.੧

ਗਹੀ—ਫੜੀ, ਪਕੜੀ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੨੬੬.੨

ਗਹੀਐ—ਫੜੀਏ, ਪਕੜੀਏ । ੨੫੩.੨

ਗਹੇ)— 1. ਫੜਿਆਂ, ਫੜਨ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੫੭.੧, ੮੨.੩, ੮੯.੧,
ਗਹੈ) ੧੦੫.੧, ੨੮੨.੨, ੩੬੯.੩, ੩੮੮.੧, ੪੦੮.੪, ੪੬੭.੨, ੫੬੫.੧/ ੩੭੭.੨
2. ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਿਆਂ, ਧਾਰਨ ਕੀਤਿਆਂ, ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਨ' । ੧੩੨.੨, ੩੧੩.੪, ੩੬੨.੪, ੪੧੪.੨, ੪੧੯.੪, ੬੦੫.੧, ੪/—
3. ਪਕੜ ਲੈਂਦਾ, ਫੜ ਲੈਂਦਾ, ਫੜਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੨੩੧.੩/੩੯੨.੪, ੪੬੭.੪, ੪੭੩.੧, ੨, ੩
4. ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਧਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ/ਰਖਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਨ' । ੩੦੮.੩, ੬੪੧.੨/੪੨੫.੧
5. ਧਾਰੀ ਰਖੇ, ਧਾਰ ਲਏ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਨ' । ੪੪੦.੩/—
6. ਫੜੀਦੀ ਹੈ, ਲਈਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' —/੫੪੪.੩, ੫੪੫.੧, ੨, ੪

ਗਹੌਂ—ਫੜਾਂ, ਪਕੜਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਗਹਤ' । ੬੦੨.੨

ਗੰਗ—1. (ਸੰ. गङ्गा) ਗੰਗਾ ਨਦੀ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਦੀ। ਇਸਦੇ ਕੰਢੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਨ ਤੀਰਥ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਇਸਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ੭੬.੧, ੮੮.੧², ੨੯੮.੨, ੫੬੧.੩, ੬੭੩.੧

2. ਗੰਗਾ (ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਰੂਪੀ)। ੯੭.੧, ੧੫੫.੪

ਗਗਨ—(ਸੰ. गगनम्) 1. ਸੁੰਨਯ, ਸੁੰਨ, ਭਾਵ ਅਫੁੱਰ ਤੇ ਉੱਚੀ ਇਕਾਗਰ ਅਵਸਥਾ। ੨੯.੪, ੩੧.੪, ੩੩.੨, ੨੪੭.੪, ੨੬੮.੪

2. ਆਕਾਸ਼, ਅੰਬਰ, ਅਸਮਾਨ। ੫੯.੨, ੧੨੮.੧, ੩੨੫ ੧, ੪੪੬.੧, ੫੬੭.੧, ੬੬੮.੨

ਗੰਗਾ—ਗੰਗਾ ਨਦੀ, ਦੇਖੋ ਗੰਗ (1)। ੪੫੬.੨, ੪੯੧.੨, ੫੩੮.੨

ਗੰਗੋਦਿਕ—(ਸੰ. गङ्गा+उदक) ਗੰਗਾ ਜਲ, ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਦਾ ਪਾਣੀ। ੫੧੫ ੩

ਗਜ—(ਸੰ. गजः) ਹਾਥੀ, ਸੁੰਡ ਵਾਲਾ ਇਕ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ। ੩੩੨.੪, ੫੩੨.੩, ੫੫੮.੪

ਗੰਜਨ—(ਸੰ. गञ्जन) ਹਰਾ ਦੇਣਾ, ਪਰਾਜਿਤ ਕਰਨਾ। ੨੯੫ ੩

ਗਜਰਾਜ—(ਸੰ. गजराजः) ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ, ਬਲਵਾਨ ਹਾਥੀ। ੨੩੧.੨, ੫੨੬.੧

ਗਜਰਾਜੁ—ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਮੀ ਐਰਾਵਤ ਜੋ ਇੰਦਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਵਾਹਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਜਰਾਜ'। ੩੧੩.੨

ਗਜਿੰਦ—(ਸੰ. गजेन्द्रः) ਤ੍ਰਿਕੂਟ ਪਰਬਤ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ 'ਗਜ' (ਹਾਥੀ)। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਾ ਇੰਦ੍ਰਧੁਮਨ ਸੀ। ਰਿਸ਼ੀ ਅਗਸਤ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਇਹ ਹਾਥੀ ਹੋ ਕੇ ਜੰਮਿਆ। ਵਿਸ਼ਣੂ ਨੇ 'ਗ੍ਰਾਹ' ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ। ੪੩੫.੩

ਗਠੀਲੇ—(ਪ੍ਰਾ. गंठि, ਸੰ. ग्रन्थिः) ਗੱਠਾਂ ਵਾਲਾ, ਗੰਢਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੪੦.੪, ੩੦੮ ੩, ੪੧੯.੩

ਗਤ—(ਸੰ. गति) 1. ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ। ੩੫੩.੩

2. ਮੁਕਤੀ, ਮੋਕਸ਼। ੩੫੩.੪

3. ਵਾਂਗ, ਸਮਾਨ, ਨਿਆਈਂ। ੩੭੦.੪

4. ਅਵਸਥਾ, ਦਸ਼ਾ, ਹਾਲਤ। ੫੮੧.੩

ਗਤਨ—ਦਸ਼ਾ, ਅਵਸਥਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਤ'(4)। ੩੯੦.੪

ਗਤਿ—1. ਵਾਂਗ, ਸਮਾਨ, ਨਿਆਈਂ, ਦੇਖੋ 'ਗਤ' (3)। ੩.੭, ੧੬.੧, ੩੬.੪. ੩੭.੧, ੪੩.੪, ੪੪.੩, ੫੪.੪, ੫੯.੧, ੬੧.੨, ੭੦.੪, ੭੨.੪, ੭੩.੪, ੮੧.੧, ੮੮.੪, ੯੭.੨, ੧੧੩.੪, ੧੧੪.੧, ੪, ੧੩੨.੪, ੧੩੪.੪, ੧੪੭.੨, ੧੫੬.੪, ੧੬੨.੪, ੧੬੩.੪, ੧੯੪.੪, ੨੦੫.੪, ੨੧੦.੪, ੨੧੨.੨, ੨੨੨.੧, ੨੨੩.੨, ੨੨੫.੪, ੨੨੭.੩, ੨੭੭.੧, ੨੮੭.੪, ੨੯੧.੧, ੨੯੫.੧, ੨੯੭.੩, ੪, ੨੯੮.੧, ੩੦੬.੪, ੩੭੭.੩, ੩੭੯.੪, ੩੯੦.੪, ੪੨੯.੩, ੪੪੮.੪, ੫੨੯.੧, ੫੩੬.੪, ੫੮੭.੪, ੫੯੮.੪, ੬੧੭.੨, ੬੨੦.੪, ੬੨੧.੩, ੬੫੯.੨, ੬੬੨.੪, ੬੭੦.੧

2. ਰੀਤੀ, ਪਰੰਪਰਾ, ਮਰਿਯਾਦਾ। ੬.੧, ੩, ੮.੧, ੩, ੭, ੯.੨, ੩੬.੧, ੪੮.੧, ੧੨੭.੪, ੬੪੮.੪

3. ਦਸ਼ਾ, ਅਵਸਥਾ, ਦੇਖੋ ਗਤ (4) । ੯.੨, ੧੪.੩, ੨੩.੨, ੪੨.੨, ੫੧.੪, ੫੬.੨, ੪, ੮੨.੪, ੯੦.੧, ੯੬.੧, ੧੦੪.੪, ੧੦੫.੪, ੧੩੮.੪, ੧੪੨.੨, ੧੬੩.੪, ੧੮੭.੩, ੧੯੮.੨, ੨੦੨.੪, ੨੩੮.੪, ੨੬੧.੪, ੨੬੨ ੪, ੨੬੩.੩, ੨੭੭.੨, ੨੮੪.੪, ੨੮੫.੪, ੨੮੬.੪, ੪੨੭.੪, ੪੪੨.੧, ੫੭੨.੨, ੬੧੬.੨, ੬੩੪.੪, ੬੬੮.੪. ੬੭੫.੩

4. ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ, ਮਿਲਣਾ । ੪੫.੩, ੪੭.੩, ੮੩.੧, ੧੧੬.੩, ੧੬੫.੧, ੩੧੮.੩

5. ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ, ਵਿਆਪਕ, ਰਵਿਆ ਹੋਇਆ । ੬੩.੩

6. ਗਿਆਨ, ਭੇਦ, ਰਹੱਸ । ੬੪.੧, ੭੧.੪, ੧੫੩.੪, ੧੯੬.੪, ੨੫੩.੧, ੨੭੩ ੪, ੫੩੪.੧

7. ਮਹਿਮਾ, ਵਡਿਆਈ । ੧੪੧.੪, ੧੪੩.੩, ੧੬੫.੪, ੨੩੬.੧², ੨੭੦.੩, ੩੩੦.੪, ੫੦੭.੨, ੬੩੯.੨

8. ਚਾਲ, ਤੋਰ । ੧੫੭.੪, ੨੭੨.੨, ੪੫੯.੩

9. ਅਨੁਸਾਰ । ੩੩੧.੨

10. ਸ਼ਰਣ, ਸਹਾਰਾ । ੩੩੩.੧

11. ਜੁਗਤਿ । ੪੦੬.੩, ੫੭੯.੪, ੬੦੮.੧

12. ਜਾਕੇ, ਪਹੁੰਚ ਕੇ । ੬੬੪.੪

ਗਥ—(ਪ੍ਰਾ. गत्थ < ਸੰ. ग्रन्थ:) ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਪੂੰਜੀ । ੫੮੩.੧

ਗਦਗਦ—(ਸੰ. गद्गद) ਖੁਸ਼, ਪ੍ਰਸੰਨ । ੩੨.੪, ੧੭੧.੪, ੨੧੬.੨, ੨੫੦.੨, ੬੧੭.੪

ਗੰਧ)— (ਸੰ. गन्ध:) 1. ਵਾਸ਼ਨਾ, ਮਹਿਕ । ੮.੫, ੨੭੬.੩, ੨੮੯.੪,
ਗੰਧਿ) ੩੩੦.੪/—

2. ਸੁਗੰਧ, ਖੁਸ਼ਬੂ, ਚੰਗੀ ਮਹਿਕ । ੧੫.੨, ੧੯.੨, ੫੩.੨², ੭੯.੨, ੧੬੯.੩, ੧੭੦.੨, ੩੩੦.੩, ੩੩੮.੪, ੪੬੫.੨, ੬੧੪.੩/੧੮੫.੩

ਗੰਧ੍ਰਬ-ਨਗਰ—(ਸੰ. गन्धर्वनगरम्) ਕਲਪਿਤ ਮਿਥਿਆ ਨਗਰੀ, ਸਵੇਰੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੂਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਜਾਂ ਪਰਛਾਵੇਂ ਆਦਿ ਕਾਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੋਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਿਥਿਆ ਆਕਾਰ । ੧੧੭.੩, ੬੫੯.੨

ਗਨ—1. (ਸੰ. गण:) ਸਮੂਹ, ਭੰਡਾਰ । ੪੨੦.੨

2. (ਸੰ. गण्) ਗਿਣਕੇ, ਗਿਣਤੀ ਕਰਕੇ । ੫੮੫.੧, ੬੧੮.੩

ਗਨਉ—(ਸੰ. गणना) ਗਿਣਾਂ, ਗਿਣਤੀ ਕਰਾਂ । ੬੬੭.੪

ਗਨਕਾ—(ਸੰ. गणिका) ਵੇਸਵਾ, ਕੰਜਰੀ । ੧੬੪.੨

ਗਨਤ—(ਸੰ. गणनम्) 1. ਗਿਣਦਿਆਂ, ਗਿਣਤੀ ਕਰਦਿਆਂ । ੨੪੧.੧², ੨², ੪

2. ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ, ਲੇਖੇ ਵਿਚ । ੫੭੦.੪

ਗਨਿਕਾ—ਵੇਸਵਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਨਕਾ' । ੧੬੪.੩, ੧੭੪.੪, ੨੪੦.੨, ੩੮੪.੧, ੩੮੫.੨, ੪੪੩.੨, ੪੯੦.੧

ਗਨੀ—ਗਿਣਨਾ, ਹਿਸਾਬ ਲਗਾਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਨ' (2) । ੨੫੦.੩

ਗਨੀਅਤ—ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬੩੨.੩

ਗਨੇਸ—(ਸੰ. गणेश) ਗਣੇਸ਼, ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧੜ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਚੂਹਾ ਹੈ । ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਪੀਬੱਧ

ਕੀਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੬੨੭.੧

ਗੰਭੀਰ—(ਸੰ. गम्भीर) 1. ਸੰਜੀਦਾ, ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ। ੩੭੨.੪

2. ਗਹਿਰਾ, ਅਤਿ ਡੂੰਘਾ। ੪੦੭.੩

ਗੰਮ—(ਸੰ. गम्य, गमनीय) 1. ਸੁਬੋਧ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ੪੦੪.੪

2. ਸੁਗਮ, ਜਿਥੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ੫੧੬.੪

ਗਮਾਗਮ—(ਸੰ. गम्य+अगम्य) ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ। ੧੫੨.੩

ਗੰਮਿ—1. ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਜਾਕੇ, ਦੇਖੋ ਗੰਮ (2)। ੪੩.੨

2. ਗੰਮਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ। ੨੧੪.੨, ੨੭੯.੧

3. ਪਹੁੰਚਣ ਕਰਕੇ। ੨੭੯.੪

4. ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ, ਜਾਣ ਤੋਂ। ੨੭੯.੪

ਗੰਮਿਤਾ)— 1. ਪਹੁੰਚ, ਭਾਵ ਸਮਝ, ਸੂਝ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੰਮਿ' (2)। ੨੨.੩, ੪੭.੧,
ਗੰਮ੍ਹਿਤਾ) ੬੩.੩, ੬੫.੪, ੮੦.੩, ੮੧.੩, ੮੨.੩, ੯੧.੪, ੧੪੨.੪, ੧੪੩.੩, ੧੮੦.੨, ੩੧੯.੧, ੩੪੩.੨, ੪੦੯.੩, ੪੨੦.੨/੩੩੮.੩

2. ਪਹੁੰਚਕੇ। ੨੮.੩, ੩੧.੧/—

ਗਯਾਨ—(ਸੰ. ज्ञानम्) ਸਮਝ, ਇਲਮ, ਬੋਧ, ਜਾਣਨ ਦਾ ਭਾਵ। ੫੭੪.੨, ੫੮੬.੩, ੬੦੪.੪, ੬੦੬.੪, ੬੦੮.੪, ੬੧੩.੩, ੬੨੮.੨, ੬੫੦.੨[2], ੬੫੬.੧, ੬੬੪.੩, ੬੬੬.੪

1. ਪਰਮ ਗਿਆਨ, ਪਰਮਾਤਮ ਗਿਆਨ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੋਝੀ। ੬੩੫.੪

ਗਯਾਨਹੀ—ਗਿਆਨ ਵਿਚ, ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਗਯਾਨ'। ੫੯੯.੪

ਗਯਾਨਿ—(ਸੰ. ज्ञानिन्) ਗਿਆਨਵਾਨ, ਗਿਆਤਾ, ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ। ੫੯੯.੪

ਗਰ—(ਸੰ. गल्, ਪ੍ਰਾ. गल) 1. ਗਲਣਾ, ਖਸਤਾ ਹੋਣਾ। ੫੬੧.੧

2. (ਸੰ. गल:) ਗਰਦਨ, ਗਲਾ, ਕੰਠ। ੫੯੫.੩

ਗਰਹਾਰ)— (ਸੰ. गल:+हारक:) ਗਲ ਦਾ ਹਾਰ। ੫੯੫.੩/੭੯.੩
ਗਰਹਾਰਿ)

ਗਰਜਤ—(ਸੰ. गर्जित) 1. ਗਜਦਾ, ਕੜਕਦਾ, ਗੜਗੜਾਹਟ ਕਰਦਾ। ੫੯.੩, ੩੨੫.੨

2. ਗਰਜਿਆ ਹੋਇਆ। ੧੨੮.੨

ਗਰਜਿ—(ਸੰ. गर्जनम्) ਗਰਜ ਕੇ, ਗੜਗੜਾਹਟ ਕਰਕੇ। ੪੪੬.੧[2]

ਗਰਧਬ—(ਸੰ. गर्दभ:) ਗਧਾ, ਖੋਤਾ, ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜੋ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਭਾਰ ਆਦਿ ਢੋਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੩੮੬.੩, ੪੪੭.੩, ੫੩੨.੩

ਗਰਬ)— (ਸੰ. गर्व) 1. ਹੰਕਾਰ, ਅਭਿਮਾਨ। ੯.੩, ੧੩੨.੧, ੫੩੨.੨, ੬੦੧.੨,
ਗਰਬੁ) ੪/੯.੩, ੫੧੦.੩

ਗਰਬੈ—ਹੰਕਾਰ ਕਰੇ, ਅਭਿਮਾਨ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਗਰਬ'। ੫੨੭.੧

ਗਰਭ—(ਸੰ. गर्भ) 1. ਹਮਲ, ਪੇਟ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਹੋਣਾ। ੩੬੫.੩, ੩੭੭.੩, ੬੩੭.੩

2. ਕੁੱਖ, ਬੱਚੇਦਾਨੀ। ੪੫੦.੪, ੫੬੯.੧

ਗਰਿ—ਗਲਣਾ, ਭਾਵ ਮੁਰਝਾਣਾ ਦੇਖੋ 'ਗਰ' (1)। ੫੧੮.੧

ਗਰੂ—(ਸੰ. गुरु) ਭਾਰੀ, ਬੋਝਲ ਭਾਵ ਮਹਾਨ, ਵੱਡਾ ੪੨੨.੪

ਗਰੋ— 1. ਗਲ ਨਾਲ, ਗਲਵੇਂ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਰ' (2) । ੨੨੪.੨

2. ਗਲਾ, ਗਰਦਨ । ੬੩੬.੧

ਗਲੀ— (ਸੰ. गलित) ਗਲ ਗਈ, ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ । ੪੫੦.੪

ਗਵਨ—(ਸੰ. गमनम्) 1. ਚਲਣਾ, ਵਗਣਾ (ਪਉਣ ਦਾ) । ੭੪.੪, ੩੧੩.੩, ੫੪੯.੧, ੬੩੮.੩

2. ਤੁਰਨਾ, ਚਲਣਾ, ਜਾਣਾ । ੭੬.੪, ੯੧.੨, ੧੪੭.੨, ੨੦੩.੩, ੨੯੦.੩. ੨੯੧.੨, ੪੦੦.੨, ੪੪੭.੨, ੫੨੦.੨, ੫੪੮.੨, ੬੨੮.੩, ੬੬੭.੧

3. ਚਲਣ ਕਰਕੇ, ਵਗਣ ਕਰਕੇ (ਪਉਣ ਦਾ) । ੯੫.੧

4. ਚਲਕੇ, ਤੁਰਕੇ । ੨੭੯.੪

5. ਘੁੰਮਣਾ, ਭਰਮਨ ਕਰਨਾ (ਮਨ ਦਾ) । ੩੧੩.੧

6. ਚਲਣਾ, ਵਗਣਾ (ਪਾਣੀ ਦਾ) । ੨੮੬.੧, ੨੯੦.੧, ੩੦੬.੧, ੪੨੬.੧, ੬੨੯.੧

7. ਯਾਤਰਾ, ਤੀਰਥਾਂ ਆਦਿ ਪਵਿਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੫੪੩.੩

8. ਪਹੁੰਚਣਾ । ੬੩੬.੨

ਗਵਰਿ—(ਸੰ. गौरी) ਪਾਰਵਤੀ, ਹਿਮਾਲਾ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ । ੬੨੭.੧

ਗੜ—(ਸੰ. गड:) ਕਿਲਾ, ਕੋਟ, ਦੁਰਗ, ਜੰਗ ਵਿਚ ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਬਣਾਈ ਇਮਾਰਤ । ੫੪੪.੨[3]

ਗੜਯੋ—(ਪ੍ਰਾ. गड्ड < ਸੰ. गर्त:) 1. ਗਡਿਆ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ । ੬੨੪.੨

2. ਗਡ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਟਿਕਾ ਲਿਆ । ੬੪੮.੨

ਗੜਿ—1. ਗੱਡ ਕੇ, ਠੋਕ ਕੇ, ਜੜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਗੜਯੋ' । ੩੮੧.੩

2. ਘੜਕੇ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਕੇ । ੩੯੧.੧[4]

ਗੜੈ—ਪੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਖੋਦਦਾ ਹੈ, ਦੇਖ 'ਗੜਯੋ' । ੫੯੩.੨

ਗਾਉ—(ਸੰ. ग्राम:) ਪਿੰਡ, ਗਰਾਮ । ੧੬੭ ੨, ੪੬੭.੩

ਗਾਇ—1. (ਸੰ. गायनम्) ਗਾਕੇ, ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਅਲਾਪ ਕੇ । ੪੨੦.੨[2], ੬੦੨.੧, ੬੧੧.੪, ੬੧੩.੨

2. (ਸੰ. गो) ਗਊ, ਗਾਂ । ੪੪੧.੧, ੪੪੪.੧

3. ਕਹਿੰਦਾ, ਬੋਲਦਾ । ੫੭੭.੩

ਗਾਇਨ—1. ਗਊਆਂ ਨੂੰ, ਗਾਈਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਾਇ' (2) । ੪੧੮.੧

2. (ਸੰ. गायन:) ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਰਾਗੀ । ੫੬੭.੪

3. ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ । ੫੮੮.੨

ਗਾਇਓ—ਗਾਇਆ, ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਇਨ'(2) ੫੦੪.੩, ੫੪੩.੧

ਗਾਇਬੋ—(ਸੰ. गानम्) ਗਾਉਣਾ, ਸੁਰ ਵਿਚ ਅਲਾਪਣਾ । ੬੩੧.੪

ਗਾਈਅਤ)— ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ/ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ । ੪੩੬.੬/੩੮੨.੧
ਗਾਈਅਤਿ)

ਗਾਈਐ—1. ਗਾਉਣਾ ਕਰੀਏ । ੩੦੪.੪

2. ਗਾਵਾਂਗੇ, ਗਾਉਣਾ ਕਰਾਂਗੇ । ੫੦੦.੩

ਗਾਏ—ਗਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਗਾਉਣ ਰਾਹੀਂ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਇ' (2) ੪੦੮.੩, ੪੩੯.੪
ਗਾਹਕ—(ਪ੍ਰਾ. गाहक <ਸੰ. ग्राहक) 1. ਖਰੀਦਦਾਰ, ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ। ੬੭.੨, ੪੫੪.੧
2. ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਲੈਣ ਵਾਲਾ। ੭੬.੩
ਗਾਹਕੈ—1. ਗਾਹਕ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਹਕ'(1) ੧੧੪.੧, ੫੬੨.੩
2. ਦਾ ਗਾਹਕ, ਦਾ ਇਛੁੱਕ। ੫੦੮.੪
ਗਾਗਰਿ—(ਸੰ. गर्गर:) ਘੜਾ, ਮਟਕਾ। ੩੮੮.੩²
ਗਾਜਿ—(ਸੰ. गर्ज:) ਗਜਕੇ, ਚਿੰਘਾੜ ਕੇ। ੫੨੬.੧
ਗਾਜੈ—(ਸੰ. गर्जनम्) ਗਰਜਦਾ ਹੈ, ਦਹਾੜਦਾ ਹੈ। ੫੩੧.੩
ਗਾਂਠ—(ਪ੍ਰਾ. गांठि <ग्रन्थि) ਗੰਢ (ਲਾੜੀ ਲਾੜੇ ਦੇ ਪਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਨ੍ਹਣ ਲਈ)। ੬੨੭.੪
ਗਾਂਠਨੁ—ਗੰਢਾਂ, ਗਠਾਂ (ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ) ਦੇਖੋ 'ਗਾਂਠ'। ੩੦੭.੨
ਗਾਂਡਾ (ਸੰ. काण्ड:) ਗੰਨਾ, ਕਮਾਦ, ਇਖ। ੧੦੯.੧
ਗਾਡੀ—(ਸੰ. गन्त्री) ਗੱਡੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਘੋੜੇ ਜਾਂ ਬਲਦ ਆਦਿ ਖਿਚਦੇ ਹਨ। ੪੦੪.੨
ਗਾਤ)— 1. (ਸੰ. गात्रम्) ਸਰੀਰ, ਦੇਹ। ੧੭੪.੩, ੪੪੧.੨, ੪੩੩.੨,
ਗਾਤਿ) ੪੬੯.੧, ੫੨੦.੩, ੫੬੪.੪, ੫੭੨.੩, ੬੦੫.੩, ੬੨੩.੩, ੬੪੧.੨, ੬੪੪.੩, ੬੬੦.੩/੪੬੯.੧, ੫੦੬.੧, ੫੧੭.੧
2. ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੫੫੭.੨/—
3. ਹਾਲਤ, ਦਸ਼ਾ, ਅਵਸਥਾ। ੬੧੭.੩/—
ਗਾਥ—(ਸੰ. गाथा) ਕਥਨ, ਗਲਬਾਤ। ੬੩੦.੪
ਗਾਥਾ—ਬਚਨ, ਗਲਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਥ'। ੬੩੪.੨
ਗਾਂਧੀ—(ਸੰ. गान्धिक:) ਅਤਾਰ, ਇਤਰ/ਫੁਲੇਲ ਤੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਆਦਿ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ। ੬੭੫.੩
ਗਾਨੇ—ਗਾਉਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਾਇਬੋ'। ੨੭੧.੩
ਗਾਯਨ—ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਰਾਗੀ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਇਨ' (2)। ੫੬੬.੪
ਗਾਯਬੋ—ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਗਾਇਬੋ' ੫੬੦.੪
ਗਾਰ—(ਸੰ. गल्) ਗਾਲਕੇ, ਪਿਘਲਾ ਕੇ। ੬੧੪.੨²
ਗਾਰਿ)— (ਸੰ. गालि:) ਗਾਲ੍ਹ, ਅਪਸ਼ਬਦ, ਦੁਰਬਚਨ। ੩੩੧.੪, ੩੯੩.੩, ੪੯੪.੧/
ਗਾਲ) ੪੪.੩
ਗਾਵਈ—ਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ੨੭੦.੩
ਗਾਵਹਿ)— 1. ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨.੬/੩੪੧.੨
ਗਾਵਹੀ) 2. ਗਾਉਣਗੇ। —/੩੯੭.੧
ਗਾਵਹੁ—ਗਾਵੋ, ਗਾਇਨ ਕਰੋ। ੬੨੭.੩
ਗਾਵਤ)—1. ਗਾਉਂਦਿਆਂ, ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ੨੯੩.੨, ੪੨੩.੪, ੫੮੮.੨²/—
ਗਾਵੈ)
2. ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ/ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ/ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੫੦੧.੪, ੫੩੦.੪, ੬੪੭.੩/੧.੬, ੫੬੬.੪, ੫੬੭.੪
3. ਗਾਈਏ, ਗਾਇਨ ਕਰੀਏ। ੬੦੦.੨/—
ਗਿਆਨ—(ਸੰ. ज्ञानम्) 1. ਬੋਧ, ਸਮਝ, ਇਲਮ, ਜਾਣਕਾਰੀ। ੯.੨², ੧੨.੨², ੪,

੧੩.੨, ੧੮.੩, ੧੯.੪, ੨੧.੨, ੨੨.੨, ੨੬.੩, ੫੫.੩, ੫੮.੩, ੬੦.੩, ੬੩.੩, ੭੩.੨, ੮੧.੨, ੮੪.੧, ੮੬.੨, ੯੦.੩, ੧੧੫.੩, ੧੩੧.੩, ੧੩੫.੧, ੧੩੭.੪, ੧੩੮.੧, ੨, ੧੩੯.੧, ੧੪੦.੨, ੧੪੨.੨, ੧੪੩.੩, ੧੪੬.੧, ੧੪੮ ੨, ੧੫੧.੪, ੧੫੭.੨, ੧੭੦.੪, ੧੮੮.3, ੧੯੨.੨, ੧੯੩.੩, ੧੯੬.੪, ੧੯੭.੨, ੨੧੧.੩, ੪, ੨੧੪.੨, ੨੨੦.੧, ੨੨੬.੪, ੨੩੧.੪, ੨੪੨.੪, ੨੪੭.੪, ੨੪੮.੩, ੨੪੯.੪, ੨੫੪.੩, ੨੫੭.੧, ੨੬੩.੩, ੨੬੫.੩, ੨੬੮.੨, ੨੬੯.੨, ੨੭੧.੪, ੩੦੧ ੪, ੩੨੮.੧, ੩੩੩.੬, ੩੫੮.੧, ੩੯੫.੨, ੩੯੬.੨, ੪੦੪.੪, ੪੧੨.੨, ੪੨੦.੪, ੪੨੯.੨, ੪੩੧.੪, ੪੩੨.੨, ੪੩੬.੪, ੪੬੬.੨, ੪੮੨.੧, ੪, ੪੮੬.੨, ੪੯੦.੧, ੫੧੦.੪, ੫੧੧.੪, ੫੨੬.੪, ੫੨੯.੩, ੫੩੧.੪, ੫੩੪.੪, ੫੪੦.੩, ੫੫੧.੪

2. ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਾਂ ਆਦਿਕ ਦਾ ਬੋਧ । ੪੨.੨[3]

3. ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਸੂਝ । ੪੩.੩, ੪੫.੩, ੫੦.੪, ੫੧.੨, ੫੫.੪, ੬੦.੩, ੭੯.੪, ੮੨.੧, ੮੮.੪, ੯੭.੧, ੯੮.੪, ੧੦੬.੪, ੧੪੫.੪, ੧੭੮.੨, ੨੧੪.੪, ੨੭੭.੪, ੨੮੩.੩, ੩੦੫.੪, ੩੧੨.੪, ੩੨੨.੨, ੪੦੯.੪, ੪੧੨.੪, ੪੮੫.੪

4. ਪਰਮਾਤਮ ਗਿਆਨ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੋਝੀ । ੧੦੨.੪, ੧੧੪.੩, ੧੯੦.੨, ੨੧੫ ੨, ੨੪੩.੩, ੨੭੯.੧, ੨੮੨.੩, ੨੮੭.੪, ੨੯੫.੨, ੩੨੦.੪, ੩੨੧.੩, ੩੨੨.੪, ੩੯੪.੪, ੪੦੧.੪, ੪੦੫.੪[2], ੫੪੧.੪, ੫੪੨.੩

5. ਗਿਆਨੀ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ । ੧੪੬.੧

6. ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ੫੪੨.੩[2]

ਗਿਆਨ-ਗੋਸਟਿ—(ਸੰ. ਗ਼ਾਨਮ੍ + ਗੋਸ਼ਠਿ) ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ । ੪੮੭.੪

ਗਿਆਨਨ—ਗਿਆਨਾਂ, 'ਗਿਆਨ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇਖੋ 'ਗਿਆਨ' । ੩੭੬.੪

ਗਿਆਨੀ—(ਸੰ. ਗ਼ਾਨਿਨ੍) ਗਿਆਨਵਾਨ, ਬੁਧੀਮਾਨ, ਆਲਮ, ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ । ੪੮.੩, ੩੨੮.੧

ਗਿਆਨੀਐ—ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਬੁਧੀਮਾਨ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਗਿਆਨੀ' । ੧੦੪.੪, ੨੪੫.੪

ਗਿਆਨੁ—1 ਬੋਧ, ਸਮਝ, ਦੇਖੋ 'ਗਿਆਨ' (1) । ੩੧੭.੧

2. ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰਸ਼ਬਦ, ਦੇਖੋ 'ਗਿਆਨ' (3) । ੩੭੬.੪

ਗਿਆਨੇ—ਬੋਧ, ਸਮਝ, ਤੁਕਾਂਤ ਵਿਕਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਗਿਆਨ' (1) । ੧੮੧.੩

ਗਿਰ—(ਸੰ. ਗਿਰਿ:) 1. ਪਹਾੜ, ਪਰਬਤ, ਪਥਰਾਂ ਚਟਾਨਾਂ ਆਦਿਕ ਦਾ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਟਿੱਲਾ। ੨੩੦.੪, ੨੫੫.੨, ੫੪੩.੩

2. ਗਿਰਨਾ, ਡਿਗਣਾ, ਭਾਵ ਝੜਨਾ । ੪੯੭.੧

ਗਿਰਗਟ—ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲਾ, ਗਲਗਤਿ, ਛਿਪਕਲੀ ਦੀ ਨਸਲ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜੋ ਕਈ ਰੰਗ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੪੬੦.੧

ਗਿਰਤ—(ਸੰ. ਗਲਨਮ੍) 1. ਗਿਰਨਾ, ਚੋਣਾ । ੪੧੯.੩

2. ਡਿਗਣਾ, ਥੱਲੇ ਆਉਣਾ । ੪੭੩.੧

ਗਿਰਧਰ—(ਸੰ. ਗਿਰਿ + ਧਰ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਦੇ ਗੋਵਰਧਨ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ੬੭੧.੧

ਗਿਰਵਰ—(ਸੰ. ਗਿਰਿ+ਵਰ) ਉਤਮ ਪਹਾੜ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਪਰਬਤ । ੪੧੬.੩

ਗਿਰਵਰਧਰ—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਿਰਧਰ' । ੫੫੬.੧

ਗਿਰਿ—ਡਿਗਣਾ, ਗਿਰਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਿਰਤ' (2) । ੯੫.੨

ਗਿਰੇ—ਡਿਗੇ ਹੋਏ, ਝੜੇ ਹੋਏ, ਦੇਖੋ 'ਗਿਰਤ' (2) । ੫੯੨.੧

ਗਿਰੈ—ਗਿਰਦਾ, ਡਿਗਦਾ, ਥਲੇ ਆਉਂਦਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗਿਰਤ' (2) । ੬੧੬.੩

ਗੀਤ—(ਸੰ. गीतिः) ਗਾਣਾ, ਗਾਉਣ, ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਛੰਦ ਆਦਿ । ੩੮੨.੧

ਗੀਤਾ—(ਸੰ. गीता) ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੱਤਵਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਵ ਗੀਤਾ, ਰਾਮ ਗੀਤਾ, ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਆਦਿ । ੪੪੭.੧, ੫੪੦.੧

ਗੁਆਰ—(ਪ੍ਰਾ. गोवाल < ਸੰ. गोपालः) ਗੁਆਲਾ, ਗਊਆਂ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ੪੧੮.੧

ਗੁਹਜ)— (ਸੰ. गुह्य) 1. ਗੁਪਤ, ਅਪ੍ਰਗਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੧੪੭.੨/
ਗੁਹਜੁ) ੨੯੧.੨

2. ਗੂੜ੍ਹ, ਜਿਸਦਾ ਸਮਝਣਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ । ੩੦੫.੪/—

ਗੁਹਾਰ—(ਸੰ. गो+हार) ਗਊ ਹਰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪਿਛੇ ਖੋਜ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ । ੧੬੭.੨

ਗੁੰਗ)— (ਫਾ. ਗੁੰਗ) ਗੂੰਗਾ, ਜੋ ਬੋਲ ਨ ਸਕੇ । ੨੬੪.੩, ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੧, ੨[2],
ਗੁੰਗਾ) ੩, ੩੫੨.੨, ੪੩੨.੩, ੪੭੪.੩[2]/੪੭੫.੩

ਗੁੰਜਤ—(ਸੰ. गुञ्जनम्) ਗੁੰਜਾਰ, ਝਨਕਾਰ, ਭਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ ਆਵਾਜ਼ । ੩੩੫.੨

ਗੁੰਜਾਫਲ)— (ਸੰ. गुञ्जा) ਰੱਤੀ, ਗੁੰਜਾ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਝਾੜੀ ਦਾ ਲਾਲ
ਗੁੰਜਾਫਲੁ) ਸਿਰੇ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਫਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਨਾਰ ਆਦਿ ਤੋਲ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ੩੮੩.੪/੩੮੯.੨

ਗੁੰਜਾਰ—ਗੂੰਜਣਾ, ਭਿੰਨ ਭਿਨਾਉਣਾ, ਘੂੰ ਘੂੰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁੰਜਤ' । ੩੬੭.੨, ੬੦੬.੧

ਗੁੰਜਾਰਤ—ਗੂੰਜਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਖੋ 'ਗੁੰਜਤ' । ੫੬੭.੩

ਗੁਟਕਾ—(ਸੰ. गुटिका) ਗੋਲੀ, ਵੱਟੀ, ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਵੱਟ ਕੇ ਬਣਾਈ ਗੋਲੀ । ੪੬੯.੩

ਗੁਠਲੀ—(ਪ੍ਰਾ. गुडिआ < ਸੰ. गुटिका) ਗਿਟਕ, ਫਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਬੀਜ । ੧੦੯.੨

ਗੁਡੀ)— ਪਤੰਗ, ਪਤਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਬਣਿਆ ਖਿਡੌਣਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਡੋਰ ਬਨ੍ਹਕੇ ਬੱਚੇ
ਗੁਡੀਆ) ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੯੫.੧, ੪੭੮.੩/੯੫.੧

ਗੁਨ—(ਸੰ. गुण.) 1. ਸਿਫ਼ਤ, ਸ਼ਲਾਘਾ, ਉਸਤਤੀ । ੨.੬, ੪੦੮.੩, ੪੨੦.੨, ੪੬੬.੨, ੪੯੯.੨, ੬੦੨.੧. ੬੨੦.੨

2. ਸਗੁਣ, ਉੱਤਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਸਦਗੁਣ । ੬.੭, ੭੬.੩, ੨੦੬.੨, ੨੨੦.੧, ੩੪੫.੨, ੩੫੮.੧, ੩੮੧.੪, ੪੨੫.੪, ੪੩੧.੪, ੪੬੧.੪, ੫੮੩.੧, ੬੧੧.੧, ੬੧੨.੨, ੬੨੧.੩. ੬੩੦.੪, ੬੪੯.੨

3. ਗੁਣ, ਸੁਭਾ, ਆਦਤ । ੨੩.੩, ੪੨੬.੧

4. ਗੁਣ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ/ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ । ੧੨੩.੪, ੧੫੭.੩, ੨੬੫.੩, ੩੯੭.੧, ੫੧੧.੪, ੫੧੬.੧, ੬੦੦.੨, ੬੫੦.੨[2], ੬੫੫.੨

5. ਗੁਣਾਂ, ਸੰਖਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਲਗਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਲ ਸੰਕੇਤ । ੧੩੧.੪, ੬੫੪.੩

6. ਭਲਾ, ਨੇਕੀ । ੩੨੬.੪, ੫੦੪.੪[3]

7. ਲਾਭ, ਫ਼ਾਇਦਾ । ੫੧੬.੨

ਗੁਨ ਸਾਗਰ—(ਸੰ. गुण:+समुद्र:) ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ । ੫੨੮.੪

ਗੁਨ ਨਿਧਾਨ—(ਸੰ. गुण:+निधानम्) ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ । ੪੨੦.੨, ੬੦੨.੧

ਗੁਨਨਿਧਿ—(ਸੰ. गुण:+निधि:) ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ, ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ । ੨੦੬.੨, ੪੯੯.੨, ੫੧੧.੪

ਗੁਨਨੁ—ਸਦ ਗੁਣ, ਸਗੁਣ, ਗੁਣ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਗੁਣ' (2) । ੧੧੮.੧, ੧੧੯.੧, ੩੦੨.੩

ਗੁਨਾਉ—ਲਾਭ, ਫਲ, ਮਹੱਤਵ ਦੇਖੋ 'ਗੁਨ' (7) । ੩੭੭.੧, ੨, ੩, ੪

ਗੁਨਾਦਿ—ਗੁਣ ਆਦਿਕ, ਭਾਵ ਉਤਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਗੁਨ (2) । ੩੯੯.੩

ਗੁਨੀ—ਗੁਣਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਨ' (6) । ੬੫੩.੪

ਗੁਨੀਨ—(ਸੰ. गुणिन्) ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ, ਗੁਣੀ, ਗੁਣਯੁਕਤ । ੫੮੮.੨

ਗੁਨੁ—(ਸੰ. गुण:) 1. ਰੱਸੀ, ਲੱਜ, ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਲੰਬੀ ਰੱਸੀ । ੪੫੧.੨

2. ਸਗੁਣ, ਦੇਖੋ ਗੁਨ (2) । ੫੪੭.੩

ਗੁਨੋ—ਗੁਣਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਣ' (6) । ੧੨੧.੧, ੬੬੪.੩

ਗੁਪਤ—(ਸੰ. गुप्त) ਅਪ੍ਰਗਟ, ਗੁੱਝਾ, ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ । ੮੧.੨, ੯੯.੪, ੧੩੨.੪, ੩੪੨.੨, ੩੬੩.੪, ੪੧੧.੪

ਗੁਫਾ—(ਸੰ. गुहा) ਕੰਦਰਾ, ਪਹਾੜ ਦੀ ਖੋਹ, ਪਹਾੜਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਛਿਪਣ ਜਾਂ ਓਟ ਲੈਣ ਲਈ ਬਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਥਾਨ । ੨੨੪.੩

ਗੁਰ—(ਸੰ. गुरु) 1. ਵਡਾ, ਮਹਾਨ । ੨੧.੩

2. ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਗੁਰੂ । ੩.੬, ੫.੧, ੩, ੮, ੬.੧, ੮^{2}, ੭.੬, ੭

3. ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ਕ, ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਤ੍ਵ-ਗਿਆਨ ਦਾਤਾ । ੬.੧, ੩, ੭.੨, ੪, ੧੧.੧, ੧੫.੩, ੧੭.੨^{2}, ੨੧.੪, ੨੨.੧, ੨੬.੧, ੨੮.੧, ੨੯.੧, ੩੨.੨, ੪, ੩੬.੧, ੨^{2}, ੩, ੩੭.੧, ੩੮.੧, ੪੫.੧, ੪੭.੩, ੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧.੩, ੫੪.੨, ੪^{2}, ੫੫.੧, ੨, ੩^{2}, ੫੬.੪^{2}, ੫੭.੨, ੩, ੫੮.੧, ੩, ੬੧.੩, ੬੧.੪, ੬੩.੧, ੨, ੬੬.੪, ੭੮.੧, ੭੯.੪, ੮੨.੨, ੮੫.੧, ੮੬.੪, ੯੧.੧, ੨, ੯੭.੧, ੨, ੯੯.੧, ੧੦੧.੪^{2}, ੧੦੨.੪, ੧੦੩.੧, ੪, ੧੦੬.੧, ੧੦੮.੪, ੧੦੯.੪, ੧੧੦.੪, ੧੧੧.੧, ੨, ੩, ੧੧੪.੩, ੧੧੮.੪, ੧੨੦.੪, ੧੨੧.੪, ੧੩੫.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੧੩੭.੪, ੧੩੮.੨, ੧੩੯.੪, ੧੪੧.੪, ੧੪੫.੪, ੧੪੮.੪, ੧੪੯.੪, ੧੫੦.੨, ੧੫੨.੪, ੧੬੫.੧, ੧੬੬.੪, ੧੭੧.੧, ੧੭੮.੨, ੧੮੨.੪, ੧੮੬.੪, ੧੮੯.੧, ੧੯੧.੧, ੧੯੫.੩, ੪, ੧੯੯.੩, ੨੧੪.੧, ੨, ੨੧੫.੨, ੨੧੬.੨, ੩, ੪, ੨੧੭.੪, ੨੧੮.੧, ੨੨੧.੪, ੨੨੫.੧, ੨੨੬.੪, ੨੩੩.੪, ੨੪੧.੪, ੨੪੩.੩, ੨੪੪.੪, ੨੪੯.੧, ੨੫੫.੪, ੨੬੦.੨, ੩, ੨੬੧.੧, ੩, ੨੬੨.੧, ੨੬੮.੧, ੨੭੦.੪, ੨੭੬.੧, ੨੭੭.੧, ੪, ੨੮੧.੧, ੪, ੨੮੩.੧, ੨੯੨.੪, ੨੯੫.੨, ੩੦੦.੪, ੩੦੫.੪, ੩੦੭.੪, ੩੧੯.੨, ੩, ੩੨੦.੪, ੩੨੨.੧, ੨, ੩੩੫.੧, ੩੩੬.੧, ੩੩੭.੪, ੩੪੯.੪, ੩੫੪.੪, ੩੫੫.੪, ੩੫੭.੪, ੩੬੩.੪, ੩੬੪.੪, ੩੬੯.੪, ੩੭੩.੪, ੩੭੪.੪, ੩੭੬.੪, ੩੭੭.੪, ੩੭੯.੪, ੩੮੦.੪, ੪੦੨.੪, ੪੦੯.੪, ੪੧੨.੪,

੪੧੩.੪, ੪੧੮.੪, ੪੨੭.੧, ੪੨੮.੪, ੪੩੦.੪, ੪੩੯.੪, ੪੫੧.੪, ੪੬੪.੪, ੪੭੩.੪, ੪੮੫.੪, ੪੯੪.੪, ੪੯੯.੧, ੫੦੫.੪, ੫੦੭.੪, ੫੦੮.੧, ੫੧੧.੪, ੫੧੫.੪, ੫੧੬.੪², ੫੧੮.੪, ੫੨੧.੨, ੫੩੫.੪, ੫੩੬.੪, ੫੩੮.੪, ੫੪੧.੨, ੪, ੫੪੨.੪², ੫੪੩.੪, ੫੪੭.੪, ੫੫੧.੩, ੫੫੩.੪², ੫੫੭.੪, ੫੫੮.੪, ੫੬੯.੪, ੫੮੪.੪, ੫੮੯.੪, ੬੦੦.੪, ੬੦੩.੪, ੬੦੭.੪, ੬੦੯.੪, ੬੧੩.੧, ੬੧੪.੪, ੬੨੮.੨, ੪, ੬੩੧.੪, ੪੩੫.੪, ੬੩੮.੪, ੬੩੯.੪, ੬੭੨.੩, ੬੭੪.੪

4. (ਸੰ. गुड:) ਗੁੜ, ਗੰਨੇ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੇਲੀਆਂ। ੪੮.੩, ੨੭੩.੨

ਗੁਰਉਪਦੇਸ—(ਸੰ. गुरु+उपदेश:) ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰ ਸਿੱਖਿਆ। ੨੩੪.੪

ਗੁਰਏ—ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਤਾਈਂ, ਦੇਖੋ 'ਗੁਰ'(3) ੧੪੪.੧

ਗੁਰਸਬਦ)— (ਸੰ. गुरु+शब्द:) ਗੁਰਵਾਕ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼। ੩੬.੩, ੬੧.੩,
ਗੁਰਸਬਦੁ) ੧੪੬.੪, ੨੬੮.੨, ੨੮੩.੩, ੩੪੦.੨, ੪੪੦.੪, ੪੪੯.੨, ੪੯੯.੨, ੫੩੩.੪, ੫੪੦.੪, ੫੬੫.੪, ੫੬੬.੫, ੫੭੦.੪, ੫੮੫.੪, ੬੧੧.੪/੫੦੮.੨, ੫੩੦.੪, ੫੮੮.੪,

ਗੁਰ ਸਾਗਰ—(ਸੰ. गुरु+सागर:) ਸਾਗਰ ਸਮਾਨ ਗੁਰੂ। ੫੨੫.੪

ਗੁਰਸਿਖ—(ਸੰ. गुरु+शिष्य:) 1. ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ, ਭਾਵ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ। ੨੧.੪, ੩੬.੪, ੩੭.੨, ੩੮.੨, ੫੭.੧, ੬੬.੪, ੭੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੮.੧, ੮੪.੪³ ੮੫.੩, ੮੮.੧, ੯੧.੧, ੯੪.੧, ੧੦੦.੪, ੧੦੧.੪, ੧੦੯.੪, ੧੧੯.੪, ੧੨੦.੪, ੧੨੧.੪, ੧੩੫.੪, ੧੪੪.੩, ੧੪੯.੧, ੨², ੩², ੪, ੧੫੧.੨, ੧੬੭.੪, ੧੮੭.੪, ੧੮੮.੪, ੧੯੨.੧, ੧੯੩.੧², ੧੯੪.੧, ੧੯੫.੧², ੪, ੧੯੭.੪, ੨੬੦.੧, ੨੬੩.੧, ੨੮੪.੧, ੩੦੮.੪, ੩੦੯.੧, ੩੧੬.੩, ੩੧੭.੪, ੩੧੮.੪, ੩੨੩.੪, ੩੨੪.੪, ੩੪੧.੧, ੪, ੩੪੩.੩, ੩੫੧.੪, ੩੬੦.੪, ੩੬੧.੪, ੩੬੨.੪, ੩੭੧.੪, ੩੯੩.੪, ੩੯੫.੪, ੪੪੧.੪, ੪੪੨.੪, ੪੪੮.੧, ੪੪੯.੧, ੪੬੩.੪, ੪੬੪.੪², ੪੬੭.੪, ੪੭੭.੪, ੪੯੭.੪, ੫੧੪.੪, ੫੧੮.੪, ੫੫੧.੧, ੫੫੯.੪, ੫੬੨.੪, ੫੬੩.੪, ੫੬੮.੪, ੬੧੩.੩, ੬੭੩.੧

2. ਗੁਰਸਿੱਖਿਆ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼। ੧੪੪.੩, ੧੪੯.੧², ੨², ੩, ੪

ਗੁਰਸਿਖਨ—1. ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤਾਈਂ ਦੇਖੋ 'ਗੁਰਸਿੱਖ'। ੩੫.੨, ੩, ੪, ੪੫੫.੪

2. ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ। ੩੭੩.੪, ੩੭੮.੪, ੩੮੪.੪, ੩੮੫.੪, ੪੮੨.੪, ੪੮੩.੪, ੫੪੩.੪

3. ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ। ੩੯੦.੪

ਗੁਰਗਯਾਨ)— (ਸੰ. गुरु+ज्ञानम्) ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼। ੫੮੬.੩,
ਗੁਰਗਿਆਨ) ੫੯੯.੪, ੬੦੬.੪, ੬੨੮.੨/੫.੬, ੪੫.੨, ੫੭.੪, ੫੯.੨,
ਗੁਰਗਿਆਨੁ) ੬੦.੧, ੬੧.੩, ੬੨.੧, ੬੪.੩, ੧੫੯.੩, ੨੭੨.੧, ੩੧੩.੪,
ਗੁਰਗਿਆਨੇ) ੩੨੭.੨, ੩੫੯.੪, ੩੬੬.੪, ੩੬੭.੪, ੩੯੯.੪, ੪੧੫.੪, ੫੩੭.੪, ੫੪੨.੩/੨੦੮.੨/੨੯.੨

ਗੁਰ ਗੁਰੂ—ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ, ਦੇਖੋ 'ਗੁਰ'(1) ੫.੬

੩੧੬.੪, ੩੩੩.੧, ੩੪੦.੩, ੪੮੮.੧, ੪੯੦.੪, ੪੯੩.੧, ੪੯੯.੪, ੬੧੩.੩, ੬੩੦.੪

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੀਜ ਰੂਪ ਆਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਹ ਸੂਤਰ ਰਪ ਵਾਕ ਜੋ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਵੇਲੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੭.੩, ੫੪੧.੩, ੬੧੩.੧

ਗੁਰਮਾਰਗ—(ਸੰ. गुरू+मार्ग:) ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਸਿਆ ਮਾਰਗ ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰਸਤਾ । ੪੩੪.੪

ਗੁਰਮੁਖ)— (ਸੰ. गुरू+मुखम्) ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹੇ, ਭਾਵ ਜੋ
ਗੁਰਮੁਖਿ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰੇ । ੪੫.੪, ੫੦.੪, ੫੪.੨, ੬੦.੪, ੭੯.੪, ੮੯.੪, ੧੧੯.੪, ੧੮੫.੪, ੧੯੩.੪, ੨੪੩.੪, ੩੨੨.੧, ੪੧੨.੪, ੪੫੮.੪, ੪੭੧.੪, ੪੭੮.੪, ੪੯੦.੪, ੬੦੫.੪/੪.੭, ੫.੧, ੨², ੩, ੪², ੫², ੮², ੬.੭, ੭.੫, ੧੦.੧, ੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨.੨, ੩੩.੪, ੩੭.੪, ੩੮.੪, ੩੯.੪, ੪੦.੪, ੪੧.੪, ੪੨.੧, ੩, ੪੩.੩, ੪੪.੪, ੪੮.੪, ੫੦.੧, ੨, ੩, ੫੧.੧, ੨, ੪, ੫੨.੧, ੫੩.੧, ੫੪.੩³, ੫੭.੧, ੫੮.੧, ੪, ੬੩.੩, ੬੪.੧, ੬੭.੧, ੭੫.੪,੮੪.੨, ੮੯.੧, ੯੦.੧, ੯੧.੧, ੧੧੭.੪, ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੪², ੧੩੭.੧, ੧੪੭.੪, ੧੪੮.੧, ੨, ੧੫੧.੧, ੧੫੨.੧², ੨, ੩, ੪², ੧੫੪.੪, ੧੬੧.੪, ੧੬੫.੪, ੧੬੯.੧, ੧੭੮.੨, ੧੮੧.੧, ੧੮੨.੧, ੧੯੦.੧, ੧੯੮.੪, ੧੯੯.੩, ੪, ੨੪੫.੪, ੨੫੦.੪, ੨੫੧.੧, ੨੫੩.੪, ੨੫੪.੧, ੨੫੭.੧, ੨੫੯.੧, ੨੬੧.੧, ੨੬੪.੪, ੨੬੭.੪, ੨੭੨.੪, ੨੭੫.੪, ੨੭੮.੪, ੨੮੦.੧, ੨੮੨.੧², ੨, ੨੮੫.੧, ੨੮੭.੪, ੩੨੭.੪, ੩੪੩.੨, ੪², ੪੧੦.੪, ੪੧੧.੪, ੪੧੪.੪, ੪੮੮.੩, ੪, ੪੮੯.੪, ੪੯੩.੪

ਗੁਰਮੂਰਤਿ – (ਸੰ. गुरू+मूर्ति:) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ । ੨੨.੧, ੩੯੫.੪

ਗੁਰੁ—ਸਤਿਗੁਰੂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਰ' (3) । ੩੧.੪, ੫੮.੩, ੨੬੭.੨

ਗੁਰੁਗਿਆਨ—ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਰਗਯਾਨ' । ੫.੬, ੫੮.੩

ਗੁਰੁਚਰਨਿ—ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਰਚਰਨ'(1) । ੧੨੦.੪

ਗੁਰੂ—ਸਤਿਗੁਰੂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗੁਰ'(3) । ੬੨੧.੩

ਗੁਰੂਮੁਖ—(ਸੰ. गुरू+मुखम्) ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੁਖ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂੰਹ । ੪੨੨.੪

ਗੁੜ੍ਹ—(ਸੰ. गुड:) ਗੰਨੇ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੇਲੀਆਂ । ੧੨੩.੨

ਗੂੰਗ—(ਫਾ. गूंग) ਗੂੰਗੇ ਦਾ, ਬੇ-ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ । ੪੭੦.੪

ਗੂੰਗੇ—ਗੂੰਗੇ ਨੂੰ, 'ਦੇਖੋ 'ਗੂੰਗੇ' । ੩੧੪.੨

ਗੂਲਰ—(ਸੰ. ऊडुम्बर:) ਬੋਹੜ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਦਰਖਤ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਜੀਰ ਵਰਗੇ ਫਲ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੀੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੫੨੭.੩

ਗੂੜ੍ਹ—(ਸੰ. गूढ) 1. ਰਹੱਸਮਈ, ਜਟਿਲ, ਕਠਿਨਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ । ੫੬.੨

2. ਗਹਿਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ, ਗੰਭੀਰ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ । ੬੨੧.੩

ਗੇਹ)— (ਸੰ. गृहम्) 1. ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ । ੯੦.੧
ਗੇਹੁ) ੨੭੨.੩/—

2. ਘਰ । ੪੨੯.੩, ੬੧੬.੨/੬੨੫.੩

ਗੋਹੂ—(ਪ੍ਰਾ. ਗੇਹੁੰਓ <ਸੰ. ਗੋਧੂਮ:) ਗੇਹੂੰ, ਕਣਕ, ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਨਾਜ । ੧੨੩.੩

ਗੋ—(ਸੰ. ਗੋ) ਗਊ, ਗਾਂ, ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪਸ਼ੂ । ੫੭੨.੩

ਗੋਈਐ—(ਸੰ. ਗੋ) ਗਾਇਆਂ, ਗਾਇਨ ਕੀਤਿਆਂ । ੪੯੯.੨

ਗੋਸਟਿ—(ਸੰ. ਗੋਸ਼੍ਠਿ:) ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ । ੧੩੫.੪, ੨੫੪.੩

ਗੋਹਨ—ਸੰਗਤ, ਸਾਥ । ੪੦੦.੪

ਗੋਤ—(ਸੰ. ਗੋਤ੍ਰਮ੍) ਜਾਤ, ਕੁਲ, ਵੰਸ਼ । ੧੭੨.੪, ੨੮੦.੪, ੪੯੪.੩

ਗੋਤਚਾਰ)—(ਸੰ. ਗੋਤ੍ਰਮ੍ + ਉਚ੍ਚਾਰ:) ਜਾਤੀ, ਵੰਸ਼, ਖਾਨਦਾਨ, ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ
ਗੋਤਾਚਾਰ) ਉਲੇਖ । ੪੪੩.੨/੯੩.੩/੧੬੪.੩
ਗੋਤ੍ਰਾਚਾਰ)

ਗੋਦ—(ਸੰ. ਕ੍ਰੋਡਮ੍) ਗੋਦੀ, ਕੁੱਛੜ, ਆਂਚਲ । ੩੯੨ ੧, ੨

ਗਦਾਵਰੀ—(ਸੰ. ਗੋਦਾਵਰੀ) ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਦੀ ਜੋ ਬੰਬਈ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਸਿਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ! ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡਿਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸੱਤ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਗੋਦਾਵਰੀ, ਕੌਸ਼ਿਕਾ, ਗੌਤਮੀ, ਵ੍ਰਿਧ ਗੌਤਮੀ, ਭਾਰਦਵਾਜ, ਅਤ੍ਰੇਯ ਅਤੇ ਤੁਰਯਾ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਵੈਵ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੀ ਜ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਲਗ ਪਈ। ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਉਪ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੌਤਮ ਰਿੱਖੀ ਨੇ ਮੁਰਦਾ ਗਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਜਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੰਗਾ ਦੀ ਧਾਰਾ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਬਣੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਗੌਤਮੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੪੧੬.੧

ਗੋਦਿ—ਗੋਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਗੋਦ' । ੪੦੬.੧

ਗੋਧਨ—(ਸ. ਗੋਧਨਮ੍) ਗਊਆ ਦਾ ਵੱਗ, ਗਊਆਂ ਦਾ ਝੁੰਡ । ੧੬੭.੨

ਗੋਪ)—(ਸੰ. ਗੋਪ:) 1. ਗਾਈਆਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗਵਾਲਾ, ਚਰਵਾਹਾ ।
ਗੋਪਿ) ੧੬੭.੨/—

2. ਛਿਪਾਉਣਾ, ਲੁਕਾਉਣਾ। —/੩੦੭.੪

3. ਗੁਪਤ, ਅਪ੍ਰਗਟ । —/੫੧੬.੨

ਗੋਪੀਨਾਥ—(ਸੰ. ਗੋਪੀਨਾਥ) ਗੋਪੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਮੀ ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ । ੪੮੫.੩

ਗੋਬੰਸ—(ਸੰ. ਗੋ + ਵੰਸ਼:) 1. ਗਊਆਂ ਦੀ ਨਸਲ, ਗਊਆਂ ਦੀ ਜਾਤ । ੩੯.੧, ੧੦੮.੨, ੨੨੭.੩

2. ਗਊਆਂ । ੧੨੯.੧

ਗੋਬਧ—(ਸੰ. ਗੋ + ਵਧ:) ਗਊ ਹੱਤਿਆ, ਗਊ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ । ੫੨੧.੨

ਗੋਬਰ—(ਪ੍ਰਾ. ਗੋਵਰ, ਸੰ. ਗੋਮਯ:) ਗੋਹਾ, ਗਊ ਦਾ ਮਲ । ੨੦੧.੨

ਗੋਬਿੰਦ—(ਸੰ. ਗੋਵਿੰਦ:) 1. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਾਲਕ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ੭.੨,੪, ੫੪.੨, ੪², ੫੬.੪²

2. ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਰਗੋਬਿੰਦ' । ੭.੬

ਗੋਮਤੀ—(ਸੰ. ਗੋਮਤੀ) ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਇਕ ਨਦੀ ਜੋ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਗੋਮਤੀ ਝੀਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗਾਜ਼ੀਪੁਰ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਅਯੁੱਧਿਆ ਇਸੇ ਦੇ ਤੱਟ ਤੇ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਮਤ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ੪੧੬.੨

ਗੋਮੂਤ੍ਰ—(ਸੰ. गोमूत्रम्) ਗਊ ਦਾ ਮੂਤਰ, ਗਾਂ ਦਾ ਪਿਸ਼ਾਬ । ੨੦੧.੨
ਗੋਰਸ—(ਸੰ. गोरस:) ਗਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ । ੧੦੮.੨, ੧੨੩.੧, ੧੨੯.੧[2], ੨੨੭.੩, ੩੯੧.੨
ਗੌਨ—(ਸੰ. गमनम्) ਚਲਣਾ, ਵਗਣਾ (ਹਵਾ ਦਾ) । ੩੬੦.੨
ਗ੍ਰਸਹਿ—(ਸੰ. ग्रस्) ਗ੍ਰਸਣ ਨਾਲ, ਡੰਗਣ ਨਾਲ । ੫੭੨.੧
ਗ੍ਰਸਤ—(ਸੰ. ग्रसनम्) ਪਕੜਨਾ, ਫੜਨਾ । ੩੬੫.੩, ੫੮੨.੩
ਗ੍ਰਸਿ—(ਸੰ. ग्रस्) ਗ੍ਰਹਿਣ ਲਗਣਾ । ੨੯੬.੧
ਗ੍ਰਸੇ—1. ਗ੍ਰਸ ਲਵੇ, ਡੰਗ ਲਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਸਹਿ' । ੧੬੭.੪
2. ਗ੍ਰਸੇ ਹੋਏ, ਪਕੜੇ ਹੋਏ, ਫੜੇ ਹੋਏ । ੪੩੫.੩, ੫੦੪.੩
3. ਗ੍ਰਸਣ ਨਾਲ, ਡੰਗਣ ਨਾਲ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਸਹਿ' । ੫੫੭.੩
ਗ੍ਰਸੰ—ਪਕੜਦੀ, ਫੜਦੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਸਤ' । ੩੧੭.੨
ਗ੍ਰਹ—(ਸੰ. गृहम्) 1. ਘਰ, ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ । ੯੦.੩
2. (ਸੰ. ग्रह:) ਨੌ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ । ੬੨੭.੨
ਗ੍ਰਭਧਾਰ—(ਸੰ. गर्भ:+धारण) ਗਰਭ ਧਾਰਕੇ । ੬੩੭.੩
ਗ੍ਰਾਸ—1. (ਸੰ. ग्रास:) ਭੋਜਨ, ਆਹਾਰ । ੪੭੧.੧
2. (ਸੰ. ग्रस्) ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾ । ੫੧੬.੨
ਗ੍ਰਾਸੇ—1. ਡੰਗ ਮਾਰੇ, ਡੰਗੇ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਸੇ' । ੫੪੫.੧
2. ਗ੍ਰਸਦਾ ਹੈ, ਡੰਗ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਸੇ' । ੫੬੧.੪
ਗ੍ਰਾਹ—(ਸੰ. ग्राह) ਮਗਰਮੱਛ, ਘੜਿਆਲ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ । ੪੩੫.੩
ਗ੍ਰਿਸਤ—(ਸੰ. गृहस्थ:) ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ, ਕਬੀਲਦਾਰੀ, ਪਤੀ/ਪਤਨੀ ਬਚਿਆਂ ਆਦਿ ਸਹਿਤ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ । ੪੮੦.੪
ਗ੍ਰਿਹ—1. ਘਰ, ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਹ' (1) । ੩੦.੧, ੧੧੯.੨, ੧੨੦.੩, ੧੮੪.੨, ੩੨੨.੪, ੪੧੫.੨, ੫੪੯.੩[2], ੫੯੩.੨, ੫੯੫.੨, ੬੪੩.੨, ੬੬੫.੧
2. ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ । ੧੨੧.੪[2], ੧੮੨.੪, ੧੯੭.੧, ੪੫੭.੨, ੫੪੮.੪
3. ਕੁਟੰਬ, ਪਰਿਵਾਰ । ੨੨੮.੨, ੫੬੩.੧, ੫੮੩.੧
4. ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਚਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਹ' (2) । ੪੪੮.੨
ਗ੍ਰਿਹਸਤ—1. ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਿਹ' । ੪੮੧.੩, ੪੮੩.੪
2. ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੫੪੮.੪
ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ—(ਸੰ. गृहिन्) ਕਬੀਲਦਾਰ, ਘਰਬਾਰੀ, ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੩੦.੧
ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ—ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਧਰਮ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਫਰਜ਼ । ੩੭੫.੪, ੩੭੬.੪
ਗ੍ਰਿਹਨ—ਘਰਾਂ, ਘਰ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਿਹ' (1) । ੪੭੭.੨
ਗ੍ਰਿਹਿ—1. ਘਰ, ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰਹ' (1) । ੩੪੯.੪, ੩੫੦.੧, ੩੬੩.੩, ੩੯੨.੩, ੪੧੦.੨, ੫੩੧.੨, ੬੭੪.੧
2. ਕੁਟੰਬ, ਪਰਿਵਾਰ । ੩੭੧.੧, ੪੪੯.੪
ਗ੍ਰਿਹੇਸੁਰ)— (ਸੰ. गृहम्+ईश्वर:) ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕ । ੪੮੧.੧/੧੧੯.੨
ਗ੍ਰਿਹੇਸੁਰਿ)
ਗ੍ਰੀਖਮ—(ਸੰ. ग्रीष्म:) ਗਰਮੀ ਦਾ ਮੌਸਮ, ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ । ੩੧੧.੩, ੫੭੨.੨

ਗ੍ਰੀਖਮਾਦਿ—ਗ੍ਰੀਖਮ ਆਦਿਕ, ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਦਿ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰੀਖਮ' । ੧੫੬.੩
ਗ੍ਰਿਖਿਮ—ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਦੇਖੋ 'ਗ੍ਰੀਖਮ' । ੪੭੧.੩

ਘ

ਘਟ—(ਸੰ. घटः) 1. ਘੜਾ, ਮਟਕਾ, ਕਲਸ, ਪਾਣੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਬਰਤਨ । ੧.੨², ੩², ੧੧੦.੨²
2. ਸਰੀਰ, ਦੇਹ । ੧.੪², ੬੩.੧, ੬੪.੨, ੨੩੩ ੧², ੨੬੮.੨², ੨੭੫.੧², ੩੪੨.੨², ੩੬੩.੪, ੫੮੬.੪², ੬੦੯.੪²
3. ਹਿਰਦਾ, ਅੰਤਹਕਰਣ । ੪੧੦.੪
4. (ਸੰ. घटा) ਇਕੱਠ ਸਮੂਹ । ੬੧੭.੨
ਘਟਕਾ—(ਸੰ. घटिका) ਛੋਟਾ ਘੜਾ । ੪੧੧.੨
ਘਟਤ—(ਸੰ. घट्टइ) ਘੱਟ ਹੋਣਾ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣਾ । ੪੨੪.੪
ਘਟੰਤਰ—(ਘਟ+ਅੰਤਰ) ਗਲੇ ਵਿਚ, ਸੰਘ ਵਿਚ । ੬੧੬.੨
ਘਟਾ—(ਸੰ. घटा) ਬੱਦਲ, ਮੇਘ । ੫੯.੨, ੭੪.੧, ੭੬.੪, ੧੨੮.੧, ੩੨੫.੧, ੪੨੪.੩, ੪੪੬.੧, ੫੬੭.੧, ੫੯੯.੩, ੬੬੮.੨
ਘਟਾਇ—ਘਟਾਕੇ, ਘੱਟ ਕਰਕੇ । ੪੬੧.੧
ਘਟਾਵਈ—ਘਟਾਉਂਦਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ । ੨੫੮.੨, ੩੫੭.੨, ੪੭੯.੨
ਘਟਿ—1. ਘੜਾ, ਕਲਸ, ਦੇਖੋ ਘੱਟ (1) । ੬੩.੧
2. ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਦੇਖੋ ਘੱਟ(2) । ੯੮.੨², ੧੩੩.੪², ੪੬੨.੨², ੫੩੫.੪², ੫੪੭.੩², ੫੭੯.੪
3. ਘੱਟਣਾ, ਖੀਣ ਹੋਣਾ । ੨੮੦.੨
ਘਟਿਕਾ—(ਸੰ. घटिका) 1. ਇਕ ਘੜੀ, 24 ਮਿੰਟ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੭੬.੩, ੨੩੩.੨, ੬੫੪.੨
2, ਛੋਟਾ ਘੜਾ, ਪਾਣੀ ਰਖਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਬਰਤਨ । ੧੧੦.੨², ੩, ੨੩੩.੧, ੨੯੮.੩
ਘਟੈ—1. ਘੱਟਦੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ/ਘੱਟਦਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ । ੪੨੪.੧², ੨, ੩, ੪੮੬.੨²
2. ਮੁੱਕੇ, ਖ਼ਤਮ ਹੋਵੇ, ਸਮਾਪਤ ਹੋਵੇ । ੬੫੩.੧, ੨
ਘਨ—(ਸੰ. घन) 1. ਬਦਲ, ਮੇਘ । ੧੮੭.੧, ੨੯੨.੨, ੩੨੫.੨, ੪੬੩.੩, ੪੬੬.੨, ੬੬੮.੨
2. ਹਥੌੜਾ, ਵਦਾਨ । ੩੨੬.੩
ਘਨਹਰ—ਬਦਲ, ਮੇਘ । ੫੯੯.੩, ੬੬੨.੨
ਘਨਘੋਰ—(ਸੰ. घन+घोर) ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਗਰਜ, ਮੇਘ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ । ੪੨੪.੩, ੪੪੨.੧

ਘਨੇ—(ਸੰ. ਘਨ) ਅਨੇਕ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ (ਸੰਖਿਆ ਵਾਚਕ) । ੫੮੩.੧

ਘਨੋ—(ਸੰ. ਘਨ) ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ । ੫੮੪.੧

ਘਮੰਡ—1. ਉਮਡਣਾ, ਉਮਲਣਾ (ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ) । ੫੯.੨, ੭੪.੧, ੭੬.੪, ੫੬੭.੧

2. ਇਕੱਠ (ਬਦਲਾਂ ਦਾ) । ੧੨੮.੧, ੩੨੫.੧, ੪੪੬.੧

ਘਰ—(ਪ੍ਰਾ. ਘਰ, ਸੰ. ਗृहम्) 1. ਟਿਕਾਣਾ, ਸਥਾਨ ਭਾਵ ਅਵਸਥਾ । ੩੦.੧, ੪੯੯.੪

2. ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ, ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਮਕਾਨ । ੬੯.੨, ੩, ੧੬੭.੧, ੩੫੭.੩, ੪੬੦.੨², ੫੬੨.੧, ੫੮੨.੧

3. (ਸੰ. ਘਡ਼ਣ<ਘਟਨਮ੍) ਘੜਕੇ, ਬਣਾਕੇ । ੪੬੨.੩²

ਘਰਨਿ—ਘੜਣ ਵਾਲਾ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ । ੪੬੨.੩

ਘਰਿ—1. ਟਿਕਾਣਾ, ਸਥਾਨ, ਵੇਖੋ ਘਰ (1) । ੨੮.੧, ੨੧੭.੩, ੩੩੭.੩, ੫੮੨.੪

2. ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ ਘਰ(2) । ੪੪੭.੩, ੪੯੫.੧, ੫੨੪.੧, ੫੮੭.੨²

3. ਪਰਿਵਾਰ, ਟੱਬਰ । ੪੮੩.੧

ਘਰੀ—(ਪ੍ਰਾ. ਘੜੀ<ਸੰ. ਘਟੀ) 1. 60 ਪਲ ਜਾਂ 24 ਮਿੰਟ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਭਾਵ ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਮਾਂ । ੭੦.੧, ੨, ੩, ੩੧੦.੨, ੩, ੪², ੬੫੨.੧

ਘਰੀਆਰ—(ਪ੍ਰਾ. ਘੰਟ, ਸੰ. ਘਣਟਾ) ਲੋਹੇ, ਪਿੱਤਲ ਜਾਂ ਕਾਂਸੀ ਆਦਿ ਧਾਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਤਵੇ ਵਰਗਾ ਟੱਲ ਜੋ ਸਮਾਂ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੬੫੭.੧

ਘਰੀਘਰੀ—ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਬਾਰ ਬਾਰ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ । ੬੫੭.੧

ਘਰੁ—ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ, ਦੇਖੋ ਘਰ (2) । ੨੨੧.੧

ਘਾਉ—(ਪ੍ਰਾ. ਘਾਓ<ਸੰ. ਘਾਤ:) ਜ਼ਖ਼ਮ, ਫੱਟ । ੪੧੯.੧

ਘਾਇਲ—ਜ਼ਖ਼ਮੀ, ਫਟੜ, ਜਿਸਦੇ ਸੱਟ ਲਗੀ ਹੋਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਘਾਉ' । ੧੭੩.੨, ੪੧੯.੧

ਘਾਸ—(ਸੰ. ਘਾਸ:) ਘਾਹ, ਤ੍ਰਿਣ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਆਹਾਰ । ੫੯੯.੧

ਘਾਟ—1. (ਸੰ. ਘਟ੍) ਘੜਣ, ਬਣਾਉਣ । ੧੬੬.੨

2. (ਸੰ. ਘਟ੍ਟ:) ਨਦੀ ਜਾਂ ਤਲਾ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਧੋਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਂ ਨਦੀ ਝੀਲ ਆਦਿ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਤਕ ਜਾਣ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ । ੪੮੬.੨

ਘਾਟਿ—ਘਟੀਆ ਭਾਵ ਨੀਵਾਂ । ੩੩੧.੩

ਘਾਤ—(ਸੰ. ਘਾਤ:) 1. ਹੱਤਿਆ, ਕੱਤਲ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਭਾਵ । ੧੫੪.੧, ੪੩੬.੨, ੪੬੦.੩, ੫੨੧.੨, ੫੨੨.੨, ੬੪੧.੨

2. ਵਿਨਾਸ਼, ਸਮਾਪਤ । ੧੭੪.੪

3. ਘਾਉ, ਜ਼ਖ਼ਮ । ੫੭੨.੧

4. ਮੌਕਾ, ਵੇਲਾ, ਅਉਸਰ । ੬੬੧.੪

ਘਾਮ—(ਸੰ. ਘਰ੍ਮ, ਪ੍ਰਾ. ਘम्म) ਧੁੱਪ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਮੀ । ੪੦੨.੨, ੪੭੧.੧

ਘੁਨੁ—(ਸੰ. ਘੁਣ:) ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਖਰਾਬ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਕੀੜਾ । ੧੨੧.੨

ਘੂਘਟਿ—(ਸੰ. √ ਗੁਣ੍ਠ) ਘੁੰਡ, ਝੁੰਡ, ਪਰਦਾ । ੪੧.੧

ਘੂਮਤ—(ਪ੍ਰਾ. ਘੁम्मण < ਸੰ. ਘੂਰ੍ਣਨਮ੍) ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ੧੭੩.੨

ਘੂਰਮ—(ਸੰ. ਘੂਰ੍ਣਨਮ੍) ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤਕਦਾ ਹੋਇਆ । ੧੭੩.੨

ਘੇਰੀ—ਘੇਰ ਲਈ, ਰੋਕ ਲਈ । ੨੧੯.੧

ਘੋਸਲਾ—ਆਲ੍ਹਣਾ, ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਘਾਹ ਫੂਸ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਘਰ । ੧੮੪.੧

ਘੋਘਾ—ਇਕ ਜਲਜੀਵ ਜਿਸ ਦੀ ਹੱਡੀ ਛੋਟੇ ਸੰਖ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੪੯੬.੪
ਘੋਰ—(ਸੰ. घोर) 1. ਸੰਘਣੇ, ਗਾੜ੍ਹੇ । ੫੬੭.੧
2. (ਸੰ. घुर्) ਗਰਜ, ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ । ੬੧੭.੨
ਘੋਰੇ—(ਪ੍ਰਾ. घोडो, ਸੰ. घोटकः) ਘੋੜਾ, ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਪਸ਼ੂ । ੪੦੪.੨
ਘ੍ਰਿਤ)— (ਸੰ. घृतम्) ਘਿਉ, ਥੰਦਾ, ਪਿੰਘਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮੱਖਣ । ੯੪.੨, ੧੨੨.੨,
ਘ੍ਰਿਤਿ) ੧੨੪.੧, ੧੫੮.੩, ੧੬੧.੨, ੨੭੬.੨, ੩੯੧.੨, ੫੬੧.੧, ੫੬੨.੧,
੬੦੯.੨, ੬੬੮.੧/੪੭੬.੨, ੫੩੫.੨, ੫੩੭.੩

ਚ

ਚਉਗਨੇ)— (ਸੰ. चतुरगुण) ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ, ਚੌਗੁਣਾ । ੩੭੦.੨, ੪੪੪.੩, ੬੫੩.੪/
ਚਉਗੁਨੀ) ੩੬੦.੨
ਚਉਚ—(ਸੰ. चञ्चु) ਮੂੰਹ, ਬੂਥੀ (ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ) । ੨੩੫.੪
ਚਉਪਰ—(ਪ੍ਰਾ. चउप्पर <ਸੰ. चतुष्पदः) ਚੌਪੜ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਜੋ ਕਪੜੇ ਦੇ ਚਾਰ ਪੱਲਿਆ ਤੇ ਬਣੇ ਖਾਨਿਆ ਉਪਰ ਸ਼ਤਰੰਜ ਵਾਂਗ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੫੭.੪
ਚਉਬਟਾ—(ਪ੍ਰਾ. चउवट्ट <ਸੰ. चव्वरम्) ਚੌਰਾਹਾ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਸੜਕਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹੋਣ । ੫੨੩.੧
ਚਈਲੀ)— (ਪ੍ਰਾ. चाह्) ਚਾਉ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ/ਭਰੇ ਹੋਏ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ, ਉਤਸ਼ਾਹ
ਚਈਲੇ) ਭਰਪੂਰ । ੨੧੯.੨/੧੯੪.੧, ੪੨੭.੧/੨੧੨.੪
ਚਈਲੋ)
ਚਹੂਓਰ—ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਰੇਂ ਤਰਫ, ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ । ੩੭੧.੨, ੪੧੧.੧, ੫੬੩.੨, ੬੨੯.੩, ੬੫੭.੩
ਚਕਈ—(ਸੰ. चक्रवाकी) ਚਕਵੀ, ਚਕਵੇ ਪੰਛੀ ਦੀ ਮਦੀਨ, (ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਚਕਵਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਕਵੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਜਾਂਦਾ) । ੨੮.੪, ੧੫੪.੨, ੧੬੦.੧, ੧੮੭.੨, ੨੪੨.੧, ੨੯੨.੧, ੩੧੬.੧, ੩੨੧.੧, ੪੯੨.੧, ੪੯੩.੧, ੫੦੯.੧, ੬੪੪.੪
ਚਕਤ)— (ਸੰ. चकित) 1. ਚਕ੍ਰਿਤ, ਹੈਰਾਨ, ਵਿਸਮਾਦਿਤ । ੫੨.੩, ੩੩੫.੩,
ਚਕਤਿ) ੫੫੦.੩/—
2. ਪਰਕੰਪਿਤ, ਭੈਭੀਤ । ੨੦੨.੪/੪੦੨.੪
ਚਕਵਾ—(ਸੰ. चक्रवाकः) ਇਕ ਪੰਛੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਚਕਵੀ ਤੋਂ ਵਿਛੱੜ ਜਾਂਦਾ । ੨੪੨.੧
ਚਕਿਤ—ਚਕ੍ਰਿਤ, ਹੈਰਾਨ, ਦੇਖੋ ਚਕਤ (1) । ੬੬.੩
ਚਕੋਰ—(ਸੰ. चकोर) ਤਿੱਤਰ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ । ਇਸ ਦੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਉਤੇ ਸਫੈਦ ਚਿਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੁੰਝ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨਾਲ ਅਤਿਅੰਤ ਸਨੇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੮.੪, ੯੭.੨, ੧੮੭.੧, ੨੯੨.੨, ੩੧੬.੧,

੩੨੧.੧, ੩੬੭.੧, ੪੨੩.੧, ੪੩੩.੨, ੪੬੬.੩, ੪੯੨.੧, ੫੬੦.੩, ੫੯੯.੩, ੬੪੪.੪, ੬੭੦.੧

ਚਕ੍ਰਖਟ—(ਸੰ. षट्चक्रम्) ਯੋਗ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਸਰੀਰ ਦੇ ਛੇ ਰਹੱਸਮਈ ਚੱਕਰ (ਮੂਲਾਧਾਰ, ਸਵਾਧਿਸ਼ਠਾਨ, ਮਣਿਪੁਰ, ਅਨਾਹਤ, ਵਿਸ਼ੁਧ, ਆਗਿਆ) ਜਿਥੇ ਉਹ ਯੋਗ ਕ੍ਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੪੭.੧

ਚਕ੍ਰਤ—ਵਿਸਮਾਦਿਤ, ਦੇਖੋ 'ਚਕਤ' (1)। ੩੬੭.੧

ਚਕ੍ਰਪਾਨਿ—(ਸੰ. चक्रपाणि) ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਹੈ। ੪੩੫.੩

ਚਕ੍ਰਵੈ—(ਸੰ. चक्रवर्तिन्) ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸਮਰਾਟ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਜ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸਕੇ। ੨੨੧.੩, ੨੪੭.੧, ੩੫੪.੨, ੪੧੧.੩, ੫੩੨.੩, ੫੮੫.੩

ਚਕ੍ਰਿਤ—ਹੈਰਾਨ, ਵਿਸਮਾਦਿਤ, ਦੇਖੋ ਚਕਿਤ (1)। ੫੫੪.੧

ਚਖਾਈਐ—(ਸੰ. चष्) ਚਖਾਉ, ਪਿਆਉ। ੬੨੨.੩

ਚਖਾਵਈ)— ਚਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖੁਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਚਖਾਈਐ। ੧੬੧.੨/੨੦.੨
ਚਖਾਵੈ)

ਚਖਿ—(ਸੰ. चक्षुस्) ਨੇਤਰ, ਅੱਖਾਂ। ੪੨੩.੧

ਚਚਰਚਰੀ—ਆਰਸੀ, ਇਕ ਗਹਿਣਾ, (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮਾਂਗ' ਜਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕੀਤੇ ਹਨ।) ੩੪੭.੪

ਚੰਚਲ—(ਸੰ. चञ्चल) 1. ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਚਲਾਇਮਾਨ, ਜੋ ਇਕਾਗਰ ਨਾ ਰਹੇ। ੨੪.੧, ੧੫੫.੩, ੧੫੬.੪, ੧੬੧.੪, ੧੮੪.੪, ੨੩੧.੪, ੨੫੮.੪

2. ਅਸਥਿਰ, ਉਤਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਲਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲਾ (ਕਸੁੰਭੇ ਦੇ ਰੰਗ ਲਈ)। ੧੩੨.੩

3. ਕੰਪਣਸ਼ੀਲ, ਥਰਥਰਾਹਟਸ਼ੀਲ (ਬਿਜਲੀ ਲਈ)। ੩੨੫.੨

ਚੰਚਲਾ—(ਸੰ. चञ्चला) ਬਿਜਲੀ। ੨੩੦.੧

ਚਟਸਾਰ)— ਸਕੂਲ, ਮਦਰੱਸਾ, ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ, ਵਿਦਿਆਲਾ। ੪੧੫.੩/੫੮੩.੨
ਚਟਸਾਲ)

ਚਟਤ—ਚਟਦਾ ਹੈ (ਜੀਭ ਨਾਲ)। ੪੫੨.੩

ਚਟਿਸਾਰ—ਸਕੂਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਚਟਸਾਰ'। ੩੭੮.੩

ਚਟੀਆ—(ਸੰ. चेट:) ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਵਿਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੩੫੬.੩, ੩੫੮.੩, ੩੭੮.੩, ੫੮੩.੨

ਚਢਾਏ—ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ। ੭੦.੩

ਚਤਰ—(ਸੰ. चतुर्) ਚਾਰ (ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ)। ੨੩.੩

ਚਤਰਕੁੰਟ—ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਰੇਂ ਤਰਫ ਭਾਵ ਸਭ ਤਰਫ਼। ੩੭੨.੨

ਚਤਰ ਪਦਾਰਥ—ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ)। ੪੩੫.੨

ਚਤਰ ਬਰਨ—(चतुरवर्ण:) ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਜਾਂ ਜ਼ਾਤਾਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ)। ੧੪੭.੧, ੧੯੭.੩, ੨੨੫.੪

ਚਤੁਰ—(ਸੰ. चतुर) ਸਿਆਣੀ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ। ੩੪੫.੩

ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ—(ਚਤੁਰ+ਕੁੰਟ) ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼, ਚੁਫੇਰੇ ਭਾਵ ਹਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ। ੯੫.੪, ੧੮੪.੪, ੧੮੬.੩, ੨੨੨.੧, ੨੩੩.੩, ੨੫੮.੪, ੩੪੯.੪, ੩੫੧.੩, ੩੯੧.੪, ੪੦੪.੩

ਚਤੁਰਜੁਗ—(ਸੰ. चतुर+युगम्) ਚਾਰ ਜੁਗ (ਸਤਿਜੁਗ, ਤਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਅਤੇ ਕਲਜੁਗ) ੧੫੭.੧

ਚਤੁਰਥਗੁਨ—(ਸੰ. चतुर्थ+गुण:) ਚੌਥੇ ਗੁਣ, ਚੌਥੀ ਅਵਸਥਾ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ੩੧.੧

ਚਤੁਰਥਪਦ—(ਸੰ. चतुर्थ+पद) ਚੌਥੀ ਅਵਸਥਾ, ਤੁਰੀਆਪਦ, ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਜਾਗਰਿਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਸ਼ਪਤਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਅਵਸਥਾ। ੨੮.੩

ਚਤੁਰਦਸ-ਵਿਦਿਆ—(ਚਤੁਰ+ਦਸ+ਵਿਦਿਆ) ਚੌਦਾਂ ਵਿਦਿਆ (ਚਾਰ ਵੇਦ+ਚਾਰ ਉਪਵੇਦ+ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ=14)। ੨੦੭.੩

ਚਤੁਰਦਸੀ—(ਸੰ. चतुर्दशी) ਚੌਦੇਂ ਥਿਤ, ਚੰਦਰ ਪੱਖ ਦਾ ਚੌਦ੍ਹਵਾਂ ਦਿਨ। ੪੮੪.੩

ਚਤੁਰਪਹਰ—(ਸੰ. चतुर+प्रहर:) ਚਾਰ ਪਹਰ, 12 ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਦਿਨ ਜਾਂ ਰਾਤ। ੧੫੭.੧

ਚਤੁਰਪਦਾਰਥ—(ਸੰ. चतुर्+पदार्थ) ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ੧੮੦.੩, ੪੩੦.੩, ੬੧੨.੨

ਚਤੁਰਬਰਨ—(ਸੰ. चतुर+वर्ण:) 1. ਚਾਰ ਰੰਗ। ੩੯.੩, ੬੩.੨, ੯੪.੧, ੧੨੨.੧, ੧੨੪.੩

2, ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ)। ੧੫੭.੪

3. ਚਾਰ ਵਰਣ, ਚਾਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ. ਖਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦਰ)। ੧੪੪.੨, ੧੮੫.੧, ੩੩੩.੩

ਚਤੁਰਮਾਸ)— (ਸੰ. चतुरमासम्) 1. ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ, ਚੌਮਾਸਾ (ਹਾੜ੍ਹ, ਸਉਣ,
ਚਤੁਰਮਾਸਾ) ਭਾਦਰੋਂ, ਅਸੂ)। ੨੩੭.੧/—

2. ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ, ਚੌਮਾਸਾ, ਸਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੌਮਾਸੇ (ਬਰਸਾਤ, ਸਰਦੀ ਤੇ ਗਰਮੀ) —/੧੫੯.੨

ਚਤੁਰਮੁਖ—(ਸੰ. चतुरमुख) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੨੩੦.੧

ਚਤੁਰਾਈ—(ਸੰ. चतुरम्) ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ, ਸਿਆਣਪ। ੬੩੧.੪, ੬੫੦.੧^{2}

ਚੰਦ—(ਪ੍ਰਾ. चंदअ <ਸੰ. चन्द्र:) ਚੰਦਰਮਾ, ਚੰਨ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਮਕਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿ। ੧੩੦.੨, ੫੬੦.੩

ਚੰਦਹਿ—ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਚੰਦ'। ੫੯੯.੩

ਚੰਦਨ—(ਸੰ. चन्दन:) 1. ਚੰਦਨ/ਸੰਦਲ ਦਾ ਦਰਖਤ ਜੋ ਸੁਗੰਧੀ ਅਤੇ ਸੀਤਲਤਾ ਦੇ ਪਖੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੦.੧^{2}, ੭੯.੨, ੮੪.੨, ੮੫.੪, ੯੩.੪, ੧੨੯.੩^{2}, ੧੩੦.੨, ੧੩੩.੩, ੧੩੪.੨, ੧੫੨.੩, ੧੫੮.੨, ੧੭੨.੪. ੧੯੧.੪, ੧੯੮.੧, ੨੨੫.੪, ੨੩੬.੩, ੨੪੦.੪, ੨੭੭.੩, ੩੦੬.੩, ੩੦੭.੨, ੩੦੮.੪, ੩੧੬.੪, ੩੬੧.੩, ੩੭੬.੨, ੪੧੭.੩, ੪੫੯.੧, ੪੬੫.੨, ੪੭੨.੩, ੪੮੯.੧^{2}, ੪੯੩.੪, ੫੦੩.੩, ੫੦੭.੧, ੫੧੬.੧, ੫੧੯.੪, ੬੦੩.੧^{2}, ੬੧੪.੩, ੬੩੮.੩, ੬੩੯.੧, ੬੬੨.੩

2. ਚੰਦਨ ਦੀ ਲਕੜੀ/ਬੂਰਾ। ੧੨੪.੨, ੩੪੭.੧, ੫੩੨.੧

3. ਚੰਦਨ, ਸੰਦਲ। ੪੩੭.੩^{2}, ੪੬੦.੪

ਚੰਦਨਹਿ—ਚੰਦਨ ਦੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਦੇਖੋ 'ਚੰਦਨ'(1) । ੩੨੯.੩

ਚੰਦਨੁ—1. ਚੰਦਨ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਦੇਖੋ 'ਚੰਦਨ'(1) । ੪੫੯.੧
2. ਚੰਦਨ, ਸੰਦਲ, ਦੇਖੋ 'ਚੰਦਨ'(3) । ੫੧੧.੧

ਚੰਦੁ)— ਚੰਨ, ਚੰਦਰਮਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਚੰਦ' । ੪੩੭.੩²/੨੬੯.੪, ੪੨੩.੧/
ਚੰਦੂ) ੯੭.੨, ੧੮੭.੧, ੨੯੬.੧

ਚੰਦ੍ਰਮਾ)
ਚੰਦ੍ਰਮੇ)— ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਚੰਦ' । ੬੭੦.੧/੨੯੬.੨
ਚਦ੍ਰਮੇ)

ਚੰਪਕਬੇਲ—(ਸੰ. चम्पक:) ਚੰਪੇ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਿਸਨੂੰ ਹਲਕੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਫੁੱਲ ਲਗਦੇ ਹਨ । ੫੮੬.੧

ਚਪਲ—(ਸੰ. चपल) ਚੰਚਲ, ਜੋ ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਛੋਹਲਾ, ਨਿਚੱਲਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ੧੬ ੧, ੫੯.੧, ੧੧੭.੨, ੧੫੫.੩, ੧੫੬.੪, ੧੬੧.੪, ੨੩੦.੧, ੨੫੧.੧, ੨੯੫.੨, ੩੧੧.੪, ੪੪੬.੪, ੪੯੬.੧, ੫੨੯.੧

ਚ ਾਇ—(ਸੰ. चर्व्) ਚਬਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚਿੱਥ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੭੩.੨

ਚੰਬੇਲੀ—(ਸੰ. चम्पकवेल्लि) ਚਮੇਲੀ, ਇਕ ਝਾੜੀਨੁਮਾ ਵੇਲ ਜਿਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲ ਲਗਦੇ ਹਨ । ੩੭.੧

ਚਮਕਤਿ)— (ਪ੍ਰਾ. चम्मक <ਸੰ. चमत्कृति:) ਚਮਕਦਾ, ਲਿਸ਼ਕਦਾ । ੩੬੦.੨/੬੬੮.੨

ਚਮਕਾਰ)
ਚਮਤਕਾਰ)— (ਸੰ. चमत्कार:) 1. ਚਮਕਦੇ ਹਨ, ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਹਨ/ਚਮਕਦੀ ਹੈ,
ਚਮਿਤਕਾਰ) ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਹੈ । ੪੦.੩, ੩੨੫.੨/੪੨੧.੧
2. ਲਿਸ਼ਕ, ਚਮਕ । ੫੯.੩, ੧੨੮.੩, ੨੦੭.੪, ੩੧੨.੩, ੪੨੧.੧/—

ਚਰ—1. (ਸੰ. चरण:) ਚਰਨ, ਪੈਰ, ਪਾਦ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੧੦੭.੪, ੩੧੪.੧, ੨, ੩੧੫.੧², ੨
2. (ਸੰ. चर्) ਚਲਕੇ, ਚਲਣ ਦੁਆਰਾ, ਚਲਣ ਰਾਹੀਂ । ੨੭੮.੪
3. (ਸੰ. चर्) ਖਾਣ ਲਈ, ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ । ੪੯੧.੧

ਚਰਤ—1. (ਸੰ. चरित्रम्) ਆਚਰਣ, ਚਾਲਚਲਣ, ਵਿਵਹਾਰ । ੧੬੦.੪
2. (ਸੰ. चर्) ਚਰ ਲੈਣ, ਚੁਗ ਲੈਣ । ੪੧੮.੧

ਚਰਨ—(ਸੰ. चरण:) 1. ਪੈਰ, ਪਾਦ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੧੭.੪, ੯੧.੧, ੧੩੫.੩, ੧੯੮.੩, ੨੦੩.੩, ੨੧੭.੨, ੨੭੯.੪², ੨੮੮.੩², ੨੯੦.੩, ੩੧੪.੧, ੩੬੭.੪, ੪੯੯.੩, ੫੦੮.੩, ੫੩੩.੪, ੬੦੬.੪, ੬੨੮.੪, ੬੭੨.੧, ੪
2. ਪੈਰ (ਅਕਾਲਪੁਰਖ/ਗੁਰੂ ਦੇ) ਭਾਵ ਅਕਾਲਪੁਰਖ/ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ । ੧.੧, ੩, ੮, ੧੪.੨, ੪੭.੧, ੪੮.੧, ੫੭.੨, ੭੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੨.੩, ੮੫.੧, ੮੭.੧², ੮੯.੧, ੧੦੫.੧, ੧੧੧.੧, ੧੮੩.੨, ੧੯੦.੪, ੨੦੭.੪, ੨੧੭.੧, ੨੨੦.੪, ੨੩੩.੪, ੨੪੩.੩, ੨੫੫.੪, ੨੫੯.੨, ੨੬੦.੩, ੨੬੧.੧, ੨੮੧.੧, ੨੮੨.੨, ੨੯੫.੧, ੩੧੯.੨, ੩੨੧.੪, ੩੨੮.੧, ੩੩੯.੧, ੨, ੪੨੯.੪

ਚਰਨ ਕਮਲ—(ਸੰ चरणकमलम्) ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਚਰਨ, ਕਮਲ ਦੇ ਕੋਮਲ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਫੁੱਲ ਵਰਗੇ ਪੈਰ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨ । ੧੮.੩, ੨੩.੨, ੩੩.੧, ੩੬.੪, ੩੮.੩, ੪੩.੪, ੬੬.੪, ੬੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੪.੪, ੭੮.੩, ੮੦.੧, ੮੮.੩, ੯੨.੧, ੯੭.੨, ੧੭੧.੧, ੧੮੦.੧, ੧੯੩.੧, ੨੧੬ ੧², ੨੧੭.੨, ੩, ੪, ੨੧੮.੧, ੨, ੩, ੪,

੨੨੨.੧, ੨੪੯.੧, ੨, ੨੫੮.੪, ੨੬੬.੨, ੨੬੭.੨, ੨੭੧.੧, ੨੭੮.੩, ੨੮੫.੨, ੨੮੭.੩, ੨੯੩.੧, ੩੦੦.੩, ੩੨੨.੩, ੩੩੫.੧, ੩੩੬.੧, ੩੩੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੩੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੩੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੪੮.੩, ੪੨੯.੧, ੪੩੧.੩, ੪੬੩.੪

ਚਰਨਨ—ਚਰਨਾਂ ਦੀ, ਦੇਖੋ ਚਰਨ (i)। ੪੦੧.੧

ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ)— (चरणामृतम्) 1. ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ। ੪.੫, ੩੮.੩,
ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ) ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੬.੩, ੨੪੯.੨, ੨੫੪.੪/੧੨੫.੨, ੨੧੭.੨, ੨੧੮.੨, ੩੨੨.੩, ੩੩੭.੨, ੩੩੮.੨, ੫੫੧.੩

2. ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ। ੨੮੮.੩, ੨੯੦.੩

ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ—(ਸੰ. चरणारविन्दम्) ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਪੈਰ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਣ। ੧੭.੩

ਚਰਨਿ—ਪੈਰ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ, ਦੇਖੋ 'ਚਰਨ' (2)। ੭੨.੧, ੧੧੮.੪

ਚਰਮ—(ਸੰ. चंमन्) ਚੰਮ, ਚਮੜੀ, ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ। ੪੮੮.੩

ਚਰਮ ਦ੍ਰਿਸਟਿ—(ਸੰ. चंमन् + दृष्टिः) ਚੰਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਨਜ਼ਰ। ੧੧.੨, ੧੭੬.੧

ਚਰਾਚਰ—(ਸੰ. चराचर) ਚਰ ਅਤੇ ਅਚਰ, ਸਥਾਵਰ ਅਤੇ ਜੰਗਮ, ਜੜ੍ਹ ਅਤੇ ਚੇਤਨ। ੪੨੨.੧

ਚਰਾਵਤ—(ਸੰ. चर्) ਚਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੪੧੮.੧

ਚਰਿਤ੍ਰ- (ਸੰ. चरित्रम्) ਕੁਦਰਤ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ੪੯.੧, ੨੩੨.੧, ੨੪੪.੧, ੨੭੪.੧, ੨੭੫.੧ ੨੮੨.੪, ੩੪੨.੧

2. ਕੌਤਕਮਈ। ੧੧੭.੧, ੧੭੨.੧, ੨੦੫.੧, ੨੩੨.੪, ੩੦੫.੧, ੩੩੦.੧

3. ਕੌਤਕ, ਲੀਲ੍ਹਾ। ੧੩੨.੩, ੨੧੯.੪, ੨੭੪.੧, ੩੧੧.੩, ੩੨੫.੨, ੩੯੪.੧, ੫੩੪.੨, ੬੦੮.੨

ਚਲ—(ਸੰ. चल) 1. ਚਲਕੇ, ਤੁਰਕੇ (ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ)। ੧੧੧.੧, ੬੨੯.੨

2. ਚਲਕੇ, ਵਗਕੇ (ਪਾਣੀ)। ੩੭੨.੩

ਚਲ ਆਵਤ—ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ੬੨੯.੪

ਚਲਤ—(ਸੰ. चल) 1. ਚਲਦੀਆਂ, ਤੁਰਦੀਆਂ/ਚਲਦਾ, ਜਾਂਦਾ/ਤੁਰਦੀ, ਚਲਦੀ/ਚਲਦੇ। ੨੭੪.੩, ੩੩੪.੨, ੪੧੩.੩, ੪, ੪੩੪.੩, ੫੮੩.੩

2. ਵਗਦੇ ਹਨ, ਵਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੩੭੨.੨

ਚਲਨੀ—ਛਾਨਣੀ, ਛਲਣੀ, ਛੇਕਾਂ ਵਾਲਾ ਪਾਤਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਛਾਣੀਦੀ ਹੈ। ੫੧੨.।

ਚਲਯੋ—(ਸੰ. चल) ਚਲਿਆ ਹਾਂ, ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ। ੫੭੮.੧

ਚਲਯੋ ਜਾਇ—ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੬੧੦.੧

ਚਲਾਚਲ—(ਸੰ. चलाचल) ਚੰਚਲ, ਅਸਥਿਰ। ੨੩੦.੨

ਚਲਾਈਅਤ—ਚਲਾਈਦਾ ਹੈ। ੬੧੦.੧

ਚਲਾਈਐ—ਚਲਾਈਏ। ੬੧੦.੧

ਚਲਿ—(ਸੰ. चल) 1. ਚਲਕੇ। ੮੭.੧², ੩੧੮.੨, ੩੨੪.੪, ੩੩੨.੩, ੩੪੦.੧, ੩੬੬.੧, ੪੦੪.੩, ੪੧੦.੧, ੪੩੩.੪, ੫੦੦.੧

2. ਚਲਦਿਆਂ, ਚਲਦੇ ਹੋਏ। ੬੧੯.੨

ਚਲਿ ਜਾਤ—ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਤੁਰ ਜਾਵੇ । ੪੯੫.੩

ਚਲਿਓ ਜਾਇ)— ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾਂ, ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾਂ । ੪੪੦.੧/੩੬੯.੩
ਚਲਿਓ ਜਾਤ)

ਚਲੀ—ਤੁਰੀ/ਤੁਰੀਆਂ, ਲਗਾਤਾਰ ਤੁਰੀ/ਤੁਰੀਆਂ ਆਉਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੧੬ ੨, ੪੦੪.੨, ੬੧੩.੧

ਚਲੇ—1. ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩੩੪.੨

2. ਚਲਕੇ, ਤੁਰਕੇ । ੪੯੫.੩, ੫੬੫.੧

ਚਲੈ—1. ਚਲਦੇ ਹਨ/ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੭੧.੨, ੩੭੨.੧, ੩੮੨.੩

2. ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ, ਤੁਰ ਜਾਂਦਾਂ । ੫੫੪.੪

3. ਚਲਕੇ, ਤੁਰਕੇ । ੫੮੨.੧

ਚੜਤ--ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ੩੬੦.੨, ੬੬੨.੨

ਚੜਾਇ—ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ, ਵਧਾ ਕੇ । ੪੬੧.੧

ਚੜਾਇਓ—ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ । ੫੨੩.੧

ਚੜਿ—ਚੜ੍ਹ ਕੇ । ੬੧੮ ੧

ਚੜੈ—1. ਲੱਭੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ । ੩੭੧.੩

2. ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੪੦੪.੧

ਚਾਉ)— ਚਾਅ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਖੁਸ਼ੀ, ਰੀਝ । ੯੦.੨, ੧੪੯.੨, ੩੪੩.੪, ੬੨੩.੨,
ਚਾਇ) ੬੫੩.੪/੧੦੬.੩, ੧੧੪.੨, ੧੮੯.੪, ੨੫੪.੪

ਚਾਇਕੇ—ਚਾਉ ਕਰਕੇ । ੧੯੪.੧, ੨੧੨.੪, ੪੨੩.੧, ੪੨੭.੧

ਚਾਹ—(ਪ੍ਰਾ. चाह) 1. ਪ੍ਰੀਤ, ਪਿਆਰ, ਸਨੇਹ । ੧੦੧.੨

2. ਇੱਛਾ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ । ੨੫੪.੪, ੩੯੧.੨

3. ਚਾਅ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਉਮਾਹ । ੫੦੮.੧

ਚਾਹਕ---ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ, ਇੱਛਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ । ੬੭.੨, ੭੬.੩

ਚਾਹਤ—(ਪ੍ਰਾ. चाह) 1. ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲੋਚਦੇ ਹਨ, ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ/ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੫੮.੧, ੧੭੧.੩, ੨੧੭.੨, ੩੬੯.੨, ੪੪੩.੪, ੪੫੪.੩, ੪੬੬.੩, ੪੮੦.੧, ੫੫੨.੩, ੫੬੦.੩

2. ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੧੦੧ ੨

ਚਾਹਿ—(ਪ੍ਰਾ. चाह) 1. ਇੱਛਾ, ਖਾਹਸ਼ । ੨੦੨.੪

2. ਚਾਹੁਣ, ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ । ੩੫੯.੩

3. ਉਮਾਹ, ਉਮੰਗ । ੪੨੩,੧[2]

ਚਾਹਿਤ—(ਪ੍ਰਾ. चाह) ਚਾਹੁੰਦੇ, ਇੱਛਾ ਰਖਦੇ । ੪੧੭.੪

ਚਾਹੀਐ—1. ਚਾਹੀਦਾ ਭਾਵ ਉੱਚਿਤ । ੫੨੩.੧, ੨, ੩

2. ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੫੫੩.੪

ਚਾਹੇ)— 1. ਚਾਹੀਏ, ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ । ੧੮੪.੩/—
ਚਾਹੈ) 2. ਚਾਹਵੇ, ਇੱਛਾ ਕਰੇ । ੪੭੪.੩/੧੭੨.੧, ੩, ੪੭੫.੨, ੪੯੫.੧, ੨, ੫੧੦.੪, ੫੯੧.੧

3. ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ/ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ/ਚਾਹੁੰਦਾਂ ਹਾਂ । ੫੨੦.੩/੫੮.੨, ੧੮੦.੩, ੨੯੦.੩, ੪੬੬.੧, ੨, ੪੭੫.੪, ੪੯੨.੧, ੫੦੮.੧, ੫੨੦.੨, ੪. ੫੩੯.੪, ੫੭੭.੪, ੫੯੯.੩, ੬੨੨.੧, ੨, ੩

ਚਾਕੀ—(ਸੰ. चक्रम्>ਪ੍ਰਾ. चक्किआ) ਚੱਕੀ, ਪੀਸਣ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਟਾ ਪੀਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੩੫.੪, ੩੮੬.੨, ੫੫੮.੧

ਚਾਖ—(ਸੰ. चष्>ਪ੍ਰਾ. चक्खण) ਚੱਖਕੇ, ਸੁਆਦ ਲੈ ਕੇ। ੨੪੩.੪, ੫੬੮.੪

ਚਾਖਈ)— ਚੱਖਦਾ ਹੈ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਚਖ'। ੧੫੫.੧/੬੦੭.੩
ਚਾਖਹੀ)

ਚਾਖਤ—1. ਚੱਖਕੇ, ਚੱਖਣ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਚਖ'। ੧੮੧.੧, ੧੮੨.੧
2. ਚਖਦਿਆਂ, ਸੁਆਦ ਵੇਖਦਿਆਂ। ੫੮੮.੩[2]

ਚਾਖਿਓ—ਚੱਖਿਆਂ, ਸੁਆਦ ਵੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖੋ 'ਚਖ'। ੫੨੫.੪

ਚਾਖੀ—ਚੱਖੀ, ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਚਖ'। ੧੪੪.੪

ਚਾਖੀਐ—1. ਚੱਖੀਏ, ਭਾਵ ਮਾਣੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਚਖ'। ੩੪੮.੧
2. ਚੱਖੀਏ, ਪੀਵੀਏ। ੫੮੫.੨
3. ਚੱਖੀਏ, ਖਾਈਏ। ੫੯੬ ੧

ਚਾਖੇ—ਚੱਖਦਾ ਹੈ। ੩੮.੩, ੩੯੧.੪

ਚਾਖੈ—ਚੱਖਿਆ ਹੈ। ੯੬.੩

ਚਾਟਤ—(ਸੰ. चष्>ਪ੍ਰਾ. चड्ड) ਚੱਟਣ ਕਰਕੇ, ਚੱਟਣ ਦੁਆਰਾ। ੩੮੮.੨

ਚਾਟਿਬੇ—ਚੱਟਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਟਤ'। ੨੩੫ ੪

ਚਾਟੈ—ਚੱਟਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਟਤ'। ੩੮੬.੨

ਚਾਤਿਰ)— (ਸੰ. चातुर) ਚਤੁਰ, ਸਿਆਣਾ, ਬੁਧੀਮਾਨ। ੩੪੫.੩/੨੩.੩, ੨੩੦.੧
ਚਾਤੁਰ)

ਚਾਤ੍ਰਿਕ)— (ਸੰ. चातक:) ਪਪੀਹਾ, ਬਬੀਹਾ, ਸਾਰੰਗ, ਇਕ ਪੰਛੀ ਜੋ ਕੇਵਲ ਸਵਾਂਤਿ
ਚਾਤ੍ਰਿਕਿ) ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੪੨੩.੩, ੪੨੪.੩, ੪੪੦.੩, ੪੪੨.੧, ੫੦੯.੩/੫੨੫.੪

ਚਾਤ੍ਰਕੈ—ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਵਾਂਗ, ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਤ੍ਰਕ'। ੮੩.੪

ਚਾਤ੍ਰਿਕ—ਪਪੀਹਾ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਤ੍ਰਕ'। ੨੮.੪, ੧੮੭.੧, ੨੦੫ ੪, ੨੯੨.੨, ੪੬੩.੩, ੪੬੬.੨, ੫੫੧.੩, ੫੯੯.੩, ੬੨੧.੩

ਚਾਂਪ)— (ਸੰ. चप>ਪ੍ਰਾ. चंपण) 1. ਦਬਾਉਣਾ, ਮਸਲਨਾ, ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਦੇ
ਚਾਪ) ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ। ੩੫੯.੪/—
2. ਦਬਾਉਣਾ, ਘੁੱਟਣਾ, ਮੁੱਠੀ ਚਾਪੀ ਕਰਨਾ। —/੬੭੩.੪

ਚਾਂਪਿ—ਦਬਿਆ ਹੋਇਆ, ਮਸਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੁਚਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਂਪ'। ੫੪੫.੩

ਚਾਬੁਕ—(ਫ਼ਾ. ਚਾਬੁਕ) ਛਾਂਟਾ, ਕੋਰੜਾ, ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਤਾੜਨ ਲਈ ਰੱਸੀ ਸਹਿਤ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪਤਲੀ ਸੋਟੀ। ੬੧੦ ੨

ਚਾਰ—(ਸੰ. चारु) 1. ਉੱਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੧੨੫.੩, ੩੮੦ ੧, ੩੯੫.੧
2. ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣੇ। ੩੪੬.੪, ੪੮੦.੨, ੬੫੮.੧

ਚਾਰਕੁੰਟ—(ਸੰ. चतुर+कूट) ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਭਾਵ ਚੁਫੇਰਾ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ। ੧੯੭.੧

ਚਾਰਿ—1. (ਸੰ. चतुर) ਚਾਰ, ਦੋ ਤੇ ਦੋ ਚਾਰ, ਤਿੰਨ ਤੇ ਪੰਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ। ੨੨੮.੨[2], ੩[2], ੨੨੯.੧, ੨
2. (ਸੰ. चारु) ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣੇ, ਵੇਖੋ 'ਚਰ' (2)। ੩੯੪.੩, ੪੮੧.੨

ਚਾਰੀਚਾਰੁ—ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣਾ, ਦੇਖੋ ਚਾਰ(2)। ੫੮੬.੧, ੬੩੫.੧, ੬੫੨.੨, ੬੫੫.੨

ਚਾਰੋ—ਚਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ, ਭਾਵ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਦੇਖੋ ਚਾਰਿ(1)। ੬੧੯.੧

ਚਾਰੋਕੂੰਟ—ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼, ਚੁਫੇਰੇ, ਸਭ ਪਾਸੇ, ਦੇਖੋ 'ਚਾਰ ਕੂੰਟ'। ੬੧੯.੧

ਚਾਰੋਖੂਟ—(ਸੰ. चतुर+कूट) ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਭਾਵ ਸਭ ਤਰਫ। ੬੧੮.੧

ਚਾਰੋਜਾਮ—(ਸੰ. चतुर+यामः) ਚਾਰੇ ਪਹਿਰ, ਅੱਠ ਘੰਟੇ, ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਰਾਤ। ੬੫੭.੩

ਚਾਰੋਜੁਗ—(ਸੰ. चतुर+युगम्) ਚਾਰ ਜੁਗ (ਸਤਿ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿ)। ੧੯੭.੩

ਚਾਲ—(ਸੰ. चारः) 1. ਤੋਰ, ਚਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੨੩੦.੨, ੩੬੯.੩, ੪੧੩.੩

2. ਮਰਿਯਾਦਾ, ਪਰੰਪਰਾ। ੩੧੬.੨, ੫੩੨.੪

ਚਾਲ ਭਏ—ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ, ਭਾਵ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ, ਹਟ ਜਾਣ ਤੇ। ੩੫੧.੩

ਚਾਲਤ—ਚਲਦਿਆਂ, ਤੁਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ। ੪੩੮.੨[2]

ਚਾਲੀਸ—(ਸੰ. चत्वारिंशत्>ਪ੍ਰਾ. चत्तालीस) ਚਾਲੀ, ਵੀਹ ਦਾ ਦੁਗਣਾ, ਉਨਤਾਲੀ ਅਤੇ ਇਕਤਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਸੰਖਿਆ। ੨੩੦.੨

ਚਾਵਰ—ਚਾਵਲ, ਚੌਲ, ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਅਨਾਜ। ੨੨੯.੩

ਚਾੜਹੁ—ਚੜ੍ਹਾਓ, ਭਾਵ ਤੇਲ ਚੋਵੋ। ੬੨੭.੩

ਚਾੜਿ—ਚਾੜ੍ਹਕੇ, ਚੜ੍ਹਾਕੇ। ੫੨੪.੧

ਚਿਹਨ)— (ਸੰ. चिह्नम) 1. ਚਿਨ੍ਹ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ। ੨੪੫.੧/—
ਚਿਹਨਿ)

2. ਨਿਸ਼ਾਨ, ਚਿਨ੍ਹ। ੩੭੭.੨/੩੭੪.੨

3. ਸ਼ਕਲ, ਰੂਪ। ੫੯੬.੪, ੬੧੧.੩/—

ਚਿੰਤ—(ਸੰ. चिन्ता) ਚਿੰਤਾ, ਫ਼ਿਕਰ, ਸੋਚ, ਪਰਵਾਹ। ੫੭੮.੨

ਚਿਤ—(ਸੰ. चित) 1. ਹਿਰਦਾ, ਅੰਤਹਕਰਣ, ਮਨ। ੮੮.੩, ੧੦੧.੨[2], ੧੧੩.੨, ੧੨੬.੧, ੧੫੫.੩, ੧੫੬.੪, ੧੫੭.੩, ੧੬੧.੪, ੧੭੭.੪, ੧੮੪.੪, ੨੩੧.੪, ੨੫੮.੪, ੨੮੧.੧, ੩੫੩.੩, ੩੫੮.੧, ੩੭੯.੩, ੪੦੮.੧, ੪੦੯.੧, ੪੫੪.੩, ੫੩੬.੧, ੫੬੦.੧, ੫੭੩.੪, ੫੯੦.੪

2. ਹਿਰਦਾ (ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ, ਯਾਦ ਵਾਲਾ)। ੨੨੦.੩

ਚਿਤੰਤਰ—(ਚਿਤ+ਅੰਤਰ) ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ। ੫੨੭.੧

ਚਿੰਤਨ—(ਸੰ. चैतनयम्) ਚੇਤਨਾਯੁਕਤ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਸਿਆਣਾ। ੪੦੫.੩

ਚਿਤਵਤ—(ਸੰ. चितम्) 1. ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ। ੧੨੬.੧, ੪੦੮.੧, ੫੨੦.੨

2. ਦੇਖਦੇ ਹਏ, ਤਕਦੇ ਹੋਏ। ੩੬੭.੧, ੬੪੯.੩

ਚਿਤਵੇ—ਦੇਖੇ, ਤੱਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਚਿਤਵਤ' (2)। ੬੪੦.੧

ਚਿੰਤਾ—ਗ਼ਮ, ਫ਼ਿਕਰ, ਦੇਖੋ 'ਚਿੰਤ'। ੯੦.੨, ੧੮੯.੪, ੨੮੧.੨, ੪੦੮.੧, ੬੨੩.੨, ੬੩੬.੩

ਚਿੰਤਾਮਣਿ—(ਸੰ. चिन्तामणिः) 1. ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਰਤਨ ਜੋ ਮਨਚਿਤਵੇ
ਚਿੰਤਾਮਨ)— ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਥਵਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ
ਚਿੰਤਾਮਨਿ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੬੦੨.੨, ੬੪੦.੧/—/—

2. ਮਨਇੱਛਤ ਫਲ ਦੇਣਹਾਰੀ ਮਣੀ। ੧੯੩.੨/੬੧੨.੨, ੬੪੯.੩/੪੦੮.੧, (ਸਿਮਰਨ ਰੂਪੀ)।

ਚਿਤਿ)— ਹਿਰਦਾ, ਮਨ, ਅੰਤਹਕਰਣ, ਦੇਖੋ ਚਿਤ (1)। ੨੧੮.੧, ੪੩੩.੨, ੫੧੫.੨/
ਚਿਤੁ) ੨੦੨.੪, ੬੫੩.੪

ਚਿਤੇਰਾ—(ਸੰ. चित्रक:) ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ, ਮੁਸੱਵਰ, ਚਿੱਤਰ ਰਚਣਹਾਰਾ। ੨੪੪.੧, ੨੮੨.੪

ਚਿਤੇਰੈ—ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਚਿਤੇਰਾ'। ੨੭੪.੪

ਚਿਤੇਰੋ—ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਚਿਤੇਰਾ'। ੨੨੭.੪, ੨੩੨.੪

ਚਿਤੈ—(ਸੰ. चित्तम्) ਵੇਖਦਿਆਂ, ਤਕਦਿਆਂ। ੨੪੪.੧[2]

ਚਿਤ੍ਰ—(ਸੰ. चित्रम्) ਤਸਵੀਰ, ਮੂਰਤ, ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਲ। ੪੯.੧, ੧੧੭.੧, ੧੭੨.੧, ੨੦੫.੧, ੨੩੨.੧, ੪, ੨੪੪.੧, ੨੭੪.੧, ੪, ੨੭੫.੧, ੨੮੨.੪[2], ੩੦੫.੧, ੩੩੦.੧[2], ੩੪੨.੧

ਚਿਤ੍ਰਹ—ਚਿਤ੍ਰ ਨੂੰ, ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ। ੨੪੪.੧

ਚਿਤ੍ਰਗੁਪਤ (ਸੰ. चित्रगुप्त:) 14 ਯਮਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਤੂ ਨਕੱਸ਼ਤ੍ਰ ਦਾ ਅਧਿਪਤੀ ਅਤੇ ਅਧਿਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਾਇਸਥ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਮ ਦੁਤੀਆ ਦੇ ਦਿਨ ਕਾਇਸਥ ਲੋਕ ਚਿੱਤ੍ਰਗੁਪਤ ਅਤੇ ਕਲਮ ਦਵਾਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਸਕੰਦਪਰਾਣ' ਮੁਤਾਬਿਕ ਚਿਤ੍ਰ ਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਖ ਲਿਆ। ਗਰੁੜ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਤ੍ਰਗੁਪਤ ਦੀ ਪਰੀ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਹੈ। ੪੫੫.੨

ਚਿਤ੍ਰਿ—ਤਸਵੀਰ, ਮੂਰਤ, ਦੇਖੋ ਚਿਤ੍ਰ। ੨੨੭.੪

ਚਿਨਗ)— ਚੰਗਿਆੜੀ, ਚੰਗਾਰੀ, ਮੱਘਦੀ ਅੱਗ ਦੇ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਕਣ। ੧੭੪.੨,
ਚਿਨਗਾਰੀ) ੫੦੬.੩, ੫੬੧.੨/੫੭੩.੨, ੬੬੮.੩

ਚਿਨੈ—(ਸੰ. चयनम्) ਚਿਣਦਾ ਹੈ, ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ੫੯੩.੨

ਚਿਰਕਾਰ)—(ਸੰ. चिरकाल:) 1. ਚਿਰਾਂ ਪਿਛੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਬੜੀ ਦੇਰ
ਚਿਰੰਕਾਲ) ਪਿਛੋਂ। ੬੫੮.੩/੧੭.੧, ੬੬੦.੨

2. ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤਕ—/੧੨੧.੨, ੨੯੬.੩, ੩੦੬.੨, ੪੪੬.੩, ੫੧੫.੧

ਚਿਰੰਜੀਵ—(ਸੰ. चिरञ्जीव) ਚਿਰ ਤਕ ਜਿਉਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜੀਵਿਤ ਰਹੇ। ੨੨੪.੩

ਚੀਕਨੇ—(ਸੰ. चिक्कण) ਚੀਕਣੇ, ਥਿੰਦੇ, ਫਿਸਲਣ ਵਾਲੇ। ੬੩੮.੧

ਚੀਟਾ—ਚਿਉਂਟਾ, ਕੀੜਾ। ੫੪੮.੨

ਚੀਟੀ—ਚਿਉਂਟੀ, ਕੀੜੀ/ਕੀੜੀਆਂ। ੭੫.੧, ੨੭੪.੧, ੨, ੪[2], ੩੬੭.੩, ੪੦੪.੧, ੪੧੩.੧[2] ੫੪੮.੨, ੬੦੬.੨

ਚੀਤ—(ਸੰ. चित्त) ਚਿਤ, ਮਨ, ਹਿਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਚਿਤ' (1)। ੧੪੫.੨, ੧੫੦.੩, ੧੮੩.੪, ੧੮੯.੪, ੨੨੪.੪, ੩੩੮.੨, ੩੬੦.੪, ੬੨੭.੧

ਚੀਤਿ—ਚਿਤ ਵਿੱਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ। ੩੨੨.੪, ੩੮੬.੪

ਚੀਤੇ—(ਸੰ. चित्रक:) ਚੀਤੇ ਨੂੰ, ਸ਼ੇਰ ਵਰਗੇ ਇਕ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ। ੭੫.੨

ਚੀਨ—1. ਖੋਜਦੇ, ਜਾਣਦੇ, ਸਮਝਦੇ। ੬੧.੪, ੧੧੫.੧, ੨੨੫.੩

2. ਪਹਿਚਾਨਦੇ, ਦੇਖਦੇ, ਤਕਦੇ। ੬੫.੨

3. ਚੀਨਕੇ, ਜਾਣ ਕੇ, ਖੋਜ ਕੇ। ੪੯੩.੧

4. ਚੀਨਣਾ, ਜਾਨਣਾ। ੬੧੪.੪

ਚੀਨਤ—1. ਖੋਜਦਾ, ਸਮਝਦਾ । ੧੬੦.੪[2]
2. ਪਹਿਚਾਨਦਾ, ਵੇਖਦਾ, ਤਕਦਾ । ੪੦੯.੪

ਚੀਨਿ—1. ਖੋਜਕੇ, ਚੀਨਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਚੀਨ' (3) । ੪੪.੪, ੪੧੦.੧
2. ਵੇਖਕੇ, ਤਕਕੇ, ਪਹਿਚਾਨਕੇ. ਵੇਖੋ 'ਚੀਨ' (2) । ੩੪੬.੪

ਚੀਨੀਅਤ—ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ੨੫੧.੨

ਚੀਨੇ—ਚੀਨ ਲਿਆ, ਪਹਿਚਾਨ ਲਿਆ, ਸਮਝ ਲਿਆ । ੨੪.੩, ੩੮੮.੨, ੪੮੪.੪

ਚੀਰ—(ਸੰ. चीरम्) ਕਪੜੇ, ਵਸਤਰ । ੩੪੬.੪, ੫੦੧.੨, ੫੬੨.੨, ੬੨੬.੪, ੬੩੨.੩, ੬੫੮.੧

ਚੀਲ—(ਸੰ. चिल्ल:) ਇਲ੍ਹ, ਬਾਜ਼ ਵਰਗਾ ਇਕ ਪੰਛੀ । ੨੨੪.੨, ੬੩੧.੩

ਚੁਆਇਕੈ—(ਸੰ. च्यु) ਚੂਆ ਕੇ, ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਟਪਕਾਕੇ । ੬੨੨.੩

ਚੁਆਈ—ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਕਰਕੇ ਟਪਕਾਇਆ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਚੁਆਇਕੈ' । ੪੮.੩, ੨੮੩.੨

ਚੁਆਏ—ਚੁਆਇਆ, ਬੂੰਦ ਬੂੰਦ ਕਰਕੇ ਟਪਕਾਇਆ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਚੁਆਇਕੈ' । ੨੮.੩

ਚੁਇ—ਚੋਕੇ, ਟੱਪਕ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਚੁਆਇਕੈ' । ੪੨੫.੪

ਚੁਹਚੁਹਾਤ—ਚਹਿਚਹਾਉਣਾ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਚੀਂ ਚੀਂ ਕਰਨਾ, ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢਣਾ । ੬੬੧.੨

ਚੁਹਟੀ—(ਪ੍ਰਾ. चुडकइ) ਚੂੰਢੀ, ਹੱਥ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਸੰਨ੍ਹੀ ਵਾਂਗ ਮਾਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ । ੫੨੩.੧

ਚੁਗਿ—ਚਗ ਕੇ, ਦਾਣੇ ਅਥਵਾ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਖਾ ਕੇ । ੫੯੦.੨

ਚੁਨਤ—ਚੁਗਦਾ ਹੈ, ਚੁੰਝ ਨਾਲ ਚੁਣਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੬੫.੨

ਚੁਨੈ—ਚੁਣਦਾ ਹੈ, ਚੁਗਦਾ ਹੈ । ੫੯੩.੩

ਚੁਪ—(ਸੰ. चुप्) ਖਾਮੋਸ਼, ਮੋਨ, ਜੋ ਨ ਬੋਲੇ । ੬੦੫.੩

ਚੁੰਬਕ—(ਸੰ. चुम्बक) ਮਿਕਨਾਤੀਸ, ਚਮਕ ਪੱਥਰ, ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲੋਹਾ ਜੋ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੩੬੫.੧

ਚੁਰਾਈ—(ਸੰ. चुर्) ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ੪੦੮.੧

ਚੂਕ)— ਉਕਾਈ, ਭੁਲ, ਖ਼ਤਾ । ੫੭੩.੪, ੬੬੭.੪/੩੫੬.੩, ੩੫੮.੩
ਚੂਕਿ)

ਚੂਨ—(ਸੰ. चूर्ण) ਆਟਾ, ਪੀਸਿਆ ਹੋਇਆ ਅਨਾਜ । ੯੪.੨, ੧੨੨.੨, ੧੨੪.੧. ੫੬੨.੧

ਚੂਨਾ—(ਸੰ. चूर्ण > ਪ੍ਰਾ. चुण्ण) ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚਟਾਨੀ ਪੱਥਰ ਜਾਂ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਕਾਰਬੋ-ਨੇਟ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਚੂਰਣ ਜੋ ਕਲੀ ਕਰਨ, ਪਾਨ ਵਿਚ ਖਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਕਈ ਦਵਾਈਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੩੯.੩, ੯੩.੨, ੧੨੨.੧, ੧੨੪.੩, ੨੫੮.੩

ਚੂਨੋ—ਆਟਾ, ਦੇਖੋ 'ਚੂਨ' । ੫੯੬.੧

ਚੇਸ਼ਟਾ—(ਸੰ. चेष्टा) ਇੱਛਾ, ਵਾਸ਼ਨਾ, ਚਾਹ (ਕਾਮ ਦੀ) । ੧੭੭.੧

ਚੇਤ—(ਸੰ. चेतस्) ਯਾਦ, ਸਮਰਣ । ੩੫੮.੧

ਚੇਤੰਨ)— (ਸੰ. चेतन) ਚੇਤਨਾ ਯੁਕਤ, ਸੁਚੇਤ, ਸਾਵਧਾਨ । ੩੫੪.੨/੩੯੫.੧,
ਚੇਤਨ) ੬੬੬.੪/੪੧੮.੩
ਚੇਤੰਨਿ)

ਚੇਤਿ—ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ, ਯਾਦ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਚੇਤ' । ੧੮੪.੧

ਚੇਤੰਨ—ਚੇਤਨਾ ਯੁਕਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਚੇਤੰਨ' । ੬੧੬.੨

ਚੈਨ—ਸੁਖ, ਆਰਾਮ, ਸ਼ਾਂਤੀ । ੩੫੧.੩. ੪੫੪.੩, ੫੮੭.੨, ੬੬੫.੨

ਚੋਆ—ਅਗਰ ਦੀ ਲਕੜੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇਲ, ਅਤਰ, ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥ । ੧੨੪.੨, ੪੨੫.੪, ੫੧੧.੧, ੫੯੭.੨

ਚੋਖ—(ਸੰ. चौष:) ਚੂਸਣਾ, ਜੀਭ ਤੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਰਸ ਚੁੰਘਣਾਂ । ੨੮੭.੩

ਚੋਗ—ਚੋਗਾ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ । ੫੯੦.੨

ਚੋਚਲਾ—ਲਾਡ-ਪਿਆਰ, ਨਾਜ਼-ਨਖਰਾ । ੫੬੬.੨

ਚੋਰ—(ਸੰ. चोर:) ਤਸਕਰ, ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਾਈ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ । ੬੯.੩, ੧੬੫.੩, ੩੨੩ ੧, ੩੨੪.੨, ੪੮੬.੩, ੪੮੭.੪, ੫੨੩.੧, ੫੩੨.੩, ੫੯੧.੩, ੬੪੩.੧[2]

ਚੋਰਨ—ਚੋਰਾਂ, ਚੋਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਚੋਰ' । ੫੪੪.੩

ਚੋਰੀ—(ਸੰ. चौर्यम्) ਚੋਰੀ ਦਾ ਕਰਮ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੩੨੩.੧, ੫੨੪.੧, ੪, ੫੯੧.੩[2]

ਚੋਰੁ—ਤਸਕਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਚੋਰ' । ੭੦.੩, ੫੨੪.੧

ਛ

ਛਕ—(ਸੰ. चक्) ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ, ਅਮਲ ਵਿਚ । ੩੭੪.੧

ਛਕਤ—(ਸੰ. चकास्) 1. ਚਮਕਣਾ, ਦਮਕਣਾ । ੯੫.੩
2. ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਾ, ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣਾ, ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣਾ । ੩੨੩.੩

ਛਕਤਿ—ਛਕਦੇ ਹਨ । ੩੬੦.੪

ਛਕਿ—ਚਮਕ, ਦਮਕ, ਦੇਖੋ 'ਛਕਤ' (1) । ੧੪੦.੧

ਛਕੈ—ਛੱਕਕੇ, ਪੀਕੇ । ੩੭੪.੧

ਛਡਾਏ—ਛੁਡਾਉਣ ਤੇ, ਵੱਖ ਕਰਨ ਤੇ । ੪੪.੧

ਛਡਾਵਈ—ਛੁਡਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਨਜਾਤ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੬੭.੨

ਛਡਾਵਹੁ—ਛੁਡਾਉਂਦੇ, ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਂਦੇ । ੨੦੭.੩

ਛਤਨਾ—(ਸੰ. छत्र ा, छत्राक:) ਛੱਤਰ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਖੁੰਭ, ਪਦ ਬਹੇੜਾ । ੩੮੯.੧

ਛਤ੍ਰ—(ਸੰ. छत्रम्) 1. ਰਾਜੇ ਆਦਿਕ ਦਾ ਸਰਗਸ਼ਤ, ਭਾਵ ਰਾਜੇ ਉਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਤਾਣਿਆ ਛੱਤਰ । ੨੪੬.੩
2. ਵੱਡੀ ਛੱਤਰੀ । ੩੮੯.੧

ਛਤ੍ਰਵਾਲਾ—ਛਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਢੁਲਵਾਉਣ (ਫਿਰਾਉਣ) ਵਾਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੩੫੧.੩

ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ—(ਸੰ. छत्रधारणम्) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤਰ ਝੁੱਲੇ । ੬੫੬.੨

ਛਤ੍ਰਪਤਿ—(ਸੰ. छत्रपति:) ਛੱਤਰ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਭਾਵ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਾਜ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਛੱਤਰ ਤਾਣਿਆ ਜਾਏ । ੪੬.੧, ੨੪੬.੩

ਛਬਿ—(ਸੰ. छवि:) ਸੁੰਦਰਤਾ, ਆਭਾ, ਸੁਹੱਪਣ, ਚਮਕ-ਦਮਕ। ੪੬.੩, ੯੫.੩, ੧੧੨.੨, ੧੩੧.੧, ੧੪੦.੧, ੧੪੧.੧^2, ੧੭੧.੨^2, ੧੯੪.੪^3, ੨੦੪.੩, ੨੦੯.੧, ੨੧੩.੩, ੨੪੬.੩, ੨੬੦.੧, ੨੬੫.੧, ੨੮੪.੨, ੨੮੬.੨, ੨੯੪.੧, ੩੭੧.੪, ੪੦੦.੪, ੪੨੧.੨, ੪੨੭.੩, ੪੪੩.੩, ੪੮੦.੩, ੫੬੩.੪, ੬੧੨.੩, ੬੧੯.੪, ੬੨੦.੧, ੬੪੯.੨, ੬੫੧.੩^2, ੬੫੨.੩

ਛਬੀਲੀ—ਆਭਾਯੁਕਤ, ਸੋਭਾ ਸੰਪੰਨ, ਛਬੀ ਵਾਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਛਬਿ'। ੨੦੯.੧

ਛਬੀਲੇ - ਛਬਿ ਵਾਲੇ, ਬਾਂਕੇ, ਸੁੰਦਰ। ੧੯੪.੪, ੪੨੭.੩, ੬੫੫.੩

ਛਰਤ—ਛੱਲੀ ਜਾਣਾ, ਠੱਗੀ ਜਾਣਾ। ੧੪੫.੪

ਛਲ—(ਸੰ. छल:) ਧੋਖਾ, ਫਰੇਬ। ੩੫੧.੪, ੩੫੯.੩

ਛਲਿਓ—ਛਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਛਲ'। ੬੪੮.੧

ਛਲੈ—ਛਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੩੧੧.੪

ਛਾਇਆ - (ਸੰ. छाया) ਛਾਂ, ਸਾਇਆ, ਅਕਸ। ੧੧੭.੨, ੨੩੩.੧, ੨੪੬.੩, ੩੦੭.੩, ੩੦੮.੧, ੩੧੧.੪, ੪੫੮.੪

ਛਾਇਓ—ਛਾ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦਾ, ਡਲ੍ਹਕਦਾ। ੨੫੭.੨

ਛਾਇਕੈ—ਛਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਕੇ। ੨੧੯.੧

ਛਾਈ –ਛਾਈ ਹੋਈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ੪੮.੨, ੬੫੮.੨

ਛਾਈਅਤ—ਛਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਛੱਤਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੫੩੧.੧

ਛਾਏ –ਛਾ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਲੈਂਦਾ। ੨੮.੪, ੩੩.੨, ੮੯.੩, ੧੧੦.੧

ਛਾਂਹ)— ਛਾਂ ਥਲੇ, ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦੇਖੋ 'ਛਾਇਆ'। ੩੮੯.੧/੧੯੪.੪, ੨੦੪.੩/੩੫੧.੨
ਛਾਹ)
ਛਾਂਹਿ)

ਛਾਜ)— ਸਜਦੀ, ਸੁੰਦਰ ਲਗਦੀ, ਫਬਦੀ। ੪੬.੩, ੨੪੬.੩, ੩੭੧.੪, ੫੬੩.੪/
ਛਾਜਿ) ੪੧੫.੨

ਛਾਡ –(ਸੰ. छोरणम् > ਪ੍ਰਾ. छड्ड) ਛੱਡ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ। ੪੧੩.੪

ਛਾਡ–ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਤਿਆਗਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੩੨੪.੪, ੩੫੮.੩

ਛਾਡਯੋ –ਛੱਡਣਾ, ਤਿਆਗਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੫੯੧.੧

ਛਾਡਿ 1. ਛੱਡ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੧੬.੩, ੧੩੬.੩, ੨੫੨.੨, ੪੩੪.੪, ੪੭੯.੪, ੪੯੦.੨, ੫੧੨.੩, ੫੩੯.੨, ੫੫੫.੪, ੬੧੬.੧, ੬੬੦.੨
2. ਛੱਡਣਾ, ਤਿਆਗਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੩੨੩.੪

ਛਾਡਿਓ—ਛੱਡਣਾ, ਤਿਆਗਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੫੩੯.੪

ਛਾਡੀਅਤ—ਛੱਡ ਦੇਈਦਾ ਹੈ। ੧੮੪.੩

ਛਾਡੀਐ --ਛੱਡ ਦੇਈਏ। ੫੨੩.੧

ਛਾਡੈ—1. ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੪੪.੧
2. ਛੱਡਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੪੯੦.੩
3. ਛੱਡ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਛਾਡ'। ੫੭੩.੨

ਛਾਤੀ—ਸੀਨਾ, ਹਿੱਕ। ੨੧੦.੩, ੫੭੩.੩

ਛਾਦਨ—(ਸੰ. छादनम्) ਕਪੜੇ, ਬਸਤ੍ਰ, ਕੱਜਣ। ੫੬੮.੩

ਛਾਨਿ—(ਸੰ. छादनम्) ਛੰਨ, ਛੱਪਰੀ, ਕਾਨਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਤੀਲ੍ਹਿਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਛੱਪਰ । ੫੩੧.੧

ਛਾਨੋ—(ਸੰ. छन्न) ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਗੁਪਤ । ੪੧੧.੩

ਛਾਯਾ (ਸੰ. छाया) ਛਾਂ, ਛਾਂਉਂ, ਸਾਇਆ (ਦਰਖਤ ਆਦਿ ਦਾ) । ੫੫੯.੩, ੫੯੨.੩

ਛਾਰ)— (ਸੰ. क्षार ਪ੍ਰਾ. छार) ਖ਼ਾਕ, ਭਸਮ, ਮਿੱਟੀ । ੪੩੪.੪, ੫੨੩.੩,
ਛਾਰੁ) ੫੨੬.੧/੩੩੨.੪, ੫੫੫.੧

ਛਿਦ੍ਰ)— (ਸੰ. छिद्रम्) 1. ਛੇਦ, ਛੇਕ, ਸੁਰਾਖ਼, ਮੋਰੀ । ੫੧੨.੧/—
ਛਿਦ੍ਰਿ) 2. ਦੋਸ਼, ਐਬ, ਔਗੁਣ । ੫੨੧.੩/੪੦੩.੩

ਛਿਨ—(ਸੰ. क्षण:) ਖਿਨ, ਅੱਖ ਦੀ ਝਮਕ ਜਿਨਾਂ ਸਮਾਂ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ । ੩੪੧.੧, ੫੦੬.੩, ੬੩੩.੧[2]

ਛਿਨਕ—(ਛਿਨ+ਇਕ) ਇਕ ਛਿਨ, ਇਕ ਖਿਨ, ਦੇਖੋ 'ਛਿਨ' । ੨੩੩.੩, ੬੩੭.੧

ਛਿਪਤ)— ਛਿਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੁਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਲੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੨੦੪.੩/੧੪੦.੩
ਛਿਪਤਿ)

ਛਿਪਾਇ—ਛਿਪਾ ਕੇ, ਲੁਕਾ ਕੇ । ੪੧੦.੧

ਛਿਪਾਏ—ਛਿਪਾਉਣਾ, ਲੁਕਾਉਣਾ । ੪੧੧.੨

ਛਿਪੈ—ਛਿਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੁਕਦੀਆਂ ਹਨ/ਛਿਪਦਾ ਹੈ, ਲੁਕਦਾ ਹੈ । ੧੯੪.੪, ੪੧੧.੨

ਛਿਮਾ—(ਸੰ. क्षमा) ਖਿਮਾਂ, ਮੁਆਫ਼ੀ । ੨੪੬.੩

ਛਿਲਕਾ— (ਸੰ. छल्लि) ਛਿੱਲ, ਛਿਲੜ, ਗੰਨੇ ਦੇ ਗੁੱਦੇ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਤਹਿ । ੧੦੯.੧

ਛਿਰਕਾਰੀ—ਛਿੜਕਣ ਵਾਲੀ, ਛਿੜਕਾਉ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੬੫੬.੪

ਛੀਕ—(ਸੰ. छिक्का) ਛਿੱਕ, ਨਿੱਛ, ਨੱਕ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਹਵਾ ਦਾ ਸਫੋਟ । ੬੨੩.੩

ਛੀਨ—(ਸੰ. क्षीण) 1. ਨਸ਼ਟ । ੨੮੬.੨
2. ਘੱਟ, ਥੋੜ੍ਹੀ । ੩੦੬.੨
3. ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ, ਦੁਬਲੀ । ੫੧੪.੩

ਛੀਨੀ—(ਸੰ. छिन्न) ਖੋਹ ਲਈ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਲੈ ਲਈ । ੬੪੯.੨

ਛੁਅਤ—ਛੂਹਣ ਨਾਲ, ਛੂਹਣ ਦੁਆਰਾ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ । ੬੩੭.੧

ਛੁਹਾਰਾ—ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੇਵਾ, ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਖਜੂਰ ਦਾ ਫਲ । ੧੦੯.੨

ਛੁਦ੍ਰਪੀਠ—(ਸੰ. क्षुद्र+पीठ) ਤੜਾਗੀ, ਕਮਰ ਨੂੰ ਬਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਸੋਨੇ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ ਦਾ ਗਹਿਣਾ । ੩੪੭.੪

ਛੁਪਾਵਹੀ—ਛਿਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਢੱਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ੫੬੮.੨

ਛੁਵਤ—ਛੂੰਹਦੇ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੇ । ੫੮੨.੨

ਛੂਟਈ—(ਸੰ. √छुट्>ਪ੍ਰਾ. छुट्ट) ਛੁੱਟਦਾ, ਭਾਵ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ । ੫੯੧.੧

ਛੂਟਤ—ਛੁੱਟਦਿਆਂ, ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਮੁਕਤ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਛੂਟਈ' । ੫੭੭.੨

ਛੂਟਤਿ—ਛੁੱਟਣ, ਚਲਣ (ਤੀਰ ਦੇ) ਦੇਖੋ 'ਛੂਟਈ' । ੬੩੦.੧

ਛੂਟਿ—ਛੁੱਟ ਕੇ, ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਛੂਟਈ' । ੫੨੪.੧

ਛੇਦ—(ਸੰ. छिद्रम्) 1. ਛੇਕ, ਸੁਰਾਖ਼, ਮੋਰੀ । ੮੩.੪
2. (ਸੰ. छेद:) ਨਸ਼ਟ, ਨਾਸ਼ । ੬੩੭.੩

ਛੇਡੀ—ਖੁਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣਾ, ਭਾਵ ਵਲਗਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਛੱਡਣਾ। ੫੮੨.੨

ਛੇਦੇ—(ਸੰ. ਛੇਦ:) ਛੇਦਿਆਂ, ਕੱਟਿਆਂ, ਵੱਢਿਆਂ। ੪੨੬.੩

ਛਲ—(ਸੰ.ਛਬਿ >ਪ੍ਰਾ. छइल्ल) ਸੁੰਦਰ, ਖੂਬਸੂਰਤ, ਸੋਹਣੀ। ੩੧੧.੪

ਛੋਤਿ—ਛੂਤ, ਭਿੱਟ, ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੧੮੭.੩, ੩੮੮.੨, ੬੩੭.੧

ਜ

ਜਉ—(ਪ੍ਰਾ. जइ, ਸੰ. यदा, यदि) ਜਦੋਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ। ੧੨.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੧੮੬.੧, ੧੮੯.੧, ੩੭੪.੪, ੪੨੮.੧, ੨, ੩; ੪੩੩.੧, ੪੩੯.੪, ੬੬੧.੧^{2}, ੨^{2}, ੩

2. ਜੇ, ਜੇਕਰ, ਅਗਰ। ੧੪੧.੩, ੨੨੧.੨, ੩, ੪^{3}, ੨੩੯.੨, ੩੧੦.੪, ੩੧੩.੧, ੩੩੨.੧, ੨, ੩੫੨.੧, ੨, ੩੮੬.੧, ੩, ੩੯੭.੧, ੩, ੪੦੩.੪, ੪੩੦.੨, ੪੩੫.੧, ੪੪੦.੨, ੪੪੪.੩, ੪੬੩.੨, ੩, ੪੬੪.੧, ੨, ੪੭੨.੪, ੪੭੩.੧, ੨, ੩, ੪੭੪.੨, ੪੭੫.੨, ੪੮੦.੧, ੪੯੪.੧, ੫੦੪.੧, ੨, ੩, ੫੨੪.੨, ੫੨੭.੧, ੨, ੫੪੪.੧, ੨, ੪, ੫੪੫.੧, ੨, ੩, ੬੧੮.੨, ੬੩੫.੧

3. ਜਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ : ੪੮੬.੧, ੫੨੩.੩

ਜਉਹਰੀ)— (ਅ. ਜੌਹਰੀ) ਜੌਹਰ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ, ਹੀਰਿਆਂ, ਰਤਨਾਂ ਆਦਿ ਕੀਮਤੀ
ਜਉਹਾਰੀ) ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀ। ੪੭੯.੧, ੨, ੫੦੫.੩/੬੭੫.੪

ਜਉਪੈ—ਜੇਕਰ, ਅਗਰ, ਦੇਖੋ 'ਜਉ'(2)। ੩੫੨.੩, ੩੬੩.੨, ੪੧੨.੧, ੨, ੩, ੪੭੮.੧, ੨, ੩, ੪੯੧.੨, ੫੨੪.੧, ੩

ਜਏ—ਜਪਦੇ, ਆਰਾਧਦੇ। ੫੫੪.੩

ਜਸ—(ਸੰ. यशस> ਪ੍ਰਾ. जस) ਕੀਰਤੀ, ਵਡਿਆਈ, ਸ਼ੋਭਾ। ੧੭੧.੧, ੪੩੬.੧, ੬੪੭.੩

ਜਸਤ—(ਸੰ. जसद) ਜਿਸਤ, ਜ਼ਿੰਕ, ਇਕ ਧਾਤੂ। ੫੯੮.੩

ਜਸਿ—ਜਿਵੇਂ ਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਜੈਸਾ। ੩੩੧.੨

ਜਸੁ—ਵਡਿਆਈ, ਸ਼ੋਭਾ, ਦੇਖੋ 'ਜਸ'। ੧੬੪.੪, ੨੩੪.੧, ੩੭੦.੩, ੪੨੩.੩, ੫੦੪.੩, ੫੪੩.੧, ੬੪੭.੩

ਜਹਾਂ)— (ਸੰ. यत्र, ਪ੍ਰਾ. जह) ਜਿਥੇ, ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ। ੫੭੮.੪/੨੧੯.੩
ਜਹਾ)

ਜਗ—1. (ਸੰ. यज्ञ:) ਯੱਗ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੨੧.੨, ੩੫.੩, ੨੫੫.੧, ੩੦੪.੨, ੪੮੨.੩, ੫੦੧.੩, ੫੪੩.੩, ੬੫੬ ੧

2. (ਸੰ. जगत्> ਪ੍ਰਾ. जग) ਜਹਾਨ, ਸੰਸਾਰ, ਦੁਨੀਆਂ, ਜਗਤ। ੩੯.੧, ੬੫.੪, ੭੦.੩, ੧੪੯.੨, ੧੫੭ ੪, ੧੭੩.੧, ੨੧੬.੧, ੨੨੭.੨^{2}, ੨੫੨.੩^{2}; ੨੮੮.੧, ੪, ੩੨੫.੪, ੩੫੧.੪, ੩੮੦.੪, ੩੮੫.੪, ੩੯੮.੩, ੪੦੩.੪, ੪੦੭.੧, ੪੬੫.੪, ੫੦੧.੧, ੫੯੧.੪, ੫੯੨.੪, ੬੬੪.੪

2. ਜੀਵ, ਜੰਤੂ । ੩੬੬.੩, ੫੨੭.੩

ਜਤ—1. (ਸੰ. यत) ਸੰਜਮ, ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੭੭.੧, ੨੧੫.੧, ੨੪੬.੧

2. (ਸੰ. यत्र) ਜਿਥੇ, ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ । ੬੧੦.੪[2]

ਜਤਕਤ—(ਸੰ. यत्रकुत्र) ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ, ਜਹਾਂ ਕਹਾ, ਜਿਧਰ ਕਿਧਰ । ੭੦.੨, ੧੭੩.੪, ੬੭੨.੩

ਜੰਤਨ—ਮਨੁਖਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜੰਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ । ੧੮੨.੨

ਜਤਨ—(ਸੰ. यतन) 1. ਤਰੀਕਾ, ਜੁਗਤਿ । ੬੪.੩, ੩੯੮.੨, ੫੧੪.੪, ੫੩੫.੧, ੫੫੮.੨, ੫੭੪.੪, ੬੦੭.੪, ੬੦੯.੧

2. ਯਤਨ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ । ੨੫੫.੪, ੩੦੪.੧, ੩੦੫.੩, ੩੫੩.੧, ੩੫੫.੪, ੩੬੯.੨, ੩੯੦.੧, ੪੦੭.੪, ੪੧੦.੧, ੪੧੮.੧, ੫੩੯.੩, ੬੩੦.੧, ੬੩੭.੩

3. ਉਪਾਅ, ਹੀਲਾ, ਭਾਵ ਇਲਾਜ । ੪੧੯.੧

4. ਉੱਦਮ, ਹੀਲਾ, ਮਿਹਨਤ, ਹਿੰਮਤ । ੪੫੧.੧, ੪੫੬.੨

ਜਤਾਈ—(ਸੰ. ज्ञापनम्) ਜਤਲਾਈ, ਦਸੀ, ਗਿਆਤ ਕਰਵਾਈ । ੪੭.੨, ੪੫੫.੪

ਜਤਾਏ)— (ज्ञानम्) 1. ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ । ੫੩.੪/—
ਜਤਾਵਈ) 2. ਜਤਲਾਉਂਦਾ, ਦਸਦਾ, ਗਿਆਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਜਤਾਈ' । ੬੪.੩/੧੯੫.੩, ੫੫੦.੩

ਜਤਿ—ਇੰਦ੍ਰੀ-ਸੰਜਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਜਤ(1) । ੪੨.੧

ਜਤੀ—(ਸੰ. यति) ਜਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਖਣ ਵਾਲਾ । ੫੨੬.੪

ਜੰਤੈ ਜੰਤ ਦਾ, ਜੀਵ ਦਾ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਜੰਤ'(1) । ੧੧੩.੧

ਜੰਤ੍ਰ—(ਸੰ. यन्त्रम्) 1. ਕਲਾ, ਮਸ਼ੀਨ, ਉਪਕਰਣ, ਭਾਵ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼ । ੪੭.੪, ੬੩.੨, ੧੧੬.੨, ੨੨੭.੪, ੨੪੪.੨, ੨੬੮.੨

2. ਵੱਜਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ । ੩੩੧.੧

3. ਮਨੁੱਖ, ਵਿਅਕਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਜੰਤ'(1) । ੬੩੯.੩

ਜੰਤ੍ਰਕੰਤ੍ਰ)— ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਤਕਤ' । ੩੫੧.੩/੨੨੭.੧, ੨੬੮.੩
ਜਤ੍ਰਕਤ੍ਰ)

ਜਤ੍ਰਤਤ੍ਰ—(ਸੰ. यत्रतत्र) ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ, ਜਿਧਰ ਕਿਧਰ । ੪੧੩.੩

ਜੰਤ੍ਰਧਾਰੀ)— ਵਜੰਤ੍ਰੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ।
ਜੰਤ੍ਰੀ) ੨੪੪.੨/੪੭.੪, ੬੩.੨, ੨੨੭.੪, ੩੩੧.੧

ਜਨ—(ਸੰ. जनः) 1. ਪੁਰਸ਼, ਪ੍ਰਾਣੀ, ਵਿਅਕਤੀ (ਮਰਦ ਜਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ) । ੧੧੩.੪, ੧੧੪.੪, ੧੫੯.੪, ੨੨੫.੪, ੩੧੦.੩, ੫੦੭.੩, ੫੩੮.੪[2]

2. ਸੇਵਕ, ਭਗਤ । ੩੮੧.੪[2], ੪੩੬.੨

3. ਨੌਕਰ, ਸੇਵਕ । ੪੪੧.੩

4. (ਸੰ. जन्य) ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ । ੨੨੭.੪

ਜਨਕ—(ਸੰ. जनकः) ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਿਤਾ, ਪਿਉ । ੨੨੭.੪

ਜਨਨ—(ਅ. ਜਨੀਨ) ਬੱਚਾ, ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਜਦ ਬੱਚਾ ਗਰਭ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨੀਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੫੬੯.੧

ਜਨਨੀ—(ਸੰ. जननी) ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਮਾਤਾ, ਮਾਂ। ੨੨੧.੧, ੩੫੩.੧, ੩੫੪.੧, ੩੫੫.੧, ੨, ੩੫੭.੧, ੩੫੮.੧, ੩੭੯.੧, ੩੯੨.੧, ੪੩੬.੩, ੫੩੬.੨, ੫੪੭.੧, ੫੭੯.੧

ਜਨੰਮ)— (ਸੰ. जन्मन्) 1. ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ੨੪੩.੨/੧੭ ੧², ੮੨.੩, ੯੧.੧²,
ਜਨਮ) ੧੫੪.੪, ੧੫੯ ੧,੪, ੨੦੦.੨,੩, ੨੦੨.੩,੪, ੩੪੫.੪, ੪੧੫.੪, ੪੨੦.੪, ੪੫੫.੧, ੪੯੮.੧, ੫੦੦.੧, ੫੭੩.੪, ੬੩੭.੪, ੬੪੯.੧, ੬੫੨.੧, ੬੬੩.੨

2. ਪੈਦਾਇਸ਼। —/੭੮.੨, ੯੦.੨, ੧੭੫.੪, ੨੮੭.੩, ੩੨੫.੪, ੩੬੧.੧, ੩੬੪.੪, ੪੦੯.੩, ੪੩੮.੪, ੪੫੫.੨, ੫੩੭.੪, ੫੩੮.੪, ੫੬੩.੧, ੫੯੨.੪

ਜਨਮ-ਅਸਟਮੀ—(ਸੰ. जन्मन्+अष्टमी) ਭਾਦੋਂ ਵਦੀ ਅੱਠਵੀਂ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਿਥੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਉਹਾਰ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਜਨਮ ਕਥਾ ਵਰਣਿਤ ਹੈ। ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੪੮੪.੩

ਜਨਮਤ—ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਜਨਮ (2)। ੧੨੦.੨, ੧੭੯.੨, ੨੪੧.੨, ੩੫੩.੧, ੩੭੧.੧, ੫੬੯.੩, ੫੭੭.੧, ੫੮੩.੧, ੫੮੪.੧

ਜਨਮਾਸਟਮੀ—ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ, ਦੇਖੋ 'ਜਨਮ ਅਸਟਮੀ'। ੪੮੫.੧

ਜਨੰਮੁ)— 1. ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਦੇਖੋ ਜਨਮ (1)। ੪੯੯.੧/੧੪ ੪, ੧੦੯.੪,
ਜਨਮੁ) ੧੧੮.੪, ੧੬੫.੧, ੨੧੨.੪, ੨੪੩.੪, ੩੦੦.੩, ੩੨੧.੪, ੪੬੯.੪, ੪੭੭.੪, ੪੮੩.੪, ੪੯੮.੪, ੫੫੧ ੨

2. ਪੈਦਾਇਸ਼, ਦੇਖੋ ਜਨਮ (2)। ੩੬੧.੧, ੪੧੨.੧ (ਭੇਬਟ ਰੂਪ ਵਿਚ), ੪੩੬.੩, ੪੮੫.੧, ੫੨੧.੩

ਜਨਮੁਦਿਨੁ—ਉਹ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਜੰਮਣ ਦੀ ਤਿਥੀ, ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ। ੪੮੪.੪

ਜਨਾਵਹੀ—ਦਸਦਾ, ਮਾਲੂਮ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਂਦਾ। ੫੬੮.੩

ਜਨੁ—ਭਗਤ, ਦੇਖੋ 'ਜਨ' (2)। ੩੮੧.੪

ਜਨੇਊ—(ਸੰ. यज्ञोपवीत>जण्णोवईय) ਜੰਞੂ, ਬ੍ਰਹਮਸੂਤਰ, ਇਕ ਸੂਤਰ ਦਾ ਧਾਗਾ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਤਿੰਨੋਂ ਜਾਤੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੧੫.੧

ਜਪ—(ਸੰ. जप) ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਰਿਆ, ਕਿਸੇ ਮੰਤਰ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਦਾ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਦਾ ਕਰਮ। ੧੯੨.੨, ੨੫੫.੧

ਜੰਪਤ)— (ਸੰ. जप) 1. ਜਪਦੇ ਹੋਏ, ਜਪਦਿਆਂ। ੪੨੩.੩/—
ਜਪਤ)

2. ਜਪਦੇ ਹਨ, ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ/ਜਪਦਾ ਹੈ। ੬੪੭.੩/੨੪੮.੧, ੫੪੧.੩, ੬੧੩.੧

3. ਜਪਣ ਕਰਕੇ, ਜਪਣ ਦੁਆਰਾ, ਜਪਣ ਰਾਹੀਂ, ਜਪਣ ਨਾਲ। —/੪੦੮.੩

ਜਪਯੋ—ਜਪਿਆ ਹੈ, ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ। ੬੪੮.੩

ਜਬ—(ਸੰ. यावत् > ਪ੍ਰਾ. जाव) ਜਦੋਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ। ੧੮੪.੩, ੨੧੭.੧, ੨੧੮.੧, ੫੪੨.੧, ੨, ੩, ੪

ਜੰਬਕ)— (ਸੰ. जम्बुक) ਗਿੱਦੜ, ਕੁੱਤੇ ਵਰਗਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ। ੫੩੨.੨, ੫੪੫.੨²/
ਜੰਬੁਕ) ੪੭੭.੧

ਜਮ—(ਸੰ. यम:) 1. ਮੌਤ ਦਾ ਦੇਵਤਾ। ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਦਾ ਦਿਕਪਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਰਾਜ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੌਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਜਾਂ ਨਰਕ ਵਿਚ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੰਡ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਭੈਂਸਾ ਹੈ। ੨੩.੪, ੭੮.੨, ੧੬੦.੩, ੬੪੩.੩
2. ਮੌਤ, ਕਾਲ। ੨੧੯.੪
3. (ਸੰ. यम् > ਪ੍ਰਾ. जम) ਜੰਮਾਣਾ, ਤਰਲ ਤੋਂ ਜਾਂ ਭਾਫ਼ ਤੋਂ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦੇਣਾ। ੫੯੮.੨

ਜਮਸੂਲ—(ਸੰ. यम:+शूल:) ਜਮ ਦੀ ਪੀੜਾ, ਜਮ ਦਾ ਦੁੱਖ। ੪੭੫.੪

ਜੰਮਹਾਈ—(ਸੰ. जम्म) ਉਬਾਸੀ, ਆਲਸ ਜਾਂ ਨੀਂਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਭਾਵਕ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰਲੀ ਹਵਾੜ੍ਹ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੬੨੩.੩

ਜਮਕਾਲ—ਮੌਤ, ਮ੍ਰਿਤੂ, ਦੇਖੋ ਜਮ (2)। ੫੬੧.੪

ਜਮਜਾਲ—(ਸੰ. यम:+जाल) ਜਮ ਦੀ ਫਾਹੀ, ਜਮ ਦਾ ਫੰਦਾ। ੧੬੭.੪

ਜਮਡੰਡ—ਯਮਦੰਡ, ਯਮਰਾਜ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਸਜ਼ਾ। ੪੬੭.੪, ੫੨੩.੪

ਜਮਤ—(ਸੰ. जन्मन् > ਪ੍ਰਾ. जम्म) ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਉਗਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ੨੯੯.੪

ਜਮਦੂਤ—(यमदूत:) ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ, ਯਮਦੂਤ। ੫੭੪.੧

ਜਮਦੂਤਹਿ—ਯਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਜਮਦੂਤ'। ੩੫੮.੪

ਜਮਨਾ—(ਸੰ. यमुना) ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਦੀ। ਯਮ ਦੀ ਭੈਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੂਰਜ ਦੀ ਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਿਆ ਨੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਚੰਚਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਜਮਨਾ ਪੁੱਤਰੀ ਚੰਚਲਤਾਪੂਰਬਕ ਨਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਲਗ ਪਈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੇ ਕਾਲਿੰਦੀ ਵੀ ਹੈ। ੪੧੬.੧

ਜਮਪੁਰ)— (ਸੰ. यमपुर) ਯਮ ਦੀ ਨਗਰੀ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਜਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
ਜਮਪੁਰਿ) ੨੪੧.੪/੫੭.੧

ਜਮਲੋਕ—(ਸੰ. यमलोक) ਨਰਕ, ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਭੁਗਤਣ ਜਾਂਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੧੭.੪, ੫੨੧.੩

ਜਮਲੋਕਹਿ—ਯਮਲੋਕ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਜਮਲੋਕ'। ੬੩੬.੪

ਜਮਾਇ—(ਸੰ. यम् > ਪ੍ਰਾ. जम) ਜਮਾਕੇ, ਤਰਲ ਨੂੰ ਠੋਸ ਬਣਾਕੇ (ਦਹੀਂ ਆਦਿ)। ੫੩੫.੨, ੬੦੯.੨

ਜਮਾਦ—ਯਮ ਆਦਿ, ਦੇਖੋ ਜਮ(2)। ੪੫੬.੪

ਜਮੁਪੁਰਿ—ਯਮ ਦੀ ਨਗਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਜਮਪੁਰ'। ੫੪੯.੪

ਜਯੋਂ ਜਯੋਂ—ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ। ੬੩੩.੪

ਜਰ—(ਸੰ.√ज्वल्) ਜਲਣਾ, ਸੜਣਾ। ੫੯੦.੧

ਜਰਤ—1. ਜਲਦੇ ਹੋਏ, ਸੜਦੇ ਹੋਏ, ਜਲਦਾ ਹੋਇਆ, ਸੜਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੧੬੭.੧, ੪੭੩ ੨

2. ਜਲਣ ਤੋਂ, ਸੜਨ ਤੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੩੨੦.੧

3. ਸੜਦੇ ਹੋਣ, ਜਲਦੇ ਹੋਣ। ੪੦੩.੧

4. ਸਾੜੇ, ਜਾਲੇ ੫੭੨.੧

ਜਰਾ—(ਸੰ. जरा) ਬੁਢਾਪਾ, ਜੁਆਨੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੫੯.੧

ਜਰਾਇ—1. ਜਲਾ ਕੇ, ਸਾੜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੧੩੪.੩

2. ਜਲਨ, ਸਾੜ। ੬੨੩.੧

ਜਰਾਈਐ—ਜਗਾਈਏ, ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਕਰੀਏ, ਬਾਲੀਏ (ਦੀਵਾ ਆਦਿ)। ੫੪੨.੨

ਜਰਾਏ—ਜਗਾਉਣ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ (ਦੀਵਾ ਆਦਿ)। ੫੮੦.੧

ਜਰਾਤ—ਜਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੫੮੦.੧

ਜਰਾਯੋ—ਜਰਿਆ, ਸਹਿਣ ਕੀਤਾ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ੬੪੮.੨

ਜਰਿ—ਸੜਕੇ, ਜਲਕੇ ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੬੯.੨, ੫੯੨.੩

ਜਰੇ—ਸੜਕੇ, ਜਲਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੩੨੦.੧

ਜਰੈ—(ਸੰ. √जॄ) 1. ਹਜ਼ਮ ਹੁੰਦੀ, ਪਚਦੀ। ੨੩੯.੨

2. ਸੜਕੇ, ਜਲਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੩੦੮.੧, ੩੫੫.੩

3. ਸੜਦਾ, ਬਲਦਾ ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੪੭੮.੨

4. ਸੜ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਬਲ ਜਾਦੀਆਂ/ਸੜ ਜਾਂਦਾ, ਬਲ ਜਾਂਦਾ। ੫੬੧.੨, ੬੪੫.੨

ਜਲ—(ਸੰ. जल) 1. ਪਾਣੀ, ਆਬ। ੨੮.੪, ੫੮.੩, ੫੯.੪, ੬੩.੧, ੭੪.੪, ੯੦ ੪, ੯੪.੨, ੯੭.੩, ੧੦੩.੩, ੧੦੪.੩, ੧੧੦.੧, ੨, ੧੧੫.੪, ੧੨੪.੧, ੧੨੮ ੪, ੧੩੪.੩, ੧੪੭.੨, ੧੫੫.੩, ੧੮੪.੩, ੧੯੪.੩, ੨੦੫.੪, ੨੩੦.੪, ੨੪੫.੩, ੨੫੧.੩, ੨੫੩.੪, ੨੫੫.੨, ੨੫੭.੨, ੨੭੬.੨, ੨੮੬.੧,੨,੩, ੨੯੦.੧, ੨੯੧.੧, ੨੯੨.੧², ੩, ੨੯੫.੨, ੨੯੭.੧, ੨, ੩², ੨੯੮.੨, ੩੦੨.੪, ੩੦੫.੩, ੩੦੬.੧, ੩੧੭.੧, ੩੧੮.੩, ੩੧੯.੩, ੩੨੦.੩, ੩੨੫.੩, ੩੨੯.੧, ੩੩੦.੨, ੩੪੬.੨, ੩੫੫.੩, ੩੫੭.੩, ੩੬੦.੧, ੩੬੨.੩, ੩੭੨.੩, ੩੮੧.੧, ੨², ੩੮੩ ੨, ੩੯੦.੪, ੪੧੨.੩, ੪੨੫.੩, ੪੪੦.੩, ੪੪੨ ੨, ੩, ੪, ੪੫੧.੧, ੪੫੬.੨², ੪੬੩.੧, ੩, ੪੭੧.੨, ੪੭੨.੩, ੪੭੮.੨, ੪੮੯.੧, ੪੯੨.੨, ੪੯੬.੧, ੫੦੨.੧², ੫੦੯.੩, ੫੧੪.੧², ੫੧੮.੩², ੫੨੯.੨, ੫੩੭.੧, ੫੪੪.੧, ੫੪੯.੨², ੫੫੦.੨, ੫੫੧.੪, ੫੫੮.੪, ੫੬੧.੧², ੫੭੨.੧, ੫੮੧.੩, ੫੯੭.੪, ੫੯੮.੩, ੬੦੩.੧, ੩, ੬੦੯.੩, ੬੨੩.੧, ੬੨੫.੧², ੬੩੪.੩, ੬੪੫ ੩, ੬੫੭.੨, ੬੫੯.੧, ੬੬੨.੨

2. ਜਲਕੇ, ਸੜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ'। ੫੫੮.੪

ਜਲਚਰੀ—(ਸੰ. जलचारिन्) ਮੱਛੀ, ਮੀਨ। ੧੮੪.੩

ਜਲਜ—(ਸੰ. जलजः) ਕਮਲ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਵੇਲ। ੨੯੨.੧

ਜਲਜੰਤ—(ਸੰ. जलजन्तु) ਜਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ੪੦੨.੨

ਜਲਧਰ—(ਸੰ. जलधरः) ਬੱਦਲ, ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਭਾਫ਼, ਭਾਵ ਮੀਂਹ। ੫੦੩ ੩

ਜਲਧਿ—(ਸੰ. जलधिः) ਸਮੁੰਦਰ, ਸਾਗਰ। ੩੬੬.੩

ਜਲਮਈ—(ਸੰ. जल+मय) ਜਲ ਰੂਪ, ਜਲ ਵਰਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਜਲ'(1)। ੬੦੩.੩

ਜਲਾਇ— ਜਲਾਕੇ, ਬਾਲਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਰ' । ੬੭੨.੨

ਜਲਿ)— ਪਾਣੀ, ਦੇਖੋ 'ਜਲ' (1) । ੧੮੭.੨, ੪੨੬.੨, ੪੪੯.੪/੮੩.੪, ੧੧੦.੨,
ਜਲੁ) ੧੩੩.੨, ੨੨੪.੨, ੨੩੮.੧, ੨੮੮.੨[2], ੩੧੨.੨, ੩੧੭.੧, ੩, ੩੭੨.੧, ੩੭੯.੩, ੩੮੧.੧, ੫੩੫.੩, ੫੩੬.੧, ੫੩੮.੨

ਜਵਾਸੋ—(ਸੰ. ਯਵਾਸ>ਪ੍ਰਾ. ਜਵਾਸ) ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜੀ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਤੇ ਸਾਰੀ ਬਨਾਸਪਤੀ ਹਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੯੯.੩, ੪੪੩.੪, ੫੧੮.੨

ਜੜਿ—ਜੜਕੇ, ਮੇਖਾਂ ਆਦਿ ਠੋਕਕੇ । ੩੮੧.੩

ਜੜੇ—ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਸੋਨੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਿਆ, ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ । ੪੯੭.੩

ਜਾ—(ਸੰ. ਯਤਸ੍) 1. ਜਿਸ, ਜੀਹਦੇ । ੩੭੧.੪, ੫੬੩.੪
2. ਜਿਸ, ਜਿਹੜੇ । ੬੫੬.੧, ੨, ੩

ਜਾਉ ਜਾ, ਜਾਹ, ਤੂੰ ਜਾਹ । ੫੭੧.੧

ਜਾਇ—1. ਜਾਕੇ ਜਾ ਕਰਕੇ, ਪਹੁੰਚ ਕੇ । ੧੧.੧, ੧੧੮.੧, ੨੩੯.੧, ੨੪੭.੨, ੩੧੦.੩, ੩੭੩.੨, ੩੮੬.੧, ੨, ੪੦੪.੧, ੪੧੦.੧, ੪੩੮.੨, ੪੫੪.੨, ੪੬੩.੩, ੪੬੪.੩, ੪੭੭.੧, ੫੧੦.੨, ੫੩੯.੨, ੫੪੨.੪, ੫੪੪.੩, ੫੪੫.੧, ੫੯੪.੧, ੬੧੦.੪

2. ਜਾਂਦਾ ਹੈ/ਜਾਂਦੀ ਹੈ/ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੮੭.੧, ੧੧੧.੧, ੧੧੮.੩, ੧੧੯.੧, ੩, ੧੬੩.੩, ੨੩੪.੪, ੨੩੫.੪, ੩੯੨.੩, ੪੦੪.੨, ੪੧੯.੧, ੪੪੦.੧, ੪੬੧.੩, ੪੬੪.੨, ੪੭੩.੨, ੪੭੫.੧, ੩, ੪੯੦.੨, ੪੯੫.੪, ੫੨੪.੧, ੫੪੫.੩, ੫੫੮.੪, ੫੯੦.੧, ੫੯੨.੨, ੬੦੬.੩, ੬੧੦.੨, ੬੨੩.੧, ੬੭੩.੧

3. ਜਾਂਦਾ (ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ) । ੯੮.੩, ੧੦੯.੧, ੨੫੮.੧, ੪੩੬.੪, ੪੬੯.੩, ੫੯੩.੧

4. ਜਾਈਦਾ ਹੈ । ੫੮੮.੪

ਜਾਇਕੈ—ਜਾਕੇ, ਦੇਖੋ ਜਾਇ (1) । ੩੩੪.੧, ੩੭੨.੨, ੪੧੮.੩, ੫੪੮.੨, ੫੮੬.੧

ਜਾਈ—ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਮਿੱਟਦਾ । ੫੪੨.੨

ਜਾਈਐ—1. ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੪੩੯.੧
2. ਜਾਏਗਾ । ੪੯੫.੩, ੫੦੦.੧, ੫੧੭.੪
3. ਜਾਵੀਏ, ਪਹਚੀਏ (ਸੰਬੋਧਨ ਵਾਚਕ) । ੫੪੪.੨, ੬੭੦.੩

ਜਾਸ)— ਜਿਸ ਦੇ, ਜੀਹਦੇ/ਜਿਸ ਦੀ, ਜੀਹਦੀ । ੨੨.੧, ੨੭੯.੨, ੪੨੧.੪, ੬੦੫.੪/
ਜਾਸੁ) ੩੫.੧, ੪੧੧.੪, ੪੧੪.੪

ਜਾਂਹਿ)— 1. ਜਿਸ ਨੂੰ, ਜੀਹਨੂੰ । ੧੦.੩/੧੦.੪, ੨੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੧੭.੪,
ਜਾਹਿ) ੪੭੬.੪, ੫੫੩.੨, ੬੪੭.੪
2. ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੧੩.੪/੪੪੧.੪, ੪੫੪.੪, ੪੭੬.੪
3. ਜਿਸ ਉਤੇ । ੬੧੨.੪/੧੪੪.੪
4. ਜਿਸ । —/੩੫.੩
5. ਜਿਸ ਦੇ, ਜੀਹਦੇ/ਜਿਸ ਦੀ । —/੮੭.੪, ੫੯੪.੧
6. ਜਿਸ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ । —/੧੯੮.੪
7. ਜਿਸ ਨੇ, ਜੀਹਨੇ । —/੨੪੨.੨, ੪੬੮.੪

ਜਾਹੀਂ—ਜਿਸਦੇ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੇ । ੬੭੪.੪

ਜਾਹੀ—1. ਜਿਸ ਨੂੰ । ੧੦.੨

2. ਜਿਸ, ਜਿਹੜੇ । ੧੧੦.੩², ੧੬੧.੨², ੩², ੩੬੧.੩², ੪੯੨.੧²

3. ਜਿਨ੍ਹਾਂ । ੬੩੨.੩

ਜਾਹੂਕੋ—ਜਿਸ ਦਾ, ਜੀਹਦਾ, ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦਾ । ੪੩੬.੩

ਜਾਕਉ—ਜਿਸ ਨੂੰ, ਜੀਹਨੂੰ । ੬੫੦.੪

ਜਾਂਕੀ)— ਜਿਸਦੀ, ਜੀਹਦੀ/ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ । ੬੦੨.੪/੩੧੬.੪, ੪੩੫.੪, ੪੫੪.੪
ਜਾਕੀ)

ਜਾਕੇ)— ਜਿਸਦੇ/ਜਿਸਦੀ/ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ/ਜਿਸ ਦੀਆਂ । ੩੫.੨, ੨੩੫.੪, ੨੭੦.੧, ੨, ੩,
ਜਾਂਕੈ) ੩੦੨.੨, ੪੮੫.੩, ੫੬੩.੧/੫੬੩.੩, ੫੮੫.੧, ੬੦੨.੪/੧੨੦.੨, ੧੯੨.੪
ਜਾਕੈ) ੨੧੨.੧, ੨੭੩.੪, ੩੨੭.੨, ੩੭੧.੧,੩, ੪੩੪.੧, ੨, ੪੫੪.੪ ੬੪੨.੧, ੬੪੭.੧, ੬੭੧.੧

ਜਾਕੋ—ਜਿਸਦਾ/ਜਿਸਦੇ । ੨੨੯.੪, ੩੨੭.੧, ੩੬੧.੧², ੩੬੬.੧, ੪੮੫.੧,੨, ੫੫੬.੨, ੬੪੭.੩, ੬੭੧.੨

ਜਾਚਿਕ—(ਸੰ. याचक) ਭਿਖਾਰੀ, ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਯਾਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੦੦.੩, ੧੧੪.੧

ਜਾਚੈ—(ਸੰ. याच्) ਯਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ੬੭੪.੩

ਜਾਗਤ—(ਸੰ. जाग्रितः) 1. ਜਾਗਦਿਆਂ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ । ੧੧੭.੧, ੫੯੪.੧

2. ਜਾਗਦਾ ਹੈ । ੩੬੧.੪

ਜਾਗਿ—(ਸੰ. जागृ) 1. ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ੨੨੪.੧

2. ਜਾਗਕੇ, ਸੁੱਤੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਜਾਗਕੇ । ੪੯੫.੧

ਜਾਗੀ—ਜਗ ਪਈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ । ੬੮.੨

ਜਾਗੇ—1. ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ, ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ ਜਾਗਿ (1) । ੫੭.੩

2. ਜਾਗ ਪਵੇ, ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗ ਪਏ, ਦੇਖੋ ਜਾਗਿ (2) । ੬੯.੩

3. ਜਗਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ । ੭੯.੩

ਜਾਗੈ—(ਸੰ. जागरण) ਜਾਗਦੀ ਹੈ । ੫੬੯.੨ ।

ਜਾਗ੍ਰਤ—(ਸੰ. जागरित) ਜਾਗੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਨੀਂਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ । ੧੫੯.੩, ੨੩੦.੩, ੪੯੪.੨, ੬੧੯.੨

ਜਾਤ)— 1. ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀਆਂ/ਜਾਂਦੀ/ਜਾਂਦੇ । ੬੯.੧, ੧੭੪.੧, ੨੫੦.੩, ੪੪੦.੨,
ਜਾਤਿ) ੫੪੮.੧, ੫੫੭.੧, ੫੫੮.੧², ੫੬੧.੧, ੩, ੫੬੪.੨, ੫੬੮.੪, ੫੭੩.੩,
ਜਾਤੁ) ੫੭੮.੨, ੫੯੨.੧, ੬੨੯.੧, ੬੩੩.੪, ੬੪੫.੩, ੬੫੯.੨, ੬੬੦.੩/੩੬੫.੪, ੩੬੬.੧, ੩੭੪.੧, ੪੦੪.੩, ੪੧੩.੧, ੪੩੩.੪, ੫੦੨.੧, ੫੦੬.੧, ੫੧੮.੧/—

2. ਜਾਂਦਾ, ਗਮਨ ਕਰਦਾ/ਗਮਨ ਕਰਦੀਆਂ/ਗਮਨ ਕਰਦੀ/ਗਮਨ ਕਰਦੇ । ੧੧੮.੨, ੧੮੪.੨, ੨੪੧.੪, ੨੭੪.੩, ੩੧੦.੪, ੩੩੨.੩, ੩੫੧.੩, ੩੬੯.੩, ੩੯੬.੧, ੪੧੦.੩, ੪੧੭.੨, ੪੪੧.੨, ੩, ੪੬੪.੩, ੫੨੫.੧, ੫੨੮.੪, ੫੪੮.੩, ੫੪੯.੪, ੫੮੯.੩, ੫੯੧.੩, ੬੧੭.੧, ੬੨੯.੨/੪੩੩.੧, ੪੯੫.੩, ੫੧੫.੧, ੨, ੩/੪੧੭.੪

3. ਜਾਂਦੇ, ਭਾਵ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ । ੩੬੨.੧/—/—

4. ਜਾਈਦਾ, ਗਮਨ ਕਰੀਦਾ । ੫੬੫.੧/—/—

5. (ਸੰ. जाति) ਕਿਸਮ, ਵਰਗ । ੬੭੫.੧/—/—

6. ਜਾਕੇ, ਜਾ ਕਰਕੇ । —/੬੧੬.੧/ —

7. (ਸੰ. जाति) ਕੁਲ, ਜਾਤੀ, ਵਰਣ । —/੬੩੨.੪/—

ਜਾਤੇ—ਜਿਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ । ੧੫੪.੧,੨, ੬੪੯.੨

ਜਾਤ੍ਰ—(ਸੰ. जाति) ਵਰਗ, ਨਸਲ । ੮੩.੩

ਜਾਤ੍ਰਾ—(ਸੰ. यात्रा) ਯਾਤਰਾ, ਸਫਰ (ਤੀਰਥਾਂ ਆਦਿ ਦੀ) । ੧੧੭.੨, ੩੬੨.੧, ੩੯੬.੧, ੪੪੭.੨, ੫੦੭.੩, ੫੨੫.੧ ੬੨੯.੨, ੬੩੯.੩

ਜਾਤ੍ਰੀ—(ਸੰ. यात्रिक:) ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੫੦੭.੩, ੫੧੫.੩, ੬੩੯.੩

ਜਾਨ—(ਸੰ. ज्ञान) 1. ਜਾਣਕੇ, ਸਮਝਕੇ । ੩੬੭.੩, ੪੧੫.੩, ੪੮੫.੧, ੫੯੨.੨

2. ਜਾਣਦਾ, ਸਮਝਦਾ । ੬੨੩.੪, ੬੭੫.੪

3. ਸਮਝ ਲੈ, ਜਾਣ ਲੈ । (ਸੰਬੰਧਨਵਾਚਕ) । ੬੬੦.੧

ਜਾਨਉ—ਜਾਣ ਲਵੇ, ਸਮਝ ਲਵੇ, ਦੇਖੋ ਜਾਨ (3) । ੬੭੫.੩

ਜਾਨਈ—1. ਜਾਣਦੀ ਹੈ, ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਜਾਨ (2) । ੩੦੦.੧, ੩੬੩.੧, ੪੭੦.੧, ੫੩੦.੩

2. ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਸਮਝਿਆ ਹੈ । ੬੧੩.੧

ਜਾਨਹੀ—ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ । ੫੯੯.੨

ਜਾਨਕਾਨ—ਜਿਸ ਕਿਸੇ, ਭਾਵ ਜਿਹੜੇ ਵੀ । ੬੦੬.੨

ਜਾਨਤ—1. ਜਾਣਦਾ, ਸਮਝਦਾ/ਜਾਣਦੇ, ਸਮਝਦੇ, ਦੇਖੋ ਜਾਨ (2) । ੧੮੬.੩, ੩੧੭.੩, ੪੦੬.੨, ੪, ੪੪੩.੩, ੪੪੮.੩, ੪੭੦.੩, ੫੩੦.੧, ੫੫੬.੪, ੫੭੦.੨, ੫੭੮.੧, ੫੮੫.੧

2. ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ, ਭਾਵ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦੇ । ੬੪੩.੧

ਜਾਨਯੋ—(ਸੰ. ज्ञान) ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ । ੬੩੯.੩

ਜਾਨਿ—(ਸੰ. ज्ञान) 1. ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਜਾਣੀਦਾ, ਸਮਝੀਦਾ । ੮੪.੪

2. ਜਾਣਕੇ, ਸਮਝਕੇ । ੧੪੯.੨, ੨੧੨.੩, ੩੪੧.੪, ੩੯੫.੨, ੩੯੮.੪, ੪੫੮.੨, ੫੪੭.੨, ੫੫੨.੪, ੬੧੧.੪, ੬੨੧.੧, ੬੭੧.੪

3. ਜਾਣਨਾ, ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੪੨੦.੪

ਜਾਨਿਓ—(ਸੰ ज्ञान) ਜਾਣਿਆਂ, ਸਮਝਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ । ੪੨੦.੧,੩, ੫੦੭.੩

ਜਾਨੀ—ਜਾਣੀ, ਸਮਝੀ, ਦੇਖੋ 'ਜਾਨਿ' (3) । ੧੪.੩, ੨੧.੩, ੨੩.੧, ੨੩੬.੧, ੨, ੨੪੮.੪, ੪੨੦ ੧, ੫੦੭.੧,੨, ੫੨੫.੧, ੬੦੦.੪, ੬੩੯.੧

ਜਾਨੀਅਤ—ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਸਮਝੀਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਜਾਨਿ' (1) । ੧੩੬.੨, ੨੭੭.੩, ੧੦੮.੪, ੧੨੩.੪

ਜਾਨੀਐ—1. ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਜਾਣ ਸਕੀਦਾ/ਜਾਣ ਸਕੀਦੀ । ੬.੨, ੪, ੯੯.੧, ੧੯੭ ੧, ੨੪੪.੪, ੩੫੦.੪, ੩੭੩.੪, ੩੭੪.੧, ੪੦੬.੩, ੪੦੭.੪, ੪੩੬.੪, ੫੮੬.੪, ੫੯੩.੧, ੫੯੬.੨, ੬੩੦.੩

2. ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ/ਜਾਣੀਦੀਆਂ ਹਨ/ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਣੀਦੀ ਹੈ । ੩੯.੧, ੪੦.੨, ੧੪੭.੧, ੧੫੮.੧, ੧੭੩.੧, ੧੮੮.੩, ੨੪੫.੧, ੨੬੪.੧, ੩੬੧.੧, ੩੭੫.੧, ੩੮੦.੪, ੩੮੨ ੧, ੪੬੫.੪, ੪੯੩.੨, ੫੦੯.੧, ੫੩੫.੧, ੬੦੯.੧

3. ਜਾਣੀਏ, ਸਮਝੀਏ, ਅਨੁਭਵ ਕਰੀਏ। ੯੮.੧, ੧੯੬.੨, ੨੩੨.੪, ੨੫੨.੩, ੩੯੮.੧, ੪੮੭.੧

4. ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਸਮਝਦੇ ਹਨ/ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ੧੦੪.੧, ੧੫੧.੧, ੨੮੮.੧, ੩੦੧.੧, ੩੦੫.੧, ੫੦੧.੧

5. ਜਾਣ ਲਵੇਂ, ਸਮਝ ਲਓ/ਜਾਣ ਲੈ, ਸਮਝ ਲੈ। ੧੨੮.੧, ੬੫੯.੨

6. ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੧੩੭.੧, ੨੮੦.੧

7. ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ। ੨੨੪.੧

ਜਾਨੀਐ ਧੌ—(ਜਾਨੀਐ+ਧੌ) ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਕੀ ਪਤਾ, ਭਾਵ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ੫੯੫.੪

ਜਾਨੀਜੈ—ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ। ੩੮੧.੪²

ਜਾਨੈ)— 1. ਜਾਣਦਾ/ਜਾਣਦੀ/ਜਾਣਦੇ, ਸਮਝਦਾ/ਸਮਝਦੀ/ਸਮਝਦੇ। ੧੪.੧, ੨੪੨.੪,
ਜਾਨੈ) ੪੪੩.੧², ੩, ੪, ੪੪੫.੪, ੪੫੩,੧/੧੪.੧, ੧੭੨.੪, ੧੭੩.੧, ੧੮੬.੧, ੨੩੨.੩, ੨੫੩.੪, ੩੦੦.੧, ੩੦੫.੧, ੩੫੧.੧, ੨, ੩੭੪.੨, ੪, ੩੯੩.੧, ੪੦੬.੧, ੪੧੧.੨, ੪੫੩.੩, ੪੭੦,੪, ੫੦੨.੧, ੨, ੩, ੫੦੮.੪, ੫੭੦.੩, ੬੨੪.੪, ੬੩੯.੨, ੬੭੫.੧³, ੨³, ੩², ੪²

2. ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ। ੧੯.੧ ੨੧.੧, ੨੬.੧/—

3. ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ। ੩੪.੧, ੨੪੭.੧/੨੨੨.੪

4. ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੧੪੯.੨, ੨੨੭.੪/—

5. ਜਾਣੀਏ, ਜਾਣ ਲਈਏ, ਸਮਝੀਏ, ਸਮਝ ਲਈਏ। —/੩੫੨.੧,੨

6. ਜਾਣੇ, ਸਮਝੇ। —/੪੭੦.੧, ੨

7. ਜਾਣਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ। —/੫੫੨.੪

ਜਾਨੋ—ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। ੫੭੮.੪

ਜਾਨੌ—ਜਾਣਦਾ, ਸਮਝਦਾ। ੬੦੧.੪

ਜਾਪ)— (ਸੰ. जाप:) ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਜਾਂ ਮੰਤਰ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਪਣ,
ਜਾਪੁ) ਭਾਵ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੭੭.੪, ੪੮੨.੨, ੫੫੪.੩/੨੫੧.੨

ਜਾਂਪੈ)— 1. ਜਿਸ ਕੋਲ, ਜਿਸ ਪਾਸ। ੩੫੯.੪/੪੫੪.੨
ਜਾਪੈ) 2. —/ਜਿਸ ਅਗੇ। ੬੬੬.੩

ਜਾਮ -(ਸੰ याम:) ਪਹਿਰ, ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਦਿਨ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਭਾਗ। ੬੫੪.੨

ਜਾਮਨ—ਦੁੱਧ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਲਾਗ, ਉਹ ਦਹੀਂ ਯਾ ਖੱਟਾ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਦਹੀਂ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੬੦੯.੨

ਜਾਮਨੀ—(ਸੰ. यावनी) 1. ਯਵਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀ, ਅਥਵਾ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ। ੪੪.੩

2. (ਸੰ. यामिनी) ਰਾਤ, ਰਾਤਰੀ। ੨੧੯.੪, ੪੩੩.੧, ੪੯੪.੨, ੬੫੪.੨

ਜਾਮੈ—1. ਜਿਸ ਨਾਲ। ੧੭੨.੪, ੧੭੩.੧, ੨੫੩.੪

2. ਜਿਸ ਵਿਚ। ੩੬੬.੨ ੩, ੩੬੭.੪, ੩੭੨.੪, ੪੧੮.੩, ੬੦੬.੪

ਜਾਰ—(ਸੰ. जार, ਫਾ. ਯਾਰ) ਵਿਭਚਾਰੀ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਪਰ-ਗਾਮੀ। ੧੬੫.੩, ੩੨੪.੨, ੪੮੬.੩, ੪੮੭.੪, ੬੪੩.੧²

ਜਾਰਤ—(ਸੰ. √ज्वल्) ਸਾੜ ਦਿੰਦਾ, ਜਾਲ ਦਿੰਦਾ। ੩੦੭.੩

ਜਾਰਿ—1. ਸਾੜ ਕੇ, ਜਾਲ ਕੇ, ਭ ਵ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਜਾਰਤ' । ੧੬.੩
2. ਜਾਲ ਦਿੰਦਾ, ਸਾੜ ਦਿੰਦਾ । ੩੦੮.੧, ੩੧੮.੧
3. ਸਾੜਦਾ, ਜਾਲਦਾ । ੩੮੧.੨

ਜਾਰੀ—(ਸੰ. जाल) ਜਾਲੀ, ਭਾਵ ਪੰਛੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਲਾ ਜਾਲ ਅਥਵਾ ਫੰਦਾ । ੨੩੧.੧

ਜਾਵਦੇਕ)— (ਸੰ. यावत् + एक) 1. ਜਿਥੇ ਤਕ । ੨੩੩.੩, ੨੭੭.੩, ੩੪੨.੨/
ਜਾਵਦੇਕਿ) ੨੪੫.੩
2. ਜਦ ਤਕ, ਭਾਵ ਜੀਵਨ ਭਰ । ੨੫੪ ੪/—
3. ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ । ੫੪੭.੧/—

ਜਾਵਨ)— ਦੁੱਧ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਲਾਗ. ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜਾਮਨ' । ੧੭੪.੧, ੫੩੫.੨/੧੨੨.੨
ਜਾਵਨੁ)

ਜਾਵੈ—ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੪੪ ੪

ਜਿਉਂ)— ਜਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਦਾਂ । ੪੯੩.੧/੪੮.੩, ੫੬.੩, ੭੫.੪, ੭੬.੪, ੯੫.੩,
ਜਿਉ) ੧੬੯.੨, ੧੭੨.੨, ੪, ੧੭੪.੪, ੧੮੭.੨, ੨੦੩ ੪, ੨੩੫.੪, ੨੩੬.੪, ੨੩੯.੩, ੨੪੦.੧, ੩, ੨੪੫.੩, ੨੫੮.੩, ੩੧੬ ੪, ੩੨੬.੧, ੨, ੪, ੩੫੫.੧, ੩੮੬.੨, ੩੮੮.੩, ੩੮੯.੩, ੪੫੦.੪, ੪੭੭.੪, ੪੮੭.੧, ੫੨੬.੨, ੫੨੭.੩
2. ਓਵੇਂ ਦਾ ਓਵੇਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ । —/੧੬੩.੩

ਜਿਹ—ਜਿਸ, ਜਿਹੜੇ । ੪੧੦.੪

ਜਿਹਬਾ)— (ਸੰ. जिह्वा) ਜੀਭ, ਰਸਨਾ, ਜ਼ਬਾਨ, ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਇੰਦ੍ਰੀ ।
ਜਿਹਵਾ) ੧੦੭.੩, ੧੪੦.੨, ੧੯੯.੧, ੨੦੦.੩, ੨੨੬.੧, ੨੭੮ ੨, ੩੫੨.੨, ੪,
ਜਿਹ੍ਵਾ) ੩੯੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੨੩.੩, ੪੩੭.੧, ੪੯੯.੨, ੫੩੩.੨, ੬੬੬.੩/ ੬੧੩.੧/੫੮੫.੨

ਜਿਤ—(ਸੰ. यत्र) ਜਿਧਰ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ । ੬੧੦.੧, ੨, ੩

ਜਿਨ—ਜਿਸਨੇ, ਜੀਹਨੇ । ੬੭੧ ੩

ਜਿਵਾਇ—(ਸੰ. जेमन) ਭੋਜਨ ਖੁਆਉਣਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਣਾ । ੬੭੩.੨

ਜੀ—ਸਨਮਾਨ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ, ਸਤਿਕਾਰ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ । ੭੦.੧, ੨, ੩, ੪; ੯੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੨੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੨੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੨੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੫੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੫੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੭੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੮੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੧੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੨੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੩੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੬੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੬੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੯੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨੬,੧, ੨, ੩, ੪, ੫੨੭.੪, ੫੩੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੮੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੦੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੨੪.੪, ੬੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੫੬.੨, ੬੬੨.੧, ੨, ੩, ੪

ਜੀਉ—(ਸੰ. जीव) 1. ਜੀਵ, ਪ੍ਰਾਣੀ । ੩੩੧.੩
2. ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜੀਵਨ, ਜਾਨ । ੫੪੪.੩

ਜੀਅ—1. ਮਨ, ਚਿਤ । ੪੧.੨, ੩੯੮.੧, ੪੭੦.੧
2. ਜੀਵ, ਪ੍ਰਾਣੀ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਉ'(1) । ੮੩.੪
3. ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜਾਨ ਦੇਖੋ 'ਜੀਉ'(2) । ੪੭੬.੩

ਜੀਅਤ)— (ਸੰ. जीवित) ਜ਼ਿੰਦਾ, ਜੀਵਤ, ਜਿਉਂਦਾ/ਜੀਉਂਦੀ । ੪੬੩.੨, ੫੧੫.੪/
ਜੀਅਤਿ) ੪੪੨.੩

ਜੀਐ—ਜੀਵੇ, ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੇ, ਜਿਉਂਦੀ ਰਹੇ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਅਤ' । ੨੧੦.੪

ਜੀਹ—ਜੀਭ, ਰਸਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜਿਹਬਾ' । ੨੭੦.੩, ੩੯੭.੪², ੫੪੧.੩, ੬੪੨.੪

ਜੀਜੀਐ (ਸੰ. √ जीव्) 1. ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੨੫੩.੩
2. ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਜੀਵਤ ਰਹਿਣਾ । ੪੯੪.੪
3. ਜੀਵੀਏ, ਜਿਉਂਦੇ ਰਹੀਏ । ੫੪੫.੧
4. ਜੀਵੀਦਾ, ਜਿਉਂਦੇ ਰਹੀਦਾ । ੫੮੪.੪

ਜੀਤ)— (ਸੰ. जिति) 1. ਜਿੱਤ, ਵਿਜੈ, ਫ਼ਤਹਿ । ੧੩੬.੪², ੩੩੩.੨, ੪੯੮.੩/
ਜੀਤਿ) ੪੯੮.੪
2. ਜਿੱਤ ਕੇ, ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ । —/੧੧੮.੩, ੧੪੫.੨, ੧੭੯.੪, ੨੪੭.੨

ਜੀਤਿਓ—ਜਿੱਤ ਲਈਦਾ, ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਲਈਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਤ' । ੬੧.੧

ਜੀਤੀ—ਜਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਤ' । ੫੯੧.੪

ਜੀਤੈ—ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ, ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਤ' । ੭੫.੨

ਜੀਭ—ਰਸਨਾ, ਜਿਹਵਾ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜਿਹਬਾ' । ੫੪੨.੧

ਜੀਰਨਾਂਬਰ—(ਸੰ. जीर्ण + अम्बर) ਪੁਰਾਣੇ ਕਪੜੇ, ਫੱਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਸਤਰ । ੪੯੭.੩

ਜੀਵ—(ਸੰ. जीव) ਜਾਨਵਰ ਆਦਿਕ, ਜੀਅ । ੧੫੪.੧, ੨੩੯.੩, ੪੬੦.੩, ੫੨੨.੨, ੬੪੧.੨

ਜੀਵਤ—1. ਜ਼ਿੰਦਾ, ਜਿਉਂਦਾ, ਜੀਵਨ ਯੁਕਤ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਅਤ' । ੧੬੨.੨
2. ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ, ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਜੀਅਤ' । ੩੨੧.੩

ਜੀਵਨ—(ਸੰ. जीवन) ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਪ੍ਰਾਣ-ਧਾਰੀ ਤੱਤ, ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਾਲਤ । ੬੨.੪, ੨੫੨.੩, ੨੮੧.੨, ੩੦੦.੨, ੪, ੩੦੩.੩, ੩੪੫.੪, ੪੦੯.੩, ੪੧੨.੧, ੪੯੮.੩, ੫੧੪.੪, ੫੭੩.੪, ੫੭੪.੪, ੫੯੨.੪, ੫੯੯.੨, ੬੪੯.੩

ਜੀਵਨਪਦ—ਜੀਵਨ ਪਦਵੀ, ਨਿਰਵਾਣ-ਪਦ, ਮੋਕਸ਼ ਪਦ, ਉਹ ਪਦਵੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਫਿਰ ਮਰਣ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੪੦੧.੪

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ)— (ਸੰ. जीवन+मुक्त) ਜੋ ਜੀਵਨ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਥਵਾ ਜਿਉਂਦਿਆਂ
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ) ਹੀ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਕਰਮ-ਜਾਲ ਅਤੇ ਆਵਾਗਮਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਵਾਲਾ ਅਥਵਾ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਬੰਧਨ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ੨੭.੪/ ੨੨.੪, ੨੫.੪, ੫੭.੪, ੬੫.੪, ੮੨.੪, ੯੦.੧, ੯੨.੨, ੧੦੪.੪, ੧੧੬.੪, ੧੫੭.੪, ੧੬੫.੨, ੨੪੩.੪, ੨੪੮.੪, ੨੬੨.੪, ੨੮੦.੧, ੨੮੧.੨, ੩੨੮.੪, ੪੧੭.੪, ੪੧੮.੪, ੪੪੮.੪, ੫੪੯.੪, ੬੧੯.੪

ਜੀਵਨੁ—ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜੀਵਨ' । ੪੨੦.੪, ੪੬੭.੪

ਜੁ— 1. ਜੇ, ਜੇਕਰ, ਅਗਰ । ੬੦੭.੧
2. ਜੋ । ੬੧੭.੩, ੬੨੨.੨, ੩, ੬੪੭.੧, ੬੬੯.੧, ੨, ੩
3. ਸਨਮਾਨ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ । ੬੬੪.੨

ਜੁਆਰਨ—(ਸੰ. द्यूतकर:) ਜੂਆਰੀਆਂ, ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਿਆਂ । ੫੯੧.੨

ਜੁਆਰੀ—ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ, ਜੁਆਰੀਆ । ੩੨੩.੨, ੫੯੧.੨

ਜੁਹਾਰ—ਨਮਸਕਾਰ, ਪ੍ਰਣਾਮ, ਬੰਦਨਾ । ੩੧੦.੩

ਜੁਹਾਰਤ—ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ । ੪੭੭.੧

ਜੁਕਤ—(ਸੰ. युक्त) ਜੁੜਨ ਵਾਲੀ, ਜੁੜਨ ਯੋਗ । ੬੧੨.੨

ਜੁਗ—(ਸੰ. युगम्) ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੇਂ, ਵਕਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪਰਿਮਾਣ ਅਥਵਾ ਮਾਪ-ਦੰਡ । ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੁੱਗ ਚਾਰ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ : ਸਤਯੁੱਗ, ਤ੍ਰੇਤਾਯੁੱਗ, ਦੁਆਪਰ ਯੁੱਗ, ਕਲਯੁੱਗ । ੧੫੭.੧, ੧੯੭.੩, ੬੫੪.੨[2]

ਜੁਗੰਤਰ—(ਸੰ. युगान्तर) ਜੁਗਾਂ ਤਕ, ਭਾਵ ਕਈ ਯੁੱਗ । ੩੨੯.੧

ਜੁਗਤ)— (ਸੰ. युक्तिः) ਵਾਂਗ, ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੪੨੩.੩/੪੩੨.੨
ਜੁਗਤਿ)

2. ਤਦਬੀਰ, ਤਰੀਕਾ, ਢੰਗ, ਵਿਧੀ । ੪੯੭.੪, ੫੨੨.੨, ੫੨੫.੪; ੫੪੧.੩, ੬੭੫.੨/੨੩.੧ ੫੮.੪, ੭੨.੩, ੧੩੯.੨, ੧੮੬.੩, ੨੨੪.੧, ੨੪੮.੪, ੩੯੬.੨, ੪੩੨.੩, ੪੩੮.੩, ੫੫੦.੩, ੫੮੫.੪, ੫੯੭.੪

3. ਇਕੱਠ, ਸੰਗਮ, ਮਿਲਾਪ । —/੧੨੮.੧, ੨੭੬.੨, ੩੫੧.੪, ੪੦੬.੩, ੬੪੧.੨

4. ਯੁਕਤਿ, ਦਲੀਲ । ––/੬੦੧.੪

ਜੁਗਲ—(युगलम्) 1. ਜੋੜਾ, ਜੋਟਾ, ਭਾਵ ਜੁੜਨਾ । ੧੫੭.੪

2. ਦੋ ਰੂਪ, ਦੋ ਸਰੂਪ । ੪੬੨.੪

ਜੁਗਵਤ—1. ਯੁਕਤੀ ਪੂਰਬਕ, ਜੁਗਤ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਜੁਗਤ' (3) । ੩੫੫.੪, ਯੋਗਯਤਾ-ਵੰਤ: ਮਹਾਨਕੋਸ਼), ੪੨੫.੨

2. ਯੋਗਤਾ । ੩੬੯.੨

3. ਵਰਤਣ ਲਾਇਕ, ਵਰਤਣ ਯੋਗ । ੫੧੫.੧

ਜੁਗਵੈ—ਯੁਕਤ ਪੂਰਬਕ, ਭਾਵ ਮੁਨਾਸਿਬ ਰੀਤ ਆਦਿ ਨਿਭਾ ਕੇ । ੩੫੩.੧

ਜੁਗਾਇ—ਜਗਾਕੇ, ਭਾਵ ਘੋਖ ਘੋਖਕੇ ਅਥਵਾ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ । ੪੩੮.੩

ਜੁਗਾਤ—1. ਜੁੜਿਆ, ਤੱਲੀਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜੁਗਤ'(3) । ੪੯੭.੪

2. (ਅ. ਜ਼ਕਾਤ) ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਅਥਵਾ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਆਉਂਦਾ ਧਨ । ੬੨੯.੪

ਜੁਗਾਦਿ—ਯੁੱਗਾਂ ਦਾ ਆਦਿ, ਭਾਵ ਯੁੱਗਾਂ ਤਕ ਅਥਵਾ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀਆਂ । ੨੩੩.੨

ਜੁਗਾਵਈ—ਜੋੜਕੇ ਰਖਣ ਦੇ ਅਥਵਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਖਣ ਦੇ । ੫੦੫.੩

ਜੁਗੁਜੁਗੁ—ਹਰੇਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਸਦੈਵ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ।੨੫੨.੩

ਜੁਝਾਊ—ਜੰਗੀ ਬਿਗਲ, ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਉਤਪਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਜਾ । ੬੧੧.੩, ੬੧੭.੨

ਜੁਧ—(ਸੰ. युद्धम्) ਲੜਾਈ, ਯੁੱਧ, ਸੰਗਰਾਮ, ਜੰਗ । ੩੮੩.੨, ੪੯੩.੩, ੬੧੧.੩, ੬੧੭.੧

ਜੁਰਤਿ—(ਸੰ. √जुड्) ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ ਭਾਵ ਤਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ੧੪੫.੧

ਜੁਰੈ—(ਸੰ. √जुड्) ਜੁੜਦਾ, ਮਿਲਦਾ, ਇੱਕਠਾ ਭਾਵ ਇਕ । ੩੯੦.੧

ਜੁਵਤਿਨ—(ਸੰ. युवतिः) ਯੁਵਤੀਆਂ, ਇਸਤਰੀਆਂ, ਔਰਤਾਂ, ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ । ੩੬੫.੩

ਜੂਆ—(ਸੰ. द्युत) ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿਕ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾਕੇ ਖੇਡੀ ਹੋਈ ਖੇਡ । ੫੯੧.੨

ਜੂਆਰ)— ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ, ਦੇਖੋ 'ਜੂਆ' । ੩੨੪.੪, ੪੮੬.੩/੧੬੫.੩
ਜੂਆਰੀ)

ਜੂਝ—(ਸੰ. युद्धम् > ਪ੍ਰਾ. जुज्झ) ਲੜਕੇ, ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ, ਸੰਗਰਾਮ ਕਰਕੇ । ੬੧੭.੩

ਜੂਝੈ—ਜੂਝਦਾ ਹੈ, ਲੜਦਾ ਹੈ, ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੬੧੧.੩

ਜੇਠ—(ਸੰ. ज्येष्ठ) ਪਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ। ੩੯੫.੨

ਜੇਤ)— ਜਿਤਨੇ, ਜਿੰਨੇ। ੪੫੬.੪/੪੧੭.੨
ਜੇਤੇ)

ਜੇਨਕੇਨ—ਜਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਅਥਵਾ ਜਿਸ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ। ੧੯੩.੩

ਜੇਵਰੀ—ਡੋਰੀ, ਰੱਸੀ। ੫੭੮.੨

ਜੈ—(ਸੰ. जय) ਜਿੱਤ, ਫ਼ਤਹਿ। ੩੮੨.੨

ਜੈਸਾ—(ਸੰ. यादृश्) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ। ੧੦੦.੪

ਜੈਸੀ)— ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਜੈਸਾ'। ੧੫੫.੨, ੬੫੫.੨/
ਜੈਸੀਐ) ੧੫੫.੨, ੩੭੨.੪, ੪੬੯.੪, ੬੫੫.੧

ਜੈਸੇ—ਜਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖੋ 'ਜੈਸਾ'। ੩੯.੧, ੪੧.੧, ੨, ੪੯.੪, ੫੫.੧, ੨, ੬੯.੧, ੨, ੩, ੯੪.੪, ੯੫.੧, ੨, ੧੦੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੦੨.੧, ੨, ੩, ੧੦੩.੧, ੨, ੩, ੧੧੦.੧, ੧੧੩.੧, ੨, ੩, ੧੧੫.੪, ੧੧੮.੩, ੧੨੦.੧, ੧੨੨.੧, ੧੨੯.੧, ੩, ੧੩੨.੨, ੧੩੩.੨, ੩, ੧੩੪.੧, ੩, ੪, ੧੩੬.੧, ੨, ੧੫੫.੧^{2}, ੩, ੪, ੧੫੬.੧^{2}, ੧੫੮.੧,੩^{2}, ੧੫੯.੨, ੧੬੦.੧,੨,੩, ੧੬੧.੧,੨,੩, ੧੬੨.੧,੩, ੧੬੩.੨, ੧੬੬.੧, ੧੬੭.੧, ੨, ੩, ੧੭੪.੧, ੧੭੯.੧, ੧੮੪.੩, ੧੯੧.੪, ੨੨੩.੩, ੪, ੨੨੫.੩, ੨੩੧.੧, ੨, ੩, ੨੩੬.੩, ੨੩੯.੧, ੨੪੦.੧, ੨, ੨੪੨.੧, ੨੪੫.੧, ੨, ੨੫੮.੧, ੨੬੪.੧, ੨, ੩, ੨੬੮.੧, ੨, ੨੮੬.੧, ੨, ੨੯੨.੧, ੨੯੯.੩, ੩੦੫.੩, ੩੦੬.੧, ੩, ੩੧੦.੧, ੨, ੩, ੩੧੧.੧, ੨, ੩, ੩੧੨.੧, ੨, ੩, ੩੨੫.੧, ੩੨੬.੩, ੩੨੯.੧, ੩੩੦.੧, ੨, ੩, ੩੩੨.੪, ੩੪੯.੧, ੨, ੩੫੦.੧, ੩੫੧.੧, ੨, ੩, ੩੫੪.੧, ੨, ੩, ੩੫੫.੩, ੩੫੬.੧, ੨, ੩, ੩੫੭.੧, ੨, ੩, ੩੫੮.੨, ੩, ੩੬੦.੧, ੩੬੧.੧, ੩੬੨.੨, ੩, ੩੬੩.੧, ੩੬੪.੧, ੨, ੩, ੩੬੫.੧, ੨, ੩, ੩੬੬.੧, ੨, ੩, ੩੬੭.੧, ੨, ੩, ੩੬੯.੧, ੨, ੩, ੩੭੦.੧, ੩੭੧.੧, ੨, ੩, ੩੭੩.੧, ੨, ੩, ੩੭੪.੧, ੨, ੩੭੫.੧, ੨, ੩, ੩੭੬.੧, ੨, ੩੭੮.੧, ੨, ੩, ੩੭੯.੧, ੨, ੩, ੩੮੧.੧, ੨, ੩੮੨.੧, ੨, ੩, ੩੮੩.੨, ੩੮੪.੧, ੩੮੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੦.੧, ੨, ੩, ੩੯੧.੪, ੩੯੨.੧, ੩੯੪.੧, ੨, ੩੯੫.੧, ੩੯੮.੧, ੨, ੩੯੯.੧, ੨, ੩, ੪੦੨.੧, ੪੦੪.੧, ੨, ੩, ੪੦੫.੧, ੨, ੩, ੪੦੬.੧, ੨, ੪੧੦.੧, ੨, ੩, ੪੧੧.੧, ੨, ੩, ੪੧੩.੧, ੨, ੩, ੪੧੪.੧, ੪੧੫.੧, ੩, ੪੧੭.੧, ੨, ੩, ੪੧੮.੧, ੨, ੩, ੪੧੯.੧, ੨, ੪੨੪.੧, ੪੨੬.੧, ੪੩੩.੩, ੪੪੧.੧, ੨, ੩, ੪੪੨.੧, ੨, ੪੪੩.੪, ੪੪੪.੧, ੨, ੩, ੪੪੬.੧, ੨, ੩, ੪੪੯.੪, ੪੫੧.੧, ੪੫੨.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੩.੧, ੩, ੪੫੪.੧, ੪੫੬.੧, ੨, ੪੫੯.੧, ੨, ੩, ੪੬੫.੧, ੨, ੩, ੪੬੬.੧, ੪੬੮.੧, ੨, ੩, ੪੭੧.੧, ੨, ੩ ੪੭੪.੧, ੩, ੪੭੬.੨, ੪੭੭.੧, ੨, ੩, ੪੮੧.੧, ੪੮੩.੧, ੪੮੯.੧, ੨, ੪੯੫.੧, ੨, ੩, ੪੯੬.੧, ੨, ੩, ੪੯੭.੧, ੨, ੩, ੫੦੧.੧, ੨, ੫੦੨.੧, ੨, ੩, ੫੦੫.੧, ੨, ੩, ੫੦੬.੧, ੩, ੫੦੮.੧, ੨, ੩, ੫੦੯.੧, ੨, ੫੧੦.੧, ੨, ੩, ੫੧੧.੧, ੨, ੫੧੨.੧, ੩, ੫੧੩.੧, ੩, ੫੧੫.੧, ੨, ੩, ੫੧੬.੧, ੨, ੩, ੫੧੭.੧, ੨, ੩, ੫੧੮.੧, ੨, ੩, ੫੧੯.੧, ੨, ੩, ੫੨੦.੧, ੨, ੩, ੫੨੩.੧, ੫੨੫.੧, ੩, ੫੨੬.੧, ੫੩੦.੧, ੨, ੩, ੫੩੧.੧, ੨, ੩, ੫੩੨.੧, ੨, ੩, ੫੩੩.੧, ੨, ੩, ੫੩੪.੧, ੨, ੫੩੫.੧, ੨, ੩, ੫੩੬.੧, ੨, ੩, ੫੩੭.੧^{3}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੫੩੮.੧, ੨, ੩, ੫੩੯.੧, ੨, ੩, ੫੪੨.੧, ੨, ੩,

੫੪੬.੧, ੨, ੩, ੫੪੮.੧, ੨, ੫੫੫.੧, ੨, ੩, ੫੫੬.੧, ੫੫੭.੧, ੨, ੩, ੫੫੮.੧, ੨, ੩, ੫੫੯.੧, ੨, ੩, ੫੬੦.੧, ੨, ੩, ੫੬੧.੧, ੨, ੩, ੫੬੨.੧, ੨, ੩, ੫੬੩.੧,੨,੩, ੫੬੪.੧,੨,੩, ੫੬੫.੧,੨,੩, ੫੬੬.੧,੨,੩, ੫੬੭.੧,੨,੩, ੫੬੮.੧,੨, ੩, ੫੬੯.੧, ੫੭੦.੧, ੨, ੩, ੫੭੭.੧, ੨, ੩, ੫੭੮.੧, ੨, ੩, ੫੮੦.੧, ੨, ੩, ੫੮੧.੧, ੨, ੩, ੫੮੨.੨. ੩, ੫੮੩.੧, ੨, ੩, ੫੮੪.੧, ੩, ੫੮੫.੧, ੩, ੫੮੬.੧, ੨, ੩, ੫੮੭.੧, ੨, ੩, ੫੮੮.੧², ੨², ੩², ੪, ੫੮੯.੧, ੨, ੩, ੫੯੦.੧, ੨, ੩, ੫੯੧.੧, ੨, ੩, ੫੯੨.੨, ੩, ੫੯੫.੧, ੨, ੩, ੫੯੬.੧, ੨, ੩, ੫੯੭.੧, ੨, ੬੦੦.੧, ੨, ੩, ੬੦੩.੧, ੬੦੪.੧, ੨, ੩, ੬੦੫.੧, ੩, ੬੦੬.੧, ੨, ੩, ੬੦੮.੧, ੨, ੩, ੬੦੯.੧, ੨, ੩, ੬੧੦.੧, ੨, ੩, ੬੧੧.੧, ੨, ੩, ੬੧੩.੧, ੩, ੬੧੪.੧, ੨. ੩, ੬੧੫.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੬.੧, ੨, ੩, ੬੧੭.੧, ੬੧੮.੧, ੬੨੫.੧, ੬੨੯.੧, ੨, ੩, ੬੩੦.੧, ੨, ੩, ੬੩੧.੧, ੨, ੩, ੬੩੨.੧, ੨, ੩, ੬੩੩.੧, ੨, ੩. ੬੩੪.੧, ੨, ੩, ੬੩੬.੧, ੨, ੩, ੬੩੭.੧, ੨, ੩, ੬੩੮.੧, ੨, ੪, ੬੪੩.੧, ੨, ੩. ੪², ੬੪੪.੧, ੩. ੬੪੫.੧, ੨, ੩, ੬੫੫.੩, ੪, ੬੫੭.੨², ੬੬੨.੨, ੩, ੪, ੬੬੪.੩, ੬੭੩.੩, ੪, ੬੭੪.੧, ੨

ਜੰ ਜੈਕਾਰ)— (ਸੰ. जय + कार) ਜਿੱਤ ਅਥਵਾ ਫਤਹਿ ਦੀ ਧੁਨੀ, ਜੈ ਜੈ ਦਾ ਨਾਅਰਾ,
ਜੈ ਜੈਕਾਰੁ) ਭਾਵ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ। ੭੦.੨, ੫੪੧.੩, ੬੧੨.੩/੪੮੦.੨

ਜੈਤ—ਜਿਤ ਦੀ, ਫਤਹਿ ਦੀ. ਦੇਖੋ 'ਜੈ'। ੪੯੫.੩

ਜੈਬੇ—ਪੁੱਜਣ ਦਾ, ਜਾਣ ਦਾ। ੪੭੩.੩

ਜੋ –(ਸੰ. यः) 1. ਜਿਹੜਾ। ੩੬੧.੪², ੬੫੪.੪
2. ਜੇ, ਜੇਕਰ। ੬੦੭.੧, ੨, ੩²
3. ਜਿਹੜਾ, ਕੁਛ, ਜੋ ਕੁਝ। ੬੨੨.੧
4. ਤਾਂ ਜੋ ਅਥਵਾ ਤਾਂ ਕਿ। ੬੪੦.੧

ਜੋਈ—ਜੋ, ਜਿਹੜਾ/ਜਿਹੜੀ/ਜਿਹੜੇ। ੬੯.੧, ੨, ੩, ੧੦੬.੨², ੧੬੧.੩², ੧੬੬.੨, ੨੦੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੧੨.੩², ੩੦੫.੧, ੩੨੭.੪, ੩੪੮.੪, ੩੬੧.੨², ੩੭੦.੩, ੩੭੧.੨, ੩੮੦.੧, ੩੯੨.੪, ੪੬੧.੧, ੪੮੩.੩, ੪੮੯.੨, ੫੪੬.੪², ੫੬੩.੨, ੫੯੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧੯.੩, ੬੬੨.੧, ੬੭੪.੨, ੩²

ਜੋਹਈ—(ਸੰ. जुष > जोअइ) ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਰਾਹ ਤੱਕਦੀ ਹੈ ਅਥਵਾ ਢੂੰਢਦੀ ਹੈ, ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ੨੪੦.੨

ਜੋਹਨ—ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੪੦੦.੩

ਜੋਕ—(ਸੰ. जलाका) ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਜਿਹਾ ਕੀੜਾ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਕੇ ਖੂਨ ਚੂਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਗੜੇ ਗੰਦਾ ਲਹੂ ਚੂਸਣ ਵਾਸਤੇ ਫੋੜੇ ਆਦਿ ਤੇ ਵੀ ਚੰਬੇੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੩੩੨.੨, ੩੬੫.੨

ਜੋਗ—(ਸੰ. योगः) ਪਰਮਾਤਮ ਚਿੰਤਨ ਅਥਵਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਖੋ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਠਿਨ ਅਭਿਆਸ ਤੇ ਸੰਜਮ ਆਦਿਕ ਦੀ ਅਵਸਥਾ। ੨੧.੧, ੩੦.੩, ੪੨.੧³, ੫੮.੪, ੬੦.੨³, ੯੦.੩, ੧੯੨.੨, ੨੫੫ ੩, ੨੬੫.੩, ੨੬੭.੪, ੩੦੪ ੨, ੩੯੬.੨, ੪੦੦.੪, ੪੨੨.੩, ੪੩੮ ੩, ੪੯੭.੪, ੫੪੩.੨, ੫੫੪.੨, ੬੦੭.੩, ੬੫੬.੧, ੬੭੫.੨

2. (ਸੰ. योगिन्) ਜੋਗੀ, ਜੋਗਣ, ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ । ੧੮੦.੩, ੫੭੧.੪

3. ਯੋਗ, ਸਮਰਥ, ਅਧਿਕਾਰੀ, ਲਾਇਕ । ੩੫੪.੪ (ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ; ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ), ੫੦੫.੩, ੫੨੬.੨, ੬੭੪.੨

4. ਮੌਕਾ, ਵੇਲਾ, ਸਮਾਂ । ੩੬੧.੪, ੫੬੮.੪

ਜੋਗੀ—(ਸੰ. योगिन्) 1. ਯੋਗੀ, ਯੋਗਾਭਿਆਸੀ, ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੧.੪, ੫੮.੪, ੪੩੮.੩, ੬੦੭.੩, ੬੭੫.੨

2. ਪਰਮਾਤਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਪੁਰਸ਼ । ੩੬੦.੪

ਜੋਗੀਸੁਰ—(ਸੰ. योगीश्वर) ਯੋਗੀਰਾਜ, ਯੋਗ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਯੋਗੀ । ੨੨੪.੩, ੪੫੭.੨, ੪੯੭.੪

ਜੋਤ—(ਸੰ. ज्योतिस्) 1. ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਨੂਰ, ਤੇਜ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) । ੪੧੮.੪

2. ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ । ੫੬੫.੧, ੬੬੧.੧

3. ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣਾ, ਰੌਸ਼ਨੀ, ਉਜਾਲਾ । ੨੨੫.੩, ੩੬੩.੨, ੫੨੫.੨

4. ਜੋਤ ਕੇ, ਵਾਹ ਕੇ, (ਹਲ ਆਦਿਕ ਨਾਲ) । ੬੩੫.੩

ਜੋਤਕ—(ਸੰ. ज्यौतिषिक) 1. ਜੋਤਸ਼ੀ, ਖਗੋਲਵੇਤਾ, ਜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ । ੪੪੮.੨

2. (ਸੰ. ज्योतिष) ਜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ, ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ । ੪੭੫.੩

ਜੋਤਿ—(ਸੰ. ज्योतिस्) 1. ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਨੂਰ, ਤੇਜ, (ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ) ਦੇਖੋ 'ਜੋਤ' (1) । ੩.੧^{3}, ੩^{8}, ੮^{2}, ੩੪.੩, ੭੭.੧, ੧੦੮.੪, ੧੧੫.੪, ੧੩੩.੪, ੧੩੯.੧, ੨੪੬.੪, ੨੪੮.੨, ੨੭੦.੨, ੨੭੧.੪, ੫੪੭.੩, ੫੫੦.੧

2. ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣ, ਲੋਅ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜੋਤ' (3) । ੩.੮^{2}, ੫.੭^{2}, ੧੦.੨, ੨੩.੧, ੪੦.੩, ੫੨.੩, ੧੧੫.੪, ੧੪੦.੩, ੧੪੧.੧, ੧੪੪.੧, ੧੯੬.੨, ੨੨੫.੩, ੨੬੫.੧, ੨੬੯.੪, ੨੯੯.੩, ੩੧੧.੧, ੩੧੨.੪, ੩੪੮.੧, ੩੫੦.੨, ੩੬੭.੧, ੪੫੩.੧, ੪੫੬.੩, ੪੭੦.੨, ੪੭੨.੨, ੪੮੮.੨, ੫੦੯.੨, ੬੫੩.੧, ੬੫੪.੩, ੬੫੮.੨

3. ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ, ਰੂਹਾਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ । ੬.੭, ੧੦.੨, ੧੧.੨, ੧੪.੨, ੨੯.੪, ੬੮.੨, ੧੪੦.੧, ੧੪੨.੧, ੧੭੨.੧, ੧੮੫.੧, ੧੯੫.੪, ੨੨੨.੩, ੨੫੧.੨, ੨੫੭.੧, ੨੯੪.੧, ੫੪੧.੩, ੬੧੨.੩

4. ਆਤਮ ਜੋਤ, ਰੂਹ । ੫੯.੩

5. ਚਮਕ, ਆਭਾ, ਦਮਕ । ੧੯੮.੨, ੩੮੫.੧, ੪੨੧.੨, ੪੮੯.੨, ੫੩੭.੨, ੬੫੨.੩

6. ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ । ੪੩੧.੧

ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ—ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ । ੩.੧, ੩, ੪

ਜੋਤਿਕ— ਜੋਤਸ਼ੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਜੋਤਕ' (1) । ੬੭੨.੨

ਜੋਤੀ—1. ਆਤਮ ਜੋਤ, ਰੂਹ, ਦੇਖੋ 'ਜੋਤਿ' (4) । ੧੪.੨, ੩੪.੩, ੧੦੮.੪, ੧੧੫.੪, ੨੮੦.੪, ੫੪੧.੩, ੫੫੦.੧

2. ਦੀਵਾ । ੨੩.੧, ੪੩੧.੧

3. ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਤੇਜ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਦੇਖੋ ਜੋਤਿ (1) । ੫੯.੩, ੧੨੮.੩

4. ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ ਚਾਨਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਜੋਤਿ' (1) । ੧੯੬.੨

ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ—ਪਰਮਾਤਮਾ, ਦੇਖੋ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ । ੧੦੮.੪, ੩੬੩.੪
ਜੋਤੈ—ਜੋਤਦਾ ਹੈ, ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਹਲ ਆਦਿ ਨਾਲ) । ੫੯੫.੨
ਜੋਧਾ—(ਸੰ. योधः) ਯੋਧਾ, ਸੈਨਿਕ, ਲੜਾਕੂ, ਯੁਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੭੦.੨, ੬੧੧.੩, ੬੧੭.੧,
ਜੋਨ)— (ਸੰ. योनि) ਜੂਨ, ਯੋਨੀ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੭੮.੨/੧੪.੪
ਜੋਨਿ) ੨੩.੩, ੨੪.੨, ੧੮੨.੧, ੨੦੭.੨, ੨੪੩.੧, ੪੦੮.੧, ੪੨੨.੪ ੬੩੨.੪
ਜੋਬਨ—(ਸੰ. यौवनम्) ਜਵਾਨੀ, ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ, ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ । ੨੪੧.੩, ੩੪੫.੨, ੬੫੫.੨, ੬੫੯.੧, ੬੬੦.੩
ਜੋਬਨਾਦਿ—ਜੋਬਨ ਆਦਿਕ, ਦੇਖੋ 'ਜੋਬਨ' । ੧੫੯.੧
ਜੋਯੋ—(ਪ੍ਰਾ. जोअइ) ਖੋਜਿਆ, ਢੂੰਡਿਆ, ਤਲਾਸ਼ਿਆ । ੬੬੪.੪
ਜੋਰ—(ਸੰ. योगः) 1. ਜੋੜ, ਮੇਲ, ਸੰਗਮ, ਇੱਕਠ । ੫੭੨.੪
2. ਜੋੜਕੇ, ਬੰਨ੍ਹਕੇ । ੬੨੭.੪
ਜੋਰਿ—ਜੋੜ ਕੇ, ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ ਜੋਰ (1) । ੫੫੪.੪
ਜੋਰੈ—ਜੋੜਨਾ, ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ, ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮਿਲਾਣਾ। ੫੮੨.੧
ਜੋਰੇ—1. ਜੋੜ ਕੇ, ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ, ਮਿਲਾ ਕੇ । ੨੧੨.੩
2 ਜੋੜਦਾ, ਵਾਹੁੰਦਾ (ਹਲ ਆਦਿ) । ੫੯੩.੧
ਜੌ—ਜਦੋਂ, ਜਬ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ । ੫੮੫.੨, ੪, ੫੮੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੯੧.੩, ੫੯੫.੧
ਜੌਹਰੀ—(ਅ. ਜੌਹਰ) ਜੌਹਰ ਅਥਵਾ ਕੀਮਤੀ ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀ, ਪੱਥਰ ਆਦਿਕ ਦਾ ਪਾਰਖੂ । ੫੭੦.੨
ਜ੍ਵਾਰਾ—(ਸੰ. ज्वाला) ਲਾਟ, ਅੱਗ ਦੀ ਲੱਪਟ, ਅੱਗ ਦੀ ਲੋਅ । ੫੯੦.੧, ੬੪੫.੨
ਜ੍ਵਾਲਾ—1. ਅਗਨੀ, ਅੱਗ, ਦੇਖੋ 'ਜ੍ਵਾਰਾ' । ੩੮੧.੨
2. ਜੋਤ, ਲਾਟ (ਗਿਆਨ ਦੀ), ਦੇਖੋ 'ਜ੍ਵਾਰਾ' । ੬੧੨.੩

ਝ

ਝਕਝੋਰਤ—ਝੰਝੁਣਦੀ ਹੈ, ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਝਟਕਦੀ ਹੈ । ੬੧੪.੩
ਝਖ—(ਸੰ. झष) ਛਿਪਣਾ, ਭਾਵ । ੪੨੬.੩
ਝਗਰੋ—(ਪ੍ਰਾ. झगड़) ਲੜਾਈ, ਝਗੜਾ । ੨੮੮.੧
ਝਰਤ—(ਸੰ.क्षरण) ਝੜਨਾ, ਡਿਗਣਾ । ੧੪੫.੩
ਝਰਨ) —(ਸੰ. क्षरण) 1. ਝਰਦਾ । ੮੯.੩/੩੨.੩
ਝਰਨਿ)
2. ਵਹਿਣ ਲਗ ਪਏ, ਝੁਰਨ ਲਗ ਪਏ । —/੨੫੧.੩
ਝਰੈ—ਝਰਦਾ ਹੈ, ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਝਰਨ' (1) । ੩੧.੪
ਝਾਈ—ਝਾਉਲਾ, ਛਾਈ, ਪਰਛਾਵਾਂ । ੩੧੧.੩

ਝਾਰਿ—ਝਾੜ ਕੇ, ਛੰਡਣਾ, ਨਾਲ ਚਿਪਕੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਝਾੜਨਾ ਅਥਵਾ ਫਟਕਣਾ। ੫੫੫.੪

ਝਿਰਕਾਰ—ਝਿੜਕ, ਡਾਂਟ-ਡਪਟ। ੩੫੫.੧

ਝੁਕਤਿ—ਝੁਕ ਜਾਂਦੇ, ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ੩੦੮.੨

ਝੁਕੇ—ਨੀਵੇਂ ਹੋਏ, ਲਮਕੇ ਹੋਏ। ੩੦੬.੨

ਝੁਨਕਾਰ—(ਸੰ. झणत्कार) ਝਣਕਾਰ, ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਝੁਣਝਣਾਉਂਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ। ੧੪੬.੩

ਝੋਲਿ—ਹਿਲਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਨਿਖਾਰ ਕੇ। ੩੧੨.੨

ਟ

ਟਹਿਲ—ਸੇਵਾ, ਖ਼ਿਦਮਤ। ੬੫੬ ੧

ਟਕ—(ਸੰ. त्राटक) ਟਿਕਟਕੀ ਲਗਾ ਕੇ ਵੇਖਣਾ, ਗੱਡੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ, ਸਥਿਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣਾ। ੩੦੦.੨, ੪੧੩.੧, ੪੩੩.੨, ੬੬੯.੨, ੬੭੦.੧

ਟਟੋਰੇ—ਟਟੋਲਦਾ, ਹੱਥ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਾਂਦਾ/ਲਭਦਾ। ੫੭੮.੨

ਟਰਤ—ਟਲਦੇ, ਹਟਦੇ/ਟਲਦੀ, ਹਟਦੀ। ੨੩.੩, ੨੫੪.੨, ੨੯੮.੧, ੩੧੬.੨, ੩੧੯.੪, ੩੮੮.੪, ੪੫੧.੩, ੪੫੯.੪, ੪੯੨.੨, ੫੩੯.੪

ਟਰਿ—ਹਟਦਾ, ਟਲਦਾ। ੧੬੨.੪

ਟਰੈ—ਟਲਦੇ, ਹਟਦੇ/ਟਲਦਾ, ਹਟਦਾ/ਟਲਦੀ, ਹਟਦੀ। ੩੧੮.੪, ੩੮੩.੧, ੪੯੧.੨

ਟਲਤ—ਟਲਦੀ, ਵਿਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਵ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦੀ। ੪੧੩.੩

ਟਾਂਕ—(ਸੰ. टङ्क) ਚਾਰ ਮਾਸੇ ਦਾ ਤੋਲ। ੨੨੯.੨[3]

ਟਾਟੀ—ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਖਪੱਚੀਆਂ, ਖੱਸ ਅਤੇ ਸਰਕੜੇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਓਟ ਜਾਂ ਪਰਦਾ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਿਤ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨੩੯.੩

ਟਾਰਿ—ਟਾਲਦਾ, ਦੂਰ ਕਰਦਾ, ਹਟਾ ਦੇਂਦਾ। ੫੦੩.੨

ਟਾਰੀ—1. ਹਟਾਈ, ਦੂਰ ਕੀਤੀ, ਨਿਵਾਰੀ, ਮਿਟਾਈ। ੩੦.੪
2. ਹਟਾਇਆਂ। ੪੯੨.੨

ਟਿਕ—ਟਿਕਣਾ, ਠਹਿਰਨਾ, ਡੇਰਾ ਕਰਨਾ। ੪੫੩.੪

ਟਿਕਤ ਟਿਕਦੀ, ਠਹਿਰਦੀ। ੬੩੮.੧

ਟੂਕ—ਟੁਕੜੇ, ਟੋਟੇ। ੨੧੦.੧[2], ੨੨੯.੧[3], ੫੭੩.੩

ਟੂਕਿ—ਟੁੱਕਰ, ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁੱਕੜਾ। ੪੩੪.੨

ਟੂਟ—(ਸੰ. त्रुट्) ਟੁਟਣਾ, ਭੱਜਣਾ, ਖੰਡਿਤ ਹੋਣਾ। ੫੭੩.੩

ਟੂਟਈ—ਟੁੱਟਦੀ, ਭਾਵ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੀ। ੫੯੧.੨

ਟੂਟਤ—ਟੁੱਟ ਪੈਂਦਾ, ਲਪਕ ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਥੱਲੇ ਉਤਰਦਾ। ੨੦੭.੨

ਟੂਟਿ—ਟੁੱਟਕੇ, ਭੱਜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਟੂਟ'। ੩੬੫.੧

ਟੂਟੇ—ਟੁੱਟਕੇ, ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ। ੫੧੫.੧

ਟੂਟੈ—1. ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਭੱਜਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਟੂਟ'। ੪੧੯.੩

2. ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੪੬੭.੨

ਟੇਕ—ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ, ਓਟ, ਆਧਾਰ। ੭.੫, ੧੩.੩, ੨੩.੩, ੩੪.੪, ੪੩.੨, ੬੩.੪, ੯੨.੨, ੯੫.੪, ੯੯.੨, ੧੧੦.੪, ੧੧੬.੨, ੧੬੧.੪, ੧੬੪.੪, ੧੯੦.੩, ੨੦੦.੨, ੨੦੧.੩, ੨੦੨.੩, ੨੧੧.੩, ੨੧੫.੪, ੨੩੩.੨, ੨੪੪.੨, ੨੫੨.੧, ੪, ੨੬੧.੧, ੨੭੭.੪, ੨੮੦.੩, ੩੦੧.੪, ੩੧੪.੧, ੨², ੩², ੩੧੫.੧, ੨², ੩੧੬.੪, ੩੧੯.੪, ੩੨੨.੨, ੩੨੭.੨, ੩੩੩.੧, ੩੩੬.੧, ੪, ੩੩੭.੩, ੩੩੮.੪, ੩੮੯.੨, ੩੮੭.੨, ੪੨੭.੪, ੪੪੭.੪, ੪੪੮.੧, ੪੪੯.੧, ੪੫੮.੪, ੪੬੮.੪, ੪੮੨.੪, ੫੫੧.੪

ਟੇਰ—ਸੱਦ ਲਾਉਂਦਾ, ਹੇਕ ਲਾਉਂਦਾ। ੬੪੫.੧

ਟੇਰਹੀ—ਹੇਕ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੬੪੩.੩

ਟੇਰਤ—ਪੁਕਾਰਦਾ ਸੀ, ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ੫੭੫.੩

ਟੇਰਿ—ਪੁਕਾਰ ਕੇ, ਬੋਲ ਕੇ। ੪੪੨.੨², ੬੫੭.੧

ਟੇਵ—ਆਦਤ, ਸੁਭਾ, ਵਾਦੀ, ਬਾਣ। ੩੦.੪, ੧੬੨.੪, ੧੭੭.੩, ੨੯੮.੧, ੪੫੧.੩, ੪੫੯.੪, ੪੬੭.੪, ੪੯੨.੨, ੫੩੯.੪, ੬੨੩.੪, ੬੫੩.੧

ਟੋਟਾ—ਘਾਟਾ, ਹਾਨੀ, ਨੁਕਸਾਨ। ੪੬੧.੧

ਠ

ਠਉਰ—(ਪੁਂ. ਠਾਣ) 1. ਸਥਾਨ, ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ। ੮੪.੩, ੧੯੭.੪, ੪੨੮.੨, ੪੪੬.੩, ੫੦੩.੪

2. ਟਿਕਾਣਾ, ਠਹਿਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਠਾਹਰ। ੪੦੨.੧

ਠਹਰਾਈ—ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤੀ, ਸਥਿਰ ਕੀਤੀ। ੭.੫

ਠਹਰਾਈਐ—ਠਹਿਰੀਏ, ਠਉਰ ਕਰੀਏ, ਟਿਕਾਣਾ ਕਰੀਏ, ਭਾਵ ਆਸਰਾ ਲਈਏ। ੫੪੪.੪

ਠਹਰਾਏ—ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ, ਸਥਿਰ ਕਰਦੇ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਦੇ। ੧੧੦.੪

ਠਹਰਾਤੀ)— ਠਹਿਰਦਾ, ਟਿਕਦਾ/ਠਹਿਰਦੇ, ਟਿਕਦੇ/ਠਹਿਰਦੀ, ਟਿਕਦੀ। ੯੫.੩,
ਠਹਰਾਤਿ) ੪੦੨.੧/੪੪੬.੩

ਠਹਰਾਨੇ—1. ਠਹਿਰੇ, ਟਿਕੇ। ੧੪.੨

2. ਠਹਿਰਾਇਆ, ਟਿਕਾਇਆ। ੯੨.੨

3. ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ, ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ੨੪੭.੨

ਠਹਰਾਵਈ—ਟਿਕਦਾ, ਠਹਿਰਦਾ/ਟਿਕਦੀ, ਠਹਿਰਦੀ/ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ/ਠਹਿਰ ਜਾਂਦਾ। ੧੧.੧, ੧੦੧.੩, ੧੧੯.੪, ੧੩੪.੪, ੧੮੪.੪

ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ/ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ। ੧੬੩.੩, ੪੪੨.੪

ਠਹਿਰਾਇਓ—ਠਹਿਰਾ ਲਿਆ, ਟਿਕਾ ਲਿਆ। ੬੪੮.੪
ਠਹਿਰਾਈਐ—ਸਥਿਰ ਕਰੀਏ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰੀਏ ਭਾਵ ਦਸੀਏ। ੨੫੩.੩
ਠਹਿਰਾਤ—ਠਹਿਰਦਾ, ਟਿਕਦਾ। ੩੧੧.੨
ਠਹਿਰਾਵਈ—ਟਿਕਦੇ ਹਨ, ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ/ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ। ੧੦੨.੪, ੧੦੩.੧, ੧੬੧.੪, ੨੩੪.੧, ੨੩੫.੩
ਠਕੁਰਾਈ—ਵਡਿਆਈ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠਤਾ, ਮਹੱਤਵ, ਵਡੱਪਣ। ੬੭੧.੩
ਠਗ)— (ਸੰ. ਸ੍ਥਗ) 1. ਲੁਟੇਰਾ, ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ ਲੁਟਣ ਵਾਲਾ।
ਠਗੁ) ੧੬੫.੩, ੪੮੭.੪/—
2. ਧੋਖੇਬਾਜ਼, ਕਪਟੀ, ਬੇਈਮਾਨ। ੪੫੩.੪/੪੫੨.੪
ਠਗੋ—ਠਗਦਾ ਹਾਂ, ਕਪਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਠਗ'(2)। ੬੧੧.੪
ਠਟ—1. ਰਚਨਾ, ਠਾਟ, (ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੀ)। ੮੧.੨, ੯੯.੪
2. ਰਚਨਾ, ਬਣਾਉ। ੨੩੩.੧
ਠਠੇਰੇ—ਧਾਤ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਠਠੇਰਾ, ਭਾਂਡੇ ਘੜਨ ਵਾਲਾ। ੪੧੯.੩
ਠਾਟ—ਗਹਿਣੇ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਭੂਸ਼ਣ। ੧੬੬.੨
ਠਾਠੁ—ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੌਕਤ, ਸਜਾਵਟ ਆਦਿ। ੪੮੬.੨
ਠਾਂਢੀ)— ਖੜੀ, ਖਲੋਤੀ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੬੧੦.੩/੫੭੫.੪
ਠਾਢੀ)
ਠਾਢੋ—ਖੜਾ ਹੈ, ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ੬੨੪.੨
ਠਾਨ—ਠਾਨ ਕੇ, ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ। ੫੧੦.੪
ਠਾਨਈ—1. ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੩੬੩.੨
2. ਕਰੇਗਾ। ੪੭੦.੨
ਠਾਨੀ—ਬਣਾਈ, ਥਾਪੀ। ੧੩੮.੪
ਠਾਨੀਐ—1. ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ੩੯.੩
2. ਠਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੇਂਦਾ, ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੪੯੩.੩
ਠਾਨੇ—1. ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਬਣ ਜਾਂਦੇ। ੨੬.੩, ੪੨੯.੪
ਠਾਮ—(ਸੰ. ਸ੍ਥਾਨ) ਟਿਕਾਣਾ, ਠਾਹਰ। ੪੨੮.੩[2], ੬੧੫.੧
ਠਿਕਾਨੇ)— ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ, ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਭਾਵ ਮੰਜ਼ਲ ਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਠਾਮ'। ੪੪੦.੧/
ਠਿਕਾਨੈ) ੫੮੮.੪
ਠਿਕਾਨੋ—ਟਿਕਾਣਾ ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ, ਸਥਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਠਾਮ'। ੫੭੮.੧
ਠੌਰ—ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ, ਟਿਕਾਣਾ। ੫੭੮.੧

ਡ

ਡਹਕਤ— ਠਗਦਾ, ਲੁੱਟਦਾ, ਧੋਖਾ ਦੇਕੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਹਥਿਆਉਂਦਾ। ੪੬੧.੧

ਡਕਾਰ—(ਸੰ. ਤਦ੍ਗਾਰ) ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਸਹਿਤ ਹਵਾ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਟ ਭਰਨ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਚਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੬੨੩.੩

ਡੰਗ—(ਸੰ. ਦੰਸ਼) ਮੱਛਰ ਆਦਿ ਦਾ ਪਤਲਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਕੰਡਾ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਗੱਡਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਖ਼ੂਨ ਚੂਸ ਸਕੇ । ੭੫.੨

ਡਗਮਗ)— (ਡਗ+ਮਗ) ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ, ਅਸਥਿਰ । ੧੭੩.੪/੪੧੩.੧
ਡਗਮਗਿ)

ਡੰਡ—(ਸੰ. दण्ड) 1. ਦੰਡ, ਸਜ਼ਾ । ੩੨੪.੩, ੪੨੮.੩, ੪੬੭.੪, ੫੨੪.੩, ੪
2. ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ, ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ । ੩੫੬.੨
3. ਜੁਰਮਾਨਾ ਆਦਿ । ੪੭੬.੧

ਡੰਡਉਤ—(ਸੰ. दण्डवत्) ਬੰਦਨਾ, ਡੰਡੇ ਵਾਂਗ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਸਿੱਧੇ ਲੇਟ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਣਾਮ । ੪੦੧.੩

ਡੰਡੁ—ਜੁਰਮਾਨਾ (ਮਹਿਸੂਲ, ਚੁੰਗੀ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਦੇਖੋ 'ਡੰਡ' । ੨੮੮.੧

ਡੰਡੌਤ—ਬੰਦਨਾ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਡੰਡਉਤ' । ੬੨੮.੨

ਡਰ—(ਸੰ. दर) ਭੈ, ਖ਼ੌਫ਼, ਤ੍ਰਾਸ । ੫੪੪.੪

ਡਰਪਤ—ਡਰਦਿਆਂ, ਭੈਭੀਤ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਡਰ' । ੫੪੪.੪

ਡਾਕਨ—(ਸੰ. डाकिनी) ਡਾਇਣ, ਚੜੇਲ । ੪੦੬.੧

ਡਾਂਡੇ—ਦੰਡ ਦੇਵੇ, ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਡੰਡ' । ੫੩੨.੩

ਡਾਰ—1. ਪਾ ਕੇ, ਡਾਲ ਕੇ । ੪੩੦.੨
2. ਸੁਟਣਾ, ਫੈਂਕਣਾ । ੫੮੨.੧, ੬੧੫.੩

ਡਾਰਉ—ਸੁੱਟਾਂ । ੨੫੫.੪, ੬੪੬.੨

ਡਾਰਤ—1. ਸਿੱਟ ਲੈਂਦਾ, ਪਾ ਲੈਂਦਾ/ਸਿੱਟਦਾ, ਪਾਉਂਦਾ । ੩੩੨.੪, ੫੨੬.੧
2. ਸਿੱਟਦਿਆਂ, ਪਾਉਂਦਿਆਂ । ੫੬੧.੩

ਡਾਰਿ—1. ਸੁੱਟਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ, ਛੱਡ ਕੇ । ੨੪ ੪
2. ਸੁੱਟਕੇ, ਤਾਣ ਕੇ । ੨੩੧.੧
3. ਸੁਟਣਾ, ਫੈਂਕਣਾ । ੨੩੮.੨, ੩੧੮.੩, ੪੩੪.੨
4. ਪਾਕੇ, ਡਾਲ ਕੇ । ੨੪੦.੩, ੨੭੩.੩, ੫੫੫.੧

ਡਾਰਿਓ—ਪਾਉਣਾ, ਲੱਦਣਾ । ੫੨੩.੩

ਡਾਰੀ—ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੀ, ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ । ੩੯੩.੩

ਡਾਰੀਅਤ—1. ਲੱਦੀਏ । ੧੬੬.੧, ੫੩੬.੨
2. ਸੁੱਟ ਦੇਈਦਾ, ਫੈਂਕ ਦੇਈਦਾ । ੬੧੫.੧
3. ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੬੧੪.੨

ਡਾਰੀਐ—1. ਸੁੱਟ ਦੇਈਦੇ ਹਨ/ਸੁੱਟ ਦੇਈਦਾ । ੧੦੯.੧, ੫੨੪.੨, ੬੧੫.੨
2. ਸੁੱਟ ਦਿਉ, ਭਾਵ ਵਿਛਾ ਦਿਉ । ੬੭੨.੩

ਡਾਰੇ)— 1. ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਿਆਂ । ੨੮੮.੧/—
ਡਾਰੈ 2. ਪਾਉਣ ਨਾਲ, ਮਿਲਾਣ ਨਾਲ । ੩੬੪.੨, ੫੫੭.੧/੪੫੯.੨
3. ਤਿਆਗਦਾ, ਛੱਡਦਾ । —/੫੭੭.੩
4. ਸੁੱਟੀਏ । —/੬੫੦.੨

ਡੀਲ—ਮਰਿਯਾਦਾ, ਪਰੰਪਰਾ । ੧੬੪.੧
ਡੁਲਾਨੇ—ਡੋਲਣਾ, ਅਸਥਿਰ ਹੋਣਾ । ੨੭੧.੨
ਡੋਲਿ—(ਸੰ. दोल) ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਬਰਤਨ । ੫੩੫.੩
ਡਰੀ—ਰੱਸੀ । ੯੫.੨
ਡੋਲੈ—ਘੁੰਮਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਘੁੰਮਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ੩੯੩.੨, ੪੬੦.੧, ੫੮੭.੨

ਢ

ਢੰਗ—ਤਰੀਕਾ, ਤਦਬੀਰ, ਯੁਕਤੀ । ੨੯੭.੪
ਢਾਕ—(ਸੰ. आषाढ़क) ਢੱਕ, ਪਲਾਹ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪੌਦਾ । ੧੨੯.੩
ਢਾਡੀ—ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਛੋਟੀ ਢੋਲਕੀ ਜਿਹੀ ਵਰਗਾ ਸਾਜ਼, ਢੱਡ ਜਿਸਨੂੰ ਵਜਾਕੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਕੇ ਬੀਰ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਵੱਈਏ । ੬੧੧.੩
ਢਾਰ—ਢਾਲਕੇ, ਪਿਘਲਾਕੇ । ੬੧੪.੨
ਢਿਗ—ਨਜ਼ਦੀਕ, ਸਮੀਪ, ਕੋਲ । ੪੫੧.੨
ਢਿਠਾਈ—(ਸੰ. धृष्) 1. ਢੀਠਤਾ, ਰੁਖਾਪਣ, ਨੀਰਸਤਾ । ੩੦੭.੨
2. ਨਿਰਲੱਜਤਾ, ਲੋਕ ਲਾਜ ਹੀਣਤਾ । ੫੨੨.੩, ੬੪੧.੩
ਢੇਕਲੀ—ਢੀਂਗਲੀ, ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਦਾ ਇਕ ਦੇਸੀ ਯੰਤ੍ਰ । ਦੋ ਖੜੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਆੜੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਬਲੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਇੱਟ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਬੰਨ੍ਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਸਿਰੇ ਨਾਲ ਡੋਲ, ਬੋਕਾ ਆਦਿ । ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਉਪਰਲਾ ਸਿਰਾ ਝੁਕਾਕੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਬੋਕਾ ਭਰੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਬੋਝ ਜਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਬਰਤਨ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਥੇ ਢੀਂਗਲੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਸਿੰਜਕੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੨੩੮.੧

ਤ

ਤਉ)— 1. ਉਸ ਨੂੰ । ੧੦.੧/—
ਤਊ)
2. ਉਸ ਦਾ, ਉਹਦਾ । ੨੪੬.੨, ੨੯੭.੨/—

3. ਉਥੇ, ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ। ੩੧੧.੨/—

4. ਉਦੋਂ, ਤਦ/ਉਦੋਂ ਹੀ, ਤਦ ਹੀ। ੧੨.੧, ੨, ੩, ੧੮੬.੧, ੬੬੧.੪/੩੫੩.੩, ੪੨੫.੪

5. ਤਾਂ ਵੀ, ਫਿਰ ਵੀ। ੭੫.੩, ੩੨੯.੨, ੩/੧੬੬.੨, ੪੧੯.੨, ੪੭੮.੧, ੫੯੧.੨

6. ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰਕਾਰ। ੧੧੮.੩, ੧੨੯.੧, ੧੩੬.੧,੨, ੧੬੧.੧, ੧੬੬.੧, ੨੩੯.੧, ੩੧੧.੨,੩, ੩੧੨.੧, ੨, ੩੨੫.੧, ੩੩੦.੩, ੩੫੪.੧, ੩੬੦.੧, ੩੬੨.੩, ੩੬੬.੧, ੩, ੩੭੫.੨, ੩੭੯.੧, ੨, ੩, ੪੧੦.੧, ੩, ੪੪੨.੨, ੪੪੩.੪, ੪੪੬.੧, ੨, ੪੫੩.੩, ੪੫੯.੧, ੪੬੮.੧, ੪੮੧.੧, ੪੯੫.੨, ੪੯੬.੧, ੨, ੫੦੧.੧, ੨, ੫੦੫.੧, ੫੧੭.੨, ੫੨੦.੨, ੫੨੫.੩, ੫੩੫.੨, ੫੩੬.੧, ੨, ੩, ੫੩੯.੧, ੫੪੬.੧, ੫੮੦.੩, ੫੮੧.੨, ੫੮੬.੧, ੫੮੮.੨, ੩, ੬੦੯.੨, ੬੧੪.੨, ੩, ੬੧੬.੩, ੬੧੭.੩, ੬੧੮.੧, ੬੪੫.੧, ੬੭੪.੧/੧੬੬.੧, ੩੭੯.੧, ੫੩੬.੨

7. ਤਾਂ, ਤੌਂ। ੧੨੦.੩, ੧੬੩.੩, ੨੦੭.੩, ੨੨੪.੧, ੩੦੬.੩, ੩੦੭.੩, ੩੦੮.੧, ੨, ੩, ੩੮੪.੨, ੪੧੯.੨, ੫੧੦.੨, ੫੨੩.੧, ੫੫੨.੧, ੬੩੦.੨/—

8. ਹੀ। ੧੬੧.੩, ੧੬੩.੧, ੧੭੫.੧,੨,੩, ੩੮੦.੨, ੩੮੫.੧,੨, ੫੫੩.੨, ੬੬੨.੧/-

ਤਸ—(ਸੰ. तस्कर) ਤਸਕਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ, ਚੋਰ, ਲੁਟੇਰੇ ਆਦਿ। ੪੯੬.੩

ਤਸਕਰ—ਚੋਰ, ਦੇਖੋ 'ਤਸ'। ੧੭੯.੪

ਤਹ)— ਉਥੇ, ਤਹਾਂ, ਉਸ ਥਾਂ/ਉਥੇ ਹੀ। ੪੧੦.੩, ੫੨੯.੨/੫੭੮.੪/੫੪੪.੪,
ਤਹਾਂ) ੫੪੫.੧, ੨, ੩,੪/੨੧੯.੩, ੨੭੪.੩, ੬੧੦.੪
ਤਹਾ)
ਤਹੀ)

ਤਕਤ—1. ਤਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਢੂੰਡਦਾ ਹੈ। ੩੨੩.੧, ੫੪੮.੪

2. ਤਕਦਾ ਹੈ, ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ੪੯੧.੪

ਤਕਾਰੀਐ—ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ੩੯੯.੪

ਤਚਨ—ਤਾੜਨਾ, ਘੂਰਨਾ। ੨੦੩.੪

ਤਜ—(ਸੰ√व्यज्) ਛੱਡਕੇ, ਤਿਆਗਕੇ। ੬੨੯.੧

ਤਜਤ—ਤਿਆਗਦਾ, ਛੱਡਦਾ/ਤਿਆਗਦੀ, ਛੱਡਦੀ/ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਤਜ'। ੧੩੬.੧, ੩੧੭.੩, ੩੨੩.੧, ੩, ੩੨੯.੩, ੪੭੮.੧, ੫੧੪.੧, ੫੯੧.੩

ਤਜਨ—ਤਿਆਗਣਾ, ਛਡਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਤਜ'। ੬੧੩.੩

ਤਜਿ—ਤਿਆਗਕੇ, ਛੱਡਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਤਜ'। ੧੧੯.੧, ੧੨੦.੪, ੧੩੬.੨, ੧੮੪.੧, ੩੩੨.੧, ੩੩੫.੧, ੪੪੧.੩, ੪੪੨.੩, ੪੫੭.੨, ੬੫੯.੧

ਤਜੈ—1. ਤਿਆਗਦਾ, ਛੱਡਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਤਜ'। ੨੨੩.੩

2. ਤਿਆਗਕੇ, ਛੱਡਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਤਜ'। ੪੧੨.੪

ਤਤ—(ਸੰ. तत्व) 1. ਪੰਚ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤੱਤ, (ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਤੇਜ, ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿ)। ੧੧੫.੪

2. ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰੂਪ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ। ੨੨੫.੨

3. ਤਿਕੁਰ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਵੇਂ ਹੀ। ੩੮੩.੨

4. ਉਧਰ, ਉਸ ਪਾਸੇ। ੪੧੩.੩

ਤਤਹਿ—(ਸੰ. तत्व) 1. ਤੱਤ ਵਿਚ, ਇਥੇ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਵਿਚ। ੩.੨,੪

2. ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਤੇਜ ਵਾਯੂ, ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਨਾਲ। ੧੧੬.੧

ਤਤਕਾਲ—(ਸੰ. तत्कालम्) ਤੁਰੰਤ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਝਟਪਟ, ਫੌਰਨ। ੩੬੫.੧

ਤਤਖਨ)— (ਸੰ.तत्क्षणम्) ਉਸੀ ਖਿਨ, ਤੁਰੰਤ, ਫੌਰਨ। ੩੬੩.੩, ੫੨੪.੨/
ਤਤਖਨਿ) ੪੩੬.੩

ਤਤੁ—ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਤੇਜ, ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਤੱਤ, ਦੇਖੋ 'ਤੱਤ' (1) ੧੧੬.੧

ਤਤੇ—1. ਤੱਤ, ਤੱਤ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਤਤ' (1) ੧੧੫.੪

2. ਪਰਮਤੱਤ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ। ੨੨੫.੨

ਤੰਤੂ—(ਸੰ. तन्त्र) ਜਾਦੂ-ਟੂਣਾ ਆਦਿ। ੧੯੩.੩

ਤੰਦੁਲ—(ਸੰ. तण्डुल) ਚੌਲ, ਚਾਵਲ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਨਾਜ। ੧੨੧.੧, ੨, ੪੩੫.੨

ਤਨ—(ਸੰ. तनु ਫਾ. ਤਨ) ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਜਿਸਮ, ਕਾਇਆਂ। ੪੧.੨, ੪੮.੧, ੬੩.੩, ੧੨੯.੨, ੧੮੧.੧, ੨੩੫.੧, ੨੬੩.੪, ੩੫੩.੩, ੩੬੫.੨, ੩੭੭.੧, ੪੯੦.੪, ੪੯੪.੩, ੫੦੬.੪. ੫੧੩.੩, ੪, ੫੨੧.੨, ੫੨੧.੧, ੫੨੨.੪, ੫੩੯.੪, ੫੪੭.੪; ੫੬੨.੨, ੫੬੮.੨, ੫੭੩.੨, ੫੭੪.੨, ੫੮੦.੨, ੫੮੪.੪, ੫੯੬.੩, ੬੧੦.੨, ੬੧੬.੩; ੬੩੭.੨, ੬੪੧.੪, ੬੪੬.੪, ੬੬੫.੧, ੬੬੮.੧

2. (ਸੰ. तनुज) ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ। ੪੭੭.੧

ਤਨਕ—1. ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ/ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ/ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ, ਰਤਾ ਕੁ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਘੱਟ। ੧੭੪.੧², ੩², ੪, ੩੬੪.੨, ੪੩੫.੨, ੫੦੫.੨, ੫੦੬.੧, ੬੬੩.੧

2. ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ/ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ, ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ। ੧੭੪.੨², ੨੦੪.੨, ੨੧੩.੧, ੩੭੩.੧, ੫੬੧.੨

ਤਨਿ)— ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਦੇਖੋ 'ਤਨ' (1)। ੬੩੬.੩/੬੦੨.੪
ਤਨੁ)

ਤਪ—(ਸੰ.तप्) 1. ਤਪੱਸਿਆ, ਕਠਿਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾ। ੧੯੨.੨, ੨੨੦.੧, ੨੫੫.੧, ੪੨੬.੨, ੬੧੨.੩

2. ਅੱਗ, ਅਗਨੀ। ੫੯੮.੨

ਤਪਸਿਆ—(ਸੰ. तपस्या) ਤਪ, ਸਾਧਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਤਪ'(1)। ੨੯੦.੨, ੬੪੯.੧

ਤਪਤ)— (ਸੰ. तप्त) 1. ਗਰਮ, ਤਪੀ ਹੋਈ, ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ। ੨੮੬.੧,
ਤਪਤਿ) ੩੦੬.੧, ੩੮੮.੧/੧੩੬.੩

2. ਤਪਦੀ, ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ। ੬੨੪.੩/੪੭੧.੧

3. (ਸੰ. तप्ति) —/ਗਰਮੀ, ਤਪਸ਼, ਗਰਮਾਇਸ਼। ੩੭੭.੧

ਤਬ—(ਸੰ. तदा) 1. ਉਦੋਂ ਹੀ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਤਦੋਂ ਹੀ। ੧੮੪.੩

ਤਬਹੀ—ਉਦੋਂ ਹੀ, ਤਾਂਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਤਬ'। ੫੯੨.੪

ਤਬਤੇ—ਉਦੋਂ ਤੋਂ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ, ਤਦੋਂ ਤੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਤਬ'। ੨੧੮.੧

ਤੰਬੋਲ—(ਸੰ. ताम्बूल) 1. ਪਾਨ, ਤਮੋਲ, ਨਾਗਵਲੀ ਦਾ ਪੱਤਾ ਜੋ ਕਈ ਲੋਕ ਚੂਨਾ ਕੱਥਾ ਆਦਿ ਲਗਾਕੇ ਚਬਾਂਦੇ ਹਨ। ੮੫.੩, ੧੫੮.੪, ੨੫੮.੩

2. (ਸੰ. ताम्बूलवीटि) ਚੱਬਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ, ਚੂਨਾ, ਕੱਥਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਆਦਿਕ ਮਿਲਾਕੇ ਬਣਾਇਆ ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ। ੯੪.੧, ੧੨੨.੧, ੧੯੪.੨

ਤੰਬੋਲੀ—(ਸੰ. ताम्बूलिक) ਪਨਵਾੜੀ, ਪਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ । ੬੭੫.੩

ਤਮ—(ਸੰ. तमस्) 1. ਤਮੋ ਗੁਣ, ਵੱਧਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਰਜੋ, ਤਮੋ ਤੇ ਸਤੋ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੁਣ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੁਚੀ ਲੈਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੭੨.੧

ਤਮਚਰ)— (ਸੰ. ताम्रचूड) ਕੁੱਕੜ, ਮੁਰਗਾ । ੭੫.੩/੬੫੭.੪, ੬੬੧.੩
ਤਮਚੁਰ)

ਤਮ ਤਿਮਰ—(ਸੰ. तमस्. तिमिर) ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ, ਘੋਰ ਅੰਧਕਾਰ । ੩੬੩.੨

ਤਮਾਲ— (ਸੰ. तमाल) ਦਰਖਤ, ਬ੍ਰਿਖ । ੪੫੯.੧

ਤਮਾਲਿ— ਵਰੁਣ ਬ੍ਰਿਖ, ਇਕ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਗਹਿਰੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਤਮਾਲ' । ੩੮੧.੨

ਤਮਿ—ਤਮੋ ਗੁਣ; ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਤਮ'(1) । ੧੫੭.੩

ਤੰਮੋਲ)— ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਤੰਬੋਲ' (2) । ੬੨੬.੨/੬੧੫.੨
ਤਮੋਲ)

ਤਮੋਲਰਸ—ਪਾਨ ਬੀੜਾ, ਦੇਖੋ 'ਤੰਬੋਲ'(2) । ੩੪੭.੨, ੬੫੮.੧

ਤਯਾਗ—(ਸੰ. त्याग) ਤਿਆਗਕੇ, ਛੱਡਕੇ । ੬੧੬.੩

ਤਯਾਗਹੁ—(ਸੰ. √त्यज्) ਤਿਆਗ ਦਿਉ, ਛੱਡ ਦਿਉ । ੫੯੨.੨

ਤਯਾਗਯੋ—ਤਿਆਗਣਾ, ਛੱਡਣਾ । ੫੭੭.੪

ਤਯਾਗ)— ਤਿਆਗਕੇ, ਛੱਡਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਤਯਾਗ' । ੬੦੫.੩/੬੧੭.੧
ਤਯਾਗਿਕੈ)

ਤਯੋਂਤਯੋਂ—ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ, ਤਿਦਾਂ ਤਿਦਾਂ । ੬੩੩.੪

ਤਰ—(ਸੰ. तरु) ਦਰਖਤ, ਬ੍ਰਿਖ, ਪੇੜ । ੭੯.੨, ੨੩੦.੪, ੨੫੫.੨, ੫੪੩.੩

ਤਰਹਰ—1. ਹੇਠਾਂ, ਥਲੇ, ਨੀਵੇਂ । ੨੮੮.੩
2. ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ, ਥਲੇ ਨੂੰ, ਨਿਵਾਣ ਨੂੰ । ੩੦੮.੨

ਤਰੰਗ—(ਸੰ. तरङ्ग) ਲਹਿਰਾਂ, ਉਛਾਲ, ਉਮੰਗ/ਲਹਿਰ, ਉਛਾਲ । ੬੧.੨, ੬੪.੪, ੭੬.੧, ੮੮.੩, ੯੬.੧, ੧੧੨.੨, ੧੬੯.੨, ੨੩੩.੨, ੪੫੩.੪

ਤਰਤ—(ਸੰ. तरण) ਤਰ ਜਾਂਦਾ, ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੬੭.੪, ੪੮੯.੩

ਤਰਨ—(ਸੰ. तरण) ਬੇੜਾ, ਜਹਾਜ਼ । ੭੨.੩, ੩੩੯.੪

ਤਰਫਿ—ਤੜਫ ਕੇ, ਛਟਪਟਾ ਕੇ, ਤਿਲਮਿਲਾ ਕੇ । ੩੧੭.੩

ਤਰਵਰ—(ਸੰ. तरुवर) ਦਰਖਤ, ਬ੍ਰਿਖ । ੧੧੭.੨, ੩੭੬.੨

ਤਰਿਓ—ਤਰ ਗਿਆ, ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਤਰਤ' । ੫੦੯.੪

ਤਰੁ—ਦਰਖਤ, ਬ੍ਰਿਖ, ਦੇਖੋ 'ਤਰ' । ੬੩੮.੨

ਤਰੁਨ—(ਸੰ. तरुण) ਜੁਆਨ, ਯੁਵਾ, ਨੌਜੁਆਨ । ੫੭੯.੨

ਤਰੁਨਾਈ—(ਸੰ. तरुणिमन्) ਜੁਆਨੀ, ਯੌਵਨ, ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ, ਭਾਵ ਜੁਆਨਾਂ ਵਾਂਗ । ੫੭੯.੨

ਤਰੁਵਰੁ)— ਦਰਖਤ, ਬ੍ਰਿਖ, ਦੇਖੋ 'ਤਰਵਰ' । ੫੯੨.੧/੧੭੨.੪
ਤਰੋਵਰ)

ਤਲਫ—ਤੜਫ ਕੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਤਰਫਿ' । ੫੦੨.੧^{2}, ੫੧੪.੧

ਤਾ—(ਸੰ. तद्) 1. ਉਸਦੀ, ਉਹਦੀ, ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ । ੮੭.੧, ੬੦੬.੪, ੬੭੦.੨

2. ਤਾਂ ਫਿਰ, ਤਦ । ੧੭੮.੧

3. ਉਸ, ਉਹ । ੬੫੬.੨

ਤਾਉ—1. ਤੇਜ, ਜੋਸ਼ । ੯੫.੨

2. ਤਾਪ, ਸੇਕ, ਭਾਵ ਦੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ । ੨੦੧.੪

ਤਾਸ)— 1. ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ/ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ/ਉਸਦੀ, ਉਹਦੀ/ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ,
ਤਾਸੁ) ਉਸਦਾ । ੪.੫, ੮੫.੪, ੧੦੯ ੧, ੧੨੪.੩, ੧੯੮.੧, ੨੧੬.੪, ੨੭੦.੧, ੨੯੦.੩, ੩੧੧.੨, ੩੬੦.੨, ੩੬੭.੧, ੪/੮੦ ੨, ੨੯੪.੩

2. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਉਸ ਨੂੰ । ੪੨੧.੩, ੫੩੧.੧, ੫੮੬ ੩/੬੩੫.੨

ਤਾਹ—ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ । ੩੯੧.੪

ਤਾਂਹਿ)— 1. ਉਸ ਨੂੰ, ਉਹ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਤਿਸ ਨੂੰ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ । ੫੮੨.੩, ੫੯੩.੧,
ਤਾਹਿ) ੬੩੪.੧, ੬੭੨.੨/੨੦.੧, ੨, ੧੧੧.੨, ੩, ੧੪੪.੪, ੧੬੬.੧, ੨੦੨.੨ ੨੦੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੯.੧, ੨, ੪, ੨੩੧.੩, ੩੬੬.੪, ੪੦੯.੨, ੪੧੦.੧, ੪੧੭.੩, ੪੩੫.੪, ੪੬੮.੪, ੪੭੪.੧,੨, ੪੮੦.੧, ੪੯੦.੧, ੫੧੪.੩, ੫੨੬.੧,੨,੩, ੫੫੫.੨, ੩, ੫੫੬.੨, ੩, ੫੯੪.੧², ੨, ੩², ੪, ੬੦੭.੨. ੬੭੧.੧, ੨,੩

2. ਉਸਦੀ, ਉਹਦੀ/ਉਸਦਾ, ਉਹਦਾ/ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ, ਤਿਸ ਦੇ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । —/੮੭.੨, ੨੧੬.੧. ੨, ੪੩੪.੨, ੫੨੩.੩

ਤਾਂਹੀ—1. ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ, ਤਿਸਦੇ, ਦੇਖੋ ਤਾਂਹਿ (2) । ੫੬੩.੧/੨੩੫.੪

2. ਇਸ ਕਰਕੇ, ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ, ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ, ਤਾਹੀਉਂ । ੫੮੦.੪, ੫੮੧.੧/ ੧੩੪.੨, ੧੩੬.੨, ੨੬੨.੩, ੩੫੩.੨, ੪੮੧.੧

3. ਉਸਨੂੰ, ਉਹਨੂੰ, ਤਿਸਨੂੰ, ਦੇਖੋ ਤਾਂਹਿ (1) । —/੧੦.੨, ੪੧੪.੩, ੫੫੬.੧, ੬੦੫.੨

4. ਉਸੇ, ਉਸੀ, ਤਿਸ, ਤਿਸੀ । – /੧੦.੪, ੧੧੦.੨. ੩੨੫.੨, ੪੦੬.੧, ੪੯੨.੧², ੬੩੨.੧, ੬੪੩.੨, ੬੪੪.੨, ੬੬੮.੨

ਤਾਹੂ—ਉਸ, ਤਿਸ । ੨੨੮.੩, ੨੨੯.੨, ੪੩੪.੩, ੪੩੬.੧, ੬੭੨.੩²

ਤਾਂਕੀ) 1. ਉਸਦੀ, ਉਹਦੀ/ਉਸਦੀਆਂ, ਉਹਦੀਆਂ । ੫੮੦.੨/੮੭.੪, ੨੦੯.੩,
ਤਾਕੀ) ੫੯੪.੪

2. ਉਸ, ਤਿਸ । ੫੨੩.੨

ਤਾਂਕੇ)— 1. ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ, ਤਿਸਦੇ/ਉਸਦੀਆਂ, ਉਹਦੀਆਂ/ਉਸਦੀ, ਉਹਦੀ ।
ਤਾਕੇ) ੫੬੩.੩, ੫੯੧.੧/੨੩੦.੨. ੩੯੯.੧, ੪੧੮.੨, ੫੫੫.੧, ੫੮੪.੧/
ਤਾਂਕੈ) ੫੬੩.੪/੧੦੪.੧, ੨,੩, ੧੦੭.੩, ੧੩੪.੧, ੨੨੮.੧, ੨੩੮.੧, ੩੦੭.੩,
ਤਾਕੈ) ੩੭੧.੩, ੪, ੪੩੫.੩

2. ਉਸਦੇ ਵਿਚ, ਉਸ ਵਿਚ । —/—/—/੧੩੨.੧

3. ਤੱਕੇ, ਦੇਖੇ, ਵੇਖੇ । —/—/—/ ੪੧੨.੧

ਤਾਕੋ—1. ਉਸਦਾ, ਉਹਦਾ/ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ । ੨੦੪.੨, ੨੧੩.੧, ੩੭੪.੧, ੪੨੫.੩, ੪੮੦.੨, ੬੧੧.੧

2. ਉਸ, ਤਿਸ । ੪੬੭.੩

ਤਾਤ—(ਸੰ. तात) 1. ਪਿਤਾ, ਪਿਉ, ਬਾਪ । ੪੩੬.੨, ੪੮੩.੨, ੫੪੮.੩, ੫੮੩.੧/ ੫੯੨.੧

2. ਤੁਰੰਤ, ਫੌਰਨ, ਤਤਕਾਲ । ੫੦੬.੧, ੬੪੫ ੩

3. (ਸੰ. तन्तु) ਨਸਾਂ ਦੀ ਡੋਰੀ, ਭੇਡ ਬੱਕਰੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅੰਤੜੀਆਂ ਦੀ ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਤੰਦ, ਤੰਤੀ ਜੋ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੫੮੦ ੨

ਤਾਤਕਾਲ—ਫੌਰਨ, ਤੁਰੰਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਤਤਕਾਲ' । ੨੭੪.੪, ੫੨੪.੨, ੬੧੮.੨

ਤਾਂਤੇ)— 1. ਇਸ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਲਈ । ੧੩੬.੩, ੪੩੫.੧, ੨, ੪੫੮.੨, ੫੮੦.੩,
ਤਾਤੇ) ੬੬੪.੩/੧੩੪.੧, ੨੮੮.੩, ੩੦੬.੨, ੩੫੩.੧, ੩੫੪.੧, ੨, ੩. ੪, ੩੫੮.੨,੩,੪, ੩੮੧.੪, ੪੩੬.੧

2. ਉਸ ਤੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ, ਤਿਸ ਤੋਂ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ । ੫੩੫.੧, ੫੮੦.੧, ੫੯੮.੧, ੬੦੯.੧, ੬੬੪.੨/੨੨੮.੩, ੪, ੨੩੮.੨, ੩੨੫.੩, ੩੭੨.੨, ੪੬੮.੧

3. ਤਾਂਕਿ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ, ਤਾਂਜੋ । ੫੬੯.੩/—

ਤਾਨ—ਤਾਣ, ਜ਼ੋਰ, ਬਲ । ੩੮੨.੨, ੬੧੦.੧ (ਭਾਵ ਖਿੱਚ ਕੇ)

ਤਾਪ—ਤੱਪ, ਤਪੱਸਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਤਪ' । ੪੮੨.੨

ਤਾਂਪਰਿ)—1. ਉਸ ਉੱਤੇ, ਤਿਸ ਤੇ । ੪੬੪.੧/੩੬੬.੧
ਤਾਪੈ)

2. (ਸੰ. तप्) ਤਪ ਰਿਹਾ, ਭੱਖ ਰਿਹਾ । —/੬੬੫.੧

ਤਾਂਬਾ)— (ਸੰ. ताम्र ਪ੍ਰਾ. तम्ब) ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਇਕ ਧਾਤੂ । ੪੫੯.੩/੪੬੯.੨
ਤਾਬੋ)

ਤਾਮੈ—ਉਸ ਵਿਚ, ਤਿਸ ਦੇ ਵਿਚ/ਉਸ ਵਿਚੋਂ, ਤਿਸਦੇ ਵਿਚੋਂ । ੩੭.੨, ੩੮.੨, ੧੪੦.੧, ੪੧੦.੨, ੬੩੨.੧, ੬੬੮.੧

ਤਾਰਕਾ—(ਸੰ. तारका) 1. ਤਾਰਾ, ਸਿਤਾਰਾ, ਨੱਛਤ੍ਰ । ੨੧੩.੧, ੩੧੨.੩, ੪੮੭.੨

2. ਅੱਖ ਦੀ ਪੁਤਲੀ । ੨੦੪ ੨

ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲ)— (ਸੰ. तारका+मण्डल) ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ
ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲੁ) ਇਕੱਠ । ੬੬੮.੩/੧੧੭.੧

ਤਾਰਨ—(ਸੰ. तारण) ਪਾਰ ਉਤਾਰਨਾ, ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਰਮ, ਭਾਵ ਉਧਾਰ, ਨਿਸਤਾਰ । ੭੨.੩, ੩੩੯.੪

ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ—ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਦੇਖੋ 'ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲ' । ੪੦.੩

ਤਾਰਿਕਾ—ਸਿਤਾਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਤਾਰਕਾ' । ੨੦੭.੪

ਤਾਰੀ—(ਸੰ. ताली) 1. ਤਾਲੀ, ਚਾਬੀ, ਕੁੰਜੀ । ੧੬੨.੩, ੩੭੫.੨

2. ਤਾੜੀ, ਸਮਾਧੀ, ਧਿਆਨ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੪੫੭.੨

ਤਾਰੀਐ ਤਾੜੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਮਾਧੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੨੭.੩

ਤਾਰੈ—ਤਾਰਦੀ ਹੈ, ਉਧਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ/ਤਾਰਦਾ ਹੈ, ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੭੩.੩, ੪੨੬.੪

ਤਾਰੋ—(ਸੰ तालक > ਪ੍ਰਾ. ताल) ਜਿੰਦਰਾ, ਤਾਲਾ, ਜਿੰਦਾ । ੧੬੨.੩, ੩੭੫.੨

ਤਿਆਗ)—(ਸੰ. √त्यज्) 1. ਤਿਆਗ ਕੇ, ਛੱਡ ਕੇ, ਤੱਜ ਕੇ । ੨੧੮.੩, ੫੧੫.੨/
ਤਿਆਗਿ) ੨੨.੩, ੩੧.੨, ੧੮੪.੨, ੨੪੭.੩, ੩੨੮.੨, ੩੩੩.੩, ੩੮੬.੨, ੪੪੧.੨, ੪੬੦.੪, ੪੬੩.੧, ੫੪੮.੪

2. ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ, ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ/ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੀ, ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ । ੬੩੭.੨/੧੭੯.੨

ਤਿਆਗਦੀ—ਤਿਆਗਦੇ, ਛੱਡਦੇ, ਤੱਜਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਤਿਆਗ' । ੪੭੬.੩

ਤਿਆਗਹਿ—ਤਿਆਗ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਸੰਨਿਆਸ ਆਦਿ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਤਿਆਗ' । ੬੭੫.੧

ਤਿਆਗਿਓ—ਤਿਆਗਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ । ੪੦੮.੩

ਤਿਆਗੀ—(ਸੰ. त्यागिन्) ਤਿਆਗਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਸੰਨਿਆਸੀ । ੨੨.੩, ੩੨੮.੨, ੬੭੫.੧

ਤਿਆਗੇ—1. ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ, ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ । ੫੭.੧
2. ਤਿਆਗਦੀ ਹੈ, ਛੱਡਦੀ ਹੈ । ੪੭੬.੩
3. ਤਿਆਗ ਕੇ, ਛੱਡਕੇ । ੫੪੮.੩

ਤਿਹ - 1. ਤਿਸ, ਉਸ । ੧੭੧.੪, ੪੩੯.੧
2. ਉਨ੍ਹਾਂ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ । ੬੭੨.੪

ਤਿਹਾਰੀ— ਤੁਹਾਡੀ, ਆਪਦੀ । ੫੨੮.੪

ਤਿਹਾਰੇ—ਤੁਹਾਡੇ, ਆਪਦੇ । ੫੨੭.੪

ਤਿਹਿ– ਉਸਦੇ, ਉਹਦੇ । ੪੧੦.੪

ਤਿਤਹੀ— ਉਧਰ ਨੂੰ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਵਲ । ੬੧੦.੧,੩

ਤਿਥਿ—(ਸੰ. तिथि) ਮਿਤੀ, ਚੰਦਰ ਕਲਾ ਦੇ ਘਟਣ-ਵੱਧਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦਿਨ । ੧੫੯.੨

ਤਿਨ—(ਸੰ. तृण > ਪ੍ਰਾ. तिण) 1. ਤਿਣਕੇ, ਘਾਹ । ੧੨੯.੧, ੪੭੧.੨
2. ਤਿਨ੍ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ । ੪੬੧.੨

ਤਿਨਕੇ—ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । ੩੦੯.੪

ਤਿਨੁ—ਤ੍ਰਿਣ, ਤੀਲਾ, ਦੇਖੋ ਤਿਨ'(1) । ੫੩੧.੧[੨]

ਤਿਮਰ—(ਸੰ. तिमिर) ਹਨ੍ਹੇਰਾ, ਅੰਧਕਾਰ । ੫੪੨.੨

ਤਿਰੀਆ—(ਸੰ. स्त्री) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਜ਼ਨਾਨੀ । ੧੮੪.੨

ਤਿਲ—(ਸੰ. तिलः > ਪ੍ਰਾ. तिल) 1. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਬੀਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਲ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ੩੭.੩, ੧੨੨.੩, ੨੭੩.੧, ੪, ੫੮੦.੧, ੬੦੯.੧
2. ਰਤਾ ਭਰ, ਮਾਮੂਲੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ/ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ । ੧੪੦.੧, ੧੪੧.੨, ੩, ੪, ੨੦੪.੩, ੪, ੨੬੫.੪, ੨੬੯.੩, ੨੭੦.੨, ੨੯੪.੧
3. ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ, ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ । ੨੦੪.੨
4. ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਪਿਆ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਲਾ ਦਾਗ । ੨੧੩.੪

ਤਿਲਕ—(ਸੰ. तिलक) 1. ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਭਾਵ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਤਿਲਕ ਵਾਂਗ ਉੱਚ ਅਥਵਾ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ੨੦੪.੪
2. ਟਿੱਕਾ, ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ ਆਦਿ ਦਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਾਇਆ ਨਿਸ਼ਾਨ । ੩੪੭.੧, ੫੭੬.੧, ੬੧੩.੨, ੬੨੭.੩

ਤਿਲਕੁ—ਟਿੱਕਾ ਭਾਵ ਸ਼ਰੋਮਣੀ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਦੇਖੋ ਤਿਲਕ(1) । ੨੧੩.੧

ਤਿਲਕੁਟ—(ਸੰ. तिलकुट) ਤਿਲਾਂ ਦਾ ਭੁੱਗਾ, ਤਿੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕਰ ਜਾਂ ਗੁੜ ਆਦਿ ਪਾ ਕੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਗਜ਼ਾ । ੨੭੩.੩

ਤਿਲਵਾ—ਤਿਲੋਆ, ਤਿਲਪੱਟੀ, ਤਿਲ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਕੁੱਟਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਜਕ । ੨੭੩.੨

ਤਿਲਿ—ਤਿਲ ਦੇ ਬੀਜ, ਦੇਖੋ ਤਿਲ । ੫੩੫.੧

ਤਿਲੁ—ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ । ੨੧੩.੧

ਤੀਸ—(ਸੰ. ਤ੍ਰਿਸ਼ਤ੍>ਪ੍ਰਾ. ਤੀਸ) ਤੀਹ, ਉਣੱਤੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਅਤੇ ਇਕੱਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ। ੧੨੨.੪

ਤੀਖਨ—(ਸੰ. ਤੀਕ੍ਸ਼ਣ) ਤੇਜ਼ ਤਿੱਖੀ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮਾਇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੪੭੧.੧

ਤੀਛਨ—ਤੇਜ਼, ਤਿੱਖਾ, ਦੇਖੋ ਤੀਖਨ। ੫੭੪.੨

ਤੀਯ—ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਤਿਰੀਆ। ੬੬੨.੪

ਤੀਰਥ—(ਸੰ. ਤੀਰ੍ਥ) ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ, ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਲੋਕ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ। ੭੨.੧, ੧੧੭.੨, ੨੫੫.੨, ੩੦੪.੩, ੩੩੯.੧, ੩੬੨.੧, ੩੭੭.੧, ੩੯੬.੧[2], ੪੧੬.੪, ੪੨੧.੩, ੪੪੭.੨, ੪੮੨.੨, ੫੦੭.੩, ੫੨੫.੧, ੫੪੩.੩, ੬੨੯.੨

ਤੁਸ—(ਸੰ. ਤੁਸ਼) ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਪਰ ਦਾ ਛਿਲਕਾ, ਤੂਹ, ਭੂਸੀ। ੧੨੧.੧,੨

ਤੁਸਟ)— (ਸੰ. ਤੁਸ਼੍ਟ) ਸੰਤੁਸ਼ਟ, ਤ੍ਰਿਪਤ। ੪੬੮.੩/੨੪੫.੨
ਤੁਸਟਮਾਨ)

ਤੁਖ—ਤੁਸ, ਛਿਲਕਾ, ਦੇਖੋ 'ਤੁਸ'। ੧੨੧.੩

ਤੁਠੀ—(ਸੰ. ਤੁਸ਼੍ਟ) ਤਰੁਠੀ, ਪ੍ਰਸੰਨ। ੧੯੧.੨

ਤੁਮ—(ਸੰ. ਤ੍ਵਦ੍ਰ) ਤੁਸੀਂ, 'ਤੂੰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨੦੭.੩

ਤੁਮਹਿ—ਤੈਨੂੰ, ਤੁਹਾਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਤੁਮ'। ੬੪੯.੪

ਤੁਮਰੇ—ਤੁਹਾਡੇ, ਤੁਸਾਂ ਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਤੁਮ'। ੫੦੩.੪

ਤੁਰਤ—(ਸੰ. ਤੁਰ੍>ਪ੍ਰਾ. ਤੁਰਿਅ) ਤੁਰੰਤ, ਝਟਪਟ, ਝਬਦੇ, ਤਤਖਿਨ। ੧੪੫.੧, ੧੬੭.੨, ੫੫੮.੩, ੫੮੨.੧, ੬੧੮.੩

ਤੁਰੀਆ—(ਸੰ. ਤੁਰੀਯ) ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਚੌਥੀ ਅਵਸਥਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੧੫੯.੩

ਤੁਲ—(ਸੰ. ਤੁਲ੍ਯ) ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ੪੧੬.੪, ੬੪੬.੩, ੬੫੧.੧

ਤੁਲਤ—ਤੋਲਣਾ, ਮਾਪਣਾ, ਭਾਵ ਅੰਤ ਪਾਉਣਾ, ਥਾਹ ਪਾਉਣਾ। ੨੬੯.੩

ਤੁਲਾਧਾਰ)— (ਸੰ. ਤੁਲਧਾਰਣ) ਤਕੜੀ, ਤਰਾਜੂ, ਭਾਰ ਤੋਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਯੰਤਰ।
ਤੁਲਾਧਾਰਿ) ੧੭੦.੩, ੨੨੯.੩, ੨੬੯.੩, ੪੩੦.੨/੩੮੩.੪

ਤੁਲਿ—(ਸੰ. ਤੁਲ੍ਯ) ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਵਰਗਾ। ੧੦.੪, ੧੭੦.੩, ੧੮੫.੪, ੫੪੭.੨, (ਭਾਵ ਨਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਯੋਗ)

ਤੂੰ)— (ਸੰ. ਤ੍ਵਦ੍>ਪ੍ਰਾ. ਤੁਸੰ) ਤੁਮ, ਮੱਧਪੁਰਸ਼, ਇਕ ਵਚਨ ਪੜਨਾਂਵ। ੫੨੭.੪/੫੨੮.੪
ਤੂ)

ਤੂੰਬਰੀ—(ਸੰ. ਤੁਮ੍ਬੀ) ਲੌਕੀ ਦਾ ਖੋਲ, ਕੱਦੂ ਦੀ ਜਾਤ ਦੇ ਇਕ ਫਲ ਦਾ ਖੋਲ ਜਾਂ ਉਸਤੋਂ ਬਣਿਆ ਬਰਤਨ ਆਦਿ। ੪੭੮.੧

ਤੂਲ) —(ਸੰ. ਤੂਲ) 1. ਸਿੰਬਲ ਦੇ ਡੋਡੇ ਦੇ ਵਿਚਲੀ ਰੂੰ। ੩੦੭.੩/—
ਤੂਲਿ) 2. ਰੂੰ, ਰੂੰਈ, ਕਪਾਹ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੜੇਵੇਂ ਕੱਢਕੇ ਬਚਿਆ ਰੇਸ਼ਾ। ੪੫੬.੩, ੫੬੧.੨, ੬੩੭.੪/੫੦੬.੩

ਤੇ—1. ਸੇ, ਦੁਆਰਾ, ਰਾਹੀਂ। ੬.੮, ੧੫੮.੪, ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੩, ੩੫੨.੧, ੪੮੧.੩, ੬੦੮.੧[2], ੬੬੮.੨

2. ਤੋਂ, ਸੇ। ੧੧.੧, ੯੬.੨[2], ੧੪੦.੪, ੧੮੨.੨, ੨੦੭.੪, ੨੧੦.੧, ੨੧੭.੧,

੪੦੫.੪, ੪੧੦.੪, ੪੧੧.੪, ੪੧੪.੪, ੪੧੭.੪, ੪੧੮.੪, ੪੧੯.੪, ੪੨੪.੪, ੪੩੩.੪, ੪੩੭.੪, ੪੪੧.੪, ੪੪੨.੪, ੪੪੬.੪, ੪੫੧.੩, ੪੫੨.੧, ੪੫੬.੪, ੪੫੯.੪, ੪੬੪.੪, ੪੬੫.੪, ੪੬੬.੪, ੪੬੮.੪, ੪੭੧.੪, ੪੭੩.੪, ੪੭੫.੪, ੪੭੭.੪, ੪੭੮.੪, ੪੮੨.੪, ੪੮੩.੪, ੪੮੬.੨, ੪੮੭.੧, ੪੮੯.੩, ੪੯੧.੪, ੪੯੨.੪, ੪੯੫.੪, ੪੯੬.੪, ੪੯੭.੪, ੫੦੧.੪, ੫੦੨.੪, ੫੦੫.੪, ੫੦੬.੪, ੫੦੮.੧, ੫੦੯.੪, ੫੧੦.੪, ੫੧੧.੪, ੫੧੨.੪, ੫੧੩.੪, ੫੧੪.੪, ੫੧੫.੪, ੫੧੬.੪, ੫੧੭.੪, ੫੧੯.੪, ੫੨੦.੪, ੫੨੨.੪, ੫੨੩.੪, ੫੨੬.੩, ੫੩੦.੪, ੫੩੫.੪, ੫੩੬.੪, ੫੩੭.੪, ੫੩੮.੪. ੫੩੯.੪, ੫੪੨.੪, ੫੪੬.੪, ੫੪੮.੪, ੫੫੨.੩, ੫੫੫.੪, ੫੫੭.੪, ੫੫੮.੪, ੫੫੯.੪, ੫੬੦.੪, ੫੬੧.੪, ੫੬੨.੪, ੫੬੩.੪, ੫੬੪.੪, ੫੬੫.੪, ੫੬੬.੪, ੫੬੭.੪, ੫੬੮.੪, ੫੬੯.੪, ੫੭੦.੪, ੫੭੭.੪, ੫੭੮.੪, ੫੮੦.੪, ੫੮੧.੪, ੫੮੩.੪, ੫੮੪.੪, ੫੮੫.੪, ੫੮੬.੪, ੫੮੭.੪, ੫੮੯.੪, ੫੯੦.੪, ੫੯੧.੪. ੫੯੩.੪, ੫੯੫.੪, ੫੯੬.੪,, ੫੯੭.੪, ੫੯੮.੪, ੬੦੦.੪, ੬੦੩.੪, ੬੦੪.੪. ੬੦੫.੪, ੬੦੬.੪. ੬੦੯.੪, ੬੧੦.੪, ੬੧੧.੪, ੬੧੪.੪, ੬੧੬.੪, ੬੧੭.੪, ੬੧੮.੪, ੬੨੫.੪, ੬੨੯.੪, ੬੩੦.੪, ੬੩੧.੪, ੬੩੨.੪, ੬੩੬.੪, ੬੪੧.੪, ੬੪੩.੪, ੬੪੪.੪, ੬੪੫.੨, ੬੭੪.੪

ਤੈਸੋਈ)— ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਦਾ/ਦੇ/ਦੀ। ੬੫੫.੧, ੨, ੩/੧੦੨.੨,
ਤੈਸੋ) ੧੫੫.੧, ੩, ੧੫੬.੧², ੧੫੮.੧², ੩², ੧੬੧.੨², ੧੮੫.੧, ੧੮੮.੪, ੧੯੭.੪, ੨੩੪.੧³, ੩੭੦.੩², ੩੯੩.੪, ੩੯੭.੧, ੨, ੩, ੫੦੮.੨, ੩, ੬੪੩.੪, ੬੭੪.੧

ਤੋ—(ਸੰ. तद्, ਪ੍ਰਾ. तो) 1. ਤਾਂ, ਤਦ, ਫਿਰ। ੧੫.੪

2. ਇਕ ਪ੍ਰਤਯ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਸੇ ਗਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੬੬.੨

ਤੋਸਰ)— ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗਾ, ਆਪ ਸਮਾਨ। ੫੨੮.੨, ੩/੫੨੮.੧², ੨,੩
ਤੋਸੋ)

ਤੋਹਿ)— 1. ਤੈਨੂੰ, ਤੁਹਾਨੂੰ। ੬੪੭.੪/੫੦੪.੪
ਤੋਹੀ) 2. ਤੂੰ। ੬੪੯.੧/—

ਤੋਖਿ—(ਸੰ. तोष) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੁਸ਼ੀ। ੧੧੩.੨, ੩੫੭.੧

ਤੋਪਹਿ—ਤੁਹਾਡੇ ਸਨਮੁਖ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ। ੫੨੭.੪

ਤੋਪਰ—ਤੇਰੇ ਉਤੇਂ, ਤੇਰੇ ਤੇਂ। ੬੬੩.੪

ਤੋਬਰੀ—(ਸੰ. तुम्बी) 1. ਤੂੰਬੀ, ਕੌੜੀ ਲੌਕੀ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੇਲ ਦੇ ਫਲ ਦਾ ਖੋਲ ਆਦਿ। ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਤੂੰਬਰੀ'। ੩੨੯.੨

2. ਸਿੰਗੀ, ਗੰਦਾ ਲਹੂ ਖਿਚਣ ਵਾਲੀ ਤੂੰਬੀ। ੩੬੫.੧

ਤੋਰ)—1. ਤੋੜ ਕੇ, ਅਲਗ ਕਰਕੇ, (ਫਲ ਆਦਿ)। ੫੬੪.੨²/੪੩੪.੨
ਤੋਰਿ) 2. —/ ਭੰਨ ਕੇ, ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ। ੪੭੬.੨

ਤੋਲ—(ਸੰ तोल) 1. ਭਾਰ ਤੋਲਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵੱਟੇ ਆਦਿ। ੭੧.੨

2. (ਸੰ. तैल्य) ਵਜ਼ਨ, ਭਾਰ। ੭੩.੨, ੩੭੪.੩, ੪੩੦.੨

3. ਤੁਲਣਾ, ਤੁਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ। ੨੨੯.੩

ਤੋਲਾਈ—(ਸੰ. तोलन) ਤੋਲਣਾ, ਵਜ਼ਨ ਕਰਨਾ। ੭੧.੨

ਤੋਲਿ—ਵਜ਼ਨ, ਭਾਰ, ਦੇਖੋ ਤੋਲ (2) । ੩੮੩.੪

ਤੋਲੀਐ—ਤੋਲੀਏ, ਵਜ਼ਨ ਕਰੀਏ । ੪੩੦.੨

ਤੋਲੁ—ਵਜ਼ਨ, ਭਾਰ, ਦੇਖੋ ਤੋਲ (2) । ੧੭੦.੩[2]

ਤੌ— 1. ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰਕਾਰ । ੫੫੭.੧, ੫੫੯.੧, ੨, ੫੬੪.੩, ੫੬੭.੨, ੫੭੭.੧. ੫੮੯.੩, ੫੯੫.੧, ੨

2. ਉਦੋਂ, ਤਦੋਂ । ੫੮੭.੧, ੨, ੩, ੫੯੬.੧

3. ਤਾਂ । ੫੯੨.੪

4. ਉਹ । ੫੯੮.੨

ਤ੍ਰਾਸ)— (ਸੰ. त्रास) 1. ਭੈ, ਡਰ, ਸਹਿਮ । ੨੦੭.੩, ੪੦੨.੩, ੪੦੯.੧,
ਤ੍ਰਾਸੁ) ੪੯੬.੩. ੫੪੪.੩, ੫੪੫.੧/੩੨੩.੧

2. ਦੁੱਖ, ਕਸ਼ਟ । ੫੮੧.੨/—

ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ—(ਸੰ. त्रास) ਬਚਾਉ ਬਚਾਉ, ਰਹਿਮ ਕਰੋ, ਰਖਿਆ ਕਰੋ ਆਦਿ ਦੀ ਪੁਕਾਰ । ੬੪੩.੩

ਤ੍ਰਿਅ)— (ਸੰ. स्त्री> ਪ੍ਰਾ. तिरिया) ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ, ਜ਼ਨਾਨੀ, ਨਾਰੀ । ੨੦੭.੩,
ਤ੍ਰਿਆ) ੫੪੭.੧/੫੦੨.੩

ਤ੍ਰਿਸਟੈ—(ਸੰ. तिष्ठ) ਠਹਿਰਨਾ । ੩੦੭.੪

ਤ੍ਰਿਸਨਾ—(ਸੰ. तृष्णा) ਚਾਹ, ਇੱਛਿਆ, ਲਾਲਸਾ/ਲਾਲਸਾਵਾਂ । ੧੦੯.੩, ੨੩੩.੨, ੪੨੪.੪, ੪੫੭.੩. ੫੭੨.੩, ੬੨੧.੪

ਤ੍ਰਿਕਾਲ—(ਸੰ. त्रिकालम्) ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤਿੰਨੋਂ ਕਾਲ । ੪੭.੧, ੬੪.੩, ੬੫.੪, ੭੭.੧, ੯੧.੪, ੧੮੦.੩, ੧੯੩.੩, ੨੪੭.੧, ੩੩੮.੩, ੪੦੯.੩

ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ—(ਸੰ. त्रि + कुटी) ਭੌਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਉਪਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਯੋਗ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਤ੍ਰਿਕੁਟ ਚੱਕਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ । ੨੪.੩, ੨੮.੨, ੨੪੭.੧, ੨੯੧.੪

ਤ੍ਰਿਖਾ —(ਸੰ. तृषा) ਪਿਆਸ, ਤ੍ਰੇਹ । ੩੭੭.੧, ੪੪੬.੨, ੫੯੮.੩, ੬੨੩.੧

ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ—(ਸੰ. तृष्ति) ਪਿਆਸਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰੇਹ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ । ੮੩.੪, ੨੯੨.੩, ੫੦੯.੩, ੫੨੫.੪, ੫੭੮.੩

ਤਿਰਗਦ ਜੋਨਿ—(ਸੰ. तिर्यग्योनि) ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਜੂਨ । ੧੪.੪, ੨੩.੩, ੨੦੭.੨

ਤ੍ਰਿਗੁਣ)— (ਸੰ. त्रिगुण) 1. ਤਿੰਨ ਗੁਣ । ੧੫੭.੨/—
ਤ੍ਰਿਗੁਨ) 2. ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣ । ੬੨੫.੪/੨੮.੩, ੩੧.੧, ੧੫੦.੧, ੧੫੭.੩, ੧੯੦.੧, ੨੨੪.੪, ੨੬੬.੪, ੨੬੭.੨, ੨੯੨.੪, ੩੨੮.੨, ੩੩੩.੨, ੩੩੮.੨, ੩੬੦.੪, ੪੫੭.੨, ੪੭੮.੪

ਤ੍ਰਿਣ)— (ਸੰ. तृण) ਕੱਖ, ਘਾਹ । ੫੯੨.੩/੭੪.੪
ਤ੍ਰਿਨ)

ਤ੍ਰਿਦੋਖ)— (ਸੰ. त्रिदोष) ਤਿੰਨ ਦੋਖ, ਤਿੰਨ ਰੋਗ । (ਵਾਤ, ਪਿਤ, ਕਫ ਤਿੰਨੇ ਵਿਗੜਕੇ ਜੋ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਸੰਨਿਪਾਤ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨਤਾ ਨਾਲ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ) ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਔਗਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ੭੮.੧, ੫੧੩.੪, ੫੨੨.੪, ੫੨੪.੪, ੫੩੯.੪, ੬੪੧.੪

ਤ੍ਰਿਪਤ—(ਸੰ. तृप्ति) ਸੰਤੋਖ, ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ । ੫੮੧.੩, ੬੨੧.੧
ਤ੍ਰਿਪਤਾਇ—ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰੇਗਾ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰੇਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਪਤ' । ੬੬੫.੪
ਤ੍ਰਿਪਤਾਨੇ —ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦੀ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਪਤ' । ੪੨੩.੩
ਤ੍ਰਿਪਤਾਵਹੀ—ਤ੍ਰਿਪਤਦੇ ਹਨ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਪਤ' । ੫੬੮.੪
ਤ੍ਰਿਪਤਿ—ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਪਤ' । ੨੫੬.੩, ੪੨੪.੨, ੪੪੦.੩, ੪੫੧.੨, ੬੨੦.੪

ਤ੍ਰਿਬਿਧ)—(ਸੰ. त्रिविध) ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੬੨੫.੪/੧੫੬.੩, ੧੫੯.੨, ੫੫੨.੧
ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ)

ਤ੍ਰਿਬਿਧੀ—1. ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਣ (ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਆਦਿ), ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਬਿਧ' । ੨੨੭.੧
2. ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਬਿਧ' । ੪੪੬.੪

ਤ੍ਰਿਬੇਨੀ)— (ਸੰ. त्रिवेणी) ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਵਾਹਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਭਾਵ ਯੋਗ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇੜਾ,
ਤ੍ਰਿਬੈਨੀ) ਪਿੰਗਲਾ ਤੇ ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਸਥਾਨ । ੨੪.੩, ੨੪੭.੧/੨੮.੨
ਤ੍ਰਿਭਵਨ) (ਸੰ. त्रिभुवन) ਤਿੰਨ ਲੋਕ ਭਾਵ ਮਾਤਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ ਤੇ ਸਵਰਗ ਲੋਕ । ੪੭.੧, ੬੩.੩, ੬੪.੨, ੬੫.੪, ੭੭.੧, ੯੧.੪, ੧੮੦.੪, ੧੯੩.੩, ੨੩੦.੩, ੨੩੧.੪, ੩੧੩.੩, ੩੧੯.੧, ੩੩੮.੩

ਤ੍ਰਿਯਾ—(ਸੰ. स्त्री > ਪ੍ਰਾ. तिरिया) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਨਾਰੀ । ੬੧੬.੩
ਤ੍ਰਿਲੋਕ—(ਸੰ. त्रिलोक) ਤਿੰਨ ਲੋਕ, ਸਵਰਗ, ਮਾਤ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ । ੧੮੮.੪, ੨੧੩.੧
ਤ੍ਰੀਅ)— ਔਰਤ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਤ੍ਰਿਯਾ' । ੪੧.੩/੪੦੫.੨/੬੪੨.੩
ਤ੍ਰੀਆ)
ਤ੍ਰੀਯਾ)

ਥ

ਥਕਤ—1. ਸਥਿਰ, ਇਕਾਗਰ, ਅਚਲ । ੧੮.੪, ੮੦.੪, ੮੨.੩, ੯੬.੪, ੧੦੫.੧, ੧੪੦.੪, ੧੪੮.੪, ੫੫੦.੩
2. ਤ੍ਰਿਪਤ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ । ੫੨.੨, ੧੫੩.੩
3, ਥੱਕ ਕੇ, ਭਾਵ ਧੀਮਾ ਹੋਕੇ । ੯੫.੩
4. ਥਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੰਦ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੪੨.੨, ੧੭੦.੪
5. ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ, ਹਾਰ-ਹੁੱਟ ਜਾਂਦੇ/ਜਾਂਦੀਆਂ/ਜਾਂਦੀ । ੧੪੩.੨, ੨੬੪.੪, ੨੮੨.੩
6. ਥਕਦਾ, ਹਟਦਾ ਨਹੀਂ । ੩੨੩.੨
7. ਮੋਹਿਤ, ਲੁਭਾਇਮਾਨ (ਭਾਵ ਅਰਥ) । ੪੩੧.੨
8. ਥਕ ਗਈ ਸੀ, ਭਾਵ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਬੋਲਣੋਂ ਰੁਕ ਗਈ ਸੀ । ੬੬੬.੩

ਥਨ—(ਸੰ. स्तन, ਪ੍ਰਾ. थण) ਥਣ, ਕੁਚ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਾਂ ਮਾਦਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਉਹ ਅੰਗ ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਂਦੇ ਹਨ। ੪੪੧.੧

ਥਪਯੋ—(ਸੰ. स्थापन > ਪ੍ਰਾ.थप्पण) ਥਾਪਿਆ ਹੈ, ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੬੪੮.੩

ਥਲ (ਸੰ. स्थल > ਪ੍ਰਾ. थल) 1. ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ। ੭੪.੪, ੨੩੦.੪, ੨੫੫.੨, ੨੯੫.੨, ੫੧੮.੩

2. ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ। ੨੮੮.੨, ੬੨੯.੧

ਥਾਹ—(ਪ੍ਰਾ. थाह) ਅੰਤ, ਪਾਰ, ਸੀਮਾ। ੭੧.੧, ੮੬.੩, ੧੪੩.੨

ਥਾਨ—(ਸੰ. स्थान > ਪ੍ਰਾ. थाण) ਸਥਾਨ, ਟਿਕਾਣਾ, ਜਗ੍ਹਾ। ੬੧੫.੪

ਥਾਪਿ—(ਸੰ. स्थापनम्) ਥਾਪ ਕੇ, ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ। ੭.੭

ਥਿਤਿ—(ਸੰ. तिथि) ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਇਕ ਕਲਾ ਵਧਦਾ ਜਾਂ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਤਾਰੀਖ। ੪੪੮.੨, ੪੮੪.੨

ਥਿਰ—(ਸੰ. स्थिर) ਸਥਿਰ, ਸਥਾਈ। ੧੧੭.੨

ਥੀ—ਸੀ, ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭੂਤਕਾਲ। ੨੧੯.੩

ਥੇਗਰੀ—ਟਾਕੀ, ਕਪੜੇ ਦੇ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਥਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਲਾਈ ਹੋਈ ਲੀਰ। ੪੧੯.੨

ਥੋਹਰਿ—(ਪ੍ਰਾ. थोहर) ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਵਰਗਾ ਪਦਾਰਥ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਵਾੜ ਲਈ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ੩੮੩.੩

ਥੋਕ—ਪਦਾਰਥ, ਵਸਤੂਆਂ। ੨੧੩.੩

ਥੋਰੀ—ਥੋੜੀ, ਘੱਟ, ਤੁੱਛ। ੨੬੨.੧

ਦ

ਦਉੜਾਈਐ—ਨੱਸਾਈਦਾ, ਭੱਜਾਈਦਾ, ਦੁੜਾਈਦਾ। ੬੧੦.੨

ਦਉਰਿ—ਦੌੜਨਾ, ਨੱਸਣਾ। ੪੦੪.੨

ਦਉਰੇ—ਦੌੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਨੱਸਦੀ ਹੈ। ੫੩੯.੧

ਦਇਆ—(ਸੰ. दया) ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰ, ਨਦਰ। ੧੦.੨, ੨੦.੧, ੧੭੭.੩, ੨੪੬.੨, ੩੫੩.੪, ੪੦੧.੧, ੪੩੪.੪, ੪੭੨.੪

2. ਕਰੁਣਾ, ਤਰਸ, ਰਹਿਮ, ਦਇਆਲਤਾ, ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਚਿਤ ਦੇ ਦ੍ਰਵਣ ਦਾ ਭਾਵ। ੪੬.੨, ੪੧੬.੪, ੬੭੫.੧

ਦਇਆ ਨਿਧਾਨ)—
ਦਇਆ ਨਿਧਿ) (ਸੰ. दया+निधान/निधि) ਦਇਆ ਦੇ ਭੰਡਾਰ, ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ। ੨੧੬.੩, ੩੨੧.੪/੧੧੧.੪, ੧੪੨.੪

ਦਇਆ ਮਇਆ—ਕਿਰਪਾ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਦੇਖੋ ਦਇਆ (1)। ੪੦੦.੩

ਦਇਆਰਥ—ਦਇਆ ਭਾਵ, ਦਇਆ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ, ਦੇਖੋ ਦਇਆ (2) । ੨੮੭.੨

ਦਇਆਲ)— (ਸੰ ਦਯਾਲੁ) ਦਇਆਵਾਨ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਮਿਹਰਬਾਨ । ੨੦੫.੨, ੨੧੨.੧,
ਦਇਆਲੁ) ੩੫੩.੪, ੪੩੪.੪, ੪੪੪.੪, ੪੭੨.੪, ੫੦੩.੨/੩੮੭.੧, ੫੨੮.੨

ਦਈ—ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਦੇਣਾ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਭੂਤਕਾਲਿਕ ਰੂਪ 'ਦਿੱਤਾ' ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀਲਿੰਗ 'ਦਿੱਤੀ' ਦਾ ਬ੍ਰਜਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ । ੪੩੫.੧

ਦਏ—ਦਿੱਤੇ ਸੀ, ਦੇਣਾ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਭੂਤਕਾਲਿਕ ਰੂਪ 'ਦਿੱਤਾ' ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ 'ਦਿੱਤੇ' ਦਾ ਬ੍ਰਜਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ । ੪੩੫.੨

ਦਸ—(ਸੰ. दशन्) ਨੌਂ ਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਸੌ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ । ੧੨੨.੪, ੨੪੧.੧, ੬੫੩.੪

ਦਸਨ—(ਸੰ. दशन) ਦੰਦ, ਦਾਂਤ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇ ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਹੱਡੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋੜੀਆਂ ਤੇ ਚਬਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੪੦੦.੨, ੪੪੩.੩

ਦਸਮ ਸਥਲ)— (ਸੰ. दसम+स्थल,स्थान,द्वार) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਦਸ
ਦਸਮ ਸਥਾਨ) ਛਿੱਦਰ ਅਥਵਾ ਸੁਰਾਖ਼ ਹਨ । ਦੋ ਨੇਤ੍ਰ, ਦੋ ਕੰਨ, ਦੋ ਨਾਸਿਕਾ, ਇਕ
ਦਸਮ ਦੁਆਰ) ਮੁਖ, ਇਕ ਮਲ ਦੁਆਰ, ਇਕ ਮੂਤਰ ਦੁਆਰ=ਕੁਲ ਨੌਂ, ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਮਸਤਕ (ਕਪਾਲ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਯੋਗੀ ਲੋਕ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਆਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਯੋਗੀ ਆਦਿਕ ਸਾਧਕ ਸੁਆਸਾਂ ਤੇ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੩੧.੩, ੨੯੧.੪/੧੦.੧/੨੯.੩, ੫੨੯.੧

ਦਸਮਈ—ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਦਸਮ ਸਥਲ' । ੩੩੩ ੪

ਦਸਾ ਕੇ)— (ਸੰ. दिशा, ਪ੍ਰਾ. दिसा) ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ, ਪਾਸੇ ਦੀ, ਤਰਫ ਦੀ । ੫੪੯.੧/
ਦਸਾ ਕੈ) ੫੪੯.੧

ਦਹਤਿ—(ਸੰ. दह्) ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ, ਕਸ਼ਟ ਦਿੰਦੀ, ਸਤਾਉਂਦੀ । ੩੮੪.੪

ਦਹਦਿਸ—(ਸੰ. दशदिश्) ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਪੂਰਵ, ਅਗਨਿ ਕੋਣ, ਦੱਖਣ, ਨੈਰਿਤੀ ਕੋਣ, ਪੱਛਮ, ਵਾਯਵੀ ਕੋਣ, ਉਤਰ, ਈਸ਼ਾਨ ਕੋਣ, ਆਕਾਸ਼, ਪਾਤਾਲ, ਭਾਵ ਹਰ ਪਾਸੇ । ੨੦੮.੩, ੨੩੦.੩, ੪੩੮.੨

ਦਹਨ—(ਸੰ. दहन) ਜਲ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਸੜ ਜਾਂਦੀਆਂ । ੨੯੬.੩

ਦਹੇਜ—(ਸੰ. दाय, ਅ. ਜਹੇਜ਼) ਦਾਜ, ਉਹ ਧਨ ਤੇ ਸਮਾਨ ਜਿਹੜਾ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਕੁੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੮੪.੧

ਦਹੈ—ਸਤਾਏ, ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਦਹਤਿ' । ੫੪੫.੩

ਦਖਨ—(ਸੰ. दक्षिण) ਉੱਤਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਦਿਸ਼ਾ । ੫੧੧.੩

ਦੰਤ—(ਸੰ. दन्त) ਦੰਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਸਨ' । ੪੯੪.੩

ਦਤ—(ਸੰ. दत्त) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਦਾਨ । ੬੬੪.੩

ਦਦਸਾਰ—ਦਾਦੇ ਦੀ ਸ਼ਾਲਾ, ਦਾਦਕਾ ਘਰ । ੧੦੦.੧

ਦਧ)— 1. (ਸੰ. दधि> ਪ੍ਰਾ. दहि) ਦਹੀਂ, ਜਾਗ ਲਗਾਕੇ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਦੁੱਧ ।
ਦਧਿ) ੧੭੪.੧, ੩੯੧.੨/੧੨੨.੨, ੧੨੯.੧
2. (ਸੰ. उदधि:) ਸਮੁੰਦਰ, ਸਾਗਰ । ੫੬੩.੨, ੫੬੫.੨/੩੭੧.੨

ਦਮਕ—ਦਾਮ, ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਮਾਇਆ । ੩੨੪.੧

ਦਾਮਕਨ—ਦਮੜਿਆਂ ਨਾਲ, ਰੁਪਇਆਂ ਨਾਲ/ਦਮੜਿਆਂ ਦੀ, ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ । ੩੭੩.੧, ੩੭੪.੩

ਦਯਾ—1. ਕਰੁਣਾ, ਤਰਸ, ਰਹਿਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਇਆ' (2) । ੬੨੩.੪

2. ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਇਆ' (1) । ੬੫੩.੪, ੬੬੫.੪, ੬੭੨.੪

ਦਯਾਲ—ਦਇਆਵਾਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਇਆਲ' । ੬੫੩.੪, ੬੬੫.੪, ੬੭੨.੪

ਦਯੋ—ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੬੪੨.੩

ਦਰਸ—(ਸੰ. दर्श) 1. ਦਰਸ਼ਨ, ਝਲਕ, ਵੇਖਣਾ, ਦੀਦਾਰ/ਦੀਦਾਰਿਆਂ । ੮.੬, ੧੩.੨, ੧੪.੨, ੧੭.੨, ੧੮.੧, ੩੩ ੧, ੩੪.੨, ੩੫.੧, ੩੬ ੨, ੪੫.੧[3], ੪੭.੪, ੫੦.੧, ੫੩.੨, ੫੫.੩, ੫੭.੨, ੬੦.੩, ੬੩.੧, ੮੧.੨, ੮੨ ੧, ੮੫.੨, ੮੯.੨, ੯੯.੨, ੩, ੧੧੬.੩, ੧੨੫ ੨, ੧੩੫.੧, ੧੩੮.੨, ੧੫੧.੩, ੧੭੫.੧, ੧੮੩.੧; ੧੯੪.੨, ੨੦੩.੧, ੨੦੭ ੪, ੨੦੮.੧, ੨੧੧.੨, ੨੧੪.੧[2], ੨੨੦.੨, ੨੫੨.੧, ੨੫੪.੨, ੨੫੯.੨, ੨੬੦.੨, ੨੬੧.੨, ੨੬੩.੨, ੨੬੫.੪, ੨੬੭.੧, ੨੬੯.੧, ੨੭੭.੨, ੨੭੮.੧, ੨੭੯.੧, ੨੮੧.੪, ੨੮੪.੨, ੪, ੨੯੩.੨, ੩੦੧.੧[3], ੩੦੯.੨, ੩੧੯.੧[2], ੩੨੭.੩, ੩੨੮.੧, ੪੦੦.੧, ੪੨੦.੧, ੪੩੧.੧, ੪੩੩.੪, ੪੫੬.੪, ੫੦੦.੨, ੫੪੧ ੧, ੫੭੬.੪. ੬੦੦.੪, ੬੨੮.੧

2. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ । ੩੨.੧ (ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ।) ੧੩੭.੨

3. ਦੇਖਕੇ, ਦਰਸਕੇ । ੩੩.੧, ੨੬੧.੨

4. (दर्शन) ਖਟ ਦਰਸ਼ਨ, ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਅਥਵਾ ਮੱਤ ਮਤਾਂਤਰ । ੫੮.੧; ੧੫੩.੧, ੨੧੪.੧

5. ਮੱਤ, ਗਿਆਨ, ਵੀਚਾਰ । ੫੮.੧, ੧੫੩.੧,

ਦਰਸ਼ਨ—(ਸੰ. दर्शन) 1. ਦੀਦਾਰ, ਵੇਖਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਸ' (1) । ੯.੧, ੨੩.੧, ੮੧.੧, ੮੮.੩, ੧੦੫.੨, ੧੧੫.੧, ੧੪੦.੧, ੧੪੨.੧, ੧੫੧.੨, ੧੮੫.੧, ੨੧੫.੨, ੨੭੯.੧, ੨੮੨.੩, ੨੯੪.੧, ੩੦੩.੧, ੩੨੭.੧, ੪੨੧ ੪, ੪੪੯.੩, ੫੪੧.੧, ੫੫੧.੧, ੬੭੩.੪

2. ਮੱਤ-ਮਤਾਂਤਰ, ਸਿੱਧਾਂਤ, ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਸ' (4) । ੩੭੫.੪

3. ਸਵਰੂਪ, ਆਕ੍ਰਿਤੀ । ੩੪੨.੩

ਦਰਸਨੀ—1. ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ, ਅਥਵਾ ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸ੍ਰੇਵੜੇ, ਵੈਰਾਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਕ ਜੋ 'ਦਰਸ਼ਨੀ' ਕਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੮੩.੧

2. (ਸੰ. दर्शनीय) ਦੇਖਣ ਯੋਗ । ੩੨੭.੧

ਦਰਸਨੁ—ਦੀਦਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਰਸਨ' (1) । ੨੦੬.੧

ਦਰਸਾਵਲੋਕਨ—(ਸੰ. दर्श+अवलोकन) ਦਰਸਨ ਕਰਨੇ, ਦੀਦਾਰ ਕਰਨੇ । ੯੧.੨

ਦਰਸਿ)— 1. ਦੇਖ ਕੇ, ਦਰਸਕੇ । ੮੯.੨, ੨੫੯.੨, ੨੬੦.੨/—
ਦਰਸੁ)

2. ਦਰਸ਼ਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਰਸ' (1) । ੩੯੪.੪/੨੫੩.੨, ੪੦੧.੧, ੪੯੯.੧

3. ਸਰੂਪ, ਆਕ੍ਰਿਤੀ । —/੨੦੬.੧, ੩੪੨.੩, ੫੦੮.੧

ਦਰਸੁਨ—ਸਰੂਪ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਸਨ' (3) । ੫੦੮.੧

ਦਰਪਨ—(ਸੰ. दर्पण) ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਆਇਨਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਰਛਾਈ ਦੇਖੀਦੀ ਹੈ । ੪੭.੪, ੨੪੫.੪, ੨੬੮.੧, ੨੯੫.੧, ੩੩੦.੧, ੩੪੬.੪, ੩੭੭.੨, ੪੬੭.੧, ੪੯੬.੨, ੫੩੭.੨, ੫੮੦.੩, ੬੪੩.੪, ੬੪੪.੧

ਦਰਪਨਿ—ਆਤਸ਼ੀ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਲੈਂਸ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਪਨ' । ੩੯੪.੧

ਦਰਬ—(ਸੰ. द्रव्य) ਧਨ, ਮਾਇਆ, ਦੌਲਤ । ੪੩੭.੨[2], ੫੦੮.੩, ੫੩੦.੩, ੬੦੭.੨, ੬੨੯.੩

ਦਰਬਹਿ—ਧਨ ਦਾ, ਦੌਲਤ ਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਬ' । ੪੩੭.੨

ਦਰਬਾਂਸਹਿ—ਧਨ ਨੂੰ, ਦੌਲਤ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਦਰਬ' । ੫੪੭.੨

ਦਰਬੁ—ਦੌਲਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਰਬ' । ੩੯੮.੨, ੬੧੮.੧

ਦਰਬੇਸੂਰ—(ਦਰਬ + ਈਸ਼ਵਰ) ਧਨ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਅਮੀਰ, ਧਨੀ । ੬੦੭.੨

ਦਰਿਦ੍ਰ—(ਸੰ. दरिद्र) 1. ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ, ਗਰੀਬ । ੪੦੩.੩
2. ਨਿਰਧਨਤਾ, ਗਰੀਬੀ, ਕੰਗਾਲੀ । ੫੨੧.੩

ਦਲ—(ਸੰ. दल) 1. ਪੰਖੜੀ/ਪੰਖੜੀਆਂ, ਪੱਤੀਆਂ । ੪੩.੪, ੧੨੪.੨, ੨੫੭.੨, ੪੩੩.੩, ੫੯੦.੩, ੬੫੫.੧
2. ਫੌਜਾਂ, ਸੈਨਾ । ੩੮੨.੨
3. ਸਮੂਹ, ਝੁੰਡ । ੪੦੮.੩, ੫੬੦.੩

ਦਾਇਕ—(ਸੰ. दायक) ਦੇਣ ਵਾਲਾ/ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ੧੨੫.੪, ੩੨੪.੪

ਦਾਈ—(ਫਾ. ਦਾਈ) ਬੱਚਾ ਜਨਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ । ੩੬੫.੩

ਦਾਸ—(ਸੰ. दास) ਸੇਵਕ, ਸੇਵਾਦਾਰ, ਗੁਲਾਮ । ੧੩੭.੩, ੨੧੬.੪[2], ੨੫੯.੪, ੨੮੧.੩

ਦਾਸਨ—ਦਾਸਾਂ ਦਾ, ਦਾਸਾਂ ਦੇ । ੨੧੬.੪, ੨੫੯.੪, ੨੮੧.੩

ਦਾਸਨਦਸਾਨ)— (ਸੰ. दासानुदास) ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਦਾਸ, ਭਾਵ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰ ਸੇਵਕ ।
ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨ) ੫੬੧.੪/੧੩੭.੩, ੧੯੫.੩, ੨੧੬.੪, ੬੨੮.੩, ੬੫੬.੩, ੬੬੪.੪

ਦਾਸਨਿ—ਦਾਸਾਂ ਵਾਂਗ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗ, ਦੇਖੋ 'ਦਾਸ' । ੪੦੩.੩

ਦਾਸੀ—(ਸੰ. दासी) ਸੇਵਿਕਾ, ਨੌਕਰਾਣੀ, ਟਹਿਲਣ । ੨੪੮.੩, ੪੯੮.੨, ੬੧੦.੩

ਦਾਹਨੇ—(ਪ੍ਰਾ. दाहिणे) ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ । ੪੦੪.੨

ਦਾਖ—(ਸੰ. द्राक्षा > ਪ੍ਰਾ. द्राखा) 1. ਅੰਗੂਰ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰਸਦਾਰ ਫਲ । ੧੦੯.੧
2. ਸਉਗੀ, ਅੰਗੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਸੁਕਾ ਮੇਵਾ । ੫੧੧.੨

ਦਾਤਾ)— (ਸੰ. दातृ) 1. ਦਾਨੀ, ਦਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੧੦੦.੩, ੨੪੪.੪,
ਦਾਤਾਰ) ੬੭੪.੩/੧੧੪.੧
2. ਪਰਮਾਤਮਾ । ੪੯੮.੨/੩੮੭.੩

ਦਾਦਰ—(ਸੰ. दर्दुर > ਪ੍ਰਾ. दद्दुर) ਡੱਡੂ, ਮੇਂਡਕ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ । ੧੩੨.੪, ੨੨੩.੨, ੨੩੬.੧, ੨੯੯.੧, ੪੪੨.੨, ੫੦੭.੨, ੫੧੯.੩, ੬੩੯.੨

ਦਾਨ—(ਸੰ. दान) ਭੇਂਟ, ਦਾਤ, ਖ਼ੈਰ, ਉਦਾਰਤਾ ਪੂਰਵਕ ਦਿੱਤੀ ਵਸਤੂ । ੮੮.੪, ੧੦੫.੪, ੧੧੧.੩, ੧੨੫.੪, ੧੭੮.੨, ੨੧੬.੩, ੨੪੪.੩, ੨੬੧.੪, ੨੭੧.੪, ੩੨੪.੪, ੩੯੯.੪, ੪੧੫.੩, ੪੮੬.੩, ੫੬੦.੪, ੫੮੪.੪
2. ਧਰਮ ਅਥਵਾ ਪੁੰਨ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂ (ਕਰਮਕਾਂਡ ਰੂਪ ਵਿਚ) । ੨੫੫.੧, ੪੮੨.੨, ੫੪੩.੩, ੬੨੯.੨
3. (ਸੰ. दानिन्) ਦਾਨੀ, ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬੭੫.੧

ਦਾਨੀ—(ਸੰ.दानिन्) ਦਾਤਾ, ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੫੨੮.੧

ਦਾਨੋ—(ਫਾ. ਦਾਨਾ) ਦਾਣੇ, ਅਨਾਜ, ਅੰਨ । ੬੪੪.੩

ਦਾਮ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਮਸ) 1. ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਰਾਸ਼, ਦਮੜੇ । ੫੮੪.੨
2. ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ । ੬੧੫.੨

ਦਾਮਨੀ—(ਸੰ. ਦਾਮਿਨੀ) ਬਿਜਲੀ, ਵਿਧੁਤ । ੫੯.੩, ੧੨੮.੩, ੩੨੫.੨, ੪੦੩.੧

ਦਾਰਮ—(ਸੰ. ਦਾਡਿਮ) ਅਨਾਰ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ । ੧੦੯.੧, ੫੧੧.੨

ਦਾਰਾ—(ਸੰ. ਦਾਰ) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ । ੫੦੮.੧

ਦਾਰਿਦ੍ਰ—(ਸੰ. ਦਰਿਦ੍ਰ) 1. ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ, ਧਨਹੀਨ । ੨੯੨.੩
2. (ਸੰ. ਦਾਰਿਦ੍ਰਯ) ਨਿਰਧਨਤਾ, ਕੰਗਾਲੀ, ਗਰੀਬੀ । ੫੪੫.੩[2]

ਦਾਰਿਦ੍ਰੀ—ਕੰਗਾਲ, ਗਰੀਬ, ਦੇਖੋ 'ਦਾਰਿਦ੍ਰ' (1) । ੬੨੧.੨

ਦਾਵਾ—(ਸੰ. ਦਾਵ) ਅਗਨੀ, ਅੱਗ । ੪੧੧.੨

ਦਾਵਾਨਲ—(ਸੰ. ਦਾਵਾਨਲ) ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੁਖਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖਹਿਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੬੩੦.੩, ੬੯੮.੧

ਦਿਆਲ—ਦਿਆਲੂ, ਮਿਹਰਬਾਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਇਆਲ' । ੩੯੭.੨

ਦਿਸ—(ਸੰ. ਦਿਸ਼ਾ) ਦਿਸ਼ਾ, ਪਾਸਾ, ਤਰਫ । ੪੩੮.੨

ਦਿਸਟਿ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਿ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਨਿਗਾਹ, ਨਜ਼ਰ । ੨੨੦.੨

ਦਿਸੰਤਰ)
ਦਿਸੰਤਰਿ)
ਦਿਸੰਤਰੁ)— (ਸੰ. ਦੇਸ਼ਾਨ੍ਤਰ) ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹੋਰ ਦੇਸ਼/ਦੇਸ਼ਾਂ, ਦੂਜੇ, ਮੁਲਕਾਂ ਅਥਵਾ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਤੇ । ੪੭.੨, ੧੮੬.੧, ੨੨੩.੨, ੫੧੫.੨, ੫੭੮.੪, ੬੧੬.੨/ ੩੧੩.੧, ੪੪੨.੨/੬੩੯.੪

ਦਿਸਾ—ਦਿਸ਼ਾ, ਪਾਸਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਿਸ' । ੪੬੭.੨, ੫੧੧.੧, ੨,੩

ਦਿਸ੍ਰ—ਨਿਗਾਹ, ਨਜ਼ਰ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਿਸਟਿ' । ੫੯੭.੪

ਦਿ ਦਿਸ—ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦਹਦਿਸ' । ੧੯੭.੧

ਦਿਖਾਇ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼) 1. ਦਿਖਦੇ ਹਨ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੫੬.੩
2. ਵਿਖਾਕੇ, ਦਿਖਾ ਕੇ । ੨੩੯.੩, ੫੬੨.੩

ਦਿਖਾਇਓ—ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ, ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੫੪੩.੪

ਦਿਖਾਇਕੈ—ਦਿਖਾ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੬੧੪.੪

ਦਿਖਾਇਬੇ—ਵਿਖਾਲਣ ਲਈ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੨੦੬.੧

ਦਿਖਾਈ—ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ, ਦਿਖਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੩੧੧.੩, ੩੭੩.੧, ੫੯੬.੧, ੫੯੭.੧, ੩

ਦਿਖਾਏ—1. ਦਿਖਦੇ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ, ਦਿਖਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੩੩.੧, ੬੪.੨, ੭੭.੧, ੮੫.੩, ੧੧੦.੩, ੨੧੪.੧, ੨੨੬.੩, ੪੩੨.੧
2. ਦਿਖਾਇਆ, ਦਿਖਲਾਇਆ । ੩੫.੧, ੩੬.੨
3. ਦਿਖਾਲਦਾ, ਦਿਖਲਾਉਂਦਾ । ੨੭੫.੧
4. ਦਿਖਾਉਣ ਨਾਲ, ਦਿਖਾਇਆਂ । ੩੬੫.੧

ਦਿਖਾਈਐ—1. ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੧੧੭.੧, ੬੭੦.੧
2. ਵਖਾਲੀਏ, ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਲੀਏ । ੨੦੬.੧, ੨੫੩.੨, ੬੩੩.੧
3. ਦਿਖਾਈਦੇ ਹਨ, ਵਿਖਾਈਦੇ ਹਨ । ੫੬੨.੨
4. ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹੋ । ੬੨੨.੧

ਦਿਖਾਤ—ਦਿਖਦੀ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ, ਦਿਖਦੇ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ/ਦਿਸਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਖਾਇ' । ੩੫੦.੧, ੩੭੪.੨, ੪੯੭.੨

ਦਿਖਾਵਈ)— ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ/ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੧੩੪.੪,
ਦਿਖਾਵਹੀ) ੧੬੧.੧, ੫੬੨.੨/—

2. ਦਿਖਾਉਂਦਾ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਦਾ/ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੩੩੦.੧, ੫੫੦.੨, ੫੫੧.੪/੪੪੨ ੧, ੫੬੮.੧, ੬੨੦.੧

3. ਦਿਖਾਏਗਾ/ਦਿਖਾਏਗੀ । ੪੭੪.੧/੩੯੭.੩, ੫੬੯.੩

ਦਿਖਾਵਤ—ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ । ੬੧੮.੩

ਦਿਖਾਵਤੇ—1. ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਵਿਖਾਲਦੇ ਸਨ। ੫੭੬.੧

2. ਦਿਖਾਉਂਦੇ, ਵਿਖਾਲਦੇ । ੫੭੬.੪

ਦਿਖਾਵੈ—1. ਦਿਖਾਏ, ਵਿਖਾਲੇ । ੧੦.੨, ੧੫.੪, ੨੦.੧, ੯੬.੩, ੫੧੦.੨

2. ਵਿਖਾਲਦਾ, ਦਿਖਾਉਂਦਾ/ਵਿਖਾਲਦੀ, ਦਿਖਾਉਂਦੀ । ੨੦੮.੧, ੨੭੪.੪, ੩੦੧.੧, ੬੪੩.੪

ਦਿਗੰਬਰਨ- ਨਾਂਗਿਆਂ ਦੇ, ਵਸਤਰਹੀਣਾਂ ਦੇ, ਅੰਬਰ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ । ੪੭੫.੧

ਦਿਜ—(ਸੰ. द्विज) ਵਿਦਵਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਿ । ੫੪੦.੩

ਦਿਨ—(ਸੰ. दिन) 1. ਦਿਵਸ, ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਡੁਬਣ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੪੦.੩, ੧੫੬.੩, ੧੫੭.੧, ੨੩੬.੩, ੪੫੨.੧, ੪੮੭.੧, ੬੪੩.੨

2. ਦਿਹਾੜੇ, ਰੋਜ਼ । ੧੫੭.੧, ੪੧੭.੧, ੪੮੪.੪, ੫੭੧.੨, ੫੯੦.੨, ੬੨੭.੨, ੬੫੬.੧, ੨, ੩

3. ਇਕ ਵਾਰੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਦਾ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਜਾਂ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੪੮੪.੨

4. ਸਮਾਂ, ਵਕਤ, ਵੇਲਾ । ੫੯੫.੪

ਦਿਨਕਰ)— (ਸੰ. दिनकर) ਸੂਰਜ, ਆਫ਼ਤਾਬ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ, 'ਸੂਰਜ' । ੪੦.੩, ੨੩੬.੩,
ਦਿਨਕਰਿ) ੨੯੯.੩, ੩੧੨.੩, ੩੪੬.੧, ੪੬੨.੨, ੪੬੬.੩/੨੯੨.੧, ੪੭੦.੨, ੪੭੨.੨, ੪੮੮.੨, ੫੦੯.੨, ੫੧੯.੩

ਦਿਨਦਿਨ—ਦਿਨੋਦਿਨ, ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਨ' (2) । ੬੩੩.੨

ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ)— ਹਰ ਰੋਜ਼, ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੇ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਨ' (2) । ੫੯੦.੨, ੬੩੪.੨/੫੩੦.੩
ਦਿਨ ਪ੍ਰਿਤ)

ਦਿਨ ਰਾਤ)— ਅਠੇ ਪਹਿਰ, ਭਾਵ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੇਖੋ 'ਦਿਨ' (3) । ੬੨੯.੩/੬੧੯.੨
ਦਿਨ ਰੈਨ)

ਦਿਨਿ)— ਦਿਵਸ, ਦੇਖੋ ਦਿਨ' (1) । ੧੫੯.੨/੪੮੭.੨
ਦਿਨੁ)

ਦਿਨੁਕਰ—ਸੂਰਜ, ਦੇਖੋ 'ਦਿਨਕਰ' । ੪੮੭.੨

ਦਿਪਈਆ—(ਸੰ. दीपिन्) ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਦੀਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੩੬੩.੩

ਦਿਪਤ—(ਸੰ. दीप) 1. ਜਗਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ । ੨੨੫.੩

2. ਜਗਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਕਰਦਾ । ੨੭੩.੩

3. ਜਗਣ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਹੋਣ ਦੁਆਰਾ । ੩੫੦.੧

ਦੀਨਤਾ)— (ਸੰ. दीनता) 1. ਲਾਚਾਰੀ, ਬੇਬਸੀ । ੨੩੫.੨, ੩੧੪.੩, ੪੫੦.੨/
ਦੀਨਤਾਈ) ੩੧੭.੩

2. ਨਿਮਰਤਾ, ਹਲੀਮੀ । ੬੦੧.੨, ੪/—

ਦੀਨਾਧੀਨ —(ਸੰ. दीन+अधीन) ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਵੱਸ । ੨੨੦.੪

ਦੀਨੀ—ਦਿੱਤਾ ਹੈ/ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ੨੧੯.੪, ੬੪੯.੪

ਦੀਨੁ —ਲਾਚਾਰ, ਬੇਬਸ, ਦੇਖੋ 'ਦੀਨ' (1) । ੨੨੧.੨, ੫੨੮.੨

ਦੀਨੇ—1. ਦਿੱਤਾ, ਸੌਂਪਿਆ । ੨੪.੨, ੪੮੪.੨

2. ਦਿੱਤੇ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ । ੬੭੩.੩

ਦੀਨੋ—1. ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੨੭੬.੧

2. ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ । ੪੨੮.੩

3. ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੪੮੫.੩

ਦੀਪ—(ਸੰ. दीप) ਦੀਪਕ, ਦੀਵਾ, ਲੈਂਪ, ਚਾਨਣ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ । ੫.੭², ੨੨੫.੩, ੨੭੩.੩, ੩੧੧.੧, ੩੫੦.੧, ੩੫੧.੧, ੩੭੭.੨, ੪੩੧.੧, ੪੫੬.੩, ੪੭੨.੨, ੪੯੬.੩, ੫੫੧.੧, ੫੬੫.੧, ੫੯੦.੧, ੬੩੦.੩, ੬੩੫.੪, ੬੪੫.੨, ੬੫੩.੧, ੬੬੧.੧

ਦੀਪਹੀ—ਦੀਵੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਦੀਪ' । ੩੬੭.੨

ਦੀਪਕ --(ਸੰ. दीपक) 1. ਦੀਵਾ, (ਭਾਵ ਪੁੱਤਰ) । ੭੯.੨

2. ਦੀਵਾ, ਲੈਂਪ, ਵੇਖੋ 'ਦੀਪ' । ੮੬.੪², ੧੮੭.੧, ੨੯੨.੨, ੨੮੩.੨, ੩੦੦.੨, ੩੧੮.੧, ੩੧੯.੧, ੩੨੦.੧, ੩੨੧.੧, ੩੬੩.੩, ੪੧੦.੨, ੪੧੧.੨, ੪੧੨.੧, ੪੨੪.੧, ੪੩੨.੧, ੫੪੨.੨², ੫੫੦.੧, ੫੬੧.੨, ੬੦੬.੧, ੬੫੮.੨

ਦੀਪਕਹਿ—ਦੀਪਕ ਦੀ, ਦੀਵੇ ਦੀ । ੩੧੮.੧

ਦੀਪਕੁ—ਦੀਵਾ, ਲੈਂਪ, ਦੇਖੋ 'ਦੀਪਕ' (2) । ੫੩੭.੩, ੫੮੦.੧

ਦੀਪਕੈ—1. ਦੀਵੇ ਤੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਦੀਪਕ' (2) । ੨੨੫.੩

2. ਦੀਵੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਦੀਪਕ' (2) । ੩੬੩.੧

ਦੀਪਤ—ਜਗਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖੋ 'ਦਿਪਤ' (1) । ੫੯੦.੧

ਦੀਪ ਧੂਪ—ਧੂਪ ਦੀਪ ਦੇਣ ਯੋਗ, ਭਾਵ ਪੂਜਣ ਯੋਗ । ੩੦੩.੩

ਦੀਪਮਾਲਕਾ—(ਸੰ. दीपमालिका) ਦੀਵਾਲੀ, ਦੀਪਾਵਲੀ, ਇਕ ਤਿਉਹਾਰ ਜੋ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਅਯੁੱਧਿਆ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਕੱਤਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੀਵੇ ਜਗਾਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩੧੧.੧

ਦੀਰਘ)— (ਸੰ. दीर्घ) ਲੰਬੇ ਅਥਵਾ ਵੱਡੇ/ਵੱਡਾ/ਵੱਡੀ । ੧੫੬.੩, ੩੦੭.੧, ੪੦੭.੪,
ਦੀਰਘੁ) ੫੪੭.੧, ੫੮੬.੨/੧੧੭.੨

ਦੁਆਦਸ—(ਸੰ. द्वादशक) ਬਾਰਾਂ, ਗਿਆਰਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੪੩੬.੩

ਦੁਆਦਸੀ—(ਸੰ. द्वादशी) ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪੱਖ ਦੀ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਤਾਰੀਖ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਨਰਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੮੪.੩

ਦੁਆਰ—(ਸੰ. द्वार) 1. ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਬੂਹਾ । ੩੨.੩, ੧੭੫.੪, ੧੮੭.੩, ੪੧੦.੪, ੪੩੪.੨, ੪੪੧.੩, ੪੪੪.੩, ੪੮੨.੩, ੪੯੦.੨

2. ਦੁਆਰਾ, ਰਾਹੀਂ, ਵਲੋਂ । ੩੨੬.੪

3. ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਭਾਵ ਵਿਚੋਂ, ਅੰਦਰੋਂ । ੩੬੨.੪

ਦੁਆਰਾਵਤੀ—(ਸੰ. द्वारका) ਦੁਆਰਕਾ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕਾਠੀਆਵਾੜ, ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਗਰੀ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੱਤਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਧਾਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ. ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਨੇ ਮਥੁਰਾ ਤੋਂ ਇਥੇ ਆਕੇ ਯਾਦਵਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਦੁਆਰਕਾਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਨਾਂ ਕਸ਼ਾਵਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰੀ ਦੇ ਚਾਰ ਦੁਆਰ ਚਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਦਾ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਦੁਆਰਾਵਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਗਰੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਈ ਸੀ ਕੇਵਲ ਰੁਕਮਣੀ ਦਾ ਮਹਿਲ ਬਚਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ੪੧੬.੨

ਦੁਇ— ਦੋ, ਤਿੰਨ ਤੇ ਇਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ। ੩੦੭.੧, ੩੧੦.੧

ਦੁਸਹ)— (ਸੰ. दुःसह) ਜਿਸ ਦਾ ਸਹਾਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਅਸਹਿ, ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ।
ਦੁਸਹਾ) ੨੯੬.੪, ੫੭੪.੨/੬੬੮.੨/੫੦੫.੪
ਦੁਸਹਿ)

ਦੁਹਾਇ—ਦੁੱਧ ਚੋਮ ਕੇ। ੫੦੬ ੩

ਦੁਹਾਈ—ਦੁਹਾਈ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਪੁਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ੪੧੧.੩

ਦੁਹਾਗ)— (ਸੰ, दुर्भाग्य > ਪ੍ਰਾ. दुहग:) ਛੁੱਟੜ, ਖੋਟੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਜਿਸ ਦੇ
ਦੁਹਾਗਨ) ਪਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ੬੪੨.੩/੪੫੦ ੨, ੫੧੩.੧,
ਦੁਹਾਗਨਿ) ੬੪੨.੩/੧੯੧.੩, ੪੩੯.੩

ਦੁਹਿ—1. ਦੁੱਧ ਚੋਅ ਲੈਂਦਾ। ੫੫੫.੨
2. ਦੁੱਧ ਚੋਅ ਕੇ। ੫੮੪.੩

ਦੁਹੇ—1. ਚੋਏ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਦਾ। ੩੯.੧
2. ਚੋਣ ਦੁਆਰਾ, ਚੋਣ ਰਾਹੀਂ। ੧੨੯.੧

ਦੁਹੂ—ਦੋਹੀਂ, ਦੋਵੇਂ, ਦੋਹਾਂ। ੩੮੨.੧, ੨, ੩

ਦੁਕ੍ਰਿਤ—(ਸੰ. दुष्कृति) ਕੁਕਰਮ, ਬੁਰੇ ਕਰਮ, ਅਸੱਤ ਕਰਮ। ੧੭੭.੪, ੨੮੭.੪, ੩੨੪.੨

ਦੁੱਖ—(ਸੰ. दु:ख) 1. ਕਸ਼ਟ, ਤਕਲੀਫ, ਔਖ। ੯੦.੩, ੧੦੧.੩[2], ੧੦੪.੪, ੨੦੭.੪, ੨੧੬.੩, ੨੩੮.੪, ੨੪੨.੧, ੨੮੬.੪, ੨੮੭.੨, ੩੨੩.੩, ੩੩੧.੧, ੩੬੦.੩, ੩੮੮.੪, ੪੦੦.੩, ੪੦੯.੨, ੪੧੨.੩, ੪੧੯.੪, ੫੦੫.੪, ੫੧੩.੩, ੫੧੭.੧, ੫੫੮.੪, ੫੬੫.੩, ੫੭੨.੩, ੫੭੭.੪, ੬੩੮.੨, ੬੬੪.੨, ੬੬੮.੨
2. ਪੀੜਾ, ਦਰਦ। ੧੧੩.੧, ੩੬੪.੪, ੪੭੫.੪, ੪੮੫.੩, ੫੩੭.੪, ੫੭੧.੧, ੬੬੮.੪
3. ਦੁਖਾਂ ਦਾ। ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੩
4. ਰੋਗ। ੬੪੪.੩

ਦੁਖਤ)— (ਸੰ. दुखित) ਦੁੱਖੀ, ਪੀੜਤ। ੩੧੫.੩, ੪੩੫.੩, ੪੩੬.੩, ੪੭੩.੪,
ਦੁਖਤਿ) ੫੧੩.੧, ੬੬੩.੩/੪੦੨ ੪, ੫੦੪.੨

ਦੁਖਦਾਇਕ)— (ਸੰ. दु:खदायिक) ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ/ਵਾਲੇ, ਜੋ ਕਸ਼ਟ ਦੇਵੇ, ਦੁਖਮਈ।
ਦੁਖਦਾਈ) ੩੮੪.੪, ੪੭੬.੪/੧੮੮.੧, ੨੯੨.੪, ੩੧੬.੧, ੩੧੭.੪, ੩੧੮.੪ ੩੨੧.੨, ੫੯੧.੪

ਦੁਖਨ—ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਦੁੱਖ'(1)। ੬੭੪.੩

ਦੁਖਭੰਜਨ—(ਸੰ. दु:ख+भञ्जनम्) ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੁੱਖ ਵਿਨਾਸ਼ਕ, ਪਰ-ਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੫੦੪.੨, ੬੦੧.੨

ਦੁਖਾਦਿ— ਦੁੱਖ ਆਦਿਕ, ਦੇਖੋ 'ਦੁਖ'(1) । ੪੨੨.੩

ਦੁਖਾਰੀ—ਦੁੱਖੀ, ਪੀੜਤ, ਦੇਖੋ 'ਦੁੱਖ' (1) । ੨੩੯.੪

ਦੁਖਿਤ—ਦੁੱਖੀ, ਪੀੜਤ, ਦੇਖੋ 'ਦੁਖਤ' । ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੪

ਦੁਖੁ—ਪੀੜਾ, ਕਸ਼ਟ, ਦੇਖੋ 'ਦੁਖ' (1) । ੩੨੪.੧

ਦੁਖੋ—ਦੁਖੀ, ਦੇਖੋ 'ਦੁਖਤ' । ੨੩੭.੩

ਦੁਗਧ—(ਸੰ. दुग्ध) ਦੁੱਧ, ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਮਾਦਾ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ੧੦੨.੩, ੩੯੧.੨, ੪੪੧.੧, ੪੪੫.੨

ਦੁਚਿਤ—ਜੋ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਅਸਥਿਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ, ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਚਿਤ ਵਾਲਾ । ੩੮੬.੧, ੪੬੭.੨

ਦੁਚਿਤੁ—ਭੁਲਾਵੇ ਪੈਣੇ, ਭੁਲੇਖੇ ਲਗਣੇ । ੫੬੫.੧

ਦੁਤੀਅ, ਦੁਤੀਆ— (ਸੰ. द्वितीय) 1. ਦੂਸਰੀ, ਦੂਜੀ, ਦੂਸਰੇ, ਦੂਜੇ, ਦੂਸਰਾ, ਦੂਜਾ । ੭.੬/ ੫੪.੨, ੬੫.੨, ੩, ੮੦ ੨, ੩੩੩.੧, ੩੪੦.੨, ੪੬੨.੧

2. ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵ, ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦਾ ਖਿਆਲ ਦਾ ਭਾਵ । —/੧੫੦.੧, ੩੩੬.੪, ੩੩੮.੪

ਦੁਧ—ਮਾਦਾ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਚਿੱਟਾ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਦੇਖੋ 'ਦੁਗਧ' । ੨੯੨.੧

ਦੁਬਧਾ, ਦੁਬਿਧਾ— ਦੁਚਿੱਤੀ, ਚਿਤ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ, ਮਨ ਦੀ ਡਾਵਾਂਡੋਲਤਾ । ੪੪੭.੪/੨੬.੨, ੩੨.੧, ੪੭.੪, ੮੯.੧, ੯੨.੨, ੯੫.੪, ੧੨੭.੨, ੧੮੯.੨, ੨੩੭.੩, ੨੫੨.੧, ੨੭੭.੪, ੨੮੨.੨, ੩੨੮.੩, ੩੨੯.੪, ੩੩੬.੨, ੩੪੦.੪, ੩੫੫.੪, ੪੧੨.੪, ੪੪੮.੧, ੪੫੦.੪, ੪੫੭.੧, ੪੫੮.੪ ੪੮੦.੪, ੪੯੩.੨

2. ਸ਼ੰਕਾ, ਸੰਦੇਹ । —/੩੧੭.੧, ੩੨੦.੩

3. ਚਿੰਤਾ, ਫਿਕਰ । —/੩੨੪.੨, ੩੩੭.੨

ਦੁਰਗੰਧ—(ਸੰ. दुर+गन्ध) 1. ਬੁਰੀ ਗੰਧ ਵਾਲਾ, ਬਦਬੂ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਗੰਦਗੀ । ੩੮੬.੧, ੪੬੦.੪, ੫੩੯.੨

2. ਬਦਬੂ । ੫੧੭.੨

ਦੁਰਜਨ—(ਸੰ. दुर+जन) ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ, ਬੁਰਾ ਵਿਅਕਤੀ । ੧੮੧.੨, ੨੪੨.੨

ਦੁਰਜਨਤਾ—ਬੁਰਾਈ, ਭੈੜ । ੨੯੭.੨

ਦੁਰਤ—(ਸੰ. दुरति) ਪਾਪ, ਅਤਿ ਮਾੜਾ ਕਰਮ । ੧੪੫.੨

ਦੁਰੰਤਰ—ਕਾਫੀ ਵਿਥ ਤੇ ਸਥਿਤ, ਕਾਫੀ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ । ੭੯.੨

ਦੁਰਤਿ—ਛਿਪਦੀ, ਲੁਕਦੀ। ੫੧੭.੨

ਦੁਰਬਚਨ—(ਸੰ. दुर+बचन) ਭੈੜੇ ਬੋਲ, ਮੰਦੇ ਬਚਨ । ੧੭੬.੩

ਦੁਰਬਲ— (ਸੰ. दुर+बल) ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ । ੫੨੦.੩

ਦੁਰਮਤਿ—(ਸੰ. दुरमति) ਭੈੜੀ ਮੱਤ, ਖੋਟੀ ਬੁੱਧ । ੩੪.੧, ੬੮.੩, ੭੦.੪, ੯੫.੪, ੧੩੬.੪, ੧੬੦.੪, ੧੬੨.੪, ੧੬੩.੪, ੧੬੪.੪, ੧੬੫.੧, ੧੭੫.੪, ੧੭੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੭੭.੧, ੧੮੧.੨, ੨੩੮.੪, ੨੮੬.੪, ੨੮੭.੨, ੨੯੬.੪, ੨੯੭.੪, ੨੯੮.੧, ੩੧੬.੪, ੩੪੦.੩, ੪੯੦.੪, ੪੯੩.੨, ੬੧੩.੩, ੬੩੪.੪

ਦੁਰਾਉ—ਲੁਕਵੇਂ, ਛਿਪਵੇਂ, ਭਾਵ ਛਲ ਵਾਲੇ । ੨੦੧.੩

ਦੁਰਾਇ—ਲੁਕਾ ਕੇ, ਛਿਪਾ ਕੇ । ੩੬੩.੧, ੪੧੦.੨

ਦੁਰਾਇਕੇ—ਛਿਪਾ ਕਰਕੇ, ਲੁਕਾ ਕਰਕੇ । ੫੩੨.੪

ਦੁਰਾਈਐ—ਛਿਪਾਉਣ ਨਾਲ, ਲੁਕਾਉਣ ਦੁਆਰਾ। ੫੧੭.੨
ਦੁਰਾਏ—ਛਿਪਾਇਆ, ਲੁਕਾਇਆ। ੪੧੧.੧, ੬੩੦.੩
ਦੁਰਾਹੇ—ਦੁਰਾਹੇ ਤੇ, ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜਿਥੋਂ ਦੋ ਰਾਹ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਣ। ੪੬੭.੨
ਦੁਰਾਵ—ਛਿਪਾਣਾ, ਲੁਕਾਣਾ। ੨੩੭.੩
ਦੁਰਾਵਈ—ਲੁਕਦੀ, ਛਿਪੀ ਹੋਈ। ੧੬੩.੪
ਦੁਰਾਵੈ—ਛਿਪਾ ਲੈਂਦਾ, ਲੁਕੋ ਲੈਂਦਾ। ੫੬੮.੧
ਦੁਰਿਮਤਿ—ਬੁਰੀ ਮਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦੁਰਮਤਿ'। ੪੮੮.੧
ਦੁਰੈ – ਛਿਪਦੀ, ਲੁਕਦੀ/ਛਿਪਦੇ, ਲੁਕਦੇ। ੧੬੩.੪, ੪੧੧.੧, ੬੩੦.੩
ਦੁਲਹਨੀ—ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ, ਪਤਨੀ। ੨੪੬.੨
ਦੁਲਭ—(ਸੰ. दुर्लभ) ਦੁਰਲੱਭ, ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ੬੫੯.੨
ਦੂਸਰੋ—ਦੂਸਰਾ, ਭਾਵ ਹੋਰ ਕੋਈ। ੩੦੫.੧, ੩੬੩.੧
ਦੂਖ—ਕਸ਼ਟ, ਔਖ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦੁਖ' (i)। ੫੮੦.੪
ਦੂਖਨ)— (ਸੰ. दूषणा+-ना) ਨਿੰਦਾ, ਨਿੰਦਿਆ, ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਔਗਣ ਨਸ਼ਰ ਕਰਨ ਦੀ
ਦੂਖਨਾ) ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ। ੫੧੩.੪, ੫੨੨.੪, ੬੪੧.੪/੨੩੫.੧, ੩੦੯.੪, ੫੦੬.੪, ੫੩੯.੪, ੫੪੭.੪
2. ਦੁੱਖ-ਗ੍ਰਸਤ, ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ। —/੪੦੩.੩
ਦੂਖਨਿ—ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਦੁਖ' (1)। ੪੧੨.੩
ਦੂਤ—(ਸੰ. दूत) ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਣ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ)। ੩੩੬.੧, ੩੩੭.੨
ਦੂਤੀ—(ਸੰ. दूती) ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਦੇਸ਼ਾ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੫੭੫.੧
ਦੂਧ—ਦੁੱਧ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦੁਗਧ'। ੩੯.੧, ੧੨੨.੨, ੧੭੪.੧[2], ੫੦੬.੨, ੫੩੨.੩, ੫੩੫.੨, ੫੮੪.੩, ੬੦੯.੨
ਦੂਰ—(ਸੰ. दूर, ਫਾ. ਦੂਰ) ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ, ਵਿੱਥ ਤੇ, ਨਜ਼ਦੀਕ ਦਾ ਉਲਟਾ। ੬੩੯.੧,੪
ਦੂਰਹੁ—ਦੂਰ ਵਾਲੇ, ਪਰ੍ਹੇ ਵਾਲੇ, ਦੇਖੋ 'ਦੂਰ'। ੫੦੭.੧
ਦੂਰੰਤਰਿ—(ਸੰ. दूरन्तर) ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ੫੦੭.੪
ਦੂਰਿ—ਪਰ੍ਹੇ, ਹੱਟਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਦੂਰ'। ੩੬੦.੨
ਦੇ—ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਦੇ ਕੇ, ਦੇ ਕਰਕੇ। ੬੨੮.੪, ੬੭੪.੩[2]
ਦੇਸ—(ਸੰ. देश) ਮੁਲਕ, ਰਾਜ, ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਕੋਈ ਭਾਗ, ਇਲਾਕਾ। ੪੧੧.੩, ੪੧੮.੨, ੪੩੯.੧, ੪੭੫.੧
ਦੇਸ ਭੋਗਤਾ—ਦੇਸ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਜਾਗੀਰਦਾਰ। ੩੧੦.੩
ਦੇਕੈ—ਦੇਕੇ, ਦੇ ਕਰਕੇ। ੬੦੨.੨
ਦੇਹ)— (ਸੰ. देह) ਸਰੀਰ, ਤਨ। ੧੪.੪, ੧੮.੧, ੪੩.੧, ੯੪.੪, ੧੧੫.੧,
ਦੇਹੀ) ੧੧੬.੪, ੧੧੭.੪, ੧੨੧.੧, ੧੩੨.੧, ੨੦੦.੧, ੨੦੧.੧, ੨੬੦.੧, ੨੬੨.੪, ੨੬੩.੪, ੨੭੨.੩, ੨੮੩.੪, ੩੨੫.੪, ੩੨੯.੪, ੩੩੮.੧, ੪੪੩.੨, ੪੮੮.੩, ੫੩੩.੪, ੫੯੭.੪, ੬੨੫.੩/੨੦੧.੨, ੨੩੯.੪, ੨੮੯.੧, ੩੬੫.੧, ੪੪੬.੩, ੫੪੯.੨
ਦੇਹੁ—ਦਿਉ, ਦੇਵੋ। ੬੨੭.੨

ਦੇਖ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼੍) 1. ਤੱਕ ਕੇ, ਦੇਖਕੇ, ਵੇਖਕੇ । ੧੯.੪, ੫੬੦.੩, ੬੦੬.੧
2. ਦੇਖ ਲੈਂਦਾ, ਤੱਕ ਲੈਂਦਾ । ੩੬੦.੩
3. ਦੇਖਿਆਂ, ਤੱਕਿਆਂ । ੫੭੦.੧
4. ਦੇਖ ਸਕਦਾ, ਤੱਕ ਸਕਦਾ । ੬੦੦.੧

ਦੇਖਉ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼੍) 1. ਦੇਖਾਂਗਾ, ਦੇਖ ਸਕਾਂਗਾ, ਤੱਕ ਸਕਾਂਗਾ । ੪੦੧.੧
2. ਦੇਖਾਂ, ਤੱਕਾਂ । ੫੭੧.੨

ਦੇਖਹੁ—ਤੱਕੋ, ਵੇਖੋ (ਸੰਬੋਧਨ ਵਾਚੀ) । ੨੦੭.੨

ਦੇਖਕੈ—ਵੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਦੇਖ' (1) । ੬੧੬.੪

ਦੇਖਤ—(ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼੍) 1. ਦੇਖਦਿਆਂ, ਤੱਕਦਿਆਂ । ੯.੧, ੪੨੩.੪, ੫੭੦.੨
2. ਵੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ । ੧੪.੩. ੪੩੪ ੧
3. ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਭਾਵ ਝਟਪਟ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ । ੧੬੩.੩
4. ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਤੱਕਦੇ ਹਨ/ਦੇਖਦਾ ਹੈ/ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੮੬.੨, ੩੩੦.੧, ੫੦੮.੧, ੫੮੦.੩, ੫੮੯.੩, ੬੧੩.੪
5. ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, ਤੱਕਦਿਆਂ ਸਾਰ । ੪੯੩.੩
6. ਦਿਖਦਾ ਹੈ, ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੫੫੮.੩
7. ਦੇਖਦਾ, ਤੱਕਦਾ । ੬੨੨.੧

ਦੇਖਨ—ਵੇਖਣ ਲਈ, ਤੱਕਣ ਲਈ । ੪੩੧.੧

ਦੇਖਬੋ)— (ਸੰ. ਦ੍ਰਿਸ਼੍) ਦੇਖਣਾ, ਤੱਕਣਾ, ਦੇਖਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੪੦.੨, ੨੦੬.੧/
ਦੇਖਯੋ) ੬੨੨.੧

ਦੇਖਿ—1. ਦੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਦੇਖ' (1) । ੧੬੦.੧, ੨੦੭.੨. ੩੫੫.੧, ੩੬੭.੨, ੩੯੭ ੨, ੩, ੩੯੯.੧, ੪੧੨.੧, ੪੨੦.੧[2], ੪੨੨.੪, ੪੪੦.੧, ੫੩੯.੧, ੫੫੧.੧, ੫੬੬.੨[2], ੬੧੬.੩, ੬੬੬.੧
2. ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਕਦਾ ਹੈ । ੨੦੮.੧
3. ਦੇਖਕੇ, ਭਾਵ ਜਾਣਕੇ, ਸਮਝਕੇ । ੩੨੩.੧, ੪੫੮.੧
4. ਦੇਖਕੇ, ਭਾਵ ਸਹਿ ਕੇ, ਸਹਾਰਕੇ । ੪੧੯.੪

ਦੇਖਿਓ—1. ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਤੱਕਿਆ ਹੈ । ੧੦੦.੪, ੧੯੭.੨, ੫੪੧.੧[2]
2. ਦੇਖਣਾ, ਤੱਕਣਾ, ਦੇਖਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੭੨.੧, ੪੫੨.੧, ੪੬੬.੧, ੫੦੮.੧

ਦੇਖੀਅਤ)—1. ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਤੱਕੀਦਾ ਹੈ/ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ, ਤੱਕੀਦੇ ਹਨ/ਦੇਖੀਦੀ ਹੈ,
ਦੇਖੀਅਤਿ) ਤੱਕੀਦੀ ਹੈ । ੧੧੦.੩, ੧੧੭.੧, ੨੪੫.੪, ੩੫੨.੧, ੪੭੮.੨, ੫੧੨.੧, ੬੪੪.੧/—
2. ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੮੬.੨/—
3. ਦੇਖਦੇ, ਤੱਕਦੇ, ਭਾਵ ਸਮਝਦੇ, ਪਹਿਚਾਣਦੇ । —/੧੯੯.੨
4. ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ/ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । —/੪੮੯.੨, ੪੯੬.੧,੨

ਦੇਖੀਐ—1. ਵੇਖ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਸਮਝ ਸਕਦਾ, ਪਹਿਚਾਣ ਸਕਦਾ । ੧੨.੧
2. ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਤੱਕਿਆ ਹੈ । ੧੯੭.੧
3. ਵੇਖੀਏ, ਤੱਕੀਏ । ੨੦੬.੧
4. ਦਿਸਦਾ, ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ/ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ੩੧੨.੨, ੩੬੬.੨, ੫੭੪.੧, ੫੮੬.੨, ੬੪੩.੩, ੬੪੪.੧

ਦੇਵਪੁਰੀ—(ਸੰ. देवपुरी) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੁਰੀ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਭਾਵ ਸਵਰਗ। ੪੨੨.੨

ਦੇਵਰ—(ਸੰ. देवर) ਦਿਉਰ, ਪਤੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ। ੩੯੫.੨

ਦੇਵਾਧਿਦੇਵ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੧੪੩.੪

ਦੇਵੀ—(ਸੰ. देवी) ਦੇਵਪਤਨੀ, ਪੂਜਣਯੋਗ ਕਾਲਪਨਿਕ ਮਾਦਾ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਦੁਰਗਾ, ਭਵਾਨੀ ਆਦਿ। ੨.੫, ੩੦.੪, ੭੨.੧, ੩੩੯.੨, ੩੪੧.੩, ੪੮੨.੩

ਦੇ—1. ਦੇ ਕੇ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ)। ੧੬.੨

2. ਦਿੰਦਾ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ/ਦਿੰਦੀਆਂ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ। ੪੧.੩, ੧੨੯.੧, ੧੪੪.੪

3. ਦੇਕੇ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ। ੮੩.੨, ੨੦੮.੧, ੩੨੪.੧, ੩੪੮.੪, ੫੧੦.੪

4. ਦਿੱਤਾ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ੨੦੫.੩, ੨੯੫.੨

5. ਫੇਰਕੇ, (ਭਾਵ)। ੩੪੭.੧

6. ਲਗਾਕੇ, (ਭਾਵ)। ੩੪੭.੧

7. ਪਹਿਨਕੇ, (ਭਾਵ)। ੩੪੭.੨

8. ਦੇਵੇ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ)। ੬੬੪.੪

ਦੇਤ—(ਸੰ. दैत्य) ਦਾਨਵ, ਦਿਉ, ਰਾਖਸ਼, ਦੇਵਤੇ ਤੋਂ ਉਲਟ। ੪੦੭.੧

ਦੈ ਦੈ—ਦੇ ਦੇ ਕੇ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕਰ ਕੇ। ੩੭੦.੧

ਦੈਨ—ਦੇਣਾ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਅਰਪਣ ਕਰਨਾ। ੪੫੪.੪

ਦੈਨਹਾਰੀ—ਦੇਣ ਵਾਲ਼ੀ। ੩੯੩.੩[2]

ਦੋਊ—ਦੋਨੋਂ, ਦੋਵੇਂ। ੨੬੨.੩, ੩੦੦.੪, ੪੬੫.੩, ੬੦੩.੪

ਦੋਇ—1. ਭਿੰਨ, ਅਲਗ (ਭਾਵ)। ੭.੨, ੪, ੫

2. ਦੋ। ੧੨੨.੪, ੨੨੮.੨, ੨੨੯.੧, ੪੬੭.੧, ੨, ੩[2]

3. ਦੋਨੋਂ, ਦੋਵੇਂ, ਦੋਨਾਂ। ੧੮੬.੨

ਦੋਇ ਟੂਕ—ਦੋ ਟੋਟੇ। ੫੭੩.੩

ਦੋਸੁ—(ਸੰ. दोष) ਕਸੂਰ, ਅਪਰਾਧ। ੫੪੫.੩

ਦੋਖ)— (ਸੰ. दोष) 1. ਔਗੁਣ, ਦੋਸ਼, ਐਬ, ਬੁਰਿਆਈਆਂ। ੧੯੮.੪, ੨੧੬.੩,
ਦੋਖਨ) ੨੫੬.੩, ੨੮੭.੨, ੩੨੩.੩, ੩੨੪.੧, ੩੮੮.੪, ੩੯੯.੧, ੪੪੪.੨, ੪੭੫.੪, ੫੭੨.੩, ੫੭੭.੪/੩੬੪.੪

2. ਕਸ਼ਟ, ਪੀੜਾ। ੬੭੫.੨/—

ਦੋਖੀ—(ਸੰ. दोषिन्) ਦੋਸ਼ੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਜਾਂ ਐਬ ਹੋਣ। ੩੦੭.੩, ੩੦੮.੧, ੪, ੪੯੩.੪, ੫੨੧.੪

2. ਦੋਸ਼ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ, ਨਿੰਦਕ। ੩੨੯.੪, ੩੩੨.੪, ੪੨੬.੪

ਦੋਖੁ—ਦੂਸ਼ਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਦੋਖ'। ੧੬੧.੪

ਦੋਨੋ—ਦੋਵੇਂ,। ੫੫੫.੪, ੫੯੬.੩, ੫੯੭.੨

ਦੌਰਯੋ—ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ, ਭੱਜਦਾ ਹੋਇਆ, ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ। ੬੧੦.੨

ਦ੍ਰਵੀਭੂਤ—(ਸੰ. द्रवीभूत) ਪਸੀਜਿਆ ਹੋਇਆ, ਦਇਆ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ। ੧੭੭.੩

ਦ੍ਵਾਰ)— (ਸੰ. द्वार) ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਦੁਆਰ, ਬੂਹਾ। ੫੯੫.੨/੫੭੫.੪
ਦ੍ਵਾਰਿ)

ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਮਾਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਦਰੋਪਦੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਦਰੋਪਦੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਤੀਬਰਤਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਹਿਲਿਆ, ਸੀਤਾ, ਤਾਰਾ, ਮੰਦੋਦਰੀ ਤੇ ਦਰੋਪਦੀ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੩੫.੧

ਧ

ਧਉ – 1. ਨਾਲ, ਦੁਆਰਾ, ਤੋਂ, ਸੇ (ਪ੍ਰਤਯ)। ੪੦੦.੧
2. ਨੂੰ। ੬੨੩.੧[2]
3. ਸੰਸ਼ਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਇਕ ਅਵਯ, ਭਲਾ। ੬੨੩.੨

ਧਸਾਇ—ਧਸਾ ਕੇ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਧੱਕ ਕੇ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩

ਧੰਧ—ਧੰਦੇ, ਬਖੇੜੇ। ੨੩੪.੪, ੪੯੫.੪

ਧੰਨ—(ਸੰ. धन्य. ਪ੍ਰਾ. धण्ण) 1. ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ, ਵਡਿਆਉਣ ਯੋਗ। ੧੧੯.੪
2. ਭਾਗਸ਼ੀਲ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ। ੬੫੨.੧

ਧਨ—(ਸੰ. धन) ਦੌਲਤ, ਕੀਮਤੀ ਪਦਾਰਥ, ਰੁਪਿਆ ਪੈਸਾ। ੬੧.੩, ੧੦੦.੪, ੨੩੫.੧, ੨੪੪.੩, ੨੯੨.੩, ੩੩੪.੨, ੩੮੭.੨, ੪੮੧.੨, ੪, ੪੮੩.੧, ੪੯੦.੪, ੫੦੬.੪, ੫੧੩.੪, ੫੨੧.੧, ੫੨੨.੪, ੫੩੯.੪, ੫੪੭.੪, ੫੮੪.੪, ੬੪੧.੪, ੬੪੬.੪

ਧਨਖ –(ਸੰ. धनुस्) ਧਨੁਸ਼, ਕਮਾਨ, ਚਾਪ, ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ। ੩੯੧.੧

ਧਨਖਧਾਰੀ—(ਸੰ. धनुस्धारिन्) ਧਨੁਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਯੋਧਾ। ੪੫੫.੩

ਧੰਨਿ—1 ਵਡਿਆਈ ਯੋਗ, ਸੋਭਾ ਯੋਗ, ਦੇਖੋ 'ਧੰਨ'। ੧੪.੪, ੧੪੯.੧[2], ੨੧੨.੪, ੩੪੫.੪, ੪੬੮.੨
2. ਉਪਮਾ, ਵਡਿਆਈ। ੭੦.੧[2]

ਧਨੁ—ਦੌਲਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਧਨ'। ੬੦੨.੪

ਧਨੁਖ—ਕਮਾਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਧਨਖ'। ੬੧੦.੧, ੬੩੦.੧

ਧਯਾਨ—(ਸੰ. ध्यान) 1. ਨੀਝ, ਇਕ ਚਿਤ ਹੋਕੇ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੫੬੦.੩
2. ਸਿਮਰਨ, ਚਿੰਤਨ। ੬੦੮.੪, ੬੧੩.੩, ੬੫੬.੧, ੬੬੬.੧, ੪, ੬੭੦.੧
3. ਸਮਾਧੀ, ਭਾਵ ਬਾਹਰਲੀ ਇਕਾਗਰਤਾ। ੬੪੧.੨
4. ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ, ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ। ੬੪੭.੨

ਧਰ—(ਸੰ. धरा) ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜ਼ਮੀਨ। ੧੯੮.੩, ੫੪੮.੨, ੫੫੫.੩

ਧਰਤ—(ਸੰ. धरण) 1. ਰਖਦਾ ਹੈ/ਰਖਦੀ ਹੈ। ੩੮੮.੨, ੫੩੧.੨, ੫੩੯.੧
2. ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ/ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ। ੪੮੯.੨, ੫੯੯.੩

ਧਰਨ)— (ਸੰ. धरण) 1. ਰਖਣਾ, ਟਿਕਾਉਣਾ, ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ।
ਧਰਨਿ) ੧੭.੨/—

2. (ਸੰ. धरणि) ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਭੂਮੀ, ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ । ੩੮੧.੧², ੫੫੬.੧, ੬੨੪.੨, ੬੭੧.੧/੧੧੦.੨²

ਧਰਨੀਧਰ—(ਸੰ. धरणिधर) ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ । ੬੭੧.੧

ਧਰਮ—(ਸੰ. धर्म) 1. ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ, ਪਰਮਾਤਮ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ । ੪੬.੨, ੩੮੨.੪, ੪੨੨.੩, ੪੮੮.੧

2. ਧਰਮੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੬੦.੩

3. ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣ (ਨਿਆਂ, ਸਚਾਈ, ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਆਦਿ) । ੧੭੭.੨, ੨੪੬.੧, ੨੮੭.੧, ੪੧੬.੪; ੪੧੮.੨, ੬੨੩.੪

4. ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ । ੩੦੪.੩, ੪੦੫.੪, ੫੦੪.੪

5. ਮਰਿਯਾਦਾ, ਪਰੰਪਰਾ । ੩੭੦.੩, ੩੮੦.੧, ੫੫੩ ੩

6. ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾਵਾਂ । ੩੭੬.੪

7. ਧਰਮ ਸਥਾਨ । ੪੪੭.੨

8. ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾਂ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ ਮੋਖ) ਵਿਚੋਂ ਇਕ । ੬੪੬.੨, ੬੫੧.੪, ੬੫੨ ੪, ੬੫੬.੩

ਧਰਮਸਾਲ)— (ਸੰ. धर्मशाला) ਧਰਮ ਸਥਾਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਜਿਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹੁ-
ਧਰਮਸਾਲਾ) ਰੀਤੀ ਸੰਪੰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏ । ੫੫੯.੪/੩੩੪.੨, ੩੪੦.੧

ਧਰਮਧੁਜਾ—(ਸੰ. धर्मध्वज) ਧਰਮ ਝੰਡਾ, ਧਰਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਭਾਵ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਧਰਮ ਉੱਚਤਾ ਵਾਲੇ । ੩੪੦.੧

ਧਰਮਰਾਇ—(ਸੰ. धर्मराज्) ਧਰਮਰਾਜ, ਯਮਰਾਜ, ਯਮਰਾਜ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਮੌਤ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹਰਾ, ਕਪੜੇ ਲਾਲ, ਸਵਾਰੀ ਭੈਂਸਾ ਅਤੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਚਿੱਤ੍ਰਗੁਪਤ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਯਮਪੁਰੀ, ਰਾਜਮਹਲ ਨੂੰ ਕਾਲਿਤ੍ਰੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਭੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੬੦.੩, ੬੪੩ ੩

ਧਰਮਾਤਮਾ—(ਸੰ. धर्मआत्मन्) ਧਰਮੀ, ਜਿਸਦੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼ । ੬੪੩.੩

ਧਰਮੁ—ਪਰੰਪਰਾ, ਮਰਿਯਾਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਧਰਮ' (5) । ੩੯੮.੪

ਧਰਿ—1. ਧਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਰਖਕੇ, ਟਿਕਾ ਕੇ । ੧੦੨.੧, ੩੪੧.੩, ੬੧੦.੧, ੬੪੬.੩, ੬੫੦.੨

2. ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਧਰ' । ੬੩੮.੨

ਧਰਿਤ—ਟਿਕਦੀ, ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ । ੩੮੩ ੨

ਧਰੇ)— 1. ਧਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਟਿਕਾਉਣ ਦੁਆਰਾ (ਧਿਆਨ ਆਦਿ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਤੋਂ
ਧਰੈ) ਭਾਵ) । ੫੨੨ ੨, ੬੪੧.੨/—

2. ਟਿਕਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਧਾਰਨ ਦੁਆਰਾ (ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਰਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ) । ੪੬੭.੧/—

3. ਧਰਦੀ, ਟਿਕਾਉਂਦੀ, ਰਖਦੀ/ਧਰਦਾ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ (ਧਿਆਨ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ) । —/੫੩੩.੪, ੫੬੦ ੩

4. ਧਰਦਾ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ (ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਰਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ) । —/੬੭੨.੨

ਧਰੋ—ਧਰਦੀ ਹਾਂ, ਰਖਦੀ ਹਾਂ । ੫੭੧.੪

ਧਾਇ—(ਸੰ. धाव्) ਧਾਅ ਕੇ, ਦੌੜ ਕੇ, ਭੱਜ ਕੇ । ੧੬੭.੧, ੨੨੧.੩, ੪੦੪.੩, ੪੩੮.੨, ੪੬੪.੨, ੪੭੩.੨², ੪੯੪.੧, ੫੫੫.੩, ੫੭੬.੩², ੫੯੪.੨, ੬੦੬.੩, ੬੬੭.੩³

ਧਾਇਓ—(ਸੰ. ਧਾਵਨ) ਜਾਣਾ, ਪਲਾਇਣ ਕਰਨਾ । ੨੫੭.੪, ੪੨੨.੨
ਧਾਇਕੈ—ਦੌੜਕੇ, ਭੱਜਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਧਾਇ' । ੩੪੬.੪, ੫੪੮.੪
ਧਾਈਐ—1. ਧਾਉਂਦਾ, ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਧਾਇ' । ੨੨੨.੨, ੫੪੧.੨
2. ਜਾਈਏ, ਭਰਮਣ ਕਰੀਏ, ਫਿਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਧਾਇ' । ੪੭੨.੪
ਧਾਏ—ਧਾਉਂਦਾ, ਦੌੜਦਾ, ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਧਾਇ' । ੧੬.੩, ੩੩੫.੪
ਧਾਤ)— (ਸੰ. ਧਾਤੁ) ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ, ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ
ਧਾਤੁ) ਸੋਨਾ, ਲੋਹਾ ਆਦਿ । ੩੬੪.੨, ੩੭੬.੨, ੫੩੮.੧, ੬੦੩.੨/੩੨.੨, ੮੫.੩, ੯੩.੩, ੯੪.੪, ੧੩੩.੩, ੧੬੬.੨, ੩, ੨੭੭.੩, ੪੫੯.੨, ੪੮੯.੨
ਧਾਨ—(ਸੰ. ਧਾਨ੍ਯ) 1. ਅਨਾਜ, ਅੰਨ । ੫੩੭.੨
2. ਚਾਵਲ, ਚੌਲ, ਝੋਨਾ । ੫੧੧.੧
ਧਾਨਹਿ - ਧਾਨ ਨੂੰ, ਅਨਾਜ ਦੀ ਫਸਲ ਨੂੰ । ੩੫੭.੩
ਧਾਨ-ਪਾਨ—ਬਨਾਸਪਤੀ ਆਦਿ (ਮੁਹਾਵਰਾ) । ੧੬੩.੨, ੨੩੭.੧, ੪੭੬.੧, ੫੯੮.੧
ਧਾਨੁ—ਅਨਾਜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਧਾਨ'(1) । ੫੩੮.੩
ਧਾਮ)— (ਸੰ. ਧਾਮਨ੍) ਸਥਾਨ, ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ, ਟਿਕਾਣਾ । ੨੫.੪, ੩੬.੪, ੭੨.੩,
ਧਾਮੁ) ੧੨੫.੪, ੧੩੯.੪, ੧੭੮.੩, ੧੭੯.੩, ੧੮੩.੨, ੧੯੦.੨, ੨੫੯.੧, ੨੬੬.੪, ੨੯੦.੪/੩੫੭.੪
2. ਘਰ, ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ । ੧੦੦.੪, ੧੦੬.੩, ੧੨੦.੧, ੪੮੧.੨, ੪, ੪੮੩.੧, ੬੨੯.੪, ੬੪੨.੧/—
3. ਅਵਸਥਾ, ਦਿਸ਼ਾ । ੧੩੧.੪/—
ਧਾਰ—(ਸੰ. ਧਾਰ) 1. ਤਤੀਹਰੀ, ਧਰਾਲ, ਕਿਸੇ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਡਿਗਣ ਯਾ ਵਹਿਣ ਦੀ ਤਾਰ । ੧੦.੪ (ਭਾਵ), ੧੧.੪, ੨੮.੩, ੨੯.੪, ੪੮.੩, ੫੯.੪, ੭੭.੩, ੧੨੮.੪, ੧੭੨.੨, ੨੪੮.੨, ੨੪੩.੨, ੨੮੫.੪, ੨੯੧.੩, ੩੫੩.੩
2. ਧਾਰਿਆ ਹੈ, ਅਪਨਾਇਆ ਹੈ । ੩੮.੧, ੩੪੭.੪
3. ਧਾਰਨਾ, ਟਿਕਾਉਣਾ (ਧਿਆਨ ਆਦਿ) । ੧੪੬.੧
4. ਢਾਹ, ਭਾਵ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚਿਲਾਉਣਾ । ੩੦੮.੩
5. ਧਾਰੇ, ਅਪਨਾਵੇ । ੩੪੭.੪
6. ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਧਿਆਨ ਆਦਿ) । ੩੬੭.੧
7. ਗਹਿਰਾਈ, ਡੂੰਘਾਈ । ੪੭੩.੩
8. ਧਾਰਕੇ, ਅਪਨਾਕੇ । ੫੨੭.੨, ੬੧੫.੩
ਧਾਰਨ—(ਸੰ. ਧਾਰਣ) ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ, ਅਪਨਾਉਣਾ, ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ । ੩੦.੩
ਧਾਰਨੀਕ—ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਯੋਗ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਯੋਗ, ਅਪਨਾਉਣ ਯੋਗ । ੧੫੬.੨
ਧਾਰਾ –(ਸੰ. ਧਾਰਾ) 1. ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਚੋਟੀ, ਉਚਾਣ । ੨੫੫.੨
2. ਸਮੂਹ, ਬੋਹਲ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ (ਅਨਾਜ) । ੫੩੮.੩
ਧਾਰਿ—1. ਧਾਰਕੇ, ਭਾਵ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ, ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ । ੩੫.੧, ੧੨੧.੧, ੧੬੫.੧
2. ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ, ਅਪਨਾਉਣ ਕਰਕੇ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਕਰਕੇ । ੧੬੩.੩, ੧੬੪.੨
3. ਧਾਰਕੇ, ਟਿਕਾਕੇ, (ਧਿਆਨ ਆਦਿ) । ੨੪੦.੨, ੨੫੨.੧, ੨੬੧.੨, ੨੮੩.੪, ੫੦੩.੧, ੬੬੬.੧

4. ਧਰਨਾ, ਟਿਕਾਉਣਾ, ਰਖਣਾ (ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਵਸਤੂ ਆਦਿ)। ੪੩੪.੪, ੪੬੭.੨, ੫੭੬.੨

5. ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ, ਅਪਨਾ ਲੈਂਦਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੪੬੯.੨

6. ਧਾਰਕੇ, ਪਹਿਨਕੇ। ੫੭੧.੪, ੬੩੫.੪, ੬੩੬.੩

ਧਾਰਿਓ— ਧਾਰਦੀ, ਟਿਕਾਉਂਦੀ, ਰੱਖਦੀ। ੩੭੯.੧

ਧਾਰੀ—(ਸੰ. ਧਾਰਿਨ੍) 1. ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ। ੨੪.੧, ੫੪.੩, ੨੧੨.੧, ੩੩੪.੪

2. ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ, ਅਪਨਾਈ/ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ, ਅਪਨਾਇਆ। ੨੬੧.੧

3. ਟਿਕਾਈ, ਰੱਖੀ। ੫੫੬.੧, ੬੨੪.੨

ਧਾਰੀਅਤ— ਧਾਰੀਦਾ, ਟਿਕਾਈਦਾ, ਵਸਾਈਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਧਾਰੀ'। ੬੨੬.੩

ਧਾਰੇ—1. ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ। ੧੬੧ ੩

2. ਧਰਦਾ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ, ਰੱਖਦਾ। ੪੩੯.੧

3. ਧਾਰ ਰਿਹਾ। ੬੪੭.੨

ਧਾਵਈ)— (ਸੰ. ਧਾਵ੍) 1. ਦੌੜਦਾ, ਭੱਜਦਾ/ਦੌੜਦੀਆਂ ਭੱਜਦੀਆਂ। ੧੫.੪,
ਧਾਵਹੀ) ੨੦.੩, ੧੦੫.੧, ੧੪੮.੪, ੨੩੫.੪/੨੧੮.੧, ੨੭੪.੩, ੩੨੪.੨ (ਭਾਵ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ)

2. ਦੌੜਕੇ, ਭੱਜਕੇ। ੩੧੩.੧/—

ਧਾਵਤ—(ਸੰ. ਧਾਵ੍) 1. ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ, ਭੱਜਦੇ ਹੋਏ। ੬੧.੧, ੭੮.੪, ੮੨.੩, ੨੫੯.੧, ੨੮੧.੧, ੧੮੩.੩, ੫੪੭.੪

2. ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਭੱਜਦਾ ਹੈ। ੨੩੩.੩, ੩੯੧.੪

ਧਾਵਰੀਨ—ਦੌੜਨ ਵਾਲੀਆਂ, ਭਾਵ ਦਾਸੀਆਂ। ੩੪੬.੪

ਧਾਵੈ—(ਸੰ. ਧਾਵ੍) 1. ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਭੱਜਦਾ ਹੈ/ਦੌੜਦੇ ਹਨ, ਭੱਜਦੇ ਹਨ/ਦੌੜਦੀ ਹੈ, ਭੱਜਦੀ ਹੈ। ੨੩੦.੩, ੨੩੫.੧, ੩੪੯.੪, ੩੬੯.੧, ੪੦੬.੪, ੪੬੧.੪, ੫੦੮.੩, ੫੭੮.੩, ੬੧੦.੩

2. ਜਾਵੇ। ੫੧੧.੨

ਧਿਆਨ—(ਸੰ. ਧ੍ਯਾਨ) 1. ਯਾਦ, ਚੇਤਾ, ਸਿਮਰਤੀ। ੯.੨², ੧੨.੪, ੧੮.੪, ੧੯.੧, ੪, ੨੧.੧, ੩੪.੨, ੧੪੬.੧, ੨੦੩.੧, ੨੧੧.੨, ੨੬੩.੨, ੨੯੫.੨, ੩੪੧.੩

2. ਖ਼ਿਆਲ, ਤਵੱਜੋਂ। ੧੨.੧, ੬੦ ੩, ੧੦੫.੨, ੪੧੩.੩, ੪੯੦.੪, ੫੦੩.੪

3. ਸਿਮਰਨ, ਧਿਆਨ ਧਾਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ, ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ। ੧੩ ੨, ੨੨.੧, ੩੪.੨, ੪੫.੧, ੩, ੫੦.੧, ੨, ੫੧.੧, ੫੫.੩, ੪, ੬੦.੩, ੬੩.੧, ੬੪.੨, ੬੫.੨, ੭੩.੨, ੭੯.੪, ੮੧.੨, ੮੨.੧, ੯੦.੩, ੯੭.੧, ੨, ੯੯.੨, ੧੦੨.੧, ੪, ੧੦੬ ੨, ੪, ੧੧੫.੧. ੧੧੬.੩, ੧੨੫.੨, ੧੩੩.੧, ੧੩੫.੧, ੧੩੮.੧ ੨, ੧੪੨.੧, ੧੪੫.੪, ੧੪੬.੧, ੧੪੮.੧. ੧੫੧.੨, ੩, ੪, ੧੮੩.੧, ੨੧੧.੪, ੨੧੩.੪, ੨੧੪.੧, ੪, ੨੧੫.੨, ੨੨੬.੪, ੨੨੭.੨. ੨੪੨.੪. ੨੪੩.੩, ੨੪੭.੪, ੨੫੨.੧, ੨੬੦.੨, ੨੬੧.੨. ੨੬੯.੧, ੨੭੮.੧, ੨੭੯.੧, ੨੮੧.੪, ੩੦੦.੨, ੩੦੫.੪, ੩੦੯.੨, ੩੧੨.੪, ੩੧੯.੧, ੩੨੦.੪, ੩੨੧.੩, ੩੨੨.੧, ੪, ੩੨੮.੧, ੩੩੬.੩, ੩੫੪.੪, ੩੫੯.੪, ੩੬੭.੧, ੩੭੬ ੪, ੩੯੬.੨, ੪੦੧.੪. ੪੧੨.੪, ੪੩੨.੧, ੪੩੩.੨, ੪੬੬.੧, ੪੭੪.੪, ੪੮੨.੪, ੪੮੬.੧, ੪੯੨.੧, ੪੯੬.੪, ੫੧੦.੪, ੫੧੫.੪, ੫੧੯.੩, ੫੩੪.੪, ੫੪੦.੩, ੫੪੧.੪, ੫੫੧.੪, ੫੯੯.੩

4. ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਯਾਦ ਕਰਨ ਰਾਹੀਂ । ੧੪.੨, ੧੮.੧, ੩੬.੨, ੪੩.੧, ੩, ੫੦.੪, ੯੮.੪, ੨੬੮.੧

5. ਯੋਗ ਮੱਤ ਦੇ ਅੱਠਾਂ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅੰਗ, ਯੋਗ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮਨ ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੩੦.੩, ੪੨.੨³, ੧੯੨.੨, ੨੫੫.੩, ੫੩੧.੪, ੫੪੩.੨

6. ਸਿਮਰਨ (ਕਰਮਕਾਂਡੀ, ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲਾ) । ੮੬.੨, ੧੪੩.੩, ੧੯੬.੪, ੨੪੦.੨, ੪੯੦.੩, ੪੯੧.੪, ੫੨੨.੨

7. ਨਿਗਾਹ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ, ਸਮਝ । ੧੦੪.੧, ੧੦੭.੨

8. ਵਿਚਾਰ, ਸਮਝ । ੩੫੮.੧, ੪੩੧.੪, ੫੨੬.੪

9. ਧਿਆਨੀ, ਧਿਆਨ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੬੦.੩

ਧਿਆਨਨ—ਧਿਆਨਾ, ਧਿਆਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਭਾਵ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਸ਼ਟ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ । ੩੭੬.੪

ਧਿਆਨੀ—(ਸੰ.√ध्यै) 1. ਧਿਆਨ ਦੀ, ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ ਦੀ । ੪੮.੩

2. ਜੋ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹੇ, ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ । ੧੩੮.੨, ੩੨੭.੧, ੩੨੮.੧

3. ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੀਨ, ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ (ਕਪਟ ਭਰੀ) । ੨੩੬.੩, ੨੩੯.੪

ਧਿਆਨੀਐ—1. ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣੇ ਭਾਵ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਤੱਕਦੇ ਹਨ । ੧੩੭.੨

2. ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ । ੧੯੭.੩

ਧਿਆਨੁ—1. ਯੋਗ ਸਮਾਧੀ ਵਾਲਾ ਧਿਆਨ, ਦੇਖੋ 'ਧਿਆਨ' (5) । ੨੭੧.੪

2. ਸਿਮਰਨ, ਦੇਖੋ 'ਧਿਆਨ' (3) । ੩੦੧.੪

ਧਿਆਵਈ—(ਸੰ. √ध्यै) ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ । ੧੫੪.੪

ਧਿਆਵਹਿ)— (ਸੰ. √ध्यै) ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ੨.੫/੩੪੧.੩
ਧਿਆਵਹੀ)

ਧਿਕਾਰ—(ਸੰ. धिक्कार) ਲਾਹਨਤ, ਫਿਟਕਾਰ । ੭੦.੩, ੩੨੩.੩, ੩੫੫.੧, ੨²

ਧਿਕਾਰੇ—ਧਿਕਾਰਦੀ, ਫਿਟਕਾਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਧਿਕਾਰ' । ੬੬੩.੨

ਧੀਰ—(ਸੰ. धीर) 1. ਧੀਰਜਵਾਨ, ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ, ਹੌਂਸਲੇ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ । ੧੭੭.੨, ੩੭੨.੪

2. ਧੀਰਜ ਭਾਵ ਸਥਿਰਤਾ । ੩੮੩.੨, ੫੩੧.੨

3. ਢਾਰਸ, ਧੀਰਜ, ਹੌਂਸਲਾ । ੩੮੮.੩

4. ਸੰਤੋਖ, ਇੱਛਾ ਤੇ ਕਾਬੂ । ੫੩੯.੧

ਧੀਰਜ)— (ਸੰ. धैर्य) 1. ਸਬਰ, ਚਿੱਤ ਦਾ ਟਿਕਾਉ, ਹੌਂਸਲਾ । ੯.੩², ੨੪੬.੧,
ਧੀਰਜੁ) ੪੦੨.੧, ੫੭੧.੪/੫੦੫.੨

2. ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਭਾਵ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ । ੪੦੪.੨/—

3. ਸਥਿਰਤਾ, ਸਹਿਜ । ੬੨੪.੨/—

4. ਸੰਤੋਖ । —/੫੩੩.੪

ਧੁਜਾ—(ਸੰ. ध्वज) ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਤੀਕ । ੨੪੬.੧, ੫੦੫.੨

ਧੁੰਨ—(ਸੰ. ध्वनि) ਸਾਜ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, ਸਾਜ਼ ਦੀ ਧੁਨੀ । ੪੯੪.੩

ਧੁਨਿ—(ਸੰ. ध्वनि) ਧੁਨੀ, ਨਾਦ, ਸੁਰ । ੬.੫, ੧੩.੪, ੪੫.੨, ੫੨.੪, ੧੪੪.੨, ੩,

੨੧੬.੨, ੨੬੭.੩, ੨੭੧.੩, ੨੮੪.੩, ੩੨੫.੨, ੩੪੯.੨², ੫੦੦.੩, ੫੫੧.੨, ੫੬੭.੨, ੬੭੦.੨

2. ਸਾਜ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, ਸਾਜ਼ ਦੀ ਧੁਨੀ । ੪੭.੪, ੬੩.੨, ੧੧੬.੨, ੨੨੭.੪, ੨੪੪.੨ ੨੬੮.੨, ੪੩੧.੨

3. (ਸੰ. √ਧ੍ਵ) ਧੁਨਣਾ, ਪਿੱਟਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੭੬.੪², ੬੬੩.੨²

ਧੂਪ—(ਸੰ. ਧੂਪ) ਧੂਫ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਧੂੰਏ ਤੋਂ ਸੁਗੰਧੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੨੨.੩

ਧੂਮ—(ਸੰ. ਧੂਮ) ਧੂੰਆ, ਸੁਰਮਈ ਜਾਂ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬੁਖ਼ਾਰਾਤ ਜਿਹੜੇ ਅੱਗ ਧੁੱਖਣ ਕਰਕੇ ਉਪਰ ਉਠਦੇ ਹਨ । ੪੭੩.੨, ੬੬੮.੨

ਧੂਰਿ—1. ਮਿੱਟੀ । ੨੭੩.੧

2. ਘੱਟਾ, ਗਰਦਾ, ਧੂੜ । ੩੬੦.੨

ਧੇਨ—ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ (ਕੁਝ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਾਮਧੇਨ' ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ ।) ੧੩੫.੨

ਧੋਇ—(ਸੰ. ਧਾਵ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਧੋਅ) ਧੋਕੇ, ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੬੦.੩

ਧੋਏ—1. ਧੋਣ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਧੋਇ' । ੩੯੦.੨

2. ਧੋਣਾ, ਜਲ ਨਾਲ ਮੈਲ ਕੱਢਣੀ, ਦੇਖੋ 'ਧੋਇ' । ੫੩੭.੧

ਧੋਕੀਐ—ਧੋਵਾਂ, ਜਲ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਧੋਇ' । ੬੪੦.੩

ਧੋਬੀ—(ਸੰ. ਧਾਵਕ) ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਵਾਲਾ, ਰਜਕ । ੬੧੪.੧

ਧੌ—1. ਸੰਸ਼ਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੁਕਤ, ਇਕ ਅਵਯ, ਭਲਾ । ੨੫੩.੩, ੨੭੦.੧

2. ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਇਕ 'ਅਵਯ' । ੫੯੫.੪

ਧ੍ਯਾਤਮ—ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਬਿਬੇਕ ਗਿਆਨ, ਦੇਖੋ 'ਅਧਿਆਤਮ' । ੬੦.੪

ਧ੍ਰਮ—(ਸੰ. ਧਰਮ) ਮੱਤ ਮਤਾਂਤਰ, ਭਾਵ ਵੀਚਾਰ ਧਾਰਾਵਾਂ । ੩੭੫.੪

ਧ੍ਰਿਗ)— (ਸੰ. ਧਿਕ੍) ਲਾਹਨਤ, ਫਿਟਕਾਰ, ਧਿੱਕਾਰ । ੪੧੫.੪, ੪੬੭.੪, ੬੩੧.੪/
ਧ੍ਰਿਗੁ) ੧੪.੪, ੩੦੦.੩, ੩੧੭.੪, ੪੨੦.੪, ੪੮੩.੪, ੪੯੪.੪

ਧ੍ਰੋਹ—(ਸੰ. ਦ੍ਰੋਹ) ਛਲ, ਧੋਖਾ, ਫਰੇਬ । ੧੧੭.੪

ਨ

ਨ—(ਸੰ. ਨ) ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ, ਨਾਂਹਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ । ੧.੫, ੬.੨, ੪, ੯.੧³, ੨⁴, ੩, ੧੦.੧, ੪, ੧੨.੨, ੩², ੧੪.੧², ੨, ੩, ੪, ੧੫.੧, ੪, ੧੬.੩, ੧੯.੨, ੩, ੨੦.੩, ੨੧.੧² ੨², ੩, ੪, ੨੩.੧², ੨², ੩², ੩੦.੧², ੨², ੩³, ੪, ੩੨.੧, ੩, ੩੩.੪, ੪੧.੧, ੨, ੩, ੫੨.੨, ੬੦.੨², ੬੫.੨, ੩, ੬੯.੨, ੭੧.੧, ੨, ੩, ੭੩.੩,

੭੫.੧, ੨^{2} ੩^{2}, ੭੯ ੨, ੩, ੮੦ ੨, ੮੪ ੧^{2}. ੮੫.੪, ੮੬.੧, ੩, ੯੩.੨, ੯੫.੪,
੯੮.੩, ੧੦੦.੧, ੩, ੪, ੧੦੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੦੨.੧, ੨, ੩, ੧੦੪.੪, ੧੦੫.੧,
੩, ੧੦੭.੧, ੩, ੪, ੧੦੯.੧, ੧੧੦ ੩, ੧੧੭.੧^{2}, ੨, ੩, ੧੨੧.੨^{3}, ੩, ੪,
੧੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੩੧.੪, ੧੩੨.੨, ੧੩੪.੧, ੧੩੬.੧, ੪, ੧੪੦.੨^{2}, ੧੪੨.੩,
੪, ੧੪੩.੨, ੩, ੧੪੮ ੧, ੩, ੪, ੧੫੦.੧, ੧੫੩.੪, ੧੫੪.੧, ੧੬੦.੪, ੧੬੨.੧,
੧੬੩.੪, ੧੭੦.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}. ੧੭੨.੪, ੧੭੩.੩, ੧੭੬.੪, ੧੭੮.੩, ੪, ੧੭੯.੩,
੧੮੦.੨, ੧੮੩.੨^{2}, ੩, ੪, ੧੮੫.੧^{2}, ੨, ੩^{2}, ੪, ੧੮੭.੩, ੧੮੮.੨^{2}, ੩^{2}, ੪,
੧੯੧.੪, ੧੯੨.੧, ੧੯੫.੨, ੩, ੧੯੭.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪, ੧੯੮.੧, ੩, ੧੯੯.੧,
੨, ੨੦੦.੩, ੨੦੬.੧, ੨, ੩^{2}, ੨੧੫.੧^{2}, ੨, ੩^{3}, ੪^{2}, ੨੧੬.੪, ੨੧੮.੧, ੪,
੨੧੯.੨, ੪^{2}, ੨੨੦.੨, ੨੨੧.੪, ੨੨੨.੨. ੨੨੩.੩, ੨੨੪.੧, ੨^{2}, ੩^{2}, ੨੩੦.੪,
੨੩੨.੩, ੨੩੩.੨, ੨੩੪.੧, ੨, ੩, ੨੩੫.੧, ੨, ੩, ੨੩੬.੧^{2} ੨, ੨੩੭.੧^{2}, ੨,
੩, ੨੩੮.੩, ੨੩੯.੧; ੨, ੨੪੦.੪, ੨੫੪.੨, ੨੫੬.੧^{2}, ੨੫੭.੪, ੨੫੮.੧,
੨੬੩.੨, ੩. ੨੬੪ ੩, ੨੬੯.੨, ੩^{2}, ੪, ੨੭੧.੨, ੨੭੩.੪, ੨੭੪.੧, ੨੮੫.੩,
੨੮੮.੧, ੨੮੯.੧^{2}. ੨^{2}, ੩^{2}, ੨੯੨.੪, ੨੯੬.੧, ੨੯੮ ੧, ੨੯੯.੪, ੩੦੦.੨, ੪,
੩੦੪.੧, ੨^{2}, ੩, ੩੦੫.੧, ੩੦੬ ੨, ੩੦੭.੪, ੩੦੮.੨, ੪, ੩੧੧.੨. ੩੧੩.੧
੨^{3}, ੩^{2}, ੩੧੬.੨, ੪^{2}, ੩੧੭.੧^{2}, ੨, ੩, ੩੧੮.੩, ੪, ੩੧੯.੨^{2}, ੩, ੪, ੩੨੦.੧^{2},
੨^{2}, ੩^{2}, ੩੨੧.੧, ੨, ੩^{2}, ੩੨੩.੧. ੨^{2}, ੩, ੪, ੩੨੪ ੩, ੪, ੩੨੬.੨, ੩੨੯.੧,
੨.੩, ੩੩੦.੧, ੩੩੧.੧, ੩੩੨.੨,੩,੪, ੩੩੩.੧,੨, ੩੩੪.੨, ੩੩੬.੨,੩, ੩੪੦.੪,
੩੪੧.੧, ੩੪੨.੧, ੩^{2}, ੩੪੮.੨, ੪, ੩੪੯.੧, ੩੫੦.੪, ੩੫੧.੧, ੨, ੩੫੨.੧, ੨,
੪. ੩੫੩.੩, ੩੫੫.੧, ੪, ੩੫੬.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੫੮.੧, ੩, ੪, ੩੫੯.੪,
੩੬੦.੧, ੩੬੨ ੧, ੨. ੩੬੫.੩, ੩੬੯.੨, ੩, ੩੭੩.੨, ੩੭੪.੧, ੨, ੩, ੩੭੮.੧,
੩੭੯.੧, ੨, ੩, ੪. ੩੮੧.੨^{2}, ੪, ੩੮੩.੧, ੨, ੩੮੬.੪, ੩੮੮.੨, ੪, ੩੯੦ ੧,
੨, ੩, ੪, ੩੯੨ ੨, ੩੯੩.੧^{2}, ੩੯੭ ੪, ੩੯੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੦੨.੧, ੩, ੪,
੪੦੩.੪, ੪੦੪.੩, ੪੦੫.੨, ੪੦੬.੩, ੪੦੭.੪, ੪੦੮.੪, ੪੦੯.੧^{3}, ੨^{3}, ੩,
੪੧੧.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੪੧੨ ੨, ੪, ੪੧੫.੧, ੨, ੪੧੬.੪, ੪੧੭.੧, ੨, ੩,
੪੧੮.੧, ੪੧੯.੧, ੨, ੩, ੪੨੦.੧^{2}, ੨, ੩^{3}, ੪, ੪੨੩.੧, ੨, ੩, ੪੨੪.੧^{2}, ੨^{2},
੩, ੪, ੪੨੫.੧, ੪੨੮.੧, ੨, ੪੩੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੩੧.੧, ੨, ੪੩੩.੧, ੨,
੪੩੪.੧, ੪੩੫ ੪, ੪੩੬.੪^{2}, ੪੩੭.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪, ੪੩੮.੪, ੪੩੯.੧, ੨,
੪੪੧.੧, ੨, ੩, ੪^{2}, ੪੪੨.੩, ੪੪੩.੧, ੩^{3}, ੪^{2}, ੪੪੪.੧,੨, ੩, ੪੪੫.੧, ੨^{2},
੪^{2}, ੪੪੬.੨^{2}, ੩, ੪੪੭.੪^{2}, ੪੪੮ ੨^{2}, ੩, ੪੪੯.੨, ੩, ੪੫੧.੧, ੪੫੨.੧, ੨,
੩, ੪, ੪੫੩.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੪, ੪੫੪.੨, ੪੫੫.੨, ੩, ੪੫੬.੪, ੪੫੭.੧, ੨, ੩^{2},
੪੬੦.੨, ੩^{2}, ੪੬੧.੨, ੩, ੪੬੨ ੨, ੩, ੪੬੩.੨, ੪, ੪੬੪.੪, ੪੬੫.੩,
੪੬੬.੧, ੨, ੪, ੪੬੭.੧, ੩^{2}, ੪੬੯.੩, ੪੭੦.੧, ੩^{2}, ੪^{2}, 4੭੧.੧, ੨, ੩, ੪,
੪੭੨.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੪੭੩.੨ ੩, ੪, ੪੭੪.੧, ੨. ੩, ੪, ੪੭੫.੧, ੪੭੬.੧, ੩^{2},
੪੭੭.੨, ੪੭੮ ੧^{2}, ੨, ੩, ੪੮੨.੩, ੪੮੩.੪, ੪੮੪.੨, ੪, ੪੯੦.੧, ੨, ੪੯੧.੨^{2},
੪੯੨.੨, ੩, ੪, ੪੯੪.੪, ੪੯੫.੧, ੨, ੪੯੬.੧, ੨, ੩, ੪੯੮.੩, ੫੦੧.੪,
੫੦੨.੧, ੨, ੩, ੫੦੩.੪, ੫੦੫.੧, ੨, ੩^{2}, ੫੦੭.੧, ੨, ੩, ੫੦੮.੧, ੨, ੩, ੪,
੫੧੦.੨, ੫੧੧.੩, ੫੧੨.੨, ੫੧੩.੧, ੨, ੪, ੫੧੪.੪, ੫੧੬.੨, ੩, ੪^{2}, ੫੧੮.੩,
੫੧੯.੧, ੫੨੦.੧, ੫੨੧.੪, ੫੨੨.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੫੨੩.੪, ੫੨੪.੧, ੫੨੫.੧,

ਨਉਕਾ—(ਸੰ ਨੌਕਾ) ਕਿਸ਼ਤੀ, ਨਾਵ, ਬੇੜੀ । ੪੨੬ ੩

ਨਈਬੇਦ—(ਸੰ. ਨੈਵੇਦ੍ਯ) ਪੂਜਾ ਭੇਂਟ, ਕਿਸੇ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਭੋਜਨ ਤੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿਕ, ਯੱਗ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਮੱਗਰੀ । ੩੫.੩, ੧੯੨.੧, ੨੫੫.੧, ੪੮੨.੩, ੫੪੩.੩

ਨਏ—1. ਨਵੀਨ, ਨਵੀਆਂ, ਜੋ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ । ੪੨੬.੨

2. ਨਤਮਸਤਕ, ਝੁਕੇ, ਨਿਵੇਂ । ੫੫੪.੨

ਨਸਾਵਤੀ—ਨਸਾ ਦਿੰਦੀ, ਭਜਾ ਦਿੰਦੀ, ਨਠਾ ਦਿੰਦੀ । ੫੭੫.੨

ਨਹਿ—(ਸੰ. ਨਹਿ) ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨ' । ੫੨੯.੩

ਨਹੀਂ—ਅਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ੇਧ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ, ਅਭਾਵ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ । ੮.੭, ੧੨.੧^{2}, ੨੦.੨, ੭੧.੨, ੯੫.੩, ੧੦੦.੧, ੨, ੩^{2}, ੧੦੯.੩, ੧੭੦.੪, ੧੯੬ ੧, ੧੯੯.੨, ੨੫੦.੩, ੨੮੫.੪, ੩੨੧.੨, ੪੪੩.੪, ੪੫੫.੧, ੪੬੬.੩, ੪੮੨.੩, ੪੮੯.੩, ੫੦੮.੪, ੫੨੫.੪, ੫੨੭.੧, ੫੪੨.੧^{2}, ੫੮੭.੨

ਨਕਟਾ—ਜਿਸਦੀ ਨੱਕ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਕੱਟੀ ਨੱਕ ਵਾਲਾ । ੧੯੧.੩

ਨਖ—(ਸੰ. ਨਖ) ਨਹੁੰ, ਨਾਖੁਨ, ਹੱਥ ਯਾ ਪੈਰ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਦਾ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲਾ ਉਪਰਲਾ ਸਖ਼ਤ ਹਿੱਸਾ । ੬੧੫.੪, ੬੭੨.੧

ਨਖਤ੍ਰ—(ਸੰ. ਨਕ੍ਸ਼ਤ੍ਰ) ਤਾਰਾ ਜਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਜੋ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਅਸ਼ਵਨੀ, ਭਰਣੀ, ਕ੍ਰਿਤਿਕਾ, ਰੋਹਿਣੀ ਆਦਿ 27 ਨਖਤ੍ਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਤੇ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੪੮.੨, ੬੦੩.੩

ਨਗ—(ਫਾ. ਨਗੀਨਾ) ਨਗੀਨਾ, ਰਤਨ, ਮਣੀ, ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਜੋ ਮੁੰਦਰੀਆਂ ਜਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਲਈ ਜੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੬੩੨.੨

ਨਗਨ—(ਸੰ. ਨਗ੍ਨ) ਨੰਗਾ, ਵਸਤਰਹੀਣ, ਕਪੜਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੪੦੩.੩

ਨਗਰ—(ਸੰ. ਨਗਰ) ਸ਼ਹਿਰ, ਪੁਰ, ਵਸਤੀ । ੧੧੭.੩, ੨੪੭.੨, ੪੫੪.੧, ੫੨੩.੨, ੫੨੪.੩, ੬੫੯.੨

ਨਟ—(ਸੰ. √नट) ਮਦਾਰੀ, ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਵਾਂਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਵਾਂਗੀ। ੩੪੨.੨^{2}, ੫੭੯.੪

ਨਟਵਟ—ਨਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਟ ਵਾਂਗ, ਨਟ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਨਟ'। ੯੯.੪

ਨਤਕਾਰ—ਨਿਸ਼ੇਧ, ਗੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ, ਅਨ ਆਵਸ਼ਕ, ਜਿਸਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੪੮੨.੨

ਨੰਦ—(ਸੰ. नन्द) 1. ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਪਿਤਾ ਤੇ ਯਸ਼ੋਦਾ ਦੇ ਪਤੀ। ਇਹ ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਗੋਪਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬੀਤਿਆ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪਾਲਿਆ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਈ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ। ੫੫੬.੩, ੬੭੧.੩

2. ਨੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ। ੬੭੧.੩

ਨੰਦਨ—(ਸੰ. नन्दन) ਨੰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ ਪਾਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ। ੫੫੬.੩

ਨਦੀ—(ਸੰ. नदी) ਨਦ, ਦਰਿਆ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਕੁਦਰਤੀ ਪਰਵਾਹ। ੧੧੭.੩, ੩੩੪.੧, ੫੮੩.੩

ਨਨਸਾਰ—(ਨਾਨਾ + ਸ਼ਾਲਾ) ਨਾਨਕੇ, ਨਾਨੀ-ਨਾਨੇ ਦਾ ਘਰ, ਨਨਿਹਾਲ। ੧੦੦.੨

ਨਮ—(नम्) ਨਮਸਕਾਰ, ਪ੍ਰਣਾਮ, ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਝੁਕਣਾ। ੮.੮, ੨੨.੪, ੮੦.੧, ੮੧.੧, ੯੧.੩, ੧੪੧.੧, ੧੫੨.੪, ੧੫੩.੩, ੩੪੩ ੪

ਨਮਸ—(ਸੰ. नमस्) ਪ੍ਰਣਾਮ, ਨਮਸਕਾਰ। ੨੪੯.੪

ਨਮਸਕਾਰ)—(ਸੰ. नमस्कार) ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨਾ, ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਝੁਕਣਾ। ੩੮.੪,
ਨਮਸਕਾਰਿ) ੫੧.੪, ੧੪੬.੪, ੧੯੨.੪, ੨੧੭.੪, ੨੯੬.੨, ੩੬੭.੪, ੪੬੯.੩, ੬੦੬.੪, ੬੨੬.੨/੨੩੨.੪

ਨਮਹ—(ਸੰ. नमः) ਨਮਸਕਾਰ, ਪ੍ਰਣਾਮ। ੧੪੪.੧

ਨਮਿਤ)—(ਸੰ. निमित) ਵਾਸਤੇ, ਬਾਬਤ, ਲਈ। ੫੨੫.੧, ੬੭੪.੨/੪੦੫.੧,
ਨਮਿਤਿ) ੪੧੫.੨, ੪

ਨਮੋ—(ਸੰ. नमस्) ਪ੍ਰਣਾਮ, ਬੰਦਨਾ, ਨਮਸਕਾਰ। ੮.੮^{2}, ੨੨.੪^{3}, ੩੮.੪^{2}, ੫੧.੪^{2}, ੮੦.੧^{2}, ੮੧.੧, ੧੧੧.੪^{3}, ੧੪੦.੪^{2}, ੧੪੧.੧^{2}, ੧੪੬.੪^{2}, ੧੫੨.੪, ੧੫੩.੩, ੧੯੩.੪^{2}, ੨੧੭.੪, ੨੩੨.੪^{2}, ੨੬੨.੨^{2}, ੨੬੫.੪^{2}, ੨੭੦.੪^{2}, ੩੪੩.੪, ੪੮੯.੪^{2}

ਨਯਾਰੇ—ਨਿਰਾਲਾ, ਭਿੰਨ, ਅਲਗ। ੫੭੯.੪

ਨਰ—(ਸੰ. नर) ਮਨੁੱਖ, ਪੁਰਸ਼, ਭਾਵ ਜੀਵ। ੭੬.੪, ੧੯੩.੩, ੨੬੧.੩, ੪੬੮.੪, ੫੪੦.੨ ੫੪੩.੨, ੫੮੨.੨, ੬੩੬.੪, ੬੪੭.੪

ਨਰਹਰ—(ਸੰ. नरहरि) ਨਰਸਿੰਘ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ। ੭੬.੪, ੩੧੫.੪

ਨਰਕ—(ਸੰ. नरक) ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਗਵਤ ਅਥਵਾ ਮਨੂਸਿਮ੍ਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 21 ਹੈ। ੧੪.੪, ੨੩.੪, ੯੦.੨, ੪੦੯.੧, ੫੦੩.੪, ੫੦੪.੩, ੫੨੩.੪, ੫੨੪.੪

ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਨ—ਨਰਕ ਤੋਂ ਨਿਵਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਦੇਖੋ 'ਨਰਕ' ੩੮੭.੩, ੫੦੪.੩

ਨਰਪਤ)—(ਸੰ. नरपति) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਭੂਪ। ੫੦੧.੧, ੫੭੦.੧/੬.੭,
ਨਰਪਤਿ) ੨੨੩.੩, ੩੭੧.੧, ੫੬੩.੧, ੫੬੬.੧

ਨਰਬਦਾ—(ਸੰ. नर्मदाः) ਮੇਕਲ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਪਛਮੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡਿਗਣ ਵਾਲੀ

ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਦੀ । ਇਸ ਦੇ ਤੱਟ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਕਈ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਯੱਗ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਮ ਰੇਵਾ, ਸੋਮੋਦਭਵਾ, ਮੇਕ੍ਰਲਸੁਤਾ ਹਨ । ੪੧੬.੩

ਨਰਿੰਦ— (ਸੰ. नरेंद्र) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੪੬੪.੧, ੫੪੪.੩, ੬੧੮.੧

ਨਰੇਸ—(ਸੰ. नरेश) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੩੮੦.੩, ੪੬੪ ੩

ਨਲਿਨੀ—(ਸੰ. नलिका) ਤੋਤਾ ਫਸ ਉਣ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ, ਜੋ ਬਾਂਸ ਦੀ ਨਾਲੀ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੁੰਡ ਉਪਰ ਇਕ ਸਰੀ ਵਿਚ ਪਰੋਕੇ ਬੱਧੀ ਨਲਕੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਤੋਤਾ ਉਸ ਉਪਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤਦ ਨਲਕੀ ਫਿਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੋਤਾ ਸਿਰਪਰਨੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਲਟਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਡੁੱਬਣ ਦੇ ਭੈ ਕਰਕੇ ਤੋਤਾ ਨਲਕੀ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ਅਤੇ ਫੜਿਆ ਜਾਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੪.੧

ਨਵਖੰਡ—(ਸੰ. नवखंड) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਨੌਂ ਭਾਗ : ਭਰਤ, ਇਲਾਵ੍ਰਿਤ, ਕਿੰਪੁਰਸ਼, ਭੱਦ੍ਰ, ਕੇਤੁਮਾਲ, ਹਰਿ, ਹਿਰਣਯ, ਕੁਸ਼, ਰਮਯ, ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ । ੧੯੭.੧

ਨਵਘਰ—ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰ (ਛਿੱਦਰ) ਦੋ ਨੇਤਰ, ਦੋ ਕੰਨ, ਦੋ ਨਾਸਿਕਾਵਾਂ, ਇਕ ਮੂੰਹ, ਇਕ ਮਲ ਦੁਆਰ, ਇਕ ਮੂਤਰ ਦੁਆਰ । ੨੪੭.੨

ਨਵਤਨ—(ਸੰ. नूतन) ਨਵੀਨ, ਨਵੇਂ । ੩੭੧.੪, ੫੬੩.੪

ਨਵਦੁਆਰ—ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰ, ਦੇਖੋ 'ਨਵਘਰ' । ੩੨.੨, ੩੩੩.੪

ਨਵਨ—(ਸੰ. नमन) 1. ਨਿਮਨ ਹੋ ਕੇ, ਝੁੱਕ ਕੇ, ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ । ੨੮੬.੧, ੨੮੮.੨, ੨੯੦.੧, ੩੦੬ ੧

2. ਨੀਵੇਂ/ਨੀਵੀਂ/ਨੀਵਾਂ, ਨਿਮਨ । ੨੮੯.੪, ੨੯੦.੧, ੨,੩, ੬੩੨.੧

ਨਵਾਏ—ਨਲ੍ਹਾਉਣਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣਾ । ੬੭੩.੧

ਨਵਿਨਾਥ—ਨੌਂ ਨਾਥ, ਆਦਿ ਨਾਥ, ਮਛੰਦਰ ਨਾਥ, ਉਦੈ ਨਾਥ, ਸੰਤੋਖ ਨਾਥ, ਕੰਥੜਨਾਥ, ਸੱਤ ਨਾਥ, ਅਚੰਭ ਨਾਥ, ਚੌਰੰਗੀ ਨਾਥ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਇਹ ਨੌਂ ਨਾਥ ਪੰਥੀ ਸਿੱਧ ਯੋਗੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੪੫੭ ੨

ਨਾ—ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ, ਦੇਖੋ 'ਨ' । ੯੨.੨, ੧੯੬.੧, ੩੦੪.੨, ੩੩੩.੧, ੩੩੫.੪, ੩੬੩.੧, ੪੮੨.੨, ੫੨੯.੪, ੫੩੯.੪, ੫੭੫.੪, ੫੭੮.੪, ੫੮੫.੪, ੬੩੮.੧, ੩

ਨਾਉ)— (ਸੰ. नामन्) ਨਾਮ, ਸੰਗਿਆ, ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸਤੋਂ ਕਿਸੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਸਤੂ,
ਨਾਓ) ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਵੇ । ੫੪.੧/੪੪ ੨

2. (ਸੰ. नौका) ਨੌਕਾ, ਬੇੜੀ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਤਰਕੇ ਪਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਯੰਤਰ । ੬੯.੧, ੧੬੬.੧, ੩੮੨.੩, ੫੪੪ ੧/—

ਨਾਇ—ਨਹਾਵੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ । ੬੭੩.੧

ਨਾਇਕ—1. (ਸੰ. नायिका) ਪਤਨੀਆਂ, ਇਸਤਰੀਆਂ/ਪਤਨੀ, ਇਸਤਰੀ । ੧੨੦.੧, ੨੦੪.੧

2. (ਸੰ. नायक) ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਪ੍ਰਭੂ । ੨੦੪.੪

3. ਪ੍ਰੀਤਮ, ਸਵਾਮੀ (ਭਾਵ) ਪਰਮਾਤਮਾ । ੨੧੨.੧, ੩੪੫.੨

ਨਾਇਕਾ—(ਸੰ. नायिका) ਇਸਤਰੀ, ਪਤਨੀ/ਇਸਤਰੀਆਂ, ਪਤਨੀਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਇਕ' (1) । ੨੦੪.੪[2], ੨੦੬.੪, ੨੦੮.੩, ੨੧੨.੧ ੨੧੯.੧, ੨੨੮.੧[2], ੩੪੫.੨, ੪੧੪.੧, ੪੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੮੧.੧, ੬੪੨.੧, ੬੪੯.੨

2. ਮਾਲਕਣ, ਸਵਾਮਿਨੀ । ੬੧੦.੩

ਨਾਇਕੁ—1. ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਇਕ' (2) । ੯੮.੧
2. ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਇਕ' (3) । ੨੨੮.੧

ਨਾਸ—1. (ਸੰ. नासा) ਨਾਸਿਕਾ, ਨੱਕ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੁੰਘਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੫੩.੩, ੧੯੧ ੩, ੨੭੯ ੨
2. (ਸੰ. नाश) ਅਸਤਿਤਵ ਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਅਲੋਪ ਹੋਣਾ । ੪੮੬.੧

ਨਾਸਕਾ—(ਸੰ. नासिका) ਨੱਕ, ਸੁੰਘਣ ਇੰਦ੍ਰੀ । ੧੭.੩, ੧੦੪.੨, ੧੦੭.੩, ੧੦੮.੩, ੧੯੮.੧, ੨੨੬ ੨, ੨੩੨.੨, ੨੪੫.੧, ੨੭੮.੩, ੨੮੯.੨, ੫੩੩.੨, ੫੭੯.੩, ੬੨੦.੩, ੬੬੯.੪

ਨਾਸਤਿ- (ਸੰ. नास्ति) ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ, ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਹਟ ਗਈ, ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ੩੩੬.੪, ੩੩੮.੪, ੩੪੦.੨, ੪੬੨.੧

ਨਾਸਾ—ਨਾਸਿਕਾ, ਨੱਕ ਦੇਖੋ 'ਨਾਸ' (1) । ੫੩.੪

ਨਾਸਿਕਾ- ਨੱਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਾਸਕਾ' । ੩੩੫.੩

ਨਾਸੇ—ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਸ' (2) । ੪੦੮.੨

ਨਾਹ—(ਸੰ. नाथ) 1. ਨਾਥ, ਪਤੀ । ੨੯੯.੨
2. ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ ਸੂਚਕ । ੪੪੩.੨, ੬੫੧.੪

ਨਾਹਿ)— ਨਹੀਂ, ਨਿਖੇਧ ਸੁਚਕ ਸ਼ਬਦ । ੨੮੮.੨, ੩੯੩.੧, ੪੧੩.੩, ੪੫੧.੩,
ਨਾਹਿਨ) ੪੫੯.੪, ੪੭੬.੨, ੪੭੮.੪, ੫੧੭.੨, ੫੨੯.੨,੩, ੫੬੪.੨, ੫੭੬ ੪,
ਨਾਹੀ) ੬੦੦.੩, ੬੧੫.੧, ੨, ੬੪੦.੨, ੩, ੪, ੬੪੬.੧, ੪, ੬੫੧.੪, ੬੬੧.੧, ੬੬੩ ੧, ੬੬੭.੪/੨੯੯.੪- ੬੪੦ ੧, ੪, ੬੬੧.੧/੨੦.੧, ੧੪੫ ੧, ੨, ੩, ੪, ੨੨੩.੨, ੫੬੪.੧, ੫੭੬.੩[2]

ਨਾਕ—ਨੱਕ, ਨਾਸਿਕਾ । ੩੨੪ ੩, ੫੨੪.੩

ਨਾਗਬੇਲ—(ਸੰ. नागवल्ली) 1. ਪਾਨ ਦੀ ਬੇਲ ਦਾ ਪੱਤਾ (ਭਾਵ) । ੫੦੧.੧
2. ਪਾਨ ਦੀ ਬੇਲ । ੫੧੫ ੧

ਨਾਗਿ—(ਸੰ. नाग) ਸੱਪ, ਇਕ ਲੰਬਾ ਪਤਲਾ ਤੇ ਰੀਂਗ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਅਤਿ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਜੀਵ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ । ੫੦੮.੪

ਨਾਗੋ—ਨੰਗਾ, ਵਸਤਰ-ਹੀਣ, ਬਿਨਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਤੋਂ । ੪੧੯.੨

ਨਾਜ—ਅਨਾਜ, ਅੰਨ, ਕਣਕ, ਜੁਆਰ ਆਦਿ ਖਾਧੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾਣੇ । ੬੩੫.੩, ੬੩੮ ੧

ਨਾਤ—ਨਹਾਉਣਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ । ੪੮੩.੧

ਨਾਤਰੁ—ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਨਹੀਂ ਤੇ । ੬੯.੪

ਨਾਤਾ—ਰਿਸ਼ਤਾ, ਸੰਬੰਧ । ੧੦੦.੪

ਨਾਤੀ—(ਸੰ. नप्तृ) ਪੋਤਰਾ, ਪੋਤਾ, ਲੜਕੇ ਦਾ ਲੜਕਾ । ੨੨੮.੨[2]

ਨਾਤੁਰ—ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਤਰੁ' । ੨੦੦.੪

ਨਾਤੇ—ਨਾਤਾ, ਰਿਸ਼ਤਾ, ਸੰਬੰਧ । ੫੬੮.੩

ਨਾਥ—(ਸੰ. नाथ) 1. ਨਾਥਪੰਥੀ ਕੰਨਫਟੇ ਜੋਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸ਼ਿਵ ਅਥਵਾ ਗੋਰਖਨਾਥ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ੨੧.੧, ੫੪੩.੨, ੬੪੭.੪
2. ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਸੁਆਮੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ । ੩੦.੩, ੪੦੮.੩, ੬੦੧.੩, ੬੨੪.੪, ੬੩੦.੩

3. ਸਰਵ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਨਾਥ, ਉੱਤਮ ਨਾਥ, ਸਰਵ ਉੱਚ ਸਿੱਧ । ੩੧.੩

4. ਮਾਲਕ, ਸੁਆਮੀ, ਸਾਂਈਂ । ੫੭੬.੪, ੬੫੦.੪, ੬੬੦.੪

ਨਾਥਨ—1. ਨਾਥਾਂ ਨੇ, ਦੇਖੋ 'ਨਵਿਨਾਥ' । ੩੦.੩

2. ਨਾਥਾਂ ਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਨਵਿਨਾਥ' । ੩੧ ੩

ਨਾਥੁ—1. ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਥ' (2) । ੩੮੭.੧, ੫੨੮.੧

2. ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਕ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਥ' (4) । ੫੫੬ ੨

ਨਾਦ—(ਸੰ. नाद) 1. ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਵਨੀ । ੨.੬, ੧੧.੩, ੧੨.੨, ੧੩.੩, ੫੨.੪, ੧੧੨.੩, ੧੧੬ ੨, ੧੩੧.੨, ੧੭੨.੩, ੧੮੫.੨, ੧੮੭.੨, ੧੯੮.੨, ੨੫੪.੩, ੨੫੫.੩, ੨੬੫.੩, ੨੭੫.੩, ੨੯੨ ੨, ੨੯੩.੩, ੩੦੪.੨, ੩੨੧.੧, ੩੪੧.੨, ੩੪੨.੪, ੩੫੨.੩, ੪੧੨.੨, ੪੨੪.੩, ੪੩੧.੨, ੪੪੯.੨, ੪੭੪ ੨, ੪੭੫.੩, ੪੮੨.੩, ੫੦੦.੩, ੫੩੩.੧, ੫੭੪.੨, ੫੭੯.੩, ੫੮੬.੩, ੬੦੦.੨, ੬੧੧ ੨

2. ਧਵਨੀ, ਸ਼ਬਦ, ਆਵਾਜ਼ । ੬.੫², ੬, ੧੦.੩, ੬੬੧.੩

3. ਪਉਣ, ਹਵਾ (ਭਾਵ) । ੧੬.੪

4. ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੰਦਮਈ ਧਵਨੀ/ਸਰੋਦ । ੫੪.੩, ੨੨੬.੨, ੨੮੩.੧, ੬੨੦.੩

ਨਾਦਹਿ ਨਾਦ ਨੂੰ, ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨੀ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਦ' (1) । ੪੯੪.੨

ਨਾਦਿ—ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਵਨੀ, ਭਾਵ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸੱਤੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇਖੋ 'ਨਾਦ' (1) । ੫੪੦.੩

ਨਾਦੈ—1. ਨਾਦ ਵਿਚ, ਪਉਣ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਦ' (3) । ੧੬.੪

2. ਨਾਦ ਵਿਚ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੰਦਮਈ ਧਵਨੀ ਵਿਚ । ੨੮੩.੧

ਨਾਨ—ਨਹੀਂ । ੪੯੬.੪

ਨਾਨਕ ਦੇਵ—ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ— ਜਨਮ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩, 20 ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ 1526 (15 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ 1469) ਨੂੰ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਖੇ ਬੇਦੀ ਕਾਲੂ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੀ ਕੁਖੋਂ—ਵਿਆਹ 24 ਜੇਠ ਸੰਮਤ 1544 ਨੂੰ ਮੂਲ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਮਾਤਾ ਸੁਲਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ—ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਜਨਮੇ—ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਚਾਰ ਮਹਾਨ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੀਤੀਆਂ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਗਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਕੀਤੇ—ਅੰਤਮ ਆਯੂ ਸੰਮਤ 1561 ਵਿਚ ਵਸਾਏ ਨਗਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਬਿਤਾਈ—23 ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ 1596 (22 ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ 1539) ਨੂੰ 70 ਵਰ੍ਹੇ, 4 ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੀ ਆਯੂ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ, ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ । ਆਪ ਦੇ 19 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 974 ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ । ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਣੀਆਂ, ਜਪੁ, ਓਅੰਕਾਰ, ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਬਾਰਾਮਾਂਹ ਤੁਖਾਰੀ, ਤਿੰਨ ਵਾਰਾਂ (ਮਾਝ, ਆਸਾ, ਮਲਾਰ) ਆਦਿ ਹਨ । ੨.੨, ੪.੫

ਨਾਨਾ—(ਸੰ. नाना) 1. ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ । ੧੩.੧, ੧੨੩.੩, ੧੪੮ ੨, ੧੮੫.੩, ੨੦੨.੨, ੨੮੫ ੩

2. ਕਈ, ਅਨੇਕ (ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ) । ੨੧.੪, ੩੫.੨, ੯੮.੩, ੩੦੨.੨, ੩੪੨.੪, ੩੫੦.੩, ੫੦੫.੧, ੬੦੩.੧

ਨਾਭ—(ਸੰ. नाभि) ਹਿਰਦਾ, ਅੰਤਹਕਰਣ (ਭਾਵ) । ੨੫੭.੨

ਨਾਮ—(ਸੰ. नामन्) 1. ਨਾਮ-ਸਿਮਰਣ, ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ। ੪.੬, ੫.੨, ੪, ੫, ੬.੮, ੨੧.੩, ੭੨.੩, ੧੦੬.੩, ੧੪੪.੩, ੧੫੪.੩, ੧੭੮.੩, ੧੭੯.੩, ੧੯੦.੨, ੨੧੮.੩, ੪੨੮.੩, ੪੮੨.੨, ੪੮੬.੩, ੫੧੬.੪, ੫੫੪.੩

2. ਨਾਂ, ਸੰਗਿਆ। ੭.੨, ੪, ੫, ੬, ੨੩.੪, ੨੫.੧, ੫੪.੨, ੧੯੧.੧, ੪੧੫.੪, ੫੦੪.੧, ੫੮੨.੩

3. ਹੋਂਦ, ਅਸਤਿਤਵ। ੩੧੧.੨, ੬੪੨.੪

ਨਾਮਾ—ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਜਨਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਖੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਤਾਰਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਰਸੀ ਵਾਮਨੀ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਦਮਸ਼ੇਟੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੋਨਾਬਾਈ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਸੰਮਤ 1328 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਦੀ ਗੋਬਿੰਦਸ਼ੇਟੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਰਾਜਾਬਾਈ ਨਾਲ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਇਕ ਬੇਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਰਚਨਾ ਮਰਾਠੀ ਤੇ ਸੰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 61 ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ ਜੋ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਤਿਖਾ ਕਟਾਖਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਮਤ 1408 ਪੰਡਰਪੁਰ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੋਲ੍ਹਾਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੬੩੨.੪

ਨਾਮਿ—ਨਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਾਮ' (2)। ੪੮੫.੩

ਨਾਮੁ—1. ਨਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਾਮ' (2)। ੪੪.੩, ੧੬੪.੩, ੪੮੫.੧, ੫੫੬.੨, ੬੫੨.੪

2. ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਾਮ' (1)। ੩੫੭.੪, ੫੧੬.੪, ੬੧੯.੩

ਨਾਯਕ—(ਸੰ. नायक) ਸਵਾਮੀ, ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੬੦੨.੩, ੬੪੯.੪

ਨਾਯਕਾ—(ਸੰ. नायिका) 1. ਮਨਮੋਹਕ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਭਾਵ ਸਵਾਮਿਨੀ, ਪਤਨੀ। ੫੭੫.੩, ੬੦੨.੩, ੬੦੪.੩, ੬੪੯.੪

2. ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ਇਸਤਰੀ, ਪਤੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਾਤਰ। ੬੬੨.੧

ਨਾਰ—(ਸੰ. नारी) 1. ਨਾਰੀ, ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ, ਜ਼ਨਾਨੀ। ੪੪੯.੧

2. ਪਤਨੀ, ਵਹੁਟੀ, ਵਿਆਹੁਤਾ ਇਸਤਰੀ। ੫੨੨.੧, ੫੩੮.੨, ੫੬੮.੨, ੬੩੫.੧, ੬੪੫.੩

ਨਾਰਦ)
ਨਾਰਦਮੁਨਿ)—ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਸ਼ੀ ਹਰਿਵੰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਮਾਨਸ ਪੁੱਤਰ। ਮਨੌਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੀਵਾ ਰਖਦਾ ਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। 'ਨਾਰਦ ਪੰਚ ਰਾਤ੍ਰ' ਵਿਚ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਾਮਨੀ ਪਿਛੇ ਭਟਕਣ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਵੀ ਰੋਹ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸ਼ਰਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਰਾਪ ਕਾਰਣ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾ ਰਹੇ। ਨਾਰਦ ਨੂੰ 'ਕਲਹ-ਕਲੇਸ਼' ਦਾ ਮੂਲ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਰਦ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ 'ਨਾਰਦੀਯ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ' ਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਡਾ. ਜਾਲੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ। ੫੫੪.੨/੩੦੩.੧

ਨਾਰਦਾਦਕ)
ਨਾਰਦਾਦਿਕ)—ਨਾਰਦ ਆਦਿਕ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਰਦ'। ੨੧.੩/੫੪੩.੨

ਨਾਰਿ—1. ਪਤਨੀ, ਵਿਆਹੁਤਾ ਨਾਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਰ' (2)। ੭੯.੩, ੧੧੪.੨, ੩੫੮.੨, ੩੭੪.੨, ੩੭੭.੩, ੩੯੪.੩, ੪੪੦.੨, ੪੬੭.੩, ੪੮੦.੧, ੫੬੬.੩, ੫੪੫.੩, ੬੦੪.੧, ੬੩੭.੨, ੩, ੬੪੧.੧, ੬੫੯.੪

2. ਕਬੂਤਰੀ, ਕਬੂਤਰ ਦੀ ਮਾਦਾ (ਭਾਵ) । ੨੦੭.੨

ਨਾਲ— (ਸੰ. नाल) ਨਾਲੀ, ਨਲੀ, ਨਲਕੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲੀ ਕੋਈ ਲੰਬੀ ਗੋਲ ਵਸਤੂ । ੩੦੫.੨

ਨਾਵ—(ਸੰ. नौका) ਕਿਸ਼ਤੀ, ਬੇੜੀ ਦੇਖੋ 'ਨਉਕਾ' । ੧੧੭.੩, ੨੨੧.੨, ੩੧੦.੧, ੩੩੪.੧ ੪੬੭.੧, ੫੮੩.੩

ਨਾਵਹਿ— ਬੇੜੀ ਨੂੰ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਨਾਵ' । ੬੫੭.੨

ਨਿਆਰੀ— ਨਿਰਾਲੀ, ਅਨੋਖੀ, ਅਸਚਰਜ । ੧੨੭.੪

ਨਿਸ— (ਸੰ. निशा) ਰਾਤ, ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੪੦.੩, ੩੧੨.੩, ੪੨੩.੩, ੪੪੬.੪, ੪੭੧.੨, ੪੮੭.੧, ੨, ੩, ੪੮੮.੧, ੨, ੪੯੩.੧, ੫੭੨.੨, ੬੩੫.੨, ੬੫੩.੧, ੬੫੪.੧[2], ੬੫੫.੧

ਨਿਸਤਾਰੋ—(ਸੰ. निस्तार) ਉਧਾਰ, ਮੁਕਤੀ । ੫੮੦.੪

ਨਿਸਦਿਨ)— (ਸੰ. निश्+दिन) ਦਿਨ ਰਾਤ, 24 ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੭੬.੩, ੫੦੦.੧/
ਨਿਸਦਿਨੁ) ੪੮੬.੨

ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ— ਦਿਨ ਰਾਤ, ਦਿਨ-ਰਾਤ 24 ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਭਾਵ ਹਰ ਸਮੇਂ । ੪੪੬.੪, ੫੭੨.੨

ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ —(ਸੰ. निस्पृह) ਸੰਸਾਰਿਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੨੭੨.੩

ਨਿਸਿ—ਰਾਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਸ' । ੧੫੪.੨, ੧੫੬.੩, ੧੫੭.੧, ੧੫੯.੨, ੧੬੦.੧, ੧੭੯.੪, ੨੪੨.੧, ੩੪੮.੧, ੪੯੫.੩

ਨਿਸਿ ਪ੍ਰਾਤ—ਦਿਨ ਰਾਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ' । ੨੪੧.੨

ਨਿਹਸਰਮ —(ਸੰ. निस्+श्रम्) ਥਕਾਨ ਰਹਿਤ, ਅਥੱਕ । ੧੬੮.੪

ਨਿਹਸ੍ਵਾਦ —ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੪, ੨੭੨.੩

ਨਿਹਕਪਟ—(ਸੰ. निष्कपट) ਕਪਟ ਰਹਿਤ, ਨਿਰਛਲ । ੩੮੦.੨

ਨਿਹਕਰਮ —(ਸੰ. निष्कर्मन्) 1. ਫਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕਰਮ । ੮੨.੪, ੧੪੫.੩

2. ਜੋ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੪, ੨੭੨.੨

ਨਿਹਕਲੰਕ —(ਸੰ. निष्कलङ्क) ਕਲੰਕ ਰਹਿਤ, ਦੋਸ਼ ਰਹਿਤ, ਸ਼ੁੱਧ । ੨੫੮.੧

ਨਿਹਕਾਂਤਿ— (ਸੰ. निस्कांत) ਕਰੂਪ । ੧੪੧.੪

ਨਿਹਕਾਮ—(ਸੰ. निष्काम) 1. ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ । ੨੫.੨, ੩੬.੪, ੫੦.੩, ੭੨.੩, ੮੨.੪, ੧੦੬.੩, ੧੨੫.੪, ੧੩੯.੨, ੧੪੪.੩, ੧੪੫.੩, ੧੫੧.੪, ੧੬੮.੧, ੧੭੮.੩, ੧੭੯.੩, ੧੮੩.੨, ੧੯੦.੨, ੨੬੬.੪, ੨੭੨.੨, ੨੮੨.੧, ੨੯੦.੪, ੨੯੩.੩, ੩੫੭.੪, ੪੨੮.੪, ੫੬੪.੪, ੬੨੯.੪, ੬੫੨.੪, ੬੬੧.੪

2. ਸਵੱਛ, ਨਿਰਮਲ, ਪਵਿੱਤਰ (ਭਾਵ) । ੫੧੬.੪

ਨਿਹਕੇਵਲੁ—ਸ਼ੁੱਧ, ਪਵਿੱਤਰ । ੨੯੧.੪

ਨਿਹਕ੍ਰਾਂਤ— ਤੇਜ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਤੇਜਹੀਣ, ਨਿਸਤੇਜ । ੨੭੨.੧

ਨਿਹਕ੍ਰੋਧ—(ਸੰ. निश्क्रोध) ਕ੍ਰੋਧ ਰਹਿਤ । ੧੬੮.੧

ਨਿਹਚਲ— (ਸੰ. निश्चल) ਅਚਲ, ਸਥਿਰ, ਜੋ ਚਲਾਇਮਾਨ ਨ ਹੋਵੇ । ੨੫.੪, ੪੬.੧, ੬੧.੧ ੭੮.੪, ੮੫.੧, ੮੮.੩, ੯੫.੩, ੧੩੮.੩, ੧੬੮.੩, ੨੦੬.੩, ੨੧੭.੩, ੨੨੭.੧,

੨੩੧.੪, ੨੪੭.੩, ੨੫੯.੧, ੨੬੭.੩, ੨੭੧.੨, ੨੭੬.੧, ੨੮੧.੧, ੨੮੨.੨, ੨੯੫.੧, ੩੨੨.੨, ੩੩੬.੪, ੩੩੭.੩, ੩੪੯.੪

ਨਿਹਚਿੰਤ—(ਸੰ. निश्चिन्त) ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਬੇਫ਼ਿਕਰ । ੩੫੪.੨

ਨਿਹਚੇ—(ਸੰ. निश्चय) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ । ੫੪੬.੧

ਨਿਹਟੇਵ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ, ਵਿਕਾਰ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੧

ਨਿਹਫਲ—(ਸੰ. निष्फल) 1 ਨਿਸਫਲ, ਵਿਅਰਥ, ਬੇਫ਼ਾਇਦਾ, ਅਕਾਰਥ । ੧੯੯,੧[੪], ੨[੪], ੩. ੨੩੭.੩, ੨੩੮ ੨, ੨੯੯.੨, ੩੦੦.੪, ੩੦੪.੪, ੩੨੯.੪, ੩੩੪.੩, ੪੭੭.੪, ੪੭੯.੪

2. ਅਫਲ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਲ ਨਾ ਲਗੇ । ੨੩੬.੪, ੩੦੭.੧, ੪੧੫.੧, ੪੬੫.੧, ੫੧੯.੨, ੫੨੫.੩, ੬੩੧.੨

ਨਿਹਬਾਦ—ਨਿਰਵਿਵਾਦ, ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੨੭੨.੩

ਨਿਹਭਰਮ—ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੪

ਨਿਹਭਾਗ—ਅਭਾਗਣ, ਜਿਸਦੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਨਾ ਹੋਣ । ੬੩੭.੩

ਨਿਹਭ੍ਰਾਂਤਿ—ਸੰਸਾਰਿਕ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੩, ੨੭੨.੨

ਨਿਹਮੇਵ—ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੧੬੮.੧

ਨਿਹਾਰੀਐ—(ਸੰ. निभालन) 1. ਦੇਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤੱਕਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ੫੪੭.੧

2. ਨਿਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਤੱਕਦਾ ਹੈ । ੬੫੦.੪

ਨਿਹਿਕਾਮ—(ਸੰ. निष्काम) ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੪.੬

ਨਿਹਿਚਲ—ਸਥਿਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਹਚਲ' । ੪੩੮.੪

ਨਿਕਸ—ਨਿਕਲਕੇ, ਬਾਹਰ ਆਕੇ । ੪੧੨.੩, ੬੪੫.੩

ਨਿਕਸਤ)— 1. ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ, ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ, ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ।
ਨਿਕਸਤਿ) ੧੬੭.੧, ੩੬੫.੧, ੪੫੧.੧, ੪੫੬.੨/੫੮੨.੩

2. ਨਿਕਲਦਾ । ੪੭੬.੨/—

ਨਿਕਸਿ—ਨਿਕਲਕੇ, ਬਾਹਰ ਆਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਕਸ' । ੫੬.੩, ੧੨੧.੩, ੪੪੭.੩, ੫੪੮.੨

ਨਿਕਸਿਓ—ਨਿਕਲਣਾ, ਬਾਹਰ ਆਉਣਾ । ੪੭੩.੨

ਨਿਕਸੇ—ਨਿਕਲੇ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ । ੧੬੨.੧

ਨਿਕਸੈ—1. ਨਿਕਲ ਆਵੇ, ਭਾਵ ਬਚ ਜਾਵੇ । ੬੯.੧

2. ਨਿਕਲੇ, ਬਾਹਰ ਆਵੇ । ੨੨੪.੨

ਨਿਕਟ)— (ਸੰ. निकट) ਨਜ਼ਦੀਕ, ਨੇੜੇ, ਸਮੀਪ । ੫੬੫.੩, ੬੩੪.੧, ੬੩੯.੪/
ਨਿਕਟਿ) ੪੦੪.੧, ੪੩੮.੨, ੫੦੭.੪

ਨਿਕਾਸਿ—ਨਿਕਾਲਕੇ, ਕੱਢਕੇ, ਬਾਹਰ ਲਿਆ ਕੇ । ੫੧੪.੧

ਨਿਕਾਰਿਓ—ਨਿਕਾਲ ਦੇਣਾ, ਕੱਢ ਦੇਣਾ । ੫੨੩.੨

ਨਿਕਾਰੀਐ—ਨਿਕਾਲ ਦੇਈਦਾ, ਕੱਢ ਦੇਈਦਾ । ੫੨੪.੩

ਨਿਖਿਧ—(ਸੰ. निषिद्ध) ਅਪਵਿੱਤਰ । ੨੦੧.੨

ਨਿਖੇਧ—(ਸੰ. निषेध) ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ, ਭਾਵ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਨਾਲ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ । ੨੬.੨

ਨਿਗਮ—(ਸੰ. निगम) ਵੇਦ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਗ੍ਰੰਥ (ਰਿਗ, ਸਾਮ, ਯਜੁਰ, ਅਥਰਵ) ਆਦਿਕ । ੩੫.੪, ੧੮੦.੨, ੬੪੭.੩

ਨਿਗੁਨ—(ਸੰ. निर्गुण) ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ । ੬੦੮.੪

ਨਿਗ੍ਰਹ—(ਸੰ. निग्रह) 1. ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਨਾ, ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਕਰਨਾ, ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰਨਾ। ੭੦.੧, ੨, ੩, ੩੨੮.੩

2. ਹਠ ਯੋਗ ਜਾਂ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਆਦਿ ਦੇ ਯਤਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧਕ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੩੦੪.੧ ੬੦੭.੪

ਨਿਗ੍ਰਹ-ਹਠ- ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਠ ਯੋਗ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਗ੍ਰਹ' (2) । ੨੫੫.੪

ਨਿਜ—(ਸੰ. निज) ਆਪਣਾ ਆਪ, ਸਵੈ । ੪੩.੩

ਨਿਜਆਸਨ—ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ, ਆਤਮ ਪਦ, ਆਤਮ ਸਰੂਪ। ੪.੭, ੩੦.੨, ੮੦.੩, ੧੨੭.੩, ੨੪੭.੨, ੨੬੬.੩, ੩੩੮.੩, ੪੫੭.੨

ਨਿਜ ਘਰ)— 1. ਆਪਣਾ ਘਰ, ਨਿਜੀ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ । ੩੦੩.੧/ —
ਨਿਜ ਘਰਿ)

2. ਆਤਮ ਪਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਜ ਆਸਨ' । ੩੧੦.੪, ੩੩੬.੨/੨੮.੧, ੬੮.੧, ੮੯.੧, ੧੦੫.੧

ਨਿਜਧਾਮ—ਆਤਮਪਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਜ ਆਸਨ' । ੧੪੪.੩

ਨਿਜਪਦ)— ਆਤਮ ਪਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਜ ਆਸਨ' । ੫੮.੪, ੧੭੮.੨, ੩੫੪ ੪,
ਨਿਜਪਦੁ) ੩੫੭ ੪, ੪੨੮.੪, ੪੭੧.੪, ੬੧੪.੪/੫੦੦.੪

ਨਿਜਬਸ—ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਵਿਚ । ੬੩੦.੧

ਨਿਜੁਘਰੁ—ਆਤਮਪਦ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਜਘਰ' (2) । ੩੨੨.੧

ਨਿਜੁਪਦੁ—ਆਤਮ ਪਦ ਦੇਖੋ 'ਨਿਜਪਦ' । ੧੨੦.੪, ੩੦੩.੩

ਨਿਜਰੂਪ—1. ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ, ਆਪਣੀ ਜੋਤ । ੩੭.੨, ੩੮.੨

2. ਨਿਜਰੂਪ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਦੀਦਾਰ । ੩੦੩.੧

ਨਿਝਰ)— (ਸੰ. निर्झर) ਇਕ ਰਸ, ਲਗਾਤਾਰ, ਅਤੁੱਟ, ਨਿਰੰਤਰ ਝਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ।
ਨਿਝਰੁ) ੧੦.੪, ੧੧.੪, ੨੮.੩, ੨੯.੪, ੩੨.੩, ੪੮.੩, ੫੯.੪, ੭੭.੩, ੮੯.੩, ੧੨੮.੪, ੧੭੨.੨, ੨੪੮.੨, ੨੫੧.੩, ੨੮੩.੨, ੨੮੫.੪, ੨੯੧.੩/੩੧.੪

ਨਿਤ—(ਸੰ. नित्यम्) 1. ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ, ਹਰ ਰੋਜ਼ । ੩੯੧.੨, ੪੯੯.੨, ੫੭੫.੨, ੫੯੦.੩, ੬੩੭.੩

2. ਨਿਰੰਤਰ, ਲਗਾਤਾਰ, ਸਦਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ । ੫੭੭.੩

ਨਿਤਨੇਮੁ—ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ, ਨਿਤ-ਕਰਮ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਤ' (1) । ੩੨੭.੧

ਨਿੰਦ—(ਸੰ. निन्दा) ਬਦਨਾਮੀ, ਬੁਰਾਈ, ਨਿੰਦਿਆ । ੪੬੪.੩

ਨਿੰਦਕ—(ਸੰ. निन्दक) ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬੪੪.੪

ਨਿੰਦਾ)— ਬੁਰਾਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿੰਦ' । ੮੨.੨, ੧੦੪.੧, ੧੦੭.੨, ੧੭੩.੪, ੧੯੧.੧,
ਨਿੰਦਿਆ) ੨੫੨.੨, ੨੬੨.੨, ੩, ੩੩੧.੪, ੩੯੮.੩, ੩੯੯.੪, ੫੦੮.੨, ੫੧੨.੧, ੫੨੬.੪, ੫੭੭.੨, ੫੯੫.੪, ੬੭੧.੪/੫੫੬.੪

ਨਿੰਦ੍ਰਾ—(ਸੰ. निद्रा) ਨੀਂਦ, ਨੀਂਦਰ, ਸੌਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ । ੨੧੯.੧, ੨, ੫੬੯.੪, ੬੨੩.੧ ੬੫੩.੩, ੬੫੮.੪

ਨਿੰਦ੍ਰਾਵੰਤ—ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ, ਨੀਂਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਨਿੰਦ੍ਰਾ' । ੬੧੬.੨

ਨਿਧ—(ਸੰ ਜਿਧਿ) 1. ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ, ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ (ਪਦਮ, ਮਹਾਂਪਦਮ, ਸੰਖ, ਮਕਰ, ਕੱਛਪ, ਮੁਕੰਦ, ਨੰਦ, ਨੀਲ ਅਤੇ ਖਰਵ) । ੧੯੨.੨
2. ਖਜ਼ਾਨਾ, ਭੰਡਾਰ । ੬੧੯.੩

ਨਿਧਾਨ- (ਸੰ. ਜਿਧਾਜ) ਖਜ਼ਾਨਾ, ਭੰਡਾਰ, ਨਿਧਿ । ੧੮.੨, ੨੦.੩, ੪੫.੪, ੪੬.੩, ੪੮.੪, ੫੨.੨, ੫੭.੪, ੫੮.੩, ੫੯.੪, ੬੦.੪, ੬੫.੨, ੬੬.੩[2], ੬੮.੩, ੭੩.੧, ੭੯.੪, ੮੬.੧, ੮੭.੩, ੮੮.੪, ੯੬.੧, ੧੦੯.੪, ੧੧੧.੩, ੧੧੨.੧, ੧੧੫.੨, ੧੨੫.੪, ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੧੩੦.੪, ੧੪੨.੪, ੧੪੮.੩, ੧੭੦.੩, ੧੭੬.੩, ੧੮੯.੩, ੨੦੭.੩ ੨੧੬.੩, ੨੪੪.੩, ੨੬੧.੪, ੨੬੮.੩, ੨੮੩.੩, ੨੮੪.੩, ੨੮੫.੪, ੩੨੨.੩, ੩੨੪.੪, ੩੩੭ ੪, ੩੩੮.੨, ੩੪੧.੩, ੩੯੪.੪, ੪੨੯.੨, ੪੫੧.੪, ੪੫੪.੪, ੪੮੬.੪, ੬੦੬.੪, ੬੬੨.੪

ਨਿਧਾਨੀਐ— ਖਜ਼ਾਨੇ, ਭੰਡਾਰ (ਬਹੁਵਚਨ) ਦੇਖੋ 'ਨਿਧਾਨ' । ੧੨੮.੪, ੧੩੭.੪

ਨਿਧਾਨੁ—ਭੰਡਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਧਾਨ' । ੩੦੩.੩

ਨਿਧਾਨੇ - ਭੰਡਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਧਾਨ' । ੨੯.੪

ਨਿਧਿ—1. ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਆਦਿ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਧ' (1) । ੭੨.੨, ੧੩੧.੩, ੨੪੮.੩, ੬੧੨.੧
2. ਖਜ਼ਾਨਾ/ਖਜ਼ਾਨੇ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਨਿਧਿ' (2) । ੭੪.੪, ੭੬.੨, ੧੯੪.੪, ੨੩੬.੨, ੨੬੫.੧, ੪੦੦.੨, ੪੭੦.੧, ੪੭੨.੨, ੫੦੬.੪, ੫੪੬.੧, ੫੬੪.੩, ੬੦੦.੪

ਨਿਪਜਾਇ—(ਪ੍ਰਾ. ਜਿਪੱਜਇ) ਉਪਜੇਗਾ, ਉੱਗੇਗਾ, ਪੈਦਾ ਹੋਏਗਾ । ੬੩੫.੩

ਨਿਪਜਾਵਹੀ—ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਪਜਾਇ' । ੫੪੬.੪

ਨਿਪਜੈ—ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਉੱਗਦਾ ਹੈ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਪਜਾਇ' । ੧੨੧.੧, ੨੩੭.੧, ੪੭੬.੧, ੫੩੮.੩, ੬੩੮ ੧

ਨਿਪਟ—ਬਿਲਕੁਲ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੩੪੨.੨

ਨਿਪੁੰਸਕ—(ਸੰ. ਨਪੁੰਸਕ) ਨਾਮਰਦ, ਜੋ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੪੪੩.੧, ੪੪੫.੧

ਨਿਬਹਤ (ਸੰ. ਜਿਰ੍ਵਹਣ) ਨਿਭਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ੫੧੫.੩

ਨਿਬਰਤ—(ਸੰ. ਜਿਵ੍ਰਤ > ਪ੍ਰਾ. ਜਿਬਿਡ੍ਡ) ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਣੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ । ੨੯੮.੩

ਨਿਬਰੈ—ਨਿਬੜਦੀ, ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ, ਮੁੱਕਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਬਰਤ' । ੨੧੯.੪

ਨਿਬੇਰਾ—ਨਿਰਣਾ, ਨਿਬੇੜਾ, ਅੰਤਮ ਫ਼ੈਸਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਬਰਤ' । ੫੬.੩

ਨਿਬੇਰੋ—ਨਿਰਣਾ, ਅੰਤਮ ਫ਼ੈਸਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਬਰਤ' । ੫੭੦.੩

ਨਿਮਖ—(ਸੰ. ਜਿਮੇਸ਼) ਖਿਣ, ਛਿਨ, ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿਨਾਂ ਸਮਾਂ, ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹਿੱਸਾ । ੬੫੪.੧[2]

ਨਿਮਤ—(ਸੰ. ਨਮ੍ਰ) ਨਿਮਰ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ । ੨੮੮.੨

ਨਿੰਮਰੀਭੂਤ—ਨਿਰਅਭਿਮਾਨ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਦੇਖੋ, 'ਨਿਮਤ' । ੨੮੮.੪, ੨੯੦.੪

ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ)— (ਸੰ. ਨਮ੍ਰਤਾ) ਨਿਮਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਹਲੀਮੀ, ਆਜਜ਼ੀ । ੧੩੫.੪,
ਨਿਮ੍ਰਤਾ) ੧੮੯ ੧, ੩੦੬.੪, ੪੬੫.੪, ੬੨੮.੩/੨੨.੧, ੧੩੦.੨, ੧੩੭.੩, ੪੨੮.੪

ਨਿਰਬਾਨੀ—ਪਰਮਾਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਨਿਰਵਾਣ ਪਦ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਰਬਾਨ' (1) । ੩੨੭.੪

ਨਿਰਬਿਕਾਰ—(ਸੰ. निर्विकार) ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਧ ਅਥਵਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨ ਹੋਵੇ, ਅਪਰਵਰਤਿਤ, ਸਦਾ ਅਖੰਡ । ੧੫੦.੩, ੧੬੮.੩, ੩੪੪.੧

ਨਿਰਬਿਘਨ—(ਸੰ. निरविघ्न) 1. ਸ਼ੁੱਧ, ਸਵੱਛ, ਕੀੜੇ ਆਦਿ ਲਗਣ ਦੇ ਵਿਘਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੧੨੧.੨

2. ਵਿਘਨ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੩੫੪.੧, ੫੧੫.੨

3. ਵਿਘਨ ਰਹਿਤ, ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਾਵਟ ਆਦਿ ਦੇ । ੪੧੮.੩, ੫੮੨.੧

ਨਿਰਬਿਘਨਾਇ—ਵਿਘਨ ਆਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਰਬਿਘਨ' । ੧੬੮.੨

ਨਿਰਬਿਵਾਦ—(ਸੰ. निर्विवाद) ਵਿਵਾਦ ਰਹਿਤ, ਨਿਰਵਿਰੋਧ, ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਅਥਵਾ ਵਿਵਾਦਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੬੮.੪

ਨਿਰਬੈਰ—(ਸੰ. निरवैर) ਵੈਰ ਭਾਵ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਦਵੈਸ਼-ਰਹਿਤ, ਜਿਸਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੨੬.੧, ੧੫੦.੩, ੧੬੮.੨, ੩੪੪.੨

ਨਿਰਭੇਦ—1. ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਵਿਤਕਰੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੨੬.੨, ੧੫੦.੪

2. ਇਕ ਰਸ, ਅਖੰਡ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੪੦੮.੩

ਨਿਰਭੈ—(ਸੰ. निर्भय) ਭੈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭੈ ਮੁਕਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੨੪.੪, ੩੪੪.੨, ੪੦੮.੨

2. ਡਰਹੀਣ, ਭੈ ਰਹਿਤ । ੭੯.੧, ੧੬੮.੩, ੩੫੪.੨

ਨਿਰਮਲ—(ਸੰ. निर्मल) 1. ਮਲ ਰਹਿਤ, ਸਵੱਛ, ਸਾਫ਼ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਪਵਿੱਤਰ । ੨੪.੧, ੧੫੦.੪, ੧੬੮.੨, ੨੯੦.੧, ੨੯੫.੪, ੩੨੭.੪, ੩੩੦.੧, ੨, ੩੩੭.੨, ੩੪੬.੨, ੩੬੦.੩, ੩੭੭.੧, ੩੯੦.੩, ੫੧੫.੩, ੫੫੭.੨, ੬੧੪.੧

2. ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੪੮੫.੩

3. ਸੁੰਦਰ, ਸੁਹਣਾ । ੪੯੬.੩

ਨਿਰਮਾਨ—(ਸੰ. निर्मान) 1. ਮਾਣ ਰਹਿਤ, ਅਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ, ਨਿਮਰਤਾ ਭਰਪੂਰ । ੧੭੯.੧

2. ਰਚਨਾ, ਬਣਤਰ । ੨੪੧.੧

ਨਿਰਮੋਹ—(ਸੰ. निर्मोह) 1. ਮੋਹ ਰਹਿਤ, ਮਾਇਆ-ਮਮਤਾ ਆਦਿ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੧੫੦.੪, ੧੬੮.੧, ੨੯੩.੩

2. ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੩੪੪.੨

ਨਿਰਮੋਲ)— ਅਮੁਲ, ਅਮੋਲਕ, ਅਤਿਅੰਤ ਕੀਮਤੀ । ੧੭.੧, ੧੫੦.੪/੬੧.੩,
ਨਿਰਮੋਲਕ) ੨੪੩.੨

ਨਿਰਲੰਬੁ)— (ਸੰ. निरावलम्ब) ਆਲੰਬ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ
ਨਿਰਲੰਭ) ਸਹਾਰੇ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਥਵਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੨੫੩.੩/੧੫੦.੩

ਨਿਰਲੇਪ)— (ਸੰ. निर्लेप) ਨਿਰਲਿਪਤ, ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ।
ਨਿਰਲੇਪੁ) ੧੫੦.੩, ੧੬੮.੩, ੩੬੯.੪/੪੯੦.੪

ਨਿਰਲੋਭ – (ਸੰ. निर्लोभ) ਲੋਭ ਰਹਿਤ, ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੬੮.੧, ੨੯੩.੩

ਨਿਵਾਰੀ— ਦੂਰ ਕੀਤੀ, ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਵਾਰ' । ੮੨.੧, ੪੪੮ ੧, ੪੫੭.੧, ੪੫੮.੪

ਨਿਵਾਰੀਐ—1. ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ, ਹਟਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਵਾਰ' । ੧੦੯.੩, ੧੨੭.੨, ੩੭੭.੧

2. ਰੋਕ ਕੇ ਰਖੇ, ਨਵਿਰਤ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਵਾਰ' । ੫੪੭ ੪

ਨਿਵਾਰੇ—ਨਿਵਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਵਾਰ' । ੭੮.੨

ਨਿਵਾਵੈ—ਨਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਝੁਕਾਉਂਦੀ ਹੈ । ੨੩੮ ੧

ਨਿਵਿਰਤ—(ਸੰ. निवृत) ਉਪਰਾਮਤਾ ਵਾਲਾ, ਵਿਕਰਤਤਾ ਵਾਲਾ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ । ੬੦੩.੪

ਨਿਵੈ—ਨਿੰਵਦਾ, ਝੁਕਦਾ । ੩੦੬.੨

ਨੀਸਾਨ)— (ਫਾ. ਨਿਸ਼ਾਨ) ਨਗਾਰਾ, ਧੌਂਸਾ, ਦਮਾਮਾ, ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਚਮੜੇ ਨਾਲ
ਨੀਸਾਨੇ) ਮੜ੍ਹਿਆ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਜ਼ । ੫੯.੩, ੨੪੭.੪, ੩੮੨.੨, ੪੧੧.੧, ੬੧੯.੩/੨੯.੩

ਨੀਕੋ—(ਸੰ. निक्त) ਅੱਛਾ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਠੀਕ, ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੪੧੯.੧

ਨੀਚ—(ਸੰ. नीच) 1. ਜਾਤ, ਗੁਣ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਨੀਵਾਂ, ਉੱਚੇ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੧੩੬.੪², ੪੯੨.੩

2. ਘਟੀਆ, ਨਿਕ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਨੀਵੀਂ/ਨੀਵਾਂ/ਨੀਵੇਂ । ੧੫੭.੨, ੫੦੮.੪, ੫੧੯.੩, ੬੩੨.੩, ੬੫੮.੪, ੬੬੦.੨

3. ਨੀਵਾਂ, ਛੋਟਾ, ਬੌਨਾ । ੪੬੫.੧

ਨੀਚਾਨ—ਨੀਵਾਣ, ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ । ੬੬੨.੨

ਨੀਚੈ—ਨੀਵੇਂ, ਨਿਵਾਣ ਵਾਲੇ । ੬੨੯.੧

ਨੀਤ—(ਸੰ. नीत) ਲੱਭਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ । ੬੨੭.੨

ਨੀਤਾ—(ਸੰ. नीतिज्ञ) ਨੀਤੀਵਾਨ, ਨੀਤੀ ਕੁਸ਼ਲ (ਕੁਝ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ) । ੫੪੦.੩

ਨੀਰ—(ਸੰ. नीर) ਪਾਣੀ, ਜਲ । ੨੮੭.੪, ੩੧੭.੩, ੩੪੦.੩, ੩੭੫.੩, ੫੭੦.੩, ੫੯੯.੨, ੬੩੬.੧

ਨੀਲ—(ਸੰ. नील) 1. ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਲਾਵ੍ਰਿਤ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਪਹਾੜ ਜੋ ਰਮਯਕ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਹੈ । ੪੧੬.੩

2. ਨੀਲਾ ਰੰਗ । ੫੦੧.੨

ਨੇਹ)— (ਸੰ. स्नेह) ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੀਤ, ਸਨੇਹ । ੨੯੯.੨/੨੩੪.੩, ੪੪੮.੩, ੪੮੭.੩,
ਨੇਹੁ) ੫੯੨.੩

ਨੇਤ—(ਸੰ. न इति) 1. ਇਹ ਨਹੀ, ਇਹ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ, ਅਨੰਤ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੧.੬³, ੮ ੮², ੩੫.੪², ੩੮.੪³, ੫੧.੪³, ੮੧.੧², ੧੧੧.੪³, ੧੪੦.੪², ੧੪੬.੪², ੧੫੩.੩³, ੧੮੦.੨², ੧੯੨.੪², ੨੧੭.੪³, ੨੩੨.੪³, ੨੬੨.੧³, ੨੭੦.੪³, ੩੪੧.੨³, ੪੦੬.੪³ ੪੮੯.੪³, ੫੪੩.੧³

2. ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ । ੬੧੮.੪

ਨੇਮ)— (ਸੰ. नियम) ਰੀਤੀ, ਮਰਿਯਾਦਾ, ਦਸਤੂਰ । ੪੨.੩, ੪੩.੩, ੪੫.੩, ੫੦.੪,
ਨੇਮੁ) ੬੫.੩, ੬੭.੩, ੭੫.੪, ੮੨.੪, ੮੫.੨, ੮੯.੪, ੯੧.੪, ੯੨.੩, ੧੪੬.੪, ੧੪੯.੪, ੨੮੫.੧, ੩੦੦.੧, ੩੦੪.੩, ੩੧੯.੩, ੩੨੨.੪, ੪੮੨.੨, ੫੦੦.੧, ੫੫੦.੧, ੫੭੩.੪, ੬੦੦.੪. ੬੪੫.੨, ੪, ੬੫੩.੪, ੬੬੧.੪/੬੨੦.੪

ਨੇਹਰ—ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਘਰ, ਪੇਕਾ ਘਰ । ੧੧੮.੧, ੧੧੯.੧

ਨੈਨ)— (ਸੰ. नयन) ਅੱਖਾਂ, ਨੇਤਰ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੨੧੯.੧,
ਨੈਨਨ) ੨੩੯.੪, ੩੫੨.੪, ੩੯੭.੪, ੪੦੦.੧, ੪੫੪.੨, ੫੭੮.੧, ੬੫੫.੩, ੬੫੮.੪, ੬੬੫.੨, ੬੬੭.੨/੬੬੫.੨

ਨੋ—ਨੂੰ, ਵਲ । ੪੧੨.੧

ਨੌਰਾ—ਨਾਲਾ, ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਵਹਿਣ ਲਈ ਬਣਿਆ ਨਾਲਾ ਅਥਵਾ ਨਾਲੀ ਆਦਿ । ੩੭੨.੨[2]

ਨੌਕਾ—(ਸੰ. नौका) ਨਾਵ, ਕਿਸ਼ਤੀ । ੬੩੬.੨

ਨ੍ਰਿਖ—ਦੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਨਿਰਖ' । ੫੬੫.੩

ਨ੍ਰਿਪ—(ਸੰ. नृप) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੬.੭, ੧੨੦.੧, ੩੬੨.੨, ੪੧੫.੨, ੪੪੪.੩, ੬੨੯.੩

ਨ੍ਰਿਪਤ—(ਸੰ. नृपति) ਨਰਪਤਿ, ਰਾਜਾ, ਸਮਰਾਟ । ੪੬੪.੨

ਪ

ਪਉਨ—(ਸੰ. पवनः > ਪ੍ਰਾ: पवण) ਹਵਾ, ਪੌਣ, ਵਾਯੂ । ੭੪.੩, ੧੫੬.੪, ੩੬੦.੨, ੩੬੧.੩

ਪਇਆਲ—(ਸੰ. पातालम्) ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ, ਮਿਥ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਥਲੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਸੱਤ ਲੋਕਾਂ (ਅਤਲ, ਵਿਤਲ, ਸੁਤਲ, ਰਸਤਲ, ਤਲਾਤਲ, ਮਹਾਤਲ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲ) ਵਿਚੋਂ ਅੰਤਮ ਲੋਕ । ੧੯੭.੨

ਪਈਸਾ)— ਸਰਸਾਹੀ/ਸਰਸਾਹੀਆਂ, ਤੋਲ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ
ਪਈਸੇ) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ । ੨੨੯.੨/੨੨੯.੨

ਪਸੁ)— (ਸੰ. पशुः) ਡੰਗਰ, ਜਾਨਵਰ, ਚੌਪਾਇਆ । ੨੦੦.੨, ੪, ੨੦੨.੩/੨੦੨.੧
ਪਸੂ)

ਪਸੂਆ—ਪਸੂ ਦੇਖੋ 'ਪਸੁ' । ੨੦੦.੧, ੩, ੨੦੧.੧

ਪਹਰ—(ਸੰ. प्रहर) ਦਿਨ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਹਿੱਸਾ, ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ (ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਤੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) । ੭੬.੩, ੧੫੭.੧, ੩੧੦.੪, ੬੫੧.੧

ਪਹਰੇ—ਰਖਵਾਲੀ, ਚੌਂਕੀਦਾਰੀ, ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ । ੫੫੨.੩

ਪਹਾਰ—ਪਹਾੜ, ਪਰਬਤ । ੭੫.੧, ੬੭੦.੩

ਪਹਿ—1. ਪਾਸੋਂ, ਕੋਲੋਂ, ਤੋਂ, ਸੇ । ੧.੭, ੪੭੨.੧, ੪੭੪.੩
2. ਪਾਸ, ਕੋਲ ਭਾਵ ਸਾਹਮਣੇ, ਸਨਮੁਖ । ੫੨੭.੪

ਪਹਿਚਾਨ—ਪਛਾਨਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਸਿਆਨਣਾ । ੬੭੫.੪

ਪਹਿਚਾਨਈ—1. ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੩੬੩.੩
2. ਪਛਾਣਦਾ, ਸਿਆਣਦਾ । ੪੭੦.੩

ਪਹਿਚਾਨੀ—ਪਛਾਣੀ, ਸਿਆਣੀ । ੧੬੫.੪

ਪਹਿਚਾਨੀਐ—1. ਪਛਾਣੀਐ, ਸਿਆਣ ਵਿਚ ਲਿਆਈਏ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਏ । ੯੮.੨

2. ਪਛਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਸਿਆਣ ਲਈਦਾ/ਸਿਆਣੀਦੇ ਹਨ/ਸਿਆਣੀਦੀ ਹੈ । ੯੯.੩, ੧੧੮.੪, ੧੨੩.੨, ੧੫੧.੩, ੧੫੮.੪, ੨੪੪.੩, ੩੮੧.੨, ੪੬੫.੧, ੬੦੯ ੪

3. ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਸਿਆਣ ਲੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ/ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦੇ । ੧੦੮.੨, ੧੪੭.੩, ੨੮੦.੩, ੩੦੧.੩, ੪੯੩.੧

4. ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੧੮੮.੧, ੧੯੬.੧, ੩੮੦.੩

5. ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੧੯੭.੪, ੨੮੮.੨, ੪੬੫.੧, ੪੮੭.੨, ੫੩੫.੪

ਪਹਿਚਾਨੈ)— 1. ਪਛਾਣ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕੇ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕੇ ।
ਪਹਿਚਾਨੈ) ੨੧.੨/—

2. ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ । ੧੪੯.੩, ੨੨੭.੩/੧੮੧.੨

3. ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । —/੫੭੦.੪

ਪਹਿਰ—ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ, ਵੇਖੋ 'ਪਹਰ' । ੬੫੭.੧[2]

ਪਹਿਰਿ—ਪਹਿਨਕੇ, ਪਾ ਕੇ । ੨੪੦.੧

ਪਹੁੰਚ)— ਪੁਜਣਾ, ਅਪੜਨਾ । ੫੭੮.੪/੬੪੦.੪
ਪਹੁਚ)

ਪਹੁਚਤ—1. ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩੫੪.੩ ੫੦੧.੧

2. ਪਹੁੰਚਦਾ, ਪੁੱਜਦਾ, ਅਪੜਦਾ । ੪੫੧.੧

ਪਹੁਚਾਇਕੈ—ਪਹੁੰਚਾਕੇ, ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਕੇ । ੩੩੪.੨

ਪਹੁਚਾਤ—ਪੁਚਾਉਂਦਾ, ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਦਾ, ਅਪੜਾ ਦਿੰਦਾ । ੩੬੨.੩

ਪਹੁਚਾਵਈ—ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ, ਪੁਜਾ ਦਿੰਦਾ । ੩੫੭.੪

ਪਹੁਚਾਵਹੀ—ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਨ । ੬੨੦.੨

ਪਹੁਚੇ)— ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ, ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ । ੪੪੦.੧/੫੬੩.੨, ੫੯੫.੧
ਪਹੁੰਚੇ)

ਪਹੁਚੈ)— 1. ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ, ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ । ੨੩੦.੪, ੩੧੩.੧, ੨[3], ੩, ੪੩੬.੪,
ਪਹੂਚੈ) ੪੬੭.੧/੭੫.੩

2. ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ, ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ/ਪੁੱਜ ਜਾਈਦਾ । ੩੭੧.੨, ੫੮੨.੪, ੫੮੮.੪/੫੮੨ ੧

ਪਕਰ)— ਪਕੜਕੇ, ਫੜ ਕੇ । ੫੧੪.੨/੪੫੨.੪
ਪਕਰਿ)

ਪੰਖ—(ਸੰ. पक्ष > ਪ੍ਰਾ. पक्ख) ਪਰ, ਖੰਭ । ੩੯੯.੧

ਪਖਾਨ—(ਸੰ. पाषाण:) ਪਥਰ, ਵੱਟਾ/ਵੱਟਿਆਂ । ੨੮੭.੧, ੩੭੬.੩, ੩੮੮.੩, ੫੭੩.੩

ਪੰਖੀ)— (ਸੰ. पक्षिन्) ਪੰਛੀ, ਪਰਿੰਦੇ । ੫੮੨.੨/੫੬੪.੪
ਪੰਖੇਰੂ)

ਪੰਗ—1. ਸ਼ੁਧ, ਪਵਿੱਤਰ । ੧੯੯.੪, ੨੭੮.੪

2. (ਸੰ. पंगु) ਲੰਗੜਾ । ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੨, ੩

3. ਪਿੰਗਲੇ ਭਾਵ ਸਿਥਿਲ । ੩੩੫.੪

ਪਗ—(ਸੰ. ਪਦ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਪਕ) ਪੈਰ, ਚਰਣ । ੧੪੭.੪, ੧੭੩.੪, ੧੯੩.੧, ੧੯੯.੩, ੨੪੫.੧, ੨੮੮.੪, ੨੯੦.੩, ੩੦੯.੧, ੩੯੯.੧, ੪੧੩.੧, ੫੯੪.੩, ੬੪੦.੩, ੬੭੨.੩, ੬੭੩.੪

ਪੰਗਤਿ—(ਸੰ. ਪੰਕ੍ਤਿ) ਸਮੂਹ, ਇਕੱਠ (ਭਾਵ) । ੧੮੩.੪

ਪਗਨੁ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਪਗ' । ੪੦੧.੩

ਪਗਿ)— ਪੈਰ, ਚਰਣ, ਦੇਖੋ 'ਪਗ' । ੪੩੪.੪, ੪੩੯.੧/੪੬੭.੨

ਪਗੁ)

ਪਘੂਲਾ—(ਸੰ. ਪੰਕੇਰੁਹ) ਕਮਲ ਦੀ ਵੇਲ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਗਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੇਲ। ੩੦੫.੩

ਪੰਚ—(ਸੰ. ਪੰਚ) 1. ਪਰਧਾਨ ਪੁਰਖ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ । ੪੬.੨, ੨੪੦.੩, ੪੭੯.੨

2. ਪੰਜ, ਚਾਰ ਤੇ ਛੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੧੨੨.੪, ੧੨੩.੪, ੧੨੪.੧, ੪੫੭.੧, ੬੭੩.੧[੨]

3. ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ । ੪੫੭.੧

ਪੰਚ ਸਬਦ—(ਸੰ. ਪੰਚ+ਸ਼ਬ੍ਦ) ਯੋਗ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ, ਪੰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਲੌਕਿਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਨੰਦਮਈ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ।

1. ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਪੰਜ ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ । ਉਹ ਪੰਜ ਵਾਜੇ ਅਥਵਾ ਸਾਜ਼ ਇਹ ਹਨ :

(ੳ) ਤਤ—ਤਾਰ ਅਤੇ ਤੰਦ ਦੇ ਵਾਜੇ, ਸਿਤਾਰ ਰਬਾਬ ਆਦਿ ।

(ਅ) ਵਿਤ—ਚੰਮ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਵਾਜੇ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਢੋਲਕ ਆਦਿ ।

(ੲ) ਘਨ—ਧਾਤੂ ਦੇ ਬਣੇ, ਘੰਟਾ ਘੜਿਆਲ ਤੇ ਛੈਣੇ ਆਦਿ ।

(ਸ) ਨਾਦ—ਘੜਾ, ਗਾਗਰ ਆਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਲਾਣ ਵਿਚੋਂ ਹਥ ਦੇ ਪ੍ਰਹਾਰ ਨਾਲ ਸੁਰ ਕਢੀਦਾ ਹੈ ।

(ਹ) ਸੁਖਿਰ—ਫੂਕ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਾਜੇ, ਮੁਰਲੀ, ਨਫੀਰੀ ਆਦਿ ।

2. ਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਕਲਪਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੇ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ—ਸੰਖ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਕਿੰਗੁਰੀ, ਮੁਰਲੀ (ਬਾਂਸਰੀ) ਤੇ ਵੀਣਾ ਦੀ ਧੁਨਿ।

3. 'ਹਠ ਯੋਗ ਪ੍ਰਦੀਪਕਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਭ੍ਰਮਰ ਗੁੰਜਾਰ, ਹਵਾ ਭਰੀ ਨਲਕੀ ਦੀ ਧੁਨਿ ਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ, ਘੰਟਾ-ਧੁਨਿ, ਸਮੁੰਦਰ ਗਰਜਨ ਤੇ ਮੇਘ ਦੀ ਗਰਜ ।

4. ਪੁਰਾਣਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ—ਵੇਦ ਧੁਨਿ, ਬੰਦੀਜਨ ਧੁਨਿ, ਜਯ ਧੁਨਿ, ਸੰਖ ਧੁਨਿ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਧੁਨਿ ।

5. ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਦੀ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਨਾਦ ਆਦਿ ਆਤਮਿਕ ਸੁਧੀ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ੨੧੪.੨

ਪੰਚ ਤਸਕਰਿ—ਪੰਜ ਚੋਰ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਪੰਜ ਚੋਰ । ੧੭੯.੪

ਪੰਚਤਤ—(ਸੰ. ਪੰਚਤਤ੍ਵ) 1. ਪੰਜ ਤੱਤ (ਮਿਟੀ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼) । ੧੯੬.੩, ੬੨੪.੧

2. ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਹ (ਭਾਵ) । ੩੧.੧, ੨੪੩.੧

ਪੰਚ ਦੂਤ—ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਸੈਨਿਕ, ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ। ੫੭.੧, ੧੩੫.੧, ੨੩੩.੧, ੩੧੩.੪, ੪੯੮.੨

ਪੰਚ ਦੋਖ—ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ਼ ਤੇ ਸਵਾਦ ਇਹ ਪੰਜ ਲਾਲਸਾਵਾਂ। ੧੯੮.੪

ਪੰਚ ਪਰਪੰਚ—ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਲਛਲ ਰੂਪੀ ਜਾਲ। ੨੯.੧, ੩੩੩.੩

ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੇ ਸੱਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਆਦਿ ਪੰਜ ਗੁਣ ਮੁੱਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੯.੧

ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ—ਪੰਜ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਘਿਉ, ਖੰਡ, ਆਟਾ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੱਗ) ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੂਪ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ। ੧੨੩.੩, ੧੨੪.੧

ਪਚੈ—ਪੀੜਨ ਦੁਆਰਾ, ਗੰਨੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਲਹਾੜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਸ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੩੨੬.੪

ਪੰਚੋ ਦੂਤ—ਪੰਜੇ ਵਿਕਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪੰਚ ਦੂਤ'। ੫੮੨.੪

ਪੱਛ)— (ਸੰ. पक्ष) 1. ਪੱਖ, ਚੰਦਰ ਮਾਸ ਦੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ
ਪਛ) ਦੇ ਪੰਦਰਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ)। ੪੮੪.੨/੧੫੯.੨

2. —/ਪੱਖ, ਪਾਸਾ, ਤਰਫ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ। ੪੦੪.੪

ਪਛਤਾਇਓ—(ਸੰ. पश्चाताप:) ਪਛਤਾਵਾ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ। ੬੯.੧

ਪਛਮ—(ਸੰ. पश्चिमा) 1. ਸੂਰਜ ਦੇ ਅਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ। ੨੬੯.੨, ੫੧੧.੨

2. (ਸੰ. पश्चिम) ਪਿੱਛੇ ਵਲ ਨੂੰ, ਵਿਪਰੀਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਨੂੰ। ੪੧੨.੧

ਪਛਾਨਿਓ—ਪਹਿਚਾਣਿਆ, ਜਾਣਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ। ੪੨੦.੨

ਪਛਾਨੀਐ—ਪਹਿਚਾਣੀਦਾ, ਪਛਾਣੀਦਾ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆਈਦਾ, ਭਾਵ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੪੦੭.੨

ਪਛਾਨੈ—ਪਹਿਚਾਣਦਾ, ਪਛਾਣਦਾ। ੫੭੦.੧

ਪੰਛੀ—(ਸੰ. पक्षिन्) 1. ਪਰਿੰਦਾ, ਪੰਖੇਰੂ, ਪਰਾਂ ਵਾਲਾ ਜਨੌਰ। ੨੩੧.੧, ੪੦੨.੨, ੪੦੪.੧, ੫੧੪.੨, ੫੫੯.੩, ੫੮੯.੨

2. ਪਰਿੰਦਾ (ਆਤਮਾ ਰੂਪੀ)। ੩੯੧.੪

ਪੰਛੀਅਨ)— ਪੰਛੀਆਂ, ਪਰਿੰਦਿਆਂ, ਪੰਖੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਪੰਛੀ'। ੩੭੬.੩/੬੩੧.੩
ਪੰਛੀਨ)

ਪਛੁਤਾਇ—1. ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ/ਹੋਈ, ਦੇਖੋ 'ਪਛਤਾਇਓ'। ੫੪੮.੩, ੬੬੩.੨

2. ਪਛਤਾਵੇਂਗਾ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰੇਂਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਛਤਾਇਓ' ੬੫੭.੪

ਪਛੁਤਾਈ—ਪਛਤਾਉਂਦੀ ਰਹੀ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ੬੫੮.੪

ਪਛੁਤਾਈਐ—ਪਛਤਾਏਗਾ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰੇਗਾ। ੪੯੫.੧

ਪਛੁਤਾਤ)— 1. ਪਛਤਾਉਂਦਾ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਦਾ/ਕਰਦੇ/ਕਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪਛਤਾਇਓ'।
ਪਛੁਤਾਨੇ) ੩੫੦.੪, ੪੪੦.੪, ੫੦੨.੪/੫੭੮.੨/੨੩੪.੪/੪੬੧.੨
ਪਛੁਤਾਵਈ) 2. ਪਛਤਾਈਦਾ, ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰੀਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਛਤਾਇਓ'। ੬੫੯.੩/-/-/-
ਪਛੁਤਾਵੇ)

ਪਟ—(ਸੰ. पट:) 1. ਘੁੰਡ, ਵਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਪੜਦਾ। ੪੧.੧

2. ਪੜਦਾ, ਉਹਲਾ। ੨੮੦.੨, ੫੭੧.੨

ਪਟੰਤਰ)— (ਸੰ. पट्ट+तल) ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਤੁਲ। ੧੦.੨/੨੮੫.੩
ਪਟਤਰ)
ਪਟੰਤਰੋ—ਤੁਲ, ਵਾਂਗ, ਨਿਆਈਂ। ੩੯੦ ੩
ਪਟੰਬਰ)— (ਸੰ. पट+अम्बर पटाम्बर) ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ। ੧੪੮.੧, ੩੮੯.੨/
ਪਟੰਬਰਿ) ੫੧੪.੧
ਪਟਰਾਨੀ—(ਸੰ. पट्टराज्ञी) ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਰਾਣੀ, ਮੁੱਖ ਰਾਣੀ। ੧੨੦.੨
ਪਠਾਈਐ—(ਸੰ. प्रस्थान> ਪ੍ਰਾ. पट्ठान) ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੬੧੦.੩
ਪਠਾਏ—1. ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪਠਾਈਐ'। ੨੭੫.੨, ੩੨੦.੨
ਪਠੋ—(ਸੰ. पठ्) ਪੜ੍ਹਨਾ ਯਾ ਦੁਹਰਾਣਾ। ੪੪.੨[2]
ਪੰਡਤ)— (ਸੰ. पंडित) ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਿਦਵਾਨ।
ਪੰਡਿਤ) ੪੫੭.੩/੩੦.੨, ੨੯੮.੨, ੪੪੭.੨, ੫੯੯.੪, ੬੨੭.੨
ਪਢਤ—(ਸੰ. पठ्) ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੨੪੧.੩, ੨੭੫.੨
ਪਤ—(ਸੰ. पत्) ਸੰਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ। ੩੫੩.੨
ਪਤਸਿਟਾ—(ਸੰ. प्रतिष्ठा) ਇਜ਼ਤ, ਮਾਣ, ਕੀਰਤੀ, ਯਸ਼। ੪੭੯.੨
ਪਤੰਗ)— (ਸੰ. पतंग:) ਪਤੰਗਾ, ਭਮਕੜ, ਪਰਵਾਨਾ। ੧੪.੧, ੩, ੨੩.੧, ੧੮੭.੧,
ਪਤੰਗੁ) ੨੯੨.੨, ੨੯੩.੨, ੩੧੬.੧, ੩੧੮.੧, ੩੧੯.੧, ੩੨੦.੧, ੩੨੧.੧, ੩੫੦.੩, ੩੬੭.੨, ੪੧੦.੨, ੪੧੨.੧, ੪੨੨.੧, ੪੨੪.੧, ੪੩੧.੧, ੪੩੨.੧, ੪੯੨.੨, ੬੦੬.੧, ੬੪੫.੨/੩੦੦.੧, ੫੫੦.੧, ੫੫੧.੧
ਪਤਤ ਪਾਵਨ—(ਸੰ. पतित:+पावन) ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੫੪੧.੪
ਪਤਤਿ—(ਸੰ. पतित·) ਆਚਾਰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਡਿਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਾਪੀ, ਨੀਚ। ੫੦੪.੧, ੫੨੩.੪, ੫੨੮.੩
ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ—1. ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਭਾਵ) ਦੇਖੋ 'ਪਤਤ ਪਾਵਨ'। ੪੫੦.੨

2. ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਦੇਖੋ 'ਪਤਤ ਪਾਵਨ'। ੩੮੭.੩, ੫੦੩.੧, ੫੦੪.੧

ਪਤਨ—(ਸੰ. पतनम्) ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੩੯੦.੨
ਪਤਨੀ—(ਸੰ. पत्नी) ਵਹੁਟੀ, ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਔਰਤ। ੨੨੮.੨
ਪਤਬ੍ਰਤ)— (ਸੰ. पतिव्रता) 1. ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪਤੀ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ
ਪਤਬ੍ਰਤਾ) ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ। ੪੪੮.੧, ੪੬੬.੧/੪੪੯.੧,੨/੪੪੯.੩
ਪਤਬ੍ਰਿਤਿ) 2. ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ, ਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਦੁੱਤੀ ਭਗਤੀ। ੪੪੯.੧, ੪੮੦.੧/-/-
ਪਤਾਲ—(ਸੰ. पातालम्) ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਲੋਕ, ਨਿਮਨ ਲੋਕ (ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਜੋਂ)। ੨੩੧.੩
ਪਤਿ)— (ਸੰ. पद) 1. ਪਤ, ਮਾਣ, ਵਡਿਆਈ, ਪ੍ਰਤਿੱਸ਼ਠਾ, ਇਜ਼ਤ। ੯.੩, ੨੧੫.੧,
ਪ੍ਤਿ) ੩੨੪.੩/—

2. ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਕ, ਰਾਜਾ। ੫੨੩.੪/—

3. ਪਤੀ, ਕੰਤ। ੫੬੬.੩, ੬੫੯.੧/੩੯੫.੨

ਪਤਿਸਟਾ—ਇਜ਼ਤ, ਮਾਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਤਸਿਟਾ'। ੧੪੮.੧

ਪਤਿਤ—ਨੀਚ, ਪਾਪੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਤਤਿ' । ੩੭.੪, ੮੩.੨, ੩, ੮੪.੪, ੩੩੯.੪, ੬੪੧.੪, ੬੭੨.੪

ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ—(ਸੰ. पतित+पावन) ਪਤਿਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੬੦੧.੧

ਪਤਿਤਾਈ—ਨੀਚਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਤਿਤ' । ੬੦੧.੧

ਪਤਿਬ੍ਰਤ)—1. ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਤਬ੍ਰਤ' (1) । ੧੬੪.੧, ੪੪੭.੪/
ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ) ੨੧੯.੨, ੪੪੯.੪, ੪੬੬.੧, ੪੬੮.੨, ੪੮੩.੧, ੬੪੫.੧, ੪,
ਪਤਿਬ੍ਰਤਿ) ੬੫੦.੪, ੬੬੭.੧/—/ ੩੮੫.੨, ੪੮੧.੧, ੪੮੨.੧/—
ਪਤਿਬ੍ਰਿਤਾ) 2. ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਤਬ੍ਰਤ' । (2) । ੬੪੫.੧, ੬੫੦.੪,
ਪਤਿਬ੍ਰਿਤਿ) ੬੬੭.੧/—/ ੧੧੯.੨, ੪੬੮.੨/—/ ੪੮੧.੧

ਪਤੁ)— (ਸੰ. पत्रम्) 1. ਬਿਖ ਯਾ ਵੇਲ ਆਦਿ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਪੱਤੀ । ੪੯.੩/੩੭.੧,
ਪਤ੍ਰ) ੩੮.੧, ੨੭੬.੪, ੪੦੫.੧, ੪੬੮.੧[2], ੪੯੭.੧, ੫੦੧.੧
2. ਕਾਗਜ਼, ਵਰਕਾ । —/੧੫੬.੨

ਪੰਥ)— (ਸੰ. पथ) 1. ਰਸਤਾ, ਮਾਰਗ,ਰਾਹ । ੪੨.੧, ੫੭.੧[2], ੫੮.੧, ੮੪.੨,
ਪਥ) ੧੨੭.੪, ੨੭੮.੪, ੩੨੨.੧, ੩੪੩.੨, ੩੬੯.੩, ੪੧੩.੪, ੬੧੩.੩. ੬੭੨.੩/੫੮੩.੩
2. ਧਰਮ ਮਾਰਗ । ੫੮.੧/—
3. ਚਲਣ ਯੋਗ ਮਾਰਗ । —/੧੦੭.੪

ਪਥਕ—(ਸੰ. पथिक:) ਰਾਹੀ, ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ । ੫੬੪.੨

ਪਥਕਨ—ਰਾਹੀਆਂ, ਮੁਸਾਫਰਾਂ, 'ਰਾਹੀ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਪਥਕ' । ੬੭੦.੨

ਪਥਕਿ—ਰਾਹੀਆਂ ਤੋਂ, ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਤੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਪਥਕ' । ੪੩੯.੧

ਪਥਿਕ—ਰਾਹੀ, ਮੁਸਾਫਿਰ, ਯਾਤਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਪਥਕ'। ੫੬.੩, ੩੫੪.੩, ੪੫੧.੨

ਪਥਿਕਨ—ਰਾਹੀਆਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਥਕਨ' । ੨੦੭.੧

ਪੰਥੀ—ਰਾਹੀ, ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ । ੫੮੩.੩

ਪਦ—(ਸੰ. पद) 1. ਸਥਾਨ, ਦਰਜਾ, ਪਦਵੀ । ੨੪.੨, ੭੮.੨, ੧੧੯.੩, ੧੩੫.੨, ੩੪੯.੪, ੪੧੭.੪, ੪੭੯.੩, ੬੩੨.੪
2. ਪੈਰ, ਚਰਣ । ੯੧.੨, ੩੧੪.੨, ੬੭੨.੪

ਪਦਮ—(ਸੰ. पद्मम्) ਕੰਵਲ ਫੁਲ, ਪੰਕਜ, ਕੌਲ ਫੁੱਲ । ੫੮੯.੧

ਪਦਵੀ—(ਸੰ. पदवी) ਸਥਾਨ, ਦਰਜਾ, ਪਦ । ੧੬੫.੨, ੩੮੨.੪, ੪੧੨.੪, ੪੬੯.੪, ੪੯੫.੨

ਪਦਾਰਥ—(ਸੰ. पदार्थ) ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਅਤਿ ਕੀਮਤੀ ਪਦਾਰਥ । ੪੬.੩, ੧੩੧.੪, ੫੪੬.੪

ਪਦਾਰਬਿੰਦ—(ਸੰ. पदारविन्द) ਕਮਲ ਰੂਪੀ ਚਰਨ, ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਚਰਨ । ੧੩੯.੩, ੧੭੮.੪, ੨੮੯.੪

ਪਦੁ—ਸਥਾਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਪਦ (1) । ੫੦੮.੪[2], ੫੩੦.੪

ਪਨਹੀ—(ਸੰ. उपानह) ਜੁੱਤੀ, ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਚੰਮ ਆਦਿਕ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਪੈਰੀਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਵਸਤੂ । ੪੩੪.੩

ਪਨਾਰੇ—(ਸੰ. प्रणाल, प्रणालिका) ਪਰਨਾਲਾ, ਛੱਤ ਯਾ ਕੋਠੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਰਸਤਾ । ੩੭੨.੧

ਪਨਿਹਾਰੀ—ਪਾਣੀ ਢੋਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ, ਝਿਊਰੀ । ੬੫੨.੨, ੪

ਪਪੀਹਾ—ਬੰਬੀਹਾ, ਚਾਤ੍ਰਿਕ, ਸਾਰੰਗ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੰਛੀ ਜੋ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਤੇ ਬਰਖਾ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ । ੪੫੧.੨, ੫੬੭.੧, ੬੪੫.੧

ਪਯਾਰ—(ਸੰ. प्रिय) ਪ੍ਰੇਮ, ਨੇਹੁੰ, ਪ੍ਰੀਤ, ਮੁਹੱਬਤ । ੫੬੬.੩, ੬੫੯.੪

ਪਯਾਰੀ—(ਸੰ. प्रिया) ਪਿਆਰੀ, ਪਿਆਰਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ । ੬੫੯.੪, ੬੬੦.੨

ਪਯਾਰੇ—ਪਿਆਰਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸਨੇਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਪਯਾਰ' । ੬੫੫.੪

ਪਯਾਰੋ—ਪਿਆਰਾ, ਮਧੁਰ, ਮਿਠਾਸ ਭਰਿਆ ਦੇਖੋ 'ਪਯਾਰ' । ੫੮੦.੨, ੬੪੪.੨

ਪਯੂਖ—(ਸੰ. पीयूष) ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ, ਸੁਧਾਮਈ । ੧੩੨.੨

ਪਰ—(ਸੰ. पर) 1. ਪਰਾਏ, ਦੂਸਰੇ ਦੇ/ਪਰਾਇਆ, ਦੂਸਰੇ ਦਾ/ਪਰਾਈ, ਦੂਸਰੇ ਦੀ । ੪੪.੧, ੨੩੫.੧, ੪੬੬.੧, ੪੯੦.੪, ੫੦੨.੨, ੫੦੬.੪, ੫੦੮.੧, ੨, ੫੧੩.੪, ੫੨੦.੨, ੫੨੧.੧[3], ੫੨੨.੪, ੫੩੯.੪[2], ੫੪੭.੧[2], ੨, ੪[3], ੬੪੧.੪

2. (ਫਾ. ਪਰ) ਖੰਭ, ਫੰਘ, ਪੰਛੀ ਆਦਿ ਦੇ ਪੰਖ । ੨੦੭.੨

3. ਉੱਤੋਂ, ਉਪਰੋਂ । ੨੪੨.੨, ੬੪੬.੨[2], ੬੫੦.੧[3], ੨[2], ੬੬੩.੪, ੬੭੨.੧

4. ਉੱਪਰ, ਉੱਤੇ । ੩੩੨.੧, ੩੮੬.੨, ੪੪੫.੩, ੪੭੩.੧, ੫੨੩.੩, ੫੬੩.੪, ੬੧੮.੧, ੬੩੮.੧, ੨

5. ਪਰ੍ਹੇ, ਦੂਰ । ੩੪੪.੨

6. ਪਰੰਤੂ, ਲੇਕਿਨ । ੫੯੧.੨

ਪਰਉਪਕਾਰ—(ਸੰ.पर+उपकार:) ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ । ੩੭੪, ੧੧੩.੪, ੧੧੪.੪, ੧੨੧.੧, ੧੨੯.੪, ੧੩੦.੪, ੧੬੨.੧, ੧੭੭.੪, ੨੩੮.੩, ੩੨੫.੪, ੩੨੬.੩, ੩੮੫.੪, ੫੬੪.੪, ੬੬੩.੪

ਪਰਉਪਕਾਰੀ—ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਉਪਕਾਰ'। ੧੬੩.੧, ੪, ੨੫੮.੨, ੨੬੧.੪

ਪਰਸ—(ਸੰ. स्पर्श) ਸਪਰਸ਼, ਛੂਹਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਯਾ ਭਾਵ । ੮੪.੩, ੧੬੬.੩, ੧੯੮.੩ ੧੯੯.੩, ੨੦੩.੨, ੨੪੯.੧, ੨੬੧.੪, ੨੭੮.੩, ੩੭੯.੪, ੩੮੮.੧, ੪੦੦.੧, ੪੩੩.੪, ੪੫੯.੨, ੪੬੯.੨, ੪੮੯.੨, ੫੩੬.੪, ੬੨੫.੩, ੬੫੩.੨

ਪਰਸਪਰ—(ਸੰ. परस्पर) ਆਪਸ ਵਿਚ, ਆਪੋਂ ਵਿਚੀਂ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ/ਨਾਲ/ਦੁਆਰਾ । ੧੮੬.੨, ੨੦੫.੨, ੨੪੨.੨, ੨੬੩.੧, ੨੭੬.੩, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੩੮੧.੧, ੫੦੦.੨, ੬੧੩.੨, ੬੫੫.੩

ਪਰਸਤ—ਛੂਹਣ ਨਾਲ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ' । ੧੫.੨ ੨੮੨.੩, ੩੮੪.੩, ੪੬੯.੨, ੫੫੭.੧, ੫੭੩.੩

ਪਰਸਨ—1. ਛੂਹਣ ਲਈ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ' । ੨੦.੩

2. ਛੂਹਣ ਤੋਂ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ' । ੨੭੯.੩

ਪਰਸਾਖਾ—(ਸੰ. प्रशाखा) ਛੋਟੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਛੋਟੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ । ੨੪੫.੩

ਪਰਸਿ—ਪਰਸਕੇ, ਛੂਹਕੇ, ਛੂਹਣ ਦੁਆਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ' । ੩੨.੨, ੪੦.੨, ੮੫.੩, ੯੩.੩, ੯੪.੪, ੧੩੩.੩, ੧੬੬.੪, ੨੨੬.੩, ੨੭੭.੩, ੩੯੪.੪, ੬੦੩.੨

ਪਰਸਿਓ—ਪਰਸਿਆ, ਛੁਹਿਆ, ਸਪਰਸ਼ ਕੀਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ' । ੬੪੨.੪, ੬੪੮.੩

ਪਰਸਿਪਰ—ਆਪਸ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਰਸਪਰ' । ੩੦੯.੧

ਪਰਸੂਤ—(ਸੰ. प्रसूति:) ਜਨਮ ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਜਣੇਪਾ। ੪੧੪.੩, ੪੮੩.੩, ੫੬੯.੨, ੬੦੫.੨

ਪਰਸੈ—ਛੋਹੇ, ਸਪਰਸ਼ ਕੀਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਸ'। ੫੩੮.੧

ਪਰਹਰੀ—(ਸੰ. परिहार:) ਛੱਡੀ ਹੋਈ, ਭਾਵ ਅਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਹੋਕੇ। ੪੩੪.੩

ਪਰਹਰੈ—(ਸੰ. परिहरणम्) ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ, ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ, ਤਜ ਦਿੰਦਾ, ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੩੦੦.੨

ਪਰਹਾਰਿ—(ਸੰ. परिहार) ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੩੧੮.੨

ਪਰਕਰ—(ਸੰ. परिकर;) ਪਰਿਵਾਰ, ਟੱਬਰ, ਭਾਵ ਕਬੂਤਰੀ। ੬੧੬.੩

ਪਰਕਾਰ—(ਸੰ. प्रकार) ਕਿਸਮਾਂ, ਭਾਤਾਂ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ। ੬੩੫.੧

ਪਰਕਿਰਤਿ—(ਸੰ. प्रकृति:) ਮਾਇਆ, ਜੜ੍ਹ ਜਗਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼। ੫੨੯.੩

ਪਰਕ੍ਰਮਾ—(ਸੰ. परिक्रम:) ਪਰਦਖਣਾ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ, ਧਰਮ ਸਥਾਨ ਯਾ ਸਤਸੰਗਤ ਆਦਿ ਦੇ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੬੨੮.੩

ਪਰਖ—(ਸੰ. परीक्षा > ਪ੍ਰਾ. परिक्ख) 1. ਜਾਂਚ, ਪਰੀਖਿਆ, ਪੜਤਾਲ। ੩੭੮.੨
2. ਪਛਾਣ। ੫੭੦.੨

ਪਰਖਤ—ਸਤਿ-ਅਸਤਿ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ, ਸਤਿ-ਅਸਤਿ ਵਿਵੇਚਕ ਬਿਰਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਖ' (2)। ੨੭.੨

ਪਰਗਾਸ—(ਸੰ. प्रकाश) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੬੨੫.੨

ਪਰਚਾ—(ਸੰ. परिचय) ਜਾਣਕਾਰੀ, ਗਿਆਨ ਭਾਵ ਆਤਮਗਿਆਨ। ੫੫੧.੧

ਪਰਚੀਨ—(ਸੰ. प्राचीन) ਪੁਰਾਤਨ, ਪਰਾਚੀਨ, ਪੁਰਾਣੇ। ੫੦੪.੨, ੫੦੯.੨

ਪਰਚੇ)— (ਸੰ. परिचय) ਪਰਚਿਆਂ, ਪਤੀਜਿਆਂ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋਇਆਂ।
ਪਰਚੈ) ੧੬.੧/੩੧.੪, ੫੦੫.੪

ਪਰਛਾਹੀ—(ਸੰ. प्रतिछाया) ਪਰਛਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ, ਅਕਸ। ੪੯੩.੨

ਪਰਜੰਕ—(ਸੰ. पर्यंक) ਪਲੰਘ, ਸੌਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਵਧੀਆ ਮੰਜਾ। ੩੪੬.੪

ਪਰਜੰਤ—(ਸੰ. पर्यन्त) ਤਕ, ਤੀਕ, ਤੋੜੀ। ੭੧.੩, ੨੩੩.੨, ੬੩੭.੪

ਪਰਜਾ—(ਸੰ. प्रजा) 1. ਜਨਤਾ, ਰਈਅਤ, ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕ। ੪੬.੪, ੨੪੬.੪, ੪੧੮.੨, ੪੬੭.੩
2. ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸੰਸਾਰ। ੪੮੪.੪

ਪਰਜਾਰ—(ਸੰ. प्रज्वलनम्) ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਬਾਲਣ ਲਈ, ਭਾਂਬੜ ਮਚਾਉਣ ਲਈ। ੬੬੮.੧

ਪਰਤ—1. ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ, ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ। ੧੬੦.੧, ੪੭੩.੧
2. ਪੈਂਦਿਆਂ, ਡਿਗਦਿਆਂ। ੨੯੬.੩
3. ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਡਿਗਦੀ ਹੈ। ੩੬੧.੨
4. ਪੈਣ, ਭਾਵ ਵੜਨ, ਦਾਖਲ ਹੋਣ। ੪੧੮.੧
5. ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਮੂੰਹ ਪਾਉਂਦਾ, ਚੁੰਘਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ। ੪੪੪.੧
6. ਪੈਕੇ, ਡਿੱਗਕੇ। ੩੮੮.੩, ੪੪੬.੩, ੫੯੦.੧
7. ਪੈ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ, ਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ। ੪੭੬.੩, ੫੦੨.੪
8. ਉਪਸਥਿਤ, ਮੌਜੂਦ। ੫੩੧ ੩
9. ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੰਦਾ, ਬੋਲ ਪੈਂਦਾ (ਭਾਵ)। ੫੩੯.੩

10. ਪਰਤਦਾ, ਆਉਂਦਾ । ੬੦੭.੪

11. ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਝੁਕਦਾ । ੬੧੩.੨

ਪਰਤਗਿਆ—(ਸੰ. प्रतिज्ञा) ਵਾਅਦਾ, ਇਕਰਾਰ, ਪ੍ਰਣ, ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ । ੩੭੯.੨, ੫੩੬.੩

ਪਰਤਾਪ—(ਸੰ. प्रताप) ਤੇਜ਼, ਆਭਾ, ਓਜ । ੬੫੧.੩, ੬੭੦.੪

ਪਰਤਿ—1. ਡਿਗਿਆਂ, ਡਿਗਣ ਦੁਆਰਾ । ੩੮੮.੩

2. ਪਿਆਂ, ਪੈਣ ਦੁਆਰਾ । ੫੦੬.੨

ਪਰਤੀਤਿ—(ਸੰ. प्रतीति) ਸਿਦਕ, ਭਰੋਸਾ, ਯਕੀਨ, ਨਿਸ਼ਚਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ । ੧੪੫.੨

ਪਰਦਗਧ—(ਸੰ. प्रदग्ध) ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾੜ ਦੇਣਾ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਲਾ ਦੇਣਾ । ੩੮੮.੧

ਪਰਦਛਨਾ—(ਸੰ. प्रदक्षिणा) ਪਰਦਖਣਾ, ਪਰਕਰਮਾ, ਕਿਸੇ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਰਖ ਕੇ ਉਸਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਣਾ । ੧੭.੪, ੨੫੯.੪, ੨੬੦.੪, ੪੯੯.੩

ਪਰਦਲ—(ਸੰ. पर+दल:) ਪਰਾਈ ਸੈਨਾ, ਭਾਵ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ । ੧੧੮.੩

ਪਰਦਾਰਾ—(ਸੰ. परदारा) ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ । ੫੨੪.੩

ਪਰਧੀਨ—(ਸੰ. पराधीन) ਪਰਾਧੀਨ, ਪਰਵਸ, ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਅਧੀਨ । ੩੧੭.੪

ਪਰਨਾਮ—(ਸੰ. प्रणाम:) ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਝੁਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੨੭੮.੩

ਪਰਨਾਰੀ—(ਸੰ. पर+नारी) ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ, ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਔਰਤ । ੫੨੪.੪

ਪਰਪਕ—(ਸੰ. परिपक्व) 1. ਪਾਲਦੀ, ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ । ੧੦੨.੨

2. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਣਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਕ ਜਾਣਾ । ੩੫੭.੩

ਪਰਪੰਚ—(ਸੰ. प्रपञ्च:) ਅਡੰਬਰ, ਛਲ, ਕਪਟ, ਫ਼ਰੇਬ, ਢੌਂਗ । ੩੨.੧, ੨੯੫.੩; ੪੫੭.੧, ੫੨੧.੧

ਪਰਪਿਤਾਮਾ—(ਸੰ. प्रपितामह:) ਪੜਦਾਦਾ, ਪੜਬਾਬਾ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪਿਤਾ । ੧੦੦.੧

ਪਰਪੂਰਨ—(ਸੰ. परिपूर्ण) ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਕੇ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਜ ਕੇ । ੨੫੭.੩

ਪਰਫੁਲਤ)— (ਸੰ. प्रफुल्ल) 1. ਵਿਕਸਤ ਹੋਣਾ, ਵਧਣਾ, ਫੁਲਣਾ । ੪੦੫.੧
ਪਰਫੁਲਿਤ) ੫੧੮.੨/੨੩੭.੨

2. ਖਿੜਨਾ । ੫੬੭.੩/—

ਪਰਬ—(ਸੰ. पर्व) ਉਤਸਵ, ਤਿਉਹਾਰ । ੬੨੯.੨

ਪਰਬਸਿ—(ਸੰ. परवश) ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਪਰਾਧੀਨ । ੧੫੫.੨

ਪਰਬਤ—(ਸੰ. पर्वत:) ਪਹਾੜ, ਗਿਰਿ । ੪੦.੨, ੩੬੬.੨, ੫੪੬.੨

ਪਰਬੀਨ—(ਸੰ. प्रवीण) ਨਿਪੁੰਨ, ਕੁਸ਼ਲ । ੧੪੭.੩, ੧੮੨.੨, ੩੧੪.੪

ਪਰਬੋਧੈ—(ਸੰ. प्रबोधनम्) ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ, ਗਿਆਨ ਦਿੰਦਾ । ੪੫੭.੩

ਪਰਭਾਤ)— (ਸੰ. प्रभातम्) ਸਵੇਰੇ, ਪ੍ਰਾਤਕਾਲ, ਤੜਕੇ । ੫੬੮.੨/੧੧੭.੧
ਪਰਭਾਤਿ)

ਪਰੰਮਪਦੁ—(ਸੰ. परमपद) ਪਰਮਪਦ, ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪਦਵੀ, ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ । ੪੪੭.੪

ਪਰਮ—(ਸੰ. परम) ਸਰਵੋਤਮ, ਸਰਵਉਚ/ਸਰਵੋਚ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਸਰਵਸ੍ਰੇਸ਼ਠ । ੬.੨, ੪, ੫, ੨੯.੪, ੨੧੭.੧, ੩੭੯.੪, ੫੩੬.੪, ੬੨੨.੧

2. ਅਤਿਅੰਤ, ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ/ਦੇ/ਦਾ । ੧੩੨.੧, ੨੦੧.੨, ੩੮੪.੪, ੫੦੧.੩, ੫੬੬.੩

ਪਰਮਸੁਗੰਧ—1. ਅਤਿਅੰਤ ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ, ਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੨੭੧.੨
2. ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਪਦਾਰਥ। ੩੩੨.੩

ਪਰਮਹੰਸ—(ਸੰ. परमहंस) ਅਤਿਅੰਤ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਪਰਮ/ਉੱਚੀ ਬਿਬੇਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਮਹਾਤਮਾ। ੨੬.੩, ੨੩੦.੧, ੨੪੯.੨, ੩੪੦.੧

ਪਰਮਗਤਿ—(ਸੰ. परमगति) ਮੁਕਤੀ, ਪਰਮਾਤਮ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਅਵਸਥਾ। ੩੨੧.੩, ੬੬੨.੪

ਪਰਮਜੋਤਿ—ਮੂਲ ਜੋਤ, ਪਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਵ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ੩.੧,੩, ੧੧੫.੪, ੧੩੯.੧, ੨੭੧.੪

ਪਰਮਤਤ)— (ਸੰ. परमतत्व) ਮੂਲ ਤੱਤ, ਮੂਲ ਜੋਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ। ੩.੪,
ਪਰਮਤਤੁ) ੩੧.੧, ੧੧੬.੧/੩੨

ਪਰਮਦਭੁਤ)— 1. ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ।
ਪਰਮਦਭੁਤਿ) ੮.੨, ੪, ੬੪.੧, ੩੪੪.੪, ੪੩੨.੪/—
2. ਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੯.੪, ੭੧.੪, ੮੧.੪/—
3. ਅਤਿਅੰਤ ਅਸਚਰਜਮਈ। ੧੫.੨, ੫੧.੪, ੮੫.੨, ੯੬.੧, ੧੦੫.੪, ੧੧੨.੪, ੧੩੮.੪, ੧੪੦.੧, ੧੫੩.੨, ੧੬੯.੧, ੨੫੦.੨, ੨੮੪.੪, ੨੮੫.੪, ੨੯੩.੪, ੪੨੭.੪/੧੪੨੨

ਪਰਮਦਿਆਲ—ਅਤਿਅੰਤ ਮਿਹਰਵਾਨ, ਭਾਵ ਪਤੀ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ। ੨੦੫.੨

ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ—1. ਉੱਤਮ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਸਰਵੋਤਮ ਨਿਧਿ। ੬੦.੩, ੬੧.੩, ੬੪.੩, ੬੬.੩, ੬੭.੩, ੧੦੫.੪, ੧੭੮.੨, ੨੭੧.੪
2. ਪਰਮਾਤਮਾ (ਭਾਵ)। ੯੭.੧ ੧੪੮.੩, ੨੪੭.੩, ੨੬੮.੩, ੩੫੫.੪
3. ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੩੬੭.੪, ੬੨੧.੧

ਪਰਮਨਿਧਿ—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਿਧਿ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ। ੧੩੯੪.

ਪਰਮਪਦ)— (ਸੰ. परमपद) ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਵਾਲੀ
ਪਰਮਪਦੁ) ਉੱਚੀ/ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਵਸਥਾ। ੪.੬, ੧੬.੧, ੫੩.੧, ੬੨.੩, ੮੭.੪, ੧੧੬.੧ ੧੨੫.੩, ੧੨੭.੪, ੩੨੦.੧, ੪੩੧.੪, ੫੬੫.੪, ੫੮੭.੪/੨੨੨.੪. ੪੩੯.੪, ੫੧੬.੪

ਪਰਮਪਾਰਸ—ਸਰਵੋਤਮ ਪਾਰਸ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੩੨.੨, ੧੬੬.੪

ਪਰਮਾਤਮ—(ਸੰ. परमात्मन्) 1. ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ। ੧੧੫.੨, ੧੩੩.੨, ੨੧੧.੩, ੨੪੮.੩
2. ਈਸ਼ਵਰੀ। ੧੧੬.੧, ੧੩੭.੪, ੨੪੫੪

ਪਰਮਾਤਾ—ਨਾਨੀ, ਮਾਤਾ ਦੀ ਮਾਤਾ। ੧੦੦.੨

ਪਰਮਾਦਿ)— 1. ਆਦਿ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ, ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ। ੬.੨, ੪, ੫,
ਪਰਮਾਦੁ) ੫੬.੧/—
2. ਸਭ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੂਲ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਅਨਾਦਿ। ੮.੨, ੪, ੫, ੧੪੩.੧, ੨੫੦.੪/੧੯੯.੨
3. ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੮੬.੩/—
4. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ, (ਭਾਵ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੧੪੪.੧/—

ਪਰਮਾਨ—(ਸੰ. प्रमाण) 1. ਮਿਸਾਲ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ । ੭੩.੩
 2. ਤੁਲ, ਸਮਾਨ, ਜਿੱਡੀ । ੬੫੪.੧

ਪਰਮਾਰਥ—(ਸੰ. परमार्थ) ਪਰਮ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ) ਅਰਥ, ਈਸ਼ਵਰੀ ਗਿਆਨ, ਜੀਵ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਬੰਧੀ ਰਹੱਸਮਈ ਗਿਆਨ । ੬੧.੨, ੧੨੬.੩, ੨੧੭.੩, ੨੪੬.੩, ੨੮੩.੪, ੪੮੮.੪
 2. ਪਰਮਤੱਤ ਰੂਪ ਵਸਤੂ । ੬੨.੩, ੯੭.੩, ੧੧੫.੩, ੧੨੫.੩, ੧੪੮.੪, ੧੭੭.੩

ਪਰਮਿਤਿ—(ਸੰ. प्रमिति) 1. ਸੀਮਾ, ਦਾਇਰਾ, ਘੇਰਾ । ੨੦੨.੩
 2. ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਮਤ । ੨੭੫.੪

ਪਰਮੁਦਭੁਤ—ਅਤਿਅੰਤ ਅਸਚਰਜਮਈ, ਦੇਖੋ 'ਪਰਮਦਭੁਤ' (3) । ੬੧.੨

ਪਰਮੇਸਰ—(ਸੰ. परमेश्वर) ਪਰਮ-ਈਸ਼ਰ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਾਜਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਈਸ਼ਵਰ । ੧੨੨.੪

ਪਰਯੰਤ—(ਸੰ. पर्यन्त) 1. ਤਕ, ਤੀਕ । ੫੮੧.੧
 2. ਜਿੱਡੀ, ਜਿਤਨੀ । ੬੫੪.੧, ੨

ਪਰਲੋਕ)— (ਸੰ. परलोक) ਦੂਸਰਾ ਲੋਕ, ਅਗਲਾ ਜਹਾਨ, ਸਵਰਗ ਅਥਵਾ ਬੈਕੁੰਠ
ਪਰਲੋਗ) ਆਦਿ । ੧੧੯.੩, ੧੮੭.੪, ੩੨੪.੧, ੩੮੮.੪, ੪੭੬.੪, ੪੭੯.੩/੩੧੬.੩

ਪਰਵਾਹ—(ਸੰ. प्रवाह) ਵਹਿਣ, ਵਹਾਉ । ੪੭੮.੧

ਪਰਵਾਨ—(ਸੰ. प्रमाण) 1. ਸ੍ਵੀਕ੍ਰਿਤ, ਭਾਵ ਸਾਰਥਕ, ਕਿਰਤਾਰਥ, ਸਫਲ । ੧੮.੧
 2. ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ੪੬.੨, ੧੧੫.੩
 3. ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਮੰਨਿਆ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ । ੩੬੭.੪, ੬੦੬.੪
 4. ਮੰਨੇ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ, ਇਜ਼ਤ-ਮਾਣ ਵਾਲੇ । ੪੭੯.੨
 5. ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ, ਭਾਵ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੬੧੩.੩
 6. ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ, ਸਵੀਕਾਰ ਹੁੰਦੀ । ੬੧੯.੨, ੬੬੨.੩

ਪਰਵਾਨੀਐ—1. ਪਰਵਾਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੪੦.੩
 2. ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ । ੨੮੮.੪
 3. ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਭਾਵ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਦਾ, ਯੋਗ ਬਣਦਾ । ੩੬੧.੪
 4. ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਾਰ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩੮੨.੩

ਪਰਵਾਨੈ—ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ (ਭਾਵ) । ੩੪.੨

ਪਰਵਾਰਿ)— (ਸੰ. परिवार) ਟੱਬਰ, ਕੁਟੰਬ । ੩੮੦.੧, ੩੯੫.੨/੨੨੮.੪
ਪਰਵਾਰੁ)

ਪਰਵਿਰਤਿ—(ਸੰ. प्रवृत्ति) ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰੁਝਿਆ ਹੋਇਆ, ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਆਦਿ ਦਾ ਧਾਰਨੀ । ੬੦੩.੪

ਪਰਵੇਸ—(ਸੰ. प्रवेश) 1. ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ, ਵਿਦਮਾਨ, ਪਰਵਿਰਤ । ੧.੨,੩,੫
 2. ਧਾਰਨ ਕੀਤਿਆਂ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਿਆਂ (ਭਾਵ) । ੮੨.੨
 3. ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਟਿਕਾ ਕੇ । ੧੦੬.੨, ੨੧੪.੩, ੪੨੭.੧
 4. ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ, ਅੰਦਰ ਆਉਣਾ । ੨੧੦.੪, ੨੩੯.੨, ੨੬੦.੩, ੬੩੮.੪
 5. ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਟਿਕਾ ਲਿਆ । ੩੮੦.੪
 6. ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਰਮ ਜਾਂਦਾ । ੫੧੮.੪

ਪਰਾਇ—ਪੀੜਿਆਂ, ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਦਾ ਰਸ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੨੯.੨

ਪਰਾਕ੍ਰਮੀ—(ਸੰ. पराक्रमी) ਬਲੀ, ਤਾਕਤਵਰ, ਬਲਵਾਨ। ੨੩੦.੧
ਪਰਾਚੀਨ—ਪਰਚੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਪਾਈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੀਝਾਇਆ। ੨੨੦.੪
ਪਰਾਜੈ—(ਸੰ. पराजय) ਹਾਰ, ਸ਼ਿਕਸਤ, ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਉਲਟ। ੩੮੨.੨
ਪਰਾਧੀਨ—(ਸੰ. पराधीन) ਮੁਥਾਜੀ, ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ, ਪਰਾਏ ਵਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੨੩੫.੨
ਪਰਾਨੇ—(ਸੰ. परायण) ਪਰਾਇਣ ਹੋਣਾ, ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਉਣਾ। ੬੨.੪
ਪਰਿ—1. ਉਤੇ, ਉਪਰ। ੨੧੩.੨, ੩੩੨.੩², ੩੫੬.੪, ੩੭੧ ੪, ੩੭੪.੩, ੩੮੮.੩
2. ਉਤੋਂ, ਉਪਰੋਂ। ੨੫੫.੪
ਪਰਿਓ—ਪਿਆ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ੪੨੨.੪
ਪਰਿਹਾਰ—(ਸੰ. प्रहार) ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੫੮੨.੪
ਪਰਿਕ੍ਰਮਾਦਿ)— (ਸੰ. परिक्रम:) ਪਰਦਖਨਾ ਆਦਿਕ ਕਰਨਾ, ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਦੇ ਚਾਰੋਂ
ਪਰਿਕ੍ਰਿਮਾਦਿ) ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਣਾ। ੪੦੧.੩/੨੬੦.੪
ਪਰਿਫੁਲਤ—(ਸੰ. प्रफुल्लि:) ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜਦੇ ਹਨ, ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੫੬੦.੨
ਪਰੀ—1. ਪੜੀ, ਪਈ ਹੋਈ। ੪੩੪.੩
2. ਪਿਆਂ, ਡਿਗਿਆਂ। ੫੬੧.੧
ਪਰੀਖਾ)— (ਸੰ परीक्षा) ਪਰਖ, ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ, ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼। ੬੭.੧, ੩੭੮.੨/
ਪਰੀਖਿਆ) ੪੫੫.੧, ੪੭੫.੨/੨੭੫.੪
ਪਰੀਖ੍ਯਾ)
ਪਰੇ—1. ਪਿਆਂ, ਡਿਗਿਆਂ, ਗਿਰਿਆਂ। ੧੭੪.੨. ੫੦੬.੩, ੬੩੮.੧
2. ਪੈ ਜਾਏ, ਭਾਵ ਪਿੱਛਾ ਕਰੇ। ੩੧੩.੧
3. ਪਏ, ਭਾਵ ਬੈਠਿਆਂ (ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ)। ੩੬੨.੨
4. ਪੈਣ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਹੋਣ ਕਰਕੇ। ੫੨੦.੨
ਪਰੇਖ—ਪਰਖ, ਪਹਿਚਾਣ। ੬੦੦.੨
ਪਰੇਖੀਐ—(ਸੰ. प्रेक्षा) ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ੪੧੯.੨
ਪਰੇਵਾ—(ਸੰ. पारावत:) ਕਬੂਤਰ, ਇਕ ਪੰਛੀ। ੨੦੭.੨, ੬੧੬.੩
ਪਰੈ—1. ਦੂਰ, ਇਕ ਪਾਸੇ। ੧੧.੩, ੨੭੯.੨, ੩੩੩.੪, ੫੨੯.੪
2. ਪੈਂਦਾ, ਜਾਂਦਾ, ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ। ੯੫.੨
3. ਗਿਆਂ, ਜਾਇਆਂ, ਪਹੁੰਚਿਆਂ। ੧੬੬.੧
4. ਪਿਆਂ, ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ। ੧੭੪.੧, ੨੭੯.੨, ੪੦੭.੪
5. ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੩੧੦.੧
6. ਗਿਰਿਆਂ, ਡਿਗਿਆਂ। ੩੫੫.੩
7. ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ। ੪੨੬.੪
8. ਪੈਂਦੀ, ਭਾਵ ਆਉਂਦੀ। ੪੩੦.੪, ੫੯੩.੨
9. ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਚੁੰਘਦਾ। ੪੪੧.੧
10. ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ, ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ। ੪੯੩.੨
11. ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ, ਸਕਦਾ/ਸਕਦੀ (ਭਾਵ)। ੫੦੫.੩, ੫੯੧.੪
12. ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ, ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ। ੫੧੬.੩, ੫੩੮.੧
13. ਪਵੈ, ਭਾਵ ਆਵੈ। ੬੫੩.੩

ਪਰੋਸੀ—(ਸੰ. प्रतिवेश:) ਪੜੋਸੀ, ਗੁਆਂਢੀ, ਹਮਸਾਇਆ । ੧੬੭.੧, ੪੭੨.੧

ਪਰੋਸੀਅਤ—(ਸੰ. परिवेश:) ਪਰੋਸੀਦੇ ਹਨ, ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣ ਲਈ ਥਾਲਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲਗਾਈਦੇ ਹਨ । ੬੧੫.੧

ਪਰੋਸੈ—1. ਪਰੋਸਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪਰੋਸੀਅਤ' । ੫੬੬.੩

2. ਪਰੋਸੇ ਜਾਣ, ਦੇਖੋ 'ਪਰੋਸੀਅਤ' । ੬੦੦.੩

ਪਲ—(ਸੰ. पल:) ਛਿਨ, ਖਿਣ, 24 ਸੈਕਿੰਡ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇਕ ਪੈਮਾਨਾ । ੭੩.੪, ੭੯.੪, ੨੩੦.੪, ੨੩੩.੨, ੪੦੪.੩, ੫੭੨.੪, ੬੩੩.੩[3], ੬੫੨.੧, ੬੫੪.੧[2], ੬੭੦.੧

ਪਲਕ—ਖਿਣ ਭਰ, ਛਿਣ ਭਰ, ਦੇਖੋ 'ਪਲ' । ੩੧੧.੨, ੩੩੪.੩, ੩੪੮.੪

ਪਲਟਿ—(ਪ੍ਰਾ. पल्लट्ट) ਪਲਟਕੇ, ਭਾਵ ਬਦਲਕੇ, ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਕੇ । ੧੮੧.੩

ਪਲਨਾ—(ਸੰ. पालन) ਪਾਲਣਾ, ਝੂਲਾ, ਪੰਘੂੜਾ । ੩੯੨.੩

ਪਲਾਸ—(ਸੰ. पलाश:) ਢੱਕ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਇਕ ਰੁੱਖ ਜਿਸਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤਲਾਂ ਅਤੇ ਡੂਨੇ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ । ੧੨੯.੩, ੪੭੨.੩, ੫੦੧.੧

ਪਲੁ—ਛਿਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਲ' । ੨੩੪.੩

ਪਵਨ—(ਸੰ. पवन:) ਪਉਣ, ਹਵਾ, ਵਾਯੂ । ੯੫.੧[2], ੧੫੮.੨, ੧੯੬.੧, ੩੧੩.੩, ੩੬੦.੧, ੪੪੨.੩, ੪੭੩.੧, ੫੧੬.੧, ੫੨੯.੨, ੫੪੯.੧[2], ੬੧੪.੩, ੬੨੪.੩, ੬੨੫.੨, ੬੩੮.੩, ੬੭੨.੨

ਪਵਨਹਿ—ਪਉਣ ਵਿਚ, ਹਵਾ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਪਵਨ' । ੧੯੬.੧

ਪਵਨੁ—ਹਵਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਵਨ' । ੪੭੧.੩, ੫੧੬.੧

ਪਵਿਤ੍ਰ—(ਸੰ. पवित्र) ਪੁਨੀਤ, ਪਾਵਨ, ਪਾਕ । ੮੩.੩, ੧੩੨.੧, ੧੮੦.੪, ੨੦੧.੧, ੨, ੨੦੫.੧, ੩੮੪.੪, ੩੯੪.੪, ੪੮੧.੪, ੪੮੩.੧, ੩, ੫੦੧.੩, ੫੦੫.੪

ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ—ਸੁਧਤਾਈ, ਸਫ਼ਾਈ, ਦੇਖੋ 'ਪਵਿਤ੍ਰ' । ੨੩੯.੧

ਪੜਤ—(ਸੰ. √ पठ्) 1. ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਵਾਚਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੨੬੪.੧

2. ਪੜ੍ਹਦੇ, ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ, ਇਲਮ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ । ੫੮੩.੨

3. ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੬੩੪.੨

ਪੜਨ—ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ, ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੇਖੋ 'ਪੜਤ' (2) । ੪੭੫.੩

ਪੜਨੁ—ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ, ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਵਾਚਣ ਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪੜਤ' (1) । ੧੮੬.੧

ਪੜਾਇਕੈ—(ਸੰ. √ पठ्) ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ, ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਵਾਕੇ, ਇਲਮ ਦੇ ਕੇ । ੩੭੮.੩

ਪੜਾਵਈ—ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪੜਤ' (3) । ੪੪.੨

ਪੜਿ—(ਸੰ. पठनम्) 1. ਪੜ੍ਹਕੇ, ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ । ੩੦.੨[2], ੪੫੭.੩[2]

2. ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੫੩੦.੪

3. ਪੜ੍ਹਕੇ, ਪਾਠ ਕਰਕੇ । ੫੬੨.੪

ਪੜੈ—(ਸੰ. पठ्) ਪੜ੍ਹਿਆਂ, ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ, ਪੜ੍ਹਨ ਦੁਆਰਾ । ੪੯੪ ੩

ਪਾਉ—ਪੈਰ, ਚਰਨ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਚਲਣ ਫਿਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੨੩੦.੨, ੪੬੭.੨

ਪਾਇ—1. ਪਾਕੇ, ਭਾਵ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ । ੧੦੯.੩, ੪੫੬.੧

2. ਪਾਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ । ੧੧੮.੪, ੩੨੧.੪, ੪੨੨.੨, ੪੬੯.੪, ੬੦੫.੩

3. ਪੈਰ, ਚਰਨ/ਪੈਰੀਂ, ਚਰਨੀਂ । ੪੫੦.੨, ੫੭੫.੧, ੬੧੩.੨, ੬੬੪.੪

ਪਾਇਓ— 1. ਪਾਇਆ, ਭਾਵ ਸਮਝਿਆ, ਜਾਣਿਆ । ੨੧.੪

2. ਪਾਇਆ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ । ੩੦.੧², ੪੨੨.੪, ੪੨੮.੨, ੫੪੩.੩

ਪਾਇਕੁ—(ਸੰ. पायिकः) ਪੈਦਲ ਚਲਣ ਵਾਲਾ, ਪਿਆਦਾ । ੩੧੩.੧

ਪਾਇਕੇ—ਪਾਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ । ੪੧੮.੨

ਪਾਇਨ—ਪੈਰਾਂ, ਚਰਨਾਂ, ਪੈਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ । ੪੦੪.੩, ੪੩੪.੩

ਪਾਈ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ, ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ । ੧੩.੩, ੪੭.੧, ੫੦ ੨, ੭੧.੧, ੨੮੩ ੩, ੩੩੬.੧, ੩, ੪੫੫.੧

ਪਾਈਅਤ—1. ਪਾਈਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩੭੩.੨

2. ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੪੭੨.੨

ਪਾਈਅਤਿ—ਪਾਈਏ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਏ, ਲੱਭੀਏ । ੨੫੩.੨

ਪਾਈਐ—1. ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਲੱਭਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ/ਲੱਭਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ । ੧੮੫.੧, ੩੦੪.੧, ੨², ੩, ੩੪੮.੪, ੪੩੯.੪, ੪੭੨ ੧, ੫੨੨.੧, ੫੪੨.੩, ੫੮੨.੨, ੪, ੬੦੭.੨², ੩², ੬੬੨.੧

2. ਪਾ ਲੈਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੨੨੨.੪, ੫੨੨.੨

3. ਪਾ ਲਈਏ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਏ, ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈਏ । ੩੮੯.੧, ੬੨੮.੧

4. ਪਾ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ । ੪੯੫ ੨, ੬੪੧.੨

5. ਪਾ ਸਕਾਂਗਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ । ੫੦੦.੪

6. ਪਾਈਦਾ, ਭਾਵ ਭੋਗੀਦਾ (ਦੁੱਖ ਆਦਿ) । ੫੧੭.੧

7. ਪਾਈਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦਾ, ਹਾਸਲ ਕਰੀਦਾ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ, ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੇ । ੫੬੨ ੩, ੬੭੦.੨

8. ਪਾਈਦਾ, ਭਾਵ ਪਛਾਣ ਲਈਦਾ, ਪਰਖ ਲਈਦਾ । ੫੯੬.੧

ਪਾਈਕੈ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ । ੬੩੧.੩

ਪਾਏ—1. ਪਾ ਲੈਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੧੬.੧, ੫੭.੪, ੮੯.੨, ੧੧੫ ੩, ੧੩੫.੨, ੨੨੬.੧

2. ਪਾਇਆ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ/ਪਾਏ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ, ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ । ੧੭.੧, ੨੧.੨, ੫੩.੨, ੭੮.੨, ੮੬.੩, ੨੬੯.੩, ੪੩੫.੨, ੬੩੨.੪

3. ਪਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ । ੩੨੦.੧

ਪਾਸ—(ਸੰ. पार्श्वः) ਕੋਲ, ਨੇੜੇ, ਸਮੀਪ । ੬੭੪.੩

ਪਾਸੰਗ—(ਫਾ. ਪਾਸੰਗ) ਪਾਸਕੂ, ਪਾਸਕੂ ਮਾਤਰ ਭਾਵ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ । ੫੨੩.੪

ਪਾਸਿ—ਨਜ਼ਦੀਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਾਸ' । ੫੩੨.੨

ਪਾਹਨ—(ਸੰ. पषाण ਪ੍ਰਾ. पाह्णा) ਪੱਥਰ, ਵੱਟਾ । ੨੩.੪, ੨੯੭.੧, ੩੮੩.੧, ੩੮੮.੩, ੪੨੬ ੩, ੪੮੫.੪

ਪਾਹਰੂਆ—ਪਹਿਰੇਦਾਰ, ਚੌਂਕੀਦਾਰ, ਸੰਤਰੀ । ੨੨੧.੧, ੬੫੭.੩

ਪਾਹੁਨ) — (ਸੰ. प्रघूर्णः) ਪਰਾਹੁਣਾ, ਮਹਿਮਾਨ, ਅਤਿਥੀ, ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਮਿੱਤਰ
ਪਾਹੁਨਾ) ਆਦਿ ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਆਇਆ ਹੋਵੇ । ੩੯੦.੪/੫੬੨.੧

ਪਾਕ—(ਸੰ. पाकः) ਪਕਵਾਨ, ਪਕਿਆ ਹੋਇਆ ਭੋਜਨ । ੧੫੮.੩, ੧੬੧.੨, ੫੪੯.੩

ਪਾਕਸਾਲ) — (ਸੰ. पाकशाला) ਰਸੋਈ ਘਰ, ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ । ੫੫੯.੨/
ਪਾਕਸਾਲਾ) ੩੧੦.੨, ੫੬੬.੩, ੬੩੭.੧

ਪਾਖਾਨ—ਪੱਥਰ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਹਨ' । ੨੯੭.੨, ੨੯੯.੧, ੩੨੬.੧, ੩੨੯.੧, ੩੬੬.੨, ੩੭੫.੧ ੪੭੮.੨

ਪਾਗਿ—(ਸੰ. ਧਾਕ:) ਮਗਨ ਕਰਕੇ, ਲੀਨ ਕਰਕੇ । ੩੪੦.੪

ਪਾਗੁਰੇ—(ਸੰ. ਧੰਗੁ) ਪਿੰਗਲੇ, ਲੂਲ੍ਹੇ । ੩੧੪.੩

ਪਾਂਚ—(ਸੰ. ਧੰਚ) 1. ਪੰਜ, ਚਾਰ ਤੇ ਛੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੨੨੮.੧², ੩³, ੨੨੯.੧, ੨

2. ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ (ਭਾਵ) । ੩੨.੧, ੨੯੫.੩

ਪਾਂਚੋ—ਪੰਜੇ, ਭਾਵ ਕੁਲ ਪੰਜ ਦੇਖੋ 'ਪਾਂਚ' । ੬੩੨.੨

ਪਾਂਚੋ ਤਤ—ਪੰਜ ਤੱਤ ਪ੍ਰਿਥਵੀ (ਮਿਟੀ), ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਅਗਨੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਪੰਜ ਤਤ । ੬੨੪.੧, ੬੩੨.੨

ਪਾਂਚੋ ਦੂਤ—ਪੰਜੇ ਦੂਤ, ਪੰਜ ਜਾਸੂਸ, ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ ੩੬੯੫.੪

ਪਾਂਚੋਮੁੰਦ੍ਰਾ – ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਅਵਸਥਾਵਾਂ 1. ਖੇਚਰੀ (ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲੀ), 2. ਭੂਚਰੀ (ਧਰਤੀ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ) 3. ਚਾਚਰੀ (ਸਰਵਤਰ) 4. ਉਨਮਨ (ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ) 5. ਅਗੋਚਰੀ (ਨਾ ਦਿਸਣ ਵਾਲੀ, ਸ਼ੂਨਯ) ੨੪੭.੧

ਪਾਛੇ)— 1. ਪਿਛੇ, ਭਾਵ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਉਤੇ । ੨੩੮.੨/—

ਪਾਛੈ) 2. ਪਿਛੋਂ, ਮਗਰੋਂ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ । ੩੫੦.੪, ੩੫੧.੪, ੪੪੦.੪, ੪੯੫.੩/ ੪੧.੩, ੬੯.੧, ੨, ੧੭੮.੧, ੨੩੪.੪, ੩੭੪.੧, ੪੩੨.੧, ੩, ੫੬੯.੧, ੫੮੪.੨, ੬੧੫.੩, ੬੫੭.੪, ੬੫੮ ੪, ੬੬੩.੨

3. ਪਿਛੇ, ਭਾਵ ਉਸ ਕਰਕੇ, ਉਸਦੇ ਕਾਰਨ । ੩੬੨.੨/੩੧੦ ੩, ੩੬੨.੧

4. ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ, ਮਗਰ ਮਗਰ । ੪੧੩.੪/੨੩੫.੪, ੨੭੪.੩, ੩੧੩.੧, ੩੯੩.੨, ੪੧੩.੧, ੫੩੯.੧

ਪਾਟ—(ਸੰ. ਧਟੁ:) ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੁੜ, ਪਿਸਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਦਾ ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗੋਲ ਪੁੜ । ੫੫੮.੧

ਪਾਠ—(ਸੰ. ਧਾਠ:) 1. ਪੜ੍ਹਾਈ, ਅਧਿਐਨ । ੨੧.੧, ੨੫੫.੩

2. ਬੋਲ ਚਾਲ, ਗਲਬਾਤ । ੩੪੫.੩

3. ਮੂਲ ਪਾਠ, ਭਾਵ ਵੇਦ ਵਾਣੀ । ੪੫੭.੩

ਪਾਤ—1. ਪਾਲਣਹਾਰੇ, ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ । ੨੮੯.੩

2. (ਸੰ. ਧਤ੍ਰਮ੍) ਪੱਤਰ, ਪੱਤੇ (ਦਰਖਤ ਆਦਿ ਦੇ) । ੫੯੨.੧

ਪਾਤਕੀ—(ਸੰ. ਧਾਤਕ:) ਪਾਪੀ, ਅਧਰਮੀ । ੪੪੧.੪

ਪਾਤਰ—(ਸੰ. ਧਤ੍ਰਮ੍ ਪੱਤਰ, ਪੱਤਲ, ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਪੱਤਲ । ੬੧੫.੧

ਪਾਤਿ—1. (ਸੰ. ਧਾਤ) ਪਤਨ, ਨਾਸ਼, ਭਾਵ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣਾ, ਮੁਕ ਜਾਣਾ । ੨੭੨.੩

2. ਪੱਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਤ' (2) । ੪੦੨.੧

3. (ਸੰ. ਧੰਕ੍ਤਿ) ਲਾਈਨ, ਕਤਾਰ, ਪੰਗਤੀ । ੪੧੩.੨

ਪਾਤੀ—(ਸੰ. ਧਤ੍ਰੀ) ਚਿੱਠੀ, ਖ਼ਤ । ੨੧੦.੧

ਪਾਤ੍ਰ—(ਸੰ. ਧਾਤ੍ਰ) ਇਸਤਰੀ, ਕੰਨਿਆ । ੪੫੦.੧

ਪਾਥਰ—ਪੱਥਰ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਹਨ' । ੬੧੪.੧

ਪਾਦ – (ਸੰ. पाद:) ਪੈਰ, ਥੰਮ, ਭਾਵ ਆਧਾਰ ਜਿਸਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ ਖੜ੍ਹਦੀ ਹੈ । ੬੨੪.੨

ਪਾਦਕ—(ਸੰ. पदुक) ਚਲਣ ਵਾਲੇ, ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ । ੬੭੨.੪

ਪਾਧਾ—(ਸੰ. उपाध्याय:) ਅਧਿਆਪਕ, ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੩੫੬.੩, ੩੫੮.੩[2], ੩੭੮.੩

ਪਾਨ— 1. (ਸੰ. पानम्) ਪੀਣ ਯੋਗ ਪਦਾਰਥ । ੧੩.੧, ੧੩੦.੧, ੧੪੮.੨, ੧੭੬.੩/ ੩੬੭.੩

2. (ਸੰ. पर्णम् > ਪ੍ਰਾ. पण्ण) ਤੰਬੋਲ, ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੇਲ ਦਾ ਪੱਤਾ/ਪੱਤੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਪਾਰੀ, ਚੂਨਾ ਤ ਕੱਥਾ ਅ ਦਿ ਨਾਲ ਮਿਲਾਕੇ ਕਈ ਲੋਕ ਬੀੜਾ ਬਣਾਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੩੯.੩, ੬੩.੨, ੧੨੪.੩, ੪੯੧.੧, ੫੧੧.੧

3. ਪੀਣਾ ਕੋਈ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਪੀਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੪੩.੪, ੪੮.੪, ੫੨.੨, ੬੪.੪, ੬੫.੨, ੬੮.੩, ੮੬.੧, ੯੬.੧, ੧੦੯.੪, ੧੧੨.੧, ੧੨੭.੧, ੨, ੩, ੧੪੭.੨, ੧੮੯.੩, ੨੬੩.੪, ੨੮੫.੪, ੩੦੫.੩, ੩੨੨.੩, ੩੩੨.੨, ੩੩੮.੨, ੪੨੯.੨, ੪੫੩.੩, ੪੬੩.੩, ੪੭੧.੨, ੫੪੯.੨[2]

4. ਪੀਣ ਯੋਗ ਮਿਠੇ ਤੇ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਪਦਾਰਥ । ੨੫੬.੨, ੩੦੯.੩, ੩੫੭.੧,੩੮੯.੩, ੫੬੪.੧, ੬੦੬.੨

5. ਚੁੰਘਣਾਂ, ਚੁੰਘਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੩੪੯.੩, ੩੫੭.੧, ੪੪੧.੧, ੪੭੭.੩

6. ਪਿਆਉਣਾ, ਪਿਲਾਉਣਾ । ੪੯੧.੩

7. (ਸੰ. प्राण) ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਣਵਾਨ ਭਾਵ ਜੀਵ । ੬੦੭.੪

ਪਾਨਹਿ—ਪਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਤੰਬੋਲਾ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਪਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ । ੬੭੫.੩

ਪਾਨਿ—ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਨ' (5) । ੫੧੭.੩

ਪਾਨੀ (ਸੰ. पानीयम्) ਪਾਣੀ, ਜਲ, ਨੀਰ । ੪੧੯.੩, ੬੭੩.੨

ਪਾਪ—(ਸੰ. पाप) ਕੁਕਰਮ, ਗੁਨਾਹ, ਸਦਾਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ । ੯੦.੨, ੩੦੬.੩. ੩੬੨.੧, ੫੨੬.੩. ੫੫੫.੪, ੫੬੦.੪, ੬੩੭.੪

ਪਾਪਨ—ਪਾਪਾਂ, ਪਾਪ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਪ' । ੬੫੭.੨

ਪਾਪਹਿ—ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ, ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਪ' । ੫੭੭.੪[3]

ਪਾਪੀ—(ਸੰ. पापिन) ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕੁਕਰਮੀ । ੫੭੭.੪, ੬੪੩.੩

ਪਾਯੋ—ਪਾਇਆ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ । ੬੬੭.੧

ਪਾਰ—(ਸੰ. पार:) 1. ਪਾਰਾਵਾਰ, ਅੰਤ, ਅੰਤਿਮ ਸੀਮਾ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੨੧.੪, ੭੧.੧, ੮੬.੩, ੨੬੯.੩, ੫੬੫.੨

2. ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਦੂਸਰੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ/ਪਾਰਲਾ ਕੰਢਾ । ੫੬.੩, ੭੫.੩, ੧੬੬.੧, ੧੬੭.੩, ੨੭੭.੨, ੩੧੦.੧, ੩੭੧.੨, ੩੮੧.੩, ੪੭੩.੩, ੫੩੮.੧, ੫੫੮.੩, ੫੬੩.੨, ੫੯੫.੧, ੬੩੬.੨

3. ਉਲੰਘਕੇ, ਪਾਰ ਕਰਕੇ । ੩੩੩.੪, ੫੨੯.੧

4. ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ । ੩੮੧.੩

ਪਾਰਸ)— (ਸੰ. स्पर्श:) ਪਾਰਸ ਪੱਥਰ, ਇਕ ਕਲਪਿਤ ਪੱਥਰ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮਨੌਤ ਹੈ ਕਿ
ਪਾਰਸਿ) ਇਸਨੂੰ ਜੇ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਛੋਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩.੫[2], ੩੨.੨[2], ੪੦.੨, ੮੩.੨, ੩, ੮੪.੩,[2], ੮੫.੩, ੯੩.੩, ੯੪.੪, ੧੩੩.੩, ੧੬੬.੪[3], ੧੯੩.੨, ੧੯੮.੩, ੧੯੯.੩, ੨੦੩.੨, ੨੬੧.੪, ੨੭੭.੩, ੨੯੯.੧ ੩੭੬.੩,

੩੭੯.੪, ੩੮੫.੧, ੪੦੦.੧, ੪੫੯.੨, ੪੮੯.੨, ੫੩੬.੪, ੫੩੮.੧, ੫੪੬.੨, ੬੦੩.੨, ੬੧੨.੧/੧੬੬.੩

2. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ, ਗੁਰੂਦੇਵ (ਭਾਵ) । ੨੦੩.੨, ੨੨੫.੨, ੨੨੬.੩, ੨੪੯.੧

3. ਪਾਰਸ ਰੂਪ, ਭਾਵ ਅਤਿ ਉਤਮ । ੨੨੫.੨, ੨੨੬.੩, ੨੪੯.੧

ਪਾਰਖ)— ਪਰਖੂ, ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੫੫.੧/੫੯੬.੨/੪੭੯.੧
ਪਾਰੁਖੁਦ)
ਪਾਰਖੁ)

ਪਾਰਗਾਮੀ—(ਸੰ. पारगामिन्) ਪਾਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਸਰੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ । ੭੯.੧

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ—(ਸੰ. परब्रह्मन्) ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ । ੨.੨, ੪, ੩੪੩.੧

ਪਾਰਾਵਾਰ)— (ਸੰ. पारावार) 1. ਸਮੁੰਦਰ, ਸਾਗਰ । ੧੪੩.੨/—
ਪਾਰਾਵਾਰੁ) 2. ਅੰਤ, ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਹੱਦ । ੬੪੧.੧/੧੪੨.੩, ੧੪੩.੨,੧੯੫.੩

ਪਾਰਿ)— 1. ਪਾਰ ਕਰਕੇ, ਉਲੰਘ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਰ' (3) । ੨੪.੩, ੨੯.੩, ੩੨.੩,
ਪਾਰੁ) ੩੨੬.੧/—

2. ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਦੂਸਰੇ ਕੰਢੇ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਰ' (2) । ੪੨.੪, ੧੬੬.੧, ੩੨੬.੧, ੩੫੪.੩, ੩੬੨.੩, ੩੮੨.੩, ੪੧੮.੩, ੪੨੬.੪, ੪੬੭.੧, ੫੧੬.੩/੨੨੧.੨

3. ਪਾਰਾਵਾਰ, ਅੰਤ । —/੨੫੩.੨, ੫੨੨.੧

ਪਾਰੁਖੁ –ਪਾਰਖੂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਾਰਖ' । ੫੮੮.੧

ਪਾਰੈ—ਲੁਟ ਲਵੇ, ਭਾਵ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਕਰੇ । ੨੨੧.੨

ਪਾਰੋ—(ਸੰ. पारद:) ਪਾਰਾ, ਇਕ ਚਮਕੀਲੀ ਧਾਤੂ ਜਿਹੜੀ ਤਰਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ $13\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾਂ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੨੫੮.੧, ੪੬੯.੧^2, ੨^2, ੩^2, ੫੧੭.੧, ੫੫੭,੧^2

ਪਾਲਕ—(ਸੰ. पालक) ਪਾਲਣਹਾਰ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੮੬.੩

ਪਾਲਤ)— ਪਾਲਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ/ਪਾਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
ਪਾਲੈ) ੧੦੧.੧/੩੫੭.੩

ਪਾਵ—(ਸੰ. पाद > ਪ੍ਰਾ. पाव) ਪੈਰ, ਪਗ, ਚਰਨ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਅੰਗ । ੨੨੦.੨, ੪੬੭.੧

ਪਾਵਉ—ਪਾਵਾਂਗਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ । ੫੦੩.੪

ਪਾਵਈ)— 1. ਪਾ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ
ਪਾਵਹੀ) ਸਕਦੇ । ੧੦.੧, ੭੫.੩, ੧੯੫.੧, ੩੧੩.੩, ੪੧੨.੪, ੪੩੦.੩, ੪੬੩.੪, ੪੭੪.੪/੨੭੪.੪, ੩੪੧.੧, ੪੪੭.੪, ੬੫੧.੨

2. ਪਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ/ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ/ਪਾਉਂਦੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ । ੧੧.੨, ੪੪.੨, ੮੭.੪, ੧੧੯.੩, ੧੨੦.੪, ੧੫੪.੨, ੧੬੩.੨, ੧੬੪.੪, ੧੭੮.੨, ੧੮੪.੨, ੪੭੯.੩, ੫੦੫.੪, ੫੧੩.੩/੩੦੯.੪, ੩੭੦.੪, ੫੪੬.੧, ੫੬੬.੩, ੬੨੦.੪

3. ਪਾਈਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦਾ । ੨੩੮.੪

ਪਾਵਕ—(ਸੰ. पावकः) ਅੱਗ, ਅਗਨੀ, ਬੈਸੰਤਰ । ੧੨੩.੪, ੧੨੪.੧, ੩੪੯.੧, ੩੬੦.੧, ੨, ੩੯੪.੧, ੪੨੫.੩, ੪੭੮.੨, ੪੯੨.੨, ੫੨੯.੨, ੫੭੩.੩, ੫੯੮.੨, ੬੦੩.੨, ੬੨੫.੩

ਪਾਵਤ—1. ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ/ਪਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ/ਪਾਉਂਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ । ੨੭੪.੩, ੪੨੩.੪, ੫੩੦.੨, ੬੬੨.੪

2. ਪਾਈਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਾਵਈ' (3) । ੫੪੨.੪

3. ਪਾ ਸਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ । ੫੫੪.੧

ਪਾਵਨ)— (ਸੰ. पावन) 1. ਪਵਿੱਤਰ, ਪਾਕ । ੮੩.੩, ੧੮੦.੪, ੧੮੨.੩,
ਪਾਵਨਿ) ੩੯੪.੪, ੫੩੮.੨/੫੨੮.੩

2. ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਰਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੦੫.੧/—

ਪਾਵੈ—1. ਪਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ/ਪਾਉਂਦੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ/ਪਾਉਂਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ । ੪.੫, ੧੦.੧, ੫੪.੩, ੬੯.੪, ੪੫੪.੨, ੩, ੪੬੦.੨, ੪੬੪.੩, ੪੬੯.੪, ੪੭੧.੪, ੫੧੦.੨, ੫੨੭.੧, ੫੩੪.੨, ੬੧੫.੧, ੬੧੯.੩

2. ਪਾ ਸਕਦੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ/ਪਾ ਸਕੇਗੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਗੀ/ਪਾ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ । ੧੪੩.੨, ੨੨੧.੨, ੩੦੫.੧, ੪੩੭.੩, ੪੬੧.੨, ੫੦੮.੪, ੫੧੧.੩, ੫੬੫.੨, ੬੦੮.੨

3. ਪਾਉਣ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ । ੧੯੮.੪

4. ਪਾ ਸਕਿਆ/ਪਾ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਜਾਣ ਸਕਿਆ/ਜਾਣ ਸਕੇ । ੪੮੪.੪, ੬੪੭.੨, ੪

ਪਾਵੈਂ—ਪਾ ਸਕਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ । ੬੬੩.੩

ਪਿਊਖ—(ਸੰ. पीयूष) 1. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ ਰਸ । ੧੨੯.੨, ੩੨੬.੪

2. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ । ੧੯੮.੧

ਪਿਆ—ਪੀ ਕੇ, ਛੱਕ ਕੇ । ੧੫੩.੩

ਪਿਆਸ—(ਸੰ. पिपासा) 1. ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ, ਅਕਾਂਖਿਆ, ਚਾਹਨਾ । ੨੭੯.੪, ੬੨੧.੨

2. ਤ੍ਰੇਹ, ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ । ੪੭੧.੨

ਪਿਆਸੀ—(ਸੰ. पिपासित) ਪਿਆਸਵਾਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਹੋਵੇ । ੪੫੦.੧

ਪਿਆਸੇ—ਪਿਆਸਵਾਨ, ਬਹੁਵਚਨ ਦੇਖੋ 'ਪਿਆਸੀ' । ੪੫੧.੨

ਪਿਆਰ—(ਸੰ. √प्री) ਪ੍ਰੇਮ, ਨੇਹੁੰ, ਪ੍ਰੀਤ । ੧੮੮.੧, ੩੫੫.੧, ੨, ੬੪੭.੪

ਪਿਆਰੀ—(ਸੰ. प्रिय) 1. ਪਿਆਰਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀਲਿੰਗ ਰੂਪ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ੨੧੯.੧, ੩੪੫.੪

2. ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਣ ਵਾਲੀ, ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਣ ਵਾਲੀ । ੩੯੩.੩, ੬੫੪.੨, ੬੫੫.੪, ੬੫੬.੪

ਪਿਆਰੁ—ਸਨੇਹ, ਪ੍ਰੇਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਿਆਰ' । ੩੫੫.੧, ੨, ੪੭੨.੧

ਪਿਆਰੋ—(ਸੰ. प्रिय) ਪਿਆਰਾ, ਲਾਡਲਾ । ੩੯੨.੧, ੩੯੮.੧[2]

ਪਿਸਨਹਾਰੀ—(ਸੰ. √पिष्>ਪ੍ਰਾ. पिस) ਪੀਸਣ ਵਾਲੀ (ਆਟਾ ਆਦਿ) । ੬੫੬.੩

ਪਿੰਜਰ—(ਸੰ. पिंजरम्) ਪਿੰਜਰਾ, ਲੋਹੇ ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਤੀਲੀਆਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਢਾਂਚਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਆਦਿ ਡੱਕ ਕੇ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੫੨੬.੨

ਪਿੰਜਰਨ—(ਸੰ. पिंजरम्) ਪਿੰਜਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਾਵਨਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਦਿਆਂ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨੂੰ । ੬੩੧.੩

ਪਿੰਜਰਾ—ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਡੱਕਣ ਵਾਲਾ ਢਾਂਚਾ, ਦੇਖੋ 'ਪਿੰਜਰ' । ੫੮੨.੩

ਪਿੰਜਰੀ—ਛੋਟਾ ਪਿੰਜਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪਿੰਜਰ'। ੨੩੦.੪, ੨੩੧.੧, ੨੪੨.੧, ੫੧੪.੨, ੬੩੪.੨

ਪਿੰਡ—(ਸੰ. ਪਿੰਡ:) 1. ਦੇਹ, ਸਰੀਰ। ੪੫.੪, ੪੭.੩, ੫੩.੪, ੧੯੬.੩², ੨੮੦.੪², ੫੧੭.੪, ੫੨੯.੩, ੬੨੪.੧

2. ਭਰੂਣ, ਗਰਭ ਵਿਚਲਾ ਆਰੰਭਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸ਼ਿਸ਼ੂ। ੩੫੩.੧

ਪਿਤ)— (ਸੰ. ਪਿਤ੍ਰ) ਪਿਤਾ, ਬਾਪ, ਪਿਉ। ੫੬.੨⁴, ੧੦੦.੧, ੧੮੭.੩/੪੧.੩,
ਪਿਤਾ) ੧੦੧.੧, ੨, ੩, ੧੦੨.੧, ੧੦੩.੧, ੧੧੩.੨, ੧੬੪.੩, ੨੬੪.੧², ੩੦੩.੨, ੩੭੦.੧, ੩੭੮.੧, ੪੩੬.੧, ੪੫੦.੧, ੫੬੬.੨, ੫੭੯.੧

ਪਿਤਾਮਾ—(ਸੰ. ਪਿਤਾਮਹ) ਦਾਦਾ, ਬਾਬਾ, ਬਾਪ ਦਾ ਬਾਪ। ੧੦੦.੧

ਪਿਰ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਿਯ) ਪਤੀ, ਕੰਤ। ੫੯੫.੩

ਪਿਰਾਤ—ਪੀੜ, ਕਸ਼ਟ, ਦਰਦ। ੫੧੭.੧

ਪਿਰਾਨੀ—ਪੀੜਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ੬੬੯.੩

ਪਿਲਾਇ—ਪਿਆਵੇ, ਛਕਾਏ। ੬੭੩.੨

ਪੀਓ—ਪੀਤਾ ਹੈ, ਛੱਕਿਆ ਹੈ। ੬੪੮.੨

ਪੀਅਤ—1. ਪੀਂਦੀ, ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾਉਂਦੀ। ੩੩੨.੨

2. ਪੀਂਦਾ, ਚੁੰਘਦਾ। ੩੫੩.੨

3. ਪੀਤਿਆਂ, ਪੀਣ ਦੁਆਰਾ। ੩੭੪.੧

ਪੀਆਇ—ਪਿਆ ਕੇ, ਪਿਲਾ ਕੇ। ੧੦੨.੩, ੬੬੫.੪

ਪੀਆਏ—1. ਪੀਵੀਦਾ, ਛੱਕੀਦਾ। ੧੬.੨, ੭੭.੩

2. ਪਿਆ ਦਿੱਤਾ, ਛੱਕਾ ਦਿੱਤਾ। ੨੦੫.੨, ੩੨੦.੪

3. ਪਿਆਉਂਦਾ, ਛਕਾਉਂਦਾ। ੪੩੨.੩

4. ਪਿਲਾਉਣ ਨਾਲ, ਪਿਲਾਉਣ ਦੁਆਰਾ। ੪੪੫.੨

ਪੀਆਵਈ)— 1. ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਛੱਕਦਾ। ੧੧.੪/ --
ਪੀਆਵੈ) 2. ਪਿਲਾਉਂਦਾ, ਛਕਾਉਂਦਾ/ਪਿਲਾਉਂਦੇ, ਛਕਾਉਂਦੇ/ਪਿਲਾਉਂਦੀ। ੨੦੮.੪/੧੦.੪, ੨੦੯.੪, ੩੯੨.੩, ੪੦੬.੨

ਪੀਐ—ਪੀਂਦਾ, ਛੱਕਦਾ ਹੈ। ੨੯੧.੨

ਪੀਏ—1. ਪੀਵੇ, ਛੱਕੇ/ਪੀਵੀਏ, ਛੱਕੀਏ। ੩੦੫.੩, ੩੧੨.੨, ੪੪੦.੩

2. ਪੀਤਿਆਂ, ਪੀਣ ਦੁਆਰਾ। ੬੪੪.੩, ੬੬੬.੪

ਪੀਸਨ—(ਸੰ. ਪੇਸ਼ਣਿ, ਪੇਸ਼ਣੀ) ਚੱਕੀ, ਆਟਾ ਆਦਿ ਪੀਸਣ ਵਾਲੀ ਕਲਾ। ੬੭੨.੨

ਪੀਸਨਕਾਰੀ—ਪੀਹਣ ਵਾਲੀ, ਪੀਸਣ ਵਾਲੀ (ਆਟਾ ਆਦਿ)। ੬੫੬.੪

ਪੀਸਾਇ—ਪੀਸ ਕੇ, ਪੀਹ ਕੇ। ੬੭੨.੨

ਪੀਸੈ—ਪੀਸਣ ਦੁਆਰਾ, ਪੀਹਣ ਦੁਆਰਾ। ੧੨੩.੩

ਪੀਜੀਐ—ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ, ਪੀਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੨੫੨.੪, ੫੩੩.੪, ੫੮੪.੩, ੬੨੬.੪

ਪੀਟੈ—(ਸੰ. √ਪੀੜ੍) ਪਿਟਦਾ, ਕੁੱਟਦਾ, ਭਾਵ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਮਾਰਕੇ ਧੋਂਦਾ। ੬੧੪.੧

ਪੀਤ—(ਸੰ. ਪੀਟ) ਪੀਲਾ, ਪੀਲੇ ਰੰਗਾ, ਜ਼ਰਦ, ਹਲਦੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗਾ। ੫੯੬.੨, ੫੯੭.੩, ੬੦੦.੧

ਪੀਤਰ—(ਸੰ. ਪਿੱਤਲ) ਪਿਤਲ, ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਤੂ ਜਿਸਦੇ ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਬਣਦੇ ਹਨ। ੫੯੬.੨

ਪੀਯ—(ਸੰ. प्रिय) ਪੀਆ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਕੰਤ। ੫੭੧.੧, ੫੭੨.੪, ੫੭੩.੪

ਪੀਰ)— (ਸੰ. पीडा) ਪੀੜ, ਦਰਦ, ਕਸ਼ਟ, ਦੁੱਖ। ੨੦੩.੪, ੩੧੭.੩, ੩੮੮.੨,
ਪੀਰਾ) ੪੧੯.੧/੬੬੯.੩

ਪੀਰਿ)— (ਸੰ. √पीड्) ਪੀੜਕੇ, ਵੇਲਣੇ ਜਾਂ ਕੋਹਲੂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ
ਪੀੜ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾਉਣਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਰਸ ਜਾਂ ਤੇਲ ਨਿਕਲ ਆਵੇ। ੨੭੩.੩/
੫੮੦.੧

ਪੀੜਾ—ਦਰਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪੀਰ'। ੩੬੫.੩

ਪੁਸਟ)— (ਸੰ. पुष्ट) ਬਲਵਾਨ, ਤਾਕਤਵਰ, ਮਜ਼ਬੂਤ। ੨੪੫.੨/੪੬੮.੩/੬੪੪.੪
ਪੁਸਟਿ)
ਪੁਸ੍ਟ)

ਪੁਹਪ—(ਸੰ. पुष्प) ਫੁੱਲ, ਪੁਸ਼ਪ। ੩੭.੨, ੨੯੮.੩

ਪੁਹਪਵੰਤੀ—(ਸੰ. पुष्पवती) ਰੱਜ ਸਲ੍ਹਾ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਮਾਸਕ ਧਰਮ ਆਏ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ।
੬੩੭.੨

ਪੁਹੁਪ—ਫੁੱਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪੁਹਪ'। ੩੭੦.੪, ੪੦੫.੧

ਪੁਕਾਰ—ਉੱਚੀ ਬੋਲਕੇ, ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ। ੩੫੬.੧, ੬੫੭.੩

ਪੁੰਜ—(ਸੰ. पुंज:) ਸਮੂਹ, ਢੇਰ। ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੩

ਪੁਜਸ)— ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ, ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ/ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ, ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ/ਪੁੱਜ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਹੁੰਚ
ਪੁਜਸਿ) ਸਕਦੀਆਂ। ੨੫੬.੧, ੪੭੨.੩/੧੩੦.੧, ੨, ੩, ੧੭੦.੨, ੩², ੪, ੧੬੨.੧

ਪੁਜਾਇ—1. ਪੂਰਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
੧੭੯.੩

2. ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੩੫੭.੪

ਪੁਜਾਈਐ—ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ/ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ, ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ। ੪੭੨.੨, ੫੨੨.੪, ੬੪੧.੪

ਪੁਜਾਤ—ਪੁੱਜਦੇ, ਪਹੁੰਚਦੇ, ਭਾਵ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ/ਕਰ ਸਕਦਾ। ੫੨੧.੪, ੫੭੨.੪

ਪੁਜਾਵਈ—1. ਪੂਰੇ ਕਰਦਾ, ਪੂਰਣ ਕਰਦਾ, ਪੂਰੀਆ ਕਰਦਾ। ੧੭੮.੪, ੬੭੪.੪
2. ਸੰਪੂਰਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੩੦.੪
3. ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਾਉਂਦਾ। ੪੬੨.੪

ਪੁਜਾਵਹੀ—1. ਪੁਜ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀਆਂ। ੬੫੧.੩
2. ਪੁਜਾਵੇਗਾ, ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ੬੬੫.੪

ਪੁਜਾਵੈ—ਪੁਜਾ ਦਿੰਦਾ, ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੨੦੯.੩, ੪੮੧.੨

ਪੁਜਿਸਿ—ਪੁਜ ਸਕਦਾ, ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ/ਪੁੱਜ ਸਕਦੀ। ੧੭੦.੧², ੨

ਪੁਜੈ—ਪੁਜਦੇ, ਪਹੁੰਚਦੇ। ੬੫੧.੧, ੨

ਪੁਤਰੀ—(ਸੰ. पुत्तली, पुत्तलिका) ਪੁਤਲੀ, ਅੱਖ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਉਹ ਕਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ
ਨਾਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੨੦੪.੨, ੨੧੩.੧

ਪੁੰਨ—(ਸੰ. पुण्य > ਪ੍ਰਾ. पुण्ण) ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ, ਨੇਕ ਕੰਮ, ਸ਼ੁਭ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ। ੯੦.੨,
੨੫੫.੧, ੫੪੩.੩, ੬੭੩.੧, ੩

2. ਪਵਿੱਤਰ, ਨੇਕ। ੩੦੬.੪

ਪੁਨ)— (ਸੰ. पुनर्) 1. ਫਿਰ, ਫੇਰ, ਮੁੜਕੇ। ੪੦੧.੩, ੪੩੧.੧, ੫੦੦.੧², ੨,੩,੪,
ਪੁਨਿ) ੫੫੭.੧, ੫੬੮.੧, ੫੭੬.੪, ੫੭੭.੧, ੪/੫੮੪.੧, ੫੮੬.੨, ੬੧੬.੧,

ਪੂਕਾਰ—ਪੁਕਾਰ, ਉੱਚਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਪੁਕਾਰ'। ੧੬੭.੨

ਪੂਛਤ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਚ੍ਛਾ) ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੪੩੯.੧, ੨, ੩, ੪੪੮.੨

ਪੂਛਤ ਨ ਬਾਤ—ਬਾਤ ਨ ਪੁੱਛਣੀ, ਸਾਰ ਨਾ ਲੈਣੀ, ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣਾ (ਮੁਹਾਵਰਾ)। ੫੭੫.੪

ਪੂਛਿ—1. (ਸੰ. ਪੁਚ੍ਛ) ਪੂੰਛ, ਦੁੰਬ, ਜਾਨਵਰ ਆਦਿ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਪਿੱਛਲਾ ਪਾਸਾ। ੩੯੦.੩

2. (ਸੰ. ਪ੍ਰਚ੍ਛਨਮ੍) ਪੁੱਛਕੇ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ। ੪੪੭.੨

ਪੂਛੈ—1. ਪੁੱਛਦਾ, ਭਾਵ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੰਦਾ। ੨੨੧.੩

2. ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, ਮਾਲੂਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ/ਪੁੱਛਦਾ, ਮਾਲੂਮ ਕਰਦਾ। ੪੩੮.੧², ੨², ੩², ੫੮੭.੧

3. ਪੁੱਛੇ, ਮਾਲੂਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੇ। ੪੭੪.੧, ੨, ੩

ਪੂਤ—(ਸੰ. ਪੁਤ੍ਰ > ਪ੍ਰਾ. ਪੁਤ੍ਤ) ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ, ਲੜਕਾ। ੧੧੪.੧, ੨੨੮.੨, ੨੬੪.੧², ੪੭੬.੩, ੫੬੬.੨

ਪੂਰ—(ਸੰ. ਪੂਰ) 1. ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ। ੨੮.੧

2. ਪੂਰ ਕੇ, ਮੁਕਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਛੱਡਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ। ੩੧.੨

3. ਪੂਰੇ, ਸਾਰੇ, ਸਮੂਹ, ਤਮਾਮ। ੨੩੦.੪

4. ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ। ੩੧੦.੧

ਪੂਰਬ)— (ਸੰ. ਪੂਰ੍ਵ > ਪ੍ਰਾ. ਪੂਰਬ) 1. ਪੂਰਬਲਾ, ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦਾ/ਦੇ। ੨੧੧.੧
ਪੂਰਬਿ) ੩੩੧.੧/—

2. ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ, ਉਹ ਦਿਸ਼ਾ ਜਿਸ ਪਾਸਿਉਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ੨੯੬.੨/੫੧੧.੬

3. ਪਿੱਛਲੇ, ਪੂਰਬਲੇ। ੬੪੯.੧/—

ਪੂਰਨ—(ਸੰ. ਪੂਰ੍ਣ) 1. ਸੰਪੂਰਨ, ਮੁਕੰਮਲ, ਪਰਿਪੂਰਣ। ੨.੨ ੪, ੭.੧, ੩, ੮, ੨੧.੪, ੨੨.੧, ੨੬.੧, ੩੪.੪, ੩੫.੪, ੩੬.੧, ੩੭.੧, ੩੮.੧, ੪੨.੪, ੪੬.੪, ੫੩.੧, ੫੪.੧, ੫੫.੧, ੫੬.੪, ੮੧.੨, ੮੨.੧, ੯੮.੪, ੯੯.੧³, ੧੦੩.੪, ੧੦੬.੨, ੪, ੧੦੮.੧, ੧੧੦.੪, ੧੧੯.੨, ੧੨੪.੪, ੧੨੫.੧, ੪, ੧੩੩.੧³, ੪, ੧੩੭.੧, ੧੩੮.੩, ੧੩੯.੧², ੨², ੩, ੪³, ੧੪੧.੪, ੧੪੪.੧, ੧੪੫.੪, ੧੪੭.੩, ੧੪੮.੪, ੧੪੯.੩², ੧੫੦.੨², ੧੫੨.੧², ੨, ੩, ੪², ੧੫੩.੪, ੧੬੯.੧, ੧੭੧.੧, ੧੮੯.੧² ੧੯੫.੩, ੨੨੭.੨, ੨੪੪.੪, ੨੫੪.੧, ੨੬੦.੪, ੨੬੨.੧,੨, ੨੬੮.੩, ੨੭੦.੧, ੨,੪, ੨੭੧.੪, ੨੭੬.੧², ੩, ੪, ੨੭੭.੧², ੨੮੧.੪. ੨੮੪.੧, ੪, ੨੮੫.੧, ੩੦੯.੨, ੩੨੨.੪, ੩੪੧.੪, ੩੪੩.੧, ੩੪੮.੨, ੩੫੩.੧, ੩੫੪.੪, ੩੫੬.੪, ੩੬੭.੧, ੩੭੯.੨, ੩੯੪.੩, ੩੯੫.੩, ੩੯੬.੪, ੪੧੪.੩, ੪੨੧.੨, ੪੨੮.੧, ੪੩੦.੪, ੪੩੧.੪, ੪੫੧.੪, ੪੫੫.੪, ੪੫੭.੪, ੪੫੮.੧, ੪੬੨.੧²,੪, ੪੬੬.੧, ੪੮੬.੪, ੫੨੫.੨, ੫੩੧.੪, ੫੩੫.੪, ੫੩੬.੪, ੫੪੩.੪, ੫੪੭.੩, ੫੬੭.੪, ੫੬੯.੨, ੬੦੫.੨, ੬੦੯.੪, ੬੪੨.੧, ੬੫੫.੧

2. ਪੂਰਕੇ, ਭਰਕੇ। ੧੬.੨, ੬੫੭.੧, ੬੬੧.੪

3. ਤ੍ਰਿਪਤ, ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ। ੪੮.੪, ੮੬.੧, ੯੬.੧, ੧੧੨.੧, ੧੩੯.੩, ੧੮੯.੩, ੬੬੯.੧

4. ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੂਰਿਆ ਹੋਇਆ/ਭਰੇ ਹੋਏ, ਪੂਰੇ ਹੋਏ। ੭੬.੨, ੫੦੯.੩

5. ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ੨੭੬.੨
6. ਸਾਰੇ, ਤਮਾਮ/ਸਾਰੀਆਂ । ੩੭੧.੨, ੫੪੬.੧, ੫੬੩.੩, ੫੬੪.੩
7. ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੂਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੫੧੮.੩
8. ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਰਮੇ ਹੋਏ, ਸਮਾਏ ਹੋਏ । ੫੭੯.੪, ੫੮੬.੪

ਪੂਰਨਮਾਸੀ—(ਸੰ. ਪੂਰ੍ਣਿਮਾ) ਪੂੰਨਿਆ, ਚਾਨਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਪੰਦਰ੍ਹਵੀ ਤਿਥੀ ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਚੰਦਰਮਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ । ੩੪੫.੧

ਪੂਰਨਿ)— ਸੰਪੂਰਨ, ਦੇਖੋ 'ਪੂਰਨ' (1) । ੫੭੩.੧/੪੯੬.੧
ਪੂਰਨੁ)

ਪੂਰਿ—ਸਮੂਹ, ਤਮਾਮ, ਦੇਖੋ 'ਪੂਰ' (3) । ੨੨੯.੪

ਪੂਰੀ—(ਸੰ. ਪੂਰਿਕਾ) ਪੂੜੀ, ਆਟੇ ਜਾਂ ਮੈਦੇ ਨੂੰ ਗੁਨ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਵੇਲ ਕੇ ਤਲੀ ਹੋਈ ਰੋਟੀ । ੫੬੨.੧

ਪੂਰੇ—ਸੰਪੂਰਨ, ਮੁਕੰਮਲ, ਦੇਖੋ 'ਪੂਰਨ' (1) । ੪੫੪.੪

ਪੇਖ—(ਸੰ. ਪ੍ਰੇਕ੍ਸ਼ਣ > ਪ੍ਰਾ. ਪੇਕ੍ਖਣ) ਵੇਖ ਕੇ, ਤੱਕ ਕੇ । ੭੮.੨, ੧੪੦.੪, ੪੩੨.੪, ੫੨੬.੨, ੫੨੭.੨, ੫੬੭.੪, ੫੭੬.੧

ਪੇਖਹੀ—ਵੇਖ ਸਕਦਾ, ਤੱਕ ਸਕਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੩੫੨.੧

ਪੇਖਤ—1. ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, ਤੱਕਦਿਆਂ ਸਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੧੬੭.੩, ੩੭੭.੨
2. ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਤੱਕਦਿਆਂ ਤੱਕਦਿਆਂ, ਭਾਵ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੫੮੮.੧[2]
3. ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਭਾਵ ਝਟਪਟ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੫੯੨.੨
4. ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਤੱਕਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਪੇਖ' । ੬੧੭.੨
5. ਵੇਖਦਿਆਂ, ਤੱਕਦਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੬੨੧.੪

ਪੇਖਤਾ—(ਸੰ. ਪ੍ਰੇਕ੍ਸ਼ਕ:) ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਤੱਕਣ ਵਾਲਾ । ੯੯.੩

ਪੇਖਯੋ—ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਤੱਕਿਆ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੬੪੨.੪, ੬੪੮.੨

ਪੇਖਿ—1. ਵੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੧੬੦.੧,੨, ੨੭੫.੪, ੩੫੬.੧, ੪, ੩੫੮.੩, ੪੯੩.੨, ੫੧੩.੩, ੫੯੫.੩, ੬੪੫.੨, ੬੬੯.੧
2. ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ, ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ (ਮੁਹਾਵਰਾ), ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੪੬੧.੨[2]

ਪੇਖਿਐ—ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤੱਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੩੬੩.੩

ਪੇਖੀਅਤ—1. ਵੇਖੀਦਾ, ਤੱਕੀਦਾ ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੧੧੦.੩
2. ਦਿਸਦੀ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੧੯੬.੧

ਪੇਖੀਐ—ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ/ਦਿਸਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੪੧੯.੨, ੬੩੧.੨

ਪੇਖੈ—1. ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਕਦਾ ਹੈ, ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਤਕਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੧੧.੨, ੪੯੩.੧
2. ਦੇਖ ਕੇ, ਤੱਕ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਪੇਖ' । ੫੬੭.੧

ਪੈ—1. ਪਾਸ, ਕੋਲ, ਸਮੀਪ । ੭੮.੧, ੨੨੧.੪, ੩੧੮.੧,੨, ੪੫੪.੨, ੪੬੪.੨, ੪੯੦.੧;
2. ਕੋਲੋਂ, ਪਾਸੋਂ, ਤੋਂ । ੧੦੧.੧, ੧੦੨.੨, ੧੭੨.੧, ੩, ੨੦੨.੧, ੨੧੯.੩, ੪੭੪.੨, ੪, ੪੭੫.੨[2], ੩[2], ੪੭੬ ੩, ੫੦੫.੩, ੫੯੧.੪, ੬੭੦.੨
3. ਤੋਂ, ਦੇ । ੧੬੬.੨
4. ਰਾਹੀਂ, ਦੁਆਰਾ । ੨੦੭.੧

5. (ਸੰ. ਪਯ) ਦੁੱਧ । ੨੭੬.੨, ੩੩੨.੨, ੩੫੩.੨, ੩੯੨.੩, ੪੫੩.੩, ੪੯੧.੩
6. ਪਰ, ਪਰੰਤੂ, ਲੇਕਿਨ । ੪੧੯.੩, ੪, ੪੬੬.੪, ੫੬੨.੧, ੨, ੫੯੧.੧
7. ਵਿਚ, ਅੰਦਰ, ਵਿਚਾਲੇ । ੫੬੩.੪
8. ਉਤੇ, ਉਪਰ । ੬੨੯.੩, ੬੭੧.੧

ਪੈਸਤ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਵੇਸ਼: > ਪ੍ਰਾ. ਪਵਿਸ) 1. ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਲਗਿਆਂ । ੫੪੮.੨, ੬੪੩.੨
2. ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ, ਅੰਦਰ ਵੜ ਜਾਂਦਾ । ੫੫੫.੩

ਪੈਸਾ—ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿੱਕਾ ਜੋ ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੌਹਠਵਾਂ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ੪੭੯.੧

ਪੈਜ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਤਿਜ੍ਞਾ > ਪ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤਿੱਜਾ) ਪ੍ਰਤਿੱਸ਼ਠਾ, ਮਾਣ, ਇੱਜ਼ਤ । ੬੨੮.੪

ਪੈਠੇ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ > ਪ੍ਰਾ. ਪਵਿਟ੍ਠ) ਲੰਘਾਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦਾ । ੫੯੫.੨

ਪੈਡ—(ਸੰ. ਪਾਦਦੰਡ > ਪ੍ਰਾ.ਪਾਯਡੰਡ) ਕਦਮ, ਪਗ । ੧੧੧.੧[2]

ਪੈਰਊਆ—(ਸੰ. ਪਲਵ:) ਤਰਾਕੂ, ਤੈਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਦੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਤਰਕੇ ਪਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ੧੬੭.੩

ਪੈਰਤ—(ਸੰ. ਪਲਵਨਮ੍) ਤੈਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ । ੭੫.੩, ੫੬੫.੨

ਪੈਰੀਪਏ—ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਹੈ, ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਹੈ । ੫੫੪ ੪[2]

ਪੋਈ– (ਸੰ. ਪ੍ਰੋਤ) ਪਰੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਪਰੋਤਾ ਹੋਇਆ । ੧੬੬.੪

ਪੋਈਅਤ—ਪਰੋਈਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪੋਈ' । ੬੩੧.੧

ਪੋਈਐ—(ਫ਼ਾ. ਪੋਈਦਨ) ਚਲਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਕਰੀਏ, ਚਲਣ ਵਿਚ ਲਾਈਏ । ੪੯੯.੩

ਪੋਸਤ—(ਫ਼ਾ. ਪੋਸਤ) ਛਿਲਕਾ, ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਡੋਡਿਆਂ ਦਾ ਛਿਲੜ ਜੋ ਅਮਲੀ ਲੋਕ ਅਮਲ ਲਈ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਅਤੇ ਮਲ ਕੇ ਪੀ ਦੇ ਹਨ । ੫੯੧.੧, ੬੪੪.੩

ਪੋਸਤੀ—ਪੋਸਤ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਅਮਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਪੋਸਤ' । ੫੯੧.੧

ਪੋਹੇ)— ਪਰੋ ਲੈਂਦੇ, ਭਾਵ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ । ੬੩੯.੪/੫੦੭.੪
ਪੋਹੈ)

ਪੋਖ—(ਸੰ. ਪੋਸ਼:) ਪੁਸ਼ਟ, ਬਲਵਾਨ, ਤਾਕਤਵਰ । ੨੮੭.੪

ਪੋਖਤ (ਸੰ. ਪੋਸ਼ਣਮ੍) ਪਾਲਦੇ ਹਨ, ਪਾਲਨ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੩੭੮.੧

ਪੋਖਰ—(ਸੰ. ਪੁਸ਼ਕਰ: > ਪ੍ਰਾ. ਪੁਕਖਰ) ਛੱਪੜ, ਤਲਾਅ । ੪੭੨.੨

ਪੋਖਿ—ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਕੇ, ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੇ ਦੇਖੋ 'ਪੋਖਤ' । ੧੬.੨. ੧੧੩.੨, ੩੫੭.੧

ਪੋਖੈ— ਪਾਲਦੀ ਹੈ ਦੇਖੋ 'ਪੋਖਤ' । ੧੦੨.੩

ਪੋਚੈ—ਪੋਚਦਾ, ਲਿਪਦਾ, ਸੁੱਕੀ ਮਿਟੀ ਦਾ ਗਾਰਾ ਬਣਾਕੇ ਲਿੰਬਦਾ । ੫੯੩.੨

ਪੋਟ—(ਸੰ. ਪੋਟ੍ਟਲੀ) ਪੋਟਲੀ, ਗੱਠੜੀ । ੨੮੮.੧

ਪੋਥੀ—(ਸੰ. ਪੁਸਤਕ > ਪ੍ਰਾ. ਪੋਤਥਅ) ਛੋਟੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕ, ਛੋਟੀ ਪੁਸਤਕ, ਹੱਥ ਦੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ । ੫੬੨.੪

ਪ੍ਰਤੁ—(ਸੰ. ਪਤਿ:) ਸਵਾਮੀ, ਖਾਵੰਦ, ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਭਰਤਾ । ੪੬੬.੧

ਪ੍ਰਸੰਗ)— (ਸੰ. ਪ੍ਰਸੰਗ:) 1. ਸੰਬੰਧ, ਸੰਗ, ਲਗਾਉ, ਮੇਲ, ਮਿਲਾਪ । ੨੮.੨,
ਪ੍ਰਸੰਗਿ) ੫੫.੪, ੯੬.੨, ੩੮੫.੧, ੪੫੩.੨, ੫੬੧.੩, ੫੯੮.੨, ੬੨੫.੨/—
2. ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ, ਸੰਬੰਧੀ, ਬਾਰੇ । ੧੩੫.੪, ੨੩੩.੩/—
3. ਸਾਂਝ, ਮੇਲ, ਜੋੜ, ਸੰਬੰਧ, ਡੂੰਘੀ ਦੋਸਤੀ । —/੪੯੨.੨

ਪ੍ਰਸੰਨ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਸ਼ਨ੍ਜ) 1. ਖੁਸ਼, ਆਨੰਦਿਤ। ੧੭੨.੨, ੨੪੬.੪, ੪੬੪.੧, ੬੧੮.੩, ੬੨੨.੨

2. ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ। ੪੪੩.੩

ਪ੍ਰਸੰਨੁਕਰਿ—ਪ੍ਰਸੰਨਤਾਕਾਰੀ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੨੭੫.੩

ਪ੍ਰਸਾਦਿ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਸਾਦ:) 1. ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰ, ਨਦਰ। ੬.੮, ੧੯੯.੪, ੩੨੧.੩, ੩੬੧.੪

2. ਪ੍ਰਸੰਨਤਾਮਈ, ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਿਆ, ਆਨੰਦਦਾਇਕ। ੪੫੬.੨

ਪ੍ਰਸਾਦੁ—ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਸਾਦਿ' (2)। ੫੪੬.੧

ਪ੍ਰਸਿਧ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਸਿਦ੍ਧ) ਮਸ਼ਹੂਰ, ਵਿਖਿਅਤ। ੧੫੪.੩, ੩੮੨.੪, ੫੮੬.੨/੩੮੦.੩

ਪ੍ਰਸੂਤ—1. (ਸੰ. ਪ੍ਰਸੂਤਾ) ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੨੨੮.੨

2. (ਸੰ. ਪ੍ਰਸੂਤਿ:) ਜਨਮ ਦੇਣਾ, ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। ੫੭੭.੧

ਪ੍ਰਸੇਦ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਸ੍ਵੇਦ:) ਪਸੀਨਾ, ਮੁੜ੍ਹਕਾ, ਗਰਮੀ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੁਸਾਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ। ੪੭੧.੩

ਪ੍ਰਹਲਾਦਿ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਹ੍ਲਾਦ:) ਹਿਰਣਯਕਸ਼ਿਪੁ ਰਾਖਸ਼ਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ। ਪਦਮਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿਰਣਯਕਸ਼ਿਪੁ ਨੇ 11 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਕਠਿਨ ਤਪ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਦਿਨੇ ਮਰੇਗਾ ਨਾ ਰਾਤ, ਨਾ ਅੰਦਰ ਨਾ ਬਾਹਰ, ਨਾ ਜਲ ਵਿਚ ਨਾ ਥਲ ਵਿਚ, ਨਾ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਪਸ਼ੂ ਕੋਲੋਂ ਹੋਵੇਗੀ ਨਾ ਦੇਵਤਾ ਜਾਂ ਮਨੁਖ ਕੋਲੋਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਧੀਨ ਉਸਨੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਇੰਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਅਨੁਹਲਾਦ, ਹਲਾਦ, ਪ੍ਰਹਲਾਦ, ਅਤੇ ਸੰਹਲਾਦ ਸਨ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਭਗਤੀ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਵਲੋਂ ਹੱਟਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅੰਤ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਤੱਤੇ ਥੰਮ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਹਿਰਣਯਕਸ਼ਿਪੁ ਨੂੰ ਨਹੁੰਦਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ੪੦੭.੧, ੪੩੬.੨

ਪ੍ਰਹਾਰੀ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਹਾਰ:) ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਭੰਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੬੦੧.੨

ਪ੍ਰਕਾਸ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਰੌਸ਼ਨੀ, ਉਜਿਆਲਾ, ਚਾਨਣ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ (ਗਿਆਨ ਦਾ, ਭਗਤੀ ਦਾ), ਪਰਮਾਤਮ ਜੋਤ ਦਾ। ੫੮੬.੩, ੬੦੫.੪, ੬੧੨.੨

2. ਚਮਕਦੀ, ਲਿਸ਼ਕਦੀ। ੬੦੩.੨

3. ਚਾਨਣ, ਰੌਸ਼ਨੀ (ਸੂਰਜ ਆਦਿ ਦਾ)। ੬੬੧.੩

ਪ੍ਰਕਾਸਯੋ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਿਆ, ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ, ਚਾਨਣ ਦੇਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਕਾਸ (3)। ੬੬੮.੩

ਪ੍ਰਕਾਸੇ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ। ੬੬੮.੨

ਪ੍ਰਕਾਰ—(ਸੰ. ਪ੍ਰਕਾਰ) 1. ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ, ਭਾਂਤ ਦੇ/ਦੀਆਂ/ਦਾ। ੩੫.੨, ੩੮.੧, ੩੯.੨, ੪੯.੧, ੫੧.੧, ੯੮.੩, ੧੫੯.੧, ੧੮੮.੧, ੧੯੨.੨, ੨੨੬.੨, ੨੩੨.੧, ੩੦੨.੨, ੩੦੪.੪, ੩੨੫.੩, ੩੯੮.੩, ੫੦੫.੧, ੫੫੯.੨, ੫੭੨.੪, ੬੦੩.੧, ੬੦੪.੧, ੬੩੫.੪, ੬੪੭.੧

2. ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ, ਜ਼ਰੀਆ। ੬੬੬.੪

ਪ੍ਰਕਾਰੀ)—ਕਿਸਮ ਦੀ, ਭਾਂਤ ਦੀ, ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਕਾਰ' (1) । ੫੩੦.੧/੬੭੨.੨
ਪ੍ਰਕਾਰੀਐ)

ਪ੍ਰਗਟ—(ਸੰ. प्रकट) ਪਰਤੱਖ, ਜ਼ਾਹਿਰ । ੭.੮, ੩੭.੨, ੪੩.੨, ੮੧.੨, ੯੯.੪, ੧੨੪.੧, ੧੩੨.੪, ੧੪੪.੧, ੨੧੩.੨, ੨੭੩.੧, ੩੪੨.੨, ੩੬੩.੨, ੩੯੦.੩, ੪੧੦.੨, ੪੬੫.੧, ੫੮੬.੧, ੬੭੫.੨

2. ਉਤਪੰਨ । ੧੬੨.੩, ੩੪੯.੨

ਪ੍ਰਗਟਤ—1. ਪ੍ਰਗਟਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਗਟਦੀ ਹੈ, ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ/ਹੁੰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (2) । ੪੫.੩, ੩੨੫.੪, ੪੧੦.੪

2. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੪੪੦.੨

ਪ੍ਰਗਟਾਇ—1. ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਫੈਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) । ੧੫੬.੪

2. ਪ੍ਰਗਟਾਈਦਾ, ਸਾਖਿਆਤ ਕਰੀਦਾ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (1) । ੬੦੯.੨

3. ਪ੍ਰਗਟਦਾ, ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) ੬੩੫.੨

ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ—(ਸੰ. प्रकटित) 1. ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੫.੫, ੫੦੪.੧

2. ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੨੫੭.੧

ਪ੍ਰਗਟਾਈ—ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (1) । ੨੮੩.੪

ਪ੍ਰਗਟਾਈਐ—ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਓ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰ ਦਿਓ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (1) । ੬੨੮.੪

ਪ੍ਰਗਟਾਏ—1. ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (1) । ੩੬.੧

2. ਪ੍ਰਗਟਦਾ, ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) । ੫੩.੧, ੨੧੪.੪

ਪ੍ਰਗਟਾਵਈ)— 1. ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ/ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ/
ਪ੍ਰਗਟਾਵਹੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) । ੪੪.੩/੩੭੦.੩

2. ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਫੈਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) । ੧੧੯.੩/—

3. ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ, ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (1) । ੨੫੮.੩/੫੪੬.੨

ਪ੍ਰਗਟਾਵੈ– ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ' (1) । ੨੦੮.੩

ਪ੍ਰਗਟਿ—1. ਪਰਤੱਖ, ਜ਼ਾਹਿਰ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (1) । ੩੫੦.੧, ੪੬੨.੨, ੪੯੦.੧

2. ਉਤਪੰਨ, ਪੈਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (2) । ੪੦੭.੧, ੫੩੫.੨

3. ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰੇ, ਦਿਖਾਵੇ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (1) । ੫੧੧.੪

ਪ੍ਰਗਟੀ—ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਗਟ (2) । ੬੬੮.੧

ਪ੍ਰਗਟੇ—ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆਂ, ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (2) । ੫੩੧.੪

ਪ੍ਰਗਟੈ—1. ਪ੍ਰਗਟਦੀ/ਪ੍ਰਗਟਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ/ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਟ' (2) । ੪੩੭.੩, ੪੪੫.੨, ੪੭੧.੩, ੫੬੭.੪

3. ਪ੍ਰਗਟਦੀ, ਭਾਵ ਆਉਂਦੀ ਹੈ (ਬੋ ਆਦਿ) । ੫੧੭.੨

ਪ੍ਰਗਾਸ—(ਸੰ. प्रकाशत्मन्) 1. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ, ਤੇਜਮਈ । ੪.੨, ੫

2. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ, ਭਾਵ ਗਿਆਨਵਾਨ । ੭.੧, ੩

3. (ਸੰ. प्रकाश) ਪ੍ਰਗਟ, ਸਾਖਿਆਤ । ੧੨੪.੧, ੩੬੪.੨

4. ਖਿੜਨਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਣਾ, ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣਾ । ੩੩.੧

5. ਤੇਜ, ਓਜ, ਆਭਾ । ੬੬.੨, ੧੩੯.੪, ੧੫੯.੩

6. ਪ੍ਰਗਾਸਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੭੪.੩

7. ਉਜਵਲ, ਚਮਕੀਲੇ/ਚਮਕੀਲਾ (ਰਤਨ ਆਦਿ) । ੭੬.੨, ੩੪੯.੧

8. ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ/ਹੁੰਦੇ/ਹੁੰਦੀਆਂ/ਹੁੰਦੀ, ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ/ਹੁੰਦੇ/ਹੁੰਦੀਆਂ/ਹੁੰਦੀ । ੧੨੯.੧, ੧੬੩.੧, ੨੯੦.੨, ੩੯੪.੧, ੪੩੭.੩, ੪੪੫.੧

9. ਚਾਨਣ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੌਸ਼ਨੀ (ਸੂਰਜ, ਅਗਨੀ ਆਦਿ ਦਾ) । ੨੦੭.੪, ੩੬੦.੨, ੩੬੩.੨, ੩੬੭.੧, ੪੨੧.੧, ੪੨੪.੧, ੪੮੬.੧, ੪੯੬.੧, ੫੨੫.੨, ੫੨੯.੩, ੫੫੦.੧

10. ਚਾਨਣ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ, ਗਿਆਨ ਦਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਦਿ ਦਾ) । ੧੮.੧, ੬੨.੧, ੬੪.੩, ੭੭.੨, ੮੯.੨, ੧੧੨.੨, ੧੨੫.੪, ੧੩੮.੩, ੧੯੦.੨, ੨੬੮.੩, ੨੭੦.੧, ੨੮੧.੨, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੨੯੪.੧, ੩੨੨.੨, ੪੧੪.੪, ੫੧੬.੪, ੬੨੧.੪

11. ਉਪਜਣਾ, ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ । ੩੮.੨, ੩੧੧.੨, ੩੨੬.੪, ੩੭੫.੧, ੪੦੭.੩, ੪੭੧.੩ (ਭਾਵ ਵਗਣਾ), ੫੩੧.੧

ਪ੍ਰਗਾਸਨ—1. ਪ੍ਰਗਾਸਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' (11) । ੪.੮

2. ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ, ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦੀ । ੨੧੦.੪

ਪ੍ਰਗਾਸੀ—ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' (11) । ੩੪.੧

ਪ੍ਰਗਾਸੁ—1. ਚਾਨਣਾ, ਰੌਸ਼ਨੀ (ਸਿਮਰਨ ਆਦਿ ਦੀ) ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' (10) । ੨੫੧.੪, ੪੧੧.੪

2. ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' (8) । ੨੫੯.੨

ਪ੍ਰਗਾਸੇ—ਪ੍ਰਗਾਸਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' (8) । ੧੬੯.੧

ਪ੍ਰਚੰਡ—(ਸੰ. प्रचंड) 1. ਮਜ਼ਬੂਤ, ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ, ਭਾਵ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲਾ । ੩੫੬.੪

2. ਵਿਸ਼ਾਲ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ । ੫੨੭.੩

ਪ੍ਰਜੰਗ—(ਸੰ. पर्यङ्क) ਪਲੰਘ, ਮੰਜਾ । ੩੮੬.੨

ਪ੍ਰਜਾਰਿਓ—(ਸੰ. प्रज्वलनम्) ਜਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ । ੪੨੫.੨

ਪ੍ਰਜੋਗ—(ਸੰ प्रयोग:) ਇਸਤੇਮਾਲ, ਵਰਤੋਂ, ਸੇਵਨ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤੀ । ੨੪੩.੩

ਪ੍ਰਜੋਗੀ—ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਜੋਗ' । ੨੬੭.੪

ਪ੍ਰਤ—(ਸੰ. प्रति) ਵਲ, ਤਰਫ਼ । ੪੨੨.੨

ਪ੍ਰਤਗਿਆ—(ਸੰ. प्रतिज्ञा) ਪ੍ਰਣ, ਵਾਇਦਾ । ੩੮੭.੩

ਪ੍ਰਤਛਿ)— (ਸੰ. प्रत्यक्ष) 1. ਪਰਤੱਖ, ਸਾਹਮਣੇ, ਜ਼ਾਹਰਾ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਾਖਿਆਤ ।
ਪ੍ਰਤਜਛ) ੩੬੩.੩, ੪੦੧.੪/—

2. ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ । —/੫੮੬.੪

ਪ੍ਰਤਾਪ)— (ਸੰ. प्रताप:) 1. ਮਹਿਮਾ, ਸੋਭਾ, ਮਹੱਤਾ । ੧੨੪.੪, ੧੯੭.੪, ੩੩੯.੧
ਪ੍ਰਤਾਪੁ) ੨, ੩, ੪, ੪੨੧.੨, ੪੪੮.੧, ੪੬੯.੪, ੬੧੨.੩, ੬੪੬.੪, ੬੫੧.੩, ੬੫੨.੩, ੬੫੪.੩/੧੭੩.੧, ੧੮੭.੪, ੧੮੮.੪, ੧੯੪.੧, ੨੬੩.੧, ੨੬੫.੨, ੨੭੪.੨, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੩੦੯.੧, ੩੧੬.੩, ੪੨੦.੨, ੫੫੨.੪

2. ਤੇਜ, ਇਕਬਾਲ । —/੩੪੧.੧

ਪ੍ਰਤਿ—(ਸੰ. प्रति) 1. ਨੂੰ, ਕੋ, ਤਾਈਂ । ੧੦੨.੪, ੧੭੨.੨, ੩੫੬.੨, ੩੫੮.੧, ੩੬੫.੩, ੪੬੪.੪, ੫੩੨.੩, ੫੮੭.੧, ੬੩੩.੧

2. ਵਿਖੇ, ਵਿਚ । ੧੫੫.੧, ੨੩੦.੩, ੨੩੧.੪, ੩੧੩.੩, ੩੭੨.੨, ੫੯੦.੩

3. ਹਰ ਇਕ, ਹਰੇਕ । ੧੫੭.੧, ੬੩੪.੨

4. ਉਲਟਾ, ਮੋੜਵਾਂ। ੨੭੫.੨, ੫੭੫.੨
5. ਨਾਲ, ਤਾਂਈ। ੨੯੨.੧, ੫੧੨.੩
6. ਕੋਲੋਂ, ਪਾਸੋਂ। ੪੭੪.੧
7. ਕੋਲ, ਪਾਸ। ੫੧੦.੧

ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ—(ਸੰ. प्रतिपालनम्) ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੇ ਵਡਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ੩੭੯.੪, ੪੨੫.੧, ੫੩੬.੧

ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੀਐ—ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰੇ, ਪਾਲਨ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ'। ੩੭੭.੩

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ—1. ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ'। ੩੫੩.੩
2. ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ, ਨਿਭਾਉਂਦੀ। ੬੪੫.੧

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ—(ਸੰ. प्रतिपालक:) 1. ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ। ੧੮੦.੧
2. ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੪੮.੪

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀ—ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਾਲ-ਪੋਸ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ'। ੫੦੬.੧

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀਅਤ—ਪਾਲੀਦਾ ਹੈ/ਪਾਲੀਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਿਓ'। ੩੮੧.੨, ੫੮੪.੩

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੁ ਪਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ' (1)। ੩੮੭.੩

ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ)— (ਸੰ. प्रतिबिंबनम्) ਪਰਛਾਵਾਂ, ਅਕਸ। ੧੬੦.੧², ੨੦੪.੨, ੨੮੬.੩
ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬੁ) ੪੯੬.੧/੨੧੩.੧, ੪੯੩.੧

ਪ੍ਰਤਿਮਾ—(ਸੰ. प्रतिमा) ਮਿੱਟੀ, ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਆਦਿਕ ਦੀ) ਮੂਰਤੀ। ੪੬੨.੧, ੨, ੩, ੪੮੫.੪

ਪ੍ਰਤੀਤ)— (ਸੰ. प्रतीति:) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ, ਭਰੋਸਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼। ੬੨੭.੪, ੬੪੦.੪/
ਪ੍ਰਤੀਤਿ) ੪੨.੪, ੧੮੩.੩, ੨੨੦.੩, ੩੧੭.੪, ੩੧੮.੪, ੩੨੨.੪

ਪ੍ਰਥਮ—(ਸੰ. प्रथम) ਪਹਿਲਾਂ, ਪਹਿਲੋਂ, ਪਹਿਲੇ, ਪ੍ਰਥਮੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੧੭੮.੧, ੨੭੩.੧, ੨੭੪.੨, ੪੩੨.੧, ੨, ੩, ੫੮੪.੨, ੬੬੮.੩, ੬੬੯.੧
2. ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ, ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ, ਸਰਵਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੩੪੮.੧

ਪ੍ਰਦਗਧ—(ਸੰ. प्रदग्ध) ਜਲਾ ਦੇਣਾ, ਸਾੜ ਦੇਣਾ। ੨੮੬.੩, ੪੨੫.੩

ਪ੍ਰਧਾਨ)— (ਸੰ. प्रधान) 1. ਮੁਖ, ਪ੍ਰਮੁਖ, ਮੁਖੀ। ੩੩੧.੩, ੪੧੧.੧/—
ਪ੍ਰਧਾਨੁ) 2. ਉਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੪੩੭.੪, ੪੮੨.੪, ੬੬੪.੩/੩੭੬.੪

ਪ੍ਰਨਾਮ—(ਸੰ. प्रणाम) ਨਮਸ਼ਕਾਰ, ਨਤ ਮਸਤਕ। ੧੮.੩, ੪੯੯.੩

ਪ੍ਰਨੁ—(ਸੰ. प्राण:) ਪ੍ਰਾਣ, ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜਾਨ। ੪੩੬.੨

ਪ੍ਰਫੁਲਤ)— (ਸੰ. प्रफुल्लि:) 1. ਖਿੜਦੇ, ਪੁਸ਼ਪਿਤ ਹੁੰਦੇ, ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ
ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ) ਅੱਡ ਅੱਡ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੬੬੧.੨/੨੫੭.੨
2. ਵਿਗਸਿਤ, ਵੱਧਣ ਫੁਲਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। —/੭੪.੨, ੨੩੮.੨, ੨੮੬.੩

ਪ੍ਰਬਲ)— (ਸੰ. प्रबल) 1. ਤੇਜ਼, ਤੀਬਰ (ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਦੇ ਵਹਾਅ ਲਈ)।
ਪ੍ਰਬਲਿ) ੮੮.੨, ੧੬੭.੩, ੩੧੭.੨, ੩੭੨.੩, ੪੨੪.੪, ੪੨੬.੪, ੫੫੮.੩/ ੪੯੭.੨
2. ਪ੍ਰਚੰਡ, ਜ਼ੋਰਦਾਰ, (ਪੀੜਾ ਆਦਿ ਲਈ) ੨੦੩.੪, ੨੧੯.੧, ੨੫੧.੨, ੬੫੩.੪, ੬੫੪.੩/—

3. ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਅਤਿਅੰਤ। ੨੩੦.੧, ੨੫੧.੨/—

4. ਬਲਵਾਨ, ਤਾਕਤਵਰ। ੬੩੩.੩/—

ਪ੍ਰਬੀਨ)— (ਸੰ. प्रवीण) 1. ਨਿਪੁੰਨ, ਚਤੁਰ, ਕੁਸ਼ਲ, ਸਿਆਣਾ/ਸਿਆਣੇ, ਸਮਰਥ।
ਪ੍ਰਬੀਨੇ) ੬੧.੨, ੬੫.੪, ੧੧੫.੩, ੨੧੫.੩, ੨੨੫.੧, ੩੯੫.੩, ੫੮੮.੧, ੬੫੫.੪/੩੩੮.੩

2. ਉਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੬੧੪.੩/—

ਪ੍ਰਭ—(ਸੰ. प्रभु) 1. ਪਰਮਾਤਮਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ। ੭.੨, ੪, ੫, ੧੫੪.੪, ੨੪੨.੩, ੨੫੦.੪, ੨੭੯.੧, ੩੮੧.੪[2], ੩੮੭.੩, ੪੩੫.੪, ੪੩੬.੨, ੪੫੮.੨, ੫੦੪.੧

2. ਮਾਲਕ, ਸਵਾਮੀ, ਪਤੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪੀ)। ੫੯੪.੨, ੪, ੬੪੦.੪

ਪ੍ਰਭਤਾ—(ਸੰ. प्रभुता) 1. ਸ਼ਾਸਨ, ਅਧਿਕਾਰ, ਸੱਤਾ ੨੬੫.੨

2. ਵਡਿਆਈ, ਮਹੱਤਾ। ੬੪੦.੪

ਪ੍ਰਭੁ—1. ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਭ' (1)। ੧੩੫.੩, ੬੪੭.੧

2. ਮਾਲਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਭ' (2)। ੫੯੪.੧, ੩

ਪ੍ਰਭੁਤਾ—ਵਡਿਆਈ, ਮਹਤਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਭਤਾ' (2)। ੧੭੦.੨[2]

ਪ੍ਰਮਾਤਮ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਵਿਚ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ। ੨੨੫.੧

ਪ੍ਰਯੰਕ—ਪਲੰਘ ਭਾਵ, ਸਿੰਘਾਸਨ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਜੰਗ'। ੬੧੮.੧

ਪ੍ਰਵਾਹ—(ਸੰ. प्रवाहः) 1. ਵਹਾਅ, ਵੇਗ, ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਧਾਰ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੮੮.੨, ੧੬੭.੩, ੩੧੭.੨, ੩੭੨.੩, ੪੨੬.੪, ੪੫੬.੨, ੪੫੯.੩

2. ਧਾਰਾ, ਧਾਰ। ੨੦੨.੧

3. ਵੇਗ, ਅਟੁਟ, ਵਹਿਣ, ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੪੩੫.੧, ੪੪੬.੪

ਪ੍ਰਵੇਸ)— (ਸੰ. प्रवेशः) 1. ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ, ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੭੯.੧/—
ਪ੍ਰਵੇਸੁ) 2. ਪਹੁੰਚ, ਰਸਾਈ। ੮੭.੪, ੧੧੫.੨[2], ੧੩੩.੨, ੧੮੬.੩, ੨੧੧.੩, ੨੪੮.੩, ੨੮੩.੪, ੩੬੪.੪, ੬੫੩.੩/੬੫੯.੧

ਪ੍ਰਾਗ)— (ਸੰ. प्रयागः) ਪ੍ਰਿਆਗਰਾਜ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ
ਪ੍ਰਾਗਿ) ਨਜ਼ਦੀਕ ਗੰਗਾ, ਜਮਨਾ ਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੀਰਥ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਯੱਗ ਦਾ ਫਲ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੬੭੩.੧/੪੧੬.੧

ਪ੍ਰਾਤ—(ਸੰ. प्रातर्) 1. ਸਵੇਰੇ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਵੇਲੇ। ੬੯.੩, ੬੬੧.੩, ੬੭੨.੩

2. ਪ੍ਰਭਾਤ, ਸਵੇਰਾ, ਤੜਕਾ। ੪੪੦.੨, ੪੮੬.੩, ੪੮੭.੩, ੫੪੮.੧, ੬੧੩.੧

ਪ੍ਰਾਨ—1. ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰਾਣ, ਜਾਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਨੁ'। ੧੪.੨, ੪੩.੪, ੪੫.੪, ੪੭.੩, ੫੩.੪, ੮੭.੩, ੧੧੬.੩, ੨੫੫.੨, ੨੬੧.੪, ੨੮੨.੩, ੩੦੦.੨, ੩੧੭.੩, ੩੧੮.੨, ੩੫੫.੨, ੩੫੮.੧, ੪੦੨.੨, ੪੧੨.੨, ੪੫੧.੨, ੪੬੬.੩, ੪੯੪.੨, ੫੧੦.੪, ੫੧੪.੧, ੫੮੨.੪, ੬੧੧.੨, ੬੧੮.੨

2. ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ, ਭਾਵ ਹਰ ਸਮੇਂ (ਭਾਵ)। ੮੭.੩, ੧੩੭.੪

3. ਸੁਆਸ, ਹਵਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਣ-ਤੱਤ। ੧੯੬.੩[2], ੩੦੩.੩, ੫੨੯.੩

ਪ੍ਰਾਨਨਾਥ—(ਸੰ. प्राणनाथ;) ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ, ਭਾਵ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ। ੫੭੬.੧, ੬੬੪.੨

ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ—(ਸੰ. प्राणपतिः) 1. ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪਤੀ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ। ੪੫.੪, ੪੭.੩, ੧੧੬.੩, ੨੬੧.੪, ੨੮੨.੩, ੪੦੧.੩, ੬੦੭.੪. ੬੫੯.੧, ੬੬੯.੩

1. ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪਤੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ। ੫੧੦.੪

ਪ੍ਰਾਨਮਾਨ—ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਅਤਿ ਮਾਨਯੋਗ। ੬੦੭.੪

ਪ੍ਰਾਨੀ—(ਸੰ. प्राणिन्) ਮਨੁੱਖ, ਵਿਅਕਤੀ, ਜੀਵ, ਪੁਰਸ਼। ੧੧੮.੨, ੨੩੯.੩, ੨੪੧.੧, ੩੦੮.੪, ੪੧੩.੪, ੬੧੦.੪, ੬੩੫.੪

ਪ੍ਰਾਪਤ)— (ਸੰ प्राप्तिः) 1. ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੩੯੪.੪,
ਪ੍ਰਾਪਤਿ) ੧੨੬.੧/—

2. (ਸੰ. प्राप्त) ਹਾਸਲ, ਉਪਲਬਧ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਭਾਵ। ੪੭੫.੧/ ੩੧.੨, ੧੦੫.੩, ੨੧੮.੨, ੨੨੦.੪

ਪ੍ਰਿਅ)— (ਸੰ. प्रिय) 1. ਪ੍ਰਭੂ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ (ਭਾਵ)। ੭੫.੪, ੧੪੪.੪, ੧੪੮.੩,
ਪ੍ਰਿਆ) ੨੦੬.੧, ੨੦੭.੩, ੨੭੯.੪, ੩੨੭.੩, ੩੪੮.੪, ੪੧੧.੪, ੪੨੪.੪,
ਪ੍ਰਿਐ) ੪੫੦.੨/੧੮੨.੪, ੨੫੪.੪/—

2. ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਸੁਆਮੀ। ੧੧੯.੩, ੧੭੯.੧, ੨੦੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੧੪.੧, ੨, ੫੦੨.੩, ੫੨੦.੩/—/੫੭੭.੧

3. ਪਿਆਰੇ, ਮਨੋਹਰ, ਸੁੰਦਰ, ਭਾਵ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ। ੩੧੭.੩, ੫੧੪.੧/—/—

4. ਪੀਉ, ਪੀਉ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਪਪੀਹਾ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਉਚਾਰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੬੬.੨/—/—

5. ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ੪੬੬.੩/੨੧੯.੨, ੫੭੫.੩, ੬੦੫.੧, ੬੫੪.੨/—

ਪ੍ਰਿਆ-ਪ੍ਰਿਆ—ਹੇ ਪਿਆਰੀ, ਹੇ ਪਿਆਰੀ, ਸੰਬੋਧਨੀ ਧੁਨ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਿਅ' (5)। ੫੭੫.੩

ਪ੍ਰਿਥਮ—ਪਹਿਲਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਥਮ' (1)। ੩੪੬.੨

ਪ੍ਰਿਥਮੀ)— (ਸੰ. पृथ्वी) ਧਰਤੀ, ਭੂਮੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ। ੫੨੯.੨/੪੭੩.੧
ਪ੍ਰਿਥੀ)

ਪ੍ਰਿਯ)— 1. ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਿਅ' (2)। ੧੫੪.੪, ੫੬੯.੧,
ਪ੍ਰਿਯਾ) ੫੭੪.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੭੬.੨, ੬੧੫.੪, ੬੪੦.੩, ੬੪੨.੩, ੬੫੫.੪,
ਪ੍ਰੀਅ) ੬੫੯.੪, ੬੬੧.੪, ੬੬੭.੧, ੨, ੬੬੯.੩/੬੦੪.੩, ੬੨੬.੪, ੬੩੭.੨, ੬੫੪.੪, ੬੬੦.੨/੪੧.੧

2. ਪ੍ਰੀਤਮ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪੀ)। ੬੨੦.੪, ੬੨੧.੨/—/—

3. ਪੀਊ ਪੀਊ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਿਅ' (4)। —੬੪੫.੧[2]/—/—

4. ਪ੍ਰਭੂ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰਿਅ' (1)। ੬੫੭.੪, ੬੬੨.੪/—/—

ਪ੍ਰੀਖਿਆ—(ਸੰ. परीक्षा) ਪਰਖ, ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼, ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ। ੬੭੫.੪

ਪ੍ਰੀਤ—(ਸੰ. प्रीतिः) ਪਿਆਰ, ਪਰੇਮ, ਸਨੇਹ। ੨੭੯.੪, ੨੯੨.੧, ੩੮੮.੪, ੫੯੫.੩, ੬੨੭.੪

ਪ੍ਰੀਤਮ—(ਸੰ. प्रियतमः) 1. ਪਿਆਰੇ/ਪਿਆਰਾ, ਪਰੇਮੀ। ੧੬੭.੧, ੪੩੯.੧, ੫੫੦.੧
2. ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਦੇਵ। ੨੧੩.੧, ੩੪੫.੪, ੫੭੪.੪
3. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਪਿਆਰਾ। ੩੨੧.੩

ਪ੍ਰੀਤਿ—ਪਿਆਰ, ਪਰੇਮ, ਸਨੇਹ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰੀਤ'। ੪੬.੪, ੧੦੨.੧, ੩, ੧੪੪.੪, ੧੮੩.੨, ੧੮੭.੧, ੧੮੮.੨, ੨੨੦.੩, ੨੯੭.੧, ੨, ੩, ੩੧੬.੧, ੩੧੭ ੪^{2}, ੩੧੮.੧, ੪^{2}, ੩੨੧.੨, ੩੭੮ ੩, ੩੮੧.੧, ੩੮੩ ੨, ੩੮੬ ੪, ੪੫੨.੩. ੪੮੭.੪, ੪੯੨.੩, ੪੯੩.੧, ੪੯੮ ੪

ਪ੍ਰੇਤ—(ਸੰ. प्रेत) ਭੂਤ, ਜਿੰਨ, ਮਰੇ ਹੋਏ ਮਨੁਖ ਦੀ ਰੂਹ। ੨੦੦.੪

ਪ੍ਰੇਮ—(ਸੰ. प्रेमन्) ਪਿਆਰ, ਸਨੇਹ, ਪਰੀਤ। ੧੪.੩, ੪੨ ੩^{3}, ੪੩.੩, ੪੫.੩, ੫੦.੪, ੫੨.੩ ੪, ੫੩.੧, ੬੦.੩, ੬੫.੩, ੬੭.੩, ੭੫.੪, ੮੨.੪, ੮੫.੨, ੮੯.੪, ੯੧.੪, ੯੨.੩, ੯੭.੩, ੧੩੫.੪, ੧੪੫ ੨, ੧੪੬.੪, ੧੪੮.੩, ੧੪੯.੪, ੧੫੧.੩, ੧੬੯.੧, ੨, ੩^{2}, ੪, ੧੭੦.੧, ੨^{2}, ੩^{2}. ੪, ੨੦੭.੨, ੨੧੫.੩, ੨੨੭.੩, ੨੪੩.੩, ੨੫੭.੩, ੨੬੩.੧, ੨੬੮.੩, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੨੯੧.੨, ੩, ੩੦੦.੧, ੪, ੩੦੯.੧, ੩੧੯.੩, ੩੨੨.੩. ੪, ੩੨੭.੩, ੩੫੫.੪, ੩੯੫.੩, ੪੧੦.੪, ੪੧੧.੪, ੪੨੦.੨, ੫੩੧.੪, ੫੫੦.੧, ੫੬੭.੪, ੫੭੩.੪, ੫੭੬.੨, ੬੦੦.੪, ੬੨੦.੪, ੬੨੧.੪, ੬੨੮.੪, ੬੪੫.੨. ੪, ੬੫੦.੪, ੬੫੩.੪, ੬੫੫.੪, ੬੬੧.੪, ੬੬੭.੨

ਪ੍ਰੇਮਹਿ—ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ, ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਪ੍ਰੇਮ'। ੪੪੨.੩

ਪ੍ਰੇਮਨ)— (ਸੰ. प्रेमिन्) ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ, ਪ੍ਰੀਤਮਾ।
ਪ੍ਰੇਮਨੀ) ੬੫੦ ੪/੨੦੯.੪. ੨੧੯.੨, ੬੪੫ ੨. ੬੫੫ ੪, ੬੫੬.੪, ੬੬੭.੨

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤ)— ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ, ਪਰੀਤ-ਆਰਾਧਨਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਕੀਤੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ।
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ) ੪੦੧.੪, ੪੦੯.੪, ੪੧੪.੪/੫੧.੩, ੫੫.੪, ੨੫੪.੧, ੪੦੧.੪, ੬੦੫.੪, ੬੧੯.੧

ਪ੍ਰੇਮਰਸ)— (ਪ੍ਰੇਮ + ਰਸ) ਪਿਆਰ-ਰਸ, ਪਿਆਰ-ਸੁਆਦ ਪਰੀਤ-ਆਨੰਦ। ੧੪.੧,
ਪ੍ਰੇਮਰਸੁ) ੧੮.੨, ੩੩ ੩, ੩੪.੩, ੪੮.੪, ੫੨.੨, ੬੨.੪, ੬੪.੪, ੬੫.੧, ੨, ੭੭.੩, ੮੬.੧, ੯੪.੨, ੯੬.੧, ੧੦੫.੩, ੧੦੬.੩, ੧੧੨.੧, ੧੧੩.੩, ੧੧੫.੪, ੧੩੯.੩, ੧੫੨.੩; ੧੫੩.੩, ੧੬੯.੨, ੧੭੦.੧, ੧੭੩.੧, ੧੭੬.੩, ੧੮੨.੪, ੧੮੫.੩, ੧੮੯.੩, ੧੯੪.੩, ੨੦੩.੩, ੨੦੫.੩, ੨੦੮.੪, ੨੦੯.੪, ੨੧੧.੪, ੨੧੨.੨, ੨੧੪.੪, ੨੨੬.੧, ੨੭੨.੪, ੩੦੫.੪, ੩੨੦ ੪, ੩੨੧.੩, ੩੩੬.੩, ੪੧੪.੨, ੪੨੩.੪, ੪੨੪ ੪, ੪੨੭.੨, ੪੩੧.੪, ੪੩੩.੪, ੪੯੬.੪, ੫੬੯.੧, ੫੭੧.੨, ੬੦੫.੧, ੩, ੬੪੬.੪. ੬੫੨ ੪, ੬੫੪.੩, ੬੫੭.੪, ੬੬੦.੩, ੬੬੫.੪/੧੨.੧, ੪੩.੩, ੬੫.੩, ੨੪੨.੪, ੩੪੮.੧, ੫੨੫.੪. ੫੩੩.੧, ੬੨੨.੩, ੬੨੬.੪, ੬੬੪.੧

ਪ੍ਰੇਮੀ—(ਸੰ. प्रेमिन्) ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅਨੁਰਾਗੀ। ੩੨੭.੩

ਫ

ਫਟਕ)-- (ਸੰ. स्फटिक:) ਬਿਲੌਰ, ਚਮਕੀਲਾ ਕੱਚ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮੋਤੀ। ੫੯੭.੩/
ਫਟਕੁ) ੩੮੯.੧

ਫਨ—(ਸੰ. फणिन्) 1. ਫਣਧਾਰੀ ਸੱਪ, ਨਾਗ। ੪੪੫.੨
2. ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੇ ਫਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੇਸ'। ੬੭੧.੧

ਫੰਨਗ—1. ਫਣਧਾਰੀ ਨਾਗ, ਫਣੀਅਰ ਸੱਪ, ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਤਿ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਸੱਪ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰ ਫੈਲ ਕੇ ਪੱਤੇ ਵਾਂਗ ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਫਨ' (1) ੫੭੩.੩

ਫਨੰਗ—ਫਣਧਾਰੀ ਨਾਗ, ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੇਸ' ਅਤੇ 'ਫੰਨਗ'। ੫੫੬.੧

ਫਨਗ੍ਰ—(ਫਣ + ਅਗਰ) ਫਣਾਂ ਦੇ ਅਗੇ, ਭਾਵ ਫਣਾਂ ਦੇ ਉਤੇ। ੫੫੬.੧

ਫਨਿੰਦ੍ਰ—(ਸੰ. फणीन्द्र) ਨਾਗ, ਸਰਪ। ੪੫੩.੩

ਫਬਿ—ਸੱਜ ਕੇ, ਸੁਸੱਜਿਤ ਹੋਕੇ, ਬਣ-ਠਣ ਕੇ, ਫੱਬ ਕੇ। ੪੨੭.੩

ਫਰਕਨ—(ਸੰ. √स्फुर्) ਫਰਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਫੜਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ੬੬੫.੧

ਫਲ—(ਸੰ. फलम्) 1. ਦਰਖਤਾਂ ਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਲਗਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁੱਦਾ, ਰਸ, ਬੀਜ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਫੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਬੂਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੬.੧, ੩੮.੨, ੩੯.੨. ੪੯.੧, ੨, ੫੫.੨, ੫੬.੧[4] ੭੪.੨, ੧੨੫.੨, ੨੪੯.੩, ੨੭੬.੪, ੩੦੭.੩, ੩੨੬.੧, ੪੦੫.੧[2], ੪੧੫.੧, ੪੫੬.੧, ੪੯੭.੧, ੫੧੦.੧, ੫੩੪.੧[2], ੫੫੯.੩, ੫੬੪.੨, ੫੮੬.੨, ੫੮੯.੨, ੬੦੮.੧[2]
2. ਲਾਭ, ਲਾਹਾ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਫਾਇਦਾ। ੩੦.੧, ੫੯.੪, ੭੨.੨, ੧੨੬.੧, ੨੦੨.੩, ੩੭੦.੪, ੩੯੧.੪, ੪੫੧.੩, ੬੭੩.੨, ੪
3. ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ ਆਦਿ ਦੇ)। ੧੩੦.੪, ੩੪੧.੩, ੩੯੬.੨
4. ਕਾਮਯਾਬੀ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ। ੩੦੯.੪
5. ਨਤੀਜਾ, ਸਿੱਟਾ, ਯੱਤਨ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ। ੪੪੬.੪
6. ਫੁੱਲ, ਪੁਸ਼ਪ। ੬੩੫.੨

ਫਲਤ—(ਸੰ. फल्) ਫਲਦਾ ਹੋਇਆ, ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ। ੫੬੪.੨

ਫਲੰਤੇ—(ਸੰ. फल्) ਫਲਦੇ ਹਨ, ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੪੫੬.੧

ਫਲਦਾਈ—(ਸੰ. फलद) ਫਲਦਾਇਕ, ਫਲਾਂ ਦੀ ਦਾਤੀ, ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀ/ਵਾਲਾ। ੩੩੭.੪, ੪੨੬.੩

ਫਲਨਾਤ—(ਸੰ. फलवत्) ਫਲਵੰਤ, ਫਲ ਦੇਣ ਹਾਰਾ, ਭਾਵ ਸਫਲ, ਲਾਭਦਾਈ। ੫੧੮.੩

ਫਲੁ—1. ਬਿਰਖ ਆਦਿ ਦਾ ਫਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਫਲ' (1)। ੧੫੫.੧, ੩੬੬.੧
2. ਉਪਜ, ਫ਼ਸਲ, ਪੈਦਾਵਾਰ। ੩੯੩.੪
3. ਲਾਭ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਫਲ' (2)। ੪੫੬.੪

ਫਲੇ—(ਸੰ. फल्) ਫਲ ਕੇ, ਫਲਣ ਦੁਆਰਾ। ੬੩੮.੨

ਫਾਂਸੀ—(ਸੰ. पाश) 1. ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰੱਸਾ, ਫਾਹਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਫੰਦਾ, ਜੋ ਦਮ ਘੋਟਕੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੭੦.੩, ੨੪੦.੩
2. ਬੰਧਨ, ਜੰਜਾਲ, (ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ)। ੧੮੨.੪
3. ਜਾਲ, ਫੰਦਾ, ਪੰਛੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਰਸੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਘੇਰਾ। ੫੯੦.੨

ਫਾਸੈ—ਫਸ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੫੯੦.੨

ਫਾਟਿ—(ਸੰ. स्फुट्> ਪ੍ਰਾ. फट्ट) ਫਿਟਣਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਸਾਰ ਵਸਤੂ ਦਾ ਅਲਗ ਹੋ ਜਾਣਾ । ੧੭੪.੧

ਫਾਟੀ—(ਸੰ. स्फुट्> ਪ੍ਰਾ. फट्ट) ਫਟ ਗਈ, ਪਾਟ ਗਈ, ਚੀਰੀ ਗਈ । ੨੧੦.੩

ਫਾਟੋ—ਫਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਾਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਫਾਟੀ' । ੪੧੯.੨

ਫਾਦਤ—ਫੰਦ ਕੇ, ਉਲੰਘ ਕੇ, ਭਾਵ ਕੁੱਦ ਕੁੱਦ ਕੇ, ਛਾਲਾਂ ਲਗਾ ਲਗਾ ਕੇ । ੩੧੩.੨

ਫਾਰ—1. ਫਾੜੀਆਂ, ਹਿੱਸੇ, ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਟੁਕੜੇ, ਫਾਂਕਾਂ । ੨੨੯.੧[2]
2. ਫਾੜਿਆਂ, ਖੰਡਿਤ ਕੀਤਿਆਂ, ਚੀਰਿਆਂ । ੨੨੯.੧

ਫਿਰਹ)— 1. ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ੬੪੭.੪/
ਫਿਰਤ) ੯੫.੨, ੧੫੫.੧, ੨੨੩.੧, ੨੩੧.੧
2. ਫਿਰਕੇ, ਘੁੰਮਕੇ । —/੪੬੦.੨

ਫਿਰਿ—ਦੁਬਾਰਾ, ਮੁੜਕੇ । ੧੮੪.੧

ਫਿਰਿਓ—ਫਿਰਿਆ, ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ । ੪੨੮.੨

ਫਿਰੈ—1. ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ । ੧੬੪.੪, ੪੯੦.੩, ੫੮੯.੧, ੨, ੩
2. ਫਿਰਦਾ ਰਹੇ, ਘੁੰਮਦਾ ਰਹੇ । ੨੨੪.੧

ਫੀਕੀ—ਬੇਰਸ, ਨਿੱਸਾਰ, ਸਾਰਹੀਨ, ਤੱਤਵਹੀਣ । ੨੧੮.੪

ਫੁਸਲਾਇ—ਫੁਸਲਾਕੇ, ਬਹਿਲਾ ਕੇ, ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਰਕੇ । ੩੫੬.੧

ਫੁਨ)— (ਸੰ. पुनर्) ਫਿਰ, ਦੁਬਾਰਾ, ਮੁੜਕੇ । ੬੩੦.੧/੬੭੨.੨
ਫੁਨਿ)

ਫੁਲ—(ਸੰ. फुल्ल) ਪੁਸ਼ਪ, ਸੁਮਨ, ਕੁਸਮ, ਫਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੌਦੇ ਆਦਿ ਦਾ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ । ੧੨੫.੨, ੫੮੬.੧

ਫੁਲੇਲ)— ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਤੇਲ, ਅਤਰ । ੩੭.੩, ੧੨੨.੩, ੩੪੬.੩,
ਫੁਲੇਲਿ) ੬੦੯.੧/੫੩੫.੧

ਫੂਕੇ—ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਕੇ, ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਹਵਾ ਦੁਆਰਾ । ੪੭੧.੩

ਫੂਟ—(ਸੰ. स्फुट्) ਫੁੱਟਕੇ, ਖੰਡਿਤ ਹੋਕੇ । ੫੭੩.੩

ਫੂਟਈ—ਫੁੱਟਦਾ, ਟੁੱਟਦਾ, ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਫੂਟ' । ੫੯੧.੩

ਫੂਟਤ—ਫੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਟੁੱਕੜੇ ਟੁੱਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਫੂਟ' । ੩੮੮.੩

ਫੂਟਯੋ—ਫਟਿਆ, ਪਾਟਿਆ ਭਾਵ ਅਤਿਅੰਤ ਪੀੜਤ ਹੋਇਆ । ੬੬੭.੪

ਫੂਟੇ—ਫੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਟੁੱਕੜੇ ਟੁੱਕੜੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਫੂਟ' । ੩੯੦.੧

ਫੂਲ—ਪੁਸ਼ਪ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਫੁਲ' । ੩੯.੨, ੪੯.੧, ੨, ੭੪.੨, ੧੩੨.੩, ੧੩੬.੨, ੨੭੬.੪, ੪੯੭.੧, ੬੭੫.੩

ਫੂਲਹਿ—ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਪੁਸ਼ਪਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਫੁਲ' । ੫੧੦.੧

ਫੂਲਨ—ਫੁੱਲ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੁੱਲ, ਦੇਖੋ 'ਫੁੱਲ' । ੬੧੫.੩

ਫੇਨ—(ਸੰ. फेण, फेन) ਝੱਗ, ਬੁਲ੍ਹ-ਬੁਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ । ੪੭੩.੩

ਫੇਰਹੀ—ਫੇਰੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਘੁੰਮਾ ਕੇ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ । ੬੪੩.੪

ਫੋਰੀਅਤ—(ਸੰ. स्फोटन> ਪ੍ਰਾ. फोडन) ਫੋੜਦਾ ਹੈ, ਤੋੜਦਾ ਹੈ, ਭੰਨਦਾ ਹੈ । ੩੨੬.੨

ਬ

ਬਇਆਰ—ਹਵਾ, ਪਵਨ, ਵਾਯੂ । ੪੦੨.੧

ਬੰਸ—(ਸੰ. वंश > ਪ੍ਰਾ. वंस) 1. ਬਾਂਸ, ਇਕ ਪਤਲਾ ਲੰਬਾ ਘਾਹ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਿਸਦਾ ਤਣਾ ਗੰਢਦਾਰ ਅਤੇ ਵਿਚੋਂ ਖੋਖਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਸ਼ਬੂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੬.੩
2. ਜਾਤੀ, ਘਰਾਣਾ, ਕੁਟੰਬ, ਖਾਨਦਾਨ, ਪਰਿਵਾਰ। ੧੮੩.੪, ੩੪੦.੪, ੪੫੩.੪, ੪੭੭.੪, ੫੨੧.੨, ੫੭੨.੩
3. ਨਸਲ, ਕੁਲ (ਬੂਟਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ) । ੨੩੭.੨
4. ਸਮੂਹ, ਮੰਡਲੀ । ੨੮੭.੪, ੩੧੭.੪

ਬਸ—(ਸੰ. वश) 1. ਵਸ ਵਿਚ, ਅਧੀਨ । ੧੨.੧, ੧੦੯.੩, ੨੦੮.੪, ੪੨੩.੪, ੫੦੨.੨ ੫੫੮.੨, ੫੭੨.੩, ੬੩੦.੧, ੨, ੬੪੭.੧
2. (ਸੰ. √वस्) ਵਸ ਜਾਣ, ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਲੈਣ । ੪੭੭.੨

ਬੰਸਹਿ—ਬੰਸ ਨੂੰ, ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬੰਸ' (2) । ੪੬੩.੧

ਬਸਹਿ—(ਸੰ. वस्) ਵਸਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ । ੬੩੦.੨

ਬਸਹੁ—(ਸੰ. वस्) ਵਸੋ, ਨਿਵਾਸ ਕਰੋ । ੬੨੨.੪

ਬਸੰਤ—(ਸੰ वसंत) ਬਸੰਤ ਰੁਤ, ਬਹਾਰ ਦੀ ਰੁਤ, ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦੀ ਇਕ ਰੁਤ ਜਿਹੜੀ ਚੇਤ ਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ੨੩੭.੨, ੫੨੫.੩, ੫੬੭.੨, ੬੩੫.੨

ਬਸਤ—(ਸੰ. √वस्) 1. ਵਸਦੇ ਹਨ, ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ/ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ/ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ/ਟਿਕਦਾ ਹੈ । ੩੫੪.੨, ੩੬੬.੩, ੪੧੮.੨, ੬੩੪.੧, ੬੬੨.੨,
2. ਵਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਨਿਵਾਸ ਦੌਰਾਨ । ੫੦੨.੨, ੫੦੭.੩, ੪, ੫੨੫.੧, ੬੩੯.੪
3. ਵਸਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਟਿਕਿਆ ਹੁੰਦਾ । ੫੮੬.੩
4. ਵਸੀ ਹੋਈ, ਟਿਕੀ ਹੋਈ, ਠਹਿਰੀ ਹੋਈ । ੬੩੦.੪

ਬਸਨ—(ਸੰ. वसनम्) ਬਸਤਰ, ਕਪੜੇ । ੩੫.੩, ੧੦੦.੪, ੧੨੦.੩, ੧੭੫.੩, ੨੪੪.੩, ੨੬੩.੪, ੨੯੯.੩, ੩੧੨.੧, ੩੩੪.੨, ੩੯੦.੨, ੩੯੩.੨, ੪੩੫.੧, ੪੮੧.੨, ੪, ੪੮੩.੧, ੪੯੮.੧, ੫੩੩.੪, ੫੭੪.੩, ੬੧੪.੧, ੬੨੯.੪, ੬੬੮.੧

ਬਸਾਇ—ਵਸ ਵਿਚ, ਅਧੀਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਸ' (1) । ੩੫੨.੪

ਬਸਾਏ—(ਸੰ. वस्) ਵਸਾਏ ਹਨ, ਟਿਕਾਏ ਹਨ, ਠਹਿਰਾਏ ਹਨ । ੨੧੮.੧

ਬਸਿ—1. ਵਸ ਵਿਚ, ਅਧੀਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਸ' (1) । ੧੪.੧, ੩੩.੩, ੪੪.੧, ੬੫.੧, ੧੧੫.੪ ੧੩੫.੧, ੨੧੧.੪, ੨੨੯.੪, ੨੩੧.੨. ੨੩੮.੧, ੩੧੩.੪, ੩੨੨.੩, ੩੩੧.੧, ੩੩੬.੩, ੫੨੦.੧, ੨, ੫੯੧.੧, ੬੧੯.੧, ੬੪੭.੧
2. ਵਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ । ੫੦੭.੧

ਬਸੀਲੇ—ਵਸਦੀ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਸਤ' (1) । ੯੪.੩

ਬੰਸੁ—ਕੁਲ, ਖਾਨਦਾਨ, ਜਾਤੀ ਦੇਖੋ 'ਬੰਸ' (2) । ੪੯੦.੩

ਬਸੁ—ਵਸ ਵਿਚ, ਅਧੀਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਸ' (1) । ੬੦੨.੪[2]

ਬਸੁ-ਨ-ਬਸਾਤ—ਵਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਵਸ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ । ੬੯.੨, ੫੨੦.੧

ਬਸੁੰਧਰਾ—(ਸੰ. वसुन्धरा) ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ। ੨੯੦.੧, ੩੩੦.੩

ਬਸੁਧਾ—(ਸੰ. वसुधा) ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਧਰਤੀ, ਭੂਮੀ। ੭੪.੧, ੧੩੬.੧, ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩, ੬੩੨.੧

ਬਸੇ—(ਸੰ. वस्) ਵਸਦੇ ਹੋਏ, ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ੨੪੨.੧

ਬਸੇਰਾ—ਟਿਕਾਣਾ, ਪੜਾ, ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਣ ਦਾ ਸਥਾਨ। ੫੬.੩, ੨੮੨.੪

ਬਸੈ—(ਸੰ. वस्) 1. ਵਸਦੇ ਹਨ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ/ਵਸਦਾ ਹੈ, ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ/ਵਸਦੀ ਹੈ, ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ੧੭੮.੧, ੨੪੦.੧, ੩੧੭.੨, ੩੨੭.੨, ੪੧੦.੩, ੬੩੩.੪

2. ਵਸ ਗਈ ਹੈ, ਟਿਕ ਗਈ ਹੈ। ੩੨੯.੧

3. ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਵਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ। ੩੨੯.੧

4. ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਥਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੩੬੨.੩

5. ਵਸੇਗਾ, ਨਿਵਾਸ ਕਰੇਗਾ, ਰਹੇਗਾ। ੫੯੩.੨

ਬਹਰਾ—(ਸੰ. बधिर < ਪ੍ਰਾ. बहिर) ਬੋਲਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੪੭੪.੨, ੪੭੫.੩

ਬਹਰੇ)— 1. ਬਹਿਰੇ ਦਾ, ਬੋਲੇ ਦਾ/ਦੀ ਦੇਖੋ 'ਬਹਰਾ'। ੪੭੦.੪/੩੧੪.੧

ਬਹਰੈ) 2. ਬੋਲੇ, ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਹਰਾ'। ੬੬੭.੧/—

ਬਹਰੋ—ਬੋਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਹਰਾ'। ੩੫੨.੩, ੪੪੩.੩, ੪੭੪.੨, ੬੦੦.੨

ਬਹਾਇ—1. ਬਹਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਲਮਕਾਉਣ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੫੩੫.੩, ੬੦੯.੩

2. ਬਹਾਉਂਦਾ, ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਦਾ, ਤਰਾਉਂਦਾ। ੫੬੩.੨

3. ਬਹਾ ਦੇਈਦਾ, ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰ ਦੇਈਦਾ, ਤੈਰਨ ਲਈ ਤੋਰ ਦੇਈਦਾ। ੫੯੫.੧

ਬਹਿ—(ਸੰ. वहनम्) ਵਹਿਣਾ, ਵਗਣਾ (ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਦਾ)। ੩੭੨.੧

ਬਹਿਓ—(ਸੰ. वहनम्) 1. ਵਹਿੰਦਾ, ਰੁੜ੍ਹਦਾ। ੪੨੮.੨

2. ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ, ਵਗ ਪਿਆ। ੪੩੫.੧

ਬਹਿਰਿਓ—ਬਾਹਰੋਂ, ਅੰਦਰੋਂ ਦੇ ਉਲਟ। ੬੬੬.੧

ਬਹੀਰ—ਵਹੀਰ, ਭੀੜ (ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ)। ੨੦੩.੪

ਬਹੁ—(ਸੰ. बहु) ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ, ਸਾਰੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ (ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ)। ੧੩.੧, ੪੦.੧, ੪੯.੨, ੭੪.੧, ੧੧੨.੨, ੩², ੧੬੪.੨, ੨੫੫.੩, ੩੦੭.੨, ੩੬੬.੨, ੩੭੧.੧, ੩੭੫.੪, ੪੨੨.੨, ੪੬੦.੧, ੪੮੭.੨, ੪੮੯.੧, ੫੧੨.੨, ੫੪੦.੧, ੬੦੦.੩, ੬੧੫.੧

2. ਬਹੁਤ, ਜ਼ਿਆਦਾ, ਅਧਿਕ, ਕਾਫ਼ੀ (ਮਾਤਰਾ ਵਾਚਕ)। ੫੨੭.੧, ੫੫੮.੪, ੫੮੪.੧ ੬੦੫.੪, ੬੩੬.੨

3. ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ। ੫੨੭.੨

ਬਹੁਤ—(ਸੰ. बहुतर) ਜ਼ਿਆਦਾ, ਚੋਖੀਆਂ/ਚੋਖੀ, ਅਧਿਕ। ੬੫.੧, ੩੦੭.੧

ਬਹੁਨਾਇਕ—ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ, ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਦੇ ਨਾਇਕ, ਜਗਤ ਦੇ ਸਵਾਮੀ, ਭਾਵ ਈਸ਼ਵਰ। ੨੦੬.੪, ੨੦੮.੩, ੨੧੯.੧, ੩੪੫.੨

ਬਹੁਰੰਗੀ—ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੀ, ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ। ੩੧੬.੧, ੩੨੧.੨

ਬਹੁਰਯੋ - ਫਿਰ ਮੁੜਕੇ, ਦੁਬਾਰਾ। ੫੯੦.੨

ਬਹੁਰਾਨੇ—(ਪ੍ਰਾ. बाहुड़ + आने) ਵਾਪਸ ਆਏ, ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ, ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ। ੪੩੧.੨

ਬਹੁਰਿ—ਮੁੜਕੇ, ਦੁਬਾਰਾ, ਫਿਰ । ੯੩.੨, ੪੪੭.੩, ੫੪੮.੧

ਬਹੁਰਿਓ)—1. ਫਿਰ, ਦੁਬਾਰਾ, ਮੁੜਕੇ । ੧੧੭.੩, ੪੪੪.੧, ੪੬੧.੩, ੫੪੮.੨/
ਬਹੁਰਿਯੋ) ੬੬੦.੪/੫੯੨.੧
ਬਹੁਰੋ) 2. ਇਸ ਉਪਰੰਤ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਪਿਛੋਂ । ੩੫੩.੨, ੩੭੨.੧,
/—/—

ਬਹੈ—ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਗਦਾ ਹੈ । ੩੭੨.੧, ੪੯੭.੨

ਬੰਕ—(ਸੰ. वक्र, वंक) ਟੇਢਾ, ਤਿਰਛਾ, ਵਿੰਗਾ । ੪੧.੨

ਬਕਤ—(ਸੰ. वचनम्) 1. ਬੋਲਦੀ ਸੀ, ਉਚਾਰਦੀ ਸੀ । ੬੫.੧
2. ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਚਰਦਾ ਹੈ । ੯੫.੪

ਬਕਤਾ—(ਸੰ. वक्तृ) ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, ਵਕਤਾ, ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੯੯.੩, ੨੪੪.੪, ੩੦੫.੨

ਬਕਤਿ—ਕਥਨ ਕਰਦਾ, ਉਚਾਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਕਤ' (2) । ੩੬੦.੩

ਬਕਨੋ—(ਸੰ. वच्) ਬੋਲਣਾ, ਉਚਾਰਨਾ, ਕਹਿਣਾ । ੬੨੪.੪

ਬਕਬਾਨੀ—(ਸੰ. वचनम्) ਬਕਵਾਦੀ, ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਰ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੧੩੨.੨, ੨੩੬.੨
2. ਵਿਅਰਥ ਦੀ ਪੁਕਾਰ, ਵਿਅਰਥ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ । ੫੨੫.੪

ਬਕਬਾਨੀਐ—ਪੁਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਬੋਲਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਕਬਾਨੀ' । ੫੦੯.੩

ਬਖਾਨ—(ਸੰ. व्याख्यानम् > ਪਾਲੀ वक्खान) 1. ਆਖਦਾ, ਕਹਿੰਦਾ । ੩੭੬.੧
2. ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ੪੪੩.੨
3. ਵਰਣਨ ਕਰਨ, ਕਥਨ ਕਰਨ । ੫੪੦.੧
4. ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੬੭੫.੨

ਬਖਾਨਉ—ਵਰਣਨ ਕਰਾਂ, ਕਥਨ ਕਰਾਂ । ੬੪੦.੨

ਬਖਾਨਹੋ—ਵਖਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਕਰਦੀ ਹਾਂ । ੬੨੭.੧

ਬਖਾਨਿ—ਬਖਾਨ ਬਖਾਨ ਕੇ, ਕਰ ਕਰਕੇ । ੬੬੬.੩

ਬਖਾਨੀਅਤ—1. ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ, ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ/ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ, ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ । ੧੨੨.੨, ੨੬੪.੨, ੩੪੦.੩/੩੫੨.੨
2. ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ (ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਭਾਵ) । ੧੬੪.੩, ੪੮੭.੧

ਬਖਾਨੀਐ—1. ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੭.੨, ੪, ੪੦.੧, ੩੭੫.੩
2. ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ/ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੩੭.੩, ੩੬੧.੨, ੩੮੦.੧, ੪੦੭.੧, ੪੮੭.੪
3. ਦਸਦੀ, ਦੇਂਦੀ (ਉੱਤਰ) । ੧੭੩.੩
4. ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਥਵਾ ਕਹੀ ਹੈ । ੬੫੯.੪

ਬਖਾਨੇ—ਬਖਾਨਦੀ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦਸਦੀ ਹੈ । ੪੧੪.੧, ੬੦੪.੩

ਬਗ)— (ਸੰ. वकः) 1. ਬਗਲਾ ਭਾਵ ਪਾਖੰਡੀ, ਕਪਟੀ, ਢੋਂਗੀ । ੧੮੧.੩/—
ਬਗੁ) 2. ਬਗਲਾ, ਇਕ ਪਰਸਿੱਧ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪੰਛੀ, ਜੋ ਮੱਛੀਆਂ ਆਦਿ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਤੇ ਕਪਟ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੩੯.੪, ੨੪੦.੨, ੨੯੮.੩,

ਬਜਾਗਿ—1. ਬਿੱਜਲੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਜਾਗ' । ੪੦੩.੧
2. ਦੋਗਲਾ, ਦੋ ਪਿਉਆਂ ਵਾਲਾ । ੪੭੭.੪
ਬਜਾਵਤ—ਵਜਾਏ ਜਾਣ, ਦੇਖੋ 'ਬਜਾਇਬੋ' । ੬੦੦.੨
ਬਜ੍ਰ—1. ਕਠੋਰ, ਕਰੜਾ, ਭਾਵ ਕਠੋਰ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਜਰ' । ੩੦੮.੪
2. ਵਜ਼ਨਦਾਰ, ਠਿੱਗਰ । ੩੨੯.੧, ੫੨੩.੩
ਬੰਝ—(ਸੰ. ਵੰਸ਼) ਬਾਂਸ, ਦੇਖੋ 'ਬੰਸ' । ੩੩੫.੧
ਬਟ—(ਸੰ. ਵਟ:) ਬੋਹੜ, ਬਰਗਦ, ਬੜ । ੪੫੮.੪
ਬਟਤ—(ਸੰ. ਵਟੑ) ਵੱਟਦਾ ਹੈ, ਵੱਲ ਚਾੜ੍ਹ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਰੱਸੀ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ । ੫੭੮.੨
ਬਟਵਾਰਾ—ਲੁਟੇਰਾ, ਡਾਕੂ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਲੁਟਣ ਵਾਲਾ, ਰਾਹਮਾਰ । ੧੬੫.੩, ੩੨੩.੧
ਬਟਵਾਰੀ—1. ਰਾਹੀ, ਯਾਤਰੂ, ਵਾਟ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ । ੩੨੩.੧
2. ਠਗੀ, ਡਕੈਤੀ । ੫੨੪.੨
ਬਟਵਾਰੋ—ਠਗ, ਡਾਕੂ, ਲੁਟੇਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਟਵਾਰਾ' । ੨੪੦.੩, ੫੨੪.੨, ੫੮੨.੧
ਬਟਿ—ਬੋਹੜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਟ' । ੩੭੩.੩
ਬਡਾਈ)— 1. ਵਡਿਆਈ, ਮਹਿਮਾ । ੭.੬. ੧੩.੨, ੭੧.੪, ੩੭੨.੪, ੫੫੬.੧,
ਬਡਿਆਈ) ੩, ੬੩੧.੧/੬੭੧.੧
2. ਹੰਕਾਰ, ਅਭਿਮਾਨ । ੩੦੬.੩, ੩੦੭.੧, ੩੦੮.੨, ੫੨੫.੩, ੬੦੧.੨, ੬੬੨.੩/—
ਬਡੋ—1. ਵੱਡਾ ਹੈ, ਦੀਰਘ ਹੈ । ੩੭੬.੧[2], ੨
2. ਵੱਡਾ (ਉਮਰ ਵਿਚ, ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ) । ੬੬੦.੪
ਬਢਤ—ਵਧਦਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ । ੨੪੧.੪
ਬਢਾਈ—ਵਧਾ ਲਈ, ਜ਼ਿਆਦਾ/ਅਧਿਕ, ਕਰ ਲਈ । ੬੨੧.੪
ਬਢਾਏ—ਵਧ ਆਇਆ ਭਾਵ ਉਛਲ ਆਇਆ, ਛੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ । ੬੫੨.੩
ਬਢਾਵਹੀ—1. ਵਧਾ ਲੈਂਦਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੩੭੦.੨
2. ਵਧਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ । ੫੬੬.੨
ਬਢਾਵੈ—ਵਧਾਉਂਦਾ, ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ । ੪੪੪.੩
ਬਢੈ—1. ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੬੩੩.੨
2. ਵਧ ਜਾਵੇ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ੬੫੩.੪
ਬਤਾਵਈ—1. ਦੱਸੇ, ਬਿਆਨ ਕਰੇ, ਕਹੇ (ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ) । ੧੬੪.੩
2. ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੬੭੪.੨
ਬਤਾਵੈ—ਦੱਸੇ, ਕਹੇ, ਜਣਾਏ, ਬਿਆਨ ਕਰੇ । ੯੬.੩, ੫੨੪.੧, ੨,੩
ਬੰਦਸਾਲ)— (ਸੰ. ਬਨ੍ਦੀਸ਼ਾਲਾ) 1. ਬੰਦੀਖਾਨਾ, ਜੇਲ੍ਹ, ਕਾਰਾਗਾਰ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ
ਬੰਦਸਾਲਾ) ਰਖਣ ਦਾ ਸਥਾਨ । ੪੦੩.੨/੫੭੭.੨
2. ਕੈਦਖਾਨਾ ਭਾਵ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਪਿੰਜਰਾ ਆਦਿ ।
—/੬੩੦.੨
ਬਦਨ—(ਸੰ. ਵਦਨਮੑ) 1. ਮੂੰਹ, ਮੁਖੜਾ, ਚਿਹਰਾ । ੨੦੪.੧, ੨੧੩.੨, ੪੯੬.੨, ੫੧੪.੩
2. ਮੂੰਹ ਤੋਂ । ੫੧੮.੨
ਬੰਦਨਾ—(ਸੰ. ਵੰਦਨਮੑ) ਪਰਣਾਮ, ਨਮਸ਼ਕਾਰ । ੩੯੯.੪, ੪੦੧.੩
ਬਦਨੀ—(ਸੰ. ਵਦੑ) ਕਹਿਣੀ, ਆਖਣੀ, ਵਰਣਨ ਕਰਨੀ । ੨੬੨.੧

ਬਦਨੁ— ਮੁਖ, ਚਿਹਰਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਦਨ' (1) । ੨੬੮.੧

ਬਦਲੇ—1. ਬਜਾਏ, ਥਾਂ ਤੇ । ੩੮੯.੧

2. ਵੱਟੇ, ਥਾਂ ਤੇ । ੩੮੯.੧, ੨², ੩

ਬੰਦੀਜਨ—(ਸੰ. वंदिन्) ਉਸਤਤੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਭੱਟ, ਚਾਰਣ । ੫੮੫.੩

ਬਦੋ—ਮੰਨਦੀ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੀ । ੬੬੦.੧

ਬੰਧ—(ਸੰ. बन्धन) 1. ਬੰਧਨ, ਜੰਜਾਲ (ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ) । ੨੭.੪, ੧੫੬.੨, ੨੩੪.੪

2. ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਬੰਦੀ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੧੬੨.੩

ਬਧ—ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ, ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ । ੫੨੦.੪

ਬੰਧਨ—(ਸੰ. बन्धन) 1. ਰੋਕਣਾ, ਟਿਕਾਉਣਾ, ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧਣ ਦੇਣਾ । ੧੬.੨

2. ਕੈਦ ਅਥਵਾ ਪਿੰਜਰਾ । ੧੫੪.੧, ੨,੩

3. ਬੰਨ੍ਹਣ, ਗਰਿਫ਼ਤ, ਕੈਦ । ੨੩੮.੧, ੫੨੦.੧

4. ਉਹ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿਵੇਂ ਬੇੜੀ, ਹਥਕੜੀ ਆਦਿ । ੩੮੫.੧

5. ਬੰਨ੍ਹਣਾਂ ਵਿਚ, ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ । ੪੨੬.੩

ਬਧਾਇਕੈ—ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਕੇ, ਬੱਝ ਕੇ । ੪੨੬.੩

ਬੰਧਿਕ)— (ਸੰ. बन्धक) ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਚਿੜੀਮਾਰ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਜਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ
ਬਧਿਕ) ਪਕੜਨ ਵਾਲਾ/ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੪੨.੧/੨੩੯.੩, ੪੮੫.੨, ੬੧੧.੨

ਬਧੂ—(ਸੰ. वधू:) 1. ਦੁਲਹਨ, ਬਹੂ, ਵਹੁਟੀ, ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ । ੨੦੯.੨, ੫੬੯.੧

2. ਇਸਤ੍ਰੀ, ਨਾਰੀ, ਔਰਤ । ੨੩੬.੪, ੨੩੭.੩, ੨੯੯.੨, ੪੪੫.੧

3. ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੱਤਿਆ । ੫੨੧.੨, ੫੭੨.੩

ਬਨ—(ਸੰ. वनम् > ਪ੍ਰਾ. वण) ਵਣ, ਜੰਗਲ, ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਉੱਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਝੁਰਮਟ । ੩੦.੧, ੯੦.੩, ੧੨੧.੪, ੧੫੫.੧², ੧੬੪.੪², ੧੮੪.੨, ੧੯੭.੧, ੨੨੩.੧, ੨੩੧.੨, ੨੯੦.੨, ੩੨੨.੪, ੩੩੫.੧, ੩੬੬.੧, ੪੦੨.੩. ੪੦੩.੧, ੪੧੮.੧, ੪੭੭.੨, ੪੮੯.੧, ੫੦੨.੨, ੫੧੪.੨², ੫੩੧.੩, ੫੪੬.੩, ੬੬੮.੧

2. ਸਮੂਹ, ਭੰਡਾਰ । ੩੯੧.੩

3. ਵਣ ਰੂਪੀ ਤੀਰਥ ਅਥਵਾ ਤਪੋ ਬਨ ਆਦਿ । ੪੧੬.੩

4. ਬਾਗ, ਉਪਵਨ । ੪੦੦.੨

ਬਨਉਟਾ—ਗੁਮਾਸ਼ਤਾ, ਮੁਨੀਮ, ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖਰੀਦੋ ਫਰੋਖਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ । ੩੮੦.੨

ਬਨ ਆਵੈ—ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੫੯੪.੪

ਬਨ ਆਵਈ—ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ, ਫਬਦੀ ਨਹੀਂ । ੫੯੪.੪

ਬਨਛੀ—ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਵਾਲੀ ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੋਟੀ ਜਿਸ ਅੱਗੇ ਡੋਰੀ ਤੇ ਕੁੰਡੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਸ ਆਦਿ ਲਗਾਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਕੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੬੩੪.੩

ਬਨਜ)— (ਸੰ. वाणिज्यम्) 1. ਵਿਉਪਾਰ, ਵਣਜ, ਸੁਦਾਗਰੀ, ਖਰੀਦਣ-ਵੇਚਣ
ਬਨਜੁ) ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ । ੪੬੧.੨², ੫੮੪.੨/੪੭੯.੧, ੨, ੫੫੨.੨, ੪, ੫੫੩.੨

2. ਸੌਦਾ, ਮਾਲ । ੫੮੯.੩/੪੫੪.੨

ਬਨਜ ਬਿਓਹਾਰ)— ਵਣਜ-ਵਪਾਰ, ਸੁਦਾਗਰੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਨਜ' (1)। ੧੧੮.੨, ੨੪੧.੩,
ਬਨਜੁ ਬਿਓਹਾਰ) ੩੯੨.੨, ੪੫੫.੧/੨੩੪.੨, ੩੮੦.੨

ਬਨਜ-ਬਿਓਹਾਰਹਿ—ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ ਬਨਜ (1) । ੩੭੦.੧

ਬਨਤ—ਬਣਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੨੬.੪

ਬਨਤਾ—(ਸੰ. वनिता) 1. ਸੁਪਤਨੀ, ਵਹੁਟੀ, ਘਰ ਵਾਲੀ । ੨੦੯.੨, ੫੬੦.੧
2. ਇਸਤਰੀਆਂ, ਨਾਰੀਆਂ, ਔਰਤਾਂ । ੩੭੧.੧

ਬਨਰਾਇ—1. ਬਨਾਸਪਤੀ, ਬ੍ਰਿਛ-ਬੂਟੇ ਆਦਿਕ । ੪੦੫.੧
2. ਬਨਰਾਜ, ਵੱਡੇ ਬਾਗਾਂ ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ । ੫੧੦.੧

ਬਨਵਾਸ - (ਸੰ. वनवास:) ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਵਣਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਹੋਣਾ । ੩੦.੧

ਬਨਾਇ—1. ਬਣਾਇਆ, ਰਚਿਆ, ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ । ੨੧੩.੨
2. ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਭਲੀ ਭਾਂਤ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ । ੫੨੬.੨
3. ਬਣਾਕੇ, ਰਚਕੇ, ਨਿਰਮਿਤ ਕਰਕੇ । ੫੭੬.੧

ਬਨਾਇਧੋ—ਬਣਾਕੇ, ਰਚਕੇ, ਨਿਰਮਿਤ ਕਰਕੇ । ੫੯੩.੩

ਬਨਾਈ—1. ਬਣਾਈਏ, ਰਚੀਏ, ਨਿਰਮਿਤ ਕਰੀਏ । ੧੧੦.੨
2. ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਭਾਵ ਦਰਜਾ ਅਥਵਾ ਪਦਵੀ ਪਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ । ੨੦੪.੨

ਬਨਾਈਅਤ—ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ੩੮੧.੩

ਬਨਾਸਪਤ)— (ਸੰ. वनस्पति:) ਬ੍ਰਿਛ-ਬੂਟੇ ਆਦਿ । ੪੯.੪/੩੯.੨, ੭੪.੨, ੯੩.੪,
ਬਨਾਸਪਤੀ) ੧੨੯.੩, ੧੩੩.੩, ੧੩੪.੨, ੨੨੫.੪, ੨੩੭.੨, ੨੭੭.੩, ੨੮੬.੩, ੩੦੬.੩, ੩੦੭.੧, ੩੦੮.੩, ੩੯੪.੨, ੪੧੭.੩, ੪੬੫.੨, ੪੮੯.੧, ੫੧੮.੨, ੫੧੯.੪, ੫੨੫.੩

ਬਨਾਵਈ—ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੩੩੦.੨

ਬਨਾਵੈ—ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰਵਰਤਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੨੦੯.੨

ਬਨਿ ਆਇਓ - ਬਣ ਆਈ ਹੈ ਭਾਵ ਸੋਭਦੀ ਹੈ, ਫੱਬਦੀ ਹੈ । ੫੦੪.੪

ਬਨਿ-ਆਵਈ—1. ਸੋਭਦੀ ਹੈ, ਫੱਬਦੀ ਹੈ/ਸੋਭਦਾ ਹੈ, ਫੱਬਦਾ ਹੈ । ੧੦.੨, ੧੯੫.੪
2. ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ/ਸਮਝ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੧੫.੨, ੨੦.੪
3. ਬਣ ਆਉਂਦੀ, ਹੋ ਆਉਂਦੀ, ਆ ਸਕਦੀ । ੧੦੨.੨, ੧੦੩.੨
4. ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੪੬੨.੧

ਬਨਿ ਆਵੈ—1. ਸੋਭ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਫੱਬ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ਸੋਭ ਸਕਦਾ, ਫਬ ਸਕਦਾ, ਚੰਗਾ ਲਗ ਸਕਦਾ । ੫੧੦.੧, ੫੧੧.੧, ੫੧੨.੧, ੫੨੭.੪

ਬਨਿਤਾ—1. ਪਤਨੀ, ਵਹੁਟੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਨਤਾ' (1) । ੪੧.੩, ੧੧੩.੩
2. ਇਸਤਰੀਆਂ, ਔਰਤਾਂ/ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ, ਦੇਖੋ 'ਬਨਤਾ' (2) । ੨੦੪.੨, ੨੧੩.੨, ੩੫੫.੩, ੪੧੫.੨, ੪੪੩.੧, ੫੬੩.੧

ਬਨੀ—ਸੋਭਦੀ ਹੈ, ਫੱਬਦੀ ਹੈ । ੩੪੭.੪

ਬਨੁ—ਜੰਗਲ, ਦੇਖੋ 'ਬਨ' । ੪੬੦.੧[2]

ਬਨੇ—ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ । ੨੦੫.੧

ਬਪੁਹਾਰ—(ਸੰ. वपुस्+हार) ਸਰੀਰ ਹਾਰ ਦਿੰਦੀ ਭਾਵ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੬੪੫.੩

ਬਬੂਰ)— (ਸੰ. ਵਰ੍ਵੂਰ: > ਪ੍ਰਾ.ਬੱਬੂਲ) ਬਬੂਲ, ਕਿੱਕਰ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ
ਬਬੂਰੁ) ਦਰਖਤ । ੬੩੪:੧/੫੩੨.੧

ਬਜਾਹਤ—(ਸੰ. ਵਿਵਾਹ) ਵਿਆਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੫੬੩.੧

ਬਯਾਹੁ—(ਸੰ. ਵਿਵਾਹ) ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ । ੫੬੨.੨

ਬਜਾਹੇ—ਵਿਆਹੀਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਯਾਹੁ' । ੫੮੪.੧

ਬਜਾਪਤ—(ਸੰ. ਵ੍ਯਾਪਨਮ੍) ਵਿਆਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ/ਵਿਆਪ ਜਾਂਦਾ, ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ । ੫੫੭.੩/੬੪੪.੩

ਬਜਾਪਾਰੀ—(ਸੰ. ਵ੍ਯਾਪਾਰਿਨ੍) ਵਪਾਰੀ, ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੫੮੯.੩

ਬਜਾਲ—(ਸੰ. ਵ੍ਯਾਲ) ਸੱਪ, ਭੁਝੰਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਰਪ' । ੫੬੧.੪

ਬਰ—1. ਲੜ, ਪੱਲਾ, ਕਪੜੇ ਦਾ ਇਕ ਕੋਣਾ । ੩੭੩.੨

2. ਚੰਗੀ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਉਤਮ । ੪੪੦.੨, ੫੬੮.੨, ੬੪੦.੩, ੬੫੯.੪

3. (ਫਾ. ਬਰ) ਉਤੇ, ਉਪਰ । ੫੭੩.੧

ਬਰਸ ਕੈ—(ਸੰ. ਵਰ੍ਸ਼:, ਵਰ੍ਸ਼ਮ੍) ਵਰ੍ਹਨ ਕਰਕੇ, ਬਰਸਨ ਕਰਕੇ । ੨੪੯.੩

ਬਰਸੈ—ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਵਰਸਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਰਸ ਕੈ' । ੬੬੨.੨

ਬਰਹਨੇ—ਦਰਖਤ ਦੀ ਟਾਹਣੀ, ਬਿਰਖ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ । ੫੮੯.੨

ਬਰਖ—(ਸੰ. ਵਰ੍ਸ਼:) 1. ਵਰ੍ਹਾ, ਸਾਲ, ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ/ਵਰ੍ਹੇ । ੧੫੬.੩, ੧੫੯.੨ ੪੩੬.੩, ੬੫੪.੨[2]

2. ਵਰ੍ਹਕੇ, ਬਰਸਕੇ । ੩੭੨.੧

3. ਵਰ੍ਹਾ ਕੇ, ਬਰਸਾ ਕੇ । ੪੫੧.੪

4. ਬਰਖਾ, ਮੀਂਹ, ਬਾਰਸ਼ । ੫੭੨.੨

ਬਰਖਤ—1. ਵਰ੍ਹਨ ਕਰਕੇ, ਬਰਸਣ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਰਸ ਕੈ' । ੧੬੩.੨, ੩੯੪.੨

2. ਵਰ੍ਹਦੇ ਹੋਏ, ਬਰਸਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਖੋ 'ਬਰਸ ਕੈ' । ੪੪੦.੩

3. ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਬਰਸਦਾ ਹੈ । ੪੪੨.੧, ੪੭੮.੩, ੫੧੮.੧, ੬੦੩.੩

ਬਰਖਨ—(ਸੰ. ਵਰ੍ਸ਼ਣਮ੍) ਬਰਖਾ, ਮੀਂਹ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਗਿਰਨਾ । ੪੦੩.੧

2. ਵਰ੍ਹੇ, ਸਾਲ, ਦੇਖੋ 'ਬਰਖ' (1) । ੫੦੬.੧

ਬਰਖਾ—(ਸੰ. ਵਰ੍ਸ਼ਾ) ਬਾਰਸ਼, ਮੀਂਹ, ਬਰਸਾਤ । ੫੯.੪, ੭੪.੧, ੭੬.੪, ੧੨੮.੪, ੧੫੬.੩ ੧੬੩.੧, ੨੩੭.੧, ੨੪੮.੨, ੨੫੧.੩, ੩੧੧.੨, ੩੨੫.੩, ੪੪੦.੩, ੪੪੬.੧, ੪੫੧.੪, ੪੭੨.੩, ੫੩੭.੨, ੫੪੯.੧, ੬੨੯.੧, ੬੩੫.੩

ਬਰਖੈ—ਵਰਸਦਾ, ਵਰ੍ਹਦਾ । ੬੨੯.੧

ਬਰਜਨ—ਰੋਕਾਂ, ਭਾਵ ਉਪਾਉ । ੫੭੩.੩

ਬਰਜਿ—ਵਰਜ ਕੇ, ਰੋਕਕੇ, ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਕੇ । ੬੧.੧, ੭੮.੪, ੮੨.੩, ੯੨.੩, ੨੫੯.੧, ੨੮੧.੧ ੨੮੩.੩, ੫੪੭.੪, ੬੨੨.੪

ਬਰਤ—(ਸੰ. ਵ੍ਰਤ:) ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਦਿਨ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਧੀਨ ਕੁਝ ਨਾ ਖਾਣ ਦਾ ਭਾਵ। ੪੮੨.੨

ਬਰਤਮਾਨ)— 1. ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ, ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ।
ਬਰਤਮਾਨਿ) ੪੫.੪/—

2. ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਏ ਹੋਏ । ੮੪.੧/—

3. ਪਰਵਿਰਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਲਗਣ ਵਾਲਾ । ੮੪.੨/—

4. (ਸੰ. वर्तमान) ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੧੯੦.੨, ੧੯੭.੩/੧੦੬.੧

ਬਰਤੈ—ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ । ੧੦੬.੧, ੧੯੦.੨

ਬਰਦਾਈ—ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਵਰ ਦਾਤਾ । ੧੨੬.੪

ਬਰਨ)— (ਸੰ. वर्ण) 1. ਜਾਤ, ਸ੍ਰੇਣੀ/ਜਾਤਾਂ, ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ । ੨੪.੪, ੩੨.੧, ੧੪੪.੨,
ਬਰਨੁ) ੩੩੩.੩. ੩੭੫.੪, ੪੦੭.੪, ੪੯੩.੪/—

2. ਨਸਲ, ਵੰਸ਼ । ੩੯.੧, ੩੦੭.੩, ੩੦੮.੧/—

3. (ਸੰ. रङ्ग ਫਾ. ਰੰਗ) ਰੰਗ, ਕਾਲਾ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ ਆਦਿ ਰੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੯.੧³, ੪੯.੨², ੭੪.੧², ੧੦੩.੩², ੧੨੨.੧, ੧੩੩.੨², ੧੬੧.੧², ੧੯੮.੨, ੨੮੬.੨⁴, ੩੩੦.੨³, ੩੪੭.੩², ੩੬੪.੨, ੫੦੧.੨, ੫੮੧.੩, ੫੯੬.੨, ੫੯੭.੨, ੬੧੧.੩/੫੦੧.੨

4. ਰੰਗ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ । ੪੦.੧, ੪੯.੨², ੩⁶, ੭੪.੧, ੨⁴, ੩², ੪੮੯.੧/—

5. ਉੱਤਮ ਗੁਣ । ੧੮੫.੧/—

ਬਰੰਬ੍ਰੂਹ—ਵਰ ਮੰਗ ! ਵਰ ਮੰਗੋ ! ੪੬੮.੪

ਬਰੀਆ—ਵਾਰੀ, ਵੇਲਾ, ਅਉਸਰ । ੬੫੩.੩

ਬਲ—(ਸੰ. बलम्) 1. ਤਾਕਤ, ਸ਼ਕਤੀ, ਸਮਰਥਾ । ੧੩.੩, ੧੧੭.੨, ੧੪੧.੩, ੨੨੦.੨, ੩੫੯.੩, ੫੨੭.੨, ੫੫੮.੨, ੬੦੭.੧, ੬੪੭.੧

2. ਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ ਤੇਜ਼ ਹੋਣਾ (ਪੀੜਾ ਆਦਿ ਲਈ) । ੪੦੩.੨

ਬਲਹਾਰੀ—ਨਿਛਾਵਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ, ਸਦਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ । ੩੯੩.੩

ਬਲਛਲ—ਵਲ-ਛਲ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ, ਚਲਾਕੀ । ੫੨੧.੧

ਬਲ ਜਾਉ—(ਸੰ. बलि) ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ, ਸਦਕੇ ਜਾਵਾਂ, ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਵਾਂ, ਵਾਰੀ ਜਾਵਾਂ । ੫੭੧.੧

ਬਲਬੰਚ—(ਸੰ. बल+वञ्च) ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਠਗਣ ਵਾਲੇ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲੇ । ੨੯੫.੩

ਬਲਵੰਤ—(ਸੰ. बलवत्) ਤਾਕਤਵਰ, ਤਕੜਾ, ਜ਼ੋਰਾਵਰ, ਬਲੀ । ੬੦੭.੧

ਬਲਾਨੀਐ—(ਸੰ. विलय:) ਸਮਾਪਤ ਹੋਣਾ, ਨਸ਼ਟ ਹੋਣਾ, ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ । ੨੨੪.੩

ਬਲਿ—1. ਨਿਛਾਵਰ ਸਦਕੇ, ਕੁਰਬਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਲ ਜਾਉ' । ੨੬੯.੪

2. (ਸੰ. बलिन्) ਤਾਕਤਵਰ, ਜ਼ੋਰਾਵਰ, ਬਲੀ । ੬੬੦.੪

ਬਲਿਹਾਰ—ਕੁਰਬਾਨ, ਸਦਕੇ, ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ । ੨੬੯.੪, ੬੪੬.੪

ਬਲਿਹਾਰੀਐ—ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਸੁਟੀਏ । ੬੫੦.੨

ਬਲਿਹਾਰੇ—ਕੁਰਬਾਨ, ਸਦਕੇ, ਨਿਛਾਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਬਲਿਹਾਰ' । ੬੬੩.੪

ਬਲੀ—(ਸੰ. वल्ली) ਵੇਲ, ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਫੈਲਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੂਟਾ । ੪੯.੧, ੩੦੮.੧

ਬਲੁ—ਜ਼ੋਰ, ਸ਼ਕਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਲ' (1) । ੩੬੪.੧

ਬਾਇ—(ਸੰ. वायु, वात:) ਹਵਾ, ਪਉਣ, ਵਾਯੂ । ੨੨੪.੧

ਬਾਇਸ)— (ਸੰ. वायस:) ਕਾਂ, ਕਉਆ, ਕਾਗ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਲਾ ਪੰਛੀ । ੨੬.੩,
ਬਾਇਸੁ) ੨੪੯.੨, ੪੭੦.੩/੪੪੫.੩, ੫੧੨.੩, ੫੩੨.੨

ਬਾਇ-ਮੰਡਲ—(ਸੰ. वायु:+मण्डल) ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ, ਆਕਾਸ਼ । ੨੨੪.੧

ਬਾਏ—(ਸੰ. वाम) ਸੱਜੇ, ਖੱਬੇ ਦੇ ਉਲਟ। ੪੦੪.੨

ਬਾਂਸ—(ਸੰ. वंश:) ਵੰਝ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੰਢਾਂ ਵਾਲਾ ਲੰਮਾ ਤੰਡੇਦਾਰ ਪੌਦਾ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬੰਸ' (1)। ੨੭.੧, ੮੩.੩, ੮੪.੨, ੨੩੬.੩, ੩੦੭.੨,੩, ੪੬੫.੨, ੪੯੩.੪, ੫੦੭.੧, ੬੩੮.੩, ੬੩੯.੧, ੬੬੨.੩

ਬਾਸ—(ਸੰ. वासना) 1. ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਇਛਾਵਾਂ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ (ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ)। ੨੭.੪

2. (ਸੰ. वास:) ਵਸਦਾ ਹੈ, ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ/ਹੁੰਦੇ। ੬੮.੪, ੨੪੮.੨, ੨੫੧.੪, ੨੭੨.੪, ੩੪੯.੪, ੩੮੬.੧, ੪੦੨.੪, ੪੪੫.੩

3. ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ, ਵਸਣ ਵਾਲੇ, ਨਿਵਾਸੀ। ੭੫.੩, ੫੪੮.੪

4. ਵੰਝ, ਬਾਂਸ, ਦੇਖੋ ਬੰਸ (1)। ੧੩੨.੨, ੨੯੯.੧, ੫੧੯.੪

5. ਵਸਣ ਦੀ, ਰਹਿਣ ਦੀ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਦੀ। ੪੦੯.੧

6. ਗੰਧ, ਮਹਿਕ, ਵਾਸ਼ਨਾ। ੫੩੩.੨, ੫੮੯.੧, ੫੯੯.੧, ੬੦੮.੨², ੬੦੯.੧, ੬੧੫.੩, ੬੫੩.੧

7. ਵਸਾਕੇ, ਵਾਸਾ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਰਖਕੇ, ਟਿਕਾਕੇ। ੬੦੯.੧

8. ਰਹਿਕੇ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਕੇ, ਵੱਸਕੇ। ੬੩੮.੩²

ਬਾਸਕ ਨਾਗ—(ਸੰ. वासुकि:+नाग:) ਨਾਗ ਰਾਜ, ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਕਦਰੂ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਕਸ਼ਯਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਅੱਠ ਨਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੂਸਰਾ ਸੀ। ਮਿਥ ਹੈ ਕਿ ਬਾਸੁਕ ਨੂੰ ਨੇਤਰਾ ਬਣਾਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਖੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਪ ਲਈ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ੭੫.੨

ਬਾਸਤ—(ਸੰ. वास:) ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲਾ, ਸੁਗੰਧਿਤ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ। ੩੪੬.੩

ਬਾਸਨ)— (ਸੰ. वास.) 1. ਸੁਗੰਧੀ, ਖੁਸ਼ਬੂ/ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ। ੫੦੭.੧/੧੭.੩, ੧੯.੨, ੪੯.੨,
ਬਾਸਨਾ) ੮੫.੪, ੯੪.੩, ੧੩੧.੨, ੧੩੩.੩, ੧੩੪.੧, ੨੨੫.੪, ੩੧੯.੨, ੩੩੦.੩, ੫੮੬.੧, ੬੨੫.੨, ੬੩੯.੧

2. ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਇਛਾਵਾਂ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ/ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇਖੋ 'ਬਾਸ' (1)। —/੨੨੪.੧, ੩੩੬.੧

3. ਵਾਸ਼ਨਾ ਲੈਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਸੁੰਘਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੧੮.੩, ੨੮੫.੨, ੫੩੩.੨

4. ਵਾਸ਼ਨਾ, ਮਹਿਕ, ਗੰਧ। —/੩੭.੩, ੩੮.੨, ੮੦.੨, ੧੧੨.੩

ਬਾਸਨੁ—(ਸੰ. वासनन) ਬਰਤਨ, ਭਾਂਡਾ। ੪੧੯.੩

ਬਾਸਿ--ਸੁਗੰਧੀ, ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੇਖੋ 'ਬਾਸਨ' (1)। ੫੧੬.੧

ਬਾਸੀ—(ਸੰ. वास:) ਵਾਸੀ, ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੦੭.੨²

ਬਾਸੀਐ—ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੰਚਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੩੦੬.੩, ੬੩੮.੩

ਬਾਂਸੁ--ਵੰਝ, ਬਾਂਸ, ਦੇਖੋ 'ਬੰਸ' (1)। ੮੩.੨, ੮੪.੧, ੨੪੦.੪, ੩੦੮.੧, ੨, ੩

ਬਾਸੁ—1. ਸੁਗੰਧ, ਖੁਸ਼ਬੋ ਦੇਖੋ 'ਬਾਸ' (6)। ੫੩.੩, ੧੯੯.੨, ੨੭੪.੩, ੨੭੯.੨, ੨੯੦.੨, ੫੩੪.੨², ੫੩੫.੧²

2. ਬਾਂਸ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਂਸੁ'। ੧੯੧.੪, ੨੪੯.੩, ੩੦੬.੩

3. ਨਿਵਾਸ, ਵਾਸਾ, ਭਾਵ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖੋ 'ਬਾਸ' (2)। ੨੫੯.੧

4. ਨਿਵਾਸ, ਵਾਸਾ, ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੩੩੬.੧

5. ਗੰਧ, ਵਾਸ਼ਨਾ। ੪੩੭.੩

ਬਾਸੁਰ—(ਸੰ. वासर: वासरम्) ਦਿਨ, ਰਾਤ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਛਿਪਣ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ। ੪੨੩.੩, ੪੮੭.੪, ੪੮੮.੧, ੬੩੫.੨

ਬਾਸੈ—ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ, ਖੁਸ਼ਬੋ ਵਾਲੇ ੮੩.੩, ੮੪.੨

ਬਾਹਰ)—(ਸੰ. बाह्य > ਪ੍ਰਾ. बाहिरअ) ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਿਸੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਥਾਨ
ਬਾਹਰਿ) ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ। ੫੪੪.੧, ੨/੩੧੦.੧, ੪੪੭.੩

ਬਾਕੋ—(ਸੰ. वङ्क) ਟੇਢਾ, ਵਿੰਗਾ। ੩੯੦.੧

ਬਾਘ)—(ਸੰ. व्याघ्र:) ਚੀਤਾ, ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਸਲ ਦਾ ਇਕ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨ-
ਬਾਘੁ) ਵਰ। ੬੩੦.੨/੨੪੦.੧

ਬਾਚੀਐ—ਬਚਦੀ ਨਹੀਂ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਭਾਵ ਗਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੪੭੮.੩

ਬਾਂਛਤ)—(ਸੰ. वांछित) 1. ਇਛਤ, ਚਾਹਿਆ ਹੋਇਆ/ਚਾਹੀ ਹੋਈ। ੧੭੯.੧,
ਬਾਛਤ) ੬੫੮.੩/੩੫੦.੨/---
ਬਾਛੈ) 2. ਚਾਹੁੰਦੇ, ਲੋਚਦੇ, ਇੱਛਾ ਕਰਦੇ/ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ, ਲੋਚਦੀਆਂ। ੩੯੬.੨/੧੯੩.੧, ੪੨੧.੩/੩੦੯.੪, ੪੦੯.੧, ੫੯੩.੪

ਬਾਜ—(ਸੰ. वाद्य) ਵਜਦੀ/ਵਜਦੇ, ਵਜਦਾ, ਵਾਜਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਜਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧੁਨੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੨੪੬.੪, ੩੭੧.੩, ੫੬੩.੩/੨੯.੩, ੨੪੭.੪ ੨੬੮.੨ (ਭਾਵ ਝੂਮਦਾ) ੩੮੨.੨, ੪੧੧.੧, ੬੧੯.੩

ਬਾਜੁ—(ਸੰ. वाजिन्) 1. ਘੋੜਾ, ਅਤਿਅੰਤ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ। ੩੧੩.੨
2. (ਸੰ. वाद्य) ਵਾਜਾ, ਵਜਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਾਜ਼। ੩੭੧.੩, ੫੬੩.੩

ਬਾਜੇ—1. ਵਜਦਾ ਹੈ, ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ/ਵਜਦੀ, ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ। ੩੦੮.੩, ੬੨੪.੩

ਬਾਜੈ—ਵਜਦੀ, ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧੁਨ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਜ'। ੫੮੦.੨

ਬਾਂਝ)—(ਸੰ. वन्ध्या) ਉਹ ਔਰਤ ਜਿਸਦੇ ਔਲਾਦ ਉਤਪੰਨ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ੨੩੬.੪,
ਬਾਝ) ੪੪੩.੧, ੪੪੫.੧, ੫੧੯.੧/੨੩੭.੩, ੨੯੯.੨

ਬਾਂਝਿ—ਬਾਂਝਪੁਣਾ, ਬੱਚਾ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਰੋਗ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਂਝ'। ੫੧੩.੩

ਬਾਂਟ—ਵੰਡਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੪੮੪.੧

ਬਾਟ—(ਸੰ. वाट:) ਰਸਤਾ, ਮਾਰਗ, ਰਾਹ। ੪੮੬.੨

ਬਾਟਮਾਰ—(ਸੰ. वाट:+मार:) ਠੱਗਕੇ, ਲੁੱਟਕੇ। ੫੨੪.੨

ਬਾਂਟਿ—ਵੰਡਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੫੩੦.੨

ਬਾਢਿ—ਵੱਧ, ਅਧਿਕ, ਜ਼ਿਆਦਾ। ੩੩੧.੩

ਬਾਢੈ—ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੪੨੫.੩

ਬਾਣੀ—(ਸੰ. वाणी) ਬਚਨ, ਕਥਨ, ਬੋਲ। ੬੩੦.੪

ਬਾਤ—(ਸੰ. वार्ता) 1. ਗੱਲ, ਬਚਨ। ੨੬੪.੩, ੩੦੫.੨, ੪੩੩.੧
2. ਮਾਮਲਾ, ਸਥਿਤੀ, ਭਾਵ ਭੁੱਲ। ੪੪੪.੧

ਬਾਤਨੁ—ਬਾਤਾਂ, ਗੱਲਾਂ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਤ' (1)। ੪੩੯.੧

ਬਾਤੀ—(ਸੰ. वर्ति) ਬੱਤੀ (ਦੀਵੇ ਆਦਿ ਦੀ), ਰੂੰ ਦੀ ਵੱਟ ਕੇ ਬਣਾਈ ਬਰੀਕ ਵੱਟੀ ਜੋ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਬਲਦੀ ਹੈ। ੫੬੧.੨

ਬਾਤੈ—ਬਾਤਾਂ, ਗੱਲਾਂ, ਬਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਤਨੁ'। ੬੫.੧, ੫੨੬.੨

ਬਾਦ—(ਸੰ. ਵਾਧਸ੍) 1. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਧੁਨੀ, ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਝਣਕਾਰ। ੨.੬, ੪੭੪.੨, ੫੭੪.੨, ੫੭੯.੩
2. ਬਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਯੰਤਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਨਾਲ ਧੁਨੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੦.੩, ੧੧.੩, ੧੨.੨, ੫੨.੪, ੧੧੨.੩, ੧੩੧.੨, ੧੭੨.੩, ੧੮੫.੨, ੧੯੮.੨, ੨੫੪.੩, ੨੫੫.੩, ੨੬੫.੩, ੩੦੪.੨, ੩੪੧.੨, ੩੪੨.੪, ੫੦੦.੩, ੬੦੦.੨
3. (ਸੰ. ਵਾਦ:) ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ। ੨੭੨.੩, ੪੮੨.੩
4. ਘੰਡਾ ਹੇੜਾ ਰੂਪ ਵਾਜਾ, ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਜ਼। ੨੯੨.੨, ੪੧੨.੨, ੪੨੪.੩, ੪੩੧.੨
5. ਬੋਲ, ਗਲਾਂ, ਬਚਨ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ। ੩੪੨.੪, ੪੪੯.੨
6. ਬੋਲਣਾ, ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੫੨੧.੧
7. ਵਿਅਰਥ, ਫ਼ਜ਼ੂਲ, ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ। ੬੨੪.੪

ਬਾਦਰ—(ਸੰ. ਵਾਰਿਦ: > ਪ੍ਰਾ. ਬਦ੍ਦਲ) ਬੱਦਲ, ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਭਾਫ਼ ਜਿਸਤੋਂ ਬਾਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੩੨੫.੧, ੫੪੯.੧

ਬਾਦਿ—1. ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ। ੧੪੩.੩
2. ਵਾਜੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਦ' (2)। ੧੮੮.੩
3. ਵਿਧੀ, ਤਰੀਕਾ। ੫੦੬.੨
4. ਵਿਅਰਥ, ਫਜ਼ੂਲ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਦ' (7)। ੧੯੯.੩, ੨੬੨.੧. ੫੧੧.੩

ਬਾਦੁ—ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ, ਬਹਿਸ, ਮੁਬਾਹਸਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਦ' (3)। ੧੭੫.੨

ਬਾਧ—(ਸੰ. ਬਨ੍ਧ੍) ਬੰਨ੍ਹਕੇ, ਰੱਸੀ ਅਥਵਾ ਗੰਢ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਕੱਸਕੇ ਲਪੇਟਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ੪੯੫.੩

ਬਾਧਜੋ—(ਸੰ. ਬਨ੍ਧਨਸ੍) ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਬੰਦੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ। ੬੩੦.੨

ਬਾਧਵ—(ਸੰ. ਬਾਨ੍ਧਵ) ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਸੰਬੰਧੀ, ਨਾਤੇਦਾਰ। ੧੦੦.੧

ਬਾਂਧਿ – ਬੰਨ੍ਹਕੇ, ਜਕੜਕੇ, ਬੰਦ ਕਰਕੇ, ਲਪੇਟਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਧਜੋ'। ੩੧੮.੨, ੫੬੨.੪

ਬਾਧੇ—1. ਬੰਨ੍ਹਕੇ, ਭਾਵ ਗਲ ਵਿਚ ਲਪੇਟਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਧਜੋ'। ੨੨੪.੨
2. ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਲਪੇਟਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਧਜੋ'। ੩੭੩.੨

ਬਾਧੇ—ਵਧਦਾ ਹੈ, ਪਰਫੁਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੭੩.੧

ਬਾਨ—(ਸੰ. ਬਾਣ) ਤੀਰ, ਬਾਣ, ਕਾਨੀ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਮਾਣ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਸਤਰ। ੨੭੨.੧, ੩੬੫.੧, ੩੯੧.੧, ੫੭੪.੨, ੬੧੦.੧, ੬੧੧.੨, ੬੩੦.੧, ੬੪੪.੨

ਬਾਨਕ—ਸਜਾਵਟ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਸਜ ਧਜ। ੨੦੫.੧, ੨੦੯.੧

ਬਾਨਿ—ਸੁਭਾ, ਆਦਤ, ਵਾਦੀ। ੧੪੨.੨, ੨੯੪.੩, ੩੫੭.੧

ਬਾਨੀ—(ਸੰ. ਵਾਣੀ) 1. ਵਾਣੀ, ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਬਚਨ (ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ)। ੯੧.੩. ੨੫੯.੪
2. ਬਾਨ, ਆਭਾ, ਚਮਕ। ੩੬੦.੨
3. ਕਥਨ, ਬੋਲ। ੫੭੦.੪

ਬਾਮ—(ਸੰ. ਵਾਮਾ) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਨਾਰੀ। ੬੧੫.੪

ਬਾਯਸ—(ਸੰ. ਵਾਯਸ) ਕਾਂ, ਕਊਆ, ਕਾਗ। ੫੭੧.੧

ਬਾਰ—(ਸੰ. ਵਾਰ) 1. ਵਾਰੀ, ਦਫਾ, ਮਰਤਬਾ । ੧੧੧.੨, ੬੭੩.੧², ੪²
2. ਵਾਰ, ਦਿਨ, ਰੋਜ਼, ਹਫਤੇ ਦੇ ਦਿਨ ਆਦਿ । ੪੪੮.੨, ੪੮੪.੧
3. ਬਾਰ ਬਾਰ, ਬਾਰੰਬਾਰ, ਫਿਰ ਫਿਰ (ਮੁਹਾਵਰਾ) । ੪੯੧.੨², ੫੧੦.੨²
4. ਵਾੜ, ਖੇਤ ਆਦਿ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਕੀਤੀ ਕੰਡਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਰੋਕ । ੫੮੨.੨
5. ਦੇਰ, ਵਿਲੰਬ, ਚਿਰ, ਢਿਲ । ੫੯੨.੩

ਬਾਰਜ—(ਸੰ. ਵਾਰਿਜ) ਕਮਲ, ਜਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਫੁੱਲ । ੪੦੨.੨

ਬਾਰਨੀ—(ਸੰ. ਵਾਰੁਣੀ)— ਸ਼ਰਾਬ, ਮਦਿਰਾ, ਨਸ਼ੇਦਾਰ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ । ੮੮.੧

ਬਾਰੰਬਾਰ— ਬਾਰ ਬਾਰ, ਫਿਰ ਫਿਰ, ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਬਾਰਾ, ਘੜੀ ਮੁੜੀ । ੪੪.੨, ੧੧੧.੨, ੧੪੬.੨ ੨੬੯.੪, ੬੧੪.੨

ਬਾਰਿ—1. ਵਾੜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਾਰ' (4) । ੨੨੧.੩, ੫੩੨.੧
2. (ਸੰ. ਵਾਰਿ) ਪਾਣੀ, ਜਲ । ੨੭੩.੨
3. ਬਾਰ ਬਾਰ, ਘੜੀ ਮੁੜੀ. ਦੇਖੋ 'ਬਾਰ' (3) । ੪੩੦.੨²
4. ਵਾਰੀ, ਦਫਾ, ਮਰਤਬਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਰ' । (1) ੪੬੧.੩

ਬਾਰੀ —(ਸੰ. ਵਾਰ) 1. ਵਾਰੀ, ਮੌਕਾ, ਅਵਸਰ । ੨੧੨.੪, ੨੧੯.੧, ੩੪੫.੧, ੬੫੪.੪, ੬੫੮.੩, ੬੬੦.੨
2. ਵਾਲੀਆਂ ਜੋ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹਿੱਤ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੪੭.੨

ਬਾਰੁਨੀ — ਸ਼ਰਾਬ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਾਰਨੀ' । ੧੫੫.੪, ੨੯੭.੩, ੨੯੮.੨, ੩੯੧.੨

ਬਾਰੇ—(ਸੰ. ਬਾਲ) ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ । ੫੭੯.੧

ਬਾਲਕ—(ਸੰ. ਬਾਲਕ) ਬੱਚਾ/ਬੱਚੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸ਼ਿਸ਼ੂ, ਬਾਲ । ੧੫੯.੧, ੧੭੨.੩, ੧੮੦.੧, ੩੪੯.੩, ੩੬੯.੧, ੩੯੩.੧, ੪੦੫.੩, ੪੦੬.੧, ੩, ੪੪੮.੪, ੫੭੯.੨, ੫੯੯.੨, ੬੦੪.੨

ਬਾਲਕਹਿ — ਬੱਚੇ ਨੂੰ, ਬਾਲਕ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਲਕ' । ੩੫੭.੧

ਬਾਲਕਨ—ਬੱਚਿਆਂ, ਬਾਲਕਾਂ, ਬਾਲਕ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਲਕ' । ੪੭੮.੩

ਬਾਲਕੁ— ਬੱਚਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਾਲਕ' । ੪੦੬.੨

ਬਾਲਕੈ — ਬਾਲਕ ਨੂੰ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬਾਲਕ' । ੩੯੩.੩

ਬਾਲਬੁਧਿ— (ਸੰ. ਬਾਲ+ਬੁਦ੍ਧਿ) 1. ਬੱਚਿਆਂ ਵਰਗੀ ਅਕਲ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਰਗੀ ਬੁੱਧੀ । ੧੦੭.੧, ੨੬੨.੪, ੩੯੩.੧, ੪੦੯.੩, ੫੭੯.੨, ੬੦੪.੨
2. ਬਚਪਨ, ਬਾਲਕਪਣ (ਭਾਵ) । ੨੪੧.੨, ੩੯੩.੧, ੬੦੪.੨

ਬਾਲਾ —(ਸੰ. ਬਾਲਾ) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਨਾਰੀ । ੬੩੭.੧

ਬਾਲੁ —(ਸੰ. ਬਾਲ) ਬੱਚਾ, ਬਾਲਕ । ੩੫੩.੩

ਬਾਲੂ—(ਸੰ. ਵਾਲੁਕਾ) ਰੇਤ, ਦਾਣੇਦਾਰ ਮਿੱਟੀ ਜਿਹੜੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਰਗੜ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਮਾਰੂਥਲਾਂ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ ਥਲਿਉਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ੫੩੧.੨

ਬਾਵਨ —(ਸੰ. ਵਾਮਨ) ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਚਿੱਟਾ ਚੰਦਨ ਜੋ ਅਤਿ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੨੩.੨, ੨੯੯.੧, ੩੬੧.੩, ੪੧੭.੩, ੫੩੪.੨⁴, ੬੦੮.੨²

ਬਾਵਰੀ —ਪਾਗਲ, ਝੱਲੀ, ਸ਼ੁਦੈਣ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ । ੨੨੦.੧

ਬਾਵਰੇ—ਪਾਗਲ, ਝੱਲਾ, ਸ਼ੁਦਾਈ ਬੇਸਮਝ, ਸੁਰਤਹੀਣ । ੧੯੧.੪, ੨੬੪.੨, ੫੧੦.੩, ੫੧੧.੪, ੫੫੬.੨, ੬੭੧.੨

ਬਿਉਹਾਰ—(ਸੰ. व्यापार:) 1. ਵਿਹਾਰ, ਵਪਾਰ, ਵਣਜ ਸੁਦਾਗਰੀ। ੬੭.੧, ੧੨੬.੨. ੩੯੮.੨, ੪੬੧.੩

2. ਸਲੂਕ, ਵਿਵਹਾਰ, ਬਰਤਾਵ। ੧੮੮.੧

ਬਿਉਹਾਰੀ—(ਸੰ. व्यापारिन्) ਵਪਾਰੀ, ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬੭੫.੪

ਬਿਉਹਾਰੁ—ਵਪਾਰ, ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕੰਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਉਹਾਰ' (1)। ੫੫੨.੨

ਬਿਓਗ—(ਸੰ. वियोग) 1. ਜੁਦਾਈ, ਵਿਛੋੜਾ, ਵਿਜੋਗ। ੨੩.੧, ੧੧੩.੩, ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੧, ੩, ੨੯੯.੪, ੩੦੦.੧, ੨, ੩੩੩.੨, ੪੨੦.੩, ੪੫੦.੩, ੫੦੯.੧, ੫੧੩.੨, ੫੫੦.੨

2. (ਸੰ. वियोगिन्) ਵਿਯੋਗੀ, ਵਿਛੋੜੇ ਵਾਲਾ, ਵਿਛੜਿਆ ਹੋਇਆ। ੫੨੧.੩

ਬਿਓਗੀ—ਵਿਯੋਗੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਿਓਗ' (2)। ੧੩੪.੪. ੨੬੭.੧

ਬਿਆਸ—(ਸੰ. व्यास:) ਬਿਆਸ ਰਿਸ਼ੀ ਪਰਾਸ਼ਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਮਤਸਯੋਦਰੀ ਅਥਵਾ ਸਤਯਵਤੀ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਸੀ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਤਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੀ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਵਾਰ ਵੰਡ ਕੇ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਿਆ। 'ਬ੍ਰਹਮ ਸੂਤਰ' ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਮੋਢੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਰਚਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੪੩.੧

ਬਿਆਸਾਤ—ਵਰੋਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਭਾਵ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੩੬੨.੪

ਬਿਆਹ—(ਸੰ विवाह:) ਸ਼ਾਦੀ, ਵਿਆਹ, ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰਸਮ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੰਪਤੀ-ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੩੮੨.੧

ਬਿਆਹੇ—ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ, ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਹ'। ੧੧੮.੧, ੧੧੯ ੧

ਬਿਆਕਰਨ—ਵਿਆਕਰਣ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ, ਉਹ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹੋਣ। ੫੪੦.੧

ਬਿਆਜ—ਸੂਦ, ਵਿਆਜ, ਉਧਾਰ ਦਿੱਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਬਦਲੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪੈਸਾ। ੨੪੧.੪, ੬੩੩.੨

ਬਿਆਧ—(ਸੰ. व्याध:) 1. ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਅਥਵਾ ਪਕੜਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ। ੨੯੮.੩

2. (ਸੰ. व्याधि:) ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼, ਬਿਪਤਾ, ਝੰਝਟ। ੬੩੩.੨

ਬਿਆਧਿ—(ਸੰ. व्याधि:) ਸਰੀਰਿਕ ਰੋਗ, ਸਰੀਰਿਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ। ੭੮.੧, ੨੩੩.੪

ਬਿਆਪ—(ਸੰ. व्यापन) ਵਿਆਪਣਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ। ੩੬੦.੧

ਬਿਆਪਹੀ—ਵਿਆਪਦਾ, ਪਸਰ ਜਾਂਦਾ, ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੨੬੬.੧

ਬਿਆਪਤ—ਵਿਆਪਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੩੩੧.੪, ੩੯੮.੩

ਬਿਆਪਾਰੀ—(ਸੰ. व्यापारिन्) ਵਿਉਪਾਰੀ, ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੧੪.੧

ਬਿਆਪਿ—ਵਿਆਪਣਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੯੨.੨, ੩੩੬.੨

ਬਿਆਪੈ—1. ਵਿਆਪਦਾ/ਵਿਆਪਦੀ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ/ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੧੦੪.੪, ੩੫੫.੪, ੫੪੯.੨

2. ਵਿਆਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ। ੨੦੩.੧^{2}, ੨, ੩

3. ਵਿਆਪੇ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੫੪੪.੪
4. ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਆਪ'। ੬੬੭.੩

ਬਿਆਰ—ਬੀਜਣ ਯੋਗ ਬੀਜ, ਪੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਫਲ ਜੋ ਬੀਜ ਲਈ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੪੪.੪

ਬਿਆਲ—(ਸੰ. व्याल:) ਸੱਪ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰੀਂਗਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਜੀਵ। ੧੨੭.੧, ੧੬੭.੪

ਬਿਸਟਾ—(ਸੰ. विष्ठा) ਪਖਾਨਾ, ਮਲ, ਟੱਟੀ, ਵਿਸ਼ਟਾ। ੪੯੧.੧

ਬਿਸਥਰ—ਬਿਸਥਾਰਦੇ ਹਨ, ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੧੬੨.੩

ਬਿਸਥਾਰ—(ਸੰ. (विस्तार) ਵਿਸਤਾਰ, ਪਸਾਰਾ, ਫੈਲਾਉ। ੧੯੨.੩, ੨੨੯.੪, ੩੭੩.੩

ਬਿਸਥਾਰੇ—ਵਰਤਾਉ ਕਰਦੇ, ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ (ਭਾਵ)। ੫੭੯.੨

ਬਿਸਥਾਰੋ—ਵਿਸਥਾਰ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਥਾਰ'। ੯੩.੨

ਬਿਸਨੀ—(ਸੰ. व्यसनिन्) ਭੈੜੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੀ, ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ। ੪੬੦.੨

ਬਿਸਮ—(ਸੰ. विस्मय:) 1. ਅਸਚਰਜਮਈ, ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਅਚੰਭਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ/ਵਾਲੀਆਂ ਲਈ। ੯.੪, ੧੮.੪, ੪੨.੪², ੭੧.੪, ੮੦.੪, ੮੧.੪, ੮੬.੨, ੮੯.੪, ੯੦.੧, ੯੨.੩, ੯੩.੪, ੯੬.੨, ੧੧੨.੧, ੧੩੮.੪, ੧੩੯.੪, ੧੫੨.੨, ੧੬੯.੪, ੧੮੯.੩, ੧੯੬.੪, ੨੧੧.੪, ੨੩੨.੧, ੨੪੪.੧, ੨੫੧.੪, ੨੬੩.੧, ੨੭੨.੪, ੨੭੪.੧, ੨੭੫.੧, ੨੮੨.੪, ੨੮੯.੨, ੨੯੦.੪, ੨੯੧.੨, ੨੯੪.੪, ੩੦੫.੪, ੩੨੨.੩, ੩੪੨.੧, ੪੦੭.੪, ੪੨੭.੪, ੪੨੯.੩, ੫੩੪.੨, ੬੦੮.੨, ੬੪੮.੪

2. ਅਸਚਰਜ, ਅਚੰਭਿਤ, ਵਿਸਮਾਦਿਤ, ਹੈਰਾਨ। ੧੯.੨, ੩੩.੩, ੬੫.੪, ੬੬.੧, ੧੪੧.੩, ੧੪੨.੧, ੧੪੩.੧, ੧੭੧.੧, ੨੦੫.੩, ੨੪੯.੪, ੨੬੨.੪, ੪੧੪.੨, ੪੩੨.੪, ੬੦੫.੧, ੬੧੬.੪

3. ਬਿਸਮਾਦ ਰੂਪ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੫੨.੧, ੬੨.੪, ੨੫੩.੪, ੨੭੯.੪, ੨੯੩.੧, ੩੩੩.੩, ੪੩੬.੪

4. ਅਸਚਰਜਤਾ, ਹੈਰਾਨੀ, ਵਿਸਮਾਦਤਾ। ੧੫੩.੨, ੫੨੯.੪

5. ਵਿਸਮਾਦਮਈ, ਅਨੰਦਯੁਕਤ। ੩੩੫.੩, ੪੩੩.੩

ਬਿਸਮਰਨ—(ਸੰ. विस्मरणम्) ਭੁਲਾ ਦੇਣਾ, ਚੇਤਾ ਨਾ ਰਖਣਾ, ਯਾਦ ਨਾ ਰਖਣਾ। ੩੪.੨, ੮੬.੨, ੨੬੩.੪, ੩੩੬.੩

ਬਿਸਮਾਦੇ—ਇਸਥਿਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਠਹਿਰੇ ਹਨ ਭਾਵ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ। ੮੬.੨

ਬਿਸਮਾਹਿ—ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਅਨੰਦ, ਅਲੌਕਿਕ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਮ' (1)। ੨੪੭.੩

ਬਿਸਮਾਦ—(ਸੰ. विस्मयंगम) 1. ਅਸਚਰਜਮਈ, ਅਲੌਕਿਕ ੨.੬, ੬.੧, ੧੫.੧, ੨੨.੩, ੮੦.੩, ੮੬.੨, ੫੨.੪, ੧੧੨.੩, ੧੯੮.੨, ੨੫੧.੩, ੨੫੪.੩, ੨੫੯.੨, ੨੮੫.੩, ੩੨੧.੪, ੬੨੧.੪, ੬੨੪.੩

2. ਅਸਚਰਜ ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ੮੬.੨

3. (ਸੰ. विस्मय) ਹੈਰਾਨ, ਅਸਚਰਜ। ੨੫੦.੧

4. ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦ, ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਨੰਦ। ੩੨੮.੨, ੪੫੬.੩

ਬਿਸਮਾਦਹਿ-ਬਿਸਮਾਦ—ਬਿਸਮਾਦ ਤੋਂ ਵਿਸਮਾਦ, ਅਲੌਕਿਕ ਤੋਂ ਅਲੌਕਿਕ ਭਾਵ ਅਤਿਅੰਤ ਵਿਸਮਾਦਮਈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਮਾਦ' (1)। ੮.੧, ੩

2. ਟਿਕਣਾ, ਇਸਥਿਤ ਹੋਣਾ । ੧੩੯.੨, ੨੬੬.੪

3. ਚੈਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ । ੪੨੮.੨

ਬਿਸ੍ਵ—ਵਿਸ਼ਵ, ਸੰਸਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸੁ' । ੬੦੨.੪, ੬੪੭.੧

ਵਿਸ੍ਵਨਾਥ—(ਸੰ. विश्वनाथः) ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਵਾਮੀ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ । ੬੭੧.੨

ਬਿਸ੍ਵਾਸ—1. ਭਰੋਸਾ, ਯਕੀਨ, ਸਿਦਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਵਾਸ' । ੨੬.੪, ੪੨.੪², ੬੨.੪, ੮੯.੪, ੯੨.੩, ੧੧੨.੧, ੧੨੫.੨, ੨੫੧.੪, ੨੭੯.੪, ੨੮੧.੪, ੨੮੪.੨, ੨੯੦.੪, ੨੯੧.੨. ੨੯੪.੪, ੩੨੨.੩, ੫੨੯.੪, ੬੨੫.੧

2. ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ਘਾਤ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣਾ । ੫੨੧.੨, ੫੭੨.੩

ਬਿਸ੍ਵਾਸੀ—ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਯਕੀਨ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਵਾਸ' । ੩੨੮.੪, ੩੩੩.੩

ਬਿਸ੍ਵਾਸੁ—ਯਕੀਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਵਾਸ' । ੫੧੬.੩

ਬਿਸ੍ਵਾਸੇ—ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼, ਭਰੋਸਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਸਵਾਸ' । ੧੬੯.੪

ਬਿਸ੍ਵਾਬੀਸ—ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ, ਸ਼ਤ-ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਭਾਵ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹੀ (ਮੁਹਾਵਰਾ) । ੩੩੧.੩

ਬਿਹਸ—(ਸੰ. विहसनम्, विहासः) ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੪੦੯.੨

ਬਿਹਸਤ-ਬਿਹਸਾਇਕੈ—ਹੱਸਦੇ-ਹਸਾਉਂਦੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਹਸ' । ੩੭੮.੧

ਬਿਹਸਾਵਈ—ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਭਾਵ ਮਹਿਕਾਉਂਦਾ, ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ (ਜਗਤ ਨੂੰ), ਦੇਖੋ 'ਬਿਹਸ' । ੫੪੬.੩

ਬਿਹਸਿ—ਹੱਸਕੇ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਹਸ' । ੧੩੭.੨

ਬਿਹੰਗ)—(ਸੰ. विहंगः) 1. (ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਰੂਪੀ) ਪੰਛੀ । ੧੮੪.੪/—
ਬਿਹੰਗਮ) 2. ਪੰਛੀ, ਪਰਿੰਦਾ ਉੜਣ ਵਾਲਾ ਪਰਾਂ ਵਾਲਾ ਜਨੌਰ । ੪੨੪.੨/੬੬੧.੨

ਬਿਹਬਲ—(ਸੰ. विह्वल) ਵਿਆਕੁਲ, ਬੇਕਰਾਰ, ਬੇਚੈਨ । ੨੦੩.੪

ਬਿਹਾਇ)— 1. ਵਿਹਾਉਣਾ, ਬਤੀਤ ਹੋਣਾ, ਗੁਜ਼ਰਨਾ । ੨੧੯.੪, ੨੩੪.੪, ੪੯੫.੪/
ਬਿਹਾਤ) ੨੪੧.੧, ੫੨੦.੨, ੫੮੯.੨, ੬੫੯.੨, ੬੬੦.੩

2. ਬਤੀਤ ਹੋਵੇ, ਗੁਜ਼ਰੇ । ੬੫੪.੨/—

3. ਬਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਹੈ । ੬੬੭.੩/—

4. ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ (ਭਾਵ) । —/੩੧੦.੧, ੩੫੦.੨

ਬਿਹਾਨਿਓ—ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ । ੪੨੦.੪

ਬਿਹਾਨੀਐ—ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੀ । ੫੦੯.੪

ਬਿਹਾਯ—ਬਤੀਤ ਹੋਣੀ, ਗੁਜ਼ਰਨੀ, ਵਿਹਾਉਣੀ । ੫੭੮.੪

ਬਿਹਾਰੈ—ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ, ਵਪਾਰ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ । ੬੭੫.੪

ਬਿਹਾਵੈ—1. ਬੀਤਦੀ ਹੈ, ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ । ੫੯੪.੧

2. ਬੀਤੇਗੀ, ਗੁਜ਼ਰੇਗੀ । ੬੬੦.੪

ਬਿਹੂੰਨ)—(ਸੰ. विहीन) ਬਿਨਾ, ਰਹਿਤ, ਵਿਹੂਣ । ੫੧੬.੩, ੫੩੩.੧, ੨, ੩, ੫੩੭.੨,
ਬਿਹੂਨ) ੫੫੧.੧/੧੯੮.੨, ੧੯੯.੩, ੨੦੨.੩, ੨੬੪.੨, ੪੧੫.੨, ੪੭੧.੧, ੬੩੫.੩

ਬਿਕਟ—(ਸੰ. विकट) 1. ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਅਤਿਅੰਤ । ੫੬੫.੩

2. ਬਹੁਤ ਔਖੀ, ਅਤਿਅੰਤ ਮੁਸ਼ਕਲ । ੫੭੧.੨

੩੬੫.੧, ੩੬੬.੧, ੨, ੩੬੭.੨, ੩੭੬.੨, ੩੭੮.੩, ੩੮੦.੧, ੩੮੨.੨, ੩੮੩.੪, ੩੮੫.੧, ੩੯੨.੨, ੩੯੫.੧, ੪੧੭.੨, ੪੧੮.੨, ੪੩੦.੨, ੪੫੫.੧, ੪੬੩.੩, ੪੬੫.੩, ੪੭੮.੧ ੪੭੯.੩, ੫੦੧,੨, ੩, ੫੧੯.੩, ੫੩੦.੧, ੫੩੧.੩ ੫੩੪.੨, ੫੪੬.੧, ੩, ੪, ੫੫੦.੨, ੫੫੮.੪, ੫੬੨.੧, ੫੬੪.੪. ੫੬੯.੨, ੫੭੭.੨, ੫੮੩.੨ ੫੮੪.੨, ੫੮੬.੪, ੫੯੫.੧, ੬੦੬.੧, ੬੦੮.੨, ੬੧੬.੪, ੬੧੭.੧, ੬੨੯.੪, ੬੩੦.੨, ੩, ੬੩੧.੨, ੬੩੨.੧, ੬੩੯.੩, ੬੪੩.੨, ੬੪੯.੧, ੬੬੧.੩, ੬੬੮.੧

2. ਵਿਚੋਂ, ਅੰਦਰੋਂ । ੧੦੯.੧, ੩੦੫.੩, ੪੦੭.੩, ੪੨੨.੧

3. ਬਿਖ, ਜ਼ਹਿਰ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਖ' । ੩੭੫.੧, ੫੫੭.੩

ਬਿਖੈਧਰ—ਸੱਪ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਖਧਰ' । ੨੦੧.੪

ਬਿਖਿ੍ਆਤਾ—(ਸੰ. विख्यात) ਉੱਘੇ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਮਸ਼ਹੂਰ । ੧੦੦.੨

ਬਿਗਸਤ)— ਵਿਗਸਦਾ ਹੈ, ਆਨੰਦਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ/ਵਿਗਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਨੰਦਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ
ਬਿਗਸਾਤ) ਹਨ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੯੪.੪/੪੧੪.੧, ੫੫੯.੧, ੬੦੪.੩, ੬੧੭.੨, ੬੨੯.੨

ਬਿਗੰਧ—ਬਦਬੂਦਾਰ, ਦੁਰਗੰਧਿਤ, ਭੈੜੀ ਗੰਧ ਵਾਲੀ । ੮੮.੧, ੪੯੧.੧

ਬਿਗਾਸ—ਵਿਗਸਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਗਟਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀ ਹੈ । ੬੦੩.੩

ਬਿਗਾਰੀ—ਬਿਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮਾਲਕ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੫੨੦.੨

ਬਿਗ੍ਰਹ)— (ਸੰ. विग्रह) ਝਗੜਾ, ਲੜਾਈ । ੧੭੬.੪/੩੮੩.੧
ਬਿਗ੍ਰਹੁ)

ਬਿਚਰਤ—(ਸੰ. विचरण) 1. ਵਿਚਰਦੇ, ਘੁੰਮਦੇ-ਫਿਰਦੇ । ੨੯੮.੪

2. ਵਿਚਰੇ, ਘੁੰਮੇ-ਫਿਰੇ, ਗਮਨ ਕਰੇ । ੫੮੨.੪

ਬਿਚਾਰ—(ਸੰ. विचार) 1. ਭਾਵਨਾ, ਖ਼ਿਆਲ, ਮਨ ਵਿਚ ਉਠਣ ਵਾਲਾ ਫੁਰਨਾ । ੩੫੩.੩

2. ਵਿਚਾਰਕੇ, ਸੋਚਕੇ, ਸਮਝਕੇ । ੬੩੦.੪

ਬਿਚਾਰਹੀ—(ਸੰ. विचारण) ਵਿਚਾਰਦਾ/ਸੋਚਦਾ/ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ੬੧੧.੧

ਬਿਚਾਰਿ—ਵਿਚਾਰਕੇ, ਸੋਚਕੇ, ਸਮਝਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰ' (2) । ੫੪.੧

ਬਿਚਾਰਿਓ—ਵਿਚਾਰਦਾ, ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰਹੀ' । ੩੭੯.੪

ਬਿਚਾਰੀ—1. ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਘੋਖਿਆ, ਸੋਚਿਆ, ਪਰਖਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰ' (2) । ੩੦.੨

2. ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰ' (2) । ੫੨੮.੨

ਬਿਚਾਰੁ—ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਘੋਖਦਿਆਂ, ਖੋਜ-ਪਰਖ ਕਰਦਿਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰਹੀ' । ੫੫੪.੧

ਬਿਚਾਰੈ—ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੀ/ਕਰਦਾ, ਸੋਚਦੀ/ਸੋਚਦਾ, ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ/ਦਿੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਚਾਰਹੀ' । ੩੫੩.੩, ੪੦੮.੪

ਬਿਛਰਤ)— (ਸੰ. विच्छेद) ਵਿਛੜ ਕੇ, ਵਿਛੜਿਆ, ਜੁਦਾ ਹੋਇਆ । ੧੪.੩, ੨੬੬.੧/
ਬਿਛਰੈ) ੫੮੨.੧

ਬਿਛਾਈ—(ਸੰ. विस्तीर्ण) (ਸੇਜ ਤੇ ਬਿਸਤਰ) ਆਦਿ ਸਜਾਇਆ, (ਸੇਜ) ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ । ੬੫੮.੧

ਬਿਛੁਰ—ਵਿਛੜ ਕੇ, ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਛਰਤ' । ੪੪੧.੧, ੬੪੨.੨

ਬਿਛੁਰਤ)— 1. ਵਿਛੜਦੇ ਹਨ/ਵਿਛੜਦੀ ਹੈ/ਵਿਛੜਦਾ ਹੈ/ਅਲਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ/ਅਲਗ
ਬਿਛੁਰਤਿ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਅਲਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਛਰਤ'। ੧੯੬.੩, ੫੦੨.੩,
ਬਿਛੁਰਿ) ੫੫੦.੪/—/—

2. ਵਿਛੜਦੀ ਹੋਈ, ਜੁਦਾ ਹੋ ਰਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਛਰਤ'। ੩੧੮.੩/—/—

3. ਵਿਛੜਕੇ, ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਛਰਤ'। ੫੧੪.੩, ੫੫੦.੨, ੬੧੫.੪, ੬੬੯.੩/੫੧੪.੪/੩੨੦.੩

ਬਿਛੁਰੈ—ਵਿਛੜ ਜਾਂਦਾ, ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਛਰਤ'। ੩੦੦.੩

ਬਿਛੋਹ—(ਸੰ. विच्छेद) ਵਿਛੋੜਾ, ਜੁਦ ਈ, ਵਿਯੋਗ। ੧੪.੧, ੪੬੩.੨, ੫੭੨.੪, ੫੭੫.੪

ਬਿੰਜਨ—(ਸੰ. व्यञ्जनम् > ਪ੍ਰਾ. विंजण) ਪਕਵਾਨ, ਵਿਅੰਜਨ, ਭੋਜਨ। ੧੨੨.੨, ੧੫੮.੩, ੫੬੬.੩, ੬੦੦.੩, ੬੧੫.੧, ੬੩੭.੧

ਬਿੰਜਨਾਦ)— ਬਿੰਜਨ ਆਦਿਕ, ਪਕਵਾਨ ਆਦਿਕ, ਦੇਖੋ 'ਬਿੰਜਨ'। ੧੨੩.੩, ੧੩੧.੧/
ਬਿੰਜਨਾਦਿ) ੧੩.੧, ੯੪.੨, ੧੪੮.੨, ੧੮੫.੩, ੩੭੫.੩, ੫੫੯.੨

ਬਿਟੁ—(ਸੰ. विट) ਲੁੱਚਾ, ਵਿਭਚਾਰੀ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ-ਗਾਮੀ। ੫੨੪.੩

ਬਿਡਾਰੁ—(ਸੰ. विदार) 1. ਮੋੜਦਾ, ਵਾਪਸ ਭੇਜਦਾ (ਭਾਵ)। ੪੩੪.੧

2. ਤਿਆਗ ਕੇ, ਛੱਡ ਕੇ। ੪੩੪.੨

3. ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾਣਾ। ੫੫੫ ੨

ਬਿਡਾਰਹੀ—ਦੂਰ ਕਰਦੇ, ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾਉਂਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਡਾਰ' (3)। ੬੧੧.੪

ਬਿਡਾਰਿਓ—(ਸੰ. विदारणम्) ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ। ੩੭੯.੨, ੫੩੬.੩

ਬਿਤ—(ਸੰ. वित्तम्) ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਸੰਪਦਾ ੨੨੦.੩, ੫੯੧.੨

ਬਿਤੀਤ)— (ਸੰ. व्यतीत) 1. ਗੁਜ਼ਰਦੇ, ਲੰਘਦੇ, ਬਤੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ੨੪੧.੨/—
ਬਿਤੀਤਿ) 2. ਬਤੀਤ ਹੋਣਾ, ਗੁਜ਼ਰਨਾ, ਲੰਘਣਾ। —/੪੯੮.੪

ਬਿਤੀਤੇ—ਬਤੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਤੀਤ'। ੪੪੦.੩

ਬਿਥਾਰ)— (ਸੰ. विस्तार) 1. ਵਿਸਥਾਰ, ਫੈਲਾਉ, ਖਿਲਾਰ, ਪਸਾਰ। ੩੭.੧,
ਬਿਥਾਰੀ) ੩੮.੧, ੫੧.੨, ੫੫.੧, ੯੮.੧, ੧੪੨.੩, ੧੫੯.੨, ੧੭੪.੨, ੧੮੦.੪, ੧੯੫.੨, ੨੩੪.੨, ੨੪੧.੩, ੨੭੦.੩, ੪੫੮.੪, ੫੮੬.੧/੬੨੪.੨

2. ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਸਰ ਰਹੀ ਹੈ। ੪੯.੨/—

3. ਫੈਲਣਾ, ਪਸਰਨਾ। ੩੨੫.੧/—

4. ਵਿਸਥਾਰ, ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ। ੩੫੬.੨/—

5. —/ ਫੈਲ ਜਾਵੇ, ਵਿਸਥਾਰ ਹੋ ਜਾਏ, ਵਧ ਜਾਏ। ੬੫੪.੧

ਬਿਥਾਰੇ - (ਸੰ. विस्तार) ਫੈਲਾਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੬੭੧.੩

ਬਿਦ—(ਸੰ. विद्) ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੪੬੪.੪

ਬਿਦਮਾਨ—(ਸੰ. विद्यमान) ਮੌਜੂਦ, ਇਸਥਿਤ। ੫੬੧.੨

ਬਿਦਯਮਾਨ—(ਸੰ. विद्यमानता) 1. ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ, ਉਪਸਥਿਤੀ ਵਿਚ, ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ। ੫੬੬.੨

2. ਪ੍ਰਤੱਖ, ਸਨਮੁਖ (ਭਾਵ)। ੬੭੦.੨

ਬਿਦਰ—ਬਿਦਰ ਜੀ, ਰਾਜਾ ਵਚਿੱਤਰ ਬੀਰਜ ਦੀ ਟਹਿਲਣ ਸੁਦੇਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਰਿਸ਼ੀ ਬਿਆਸ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੋਗ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦਾਸੀ-ਸੁਤ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਧਰਮਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਨਿਪੁੰਨ

ਸਨ । ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪਾਂਡਵਾਂ ਵਲੋਂ ਲੜੇ ਸਨ । ਯੁੱਧ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਕਈ ਚਿਰ ਤਕ ਮੰਤਰੀ ਰਹੇ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤਪਸਿਆ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮ ਭਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਵਿਦੁਰ ਨੀਤੀ' ਦੇ ਰਚਣਹਾਰ ਸਨ । ੬੩੨.੪

ਬਿਦਿਆ—(ਸੰ. विद्या) ਪੜ੍ਹਾਈ, ਇਲਮ, ਗਿਆਨ । ੨੦੭.੩, ੪੧੫.੩[2], ੪੭੫.੩

ਬਿਦਿਆਮਾਨ)— ਵਿਦਿਆਵਾਨ, ਸਿਆਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਦਿਆ' । ੪੫੨.੨/੩੭੮.੩
ਬਿਦਿਆਵੰਤ)

ਬਿਦਿਮਾਨ—ਪ੍ਰਤੱਖ, ਸਨਮੁੱਖ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਦਿਯਮਾਨ' (2) । ੨੧੧.੨, ੫੧੧.੪

ਬਿਦਿਮਾਨਿ—ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਜਿਉਂਦਿਆ ਜੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਦਯਮਾਨ' (1) । ੩੫੦.੪

ਬਿਦੇਸ)— (ਸੰ. विदेश) ਪਰਦੇਸ਼, ਵਿਦੇਸ਼, ਦੂਸਰਾ ਦੇਸ਼, ਗੈਰ ਮੁਲਕ । ੧੮੬.੧,
ਬਿਦੇਸਿ) ੨੧੦.੧, ੫੧੫.੧, ੫੨੦.੪, ੬੪੨.੨, ੬੬੭.੪/੭੯.੩, ੧੧੮.੨

ਬਿਦੇਹ—(ਸੰ. विदेह) ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ ਨ ਰਹੇ, ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲ ਜਾਣਾ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣਾ ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਸਰੀਰਿਕ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿਣਾ । ੩੩.੩, ੬੫.੪, ੮੬.੨, ੯੦.੧, ੧੧੫.੧, ੧੧੬.੪, ੨੫੩.੪, ੨੬੦.੧, ੨੬੨.੪, ੨੬੩.੪, ੨੭੨.੪, ੪੨੭.੪, ੪੨੯.੩, ੬੧੬.੪

ਬਿਧ—(ਸੰ. विध) ਪ੍ਰਕਾਰ, ਭਾਂਤ, ਕਿਸਮ । ੫੬੪.੩

ਬਿਧਾਨ—(ਸੰ. विधान) 1. ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ, ਵਿਧੀ । ੧੭੨.੩, ੨੩੯.੩, ੨੯੮.੨
2. ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ । ੧੭੯.੧, ੬੫੮.੩
3. ਰੀਤ, ਪਰੰਪਰਾ । ੨੯੮.੩

ਬਿਧਾਨੀ—(ਸੰ. विधान) ਵਿਧਾਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ । ੧੬੫.੧

ਬਿਧਾਨੀਐ—1. (ਬਿਧ+ਆਨੀਐ) ਹੋਰ ਹੀ ਵਿਧੀ ਦਾ, ਹੋਰ ਹੀ ਢੰਗ ਦਾ ਭਾਵ ਬੇਤਰਤੀਬਾ ਜਿਹਾ, ਕੁਢੰਗਾ ਜਿਹਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਧਾਨ' (1) । ੨੬੪.੩
2. ਮਰਿਯਾਦਾ, ਰੀਤੀ, ਦੇਖੋ ਬਿਧਾਨ (3) । ੩੦੫.੪, ੪੬੫.੩

ਬਿਧਿ—(ਸੰ. विधि) 1. ਰੀਤੀ, ਪਰੰਪਰਾ, ਮਰਿਯਾਦਾ । ੨੬.੨, ੧੧੪.੨, ੨੧੧.੨
2. ਵਾਂਗ, ਅਨੁਸਾਰ, ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੪੭.੪, ੪੩੨.੧, ੪੯੩.੪
3. ਭਾਂਤ, ਕਿਸਮ, ਪ੍ਰਕਾਰ । ੪੯.੨, ੩੪੨.੪
4. ਵਿਧੀ-ਵਿਧਾਨ ਭਾਵ ਗਿਆਨ, ਵਿਚਾਰ । ੪੩੮.੩
5. ਵਿਧੀ, ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ । ੪੭੪.੧, ੫੩੦.੨

ਬਿਨ—(ਸੰ. विना) ਬਿਨਾਂ, ਬਗੈਰ, ਬਾਝੋਂ । ੪੯੬.੩, ੫੭੦.੧, ੫੭੪.੧, ੨, ੩, ੪[2], ੬੨੪.੨, ੬੩੩.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੩੪.੪, ੬੩੫.੧, ੨, ੪, ੬੪੧.੧, ੬੫੭.੪

ਬਿਨਸਾਨੇ—(ਸੰ. विनाश:) ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੬.੨

ਬਿਨਤੀ—(ਸੰ. विनति:) ਬੇਨਤੀ, ਬਿਨੈ, ਅਰਜ਼ੋਈ । ੬੨੦.੩

ਬਿਨਾ—ਬਗੈਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਨ' । ੬੩੧.੫

ਬਿਨਾਸ—(ਸੰ. विनाश:) 1. ਮੌਤ, ਮਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੫੫.੪, ੧੬੨.੨, ੧੭੪.੩, ੩੩੬.੧, ੫੨੯.੨
2. ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਮਿਟ ਜਾਣਾ । ੧੯੯.੨, ੩੪੯.੨, ੩੬੪.੪, ੪੩੭.੧, ੬੨੫.੩

ਬਿਨਾਸੀ—ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ਼ਵਾਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਮੌਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਨਾਸ' (1)। ੧੮੨.੨

ਬਿਨਾਸੁ—ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਨਾਸ' (2)। ੧੬੩.੨

ਬਿਨੁ (ਸੰ. विना) 1. ਹੀਣੀ, ਸਖਣੀ/ਹੀਣੇ, ਸਖਣੇ/ਹੀਣਾ, ਸਖਣਾ। ੬੫.੧, ੧੯੯.੩, ੪੧੫.੪, ੪੯੪.੪, ੫੨੨.੧

2. ਬਿਨਾਂ, ਬਗ਼ੈਰ। ੧੯੮.੨, ੨੧੫.੧^{3}, ੨^{3}, ੩^{3}, ੪^{2}, ੨੪੧.੪, ੨੮੭.੩, ੩੦੫.੨, ੩੧੭.੩, ੪੪੬.੧, ੪੪੯.੨, ੪, ੪੫੧.੨, ੪੫੩.੪, ੪੬੦.੪, ੪੬੩.੩, ੪੭੧.੨, ੩, ੪੭੩.੪, ੪੭੪.੪, ੪੭੫.੪, ੪੭੬.੪, ੫੦੨.੧, ੫੧੪.੧, ੨, ੪, ੫੧੬.੧^{2}, ੨^{2}, ੩, ੪^{2}, ੫੩੩.੧, ੨. ੩, ੪^{2}, ੫੩੭.੧^{2}, ੨, ੩^{2}, ੪^{2}, ੫੩੮.੧^{2}, ੨^{2}, ੩^{2}, ੪, ੫੫੩ ੪

ਬਿਨੋਦ—(ਸੰ. विनोद) 1. ਆਨੰਦ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ (ਅਧਿਆਤਮਕ)। ੧੫.੧; ੨੦.੪, ੩੩.੪, ੬੪.੪, ੭੭.੨, ੮੦.੪, ੮੫.੪, ੮੬.੧, ੯੬.੪, ੧੬੯.੪, ੧੭੨.੪, ੨੫੭.੪, ੩੦੫.੪, ੩੯੨ ੪, ੪੦੭.੪, ੬੨੦.੧

2. ਹਾਸਾ-ਖੇਡਾ, ਮੌਜ-ਮੇਲਾ। ੩੫੦.੨

ਬਿਪਤ)— (ਸੰ. विपत्ति) ਸੰਕਟ, ਮੁਸੀਬਤ, ਬਿਪਤਾ। ੪੦੯.੨/੯੦.੨
ਬਿਪਤਿ)

ਬਿਪਰੀਤ)— (ਸੰ. विपरीत) ਉਲਟੀ ਰੀਤ, ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਗੱਲ। ੩੧੮.੧/੨੯੭.੩
ਬਿਪਰੀਤਿ)

ਬਿਪ੍ਰ—(ਸੰ. विप्र) ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਭਾਵ ਬੁਧੀਮਾਨ ਪੁਰਸ਼। ੫੨੧.੨

ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ—ਪ੍ਰੇਮਹੀਣਤਾ, ਘ੍ਰਿਣਾ ਅਥਵਾ ਵੈਰ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਪਰੀਤ'। ੪੫੨.੩

ਬਿਬਚਾਰ—(ਸੰ. व्यभिचार:) ਕੁਕਰਮ, ਬਦਚਲਣੀ, ਪਰਾਏ ਪੁਰਖ ਅਥਵਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਸੰਗ। ੩੮੪.੨, ੪੮੨.੪

ਬਿਬਧ—(ਸੰ. त्रिविध) ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ। ੫੮੬.੧

ਬਿਬਿਚਾਰ—1. ਬਦਚਲਣੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਬਚਾਰ'। ੧੬੪.੨, ੨੪੦.੨, ੪੯੦.੧, ੫੨੨.੧

2. ਬਿਭਚਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਬਚਾਰ'। ੪੩੯.੩

ਬਿਬਿਧ)— ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ/ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ/ਦੀ/ਦਾ/ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਬਧ'।
ਬਿਬਿਧਾਨੀਐ) ੧੦੦.੨, ੩੯੪.੨; ੬੦੪ ੧, ੬੪੬.੨/੧੨੩.੩/੩੭.੧; ੪੯.੧,੪,
ਬਿਬਿਧਿ) ੫੧.੨ ੭੪.੩, ੧੧੨.੩, ੧੬੫.੧, ੧੯੮.੨, ੩੬੬.੧, ੩੭੦.੪, ੩੭੩ ੩, ੩੭੫.੩, ੩੮੫.੧, ੩੯੧.੧, ੩੯੬.੨, ੪੧੫.੧, ੪੧੬.੩, ੪੧੭.੩, ੪੩੦.੩, ੪੫੯.੩, ੪੬੯.੧, ੪੮੩.੩

ਬਿਬੂਰ—(ਸੰ. बब्बुल > ਪ੍ਰਾ. बब्बूल) ਬਬੂਲ, ਕਿਕਰ ਦਾ ਦਰਖਤ, ਇਕ ਕੰਡੇਦਾਰ ਦਰਖਤ। ੫੧੨.੨

ਬਿਬੇਕ—(ਸੰ. विवेक) 1. ਵਿਚਾਰ, ਅਥਵਾ ਗਿਆਨ। ੧.੨, ੪, ੭.੧, ੩, ੮, ੧੩.੩, ੩੪.੪, ੪੩.੨, ੫੧.੩, ੬੩.੪, ੯੯.੨, ੧੧੦.੪, ੧੧੬.੨, ੧੪੧.੩, ੧੯੦.੩, ੨੦੦.੧, ੨੦੧.੩, ੨੦੨.੩, ੪, ੨੧੧.੩, ੨੧੪.੪, ੨੧੫.੪, ੨੨੬.੨, ੨੪੪.੨, ੨੫੨.੪, ੨੫੪.੧, ੨੭੦.੩, ੨੭੭.੨, ੨੭੮.੧, ੨੮੦.੩, ੩੦੧.੪, ੩੨੨.੨,

੩੨੭.੨, ੩੪੨.੪, ੩੫੬ ੪, ੩੭੮ ੪, ੪੨੭.੩, ੪੫੮ ੩, ੪੭੪.੩, ੬੧੪.੪

ਬਿਬੇਕਹਿ—ਬਿਬੇਕ ਨੂੰ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ, ਜਾਣਕਾਰੀ, ਨੂੰ । ੩੬੯.੩

ਬਿਬੇਕੀ—(ਸੰ. विवेकिन्) ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਗਿਆਨਵਾਨ, ਗਿਆਨੀ । ੨੫.੨, ੧੦੩.੩, ੧੧੩.੪, ੧੧੪.੪, ੧੩੩.੨. ੧੫੯ ੪, ੨੦੦.੪, ੩੨੮.੩, ੫੯੭.੪, ੬੭੫.੪

ਬਿਬੇਕੀਜਨ—ਗਿਆਨਵਾਨ ਪੁਰਸ਼, ਵੀਚਾਰਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਬੇਕੀ' । ੧੬੫.੨

ਬਿਬੇਕੁ—ਗਿਆਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਬੇਕ' । ੧੦੮.੨

ਬਿਭਚਾਰ—ਪਰਪੁਰਖ ਰਮਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਬਚਾਰ' । ੬੪੧.੧

ਬਿਭਰਮ—(ਸੰ. विभ्रम) ਵਿਆਕੁਲ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਉਤਾਵਲੇ । ੩੬੫.੪

ਬਿਭੈ—(ਸੰ. विभव) ਵਿਭੂਤੀਆਂ, ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਸੰਪਤੀ ਆਦਿ । ੬੧੨.੩

ਬਿਮਲ—(ਸੰ. विमल) 1. ਨਿਰਮਲ, ਸਵੱਛ, ਮਲ ਰਹਿਤ (ਜਲ ਆਦਿ ਲਈ) । ੨੮.੪, ੯੭.੩, ੧੧੦.੧, ੨੫੭.੨, ੨੭੧.੨, ੩੬੨.੩ ੪੧੦.੩

2. ਨਿਰਮਲ, ਵਿਵੇਕਮਈ, ਉਜਵਲ (ਬੁਧੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਆਦਿ ਲਈ) । ੬੨.੧, ੧੮੦.੪ ੪੨੭.੩, ੫੬੦.੧

ਬਿਮੁਖ—(ਸੰ. विमुख) 1. ਬੇਮੁਖ, ਜਿਸਦਾ ਮੁਖ ਉਲਟੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੪.੨, ੨੦੭.੪, ੩੦੦.੪, ੪੧੯.੪ ੪੨੦.੪

2. ਹਟ ਜਾਂਦਾ, ਟਲ ਜਾਂਦਾ (ਭਾਵ) । ੩੬੪.੧

ਬਿਮੋਹਤ—(ਸੰ. विमुग्ध) 1. ਵਿਮੁਗਧ ਭਾਵ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਮਗਨ । ੩੦੨.੧

2. ਤਲੀਨ, ਖੁਭਿਆ ਹੋਇਆ । ੫੫੭ ੪

ਬਿਮੋਹੀਐ—(ਸੰ. विमोहन) ਮੋਹਿਤ ਕਰੀਏ, ਮੁਗਧ ਹੋਈਏ । ੬੦੨.੧

ਬਿਮੋਹੇ—ਮੋਹਿਤ, ਵਿਮੁਗਧ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਮੋਹਤ' (1) । ੫੦੭.੨, ੬੩੯.੨, ੬੬੬.੨

ਬਿਯੋਗ—(ਸੰ. वियोग) ਵਿਛੋੜਾ, ਜੁਦਾਈ, ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੫੭੧.੧, ੬੪੨.੨, ੬੪੫ ੩ ੬੬੩.੩, ੬੬੯.੩, ੬੭੦ ੪

ਬਿਰਹ—(ਸੰ. विरह) ਜੁਦਾਈ, ਵਿਛੋੜਾ, ਵਿਯੋਗ । ੧੪.੧, ੩, ੨੩.੨, ੧੧੩.੩. ੧੮੬.੨, ੨੦੩.੩, ੪, ੨੦੫.੪, ੨੦੭.੧, ੩, ੨੧੦.੧, ੨, ੩, ੪[2], ੩੦੦.੧, ੪੫੦.੩, ੪੮੫.੩, ੫੦੨.੩, ੫੧੩.੨, ੫੫੦.੨. ੫੭੧.੧, ੫੭੩.੨, ੫੭੫.੪, ੬੪੨.੨, ੬੪੫.੩, ੬੬੩.੩, ੬੬੭.੩, ੬੬੮.੧, ੬੬੯.੩, ੬੭੦.੪

ਬਿਰਹਨੀ—(ਸੰ. विरहिणी) ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਵਿਯੋਗਣੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੀ ਹੋਈ ਔਰਤ । ੧੧੩.੩, ੨੦੭.੧, ੨੧੦.੨, ੪, ੫੧੩.੨, ੫੨੦.੩, ੫੮੭.੩, ੬੪੨.੨, ੬੪੫.੩, ੪, ੬੬੭.੩

ਬਿਰਹਾ)— ਵਿਛੋੜਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਹ' । ੨੦੩.੧, ੩, ੪੨੦.੩. ੬੬੦ ੪, ੬੬੭.੩/
ਬਿਰਹੁ) ੨੦੩.੧, ੨

ਬਿਰਖ—(ਸੰ. वृक्ष) ਦਰਖਤ, ਰੁੱਖ । ੩੮.੧, ੪੯.੧, ੫੫.੧, ੨, ੧੫੫.੧, ੧੭੪.੨, ੨੨੩.੩, ੩੦੮.੧, ੩੧੧ ੪, ੩੨੬.੧, ੩੭੦ ੪, ੩੯੧.੪, ੪੦੪.੧, ੪੧੫.੧, ੪੫੬.੧, ੫੬੮.੧, ੫੧੨.੨, ੫੩੪.੧, ੫੪੮.੧[2], ੫੮੯.੨[3], ੪੦੮.੧[2], ੬੧੪.੩, ੬੩੫.੨, ੬੩੮.੨, ੬੬੧.੨, ੬੬੨.੩

ਬਿਰਖਹਿ—ਬਿਰਖ ਵੀ, ਦਰਖਤ ਵੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਖ' । ੪੨੬.੨

ਬਿਰਖਨ—ਬਿਰਖਾਂ, ਦਰਖਤਾਂ, ਬਿਰਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਖ' । ੬੩੧.੨

ਬਿਰਖਾ)— ਦਰਖਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਖ' । ੩੬੬ ੧, ੩੭੩.੩/੩੭੬.੨, ੫੩੪.੧
ਬਿਰਖੁ)
ਬਿਰਖੈ—1. ਦਰਖਤ ਨੂੰ, ਰੁੱਖ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਖ' । ੪੦੨.੧
2. ਦਰਖਤ, ਰੁੱਖ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਖ' । ੪੧੫.੧
ਬਿਰਗੰਧ—(ਸੰ. विगन्ध) ਬਦਬੂ, ਭੈੜੀ ਗੰਧ, ਦੁਰਗੰਧ । ੧੦੪.੨, ੧੦੭.੩, ੧੫੬.੪
ਬਿਰੰਚ)— (ਸੰ. विरञ्च) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਦੇਵਤਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ।
ਬਿਰੰਚਿ) ੫੪੩.੧/੫੫੪.੧
ਬਿਰਤ)— (ਸੰ. वृत्ति) 1. ਪੇਸ਼ਾ, ਰੋਜ਼ੀ, ਉਪਜੀਵਕਾ, ਕੰਮ-ਧੰਧਾ । ੩੭੦.੨,
ਬਿਰਤਿ) ੩੮੫.੪, ੪੮੩ ੩/੧੦੭.੪, ੨੩੫.੩
2. —/ਬਿਰਤੀ, ਸੁਰਤੀ । ੫੨੯.੩

ਬਿਰਤੀਸੁਰ—(ਸੰ. वृत्तीश्वर) (ਬਿਰਤੀ + ਈਸ਼ਵਰ) ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਭਾਵ ਪੁਰੋਹਿਤ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ । ੧੦੦.੩
ਬਿਰਥਾ—(ਸੰ. व्यथा) ਪੀੜਾ, ਦਰਦ । ੫੭੨.੨
ਬਿਰਦ—(ਸੰ. विरुद) 1. ਸੋਭਾ ਵਾਲੀ, ਵਡਿਆਈ ਵਾਲੀ । ੧੧੯.੧
2. (ਅ. ਵਿਰਦ) ਨਿਤ ਦਾ ਨੇਮ ਭਾਵ ਨਿਯਮਾਵਲੀ । ੬੦੧.੪
ਬਿਰਦਾਇਓ—ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੫੦੪.੨
ਬਿਰਦੁ—(ਸੰ. विरुद) 1. ਧਰਮ, ਭਾਵ ਕਰਤਵ, ਫਰਜ਼ । ੪੨੫.੪
2. ਵਡਿਆਈ, ਕੀਰਤੀ, ਯਸ਼ । ੫੦੩.੪, ੫੦੪.੨
3. (ਅ. ਵਿਰਦ) ਨਿਤ ਦਾ ਕਰਮ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ । ੬੧੧.੨

ਬਿਰਧਿ-ਪਰਮਾਤਾ—ਪੜਨਾਨੀ, ਨਾਨੀ ਦੀ ਮਾਤਾ । ੧੦੦.੨
ਬਿਰਲੇ—(ਸੰ. विरल) ਟਾਵੀਂ, ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅੱਧ । ੫੮੯.੩
ਬਿਰਲੋ—ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ, ਕੋਈ ਇਕ-ਅੱਧ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਲੈ' । ੬੮.੪, ੧੦੩.੩, ੧੧੪.੪, ੧੧੬.੪, ੪੦੯.੪, ੫੩੦.੪
ਬਿਰਲੋਈ—ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਲੈ' । ੧੦੩.੧, ੧੫੭.੩
ਬਿਰਵਾ—(ਸੰ. वीरुध्) ਪੌਦਾ, ਰੁੱਖ, ਬੂਟਾ । ੪੨੬.੧
ਬਿਰਾਜਮਾਨ—(ਸੰ. विराजित) ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ, ਸੁਭਾਇਮਾਨ । ੭੪.੧, ੬੧੯.੪
ਬਿਰਾਜੀ—ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕੱਢੇ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਅਥਵਾ ਰਾਜ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਡਾ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਰਾਜਾ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ ਪਰਜਾ ਦਾ, ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਣਾ ਕੀਤੇ ਹਨ । ੪੦੩.੨

ਬਿਰਾਜੈ—ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਰਾਜਮਾਨ' । ੩੯੪.੨
ਬਿਰਾਨੀ—(ਫਾ. ਬੇਗਾਨਹ) ਬਿਗਾਨੀਆਂ, ਓਪਰੀਆਂ । ੬੬੯.੪
ਬਿਰੁਧ—(ਸੰ. विरुद्धम्) 1. ਵਿਰੋਧਤਾ, ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ । ੩੮੩.੨
2. (ਸੰ. विरूद्ध) ਵਿਰੁਧ, ਖਿਲਾਫ਼ । ੪੯੩.੩
ਬਿਰੋਧ—(ਸੰ. विरोध) ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਆਦਿ । ੧੭੬.੪. ੧੭੭.੨, ੩੮੮.੪
ਬਿਲ—(ਸੰ. बिलम् > ਪ੍ਰਾ. बिल) ਖੁੱਡ, ਰੁੱਡ, ਜ਼ਮੀਨ ਯਾ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚੂਹੇ, ਕੀੜੀਆਂ ਆਦਿ ਵਲੋਂ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਲੰਬਾ ਛੇਦ । ੪੧.੨, ੨੨੪.੩, ੨੩੧.੩, ੨੭੪.੨, ੫੪੮ ੨[2], ੫੫੫.੩
ਬਿਲਈਆ—(ਸੰ. बिडाल:) ਬਿੱਲੀ, ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਾਨਵਰ । ੨੪੦.੧

ਬਿਲਖ—(ਸੰ. विलक्ष) ਵਿਆਕੁਲ, ਕੁਮਲਾਇਆ ਹੋਇਆ। ੪੦੨.੨, ੫੧੪.੩, ੫੧੮.੧
ਬਿਲਖਾਯੋ—ਵਿਆਕੁਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੁੱਖੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਖ'। ੬੬੭.੩
ਬਿਲਖਾਵਈ—ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਏਗੀ, ਦੁੱਖੀ ਹੋਏਗੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਖ'। ੪੧੨.੩
ਬਿਲਖੇ—ਵਿਲਕਦਾ, ਵਿਆਕੁਲ ਹੁੰਦਾ, ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਖ'। ੫੯੧.੨
ਬਿਲੰਬ—(ਸੰ. बिलम्ब) ਦੇਰ, ਚਿਰ, ਦੇਰੀ। ੪੪੦.੧, ੫੭੧.੩
ਬਿਲਲਾਈਐ—(ਸੰ. विकल) ਬਿਲਲਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਵਿਲਕ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਤੜਫ ਰਹੀ ਹਾਂ। ੬੭੦.੪

ਬਿਲਲਾਤ—1. ਬਿਲਲਾਉਂਦਾ/ਬਿਲਲਾਉਂਦੇ/ਬਿਲਲਾਉਂਦੀ, ਵਿਲਕਦਾ/ਵਿਲਕਦੇ/ਵਿਲਕਦੀ, ਰੋਂਦਾ-ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ/ਰੋਂਦੇ ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ/ਰੋਂਦੀ-ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਲਾਈਐ'। ੬੯.੪, ੩੪੯.੩, ੩੫੧.੨, ੩੬੯.੧, ੪੦੨.੪, ੪੪੦.੩, ੫੦੨.੩, ੫੨੦.੧, ੫੨੧.੩, ੫੪੯.੨, ੫੮੭.੧

2. ਪੁਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦਾ (ਭਾਵ)। ੪੧੦.੪

ਬਿਲਲਾਵਤੀ—ਵਿਲਕ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਵਿਰਲਾਪ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਲਾਈਐ'। ੫੭੫.੪
ਬਿਲਲਾਉ—ਵਿਲਲਾਉਂਦੀ ਹਾਂ, ਵਿਲਕਦੀ ਹਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਲਾਈਐ'। ੬੬੩.੪
ਬਿਲਾਉ—ਬਿੱਲਾ, ਬਿਲਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਈਆ'। ੨੩੯.੪
ਬਿਲਾਇ—(ਸੰ विलय) ਪਿਘਲਨਾ, ਖੁਰਨਾ। ੧੬੩.੩, ੫੯੨.੨
ਬਿਲਾਈ—ਬਿੱਲੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਈਆ'। ੬੩੪.੨
ਬਿਲਾਈਐ—(ਸੰ. विलयनम्) ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਥਵਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੧੭.੩

ਬਿਲਾਏ—ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਾਈਐ'। ੫੨.੪
ਬਿਲਾਸ)— (ਸ. विलास) 1. ਵਿਲਾਸਮਈ, ਦੁਨਿਆਵੀ, ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤ ਵਾਲੀਆਂ।
ਬਿਲਾਸਨ) ੧੯.੨/—

2. ਅਨੰਦ, ਹਰਸ਼, ਖੁਸ਼ੀ। ੬੬.੩, ੧੧੨.੪, ੨੮੪.੪, ੪੩੭.੨, ੪੪੩.੧/੨੦੫.੩

ਬਿਲਾਸੀ—(ਸੰ. विलासिन्) ਵਿਲਾਸੀ, ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਵਾਲਾ। ੩੧.੩, ੧੧੬.੩
ਬਿਲਾਸੁ—ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲਾਸ' (2)। ੨੯੪.੨
ਬਿਲਾਸੇ—ਅਨੰਦ-ਯੁਕਤ ਹੋਣਾ, ਅਨੰਦਮਈ ਹੋਣਾ। ੧੬੯.੨
ਬਿਲਾਤ—(ਸੰ. विलय) ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ/ਜਾਂਦੀ, ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ, ਅਥਵਾ ਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ/ਜਾਂਦੀ। ੩੧੧.੧, ੪੦੫.੧, ੪੪੬.੧, ੫੪੯.੧, ੫੫੭.੩

ਬਿਲੈ—(ਸੰ. विलय) ਲੀਨ ਹੋਕੇ, ਇਕ ਸੁਰ ਹੋਕੇ। ੫੨.੪[2]
ਬਿਲੋਏ—(ਸੰ. विलोडन) ਰਿੜਕਿਆ, ਮਥਿਆ। ੪੭੬.੨
ਬਿਲੋਕ)— (ਸੰ. विलोकन) 1. ਦੇਖਕੇ, ਤੱਕਕੇ। ੩੬੯.੧, ੩੯੯.੨/—/
ਬਿਲੋਕਤ) ੬੨੦.੧
ਬਿਲੋਕਿ) 2. ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤੱਕਦਾ ਹੈ। ੬੬੬.੧/੫੨੭.੩/—
ਬਿਲੋਕੀਅਤ)— (ਸੰ. विलोकन) ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਤੱਕੀਦਾ ਹੈ। ੨੬੮.੧, ੬੨੬.੧/
ਬਿਲੋਕੀਅਤਿ) ੪੪੬.੧
ਬਿਲੋਕੀਅਤੁ—ਦਿਸਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲੋਕੀਅਤ'। ੪੯੬.੩
ਬਿਲੋਕੀਐ—ਦੇਖ ਸਕਣਾ, ਤੱਕ ਸਕਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਲੋਕੀਅਤ'। ੫੩੩.੧, ੬੪੦.੧
ਬਿਵਸਥਾ—(ਸੰ. व्यवस्था) ਦਸ਼ਾ, ਹਾਲਤ, ਅਵਸਥਾ। ੧੫੯.੧, ੫੭੯.੨

ਬਿਵਸਿ—(ਸੰ. विवश) ਬੇਵਸ, ਮਜ਼ਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ । ੩੩੧.੨
ਬਿਵਰਜਤ—(ਸੰ. विवर्जित) ਵਰਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਮਨ੍ਹਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੨੬੨.੩
ਬਿੜਤਾ)— ਲਾਭ, ਨਫ਼ਾ, ਵਾਧਾ । ੪੬੧.੨, ੫੬੨.੩/੫੧੧.੩
ਬਿੜਤੇ)
ਬਿਵਾਹ—(ਸੰ. विवाह) ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ । ੩੭੧.੧, ੪੧੫.੨, ੪੧੭.੧
ਬਿਵਾਹਿਤਾ (ਸੰ. विवाहित) ਵਿਆਹੁਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ । ੧੭੪.੪
ਬਿਵਾਹੀਅਤ—ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸ਼ਾਦੀ ਸ਼ੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਵਾਹ' । ੨੪੧.੩
ਬਿਵਾਹੇ—ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬਿਵਾਹ' । ੨੧੧.੨

ਬੀਸ—1. ਸੰਸਾਰ, ਵਿਸ਼ਵ, ਜਗਤ, (ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਤੱਤ, ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਦਸ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚ ਹੈ) । ੧੧.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੪੫.੪, ੬੦.੧, ੮੪.੧, ੮੬.੪, ੧੦੩.੪, ੧੪੯.੪, ੨੨੨.੪
2. (ਸੰ. विंशति) ਵੀਹ, ਉਨੀਂ ਤੇ ਇਕੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ । ੧੨੨.੪, ੬੭੩.੪

ਬੀਚ—ਵਿਚ, ਅੰਦਰ, ਵਿਚਲੇ । ੬੬੦.੩
ਬੀਚਾਰ—(ਸੰ. विचार) 1. ਵਿਚਾਰ, ਚਿੰਤਨ, ਵਿਚਾਰ-ਵਿਮਰਸ਼ । ੫੫.੩, ੬੦.੩, ੧੧੪.੩, ੧੮੦.੪, ੨੧੭.੩, ੨੩੨.੩, ੨੪੬.੩, ੪੫੮.੧
2. ਸਮਝ, ਗਿਆਨ । ੨੭੩.੪, ੩੯੨.੨
3. ਸੋਚ, ਖਿਆਲ, ਰਾਏ । ੪੭੩.੩
ਬਿਚਾਰਤ—(ਸੰ. विचारणा) ਵਿਚਾਰਦੇ, ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ, ਭਾਵ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ । ੩੭੮.੧
ਬੀਚਾਰਿ—1. ਵਿਚਾਰ, ਚਿੰਤਨ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰ' (1) । ੨੫੨.੨, ੨੫੮.੨, ੨੬੨.੩, ੫੯੯.੪
2. ਵਿਚਾਰਕੇ, ਸੋਚਕੇ, ਚਿੰਤਨ ਕਰਕੇ । ੩੨੬.੨
3. ਵਿਚਾਰਦਾ, ਭਾਵ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰਤ' । ੩੮੧.੪, ੪੪੪.੨
ਬੀਚਾਰਿਓ (ਸੰ. विचारण) ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ, ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ । ੪੨੫.੪, ੫੩੬.੪
ਬੀਚਾਰੀ—(ਸੰ. विचारक:) 1. ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੬੦.੨, ੪੪੮.੪, ੪੫੭.੩
2. ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੀ, ਸੋਚਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰ' (3) । ੫੩੦.੨
ਬੀਚਾਰੀਐ—ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰ' (3) । ੩੯੯.੧, ੫੪੭.੩
ਬੀਚਾਰੁ—ਸਮਝ, ਗਿਆਨ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰ' (2) । ੨੭੩.੪
ਬੀਚਾਰੇ—ਵਿਚਾਰਦਾ, ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੀਚਾਰਤ' । ੩੫੬.੩, ੫੭੭.੪
ਬੀਚਾਰੋ—(ਸੰ. विचार:) ਵਿਚਾਰ, ਖਿਆਲ । ੯੩.੪
ਬੀਜ)— (ਸੰ. बीज) ਬੀ, ਉਹ ਦਾਣੇ ਯਾ ਗੁਠਲੀ ਆਦਿ ਜਿਸਤੋਂ ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ
ਬੀਜਿ) ਅੰਕੁਰ ਉੱਗਦਾ ਹੈ । ੫੫.੧, ੧੭੪.੨, ੨੯੯.੪, ੩੭੩.੩, ੩੯੯.੩,
ਬੀਜੁ) ੪੫੮.੪, ੪੭੬.੧, ੫੯੮.੧, ੬੩੫.੩, ੬੬੪.੩/੫੩੮.੩/੧੦੯.੧
ਬੀਤੀ—(ਸੰ. व्यतीत) 1. ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੪੧.੪
2. ਬੀਤੀ ਸੀ, ਗੁਜ਼ਰੀ ਸੀ । ੬੧੭.੩

ਬੀਤੇ)— ਬੀਤਦਾ ਹੈ/ਬੀਤਦੀ ਹੈ, ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ/ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ/ਪਾਉਂਦੀ।
ਬੀਤੈ) ੧੭੩.੧/੧੭੨.੪, ੨੫੩.੪

ਬੀਥੀ—(ਸੰ. वीथी) ਗਲੀ, ਮਾਰਗ, ਰਸਤਾ। ੩੭੨.੧²

ਬੀਨਿ—ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ, ਛਾਂਟ ਕੇ। ੩੩੨ ੧

ਬੀਰਖੇਤ - (ਸੰ. वीरा+क्षेत्र:) ਰਣਖੇਤਰ, ਯੁਧ ਭੂਮੀ, ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ। ੪੧੭.੨, ੬੧੭.੧

ਬੀਰ ਵਿਦਿਆ—(ਸੰ. वीर:+विद्या) ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਅਥਵਾ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ। ੪੫੫.੩, ੪੯੫ ੨

ਬੀਰਾਰਾਧੀ—ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਧਨ ਵਾਲੇ, ਬੀਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਥਵਾ 52 ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਧ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲੇ। ਸਕੰਦ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਕੇਦਾਰ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ 52 ਵੀਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ੫੬੪.੧

ਬੁਝਤ—ਬੁਝਦਿਆਂ, ਭਾਵ (ਜਦੋਂ ਦੀਵਾ ਆਦਿ) ਬੁੱਝ ਜਾਂਦਾ, ਬਲਣੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੫੦.੩, ੩੫੧.੧

ਬੁਝਾਈਐ—ਬੁਝਾਈਏ, ਬਲਣੋਂ ਹਟਾਈਏ। ੫੪੪.੧

ਬੁਝਾਵਈ—ਬੁਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਣੋਂ ਹਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੧੬੭.੪

ਬੁਝੈ—ਬੁਝਣ ਤੇ, ਬਲਣੋਂ ਹਟਣ ਤੇ। ੬੯.੨

ਬੁਦਬੁਦਾ—(ਸੰ. बुद्बुद) ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਦਾ ਬੁਲਬੁਲਾ। ੩੧੧.੨, ੫੯੨.੨

ਬੁਧ)— (ਸੰ. बुद्धि) ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ, ਸਮਝ, ਜਾਨਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ/
ਬੁਧਿ) ਸ਼ਕਤੀਆਂ। ੪੫੮.੩, ੪੭੩.੨/੯.੧², ੧੩.੩, ੪੪.੩, ੧੪੧.੩, ੨੨੦.੨

2. (ਸੰ. बुध) ਬੁੱਧਵਾਰ, ਹਫਤੇ ਦਾ ਚੌਥਾ ਦਿਨ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਤੇ ਵੀਰਵਾਰ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਦਿਨ। ੪੮੪.੧

ਬੁਧਿਵੰਤ—ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਸਮਝਦਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਬੁਧ' (1)। ੩੯੫.੧

ਬੁਨੈ—(ਸੰ. वयन > ਪ੍ਰਾ. विणण) ਬੁਣਦਾ। ੫੯੩.੩

ਬੁਰ-ਨਾਰਿ—ਮਾੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਭੈੜੀ ਔਰਤ ਭਾਵ ਵੇਸਵਾ। ੬੩੬.੩

ਬੁਰਵਾਈ—ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਚਤੁਰਾਈ ਅਥਵਾ ਬੁਰਿਆਈ, ਬੁਰਾਪਨ, ਭੈੜਾਪਨ ੫੨੨.੩, ੬੪੧.੩

ਬੁਰਾਈ—ਬੁਰਿਆਈ, ਭੈੜਾਪਨ। ੩੦੭.੩, ੩੯੯.੩

ਬੁਰੀ—ਭੈੜੀ, ਮਾੜੀ ੫੨੫.੨

ਬੁਰੋ—ਭੈੜਾ, ਮਾੜਾ, ਬੁਰਾ। ੩੮੮.੪, ੫੫੨.੧, ੫੫੩.੨, ੫੯੧.੧

ਬੁਲਾਇਕੈ—ਬੁਲਾਇਆਂ, ਬੋਲਣ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੁਆਰਾ। ੩੭੨ ੪

ਬੁਲਾਈਐ—1. ਬੁਲਾਏਗਾ, ਸੱਦੇਗਾ। ੪੩੯.੩

2. ਬੁਲਾਈਏ, ਸੱਦੀਏ। ੫੨੨.੧, ੬੪੧.੧

ਬੁਲਾਏ—ਬੁਲਾਇਆਂ, ਸੱਦਿਆਂ। ੬੬੬.੩

ਬੁਲਾਵਈ)— 1. ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੧੬੪.੨/—
ਬੁਲਾਵਹੀ) 2. ਬੁਲਾਉਂਦਾ, ਸੱਦਦਾ/ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸੱਦਦੇ ਹਨ। ੫੯੪.੧/ ੩੦੯.੩, ੬੫੧.੪

ਬੁਲਾਵੈ—ਬੁਲਾਏ, ਸੱਦੇ, ਪੁਕਾਰੇ। ੪੯੪.੧

ਬੂਝ—(ਸੰ. बुध् > ਪ੍ਰਾ. बुज्झ) ਬੁੱਝ ਲੈਂਦਾ, ਸਿਆਣ ਲੈਂਦਾ, ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦਾ। ੫੭੦.੧

ਬੂਝਤ—1. ਬੁੱਝਦੀ ਹੈ, ਬਲਣੋਂ ਹੱਟਦੀ ਹੈ। ੫੪੪.੧

2. ਬੁੱਝਦਿਆਂ, ਬਲਣੋਂ ਹੱਟਦਿਆਂ। ੫੯੨.੩

3. ਬੁੱਝ/ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਝ'। ੫੯੭.੪

ਬੂਝੀਐ—1. ਬੁੱਝੀਦਾ/ਪਹਿਚਾਣੀਦਾ, ਸਿਆਣ ਲਈਦਾ । ੩੭੨.੪, ੫੯੬.੩

2. ਬੁੱਝ ਸਕੀਦਾ, ਪਤਾ ਲਗਾ ਸਕੀਦਾ । ੫੯੩.੩

ਬੂਝੈ—ਬੁਝਦਾ, ਸਮਝਦਾ, ਸਿਆਣਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਝ' । ੩੬੯.੩

ਬੂੰਦ—(ਸੰ ਬਿਨ੍ਦੁ) 1. ਤੁਪਕਾ, ਕਤਰਾ, ਟੇਪਾ । ੭੫.੪, ੯੬.੪, ੨੫੩.੪, ੨੭੮.੪, ੩੭੨.੧², ੩੮੫.੩, ੪੬੩.੩, ੪੬੬.੨, ੫੦੬.੩, ੫੨੭.੧, ੫੬੧.੧, ੬੧੬.੩, ੬੩੮.੧

2. ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਾਂਤ ਬੂੰਦ' । ੬੪੫.੧

ਬੂੰਦਨ ਸ੍ਵਾਂਤਿ—ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਸ੍ਵਾਤਿ ਬੂੰਦ' । ੫੯੯.੩

ਬੂਟੁ—(ਸੰ. ਵਿਟਪਿਨ੍) ਰੁੱਖ, ਪੌਦੇ, ਬੂਟਾ । ੨੭੩.੧

ਬੂਡ—(ਸੰ. ਬ੍ਰੁਡ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਬੁਡ੍ਡ) 1. ਡੁੱਬਕੇ, ਬੋਰਕੇ, ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਥਲੇ ਚਲੇ ਜਾਕੇ । ੩੫੫.੩

2. ਡੁਬਣਾ, ਬੋਰਨਾ । ੫੬੧.੩

ਬੂਡਤ—1. ਡੁੱਬਦੀ ਹੋਈ, ਬੋਰਦੀ ਹੋਈ/ਡੁਬਦੇ ਹੋਏ, ਬੋਰਦੇ ਹੋਏ/ਡੁੱਬਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੋਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' । ੬੯.੧, ੧੬੭.੩, ੪੭੩.੩

2. ਡੁੱਬ ਦੇਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' । ੫੭੨.੧

3. ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' । ੬੩੬.੨, ੬੫੭.੨

ਬੂਡਜੇ—(ਸੰ. ਬ੍ਰੁਡ੍) ਡੁਬਿਆ ਹੋਇਆ, ਮਗਨ । ੬੬੨.੩

ਬੂਡਿ—ਡੁਬਣਾ, ਬੋਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' (2) । ੬੯.੧, ੪੭੮.੧

ਬੂਡਿਓ—ਡੁੱਬਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ, ਮਗਨ ਰਹਿੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡਜੇ' । ੩੦੬.੩, ੩੦੮.੨

ਬੂਡੇ—1. ਡੁੱਬੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਮਗਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ, 'ਬੂਡਜੇ' । ੩੦੭.੧

2. ਡੁੱਬਦੀ, ਬੋਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' (1) । ੪੭੮.੧

ਬੂਡੈ—ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੂਡ' (2) । ੩੨੯.੧

ਬੇਸਰਿ—ਨੱਥ, ਨੱਕ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਗਹਿਣਾ । ੩੪੭.੨

ਬੇਸ੍ਵਾ—(ਸੰ. ਵੇਸ਼੍ਯਾ) ਵੇਸਵਾ, ਗਨਿਕਾ, ਕੰਜਰੀ, ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਪਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਔਰਤ । ੩੮੪.੨, ੩, ੪੬੦.੨, ੫੨੨.੧, ੬੪੧.੧

ਬੇਸ੍ਵਾਰਤ—ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਸੰਗ ਰਮਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵੇਸਵਾ ਨਾਲ ਸੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੇਖੋ 'ਬੇਸ੍ਵਾ' । ੩੨੩.੨

ਬੇਗ)— (ਸੰ. ਵੇਗ:) ਛੇਤੀ, ਜਲਦੀ, ਸ਼ੀਘਰ । ੫੭੧.੧/੩੩੨.੩
ਬੇਗਿ)

ਬੇਚਤ—(ਸੰ. ਵਿਕ੍ਰਯ:) ਵੇਚਦਾ ਹੈ, ਫਰੋਖ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪੫੪.੩

ਬੇਚਨ—ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ, ਵੇਚਣ ਲਈ, ਦੇਖੋ 'ਬੇਚਤ' । ੪੫੪.੧, ੪੭੫.੧, ੫੧੧.੧

ਬੇਚਿ)— ਵੇਚਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬੇਚਤ' । ੪੬੧.੪/੫੩੦.੩/੩੯੧.੧², ੨²
ਬੇਚੁਤ)
ਬੇਚੈ)

ਬੇਦ—(ਸੰ. ਵੇਦ) 1. ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ (ਰਿਗ, ਯਜੁਰ, ਸਾਮ, ਅਥਰਵ) । ੮.੭, ੨੧.੧, ੫੮.੨, ੧੮੫.੨, ੧੮੮.੨, ੧੯੨.੩, ੨੫੫.੩, ੩੦੪.੨, ੩੪੧.੨, ੪੩੮.੩, ੪੫੭.੩, ੪੮੬.੨, ੫੪੦.੧, ੫੪੩.੧, ੫੫੪.੧

2. ਵੇਦਾਂ-ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਆਦਿ, ਵੇਦ ਰੀਤੀ ਆਦਿ, ਅਥਵਾ ਵੇਦ-ਗਿਆਨ। ੨੯.੨, ੬੦.੧, ੮੪.੧, ੯੦.੩, ੧੫੭.੨, ੧੯੩.੩, ੧੯੭.੨, ੨੪੯.੪, ੪੦੪.੪, ੪੨੦.੪, ੪੪੮.੨, ੪੮੨.੧, ੪੯੦.੧, ੬੨੭.੨, ੬੬੪.੩

3. ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼। ੫੪.੩

4. ਵੇਦ-ਆਚਾਰੀਆ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੧੪.੩, ੪੩੮.੩

5. ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ। ੩੨੩.੩, ੫੫੩.੩

6. ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ। ੫੯੯.੪, ੬੨੪.੧

ਬੇਦਨ)— ਵੇਦ-ਆਚਾਰੀਆਂ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ/ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੇਦ'
ਬੇਦ-ਬੀਚਾਰ) (4)। ੬੦.੧/੬੦.੧, ੧੧੪.੩

ਬੇਦ-ਲੋਗ—ਲੌਕਿਕ ਧਾਰਨਾ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮਹੂਰਤ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਖ਼ਿਆਲ। ੫੭੧.੩

ਬੇਦੀ—(ਸੰ. वेदिका) ਲਤਾ ਮੰਡਪ, ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਾਵਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਥਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੌਕ ਆਦਿ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ੬੨੭.੪

ਬੇਦੁ-ਬੰਦੀਜਨੁ—(ਸੰ. वेद+वंदिन) ਵੇਦ ਰੂਪੀ ਭੱਟ, ਵੇਦ ਰੂਪੀ ਚਾਰਣ, ਵੇਦ ਜੋ ਭਟਾਂ ਵਾਂਗ ਯਸ਼ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਬੰਦੀਜਨ'। ੧.੮

ਬੇਧੀਅਤ—(ਸੰ. वेधः) ਵਿਨ੍ਹ ਦਿੰਦਾ, ਛੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਅਥਵਾ ਤਰਾਸ਼ ਦਿੰਦਾ। ੨੨੫.੩

ਬੇਧੇ—(ਸੰ. वेधित) ਵਿਨ੍ਹੇ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਏ। ੪੨.੨

ਬੇਨਤੀ—(ਸੰ. विनतिः) 1. ਨਿਮਰਤਾ, ਹਲੀਮੀ, ਆਜਜ਼ੀ। ੧੩੭.੨, ੧੫੨.੨

2. ਬਿਨੈ, ਅਰਜ਼, ਅਰਜੋਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ/ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ। ੧੩੭.੨, ੨੧੨.੨, ੪੦੧.੨, ੫੭੫.੧, ੬੨੭.੧, ੬੪੦.੨, ੬੫੯.੪, ੬੬੪.੪, ੬੬੬.੩[2]

ਬੇਰ—ਵਾਰੀ, ਵਾਰ, ਵੇਰ। ੪੧੭.੩

ਬੇਲ—(ਸੰ. वल्लि) ਵੇਲ, ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਫੈਲਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੂਟਾ। ੩੭.੧

ਬੇਲੀ—1. ਕੌਲੀ, ਕਟੋਰੀ, ਕਿਸੇ ਧਾਤ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਣੀ ਛੋਟੀ ਪਿਆਲੀ। ੩੮੯.੪, ੫੩੦.੨

2. ਉਹ ਛੇਕ ਵਾਲਾ ਖ਼ਾਸ ਕਟੋਰਾ ਜਾਂ ਕਟੋਰੀ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਕਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਇਕ ਘੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਰਕੇ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਘੜੀ ਬੀਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹ ਕੌਲੀ ਖਾਲੀ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਉਤੇ ਰਖ ਦੇਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ੬੫੭.੨

ਬੈਸ—(ਸੰ. वयस्) ਉਮਰ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਂ। ੬੫੫.੨

ਬੈਸੰਤਰ—(ਸੰ. वैश्वानर) ਅੱਗ, ਅਗਨੀ, ਅੱਗ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੪੨੫.੨, ੪੭੩.੨, ੫੭੩.੧, ੫੭੪.੩

ਬੈਸੰਤਰਹਿ—ਬੈਸੰਤਰ ਨੂੰ, ਅੱਗ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਸੰਤਰ'। ੪੨੫.੨

ਬੈਸੰਤਰਿ—ਅੱਗ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬੈਸੰਤਰ'। ੪੭੧.੧

ਬੈਸਨੋ—ਵੈਸ਼ਨਵ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੪੭.੧

ਬੈਸੇ—ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ। ੪੦੪.੧

ਬੈਕੁੰਠ—(ਸੰ. वैकुण्ठ:) ਸੁਰਗ ਲੋਕ, ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਲੋਕ ਜਿਥੇ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਸੁਖ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੩੯੬.੨, ੪੩੦.੩

ਬੈਠ—(ਪ੍ਰਾ. बिट्ठ) 1. ਬੈਠਦਾ, ਭਾਵ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਾ। ੫੬.੩
2. ਬੈਠਕੇ, ਭਾਵ ਉਤਾਰਾ ਕਰਕੇ। ੫੬੫.੨
3. ਬੈਠਕੇ, ਆਸੀਨ ਹੋਕੇ, ਬਹਿਕੇ। ੫੮੯.੩
4. ਬੈਠਿਆਂ, ਭਾਵ ਬੈਠਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ। ੬੧੯.੨

ਬੈਠਤ—(ਪ੍ਰਾ. बिट्ठ) 1. ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ, ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ। ੪੩੪.੨
2. ਬੈਠਦੇ ਹਨ/ਬੈਠਦੀ ਹੈ/ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ/ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ/ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੫੩੧.੩, ੫੪੮.੧, ੫੫੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੬੮.੪, ੫੮੩.੩, ੬੧੮.੧

ਬੈਠਾਈਐ—ਬਿਠਾ ਦੇਈਏ, ਬਹਾ ਦੇਈਏ। ੩੩੨.੧, ੩੮੬.੨

ਬੈਠਿ—1. ਬੈਠਕੇ, ਬਹਿਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਠ' (3)। ੩੧੦.੨, ੪੩੮.੨², ੫੩੨.੨
2. ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਠ' (1)। ੪੫੧.੨

ਬੈਠਿਓ—ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਠ' (4)। ੬੨੯.੩

ਬੈਠੀ—(ਪ੍ਰਾ. बिट्ठ) ਬੈਠੀ ਹੋਈ। ੩੪੬.੪

ਬੈਠੇ—1. ਬੈਠਦਾ ਹੈ/ਬੈਠਦੀ ਹੈ, ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ/ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਠ' (1)। ੧੫੫.੧, ੨੩੯.੧, ੩੯੧.੪
2. ਬੈਠ ਜਾਏ, ਬਹਿ ਜਾਏ। ੩੮੬.੧, ੩੮੯.੧, ੪੬੩.੧, ੫੩੯.੨
3. ਬੈਠੇ ਹੋਏ, ਆਸੀਨ ਹੋਏ ਹੋਏ/ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ, ਆਸੀਨ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ। ੪੩੮.੨², ੪੪੫.੩
4. ਬੈਠਾ ਰਹੇ, ਆਸੀਨ ਹੋਇਆ ਰਹੇ। ੫੧੭.੨
5. ਬੈਠ ਜਾਈਏ, ਬਹਿ ਜਾਈਏ। ੫੨੩.੨
6. ਬੈਠਣ ਤੋਂ, ਬਹਿਣ ਤੋਂ। ੫੩੮.੧
7. ਬੈਠਕੇ, ਬਹਿਕੇ। ੫੮੫.੩
8. ਬੈਠਿਆਂ, ਬੈਠਕੇ। ੫੮੯.੨

ਬੈਠਬੇ—(ਪ੍ਰਾ. बिट्ठ) ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਬਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੩੫੧.੨

ਬੈਠੋ—ਬੈਠਕੇ, ਬਹਿਕੇ, ਆਸੀਨ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਠ' (3)। ੫੩੦.੩

ਬੈਦ—(ਸੰ. वैद्य:) ਵੈਦ, ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਚਕਿਤਸਕ। ੭੮.੧, ੧੧੩.੧, ੧੧੪.੧, ੩੫੬.੨, ੩੬੯.੨, ੪੩੭.੨², ੪੩੯.੨, ੫੧੬.੨², ੫੮੭.੧², ੬੩੩.੧, ੬੭੪.੧

ਬੈਦਹਿ—ਵੈਦ ਨੂੰ, ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਦ'। ੩੭੮.੨

ਬੈਦਕ—(ਸੰ. वैद्यकम्) ਹਕੀਮੀ, ਚਕਿਤਸਾ ਵਿਗਿਆਨ। ੪੭੫.੩

ਬੈਦੁ—ਵੈਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬੈਦ'। ੨੨੧.੪, ੩੫੭.੨

ਬੈਨ)— (ਸੰ. वचनम् > ਪ੍ਰਾ. वयन) 1. ਆਵਾਜ਼, ਬੋਲੀ। ੩੯੯.੧/—
ਬੈਨਨ) 2. ਬਚਨ, ਗਲਾਂ। ੪੦੦.੧, ੬੫੫.੩, ੬੬੫.੨, ੬੬੬.੨/੬੬੫.੨ (ਬਹੁਵਚਨ)

ਬੈਰ—(ਸੰ. वैरम्) 1. ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ੨੬.੧
2. ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਸਤਰੂਤਾ। ੨੯੭.੧, ੪੦੮.੩, ੪੯੩.੨

ਬੈਰਾਗ—(ਸੰ. वैराग्यम्) 1. ਵਿਰਕਤ ਹੋਕੇ, ਵੈਰਾਗਮਈ ਹੋਕੇ। ੪੧੪.੪

2. ਉਪਰਾਮਤਾ ਦਾ ਭਾਵ, ਸੰਸਾਰਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ । ੪੨੭.੩, ੬੦੫.੪

ਬੈਰਾਗੀ—(ਸੰ. वैरागिकः, वैरागिन्) ਵੈਰਾਗੀ, ਜੋ ਸੰਸਾਰਿਕ ਇਛਾਵਾਂ ਅਥਵਾ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ੨੨.੩, ੬੮.੪, ੧੨੧.੪, ੩੨੮.੨, ੬੭੫.੧

ਬੈਰਾਗੈ—ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬੈਰਾਗ' (2) । ੬੭੫.੧

ਬੈਰੁ—ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਸ਼ਤਰੁਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੈਰ' (2) । ੨੯੭.੨

ਬੈਲ—(ਸੰ. बलदः) ਬਲਦ, ਢੱਗਾ, ਗਊ ਦਾ ਨਰ । ੫੭੮.੧

ਬੋਏ—(ਸੰ. वप्) 1. ਬੀਜਣ ਤੋਂ, ਬੀਜਣ ਦੁਆਰਾ, ਬੀਜਣ ਨਾਲ, ਉਗਾਉਣ ਨਾਲ । ੫੫.੧, ੧੨੧.੧, ੧੭੪.੨, ੩੭੩.੩

2. ਬੀਜੀਦਾ ਹੈ, ਬੋਈਦਾ ਹੈ, ਉਗਾਈਦਾ ਹੈ । ੨੭੩.੧

3. ਬੀਜਿਆਂ, ਬੋਇਆਂ, ਉਗਾਇਆਂ । ੪੭੬.੧, ੫੩੮.੩, ੫੯੮.੧

ਬੋਹ—ਵਾਸ਼ਨਾ, ਇੱਛਾ (ਭਾਵ) ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਗੰਧ, ਮਹਿਕ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੧੦੭.੩

ਬੋਹਈ—ਸੁਗੰਧਿਤ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ, ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ । ੨੪੦.੪

ਬੋਹਥ)— (ਸੰ. वहित्रम् > ਪ੍ਰਾ. बोहित्थ) ਬੇੜਾ, ਜਹਾਜ਼, । ੩੫੪.੩, ੩੭੧.੨,
ਬੋਹਥਿ) ੪੧੮.੩, ੫੬੩.੨, ੫੯੫.੧/੩੮੧.੩/੭੯.੧, ੧੮੪.੪. ੩੬੨.੩,
ਬੋਹਿਥ) ੫੧੬.੩[2]/੫੩੮.੧, ੬੨੫.੧/੭੯.੧
ਬੋਹਿਥਾ)
ਬੋਹਿਥਿ)

ਬੋਹੀਐ—ਸਮਝਾ ਸਕੀਦਾ, ਬੋਧ ਕਰਾ ਸਕੀਦਾ । ੬੦੨.੩

ਬੋਹੇ)— ਸੁਗੰਧਿਤ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ, ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ । ੫੦੭.੧, ੬੩੯.੧/੨੯੦.੨
ਬੋਹੈ)

ਬੋਝ—ਭਾਰ, ਵਜ਼ਨ, ਬੋਝਾ । ੨੩੮.੨, ੩੧੦.੧, ੪੨੮.੩

ਬੋਧ—(ਸੰ. बोध) ਗਿਆਨ, ਸਮਝ, ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸੋਝੀ । ੧੫.੩, ੭੨.੪, ੮੧.੧, ੨੪੯.੪, ੨੬੭.੪, ੨੭੦.੨, ੩੪੨.੪, ੪੦੬.੪, ੪੨੧.੪, ੪੮੯.੪/੩੩.੪, ੬੬.੪, ੭੫.੪, ੮੦.੧, ੧੧੧.੪, ੧੪੩.੩, ੨੧੭.੪. ੨੬੫.੪, ੩੩੭.੪, ੩੪੪.੩

ਬੋਯੋ—(ਸੰ. वप) ਬੀਜਿਆ, ਬੋਇਆ, ਉਗਾਇਆ । ੬੬੪.੩

ਬੋਰਤ)— (ਸੰ. ब्रुड्) ਡੋਬਦਾ, ਬੋਰਦਾ, ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਲਿਜਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੭੯.੩,
ਬੋਰਿ) ੩੮੧.੨, ੪੨੫.੧, ੫੩੬.੧/੪੨੫.੩

ਬੋਰਿਤ—ਡੋਬ ਦਿੰਦਾ, ਬੋਰ ਦਿੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਬੋਰਤ' । ੪੭੮.੨

ਬੋਰੈ—ਡੋਬ ਦੇਵੇ, ਬੋਰ ਦੇਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਬੋਰਤ' । ੨੨੧.੨

ਬੋਲ—1. ਬਚਨ, ਸ਼ਬਦ, ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਗਲ । ੭੩.੨, ੧੭੦.੪[2]

2. ਆਵਾਜ਼, ਧੁਨੀ । ੬੧੧.੧

ਬੋਲਤ—1. ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਉਚਾਰਦੀ ਹੈ/ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ/ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੩.੪, ੨੬੪.੩, ੪੧੪.੪, ੪੫੨.੨, ੫੭੦.੧, ੬੦੫.੪

2. ਬੋਲਕੇ, ਉਚਾਰਕੇ । ੪੦੬.੧

ਬੋਲਤ-ਘਟੰਤਰ—ਸੰਘ ਵਿਚ ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਬੋਲਦਾ, ਭਾਵ ਬਰੜਾਉਂਦਾ । ੬੧੬.੨

ਬੋਲਨ—ਬੋਲਣਾ, ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ, ਕੁਝ ਉਚਾਰਣਾ । ੫੨੭.੪

ਬੋਲਿ—ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਕਹਿਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਬੋਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੨੦੦.੩, ੪੭੪.੩

ਬੋਲੀਐ—ਬੋਲੀਏ, ਉਚਾਰੀਏ, ਭਾਵ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ੬੩੦.੪

ਬੋਲੈ—1. ਬੋਲਦਾ, ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ/ਕਰਦੀ, ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ/ਕਰਦੀ । ੪੧.੩, ੧੦੮.੩, ੨੦੦.੩, ੪, ੩੯੩.੨, ੪੫੨.੨, ੪੬੨.੨

2. ਕਹਿੰਦਾ, ਆਖਦਾ, ਉਚਾਰਦਾ (ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) । ੨੭੬.੩

ਬੋਵੈ—ਬੀਜਦਾ, ਭਾਵ ਬੀਜ ਬਖੇਰਦਾ, ਬੀਜ ਉਗਾਉਂਦਾ । ੫੯੩.੧, ੫੯੫.੨

ਬ੍ਰਹਸਪਤ—(ਸੰ. बृहस्पति:) ਵੀਰਵਾਰ, ਹਫਤੇ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ, ਬੁੱਧਵਾਰ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਦਿਨ । ੪੮੪.੧

ਬ੍ਰਹਮ—(ਸੰ. ब्रह्मन्) ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ । ੨.੨, ੪, ੭.੧, ੩. ੮, ੧੬.੪, ੧੮.੪, ੨੧.੪, ੨੨.੧, ੨੬.੧, ੨੯.੩, ੩੪.੧, ੩੫.੪, ੩੬.੧, ੩੭.੧, ੩੮.੧, ੫੪.੧, ੫੫.੧, ੩, ੫੬.੪, ੮੧.੨, ੮੨.੧, ੯੮.੪, ੯੯.੧, ੧੦੬.੨, ੧੦੮.੧, ੧੧੦.੪, ੧੨੪.੪, ੧੨੫.੧, ੧੨੬.੩, ੧੩੩.੧[੨], ੪, ੧੩੭.੧, ੧੩੯.੪, ੧੪੧.੪, ੧੪੪.੧, ੧੪੫.੪, ੧੪੭.੩, ੧੪੯.੩, ੧੫੨.੧[੨], ੨.੩, ੧੫੩.੪, ੧੯੦.੩, ੨੧੪.੩, ੨੨੭.੨, ੨੫੪.੧, ੨੬੦.੨[੪], ੪, ੨੭੦.੨, ੨੭੬.੧, ੪, ੨੭੭.੧, ੨੮੦.੩, ੩੦੯.੨, ੩੨੮.੪, ੩੪੧.੪, ੩੫੪.੪, ੩੯੫.੪, ੩੯੬.੪, ੩੯੮.੪, ੪੧੮.੪, ੪੪੮.੪, ੪੫੫.੪, ੪੫੭.੪[੨], ੪੫੮.੧, ੪, ੪੬੨.੧, ੨, ੪੬੨.੪, ੫੩੫.੪, ੫੪੩.੪, ੫੪੭.੩, ੫੮੬.੪, ੬੦੯.੪

ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਲ—(ਸੰ. ब्रह्म + स्थल) ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ, ਸਚ ਖੰਡ, ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਵੇ । ੨੫੧.੪

ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ—(ਸੰ. ब्रह्म + स्थान) ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਵੇ ਅਥਵਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ । ੫੯.੧ (ਅਥਵਾ ਦਸਮ ਦੁਆਰ) । ੩੪੩.੩

ਬ੍ਰਹਮ ਕਮਲ—(ਸੰ. ब्रह्म + कमलम्) ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ ਕੌਲ ਫੁਲ ਅਥਵਾ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਕੌਲ ਫੁੱਲ । ੨੫੭.੨

ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ—(ਸੰ. ब्रह्मज्ञानम्) ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਬੋਧ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਪਰਮ-ਤੱਤ ਦਾ ਗਿਆਨ । ੬੧੮.੪

ਬ੍ਰਹਮਗਯਾਨੀ—(ਸੰ. ब्रह्मज्ञानिन्) ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ, ਪਰ-ਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ । ੬੧੮.੪

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ' । ੫੦.੨, ੫੧.੨, ੧੫੧.੩ ੧੭੫.੨, ੩੪੩.੨, ੪੭੪.੪

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ—ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮਗਯਾਨੀ' । ੨੫.੩, ੧੩੮.੨, ੧੬੫.੨, ੩੨੭.੨

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀਐ—ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਭਾਵ (ਉਸਦੀ ਜਾਤ) 'ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ' ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਦੇਖੋ ਬ੍ਰਹਮਗਜਾਨੀ । ੨੮੦.੪

ਬ੍ਰਹਮਗੁਰ—ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮ' । ੧੪੮.੪, ੧੫੦.੨, ੧੫੨.੪, ੧੭੧.੧, ੧੮੯.੧, ੧੯੫.੩, ੨੪੪.੪, ੨੬੨.੧, ੨, ੨੭੦.੪, ੨੭੬.੧, ੨੭੭.੧, ੪੩੦.੪, ੪੫੧.੪, ੪੮੬.੪

ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ—(ਸੰ. ब्रह्मचर्य) ਕਾਮ ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਰਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਜਤ-ਸਤ । ੨੧.੩

ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ—(ਸੰ. ब्रह्मचारिन्) ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੇ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ੪੫੮.੩

ਬ੍ਰਹਮਥਾਨ—ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਾਨ'। ੧੫੧.੩

ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ—ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ। ੫੧.੧. ੧੫੧.੩, ੧੭੫.੧, ੩੪੩.੧

ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨੀ—ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ੧੩੮.੨

ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ—ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸੱਤ ਗਿਆਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ। ੫੧.੩, ੬੩.੪, ੧੧੦.੪, ੧੯੦.੩, ੨੧੫.੪, ੨੪੫.੩, ੨੫੨.੪, ੨੮੦.੩, ੩੦੧.੪, ੩੪੨.੪, ੩੭੮.੪, ੪੨੭.੩, ੪੫੮.੩

ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ—ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ, ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ। ੧੫੯.੪

ਬ੍ਰਹਮਮਈ—ਬ੍ਰਹਮਰੂਪ, ਈਸ਼ਵਰ ਸਰੂਪ। ੨੮੦.੩

ਬ੍ਰਹਮੰਡ—(ਸੰ. ब्रह्माण्ड) ਬ੍ਰਹਮ-ਅੰਡ, ਅੰਡ ਆਕਾਰ ਭਵਨ ਕੋਸ਼, ਮਨੌਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਦਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਸਾਰਾ ਆਲਮ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਲੋਕ ਹਨ। ੪੭.੩, ੫੩.੪, ੯੮.੧, ੨੦੪.੪, ੨੮੦.੪[੨], ੩੦੨.੧, ੪੩੦.੨, ੪੭੨.੪, ੫੨੭.੩, ੬੪੯.੪

ਬ੍ਰਹਮੰਨਿ—(ਸੰ. ब्रह्मण्य) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਅਥਵਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਧਰਮ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ। ੪੪੭.੧

ਬ੍ਰਹਮਾਏ—ਬ੍ਰਹਮਮਈ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ। ੨੧੪.੩

ਬ੍ਰਹਮਾਸਨ—(ਸੰ. ब्रह्मासन) ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਾਲਤ। ੫.੧, ੩, ੩੨.੩, ੧੧੨.੪

ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ—ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਸਾਰਾ ਆਲਮ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਲੋਕ ਹਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮੰਡ'। ੩੫.੧, ੨੭੦.੧, ੬੦੨.੩

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ)— ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿਕ ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਵਰਗੇ ਵੇਦ ਵਕਤਾ ਆਦਿਕ।
ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ) ੨੧੬.੪, ੩੦੨.੩/੨੧.੧, ੫੮.੨, ੧੮੦.੨, ੨੬੦.੪, ੩੪੧.੧, ੪੨੧.੩, ੬੪੭.੨

ਬ੍ਰਹਮੈ—ਆਤਮ-ਤੱਤਵ, ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪੀ ਆਤਮਾ, ਜੀਵ-ਆਤਮਾ। ੧੬.੪

ਬ੍ਰਹਮੁ—ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਹਮ'। ੪੬੨.੨

ਬ੍ਰਤ—(ਸੰ. व्रत) 1. ਨੇਮ, ਮਰਿਯਾਦਾ। ੧੬੪.੧

2. ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੩੦੪.੩, ੫੪੩.੩

ਬ੍ਰਤ-ਜਨਮਾਸ਼ਟਮੀ—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੇ ਰਖਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਰਤ, ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਤ' (2)। ੪੮੫.੧

ਬ੍ਰਿਗੰਧ—ਦੁਰਗੰਧ, ਬਦਬੂ, ਭੈੜੀ ਬੋ। ੧੫੮.੨

ਬ੍ਰਿਜਨਾਥ—(ਸੰ. व्रजनाथ) ਬ੍ਰਜ ਅਥਵਾ ਮਥਰਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੫੫੬.੨, ੬੭੧.੨

ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ)— (ਸੰ. वृतान्त) ਵਿਥਿਆ, ਹਾਲ, ਖ਼ਬਰ। ੩੭੮.੨/੧੧੩.੧
ਬ੍ਰਿਤਾਂਤੁ)

ਬ੍ਰਿਥਾ—(ਸੰ. व्यथा) 1. ਰੋਗ, ਬੀਮਾਰੀ। ੧੧੩.੧, ੩੫੬.੨, ੩੬੪.੧, ੩੬੫.੨, ੫੪੯.੨

2. ਕਸ਼ਟ, ਪੀੜਾ। ੨੦੩.੪, ੩੨੩.੨, ੪੦੩.੨, ੫੦੨.੩, ੫੭੫.੪, ੬੧੪.੪

ਬ੍ਰਿਥਾਰ—(ਸੰ. विस्तार) ਵਿਸਥਾਰ, ਪਸਾਰ, ਫੈਲਾਓ । ੩੯੮.੪

ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ)— ਰੋਗੀ, ਰੋਗ ਨਾਲ ਪੀੜਤ, ਬੀਮਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਬ੍ਰਿਥਾ' (1) । ੨੯੯.੩,
ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤੈ) ੩੬੪.੧, ੩੬੯.੨, ੩੭੮.੨, ੫੦੫.੧, ੫੮੭.੧, ੬੦੦.੩, ੬੬੮.੪/ ੧੧੩.੧, ੧੧੪.੧

ਬ੍ਰਿਧ—(ਸੰ. वृद्ध) ਬੁੱਢਾ, ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬਜ਼ੁਰਗ । ੫੭੯.੨[2]

ਭ

ਭਉਨ—(ਸੰ. भवन) ਟਿਕਾਣਾ, ਘਰ, ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ । ੧੦.੧, ੪੩੦.੪, ੫੩੩.੩

ਭਇਓ—(ਸੰ. √भू) 1. ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੬੪.੨, ੩, ੭੭.੧

2. ਹੋਇਆ, ਭਇਆ । ੩੬੧.੧, ੪੨੮.੧

ਭਇਆਨ)— (ਸੰ. भयानक) ਭੈ ਦਾਇਕ, ਡਰਾਉਣੀ/ਡਰਾਉਣਾ/ਡਰਾਉਣੇ । ੪੯੬.੩,
ਭਇਆਨਕ) ੫੧੪.੩, ੫੩੭.੧, ੬੪੩.੩, ੬੪੪.੧/੯੨.੨, ੩੩੬.੨

ਭਈ—1. ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੮.੧, ੫੨.੨, ੮੫.੧, ੮੯.੨, ੧੪੧.੪, ੧੮੧.੧, ੨, ੨੦੩.੪, ੨੦੪.੪, ੨੦੫.੪, ੨੧੮.੪

2. ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੩੨.੧, ੨

3. ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) । ੧੪੦.੪

4. ਗਈ, ਭਾਵ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਗਈ । ੨੧੯.੩, ੬੬੬.੩

5. ਹੋ ਗਈ । ੨੭੮.੧, ੨, ੪੮੪.੩, ੫੭੧.੪, ੬੪੯ ੪, ੬੫੬.੨, ੩

6. ਹੋਈ, ਹੂਈ । ੪੦੭.੩

ਭਏ—(ਸੰ. √भू) 1. ਹੋ ਗਏ/ਹੋ ਗਏ ਹਨ/ਹੋ ਗਏ ਹੋ, ਹੋਏ/ਹੋ ਗਿਆ, ਹੋਇਆ/ਹੋ ਗਈ । ੪.੨, ੫.੧, ੨, ੩, ੪,੮, ੬.੮, ੭.੬, ੮.੨, ੪, ੨੨.੩, ੨੪.੧, ੨, ੮੬.੩, ੧੨੭.੨, ੧੪੯.੧, ੨੧੦.੧, ੪੦੭.੧, ੨, ੪੩੧.੨, ੪੫੫.੨, ੩, ੪੫੭.੧, ੫੦੪.੧, ੨, ੩, ੫੫੪.੧, ੫੭੩.੪, ੫੭੯.੧, ੫੮੧.੨, ੬੦੧.੧[2], ੨[2], ੩, ੬੩੨.੪, ੬੬੪.੪, ੬੬੬.੧, ੬੬੭.੧, ੨, ੬੭੦.੩

2. ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ/ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ੧੮.੪, ੨੪.੪, ੨੫.੪, ੨੬.੧, ੨, ੨੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੧.੨, ੩, ੩੨.੨, ੩੩.੧, ੨, ੩, ੪੬.੧, ੫੨.੧,੩, ੫੩.੧, ੬੩.੩, ੬੪.੧, ੬੫.੧, ੪, ੬੬.੩, ੭੯.੧, ੮੮.੧, ੯੩.੧, ੨, ੯੫.੩, ੧੦੯.੩, ੧੧੫.੧, ੪, ੧੧੬.੪, ੧੨੪.੧, ੧੩੬.੧. ੧੪੭.੧, ੩, ੪, ੧੮੧.੩[2], ੪, ੧੮੨.੧, ੨[2], ੨੦੧.੨, ੩, ੨੨੭.੧, ੨੪੯.੧[2], ੨, ੨੫੯.੪, ੨੬੨.੪, ੨੬੮.੩, ੨੭੨.੨, ੩, ੨੭੬.੨, ੨੯੫.੪, ੩੨੨.੩, ੩੨੩.੨, ੩੨੮.੨, ੪, ੩੩੫.੪, ੩੩੯.੪, ੩੪੯.੧, ੩੫੦.੩, ੪, ੩੫੧.੩, ੪, ੩੫੭.੩, ੩੬੪.੪, ੪੦੨.੪, ੪੦੫.੩, ੪੨੮.੪,

੪੩੨.੪, ੪੩੮.੪, ੪੫੮.੨, ੩, ੫੦੨.੨, ੫੫੨.੪, ੫੬੮.੩, ੫੬੯.੨, ੫੮੦.੪, ੫੮੧.੪

3. ਹੁੰਦੇ ਹਨ/ਹੁੰਦਾ। ੮੪.੧², ੪੧੧.੨, ੫੦੭.੧, ੬੩੯.੧

4. ਜਾਂਦਾ ਹੈ/ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ)। ੧੩੨.੩, ੩੦੭.੧, ੫੦੧.੧, ੫੩੧.੨

5. ਹੋ ਜਾਏ। ੩੯੦.੧, ੪੬੩.੨, ੪੯੫.੩, ੬੩੦.੩

6. ਜਾਏ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ)। ੫੮੨.੨

ਭਸਮ—(ਸੰ. भस्मन्) 1. ਸੁਆਹ, ਰਾਖ, ਖ਼ਾਕ, ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਸੜ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿੱਟੀ ਵਰਗਾ ਪਦਾਰਥ। ੧੭੪.੨, ੩੬੪.੩, ੫੩੧.੧

2. ਮਿੱਟੀ। ੧੯੬.੨, ੩੮੬.੩, ੪੪੫.੩

ਭਸਮਹਿ—ਭਸਮ ਵਿਚ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਭਸਮ' (2)। ੧੯੬.੨

ਭਸਮਾਤ—ਸੁਆਹ, ਰਾਖ਼, ਦੇਖੋ 'ਭਸਮ' (1)। ੫੦੬.੩

ਭਸਮੀ—ਸੁਆਹ, ਰਾਖ਼, ਦੇਖੋ 'ਭਸਮ' (1)। ੬੨੫.੩

ਭਕਤ)— (ਸੰ. भक्ति:) ਭਗਤੀ, ਬੰਦਗੀ, ਆਰਾਧਨਾ। ੬੦੯.੪/੬੦੧.੧
ਭਕਤਿ)

ਭਕਤਵਛਲ—(ਸੰ. भक्तवत्सल) ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬੦੧.੧

ਭਖਿ—(ਸੰ. √भक्ष्) ਭਖਕੇ, ਖਾਕੇ, ਛੱਕਕੇ। ੪੪੨.੩

ਭੰਗ—(ਸੰ. भङ्ग:) 1. ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ, ਭਾਵ ਸਾਹ ਸੱਤ ਹੀਣ। ੨੦੬.੪

2. ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੨੧੩.੪

3. ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ੬੪੨.੨

ਭਗਤ—(ਸੰ. भक्त:) 1. ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ, ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ। ੩੫.੩, ੯੩.੪, ੧੫੯.੪, ੨੮੮.੪, ੨੯੦.੪, ੪੦੭.੧, ੬੧੬.੪

4. ਭਗਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਕਤ'। ੧੮੮.੩, ੧੯੪.੧, ੪੯੪.੪

ਭਗਤਮਤ—ਭਗਤੀ ਮਤ ਵਾਲਾ, ਭਗਤੀ ਮਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਦੇਖੋ 'ਭਕਤ'। ੬੧੭.੪

ਭਗਤ ਵਛਲ—ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਦੇਖੋ 'ਭਕਤ ਵਛਲ'। ੫੦੩.੧

ਭਗਤਨ—ਭਗਤਾਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗਤ, ਭਗਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਭਗਤ' (1)। ੪੦੩.੪

ਭਗਤਿ—1. ਭਗਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਕਤ'। ੪੨.੩³, ੭੨.੩, ੧੦੩.੨, ੧੧੫.੧, ੧੨੫.੪, ੧੩੩.੧, ੪, ੧੩੭.੨, ੧੪੫.੪, ੧੮੯.੨, ੨੧੨.੪, ੨੧੫.੨, ੨੭੬.੩, ੨੮੭.੨, ੩੪੩.੪, ੪੨੭.੧, ੪੪੪.੪, ੫੦੦.੨, ੫੩੫.੪, ੫੪੦.੨, ੬੦੧.੪, ੬੨੮.੪

2. ਸ਼ਰਧਾ-ਸਤਿਕਾਰ ਅਥਵਾ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ। ੧੧੧.੩, ੨੧੨.੪

3. ਭਗਤ, ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਭਗਤ' (1)। ੧੬੫.੨

ਭਗਤਿ-ਵਛਲ—ਭਗਤ ਵਛਲਤਾ, ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਭਕਤ ਵਛਲ'। ੬੧੯.੩

ਭਗਨ—(ਸੰ. भग्न) 1. ਟੁੱਟਿਆ-ਫੁੱਟਿਆ, ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੧੨੧.੩

2. ਭੰਗ ਹੁੰਦਾ, ਟੁੱਟਦਾ। ੪੦੩.੪

ਭਗਨੀ—(ਸੰ. भगनी) ਭੈਣ, ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਈ। ੫੪੭.੧
ਭਗਵਤ—(ਸੰ. भगवत्) ਪਰਮਾਤਮਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ੧੫੬.੨
ਭੰਗੁ—ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਭੰਗ' (2)। ੪੪੧.੩
ਭਜਉ—(ਸੰ. √भज) ਭਜਾਂਗੀ, ਭਾਵ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗੀ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਾਂਗੀ। ੨੧੨.੪
ਭਜਤ—ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ, ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਭਾਵ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਅਥਵਾ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ੧੩੬.੨
ਭੰਜਨ—(ਸੰ. भञ्जन) ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੯੫.੩, ੫੦੪.੨, ੬੦੧.੨
ਭਜਨ—(ਸੰ. भजन) 1. ਬੰਦਗੀ, ਸਿਮਰਨ, ਭਗਤੀ। ੪੦੮.੨
2. ਭਜਣਾ, ਧਿਆਉਣਾ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ। ੬੧੩.੩
ਭਜਾਏ—ਭੱਜਾ ਦਿੱਤੇ, ਦੌੜਾ ਦਿੱਤੇ। ੪੦੮.੨
ਭਜਿ—(ਸੰ. √भज) 1. ਭਜਕੇ, ਧਿਆ ਕੇ, ਆਰਾਧ ਕੇ। ੩੩.੧
2. ਸੰਭੋਗ ਕਰਕੇ। ੫੨੪.੩
ਭਜੈ—ਧਿਆਏ, ਸਿਮਰਤੀ ਵਿਚ ਲਿਆਏ, ਦੇਖੋ 'ਭਜਿ' (1)। ੪੧੨.੪
ਭਟਕਤ—(ਪ੍ਰਾ. भटृन) ਭਟਕਦੇ ਹਨ, ਨਿਸਫਲ ਭੌਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੩੫੧.੧
ਭਟਕਾ—ਭਟਕਣਾਂ, ਰਾਹੋਂ ਕੁਰਾਹੇਂ ਪੈਣ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਭਟਕਤ'। ੫੬੫.੧
ਭੰਡਾਈ—(ਸੰ. √भण्ड) ਭੰਡਪੁਣਾ, ਭੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸ਼ਲੀਲ ਹਰਕਤਾਂ ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ। ੫੨੨.੩, ੬੪੧.੩
ਭੰਡਾਰ—(ਸੰ. भाण्डारम् > ਪ੍ਰਾ. भंडार) ਖਜ਼ਾਨਾ, ਕੋਸ਼। ੩੭੩.੧
ਭੰਡਾਰੀ—ਖਜ਼ਾਨਚੀ, ਦੇਖੋ 'ਭੰਡਾਰ'। ੨੪੬.੨, ੬੧੮.੩
ਭਤਾਰ—(ਸੰ. भर्तृ) ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਖਾਵੰਦ। ੧੮੭.੩, ੩੭੭.੩, ੩੯੫.੩, ੪੪੯.੧, ੪੮੦.੧, ੫੬੦.੧, ੫੭੯.੧
ਭਤਾਰਹਿ—ਪਤੀ ਨਾਲ, ਕੰਤ ਨਾਲ, ਦੇਖੋ 'ਭਤਾਰ'। ੩੭੪.੨
ਭਤਾਰਿ)— ਪਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਤਾਰ'। ੩੯੪.੩, ੫੧੪.੩, ੫੩੮.੩/੨੯੨.੩
ਭਤਾਰੁ)
ਭਭਕ—ਭਬੂਕਾ, ਅੱਗ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਨਿਕਲੀ ਤੇਜ਼ ਲਾਟ। ੬੬੮.੩
ਭਭੀਖਨ—(ਸੰ. विभीषण) ਰਾਵਣ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਜੋ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮ-ਭਗਤ ਸੀ। ੪੦੭.੨
ਭਭੂਕੋ—ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ, ਭਾਂਬੜ। ੬੬੮.੩
ਭਯ—(ਸੰ. भय) ਡਰ, ਭੈ, ਖੌਫ। ੬੨੩.੨
ਭਯਾਨ—1. ਭਿਆਨਕ, ਡਰਾਉਣਾ, ਦੇਖੋ 'ਭਾਇਆਨ'। ੫੫੮.੩, ੫੭੪.੧
2. ਭਿਆਨਕਤਾ, ਡਰਾਵਣਾਪਣ। ੬੨੩.੨
ਭਯੋ—(ਸੰ. √भू) 1. ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ੫੮੧.੧
2. ਹੋ ਗਿਆ। ੫੯੧.੧
3. ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੬੧੫.੪, ੬੩੧.੨
ਭਰਸ)— (ਸੰ. √भृ) ਭਰ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ, ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ। ੩੨.੪/੩੭੩.੧
ਭਰਤ)
ਭਰਤਾਰ)— ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਖਾਵੰਦ, ਦੇਖੋ 'ਭਤਾਰ'। ੪੦੫.੨[੨], ੪੪੦.੨, ੪੯੦.੨,
ਭਰਤਾਰਿ) ੫੨੨.੧, ੬੩੫.੧, ੬੪੧.੧/੧੧੪.੨, ੩੫੮.੨/੧੧੩.੨
ਭਰਤਾਰੁ)

ਭਰਨ—(ਸੰ. भरण) ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ/ਵਾਲਾ। ੭੨.੪ (ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ), ੧੮੧.੪, ੪੦੬.੩

2. (ਸੰ. आभरण) ਜ਼ੇਵਰ, ਗਹਿਣੇ, ਆਭੂਸ਼ਣ। ੬੩੬.੩

ਭਰਪੂਰ)— 1. ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਿਆ ਹੋਇਆ। ੫੧੨.੨

ਭਰਪੂਰਿ) 2. ਪਰਿਪੂਰਣ, ਓਤ-ਪੋਤ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੇ ਹੋਏ। ੩.੭

ਭਰਮ—(ਸੰ. भ्रम) ਵਹਿਮ, ਸੰਸਾ, ਭਰਾਂਤੀ, ਮਿਥਿਆ ਵਿਚਾਰ। ੨੬.੪, ੨੯.੨, ੫੭.੨, ੭੮.੪, ੮੯.੧, ੧੩੫.੨, ੨੨੩.੪, ੨੮੨.੨, ੩੩੭.੧, ੪੩੧.੪, ੪੮੮.੨, ੪੯੬.੪, ੫੩੭.੪, ੫੪੫.੪

ਭਰਿ—(ਸੰ. √भृ) ਭਰਕੇ, ਭਰਪੂਰ ਹੋਕੇ/ਭਰਪੂਰ ਕਰਕੇ। ੩੭੨.੨, ੩੮੨.੩, ੫੦੬.੨, ੫੧੫.੩, ੫੩੦.੨², ੬੫੭.੨²

2. ਜਿਤਨਾ, ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ੪੦੪.੩, ੫੨੩.੪

ਭਰਿਓ—ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ। ੫੧੨.੪

ਭਰੀ—ਲੱਦੀ ਹੋਈ। ੩੧੦.੧

ਭਰੋਸੇ—1. ਭਰੋਸਾ, ਭਰਵਾਸਾ, ਉਮੀਦ, ਆਸ। ੫੯੨.੩

2. ਯਕੀਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼, ਇਤਬਾਰ। ੫੯੫.੧

ਭਲ—(ਸੰ. भद्र > ਪ੍ਰਾ. भल्ल) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਲੀ ਭਾਂਤ। ੩੦੦.੧

ਭਲਾਖੀਐ—(ਸੰ. अभिलाष) ਅਭਿਲਾਖਾ ਕਰੇ, ਇੱਛਾ ਕਰੇ। ੫੩੨.੨

ਭਲੀ—ਚੰਗੀ, ਉਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਦੇਖੋ 'ਭਲ'। ੧੫੪.੨, ੨੦੨.੨, ੪੫੦.੧, ੨, ੪

ਭਲੀਭਾਂਤਿ—ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ। ੪੧੩.੨

ਭਲੇ—ਚੰਗੇ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਵਧੀਆ, ਦੇਖੋ 'ਭਲ'। ੫੭੧.੩

ਭਲੋ—1. ਚੰਗਾ, ਭਾਵ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਭਲ'। ੬੯.੧

2. ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਉੱਤਮ, ਦੇਖੋ 'ਭਲ'। ੬੯.੨, ੩, ੧੫੪.੩, ੪, ੪੫੦.੩, ੫੫੨.੨, ੫੫੩.੨, ੬੧੩.੪

3. ਭਲਾ, ਭਲਿਆਈ ਵਾਲਾ। ੧੦੬.੨, ੨੮੧.੩

4. ਹਿਤਕਾਰੀ, ਲਾਭ ਵਾਲਾ। ੧੫੪.੧

ਭਵ—(ਸੰ. भव) ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ। ੬੭.੪, ੧੭੯.੪

ਭਵਨ)— 1. ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਆਦਿਕ, ਧਰਮ ਸਥਾਨ। ੨੫੫.੨/—

ਭਵਨੁ) 2. ਘਰ, ਟਿਕਾਣਾ, ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ। ੨੯੧.੪, ੩੫੦.੧, ੪੦੦.੨, ੪੨੭.੧, ੪੯੬.੩, ੫੧੪.੩, ੫੨੦.੨, ੫੭੪.੧, ੬੧੯.੧, ੬੩੦.੩, ੬੩੬.੩, ੬੪੩.੨, ੬੪੯.੪/੫੩੨.੨, ੫੩੭.੩, ੫੪੯.੩

ਭਵਿਖ—(ਸੰ. भविष्यत्) ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ, ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਲ। ੧੯੭.੩

ਭਾਉ— (ਸੰ. भाव > ਪ੍ਰਾ. भाव) 1. ਪ੍ਰੇਮਮਈ, ਅਨੁਰਾਗਮਈ। ੧੧੫.੧, ੩੪੩.੪, ੬੨੮.੪

2. ਪ੍ਰੇਮ, ਪ੍ਰੀਤ। ੧੪੯.੨, ੧੬੦.੩, ੨੧੫.੨, ੨੪੬.੨, ੬੨੩.੨, ੬੭੩.੨

3. ਖ਼ਿਆਲ, ਭਾਵ। ੧੫੦.੧, ੪੦੮.੩, ੪੮੦.੪

4. ਇੱਛਾ, ਚਾਹਨਾ, ਭਾਵਨਾ। ੧੭੮.੪, ੩੩੦.੪, ੬੭੪.੪

ਭਾਉ ਦੁਤੀਆ—ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵ, ਦੁਬਿਧਾ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ, ਈਸ਼ਵਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੪੭੮.੪, ੪੮੧.੪

ਭਾਇ—1. ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਦੇਖੋ 'ਭਾਉ' (1)। ੮੭.੩, ੧੧੪.੨, ੧੧੯.੪, ੧੪੯.੨, ੫੬੯.੪, ੬੦੯.੪

2. ਭਾਵਨਾ ਖ਼ਿਆਲ ਭਾਵ; ਦੇਖੋ 'ਭਾਉ' (2)। ੧੦੩.੨, ੧੧੧.੩, ੧੧੯.੨, ੧੨੫.੪, ੧੩੩.੪, ੧੩੭.੨, ੧੮੯.੨, ੧੯੪.੧, ੨੧੨ ੪, ੨੧੯.੨, ੨੨੦.੩, ੨੫੪.੪, ੨੮੭.੨, ੪੨੭.੧, ੪੯੩.੧, ੨, ੫੦੦.੨, ੫੩੫.੪

ਭਾਇਕੈ—ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਥਵਾ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ, ਭਾਵ ਵਾਲੀ। ੩੪੬.੨

ਭਾਈ—(ਸੰ. भ्रातृ) 1. ਹੇ ਵੀਰੋ, ਹੇ ਭਰਾਵੋ ! (ਸੰਬੋਧਨ ਵਾਚੀ)। ੫੫੪.੪

2. ਭਰਾ, ਵੀਰ, ਭਗਤਾ। ੬੬੦.੪

ਭਾਸਕਰ)— (ਸੰ. भास्कर:) ਸੂਰਜ, ਰਵਿ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੂਰਜ'। ੬੬੧.੩/੫੨੫.੨
ਭਾਸਕਰਿ)

ਭਾਖਹੀ—(ਸੰ. √भाष्) ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ, ਜਪਣ ਨਾਲ। ੬੦੭.੪

ਭਾਖਾ)— (ਸੰ. भाषा) ਭਾਸ਼ਾ, ਬੋਲੀ। ੪੪.੩, ੭੪.੩, ੧੫੫.੨, ੫੭੦.੧/
ਭਾਖਿਆ) ੫੩੯.੩

ਭਾਖੀਐ—(ਸੰ. भाष्) 1. ਕਹੀਏ, ਆਖੀਏ, ਦੱਸੀਏ। ੨੨੧.੨

2. ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ, ਹੈ, ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੫੩੨.੪

3. ਅਖਵਾਉਂਦਾ, ਕਹਾਉਂਦਾ, ਸਦਵਾਉਂਦਾ। ੫੮੫.੩

4. ਕਹਿਣ ਨਾਲ, ਆਖਣ ਦੁਆਰਾ। ੫੯੬.੩

ਭਾਗ—(ਸੰ. भाग्य) ਸੁਭਾਗ, ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ, ਚੰਗੇ ਨਸੀਬ। ੨੪੬.੨, ੬੪੦.੩, ੬੫੦.੨[੨]

ਭਾਗਈ—ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ, ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ। ੪੭੬.੨

ਭਾਗਹੀਨ)— ਅਭਾਗਾ, ਬਦਕਿਸਮਤ, ਬਦਨਸੀਬ, ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣਾ। ੨੨੦.੧/੫੦੯.੧
ਭਾਗਹੀਨੁ)

ਭਾਗਤੀ—ਭੱਜਦੀ, ਦੌੜਦੀ। ੫੭੬.੩

ਭਾਗਵਤ—(ਸੰ. भागवत) ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵੈਸ਼ਣਵ ਪੁਰਾਣ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ (ਸਤਸਜ, ਕਛਪ, ਵਾਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ, ਵਾਮਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬੁੱਧ ਤੇ ਕਲਿਕ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਦੀ ਕਥਾ ਮੁੱਖ ਹੈ। ੪੪੭.੧, ੫੪੦.੧

ਭਾਗਿ—1. ਭੱਜ ਕੇ, ਦੌੜ ਕੇ। ੧੬੭.੧, ੪੬੪.੨, ੫੪੪ ੨, ੫੪੫.੨, ੫੪੮.੪

2. ਭੱਜਣਾ, ਦੌੜਣਾ। ੩੬੫.੪

3. ਭਾਗ, ਕਿਸਮਤ, ਨਸੀਬ (ਬਹੁਵਚਨ)। ੪੨੧.੨

ਭਾਗਿਓ—ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ, ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੪੦੮.੩

ਭਾਗੀ—ਭੱਜ ਗਈ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ, ਮਿਟ ਗਈ। ੬੮.੩

ਭਾਗੇ)— 1. ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ
ਭਾਜ) ਹਨ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੯.੨, ੫੭.੨/੫੯੮.੩

ਭਾਂਜਨ)— ਬਰਤਨ, ਭਾਂਡਾ, ਪਾਤਰ। ੩੬੩.੧, ੩੬੭.੩, ੩੭੫.੩, ੫੦੬.੨, ੫੧੫.੩,
ਭਾਜਨ) ੫੩੦.੧, ੬੦੬.੨/੪੫੧.੨

ਭਾਠੀ—ਭੱਠੀ, ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਭੁੰਨਣ ਜਾਂ ਉਬਾਲਣ ਲਈ ਬਣਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚੁਲ੍ਹਾ। ੪੮.੩ ੨੮੩.੨

ਭਾਂਡ—(ਸੰ. भण्ड:) ਭੰਡ, ਨਕਲੀਆ, ਮਸਖਰਾ, ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਨਕਲ ਉਤਾਰ ਕੇ ਹਾਸਾ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਕਲ ਉਤਾਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹੈ। ੫੨੨.੩, ੬੪੧.੩

ਭਾਤ)— (ਸੰ. भेद) 1. ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਕਿਸਮ ਦੇ, ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ। ੧੬੧.੩/੧੪੧.੪,
ਭਾਂਤਿ) ੨੩੨.੧

2. ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ। ੪੫੯.੧

3. ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ੬੨੪.੧

ਭਾਨ)— (ਸੰ. भानु) 1. ਸੂਰਜ, ਰਵਿ, ਦਿਨਕਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸੂਰਜ'। ੨੫੭.੧,
ਭਾਨੁ) ੨੬੯.੪, ੪੦੫.੪, ੪੧੧.੧, ੪੯੨.੧/੬੦੪.੪, ੬੪੪.੪

2. ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ। ੪੩੭.੪/—

ਭਾਮ)— (ਸੰ. भामिनी) ਇਸਤ੍ਰੀ, ਔਰਤ, ਪਤਨੀ। ੧੨੦.੧, ੬੪੨.੨/੫੭੯.੧/
ਭਾਮਨ) ੧੮੭.੩, ੫੧੪.੩
ਭਾਮਨੀ)

ਭਾਰ)— (ਸੰ. भार) 1. ਬੋਝ, ਵਜ਼ਨ। ੭੫.੧, ੩੨੯.੧, ੩੭੩.੨, ੪੩੦.੨,
ਭਾਰਿ) ੪੯੫.੩, ੫੨੩.੨, ੫੫੬.੧, ੫੮੫.੧, ੬੩੬.੨/੩੫੮.੨

2. ਪੰਡ/ਪੰਡਾਂ, ਭਰੀ/ਭਰੀਆਂ। ੫੬੧.੧/੩੬੪.੩, ੫੦੬.੩

ਭਾਰੀ—(ਸੰ. भार) 1. ਬਹੁਤ, ਅਧਿਕ, ਅਤਿਅੰਤ। ੨੩੯.੨, ੪੯੭.੪

2. ਵਜ਼ਨਦਾਰ, ਬੋਝਲ। ੩੭੪.੩, ੬੩੩.੪

3. ਬਹੁਤ ਦੁਖਦਾਈ, ਅਤਿਅੰਤ ਕਸ਼ਟਮਈ। ੫੧੭.੪

4. ਭਾਰੂ, ਭਾਵ ਔਖੇ ਕਸ਼ਟਮਈ। ੫੭੩.੪

ਭਾਰੁ—ਬੋਝ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਾਰ' (1)। ੫੨੩.੩

ਭਾਵ—ਭਾਵਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਾਉ' (3)। ੪੯੪.੪

ਭਾਵਈ—ਭਾਉਂਦੇ/ਭਾਉਂਦੀ/ਭਾਉਂਦਾ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ/ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ/ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ। ੨੦.੧, ੧੮੪.੩, ੨੧੮.੪, ੨੩੪.੨, ੫੧੩.੧, ੫੯੪.੨

ਭਾਵਨੀ—(ਸੰ. भावना) ਸ਼ਰਧਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ। ੧੧੧.੩, ੧੩੩.੪, ੧੩੭.੨, ੧੮੯.੨, ੧੯੪.੧, ੨੧੨.੪, ੨੫੪.੪, ੨੭੬.੩, ੨੮੭.੨, ੩੪੩.੪, ੪੨੭.੧, ੫੦੦.੨, ੫੩੫.੪, ੬੦੯.੪

ਭਾਵੈ—1. ਭਾਉਂਦੀ/ਭਾਉਂਦਾ/ਭਾਉਂਦੇ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਾਵਈ'। ੨੦੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੨੦੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੪੫੨.੧, ੨, ੫੧੨.੪, ੫੯੪.੧, ੨, ੩, ੪

2. ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਮਨ ਇੱਛਤ। ੬੧੯.੩

ਭਿਖਾਰੀ—(ਸੰ. भिक्षार्थिन) ਮੰਗਤਾ, ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ। ੪੩੪.੧, ੫੨੮.੧, ੫੮੭.੨

ਭਿਖਿਆ—(ਸੰ. भिक्षा) ਖੈਰ, ਭਿਛਿਆ, ਭੀਖ, ਭਾਵ ਦਾਨ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਭੇਟਾ ਆਦਿ। ੫੧੭.੪

ਭਿਦੈ—(ਸੰ. भिद्) 1. ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਥਵਾ ਪੋਂਹਦਾ। ੧੫੦.੧

2. ਭਿੱਜਦੀ, ਗਿੱਲੀ ਹੁੰਦੀ/ਭਿੱਜਦਾ, ਗਿੱਲਾ ਹੁੰਦਾ। ੨੩੭.੧, ੩੨੯.੧

3. ਵਿਨ੍ਹਕੇ, ਛੇਦਕੇ। ੬੩੮.੪

ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ—(ਸੰ. भिन्न) ਵੱਖ-ਵੱਖ, ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ, ਅੱਡ ਅੱਡ। ੧੯੬.੨, ੫੭੦.੩

ਭਿਲਾਖਈ—(ਸੰ. अभिलाष) ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕਰਦਾ, ਇੱਛਾ ਕਰਦਾ। ੧੫੫.੪

ਭਿਲਾਖੀਐ—ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕਰੇ, ਇੱਛਾ ਕਰੇ, ਚਾਹਨਾ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਭਿਲਾਖੀਐ' । ੩੪੮.੩

ਭੀ—(ਸੰ. ਅਧਿ) ਵੀ । ੬੨੪.੪

ਭੀਖ—ਦਾਨ, ਭਿਖਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਭਿੱਖਿਆ' । ੪੩੪.੧, ੫੮੭.੨

ਭੀਜੇ—ਭਿਉਂਣ ਨਾਲ, ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤਰ ਕਰਨ ਤੇ । ੧੨੩.੩

ਭੀਜੈ—ਭਿੱਜਦੀ ਹੈ, ਗਿੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੬੩੩.੪

ਭੀਨ—ਲੀਨ, ਮਗਨ, ਤਲੀਨ । ੬੧.੧, ੯੭.੨, ੧੮੨.੪, ੨੧੫.੨, ੫੮੮.੩ (ਭਾਵ ਗਿਆਤਾ)

ਭੀਰ—(ਸੰ. भीरु) ਕਾਇਰਤਾ, ਡਰਪੋਕਪੁਣਾ । ੬੨੩.੨

ਭੁਅੰਗ—(ਸੰ. भुजङ्गः) ਸੱਪ, ਸਰਪ । ੩੮੫.੩

ਭੁਕਤ—(ਸੰ. भुक्तिः) ਭੋਗ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਆਦਿ । ੬੧੨.੨

ਭੁਗਤ—(ਸੰ. भुक्तिः) 1. ਭੋਜਨ, ਆਹਾਰ । ੪੪੧.੨

2. ਭੋਗੀਦਾ, ਸੁੱਖ ਆਦਿ ਲਈਦਾ । ੬੬੪.੩

ਭੁਗਤਾ—(ਸੰ. भोक्तृ) ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ, ਉਪਭੋਗਤਾ । ੨੪੪.੪

ਭੁਜਬਲੀ—(ਸੰ. भुज+बलिन्) ਬਲਵਾਨ ਭੁਜਾਂ ਵਾਲਾ, ਤਾਕਤਵਰ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ । ੨੩੦.੨

ਭੁਜਾ—(ਸੰ. भुजा) ਬਾਂਹ, ਬਾਜ਼ੂ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ । ੨੩੦.੨, ੬੬੫.੧

ਭੁਲਾਨੇ—ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਯਾਦ ਤੋਂ ਵਿਸਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੪੩੧.੪

ਭੂਅ—(ਸੰ. भू) ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜ਼ਮੀਨ । ੨੫੫.੨

ਭੂਕੰਪਕਾ—(ਸੰ. भूकम्प) ਭੂਚਾਲ, ਅਚਾਨਕ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੰਬਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ । ੪੦੩.੨

ਭੂਖ—(ਸੰ. बुभुक्षा) ਭੁੱਖ, ਖਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ । ੫੪੮.੩, ੫੮੦.੪

ਭੂਖਨ—(ਸੰ. भूषण) ਗਹਿਣੇ, ਆਭੂਖਣ । ੬੦੨.੨

ਭੂਜਿ—(ਸੰ. भ्रज्जन) ਭੁੱਜਕੇ, ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧ ਰੂਪ ਅਗਨੀ ਨਾਲ ਜਲ ਕੇ ਭਾਵ ਅਤਿ ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋਕੇ। ੧੬੦.੨

ਭੂਤ—(ਸੰ. भूत) 1. ਜੀਵ, ਪ੍ਰਾਣੀ । ੧੧੪.੪, ੩੯੯.੪, ੫੭੯.੪

2. ਭੂਤਕਾਲ, ਬੀਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ । ੧੯੭.੩

3. ਪ੍ਰੇਤ, ਜਿੰਨ, ਭੂਤਨੇ । ੨੩੩.੧, ੩੧੩.੪, ੩੬੫.੪, ੪੯੮.੨

ਭੂਤਨ—ਭੂਤਨਿਆਂ, ਪ੍ਰੇਤਾਂ, ਦੇਖੋ 'ਭੂਤ' (3) । ੪੭੬.੩

ਭੂਤਲ—(ਸੰ. भूतल) ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ । ੪੨੨.੨

ਭੂਨੇ—(ਸੰ. भ्रज्जन) ਭੁੰਨਣ ਨਾਲ, ਭੁੰਨਿਆਂ । ੧੨੩.੩

ਭੂਪ—(ਸੰ. भूप) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੪੬੭.੩

ਭੂਪਤ—(ਸੰ. भूपति) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੫੭੭.੨, ੫੮੫.੩

ਭੂਮ)— (ਸੰ. भूमि) ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਧਰਤੀ । ੬੧੦.੪, ੬੩੫.੪/੧੨੬.੧
ਭੂਮਿ)

ਭੂਮੀਆ—ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਜਗੀਰਦਾਰ, ਸਾਮੰਤ । ੪੬੪.੧, ੨²

ਭੂਲਿ—(ਪ੍ਰਾ. भुल्ल) 1. ਗਲਤੀ, ਚੂਕ, ਭੁੱਲ । ੩੫੬.੩, ੩੫੮.੩. ੪੭੫.੨

2. ਭੁੱਲਕੇ, ਗਲਤੀ ਨਾਲ । ੪੪੪.੧, ੪੬੭.੨

ਭੂਲਿਓ—ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਚੇਤਾ-ਹੀਣ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ । ੨੨੩.੧

ਭੂਲਿਬੋ—ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਅਵੱਗਿਆਵਾਂ ਨੂੰ । ੪੪੪.੪

ਭੂਲੇ—ਭੁੱਲਕੇ, ਭਾਵ ਰਾਹੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈਕੇ । ੪੮੮.੨

ਭੇ—ਭੀ, ਵੀ । ੬੨੪.੧

ਭੇਸ)— (ਸੰ. वेश) 1. ਲਿਬਾਸ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਭੇਖ । ੨੧੧.੨/੫੭੧.੪
ਭੇਖ) 2. ਭੇਸ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸਰੂਪ ਵਿਚ, ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ । ੩੨੪.੨/—

3. ਸਰੂਪ, ਸ਼ਕਲ/ਸ਼ਕਲਾਂ । —/੧੩੫.੩, ੧੬੧.੩, ੨੧੦.੨, ੩੪੨.੪, ੪੧੯.੩

4. ਮੱਤ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ । —/੬੩੫.੪

ਭੇਖਧਾਰੀ—(ਸੰ. वेशधारिन्) ਬਣਾਉਟੀ ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੪੦.੩, ੬੧੧.੪

ਭੇਖਾਰੀ—ਮੰਗਤਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਿਖਾਰੀ' । ੨੨੩.੪

ਭੇਖੀਐ—1. ਭੇਖਾਂ ਵਿਚ, ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ (ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ) । ੧੨.੪

2. (ਭੇਖ) ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ । ੪੧੯.੩

ਭੇਟ—1. ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ । ੨੩੬.੪, ੫੬੫.੧

2. ਭੇਟਾ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ, ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਅਰਪਣ । ੪੩੫.੪

ਭੇਟਤ—1. ਮਿਲਣ ਨਾਲ, ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਨਾਲ । ੧੭੯.੧, ੩੮੫.੩, ੩੮੯.੪, ੩੯੪.੩

2. ਮਿਲਦੇ ਹਨ/ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ੧੮੬.੨, ੫੬੦.੧

3. ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ, ਸੰਗਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ । ੩੭੪.੨, ੪੦੫.੨, ੬੦੪.੧

4. ਮਿਲਣ ਦਾ, ਸੰਗਮ ਕਰਨ ਦਾ । ੩੭੭.੩

5. ਮਿਲਦਿਆਂ, ਮਿਲਣ ਸਾਰ । ੫੬੧.੪, ੬੨੫.੪

6. ਮਿਲਕੇ, ਭਾਵ ਸ਼ਰਨ ਆ ਕੇ ਅਥਵਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ । ੫੬੯.੪, ੬੧੭.੪

ਭੇਟਿ—ਮਿਲਕੇ, ਛੁਹ ਕੇ, ਨਾਲ ਲਗਕੇ । ੮੪.੩

ਭੇਟੇ)— 1. ਮਿਲਣ ਤੋਂ, ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਤੋਂ (ਬਿਨਾਂ) । ੫੩੮.੪/੬੩੫.੧
ਭੇਟੈ) 2. ਮਿਲਦੀ, ਭੇਂਟ ਕਰਦੀ । —/੫੮੭.੩

3. ਮਿਲੀਓਂ, ਮਿਲਾਪ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਭੇਂਟ ਨਾ ਕੀਤੀ । —/੬੬੦.੪

ਭੇਦ (ਸੰ. भेद) 1. ਦ੍ਵੈਤਤਾ, ਭੇਦ-ਭਾਵ, ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ । ੨੬.੨, ੨੯.੨

2. ਵਿਨ੍ਹ ਕੇ, ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਛੱਡ ਕੇ । ੩੧.੩

3. ਰਹੱਸ, ਰਾਜ, ਗੋਝ ਗਲ । ੫੪.੩, ੧੮੧.੪, ੪੦੪.੪, ੪੦੯.੩, ੫੭੧.੩

4. ਅੰਤਰ, ਫਰਕ । ੪੬੫.੪, ੪੯੨.੪

5. ਤਾਤਪਰਜ, ਨਿਚੋੜ ਭਾਵ ਗਿਆਨ, ਉਪਦੇਸ਼ ਆਦਿ । ੪੮੬.੨

ਭੇਦਯੋ—ਭੇਤ ਪਾ ਲਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਭੇਦ' (3) । ੬੪੮.੧

ਭੇਦਿ—ਵਿਨ੍ਹ ਕੇ, ਭਾਵ ਉਲੰਘ ਕੇ, ਤਿਆਗ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਭੇਦ' (2) । ੨੪੭.੧

ਭੇਦੁ—1. ਰਹੱਸ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭੇਦ' (3) । ੩੭੪.੨, ੫੩੦.੨

2. ਦ੍ਵੈਤਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਭੇਦ' (1) । ੪੦੮.੩

ਭੇਦੇ—(भेद) ਵਿਨ੍ਹਿਆਂ, ਛਿਦ੍ਰ ਆਦਿ ਕੀਤਿਆਂ । ੪੨੬.੩

ਭੈ—(ਸੰ. भय) ਡਰ, ਖੌਫ਼ । ੨੪.੪, ੨੯.੨, ੫੭.੨, ੭੮.੨, ੧੬੦.੩, ੨੯੫.੩, ੪੦੨.੪, ੪੦੮.੨, ੫੦੩.੨, ੫੩੭.੪

2. ਨਿਰਮਲ ਭਉ, ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਭੈ । ੧੧੯.੪, ੨੧੫.੨, ੨੧੯.੨, ੨੨੦.੩, ੨੫੪.੪, ੪੨੭.੧, ੫੬੯.੪

3. ਡਰਾਉਣੇ, ਖੌਫ਼ਨਾਕ । ੫੭੪.੧

ਭੈਜਲ—(ਸੰ. ਭਵ + ਜਲ) ਭਵਜਲ, ਭਵਸਾਗਰ, ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ । ੯੨.੩, ੩੩੬.੨, ੪੮੯ ੩

ਭੋਏ ਮਿਲਾਈਏ, ਭਾਵ ਡੁਬੋਈਏ ਅਥਵਾ ਭਿਉਂਈਏ, ਤਰ ਕਰੀਏ । ੩੨੯.੨

ਭੋਗ—(ਸੰ. ਭੋਗ) 1. ਦੁਨੀਆਵੀ ਸੁੱਖ-ਆਨੰਦ, ਸੁਖ-ਸਾਧਨ । ੨੧.੧, ੪੨.੧[3] ੫੮.੪, ੬੦.੨, ੯੦.੩, ੧੮੦.੩, ੨੪੩.੨, ੨੬੫.੩, ੨੬੭.੪, ੪੨੨.੩, ੪੩੮.੩, ੫੦੫.੧, ੫੨੬.੩, ੬੦੭.੩[2], ੬੭੫.੨

2. ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਭੇਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੦.੩, ੩੫.੩, ੯੨.੧, ੩੦੪.੨, ੪੮੨.੩, ੫੦੧.੩, ੫੪੩.੩

3. ਸੰਭੋਗ, ਭੋਗ-ਵਿਲਾਸ । ੭੯.੩, ੨੩੭.੩, ੨੪੧.੩, ੨੯੯.੨

4. ਭੋਗਕੇ, ਮਾਣਕੇ । ੨੯੧.੪

5. ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ, ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ । ੩੦੩.੪, ੩੪੫.੪, ੪੦੦.੪, ੪੨੭.੨

6. ਸੰਭੋਗ ਸੁੱਖ । ੪੮੦.੨, ੫੦੯.੧, ੫੬੮.੨, ੬੫੨.੨, ੬੭੦.੪

7. ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ । ੬੦੦.੩

ਭੋਗਤ— ਭੋਗਦਾ, ਭਾਵ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਪਾਉਂਦਾ । ੩੩੧.੨

ਭੋਗਵਤ—ਮਾਣਦਾ, ਅਨੰਦ ਲੈਂਦਾ, ਸੁਆਦ ਲੈਂਦਾ । ੬੧੯.੪

ਭੋਗਾਤੀਤ—ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਦੇਖੋ 'ਭੋਗ' (1)। ੬੦.੨

ਭੋਗੀ—(ਸੰ. ਭੋਗਿਨ੍) ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ, ਉਪਭੋਗੀ, ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਨਣ ਵਾਲਾ । ੫੮.੪, ੪੩੮.੩, ੫੮੮.੩, ੬੦੭.੩, ੬੭੫.੨

ਭੋਜਨ—(ਸੰ. ਭੋਜਨ) 1. ਆਹਾਰ, ਖਾਣ-ਸਮੱਗਰੀ । ੨੪੬.੨, ੨੯੨.੩, ੫੩੭.੩, ੬੧੫.੧, ੬੨੮.੪, ੬੩੬.੧

2. ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ, ਆਹਾਰ ਕਰਨਾ। ੩੧੦.੨, ੪੬੮.੩

ਭੋਮ—(ਸੰ. ਭੌਮਵਾਰ) ਮੰਗਲਵਾਰ, ਹਫਤੇ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਦਿਨ, ਸੋਮਵਾਰ ਤੇ ਬੁੱਧਵਾਰ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਦਿਨ । ੪੮੪.੧

ਭੋਰ—ਸਵੇਰਾ, ਪ੍ਰਭਾਤ, ਤੜਕਾ । ੪੬੬.੩, ੪੯੫.੩, ੫੬੮.੩

ਭੋਰੇ—ਭੋਲਾ, ਸਿਧਾ-ਸਾਦਾ, ਚਤੁਰਾਈ ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੧੯੧.੪

ਭ੍ਰਮ—1. ਸੰਸਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਭਰਮ । ੨੪.੪, ੨੨੩.੧, ੨੯੫.੩, ੩੧੨.੪, ੪੦੮.੨, ੪੭੫.੨ ੪੯੮.੨, ੫੦੩.੨, ੫੭੮.੩, ੫੯੮.੩

2. ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ, ਭੌਂਦਾ ਹੋਇਆ । ੪੨੨.੧, ੪੪੪.੨

3. ਭਟਕਣਾ, ਆਵਾਗਵਨ । ੪੩੮.੪

4. ਭਰਮ ਯੁਕਤ, ਸੰਸਾਮਈ । ੫੩੨.੪, ੫੯੨.੨

ਭ੍ਰਮਤ—(ਸੰ. ਭ੍ਰਮਣ) 1. ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਭੌਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ੯੫.੪, ੧੮੪.੪, ੨੨੨.੧, ੨੩੧.੪, ੨੫੮.੪, ੨੬੬.੧, ੩੪੯.੧, ੪੮੮.੨, ੪੯੮.੨

2. ਭਟਕਦੇ ਹੋਏ, ਭੌਂਦੇ ਹੋਏ । ੨੪੩.੧

3. ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਭੌਂਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ । ੨੬੭.੧, ੪੬੦.੩, ੫੭੮.੩

4. ਭਟਕਣ ਤੋਂ, ਫਿਰਨ ਤੋਂ । ੩੧੯.੨, ੩੨੦.੨

5. ਭਟਕਦਾ, ਭੌਂਦਾ । ੩੪੯.੧, ੪

ਭ੍ਰਮਤਿ—(ਸੰ. ਭ੍ਰਮਣ) ਭਟਕਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਫਿਰਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ । ੪੦੩.੩

ਭ੍ਰਮਨ—(ਸੰ. भ्रमण) ਭਟਕਣ, ਇਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵਾਦੀ। ੨੬੧.੧

ਭ੍ਰਮਰ—(ਸੰ. भ्रमर) ਭੌਰਾ, ਭੰਵਰਾ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਭੂੰਡ ਜੋ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੨੬੭.੧

ਭ੍ਰਮੁ—ਸੰਸਾ,[2] ਭਰਮ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਰਮ'। ੨੬੧.੧

ਭ੍ਰਮੈ—(ਸੰ. भ्रमण) ਭਰਮਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੬੧੦.੪, ੬੩੫.੪

ਭ੍ਰਾਤ—1. ਭਰਾਂਤੀ, ਸੰਸਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਰਮ'। ੨੭੨.੨

2. (ਸੰ. भ्रातृ) ਭਰਾ, ਵੀਰ, ਭਰਾਤਾ। ੪੮੩.੨, ੫੯੨.੧

ਭ੍ਰਾਤਨ—ਭਰਾਵਾਂ, ਭਰਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਭ੍ਰਾਤ' (2)। ੫੭੯.੧

ਭ੍ਰਾਤਾ—ਭਾਈ, ਭਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭ੍ਰਾਤ' (2)। ੧੦੦.੧, ੫੭੯.੧

ਭ੍ਰਾਂਤਿ—ਭਰਮ, ਸੰਸਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭਰਮ'। ੧੬.੩

ਭ੍ਰਿਸਟ—(ਸੰ. भ्रष्ट) ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ, ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਭਾਵ ਅਲਗ ਹੋਏ ਹੋਏ। ੬੧੫.੪

ਭ੍ਰਿਤ)— (ਸੰ. भृत्य) ਨੌਕਰ, ਦਾਸ, ਸੇਵਕ। ੬੪੪.੪/੪੬੪.੨
ਭ੍ਰਿਤਿ)

ਭ੍ਰਿੰਗ—(ਸੰ. भृङ्ग) ਭੌਰਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਭ੍ਰਮਰ'। ੩੧੬.੧,

ਭ੍ਰਿੰਗੀ—(ਸੰ. भृङ्ग) ਬਿਲਨੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੀੜਾ ਜੋ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਪਤੰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ੭੫.੧, ੨੭੪.੪[2]

ਮ

ਮਉਲੇ—(ਸੰ. मुकुल) ਮੌਲਦੇ, ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੁੰਦੇ, ਖਿੜਦੇ। ੨੩੭.੨

ਮਇਆ—(ਸੰ. माया) ਦਇਆ, ਕਰੁਣਾ, ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰ। ੨੦.੨, ੧੭੮.੧, ੪੦੦.੩

ਮਸਤਕ)— (ਸੰ. मस्तक) 1. ਮੱਥਾ, ਭਰਵੱਟੇ ਅਤੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ
ਮਸਤਕਿ) ਹਿੱਸਾ। ੯੧.੨, ੫੭੬.੧,੨,੩,੪, ੬੪੦.੩/੨੮੮.੪, ੩੩੭.੧,
ਮਸਤਿਕ) ੪੦੧.੧/੪੨੧.੪

2. ਸਿਰ, ਸੀਸ। —/੪੦੭.੩/—

ਮਸਾਨ—(ਸੰ. श्मशान) ਮਰਘਟ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ, ਮੁਰਦੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਥਾਂ। ੬੪੪.੩

ਮਸੁਵਾਨੀ—(ਸੰ. मसिधानी) ਦਵਾਤ, ਸਿਆਹੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਪਾਤਰ। ੫੦੦.੪

ਮਹਕਾਏ—(ਸੰ. महक्क) ਮਹਿਕ ਭਰਪੂਰ, ਸੁਗੰਧੀ ਭਰਪੂਰ, ਸੁਗੰਧਿਤ। ੩੩੫.੩

ਮਹਕਾਰ—ਮਹਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਕਾਏ'। ੩੭.੩

ਮਹਖੀ—(ਸੰ. महिषी) ਮੱਝ, ਮਹਿ, ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕਾਲੇ ਜਾਂ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪਸ਼ੂ। ੫੦੫.੨

ਮਹਤ—(ਸੰ. महत्तव) ਮਹੱਤਵ, ਮਹੱਤਾ। ੫੯੬.੨

ਮਹਾਂ)— (ਸੰ. महा) 1, ਮਹਾਨ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ। ੪੯੧.੩/—
ਮਹਾ) 2. ਬਹੁਤ, ਬਾਹਲਾ, ਅਤਿਅੰਤ। ੫੧੩.੩, ੫੨੩.੩/੨੪.੧, ੧੩੨.੧, ੨੫੮.੧, ੩੧੮.੧, ੩੫੮.੧, ੫੦੧.੩, ੫੧੨.੪, ੫੧੭.੧, ੫੨੭.੨

ਮਹਾਂਤ—1. ਮਹਾਤਮ, ਮਹੱਤਵ, ਮਹਾਨਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਤ' । ੨੮੯.੪, ੩੫੦.੪
2. ਮਹਾਨ, ਉਤਮ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਾਂ' (1) । ੪੨੯.੪

ਮਹਾਤਮ)— (ਸੰ. माहात्मय) ਮਹੱਤਵ, ਮਹਿਮਾ, ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆ ਦੀ
ਮਹਾਤਮੁ) ਮਹਾਨਤਾ । ੩੮.੪, ੮੦.੧, ੧੪੧.੨, ੨੬੯.੨, ੩੧੯.੪, ੩੭੩.੪, ੪੨੦.੧, ੪੨੧.੪, ੪੮੯.੪/੨੦੨.੧, ੨੭੦.੨

ਮਹਾਤਮੈ—ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ, ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਾਤਮ' । ੩੫੧.੧, ੪੫੩.੩, ੫੦੨.੨

ਮਹਾ ਦੁਰਗੰਧ—ਅਤਿਅੰਤ ਬਦਬੂ । ੩੩੨.੩

ਮਹਾਪ੍ਰਸਾਦ—(ਸੰ. महाप्रसाद) ਉਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰੂਪੀ ਅਨੰਦ-ਦਾਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ । ੧੭੫.੩

ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ—ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਆਟਾ, ਖੰਡ, ਘਿਉ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਪਦਾਰਥ। ੩੦੯.੩, ੪੫੩.੩

ਮਹਾਂਪਰਲੋ—(महाप्रलय) ਸਮੁੱਚੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਰਵਨਾਸ਼, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਪ ਯਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਮਸਤ ਜੀਵਾਂ ਸਹਿਤ ਸਮਸਤ ਲੋਕ, ਦੇਵ, ਸੰਤ, ਰਿਸ਼ੀ ਆਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਹਿਤ ਵਿਨਾਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਲ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ । ੧੫੭.੧

ਮਹਾਂਪੁਰਖ—(ਸੰ. महापुरुष) ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ-ਸੁਰ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ । ੫੮੬.੪

ਮਹਾਬਲੀ—(ਸੰ. महाबलिन्) ਅਤਿਅੰਤ ਬਲਧਾਰੀ, ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ । ੪੫੫ ੩

ਮਹਾਭਾਰਥ—(ਸੰ. महाभारत) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ । ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕੌਰਵਾਂ ਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ 18 ਪਰਵ ਹਨ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੪੫੭.੧

ਮਹਾਰਾਜ—(ਸੰ. महाराज) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਹੇ ਈਸ਼ਵਰ, ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਭਾਵ) (ਸੰਬੋਧਵਾਚੀ) । ੬੨੨.੪

ਮਹਾਵਤ—(ਸੰ. महामात्र) ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਹੱਕਣ ਵਾਲਾ, ਹਾਥੀਵਾਨ । ੨੩੧.੨

ਮਹਿ—(ਸੰ. मध्य > ਪ੍ਰਾ. मज्झ) ਵਿਚ, ਅੰਦਰ । ੩.੧, ੩, ੭, ੮, ੩੦.੧, ੧੪੫.੪, ੪੦੪.੨, ੬੦੮.੪², ੬੨੨.੪

ਮਹਿਕਾਈਐ—ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਕਾਏ' । ੪੭੨.੩

ਮਹਿਖੀ—ਮੱਝ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਹਖੀ' । ੫੦੬.੨

ਮਹਿਮਾ—(ਸੰ. महिमन्) ਵਡਿਆਈ, ਸੋਭਾ । ੧੫.੩, ੩੩.੪, ੬੬.੪, ੭੨.੪, ੭੩.੧², ੧੧੧.੪, ੧੪੧.੨, ੧੪੨ ੪, ੧੮੦.੧, ੧੯੫.੧, ੨੧੭.੪, ੨੩੬.੨, ੨੪੮.੪, ੨੬੨.੧, ੨੬੫.੪, ੨੬੭.੪, ੨੬੯.੨, ੨੭੦.੪, ੩੦੨.੪, ੩੩੭.੪, ੩੫੦.੪, ੩੫੧.੨, ੩੭੨.੪, ੩੭੪.੪, ੪੨੦.੧, ੪੩੦.੩, ੪੪੧.੩, ੪੫੩.੨, ੪੭੦.੧, ੫੦੨.੧, ੫੦੭.੧, ੫੨੫.੧, ੫੩੦.੩, ੫੯੪.੪, ੬੦੦.੪, ੬੩੯.੧, ੬੫੫.੩

ਮਹੀਪਤਿ—(ਸੰ. महीपति) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੫੪੪.੩

ਮਹੁਰਾ—(ਸੰ. मधुर) ਜ਼ਹਿਰ, ਵਿਸ਼, ਵਿਹੁ । ੧੯੧.੨

ਮਹੂਆ—(ਸੰ. मधूक > ਪ੍ਰਾ. महुअ) ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਰੁੱਖ ਦੇ ਫੁੱਲ ਅਥਵਾ ਫਲ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ੪੮.੩

ਮਹੂਰਤ—(ਸੰ. मुहूर्तः) 1. ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਮਾਪ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਾ ਤੀਹਵਾਂ ਭਾਗ। ੭੬.੩, ੬੫੨.੧
2. ਸ਼ੁਭ ਘੜੀ, ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋਤਿਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸ਼ੁਭ ਸਮਾਂ। ੪੪੭.੨

ਮਹੇਸ—(ਸੰ. महेश) ਸ਼ਿਵ, ਮਹਾਦੇਵ, ਸ਼ੰਕਰ, ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਸੰਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੪੦.੨, ੬੨੬.੧

ਮਕਰੰਦ—(ਸੰ. मकरन्द) ਪਰਾਗ, ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰਸ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਰਸ। ੧੮.੩, ੨੩.੨, ੩੬.੪, ੩੮.੩, ੬੮.੧, ੨, ੩, ੪, ੭੪.੪. ੭੮.੩, ੮੮.੩, ੯੨.੧, ੯੭.੨, ੨੧੬.੧, ੨੧੭.੨, ੨੧੮.੨, ੪, ੨੨੨.੨, ੨੫੭.੩. ੨੬੬.੩, ੨੬੭.੨, ੩, ੨੭੧.੧, ੨੯੩.੧, ੨੯੪.੪, ੩੩੫.੩, ੩੪੮.੩, ੪੨੯.੧, ੪੩੧.੩, ੪੩੩.੩, ੫੦੭.੨, ੫੬੦.੨, ੬੩੯.੨

ਮਕਰੀ—(ਸੰ. मर्कटः) ਮਕੜੀ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੀੜਾ ਜੋ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਲੇਸ ਕੱਢਕੇ ਜਾਲ ਤਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੀੜੇ ਫਸਾ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ੭੫.੨

ਮਗ—(ਸੰ. मार्ग > ਪ੍ਰਾ. मग्ग) ਮਾਰਗ, ਰਸਤਾ, ਰਾਹ। ੩੭੭.੨

ਮਗਨ)—(ਸੰ. मग्न) 1. ਲਿਵਲੀਨ, ਮਸਤ। ੨੯.੪, ੩੧.੪. ੩੩.੨, ੫੯.੨,
ਮਗਨੁ) ੨੪੭.੪, ੨੬੬.੪, ੨੬੮.੪, ੩੦੨.੧, ੪੧੮.੪, ੪੨੩.੪, ੫੬੦.੨, ੫੯੦.੪/—
2. ਇਸਥਿਤ, ਟਿਕਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੨੯੬.੩/—
3. ਗੜੂੰਦ, ਖੁੱਭੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੫੫੭.੪/੨੩੫.੩, ੪੦੩.੨

ਮੰਗਲ—(ਸੰ. मङ्गल) 1. ਖੁਸ਼ੀ, ਅਨੰਦ। ੪੮੦.੩, ੬੫੧.੨
2. ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ। ੬੨੭.੩

ਮੰਗਾਇ—ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗਵਾਉਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੫੬੪.੧

ਮਗਿ—ਰਸਤੇ ਵਿਚ, ਮਾਰਗ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਮਗ'। ੪੧੩.੧

ਮਛ—(ਸੰ. मत्स्य) ਮੱਛਲੀਆਂ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਜੀਵ। ੩੭੫.੧

ਮਜਨ)—(ਸੰ. मज्जन) ਇਸ਼ਨਾਨ, ਨਹਾਉਣਾ। ੨੯੫.੧, ੩੨੯.੨, ੩੩੨ ੪,
ਮਜਨੁ) ੩੩੮.੧, ੩੩੯.੧, ੨. ੩, ੪, ੩੪੬.੨, ੩੭੭.੧, ੬੨੮.੪, ੬੫੮.੧/੨੪੮.੧

ਮੰਜਾਰ—(ਸੰ. मार्जार) ਬਿੱਲਾ, ਬਿੱਲੀ, ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਸਲ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਜਾਨਵਰ। ੪੬੦ ੨, ੫੩੯.੧, ੫੮੨.੩

ਮਜੀਠ—(ਸੰ. मञ्जिष्ठा) ਇਕ ਵੇਲ ਜਿਸਦੀ ਡੰਡੀ ਤੇ ਜੜ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਪੱਕਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ੧੩੨.੩, ੧੩੬.੧, ੧੬੨.੪, ੨੯੮.੨, ੩੦੬.੪

ਮਟੁਕੀ—(ਸੰ. मार्त्तिकी) ਚਾਟੀ, ਦਹੀਂ ਆਦਿ ਰਿੜਕਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਬਰਤਨ। ੪੭੬.੨

ਮੰਡ—1. (ਸੰ. मृद्) ਚਿਪਕਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, (ਛਾਤੀ ਨਾਲ) ਲਗਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ੩੫੬.੧
2. (ਸੰ. मण्ड्) ਸੰਵਰੇ ਹੋਏ, ਸੁਸਜਿਤ। ੬੨੫.੨

ਮੰਡਲ—(ਸੰ. मण्डल) 1. ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ, ਦੁਨੀਆਂ। ੧੯.੩, ੧੯੭.੨
2. ਸਮੂਹ, ਇਕੱਠ। ੧੧੨.੪

ਮਣਿ—(ਸੰ. मणि) ਮਣੀ, ਸੱਪ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਮਣਕਾ ਜੋ ਕੀਮਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੬੮.੧

ਮੰਤ—(ਸੰ. मन्त्र) 1. ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਾਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੪੩.੩
2. ਉਪਦੇਸ਼, ਸਿੱਖਿਆ। ੩੬੫.੪

ਮਤ—1. ਮਸਤ, ਲੀਨ, ਖੀਵਾ। ੬੪.੪
2. (ਸੰ. मत) ਬੁੱਧੀ, ਚੇਤਨਾ, ਅਕਲ। ੩੮੬.੨, ੪੭੪.੪, ੪੮੫.੪, ੬੧੨.੨, ੬੫੩.੨

ਮਤਵਾਰਾ
ਮਤਵਾਰੇ)—(ਸੰ. मत्त) ਨਸ਼ੇ (ਸ਼ਰਾਬ, ਅਫੀਮ ਆਦਿ) ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਨਸ਼ਈ, ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ। ੧੬੫.੩, ੧੭੨.੨/੩੭੪.੧

ਮਤਾਂਤ—ਮੱਤ ਦਾ ਸਾਰ, ਮੱਤ ਦਾ ਨਿਚੋੜ, ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਰ-ਤਤੁ। ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾ ਮਸਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੪੩.੨

ਮਤਿ—1. ਬੁੱਧੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਤ' (2)। ੮.੬, ੯.੧², ੬੧.੧, ੬੨.੧, ੭੮.੪, ੮੪.੧, ੧੩੭.੩, ੧੪੫.੪, ੧੯੫.੩, ੨੧੭.੩, ੨੩੧.੪, ੨੭੬.੧, ੨੮੨.੨, ੨੮੪.੩, ੩੧੨.੪, ੩੧੭.੨, ੩੨੨.੨, ੩੩੬.੪, ੩੩੭.੩, ੩੫੬.੩, ੪੦੬.੩, ੬੨੮.੩
2. (ਸੰ. मत) ਗਿਆਨ, ਉਪਦੇਸ਼। ੧੩੦.੨, ੧੩੮.੧, ੧੫੦.੧, ੨੪੨.੪
3. ਮੱਤੀ ਹੋਈ, ਮਸਤ ਹੋਈ ਹੋਈ। ੬੨੧.੩

ਮਤਿਵਾਰੇ—ਮਤਵਾਲਾ, ਮਸਤ, ਬੇਖਬਰ, ਦੇਖੋ 'ਮਤਵਾਰਾ'। ੧੭੩.੧

ਮਤੁ—(ਸੰ. मत) 1. ਵਿਚਾਰ, ਸਿਧਾਂਤ, ਧਾਰਨਾ। ੩੩੧.੩
2. ਬੁਧੀ, ਅਕਲ, ਦੇਖੋ 'ਮਤ' (2)। ੬੩੧.੩

ਮੰਤ੍ਰ—1. ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਖੋ 'ਮੰਤ' (2)। ੮੯.੩, ੯੯.੪, ੧੧੧.੨, ੧੮੩.੩, ੨੧੪.੩
2. ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਲੋਕ ਆਦਿ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੰਤ' (1)। ੧੮੩.੩, ੪੯੪.੩
3. ਮੰਤਰ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਗਾਰੜੂ-ਮੰਤਰ, ਜੋ ਸੱਪ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੫੫੭.੩

ਮੰਤ੍ਰਨ—ਮੰਤਰਾਂ, ਮੰਤਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, (ਸੱਪ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੰਤਰ ਅਥਵਾ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇਖੋ 'ਮੰਤ੍ਰ' (2)। ੨੩੧.੩

ਮੰਤ੍ਰੀ—(ਸੰ. मन्त्रिन्) ਵਜ਼ੀਰ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਂ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੪੬.੧

ਮਥਤ—(ਸੰ. √मथ्) ਮਥਿਆਂ, ਰਿੜਕਿਆਂ, ਰਿੜਕਣ ਦੁਆਰਾ। ੧੬੨.੧

ਮਥਨੀਆ—(ਸੰ. मथिन्) ਮਧਾਣੀ, ਰਿੜਕਣੀ, ਕੋਈ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਰਿੜਕਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਦ। ੪੭੬.੨

ਮਥਿ—ਮਥ ਕੇ, ਰਿੜਕ ਕੇ, ਬਿਲੋ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਥਤ'। ੫੩੫.੨, ੬੦੯.੨

ਮਥੁਰਾ—(ਸੰ. मथुरा) ਬ੍ਰਜ ਵਿਖੇ ਯਮੁਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਤੱਟ ਤੇ ਸਥਿਤ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਨਗਰ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੱਤ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ। ੪੧੬.੨

ਮੰਦ—(ਸੰ. मन्द) 1. ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ, ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਭਾਵ ਹੌਲੀ ਗਤੀ ਨਾਲ। ੭੪.੩
2. ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ, ਹਲਕੀ ਹਲਕੀ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ। ੧੪੨.੨, ੨੯੪.੩

ਮਦ—(ਸੰ. मद) ਮਦਿਰਾ, ਸ਼ਰਾਬ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਤਰਲ ਨਸ਼ਾ। ੩੭੪.੧, ੫੩੨.੩, ੬੬੬.੪²

ਮਦਨ—(ਸੰ. ਸਦਨ) ਕਾਮਵਾਸਨਾ, ਕਾਮਦੇਵ । ੧੭੩.੧

ਮਦਪਾਨੀ—ਮਦ-ਪਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਰਾਬੀ, ਦੇਖੋ 'ਮਦ' । ੩੨੪.੨

ਮੰਦਰ—(ਸੰ. ਸਨ੍ਦਿਰ) 1. ਭਵਨ, ਮਕਾਨ, ਘਰ ਆਦਿਕ । ੧੬੦.੨, ੩੬੩.੧, ੪੮੦.੩, ੬੫੨.੨, ੬੫੮.੨, ੬੭੩.੩

2. ਸਰੀਰ (ਭਾਵ) । ੩੪੫.੪

ਮੰਦਰਾਚਲ—ਇਕ ਪਹਾੜ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਧਾਣੀ ਬਣਾਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕਿਆ ਸੀ । ੪੧੬.੩

ਮਦਿ)— ਸ਼ਰਾਬ, ਦੇਖੋ 'ਮਦ' । ੫੩੦.੧/੫੩੦.੩
ਮਦੁ)

ਮਦੋਨ—ਮਸਰੂਰ, ਮਸਤ, ਮਦਹੋਸ਼ । ੫੨.੨, ੬੫.੨, ੧੭੩.੧, ੨੩੧.੨, ੫੨੬.੪

ਮਧ—(ਸੰ. ਸਧੁ) 1. ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਰਸ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਅਥਵਾ ਸ਼ਹਿਦ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ੪੩.੪, ੬੪.੪

2. (ਸੰ. ਸਧ੍ਯ) ਵਿਚ, ਅੰਦਰ । ੫੬੧.੩, ੬੩੦.੪

3. ਮਧੂ, ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਰਸ, ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗ । ੫੬੮.੩

ਮਧਯ—ਵਿਚ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਧ' (2) । ੫੭੩.੨

ਮਧਯ-ਭਾਵ—ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ, ਭਾਵ ਨਾ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਦੀਕ ਨਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ । ੫੬੫.੩

ਮਧਿ—(ਸੰ. ਸਧ੍ਯ) 1. ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਬਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਮਾਂ । ੧.੭

2. ਵਿਚ, ਵਿਖੇ । ੨੬੪.੩, ੩੫੩.੪, ੪੩੫.੧, ੫੬੬.੩, ੬੧੬.੧

3. ਅੰਦਰ, ਵਿਚ । ੩੪੬.੪, ੩੬੬.੩, ੩੭੧.੨, ੫੦੨.੧, ੫੩੨.੧, ੫੪੩.੪

ਮਧਿਮ—(ਸੰ. ਸਧ੍ਯਸ) ਵਿਚਕਾਰਲਾ, ਨਾ ਬਹੁਤ ਉਤਮ ਨਾ ਬਹੁਤ ਨੀਚ । ੧੫੭.੨, ੫੫੨.੧

ਮਧੁ—(ਸੰ. ਸਧੁ) 1. ਮਧੂ, ਸ਼ਹਿਦ, ਫੁਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ । ੨੦੫.੨, ੨੨੨.੨, ੨੫੬.੧, ੨੯੪.੨, ੬੧੬.੧

2. ਮਧੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ । ੨੫੭.੩, ੨੬੬.੩, ੩੩੫.੩

3. ਗੁਰਸਿਖ ਰੂਪੀ ਭੌਰਾ । ੨੬੭.੨

4. ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ੨੪੩.੩, ੨੬੩.੪, ੨੯੧.੨, ੨੯੮.੪

5. ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਰਸ, ਪਰਾਗ । ੪੧੦.੩

ਮਧੁਕਰ)— (ਸੰ. ਸਧੁਕਰ:) ਭੌਰਾ, ਭ੍ਰਮਰ, ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ
ਮਧੁਕਰਿ) ਭੂੰਡ । ੩੬ ੪, ੬੬.੪, ੯੭.੨, ੧੩੯.੩, ੧੭੧.੪, ੨੧੬.੧, ੨੫੭.੩,
ਮਧੁਪ) ੨੭੧.੧, ੨੯੪.੪, ੩੩੫.੪, ੩੪੮.੩, ੪੧੦,੩, ੪੨੯.੧, ੪੩੧.੩, ੪੪੨.੨, ੫੦੭.੨, ੫੬੦.੨, ੬੩੯.੨/੨੨੨.੧, ੪੩੩.੩/੨੩.੨, ੪੩.੪, ੩੦੦.੩, ੩੨੦.੨, ੪੨੪.੨, ੫੬੭.੩, ੫੯੯.੧, ੬੦੬.੩

ਮਧੁਪੁਰ—ਮਥੁਰਾ ਨਗਰੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਥੁਰਾ' । ੪੦੭.੨

ਮਧੁਮਾਖੀ—(ਸੰ. ਸਧੁਮਿਕ੍ਸ਼ਕਾ) ਸ਼ਹਿਦ ਦੀ ਮੱਖੀ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਜੰਤੂ ਜੋ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਪਰਾਗ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੧੦੯.੩, ੨੯੯.੨, ੫੫੫.੧

ਮਧੁਰ—(ਸੰ. ਸਧੁਰ) 1. ਰਸੀਲੀ/ਰਸੀਲੇ, ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਰਸਦਾਇਕ, ਜੋ ਕੰਨਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ/ਚੰਗੇ ਲਗਣ । ੧੩.੪, ੧੩੦.੧, ੧੩੭.੩, ੧੪੨.੨, ੧੫੨.੨, ੨੦੩.੧, ੨੫੬.੧ ੨, ੩, ੪, ੨੯੪.੨, ੩੨੨.੨, ੩੯੫.੩, ੫੫੯.੩, ੫੬੭.੨, ੫੭੫.੨, ੬੪੪.੨, ੬੪੬.੧

2. ਮਿੱਠਾ, ਰਸਦਾਇਕ ਭਾਵ ਅਨੰਦਮਈ । ੨੦੫.੨

ਮਧੁ—ਸ਼ਹਿਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਧੁ' (1) । ੫੫੫.੧

ਮਧੇ—(ਸੰ. मध्य) ਵਿਚ, ਵਿਚੋਂ, ਵਿਖੇ । ੧੦੩.੨, ੪੯੮.੪, ੫੮੯.੪, ੬੪੫.੪

ਮਧੋਕੀਐ—ਮਿੱਠੇ, ਮਧੁਰ, ਰਸਦਾਇਕ, ਦੇਖੋ 'ਮਧੁਰ' । (1) । ੬੪੦.੨

ਮਨ—(ਸੰ. मनस्) 1. ਚਿਤ, ਅੰਤਹਕਰਣ, ਜੀਅ, ਪ੍ਰਾਣੀਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੋਚਦਾ, ਵਿਚਾਰਦਾ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੬.੧, ੧੮.੪, ੨੧.੪, ੨੨.੩, ੨੮.੨, ੪੧.੪, ੪੬.੧, ੪੭.੧, ੪੮.੧, ੨[3], ੫੨.੧, ੫੩.੧, ੫੭.੩, ੫੯.੧, ੬੦.੪, ੬੧.੧, ੬੩.੩, ੬੪.੧, ੮੦.੪, ੮੫.੧, ੮੯.੪, ੯੪.੪, ੧੦੧.੪, ੧੦੮.੩, ੧੩੮.੩, ੧੩੯.੩, ੧੪੦.੪, ੧੪੫.੨[2], ੧੪੮.੪, ੧੪੯.੧, ੧੭੧.੪, ੧੮੧.੧, ੧੮੮.੨, ੨੦੬.੩[2], ੨੧੮.੩, ੨੨੨.੧, ੨੨੩.੧, ੨੨੭.੧, ੨੩੩.੩, ੪, ੨੪੫.੧, ੨੫੧.੧, ੨੫੮.੨, ੨੬੩.੪, ੨੬੪.੪, ੨੬੮.੩, ੨੭੧.੧, ੨੯੪.੪, ੨੯੫.੧, ੩੦੫.੩, ੩੨੩.੨, ੩੩੫.੪, ੩੪੮.੩, ੩੫੮.੪, ੩੯੨.੩, ੪੦੦.੧, ੪੧੪.੨, ੪੨੦.੩, ੪੨੩.੪, ੪੨੯.੧, ੪੩੦.੪, ੪੩੧.੩, ੪੫੭.੩, ੪੮੦.੧[2], ੪੮੨.੧, ੪੯੪.੩, ੫੦੭.੨, ੫੧੦.੩, ੫੧੪.੨, ੫੨੯.੧, ੫੩੯.੪, ੫੪੧.੧, ੫੪੭.੪, ੫੫੭.੪, ੫੮੧.੪, ੫੮੨.੪, ੫੮੪.੨, ੬੦੨.੨, ੬੦੫.੧, ੬੧੬.੪, ੬੨੨.੪, ੬੩੨.੧, ੬੩੪.੩, ੬੪੬.੪, ੬੫੪.੪, ੬੬੫.੧

2. ਮਣੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਣਿ' । ੩੮੯.੨, ੪੦੭.੩, ੪੫੩.੭

3. ਅੰਤਹਕਰਣ ਭਾਵ ਅੰਦਰੋਂ, ਵਿਚੋਂ । ੪੭੮.੧

ਮਨਸਾ—(ਸੰ. मानस) ਮਨਸ਼ਾਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ, ਮਨੋਕਾਮਨਾਵਾਂ । ੧੮.੪, ੮੦.੪, ੮੨.੩, ੧੦੫.੧, ੧੪੦.੪, ੧੪੮.੪, ੨੩੩.੩, ੨੮੨.੩, ੩੩੬.੩, ੩੮੬.੪

ਮਨਤ—(ਸੰ. √ मन् > ਪ੍ਰਾ. मण्णइ) ਮੰਨਦੀ, ਆਖੇ ਲਗਦੀ, ਆਗਿਆ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੀ। ੩੯੦.੩

ਮਨੰਤਰ—(ਸੰ मन्वन्तर) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ 14ਵਾਂ ਭਾਗ, 71 ਚਤੁਰਯੁਗਾਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਭਾਵ 43, 20,000 ਅਨੁਮਾਨਤ ਸਾਲ । ੪੩੦.੧

ਮਨ-ਬਚ-ਕ੍ਰਮ—ਮਨ, ਬਚਨ ਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ । ੩੧੮.੩, ੪੬੬.੩

ਮਨਬਾਂਛਤ—(ਸੰ. मनोवाञ्छितम्) ਮਨ-ਵਾਂਛਿਤ, ਮਨ-ਇਛੱਤ, ਮਨ ਚਾਹੇ । ੬੫੮.੩

ਮਨਮੁਖ—ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵੱਲ ਹੈ, ਮਨ ਦੀ ਮਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਪਿਛੇ ਭਟਕਣ ਵਾਲਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚਲਣ ਵਾਲਾ । ੨੬੪.੪, ੪੯੦.੪, ੪੯੩.੪

ਮਨਮੋਹਨ—(ਸੰ. मन+मोहन) ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਮਨ ਨੂੰ ਮੁਗਧ ਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਸੁੰਦਰ । ੪੦੦.੧

ਮਨਾਇ—1. ਮਨਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਆਖਾ/ਕੋਈ ਗਲ ਮੰਨਵਾਉਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੭੫.੩

2. ਮਨਾ ਕੇ, (ਰਸਮ ਆਦਿ) । ੬੫੮.੩

3. ਰਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ, ਰੋਸਾ ਦੂਰ ਕਰਵਾਕੇ, ਰੁਠੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ । ੬੬੩.੪, ੬੬੪.੪

ਮਨਾਇਕੈ—ਮਨਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ-ਆਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ । ੫੮੬.੪

ਮਨਾਵਈ—ਮਨਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਆਗਿਆ/ਹੁਕਮ) ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੭੮.੧

ਮਨਾਵਤੇ—ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਰਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ੫੭੬.੨

ਮਨਾਵੈ—ਮਨਾ ਲੈਂਦਾ, ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੫੯੪.੨

ਮਨਿ—1. ਮਣੀ/ਮਣੀਆਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਣਿ'। ੪੧.੨, ੬੭.੨, ੨੩੬.੨, ੪੨੧.੧
2. ਚਿਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਨ' (1)। ੧੪੯.੧, ੧੮੪.੩, ੩੨੭.੨, ੩੩੭.੨, ੫੧੮.੪
3. ਆਖਾ/ਆਗਿਆ ਆਦਿ ਮੰਨ ਕੇ। ੩੫੮.੨

ਮਨੁ—1. ਮਨ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਮਨ' (1)। ੯੯.੪
2. ਮਣ, ਚਾਲੀ ਸੇਰ ਦਾ ਇਕ ਤੋਲ। ੨੨੯.੧
3. ਚਿਤ, ਦੇਖੋ 'ਮਨ' (1)। ੨੩੪.੧, ੨, ੩, ੨੩੫.੧, ੨, ੩, ੨੫੭.੩, ੨੬੭.੧, ੨੬੮.੨, ੩੦੦.੩, ੩੧੩.੪, ੪੨੦.੩, ੫੭੦.੪, ੪੯੬.੪, ੬੦੨.੪

ਮਨੁਖ—(ਸੰ. मनुष्य) ਇਨਸਾਨ, ਪੁਰਸ਼, ਆਦਮੀ। ੫੨੬.੧

ਮਨੂਰ—(ਸੰ. मण्डूर) ਲੋਹੇ ਦੀ ਮੈਲ ਜੋ ਭੱਠੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੰਘਰ ਜਿਹਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਖਿੱਧ ਲੋਹਾ। ੨੭.੨, ੮੩.੨, ੮੪.੧, ੩[2], ੨੪੯.੧

ਮਨੋਚਰ—ਮਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਚਿਤ ਦੇ ਵੇਗ ਤੋਂ ਉਪਰ। ੮.੬

ਮਨੋਦ—(ਮਨ+ਉਦਿਤ) ਅਨੰਦਿਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਭਾਵ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਈ ਹੋਈ। ੨੫੭.੪

ਮਨੋਰਥ—ਸੰ. मनोरथ) 1. ਇੱਛਾਵਾਂ, ਅਭਿਲਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ। ੪੬.੪, ੧੭੮.੪
2. ਇੱਛਾ, ਕਾਮਨਾ, ੪੨੧.੩, ੪੨੮.੧

ਮਮ—(ਸੰ. मम) 1. ਮੇਰਾ, ਮੈਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ ਰੂਪ। ੨੩.੪
2. ਮੈਂ, ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ। ੨੩੬.੪, ੨੩੭.੪, ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੩, ੫੦੧.੪, ੫੦੭.੪, ੬੩੯.੪
3. ਮੇਰੇ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ। ੫੧੩.੪, ੫੨੨.੪, ੫੨੪.੪, ੬੪੧.੪
4. ਮੇਰੇ। ੫੨੧.੪

ਮਮਤ—(ਸੰ. ममत्व) ਮਮਤਵ, ਮੈਂਪੁਣਾ, ਮੇਰੇਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਅਥਵਾ ਅਪੱਣਤ। ੪੨੮.੩

ਮਮਤਾ—(ਸੰ. ममता) ਮੋਹ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਨੇਹ। ੪੨੮.੩

ਮਯਾ—ਕਿਰਪਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਇਆ'। ੬੨੨.੪

ਮਰਕਟ—(ਸੰ. मर्कट) ਬਾਂਦਰ, ਦਰਖਤਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ੪੫੩.੨, ੪੭੦.੩

ਮਰਕਤ—(ਸੰ. मरकत) ਨਗ, ਪੰਨਾ, ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਜੋ ਗਹਿਣਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੪੭.੩

ਮਰਜੀਵਾ—ਗੋਤਾਖੋਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਟੁੱਭੀ ਮਾਰ ਕੇ ਰਤਨ ਆਦਿ ਖੋਜ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ। ੭੬.੩, ੫੪੬.੧, ੫੬੪.੩, ੬੬੨.੪

ਮਰਜੇਸ—ਮੌਤ ਦਾ ਈਸ਼ਵਰ, ਭਾਵ ਧਰਮ ਰਾਜ, ਮੌਤ ਦਾ ਦੇਵਤਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਧਰਮ ਰਾਇ'। ੫੪੦.੨

ਮਰਤ—(ਸੰ. मरण) 1. ਮਰਦਾ ਹੈ/ਮਰਦੇ ਹਨ/ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ/ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ੭੫.੨, ੭੯.੧, ੧੬੦.੨, ੩੧੬.੨, ੩੧੯.੪, ੩੨੦.੩, ੪੧੭.੨ ੪੪੨.੩, ੬੩੬.੪

ਮਰਦਨ—(ਸੰ. मर्दन) ਮਲਣਾ, ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨਾ। ੩੬੫.੩

ਮਰਨ)— (ਸੰ. मरण) ਮਰਨਾ, ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣੀ। ੭੮.੨, ੯੦.੨, ੧੭੫.੪, ੨੮੧.੨,
ਮਰਨੋ) ੨੮੭.੩, ੩੦੦.੪, ੩੨੫.੪, ੩੬੪.੩, ੪੩੮.੪, ੪੫੫.੨, ੫੨੧.੩, ੫੩੭.੪, ੫੩੮.੪, ੫੭੩.੪/੪੯੮.੩

ਮਰਮ)— (ਸੰ. मर्मन्) 1. ਭੇਤ, ਰਹੱਸ, ਰਾਜ਼। ੬੦੮.੨, ੬੩੯.੩/੩੭੪.੧/
ਮਰੰਮੁ) ੪੮੮.੪, ੫੩੦.੧, ੫੩੪.੨
ਮਰਮੁ) 2. ਮਹੱਤਵ, ਵਡਿਆਈ। —/—/੫੦੭.੩

ਮਰਾਲ—(ਸੰ. मराल) ਹੰਸ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹੰਸ' (2) । ੨੩੭.੪, ੨੯੯.੧, ੩੮੬.੧, ੪੫੨.੪, ੪੬੦.੩, ੪੭੦.੩, ੪੯੧.੪, ੫੦੧.੪, ੫੧੨.੩, ੫੩੯.੨, ੫੫੯.੧

ਮਰਿ—(ਸੰ. मरण) 1. ਮੌਤ, ਮ੍ਰਿਤੂ । ੧੪.੧

2. ਮਰਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਰਨ' । ੫੦੨.੧, ੫੦੬.੧, ੬੪੫.੩

ਮਰੇ)— (ਸੰ. मरण) ਮਰ ਜਾਂਦਾ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਮਰੈ) ੩੨੦.੧/੭੦.੩, ੩੧੮.੪, ੩੫੫.੩, ੬੧੭.੩

2. ਮਰੇ ਹਨ, ਸਮਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ (ਹਉਮੈ ਆਦਿਕ ਤੋਂ) ਰਹਿਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਮੁਕਤ ਹੋਏ ਹਨ । —/੨੮੦.੧

ਮਰੋਰਿ—(ਸੰ. मुड्) ਮਰੋੜੀ, ਵੱਟ, ਵਲ । ੯੫.੨

ਮਲ—(ਸੰ. मल) 1. ਗੰਦ, ਮੈਲਾ, ਵਿਸ਼ਠਾ, ਟੱਟੀ ਆਦਿਕ । ੨੪.੧, ੧੫੮.੨, ੩੩੪.੪, ੪੮੩.੩, ੫੫੭.੨, ੬੩੮.੩

2. ਮੈਲ, ਗੰਦਗੀ, ਮੈਲਾਪਣ । ੧੩੬.੩, ੬੧੪.੪

ਮਲਉਨੀ—ਮਲੌਨੀ, ਸਿਰ ਤੇ ਮਲਣ ਲਈ ਦਹੀਂ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਘੋਲ । ੩੪੬.੨

ਮਲ-ਮੂਤ੍ਰ—(ਸੰ. मल+मूत्र) ਮਲ-ਮੂਤਰ ਦੀ ਗੰਦਗੀ, ਟੱਟੀ-ਪਿਸ਼ਾਬ ਦਾ ਗੰਦ । ੩੫੩.੩

ਮਲ ਮੂਤ੍ਰਧਾਰੀ—1. ਮਲ-ਮੂਤਰ ਨਾਲ ਪਲੀਤ । ੨੪.੧, ੪੮੩.੩

2. ਮਲ-ਮੂਤਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੇਹ, ਦੇਖੋ 'ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ' । ੩੩੪.੪, ੩੩੮.੧

ਮਲਮੈ—ਮਲਮਈ, ਭਾਵ ਲਹੂ ਵਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਅਥਵਾ ਮਾਹਵਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਆਉਣਾ । ੬੩੭.੩

ਮਲਯ-ਗੰਧ—ਮਲਯ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸੁਗੰਧੀ । ੬੧੪.੩

ਮਲਯਾਗਿਰ—(ਸੰ. मलयागिरि) ਮਲਯ ਪਹਾੜ, ਦਖਣ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਕ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਜਿਸਤੇ ਚੰਦਨ ਦੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੬੨੫.੩

ਮਲਿ—(ਸੰ. √मल्) ਮੱਲਕੇ, ਕੱਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਨਿਵਾਸ ਜਮਾਕੇ । ੬੨੨.੪

ਮਲਿਆਗਰ—1. ਚੰਦਨ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਪਰਬਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਲਯਾਗਿਰ' । ੫੧੬.੧

2. ਚੰਦਨ ਦੀ ਲਕੜ ਆਦਿ (ਭਾਵ) । ੫੪੬.੩

ਮਲੀਨ—(ਸੰ. मलिन) 1. ਮੈਲਾ/ਮੈਲੇ/ਮੈਲੀ, ਗੰਦਾ/ਗੰਦੇ/ਗੰਦੀ, ਮੈਲ ਵਾਲਾ/ਮੈਲ ਵਾਲੇ/ਮੈਲ ਵਾਲੀ । ੧੦੯.੩, ੧੨੧.੩, ੨੮੬.੧, ੨੯੫.੧, ੩੦੬.੧, ੩੧੨.੧, ੩੯੦.੨, ੪੯੬.੨. ੫੩੭.੧, ੫੫੭ ੨, ੬੧੪.੧

2. ਵਿਕਾਰ-ਗ੍ਰਸਤ, ਵਿਕਾਰ-ਮਈ, ਵਿਕਾਰ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾਲ ਲਿਬੜਿਆ (ਭਾਵ) । ੩੧੨.੪, ੩੩੭.੨

3. ਮੱਧਮ, ਫਿੱਕੀ, ਬੁਝਣ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ (ਭਾਵ) । ੬੬੧.੧

ਮਲੁ—ਮੈਲ, ਗੰਦਗੀ, ਦੇਖੋ 'ਮਲ' (2) । ੩੬੦.੩

ਮਵਾਸ—ਆਕੀ, ਬਾਗੀ ਹੋਇਆ ਯੋਧਾ ਆਦਿ । ੪੬੪.੧

ਮਾਇ—(ਸੰ. मातृ) ਮਾਤਾ, ਮਾਂ, ਜਨਨੀ । ੩੯੨.੩

ਮਾਇਆ—1. ਕਿਰਪਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਇਆ' । ੧੫.੪

2. (ਸੰ. माया) ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਆਦਿਕ । ੨੭.੪, ੬੭.੪, ੬੮.੪,

੧੧੭.੪, ੧੭੭.੪, ੧੮੨.੪, ੧੮੭.੩, ੨੩੩.੧, ੨੩੪.੪, ੨੪੮.੪, ੨੭੨.੪, ੨੯੨.੪, ੨੯੫.੪, ੩੧੧.੪, ੩੧੨.੪, ੩੨੩.੪, ੩੨੮.੧, ੩੩੪.੩, ੩੪੯.੪, ੩੮੪.੪, ੩੮੫.੪, ੪੫੫.੪, ੪੯੫.੪, ੪੯੬.੪, ੫੨੬.੩, ੫੫੩.੪

3. ਮਾਇਆਮਈ ਸੰਸਾਰ, ਪਦਾਰਥਕ ਜਗਤ । ੨੯.੩, ੧੯੨.੩, ੪੫੮.੪, ੫੪੩.੪

4. ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਛਲਾਵਾ ਰੂਪ ਸ਼ਕਤੀ । ੩੦੨.੧

5. ਸੰਸਰਕ ਧਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਅਥਵਾ ਛਲ । ੫੪੪.੪[2]

6. ਦੌਲਤ, ਧਨ । ੫੫੫.੪

ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਮੀਰ, ਧਨੀ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਧਨ ਦੌਲਤ ਹੋਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਇਆ' (6) । ੪੯੭.੪

ਮਾਇਆਮਈ—ਮਾਇਆ ਸਰੂਪ, ਅਥਵਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਇਸਥਿਤ ਹੋਵੇ । ੨੮੦.੩

ਮਾਸ—1. (ਸੰ. मास) ਮਹੀਨਾ/ਮਹੀਨੇ, ਸਾਲ ਦਾ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਹਿੱਸਾ, ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਦਿਨ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੨੪੧ ੧, ੩੪੫.੧. ੪੮੪.੨, ੬੫੪.੧

2. (ਸੰ. मांस) ਮੀਟ, ਗੋਸ਼ਤ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਉਹ ਨਰਮ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਚਮੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੫੩੯.੧, ੫੪੭.੨, ੫੯੯.੧, ੬੩੪.੩

ਮਾਸਾ—(ਫ਼ਾ. ਮਾਸ) ਤੋਲ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ, ਅੱਠ ਰੱਤੀ ਭਰ ਤੋਲ, ਤੋਲ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਰੂਪ । ੨੨੯.੩

ਮਾਸੀ—(ਸੰ. मातृष्वसृ ਪ੍ਰਾ. माउच्छा) ਮਾਤਾ ਦੀ ਭੈਣ । ੧੦੦.੨

ਮਾਸੁ—1. ਮਹੀਨੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਸ' (1) । ੧੫੯.੨

2. ਚਮੜੀ, ਖਲੜੀ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਮਾਸ ਉਪਰਲੀ ਪਤਲੀ ਤਹਿ । ੨੧੦.੧

ਮਾਸੇ—ਮਾਸ਼ੇ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਸਾ' । ੨੨੯.੨

ਮਾਹਿ)—ਵਿਚ, ਅੰਦਰ, ਵਿਖੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਹਿ' । ੫੭੨.੨, ੬੩੬.੨/੨੨੩.੧
ਮਾਹੀ)

ਮਾਖਨ—(ਸੰ. म्रक्षणम् > ਪ੍ਰਾ. मक्खण) ਮੱਖਣ, ਦਹੀਂ ਰਿੜਕਣ ਨਾਲ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਥੰਧਿਆਈ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ । ੧੨੯.੧, ੪੪੫ ੧

ਮਾਖੀ—(ਸੰ. मक्षिका > ਪ੍ਰਾ. मक्खिआ) 1. ਮੱਖੀ, ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਜੰਤੂ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਅਥਵਾ ਫ਼ਿਰ ਖਾਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਆਦਿ ਉਪਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ । ੨੩੯.੧, ੩੩੨.੩, ੪੬੦.੪, ੫੧੭ ੩

2. ਸ਼ਹਿਦ ਦੀ ਮੱਖੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਧੁ ਮਾਖੀ' । ੬੩੨.੩

ਮਾਖੀਐ—(ਸੰ. √मक्ष्) ਕ੍ਰੋਧ ਕਰੇ, ਗੁੱਸਾ ਕਰੇ, ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋਵੇ । ੫੩੨.੩

ਮਾਗ—ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਚੀਰ । ੩੪੭.੧

ਮਾਂਗਤ—(ਸੰ. मार्गणम्) ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ, ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ । ੫੮੭.੨

ਮਾਗਨਿ—ਮੰਗਣ ਲਈ, ਮੰਗਣਾ, ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਂਗਤ' । ੪੩੪.੧

ਮਾਗਿ—ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਂਗਤ' । ੩੯੯.੪

ਮਾਂਗੈ—ਮੰਗਕੇ, ਯਾਚਨਾ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਂਗਤ' । ੫੬੪.੧

ਮਾਗੈ—1. ਮੰਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਮਨ ਇੱਛਤ, ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੪੫੪.੨

2. ਮੰਗੇ, ਯਾਚਨਾ ਕਰੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਂਗਤ' । ੪੭੫.੨, ੪੭੬.੩

ਮਾਛਰ—(ਸੰ. मत्सर: > ਪ੍ਰਾ. मच्छर) ਮੱਛਰ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਜੰਤੂ ਜੋ ਮਨੁਖਾਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਡੰਗ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਲਹੂ ਚੂਸਦਾ ਹੈ । ੭੫.੨

ਮਾਜੇ—(ਸੰ. मार्जन) ਮਾਂਜਿਆਂ, ਸਾਫ਼ ਕੀਤਿਆਂ, ਝਾੜਿਆਂ-ਪੂੰਝਿਆਂ, ਮਾਂਜਣ ਨਾਲ । ੫੩੭.੨

ਮਾਂਝ)— (ਸ. ਸਝਧ) 1. ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਮਲਾਹ, ਖੇਵਟ,
ਮਾਝ) ਕਿਸ਼ਤੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ। ੫੩੮.੧/—

2. ਵਿਚ, ਵਿਖੇ। ੬੫੮.੨/੫੨੫.੧

3. ਅੰਦਰ, ਭੀਤਰ। —/੧੦੯.੨

ਮਾਝਧਾਰ—ਸਮੁੰਦਰ, ਦਰਿਆ, ਨਦੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਧਾਰਾ, ਉੱਛਲ। ੬੩੬.੨

ਮਾਂਝਿ—ਵਿਚ, ਵਿਖੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਝ' (2)। ੫੧੩.੩

ਮਾਝਿਧਾਰਿ—ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਛਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਂਝਧਾਰ'। ੩੮੨.੩

ਮਾਟੀ—(ਸੰ. मृत्तिका > ਪ੍ਰਾ. मिट्टिआ) ਮਿੱਟੀ, ਧਰਤੀ ਉਪਰਲੀ ਭੁਰਭੁਰੀ ਖ਼ਾਕ। ੧੧੦.੨, ੩੯੦.੧

ਮਾਤ)— ਮਾਤਾ, ਮਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਇ'। ੧੦੩.੧, ੧੧੪.੧, ੨੯੨.੩, ੪੪੪.੧,
ਮਾਤਾ) ੪੫੦.੪, ੪੮੩.੨, ੫੨੦.੧, ੫੪੮.੩, ੫੮੩.੧, ੫੯੨.੧/੪੧.੩, ੧੦੦.੨, ੧੦੧.੧,੨,੩, ੧੦੨.੧, ੧੧੩.੨, ੩੦੩.੨, ੩੫੬.੧, ੩੫੮.੧, ੩੬੯.੧, ੩੭੦.੧, ੩੭੮.੧, ੩੯੩.੨, ੪੦੬.੨, ੪੩੬.੧, ੪੫੦.੧

ਮਾਤ੍ਰ—1. (ਸੰ. मात्र) ਕੇਵਲ, ਸਿਰਫ਼। ੮੩.੧, ੧੦੫.੨, ੧੧੧.੨, ੨੪੨.੩, ੨੭੮.੨, ੪੨੧.੪, ੪੩੫.੧

2. (ਸੰ. मात्रा) ਸਵਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਲਗ, ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਸਵਰ-ਸੂਚਕ ਸੰਕੇਤ ਜੋ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰ, ਥਲੇ ਅੱਗੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੬੪.੧, ੫੪੦.੪

ਮਾਥੇ)— ਮੱਥੇ ਤੇ, ਮਸਤਕ ਤੇ। ੬੨੭.੩/੧੯੩.੧
ਮਾਥੈ)

ਮਾਨ—(ਸੰ. मान) 1. ਮਾਣ, ਇਜ਼ਤ, ਸਤਿਕਾਰ, ਆਦਰ। ੮੪.੩, ੩੨੪.੩, ੬੪੨.੨, ੬੬੨.੧, ੬੬੪.੧

2. ਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੈ। ੨੧੩.੪, ੫੭੫.੧, ੬੦੫.੩, ੬੫੯.੧, ੬੬੦.੧, ੬੬੨.੧, ੬੬੩.੧, ੬੬੪.੧

3. ਮੰਨਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ। ੫੬੧.੩

4. ਮੰਨ ਲੈ, ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈ। ੬੬੦.੧

5. ਮੰਨਕੇ, ਗੁੱਸਾ ਆਦਿ ਸੋਚ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ। ੬੬੪.੨

6. ਮਨਾਇਆਂ, ਰੋਸਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਿਆਂ। ੬੬੪.੨

ਮਾਨਈ—1. ਮੰਨਦੀ, ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੀ, ਸਵੀਕਾਰਦੀ। ੩੦੦.੨

2. ਸਮਝਦਾ, ਤਸੱਵਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ। ੪੭੦.੨

ਮਾਨਸ—(ਸੰ. मानुष> ਪ੍ਰਾ. माणुस) 1. ਇਨਸਾਨੀ, ਮਨੁੱਖਾ/ਮਨੁੱਖੀ। ੧੪.੪, ੧੭.੧, ੩੫.੧, ੭੦.੪, ੧੧੮.੪, ੧੫੪.੪, ੧੫੯.੪, ੧੬੫.੧, ੨੦੦.੨, ੩, ੨੦੧.੨, ੨੦੨.੩, ੪, ੨੪੩.੨, ੩੨੧.੪, ੪੬੯.੪, ੫੦੦.੧

2. ਮਨੁੱਖ, ਇਨਸਾਨ, ਆਦਮੀ। ੧੬੦.੨, ੨੦੧.੪, ੨੦੨.੨, ੫੮੧.੩

ਮਾਨਸਰ)— 1. ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ (ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਰੂਪੀ)। ੨੪੭.੩/—
ਮਾਨਸਰਿ)

2. ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਤਿੱਬਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਝੀਲ, ਮਨੌਤ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਹੰਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੋਤੀ ਆਦਿ ਚੁਗਦੇ ਹਨ। ੩੩੨.੧, ੩੪੦.੧, ੩੮੬.੧, ੪੧੬.੧, ੪੪੧.੨, ੪੪੪.੨, ੪੪੫.੩, ੪੬੩.੧, ੪੮੬.੪, ੪੯੦.੩, ੪੯੧.੪, ੪੯੨.੩, ੫੨੪.੧, ੫੫੯.੧/੧੮੩.੪

ਮਾਨਹੀ—1. ਮਾਣਦਾ, ਭਾਵ ਆਨੰਦਿਤ ਹੁੰਦਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ। ੫੯੬.੧

2. ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੬੧੩.੪

ਮਾਨਕ—(ਸੰ. ਸਾਣਿਕਯ) ਮਾਣਕ, ਗੁਲਾਬੀ ਅਥਵਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਰਤਨ। ੬੭.੨, ੩੨੬.੩, ੩੮੩.੪, ੫੩੮.੩, ੫੪੬.੨

ਮਾਨਕਾਦਿ—ਮਾਣਕ ਆਦਿ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਨਕ'। ੫੦੫.੩

ਮਾਨਕੁ—ਮਾਣਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਨਕ'। ੩੭੪.੩, ੪੭੦.੩

ਮਾਨਤ—1. ਮੰਨਦਾ, ਆਖੇ ਲਗਦਾ, (ਭਾਵ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ)। ੩੮੦.੩, ੬੬੪.੨

2. ਮੰਨਦਾ, ਭਾਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ। ੫੯੫.੨

ਮਾਨਨ)— (ਸੰ. ਸਾਜਿਨੀ) 1. ਮਾਣਮਤੀ ਔਰਤ, ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ, ਹੰਕਾਰ
ਮਾਨਨਿ) ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰੁੱਸੀ ਹੋਈ ਇਸਤਰੀ। ੫੭੬.੨, ੬੬੦.੧, ੬੬੪.੧/੫੯੪.੨

2. ਮਾਣ ਵਾਲੀ, ਇੱਜ਼ਤ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੀ। ੬੪੨.੨/—

ਮਾਨਮਤੀ—ਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ, ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ। ੫੭੫.੧, ੬੬੨.੧

ਮਾਨਲੇਤ—ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੬੧੧.੧

ਮਾਨਵਤੀ—ਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਨਮਤੀ'। ੬੦੫.੩

ਮਾਨਿ—1. ਮਾਣਦਾ, ਭਾਵ, ਵਸਾਉਂਦਾ, ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ। ੧੪੫.੪

2. ਮੰਨਕੇ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ। ੧੭੮.੨, ੨੧੨.੩, ੩੨੭.੨

3. ਮੰਨਕੇ, ਜਰ ਕੇ, ਸਹਿਣ ਕਰਕੇ। ੨੩੧.੨

4. ਮੰਨਿਆਂ, ਮੰਨਣ ਨਾਲ, ਮੰਨਣ ਦੁਆਰਾ। ੨੬੧.੩

5. ਮੰਨਦਾ/ਮੰਨਦੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ/ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੀ। ੩੯੮.੪, ੪੯੦.੨

ਮਾਨਿਓ—ਮੰਨਿਆ, ਭਾਵ ਨਿਹਚਲ ਹੋਇਆ, ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਆਇਆ। ੪੨੦.੩

ਮਾਨਿਹੈ—ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ੩੭੬.੨

ਮਾਨਿਕ—ਮਾਣਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਨਕ'। ੪੫੩.੨, ੫੬੨.੩

ਮਾਨਿਕੈ—ਮੰਨਕੇ, (ਆਗਿਆ) ਪਰਵਾਨ ਕਰਕੇ। ੬੧੮.੩

ਮਾਨ ਲੇਹਿ—ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ, ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੪੩੫.੪

ਮਾਨੀ—1. ਮੰਨੀ, ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ। ੧੩੮.੧, ੬੬੪.੧

2. ਮੰਨਣ ਨਾਲ, ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ। ੨੮੮.੧

3. ਮਾਨ ਧਾਰੀ, ਸ੍ਵੈ-ਮਾਣ ਵਿਚ ਰਤੇ ਹੋਏ। ੬੬੪.੨

ਮਾਨੀਅਤ—ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ, ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ੧੧੮.੧

ਮਾਨੀਐ—1. ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ੯੮.੪

2. ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ, ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੯੯.੪

3. ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ, ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ। ੧੦੮.੧, ੩੦੫.੩

4. ਮਾਣ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੧੧੮.੧, ੨੮੮.੩

5. ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ੧੨੮.੩, ੧੫੧.੨

6. ਮਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੫੮.੩

7. ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ/ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ/ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੧੮੮.੨, ੧੯੭.੨

8. ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ/ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ, ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ/ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ । ੨੨੪.੪, ੨੪੫.੨, ੩੮੦.੧, ੪੬੫.੪, ੫੩੫.੨, ੬੦੯.੪
9. ਮੰਨ ਸਕਦਾ, ਨਿਸ਼ਚਾ ਲਿਆ ਸਕਦਾ । ੨੬੪.੪
10. ਮੰਨਦਾ ਹੈ/ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ੩੦੧.੨
11. ਮਾਣ, ਭੋਗ, ਆਨੰਦ ਲੈ (ਸੰਬੋਧਨ ਵਾਚੀ) । ੬੫੯.੧

ਮਾਨੁ—1. ਇੱਜ਼ਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਨ' (1) । ੩੫੮.੨, ੪੪੧.੩
2. ਹਉਮੈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਨ' (2) । ੪੪੦.੨

ਮਾਨੁਖ—ਮਨੁੱਖ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਨਸ' (2) । ੨੦੦.੧

ਮਾਨੇ)— 1. ਮੰਨਦਾ, ਝੱਲਦਾ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਣਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ।
ਮਾਨੈ) ੧੪.੪/—
2. ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਅਥਵਾ ਪਰਤੱਖ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੨੧.੪/੧੩੮.੩
3. ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੧੩੮.੩/ –
4. ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ । ੧੪੯.੧, ੨੨੭.੧/—
5. ਮਾਣਦਾ, ਭੋਗਦਾ, ਆਨੰਦ ਲੈਂਦਾ । ੧੮੧.੧/੧੬੫.੪
6. ਮੰਨਦੇ ਹਨ/ਮੰਨਦਾ ਹੈ/ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਪਰਵਾਨਦੇ ਹਨ/ਪਰਵਾਨਦਾ ਹੈ/ਪਰਵਾਨਦੀ ਹੈ । ੨੪੨.੧/੮੭.੨, ੨੮੧.੩, ੩੨੩.੨, ੩੫੮.੨, ੩੭੪.੪, ੩੯੩.੪, ੪੨੫.੪
7. ਮੰਨ ਸਕਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ । ੨੬੪.੪/—
8. ਮੰਨੇ, ਪਰਵਾਨ ਕਰੇ । —/੪੦੯.੧

ਮਾਨੋ—1. ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ੫੬੦.੪
2. ਮੰਨ ਲਉ ਜਿਵੇਂ, ਸਮਝ ਲਉ ਜਿਵੇਂ । ੫੭੩.੨, ੫੭੪.੪, ੬੧੯.੩, ੬੨੦.੪, ੬੩੮.੩

ਮਾਮੀ—ਮਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਮਾਮੇ ਦੀ ਵਹੁਟੀ, ਮਾਂ ਦੀ ਭਰਜਾਈ । ੧੦੦.੨

ਮਾਮੂ—ਮਾਂ ਦਾ ਭਰਾ । ੧੦੦.੨

ਮਾਯਾ—1. ਮਾਇਆ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਇਆ' (2) । ੫੫੭.੪, ੫੯੨.੧, ੫੯੯.੪
2. ਸੰਸਾਰਕ ਧਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਆਦਿਕ ਦਾ ਮੋਹ, ਦੇਖੋ 'ਮਾਇਆ' (5) । ੫੫੭.੪, ੫੯੧.੪², ੬੧੪.੪

ਮਾਰ—1. ਮਾਰਕੇ, ਕੁੱਟਕੇ । ੫੦੧ ੪
2. ਮਾਰ-ਕੁੱਟ ਪੈਣਾ, ਅਥਵਾ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣਾ । ੫੨੩.੧
3. ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਕੇ, ਭਾਵ ਕਤਲ ਕਰਕੇ । ੫੮੨.੧

ਮਾਰਗ—(ਸੰ. ਸਾਰਗੰ) ਰਸਤਾ, ਰਾਹ, ਪੰਧ । ੩੭.੪. ੩੮.੪, ੩੯.੧, ੯੧.੧, ੧੧੯.੪, ੧੯੯.੩, ੨੫੯.੧, ੨੬੧.੧, ੨੬੪.੪, ੨੭੪.੩, ੨੮੨.੨, ੪੩੯.੧, ੬੭੨.੩

ਮਾਰਤ—(ਸੰ. ਸਾਰ) 1. ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ੪੪੧.੧, ੫੨੬.੧
2. ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੬੩੬.੧

ਮਾਰਬੋ—(ਸੰ. ਸਾਰ) 1. ਮਾਰ ਪੈਣਾ/ਕੁੱਟ ਪੈਣਾ । ੩੨੩.੧
2. ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ/ਕਤਲ ਕਰਨਾ । ੬੧੮.੨

ਮਾਰਿ—(ਸੰ. ਸਾਰ) 1. ਮਾਰਕੇ, ਭਾਵ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਕੇ । ੧੬.੩, ੨੫੮.੨, ੪੫੫.੩, ੪੫੭.੧
2. ਮਾਰਕੇ, ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ । ੨੮੦.੧

3. ਮਾਰਕੇ (ਢਾਹਾਂ ਆਦਿਕ) (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੩੦੮ ੩

4. ਮਾਰਕੇ, ਕੁੱਟਕੇ । ੩੫੫.੧, ੬੧੧.੪

5. ਮਾਰਕੇ, ਕਤਲ ਕਰਕੇ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਕੇ । ੩੭੯.੨, ੫੩੬.੩, ੫੫੫.੩, ੬੧੮.੨

6. ਮਾਰਨਾ/ਕੁੱਟਣਾ ਭਾਵ । ੪੯੪.੧

ਮਾਰਿਓ—(ਸੰ. मारण) ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਾਨੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੪੮੫,੨

ਮਾਰੀ—ਮਾਰ ਲਈ ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ । ੪੫੮.੨

ਮਾਰੀਐ—1. ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੧੨੭.੧

2. ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਸੁੱਟੀਦਾ । ੫੨੪.੧

3. ਮਾਰ ਦੇਈਏ, ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦੇਈਏ । ੬੫੦.੩

ਮਾਰੁਤ—(ਸੰ. मारुत) ਪਵਨ, ਹਵਾ, ਵਾਯੂ । ੭੯.੨

ਮਾਰੇ—1. ਮਾਰਨ ਨਾਲ, ਭਾਵ ਸੋਧਣ ਨਾਲ, ਖਾਸ ਰਸਾਇਣਕ ਕ੍ਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਨਾਲ । ੨੫੮.੧

2. ਮਾਰਨ ਨਾਲ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ । ੨੮੮.੧

3. ਮਾਰਨ ਨਾਲ, ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ, ਵਗਾਹ ਕੇ ਮਾਰਨ ਨਾਲ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੩੨੬.੧

ਮਾਰੈ—(ਸੰ. मारण) 1. ਮਾਰ ਦੇਵੇ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਏ । ੨੨੧.੪, ੫੪੪.੩

2. ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ । ੨੪੦.੩, ੪੬੪.੨

ਮਾਲ)— (ਸੰ. माला) 1. ਸਮੂਹ, ਇਕੱਠ ਅਥਵਾ ਕਤਾਰ, ਡਾਰ । ੪੫੨.੪,
ਮਾਲਾ) ੪੬੦.੩, ੪੭੦.੩, ੫੦੧ ੪, ੫੫੯.੧/—

2. ਮਾਲਾ, ਹਾਰ, ਸਜਾਵਟ ਆਦਿ ਲਈ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ੰਜ਼ੀਰ । ੬੪੦.੩/ ੧੦੮.੨, ੬੩੧.੧

ਮਾਲੀ—(ਸੰ. मालिन्) ਬਾਗਬਾਨ, ਬਾਗਬਾਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬੭੫.੩

ਮਿਸਟਾਨ)— (ਸੰ. मिष्टम्) 1. ਮਿਠਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਮਿਠਾਸ
ਮਿਸਟਾਨਿ) ਵਾਲੇ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਭੋਜਨ/ਸ਼ਰਬਤ । ੧੩.੧, ੧੪੮.੨, ੨੦੨.੨, ੨੫੬.੨, ੩੦੯.੩, ੩੫੭.੧, ੩੬੭.੩, ੩੮੯.੩, ੪੬੮.੩, ੪੯੧.੩, ੫੧੭.੩, ੫੬੪.੧/੧੩੦.੧

ਮਿਸਟਿ—(ਸੰ. मिष्ट) ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ, ਸੁਆਦਲਾ, ਅਥਵਾ ਮਿੱਠਾ । ੩੯੯.੩

ਮਿਸਰੀ—(ਅਰ. ਮਿਸ੍ਰ) ਖੰਡ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਤਹਿਦਾਰ ਵੱਡਾ ਟੁੱਕੜਾ। ੧੨੩.੨, ੧੨੯.੨, ੩੫੭.੨

ਮਿਸ੍ਰ—ਸੁਆਦਿਸ਼ਟ, ਸੁਆਦਲਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਿਸਟਿ' । ੬੪੪ ੩

ਮਿਹਦੀ—(ਸੰ. मेधिका, मेंधी) ਮਹਿੰਦੀ, ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬੂਟੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਥਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੀਸਿਆ ਧੂੜਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਆਦਿਕ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੩੪੭.੪

ਮਿਟ—(ਸੰ. मृष्ट) ਮਿਟਣਾ, ਸਮਾਪਤ ਹੋਣਾ ਅਥਵਾ ਨਾ ਰਹਿਣਾ । ੪੪੦.੧

ਮਿਟਤ—1. ਮਿਟਦੀ/ਮਿਟਦਾ/ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ/ਹੁੰਦਾ, ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ/ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਟ' । ੧੮੭.੩, ੩੧੬.੪, ੩੨੯.੨, ੪੧੯.੧, ੪੩੭.੨, ੪੪੫.੨, ੪, ੪੭੧.੩, ੪, ੪੮੯.੩, ੫੩੭.੪, ੫੮੭.੧

2. ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੨੧੮.੧

3. ਮਿਟਦੀ, ਭਾਵ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ । ੪੭੨.੧

4. ਮਿਟਦਿਆਂ ਹੀ, ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ । ੫੭੭.੪

ਮਿਟਾਇ—ਮਿਟਾਉਣਾ, ਦੂਰ ਕਰਨਾ। ੩੧੭.੧, ੩੨੦.੩, ੪੩੮.੪

ਮਿਟਾਈ)— 1. ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਥਵਾ ਦੂਰ ਕੀਤੀ। ੪੭.੪, ੩੧੬.੪, ੪੫੫.੨/—
ਮਿਟਾਏ) 2. ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੀ, ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਤੀ। ੨੦੪.੪/—

3. ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ/ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩੩੬.੨, ੩੩੭.੧, ੨/੪੦੮.੪

4. ਮਿਟਦੀ, ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ। ੬੨੧.੨/—

ਮਿਟਾਏਸ਼ਿ—ਮਿਟਾਉਣ ਨਾਲ, ਮਿਟਾਇਆਂ। ੪੧੧.੩

ਮਿਟਾਹੀ—ਮਿਟਾ ਦਿੰਦਾ, ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੨੨੩.੪

ਮਿਟਾਤ—ਮਿਟਦੀ, ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ। ੪੪੬.੨

ਮਿਟਾਵਈ)— 1. ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ/ਦਿੰਦਾ ਹੈ/ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ/
ਮਿਟਾਵਹੀ) ਦਿੰਦਾ ਹੈ/ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੧੩੪.੩, ੧੪੮.੨, ੨੫੮.੧, ੩੫੭.੧, ੪੮੧.੪, ੬੭੪.੩/੧੬੭.੪

2. ਮਿਟਾਉਂਦੀ, ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੀ। ੨੫੮.੧, /—

ਮਿਟਿ—ਮਿਟਣਾ ਅਥਵਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣਾ। ੪੧੯.੧

ਮਿਟੀ—ਮਿਟ ਗਈ ਹੈ, ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ੨੮੧.੨

ਮਿਟੇ)— 1. ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ/ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨੯.੧,/
ਮਿਟੈ) ੯੫.੨

2. ਮਿਟਦੀ/ਮਿਟਦੇ, ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ/ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ। ੪੧੧.੩/੫੪੫.੪

3. ਸਮਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਖ਼ਤਮ ਹੋਵੇ। —/੪੩੯.੨, ੫੭੧.੧, ੬੫੩.੧

ਮਿਠਾਈ—ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਸਟਾਨ'। ੪੧੦.੧

ਮਿਠਾਸ)—1. ਮਿਠਾਪਣ, ਮਿੱਠਤ। ੧੩੨.੨/੧੦੯.੧
ਮਿਠਾਸੁ) 2. ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ, ਮਿਠਾਸ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ। ੧੨੯.੨, ੨੭੪.੩/—

ਮਿਤ—(ਸੰ. मिति) ਮਾਪ, ਨਾਪ, ਗਿਣਤੀ। ੭੧.੨

ਮਿਤ੍ਰ—(ਸੰ. मित्र) 1. ਦੋਸਤੀ, ਮਿੱਤਰਤਾ, ਸੱਜਣਤਾਈ। ੮੨.੧, ੧੭੩.੨, ੧੭੭.੪. ੩੯੩.੧

2. ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ, ਸੱਜਣ, ਬੇਲੀ। ੯੦.੩, ੧੦੪.੨, ੧੧੪.੨, ੨੦੫.੧, ੨੨੧.੪, ੫੨੧.੨, ੬੨੫.੩

ਮਿਤ੍ਰਹਿ—ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ, ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਤ੍ਰ' (2)। ੨੧੯.੪

ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ—ਸੱਜਣਤਾਈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਿਤ੍ਰ' (1)। ੧੧੪.੨

ਮਿਥਿਆ—(ਸੰ. मिथ्या) 1. ਵਿਅਰਥ, ਫਜ਼ੂਲ। ੪੭੫.੨

2. ਅਸੱਤ, ਝੂਠ, ਕੂੜ। ੪੯੮.੩

ਮਿਥਨ—ਮਿਥਿਆ, ਝੂਠਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਥਿਆ'। ੧੮੮.੧

ਮਿਰਜਾਦਾ—(ਸੰ. मर्यादा) ਨੈਤਿਕ ਵਿਧੀਆਂ ਅਥਵਾ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮ। ੧੮੮.੨

ਮਿਰਤਕਾ—(ਸੰ. मृत्तिका) ਮਿੱਟੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਟੀ'। ੩੭੫.੩

ਮਿਲ—(ਸੰ. √मिल्) 1. ਮਿਲਕੇ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਕੇ। ੩.੧, ੯੩.੧, ੧੫੮.੧, ੩੮੫.੩, ੪੨੫.੪, ੬੦੩.੨, ੩, ੬੧੪.੩

2. ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ, ਰਲਕੇ, ਇਕੱਤਰ ਹੋਕੇ। ੫੩੧.੩, ੫੫੯.੨, ੩, ੪, ੫੬੨.੪, ੬੨੭.੩

3. ਮਿਲਿਆਂ, ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ। ੬੦੩.੧, ੪

ਮਿਲਹਿ—(ਸੰ. मिलन) ਮਿਲ ਜਾਣ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ । ੩੯੭.੧, ੨

ਮਿਲਤ)— (ਸੰ. मिलन) 1. ਮਿਲਿਆਂ, ਮਿਲਣ ਨਾਲ, ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ । ੩੯.੩,
ਮਿਲਨ) ੬੬.੧, ੧੦੮.੪, ੧੨੪.੩, ੧੨੯.੪, ੬੦੩.੧, ੬੩੪.੪/—/—
ਮਿਲਬੇ) 2. ਮਿਲਦੇ ਹਨ/ਮਿਲਦੀ ਹੈ/ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਮਿਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ/ਕਰਦੀ ਹੈ/ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੧੩.੨, ੪, ੧੧੪.੪, ੧੫੬.੧, ੧੫੮.੧, ੩, ੧੯੬.੧[2], ੨੪੦.੪, ੨੫੮.੩, ੩੭੨.੨, ੪੪੪.੧, ੫੫੧.੨/੧੩੭.੨/—

3. ਮਿਲਕੇ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਕੇ । ੧੩੪.੩/—/—
4. ਮਿਲਦੀ, ਲੱਭਦੀ । ੪੬੦.੩/—/—
5. ਮਿਲਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ, ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ । ੫੯੮.੩/—/—
6. ਮਿਲਣ, ਮਿਲਾਪ, ਮੇਲ । —/੨੧੯.੪/੫੨੦.੧

ਮਿਲਾਇ - (ਸੰ. मिलन्) ਮਿਲਾਕੇ, ਰਲਾ ਕੇ, ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਕਰਕੇ । ੨੭੩.੨, ੩੫੭.੨, ੫੭੦.੩

ਮਿਲਾਪ—ਮੇਲ, ਸੰਗ, ਮਿਲਣ ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (6) । ੧੯.੪, ੧੨੪.੪, ੧੨੮.੧, ੧੮੭.੪, ੧੮੮.੪, ੧੯੪.੧, ੧੯੭.੪, ੨੬੩.੧, ੨੭੪.੨, ੨੮੪.੧, ੨੮੫.੧, ੩੦੮.੧, ੩੦੯.੧, ੩੧੬.੩, ੩੪੧.੧, ੪੪੮ ੧

ਮਿਲਾਪਹੀ—(ਸੰ. मिलन) ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਭਾਵ ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ । ੨੬੬.੨

ਮਿਲਾਵਹੀ– ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਰਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਾਇ' । ੩੪੦.੪

ਮਿਲਾਵੈ—1. ਮਿਲਾਪ ਕਰਦਾ, ਸੰਗ ਕਰਦਾ, ਮਿਲਣ ਕਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (6) । ੨੦੮.੪

2. ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ, ਰਲਾ ਦੇਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਾਇ' । ੪੬੪.੧

ਮਿਲਿ —1. ਮਿਲਕੇ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲ' । ੩.੩, ੬[2], ੮, ੪.੨, ੪, ੫.੧, ੩, ੭, ੮, ੬.੫, ੧੬.੪[2], ੩੭.੩, ੯੪.੧, ੧੨੨.੧, ੩, ੧੨੪.੧, ੧੫੫.੪, ੧੫੮.੨, ੧੮੯.੨, ੨੦੮.੧, ੨੨੫.੨, ੩, ੨੭੪.੪. ੨੮੩.੧, ੩੩੦.੨

2. ਮਿਲਾਪ, ਮੇਲ, ਮਿਲਣ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (6) । ੧੪.੩

3. ਮਿਲਿਆਂ, ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ, ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (3) । ੧੫.੩, ੬੬.੩, ੬੭.੧, ੪[2], ੮੫.੨, ੮੮.੧, ੯੭.੧, ੯੯.੩, ੧੨੨.੨, ੩, ੧੪੪.੨, ੧੪੭.੧, ੨੧੧.੧, ੨, ੨੬੬.੧, ੨੬੯.੧, ੨, ੨੭੩.੧, ੨੮੦.੪, ੨੮੪.੪, ੨੮੬.੨, ੩੧੨.੧[2], ੩੨੭.੩, ੪੮੯.੧, ੫੪੯.੪[2], ੫੫੦.੨, ੫੫੭.੨, ੫੮੨.੪, ੬੦੩.੧

4. ਮਿਲਕੇ, ਰਲਕੇ, ਇਕੱਤਰ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (2) । ੧੫੯.੪, ੨੫੪.੧, ੨੫੭.੧, ੨੭੪.੩, ੪੧੭.੧, ੫੮੨.੧, ੫੮੩.੩

5. ਮਿਲਦਾ, ਮੇਲ ਕਰਦਾ, ਸੰਗ ਕਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲਤ' (2) । ੧੬੧.੧, ੩੦੦.੩, ੩੨੦.੧, ੨

6. ਮੇਲਕੇ, ਇਕਮਿਕ ਕਰਕੇ । ੩੦੯.੨

7. ਮਿਲਾਪ ਕਰਕੇ, ਮੇਲ ਕਰਕੇ, ਸੰਗ ਕਰਕੇ । ੩੧੬.੪, ੪੨੬.੨, ੪੩੧.੧, ੫੦੯.੪, ੫੫੦.੪

8. ਮਿਲੀ ਹੋਈ, ਇਕਮਿਕ । ੩੨੦.੩

ਮਿਲਿਓ—1. ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੩.੨, ੪

2. ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਇਕਸੁਰ ਹੋਇਆ । ੩੩੪.੧

ਮਿਲੀ—ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੨੪੬.੨

ਮਿਲੀਐ—ਮੇਲ ਕਰ, ਮਿਲਾਪ ਕਰ, ਮਿਲਣ ਕਰ। ੩੪੮.੨

ਮਿਲੇ)— 1. ਮਿਲਕੇ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲ' (1)। ੧੧.੧, ੬੪.੪/—

ਮਿਲੈ) 2. ਮਿਲਿਆਂ, ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਮਿਲ'(3)। ੨੮.੧, ੨੯.੧, ੩੨.੪, ੩੪.੪, ੪੪.੪, ੪੭.੩, ੪੮.੪, ੫੦.੧, ੨, ੩, ੪, ੫੧.੧, ੨, ੩, ੪, ੬੧.੪, ੬੩.੧, ੨, ੮੪.੪, ੮੬.੪, ੧੦੩.੪, ੧੦੮.੪, ੧੪੯.੩, ੨੨੫.੧, ੨੨੬.੪, ੨੭੫.੪, ੨੯੨.੪, ੩੯੬.੩/੧੨੨.੨, ੨੫੩.੪

3. ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ, ਰਲ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੀ। ੯੭.੧, ੧੯੬.੨/੧੧੫.੪, ੧੩੩.੨, ੫੮੧.੩

4. ਮਿਲਦਾ, ਇਕਮਿਕ ਹੁੰਦਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੁੰਦਾ। ੧੨੦.੪, ੧੮੬.੪/੫੫੧.੧, ੩

5. ਮਿਲਣ, ਇਕੱਤਰ ਹੋਣ, ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ। ੧੨੨.੪, ੧੪੧.੩/—

6. ਮਿਲਣ ਦੀ। ੩੦੫.੪/—

7. ਮਿਲਦਾ/ਮਿਲਦੀ, ਮੇਲ ਕਰਦਾ/ਮੇਲ ਕਰਦੀ ਸੰਗ ਕਰਦਾ/ਸੰਗ ਕਰਦੀ। ੩੦੮.੧, ੩੧੮.੧/੧੧੩.੩, ੧੧੮.੪, ੧੫੫.੩, ੧੬੧.੧, ੨, ੬੬੨.੧

8. ਮਿਲਦੇ, ਇਕੱਤਰ ਹੁੰਦੇ। —/੧੧੭.੩

9. ਮਿਲਦੀ ਹੈ/ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। —/੧੫੫.੨. ੩੩੪.੧, ੪੬੯.੪, ੬੦੭.੧

10. ਮਿਲ ਜਾਣ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ। —/੩੯੭.੨

11. ਮਿਲਣਗੇ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਣਗੇ। —/੬੬੫.੨

ਮਿਲੌ—(ਸੰ. मिलन) 1. ਮਿਲ ਪਵਾਂ, ਭਾਵ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। ੫੭੧.੧

2. ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ। ੬੦੧.੪

ਮੀਚੈ—(ਸੰ. √ मिष > ਪ੍ਰਾ. मिचण) ਮੀਟਿਆਂ, ਮੀਚਿਆਂ, ਮੁੰਦਿਆਂ। ੪੩੯.੪

ਮੀਜ—(ਸੰ. मर्दन) ਮਲ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਮਸਲ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਰਗੜ ਰਹੀ ਹਾਂ। ੬੬੩.੨

ਮੀਠਾ)— (ਸੰ. मिष्ट > ਪ੍ਰਾ. मिट्ट) ਮਿੱਠਾ/ਮਿੱਠੀ/ਮਿੱਠੇ, ਮਿਠਾਸ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ/

ਮੀਠੀ) ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਮਿੱਠੇ ਸੁਆਦ ਵਾਲਾ/ਵਾਲੀ/ਵਾਲੇ। ੧੯੧.੨, ੫੪੨.੧/੨੩੫.੪/

ਮੀਠੇ) ੩੫੭.੨, ੩੬੬.੧, ੪੩੭.੧

ਮੀਤ—(ਸੰ. मित्र) ਮਿੱਤਰ, ਦੋਸਤ, ਸਾਜਨ। ੧੫੦.੨, ੨੯੨.੩

ਮੀਤਾ—ਹੇ ਮਿੱਤਰ, ਹੇ ਸਾਜਨ (ਸੰਬੋਧਨਵਾਚੀ), ਦੇਖੋ 'ਮੀਤ'। ੫੪੦.੪

ਮੀਨ—(ਸੰ. मीन) ਮੱਛੀ, ਮੱਛਲੀ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜੀਵ। ੧੪.੧,੩, ੧੬.੧, ੨੩.੨, ੨੮.੨, ੫੮.੩, ੫੯.੧, ੯੭.੩, ੧੧੫.੪, ੧੩੨.੪, ੧੮੭.੨, ੧੯੪.੩, ੨੦੫.੪, ੨੪੦.੨, ੨੫੧.੧, ੨੭੬.੨, ੨੯੧.੧, ੨੯੨.੧, ੩੦੦.੧,੨, ੩੦੨.੪, ੩੧੬.੧, ੩੧੭.੧[2], ੩, ੪, ੩੧੮.੩, ੩੧੯.੩, ੩੨੦.੩, ੩੨੧.੧, ੩੩੨.੧, ੪੧੨.੩, ੪੨੨.੧, ੪੨੪.੧, ੪੪੨.੪, ੪੪੯.੪, ੪੬੩.੨, ੪੯੨.੨, ੫੦੨.੧, ੫੨੪.੨, ੫੨੯.੧, ੫੫੦.੨, ੫੫੧.੪, ੫੭੪.੪, ੬੩੪.੩, ੬੪੫.੩

ਮੀਨਹਿ—ਮੱਛੀ ਦਾ, ਮੀਨ ਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਮੀਨ'। ੫੯੯.੨

ਮੀਨੁ—ਮੱਛੀ, ਦੇਖੋ 'ਮੀਨ'। ੫੧੪.੧

ਮੁਏ—(ਸੰ. मृत) ਮਰੇ ਹੋਏ, ਮੋਏ ਹੋਏ। ੧੬੨.੨

ਮੁਸਕਾਇ—ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਨਾਲ, ਨਿਮ੍ਹਾ ਨਿਮ੍ਹਾ ਹੱਸਣ ਨਾਲ। ੬੪੯.੩

ਮੁਸਕਾਤ)— ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ/ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਮੁਸਕਾਤਿ) ੪੧੪.੨, ੬੦੫.੧, ੬੧੭ ੪/੪੩੩.੪

ਮੁਸਕਾਨਿ—ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਦੀ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਦੀ। ੧੪੨.੨, ੨੯੪.੩

ਮੁਕਤਾ—(ਸੰ. मुक्ता) ਮੋਤੀ, ਸਿੱਪੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਰਤਨ। ੧੬੩.੨, ੩, ੩੨੫.੩, ੩੩੨.੧, ੩੬੬.੩. ੩੭੫.੧, ੪੨੯.੪, ੪੪੪.੨, ੫੩੮.੩, ੫੫੯.੧, ੫੬੨.੨, ੫੬੫.੨, ੬੦੩.੩

ਮੁਕਤਾਹਲ)— (ਸੰ. मुक्तफलम्) ਮੋਤੀ/ਮੋਤੀਆਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੁਕਤਾ'। ੬੭.੨, ੭੬.੪,
ਮੁਕਤਾਫਲ) ੯੭.੩, ੧੬੩.੧, ੨੨੫.੨, ੨੩੭.੪, ੩੨੬.੨, ੩੪੦.੨, ੩੪੭.੩, ੩੬੧.੨, ੫੧੦.੨, ੫੧੨.੩, ੫੩੯.੨/੩੮੫.੩, ੪੪੧.੨

ਮੁਕਤਿ—(ਸੰ. मुक्ति) 1. ਮੋਕਸ਼, ਸੰਸਾਰਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਅਥਵਾ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ
ਮੁਕਤੁ) ਛੁਟਕਾਰਾ। ੩੯੬.੨, ੪੦੯.੩, ੪੬੩.੪, ੫੫੩ ੪, ੬੧੯.੧/੨੨੧.੪
2. ਬਿਨਾਂ ਵਿਘਨ ਦੇ, ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ। ੪੫੬.੨/—

ਮੁਖ—(ਸੰ. मुखम्) 1. ਮੂੰਹ, ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਥੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਭੋਜਨ ਛਕੀਦਾ ਹੈ। ੪.੮, ੩੫.੨, ੧੦੮.੩, ੧੩੦.੧, ੧੩੭.੩, ੨੦੨.੨, ੨੦੮.੨, ੨੪੫.੧, ੨, ੨੮੯.੩, ੩੪੭.੨, ੪੩੦.੧², ੪੪੫.੨, ੬੩੦.੪, ੬੩੮.੪, ੬੪੪.੩, ੬੬੬.੨, ੬੭੦.੨
2. ਮੂੰਹ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪਾਸਾ। ੧੩੬.੩, ੨੮੬.੧, ੩੦੬.੧
3. ਚਿਹਰਾ, ਮੁਖੜਾ। ੨੦੫.੨, ੩੨੪.੧, ੪੦੨.੨, ੪੨੩.੧, ੫੨੩.੨, ੫੮੦.੩, ੬੪੩.੪, ੬੪੪.੧². ੬੪੯.੩, ੬੬੬.੧
4. ਪਰਮੁਖ, ਮੁਖੀ, ਮੁਹਰੀ, ਭਾਵ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼। ੩੪੮.੪

ਮੁਖ ਦੁਆਰ—(ਸੰ. मुख + द्वार) ਮੂੰਹ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਭਾਵ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਥਾਂ। ੩੪੭.੨, ੪੬੮.੩

ਮੁਖ ਨ ਲਗਾਵਤੀ—ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਲਗਾਉਂਦੀ, ਭਾਵ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦੇਂਦੀ (ਮੁਹਾਵਰਾ)। ੫੭੫.੧

ਮੁਖਿ—1. ਮੂੰਹੋਂ, ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਮੁਖ' (1)। ੧੭੬.੩, ੩੯੩.੨
2. ਮੂੰਹ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੁਖ' (1)। ੫੪੨.੧
3. ਮੂੰਹ ਵਿਚ, ਮੂੰਹ ਉਤੇ, ਦੇਖੋ 'ਮੁਖ' (3)। ੫੫੫.੧

ਮੁਖੁ—ਮੂੰਹ, ਅਗਲਾ ਪਾਸਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੁਖ' (2)। ੩੨੬.੨

ਮੁਘਦੁ—(ਸੰ. मुग्ध) ਮੂੜ੍ਹ, ਮੂਰਖ। ੪੨੦ ੩

ਮੁਦਤ)— (ਸੰ. मुदित) 1. ਆਨੰਦਿਤ, ਪ੍ਰਸੰਨਿਤ, ਹਰਸ਼ਿਤ। ੫੬੦.੨, ੬੦੫.੨,
ਮੁਦਤਿ) ੬੩੪.੩/੪੩੩.੨/੧੬੦.੧, ੪੧੪.੩
ਮੁਦਿਤ)

ਮੁੰਦ੍ਰਿਕਾ—(ਸੰ. मुद्रिका) ਮੁੰਦਰੀ, ਅੰਗੂਠੀ, ਹੱਥ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਅਥਵਾ ਅੰਗੂਠੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ। ੩੪੭.੪

ਮੁਨ)— (ਸੰ. मुनि) ਰਿਖੀ, ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ।
ਮੁਨਿ) ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਤ ਮਹਾਨ ਮੁਨੀ ਇਹ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ: ਮਰੀਚਿ, ਮਾਤ੍ਰਿ ਪੁਲਹ, ਪੁਲਸਤਯ, ਕ੍ਰਤੁ, ਅੰਗਿਰਾ ਅਤੇ ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ। ੫੪੦.੨/੧੯੩.੩

ਮੁਨੀਸਰਹਿ—ਮੁਨੀਸ਼ਵਰ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨਾਮਕ ਮੁਨੀ ਨੂੰ। ੪੩੫.੧

ਮੁਰਛਾਤ—(ਸੰ. ਮੂੱਛਿਤ) ਮੂਰਛਿਤ, ਬੇਹੋਸ਼, ਬੇਸੁਧ। ੬੬੬.੧

ਮੁਰਝਾਤ—(ਸੰ. ਸੂਚਛੰਨ) ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ/ਜਾਂਦੀਆਂ, ਕੁਮਲਾ ਜਾਂਦਾ/ਜਾਂਦੇ/ਜਾਂਦੀਆਂ। ੫੦੬.੧, ੫੧੮.੨, ੫੫੭.੪, ੬੫੯.੩

ਮੁਰਤ—ਮੁੜਦੀ, ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੀ, ਪਰਤਦੀ। ੧੪੫.੧

ਮੁਲਾਈ—ਮੁਲ ਪਾਉਣਾ/ਕੀਮਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ। ੭੧.੩

ਮੁਏ—1. ਮਰ ਜਾਣਾ ਅਥਵਾ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣੀ, ਦੇਖੋ 'ਮੁਏ'। ੩੨੦.੨

2. ਮਰਣ ਪਿਛੋਂ, ਮਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ। ੩੨੧.੩

ਮੂਸਾ—(ਸੰ. ਸੂਸ਼) ਚੂਹਾ, ਲੰਮੀ ਜਿਹੀ ਪੂੰਛ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਜੋ ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਆਦਿ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੭੫.੩, ੨੨੪.੩, ੫੩੯.੧, ੫੫੫.੩

ਮੂਸੈ—(ਸੰ. √ਸੂਸ਼੍) ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਵੇ, (ਸਮਾਨ ਆਦਿ) ਚੁਰਾ ਲਵੇ। ੨੨੧ ੨

ਮੂੰਡ—(ਸੰ. ਸੁਣ੍ਡ) ਸਿਰ, ਸੀਸ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਸਿਰ'। ੪੨੮.੩. ੫੨੪.੨, ੫੫੮.੧, ੬੬੩.੨

ਮੂਤਤਾ)— (ਸੰ. ਸੂਤ੍ਰਮ੍) ਮੂਤ੍ਰ, ਪੇਸ਼ਾਬ, ਮੂਤ, ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਸਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ
ਮੂਤ੍ਰ) ਬਦਬੂਦਾਰ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ। ੬੩੮.੩/੧੫੮.੨, ੫੫੭.੨

ਮੂਦ—(ਸੰ. ਸੁਦ੍ਰਣਮ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਸੁਦ੍ਦ) ਮੂੰਦ ਕੇ, ਮੀਟ ਕੇ, ਬੰਦ ਕਰਕੇ। ੧੧.੨

ਮੂਰਛਤ—ਬੇਸੁਧ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੁਭਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ 'ਮੂਰਛਤ'। ੫੭ ੩

ਮੂਰਤ)— (ਸੰ. ਸੂਰ੍ਤਿ) ਸਰੂਪ, ਵਜੂਦ, ਹੋਂਦ। ੫੬੫.੪/੧੨੫.੨, ੪੬੨.੪
ਮੂਰਤਿ)

ਮੂਰਖਤ—(ਸੰ. ਸੂਰ੍ਖਭੂਯਮ੍) ਮੂਰਖਤਾ ਵਾਲੀ, ਬੇਅਕਲੀ ਵਾਲੀ। ੩੫੬.੩

ਮਰੀ—(ਸੰ. ਸੂਲਕ:) ਮੂਲੀ, ਇਕ ਬੂਟੇ ਦੀ ਲੰਬੀ ਜੜ੍ਹ ਜੋ ਸਬਜ਼ੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਖਾਧੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੧੫੮.੪, ੪੪੫ ੨

ਮੂਲ—(ਸੰ. ਸੂਲਮ੍) 1. ਮੁੱਢ, ਆਧਾਰ। ੨੨.੪, ੯੨.੪, ੧੫੩.੪, ੨੫੨.੩, ੫੬੦.੪

2. ਜੜ੍ਹ, ਕਿਸੇ ਬੂਟੇ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚਲਾ ਹਿੱਸਾ। ੩੭.੧, ੪੯.੧, 3, ੫੬.੧^3 ੧੩੨.੩, ੧੩੬.੨, ੨੪੫.੩, ੩੦੫.੩, ੪੬੮.੧, ੬੩੫.੨

3. ਮੁੱਢ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੯੮.੨, ੯੯.੪, ੨੨੭.੩

4. ਅਸਲ ਪੂੰਜੀ, ਮੂਲ ਲਾਗਤ। ੪੭੬.੧

5. ਜੜ੍ਹੋਂ, ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ, ਮੁਢੋਂ। ੫੧੮.੨

6. ਵਿਆਜ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਅਸਲ ਰਕਮ। ੬੩੩.੨

ਮੂਲ-ਮੰਤ)— (ਮੂਲ+ਮੰਤ੍ਰ) 1. ਸਾਰ ਤੱਤ, ਅਥਵਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਧਾਰ।
ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ) ੫੬.੨/—

2. ਅਸਲ ਵਿਚਾਰ, ੧੭੭.੪/ –

3. ਸਭ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼। —/੧੮੩.੩

ਮੂਲ-ਕੰਦ—(ਸੰ. ਸੂਲ+ਕਾਂਦ) ਉਹ ਸਬਜ਼ੀ ਆਦਿਕ ਜਿਸਦੇ ਪੱਤੇ ਉਪਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਫਲ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩੮.੧, ੭੪.੨

ਮੂਲਿ—1. ਮੂਲ ਧਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੂਲ' (4)। ੩੭੦.੨, ੪੭੫.੧

2. ਮੁੱਢ, ਆਧਾਰ, ਦੇਖੋ 'ਮੂਲ' (1)। ੫੫੭.੪

ਮੂੜ—(ਸੰ. ਸੂਢ) ਮੂਰਖ, ਅਗਿਆਨੀ, ਬੇਸਮਝ। ੫੪੧.੪, ੫੫੫.੪, ੫੫੬.੪

ਮੇਹ—(ਸੰ. ਸੇਘ:> ਪ੍ਰਾ. ਸੇਹ੍ਹ) 1. ਮੇਘ, ਬੱਦਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਬਾਦਰ'। ੪੪੨.੧, ੪੪੩.੪ ੪੭੮.੩
3. ਮੀਂਹ, ਵਰਖਾ। ੬੧੬.੩

ਮੇਕ—ਇਕ, ਦੋ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਕ। ੨੨.੪, ੬੩.੪, ੯੯.੨, ੧੫੦.੨, ੨੨੭.੩, ੨੮੫.੧, ੫੪੦.੪

ਮੇਘ—ਬੱਦਲ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੇਹ' (1)। ੩੯੪.੧, ੪੪੦.੩, ੫੧੮.੧, ੬੨੯.੧

ਮੇਟ—ਮਿਟਦਾ, ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ। ੫੬੫.੩

ਮੇਟਿ—1. ਮਿਟਕੇ, ਨਾਸ਼ ਹੋਕੇ ਅਥਵਾ ਦੂਰ ਹੋਕੇ। ੩੪.੧, ੩੬੪.੨
2. ਮਿਟਾਕੇ, ਦੂਰ ਕਰਕੇ, ਅਥਵਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ। ੮੨.੨, ੧੫੪.੨, ੨੫੮.੨, ੩੩੩.੨ ੪੭੫.੪
3. ਮੇਟ ਸਕਦੇ, ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ। ੩੪੦.੪
4. ਮਿਟਦਾ, ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ੫੩੮.੪

ਮੇਟੇ)— 1. ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ, ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ੫੭.੧/—
ਮੇਟੈ) 2. ਮਿਟਾ ਦਿੰਦਾ, ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਅਥਵਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ੭੮.੨/ ੩੭੮.੪

ਮੇਡਕੁ)— (ਸੰ. ਸਾਣ੍ਡੂਕ:) ਡੱਡੂ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ। ੪੭੦.੧/੪੮੬.੪
ਮੇਡੁਕ)

ਮੇਰ—(ਸੰ. ਸੇਰੁ) ਪਰਬਤ, ਪਹਾੜ। ੩੭੬.੧, ੪੭੧.੨

ਮੇਰੀ—ਮੈਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ-ਰੂਪ, ਮੇਰਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ। ੨੧੨.੪, ੬੫੪.੪

ਮੇਰੁ—(ਸੰ. ਸੇਰੁ) ਮਾਲਾ ਦਾ ਉਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਣਕਾ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੋਵੇਂ ਸਿਰੇ ਲੰਘਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੰਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੬੩੧.੧

ਮੇਰੇ—1. ਮੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੬੫੨.੪
2. ਮੈਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ ਰੂਪ। ੬੬੪.੨

ਮੇਰੇ ਜਾਨੇ—ਮੇਰੇ ਭਾਣੇ, ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ। ੫੭੩.੧

ਮੇਰੈ—ਮੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੨੦੫.੧

ਮੇਰੋ—ਮੇਰਾ/ਮੇਰੇ, ਮੈਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ ਰੂਪ। ੩੦੩.੧², ੨², ੬੪੨.੪, ੬੬੦.੧

ਮੇਲ)— (ਸੰ. ਸੇਲ:) 1. ਮਿਲਾਪ, ਮਿਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੫੩.੩, ੫੦੧.੩,
ਮੇਲਿ) ੫੫੦.੧, ੬੨੪.੧/੪੬.੨/੧੯੬.੩, ੨੪੩.੧
ਮੇਲੁ) 2. ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ। ੩੪੬.੩/੩੪੬.੨/—
3. ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ, (ਦਾ) ਮੇਲ ਹੋਣ ਨਾਲ। ੪੫੬.੩, ੫੬੧.੨/—/—
4. ਮੇਲ ਕੇ, ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ, ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ। —/੫੩੧.੧/—

ਮੇਲੇ—ਮਲਿਆਂ ਅਥਵਾ ਲੇਪ ਕੀਤਿਆਂ। ੫੩੭.੧

ਮੇਵ—ਅਵੱਸ਼ ਹੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ। ੩੩੧.੨

ਮੈ—ਵਿਚ, ਵਿਚੋਂ, ਮੇਂ, ਵਿਖੇ। ੯.੧, ੨⁴, ੩³, ੪, ੧੦.੪, ੧੪.੨, ੧੮.੪, ੨੧.੧, ੨, ੨੩.੪, ੨੬.੧, ੪, ੨੭.੧, ੩, ੪, ੩੨.੩, ੩੪.੩, ੩੭.੪, ੩੯.੨, ੪, ੪੦.੪, ੪੧.੧, ੪, ੪੫.੧², ੨², ੫੨.੧, ੫੩.੨, ੩, ੪, ੫੮.੩, ੪², ੫੯.੩, ੬੦.੧², ੨², ੬੭.੪ ੬੮.੪, ੭੦.੩, ੮੩.੨, ੮੮.੧, ੯੪.੧, ੨, ੯੮.੩, ੧੦੦.੩, ੪, ੧੦੩.੨, ੧੦੫.੧, ੨, ੧੦੮.੧, ੧੦੯.੧, ੩, ੧੧੦.੧³, ੩, ੧੧੨.੪, ੧੧੮.੩, ੧੧੯.੨,

੨੮੭.੧, ੨੯੩.੩, ੩੫੯.੨, ੪੮੬.੩, ੫੨੧.੨, ੬੧੭.੧, ੬੨੩.੪

3. ਲਗਾਉ, ਪਕੜ (ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਦੀ) । ੧੧੭.੪, ੧੭੭.੩, ੨੯੨.੪, ੩੧੧.੪, ੩੧੨.੪, ੩੩੪.੩, ੫੫੭.੪, ੫੯੨.੧, ੫੯੯.੪, ੬੬੦.੩

4. ਮੈਂ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਰਤਾ ਰੂਪ । ੫੨੫.੪

ਮੋਹਈ—(ਸੰ. ਸੋਹ੍) ਮੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਵਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ੨੪੦.੧

ਮੋਹਨ—(ਸੰ. ਸੋਹਨ) ਮੋਹਣਹਾਰ (ਵਸਤੂ), ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ (ਵਸਤੂ) । ੬੦੨.੧

ਮੋਹਿ—(ਸੰ. ਸਹ੍ਯਸ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਸਯ੍ਹੰ) 1. ਮੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਦਾ ਕਰਮਕਾਰਕ ਰੂਪ । ੧੪.੩, ੮੩.੪, ੪੦੬.੨, ੫੨੩.੪, ੫੭੮.੪, ੬੧੧.੪, ੬੨੭.੪, ੬੬੮.੪, ੬੭੨.੪

2. ਮੈਂ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਰਮਕਾਰਕ ਰੂਪ । ੫੦੯.੪, ੬੦੦.੪

ਮੋਹੀਐ—ਮੋਹਿਤ ਕਰੀਏ, ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਮੋਹਈ' । ੬੦੨.੨

ਮੋਹੇ—(ਸੰ. ਸੋਹ੍) ਮੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ੩੦੨.੧

ਮੋਹੈ—ਮੋਹ ਵਿਚ, ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਦੇਖੋ 'ਮੋਹ' (2) । ੩੫੯.੧

ਮੋਖ—(ਸੰ. ਸੋਕ੍ਸ਼ਃ) ਮੁਕਤੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੁਕਤਿ' (1) । ੧੭੭.੨, ੧੯੮.੪, ੩੮੪.੩, ੩੯੨.੪, ੪੬੩.੪, ੪੭੫.੪, ੬੫੧.੪, ੬੫੨.੪

ਮੋਖਦਾਇ—ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਮੋਖ' । ੧੫੬.੨

ਮੋਖ ਪਦ)— (ਸੰ. ਸੋਕ੍ਸ਼+ਪਦ) 1. ਮੁਕਤ-ਪਦ, ਮੁਕਤੀ ਵਾਲੀ ਪਦਵੀ, ਮੁਕਤੀ
ਮੋਖ ਪਦਵੀ) ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੁਕਤਿ' (1) । ੨੮੭.੩, ੩੬੧.੪/੬੯.੪,
ਮੋਖ ਪਦੁ) ੧੫੪.੪, ੧੬੨.੩/੪੭੩.੪, ੪੮੫.੩

2. ਮੁਕਤੀ-ਪਦ ਦਾ ਦਾਤਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ।
—/—/ ੪੮੫.੩

ਮੋਦ—(ਸੰ. ਸੋਦ) 1. ਅਨੰਦ, ਹਰਸ਼, ਖੁਸ਼ੀ । ੨੫੭.੪, ੩੯੨.੩

2. ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੇ, ਆਨੰਦਦਾਇਕ । ੬੨੦.੧

ਮੋਨ—(ਸੰ. ਸੌਨ) ਚੁਪ, ਖਾਮੋਸ਼ । ੪੪੦.੩, ੫੭੫.੩, ੬੦੫.੧,੪, ੬੪੧.੨, ੬੭੧.੪

ਮੋਨਬ੍ਰਤ—(ਸੰ. ਸੌਨਵ੍ਰਤਸ੍) ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਰਤ, ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਭਾਵ ਚੁਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ । ੧੭੩.੩

ਮੋਨਿ—ਚੁਪ, ਖਾਮੋਸ਼, ਨ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਭਾਵ, ਦੇਖੋ 'ਮੋਨ' । ੯੫.੪, ੨੦੨.੧, ੩੦੮.੩, ੪੧੪.੨, ੪, ੫੧੭.੨, ੫੨੨.੨, ੫੩੯.੩, ੫੫੬.੪, ੬੧੭.੪

ਮੋਨਿਧਾਰੀ—(ਸੰ. ਸੌਨਿਨ੍) ਮੋਨੀ, ਚੁਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੫੮.੧

ਮੋਨਿਬ੍ਰਤ)— ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਰਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮੋਨਬ੍ਰਤ' । ੩੪.੨, ੬੫.੧, ੧੦੫.੩,
ਮੋਨਿਬ੍ਰਿਤ) ੧੩੨.੨, ੨੫੨.੨, ੨੬੨.੩/੪੧੧.੪

ਮੋਨੀ—(ਸੰ. ਸੌਨਿਨ੍) ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਚੁੱਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੬੦.੩

ਮੋਰ—(ਸੰ. ਸਯੂਰ) ਮੋਰ, ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪੰਛੀ ਜਿਸਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਚੰਨ ਵਰਗੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੮.੪, ੩੯੯.੧, ੪੨੪.੩, ੪੪੨.੧, ੫੬੭.੧, ੫੯੯.੩, ੬੧੭.੨

2. ਮੋੜ ਕੇ, ਮਰੋੜ ਕੇ । ੫੨੩.੨

ਮੋਰੇ—ਮੇਰੇ, ਮੈਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ ਰੂਪ । ੫੨੮.੪

ਮੋਲ—(ਸੰ. ਸੂਲ੍ਯਸ੍ > ਪ੍ਰਾ. ਸੁਲ੍ਲ) ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ, ਲਾਗਤ । ੭੩.੨, ੧੭੦.੩, ੩੭੩.੧, ੩੭੪.੩, ੩੮੩.੪, ੪੨੫.੩, ੪੩੦.੩, ੪੬੧.੧

ਮੋਲਕੈ—ਮੁੱਲ ਕਰਕੇ, ਮੁੱਲ ਦੇ ਪੱਖੋਂ, ਮੁੱਲ ਵਜੋਂ, ਦੇਖੋ 'ਮੋਲ'। ੧੬੬.੩

ਮੌਸਾ—ਮਾਸੜ, ਮਾਸੀ ਦਾ ਪਤੀ, ਮਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪਤੀ। ੧੦੦.੨

ਮੌਲਤ—(ਸੰ. मुकुल) ਮੌਲਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੫੬੭.੩

ਮ੍ਰਿਗ—(ਸੰ. मृग) ਹਿਰਣ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਚੌਪਾਇਆ ਜਾਨਵਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਹਰਿਨ'। ੨੩.੧, ੧੮੬.੩, ੧੮੭.੨, ੨੨੩.੧, ੨੯੨.੨, ੨੯੩.੨, ੨੯੮.੩, ੨੯੯.੨, ੩੦੭.੩, ੩੧੩.੨, ੩੧੬.੧, ੩੨੧.੧, ੪੧੨.੨, ੪੧੩.੪, ੪੨੨.੧, ੪੨੩.੨, ੪੩੨.੨, ੪੯੪.੧, ੨, ੫੦੨.੨, ੫੩੧.੩, ੫੫੧.੨, ੫੭੮.੩, ੫੮੧.੩, ੫੮੨.੨[2], ੬੧੧.੨

ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ—(ਸੰ. मृगतृष्णा) ਰੇਤਲੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਪੈਣ ਨਾਲ ਜਲ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਮਿਥ, ਇਸ ਮਿਥ-ਪ੍ਰਤੀਤ ਵਲ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ ਆਦਿਕ ਦੌੜਦੇ ਹਨ ਇਹ ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ ਅਗੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਖਾਹਿਸ਼, ਭਟਕਣਾ। ੧੧੭.੩, ੩੧੧.੩, ੫੭੮.੩

ਮ੍ਰਿਗਨ—ਹਿਰਨਾਂ ਨੂੰ, ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਮ੍ਰਿਗ'। ੫੨੪.੩

ਮ੍ਰਿਗਪੰਤਿ—(ਸੰ. मृगपति) ਮਿਰਗਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ/ਰਾਜਾ, ਸ਼ੇਰ, ਸਿੰਘ। ੫੩੨.੨

ਮ੍ਰਿਗਮਦ—(ਸੰ. मृगमद) ਕਸਤੂਰੀ, ਨਾਫਾ, ਇਕ ਸੁਗੰਧਿਤ ਵਸਤੂ ਜੋ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਿਰਨ ਦੀ ਧੁੰਨੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ੧੨੪.੨, ੧੮੬.੩, ੨੨੩.੧, ੨੩੬.੧, ੨੯੯.੨, ੫੧੧.੨

ਮ੍ਰਿਗਮਾਲ—ਹਿਰਣਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ, ਹਿਰਣਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ; ਹਿਰਣਾਂ ਦੀ ਡਾਰ; ਦੇਖੋ 'ਮ੍ਰਿਗ'। ੨੪੦.੧, ੪੦੨.੩, ੪੧੩.੨

ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ—(ਸੰ. मृगराज्) ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਸ਼ੇਰ, ਸਿੰਘ। ੪੭੭.੧, ੫੩੧.੩, ੫੪੫.੨

ਮ੍ਰਿਗਰਾਜਨ—ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਿਚ, ਦੇਖੋ 'ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ'। ੩੭੬.੩

ਮ੍ਰਿਗੁ—ਹਿਰਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮ੍ਰਿਗ'। ੨੩੬.੧

ਮ੍ਰਿਤ—(ਸੰ. मृत्यु) 1. ਮੌਤ, ਮਿਰਤੂ, ਮਰਗ। ੩੩੧.੧, ੪੦੯.੩
2. ਮੁਰਦੇ, ਮਰੇ ਹੋਏ। ੬੩੧.੩

ਮ੍ਰਿਤ-ਸਰ—ਮ੍ਰਿਤੂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ, ਭਾਵ ਸਾਹ, ਸਵਾਸ, ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਨਾਸਕਾ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ। ੧੬.੨

ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ—ਮ੍ਰਿਤ ਲੋਕ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸੰਸਾਰ। ੧੯.੩, ੧੯੭.੨

ਮ੍ਰਿਤਕਾ—(ਸੰ. मृत्तिका)) ਮਿੱਟੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਮਾਟੀ'। ੪੫੬.੩

ਮ੍ਰਿਦੁ—(ਸੰ. मृदु) ਕੋਮਲ, ਨਾਜ਼ਕ, ਨਰਮ। ੬੦੬.੩

ਯ

ਯਾਹੀ—1. ਇਸੇ ਨੂੰ, ਇਸ ਨੂੰ। ੫੭੬.੧, ੨, ੩
2. ਇਥੋਂ, ਇਸੇ ਤੋਂ। ੫੮੧.੩,੪

ਰ

ਰਸ—1. ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ, ਇਹ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ : ਮਧੁਰ, ਅਮਲ, ਤਿਕਤ, ਕਟੁ, ਲਵਣ, ਕਸ਼ਾਯ। ੧੩.੧, ੧੯.੨, ੪੯.੨, ੧੦੯.੩, ੧੩੧.੧, ੧੫੩.੩. ੧੫੮.੪, ੧੬੧.੨, ੧੭੯.੨, ੨੭੯.੩[2], ੩੩੦.੩, ੫੯੬.੧

2. ਫੱਲ, ਫੁੱਲ ਯਾ ਬਨਾਸਪਤੀ ਆਦਿ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ, ਸਤ ਅਥਵਾ ਪਰਾਗ ਆਦਿਕ। ੩੮.੩, ੬੮.੧, ੨, ੩,੪, ੮੫.੩. ੯੨.੧, ੯੪.੧, ੧੨੨.੧, ੧੨੯.੨, ੧੩੨.੨, ੧੯੮.੧, ੨੧੬.੧, ੨੨੨.੨. ੨੫੭.੩, ੨੬੭.੨, ੨੭੧.੧, ੨੯੩.੧. ੨੯੪.੪, ੩੩੫ ੩, ੩੩੮.੪, ੩੪੮.੩, ੪੩੩.੩, ੬੧੫.੨, ੬੫੮.੧

3. ਅਨੰਦ, ਸੁਆਦ, ਮਜ਼ਾ। ੫੩.੨[2], ੩, ੬੫.੧. ੭੩.੪, ੮੦.੩, ੯੬.੩, ੯੭ ੨, ੧੦੯ ੪, ੧੫੨.੩, ੧੬੯.੨, ੨੦੧.੪, ੨੭੬.੩, ੨੯੧.੨, ੩੦੩.੪, ੩੨੨.੩, ੩੫੨.੨, ੩੬੦.੪, ੩੮੭.੪, ੩੯੫.੩, ੩੯੬.੩, ੪੦੦.੪, ੪੩੧.੪, ੫੨੬.੩, ੫੫੯.੪. ੫੮੬.੨, ੬੦੭.੩, ੬੨੦.੨ ੬੭੦.੪, ੬੭੫.੪

4. ਜੀਭ ਦੀ ਭੋਜਨ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਆਦ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ। ੨੩੨.੨, ੨੮੯.੪, ੫੭੯.੩, ੬੫੩.੨

5. ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਪਚ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸਤੋਂ ਖੂਨ ਆਦਿਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ੨੪੫.੨

6. ਰਸਦਾਇਕ ਪਦਾਰਥ, ਆਨੰਦਮਈ ਵਸਤੂਆਂ। ੨੯੦.੧

7. ਅਨੰਦਦਾਇਕ, ਰਸਮਈ, ਰਸਦਾਇਕ। ੪੩੨.੩, ੫੫੯.੨, ੫੬੮.੪, ੬੦੦.੩, ੬੨੭.੩

8. ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ। ੬੪੭.੧

ਰਸਕ—(ਸੰ. रसिक) ਰਸ ਲੈਣ ਵਾਲੀ/ਵਾਲਾ/ਵਾਲੇ, ਰਸੀਆ, ਰਸੀਏ। ੨੦੯.੪, ੪੨੩.੩, ੪੨੪.੪, ੪੨੭.੨

ਰਸਕਸ—ਜੀਭ ਦੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਖੱਟੇ ਮਿੱਠੇ/ਭੈੜੇ ਚੰਗੇ ਸੁਆਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (1)। ੨੪੩.੨

ਰਸਕਿ—ਰਸੀਏ/ਰਸੀਆ ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸਕ'। ੩੮੭.੪, ੪੨੯.੨, ੪੩੧.੩

ਰਸਗੰਧ—ਰਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ, ਭਾਵ ਨਾਮ ਰਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ। ੫੩ ੩

ਰਸਤ—ਰਸ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਚਖਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਾਪ ਕਰਦੀ ਹੈ ੩੬੫.੪

ਰਸਨ)— (ਸੰ. रसनम्) ਜੀਭ, ਰਸਨਾ, ਜਿਹਵਾ, ਭੋਜਨ ਆਦਿਕ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲੈਣ
ਰਸਨਾ) ਵਾਲੀ ਅਥਵਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਇੰਦ੍ਰੀ। ੧੦੪.੩/੧੩.੧, ੧੭ ੩, ੧੮.੨, ੨੦ ੨, ੫੨.੨, ੫੩.੩, ੪, ੬੫.੧, ੧੫੩.੩, ੧੫੮.੩, ੧੬੧.੨, ੧੭੩.੩, ੧੯੮.੧, ੨੦੧.੪, ੨੦੨.੨, ੨੩੨ ੨, ੨੭੯.੩[2], ੨੮੩.੨, ੩੩੫.੩, ੩੫੨.੨, ੩੬੫.੪, ੪੦੧.੨, ੪੩੦.੧, ੫੭੯.੩, ੫੮੬.੩, ੫੯੬.੧, ੬੧੫.੨, ੬੨੦.੩, ੬੨੧.੩, ੬੨੨.੩[2], ੬੨੬.੨, ੬੨੮.੨, ੬੪੦.੨, ੬੪੪.੨, ੬੫੩.੨, ੬੬੯.੪

ਰਸਾਇ—1. ਰਸਾ ਰਸਾ ਕੇ, ਸੁਆਦ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਅਥਵਾ ਚੱਬ ਚੱਬ ਕੇ। ੬੧੫.੨

2. ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ, ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ। ੬੫੬.੧

ਰਸਾਇਕੇ—(ਸੰ. रसायन) 1. ਰਸਾਇਣ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ, ਦੁਆਈਆਂ ਆਦਿਕ ਰਾਹੀਂ। ੩੭੮.੨

2. ਰਸਦਾਇਕ ਬਣਾਕੇ, ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਬਣਾਕੇ। ੫੮੬.੩

ਰਸਾਇਨ—(ਸੰ. रसायन) 1. ਕੀਮਤੀ ਔਸ਼ਧੀ ਜੋ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਵੈਦਾਂ ਆਦਿਕ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ । ੨੦੧.੪

2. ਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ, ਰਸਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ । ੨੮੩.੨, ੨੮੮.੧

ਰਸਾਏ—ਆਨੰਦਿਤ, ਪ੍ਰਸੰਨ, ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (3) । ੬੬੩.੧

ਰਸਾਤਲ—(ਸੰ. रसातल) ਧਰਤੀ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ । ੪੨੨.੨, ੫੨੮.੪ (ਭਾਵ ਨਰਕ)

ਰਸਾਲ)— (ਸੰ. रसाल) 1. ਰਸੀਲੇ, ਮਧੁਰ, ਆਨੰਦਦਾਇਕ । ੨੦੫.੨, ੪੨੩.੩,
ਰਸਾਲੁ) ੪੨੪.੪/—

2. ਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ । ੬੨੦.੨/੩੮੭.੪

ਰਸਿ—1. ਆਨੰਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (3) । ੧੩੧.੨, ੬੨੧.੪

2. ਸਤ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (2) । ੪੩੧.੩

ਠਸਿਕ—ਰਸੀਆ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸਕ' । ੩੪.੩, ੩੮.੩, ੬੨.੪, ੭੭.੩, ੯੪.੨, ੧੦੬.੩, ੧੯੪.੩, ੨੦੧.੪, ੨੧੪.੪, ੬੨੦.੨, ੬੨੧.੪, ੬੫੨.੪, ੬੫੩.੨, ੬੫੫.੪

ਰਸੀਲੀ)— 1. ਰਸਦਾਇਕ, ਰਸਮਈ, ਆਨੰਦਦਾਇਕ । ੧੭੩.੩, ੨੦੨.੨, ੨੦੯.੪,
ਰਸੀਲੇ) ੬੪੦.੨/੯੪.੨, ੬੫੫.੩

2. ਰਸ ਲੈਣ ਵਾਲੇ । —/੧੯੪.੩, ੪੨੭.੨

ਰਸੁ—1. ਸੁਆਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (1) । ੧੫੮.੩, ੫੮੮.੩

2. ਧਾਨ ਆਦਿਕ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (2) । ੨੫੮.੩

3. ਸਤ, ਨਿਚੋੜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (2) । ੨੬੬.੩

4. ਆਨੰਦ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਸ' (3) । ੨੮੩.੨, ੩੫੦.੩

ਰਸੇ—ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ ਰਸ/ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਏ । ੬੨੨.੩

ਰਸੈ—ਰਸਦੀ ਹੈ, ਖੁੱਭਦੀ ਹੈ ਭਾਵ (ਉਹ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੬੨੬.੨

ਰਹਤ)— (ਸੰ. रह्) 1. ਤਿਆਗਣ/ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੪.੩/—
ਰਹਤਿ)

2. (ਸੰ. रहित) ਬਿਨਾਂ, ਬਗੈਰ । ੯੫.੧, ੧੯੮.੧/—

3. ਮੁਕਤ/ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੧੦੫.੨, ੨੬੭.੨/—

4. ਰਹਿੰਦੀ/ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੨੬੩.੨, ੩, ੩੦੬.੨, ੩੩੨.੩, ੪੧੧.੩, ੪੩੪.੩, ੫੦੯.੩, ੫੧੫.੨, ੫੨੦.੪, ੫੪੯.੨/ ੪੬੬.੪

5. ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਟਿਕ ਜਾਵੇ । ੩੬੫.੧/—

6. ਅਮਲ/ਰਹਿਣੀ । ੪੩੭.੪, ੪੪੦.੪, ੬੧੩.੪/—

7. ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ/ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ/ਕਰਦੀ ਹੈ । ੪੬੫.੩, ੫੩੦.੧/—

8. ਸਮਾਪਤ/ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੩੧.੪/—

ਰਹਾਈਐ—ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਰਹਤ' (4) । ੧੧੭.੨

ਰਹਿ—(ਸੰ. रह्) ਰਹਿਣਾ, ਠਹਿਰਨਾ, ਟਿਕਣਾ, ਸਥਿਤ ਹੋਣਾ, । ੬.੯, (ਬਚਣ ਤੋਂ ਭਾਵ) ੪੪੭.੪

ਰਹਿਓ—1. ਰਿਹਾ, ਠਹਿਰਿਆ, ਟਿਕਿਆ, ਵੇਖੋ 'ਰਹਿ'। ੯.੨², ੨੩੭.੪, ੪੪੧.੪, ੫੩੧.੩
2. ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਟਿਕ ਸਕਦਾ। ੫੩੯.੩

ਰਹਿਤ—1. ਬਚਕੇ, ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਵੇਖੋ 'ਰਹਤ' (3)। ੧੧.੪
2. (ਸੰ. रहित) ਮੁਕਤ, ਹੀਣ, ਭਾਵ ਨਿਰਲੇਪ। ੧੫੩.੩, ੧੭੩.੩, ੨੭੯.੩, ੨੮੯.੪, ੩੨੫.੪
3. ਰਹਿੰਦੀ, ਟਿਕਦੀ, ਠਹਿਰਦੀ। ੨੩੯.੧, ੨੭੯.੩
4. ਬਿਨਾਂ, ਬਗੈਰ, ਵੇਖੋ 'ਰਹਤ' (2)। ੩੩੦.੩

ਰਹੀ—(ਸੰ. रह्) 1. ਟਿਕੀ, ਠਹਿਰੀ। ੯.੧², ੩
2. ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਿਆਂ। ੬੪੨.੨

ਰਹੇ—1. ਰਿਹਾ ਹੈ, ਠਹਿਰਿਆ ਹੈ, ਵੇਖੋ 'ਰਹੀ' (1)। ੨੨੯.੪
2. (ਭਾਵ) ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੇਖੋ 'ਰਹੀ' (2)। ੩੦੮.੪
3. ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਟਿੱਕਦਾ ਹੈ, ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ। ੩੯੨.੪

ਰਹੈ—1. ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਭਾਵ ਬਚ ਜਾਵੇ। ੬੯.੩
2. ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ/ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ/ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਰਹਤ' (4)। ੯੫.੧,੨, ੧੨੧.੨, ੩, ੨੯੬.੩, ੩੨੨.੧, ੩੫੩.੨, ੩੫੪.੧, ੩੯੫.੧, ੪੧੧.੪, ੪੧੨.੩, ੪੧੫.੨, ੪੨੬.੨, ੪੪੦.੪, ੪੬੩.੨, ੪੯੪.੨, ੬੧੦.੩, ੬੧੫.੨, ੬੩੦.੨
3. ਰਹੇ, ਸਥਿਤ ਰਹੇ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਰਹਤ' (4)। ੩੨੯.੩, ੬੭੨.੪
4. ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵੇਖੋ 'ਰਹਤ' (7)। ੪੯੩.੩

ਰਹੋਂ—ਰਹਾਂ, ਸਥਿਤ ਰਹਾਂ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਤਹਤ' (4)। ੬੫੪.੪

ਰੰਕ—(ਸੰ. रङ्क) ਕੰਗਾਲ, ਨਿਰਧਨ ਅਥਵਾ ਅਤਿ ਗਰੀਬ। ੫੦੫.੩

ਰੰਕਨ—ਰੰਕ ਕੋਲੋਂ, ਕੰਗਾਲ ਪਾਸੋਂ। ੪੭੫.੨

ਰਖਨ—(ਸੰ. रक्षणम्) ਬਚਾ, ਸਾਂਭ ਕੇ ਅਥਵਾ ਠੀਕ ਠਾਕ ਰਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ। ੫੦੬.੨

ਰਖਵਈਆ—ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਕੋਲ ਰਖਣ ਵਾਲਾ। ੩੬੩.੨

ਰਖੀਸੁਰਾਦਿ—(ਸੰ. ऋषि) ਰਿਖੀਰਾਜ ਆਦਿਕ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨ/ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਿਸ਼ੀ ਆਦਿਕ। ੫੪੩.੨

ਰੰਗ—(ਸੰ. रङ्ग.) 1. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਖੇਲ-ਤਮਾਸ਼ਾ/ਤਮਾਸ਼ੇ ਆਦਿਕ। ੨੦.੧
2. ਅਨੰਦ, ਖੇੜਾ, ਖੁਸ਼ੀ। ੬੧.੨, ੭੩.੪, ੯੬.੩, ੧੧੨.੨, ੧੬੯.੨, ੧੭੦.੧², ੨੬੫.੧, ੩੦੩.੪, ੪੦੦.੩, ੫੭੪.੧
3. ਪ੍ਰਭਾਵ, ਅਸਰ (ਭਾਵ)। ੮੫.੩, ੮੮.੧, ੯੪.੧, ੧੯੪.੨, ੩੦੨.੧
4. ਵਰਣ, ਕਾਲਾ, ਪੀਲਾ, ਲਾਲ ਆਦਿਕ। ੧੦੩.੩, ੧੧੪.੪, ੧੩੧.੧, ੧੩੨.੩², ੧੫੫.੩², ੧੫੬.੧², ੧੫੮.੧², ੧੬੧.੧, ੪੪੩.੩, ੪੬੦.੧, ੪੭੪.੧, ੫੭੯.੩
5. ਦਸ਼ਾ, ਹਾਲਤ, ਅਵਸਥਾ। ੧੬੫.੪, ੪੯੨.੧
6. ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ। ੨੦੬.੪, ੨੮੪.੨, ੪੪੯.੩, ੬੨੦.੪
7. ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸੁਹੱਪਣ, ਚਮਕ-ਦਮਕ। ੨੦੯.੨, ੨੧੧.੨
8. ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੰਦ, ਪਰਮਾਤਮ ਰੰਗ। ੨੧੫.੪, ੨੬੦.੧
9. ਪਿਆਰ, ਪਰੀਤ। ੫੮੯.੪

ਰੰਗਨੁ—ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ, ਵਰਣਾਂ ਨੂੰ, ਵੇਖੋ 'ਰੰਗ' (4)। ੧੩੪.੩

ਰੰਗਿ—ਵਰਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰੰਗ' (4)। ੫੩੩.੧

ਰੰਗੀਲੀ—ਅਨੂਪਮ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ, ਭਾਵ ਅਨੂਪਮ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਵਾਲੀ ਦੇਖੋ 'ਰੰਗ' (7)। ੨੦੯.੨

ਰੰਗੀਲੇ—ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ, ਰੰਗ ਵਾਲੇ। ੮੮.੧, ੯੪.੧, ੧੯੪.੨

ਰੰਗੁ—ਵਰਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰੰਗ' (4)। ੧੩੪.੩, ੨੫੮.੩

ਰਘੁਪਤਿ (ਸੰ. रघुपति) ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੀ, ਅਯੁਧਿਆ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਪੁੱਤਰ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਪਰਸ਼ੋਤਮ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀਤਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ। ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਲਵ ਤੇ ਕੁਸ਼ ਹੋਏ। ਰਾਵਣ ਆਦਿਕ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ੧੦੩.੨

ਰਘੁਬੰਸੀ—ਰਘੁ ਬੰਸ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ, ਰਾਮ ਭਗਤ। ੪੪.੩

ਰੰਚਕ—(ਸੰ. न्यञ्च्) ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ, ਰਤਾ ਕੁ, ਮਾਮੂਲੀ। ੩੬੪.੩, ੫੦੬.੩

ਰਚਤ)— (ਸੰ. रच्) 1. ਰਚ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਸਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ੩੪੬.੧/—
ਰਚਤਿ) 2. ਰਚਦੀ ਹੈ, ਸਜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੩੮੪.੧, ੩੮੫.੨, ੪੦੫.੨, ੫੭੭.੧/੩੮੪.੧

3. ਰਚਦੇ ਹਨ, ਉਸਾਰਦੇ ਹਨ, ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੫੩੧.੨/—

4. ਰਚੇ ਗਏ ਹਨ, ਬਣੇ ਹਨ ਅਥਵਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ੬੨੪.੧/—

ਰਚਨ)— (ਸੰ. रचन, रचना) 1. ਰਚੀ ਜਾਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਵਸਤੂ, ਰਚਨਾ।
ਰਚਨਾ) ੭.੭, ੪੯.੧, ੧੩੦.੩, ੨੦੩.੨/੫੪.੨, ੩੭੫.੨

2. ਦੁਨਿਆਵੀ, ਸੰਸਾਰਿਕ। ੪੩੨.੩

3. ਰਚਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਆਦਿਕ (ਭਾਵ)। ੨੪੪.੧/੨੩੨.੧, ੨੭੪.੧, ੨੭੫.੧, ੨੮੨.੪, ੩੪੨.੧

ਰਚਿ—(ਸੰ. रच्) ਬਣਾ ਕੇ, ਸਿਰਜ ਕੇ। ੭.੭, ੬੨੭.੪

ਰਚਿਓ—1. ਰਚਿਆ ਹੈ, ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਰਚਿ'। ੫੪.੧

2. ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ। ੪੯੨.੧

ਰਚੇ—ਰਚਦੀ ਹੈ, ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਰਚਿ'। ੬੩੭.੧

ਰਜ—(ਸੰ. रजस्) 1. ਧੂੜ, ਧੂਲ, ਮਿੱਟੀ, ਖ਼ਾਕ। ੭੮.੩, ੯੧.੨, ੧੮੦.੧, ੧੯੩.੧, ੨੫੯.੨, ੨੮੫.੨, ੨੯੦.੩, ੨੯੫.੧, ੩੩੭.੧, ੩੩੮.੧, ੩੩੯.੧, ੨, ੩, ੪, ੩੯੬.੨, ੪੦੧.੧, ੪੧੬.੪, ੪੨੧.੪, ੪੨੯.੧

2. ਰਜੋ ਗੁਣ ਮਾਇਆ ਦੇ ਤ੍ਰਿੰਨ ਗੁਣ ਰਜ, ਤਮ ਤੇ ਸਤ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੁਣ ਜੋ ਮੋਹ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ। ੨੭੨.੧

ਰਜਨੀ—(ਸੰ. रजनि, रजनी) ਰਾਤ, ਰੈਣ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ। ੨੧੨.੨, ੩੧੧.੧, ੫੮੯.੨, ੬੫੯.੨, ੬੬੦.੩

ਰਜਿ—ਰਜੋ ਗੁਣ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਜ' (2)। ੧੫੭.੩

ਰਜਿੰਦ—(ਸੰ. राजेन्द्र) ਰਾਜਇੰਦਰ, ਮਹਾਰਾਜਾ। ੪੬੪.੨

ਰਜੁ—ਧੂੜੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰਜ' (1)। ੨੪੯.੪

ਰਟਤ—(ਸੰ. √रट्) ਰਟਦੀ ਹੈ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੬੨੧.੩, ੬੨੨.੩

ਰਤਨ—(ਸੰ. रत्नम्) 1. ਜਵਾਹਰ, ਹੀਰਾ, ਪੰਨਾ ਆਦਿਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ। ੬੧.੩. ੬੭.੧[3] ੭੬.੨, ੨੭੫.੪, ੨੯੦.੨, ੪੫੫.੧[2], ੪੭੫.੨, ੪੭੯.੧, ੫੭੦.੨, ੫੮੮.੧, ੫੮੯.੪

2. ਰਤਨ (ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ) । ੧੨੬.੨

3. ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ (ਭਾਵ) । ੧੬੨.੨

ਰਤਨੈ—ਰਤਨ ਨੂੰ, ਵੇਖੋ 'ਰਤਨ' (1) । ੬੭੫.੪

ਰਤਿ –(ਸੰ. रतिः) ਪਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਅਨੁਰਾਗ । ੯.੩³, ੬੫੯.੧

ਰਤੀ –(ਸੰ. रक्तिका) ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਦਾਣਾ ਜਿਸ ਦਾ ਤੋਲ ਅੱਠ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤੋਲ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ । ੨੨੯.੩²

ਰਥੁ – (ਸੰ. रथः) ਚਾਰ ਜਾਂ ਦੋ ਪਹੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਗੱਡੀ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਅਥਵਾ ਯਾਤਰਾ ਆਦਿ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ੩੧੩.੨

ਰਨਜੀਤ—(ਸੰ. रण + जिति) ਸੰਗਰਾਮ, ਯੁੱਧ, ਜੰਗ/ਜਿਤ ਕੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੬੧੭ ੩

ਰੰਮ – (ਸੰ. रम) ਸੁੰਦਰ, ਮਨੋਹਰ । ੬੪੯.੧

ਰਮਤ– (ਸੰ. रमण) ਰਮਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਲਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ । ੪੧੩.੩, ੫੨੬.੩

ਰਮਤਾ—ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਇਆਂ, ਜੁੜਿਆਂ, ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਦੁਆਰਾ, ਵੇਖੋ 'ਰਮਤ' । ੫.੨, ੪, ੫, ੮

ਰਮਾ—(ਸੰ. रमा) ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਸ੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀ । ੬੪੯.੧

ਰੰਮਿਤਾ—(ਸੰ. रमण) ਜਾਂਦਾ, ਘੁੰਮਦਾ ਫਿਰਦਾ, ਵਿਚਰਦਾ । ੩੧੯.੨

ਰਮੈ)— (ਸੰ. रमणम्) ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ/ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੰਭੋਗ ਕਰਦੀ/ਕਰਦਾ ਹੈ ।
ਰਵਤ) ੩੮੪.੨, ੪੪੦.੨/੫੧੯.੧

ਰਵਨ –(ਸੰ. रमण) 1. (ਪੰਛੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ) ਘੁੰਮਣਾਂ, ਫਿਰਨਾ, ਵੇਖੋ 'ਰੰਮਿਤਾ' । ੭੪.੪

2. ਚਲਣ (ਕਰਕੇ) ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਣ (ਕਾਰਨ) । ੯੧.੧

3. ਚਲਣ/ਝਰਨ ਅਥਵਾ ਵਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੨੯੧.੩

4. ਜਾਣ/ਕੂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੬੩੬.੪

ਰਵਨੀ—(ਸੰ. रमणी) ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਸੁਹਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ । ੫੧੯.੧

ਰਵਿ—(ਸੰ. रवि) 1. ਸੂਰਜ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ, 'ਸੂਰਜ' । ੧੩੪.੪, ੨੦੭.੪, ੨੬੬.੨, ੨੬੭.੧, ੨੯੬.੧, ੩੨੧.੧, ੪੭੭.੨, ੪੯੬.੧

ਰਵਿ ਸੁਤਿ –(ਸੰ. रवि + सुत) ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਧਰਮ ਰਾਜ, ਯਮਰਾਜ, ਹੋਰ ਵੇਖੋ 'ਜਮ' । ੧੬੦.੩

ਰਵਿਦਾਸ—ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ, ਜਾਤੀ ਦੇ ਚਮਾਰ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਸਨ । ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸਚਿਤ ਤਾਰੀਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ । ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਆਦਿ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੇ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਸੋਲਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 40 ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ । ੬੩੨.੪

ਰਾਸਿ—(ਸੰ रास) 1. ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ । ੨੮੫.੨

2. (ਸੰ. राशि) ਭੰਡਾਰ, ਖਜ਼ਾਨਾ । ੨੯੦.੧

ਰਾਹ—(ਸੰ. राहु) ਪੁਰਾਣਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿ ਜੋ ਵਿਪਰਚਿਤਿ ਦੇ ਵੀਰਜ ਅਤੇ ਸਿੰਹਿਕਾ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ । ੨੯੬.੧, ੪੫੦.੪, ੪੭੭.੨

ਰਾਖ—(ਸੰ. रक्षा) ਰਖਵਾਲੀ, ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ । ੬੭੫.੩

ਰਾਖਈ—1. ਰਖ ਲੈਂਦਾ ਭਾਵ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ । ੧੫੫.੩
2. ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ, ਠਹਿਰਾ ਲੈਂਦੇ । ੬੦੭.੧

ਰਾਖਤ—1. ਰਖ ਦਿੰਦਾ, ਭਾਵ ਸੌਂਪ ਦਿੰਦਾ । ੩੫੮.੧
2. ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੪੮੦.੪, ੪੮੧.੩

ਰਾਖਤ ਹੀ—ਰਖਦਿਆਂ ਸਾਰ, ਭਾਵ ਉਸੇ ਵੇਲੇ । ੩੬੭.੩, ੬੦੬.੨

ਰਾਖਨਹਾਰੁ—(ਸੰ. रक्षणम्) ਰਾਖਾ, ਰੱਖਣਵਾਲਾ, ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੨੧.੩

ਰਾਖਿ—(ਸੰ. रक्षणम्) 1. ਰੱਖਿਆ, ਬਚਾਉ । ੩੧੭.੨, ੩੧੮.੩, ੩੨੦.੧
2. ਰੋਕਣਾ, ਹਟਾਉਣਾ, ਵਰਜਣਾ । ੩੧੯.੨, ੩੨੦.੨
3. ਰੱਖਣ/ਠਹਿਰਾਉਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੪੪੧.੪
4. ਰੱਖਕੇ, ਟਿਕਾਕੇ, ਧਰਕੇ । ੫੧੦.੩

ਰਾਖਿਓ—1. ਰੱਖਿਆ, ਟਿਕਾਇਆ । ੨੧੩.੨, ੫੦੫.੩
2. ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਬਚਾ ਕੀਤਾ । ੪੩੬.੨

ਰਾਖੀ—1. ਰੱਖੀ, ਟਿੱਕਾਈ, ਧਰੀ । ੧੪੪.੧, ੨੩੨.੨
2. ਰੋਕਿਆਂ, ਹਟਾਇਆਂ । ੨੩੯.੧, ੩੩੨.੩

ਰਾਖੀਅਤ—ਰੱਖੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਟਿਕਾਈਦੀਆਂ ਹਨ । ੫੬੨.੪

ਰਾਖੀਅਤਿ—ਰੱਖੀਦਾ ਹੈ, ਟਿਕਾਈਦਾ ਹੈ । ੨੩੧.੧

ਰਾਖੀਐ—(ਸੰ. रक्षणम्) 1. ਰੱਖਿਆ ਕਰੀਏ, ਰਾਖੀ ਕਰੀਏ, ਬਚਾਉ ਕਰੀਏ । ੨੨੧.੨
2. ਰੱਖ, ਅਥਵਾ ਰਹਿਣ ਦੇ, ਟਿਕਣ ਦੇ (ਸੰਬੋਧਨ ਵਾਚੀ) ੩੪੮.੨
3. ਰੱਖੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਂਭੀਦਾ ਹੈ । ੩੯੮.੨, ੫੦੬.੨
4. ਰੱਖੀਏ, ਸਾਂਭੀਏ । ੪੧੦.੧, ੨, ੪੪੬.੩, ੫੩੨.੧
5. ਰੱਖੀਏ, ਧਰੀਏ, ਟਿਕਾਈਏ । ੪੧੦.੨, ੫੧੪.੧, ੨, ੫੭੦.੩, ੫੮੫.੧, ੫੯੬.੨

ਰਾਖੈ)— 1. ਰੱਖਦਾ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ । ੬੧.੧, ੭੮.੪, ੮੨.੩, ੨੫੯.੧/੧੧੧.੩,
ਰਾਖੈ) ੨੮੧.੧, ੩੬੩.੧, ੩੬੯.੪, ੫੫੩.੪, ੫੬੮.੧, ੬੦੭.੩
2. ਰੱਖਿਆਂ, ਟਿਕਾਇਆਂ, ਟਿਕਾਉਣ ਕਰਕੇ । ੧੨੧.੨/—
3. ਰੱਖੀ, ਠਹਿਰਾਈ । ੨੧੯.੩/—
4. ਰੱਖਦਾ ਭਾਵ ਅਪਨਾ ਲੈਂਦਾ । —/੧੩੪.੩
5. ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ, ਬਚਾਏ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਖੀਐ' (1) । —/੧੩੪.੩, ੨੨੧.੧
6. ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ/ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ/ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ।—/੩੫੩.੧, ੩੬੯.੧, ੫੯੩.੧
7. ਰੱਖਦਾ, ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਭਾਵ ਨਿਭਾਉਂਦਾ । —/੩੭੯.੨, ੫੩੬.੩
8. ਰੱਖੀਏ, ਟਿਕਾਈਏ, ਧਰੀਏ । —/੩੯੪.੧, ੪੯੧.੧, ੬੦੦.੧
9. ਰੱਖਿਆ, ਧਰਿਆ । —/੪੩੫.੩

ਰਾਗ—(ਸੰ. राग:) 1. ਗਾਉਣ ਦਾ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਢੰਗ ਜਿਸਦਾ ਸਰੂਪ ਸੁਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਚਿਤ ਵਿਚ ਰਾਗ (ਪ੍ਰੇਮ) ਉਪਜਦਾ ਹੈ । ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ ਰਾਗ ਛੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ : ਭੈਰਵ, ਕੌਸ਼ਿਕ, ਹਿੰਦੋਲ, ਦੀਪਕ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਤੇ ਮੇਘ ।

੨.੬, ੧੩.੩, ੫੨.੪, ੯੬.੩, ੧੧੨.੩, ੧੧੬.੨, ੧੩੧.੨, ੧੪੬.੩, ੧੮੫.੨, ੧੮੮.੩, ੨੫੪.੩, ੨੫੫.੩, ੨੬੫.੩, ੨੭੫.੩, ੨੮੫.੩, ੩੪੧.੨, ੩੫੨.੩, ੪੪੯.੨, ੪੭੪.੨, ੪੭੫.੩, ੪੮੨.੩, ੫੦੦.੩, ੫੩੩.੧, ੫੪੦.੩, ੫੭੪.੨, ੫੮੦.੨, ੫੮੬.੩, ੬੦੦.੨, ੬੨੦.੩, ੬੭੫.੧,

2. ਪਿਆਰ, ਪਰੇਮ, ਨੇਹੁੰ । ੪੦੦.੩

ਰਾਗਨ—ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਰਾਗਾਂ ਵਿਖੇ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਗ' (1) । ੩੭੬.੩

ਰਾਗਨਿ)— (ਸੰ. रागिणी) ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ । ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਨੁ-
ਰਾਗਨੀ) ਸਾਰ ਇਹ 30 ਜਾਂ 36 ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ੨.੬/੨੮੫.੩, ੩੪੧.੨, ੫੮੦.੨, ੬੦੦.੨

ਰਾਗੀ—(ਸੰ. रागिन्) ਗਵੱਈਆ, ਗਾਇਕ, ਰਾਗ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੬੭੫.੧

ਰਾਚਹੁ—(ਸੰ. √रंज्) ਰਚੋ, ਇਕਮਿਕ ਹੋਵੋ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਵੋ । ੫੯੨.੪

ਰਾਚੈ—ਰਚ ਜਾਵੇ, ਮੁਗਧ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਚਹੁ' । ੪੧੨.੨

ਰਾਜ—(ਸੰ. राज्यम्) 1. ਹਕੂਮਤ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਰਾਜਸੱਤਾ । ੪੬.੧, ੧੨੦.੩, ੩੦੪.੨, ੩੭੧.੧, ੪੭੩.੪, ੫੬੩.੧, ੬੧੯.੪

2. ਰਿਆਸਤ, ਸਾਮਰਾਜ, ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ । ੨੪੬.੧

ਰਾਜਗ੍ਰਿਹਿ—(ਸੰ. राज्य+गृहम्) ਰਾਜਮਹਲ, ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ । ੫੨੬.੨

ਰਾਜਤ—(ਸੰ. राज्) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਥਵਾ ਬਿਰਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੬੧੯.੧

ਰਾਜਦੁਆਰ)— 1. ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ, ਜਿਥੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਲਗਿਆ ਹੋਵੇ ।
ਰਾਜਦ੍ਵਾਰ) ੩੧੦.੩/—

2. ਰਾਜ ਦੁਆਰ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਭਾਵ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ । ੪੪੧.੩, ੪੬੪.੩/੬੭੪.੨

ਰਾਜਨੀਤ)— (ਸੰ. राजनीति) ਸਿਆਸਤ, ਉਹ ਨੀਤੀ/ਢੰਗ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਰਾਜਨੀਤਿ) ਸ਼ਾਸਕ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੪੧੮.੨/੪੬.੪, ੨੪੬.੩, ੩੫੧.੩, ੩੫੪.੨

ਰਾਜਭਾਗ—ਹਕੂਮਤ, ਰਾਜ ਸੱਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਜ' (1) । ੨੬੫.੨

ਰਾਜਾ—(ਸੰ. राजन्) ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਭੂਪ, ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਸ਼ਾਸਕ । ੧੨੦.੧, ੪੧੮.੨, ੫੧੯.੧

ਰਾਜਾਨ—ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਜਾ' । ੬੧੯.੧

ਰਾਜੀ—(ਸੰ. राजी) ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਕਤਾਰ, ਭਾਵ ਸਮਾਜ । ੪੦੩.੨

ਰਾਜੁ—ਰਾਜਭਾਗ, ਹਕੂਮਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ, ਦੇਖੋ 'ਰਾਜ' (1) । ੪੭੫.੨

ਰਾਜੁ-ਡੰਡ—(ਸੰ. राजदण्ड) ਰਾਜੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ, ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਦੰਡ । ੪੭੬.੧

ਰਾਜੁਕੁਆਰ—(ਸੰ. राजकुमार) ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਲੜਕਾ । ੪੯੭.੪

ਰਾਤ)— (ਸੰ. रात्रिः) ਰੈਣ, ਨਿਸ਼ਾ, ਰਜਨੀ, ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ
ਰਾਤਿ) ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ । ੫੪੨.੨, ੬੨੯.੩/੩੫੧.੧

ਰਾਧੇ—(ਸੰ. √ रध्) ਰਿਨ੍ਹਿਆਂ, ਪਕਾਉਣ ਨਾਲ । ੧੨੧.੩

ਰਾਨੀ—(ਸੰ. राज्ञी > ਪ੍ਰਾ. राणी) ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਰਾਣੀ । ੧੨੦.੨

ਰਾਮ—(ਸੰ. राम) 1. ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ/ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਈਸ਼ਵਰ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ੫.੨², ੪², ੫, ੮, ੬.੮, ੩੯੬.੩, ੫੮੨.੩
2. ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ । 'ਰਘੁਪਤਿ' । ੪੪.੩

ਰਾਮ ਰੇਖ—ਸੀਤਾ ਵਿਯੋਗ ਸਮੇਂ ਚਕਵੇ ਚਕਵੀ ਨੂੰ ਸੰਯੋਗੀ ਦੇਖਕੇ ਦੁੱਖੀ ਹੋਏ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖਿੱਚੀ ਰੇਖਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਰਾਤ੍ਰੀ ਸਮੇਂ ਇਕੱਠੇ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ। ੧੫੪.੩

ਰਾਮਨਉਮੀ—(ਸੰ. रामनवमी) ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ਨੌਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪੮੪.੩

ਰਾਵਰੀ—ਤੁਹਾਡੀ, ਆਪ ਦੀ, ਤੁਸਾਂ ਦੀ । ੨੨੦.੪

ਰਿਸ)— (ਸੰ. रुष्) ਗੁੱਸੇ ਹੋਕੇ, ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਕੇ, ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋਕੇ । ੬੬੪.੨/੪੯੪.੧,
ਰਿਸਾਇ) ੬੧੮.੨, ੬੬੩.੧

ਰਿਝਾਇ—(ਸੰ. रंज्) ਰਿਝਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ, ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲੈਣਾ । ੬੦੭.੧, ੬੪੨.੩

ਰਿਝਾਵੈ—ਰਿਝਾ ਲੈਂਦਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਰਿਝਾਇ' । ੫੯੪.੩

ਰਿਦੰਤਰ—(ਸੰ. हृद्+अन्तर) ਦਿਲ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ੪੨੫.੨

ਰਿਦਾ)— (ਸੰ. हृदयम्) ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ । ੬੬੭.੪
ਰਿਦਿ)

ਰਿਦੇ—1. ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਚਿਤ ਅੰਦਰ, ਦੇਖੋ 'ਰਿਦਾ' । ੨੨.੧, ੪੨.੪, ੬੮.੨, ੧੦੪.੨, ੧੩੭.੨, ੧੩੮.੩, ੧੩੯.੨, ੧੪੯.੨, ੧੫੦.੧, ੧੭੮.੧, ੧੮੧.੨, ੧੮੯.੧, ੧੯੦.੨, ੨੦੦.੨, ੨੧੪.੩, ੨੧੮.੧, ੨੨੬.੧, ੨੭੬.੧, ੩, ੩੦੮.੩, ੩੬੪.੧, ੪੨੪.੩, ੪੩੯.੩, ੫੦੩.੧, ੫੦੫.੧, ੫੧੮.੪, ੫੨੭.੨, ੫੪੭.੨, ੫੫੧.੩, ੫੫੩.੨, ੬੨੦.੪, ੬੨੮.੨, ੬੫੩.੩
2. ਹਿਰਦਾ ਭਾਵ ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਗ । ੩੨੯.੧
3. ਹਿਰਦੇ ਵਿਚਲੇ, ਅੰਦਰਲੇ । ੪੭੮.੨

ਰਿਧਿ—(ਸੰ. ऋद्धिः) ਰਿਧੀਆਂ, ਸਫਲਤਾ, ਉੱਨਤੀ, ਤਰੱਕੀ, ਕਾਮਯਾਬੀ ਅਥਵਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਖ-ਸਾਧਨ ਤੇ ਧਨਸੰਪਦਾ ਆਦਿਕ । ੭੨.੨, ੧੩੧.੩, ੧੯੨.੨, ੨੪੮.੩, ੪੭੮.੪, ੬੧੨.੧

ਰਿਨ—(ਸੰ. ऋणिन्) 1. ਰਿਣੀ, ਕਰਜ਼ਾਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਰਿਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ । ੪੦੩.੩
2. (ਸੰ. ऋणम्) ਕਰਜ਼ਾ, ਰਿਣ, ਉਧਾਰ । ੬੩੩.੨

ਰਿਪ—(ਸੰ. रिपु:) ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਣ, ਸ਼ਤਰੂ । ੨੦੭.੩, ੩੫੯.੩

ਰੀਸ—(ਸੰ. ईर्ष्या) ਬਰਾਬਰੀ, ਨਕਲ, ਦੂਸਰੇ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ । ੫੩੯.੨

ਰੀਝ)— (ਸੰ. रंज् ਪ੍ਰਾ. रिज्झ) ਰੀਝ ਕੇ, ਚਾਉ ਨਾਲ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ । ੫੬੬.੪/
ਰੀਝਕੈ) ੫੯੪.੩

ਰੀਝਤ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਰੀਝ' । ੫੭੬.੧

ਰੀਝਾਇਓ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ, ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਰੀਝ' । ੫੧੦.੪

ਰੀਝਾਈਐ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰੀਏ, ਖੁਸ਼ ਕਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਰੀਝ' । ੬੦੨.੧

ਰੀਝਾਵੈ—ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਖੁਸ਼ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਰੀਝ' । ੫੧੦.੪

ਰੀਝੈ—ਰੀਝਦਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੇਖੋ 'ਰੀਝ' । ੬੦੭.੧

ਰੀਤ)— 1. (ਸੰ. ਰਿਕ੍ਤ) ਸੰਸਾਰਿਕ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਸੰਸਾਰਿਕ ਸੁਗੰਧੀਆਂ
ਰੀਤਿ) ਤੋਂ ਮੁਕਤ । ੨੭੯.੨/—

2. (ਸੰ. ਰੀਤਿ) ਸ਼ੈਲੀ, ਤਰਜ ਅਥਵਾ ਸੁਭਾ । ੩੮੦.੨/—

3. ਪਰੰਪਰਾ, ਦਸਤੂਰ, ਮਰਿਯਾਦਾ । ੫੦੦.੩, ੬੨੭.੪/੩੭.੪, ੪੨.੩, ੪੬.੪, ੮੩.੨, ੮੪.੪, ੧੪੫.੨, ੨੨੦.੩, ੩੧੮.੧, ੪੮੭.੪, ੪੯੨.੩

1. ਰਸਮ, ਰਿਵਾਜ । —/੬੨੭.੪

ਰੀਤੇ—(ਸੰ. ਰਿਕ੍ਤ) ਖਾਲੀ, ਸੱਖਣਾ, ਸੁੰਨਾ । ੬੯.੩. ੩੦੮.੩

ਰੇਨ –(ਸੰ. ਰੇਣੁ) ਧੂੜ, ਰਜ, ਖਾਕ, ਮਿੱਟੀ । ੧੪੭.੪

ਰੁਚ – (ਸੰ. ਰੁਚਿ:) ਦਿਲਚਸਪੀ, ਭਾਵ ਪਰੀਤ, ਸਨੇਹ । ੪੨੪.੧

ਰੁਚਤ)— ਰੁਚੀ, ਇੱਛਾ, ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ, ਦੇਖੋ 'ਰੁਚ' । ੩੨.੩/੬੦੦.੩
ਰਚਿਤ)

ਰੁਤ—(ਸੰ. ਋ਤੁ) ਮੌਸਮ, ਸਾਲ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ, ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ ਆਦਿਕ ਰੁੱਤ । ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ : ਗ੍ਰੀਸ਼ਮ, ਵਰਸ਼ਾ, ਸ਼ਰਦ, ਹਮੰਤ, ਸ਼ਿਸ਼ਰ, ਬਸੰਤ । ੪੭੧.੩/੧੫੯.੨, ੩੪੫.੧, ੪੮੪.੨

ਰੁਦਨ—(ਸੰ. ਰੁਦਨਮ੍) ਰੋਣਾ, ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨਾ, ਰੋਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ । ੨੧੦.੩, ੩੯੨.੩

ਰੁਧਰ)— (ਸੰ. ਰੁਧਿਰਮ੍) ਲਹੂ, ਖੂਨ । ੩੬੫.੨/੪੨੫.੪
ਰੁਧਰੁ)

ਰੁਨਝੁਨ ਝਨਤਕਾਰ, ਗੁੰਜਾਰ, ਛਣਕਾਰ । ੨੯.੩, ੧੭੨.੩, ੨੨੨.੩, ੨੫੧.੩, ੨੭੧.੩, ੨੮੪.੩

ਰੁਪਈਆ—(ਸੰ. ਰੂਪ੍ਯ) ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵਜ਼ਨ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ 100 ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ੪੭੯.੧

ਰੁਵਾਇ—(ਸੰ. √ ਰੁਦ੍) ਰੁਆਉਣਾ, ਰੋਣ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਕਰਨਾ । ੪੩੮.੧

ਰੁਠਿ—(ਸੰ ਰੁਸ਼੍) ਰੁਸਣਾ, ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਣਾ । ੫੪੮.੩

ਰੂਠੀ—ਰੁੱਠੀ ਹੋਈ, ਰੁਸੀ ਹੋਈ, ਦੇਖੋ 'ਰੂਠਿ' । ੧੯੧.੨

ਰੂਪ—(ਸੰ. ਰੂਪਮ੍) 1. ਸਰੂਪ, ਸੂਰਤ, ਸ਼ਕਲ, ਆਕਾਰ । ੩.੫, ੧੨.੪, ੩੬.੧,੨, ੩੭.੨, ੩੮.੨, ੩੯.੩, ੬੪.੨, ੮੧.੩, ੯੮.੪, ੧੧੨.੨, ੧੨੨.੧, ੧੨੪.੩, ੧੬੦.੩, ੧੬੩.੨, ੧੬੬.੩, ੨੦੬.੪, ੨੧੦.੧, ੨੧੧.੨, ੨੧੩.੩, ੨੨੨.੨, ੨੫੪.੨, ੨੫੯.੨, ੨੮੪.੨, ੨੮੫.੨, ੩੦੩.੧, ੩੩੫.੨, ੩੪੨.੪, ੩੬੩.੩, ੪੨੯.੪, ੪੩੧.੪, ੪੩੨.੧, ੪੪੩.੩, ੪੪੯.੩, ੪੬੨.੩, ੪੬੭.੧, ੫੩੩.੧, ੫੫੮.੩, ੫੭੦.੨, ੫੭੪.੧, ੫੭੯.੩, ੫੮੬.੪, ੬੦੦.੧, ੬੨੦.੧, ੬੨੧.੧, ੬੨੨.੧, ੬੪੦.੧, ੬੪੬.੧[2], ੬੫੦.੧,[2] ੬੫੫.੨, ੬੬੬.੧, ੬੬੯.੧

2. ਖੂਬਸੂਰਤੀਆਂ, ਹੁਸਨ, ਸੁੰਦਰਤਾਵਾਂ, ਸੁਹੱਪਣਾਂ/ਸੁਹਪਣ । ੨੦.੧, ੬੬.੨. ੮੦.੪[2], ੧੩੧.੧, ੧੩੮.੧, ੧੩੯.੧. ੨੦੪.੧, ੨੧੩.੩, ੨੨੦.੨, ੨੫੪.੨, ੨੬੫.੧, ੨੮੫.੨, ੩੩੮.੪, ੩੪੫.੨, ੩੫੨.੧, ੪੭੪.੧, ੬੦੭.੧, ੬੧੨.੨, ੬੪੯.੨

3. ਪ੍ਰਕਾਰ, ਕਿਸਮ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ । ੩੯.੨

4. ਸਮਾਨ, ਅਨੁਰੂਪ, ਜਿਹਾ/ਜਿਹੀ । ੧੧੪.੧, ੨, ੧੬੬.੨, ੨੧੯.੪, ੨੬੦.੧,

੨੭੪.੪, ੩੫੩.੪, ੩੫੯.੩, ੩੮੫.੧, ੪੨੯.੩, ੫੪੩.੪, ੫੪੭.੧, ੬੦੩.੨, ੬੪੩.੪

5. ਅਵਸਥਾ, ਦਸ਼ਾ, ਹਾਲਤ । ੩੫੪.੨

ਰੂਪਵੰਤ—(ਸੰ. रूपवत्) ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ, ਸੁਹਣਾ । ੬੦੭.੧

ਰੂਪੋ—(ਸੰ. रूप्य) ਚਾਂਦੀ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚਮਕੀਲੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਧਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਆਦਿਕ ਬਣਦੇ ਹਨ । ੫੯੭.੨

ਰੇਖ—(ਸੰ. रेखा) 1. ਰੇਖਾ, ਲਕੀਰ । ੨੯੭.੧^2, ੨^2, ੩੮੩.੧, ੫੭੦.੨

2. ਚਿਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ (ਸਰੀਰ ਆਦਿ ਦੇ) । ੩੪੨.੪

ਰੇਖਉ—ਰਖਾਂਗਾ, ਧਰਾਂਗਾ, ਟਿਕਾਵਾਂਗਾ । ੪੦੧.੩

ਰੇਨ—(ਸੰ. रेणु) ਧੂੜ, ਖ਼ਾਕ, ਮਿੱਟੀ, ਰਜ । ੨੪.੩, ੧੩੫.੨, ੧੯੦.੪, ੧੯੩.੧, ੨੧੭.੨, ੨੨੪.੪, ੨੮੮.੩, ੬੨੮.੪

ਰੇਵਰੀ—ਰਿਉੜੀ, ਗੁੜ ਜਾਂ ਚੀਨੀ ਦੀ ਚਾਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਤਿਲ ਚਿਪਕਾ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਟਿੱਕੀਆਂ । ੨੭੩.੨

ਰੈਨ)— (ਸੰ. रजनी) ਰਾਤ, ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਦਿਨ
ਰੈਨਿ) ਤੋਂ ਉਲਟ । ੨੧੧.੩, ੪੮੭.੪, ੬੧੯.੨, ੬੬੫.੨/੫੦੯.੧, ੬੫੨.੧

ਰੋਇ—(ਸੰ. रोदन > ਪ੍ਰਾ. रोअन) ਰੋਂਦੇ, ਰੁਦਨ ਕਰਦੇ, ਰੋਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ । ੪੦੯.੨

2. ਰੋ ਰੋ ਕੇ, ਰੁਦਨ ਕਰ ਕਰ ਕੇ । ੪੨੦.੩^2, ੪੩੮.੧, ੪੯੫.੧

3. ਰੋਣਾ, ਰੁਦਨ ਕਰਨਾ । ੫੭੬.੪

ਰੋਇਓ—ਰੋਇਆ ਭਾਵ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਦਸਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਇ' (2) । ੬੬੪.੨

ਰੋਸ—(ਸੰ. रोष:) ਕਰੋਧ, ਗੁੱਸਾ । ੨੮੮.੧

ਰੋਗ—(ਸੰ. रोग.) 1. ਬੀਮਾਰੀ, ਵਿਆਧੀ, ਮਰਜ਼ । ੧੧੩.੧, ੨੧੦.੩, ੨੬੭.੨, ੩੫੬.੨, ੪੩੭.੨, ੪੩੯.੨, ੫੧੩.੩, ੫੨੧.੩, ੫੭੧.੧, ੫੮੭.੧, ੬੩੩.੧, ੬੬੯.੩, ੬੭੦.੪, ੬੭੪.੧, ੬੭੫.੨

2. ਹਾਨੀਕਾਰਕ, ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ, ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ । ੨੯੯.੩

ਰੋਗਹਿ—ਰੋਗ ਨੂੰ/ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ, ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ/ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ 'ਰੋਗ' (1) । ੩੫੭.੨, ੫੧੬.੨

ਰੋਗੀ—(ਸੰ. रोगिन्) ਬੀਮਾਰ, ਮਰੀਜ਼, ਰੋਗ ਨਾਲ ਪੀੜਤ । ੩੫੬.੨, ੩੫੭.੨, ੩੬੫.੧, ੬੩੩.੧, ੬੭੪.੧, ੬੭੫.੨

ਰੋਗੀਐ—ਰੋਗੀ ਨੂੰ, ਬੀਮਾਰ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਗੀ' । ੨੨੧.੪

ਰੋਗੁ—ਵਿਕਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ, 'ਰੋਗ' (1) । ੧੮੯.੧, ੨੦੭.੧

ਰੋਦਤ—ਰੋਂਦੀ, ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੀ, ਰੁਦਨ ਕਰਦੀ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਇ' । ੬੦੫.੨

ਰੋਪੈ—(ਸੰ. रोप:) ਰੋਪਦਾ ਹੈ, ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੪੧੫.੧

ਰੋਮ—(ਸੰ. रोमन्) ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਾਲ, ਲੂੰ, ਰੋਂਗਟੇ । ੩੫.੧^2, ੫੩.੪^2, ੭੩.੧, ੧੯੨.੧, ੧੯੫.੧, ੨੦੩.੪^2, ੨੭੦.੧^2, ੪੦੩.੪, ੪੩੦.੧^2, ੫੧੭.੧^2, ੫੨੧.੪, ੫੨੨.੪, ੫੭੨.੧^2, ੬੪੧.੪

ਰੋਮ ਰੋਮ—1. ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ, ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ (ਭਾਵ) ਦੇਖੋ 'ਰੋਮ' । ੫੮੦.੨

2. ਵਾਲ ਜਿੰਨੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਟੁਕੜੇ (ਭਾਵ) ਦੇਖੋ 'ਰੋਮ' । ੬੭੨.੧

ਰੋਮਹਿ—ਰੋਮ ਨੂੰ, ਰੋਂਗਟੇ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਰੋਮ' । ੩੫੯.੪

ਰੋਵਤ--ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰੁਦਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਇ'। ੪੦੬.੨, ੪੩੮.੧[2]

ਰੋਵਨ—ਰੋਣਾ, ਰੁਦਨ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਇ'। ੬੨੩.੨

ਰੋਵੈ—ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਰੁਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਰੋਇ'। ੩੭੦.੨, ੪੭੬.੧

ਲ

ਲਉ—1. ਤਕ, ਤੀਕਰ, ਤੀਕ, ਤਾਈਂ (ਸਮੇਂ ਦੀ ਪੈਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ)। ੧੨.੧[3], ੨[3], ੩[3], ੧੮੬.੧[2], ੪੨੮.੧, ੨, ੩, ੪੩੦.੧, ੪੩੬.੨. ੪੩੯.੪, ੬੬੧.੨[2], ੩, ੪

2. ਤਰਫ਼, ਤਕ, ਤੀਕ (ਲੰਬਾਈ ਚੌੜਾਈ, ਗਹਿਰਾਈ ਦੀ ਪੈਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ) ੨੩੫.੧[2], ੪੨੨.੨, ੪੭੨.੪, ੬੨੮.੩, ੬੭੨.੧

ਲਉਂਗ—(ਸੰ ਲਵਙ੍ਗਕਮ) ਲੌਂਗ, ਇਕ ਬਿਰਛ ਦਾ ਫਲ ਜੋ ਤਾਸੀਰ ਵਜੋਂ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੪੯੧.੧

ਲਸਨ—(ਸੰ. ਲਸ਼ੁਨ) ਥੋਮ, ਚਿੱਟੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਗੰਢੇ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਬੂਟਾ। ੫੧੭.੨

ਲਹਰ)— (ਸੰ ਲਹਰਿ:) ਤਰੰਗ, ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜਲ ਆਦਿਕ ਤਰਲ
ਲਹਰਿ) ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਠਣ ਵਾਲੀ ਹਿਲੌਰ। ੫੬੫.੨/੬੧.੨, ੭੬.੧, ੮੮.੩, ੯੨.੨, ੩੩੬.੨, ੪੦੩.੧, ੫੩੧.੨

2. ਮਨ ਦੀ ਉਮੰਗ, ਮਨ ਦੀ ਤਰੰਗ। ੨੩੩.੨

ਲਹੈ—(ਸੰ. √ ਲਭ੍) ਲੈ ਲੈਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੩੨੨.੧

ਲੰਕਾ—(ਸੰ. ਲਙ੍ਕਾ) ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਇਕ ਆਬਾਦ ਟਾਪੂ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਵਣ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ/ਰਾਜਧਾਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪੦੭.੨

ਲਕੀਰ—(ਸੰ. √ ਲਿਖ੍) ਲੀਕ, ਰੇਖਾ, ਲਾਈਨ। ੩੮੩.੨

ਲਕੁਟੀ—(ਸੰ. ਲਕੁਟ:) ਲਾਠੀ, ਸੋਟੀ, ਡੰਡਾ, ਅਥਵਾ ਲਕੜੀ। ੩੯੦.੩

ਲਖ 1. (ਸੰ. ਲਕ੍ਸ਼) ਲਖਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਜਾਣ ਕੇ ਅਥਵਾ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਕੇ (ਭਾਵ)। ੬੦.੩

2. (ਸੰ. ਲਕ੍ਸ਼ਮ੍) ਇਕ ਲੱਖ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ। ੫੩੬.੩

ਲਖਾਈ—(ਸੰ. ਲਕ੍ਸ਼੍) ਲਖ ਲੈਂਦਾ, ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੪੮.੧

ਲਖਾਏ)— 1. ਲਖਾਇਆ, ਜਣਾਇਆ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਇਆ। ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ'।
ਲਖਾਨ) ੩੫.੪/—

2. ਲਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ'। ੫੩.੩, ੬੪.੧, ੭੭.੨/੧੮੧.੪

3. ਲਖ ਲਈਦਾ, ਜਾਣ ਲਈਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਈਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ'। ੧੩੫.੩, ੨੨੬.੪, ੨੭੫.੪/—

4. ਜਾਣ ਸਕਦੇ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ'। ੨੬੯.੨/—

ਲਖਾਯੋ—ਲਖ ਲਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੬੪੮.੧

ਲਖਾਵਈ—1. ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਣ ਲਈਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੧੫.੩

2. ਲਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਖਾ ਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੧੦੩.੪

ਲਖਾਵੈ—1. ਲਖਾਏ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਏ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੧੨.੩

2. ਲਖਾਉਂਦਾ, ਜਣਾਉਂਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੨੦.੪

3. ਲਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੪੬੧.੩

ਲਖਯੋ—ਲਖਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੯੮.੩

ਲਖੇ)— ਲਖ ਸਕਦੇ/ਸਕਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ/ਸਕਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੮.੭/੬੩੦.੪
ਲਖੈ)

ਲਗ—1. ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ । ੨੬੪.੧, ੫੪੦.੪

2. ਤਕ, ਤੀਕਰ, ਤਾਈਂ, ਤੋੜੀ ੫੪੨.੧,੨,

3. (ਸੰ. √ਲਗ੍) ਲੱਗਕੇ, ਨਾਲ ਲਗਣ ਕਰਕੇ, ਛੁਹਣ ਕਰਕੇ । ੫੫੭.੨

4. ਲਗਿਆ ਭਾਵ ਅਸਰ ਪਿਆ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ । ੫੭੫.੪

5. ਲਗਕੇ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ, ਅਸਰ ਨਾਲ । ੫੯੬.੪, ੬੦੨.੪

6. ਲਗੀ ਹੋਈ, ਜੁੜੀ ਹੋਈ, ਲੀਨ ਹੋਈ ਹੋਈ । ੬੪੨.੨

ਲਗਤ—1. ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੩੯੮.੩

2. ਲਗਦਾ, ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ । ੬੭੦.੧

ਲਗਨ—(ਸੰ. लग्न) 1. ਲਗਾਉ, ਲਿਵ । ੫੯.੨

2. ਕੋਈ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਦਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਂ, ਮਹੂਰਤ । ੨੬੪.੪, ੩੪੫.੪, ੪੪੮.੩ ੪੫੦.੩, ੫੭੧.੩, ੫੮੭.੩, ੬੨੭.੨, ੬੫੮.੩

3. ਪਰੀਤ, ਪਰੇਮ ੩੦੨.੨ ।

ਲਗਾਇ—(ਸੰ.√ਲਗ੍) 1. ਲਗਾਕੇ, ਭਾਵ ਵੱਢਕੇ (ਚੁੰਢੀ) । ੫੨੩.੧

2. ਲਗਾਕੇ, ਮਲਕੇ (ਸਾਬਣ ਆਦਿ) । ੬੧੪.੧

3. ਲਗਾਕੇ, ਚਿਪਕਾਕੇ, ਚਮੋੜ ਕੇ । ੬੩੪.੩

4. ਲਗਾਕੇ, ਜੋੜਕੇ, ਮੇਲ਼ਕੇ । ੬੬੫.੩

ਲਗਾਇਕੈ—ਲਗਾਕੇ, ਉਗਾਕੇ (ਪੌਦੇ ਆਦਿ) । ੪੨੬.੧

ਲਗਾਈਅਤ—ਲਗਾਈਦੀ ਹੈ, ਚਮੋੜੀਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਗਾਇ' (3) । ੩੬੫.੧

ਲਗਾਈਐ—1. ਲਗਾ ਦੇਈਏ, ਚਮੋੜ ਦੇਈਏ, ਚਿਪਕਾ ਦੇਈਏ, ਦੇਖੋ 'ਲਗਾਇ' (3) । ੩੩੨.੩

2. ਲਗਾ ਲਈਏ, ਭਾਵ ਲੇਪ ਆਦਿ ਕਰੀਏ, ਦੇਖੋ 'ਲਗਾਇ (3) । ੩੮੯.੩

ਲਗਾਏ—(ਸੰ.√ਲਗ੍) ਲਗਾਇਆਂ ਭਾਵ ਮਾਰਿਆਂ । ੬੧੦.੨

ਲਗਾਵਈ—(ਸੰ√ਲਗ੍) 1. ਲਗਾਉਂਦੇ/ਲਗਾਉਂਦਾ, ਅਨੁਰੁਕਤ ਹੁੰਦੇ/ਹੁੰਦਾ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ/ਹੁੰਦਾ । ੧੦੨.੧, ੨੩੪.੩, ੨੩੫.੨

2. ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ, ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ । ੧੬੭.੩

3. ਲਗਾ ਦਏਗਾ, ਆਰੋਪਿਤ ਕਰ ਦਏਗਾ । ੪੧੨.੧, ੪੬੩.੩

4. ਲਗਾਉਂਦਾ, ਛੁਹਾਉਂਦਾ । ੫੯੪.੩

ਲਗਾਵਹੀ—(ਸੰ. √ਲਗ੍) 1. ਲਗਵਾ ਲੈਂਦਾ, ਮਲਵਾ ਲੈਂਦਾ । ੩੨੪.੧

2. ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੩੭੦.੧

ਲਗਾਵਤੇ—ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਮੇਲਦੇ ਸਨ, ਜੋੜਦੇ ਸਨ, ਦੇਖੋ 'ਲਗਾਇ' (4) । ੫੭੬.੩

ਲਗਾਵੈ—ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਆਰੰਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਗਾਵਈ' (3) । ੪੯੦.੨

ਲਗਿ—(ਸੰ. ਲਗ੍) ਲਗਕੇ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਕੇ । ੧੧੮.੨, ੨੫੬.੪[2], ੩੧੩.੪, ੩੧੮.੧, ੪੫੧.੨, ੬੧੦.੪

2. ਲਗਕੇ, ਜੁੜਕੇ, ਮਿਲਕੇ । ੨੨੦.੪

3. ਲਗਾਕੇ, ਜੋੜਕੇ । ੨੮੮.੪

4. ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ (ਭਾਵ) । ੫੦੪.੨

ਲਗੁ—ਤਕ, ਤੀਕਰ, ਤਾਈਂ । ੫੪੨.੩,੪

ਲਘੁ—(ਸੰ. ਲਘੁ) 1. ਛੋਟੀ/ਛੋਟੇ, ਵੱਡੀ/ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਉਲਟ । ੧੧੭.੨, ੧੫੬.੩, ੬੩੬.੨

2. ਛੋਟਾ (ਗੁਣਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ) । ੪੦੭.੪

3. ਛੋਟੀ (ਉਮਰ ਵਿਚ) । ੫੪੭.੧

ਲਛਨ—(ਸੰ. लक्षण) ਗੁਣ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ । ੫੯੬.੪, ੬੫੦.੩[2]

ਲਛਨੁ—(ਸੰ. लाञ्छन) ਕਲੰਕ, ਧੱਬਾ, ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਾਉਣੀ । ੪੬੩.੩

ਲਛਮਨ—ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਜੋ ਸੁਮਿਤਰਾਂ ਰਾਣੀ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਨਵਾਸ ਚਲੇ ਗਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਵਣ ਦੀ ਭੈਣ ਸਰੂਪਨਖਾ ਦੀ ਨੱਕ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰਾਵਣ ਨਾਲ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸਨ । ੧੦੩.੨

ਲਛਮੀ—(ਸੰ. लक्ष्मी) 1. ਧਨ, ਦੌਲਤ, । ੩੭੩.੨

2. ਸਮੁੰਦਰ ਮੰਥਨ ਵੇਲੇ ਨਿਕਲੇ 14 ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ । ਇਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਵਰਣ ਵਰਣ ਦੀ, ਚਾਰ ਬਾਹਵਾਂ ਵਾਲੀ, ਸਦਾ ਜਵਾਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਧਨ ਦੌਲਤ ਤੇ ਸੁਖ ਸੰਪਦਾ ਦੀ ਦੇਣਹਾਰੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤੇ ਧਨ-ਤੇਰਸ ਆਦਿ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੬੧੨.੩

ਲਜਤ—(ਸੰ. लज्जित) ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ । ੧੩੬.੪

ਲਜਾ—ਸ਼ਰਮ, ਹਯਾ, ਲਾਜ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੧੩੬.੪, ੧੬੪.੧, ੧੭੩.੨, ੬੫੦.੩[2]

ਲਜਾਇ—1. ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਭਾਵ ਸੰਕੋਚ/ਝਿਜਕ ਦਿਖਾਏਗਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' ੩੪੮.੪

2. ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੬੫੭.੩

ਲਜਾਇਮਾਨ—ਲੱਜਾਵਾਨ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ, ਸ਼ਰਮਿੰਦੀਆਂ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੬੫੦.੩

ਲਜਾਈਐ—ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਸਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੫੨੨.੩, ੬੪੧.੩

ਲਜਾਨੀਐ—ਲਜਾਇਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲਜਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ'। ੧੭੩.੨

ਲਜਾਨੇ—ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ/ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ/ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੧੪.੩, ੨੩.੪, ੨੯੩.੩

ਲਜਾਯੋ—1. ਲੱਜਾਵਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੫੭੩.੪

2. ਲੱਜਾਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੬੬੭.੨

ਲਜਾਵਈ—ਲਾਜ ਲਗਾਉਂਦਾ, ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੪੬੩.੧, ੫੫੧.੨

ਲਜਾਵਹੀ—1. ਲਜਾਵਾਨ (ਨਹੀਂ) ਹੁੰਦੇ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ (ਨਹੀਂ) ਹੁੰਦੇ, ਵੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੩੨੪.੩

2. ਲਾਜ ਲਗਾਉਂਦਾ, ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਜਤ' । ੪੪੨.੩

ਲਜਾਵਾਨ—(ਸੰ.√ਲਜ) ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਗਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੩੯੫.੩

ਲਜਾਵੈ—ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਜਤ' ੫੨੭.੩

ਲਟੂਆ—(ਸੰ. ਲੁਠਨਸ) ਲਾਟੂ, ਲਕੜੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਗੋਲ ਖਿਡਾਉਣਾ ਜਿਸਨੂੰ ਰੱਸੀ ਲਪੇਟ ਕੇ ਘੁਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੯੫.੨

ਲਟੈ—ਮਿਟੇ, ਸਮਾਪਤ ਹੋਵੇ ਅਥਵਾ ਘੱਟ ਹੋਵੇ । ੬੫੩.੧

ਲਡਾਏ — (ਸੰ. ਲਡ੍> ਪ੍ਰਾ. ਲਡਿਯ) ਲਾਡ ਲਡਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚਾਅ-ਮਲ੍ਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੩੫.੩/
ਲਡਾਵਈ) ੧੨੦.੧, ੪੮੧.੩

ਲਪਟਾਇ—(ਸੰ. ਲਿਕ੍) ਲਿਪਟ ਜਾਂਦਾ, ਲਗ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ੧੫੬.੧

ਲਪਟਾਇਕੈ—ਪਹਿਨਕੇ, ਪਾਕੇ (ਭਾਵ) ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੬੨੬.੪

ਲਪਟਾਏ—1. ਲਿਪਟੇ ਭਾਵ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਏ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੩੬.੪

2. ਲਿਪਟ ਜਾਂਦਾ, ਚਿੰਬੜ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਖਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੪੯੮.੨

ਲਪਟਾਹੀ—ਲਿਪਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਚਿੰਬੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੨੨੩.੩

ਲਪਟਾਤ—1. ਲਿਪਟ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਖਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੨੪੧.੩

2. ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ (ਭਾਵ) । ੩੧੧.੪

3. ਲਿਪਟਦੇ ਹਨ/ਲਿਪਟਦਾ ਹੈ, ਜੁੜਦੇ ਹਨ/ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਲਿਵ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ/ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੩੬੬.੪, ੫੮੯.੪

4. ਲਿਪਟ ਜਾਂਦੀ, ਚਿਬੰੜ ਜਾਂਦੀ । ੪੧੦.੧

5. ਲਿਪਟਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਗਲੇ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਪਿਆਰ ਕਲੋਲ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੪੧੪.੩, ੬੦੫.੨

ਲਪਟਾਨੇ— ਲਿਪਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਭਾਵ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੪੨੯.੧

ਲਪਟਾਨੋ—ਲਿਪਟਿਆ, ਚਿੰਬੜਿਆ, ਵੇਖੋ 'ਲਪਟਾਇ' । ੩੨੯.੩

ਲਪਟਾਵਹੀ—ਲਿਪਟਦੇ ਹਨ ਭਾਵ (ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ) ਸਪਰਸ਼ਦੇ ਹਨ, ਛੂੰਹਦੇ ਹਨ । ੩੦੯.੧

ਲਪਟੈ—ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ, ਅਗਨੀ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ । ੪੭੮.੨

ਲਪੇਟ—1. ਘੇਰੇ, ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ । ੫੬੫.੨

2. ਇਕਮਿਕ ਹੋਈਦਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਈਦਾ (ਭਾਵ) । ੬੨੬.੪

ਲਭਤ—ਖੱਟਣਾ, ਕਮਾਉਣਾ (ਭਾਵ) । ੧੧੮.੨, ੫੫੨.੨

ਲਭਤਿ—1. ਖੱਟਦਾ, ਕਮਾਉਂਦਾ (ਭਾਵ) । ੬੭.੨

2. ਖੱਟਣਾ, ਕਮਾਉਣਾ, (ਭਾਵ) । ੩੭੦.੨

3. ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ, ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ (ਭਾਵ) । ੩੮੨.੧

ਲਭ੍ਤ—(ਸੰ. ਲੁਬ੍ਧ) ਲੁਭਾਇਮਾਨ, ਮਸਤ, ਮੁਗਧ । ੧੭੧.੨

ਲਰਕੈ—ਲੜ ਕੇ, ਝਗੜਾ ਕਰਕੇ । ੫੪੮.੩

ਲਰਤ—ਲੜਦੇ ਹਨ, ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨੯੮.੨

ਲਰਿਕਾ—ਲੜਕਾ, ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ । ੫੪੮.੩

ਲਲਚਾਈ)— (ਸੰ. ਲਾਲਸਾ) ਲਲਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ/ਲਲਚਾਉਂਦਾ ਹੈ/ਲਲਚਾਉਂਦੀ ਹੈ
ਲਲਚਾਤ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲਾਲਸਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ/ਕਰਦਾ ਹੈ/ਕਰਦੀ ਹੈ । ੨੦੪.੩/
ਲਲਚਾਵਹੀ) ੩੬੬.੩/੩੯੭.੪

ਲਲਨਾ—(ਸੰ. ललना) ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ । ੩੫੮.੨

ਲਲਾਰ—(ਸੰ. ललाट) ਮੱਥਾ, ਮਸਤਕ । ੩੪੭.੧

ਲਲੁਜਨ—(ਸੰ. लालसा) ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਣਾ ਵਿਚ ਖਚਿਤ । ੧੮੨.੩

ਲਵੰਗ—ਲੌਂਗ, ਇਕ ਬਿਰਖ ਦਾ ਫਲ ਜੋ ਗਰਮ ਮਸਾਲੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲਉਂਗ' । ੫੧੧.੩

ਲਾਇ—ਲਗਾਉਣਾ, (ਚਰਨੀਂ, ਪੈਰੀਂ) ਭਾਵ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ । ੪੫੦.੨

ਲਾਇਕੈ—ਜੋੜ ਕੇ, ਇਕ ਸੁਰ ਕਰਕੇ (ਧਿਆਨ) । ੩੩੪.੪

ਲਾਇਚੀ—(ਸੰ. एला < ਪ੍ਰਾ. एला) ਇਲਾਇਚੀ, ਇਕ ਰੁੱਖ ਦਾ ਫਲ ਜਿਸ ਦੇ ਬੀਜ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰਮ ਮਸਾਲੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ੫੧੧.੩

ਲਾਈ—ਜੋੜੀ, ਇਕਸੁਰ ਕੀਤੀ (ਲਿਵ) । ੪੭.੩, ੫੦.੧, ੨੮੩.੧, ੩੩੬.੪, ੪੫੫.੩

ਲਾਈਅਤ—ਲਗਾਈਦਾ ਭਾਵ ਖਰਚ ਕਰੀਦਾ । ੫੮੪.੨

ਲਾਈਐ—1. ਜੁੜਦਾ, ਟਿਕਦਾ, ਇਕਸੁਰ ਹੁੰਦਾ । ੨੦੬.੩
2. ਲਾਉਂਦਾ, ਟਿਕਾਉਂਦਾ, ਜੋੜਦਾ । ੧੧੭.੩, ੨੨੨.੩
3. ਲਾਉਣ ਨਾਲ, ਜੋੜਨ ਨਾਲ, ਇਕਸੁਰ ਕਰਨ ਨਾਲ । ੩੦੪.੩
4. ਲਾਏਗਾ, ਜੋੜੇਗਾ, ਇਕਸੁਰ ਕਰੇਗਾ (ਸੰਬੋਧਨਵਾਚੀ) । ੪੯੫.੪
5. ਲਗਾਈਏ, ਜੋੜੀਏ, ਇਕਸੁਰ ਕਰੀਏ । ੫੪੧.੩, ੬੨੮.੨
6. ਲਾਈਦੀ ਹੈ, ਜੋੜੀਦੀ ਹੈ, ਇਕਸੁਰ ਕਰੀਦੀ ਹੈ । ੫੬੨.੪
7. ਲਾਵਾਂਗੇ, ਜੋੜਾਂਗੇ, ਇਕਸੁਰ ਕਰਾਂਗੇ । ੫੦੦.੨
8. ਲਾ ਦਿਉ, ਜੋੜ ਦਿਉ, ਇਕਸੁਰ ਕਰ ਦਿਉ । ੬੨੨.੪

ਲਾਖ—(ਸੰ. लाक्षा) 1. ਲਾਹ, ਇਕ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਜਿਹਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਾਸ ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਕੀੜੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੩੯੦.੪
2. (ਸੰ. लक्ष) ਲੱਖ, ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸੰਖਿਆ । ੫੮੫.੧, ੬੧੮.੩

ਲਾਖੀ—ਲਖ ਲਿਆ, ਜਾਣ ਲਿਆ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੧੪੪.੩

ਲਾਖੀਐ—1. ਲਖ ਲਈਏ, ਜਾਣ ਲਈਏ, ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਈਏ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੫੮੫.੪
2. ਲਖ ਲਈਦਾ, ਜਾਣ ਲਈਦਾ, ਪਹਿਚਾਣ ਕਰ ਲਈਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਖਾਈ' । ੫੯੬.੪

ਲਾਗ—1. ਲਗਕੇ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਕੇ । ੫੬੬.੧
2. ਲਗਕੇ, ਪੈ ਕੇ, ਝੁਕ ਕੇ (ਪੈਰੀਂ) । ੫੭੫.੧[2]

ਲਾਗਉ—ਲਗ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਪੈ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਝੁਕ ਰਹੀ ਹਾਂ (ਪੈਰੀਂ) । ੬੬੪.੪

ਲਾਗਈ—ਲਗਦੀ ਹੈ, ਮਿਲਦੀ ਹੈ (ਸਜ਼ਾ) । ੪੭੬.੧

ਲਾਗਤ—1. ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੩੪.੧
2. ਲਗਦਾ (ਚੁੰਗੀ ਕਰ ਆਦਿਕ) । ੨੮੮.੧
3. ਲਗਦਾ, ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ, ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਪਦਾ । ੩੭੩.੨, ੩੭੪.੨, ੩੯੮.੧, ੫੫੩.੨
4. ਲਗਦਿਆਂ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਿਆਂ । ੪੦੫.੧

ਲਾਗਿ— 1. ਲੱਗਕੇ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਕੇ, ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ । ੧੬੪.੪, ੪੯੪.੨, ੬੧੭.੩
2. ਪਿਛੇ ਲਗਕੇ, ਮਗਰ ਦੌੜ ਕੇ । ੧੬੭.੨
3. ਲਗਦਾ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ । ੧੭੯.੩
4. ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਉਗਿਆ ਹੋਇਆ ੪੭੭.੨
5. ਲਗਦਾ, ਜਾਪਦਾ, ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ । ੫੫੨.੧
6. ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਭਿੱਟ ਆਦਿ) । ੬੩੭.੩

ਲਾਗੀ—1. ਲਗ ਗਈ, ਜੁੜ ਗਈ, ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਗਈ । ੬੮.੧
2. ਲਗ ਗਈ, ਛੁਹ ਗਈ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਗਈ । ੧੯੩.੧
3. (ਮਾਇਆ ਆਦਿ) ਮਗਰ ਲਗੀ, ਪਿੱਛੇ ਲਗੀ । ੨੩੫.੪
4. (ਮਗਰ/ਪਿੱਛੇ) ਲਗੀ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੩੯੩.੨
5. ਲਗ ਗਈ, ਹੋ ਗਈ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੂਚਕ, (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੫੭੧.੪
6. ਲਗੀ, ਜੁੜੀ, ਲੀਨ । ੬੭੨.੪

ਲਾਗੇ—1. ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੁੜਦੀ ਹੈ, ਇਕਸੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੫੭.੪
2. ਲਗ ਜਾਏ, ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਹੋ ਜਾਏ । ੬੯.੨
3. ਲਗਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਕਰਦਿਆਂ । ੬੯.੩
4. ਲਗਦੀ, ਭਾਵ ਪੁੱਜਦੀ । ੭੯.੨
5. ਲਗੇ, ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੪੧੩.੪

ਲਾਗੈ—1. ਲਗਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ (ਘੁਣ ਆਦਿਕ) । ੧੨੧.੨
2. ਲਗ ਜਾਏ, ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਹੋ ਜਾਏ । ੧੬੭.੧, ੪੯੫.੧, ੫੪੪ ੧
3. ਲਗਦਾ, ਜੁੜਦਾ, ਟਿਕਦਾ । ੨੩੫.੨
4. ਲਗਦੀ/ਲਗਦੇ, ਛੂੰਹਦੀ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੀ । ੩੬੧.੩, ੪੦੨.੧, ੨
5. ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਗੰਦਗੀ ਆਦਿ) । ੩੮੮.੨
6. ਲਗਦੀ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੀ, ਖਚਿਤ ਹੁੰਦੀ । ੩੯੨.੩
7. ਲਗਦੀ ਹੈ/ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਪਦੀ ਹੈ/ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ੩੯੩.੩, ੫੫੩.੧, ੫੭੪.੨, ੫੮੫.੧
8. ਲਗਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੁੰਦਾ (ਫਲ ਆਦਿ) । ੩੯੩.੪
9. ਲਗੇਗੀ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰੇਗੀ, ਛੁਹੇਗੀ । ੪੦੧.੧
10. ਲਗ ਜਾਣ, ਵਿਆਪ ਜਾਣ (ਦੁੱਖ ਆਦਿ) । ੪੦੩.੪
11. ਲਗਦਾ, ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ, ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ । ੪੧੮.੩
12. ਲਗ ਜਾਏ, ਛੁਹ ਜਾਏ, ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਜਾਏ । ੪੨੦.੪
13. ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਚੰਬੜੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਨੇ । ੪੮੮.੪
14. ਲਗਦੀ ਹੈ/ਲਗਦੇ ਹਨ, ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ/ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੫੪੮.੩, ੬੪੪.੧
15. ਲਗਣ ਨਾਲ, ਜੁੜਨ ਨਾਲ । ੫੬੫.੧
16. ਲਗਦੀ, ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੂਚਕ, (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੫੯੨.੩
17. ਲਗਦਾ, ਵਜਦਾ । ੬੪੪.੨

ਲਾਛਨ)— (ਸੰ. लाञ्छनम्) ਕਲੰਕ, ਬਦਨਾਮੀ । ੪੧੨.੧/੪੯੦.੨
ਲਾਛਨੁ)

ਲਾਜ—1. (ਸੰ. लज्जा) ਲੱਜਾ, ਸ਼ਰਮ, ਮਾਣ-ਮਰਯਾਦਾ। ੩੭੯.੩, ੪੨੫.੧, ੪੯੪.੩, ੫੨੦.੩, ੫੩੬.੧
2. (ਸੰ. रज्जु) ਲੱਜ, ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਬਣੀ ਲੰਬੀ ਰੱਸੀ। ੬੦੯.੩

ਲਾਜਿ –ਲੱਜਿਤ ਕੀਤਾ, ਕਲੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਭਾਵ ਮਾਣ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਤਿੱਸ਼ਠਾ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੀ। ੪੧੫.੪

ਲਾਜੁ –ਲੱਜ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲਾਜ' (2)। ੫੩੫.੩

ਲਾਡਿਲੀ -(ਸੰ. √लड् > ਪ੍ਰਾ. लडिय) ਪਿਆਰੀ, ਦੁਲਾਰੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਹੋਵੇ। ੧੧੮.੧

ਲਾਤ—(ਪ੍ਰਾ. लत्ता) ਲੱਤ, ਟੰਗ, ਲੱਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰ ਤੱਕ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਗ। ੪੪੧.੧

ਲਾਦਿ –(ਪ੍ਰਾ. लद्द) ਲੱਦ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਪਸ਼ੂ, ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਾਹਨ ਨੂੰ ਭਾਰ-ਯੁੱਕਤ ਕਰਕੇ। ੫੧੧.੩

ਲਾਭ —(ਸੰ. लाभः) ਨਫ਼ਾ, ਮੁਨਾਫ਼ਾ, ਫ਼ਾਇਦਾ। ੬੭.੨, ੧੧੮.੨, ੧੨੬.੨, ੪, ੩੭੦.੨, ੪੭੫.੧, ੫੫੨.੨, ੫੮੪.੨

ਲਾਲ (ਫ਼ਾ. ਲਅਲ) ਪਿਆਰਾ ਪਤੀ ਦੇਵ, ਸੁਹਣਾ ਕੰਤ, ਪਤੀ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ੨੦੫.੨, ੫੭੧.੩, ੬੫੨.੪, ੬੬੫.੧

ਲਾਲਸਾ —(ਸੰ. लालसा) ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ, ਕਾਮਨਾ, ਖ਼ਾਹਿਸ਼। ੧੪੮.੨

ਲਾਲਚ —ਲੋਭ, ਲਾਲਸਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਦੇਖੋ (ਲਾਲਸਾ)। ੩੫੦.੩

ਲਾਲਚੀ —ਲੋਭੀ, ਲਾਲਸਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ, ਦੇਖੋ 'ਲਾਲਸਾ'। ੧੮੨.੩

ਲਾਲਚੁ—ਲੋਭ, ਲਾਲਚ (ਦੇਣ), ਭਾਵ ਪ੍ਰਲੋਭਨ ਦੇਣ, ਲਾਲਸਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ, ਦੇਖੋ 'ਲਾਲਸਾ'। ੩੫੯.੨

ਲਾਲਨ—1. ਪਿਆਰੇ ਕੰਤ ਨੂੰ, ਪਿਆਰੇ ਪਤੀਦੇਵ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਲਾਲ'। ੬੪੦.੧, ੬੬੩.੪
2. ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਦੇਵ, ਦੇਖੋ 'ਲਾਲ'। ੬੬੯.੨

ਲਾਲੁ—ਪਿਆਰੇ ਪਤੀਦੇਵ, ਦੇਖੋ 'ਲਾਲ'। ੩੫੮.੨

ਲਾਵਈ)— (ਸੰ. √ लग्) 1. ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਲੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੦.੩,
ਲਾਵਹੀ) ੧੧.੩, ੧੦੨.੩, ੧੫੪.੩/੨੧੮.੩, ੩੦੯.੨, ੩੪੦.੨, ੩੪੧.੪, ੫੬੬.੪
2. ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੮੭.੩

ਲਾਵਤ—ਲਿਆਉਂਦਾ, ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ੩੦੯.੩

ਲਾਵੈ—ਲਾਉਂਦਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲਾਵਈ'। ੫੧੨.੩

ਲਿਉਲੀਨ—(ਸੰ. लय> ਪ੍ਰਾ. लउ) ਲਿਵਲੀਨ, ਧਿਆਨ ਮਗਨ। ੧੧੫.੨

ਲਿਖ —(ਸੰ. √ लिख्) 1. ਲਿਖਕੇ, ਭਾਵ ਨਕਲ ਉਤਾਰ ਕੇ। ੫੬੨.੪
2. ਲਿਖਕੇ, ਕਲਮ ਆਦਿ ਨਾਲ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉਕਰ ਕੇ। ੬੨੭.੨

ਲਿਖਤ—(ਸੰ. √ लिख्) 1. ਲਿਖੀ ਹੋਈ, ਉਕਰੀ ਹੋਈ। ੧੫੬.੨
2. ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾ ਨਾਲ ਉਕਰਨ ਵਿਚ। ੨੩੪.੧
3. ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉਕਰਦਾ ਹੈ। ੨੭੫.੨
4. ਲਿਖੇ ਹੋਏ, ਉਕਰੇ ਹੋਏ। ੩੩੧.੧
5. ਲਿਖਕੇ, ਉਕਰ ਕੇ। ੫੮੫.੧
6. ਲਿਖਦਿਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ, ਉਕਰਦਿਆਂ ਉਕਰਦਿਆਂ। ੫੮੮.੩[੨]

ਲਿਖਨ—(ਸੰ. लिख्) ਲਿਖਣਾ, ਉਕਰਨਾ । ੧੮੬.੧
ਲਿਖਾਰੀ— ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ, ਲੇਖਕ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੪੫੫.੨
ਲਿਖਿ—1. ਲਿਖਕੇ, ਉਕਰ ਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੨੭੫.੨, ੫੦੦.੪
2. ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੫੩੦.੪

ਲਿਖੀਐ— ਲਿਖਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੨੧੦.੧
ਲਿਖੇ—ਲਿਖਿਆਂ, ਲਿਖਣ ਨਾਲ, ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੯੧.੩, ੫੮੫.੪
ਲਿਖੈ—ਲਿਖਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ 'ਲਿਖਨ' । ੨੧੦.੩
ਲਿਪਤ—(ਸੰ. लिप्त) ਲਪਾਇਮਾਨ, ਖਚਿਤ । ੬੧੮.੪
ਲਿਲਾਰ—(ਸੰ. ललाट) ਮੱਥਾ, ਮਸਤਕ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲਲਾਰ' । ੫੯੫.੩, ੬੧੩.੨
ਲਿਵ—(ਸੰ. लय > ਪ੍ਰਾ. लउ) ਬਿਰਤੀ, ਧਿਆਨ, ਲਗਨ । ੧੦.੩, ੧੧.੩, ੧੩.੨, ੧੮.੨, ੨੨.੩, ੨੮.੧, ੨੯.੧, ੪੭.੩, ੫੦.੧, ੫੧.੧, ੨, ੫੭.੪, ੬੧.੧, ੪, ੬੨.੨, ੪², ੬੩.੧, ੨, ੬੫.੩, ੬੮.੧, ੭੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੮੫.੧, ੮੭.੩, ੯੪.੩, ੧੦੭.੨², ੧੧੭.੩, ੧੨੦.੪, ੧੨੮.੪, ੧੩੭.੧, ੧੫੪.੩, ੧੬੯.੧, ੧੭੮.੩, ੧੮੩.੩, ੧੯੦.੪, ੧੯੪.੨, ੩, ੧੯੯.੪, ੨੦੬.੩, ੨੧੧.੨, ੨੧੭.੧, ੨੧੮.੩, ੨੨੨.੩, ੨੫੦.੪, ੨੫੧.੧, ੨੫੪.੨, ੨੫੭.੪, ੨੫੯.੩, ੨੭੧.੩, ੨੭੮.੧, ੨੮੩.੧, ੨੯੩.੨, ੨੯੪.੪, ੩੦੦.੧, ੨, ੩੦੪.੩, ੩੦੯.੨, ੩੧੪.੨, ੩੩੪.੪, ੩੩੬.੪, ੩੪੦.੨, ੩੪੧.੪, ੩੫੪.੪, ੩੯੬.੪, ੪੨੭.੩, ੪੪੮.੩, ੪੫੫.੩, ੪੯੫.੪, ੪੯੯.੧, ੫੦੦.੨, ੫੧੨.੩, ੫੪੧.੩, ੫੫੦.੩, ੪, ੫੬੨.੪, ੫੬੫.੧, ੫੬੬.੪, ੬੨੨.੪, ੬੨੮.੨, ੬੭੨.੪
2. ਲੀਨ ਕਰਕੇ, ਮਗਨ ਕਰਕੇ, ਜੋੜਕੇ । ੫੦.੧, ੧੯੦.੧
3. ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਕੇ, ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ । ੮੧.੨
4. ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ । ੮੮.੨
5. ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਇਆਂ, ਮਗਨ ਹੋਇਆਂ । ੮੯.੩, ੯੯.੨, ੨੨੫.੧, ੨੫੨.੨, ੪੫੭.੪

ਲਿਵਲੀਨ)— 1. ਧਿਆਨ ਮਗਨ, ਇਕਾਗਰ, ਇਕ ਰਸ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੩੩.੨,
ਲਿਵਲੀਨੇ) ੫੮.੨, ੬੧.੩, ੯੭.੧, ੧੪੭.੧, ੨, ੩, ੪, ੧੮੯.੨, ੧੯੪.੩, ੨੧੫.੪, ੨੭੬.੨, ੨੯੧.੧, ੩੦੨.੪, ੩੧੮.੩, ੫੮੮.੪/੩੩੮.੪
2. ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ, ਮਗਨ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ । ੩੦੬.੩/—
ਲੀਓ— ਲੈਣਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ । ੧੦੯.੧
ਲੀਏ—1. ਲੈਕੇ, ਚੁੱਕਕੇ, ਉਠਾਕੇ । ੩੯੩.੨
2. ਲਿਜਾਣਾ, ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਲਿਜਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੫੮.੧
ਲੀਕ—(ਸੰ. √ लिख्) ਨਿਸ਼ਾਨ, ਦਾਗ । ੪੧੯.੧
ਲੀਕਨ – ਲੀਹ, ਗੱਡੇ ਆਦਿ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਸਤਾ । ੪੦੪.੨
ਲੀਜੀਅਤ)— ਲਈਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਹਾਸਲ ਕਰੀਦੀ ਹੈ । ੫੪੪.੨,
ਲੀਜੀਅਤਿ) ੬੦੯.੧/੫੩੫.੧
ਲੀਜੀਐ)— 1. ਲਉ, ਲਵੋ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੨੫੨.੧/੪੯੮.੪/੩੯੯.੪
ਲੀਜੀਏ) 2. ਲਈਦਾ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੩੦੫.੩, ੪੯੪.੩/—/—
ਲੀਜੈ) 3. ਲਈਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦੀ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੀਦੀ । ੫੩੩.੨/—/੬੧੫.੩

4. ਲਈਏ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਏ (ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ) । ੫੪੫.੪
5. ਲਵੈ, ਲਏ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । —/—/ ੫੪੪.੨
6. —/—/ ਲਈਦਾ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੬੨੬.੪

ਲੀਨ—ਲੈ ਲੈਂਦੀ/ਲੈ ਲੈਂਦਾ, ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ/ਕਰ ਲੈਂਦਾ । ੬੫.੧, ੪੪੯.੧

ਲੀਨੀ—ਲਈ ਹੈ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੬੪੯.੩

ਲੀਨੇ—1. (ਸੰ. लीन) ਤਲੀਨ, ਧਿਆਨ ਮਗਨ, ਲਿਵਲੀਨ । ੨੪.੪
2. ਲਏ ਹਨ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੪੮੪.੧
3. ਲੈ ਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ । ੪੯੮.੧

ਲੀਨੋ—1. ਲਿਆ, ਚੁੱਕਿਆ, ਉਠਾਇਆ । ੪੨੮.੩
2. ਲਿਆ, ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ । ੪੮੫.੨

ਲੀਪੈ—(ਸੰ. √ लिप्) ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਲਿੰਬਦਾ ਹੈ, ਗਾਰੇ ਆਦਿ ਦਾ ਲੇਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੯੩.੨

ਲੀਲਾ—1. ਕੌਤਕ, ਅਦਭੁਤ, ਅਸਚਰਜ ਅਥਵਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰਹਸਮਈ ਚੋਜ । ੫੪.੩, ੪੦੦.੪, ੬੬੯.੨
2. ਖੇਡਾਂ, ਖੇਲਾਂ । ੪੦੫.੩, ੬੦੪.੨

ਲੀਲੈ—ਨਿਗਲ ਲਵੇ, ਮੂੰਹ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾ ਲਵੇ । ੫੧੭.੩

ਲੁੰਜ—(ਸੰ. लुञ्च्) ਲੂਲ੍ਹਾ-ਲੰਗੜਾ, ਹਥ-ਬਾਂਹ ਅਥਵਾ ਲੱਤ-ਪੈਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀਣ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀ । ੩੧੪.੪, ੩੧੫.੩

ਲੁਡਾਵੈ—(ਸੰ. √ लड) ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ, ਦੁਲਾਰਦਾ । ੧੦੧.੪

ਲੁਡੇ—ਲਾਡ-ਪਿਆਰ, ਦੇਖੋ 'ਲੁਡਾਵੈ' । ੪੮੧.੩

ਲੁਨਤ—(ਸੰ. लवन) ਵੱਢੀਦਾ, ਕੱਟੀਦਾ (ਫਸਲ ਆਦਿ) । ੬੬੪.੩

ਲੁਨੇ—ਕੱਟਦਾ, ਵੱਢਦਾ, ਦੇਖੋ 'ਲੁਨਤ' । ੫੯੩.੧

ਲੁਭਤ)— 1. ਮੁਗਧ, ਭਾਵ ਲਿਵਲੀਨ, ਧਿਆਨ ਮਗਨ । ੩੫੦.੩, ੪੨੯.੧/
ਲੁਭਤਿ) ੧੪੦.੩
2. ਮੁਗਧ, ਲੁਭਾਇਮਾਨ, ਲੋਭਗ੍ਰਸਤ । ੩੬੭.੩, ੪੩੩.੩, ੬੦੬.੨/—

ਲੁਭਾਇ—ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਲੋਭ ਵਿਚ ਫਸਕੇ । ੩੫੦.੩

ਲੁਭਾਨਿ—ਚਾਹਵਾਨ, ਇੱਛਾਵਾਨ, ਭਾਵ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੭੧.੨

ਲੁਭਾਨੇ—ਲੁਭਾ ਸਕਦੇ, ਮੋਹ ਸਕਦੇ, ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ । ੧੯.੩

ਲੁਭਿਤ—ਲੁਭਾਇਮਾਨ, ਮੁੱਗਧ, ਮੋਹਿਤ । ੬੮.੧,੨,੩,੪, ੯੨.੧, ੧੭੧.੨, ੧੯੪.੪, ੨੧੬.੧, ੨੬੬.੩, ੨੭੧.੧, ੨੯੩.੧, ੨੯੪.੪, ੩੪੮.੩

ਲੂਟਈ—ਲੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ੫੯੧.੪

ਲੂਟਿ—ਲੁੱਟ (ਲਵੇ), ਭਾਵ ਮਾਰ ਧਾੜ (ਕਰੇ) । ੫੪੪.੨

ਲੂਲੇ—(ਸੰ. लून) ਲੁੰਜੇ ਨੂੰ, ਹਥਾਂ ਅਥਵਾ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਅਪਹਾਜ ਨੂੰ । ੩੧੪.੨

ਲੇ—ਲੈ ਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੬੪.੨, ੫੮੯.੩

ਲੇਹਿ—1. ਲੈਂਦਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ । ੪੩੫.੪
2. ਲੈਂਦੇ (ਸਹਾਇਕ ਕ੍ਰਿਆ) । ੬੦੭.੧

ਲੇਹੁ—ਲੈਂਦੀ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੀ ਭਾਵ ਮਾਣਦੀ, ਭੋਗਦੀ । ੬੬੦.੧

੨੧੯.੩, ੨੭੩.੨, ੩੩੨.੨, ੩੭੭.੩, ੩੮੯.੩, ੪੨੫.੨, ੪੯੮.੧, ੫੦੭ ੪, ੫੮੪.੪, ੬੩੯.੪, ੬੭੨.੨

3. ਲੈ ਕੇ ਭਾਵ ਅਪਨਾ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਬਣਾ ਕੇ । ੨੦੯.੪

4. ਲੈਂਦਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ । ੩੨੪.੧

5. ਧਾਰਣ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ੪੭੮.੨

6. ਲਿਆ ਹੈ, ਧਾਰਿਆ ਹੈ ੪੮੫.੧

ਲੈ ਜਾਇ—1. ਲਿਜਾ ਕੇ । ੩੩੨.੧, ੫੧੦ ੧

2. ਲੈਕੇ ਜਾਵੇ । ੫੧੧.੧, ੨, ੩

ਲੈ ਜਾਤਿ—ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੫੧੫.੩

ਲੈਨ—ਲੈਣਾ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ । ੪੫੪.੧,੪

ਲੋਇਨ—(ਸੰ. लोचन) ਅੱਖਾਂ, ਨੇਤ੍ਰ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ । ੬੪੦.੧

ਲੋਸਟ—(ਸੰ. लोष्टम्) 1. ਲੋਹਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਧਾਤ । ੯੦.੪, ੧੦੪ ੧, ੧੬੨.੩, ੨੯੮.੪

2. ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਕਿਲਾਂ ਆਦਿਕ । ੩੮੧.੩, ੪੨੬.੩

ਲੋਸਟਹਿ—ਲੋਹੇ ਨੂੰ, ਦੇਖੋ 'ਲੋਸਟ' । ੩੮੧.੩

ਲੋਸ੍ਟ—(ਸੰ लोष्टः) ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਢੇਲੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੱਚ ਬਣਦਾ ਹੈ । ੫੮੦.੩

ਲੋਹ)—(ਸੰ. लोह्) 1. ਲੋਹਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਧਾਤ । ੧੦੭.੨, ੩੭੫ ੨/੩੮੫.੧
ਲੋਹਾ)

2. ਲੋਹੇ ਨੂੰ । ੩੧੭.੨/—

ਲੋਹੂ—(ਸੰ. लोह्) ਲਹੂ, ਖ਼ੂਨ, ਰੱਤ, ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਰੱਗਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ । ੩੩੨.੨

ਲੋਹੇ—ਲੋਹਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਹ' (1) । ੫੬੧.੩

ਲੋਕ—(ਸੰ. लोक) 1. ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਇਸਥਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਸਾਰਾ । ੧੧੯.੩, ੧੮੭.੪, ੩੨੪.੪, ੩੮੮.੪, ੪੭੬.੪, ੪੭੯.੩

2. ਲੋਗ, ਆਦਮੀ, ਜਨਸਮੂਹ । ੩੬੬.੪, ੬੨੪ ੧

3. ਲੌਕਿਕ (ਗਿਆਨ) । ੬੬੪.੩

ਲੋਕਨ—ਲੋਕਾਂ, ਲੋਗਾਂ, ਲੋਕ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ, ਦੇਖੋ 'ਲੋਕ' (2) । ੫੯੯.੪

ਲੋਕਾਚਾਰ—ਲੋਕ ਲਾਜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ । ੫੯੯.੪

ਲੋਗ—1. ਲੋਕ ਰੀਤੀ, ਲੌਕਿਕ ਗਿਆਨ । ੮.੭, ੨੯.੨, ੬੦.੧, ੯੦.੩, ੧੫੭.੨, ੧੯੩ ੩, ੧੯੭.੨, ੨੪੯.੪, ੪੦੪.੪, ੪੨੦.੪, ੪੮੨.੧, ੪੮੬.੨, ੪੯੦.੧, ੫੫੩.੩

2. ਲੋਕ/ਲੋਕਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕ' (2) । ੮੪.੧, ੧੧੭.੩, ੩੨੩.੩, ੩੫੦.੪, ੩੫੧.੪, ੩੫੪.੨, ੪੩੮.੩, ੫੦੯.੧, ੫੨੬.੪, ੬੭੪.੨

3. ਲੋਕਾਚਾਰੀ । ੨੪੩.੪, ੨੬੭.੩

4. ਸੰਸਾਰ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕ' (1) । ੩੧੬.੩

ਲੋਗਚਾਰ—1. ਲੋਕਾਚਾਰੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕਾਚਾਰ' । ੪੮੩.੧

2. ਲੋਕ ਰਿਵਾਜ, ਲੋਕ ਰੀਤੀ । ੪੮੪.੨

ਲੋਗਨ—ਲੋਕਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕਨ' । ੩੯.੪, ੪੦.੪, ੪੧.੪, ੬੦.੧, ੧੧੪.੩, ੧੮੮.੧, ੪੮੪.੨

ਲੋਗਾਚਾਰ—1. ਲੋਕਾਚਾਰੀ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕਾਚਾਰ' । ੩੯.੪, ੪੩੮.੩
2. ਲੋਕ ਲਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੦.੪, ੪੧.੪, ੬੦.੧, ੧੧੪.੩, ੧੮੮.੧

ਲੋਗੁ—ਲੋਕਾਂ, ਲੋਕ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ 'ਲੋਕ' (2) । ੩੩੪.੧

ਲੋਚਨ—(ਸੰ. लोचन) ਅੱਖਾਂ, ਨੇਤਰ, ਨੈਣ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ । ੧੭.੨, ੫੨.੩, ੫੩.੨, ੯੧.੨, ੧੦੪.੧, ੧੦੭.੨, ੧੦੮.੩, ੧੭੬.੧, ੨੦੪.੨, ੨੦੫.੨, ੨੩੨.੨, ੨੪੫.੧, ੨੭੭.੨, ੨੮੯.੧, ੩੫੨.੧, ੩੯੭.੨, ੩, ੪^{2}, ੪੩੧.੧, ੫੩੩.੧, ੬੨੦.੧, ੬੨੧.੧, ੬੨੬.੧, ੬੨੮.੧, ੬੪੨.੪, ੬੬੫.੧, ੬੬੬.੧

ਲੋਟਤ—(ਸੰ. लोठ:) ਲੇਟਦਾ, ਗਲੋਟਣੀਆ ਖਾਂਦਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਲੰਮਾ ਪੈਕੇ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਹੁੰਦਾ। ੩੮੬.੩

ਲੋਟਪੋਟ—1. ਬੇਸੁੱਧ, ਬੇਹੋਸ਼, ਬੇਸੁਰਤ । ੧੪੦.੩, ੨੧੩.੨
2. ਸਦਕੇ, ਬਲਿਹਾਰ, ਨਿਛਾਵਰ । ੧੭੧.੩, ੨੯੪.੩, ੫੯੦.੧

ਲੋਧਾ—ਜੁਲਾਹਾ, ਇਕ ਜਾਤ ਜੋ ਕਪੜੇ ਬੁਣਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੫੧੮.੧

ਲੋਨ)—(ਸੰ, लवण > ਪ੍ਰਾ. लूण) 1. ਲੂਣ, ਨਮਕ, ਇਕ ਖਾਰਾ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਸਬਜ਼ੀ
ਲੋਨੇ) ਆਦਿ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੫੧੮.੧, ੫੯੭.੧/੫੩੭.੩
2. ਸਲੋਨੇ, ਸੁੰਦਰ । —/੬੪੦.੧

ਲੋਭ—(ਸੰ. लोभ) ਲਾਲਚ, ਲਾਲਸਾ/ਲਾਲਸਾਵਾਂ । ੧੪੦.੩, ੧੭੧.੨, ੧੭੭.੨, ੧੯੪.੪, ੨੦੪.੩, ੨੭੨.੧, ੨੮੭.੧, ੨੯੩.੩, ੩੫੯.੨, ੩੬੭.੩, ੫੨੧.੨, ੬੦੬.੨, ੬੧੭.੧, ੬੨੩.੪

ਲੋਭੀ—ਲਾਲਚੀ, ਹਿਰਸੀ, ਲੋਭ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਖੋ 'ਲੋਭ' । ੩੫੯.੨

ਲੋੜੈ—ਲੋੜਦਾ, ਵੇਲਦਾ, ਵੇਲਣੇ ਨਾਲ ਕਪਾਹ ਆਦਿ ਵੇਲਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੫੯੩.੩

ਲੌ—1. ਵਲ, ਪਾਸੇ, ਤਰਫ਼ । ੪੦੬.੧, ੫੭੮.੩
2. ਤੱਕ, ਤੀਕ, ਤੀਕਰ, ਤੋੜੀ । ੫੮੫.੨, ੪, ੫੮੭.੧^{2}, ੨^{2}, ੫੮੭.੩^{2}, ੪, ੫੯੧.੩, ੫੯੫.੧

ਵ

ਵਟ—ਸਮਾਨ, ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਾਂਗ । ੩੪੨.੨, ੫੭੯.੪

ਵਡਭਾਗਿ—ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ, ਅਤਿਅੰਤ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ, ਵਡਭਾਗੀ । ੫੪੩.੪

ਵਰਨ—(ਸੰ. वर्ण) ਰੰਗ, ਲਾਲ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ ਆਦਿਕ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ । ੬੦੦.੧

ਵਾਸ—1. (ਸੰ. वासना) ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ, ਲਾਲਸਾਵਾਂ । ੨੧੯.੪
2. ਵਾਸਾ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਨਿਵਾਸ । ੪੦੨.੩

ਵਾਸਨਾ—(ਸੰ. वास) ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸੁਗੰਧੀ । ੨੧੮.੪

ਵਾਸੀ—ਵਸਨੀਕ, ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਵਾਸ ਕਰਣ ਵਾਲਾ । ੩੧.੧, ੧੧੬.੧, ੧੬੮.੧

ਵਾ ਹੀ)— 1. ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸੇ ਨੂੰ । ੨੦.੪, ੧੯੫.੪/੪੩੬.੨
ਵਾ ਹੂ) 2. ਉਸੇ ਦੇ । ੧੨੦.੨, ੩੭੧.੧/—
3. ਉਸੇ । ੫੭੭.੨, ੬੩੨.੨/—
4. ਉਹੀ, ਉਹੋ ਹੀ । ੫੭੮.੧/—

ਵਾਂਕੀ—ਉਸ ਦੀ, ਉਹਦੀ । ੧੯੫.੪

ਵਾਕੇ—ਉਸ ਦਾ, ਉਹਦਾ । ੫੮੪.੩

ਵਾਂਤ—ਮੁਖ, ਮੂੰਹ । ੪੮੩.੧

ਵਾਰ—(ਸੰ. वार) 1. ਨਦੀ ਆਦਿ ਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ/ਤੱਟ । ੫੬.੩, ੧੬੬.੧, ੧੬੭.੩, ੨੭੭.੨
2. ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦਿਨ । ੧੫੯.੨
3. ਵਾਰਨਾ, ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨਾ । ੬੪੬.੨, ੬੫੦.੨

ਵਾਰਉ—ਵਾਰ ਦੇਈਏ/ਦੇਵਾਂ, ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਦੇਈਏ/ਦੇਵਾਂ, ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਈਏ/ਦੇਵਾਂ । ੨੪੨.੨, ੪੨੧.੧

ਵਾਰਪਾਰ—ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੩੨੯.੨

ਵਾਰਿ—ਕੁਰਬਾਨ, ਨਿਛਾਵਰ, ਦੇਖੋ 'ਵਾਰ' (3)। ੨੫੫.੪

ਵਾਰੀਐ—ਵਾਰ ਦੇਈਏ, ਸਦਕੇ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਦੇਈਏ । ੬੫੦.੧, ੬੭੨.੧

ਵਿਖੈ—ਵਿਚ, ਅੰਦਰ । ੫੬੭.੩

ਵੇਸ—(ਸੰ. वेश:) (ਵਿਚ) ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਿਆਂ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕੀਤਿਆਂ । ੫੭.੩

ਵੇਚੇ—(ਸੰ. विक्रय) ਵੇਚਦਾ ਹੈ, ਫਰੋਖ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੫੦੫.੩

ਵੈ—(ਫ਼ਾ. वे) ਉਹ । ੪੦੦.੧, ੨², ੩², ੪², ੬੪੨.੩

ਵੈਸੀਐ)— ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ/ਵਾਂਗ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਤਿਵੇਂ । ੩੯੮.੩/੬੪੫.੧, ੬੫੫.੧, ੨, ੪
ਵੈਸੇ) /੩੯੮.੧, ੨
ਵੈਸੋ)